تفسیر

معارف القرآن

په قندهاري پښتو

تالیف

مفتي اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پښتو ترجمه کوونکي "ابو صدیق احمد" مولوي نصیر احمد حقاني

تصحیح او سمون: مولوي نصیر احمد حقاني او مولوي امین الله حقاني

مکتبہ حنفیہ

کاسی روڈ۔ کوئٹہ

فهرست تفسیر معارف القرآن

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

....

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ

او هرکله چي واوري هغه چي نازل سوی دی په رسول ﷺ نو ته ويني سترګي د دوی چي بهيږي

مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا

داوښکو څخه په دی وجه چي دوی وپيژنده حقه خبره وايي ای ربه زمونږ مونږ ايمان راوړی دی

مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ

نو ته وليکه مونږ دمنونکو سره ،او مونږ ته څه سوی دی چي يقين نه راوړو په الله او په هغه شي چي راورسيدی

الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾

مونږته دحق څخه ، اوطمع کوو ددې چي داخل به کړی رب زمونږ مونږ سره دنيك بختانو څخه

فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

بيا دوی ته په بدله کی ورکی الله په دی وينا د دوی داسي باغونه چي بهيږي لاندی نهرونه

خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

اوسی به په دی کی هميشه او دا ده بدله دنيکی کوونکو ، او کوم خلق چي منکر سول

وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

او درواغ يی کړه زمونږ آيتونه دغه دی د دوږخ او سيدونکی .

دآيتونو تړون: مخکی ديهودو دمشرکانو سره د دوستی ذکر وو اوس د دوی دمشرکانو سره دمسلمانانو ددښمنی ذکر دی ،کوم چي ددی دوستی اصل سبب وو اوچونکی قرآن مجيد په هره معامله کی دعدل او انصاف تر ټولو لوی دعوت ورکوونکی دی ، په دی وجه يهود او نصاریٰ يی په يوه درجه کی شمار نه کړل، په چاکی چي کومه خوبی وه ، هغه يی هم ښکاره کړه ، مثلاً دنصاراؤ په يوخاص جماعت کی په نسبت ددی يهودو تعصب کم وو، او په دی نصاراؤ کی کومو چي حق قبول کړی وو ، د دوی يی صفت وکی او ښه جزايی ورته ذکر کړه ، او دا خاص جماعت دحبشو نصاری دی کومو چي په خپل ملک هغومسلمانانو ته هيڅ تکليف نه وو ورکړی، کوم چي دمدينی منوری دهجرت څخه مخکی حبشی ته تللی وه اوکوم نور نصارا چي داسی وی هغوی هم په دی کی حکماً داخل دی او په دوی کی کومو چي

حق قبول کړی وو ، هغه نجاشي بادشاه او دده ملګری وو ، چې په حبشه کې یې قرآن واوریدی ، وی ژړل او مسلمانان سول بیا دیرش کسان دنبی کریم ﷺ په خدمت کې حاضر سول اوقرآن یې واوریدی ، وی ژړل او مسلمانان سول ، دا ددی آیتونو شان نزول دی .

لنډتفسیر: او (ځینی په دوی کې کوم چې په آخر کې مسلمانان سوی وه ، داسې دی چې) کله دوی دا (کلام) اوری کوم چې په رسول ﷺ باندی نازل سوی دی (یعنی قرآن) نو ته دده ﷺ سترګې وینې چې اوښکې تری بهیږی ، په دی سبب سره چې دوی (دین) حق (یعنی اسلام) پیژندلی دی (مطلب دا دی چې کله حق اوری نو اثر پرکیږی او) داسې وایې چې ای زمونږ ربه ! مونږ مسلمانان سوو نو مونږ هم دهغه خلقو سره ولیکې (یعنی په هغوکې مونږ شمارکړی) کوم چې د (محمد ﷺ او دقرآن دحقوالی) تصدیق کوی او زمونږ سره څه عذر دی چې مونږ په الله ﷻ (دمحمد ﷺ دشریعت دښوونی مطابق) اوکوم (دین) حق چې مونږ ته (اوس) را رسیدلی دی په دی ایمان نه راوړو او (بیا) ددی خبری امید (هم) لرو چې زمونږ رب به مونږ په نیکو (مقبولو) خلقو کې دا خل کړی (بلکې دا امید په اسلام پوری تړلی دی، په دی وجه مسلمانیدل ضروری دی) نو دی (خلقو) ته به الله ﷻ د دوی د (دی) وینا (سره دعقیدی) په بدل کې به داسې باغونه (دجنت) ورکړی چې د هغوی (ترمحلونو) لاندی به نهرونه بهیږی (او) دوی به په هغه کې همیشه همیشه اوسی او دنیکانو دا جزا ده او (د دوی په خلاف) کوم خلق چې کافران سول او زمونږ آیتونو اوحکمونو ته یې درواغ وویل دغه خلق دوږخیان دی (په دوږخ کې به اوسی)

معلومات اومسئلې (دځینې اهل کتابوحق پرستې)

په دی آیتونو کې دمسلمانانوسره ددښمنی یا دوستی په معیار سره دهغه اهل کتابو ذکر سوی دی ، چې د خپلې حق پرستی او دخدای ﷻ څخه دیری په وجه یې دمسلمانانو سره بغض اودښمنی نه لرله ، لیکن ددی صفتونو خلق په یهودوکې ډیر کم بلکې نیست وه ، لکه حضرت عبدالله بن سلام او نور په نصاراؤ کې نسبتًا دداسې خلقو شمیر زیات وو ، خاص کر دنبی کریم ﷺ په مبارک وخت کې دحبشو دملک بادشاه نجاشی او ددغه ځای په حاکمانو او عوامو کې دداسې خلقو شمیر زیات وو او په دی سبب سره چې کله د مکې مکرمی مسلمانان دقریشو دظلمونو څخه تنګ سول ، نونبی کریم ﷺ دوی ته دحبشو طرف ته د هجرت مشوره ورکړه او وی ویل چې ما اوریدلی دی چې دحبشو بادشاه نه په خپله ظلم کوی اونه بل څوک ظلم کولو ته پریږدی ، په دی وجه دی مسلمانان دڅه وخت دپاره هلته ولاړ سی، په دی مشوره عمل کوونکې په اول وار یوولس ۱۱ حضرات دحبشی طرف ته ووتل چې په دوی کې حضرت عثمان غنی او دده محترمه بی بی دنبی کریم ﷺ لوړ حضرت رقیه ﷺ هم شامله وه .

ددی څخه وروسته دحضرت جعفر ﷺ (د ابی طالب د زوی) په مشری کې دمسلمانانو یوه لویه قافله چې د ښځو څخه علاوه په کښې دوه اتیا ۸۲ نارینه وه، حبشی ته ورسیدل دحبشی بادشاه او دهغه ځای خلقو د دوی شریفانه استقبال وکی او دا خلق په امن او عافیت سره هلته پاته سول .

دمکې دقریشو غصی اوغضب دوی هلته هم په ارامه پرینښول نه غوښتل چې دا خلق دی په بل ملکیت کې خپل ژوند په ارامه سره تیر کړی ، دوی خپله یوه ډله د ډیرو تحفو سره دحبشی بادشاه ته ولیږله او دا

درخواست یې ورکې چې دا مسلمانان دې د خپل ملک څخه وباسي، لیکن دحبشي بادشاه د حالاتو تحقیق وکې او دحضرت جعفر ﷺ او دده دملګرو څخه یې د اسلام او د اسلام د پیغمبر ﷺ حالات معلوم کړل، دا حالات او د اسلام تعلیمات یې دحضرت عیسی ﷺ او دانجیل د پیش ګویو عین مطابق پیدا کړل، په کوم کې چې دحضرت خاتم الانبیاء ﷺ د راتلو ذکر وو، او دده ﷺ د تعلیماتو لنډه غوندې نقشه او دده ﷺ د اصحابو ﷺ شکل او شباهت او نور په کښې ذکر وه، نو ددې اثر پر وسو او دحبشي بادشاه دقریشو د ټولې هغه تحفې او ډالۍ واپس کړې او دوی ته یې صفا جواب ورکې چې زه د خپل ملک څخه دداسې خلقو د ایستلو حکم نه سم کولې.

(دحضرت جعفر ﷺ تقریر دحبشي په باچا اثر)

حضرت جعفر ﷺ دنجاشي په دربارکې د اسلام او د اسلامي تعلیماتو یوه لنډه نقشه پیش کړه او بیا ددې حضرات ﷺ هلته دتم کیدو څخه یوازې دده په زړه کې نه بلکې دهغه ځای دحاکمانو او عوامو ټولو په زړه کې د اسلام او د اسلام د پیغمبر حضرت محمد ﷺ رښتیني محبت اولوبی پیدا کړه، ددې نتیجه دا سوه چې کله نبي کریم ﷺ مدیني منورې ته هجرت وفرمایی او هلته دده ﷺ او د اصحابو کرامو ﷺ په اطمینان سره پاته کیدل معلوم سوه او دحبشي څخه مدیني منورې ته دتلو قصد مهاجرینو وکې نو د حبشي باچا نجاشي د دوی سره د خپل مذهب دنصاراو لوی لوی عالمان مشائخ دحضور ﷺ په خدمت کې ولیږل چې ټول اویا کسان په دوی کې دوه شپیته دحبشي وه او اته د شام وه.

(دحبشي دباچا دټولې دپیغمبر په دربار کې حاضرې)

دا ټولګی دنبي کریم ﷺ په خدمت کې په فقیرانه او راهبانه جامو کې حاضره سوه، نبي کریم ﷺ دوی ته سورت یاسین وو ایه دې خلقو به اوریدې او اوښکې به یې بهیدې، ټولو وویل چې دا کلام دهغه کلام سره څومره مشابه دی کوم چې په حضرت عیسی ﷺ نازل سوی وو، او دا ټول مسلمانان سول.

د دوی د واپسی څخه وروسته دحبشي باچا نجاشي هم د اسلام اعلان وکې او خپل یو خط یې خپل زوی ته ورکې او دده په مشرې کې یې ټولې مدیني ته ولیږله، لیکن دبد قسمتي څخه د دوی کښتي په دریاب کې غرقه سوه، غرض دا دی چې دحبشي باچا او حاکمانو او عوامو د اسلام او مسلمانانو سره نه یوازې د شریفانو او عادلانو سلوک وکې، بلکه آخر په خپله هم مسلمانان سول.

جمهور تفسیر لیکونکي فرمایي چې دا ذکر سوې آیتونه ددغه حضراتو په باره کې نازل سوي دي، وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا : او په وروسته آیتونو کې د دوی د الله ﷻ دبیرې څخه ژړل او حق قبلولو بیان سوی دی په دې هم دجمهورو تفسیر لیکونکو اتفاق دی چې که څه هم دا آیتونه دنجاشي او دده دلیږلي ډلې په باره کې نازل سوي دي، لیکن الفاظ عام دي، په دې وجه ددې حکم دټولو نصاراو دپاره عام او ټولو ته شامل دی کوم چې دحبشي دخلقو په شان حق پرست او انصاف کوونکي وي یعنې تر اسلام مخکې دانجیل تابعدار وي، او د اسلام تر راتلو وروسته د اسلام پیرویان سول، په یهودو کې که څه هم یو څو حضرات دا ډول موجود وه، کوم چې دحضرت موسی ﷺ په زمانه کې په تورات عمل کوونکي وه، بیا د اسلام تر راتلو وروسته مسلمانان سول، مګر دا دومره کم وه چې

د امتونو اوقومونو په ذکر کولو کي دوی نه ذکر کيږي ، دباقي يهودو حال ښکاره وو چي دوی دمسلمانانو په دښمنۍ او بيخ کنۍ کي تر ټولو مخکي وه ، په دی وجه يې په آيت کي د دوی دا حال ذکر کی ، لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ : يعني د مسلمانانو په دښمنۍ کي تر ټولو زيات سخت يهود دي .

دکلام خلاصه دا سوه چي په دی آيت کي دنصاراؤ ديو خاص جماعت صفت سوی دی چي دخدای ﷻ څخه بيريدل اوحق پرست وه ، په دوی کي نجاشي او دده ملګري هم دا خل دي اونورنصارا هم په کوموکي چي دا صفتونه وي يا په راتلونکي زمانه کي پيدا کيږي ، ليکن ددی دا معنی نه د آيت څخه راوزي او نه کيدی سی چي نصاری که څه هم هر څومره چي ګمراه وي او د اسلام په دښمنۍ کي هر څومره چي سخت وي دوی به په هرحال دمسلمانانو دوستان ګڼل کيږي اومسلمانان به دوی ته د دوستي دپاره لاس اوږدوی ، ځکه چه دا غلطه ده او د واقعاتو څخه قطعاً خلاف ده ، امام ابوبکر جصاص رحمه الله په احکام القرآن کي فرمايي ، چي ځيني جاهلان چي دا خيال کوي چي په دی آيتو کي مطلق دنصاراؤ صفت دی ، اودوی مطلق تر يهودو ښه دي ، دا سراسر جهالت دی ځکه چي که په عام طور سره د دواړو ډلو دمذهبي عقيدو موازنه وسی نو د نصاراؤ شرک زيات واضح دی اوکه دمسلمانانو سره د دوی معاملوته وکتل سی نودنن سباعامو نصاراؤ هم د اسلام په دښمنۍ کي تر يهودو کمه حصه نه ده اخيستی ، البته دا صحيح ده چي په نصاراؤ کي داسي خلق ډير تير سوی دی ، چي خدا ترس او حق پرست وه ، نو په دی وجه د دوی توفيق د اسلام دقبلولو سوی دی ، او دا آيتونه ددی دواړو ډلو په مينځ کي ددی فرق دښکاره کولو دپاره نازل سوی دی په خپله ددی آيت په آخر کي قرآن کريم دا حقيقت په دی الفاظو سره ښکاره کړی دی ، ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ : يعني دکومو نصاراؤ صفت چي په دی آيتونو کي سوی دی ، دهغه وجه دا ده چي په دوی کي عالمان او دخدای ﷻ څخه بيريدونکي او پرهيزګاره اولياء موجود دي ، او په دوی کي تکبر نشته چي دنورو په خبره فکر کولو ته تيار نه وي ، دمقابلي څخه معلومه سوه چي ديهودو دا حالت نه وو ، په دوی کي دخدای ﷻ څخه بيره اوحق تابعداري نه وه ، د دوی عالمانو هم ددنيا دپرزينولو په ځای خپل علم يوازي دمعاش ذريعه جوړ کړی وو او ددنيا په طلب کي داسي مست سوی وه چي د حق او ناحق اوحلال اوحرام بيلتون يې نه کوی .

﴿دقوم اوملت اصلي روح حق پرست عالمان اومشائخ دی﴾

د ذکر سوی آيت دبيان څخه يوه اهمه خبره دا معلومه سوه چي دقوم اوملت اصل روح حق پرست اوخدا ترس عالمان اومشائخ دي، د دوی وجود دپوره قوم ژوندون دی ، ترڅو پوري چي په يو قوم کي داسي عالمان اومشائخ موجود وي چي ددنيا په خواهشاتو پسي نه ځي دخدای ﷻ څخه بيره د دوی مقام وی ، نو دغه قوم دخير اوبرکت څخه نه سي محرومه کيدی .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا

ای ايماندار،امه حراموی هغه خوندورشيان کوم ی چي الله ستاسی دپاره حلال کړي دي اودحد څخه مه تيريږي بيشکه الله نه

يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا

خوښوی دحد څخه تیریدونکی ، اوخوری دالله درکړل سوی هغه شیان چی حلال پاک دی

وَّاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِیْٓ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿٨٨﴾

او بیره کوی دالله څخه په کوم چی تاسی ایمان لری .

دآیتونو تړون: تردی ځایه پوری د اهل کتابو متعلق خبری اتری وی مخ ته بیا واپسی ده دفرعی احکامو طرف ته ، چی د دوی څه ذکر دسورة په شروع کی اوځه په مینځ کی هم سوی وو او دمقام دخصوصیت په اعتبارسره یوخاص تړون هم نقل دی هغه داچی لوړدصفت په مقام کی درهبانیت ذکرراغلی دی نوګویا چی دغه ددنیادپریښولویوخاص جز دی لیکن دااحتمال ؤ چی هسی نه یوڅوک درهبانیت برابر خاصیتونه د صفت قابل وګڼی ، په دی وجه په دی مقام کی دحلالو دحرامولو منع زیاته مناسبه معلومه سوه .

لنډتفسیر: ای مؤمنانو! الله ﷻ چی کوم شیان ستاسی دپاره حلال کړی دی (برابره خبره ده که دخوراک، څیښاک او اغوندلو دقسم څخه وی اوکه دنکاح دقسم څخه وی) په دی کی مزه دار (او دخوښی) شیان (په قسم او وعده کولو پر خپلو نفسونو باندی) مه حراموی او د (شرعی) حدونو څخه (کوم چی دحلالو او حرامو په باره کی مقرر دی) مه وزی بیشکه الله ﷻ د (شرعی) حدڅخه وتونکی نه خوښوی اوخدای چی کوم شیان تاسی ته درکړی دی په دوی کی حلال او دخوښی شیان خوری (استعمالوی) اودالله څخه بیره کوی په کوم چی تاسی ایمان لری (یعنی دحلالو شیانو حرامول دالله ﷻ درضا څخه خلاف دی نو دالله ﷻ څخه وبیریږی او داسی کار مه کوی)

معلومات اومسئلي: (ددنیاپریښوول که دالله ﷻ په حدونوکي دننه وی نو جائز دی که نه وی نو حرام دی)

په ذکرسوو آیتونو کی داښوول سوی ده چی که ددنیاپریښوول او دخوندونو اومزو پریښول په یوه درجه کی ښه اوغوره دی مګرپه دی کی هم دالله ﷻ دحدونوڅخه تجاوزکول بد اوحرام دی چی تفصیل یی دادی

(یوحلال شي لره دحرام مقرر کولو دری درجي)

یوحلال شی لره دحرام مقررکولو دری درجی دی ، یوه دا چی په عقیده سره دا حرام وګڼی ، دوهم دا چی په وینا سره دغه شی دځان دپاره حرام کړی ، مثلاً قسم وخوری چی یخی اوبه به نه څښم یا فلانی قسم حلال خوراک به ونه خورم یا فلانی جائز کار به ونه کړم ، دریم دا چی عقیده او وینا هیڅ نه وی سوی محض عملاً دهمیشه دپاره دیوحلال شی دپریښولو قصد وکړی ، په اولنی صورت کی که ددغه شی حلالوالی په قطعی دلیلونو سره ثابت وی ، نو ددی په حرام ګڼلو سره به دالله ﷻ دقانون په ډاګه دخلاف کولو په وجه سره به کافر سی اوپه دوهم صورت کی که دقسم د الفاظو په ویلو سره یی دغه شی پر ځان حرام کړی وی، نوقسم به یی وسی دیر الفاظ دی چی دفقه په کتابونو کی ذکر دی ، په دوی کی یومثال دا دی چی مثلاً په ډاګه ووایی چی په الله می دی قسم وی چی دا فلانی شی به ونه خورم یا فلانی کار به ونه کړم یا ووایی چی فلانی شی یا فلانی کار دی پر ما حرام وی ، ددی حکم دا دی، چی بی ضرور ته داسی قسم خوړل ګناه ده ، پرده

لازمه ده چې داسې قسم مات کړي او دقسم کفاره ادا کړي ، ددې تفصيل به مخکې راسي . انشاء الله
دريم قسم چې په هغه کې يې په عقيده يا قول سره څه شی نه وي حرام کړي بلکې په عمل کې داسې کار کوي ، لکه دحرامو سره چې کول کيږي چې دهميشه دپاره يې پريښول لازم کړي ، ددې حکم دا دی چې که دغه حلال پريښول ثواب ګڼي نو دا بدعت او رهبانيت دی چې عظيمه ګناه يې په قرآن اوحديث سره ثابته ده ، ددې خلاف کول واجب دي او په داسې پابندۍ باندې پاته کيدل ، ګناه ده، البته که داسې پابندي په نيت دثواب نه وي بلکه په يوه بله وجه مثلاً دځه بدني يا روحاني ناجوړي په سبب سره څه خاص شي د هميشه دپاره پاته کړي نو په دې کې هيڅ ګناه نسته ، دځينو صوفيانو او بزرګانو څخه د حلالو شيانو د پريښولو چې کوم روايتونه نقل دي، هغه ټول ددې قسمه څخه دي، چې هغوی دځپل نفس دپاره دغه شيان مضر ګڼلي دي يا ورته چا بزرګ مضر ښوولي وه ، په دې وجه په طور دعلاج يې پريښول، په دې کې هيڅ باک نسته .

د آيت په آخر کې يې وفرمايل ، وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ : يعنې دالله ﷻ تر حدونو مخکې مه ځي ، ځکه چې الله ﷻ داسې مخکې تلونکي نه خوښوي .
ترحد دمخکې تللو مطلب دا دی چې يوحلال شی يې له څه عذره ثواب وګڼي اوپاته يې کړي چې ناپوهه سړي يې تقوی ګڼي اودالله ﷻ په نزدباندې ترحد تجاوزاوناجائزدی په دې وجه په بل آيت کې ارشاد دی.
وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ : يعنې کوم رزق حلال اوپاک چې الله ﷻ تاسې ته درکړی دی دغه خوری اودالله ﷻ څخه په کوم چې ستاسې ايمان دی بيره کوی .
په دې آيت کې يې په ډاګه وفرمايل چې حلال او پاک شيان ثواب ګڼل اوپريښول تقوی نه ده ، بلکې تقوی په دې کې ده چې دغه دالله ﷻ نعمت وګڼي اواستعمال يې کړي او شکر يې ادا کړي ، البته که يې دځه جسماني يا روحاني مرض په وجه سره يې په طور دعلاج پريږدي ، نو دا په دې کې نه دی دا خل .

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ ۖ
نه نيسي تاسې الله ﷻ ستاسې په عبثو قسمونو باندې او ليکن نيسي تاسې په هغه قسم چې تاسې مضبوط کړي وي ،

فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ
نو ددې کفّاره خوراك ورکول دي لسو(۱۰) محتاجانو ته داوسط درجې هغه خوراك چې تاسې کوی ،

أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
خپل کوروالاوو ته ياجامې ورکول لسو(۱۰) محتاجانوته، يايوغلام ازادول دي، بياچې چاته داحصل نه وي نو روژې نيول دي

ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوا
دری ورځې ، دا کفاره ده ستاسې دقسمونو کله چې قسم وخوری ، او حفاظت کوی ،

أَيْمَانَكُمْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

دخپلو قسمونو داسي بيانوي الله تاسي ته خپل حکمونه چي تاسي احسان ومنئ.

دآيتونو تړون : لوړ دپاکو شيانو دحرامولو ذکر وو او دا چونکي ځيني وخت په قسم خوړلو سره وي په دي وجه اوس مخکي دقسم خوړلو دحکم ذکر دي.

لنډتفسير: الله ﷻ ستاسي (په دنيا کي) مواخذه نه کوي (يعني کفاره نه واجب کوي) ستاسي په لغوه قسم (ماتولو) باندي ليکن (داسي) مواخذه په هغه فرمايي چي تاسي قسمونه (په راتلونکي خبره (محکم کړي (اوبيادغه قسمونه مات کړي) نو ددي (قسم ماتولو) کفاره (دا ده چي) لسو محتاجانو ته خوراک ورکول ، د اوسط درجي کوم چي خپل کور والاوو ته (دعادت مطابق) خوراک ورکوي يا دوي (لسو محتاجانو) ته کپړه ورکول (داوسطي درجي) يا يو غلام يا مينځه ازادول (يعني په دي دري خبروکي چي کومه کولي سي هغه دي وکړي) او دچا چي (ددي دري واړو) طاقت نه وي نو (دده کفاره) دري ورځي (پرله پسي) روژي نيول دي دا (چي ذکر سو) کفاره ده ستاسي د (داسي) قسمونو کله چي تاسي قسم وخوري (او بيا يي مات کي) او (چونکي داکفاره واجب ده په دي وجه) دخپلو قسمونو خيال ساتي (چي بيا داسي ونه سي چي قسم مات کړي اوکفاره ورنه کړي او الله ﷻ چي لکه څنګه داحکم ستاسي ددنيوي رعايت اوديني صلحتونو بيان کړي دي) دغه شان الله ﷻ ستاسي دپاره خپل (نور) حکمونه (هم) بيانوي چي تاسي (ددي نعمت يعني د خلقو دمصلحتونو درعايت) شکر اداکړي.

معلومات اومسئلي (دقسم خوړلو څو صورتونه اوددي متعلق حکمونه)

په دي آيت کي دقسم خوړلو ديوڅوصورتونو بيان دي ، دځيني بيان په سورت بقره کي هم تير سوي دي او خلاصه دټولو دا ده چي که چاپه تيره واقعه باندي قصداً په درواغو قسم وخوړي دي ته د فقهاؤ په اصطلاح کي ، يمين غموس ، وايي مثلا يو سړي يوکار کړي دي او دي پوهيږي چي ما دا کار کړي دي او پيا هم قصداً قسم وخوري چي دا کار ما نه دي کړي ، دا د درواغو قسم سخته ګناه کبيره او ددنيا او اخرت دوبال سبب دي ، مګر په دي څه کفاره نه واجبيږي ، توبه او استغفار لازم دي ، په دي وجه دي ته فقهاؤ په اصطلاح کي يمين غموس ، وايي ځکه چي ، غموس، معنی ده ، دوبوونکی، دا قسم بنده په ګناه او وبال کي ډوبوي.

دوهم صورت دادي چي په تيره واقعه باندي چي دي يي په خپل نزد رينښتيني ګڼي قسم وخوري او په واقع کي هغه غلطه وي ، مثلاً په څه ذريعه معلومه سوي وي چي فلانی سړی راغلی دی او دی په دی خبره يقين ژکړی قسم وخوري چي هغه راغلي دي اوبيا معلومه سي چي دا قسم دواقعي خلاف دي ، هغه نه دي راغلی ، دي ته ، يمين لغوه، وايي ، دغه ډول که بي ارادي د ژبي څخه دقسم لفظ وزي ، نو دي ته هم ، يمين لغوه ، ويل کيږي، ددي حکم دا دي چي په دي نه کفاره سته او نه ګناه.

دريم صورت دقسم دا دي چي په راتلونکي زمانه کي دڅه کار کولو يا دنه کولو قسم وخوري ، دي ته ، يمين منعقده، وايي، ددي حکم دا دي چي ددي قسم دماتولو په صورت کي کفاره واجبيږي او په ځينو

صورتونو کی ورسره گناه هم وی او په ځینو کی گناه نه وی ، یوازی کفاره وی .
دلته دقرآن کریم په ذکر سوی آیت کی په ظاهره دلغوه څخه هم هغه قسم مراد دی چی پر هغه کفاره نه وی برابره خبره ده که گناه وی او که نه وی ځکه چی په مقابل کی یی ، عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ : ذکر دی ، ددی څخه معلومه سوه چی دلته دمواخذی څخه مراد یوازی ددنیا مواخذه ده چی دکفاری په صورت کی وی .
او دسورت بقره په آیت کی ارشاد دا دی ، لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ : په دی کی دلغو څخه مراد هغه قسم دی چی بی له قصد او ارادی دژبی څخه ووزی یا په خپل نزد یوه خبره رینښتیا گڼی او قسم په وکړی ، مگر په واقع کی هغه غلطه سی ددی په مقابل کی هغه قسم ذکر دی چی په قصد سره یی درواغ ویلی وی ، چی ، یمین غموس ورته ویل کیږی ، په دی وجه ددی آیت حاصل دا سو چی په ، یمین لغوه ، باندی خو هیڅ گناه نسته ، بلکی گناه په ، یمین غموس ، کی ده ، چی قصداً یی درواغ ویلی وی نو په سورت بقره کی حکم دآخرت دگناه دی او دسورت مائده په آیت کی کوم چی دا اوس ذکر سوی دی، ددنیوی حکم یعنی کفاری بیان دی ددی خلاصه دا سوه چی په لغوه قسم باندی الله ﷻ تاسی نه نیسی یعنی کفاره نه واجبوی ، بلکی کفاره یوازی په هغه قسم لازموی چی په راتلونکی زمانه کی دڅه کار کولو یا نه کولو په باره کی یی خوړلی وی او بیا یی مات کړی وی ، ددی څخه وروسته دکفاري تفصيل داسي ارشاد فرمايي .

فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ : یعنی په دی درو کارونو کی دی یو په خپل اختیار سره وکړی اول دا چی لسو مسکینانو لره دی دمتوسطی درجی خوراک سهار ماښام ورکړی دوه وخته یا دی لسو مسکینانو لره په قدر دستر پټیدو کپړه ورکړی ، مثلاً یو پرتوگ یا اوږد قمیص یا دی یو غلام چی دده په ملک کی وی ، ازاد کړی .

ددی څخه وروسته ارشاد دی ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ : یعنی که دقسم ماتوونکی، ددی مالی کفاری اداکولو قدرت نه وی چی لسو مسکینانو لره نه خوراک ورکولی سی او نه کپړه او نه غلام ازادولی سی، نو بیا دده کفاره داده چی دری ورځی روژی دی ونیسی، په ځینو روایتونو کی دلته د دری روژو پرلپسی د نیولو حکم راغلی دی ، په دی وجه د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله او ځینو نورو امامانو په نزد کفاره دقسم دری ورځی روژی پرلپسی نیول ضروری دی ، په ذکر سوی آیت کی دقسم دکفاری متعلق لفظ د ، اطعام راغلی دی او داطعام معنی دعربی لغت په اعتبار سره دخوراک ورکولو هم ده او په یو چا یی دخوړلو هم ده ، په دی وجه فقهاو رحمهم الله د آیت مطلب دا مقرر کړی دی چی کفاره ورکوونکی ته د دواړو خبره اختیار دی چی لس مسکینان میلمانه کړی ، خوراک په وخوری یا خوراک د دوی په ملکیت کی ورکړی ، مگر په اول صورت کی داضروری ده چی دمتوسطی درجی خوراک کوم چی عادةً دوی (یعنی داکفاره ورکوونکی) په خپل کور کی خوری دغه شان خوراک دی دواړه وخته لسو مسکینانو ته په ډك نس ورکړی او په دوهم صورت کی دی یو مسکین ته په قدر دیوی سرسایی ورکړی او یادهغه قیمت، په دی دری واړو کی چی ورته کومه اسانه وی هغه دی وکړی ، لیکن روژه نیول یوازی

په هغه صورت کی کافی کیدی سی کله چی په دی دری سره ؤ کی پر یوه هم قدرت نه وی .

(تر قسم ماتیدو مخکی کفاره ورکول جائز نه دی)

د آیت په آخر کی یی دخبردارولو دپاره دوه کارونه ارشاد وفرمایل اول ، ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ : یعنی داکفاره ده ستاسی دقسم کله چی تاسی قسم وخوری، امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او دنورو اکثرو امامانو په نزد ددی مطلب دا دی چی کله تاسی دیو راتلونکی کار په کولو یا نه کولو قسم وکړی او بیا دغه قسم مات سی نو ددی کفاره هغه ده کومه چی لوړه ذکر سوه ، ددی مطلب دا دی چی کفاره دقسم ماتیدو څخه وروسته په کار ده ، دقسم ماتیدو څخه مخکی که کفاره ورکړل سوه ، نو هغه به معتبره نه وی ، وجه دا ده چی د کفار د لازمیدو سبب قسم ماتول دی خو کله چی قسم مات نه وی نو کفاره واجب نه ده ، نولکه څنګه چی دوخت څخه مخکی لمونځ نه کیږی ، درمضان څخه مخکی درمضان روژه نه کیږی دغه شان د قسم ماتیدو څخه مخکی دقسم کفاره هم نه ادا کیږی .

ددی څخه وروسته ارشاد فرمایی ، وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ : یعنی دخپلو قسمونو حفاظت کوی ، مطلب دا دی چی که دڅه شی قسم تاسی خوړلی وی ، نوبی دشرعی یا طبعی ضرورته، قسم مه ماتوی، او ځینی حضرات فرمایی چی ددی څخه مراد دا دی چی په قسم خوړلوکی تلوار مه کوی ، خپل قسمونه محفوظ ساتی ترڅو پوری چی سخته مجبوری نه وی ، هسی قسمونه مه خوری (مظهری)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ

ای ایماندارو ! دا چی کوم شراب او جواری او بتان او پانسی (غشی)

رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا

دی تول گنده کارونه دی دشیطان نو ددې څخه ځان ساتی چی تاسی نجات پیدا کی ،

يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ

شیطان خو دا غواړی چی واچوی په تاسی کی دښمنی او بغض په ذریعه دشرابو

وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

او جواری او منع کړی تاسی دالله دیادو څخه او دلمانځه څخه نو اوس هم تاسی به منع سی ؟

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا

او حکم منی دالله او حکم منی درسول او ځان ساتی بیاکه تاسی واپس سواست

اَنَّمَا عَلٰى رَسُوۡلِنَا الۡبَلٰغُ الۡمُبِيۡنُ ﴿۹۲﴾

نو پوه سی چی زمونږ درسول ﷺ په ذمه صرف رسول دی ښکاره

دآیتونو تړون: لوړ دحلالو شیانو دپریښولو خاص ممانعت وو اوس مخ ته دخینو حرامو شیانو داستعمال ممانعت بیانیږی.

لنډتفسیر: ای مؤمنانو! خبره دا ده چی شراب اوجواری اوبت اونور او دهسکی اچولو غشی داټولی گنده خبری شیطانی کارونه دی ، نو ددی څخه بالکل جلا اوسی چی تاسی (په وجه ددی دنقصانونو څخه دبچ کیدو چی مخ ته ذکرکیږی) نجات پیداکړی (اودغه نقصانونه دنیوی هم دی اودآخرت هم چی بیان یی دا دی چی) شیطان خو داغواړی چی دشرابو اوجواری په ذریعه ستاسی په مینځ کی (په روزگارکی) دښمنی او په زړونوکی) بغض واچوی (نوښکاره خبره ده چی په شرابوکی عقل په ځای نه وی ښکنځل کولو اوفسادته خبره رسیږی چی تردی وروسته بیا هم په طبیعتونوکی خړوالی باقی وی او په جواری (خُمار) کی چی کوم سړی بی وبایلی ، دی گټونکی ته غصه وی او ددی غصی اثرپه هغه بل باندی هم کیږي دا خو یی ددنیا نقصان او ضرر سو) او(شیطان داغواړی چی ددی شرابو اوجواری په سبب سره) دالله ﷻ دیادو اودلمانځه څخه (کومه چی دالله ﷻ دیادو تر ټولو ښه طریقه ده) تاسی لیری ساتی (نوداهم ښکاره خبره ده څکه چی په شرابوکی خو دده هوښ په ځای نه وی اوپه جواری کی خو دگټونکی خوشحالی اومستی تردی حده پوری وی ، چی دی په کښی غرق وی اوبایلونکی انتهایی خفه او پریشانه او دبیا غالب اوگټو راتلو په کوشش کی دومره غرق وی چی فراغت ورته نه وی ، دا خو دینی نقصان او ضرر سو ، نو هرکله چی دومره ناکاره شیان دی وروسته ووایاست ؟ چی) آیا اوس به هم تاسی منع سی؟ او تاسی (په ټولو حکمونو کی) د الله ﷻ حکم منی او درسول (ﷺ) حکم منی او (دحکم دمخالفت څخه احتیاط ساتی او که (دحکم دمنلو څخه) مخ واړی نو پوه سی چی زمونږ درسول په ذمه یوازی صفا صفا (دحکم) رسول دی (اوهغه داکار په ښه طریقه سره پوره کړی اوتاسی ته یی حکمونه ورسول ، اوس ستاسی هیڅ عذر باقی پاته نه سو)

معلومات اومسئلې (دکائناتو پیداکول دانسان دنفعې دپاره دی)

په دی آیتونوکی ددی خبری ښوول منظوردی چی دکائناتومالک داټول کائنات دانسان دخدمت دپاره پیدا کړی دی اوهر یو شی یی دانسان په خاص خاص خدمت لگولی دی اوانسان یی ددی کائناتو مخدوم جوړکړی دی ، په انسان یی یوازی یوه پابندی لگولی ده چی زما دمخلوق څخه دنفعی اخیستو چی کوم حدونه مونږ مقرر کړی دی ، دهغه څخه به مخکی نه تیریږی ، کوم شیان چی مونږ تاسی ته پاک اوحلال درکړی دی ، ددغو څخه ځان ساتل بی ادبی اوناشکری ده او دکومو شیانوچی یوخاص استعمال مونږ حرام کړی دی ، په دی کی خلاف ورزی کول نافرمانی اوبغاوت دی ، دبنده کار دا دی چی دمالک حقیقی د هدایت مطابق دهغه دمخلوقاتو استعمال وکړی ، ددی نوم عبدیت یعنی بندگی ده .

په اولنی آیت کی دشرابوو جواری ، بت او دجواری دغشو دحراموالی بیان دی ، دامضمون دسورت بقره

په یو آیت کی تقریباً هم په داسی الفاظو سره تیر سوی دی ، یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَیْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّیْطَانِ. په دی کی بی دی څلورو شیانو ته رجس ویلی دی ، رجس په عربی ژبه کی داسی ګنده شی ته ویل کیږی ، دکوم څخه چی دانسان په طعیت کی کرکه او نفرت پیدا کیږی دا څلور شیان داسی دی چی که انسان لږ هم برابر عقل او سلیم طبع لری نو په خپله به دده ددی شیانو څخه کرکه او نفرت وی .

(دازلام تشریح)

په دی څلورو شیانو کی یو ازلام دی چی دزَلَمْ جمع ده ، ازلام هغه غشو ته ویل کیږی په کومو سره چی په عربو کی دهسکی کولو په طور دجواری رسم جاری وو ، چی ددی صورت دا وو ، چی لسو(۱۰) کسانو به په شریکه یو اوښ ذبح کی ، بیا به بی ددی دغوښو دتقسیم دپاره په ځای ددی چی لس حصی بی کړی په دی کی به بی داسی جواری کوله چی په لسو غشو کی به بی په اوو غشو دڅه مقررو حصو نخښی جوړی کړی وی په چا یوه په چا دوی یا دری او دری غشی به بی ساده پریښی وه ، دا غشی به بی په ترکش کی واچول او ښورول به بی بیا به بی دیوه یوه شریک دپاره یو یو غشی دترکش څخه را ایستی او دخومره حصو غشی چی به دچا په نوم را ووتل دی به ددغو حصو مستحق ګڼل کیدی او دچا په نوم چی به ساده غشی راووتی هغه به دحصی څخه محروم وو ، لکه نن صبا چی ډیر قسمونه دلاټری په طریقه په بازارونو کی جاری دی ، دغه ټول داسی هسکی اوجواری دقرآن په حکم سره حرام دی .

(دهسکي جائز صورت)

البته یو قسم هسکه جائز او دنبی کریم ﷺ څخه ثابته ده ، هغه دا چی کله چی حقونه دټولو برابر وی او حصی بی هم برابر تقسیم کړی وی ، بیا ددی حصو مقررکول په ذریعه دهسکی وسی ، مثلاً یو کورپه څلورو شریکانو کی تقسیمول دی نو دقیمت په لحاظ سره څلور حصی برابری جوړی کړی اوس دامقررول چی کومه حصه به دکوم شریک سی دا تعین که په رضامندی او مصلحت سره نه سوای کیدی نو دا هم جائزه ده چی هسکه وکړی اودچا په نوم چی دکوم طرف حصه راووزی هغه حصه هغه ته ورکول کیږي یا دیو شی خواهشمند زر ۱۰۰۰ کسان دی او دټولو حقونه برابر دی ، مګرکوم شی چی تقسیم کول وی ، هغه ټول سل وی ، نو په دی کی په هسکی سره فیصله کول کیږي .

دلازم دهسکی په ذریعه دغوښو دتقسیمولو دجاهلانه رسم حرام والی دسورت مائنده په یو آیت کی مخکی راغلی دی . وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ .

لنډه دا ده چی په دی ذکر سوی آیت کی چی دکومو څلورو شیانو حرام والی ذکر دی ، په دوی کی دوه یعنی ، مَیْسِرْ او ، ازْلَامْ : دنتیجی په اعتبار سره یو شی دی په باقی دروکی یو انصاب دی ، چی دنُصب جمع ده ، داسی شی ته نصب ویل کیږی چی دعبادت دپاره درول سوی وی ، برابره خبره ده که بت وی یا درخته ، ډبره او نور .

(دشرابو اوجواری بدني او روحاني فسادونه)

دآیت دشان نزول او تردی وروسته راتلونکی آیت څخه معلومیږی چی په دی آیت کی اصل مقصود د دوو

شیانو د حراموالی او فسادونو بیانول دی یعنی شراب او جواری د انصاب یعنی بتانو ذکر یی د دی سره په دی وجه یو ځای کړی دی چی او ریدونکی پوه سی چی د شرابو او جواری جرم داسی سخت دی لکه بت پرستی.
د ابن ماجه په یو حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایی، شَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ الْوَثَنِ: یعنی د شرابو چښونکی داسی مجرم دی لکه د بت عبادت کوونکی او په ځینو روایاتو کی دی، شَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ اللَّاتِ وَالْعُزّٰى: یعنی د شرابو چیښونکی داسی دی لکه د لات او عزی عبادت کوونکی، خلاصه د خبری دا سوه چی د لته د شرابو او جواری د سخت حراموالی او د دوی د روحانی او جسمانی خرابو بیان دی، اول یی روحانی او معنوی خرابی د، رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ: په الفاظو کی بیان کړی، چی مطلب یی دا دی چی دا شیان د فطرت سلیمه په نزد گنده قابل نفرت شیان او شیطانی جالونه دی چی په دی کی د مبتلو څخه وروسته انسان په بی شمیره فسادونو او هلاکوونکو خرابو کندو کی غورځوی، د دی روحانی فسادونو فرمایلو څخه وروسته یی حکم وکی، فَاجْتَنِبُوهُ: چی هر کله دا شیان داسی دی نو د دی څخه ځان وساتی او پرهیز ور څخه وکړی، په آخر کی یی وفرمایل لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ: په دی کی یی وښوول چی ستاسی د دنیا او آخرت کامیابی په دی کی ده چی د دی شیانو څخه پرهیز وکړی.
د دی څخه وروسته په دوهم آیت کی د شرابو او جواری د دنیوی او ظاهری فسادونو بیان یی داسی وفرمایی، إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ: شیطان د اغواری چی تاسی په شرابو او جواری کی اخته کړی، ستاسی په مینځ کی د بغض او دښمنی بنیادونه واچوی، د دی آیتونو نزول هم څه د داسی واقعاتو په باره کی سوی دی چی د شرابو په نشه کی داسی حرکتونه صادر سوی وه چی د یو بل په مینځ کی د غصی او غضب او بیا د جنگ جگړی سبب جوړ سی او د ایو اتفاقی حادثه نه بلکی د شرابو په نشه کی چی کله د سړی عقل ولاړ سی نو د ده څخه خامخا داسی حرکتونه کیږی.
د غه شان د جواری معامله ده چی بایلونکی که څه هم خپل بایلل ومنی او د غه وخت یی نقصان وسی لیکن خپل مقابل ته غصه او غضب او دښمنی د دی لازمی نتیجه وی، حضرت قتاده رضی الله عنه د دی آیت په تفسیر کی فرمایی چی د ځینو عربو عادت وو چی په جواری کی به یی خپل اهل او عیال او مال او سامان هر څه بایلول او انتهایی د غم او تکلیف ژوند به یی تیروی.

د آیت په آخر کی بیا د دی شیانو یوه بله خرابی په دی الفاظو کی ارشاد فرمایی، يَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ: یعنی دا شیان تاسی د الله ﷻ د یاد او لمانځه څخه غافله کوی، دا خرابی په ظاهره روحانی او آخرت خرابی ده چی د دنیاوی خرابی څخه وروسته یی مکرر ذکر کوی، په دی کی اشاره کیدی سی چی اصل د نظر قابل او د فکر قابل هغه ژوند دی کوم چی همیشه پاته کیدونکی دی، د عقلمند په نزد د غه ژوند ښائسته کول په کار دی او د دغه ژوند د خرابیدو څخه بیره کول په کار دی، د دنیا د دی ځو ورځو ژوند ښائسته کیدل څه د فخر شی نه دی او نه د دی خرابی زیاته د غم کولو قابله ده، ځکه چی د دی دواړو حالتونه په یو ځو ورځو کی ختمیدونکی دی.

دوران بقا چو باد صحرا بگذشت | تلخی وخوشی وزشت وزیبا بگذشت

(یعنی ددنیا ژوند د صحرا د باد په شان تیر سو، غم، خوشحالی، ناکاروالی او ښائست هر څه یی په یو دم کی تیر سو)

او داهم ویل کیږی چی دالله ﷻ دذکر او لمانځه څخه غفلت دا ددنیا او آخرت، جسم او روح دواړو د پاره مضر دی، دآخرت او دروح د پاره خو یی مضروالی ښکاره دی چی دالله ﷻ څخه دغافل او دبی نمازه آخرت تباه او روح بی مړ دی او که لږ په غورسره وکتل سی، نو دالله ﷻ څخه دغافل دنیاهم وبال جان وی، چی کله دالله ﷻ څخه غافله سی نو دده انتهایی مقصود، مال دولت، عزت او مرتبه جوړه سی، نو دا دومره جنجالونه دځان سره راوړی چی بیا جلا یو مستقل غم جوړ سی او په دی کی اخته سوی انسان بیا دخپل هغه لوی مقصد یعنی ارام راحت، اطمینان او سکون څخه هم محرومه سی او دراحت په دی اسبابو کی داسی مست سی چی په خپله راحت هم ورڅخه هیر سی، او که په څه وخت کی دامال دولت، عزت او مرتبه ورڅخه ولاړه سی یا کمی په کښی راسی نو دغم او خفګان یی بیا انتها نه وی، غرض دا دی چی داخالص دنیا دار انسان په دواړو حالتونو کی په غم، فکر او خفګان کی ګیر وی.

اگر دنیانباشد درد مندیم وگر باشد بمبرش بائی بندیم

(یعنی که دنیا نه وی نو هم خفه او دردمند یو او که وی نو په غم کی بی اخته او پریشانه یو)

په خلاف دهغه سړی چی زړه یی دالله ﷻ په یادو روښانه او دلمانځه په نور سره منور وی، ددنیا مال دولت مرتبی او منصبونه دده پر پښو پریوزی او ده ته صحیح راحت او ارام رسوی او که دا شیان ورڅخه ځی نو دده په زړه هیڅ نه کیږی، د دوی دا حال وی چی.

نه شادی داد سامانی نه غم اورد نقصانی به پیش همت ماهر چی آمد بود مهمانی

(یعنی نه خوشحالی ماته څه زیات کړل او نه رالره غم څه نقصان راکی زما دهمت په مخکی هر څه چی راغلل په طور دمیلمنو وه)

لنډه دا ده چی دالله ﷻ دذکر او دلمانځه څخه غفلت ته که په غور سره وکتل سی نو دآخرت او ددنیا دواړو خرابی ده، په دی وجه ممکنه ده چی د، رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ : څخه خالص د روحانی او آخرت د ضررونو بیانول مقصود وی، او په، يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ : سره خالص ددنیا او جسمانی خرابو ښوول مقصود وی او په، يَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ: سره ددین او دنیا شریکی تباهی او بربادی ذکر کول مقصود وی.

دلته دا خبره هم دکتو قابله ده چی دالله ﷻ په ذکر کی خولمونځ هم داخل دی، بیا دلمانځه په ځانته ذکر کولو کی څه حکمت دی؟ وجه دا ده چی په دی کی دلمانځه اهمیت او دالله ﷻ دذکر په ټولو اقسامو کی د ښه والی او شرافت طرف ته اشاره ده، په دی وجه یی لمونځ ځانته ذکر کی.

او دټولو دینی او دنیوی بدنی او روحانی خرابیو دتفصیل ښوولو څخه وروسته یی ددی شیانو څخه دمنع کیدو هدایت په یو عجیبه او زړه پوری انداز کی وفرمایی ارشاد دی، فَهَلْ أَنْتُمْ مُّنْتَهُونَ : یعنی هر کله چی داټولی خرابی ستاسی په علم کی راغلی نو اوس به هم ددی څخه منع سی؟

په دی دواړو آیتونو کی دشرابو اوجواری اونورو دحراموالی اوسختی منعی بیان وو. چی دا دالله ﷻ د قانون یوه دفعه ده، په دریم آیت کی یی دا حکم د اسانولو او په دی عمل کول د اسان جوړولو دپاره قرآن کریم دخپل بیان دیوی خاصی طریقی لاندی ارشاد وفرمایی.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ.

ددی مطلب دا دی چی دالله ﷻ اودهغه درسول دحکم منل ستاسی دفائدی دپاره دی، که تاسی یی ونه منی نو نه دالله ﷻ څه نقصان دی اونه درسول ﷺ دالله ﷻ ددی نفع اونقصان څخه بالاتر کیدل خو ښکاره وه البته درسول ﷺ متعلق دا خیال کیدی سو چی هرکله دده خبره ونه منل سي نو دده په اجر او ثواب یا قدر او مرتبه کی به شاید څه فرق راسی ددی شبهی دلیری کولو دپاره یی ارشاد وفرمایی. فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ: یعنی که په تاسی کی هیڅوک هم زمونږ درسول ﷺ خبره ونه منی نو بیا هم دده ﷺ په قدر او منزلت کی څه فرق نه راځی، ځکه چی ځومره کار ده ﷺ ته سپارل سوی وو هغه یی سرته ورسوی (یعنی صفا صفا او په واضح طور سره یی دالله ﷻ احکام ورسول) ددی څخه وروسته څوک چی یی نه منی هغه خپل نقصان کوی، زمونږ درسول ﷺ په دی سره هیڅ تاوان نه کیږی.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا

کوموخلقو چی ایمان راوړی اونیك عمل یی وکی په دوی هیڅ گناه نسته، په هغه کی چی مخکښ یی خوړلی دی چی آئنده دپاره تقوی اختیار کړی او ایمان راوړی،

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ

اونیك عمل وکړی بیا تقوی اختیار کړی او یقین وکړی بیا تقوی اختیاز کړی او الله دوست ساتی

الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنَ

نیکی کوونکو لره، ای ایماندارو! خامخا به ستاسی آزمائش وکړی الله په یوه خبره

الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ

په هغه ښکاره باندی چی ورسیږی ورته لاس ستاسی اونیزی ستاسی چی معلوم کی الله چی څوك دهغه څخه بریږي په نالیدلی

فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

بیا چاچی زیاتوب وکی وروسته ددي څخه نو دده دپاره عذاب دردناك دی، ای ایماندارو!

لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا

مه وژنی ښکار کوم وخت چی تاسی په احرام کی یاست، اوڅوك چی ستاسی څخه دی قتل کړی قصداً

فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ

نو په ده بدله ده دغه قتل سوي برابر د حيوانانو څخه چي حکم به کوي په دي دوه معتبر سړي ستاسي څخه

هَدْيًا بٰلِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسٰكِيْنَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا

داسي چي دغه حيوانان دبدلي په طور نيازورسول سي کعبی ته يا په ده کفاره ده ځومحتاجانو ته دخوراك يا ددې برابر روژې ،

لِّيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ ؕ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ ؕ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ

ددې دپاره چي سزا وڅکي دخپل کار ، الله معاف کړل څه چي وسو او څوك چي بيا وکړي الله به بدل

اللّٰهُ مِنْهُ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۹۵﴾ اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهٗ

واخلی دده څخه ، او الله زبردست دی بدله اخيستونکی ، حلال سو تاسی دپاره د درياب ښکاره

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ؕ

اودرياب خوراك،ستاسی دفائدی دپاره او دټولو مسافرانو اوحرام سو په تاسی ښکاره دځنګل ترڅوچي تاسی

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۹۶﴾

په احرام کی ياست ، او بيره کوی دالله څخه دچا خواته چي به تاسی جمع سی.

دآيتونو ترون: په لباب کی دمسند احمد څخه په روايت دابوهريره ؓ نقل دی چي کله په لوړ آيت کی د شرابو اوجواری حراموالی نازل سو نو ځينو خلقو عرض وکی چي يا رسول الله ﷺ ډير خلق کومو چي شراب چيښل او دجواری مال يې خوړی او دحراموالی څخه مخکی مړه سوی دی او اوس معلومه سوه چي دغه حرام دی د دوی به څه حال وی پردی باندی دا آيت نازل سو ، لَيْسَ عَلَى الَّذِيْنَ آمَنُوا: او په وروسته آيت يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَات : کی دپاکو شيانو دحراموالو دممانعت ذکر وو ، اوس په آيت ، يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ : کی بيان فرمايي چي الله ﷻ ته مکمل اختيار حاصل دی چي په خاصو حالاتو کی خاص شيان حرام کړی (بيان القرآن)

لنډتفسير: په داسی خلقو چي ايمان لری اونيک کار کوی په هغه شی کی هيڅ ګناه نسته کوم چي دوی خوری اوچيښی (اودغه وخت هغه حلال وی که څه هم وروسته حرام سی او دوی لره به ګناه ولی وی) هرکله چي (څه کار دګناه مقتضی نه وی بلکی يو منع کوونکی کار موجود وی هغه دا چي) دغه خلق

(دخدای ﷻ د بیری څخه ددغه وخت دناجائزه شیانو څخه) پرهیز کوی او (دلیل ددی بیر دا وی چی دغه خلق) ایمان لری (کوم چی دخدای ﷻ د بیری سبب دی) او نیک کار کوی (کوم چی دخدای ﷻ څخه د بیری نخښنه ده او پردی حالت تول عمر پاته سی نو که چیری دوی ته هغه حلال سی کوم چی یی مخکی خوړی اوڅښی او بیا وروسته هغه حرام سی نو) بیا (ددی څخه هم ددغه خدایی بیری په سبب) پرهیز کوونکی سوی وی او (ددی بیری هم دلیل دتیر پشان دا وی چی دغه خلق) ایمان لری او ښه نیک علم کوی (کوم چی موقوف دی پر ایمان ، وروسته دلته هم سبب اوعلامات دخدای ﷻ په بیره کی جمع دی ، مطلب دا دی چی په هر وار مکرر حراموالی کی د دوی دا عمل ترسره کیدونکی وی ، دڅه دوه دری واورو خصوصیت نسته، وروسته سره دوجوده دمانع اوهمیشه مانع زمونږ دفضل څخه لیری ده، چی دی دی ګناهګاروی) او (د دوی داخاص طریقه ذکر سوی دنیکوکاری بیوازی دګناه لازمولو څخه مانع نه ده بلکی د ثواب د وجود او دالله ﷻ د محبوبیت هم مقتضی ده ځکه چی) الله ﷻ دداسی نیکانو سره محبت ساتی (نو په دوی کی دمبغوض کیدو ګرسره احتمال نسته ، دا خو دمحبوبیت درجه لری)

ای مسلمانانو! الله ﷻ په لږ ښکاره سره ستاسی امتحان کوی، کوم ته (چی ستاسی څخه دلیری تښتیدو په وجه) ستاسی لاسونه او ستاسی نیزی رسیدی سی (د امتحان مطلب دا چی په حالت داحرام کی د وحشی حیوانانو ښکار کول پر تاسی حراموی، لکه چی مخکی په وضاحت سره راځی ، داوحشی حیوانان به ستاسی خوا خوا ته ګرځوی) ددی دپاره چی الله ﷻ (په ظاهری طور هم) معلوم کړی چی کوم سړی دده څخه (یعنی دده دعذاب څخه) بی له لیدلو څخه بیریږی (او دحرامو دکولو څخه چی دعذاب سبب دی ځان ساتی ددی څخه په لازمی طور دا هم معلومه سوه چی دا ښکاره حرام دی) نوڅوک چی ددی (حرمت) څخه وروسته (چی ازمائش هم دلالت پرکوی) ترحد (شرعی وزی (یعنی دامنع سوی ښکار وکړی) دده دپاره دردناکه سزا (مقرر) ده نو (ښکاری حیوانان به دغه ډول خوا خوا ته ګرځیدل او په صحابه ؤ رضی الله عنهم کی اکثره دښکاره شوقیان وه، په دی کی د دوی دفرمانبرداری امتحان کیدی چی دوی په کښی کامیابه وختل مخکی دزیات ممانعت وضاحت دا دی چی) ای مسلمانانو! وحشی ښکار (دهغه څخه ماسوا کوم چی شریعت ورڅخه مستثنی کړی دی) مه قتلوی کله چی تاسی په احرام کی یاست (داسی کله چی دغه ښکار په حرم کی وی ، که څه هم ښکاری په احرام کی نه وی ددی هم دغه حکم دی) اوڅوک چی په تاسی کی دا قصداً قتل کړی نو پرده به (دده ددی کار) بدله واجب وی کومه چی (په اعتبار دقیمت) به برابره وی دهغه حیوان سره کوم چی ده قتل کړی وی چی (داندازی) فیصله به یی په تاسی کی دوه معتبر سړی کوی (چی په دینداری کی هم قابل اعتیار وی ، اوپه تجربه اوپوهه کی هم، نودی قاتل ته دقیمت داندازی مقررکولو څخه وروسته اختیار دی) برابره خبره ده که (په دی قیمت داسی حیوان واخلی چی) دغه د بدلی (حیوان) د خاصو حیوانانو څخه وی (یعنی اوښ، غوا ، میږه، پسه، بزه نروی اوکه ماده) په دی شرط چی دنیاز په ډول سره دکعبی (ترخوا) پوری (یعنی حرم ته دننه) ورسول سی (یعنی یومسکین ته په قدر دیوی سرسایی د کوچنی اختر ورکول سی) او برابره خبره ده که ددغه (غلی) برابر روژی ونیسی (دبرابری صورت دا دی چی د هرمسکین دحصی یعنی دیوی سرسایی په بدله کی یوه روژه

ونیسی اودابدله مقرره سوی ده) ددی دپاره چی دخپل کړی کار خوند وڅکی (په خلاف د هغه سړی څخه چی چا قصداً ښکار نه وی کړی نو دی خوبه که څه هم چی بدله هم دغه ورکوی مګر دا دده دکار سزا نه ده ، بلکی ددغه حرم احترام دی یعنی دحرم ښکار چی دحرم په وجه محترم وو یا د احترام په وجه دمحترم په شان سوی وو ، ددغه تاوان او بدله ده او ددی بدلی په اداکولو سره) الله ﷻ تیر معاف کړی اوکوم سړی چی بیاداسی حرکت وکړی (چونکه په دوباره دیوکارکولوکی تراول جرات زیات وی) نو (په دی وجه تر ذکر سوی بدلی علاوه چی داصل کاریاځای بدله ده په آخرت کی) الله ﷻ بهٔ دده څخه (ددی اجرت) بدله اخلی (البته که توبه وباسی نو د انتقام سبب به ختم سی) اوالله ﷻ زبردست دی ، بدله اخیستی سی ، ستاسی دپاره (په حالت داحرام کی) د دریاب (یعنی اوبو) ښکار کول او ددی خوړل (تول) حلال سوی دی ، ستاسی دنفعی اخیستو دپاره (اوستاسی) دمسافرانو دپاره (چی په سفر کی ورڅخه نفع واخلی او توښه یی کړی) او دوچی ښکارکه څه هم چی په ځینو صورتونو کی یی خوړل حلال دی مګر) نیول یی (یا په کښی مددګار جوړیدل) ستاسی دپاره حرام سوی دی ، ترڅو چی تاسی په حالت د احرام کی یاست او د الله ﷻ (دمخالفت) څخه بیره کوی کوم ته چی به تاسی جمع کړل سی (او دهغه په مخکی به حاضر سی)

معلومات اومسئلی: تحقیق کونکی لیکلی دی چی دتقوی (یعنی دضرورنو ددین څخه د ځان ساتلو څو درجی دی او د ایمان او دیقین مرتبی هم په لحاظ دقوت اوضعف په تفاوت سره دی ، دتجربی اوشرعی دلیلونو څخه ثابته ده چی څومره انسانان په ذکر ، فکر ، نیک عمل او دالله ﷻ په لاره کی په جهاد کی ترقی کوی ، دومره دخدای ﷻ څخه بیره او دهغه دلویی او جلال په تصور سره زړه آباد اوایمان اویقین مضبوط اومحکم کیږی ، الله ﷻ طرف ته درسیدو دمرتبی ددی ترقی اوعروج طرف ته په دی آیت کی دتقوی او ایمان په بیا بیا مکررکولوسره اشاره فرمایی ، اودسلوک په آخری مقام ، احسان ، او ددی په فائده خبرداری فرمایی (تفسیر عثمانی)

مسئله: ښکار کوم چی په حرم کی او احرام کی حرام دی ، دا عام دی برابره خبره ده که داسی حیوان وی چی غوښی یی خوړل کیږی اوکه غوښی یی نه خوړه کیږی ، حرام وی ، ځکه چی حکم دآیت مطلق دی .

مسئله: ښکار (یعنی صید) هغه حیوانانو ته ویل کیږی ، چی وحشیان وی ، عادتاً د انسانانو په خواکی نه اوسی ، وروسته کوم حیوان چی پیدائشی دکورونو دساتنی وی ، لکه پسونه ، بزی ، غواوی ، اوښان ، د دوی ذبح کول اوخوړل جائز دی .

مسئله: البته کوم چی په دلیل سره مستثنی سوی دی اودهغوی نیول اوقتلول حلال دی لکه د دریاب د حیوانانو ښکار ، په دی قول دالله ﷻ سره أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ : اوځینی دوچی حیوانان لکه کارغه ، تپوس ، شرمښ ، مار ، لړم ، اوچیچونکی سپی دغه شان هغه درنده چی په خپله حمله کوی ، د دوی قتل هم جائز دی په حدیث کی د دوی استثناء ذکر ده ددی څخه معلومه سوه چی په ، الصَّيْدُ کی الف لام عهدی دی .

مسئله: کوم حلال ښکاره چی داحرام څخه بغیر او دحرام څخه بهر اوسی ددی خوړل محرم لره جائز دی ، هر کله چی دی دده په قتل او نوروکی مدد کونکی یا اشاره کونکی یا ښوونکی نه وی ، په حدیث کی

داسې راغلې دي، او د آيت په الفاظو، لَا تَقْتُلُوا: کې هم دې طرف ته اشاره ده، ځکه چې دلته لاتقتلوا فرمايي، لَا تَاكُلُوا نه فرمايي.

مسئله: دحرم په ښکار لکه ځنګه چې قصداً په قتلولو سره جزاء واجبه ده، دغه شان په خطا او په هيره سره هم جزاء واجبه ده (اجرجه الروح)

مسئله: لکه ځنګه چې په اول وار سره جزاء واجب ده، دغه شان په دوهم اودريم وارقتلولوسره هم واجب ده،

مسئله: د جزاء مطلب دا دې چې په کوم وخت اوکوم ځاى کې داحيوان قتل سوى دې ښه خو دا ده چې په دووعادلانو سړو سره اوجائز دا هم ده چې په يوه عادل سړي سره ددغه حيوان دقيمت اندازه ولګوى، بيا په هغه کې داتفصيل دې چې دغه قتل سوى حيوان که غير ماکول وي، يعنى غوښه يې نه خوړل کيږي نو دا قيمت به ديوى بيزى دقيمت څخه زيات نه واجبيږي اوکه دغه حيوان دخوراک وو نو څومره اندازه چې ولګول سوه، هغه به ټوله واجب وي او په دواړو حالاتو کې مخکې ده لره په درو صورتونو کې اختيار دي که غواړي نوپه دغه قيمت دې يوحيوان دقربانى دشرطونو مطابق واخلى او دحرم په حدودوکې دې دننه ذبح کړي، په فقيرانو دې تقسيم کړي او يا دې ددغه قيمت برابر غله دصدقى دشرطونو مطابق ديوى يوى سرسايى په قدر مسکينانو له ورکړي او يا دې ددغه غلې په اندازه چې دا څومره مسکينانو ته رسيږي د هر مسکين دحصى پر سر دې يوه يوه رژوه ونيسي، او دغلى په تقسيم او روژو کې دحرم قيد نسته اوکه قيمت دنيم اوړي يعنى يوى سرسايى څخه کم واجب سي نو دده اختيار دي چې دغه يوه مسکين لره ورکوى اوکه ددى پرځاى يوه روژه نيسي، دغه شان که فى مسکين يوه يوه سرسايه يعنى نيم نيم اوړي ورکړي او دنيم اوړي څخه کم باقي پاته سي نوهم دغه اختيار دي برابره خبره ده که دغه باقي پاته يو مسکين لره ورکوى او که يوه روژه نيسي، دنيم اوړي وزن زمونږ د وزن (انګريزى سير) په اعتبارسره پاؤ کم دوه سيره دي.

مسئله: په ذکر سوى اندازه کې چې دڅومره مسکينانو حصى جوړي سى که دغومره مسکينانو ته دوه وخته خوراک په مړه خيټه ورکړي نو هم جائز دي.

مسئله: که ددغه قيمت برابر دذبح کولو دپاره حيوان وټاکى مگر څه قيمت ورڅخه باقي پاته سو نو په دى باقي کې اختيار دي چې په بل حيوان په اخلى اوکه غله ورکوى يا که دغلى په حساب سره روژى نيسي، لکه ځنګه چې په قتل کې جزاء واجب ده، دغه شان دداسې حيوان په زخمي کولو کې به هم اندازه کول کيږي چې په دى سره دحيوان څومره قيمت کم سوى دى په دغه مقدارقيمت کې بيا هم دغه درى واړه ذکر سوى صورتونه جائز دي.

مسئله : محرم لره چې دکوم حيوان ښکار کول حرام دي دهغه ذبح کول ورلره هم حرام دي که دي يې ذبح کړي نوحکم به يې دمردار په شان وي او په، لَا تَقْتُلُوا: کې اشاره ده دى ته چې ذبح دده په شان دقتل ده.

مسئله : که حيوان يې په ځنګل کې قتل کړي وي نوکومه آبادى چې ورته نژدې وي، دهغه ځاى په اعتبار سره به اندازه کول کيږي.

مسئله: اشاره دلالت او اعانت په ښکار کې په مثل دښکار کولو حرام دي.

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ

جوړه کړيده الله کعبه کوم چې کور دی دعزت قائم پاته کوونکې دپاره دخلقو او میاشتو دعزت لره او قرباني لره چې نیازي دکعبې وی او دکومو په غاړه چې پټه وی ،

ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

بیا یې کعبې ته داپه دی وجه چې تاسې پوهه سی چې بیشکه الله ﷻ ته معلوم دی څه چې په اسمانونو او مځکه

وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۹۷﴾ اِعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ

کې دی او الله ﷻ په هر شي ښه خبر دی ، پوهه سی چې بیشکه دالله عذاب سخت دی ، او

اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۹۸﴾ مَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ

بیشکه الله بخښني والا مهربانه دی ، درسول په ذمه نه دی مګر رسول ، او الله ته معلوم دی هغه چې تاسې

وَمَا تَكْتُمُوْنَ ﴿۹۹﴾ قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ

په ډاګه کوی او هغه چې تاسې یې په پټه کوی ، ته ووایه چې برابر نه دی ناپاك او پاك که څه هم تاته ښه لګیږي

الْخَبِيْثِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يٰٓاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۰۰﴾ ع

دناپاکو ډیروالی نو بیره کوی دالله څخه ای هوښیارانو چې تاسې فلاح (نجات) پیدا کی

لنډتفسیر: خدای ﷻ کعبه چې دادب مکان دخلقو (دمصلحتونو) دقائم پاته کیدو سبب مقرر کړی دی او (دغه شان) دعزت میاشتی هم او (دغه شان) په حرم کی قربانیدونکی حیوان هم او (دغه شان) هغه حیوان هم دکومو په غاړه کی چې (ددی نخښې دپاره) پټې وی (چې دا دالله ﷻ نیاز دی په حرم کی به ذبح کیږي) دا (اقرارعلاوه دنورو دنیوی مصلحتونو څخه) ددی (دیني مصلحت) دپاره (هم) دی ، ددی دپاره چې (ستاسې عقیده برابره او پخه سی ، په دې شان سره چې تاسې په دی مصلحتونو دلیل ونیسی) ددی خبری یقین (د اول څخه یا دآخرڅخه) وکړی چې بیشکه الله ﷻ دټولو اسمانونو او مځکې دننه شیانو علم (کامل) لری (ځکه چې داسې حکم مقرر کول چې په هغه کې دآئنده دپاره دداسې مصلحتونو رعایت وی د انسانانو عقلونه یې نه سی سوچ کولی دا دلیل دی دالله ﷻ دکامل علم) او (په دی ذکر سوو معلوماتو سره دعلم کامل څخه دلیل ونیسی یقین وکړی چې) بیشکه الله ﷻ هرڅه ښه پیژني (ځکه چې ددی معلوماتو په علم باندی څه شي اطلاع نه ده ورکړی ، معلوم سوه چې دعلم ذاتي نسبت دټولو معلوماتو

سره یوشان وی) تاسي په یقین سره پوه سي چي الله ﷻ سزا هم سخته ورکوونکی دی او الله ﷻ لوی مغفرت او رحمت والا دی (نو دده دحکمونو خلاف مه کوی او که چیرته درڅخه وسي نو دشریعت دقاعدي موافق توبه کوی) درسول (ﷺ) په ذمه خو یوازي رسول دی (نو هغه بي ښه ورسول او س ستاسي سره څه عذر او حیله پاته نه سوه) او الله ﷻ په هر څه پوه دی څه چي تاسي (په ژبه یا په اندامونو سره) ڼاګه کوی او څه چي (په زړه کي) پټ ساتي (نو تاسي لره په کار دي چي په ظاهر او باطن دواړو سره اطاعت کوی) تاسي (ای محمد صلی الله علیه وسلم دوی ته دا هم) ووایاست چي ناپاک او پاک (یعني ګناه او فرمانبرداری، یا ګناه کوونکی او حکم منونکی) برابر نه دی (بلکي خبیث مبغوض دی او پاک مقبول دی نو فرمانبرداری کول او مقبول جوړیدل په کار دی، په ګناه کولو سره مبغوض جوړیدل نه دي په کار، که څه هم ای لیدونکیه!) تا ته دناپاکو ډیروالی (لکه چي اکثره په دنیا کي داسي وي) په تعجب کي اچوی (چي سره دناکاروالي دا ډیر ولي دی، مګر پوه سي چي ډیروالي په څه حکمت سره دی، دلیل دښه والي نه دی، نو کله چي ډیروالي ښه والي نه دی یا دا چي هرکله د الله ﷻ په علم او عذاب باندي خبر سواست) نو (دی ته مه ګوری بلکي) دخدای ﷻ (دحکم دخلاف کولو) څخه بیره کوی چي تاسي (په پوره طور سره) کامیاب سي (چي هغه جنت او دحق رضا ده)

معلومات او مسئلي: (د امن او اطمینان څلور ذریعي)

په اولني آیت کي الله ﷻ څلور شیان دخلقو دقیام او بقاء او امن او اطمینان سبب ښوولي دي، اول، کعبه، لفظ دکعبي په عربي ژبه کي داسي مکان ته ویل کیږي چي څلور کونجه وي، په عربو کي دقبیله خثعم جوړ کړی یو بل کور هم په دي نوم سره یادیدی، چي کعبه یمانیه به بي ورته ویل، په دي وجه دبیت الله ددغه بلي کعبي څخه دممتاز کولو دپاره بي دلفظ دکعبي سره د اَلْبَیْتُ الْحَرَامَ : لفظ زیات کی، لفظ د قیام او قوام اسم مصدر دی، هغه شي ته ویل کیږي، په کوم چي دیو شي قیام او بقاء موقوفه وي، په دي وجه د، قِیَامًا لِلنَّاسِ : معني دا سوه چي کعبه او ددی متعلقات دخلقو دقیام او بقاء سبب او ذریعه ده، او لفظ د، نَاسِ په لغت کي عامو خلقو ته ویل کیږي، دلته دقریني دمقام په وجه سره خاص مکي والا یا اهل عرب هم مراد کیدی سي او دعامي دنیا خلق هم، او ښکاره خبره دا ده چي دټولي دنیا انسانان په دي کي دا خل دی، البته مکه او عربو والا یو خاص اهمیت او خصوصیت لري، په دي وجه مطلب د آیت دا سو چي الله ﷻ کعبه بیت الله او دکومو شیانو ذکر چي مخ ته راځي دا دټول عالم انسانیت دپاره د بقاء قیام او امن او سکون ذریعه جوړه کړی ده، ترڅو چي ددنیا دهر ملک، هري خطي او هر طرف خلق ددی بیت الله طرف ته مخ کوی او لمونځ کوی او دبیت الله حج کیږي، یعني پرچاچي حج فرض وي، هغوی حج اداکوی تر هغه وخته پوري به پوره دنیا قائمه او محفوظه وي او که یو کال داسي هم وسي چي هیڅوک حج ونه کړی یا څوک دبیت الله طرف ته مخ نه کړی او لمونځ ونه کړی نو پر ټوله دنیا به عام عذاب راسي

(بیت الله دټولو عالم عمود یعني ستن ده)

دا مضمون دتفسیر امام حضرت عطاء رحمه الله په دي الفاظو کي بیان کړی دی، لَوْ تَرَکُوْهُ : عَامًا وَّاحِدًا لَمْ یُنْظَرُوْا وَلَمْ یُؤَخَّرُوْا (بحر محیط) ددی څخه معلومه سوه چي په معنوی طور سره بیت الله دټولي دنیا

ستن ده ، ترڅو پورې چې دې ته مخ کیږي او ددې حج کیږي دنیا به قائمه وي او که څه وخت دبیت الله دا احترام ختم سو، نو دنیا به هم ختمه سي، پاته سوه دا معامله چې ددنیا په نظام او بیت الله کې جوړ او تړون څه دی؟ نو ددې حقیقت معلومول ضروري نه دي، لکه څنګه چې مقناطیس اوسپنې او کهرباء او خزلو (تیلو اونورو) په مینځ کې دتړون څه حقیقت چاته معلوم نه دی ، مګر دا یو داسې حقیقت دی چې لیدل کیږي ، اوڅوک ورڅخه انکار نه سي کولی ، دبیت الله اوددنیا نظام دیوبل سره دتړون حقیقت معلومول هم د انسان په قبضه کې نه دي، دا دکائناتو دخالق په ښوولو سره معلومیدی سي ، دبیت الله دټولې دنیا دپاره دبقاء سبب کیدل یو معنیو شی دی، په ظاهري سترګو دا نه سي لیدل کیدی لیکن دعربو او اهل ملکه وو دپاره د امت او سلامتی سبب کیدل په لویو تجربو او مشاهدو سره ثابت دي.

(دبیت الله وجود ددنیا د امن سبب دی)

په عامه دنیا کې دامن قائمولو صورت دحکمتونو قوانین او د دوی قبضه وي ، په دې وجه ډاکو، غل قتلونه اولوټ مارکوونکی جرات نه سي کولی لیکن دعربو په جاهلیت کې نه څه باقاعده حکومت قائم وو اونه دعام امن دپاره څه قانون وو ، سیاسي نظام یوازې په قبایلي انسانانو باندې قائم وو، یوې قبیلې به د بلې قبیلې په جان، مال عزت او ابرو ټولو شیانو چې کله به غوښته حمله کولی سوه ، په دې وجه یوې قبیلې ته هم په هیڅ وخت کې د امن او اطمینان موقع نه وه ، الله ﷻ په خپل قدرت کامله سره په مکه مکرمه کې بیت الله دحکومت پرځای د امن ذریعه جوړه کړه څنګه چې دحکومت دقانون خلاف ورزي یو پوه انسان نه سي کولی ، دغه شان دبیت الله شریفې دحرمت اوتعظیم حق تعالی دجاهلیت په زمانه کې هم دعامو خلقو په زړونو کې داسې پیوست کړی وو ، چې دده داحترام دپاره به یې خپل ټول جذبات او خواهشات شاته غورځول.

دعربو جاهلان چې په خپل جنګیالي توب او دقبیلو دښمنیو کې په ټوله دنیا کې بې مثله وو ، الله ﷻ دبیت الله او ددې دمتعلقاتو دومره حرمت او تعظیم د دوی په زړوو کې پیوست کړی وو، چې که د دوی به هر څومره جاني دښمن او دسختو څخه سخت مجرم وو اوپه حرم شریف کې به داخل سو نو دډیر غم اوغصې باوجد به یې ده ته هیڅ هم نه ویل ، دپلار قاتل به په حرم کې زوی ته مخاخ سو نو زوی به سترګې کښته کړې اوتیر به سو ، دغه شان کوم سړی چې به دحج اوعمرې دپاره ووتی یا کوم حیوان چې به په حرم شریف کې دقربانۍ دپاره را وستل سو ، دده هم دومره احترام په عربو کې عام وو چې تر بدو لابد سړي به هم ده ته څه ازار نه رسوی اوکه دغه به دجاني دښمن هم وو ، نو په داسې حالت کې چې ده به دحج اوعمرې څه نخښه احرام یاپټه تړلې وه ، قطعاً به یې ورته څه نه ویل.

په شپږمه هجري کې چې کله نبي کریم ﷺ دصحابه کرامو ﷺ دیوخاص جماعت سره دعمرې احرام وتړی او دبیت الله شریف په قصدروان سو اودحرم حدونوته نژدې دحدیبیې په مقام کې یې قیام وفرمایی اوحضرت عثمان غني یې دیوڅوملګروسره مکې ته ولیږي چې دمکې سردارانوته ووایي چې مسلمانان داوخت دڅه جنګ په نیت سره نه ، بلکې دعمرې اداکولو دپاره راغلي دي په دې وجه دې دوی ته لار نه بندول کیږي.

دقریشو سردارانو د دیر بحث او مباحثی څخه وروسته خپل یو نمائنده دنبی کریم ﷺ خدمت ته ولیږی ، نبی کریم ﷺ چی هغه ولیدی نو بی وفرمایل چی داسړی دبیت الله شریفی دمحرماتو خاص خیال ساتونکی دی په دی وجه خپل دقربانی حیوان په کوموچی دقربانی نخښی سوی دی ده ته یی مخامخ کړی ، ده چی کله دا قربانی ولیدی نو اقرار یی وکی چی بیشکه دا خلق دبیت الله څخه هیڅکله منع کول نه دی په کار. لنډه دا ده چی دحرم محترم احترام دجاهلیت په زمانه کی هم الله ﷻ د دوی په زړونو کی داسی ایښی وو چی ددی په وجه امن او امان قائم وو ددی احترام په وجه یوازی حرم شریف ته دننه راتلونکی او هغه خلق به په امن وه ، څوک چی به دحج او عمری دپاره ووتل او دحج څه نخښه به پردوی موجوده وه، ددنیا داطرافو خلقو ته به ددی څخه څه نفع امن او اطمینان حاصل نه وو ، لیکن په عربو کی چی څنګه دبیت الله دکور او دده دشاوخوا حرم احترام عام وو، دغه شان دحج دمیاشتو هم خاص احترام وو دی میاشتو ته به بی د حرمت میاشتی (اشهر حرم) ویلی، په دی میاشتو کی به دحرم څخه دباندی قتل او قتال ټولو عربو حرام ګنی او پرهیز به بی ورڅخه کوی ، په دی وجه قرآن کریم په ، قِيَامًا لِلنَّاسِ : کی دکعبی سره دری نوری شیان هم شامل کړی دی اول وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ : یعنی دعزت او عظمت میاشت دلته چونکی لفظ دشهر مفرد راوړل سوی دی ، په دی وجه عام تفسیر لیکونکی فرمایی چی دلته دشهر حرام څخه مراد میاشت د ذی الحجی ده چی په دی کی دحج ارکان او کارونه اداکول کیږی او ځینی فرمایی چی لفظ که څه هم مفرد دی، مګر مراد ددی څخه جنس دی په دی وجه ټولی دعزت او حرمت میاشتی په کښی دا خلی دی.

دوهم شی ، هَدْيِ : ده ، هدی هغه حیوان ته ویل کیږی دکوم چی قربانی په حرم شریف کی کیږی داسی حیوان چی به دچا سره وو ، دعامو عربو دستور وو چی هغه ته به بی څه نه ویل ، ده به په امن او اطمینان سره سفر کوی او خپل مقصد به بی پوره کولای سوای، په دی وجه هدی هم د امن قائمولو سبب سو .

دریم شی ، قَلَائِد : دی ، قلائد دقلاده جمع ده ، دغاړی هارته ویل کیږي دعربو په جاهلیت کی دا رسم وو ، چی څوك به دحج دپاره تلی ، نو په خپله غاړه کی به یې یو هار په طور دنخښی اچوی ، چی خلق یې وینی چی دی حج له ځی نو څه تکلیف به ورته نه رسوی ،دغه شان دقربانی دحیوان په غاړه کی به یې هم هار اچوی ، دوی ته به یې هم قلائد ویل ، په دی وجه قلائد هم دامن او سکون یوه ذریعه جوړه سوه .

اوچی غور ورباندی وکړل سی نو دا دری سره شیان ، شهر حرام ، هدی او قلائد ، ټول دبیت الله دمتعلقاتو څخه دی، د دوی احترام هم دبیت الله داحترام یو ښاخ دی ، لنډه دا ده چی بیت الله او ددی متعلقات الله د ټولی دنیا دمخلوق دپاره په عام طور سره او د عربو او اهل مکه وو دپاره په خاص طور سره ددی ټولو کارونو دین او دنیا دواړو دپاره قیام او قوام جوړ کړی دی .

د، قِيَامًا لِلنَّاسِ : په تفسیر کی ځینی تفسیرلیکونکی فرمایی چی ددی څخه مراد دا دی چی بیت الله او حرم محترم دټولودپاره ځای دامن جوړ سوی دی ځینی فرمایی چی ددی څخه مراد دمکی دخلقو دپاره د رزق فراخی ده چی سره ددی چی په دی مځکه کی هیڅ شی نه پیدا کیږی لیکن الله ﷻ دټولی دنیاشیان رسوی ځینی وایی چی دمکی خلق کومو ته چی به یی دبیت الله خادمان او محافظان ویل دوی ته به خلقو الله والا یعنی خدایی خلق ګڼل د دوی سره به یی همیشه دتعظیم معامله کوله د: قیاماً للناس څخه د دوی دا

خاص اعزاز مراد دی .
امام عبدالله رازی رحمه الله فرمایي ، چي په دی ټولو خبروکی هیڅ اختلاف نسته د: قِيَامًا لِلنَّاس په مطلب کی دا ټول شیان دا خل دی چی الله ﷻ بیت الله دټولو خلقو دبقاء په قیام، معاش اومعاد دروغوالی او نجات ذریعه جوړه کړی ده اوعرب اومکی والا یی په خصوصیت سره ددی په ظاهری اوباطنی برکتونو نمانځلی دی .

په آخر دآیت کی ارشاد فرمایي ، ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ : یعني مونږ بیت الله او ددی متعلقات دخلقو دپاره ذریعه دامن وامان اوقیام اوبقاجوړه کړی ده چی اهل عرب یی په خصوصیت سره وینی ، دا په دی وجه وویل سو چی ټول خلق پوه سی چی الله ﷻ د مځکی اوآسمان هر شی پوره پیژنی او هغه ددی انتظام کولی سی .

په دوهم آیت کی ارشاد فرمایي ، اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ : یعنی پوه سی چی الله ﷻ سخت عذاب ورکوونکی دی او دا چی الله ﷻ ډیر بخښنی والا اورحم کوونکی دی ، په دی کی یی وښووله چی کوم حکمونه یی دحلالو او دحرامو کړی دی، داعین حکمت او مصلحت دی ددی په منلوکی ستاسی دپاره خیر دی او ددی په خلاف کولو کی سخت وبال اوعذاب دی ددی سره یی دا هم وښووله چی د انسان څخه که په هیره اوغفلت سره څه ګناه اوسی نو الله ﷻ فوراً عذاب نه ورکوی بلکه دتوبه کوونکو اوشرمنده کیدونکو دپاره یی دمغفرت دروازه خلاصه ده ، په دریم آیت کی یی ارشاد فرمایي مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ: یعنی زمونږ درسول ﷺ په ذمه خو دومره کار دی چی زمونږ حکمونه مخلوق ته ورسوی ، بیا یی دوی منی اوکه یی نه منی، ددی نفع اوضرر دوی ته رسیږی ، د دوی په نافرمانی سره زمونږ درسول ﷺ هیڅ نقصان نسته ، او په دی هم پوه سی چی الله ﷻ لره څوک فریب نه سی ورکولی هغه ستاسی په ظاهر اوباطن اوپټ اوښکاره هر یو کار خبر دی ، په څلورم آیت کی یی ارشاد وفرمایي ، قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ : په عربی ژبه کی طیب اوخبیث دوه متقابل لفظونه دی طیب دهر شی ښه اوکره ته وایی اوخبیث دهر شی ردی اوخراب ته وایی ، په دی آیت کی د اکثرو تفسیر لیکونکو په نزد دخبیث څخه مراد حرام یا ناپاک دی او دطیب څخه مراد حلال او پاک دی ، دآیت معنی دا سوه چی دالله ﷻ په نزد پاک او ناپاک یاحلال اوحرام برابریدی نه سی ، دلته لفظ دخبیث اوطیب دخپل عام والی په لحاظ سره حرام او حلال مال او دولت لره هم شامل دی، او ښه او بد انسانانو لره هم، او ښهٔ او بد عملونو او اخلاقو لره هم، مطلب د آیت واضح دی چی د یو عقل سلیم په نزد نیک او بد ، ښه او ناکاره برابر نه وی، ددی فطری قانون مطابق دالله ﷻ په نزد حلال حرام یا پاک شیان برابر نه دی ، دغه شان ښه او بد عملونه او اخلاق برابر نه دی، دغه شان نیک او بد انسان برابر نه دی ، مخ ته ارشاد فرمایي ، وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ : یعنی که څه هم ځینی وخت لیدونکو ته دخراب ، اوخبیثو شیانو ډیروالی څه عجیبه معلومیږی اوشاوخوا دخرابو اوخبیثو شیانو ښوریدل او دغالب راتللو په سبب دوی ته ښه لګیږی مګر دا د انسانی علم او شعور بیماری او د احساساتو قصور وی .

(دآیت شان نزول)

دآیت د شان نزول متعلق په ځینی روایتونو کی دی چی کله په اسلام کی شراب حرام سول او اخیستل خرڅول بی منع سول نو یو سړی چی دهغه کاروبار شراب خرڅول وو او ددی په ذریعه ده څه مال جمع کړی وو، دنبی کریم ﷺ څخه یی پوښتنه وکړه چی یارسول الله ﷺ دا مال کوم چی دشرابو په تجارت کی زما سره جمع سوی دی که دا په څه نیک کار کی ولګوم نو آیا زما دپاره به فائده مند وی؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل چی که ته دا په حج یا جهاد وغیره کی خرڅ کړی نو دا به د الله ﷻ په نزد دغوماشی دیوه وزر په قدر هم قیمت ونه لری الله ﷻ دپاک او حلال شی څخه ماسوا بل هیڅ هم نه قبلوی دحرام مال د ابی قدری خو د آخرت په لحاظ سره سوه اوکه په ژور نظر سره وکتل سی او دتولو کارونو آخری انجام مخ ته راوستل سی نو معلومه به سی چی ددنیا په کاروبار کی هم حلال او حرام مال برابر نه وی، په حلال مال سره چی څومره فائدی او ښه نتیجی اوحقیقی آرام او راحت نصیب کیږی ، هغه هیڅکله په حرام مال سره نه نصیب کیږی.

په تفسیر در منثورکی په حواله دابن ابی حاتم نقل دی ، چی په زمانه دتابعینو کی خلیفه راشد حضرت عمر بن عبدالعزیز ؓ چی کله دتیرو امیرانو دزمانی ناجائز ټیکسونه بند کړل او دکومو خلقو څخه چی یی په ناجائزه سره مالونه اخیستی وه ، هغه یی بیرته ورکړل اوسرکاری بیت المال خالی سو او امدنی ډیره کمه سوه نو دیوی صوبی ګورنر د دوی په خدمت کی خط ولیکی چی دبیت المال امدنی ډیره کمه سوی ده ، نو فکر دی چی دحکومت کاروبار به څنګه وچلیږی ، حضرت عمر بن عبدالعزیز ؓ ورته په جواب کی دا آیت ولیکی . لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ : او ورته یی ولیکل چی تاسی مخکی چی په ظلم زیاتوب سره څومره خزانه ډکه کړی وه تاسی دهغه په مقابله کی عدل اوانصاف قائم کړی، خپله خزانه کمه کړی او هیڅ پروا مه کوی، زمونږ دحکومت کاروبار به په دی کم مقدارسره پوره سی ، دا آیت که څه هم په یوه خاصه واقعه کی نازل سوی دی چی دشمیرکمښت او زیاتوب څه شی نه دی، په لږوالی او ډیروالی سره دیوه ښه والی اوبدوالی نه شی معلومیدی، د خلقو پر سرونو لاس اینښوول یو پنجوس ۵۱ لاسونه دیوکم څلویښتو په مقابله کی دحق او دصداقت معیار نه سی جوړی دی.

بلکه که ددنیادهری طبقی په حالاتو باندی لږ هم نظر واچول سی نو په ټوله دنیاکی که به دښو اونیکو مقدار اوشمیرکم او دبدو شمیر زیات په نظر راسی دایمان په مقابله کی کفر، دتقوی اوپاکی او دینداری او امانتداری په مقابله کی فسق، فجور، دعدل اوانصاف په مقابله کی ظلم او زیاتوب ، دعلم په مقابله کی جهل، دعقل په مقابله کی بی عقلی به زیاته ولیدل سی ، چی په دی سره دا یقین لازمی کیږی چی د یو شی یا یوی ډلی دشمیر ډیروالی ددی په ښه والی یا حقوالی باندی قطعاً دلیل نه سی جوړی دی ، بلکه د یو شی ښه والی او غوره والی ددغه شی او ددغه ډلی په ذاتی حالاتو او اندازو باندی کیدی سی ، که حالات او اندازه یی ښه وی نوښه به وی اوکه بد وی نو بد به وی، قرآن حکیم دا حقیقت ، وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ: په الفاظو کی واضح کړی دی ، البته دشمیر ډیروالی ، اسلام هم په ځینی موقعو باندی فیصله کوونکی مقرر کړی دی ، خو دا په هغه ځای کی وی کوم ځای چی ددلیل قوت او ذاتی خوبیو دموازنی فیصله کوونکی څوک داقتدار خاوندحاکم نه وی ، په داسی موقع باندی

دعوامو دجگړې دختمولو دپاره دشمير ډيروالی ته ترجيح ورکول کيږي ، لکه دامام دمقررکولومسئله ده ، چې هلته څوک امام او امير فيصله کوونکی موجود نه وي په دې وجه درابي کثرت ته ترجيح ورکول کيږي چې جگړه ختمه سي ، دا هيڅ کله نه ده چې کوم شي په زيات شمير سره خلقو اختيارکړی ، هغه شي حلال او جائز او حق دی ، دآيت په آخرکي يې ارشاد وفرمايې ، فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ يعنی ای دعقل خاوندانو دالله ﷻ څخه بيره کوي چې په دې کي يې اشاره وفرمايله چې ديو شي دشمير د ډيروالی څخه مه بيريږي يا ډيرپه مقابله دلږوکي دحق او صحيح معيار مقرر کول دعاقلانو کار نه دی، په دې وجه يې عاقلانو ته خطاب وکی دوی يې ددې غلطي روېې څخه دمنع کولو دپاره د (فاتقوا الله) حکم ورکی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ

ای ايماندارو ، پوښتنه مه کوي دداسي خبرو چې که تاسي ته ښکاره کړل سي نو تاسي به خفه کړي

تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ

اوکه پوښتنه کوی ددې خبرو په داسي وخت کي چې قرآن نازليږي نو تاسي به ښکاره کړل سي ، الله ﷻ ددې څخه

غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿۱۰۱﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا

معافي کړې ده او الله ﷻ بخښني والا برداشت کوونکی دی ، دداسي خبرو پوښتني کړې دي يو قوم ستاسي څخه مخکې بيا ددغه خبرو څخه ،

كَافِرِينَ ﴿۱۰۲﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ

منکر سول ، نه دی مقرر کړی الله ﷻ بحيره او نه سائبه او نه وصيله

وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۱۰۳﴾

او نه حامي او ليکن کافران جوړوي په الله پاک باندی درواغ اوپه دې کي اکثر بې عقله دي.

لنډتفسير: ای مومنانو! دداسي (فضول) خبرو پوښتنه مه کوي (په کوموکي چې دا احتمال وي چې) که تاسي ته ښکاره سي نو تاسي به خفه کړي (يعنی دا احتمال په کښي وي چې جواب به يې ستاسي دمنشاء خلاف راسي نو ستاسي به خوښ نه سي) او (په کوموکي چې دا احتمال وي چې) که تاسي په زمانه د نزول د قرآن (اووحي) کي دداسي خبرو پوښتنه نه کوی نو تاسي ته به ښکاره نسي (يعنی په سوال کولوکي دا دوهم احتمال وي چې جواب ورسيږي او په جواب رسيدو کي دغه اولني احتمال وي چې ښه به درباندي ونه لگيږي او دا دواړه احتمالونه په مجموعي طور سره چې دسوال کولودي واقعي دي ، نو داسي سوال منع دی ، خير) تير سوالونه (کوم چې تردي وخته پوري سوي دي ، دغه خو) الله ﷻ معاف کړل (ليکن آئنده يې مه کوی) اوالله ﷻ لوی مغفرت والا دی (په دې وجه تير سوالونه معاف سوه او) لوی

حلم والادی (په دی وجه په آئنده خلاف ورزی کولو په دنیا کی چی سزا درنه کړی، نو په دوکه کی مه لویږی چی مخکی به هم څه عذاب او سزا نه وی) داسی خبری ستاسی څخه په مخکی (زمانه کی) دنورو (امتونو) خلقو هم (دخپلو پیغمبرانو څخه) پوښتلی دی، بیا (دوی ته جواب ورسیدی نو) ددغه خبرو حق بی پرځای نه کی (یعنی په دغه جوابونو کی چی کوم داحکامو متعلق وه، دهغه موافق عمل بی ونه کی، اوکوم چی دواقعاتو متعلق وو، دهغه څخه متاثره نه سوه نو هسی نه چی په تاسی کی نوبت دی ته ورسیږی، په دی وجه ښه دا ده چی داسی سوالونه کول پریږدی) الله ﷻ نه بحیره روا کړی ده او نه سائبه اونه وصیله اونه حامی، لیکن کوم خلق چی کافران دی دوی (دی رسمونو په باره کی) په الله ﷻ باندی درواغ جوړوی (چی خدای په دی کارونو خوشحاله دی) او اکثره کافران (ددین) عقل نه لری (اوکار ورڅخه نه اخلی بلکه محضی دخپلو مشرانو لیدل سوی داسی دجهالت کارونه کوی)

معلومات اومسئلي (دبي ضرورته پوښتنه کلو څخه منع)

په دی آیتونو کی په دی خبره خبرداری ورکول سوی دی چی دځینو خلقو دالله ﷻ په حکمونو کی بی ضرورته دباریکیو لټولو او تر وریښته دڅرمنی ایستلو شوق وی اوکوم حکمونه چی ورکړل سوی نه وی دهغه متعلق بغیر دڅه حاجت اوضرورته سوالونه کوی، په دی آیت کی دوی دا ښوونه ورکړل سوی ده، چی دوی دی داسی سوالونه نه کوی چی په جواب کی یی په دوی څه سخته راځی یا دپټو رازونو په ښکاره کیدو سره د دوی رسوایی وسی.

شان نزول: ددی آیتونو شان نزول دمسلم د روایت مطابق دا دی چی کله دحج فرضیت نازل سو نو اقرع بن حابس ؓ پوښتنه وکړه چی آیا هرکال حج زمونږ په ذمه فرض دی؟ نبی کریم ﷺ ددی سوال جواب ورنه کی، نوهغه بیا بیا سوال وکی، نبی کریم ﷺ خاموش وو، چی ده په دریم وار بیا سوال وکی، نو دغه وخت نبی کریم ﷺ په زورنی سره ده ته خبرداری وفرمایی چی که ما ستا په جواب کی هو ! ویلی نو بیا به داسی سوی وه اوپه تاسی به هرکال حج فرض وای او بیا به تاسی داحکم نه سوای پوره کولی، ددی څخه وروسته یی ارشاد وفرمایی چی دکومو شیانو متعلق زه تاسی ته څه حکم ونه کړم، نوهغه هم دغه شان پریږدی، په هغه کی لټون اوپوښتنی مه کوی، تر تاسی مخکی ځینی امتونه ددی ډیرو سوالونو کولو په وجه هلاک سوی دی، چی کوم شیان الله ﷻ اودهغه رسول صلی الله علیه وسلم نه وه فرض کړی، په سوالونو کولو به یی هغه فرض کړل او بیا به دهغه په خلاف وروزی کی اخته سول، ستاسی کار دا دی چی دکوم کار زه حکم وکړم، دخپل طاقت مطابق دهغه دپوره کولو کوشش کوی او دکوم شی څخه چی منع وکړم هغه پریږدی (مطلب دا دی چی دکومو کارونو څخه خاموشی سوی وی دهغه متعلق لټون مه کوی.

(دنبي کریم ﷺ څخه وروسته دنبوت او وحي سلسله ختمه سوه)

په دی آیت کی یوضمنی جمله دا هم ارشاد وفرمایل سوه چی، وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ یعنی دقرآن دنزول په زمانه کی که تاسی داسی سوالونه کوی نو په وحی سره به دهغه جواب راسی، په دی کی یی دقرآن دنزول دزمانی سره وتړی اودی طرف ته یی اشاره وفرمایله چی دقرآن دنزول دمکمل کیدو څخه وروسته به دنبوت او وحی سلسله بنده سی، دنبوت تر ختمیدو او دوحی دسلسلی ترختمیدو

وروسته دداسې سوالونو به که څه هم دا اثر نه وي چې نوي احکام به راسي کوم شيان چې فرض نه وي، هغه به فرض سي يابه په ذريعه دوحي، دچاڅه پټ راز ښکاره سي، ليکن بې ضرورته سوالونه جوړول او په لټون کې بې پريوتل دبې ضرورته شيانو متعلق سوالونه کول وروسته تر قطع کيدو دنبوت هم بد اومنع دي، ځکه چې په دې کې خپل او دنورو وخت ضائع کول دي، دنبي کريم ﷺ ارشاد دی، مِنْ حُسْنِ اِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْکُهٗ مَالَا يَعْنِيْهِ: يعنې دمسلمانانو يو ښه والي دا دی چې سړی فضول خبرې پريږدي، ددې څخه معلومه سوه چې ډير مسلمانان چې بالکل دفضول شيانو په تحقيق کې لګيدلي وي چې دحضرت موسی ؑ دمورڅه نوم وو او دحضرت نوح ؑ دکشتۍ پلنوالي او اوږدوالی څومره وو، ددې هيڅ اثر د انسان په عمل باندې نسته، داسې پوښتنه اوسوالونه کول بده خبره ده، خاصکر چې بيا دا هم معلومه وي چې دداسې سوالونو کوونکي خلق اکثره ددين دضروري او اهمو مسئلو څخه بې خبره وي، په فضولو کارونو کې دپريوتو نتيجه دا وي چې بنده دضروري کارونو څخه محرومه سي، پاته سوه دامسئله چې فقهاؤ حضراتو په خپله فرضي صورتونه دمسئلو را ايستلي دي او سوالونه يې جوړ کړي دي، دهغه حکمونه يې بيان کړي دي نو دا بې ضرورته شی نه وو، راتلونکو واقعاتو دا وښووله چې آئنده نسلونو ته ددې ضرورت وو، په دې وجه دغه فضول او بې مطلبه سوالونه نه وه داسلام په تعليماتو کې دا هم يو تعليم دی چې علم وي اوکه عمل، څه کار وي اوکه خبره تر څو پورې چې په دې کې څه ديني يا دنيوي فائده پيش نظر نه وي نو په دغه کې وخت ضائع کول نه دي په کار.

(دبحيری، سائبي وغيره تعريف)

بحريه، سائبه، وصيله، حامي دا ټول دجاهليت دزماني رسمونه اونخښې نښاني دي، تفسير ليکونکو د دوی په تفسير کې ډير اختلاف کړی دی، ممکنه ده چې په دوی کې دهر يوه لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو کيږي، مونږ يوازې دسعيدبن المسيب تفسير دصحيح بخاري څخه نقل کوو.

بحيره: هغه حيوان چې شيدې به يې دبتانو په نوم وقف کول چابه په خپل کار کې نه را وستل.

سائبه، کوم حيوان چې به يې دبتانو په نوم، زمونږ دزماني دسانډ په شان پريښووی.

حامي: نر اوښ چې په يو خاص شمير سره به يې اوښې بلاربې کړي، دا به يې هم دبتانو په نوم پريښووی

وصيله: کومې اوښې چې به مسلسل ماده بچې راوړي په مينځ کې به يې نر بچې پيدا نه سو دا به يې هم دبتانو په نوم پريښووله.

علاوه ددې څخه چې دا شان دشرک نخښې وي، دکومو حيوانانو دغوښو شيدو ياسپرلي اونورو څخه چې به الله ﷻ نفع اخيستل جائز کړي وه د دوی په حلالوالي اوحراموالي به يې هم دخپل طرف څخه قيدونه لګول، ګوا کې دخپل طرف څخه به يې شريعت جوړی اولوی ظلم بيا دا وو چې دا خپل مشرکانه رسمونه به يې الله ﷻ ته منسوب کول دهغه دخوشحالي او نژديکت ذريعه به يې ګڼله، ددې جواب ورکول سو، چې الله ﷻ هيڅکله دا رسمونه نه دي مقرر کړي د دوی مشرانو په خدای ﷻ پورې درواغ جوړ کړي دي او اکثر بې عقلو عوامو دغه قبول کړل.

غرض دا دی چې دلته دا خبرداری ورکړل سوی دی، چې لکه څنګه چې په فضول اوبې کاره سوالونو

کولو سره دشریعت په حکمونو کی تنګی او سختی کول جرم دی دغه شان تردی زیات جرم دا دی چی بغیر د شارع دحکم څخه محض په خپله رایه او خواهش سره حرام او حلال منتخب سی، (فوائد عثمانی)

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ

او کله چی وویل سی ، دوی ته چی راسی هغه ته کوم چی الله نازل کړی دی او رسول ﷺ طرف ته

قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ۭ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ

نو وایی چی مونږ ته کافی دی هغه په کومو چی موندلی دی مونږ پلار نیکه خپل ، که څه هم د دوی پلار نیکه نه څه علم درلودی او نه ورته ،

شَيْـًٔـا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿۱۰۴﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۚ لَا يَضُرُّكُمْ

لاره معلومه وه نو بیا به هم دوی داسی کوی ،ای ایماندارو په تاسی لازم دی فکر دخپل ځان ، ستاسی هیڅ نه سی

مَّنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۭ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ

ورانولی څوك چی ګمراه سو ، کله چی تاسی په لاره باندی یاست الله ﷻ ته بیرته تلل دی ستاسی دټولو ، بیا به

بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۰۵﴾

هغه خبر کړی تاسی په هغه چی تاسو کول .

دآیتونو تړون: لوړ درسم پرستو کفارو دیو جهالت ذکر وو او داسی جهالتونه د دوی ډیر زیات وه ، چی ددی په اوریدو به مسلمانانو ته خفګان او افسوس کیدی، په دی وجه مخکی مومنانو ته ددی متعلق ارشاد دی چی تاسی ولی په دی غم کی لویدلی یاست، تاسی ته دخپلی اصلاح او دنورو په اصلاح کی په قدر دطاقت او دقدرت دکوشش کولو حکم دی، باقی په کوشش باندی فائده مرتب کیدل ستاسی داختیار څخه دباندی دی ، په دی وجه (خپل کار کوه دبل چا غم مه کوه) باندی عمل کوی .

لنډتفسیر: کله چی دوی ته وویل سی چی الله ﷻ چی کوم حکمونه نازل کړی دی دهغه طرف ته او درسول (صلی الله علیه وسلم) طرف ته (په چا چی دغه حکمونه نازل سوی دی) رجوع وکړی (کوم کار چی په دی سره حق ثابت سی هغه حق وګنی او کوم چی باطل وی، هغه باطل وګنی) نو وایی چی مونږ ته خو (ددی حکمونو او رسول صلی الله علیه وسلم ضرورت نسته مونږ ته خو) هغه (طریقه) کافی ده په کومه چی مونږ خپل مشران موندلی دی (الله ﷻ فرمایی چی) آیا (دغه طریقه دوی لره په هرحال کی کافی ده) که څه هم د دوی مشرانو (ددین) نه پوهه درلوده او (د یو آسمانی کتاب) هدایت یی درلودی ، ای مسلمانانو! خپل (د اصلاح) فکر کوی (اصل کار ستاسو پر ذمه دا دی ، باقی دنورو د اصلاح متعلق دا خبره ده چی

کله تاسی د خپل طرف څخه دخپل قدرت مطابق داصلاح کوشش کوی مگر په بل اثر نه کیږی نو تاسی داثرنه کیدو فکرمه کوی چی) کله تاسی (ددین) په لاره چلیږی (او ددین واجبات اداکوی، داسی چی خپله هم اصلاح کوی او دنورو په اصلاح کی هم کوشش کوی) نو کوم سړی چی (سره ستاسی داصلاح دکوششه هم) گمراه وی نو دده (دگمراهی) څخه ستاسی هیڅ نقصان نسته (اولکه څنگه چی په اصلاح اونوروکی ترحد دزیات فکر اوغم څخه منع کول کیږی ، دغسی دهدایت څخه دنا امید کیدو په صورت کی دغصی څخه په دنیا کی پر دوی دسزا نازلیدو ارزوکول هم منع دی ، څکه چی دحق اوباطل مکمله فیصله خو به په آخرت کی وی نو) دالله ﷻ خواته ستاسی دټولو تلل دی بیابه هغه تاسی ټولو ته وښیی څه چی تاسی کول (او د ښوولو سره به پر حق دثواب او پر باطل دعذاب حکم نافذ وفرمایی)

معلومات او مسئلي: دآیتونو شان نزول: دجاهلیت په رسمونو کی دپلار نیکه تقلید هم وو چی دوی یی په هر یو ناکاروالی کی اخته کړی وه او د هری نیکی څخه یی محرومه کړی وه، په تفسیر در منثورکی په حواله د ابن ابی حاتم نقل دی چی په دوی کی که به چیری یو خوش نصیبه حق خبره ومنله او مسلمان به سو نوهغه ته به یی دا پیغور ورکوی چی تاخپل پلار اونیکه بی وقوفان وگڼل چی دهغو لاری دی پریښوول. بله لار دی اختیارکړه، د دوی پردی گمراهی سربیره پر گمراهی باندی دا آیت نازل سو ، وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا: یعنی کله چی به دوی ته وویل سوه چی تاسی دالله ﷻ نازل کړی حقیقتونو اوحکمونو او درسول صلی الله علیه وسلم طرف ته رجوع وکړی چی په هر حیثیت سره دحکمت اومصلحت اوستاسی دپاره داصلاح اونجات ضامن دی، نو د دوی سره ددی څخه ماسوا بل څه جواب نه وو چی مونږ لره خو هغه طریقه کافی ده پر کومه چی مونږ خپل پلار اونیکه لیدلی دی، دا هغه شیطانی استدلال دی، چی په لکونو خلق یی سره دمعمولی پوهی اوعلم او هنر لرلو گمراه کړل، قرآن کریم د دوی په جواب کی وفرمایل، أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا: غور او فکر کوونکو لره دقرآن کریم دی یوی جملی دیو سړی یا یو جماعت د پیشوا جوړیدلو یو صحیح اصول بیان کړل ، ړوند لره یی نظر او جاهلانو اوغافلانو ته یی دحقیقت ښکاره کولو مکمل سامان ورکړی، هغه دا چی دا خبره خوعقل منی چی ناپوه دی دپوهو ، ناخبره دی دخبردارو پیروی کوی جاهل سړی دی د عالم اقتداء کوی، لیکن د اخو دعقل خبره نه ده چی دعلم، عقل اوهدایت دمعیار څخه واوړی، دخپل پلار نیکه یا وررولی اقتداء کول دی خپله طریقه جوړه کړی او په دی دی هم ځان نه پوه کوی چی دا پیشوا په خپله چیرته روان دی او مونږ کوم ځای ته رسوی، خو بس وررپسی سی .

دغه شان ځینی خلق دیو سړی تابعداری او اقتداء څکه کوی چی په ده پسی خلق ډیر وی، نوچی کوم طرف ته دی گڼه وینی نوهم هغه طرف ته ځی، دا هم یو عقل نه منونکی حرکت دی، څکه چی ډیروالی خو اکثره په دنیا کی دبی وقوفو یا کم عقلو یا دبی عملو خلقو وی ، نو په دی وجه دخلقو گڼه دحق او ناحق یا ښه بد دپیژندو معیار نه سی جوړیدی .

(نا اهل پیشوا جوړول هلاکت لره بلنه ورکول دی)

دقرآن کریم دی جملی ټولو ته دښکاره حکمت سبق ورکی چی په دوی کی هیڅ شی د وررپسی کیدو او

پیشوا جوړولو دپاره هیڅکله کافی نه دی ، بلکی په هر انسان تر ټولو اول دا لازمه ده چی دخپل ژوند مقصد او دخپل سفر هدف معلوم کړی ، بیا ددی مقصد حاصلولو دپاره دا وګوری چی څوک داسی سړی دی چی ددی مقصد لار هم پیژنی او په دی لاره باندی روان هم وی . نوکله چی ورته څوک داسی پیدا سی ، نوبیشکه چی په ده پسی کیدل دی منزل مقصود ته رسولی سی، دا حققت دی دمجتهدینو امامانو دتقلید چی دوی په دین پوهیدونکی هم دی او په دی عمل کوونکی هم، په دی وجه ناپوهه چی د دوی تابعداری وکړی ، نو ددین مقصد یعنی دخدای ﷻ او درسول ﷺ تابعداری حاصلولی سی اوچاچی لار ورکه کړی وی منزل مقصود په خپله نه پیژنی یا یی پیژنی خو قصداً په غلطه لار روان وی، په ده پسی تلل دهرعقلمند په نزدخپل کوشش اوعمل ضائع کول دی بلکی خپل هلاکت ته بلنه ورکول دی ، ددی علم اوحکمت او روښن خیالی په زمانه کی هم افسوس دی چی تعلیم یافته دعقل اوپوهی خاوندانو هم داحقیقت نظرانداز کړی دی او ددی دننی تباهی او بربادی تر ټولو لوی سبب په نا اهلو اوغلطو پیشوایانو او لیډرانو پسی کیدل دی .

(داقتدار معیار)

دقرآن کریم دی جملی داقتداء (یعنی په چا دپسی کیدو) ډیر دعقل او واضح معیار دوه شیان جوړ کړی دی علم اوپه هدایت کیدل ، دعلم څخه مراد منزل مقصود اوهغه ته درسیدو طریقی پیژندل دی اوهدایت پیداکیدو څخه مراد ددغه مقصدپه لاره تلل دی یعنی په صحیح علم باندی برابرعمل کول دی لنډه دا سوه چی کوم سړی پیشوا جوړوی نو اول دا وګوره چی د کوم مقصد دپاره چی دی دی پیشوا کړی دی ، دی ددغه مقصد او ددغه مقصد دلاری څخه په پوره ډول سره خبر هم دی اوکه نه ؟ بیا دا وګوره چی دی پر دغه لاره ځی هم اوکه نه؟ او دده عمل دخپل علم مطابق هم دی اوکه نه ؟

غرض دا دی چی دیو چا د پیشوا جوړولو دپاره د صحیح علم او د برابر عمل په معیار سره کره کول ضروری دی ، محض پلار نیکه کیدل او یا دډیرو خلقو لیډرکیدل ، یادمال دولت خاوند کیدل یا د حکومت اوبادشاهت خاوندکیدل ، په دی کی یو شی هم داسی نه دی چی دپیشوا کیدلو معیار وګنل سی او اقتداء ورپسی وسی .

(په چا دتنقید کولو اثرناکه طریقه)

قرآن کریم دلته دپلاراونیکه تقلید کوونکوخلقوغلطی ښکاره کړه اوددی سره یی په بل باندی تنقید کول او دهغه دغلطی ښکاره کولو یوه خاص اثرکوونکی طریقه هم وښووله چی په دی سره دمخاطب زړه هم نه ازاریږی اوپه غصه کی هم نه راځی څکه چی دپلارنیکه دتقلید کوونکو په جواب کی یی داسی ونه فرمایل چی ستاسی پلارنیکه جاهلان یا ګمراهان وه، بلکی دسوال کولوپه طریقه یی اشاره وکړه چی آیا دپلار نیکه پیروی په داسی حالت کی هم څه دعقل خبره کیدی سی، کله چی پلار نیکه نه علم لری او نه عمل .

(دخلقو داصلاح فکر کوونکو ته یوه تسلی)

په دوهم آیت کی دخلقو داصلاح په فکرکی خپل هرڅه قربانوونکو ته تسلی ورکړل سوی ده چی کله تاسی دتبلیغ اوتعلیم په حق اداکولوکی په خپل طاقت سره کوشش وکړی اودنصیحت اوخیرخواهی حق مو ادا کړی ، نوبیا هم که څوک په ګمراهی پاته سی نو تاسی دده فکر مه کوی، په دی حالت کی دنورو دګمراهی یاغلط کاری به ستاسی هیڅ نقصان نه وی، ارشاد فرمایی ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ

لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ : یعنی ای مسلمانانو! تاسی خپل فکر کوی، کله چی تاسی په سیده لاره یاست نو څوک چی ګمراه دی ، دهغه څخه ستاسی هیڅ نقصان نسته ، ددی آیت دظاهری الفاظو څخه خو داسی ګڼل کیږی ، چی هر یوه انسان لره خو یوازی دخپل عمل او دخپلی اصلاح فکر کافی دی ، نورخلق چی هرڅه کوی هغه ته دفکر کولو ضرورت نسته، او دا خبره دقرآن کریم دبی شمیره وضاحتونو څخه خلاف ده ، چی په هغه کی یی امربالمعروف اونهی عن المنکر داسلام اهمه فریضه او ددی امت یو امتیازی خصوصیت مقرر کړی دی ، په دی وجه ددی آیت په نازلیدو ډیرو خلقو ته شبهات را وراندی سول، دنبی کریم ﷺ څخه یی پوښتنه وکړل او ده صلی الله علیه وسلم ورته وضاحت وفرمایی چی دا آیت دامر بالمعروف اونهی عن المنکر سره منافی نه دی ، که امر بالمعروف پاته کړی نو دمجرمانو سره به ته هم ونیول سی، په دی وجه په تفسیر بحر محیط کی دحضرت سعید ابن جبیر څخه د آیت دا تفسیر نقل دی چی په تاسی چی دشریعت د طرفه څخه کوم کارونه واجب دی ، هغه ادا کړی چی په دی کی جهاد او امر بالمعروف هم دا خل دی ، ددی هرڅه کولو څخه وروسته بیا هم چی کوم خلق ګمراه پاته سول ، نو په تاسی څه نقصان نسته ، دقرآن کریم په الفاظو ، إِذَا اهْتَدَيْتُمْ (چی غور وکړل سی نو دا تفسیر به په خپله واضح سی، ځکه چی ددی معنی دا ده چی کله تاسی په سیده لاره باندی یاست نو دنورو ګمراهی ستاسی دپاره ضررناکه نه ده او ښکاره خبره ده چی څوک امر بالمعروف نه کوی ، نو دی بیا په سیده لاره باندی نه دی .

په تفسیر درمنثور کی یی دحضرت عبدالله بن عمر واقعه نقل کړی ده چی د دوی څخه چا د اپوښتنه وکړه چی دفلانی فلانی حضراتو دیو بل سره سخته جګړه ده او یو بل ته مشرک وایی نو ابن عمر ﷺ وفرمایل چی آیا ستا دا خیال دی چی تاته ووایم چی ولاړ سه ددغو خلقو سره قتال وکړه ، هیڅکله نه، ولاړ سه او دوی په نرمی سره پوه کړه که قبوله یی کړه نو ډیره ښه ده او که قبوله یی نه کړه نو د دوی فکر پریږده، خپل فکر کوه ، بیا دا آیت ده ﷺ دخپل جواب په شهادت کی تلاوت کی .

(دګناهونو دبندولو په باره کي دحضرت صديق اکبر ﷺ يوه خطبه)

دآیت دظاهری الفاظو څخه چی په سرسری نظر سره کومه شبه پیدا کیدله ددی په باره کی حضرت صدیق اکبر یوه خطبه ارشاد وفرمایله چی ، تاسی خلق دا آیت وایاست او ددی بی موقعی استعمال کوی چی د امر بالمعروف ضرورت نسته ، ښه پوه سی چی ما دنبی کریم ﷺ څخه اوریدلی دی چی کوم خلق څه ګناه کیدل وینی او دخپل طاقت په مناسب ددی دمنع کولو کوشش نه کوی ، نو نژدی ده چی الله ﷻ ددغه مجرمانو سره دا نور خلق هم په عذاب کی ونیسی، دا روایت په ترمذی ابن ماجه کی موجود دی او د ابو داود په الفاظو کی دی چی کوم خلق یو ظالم په ظلم کولوووینی او دی دظلم کولو څخه (دخپل طاقت موافق) منع نه کړی ، نو الله ﷻ به ټول په عذاب باندی ونیسی .

(دمعروف او منکر معني)

دتیر تفصل څخه دا خبره معلومه سوه چی په هرمسلمان دالازمه ده چی دی دمنکریعنی ناجائزوکارونو د بندولو کارکوی یادی لږ تر لږه ددی څخه دنفرت اظهار وکړی ، اوس دا معلومه کړی چی معروف اومنکر څه ته وایی؟

لفظ د، معروف دمعرفه څخه، او، منکر د انکار څخه وتلی دی ، پر یو شی په غور فکر سره ځان پوهول او پیژندلو ته معرفه وایی ، ددی په مقابله کی منکر نه پیژندلو یا نه پوهیدلو ته وایی ، دا دواړه لفظونه

د یو بل مقابل گڼل کیږي ، په قرآن کریم کې یو ځای ارشاد دی ، يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا: یعنی د الله ﷻ د کامل قدرت نښی نښانی ووینی او دده نعمتونه وپیژنی، مگر بیا په وجه دعناد انکار کوی، گواکی چی گرسره دا نعمتونه پیژنی نه ، ددی څخه معلومه سوه چی دلغوی معنی په اعتبار سره دمعروف معنی د پیژندل سوی شی ده ، او دمنکر معنی ده دنه پیژندلی سوی شی .

امام راغب اصفهانی رحمه الله په مفردات القرآن کی په دی مناسبت سره دشرع په اصطلاح کی دمعروف او منکر دا معنی بیان کړی ده ، چی معروف هر هغه کار ته ویل کیږی چی دهغه غوره والی او ښه والی په عقل یاشروع سره پیژندل سوی وی ، اومنکر دهرهغه کارنوم دی چی په عقل اوشرع سره هغه نا آشنا اونه پیژندونکی وی ، یعنی بدگڼل کیږی ، په دی وجه د امر بالمعروف معنی دښه کارطرف ته بلنه ده اودنهی عن المنکر معنی دبدکار څخه دمنع کولو ده (نو دامر بالمعروف او نهی عن المنکر مطلب سو دنیکو امر کول او د بدو څخه منع کول)

(دمجتهدینو امامانو رحمهم الله په مختلفو اقوالو کي هیڅ شرعي منکر نه وی)

لیکن په دی ځای کی دگناه اوثواب یافرمانبرداری اونافرمانی په ځای دمعروف اومنکر په لفظ راوړوکی شاید دی طرف ته اشاره وی چی هغه باریکی او اجتهادی مسئلی په کوموکی چی دقرآن اوسنت داجمال یا ابهام (پټ والی) په وجه دوې رایی کیدی سی اوپه دی بناباندی په دی کی دامت دفقهاؤ خبری مختلفی دی ، هغه ددی دائری څخه خارج دی ، دکومو مجتهدینو امامانو رحمهم الله چی د دوی اجتهاد د امت عالمانو منلی دی که په یوه مسئله کی د دوی دوی مختلفی ویناگانی وی ، نو په دوی کی یوی ته هم شرعی منکر نه ویل کیږی بلکه ددی دواړه جانبه په معروف کی داخل دی په داسی مسئلوکی دیوی رایی غوره کوونکی ته دا حق نسته چی بلی رایی ته منکر ووایی، داسی لکه چی دگناه خبری ته ویل کیږی، هم دا وجه ده چی په صحابه رضی الله عنهم اوتابعینو کی د ډیرو اجتهادی اختلافاتو او متضادو خبره سره دا هیڅ ځای نه دی نقل سوی چی دوی پر یو بل د فاسق یا گناهگار کیدو فتوی لگولی وی ، بحث مباحثی او مناظری هرڅه به کیدل او هر یوه به دخپلی خبری دښه والی وجهی بیانولی اوخپله رایه به یی غوره کوله او په بل به یی اعتراض کوی لیکن هیچا بل داختلاف په وجه گنهگار نه گڼی، لنډه دا چی داجتهادی اختلاف په موقع باندی خو دا هر دعلم خاوند لره اختیار دی چی کوم طرف ښه وگڼی، هغه اختیار کړی، لیکن دبل کار منکر گڼل او پرده باندی دبد گڼلو هیچاته حق نسته ، ددی څخه دا خبره معلومه سوه چی په امر بالمعروف یانهی عن المنکر کی دا خل نه دی ، ددی مسئلو څخه جنگ جگړه جوړول یوازی دناپوهی یا جهالت په وجه سره کیدی سی .

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ

ای ایماندارو شاهد په مینځ ستاسی کی کله چی ورسیږي

أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِيْنَ الْوَصِيَّةِ اثْنٰنِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ اٰخَرٰنِ

يوتن ته په تاسي كي مرگ ، په وخت د وصيت كي دوه تنه سړي دي معتبر ستاسي څخه يا دوه شاهدان نور وي

مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةُ

ستاسي څخه ماسوا او كه تاسي سفر كوي په ملك كي با ورسيږي تاسي ته مصيبت

الْمَوْتِ تَحْبِسُوْنَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ إِنِ

د مرگ ، نو ودي دروي دواړه وروسته د لمانځه څخه دوي دواړه به قسم وكړي په الله ، كه

ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِيْ بِهٖ ثَمَنًا وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ

تاسي په شك كي ياست چي مونږ اخلو د قسم په بدله كي مال كه څه هم څوك زمونږ خپلوان هم وي ، او مونږ نه پټوو شاهدي

اللّٰهِ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ الْاٰثِمِيْنَ ﴿۱۰۶﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلٰٓى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ إِثْمًا

د الله كه نه مونږ به بيشكه چي گناهكار يُو ، بيا كه خبر سي چي دي دواړو حقه خبره پټه كړي ده نو دوه

فَاٰخَرٰنِ يَقُوْمٰنِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِيْنَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيٰنِ

شاهدان به نور ودريږي ، د دوي په ځاي د هغو څخه د چا چي حق پټ سوي دي چي د ټولو څخه زيات نژدي وي

فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَآ أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَآ

مړي ته بيا به قسم وكړي په الله چي زمونږ شاهدي زياته حقه ده د اولينو د شاهدي څخه او مونږ زياتي نه دي كړي

إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۰۷﴾ ذٰلِكَ أَدْنٰٓى أَنْ يَّأْتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى

كه نه مونږ به بيشكه ظالمان يُو ، په دي كي اميد دي چي ادا كړي شهادت په

وَجْهِهَآ أَوْ يَخَافُوْٓا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ

صحيح طريقه سره او بيريږي چي واپس به سي قسم زمونږ د دوي د قسم څخه وروسته ، او بريږي د الله

وَاسْمَعُوْا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۱۰۸﴾

څخه او واوري او الله نه ښيي سيده لار نافرمانو ته .

دآیتونو ترون: لوړ ددینی اصلاح متعلق احکام وه ، اوس مخ ته ددنیا متعلق دځینو احکامو ذکر دی اوپه دی کی بی اشاره وکړه چی الله ﷻ په خپل رحمت سره دآخرت د اصلاح په شان دخپلو بندګانو ددنیا د معاش اصلاح هم فرمایی (بیان القرآن)

شان نزول: د ذکر سوی آیت دنزول واقعه دا ده چی ، بدیل نومی یو سړی چی مسلمان وو د دوو سړیانو: تمیم او عدی سره چی دغه وخت نصرانیان وه ، دتجارت په غرض شام ته ولاړی ، چی شام ته ورسیدل، نو بدیل ناروغ سو ، ده دخپل مال فهرست ولیکی اوپه اسبابو کی یی کښیښوی، اوخپل دواړه ملګری بی په خبر نه کړل ، چی مرض بی زیات سو نو ده دی دواړو نصرانی ملګرو ته وصیت وکی چی زما ټول سامان به زما وارثانو ته ورسوی ، دوی چی ټول سامان راوړی نو وارثانو ته بی حواله کی ، خو دسپینو زرو یوه پیاله بی چی دسرو زرو ملمع کاری پر سوی وه یا وربانـدی ګل کاری سوه وه، ددی اسبابو څخه ویستله ، وارثانو ته په اسبابو کی فهرست په لاس ورغی ، دوی ددغه سړیانو څخه پوښتنه وکړه چی مړی خو به ددی څخه څه مال خرڅ کړی نه وی یا بی په خپل علاج خوبه نه وي لګولی؟ دوی دواړو وویل چی نه، آخر دا معامله نبی کریم ﷺ عدالت ته پیش سوه ، چونکی د وارثانو سره شاهدان نه وه ، نو دواړو نصرانیانو قسم وکی چی مونږ دمړی په مال کی هیڅ قسم خیانت نه دی کړی اونه ورڅخه مونږ څه شی پټ کړی دی ، آخر په قسم باندی فیصله د دوی په حق کی وسوه څه وخت وروسته خبره په ډاګه سوه چی هغه پیاله دوی په مکه کی په یو زرګر باندی خرڅه کړی وه، کله چی د دوی څخه پوښتنه وسوه نو دوی وویل چی دا مونږ ددغه مړی څخه اخیستی وه، خو چونکی زمونږ سره د اخیستو شاهدان موجود نه وه نو مخکی مونږ څکه ددی ذکر نه وو کړی ، چی هسی نه مونږ درواغجن سو ، دمړی وارثانو بیانبی کریم ﷺ ته رجوع وکړه اوس د مخکنی معاملی برعکس داخیستو دعوی کوونکی مدعیان او وارثان منکر وه اوشاهدی په کښی موجود نه وه ، په دی کی وجه د وارثانو دوو سړیانو چی مړی ته زیات نژدی وه ، قسم واخیستی چی پیاله دمړی ملکیت وو ، او دواړه نصرانیان په خپل قسم کی درواغجن دی ، نوپه کم قیمت (یعنی په یو زر درهمه) چی دوی پاله خرڅه کړی وه هغه یی وارثانو ته ورکړه .

لنډتفسیر: ای مسلمانانو! ستاسی دمینځ (په معاملو) کی (مثلاً وارثانو ته دمال سپارلو دپاره) دوه تنه وصیان جوړول مناسب دی (که څه هم بالکل وصی نه جوړول هم جائز دی) کله‌چی په تاسی کی چاته مرګ راسی (یعنی) کله چی دوصیت کولو وخت سی (او) دغه دواړه سړیان به داسی وی چی دیندار وی او ستاسی (یعنی مسلمانانو) څخه وی یا دپردی قوم دوه سړیان وی که چیری (مسلمانان نه سی پیدا مثلاً) تاسی یوځای تللی یاست، بیا پر تاسی باندی واقعه د مرګ راسی (او دا ټول کارونه واجب نه دی ، مګر مناسب او ښه دی ، که نه نو لکه څنګه چی بالکل وصی نه جوړول جائز دی ، دغه شان که یو وصی وی یا عادل نه وی یا په کلی کی وی اوغیر مسلم وصی جوړکړی ، ټولی خبری جائز دی، بیا ددی وصیانو دا حکم دی چی) که چیری (په وڅه وجه سره پر دوی باندی) تاسی ته (ای وارثانو!) شبهه وی نو (ای دمقدمی حاکمانو مقدمه داسی فیصله کړی چی اول د وارثانو څخه چونکی چی دوی دعوی کوونکی دی ، په دی خبره باندی شاهدان راوغواړی چی دوی فلانی شی مثلاً جام اخیستی دی اوکه هغوی شاهد نه سی پیش

کولی نو دوصیانو څخه چې ورباندې دعوی سوی ده داسې قسم واخلي چې) دا دواړه (وصیان) وروسته تر لمانځه (دماخیگر مثلاً) بند کړی (ځکه چې اکثره په دې وخت کې گناه زیاته وی نو پر دروغو قسم کوونکې به څه نا څه شرمیږي، دا رنگه ددې وخت قدر هم لوی دی څه ددې خیال به هم وی او مقصود ددې څخه دقسم سخت والی دی چې وخت مبارک اوموقع دگنې گوڼې دخلقو ده) بیا به دواړه (داسې) په خدای قسم اخلي چې په صیغې دقسم سره به داسې ووایې چې) مونږ ددې قسم په بدله کې څه (ددنیا) نفع اخیستل نه غواړو (چې ددنیا د نفع اخیستلو دپاره به په قسم کې رښتیا پاته کړی) که څه هم (په دې واقعه کې زمونږ) څوک خپلوان هم (ولې نه) وی (چې دهغوی مصلحت مونږ خپل مصلحت گڼو، قسم خورو او اوس خو څه داسې هم نه ده ، کله چې ددو چنده مصلحتونو په وجه سره هم مونږ دروغ نه وایو، نو دیو مصلحت دپاره به څنگه دروغ وایو) او دالله خبری (دکومو چې دهغه دطرف څخه دویلوحکم دی، دا) به مونږ پټه نه کړو (که نه) مونږ (که داسې وکړو نو) په دې حالت کې به سخت گنهگار یو (دا سخت والی د وینا دی چې ده ته دا خبره مخ ته راسې چې رښتیا ویل واجب دی او دروغ ویل حرام دی او دالله لویې ورته حاضره سی، نو دا به دې د دروغو دقسم څخه منع کړی او س ددې دواړو سختیو څخه وروسته که دحاکم رایه دا وی نو بې له سختوالی داصل مضمون څخه دې قسم وخوری، مثلاً مونږ ته مړی پیاله نه ده راکړی اوپه دې دعوه فیصله کول په کار دی نو ددې آیت په واقعه کې هم داسې وسوه) بیا (ددې څخه وروسته) که چیری (په څه ښکاره طریقې سره) ددې اطلاع وسی چې دغه دواړه وصیانو څه گناه کړی ده (مثلاً د آیت په واقعه کې چې مخکې بې ذکر سوی دی کله چې پیاله په مکه کې پیدا سوه او د دواړو وصیانو څخه د پوښتنې په کیدو سره دوی دمړی څخه د اخیستو دعوه وکړه، چې په دې دمړی څخه د اخیستو اقرار لازمیږي او دا د دوی د اولې خبری څخه مخالف دی ، چې په هغه کې یې مطلق د اخیستو څخه انکار کړی وو، چونکې اقرار په مضر حجت دی، په دې وجه د دوی خیانت او دروغ په داگه معلوم سوه) نو (په داسې صورت کې ددعوی مخ به بدل سی، وصی چې اول ورباندې دعوی سوی وه ، اوس د اخیستو دعوی کوونکې سو او وارثان چې اول یې دعوی کړه وه، دخیانت اوس په دوی دعوی وسوه، په دې وجه اوس د فیصلې دا صورت سو چې اول به دوصیانو څخه دشاهدانو طلب وسی داخیستو اوکله چې دوی شاهدان د اخیستو پیش نه کړی نو (ددې (وارثانو) خلقو څخه دچا په مقابله کې چې (ددې وصیانو دطرف څخه) گناه (دغه ذکر سوی) گناه سوی وه او (کوم چې په شریعت کې دمیراث مستحق وی مثلاً د آیت دواقعې په صورت کې) دوه سړیان (وه) کوم چې (دقسم دپاره) دغه دواړه (وصیان) دریدلی وه (اوس به) دا دواړه (د قسم دپاره) دریږي، بیا دواړه به (داسې) په خدای قسم واخلي چې (د صیغې دقسم سره دا ووایې چې) په یقین سره زمونږ دا قسم (په وجه ددې چې بالکل د اشتباه څخه ظاهراً او حقیقتاً پاک دی) ددې دواړو (وصیانو) تردې قسم زیات رښتیا دی (ځکه چې ددغه حقیقت که څه مونږ ته علم نسته لیکن ظاهراً خودغه مشتبه سو) اومونږ (دحق څخه) یوه ذره تجاوز نه دی کړی (که نه) مونږ (که داسې وکړو نو) په دغه حالت کې سخت ظالمان یو (ځکه چې پردی مال قصداً بې اجازته اخیستل ظلم دی دا هم سختول دقسم دی ، چې د حاکم په رایې باندې دی، بیا به په اصل مضمون سره

ورځخه قسم واخيستل سي چي صيغه بي په وجه ددي چي په فعل (كار) بل باندي دي داسي وي ، چي په خداى قسم زمونږ په علم كي مړي ددي دعوه كوونكو په لاس جام نه دي خرڅ كړي او كله چي دعلم دواقع كيدو اونه واقع كيدو څه ظاهري لارنه سي جوړيدي، په دي وجه ددي په واقع والي باندي زيات سخت قسم وركول سو چي لفظ د: احق پردي دلالت كوي چي حاصل يي دا سو چي ددي مدار چي كله پر ما باندي دي، په دي وجه قسم اخلم لكه څنګه چي په دي كي دظاهري درواغو څه ثبوت نه سي كيدي دغه ډول په حقيقت كي درواغ هم نه دي او دا قرينه فائده كوي چي دلته قسم په علم باندي دي او چونكي ددي درواغجن والي بغير د اقرار ځخه هيڅكله نه سي ثابتيدي ، په دي وجه په دي كي چي كوم حق وهل سوي وي ، دا به ډير سخت ظلم وي ، نوعجيبه نه ده چي دلته (ظالمين) په دي وجه ويل سوي وي) دا (قانون چي په دوو آيتونو كي تول ذكر سو) ډير نژدي ذريعه ده ددي كار چي دغه (وصيان) خلق واقعه په ټيک طور سره ښكاره كړي (كه زيات مال نه وي سپارل سوي قسم دي وخوري، اوكه سوي وي نو دګناه ځخه دي وبيريږي، انكار دي وكړي، دا حكمت خو په قسم د وارثانو كي دي او دا ټول اړخونه ددي دپاره دي چي حقدارانو ته د دوي حق ورسول سي چي كوم روا سوي او غوښتل سوي دي ، ځكه چي كه وصيانو ته قسم نه وي روا او وصيان د مال په سپارلو كي رښتني وي نو د دوي دتهمت دليري كيدو به څه طريقه نه وه اوكه چيري دوي درواغجن وي نو د وارثانو دحق ثابتيدو به څه طريقه نه وه، او اوس چي دوي رښتيني وي، نو د الزام ځخه خلاص سوه اوكه درواغجن وي نو شايد چي د درواغو دقسم ځخه وبيريږي، انكار وكړي دقسم ځخه ، نو د وارثانو حق به ثابت سي ، اوكه د وارثانو قسم روا نه واي او شرعاً دحق ځخه انكار نه واي نو دوصيانو دحق ثابتولو به هيڅ طريقه نه وه او اوس دوارثانو دحق والي په وخت كي د دوي حق ثابتيدي سي او دحق د نستوالي په وخت كي دقسم ځخه په انكار سره به دوصيانو حق ثابت سي، وروسته دوصيانو دقسم په حكمت كي دوه شقونه دي او ، يَـأْتُوا بِالشَّهَادَةِ : دوارو لره شامل دي او دوه شقونه د وارثانو دقسم په حكمت كي دي ، په دوي كي دويم شق د وصيانو دقسم په اول شق كي داخل دي او اولني شق د ، أَوْ يَخَـافُوا:مدلول دي، وروسته په مجموعه دوارو قسمونو كي دټولو شقونو رعايت دي) او دالله ﷻ ځخه بيره كوي (او په معاملو اوحقونو كي درواغ مه واياست) او (دا حكمونه) واوري (يعني وبي مني) او (كه خلاف وكړي نو فاسقان به سي) الله ﷻ فاسقانو خلقو ته (دقيامت په ورځ د فرمانبردارو ددرجو طرف ته) رهنمايي نه كوي (بلكي د نجات موندو په وخت كي به هم تر دوي كم وي نو داسي تاوان ولي قبلوي)

معلومات اومسئلي: مسئله: مړي چي چاته خپل مال وسپاري او د ورته ووايي چي دابه فلاني چا او نورو ته وركړي ، دغه سړي وصي دي ، يعني وصيت ورته سوي دي او دايو سړي هم كيدي سي او زيات هم.

مسئله: دوصي مسلمانان والي اوعادل والي كه په سفركي وي اوكه په كلي كي ښه دي ، لازم نه دي .

مسئله: په جګړه كي چي كوم سړي دزياتي ثابتوونكي وي، مدعي يعني دعوي كوونكي دي اوهغه بل مدعي عليه يعني دعوي وړباندي سوي ده .

مسئله: اول شاهدان دمدعي ځخه اخيستي سي، نوكه دي دشرعي قاعدي مطابق شاهدان پيش كړي نو

مقدمه به دي وګټي، البته که دي دقسم څخه انکار وکړي نو مقدمه به بيا مدعی وګټي .
مسئله: دقسم خستول دوخت دځای په مناسبت سره لکه چې په ذکر سوی آيت کی سوی دی ، دا دحاکم په رايه باندی ده ، لازمه نه ده، ددی آيت څخه هم لازموالی نه ثابتيږی او دنورو آيتونو او روايتونو څخه يې اطلاق ثابت دی .
مسئله: که مدعاعليه دخپل يو کار متعلق قسم خوری نو الفاظ دی دا ووايي چې زه ددی کار څخه نه يم خبر.
مسئله: که دميراث په مقدمه کی وارث مدعا عليه وی نو چاته چې په شريعت کی ميراث رسيږی، قسم به پر هغوی راځي ، برابره خبره ده که هغه يو وی او که ډير وی اوکوم چې وارثان نه وی يعنی ميراث ورته نه رسيږی ، پر هغو به قسم نه وی (بيان القرآن)

(ديوه کافر شاهدی دبل کافر په معامله کي قابل قبول ده)

(دالله ﷻ قول دی) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ : تردی قول پوری ، آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ : په دی آيت کی مسلمانانوته حکم ورکړل سوی دی ، چې کله په تاسی کی دچامرګ راسی نو دوه داسی سړيان وصيان جوړ کړی چې ستاسی څخه وی اونيکان وی او که د خپل قوم سړيان نه وی نو دپردی قوم يعنی کافرانو څخه يې جوړکړی .
ددی څخه امام ابوحنيفه رحمه الله عليه دامسئله را ايستلی ده چې دکفارو شاهدی دځينو په ځينو باندی جائز ده ځکه چې په دی آيت کی يې دکفارو شاهدی په مسلمانانو باندی جائز کړی ده، لکه چې د، آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ: څخه ښکاره ده، نو دکفارو شاهدی دځينو په ځينو باندی په طريق اولی جائز ده .
ليکن وروسته په آيت ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ: تردی قول پوری ، وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ سره يې دکفارو شاهيد په مسلمانانو باندی منسوخه کړه ليکن دکفارو شاهدی دځينو په ځينو باندی هم دغه شان باقی ده (قرطبی، احکام القرآن للجصاص رحمه الله)
دامام صاحب رحمه الله دمذهب تائد ددې حديث څخه هم کيږي چې يو يهودی زنا وکړه ، نو نورو يهديانو ورله تور کی دنبی کريم ﷺ په حضور کی يې پيش کی ، ده ﷺ چې دده دا حالت وليدی نو دوجهی پوښتنه يې وکړه ، نو دغو خلقو ورته وويل چې ده زنا کړی ده ، نو ده ﷺ دشاهدانو دشهادت څخه وروسته په ده درجم حکم وکی . (جصاص)

(په کوم سړی چې دچا څه حق وی هغه دی قيد کول کيږی)

(دالله ﷻ قول) تَحْبِسُونَهُمَا: ددی آيت څخه يو اصول معلوم سو چې دکوم سړی ی په چا څه حق واجب وی ، ده لره ددغه حق دپاره دضرورت په وخت کی قيد کول کيږی (قرطبی)
(دالله ﷻ قول دی) مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ څخه دماځيګرلمونځ مراد دی ددی وخت دغوره کولو وجه دا ده چې ددی وخت تعظيم به اهل کتابو ډيرکوی، درواغ ويل په داسې وخت کی خاص د دوی په نزد منع وو، ددی څخه معلومه سوه چې په قسم کی ديو خاص وخت ياخاص مقام اونوروقيدلګول نسته او قسم سختول جائز دی .

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ قَالُوْا لَا عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ

په کومه ورځ چې جمع کړي الله پيغمبران بيا به ووايي تاسې لره څه جواب درکړې سوی وو ؟ دوی به ووايي چې موږ ته علم نسته ، ته يې په پټو خبرو ،

الْغُيُوْبِ ﴿۱۰۹﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِيْ عَلَيْكَ وَ

پوهيدونکی ، کله چې ووايي الله اې عيسیٰ دمريمې زويه ، ياد کړه زما احسان چې په تاسوی

عَلٰى وَالِدَتِكَ اِذْ اَيَّدْتُّكَ بِرُوْحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي

دې اوستا په مور باندې کله چې مدد وکی ما ستا په روح پاک سره تا به خبرې کولې دخلقو سره

الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ

په غيږ کی اوپه لوی عمرکی ، اوکله چې وښووی ماتا ته کتاب اودپوهې خبرې او تورات

وَالْاِنْجِيْلَ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِيْ فَتَنْفُخُ فِيْهَا

او انجيل او کله چې تا به جوړوی دختې څخه ـ دمرغه صورت زما په حکم سره بيا به پوکل کول

فَتَكُوْنُ طَيْرًا بِاِذْنِيْ وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِيْ وَاِذْ

تا به دې کی نو سو به الوتونکی زما په حکم سره اوجوړوی به دې دموږ څخه ړوند پيدا سوی اوفس (پيدا سوی) زما په حکم سره او کله

تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِيْ وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَنْكَ اِذْ

چې به تاژوندی را ويستل مړي زما په حکم سره اوکله چې منع کړل ما بنی اسرائيل ستا څخه کله

جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۱۰﴾

چې ته راغلې دوی ته په ښکاره نښانو سره نو ووبل کافرانو ددوی څخه نورهيڅ نه دی دا خو جادو دی ښکاره .

دآيتونو ترون : لوړ دمختلفو احکامو ذکر وسو اوپه مينځ کی په دوی دعمل ترغيب اوپه مخالفت يې بيرول وفرمايل سوه نو اوس ددی دتاکيد دپاره په راتلونکی آيت کی دقيامت هيبت ناک واقعات را يادوی چې د خلقو دفرمانبرداری طرف ته زياته مينه پيدا سی او دمخالفت څخه منع سی او دقرآن مجيد طرزهم اکثر داسی دی ، بيا دسورت په آخر کی داهل کتابو مکالمه ذکر سوی ده ، چې په تيرو ديروآيتونو کی ذکر سوه چې ددی مقصد اهل کتابو ته دحضرت عيسی عليه السلام متعلق ځينی مضامين اورول

دی ، چې په دی سره د هغه بندګی ثابته سی او د اولوهیت نفی ورڅخه وسی (یعنی دا معلومه سی چې دی بنده دی ، خدای نه دی) که څه هم ددی خبرو واقع کېدل به په قیامت کی وی (یعنی دا خبری اتری به په قیامت کی کیږی)

لنډتفسیر: (دغه ورځ به څومره هیبت ناکه وی) په کومه ورځ چې به الله ﷻ ټول پیغمبران (سره د دوی د امتونو) جمع کړی بیا (په دی امتونوکی چې کوم ګنهګار وی ، دوی ته د زورنی او اورولو دپاره به دی پیغمبرانو ته) ارشاد وفرمایی چې تاسی ته (ددی امتونو دطرف څخه) څه جواب رسیدلی وو ، دوی به عرض وکړی چې (ظاهری جواب خو مونږ ته معلوم دی او دغه به بیان هم کړو ، لیکن د دوی په زړونوکی چې څه وی دهغه) مونږ ته هیڅ خبر نسته (دغه به تاسی ته معلوم وی ځکه چې) تاسی بیشکه چې دپټو خبرو پوره علم لری (مطلب دا دی چې یوه ورځ به داسی وی او دعملونو اوحالاتو پوښتنه به کیږی، په دی وجه تاسی لره دمخالفت اونافرمانی څخه بیریدل په کار دی او په دغه ورځ به دحضرت عیسی ؑ سره خاصی خبری اتری وی) کله چې الله ﷻ ارشاد وفرمایی چې ای عیسی علیه السلام زوی دمریم زما انعام یادکړه (ددی دپاره چې خوند بی زیات سی) کوم چې پر تا باندی او ستا پر مور باندی (په مختلفو وختونوکی په مختلفو صورتونو سره سوی دی مثلاً) کله چې ماستا په روح القدس (یعنی جبرائیل ؑ) سره امداد او تائید وکی (او) تا به دخلقو سره (په دواړو حالتونوکی یو دول) خبری کولی (دمور) په غیږه کی هم اوپه لوی عمرکی هم (په دواړو خبروکی څه فرق نه وو) اوکله چې ماتاته (آسمانی) کتابونه او دپوهی خبری او (خاص کړ) تورات اوانجیل وښوول اوکله چې به دتادختی څخه یو شکل جوړوی لکه دمرغه شکل چې وی زما په حکم سره بیا به تا په دی (جوړکړی شکل) کی دننه پوکی (پُف) کوی چې دهغه څخه به (بالکل حیوان) مرغه جوړی دی زما په حکم سره او تا به جوړول دمورڅخه پیدا ړانده او دفس (جذام) ناروغان زما په حکم سره اوکله چې مابنی اسرائیل (کوم چې ستاڅخه مخالف وه) ستاڅخه (یعنی ستادقتل اواهلاک څخه) لیری ودرلودل ، کله چې (دوی تاته ضرر رسول وغوښتل کله چې) تا دوی ته (دخپل نبوت) دلیلونه (معجزی) را وړی وی ، بیاچې په دوی کی کوم کافران وه ، هغوی ویلی وه ، چې دا (معجزی) بغیر دښکاره جادوڅخه نور هیڅ هم نه دی .

معلومات اومسئلي: (په قیامت کي به د انبیاء علیهم السلام څخه تر ټولو اول پوښتنه کیږی)

(دالله ﷻ داقول) يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ : په قیامت کی به که څه هم د اول څخه تر آخره پوری پیداسوی ټول مخلوقات په یوه ډاګ میدان کی ولاړ وی او دهرځای دهرملک او دهری زمانی انسانان چې وی هغه به په دی میدان کی حاضروی اودټولوڅخه به د دوی دتمام عمر دعملونو حساب اخیستل کیږی لیکن په بیان کی یی په خصوصیت سره دانبیاؤ علیهم السلام ذکر وکړی ، يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ: یعنی هغه ورځ یاده کړه په کومه ورځ چې به الله ﷻ ټول رسولان دحساب دپاره جمع کړی، مراد دا دی چې جمع خوبه ټول عالم کړی مګر ترټولو اول سوال به دانبیاؤ علیهم السلام څخه وی چې ټول مخلوق یی ووینی چې نن ورځ هیڅوک د حساب اوسوال جواب څخه مستثنی نه دی بیا درسولانو څخه چې کوم سوال کول کیږی، هغه دا دی چې ، مَاذَا أُجِبْتُمْ :یعنی کله چې تاسی خلقو خپل خپل امتونه دالله ﷻ او دهغه دحق دین طرف ته

راوبلل، نودغه خلقو تاسی لره څه جواب درکړی وو؟ او آیا دوی ستاسی په ښوول سوو حکمونو باندی عمل وکی ، اوکه انکار اومخالفت یی وکی ؟ ددی سوال مخاطب به که څه هم انبیاء علیهم السلام وی، لیکن په حقیقت کی اوروول یی د دوی امتونوته مقصود دی ، چی امتونوکوم نیک اوبدعملونه کړی وی دهغه شاهدی ترټولو اول دانبیاؤ علیهم السلام څخه واخیستل سی ، د امتونو دپاره به دا وخت ډیر نازک وی، چی دوی به په دی بی هوښه کوونکی هنګامه کی دپیغمبرانو دشفاعت په طمع وی او دی طرف ته به د دوی په باره کی د پیغمبرانوڅخه داسوال وسی ، نو ښکاره خبره ده چی رسولان څه غلطه یادواقعی څخه خلاف خبره خو کولی نه سی، په دی وجه د ګناهګارانو اومجرمانو سره به ېیره سی چی کله چی په خپله پیغمبران زمونږ د جرم شاهدان جوړسی نو اوس پاته څوک سو چی زمونږ مدد یا سفارش به وکړل سی، پیغمبران ﷺ به ددی سوال دا جواب ورکړی قَالُوْ لَاعِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ : یعنی مونږ ته د دوی دایمان او عمل هیڅ علم نسته ته په خپله په ټولو پټو شیانو ښه خبر یی .

(دیوشک لیری کول)

دلته سوال دا دی چی دهر رسول علیهم السلام د امت هغه خلق چی کوم دده تر وفات وروسته پیدا سوی دی ، د دوی په باره کی خوکه څه هم دپیغمبرانو علیهم السلام دا جواب صحیح او صفا دی چی د دوی د ایمان اوعمل څخه دغه پیغمبران علیهم السلام خبر نه دی، ځکه چی دغیبوعلم دالله ﷻ څخه ما سوا بل چاته نسته ، لیکن یو ډیر لوی شمیر د امت خو دهغو خلقو هم دی چی په خپله دپیغمبرانو علیهم السلام په کوششونو سره د دوی په لاسونو مسلمانان سوی دی او بیا د دوی د احکامو پیروی یی د دوی په وړاندی کړی ده ، دغه ډول هغه کافران کومو چی د دوی خبره نه ده منلی اومخالفت اودښمنی یی کړی ده ، د دوی په باره کی به دا وینا څنګه صحیح سی، چی مونږ ته د دوی د ایمان اوعمل علم نسته ، په تفسیربحر محیط کی دی چی امام عبدالله رازی ددی په جواب کی فرمایی چی دلته دوه شیان جلا جلا دی ، یوعلم دی چی معنی یی کامل یقین دی اودوهم ظن یعنی غلبه دګمان او ظاهره خبره ده چی یو انسان که دبل انسان په مخکی هم وی خو دده د ایمان اوعمل شاهدی که ورکولی سی، نو محض دغالب ګمان په اعتبار سره ورکولی سی ، که نه وی نو د زړونو راز اوحقیقی ایمان چی تعلق یی د زړه سره دی ، هغه خو هیچاته بغیر دالله ﷻ دوحی څخه نه سی معلومیدی په یقینی طور سره ، په هرامت کی دمنافقانو دلی پاته سوی دی چی په ظاهره به یی ایمان هم راوړی او دحکمونو پیروی به یی هم کوله ، مګر په زړونوکی یی ایمان نه وو او نه دتابعداری څه جذبه وه، دلته چی څه وو ټوله ریا کاری وه ، البته ددنیا ټول احکام پر ظاهرو کارونو باندی بنا کیږی ، کوم سړی چی خپل ځان ته مسلمان وایی او دخدای ﷻ دحکمونوتابعداری کوی، او داسلام اوایمان څخه خلاف دده څخه څه قول اوفعل ثابت نه وی انبیاء علیهم السلام او د دوی امتونه ده ته په مومن صالح ویلو باندی مجبور وه، برابره خبره ده که دی په زړه کی مومن مخلص وی یا منافق، په دی وجه نبی کریم ﷺ فرمایی .

نَحْنُ نَحْكُمُ بِالظَّوَاهِرِ وَاللهُ مُتَوَلِّى السَّرَآئِرَ .

یعنی مونږ په ظاهروعلمونوباندی حکمونه جاری کو د زړونو دپټو رازونو متولی یوازی په خپله الله ﷻ دی

ددی قاعدی لاندی په دنیا کی خو انبیاء علیهم السلام او د دوی نائبین، خلفاء او علماء به په ظاهری عملونو دنیک گمان په مطابق دنیک مومن کیدو شاهدی ورکولی سی لیکن نن هغه ددنیا عالم چی ټول دار او مدار یی پر ظن او گمان وو، ختم سو، دا دمحشر میدان دی چی دلته اوس دوړی څخه شپږه ایستل کیږی، حقیقتونه به ښکاره سی، دمجرمانو په مقابله کی به اول دنورو خلقو څخه شهادتونه واخیستل سی، په دی سره که مجرمان مطمئن نه سی او دخپل جرم اعتراف ونه کړی، نودخاص قسم سرکاری شاهدانو څخه به کار واخیستل سی، د دوی پر خُلو او ژبو به مهر ولگول سی او چپ به سی او د مجرم دلاسونو پښو اوڅرمنی څخه به شاهدی واخیستل سی، دوی به دهر یو کار پوره حقیقت بیان کړی، اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ: دغه وخت به انسانانوته معلومه سی چی زما ټول اندامونه درب العالمین خفیه (یعنی پټ) پولیس وو، د دوی د بیان څخه وروسته به د انکار هیڅ صورت باقی پاته نه سی.

لنډه دا چی ددغه عالم هیڅ حکم محض په گمان او اندازه سره نه سی چلیدی بلکی په علم اویقین به دهر شی دار او مدار وی او دا خو اوس معلومه سوه چی دیو سړی د ایمان اوعقل حقیقی اویقینی علم ماسوا د الله ﷻ څخه بل هیچاته نسته په دی وجه د انبیاؤ علیهم السلام څخه چی کله په محشر کی دا پوښتنه وسی چی «مَاذَا أُجِبْتُمْ: نو ددی سوال حقیقت به دوی وپیژنی چی دا سوال زمونږ څخه په دنیاکی نه کیږی چی جواب یی دگمان په بنیاد سره ورکی، بلکه دا سوال په محشرکی کیږی چی دلته دیقین څخه ماسوا بله خبره نه سی چلیدی په دی وجه به د دوی دا جواب وی چی مونږ ته د دوی متعلق هیڅ علم نسته، یعنی یقینی علم نسته، دا بالکل په ځای او درست دی.

(یو سوال او دهغه جواب د انبیاؤ علیهم السلام د انتهایی شفقت اظهار)

دلته داسوال پیدا کیږی چی دامتونو دقبول اونه قبول، فرمانبرداری اونافرمانی کوم واقعات چی د دوی په مخکی سوی دی، ددی څخه چی په غالب گمان دوی ته کوم علم حاصل سوی وو، ددی سوال په جواب کی خو په کار وه چی هغه یی بیان کړی وی، یوازی ددی علم دیقین د درجی حواله په الله ﷻ باندی کیدی سی، مگر دلته انبیاء علیهم السلام دخپلو معلوماتو او پیښو واقعاتو گرسره څه ذکر ونه کی، خبره یی دالله ﷻ وعلم ته حواله کړه اوخاموش سول، حکمت په دی کی دا وو چی انبیاء علیهم السلام په خپلو امتونو او د خدای په عام مخلوق بی انتهاء شفقت کوونکی وی، د دوی متعلق به داسی څه خبره دځلی څخه ایستل ونه غواړی چی دا خلق وربandی په گرفت کی راسی، البته که څه مجبوری وی نو بیا به وایی چی دلته د یقینی علم دنیستوالی عذر موجود وو، ددی عذر څخه یی کار واخیستی، په خپلو ژبو یی دخپلو امتونو خلاف د څه ویلو څخه خلاصیدی سول، نو په دی ډول سره ددی څخه خلاص سول.

(په محشر کي د پنځو شیانو پوښتنه)

لنډه دا چی په دی آیت کی دقیامت د هیبتناک منظر یوه لږ غوندی نندارہ وښوول سوه چی دحساب کتاب په میدان کی دالله ﷻ دټولو څخه زیات ښه اومقبول رسولان ولاړ دی اولړزیږی نو چی دنورو به څه

حال وی، په دی وجه ددغه ورځې فکر دنن څخه په کار دی ، اودعمر فرصت ددغه ورځې دتیارۍ دپاره غنیمت گڼل په کار دی ، دترمذی شریف په یوحدیث کی دی چی نبی کریمﷺ فرمایلی دی.

وعن ابن مسعودعن النبی صلی الله علیه وسلم قال : لاَ تَزُوْلُ قَدَمَا ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ ، عَنْ عُمْرِهٖ فِيْمَا أَفْنَاهُ وَعَنْ شَبَابِهٖ فِيْمَا أَبْلَاهُ وَعَنْ مَالِهٖ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيْمَا أَنْفَقَهُ وَمَاذَا عَمِلَ فِيْمَا عَلِمَ ؟ رواه الترمذی وقال ، هذاحدیث غریب .

یعنی دیوسړی قدم به په محشر کی ترهغه وخته پوری مخ ته ونه ښوری ترڅو چی دده څخه دپنځو سوالونو پوښتنه نه وی سوی، یو دا چی خپل لوی عمر او شپی ورځې دی په څه کی خرڅی کړی، دوهم دا چی خاص کر دځوانی زمانه چی دقوت اوطاقت زمانه وه په کومو کومو کارونو کی یی خرڅه کړه، دریم دا چی په ټول عمر کی چی کوم مال ده ته رسیدلی دا دکوم ځای وو او په کومو حلالو یا حرامو طریقو سره یی گټلی وو، څلورم دا چی مال یی په کومو جائزو یا ناجائزو کارونو کی خرڅ کړی وو، پنځم دا چی په خپل علم دی تر کومه اندازی پوری عمل کړی وو.

الله ﷻ دخپل انتهایی رحمت اوشفقت په بنا سره ددی امتحان دسوالونو پرچه هم اول دنبی کریم ﷺ په ذریعه امت ته وښووله ، اوس د دوی کار یوازی دومره پاته سو چی ددی سوالونو حل وپیژنی اومحفوظ یی کړی، ترامتحان مخکی دسوالونو ښوول وروسته هم که څوک په دی کی فیل سی نو ترده زیاته محرومه څوک کیدی سی؟

﴿ دحضرت عیسی ؑ سره خصوصي سوال او جواب ﴾

په اولنی آیت کی یی دعامو پیغمبرانو حال او د دوی څخه دسوال اوجواب ذکر وکی په دوهم آیت کی او تردی وروسته دسورت تر ختمیدو پوری په نهو آیتونوکی په خصوصیت سره دبنی اسرائیلو دآخری پیغمبر حضرت عیسی ؑ ذکر او پرده دالله ﷻ دخاصو انعامونو دڅه تفصیل بیان دی او په محشر کی دده څخه د یوخصوصی سوال او دهغه دجواب ذکر دی چی په راتلونکو آیتونو کی راځی.

ددی سوال اوجواب مطلب بنی اسرائیلو او ټول مخلوق ته هم ددغه هیبتناک منظر ښوول دی ، چی په دغه میدان کی کله د روح الله اوکلمة الله څخه پوښتنه کیږی چی ستا امت چی ستا څخه دخدای ﷻ سره شریک جوړ کړی وو، نو دی به سره دټول عزت، لویی او پاکدامنی اونبوت څومره وبیریږی، خپله پاکی به دالله ﷻ په دربار کی پیش کړی چی یو وار نه بار بار په مختلفو بیانونو سره به ددی نفی وکړی چی ما دوی ته دا ښوونه نه ده کړی اول به عرض وکړی چی ، سُبْحَانَكَ مَا يَكُوْنُ لِيْ أَنْ أَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ بِحَقٍّ: یعنی پاک یی ته زما څه طاقت وو چی مابه داسی خبره کوله چی ماته دهغه حق نه وو.

دخپلی بیزاری دوهم اړخ داسی اختیاروی ، چی په خپله الله ﷻ خپل شاهد جوړوی ، فرمایی چی که ما داسی ویلی وی ، نو تاته به یی خامخا علم وی ، ځکه چی ته زما د زړه د رازونو څخه هم خبر یی ، دقول او فعل به څه وایم ته خو ، عَلَّامُ الْغُيُوْبِ : یعنی په پټو رازونو خبردار یی.

ددی ټولو ابتدایی خبرو څخه وروسته د اصل سوال جواب ورکوی.

(دحضرت عيسي ﷷ جواب دالله ﷻ په دربار کي)

يعني دا چې ما دوى ته هغه ښوونه کړى ده دکومې چې تاما ته حکم فرمايلى وو ، اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ:
يعني دالله ﷻ عبادت کوى چې زما هم رب دى او ستاسى هم ، بيا ددى تعليم څخه وروسته ترڅو چې زه
په دى خلقو کې وم ، نو زه د دوى دخبرو اوکارونو شاهد وم (دغه وخت په دوى کې چا داسې نه وه ويلى) بياچې
کله تازه لوړکړم نوبيا دا خلق ستاسى په نګرانى کې وه تاسى د دوى د خبرو او کارونو څخه ښه خبردار ياست .

(په حضرت عيسي ﷷ باندى دخو خاصو انعامونو ذکر)

په دى آيتونوکې چې کوم د حضرت عيسى ﷷ دسوال جواب ذکر سوى دى ، تردى مخکې دهغو خاصو
انعامونو ذکر دى ، چې په خاص طور سره په حضرت عيسى ﷷ باندى سوى وه ، او دمعجزو په شکل
کې ده ته ورکول سوى وه، په دى ټولوکې يې يو طرف ته دخاصو انعاماتو اوبل طرف ته دجواب طلبى
منظر وښوى اودبنى اسرائيلو دى دواړوقومونوته يې خبردارى ورکړه په کوموکې چې يوه دده سپکاوى
وکى او قسم قسم تهمتونه يې ورباندى ولګول، ازار يې ورته ورسوى او دوهم قوم دى خداى يا دخداى
زوى جوړ کې ، دانعاماتو د ذکر کولو سره يې اول قوم او په سوال جواب ذکر کولو سره يې دوهم قوم ته
خبردارى ورکړه ، دلته چې يې دکرمو انعامونو په تفصيل سره ذکر په څو آيتونوکې کړى دى ، په دى کې
يوه جمله زياته دغورقابله ده چې په دى آيت کې ارشاد شوى دى ، تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا: يعنى يوه
خاصه معجزه کومه چې حضرت عيسى ﷷ ته ورکړل سوه ، هغه دا ده چې ته به دخلقو سره د وړوکوالى
په حالت کې هم خبرى کوى او د زوړعمر په حالت کې هم، په دى کې اوله خبره خو معجزه کيدل او خاص
انعام والى يې ښکاره دى دپيدا کيدو په اولنى حالت کې کوچنى دخبرو کولو قابل نه وى ، کوم کوچنى
چې دمور په غيږه يا زنګو کې خبرى وکړى نو دا به دده خاص امتياز وى ، په زوړ حالت کې چې
دخبروکولوکوم ذکر دى نو داخوڅه دذکر قابله خبره نه ده ، هر سړى په دى عمر کې خبرى کوى، ليکن چې
دحضرت عيسى ﷷ پر خصوصى حالت باندى غور وکړل سى نو دا به هم معجزه ثابته سى ځکه چې
حضرت عيسى ﷷ د زوړوالى عمر ته تر رسيدو مخکې اول ددنيا څخه پورته سو ، اوس ددى ځاى د
انسانانو سره دده خبرى کول زوړ عمر ته تر رسيدو وروسته هلته کيدى سى کله چې دى دوباره دى دنيا
ته تشريف راوړى لکه چې دمسلمانانو په جمع سره عقيده ده او دقرآن اوحديثو څخه ثابته ده، ددى څخه
معلومه سوه چې لکه څنګه چې دحضرت عيسى ﷷ په ورکوتوالى کې خبرى کول معجزه وه ، دغه شان
په زوړعمرکې يې خبرى کول هم دى دنيا ته د دوباره راتلو په وجه معجزه ده .

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّنَ أَنْ آمِنُوا

او کله چې ما په زړه کې واچوله حواريانو ته چې ايمان راوړى

بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ

په ما او زما په رسول ﷺ نووى ويل مونږ ايمان راوړو او ته شاهد سه چې مونږ فرمانبردارېو ، کله چې وويل

الْحَوَارِيُّوْنَ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيْعُ رَبُّكَ اَنْ يُّنَزِّلَ

حواريانو ای عیسی زوی دمریمی آیا ستا رب کولی سی چی نازله کړی

عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ ؕ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۱۲﴾

په موږ باندی سترخوان دك دآسمان څخه ، وې ویل وبیرېږي دالله څخه که تاسی ایمان دار یاست ،

قَالُوْا نُرِيْدُ اَنْ نَّاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ

دوی وویل چی موږ غواړو چی وخورو ددې څخه او مطمئن سی زموږ زړونه او موږ پوه سو چی

صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيْهَا مِنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۱۱۳﴾ قَالَ عِيْسَى ابْنُ

تا موږ ته رښتیا وویل او سو موږ په دې باندی شاهد ، وویل عیسی دمریمی زوی

مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ تَكُوْنُ لَنَا عِيْدًا

ای الله ربه زموږه ! نازله کړی په موږ باندی سترخوان دك دآسمان څخه چی سی دغه ورځ

لِّاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِّنْكَ ۚ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

اخترزموږ دمخکنیو او وروستنیو دپاره او نخښه وی ستا دطرفه او رزق راکړی موږ ته او هم ته ښه رزق ورکونکی یی

قَالَ اللّٰهُ اِنِّيْ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۚ فَمَنْ يَّكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّيْٓ اُعَذِّبُهٗ

وویل الله زه بیشکه نازلومه هغه سترخوان په تاسی بیا چی څوك په تاسی کی ناشکری وکی ددې څخه نوزه به ده لره عذاب ورکړم

عَذَابًا لَّآ اُعَذِّبُهٗٓ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۱۵﴾ ع

داسی عذاب چی چا ته به یی ورنه کړم په جهان کی .

لنډتفسير: او کله چی ما حواریانو ته (په انجیل کی ستا په ژبه) حکم وکی چی تاسی په ما او زما په رسول (عیسی ﷺ) ایمان راوړی نو دوی (په جواب کی تاته) وویل چی موږ (په خدای او رسول یعنی په تا) ایمان راوړو او ته شاهد سه چی موږ (دخدای اوستا) پوره فرمانبردار یو ، هغه وخت دیادولو قابل دی کله چی حواریانو (حضرت عیسی ﷺ ته) عرض وکی چی ای عیسی زوی دمریم (علیه السلام) آیا ستا رب داسی کولی سی (یعنی څه دحکمت اونورپه شان کار خو ددې منع کوونکی نسته) چی پر موږ د آسمان

څخه خوراک (پوخ کړی) نازل کړی هغوی ورته وویل چی دخدای څخه وبیریږی که تاسی ایماندار یاست (مطلب دا دی چی تاسی خو ایماندار یاست په دی وجه دخدای څخه وبیریږی او دمعجزو دفرمائش څخه چی ضرورت ورته نسته، نو د ادب څخه خلاف ده په دی وجه ورڅخه ځان وساتی) دوی وویل چی (زمونږ مقصود بی ضرورته فرمائش کول نه دی ، بلکی دیو مصلحت په وجه ددی درخواست کوو هغه دا چی) مونږ (یوخو) دا غواړو چی (دبرکت حاصلولو دپاره) ددی څخه خوراک وکړو او (دوهم داغواړو چی) زمونږ زړونو ته (په ایمان) پوره اطمینان راسی او (مطلب د اطمینان دا دی چی) زمونږ دایقین نور زیات سی چی تاسی (په دعوه درسالت کی) مونږ ته رښتیا ویلی دی (ځکه چی څومره دلیلونه زیاتیږی نوهغومره پر دعوی یقین زیاتیږی) او (دریم دا غواړو چی) مونږ (دهغه خلقو په مخکی چا چی دامعجزه نه ده لیدلی) دشاهدی کوونکو څخه سو (چی مونږ داسی معجزه لیدلی ده چی د دوی په مخکی درسالت اثبات وکړای سو او د دوی دهدایاتو دا ذریعه جوړه سی) عیسی دمریم زوی (ﷺ) چی کله ولیدل چی دوی په درخواست کی د دوی غرض صحیح دی نو دالله څخه یی) سوال وکی چی ای الله ﷻ زمونږ پروردګاره! پر مونږ دآسمان څخه خوراک نازل کړه چی دغه (خوراک) زمونږ دپاره یعنی په مونږ کی چی کوم اول (یعنی په موجوده زمانه کی) دی او کوم چی وروسته (زماکی راتلونکی) دی دټولو دپاره یوه دخوشحالی خبره سی (دموجوده حاضرو خلقوخوشحالی په خوراک سره اوپه درخواست قبلیدو سره او د وروسته راتلونکو خلقو خوشحالی په خپلو مشرانو دانعام کیدو په وجه او دا عنایت خاص دی په مومنانو سره) او (زما پر پیغمبری) ستا دطرف څخه یوه نخښه سی (چی دمومنانو یقین زیات سی او په حاضرو منکرو یاغائبو باندی دلیل سی او دا مقصد دمومنانو اونورو ټولو دپاره عام دی) او ته مونږ ته (دغه سترخوان) راکړی اوته تر ټولو عطاء کوونکو څخه زیات ښه یی (ځکه چی نور ټول دخپلی نفعی دپاره څه ورکوی اوستا ورکول دمخلوق دنفعی دپاره وی په دی وجه مونږ خپلی نفعی پیش کوو، ستاسی ﷻ دسترخوان درخواست کوو) الله ﷻ په جواب کی) ارشاد وفرمایی چی (تاسی خلقو ته وفرمایاست چی) زه به دغه خوراک (د آسمان څخه) پرتاسی خلقو نازلوونکی یم بیا چی کوم سړی په تاسی کی ددی څخه وروسته (ددی) ناشکری وکړه (یعنی واجب حقونه یی عقلاً او نقلاً ادا نه کړل) نو زه به ده لره داسی سزا ورکړم چی دغه سزا به (ددغه وخت) په جهان والاوو کی هیچا لره ورنه کړم.

معلومات اومسئلي: (مومن لره دمعجزو مطالبه کول نه دی په کار)

(داقول دالله ﷻ) قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ : کله چی حواریانو دحضرت عیسی ﷺ څخه د آسمان څخه دسترخوان نازلیدو مطالبه وکړه نو دوی په جواب کی وفرمایل چی که تاسی ایمان داریاست نو دالله ﷻ څخه وبریږی ، ددی څخه معلومه سوه چی ایماندار بنده ته دا مناسب نه دی چی دی دا قسم فرمائش وکړی اوخدای ﷻ وازمایی او دالله ﷻ څخه دخرق عادت شیانو مطالبه وکړی بلکی ده لره په کار دی چی رزق او نور په هغه ذریعه وغواړی کومی طریقی چی الله ﷻ مقرری کړی دی .

(کله چي نعمت په غير معمولي طور سره زيات وی نو دناشکری وبال يي هم زيات وی)

(دالله ﷻ) فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ : ددی آیت څخه معلومه سوه چی کلمه نعمت غیر

عادي او عجيبه قسم وي نو ددي شکريه هم دمعمولي قسم څخه ډيره زياته په کار ده او په ناشکري کولو به يې عذاب هم غير معمولي او عجيبه قسم کي راځي.

مائده (دسترخوان - خوانچه) د آسمان څخه نازله سوې وه او که نه؟ په دې باره کي د تفسير ليکونکو اختلاف دی جمهور د نزول قائل دي يعني چي نازله سوې وه، د ترمذي په حديث کي د عمار بن ياسر ﷺ څخه نقل دي چي مائده د آسمان څخه نازله سوه، په دې کي ډوډۍ او غوښه وه او په دې حديث کي دا هم دي چي دې خلقو (يعني ځينو) خيانت وکی او دراتلونکو ورځي دپاره يې ورڅخه کښېښول، وروسته د بيزوګانو او خنزيرانو په شکل کي مسخ سول (نعوذ بالله من غضب الله)

او ددې حديث څخه دا هم معلوميږي چي دوی ددې څخه خوړلي هم وه لکه چي په، تَاْكُلُ: کي د دوی دا غرض هم ذکر دی البته دمخکي دپاره ايښوول منع وو (بيا القرآن)

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِيْ وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُوْنِ

او هغه وخت چي ووايي الله اې عيسیٰ د مريمې زويه آيا تا ويلي وو خلقو ته چي ونيسي ما او زما مور دوه معبودان ماسوا د الله څخه

اللّٰهِ ؕ قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ بِحَقٍّ ؕ اِنْ كُنْتُ

وبه وايي چي پاك يې ته څه لائق دي ما لره چي ووايم داسي خبره چي ما لره دهغه حق نسته، که ما داسي

قُلْتُهٗ فَقَدْ عَلِمْتَهٗ ؕ تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ ؕ

ويلي وي نو تا ته به خامخا معلومه وه، ته پوهيږې په هغه چي زما په زړه کي دي او زه نه پوهيږم په هغه چي ستا

اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ اَمَرْتَنِيْ بِهٖٓ اَنِ

په زړه کي دي، بيشکه ته پوهيږې په پټو خبرو، ماهيڅ نه دي ويلي دوی ته مګر هغه چي تا يې ماته حکم کړی دی

اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا مَّا دُمْتُ فِيْهِمْ ۚ

چي بندګي کوی دالله چي رب زما او رب ستاسي دي او زه د دوی څخه خبر وم ترڅو پوري چي په دوی کي وم

فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِيْ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيْبَ عَلَيْهِمْ ؕ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ

بيا کله چي تا زه پورته کړم نو ته خبرلرونکی د دوی وې، او ته د هر شي څخه

شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿١١٧﴾ اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۚ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ

خبردار يې، که ته دوی ته عذاب ورکوی، نو دوی ستا بندګان دي، او که ته دوی معاف کوې،

فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

بیشکه چی ته یی زبردست حکمت والا

لنډتفسیر: او هغه وخت هم دیادولو قابل دی کله چی الله ﷻ (په قیامت کی حضرت عیسی ﷺ ته، کفارو نصاراؤ ته د اورولو دپاره) وفرمایی چی ای عیسی زوی دمریم (په دی خلقو کی چی دچاعقیده د درو خدایانو وه یعنی دالله ﷻ سره بی به حضرت عیسی ﷺ او حضرت مریم علیها السلام لره په خدایی کی شریک منی نو) آیا تا دی خلقو ته ویلی وه چی ما (یعنی حضرت عیسی ﷺ) او زما مور (حضرت مریم ﷺ) هم هم علاوه دخدای څخه معبودان جوړ کړی، نو عیسی ﷺ به عرض وکړی چی (توبه توبه) زه خو (په خپله عقیده کی) تا (دشریک څخه) پاک ګڼم (لکه چی ته په واقع کی هم پاک یی، نو په داسی حالت کی) ما ته په هیڅ شان مناسب نه وه چی داسی خبره می کوله دکومی دونیا چی ما ته هیڅ حق نسته (نه اعتبار دخپلی عقیدی چی زه دیو خدای قائل اونه په اعتبار دالله دپیغام رسونکی چی ماته داسی پیغام نه دی راکړل سوی اودلیل زما ددی نه ویلو دا دی چی) که چیری ما (په واقع کی) ویلی وای نو تاته به دهغه (یقیناً) علم وای (مگر کله چی ستا په علم کی هم ما نه دی ویلی اوکه ما ویلی وای نو تاته به څکه معلومه وای چی) ته زما د زړه دننه خبره هم پیژنی (نو چی په ژبه می ویلی وای د هغه علم به درته ولی نه وی) او زه (خو په مثل دنور مخلوقات دومره عاجز یم چی) ستا په علم کی چه څه دی، دا (بغیر ستا دښولو څخه) نه پیژنم (لکه چی د نور مخلوقات هم دا حال دی وروسته) دټولو غیبو پوهیدونکی خاص ته یی (نو کله چی ماته خپل دومره عاجزوالی او ستا دومره لوی کمال ماته معلوم دی نو په خدایی کی دشرکت دعوی څنګه کولی سم، تردی ځای پوری خو ددی خبری نفی وکړل سوه، مخته اوس ددی په مقابله کی دخدای دیو والی ثابتول دی چی) ماخودوی ته نورهیڅ نه دی ویلی یوازی دا (خبره) کومه چی تا ماته دوی ته دویلو دپاره فرمایلی وه چی تاسی دالله ﷻ بندگی اختیار کړی کوم چی زما رب دی او ستاسی هم رب دی او (تردی ځای پوری خو حضرت عیسی ﷺ دخپل حالت ذکر وکی، مخ ته دهغه خلقو دحالت متعلق عرض کوی څکه چی په: ءانت قلت للناس اتخذونی: کی خو په ډاګه سوال ددی خبری دی چی تا داسی کلمه ویلی ده اوکه نه ده، لیکن اشارةً ددی هم سوال معلومیږی چی دا ددری خدایانو عقیده دکوم ځای څخه پیدا سوه، وروسته حضرت عیسی ﷺ په دی باره کی داسی عرض وکی چی) زه په (حال) د دوی خبر ووم ترڅو چی زه په دوی کی (موجود) وم (نو تردغه وخته پوری د دوی حال خو ما لیدلی دی، ددغه متعلق زه بیان کولی سم) وروسته کله چی تازه لوړ کړم (یعنی اول وار زه ژوندی د آسمان طرف ته او دوهم وار زه دوفات په طور) نو (دغه وخت یوازی) ته د دوی (په حال) خبر وی (ددغه وخت خبر ما ته نسته چی د دوی دګمراهی سبب څه وو او څنګه وسو) او ته دهرڅه پوره خبر لری (تردی پوری خو بی خپله او د دوی معامله عرض کړه، مخ ته اوس د دوی او دالله ﷻ د معاملاتو متعلق عرض کوی چی) که ته دوی لره (په دی عقیده) سزا ورکوی نو (هم ستا اختیار دی څکه چی) دوی ستا بندګان دی (او ته د دوی مالک یی او مالک ته حق دی چی بندګانو لره د دوی په جرم باندی سزا ورکړی) او که ته

دوی معاف کړی نو (هم ستا اختیار دی ځکه چې) ته زبردست (قدرت والا) یې (نو په معافۍ هم قادر یې او) حکمت والا (هم) یې (نو ستا معافي به هم دحکمت موافق وي په دې وجه په دې کې هم څه بدوالي نه سي کیدی، مطلب دا دی چې په دواړو حالتونو کې ستا اختیار دی زه هیڅ دخل نه سم کولی)

(غرض دا چې حضرت عیسی ﷺ په اولنۍ عرض، سُبْحَانَكَ: الخ کې خپله پاکي د درې خدایانو دعقیدې لرونکو څخه او ددې دتعلیم څخه، او په دوهم عرض، وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ: کې خپله پاکي د دوی ددې عقیدې د مفصل سبب د پیژندو څخه، او په دریم عرض، إِنْ تُعَذِّبْهُمْ: کې خپله پاکي د دوی په باره کې دځه تحریک کولو څخه ظاهره کړه او دا مقصود وو دالله ﷻ دحضرت عیسی ﷺ سره ددې خبرو، وروسته په دې کې دې کفارو ته به پوره زورنه وي، د دوی په ناپوهۍ چې حسرت به یې وي په خپله ناکامۍ)

معلومات او مسئلې: اهمې فائدې: وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى: الخ، الله ﷻ په هر څه پوه دی نو دحضرت عیسی ﷺ څخه سوال ددې دپاره نه کوي، چې معلومه ورته نه ده، بلکې ددې مقصود دده قوم نصاراو لره ملامتول او زورنه ورکول دي، چې څوک تاسې الله مني، هغه په خپله ستاسې دعقیدې خلاف دخپلې بندګۍ اقرار کوي او ستاسې دبهتان څخه هغه پاک دی (ابن کثیر)

فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ: دحضرت مسیح ﷺ دمرګ یا آسمان ته دپورته کولو او نور بحث د سورت آل عمران په آیت، إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ: کې تیر سوی دی، هلته یې وګوری.

فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي: په دې آیت سره دحضرت عیسی ﷺ دمرګ او آسمان ته دپورته کولو څخه په انکار باندې دلیل نیول صحیح نه دی، ځکه چې دا خبرې دقیامت د ورځې دي، او دغه وخت به دآسمان څخه تر ارکښته کیدو وروسته ده ته حقیقي مرګ حاصل سوی وي، لکه چې ابن کثیر په روایت دابو موسی اشعري یو حدیث نقل کړی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې کله دقیامت ورځ سي نو پیغمبران علیهم السلام او د دوی امتونه به راوغوښتل سي، بیا به حضرت عیسی ﷺ راوغوښتل سي، بیا به الله ﷻ ده ته خپل نعمتونه وریاد کړي او نژدې به یې کړي، وبه فرمایي ورته چې ای عیسی ﷺ زوی دمریمې، اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ: تر دې چې وبه فرمایي، يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ: حضرت عیسی ﷺ به انکار وکړي چې پروردګاره! ما نه دي ویلي، بیا د نصاراو څخه پوښتنه وسي نو دا خلق به ووایي چې هاا دې مونږ ته دا حکم کړی وو، تر دې وروسته به دوی دوږخ ته راکش کړل سي.

إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ: یعني ته په خپلو بندګانو ظلم او بې ځایه سختي نه کوې، په دې وجه که دوی لره سزا ورکړې نو په عین عدل او حکمت به مبني وي او فرض کړه که معاف یې کړې، نو دا معافي به هم د عجز په وجه نه وي ځکه چې ته غالب او زبردست یې، په دې وجه یو مجرم ستا دقبضې څخه نه سي بهر کیدی چې ګوندي دې ستا څخه وتښتي او ته وربانډې قوت نه کړې پیدا او چونکې حکمت والا هم یې، په دې وجه دا هم ممکنه نه ده، چې یو مجرم هم دغسې بې موقعې پرېږدې، په هر حال کوم فیصله چې ته د مجرمانو په حق کې وکړې هغه به بالکل حکیمانه او قادرانه وي، دحضرت مسیح ﷺ دا خبرې

به چونکه په محشر کی وی ، کوم ځای چی به د کفارو په حق کی د څه شفاعت او د رحم دعا نه سی کیدی ، په دی وجه حضرت مسیح ﷺ د ، عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ : په ځای ، غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ : او نور صفتونه اختیار نه کړل په خلاف د دی چی حضرت ابراهیم ﷺ په دنیا کی خپل پروردګار ته عرض کړی وو ، رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (ای پروردګاره! دی بتانو ډیر خلق ګمراه کړل نو څوک چی په دوی کی زما تابع سول هغه زما سړی دی او چا چی زما نافرمانی وکړه نو بیا ته غفور رحیم یی) یعنی اوس موقع ده چی ته په خپل رحمت سره آئنده دوی ته د توبی او حق طرف ته د واپس کیدو توفیق ورکړی ، او تیر ګناهونه یی ورمعاف کړی (فوائد عثمانی)

ابن کثیر په روایت د ابو ذر ﷛ نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ یو وار ټوله شپه یو آیت وایه او هغه آیت ، إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ : وو ، بیا چی کله سهار سو نو ما پوښتنه وکړه، چی یارسول الله ! تاسی دا آیت وایه ، رکوع مو په دی سره او سجده مو په دی سره کوله ، تردی چی سهار سو نو وی ویل ، چی ما خپل پروردګار ته د خپل ځان د شفاعت درخواست وکی نو ماله راکول سو او هغه انشاء الله چی ما ته رسیدونکی دی، د داسی سړی دپاره چاچی د الله ﷻ سره څه شی شریک کړی نه وی .

په بل روایت کی راځی چی ده صلی الله علیه وسلم دا ذکر سوی آیت ووایه او د آسمان طرف ته یی لاس لوړ کی او وی ویل ، اَللّٰهُمَّ اُمَّتِیْ : یعنی پروردګاره ! زما په امت نظر د رحمت وکړی او ده صلی الله علیه وسلم په ژړا سو نو الله ﷻ ورڅخه په ذریعه د جبرائیل امین پوښتنه وکړه، چی ژاړی ولی؟ نو ده صلی الله علیه وسلم جبرائیل امین ددی خبری څخه خبر کی نو الله ﷻ حضرت جبرئیل ﷺ ته وفرمایل، چی ولاړ سه او (حضرت) محمد ﷺ ته ووایه چی زه به ډیر ژر ستا د امت په باره کی تا راضی کړم او تا به خفه نه کړم

قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِيْنَ صِدْقُهُمْ ۗ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ

وفرمایل الله پاك دا ورځ ده چی په کار به ورسی رښتونو ته رښتیا د دوی د دوی دپاره دی باغونه چی بهیږی به ورڅخه لاندی نهرونه وسیږی به په دی کی همیشه همیشه ،

فِيْهَآ اَبَدًا ۗ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ ۗ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۱۹﴾ لِلّٰهِ

الله ﷻ راضی سو د دوی څخه او دوی به راضی سی د هغه څخه ، دا ده لویه کامیابی ، د الله دپاره

مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيْهِنَّ ۗ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۲۰﴾

دی حکومت د آسمانونو او د مځکی او څه چی ددی دواړو په مینځ کی دی او هغه په هر څه باندی قادر دی .

دآیتونو تړون: لوړ په دواړو رکوع ګانو کی د قیامت د ورځی د عملونو او حالاتو د حساب کتاب او سوال او جواب ذکر دی اوس مخ ته د دغه لټون او حساب نتیجی ذکر کول کیږی .

لنډتفسیر: (ددی ټولو خبرو اترو څخه وروسته) الله ﷻ به ارشاد وفرمایی چی دا (د قیامت ورځ) هغه ورځ ده چی کوم خلق (په دنیا کی په عقیدو او عملو او قولونو کی) رښتینی وه (چی هغه رښتیا یو الی یی اوس

ښکاره کيږي په کومو کي چي انبياء عليهم السلام کوم چي ورسره خطاب کيږي ، او هغه مومنان د کومو د ايمان چي انبياء او ملائکي عليهم السلام ټول شاهدي ورکړي ، دا ټول په دي صادقانو کي دا خل دي او په دي کي اشاره د تصديق د رسولانو او تصديق د حضرت عيسى ﷺ وطرف ته هم وسوه ، غرض دا ټول حضرات کوم چي په دنيا کي رښتني وه) د دوي رښتينوالي به (نن) د دوي په کار ورسي (او هغه په کار ورتلل دا دي چي) دوي لره به (د جنت) باغونه (د اوسيدو د پاره) ورکول سي، چي لاندي (ترمحلونو) د هغه به نهرونه بهيږي چي دوي به په کښي هميشه هميشه اوسي (او دا نعمتونه به دوي ته ولي نه ورکول کيږي ځکه چي) الله ﷻ د دوي څخه راضي او خوشحاله دي او دوي دا الله ﷻ څخه راضي او خوشحاله دي (او څوک چي راضي او دده څخه راضي وي ، هغه ته داسي نعمتونه ورکول کيږي) دا (څه چي ذکر سو) ډيره لويه کاميابي ده (چي د دنيا هيڅ يوه کاميابي د دي سره نه سي برابريدی)

د آيتونو ترون: اوس سورت ختميدونکي دي ، په پوره سورت کي څه اصولي او فروعي احکام بيان سوي دي ، نو ځکه په آخر کي دا بيان فرمايل سوي دي چونکه الله ﷻ د پوره کائناتو مالک دي ، د دي د پاره هغه ته د دي احکامو ورکولو حق دي او بندګانو ته دا احکام په پوره ډول منل په کار دي ، ولي چي الله ﷻ په هر شي قدرت لري هغه د نافرماني په صورت کي سزا او د فرمانبرداري په صورت کي په انعام ورکولو قادر دي لکه چي وفرمايل سوه : هم دا الله ﷻ دي سلطنت د آسمانونو او د مځکي او د هغه شيانو چي په دي (آسمانونو او مځکه) کي موجود دي او هغه په هر شي باندي پوره قدرت لري .

معلومات او مسئلي: فائده : قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِيْنَ صِدْقُهُمْ : په عام طور سره د واقع مطابق خبري ته صدق (رښتيا) ويل کيږي او د واقع څخه خلاف ته کذب (دروغ) ويل کيږي ، ليکن د قرآن او سنت څخه معلوميږي چي دروغ او رښتيا عام دي ، وينا او کار دواړو ته شامل دي ، لکه چي په دي حديث کي د واقع څخه خلاف کار ته دروغ ويل سوي دي ، وَمَنْ تَحَلّٰى بِمَا لَمْ يُعْطَ كَانَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُوْرٍ (مشکوة) يعني ، که څوک ځان په داسي کالو سره ښائسته کړي چي ده لره نه وي ورکول سوي، يعني ديو داسي صفت يا عمل دعوه وکړي چي په ده کي نه وي نو ګواکي ده د دروغو دوه کپړي واغوستي ، په يو بل حديث کي يي په ډاګه او په پټه يو ډول ښه لمونځ کوونکي ته رښتيني بنده ويلي دي ارشاد دي .

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا صَلّٰى فِي الْعَلَانِيَةِ فَأَحْسَنَ وَصَلّٰى فِي السِّرِّ فَأَحْسَنَ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى : هٰذَا عَبْدِيْ حَقًّا : (مشکوة)

يعني څوک چي په ښکاره ښه لمونځ کوي او دي بي په پټه هم دغه ډول ادا کوي نو د داسي سړي په باره کي الله ﷻ فرمايي ، دا زما رښتيني بنده دي .

رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ : يعني الله ﷻ د دوي څخه راضي سو او دوي دا الله ﷻ څخه . په يو حديث کي راځي چي مومنانو ته د جنت ترحاصليدو وروسته به الله ﷻ وفرمايي چي لوی نعمت دا دي چي زه ستاسي څخه راضي سوم، اوس به هيڅکله ستاسي څخه خفه نه سم .

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ : يعني دا لويه کاميابي ده ، ښکاره خبره ده چي تر دي زياته به بله څه کاميابي وي چي مالک او خالق جل جلاله راضي وي .

فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ اَوَّلُهٗ وَ آخِرُهٗ .

﴿سورة الانعام﴾

سُوْرَةُ الْاَنْعَامِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ خَمْسٌ وَّسِتُّوْنَ اٰيَةً وَّعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا

سورة انعام په مکه کی نازل سوی دی په دی کی یوسل (۱۶۵) پنځه شپیته آیتونه او شل (۲۰) رکوع گانی دی.

شروع کوم دالله ﷻ په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ

تول صفتونه خاص الله پاك لره دی چاچی پیدا کړل آسمانونه او مځکه او جوړه یی کړه تیاره

وَالنُّوْرَ ۵ ثُمَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ۝۱ هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ

او رڼا بیا هم دا کافران دخپل رب سره نور برابر وی هغه دی چا چی پیدا کړاست

مِّنْ طِيْنٍ ثُمَّ قَضٰٓى اَجَلًا ۭ وَاَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ

تاسی دخاورو څخه بیا یی مقرر کی یو وخت ، اویوه موده مقرره ده په نزد دالله بیا هم تاسی

تَمْتَرُوْنَ ۝۲ وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ ۭ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ

شك کوی ، اوهغه الله دی په آسمانونوکی اوپه مځکه کی پوهیږي ستاسی په پټو

وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ ۝۳ وَمَا تَاْتِيْهِمْ مِّنْ اٰيَةٍ مِّنْ اٰيٰتِ

او په ښکاره وو او پوهیږي په هغه څه چی تاسی کوی ، او نه دی راغلی دوی ته څه نښانی دنښانو

رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ۝۴ فَقَدْ كَذَّبُوْا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاۗءَهُمْ ۭ

درب د دوی څخه ، مگر دوی ورڅخه غفلت کوی ، نو بیشکه دروغجن کی دوی حق هرکله چی ورته راغی

فَسَوْفَ يَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰۗـؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝۵

نو اوس به راسی دوی ته حقیقت دهغه خبری چی دوی ورپوری خندل

لنډتفسیر: تول صفتونه خاص الله ﷻ لره لائق دی چاچی آسمانونه او مځکی پیدا کړل او تاریکی او رڼاگانی یی جوړی کړی ، بیا هم کافران خلق (په عبادت کی نور) دخپل رب سره برابر وی هغه (الله) داسی دی چا چی تاسی (توله په واسطه د آدم علیه السلام) دخاوری څخه جوړ کړاست بیا یی (ستاسی دمرگ)

یو نیټه مقرره کړه اوبل وخت معین (د دوباره ژوندي پورته کیدو) خاص دالله ﷻ په نزد (معلوم) دی بیا هم تاسی (ځینی په تاسی کی) شک لری (چی قیامت محال گنی، حال دا دی چاچی اول ژوند درکړی دی دوباره ژوند درکول هغه ته څه گران دی) اوهغه دی لائق عبادت په حقه په آسمانونو کی هم او په مځکه کی هم (یعنی نور ټول معبودان باطل دی) هغه ستاسی په پټو حالاتو هم اوستاسی په ښکاره حالاتو هم (یو رول) پوه دی او (خاص کر تاسی چی کوم ظاهر یا باطن) عمل کوی (چی دجزا یا سزا مدار دی وربانډی) هغه پیژنی او دوی (کفارو) ته څه نښانه هم د دوی درب دنښانو څخه نه ده راغلی مگر دوی دهغه څخه منع کوی نو (چونکه دا د دوی عادت جوړ سوی دی) دوی دا رښتینی کتاب (قرآن) هم دروا غ کوی، کله چی هغه دوی ته راغی نو (د دوی دا درواغجن کول به خالی نه ځی بلکی) ډیر ژر به دوی ته خبر ورسیږی دهغه شی دکوم سره چی دی خلقو ټوقی کولی (مراد ددی څخه عذاب دی چی خبر یی په قرآن کریم کی اوریدی، نوخندل یی او ددی د خبر رسیدو مطلب دا دی چی کله عذاب نازل سی ، نو ددی خبر رښتینی والی به دوی په سترگو ووینی)

معلومات او مسئلي: حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمایی چی دسورت انعام یوخصوصیت دا دی چی دا ټول سورت بغیر دڅو آیتونو څخه په یو وخت په مکه کی داسی نازل سوی دی چی اویا زره ۷۰۰۰۰ ملائکی ورسره تسبیح ویونکی راغلی وی ، دتفسیر په امامانو کی دمجاهد ، کلبی، قتاده رحمهم الله اونورو هم تقریباً دا وینا ده .

ابو اسحاق اسفرائنی رحمه الله فرمایی چی دا سورت دتوحید په ټولو اصولو اوقاعدو مشتمل دی، دا سورت دا اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ څخه شروع سوی دی ، په دی کی یی دا خبر ورکړی دی چی ټول صفتونه خاص الله ﷻ لره دی او مراد ددی خبر څخه خلقو ته دحمد تعلیم ورکول دی او دتعلیم په دی خاص طرزکی دی طرف ته اشاره ده چی هغه دچادحمد اوصفت محتاج نه دی ، که څوک یی حمد یعنی ثنا او صفت کوی او که یی نه کوی ، هغه دخپلو ذاتی کمالونو په اعتبار سره خود بخوده صفت کړل سوی یعنی محمود دی ، ددی جملی څخه وروسته یی د آسمان او مځکی تیاری او رڼا دپیداکولو ذکر وفرمایی دهغه صفتی ستاینی دلیل یی هم وښوو ی چی کوم ذات د دومره لوی قدرت اوحکمت خاوند دی نوهم هغه دحمد اوثنا مستحق کیدی سی .

په دی آیت کی یی ، سَمٰوٰت : جمع او ارض مفرد ذکر کړی دی ، که څه هم په بل آیت کی دآسمان په شان د اوو مځکو ذکر هم موجود دی ، شاید چی په دی کی دی طرف ته اشاره وی چی اوه آسمانونه دخپل شکل ، صورت او نورو صفتونو په اعتبار سره دیو بل څخه فرق لری او اووه مځکی دیو بل هم شکل اویو شان وی په دی وجه یی دوی د یوی په شان مقرر کړی (مظهری)

دغه شان په ظُلُمٰتٌ جمع او نُوۡرٌ واحد ذکر کولو کی دی طرف ته اشاره ده چی نُور، تعبیر دی دصحیح لاری اوصراط مستقیم څخه اوهغه یوه ده ، اوظلمت تعبیر دی دغلطی لاری څخه چی هغه بی شمیره دی (مظهری ، بحر محیط)

دلته دا خبره هم دغور قابله ده چی دآسمانونو اومځکی جوړول یی په لفظ دخلق سره تعبیر کړی دی ، او

د تیارې او رڼا جوړول یې په لفظ دجعل سره ، په دې کې دې طرف ته اشاره ده چې تیاره او رڼا دمځکې اوآسمان په شان په خپل ذات سره قائم شیان نه دي بلکه عارضي شیان او صفتونه دي ، اوظُلُمٰت یې په ، نُور سره شاید ددې دپاره مخکې ذکر کې ، چې اصل په دې دنیا کې ظلمت دی ، نور خو دخاصو خاصو شیانو سره تړل سوی دی کله چې هغه مخامخ سي نو رڼا پیدا اسي اوکله چې هغه نه وي نو تاریکه وي .

ددې آیت مقصود دتوحید حقیقت او ددې واضح دلیل بیانول او ددنیا هغه ټول قومونه په دې خبرول دي ، کوم چې یا دسره توحید قائل نه دي او یا دقائلیدو باوجود دتوحید حقیقت یې پریښې دی ، مجوسیان ددنیا دوه خالقان مني ، یَزْدان ، او اَهْرَمَنْ ، یزدان خالق دخیر او اهرمن خالق دشر مني ، او ددې دواړو تعبیر په نُوْرْ او ظُلُمَات سره هم کوي .

دهندوستان مشرکان درې دیرش کروړه (۳۳۰۰۰۰۰۰) دیوتاګان دخدای سره شریکوي، آریه سماج د توحید دقائلیدو باوجود روح او ماده قدیم او دخدای دقدرت اوپیداکولو څخه یې ازاد مقررکړل او د توحید دحقیقت څخه واپس سوه. ~~دغه شان نصارا دتوحید دقائلیدو~~ سره حضرت عیسی ﷺ او دهغه مور دخدای سره شریک ګڼي او دتوحید دعقیدې راټینګولو دپاره یې دوې یو په درو او درې په یوه کې عقل نه منونکې نظریه اختیاره کړه ، او دعربو مشرکانو خو دخدای په تقسیم کې دومره سخاوت ښکاره کړې چې هر یو غر او هره یوه ډبره د دوی په نزد د انسانانو معبود جوړیدی سوه ، غرض هغه انسان چې الله ﷻ دی اشرف المخلوقات او دکائناتو مخدوم جوړی کړی وو، کله چې دی بې لارې سو، نو ده نه یوازې لمر، سپوږمۍ اوستورې بلکې اور، اوبه، درختې، غر، ډبره، تردې چې چینجي مینجي یې هم خپل معبودان جوړ کړل اوسجدې یې ورته وکړې اوحاجت روا او مشکل کشا یې وګڼل .

قرآن کریم په دې آیت کې الله ﷻ دآسمانونو اومځکو پیداکونکې او دتیارې اورڼاجوړونکې وښووې ، ددغه ټولو خیالاتو رد یې وکړه ، چې رڼا اوتاریکه اوآسمانونه اومځکې او په دې کې پیداسوي ټول شیان دالله ﷻ پیداسوي او جوړ سوي دي ، نو بیا دوې څنګه دالله ﷻ سره شریک اوحصه دار کول کیږي په اول آیت کې یې دلوی عالم یعنې ټولې دنیا تر ټولو لوی شیان دالله ﷻ مخلوق اومحتاج ښکاره کړل ، د توحید دصحیح عقیدې ښوونه یې انسان ته وکړه ذدې څخه وروسته یې په دوهم آیت کې انسان ته وښوول چې ستا وجود په خپله یوکوچنی عالم دی که ددې ابتداء او انتهاء او ژوند ته نظر وکړې نو دتوحید عقیده به یوښکاره حقیقت ستامخ ته راسي ، په دې کې ارشاد فرمایي ، هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا: یعنې الله ﷻ هغه ذات دی چې تاسي یې دختو څخه پیداکړاست ، چې حضرت آدم ﷺ یې دختو د خمیرې څخه پیداکړې ، بیا یې په کښې روح واچوي او دعامو انسانانو خوراک دخاورې څخه پیداکیږي ، دخوراک څخه نطفه او دنطفې څخه د انسان پیدایش په عمل کې راځي .

حضرت ابو موسی اشعري فرمایي چې ما دنبي کریم ﷺ څخه اوریدلي دي چې الله ﷻ حضرت آدم ﷺ د خاورې دیوخاص مقدار څخه پیداکړې چې دټولو مځکو اجزاء په کښې شامل سوي وه، څوک تور دي څوک سپین ، څوک سره ، څوک سخت، څوک نرم ، څوک پاکیزه خوی ، څوک بدخویه، څوک خبیث (مظهري په روایت د ابن عدي په سند حسن سره)

دا خو ابتدایی پیدا کیدو ذکر وو، ددی څخه وروسته دانتها د دوو منزلونو ذکر دی، یوه دیو بنده ځان ځان ته انتها چی مرګ ورته ویل کیږی، دوهمه دټولی نوع انسانی او دکائناتو خادمانو ټولو انتهاء چی قیامت ورته ویل کیږی د انسان دشخصی انتهاء دپاره فرمایی، ثُمَّ قَضٰى اَجَلًا: یعنی دانسان دپیدائش څخه وروسته الله ﷻ دده دبقاء او ژوند دپاره یو میعاد مقرر کی، دی میعاد ته درسیدو نوم مرګ دی، کوم چی که څه هم انسان ته نه دی معلوم مګر دالله ﷻ ملائکی یی پیژنی، بلکی په خپله انسان هم په دی حیثیت سره خپل مرګ پیژنی چی هر وخت په هرځای کی خپل شاوخوا د آدم ﷺ اولاد مرکیدونکی وینی ددی څخه وروسته دپوره عالم دانتها یعنی دقیامت ذکر داسی فرمایی، وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهٗ: یعنی یو بل میعاد مقرر دی چی علم یی یوازی الله ﷻ ته دی ددی میعاد پوره علم نه چا ملائکی ته سته، نه چا انسان ته خلاصه دخبری دا ده چی په اول آیت کی دلوی عالم یعنی پوره دنیا حال دا وښوول سو چی دغه دالله ﷻ پیدا سوی او جوړ سوی دی، او په دوهم آیت کی یی دغه شان دکوچنی عالم یعنی انسان چی دخدای مخلوق دی بیان وکی، بیا یی انسان دغفلت دخوبه څخه دبیداره کولو دپاره دا وښوول چی دهرانسان یو خاص عمر دی چی دهغه څخه وروسته دده مرګ یقینی دی او دا داسی شی دی چی هر یو انسان یی خپل شاوخوا هر وخت وینی، وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهٗ: کی دا هدایت ورکول سوی دی، چی دانسان دشخصی مرګ څخه دټول عالم په عام مرګ یعنی قیامت باندی دلیل نیول یو فکری اوطبعی امر دی، په دی وجه دقیامت په راتلو کی دچا دڅه شک ځای نسته، په دی وجه په آخر دآیت کی یی وفرمایل، ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ: یعنی دداسی واضحو دلیلونو باوجود تاسی دقیامت په باره کی شکونه شبهی را وباسی.

په دریم آیت کی د اولو دوو آیتونو دمضمون نتیجه بیانوی، چی الله ﷻ هغه ذات دی چی په آسمانونو او مځکو کی دعبادت او فرمانبرداری لائق دی او هغه ستاسی دظاهر او باطن دهرحال او هری خبری او هرکار څخه پوره خبردار دی.

په څلورم آیت کی دغافل انسان دغفلت او دحق خلاف دضد کولو شکایت داسی فرمایی چی، وَمَا تَاْتِيْهِمْ مِّنْ اٰيَةٍ مِّنْ اٰيٰتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ: یعنی دالله ﷻ دیو والی دواضحو دلیلونو اوښکاره نخښو باوجود منکرو خلقو داطریقه اختیار کړی ده چی دالله ﷻ دطرف څخه کومه نخښه د دوی دهدایت دپاره را ولیږل سی نو دوی ورڅخه مخ اړوی او یوه ذره غور نه په کښی کوی.

په پنځم آیت کی ددی غفلت اختیارولو زیات تفصیل اوخینی واقعاتو طرف ته اشاره کوی او بیان فرمایی چی، فَقَدْ كَذَّبُوْا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ: یعنی کله چی حق د دوی مخ ته راغی نو دوی حق دروغجن کی، دحق څخه مراد قرآن هم کیدی سی او دنبی کریم ﷺ پاک ذات هم، ځکه چی نبی کریم ﷺ دعمر د اول وخت ته تر آخره پوری ددی عربو قبیلو په مینځ کی پاته سوی دی، دکوچنیوالی څخه ځوانی او دځوانی څخه زوړوالی یی د دوی دسترګو په مخکی راغلی دی، دوی ته دا هم په پوره شان سره معلومه وه چی نبی کریم ﷺ دیو انسان څخه مطلقاً څه تعلیم نه وو حاصل کړی تردی چی خپل نوم یی هم په خپله نه سوای لیکلی، په ټولو عربو کی دده صلی الله علیه وسلم لقب اُمّی مشهور وو، څلویښت کاله عمر یی

په دی حال سره د دوی په وړاندی تیر سو، چی نه یی هیڅکله دشعر او شاعری سره دلچسپی راغلی ده، اونه یی دڅه علم اوتعلیم سره مناسبت دی، بیا دڅلویښتو کالو په پوره کیدو ناڅاپه دده صلی الله علیه وسلم دژبی مبارکی څخه هغه حقیقتونه، معلومات، علمونه او فنونه جاری سول چی ددنیا لوی لوی ماهران فلاسفران ددی په مخکی عاجزان سول، دعربو ټولو فصیحانو اوبلیغانو ته یی دخپل راوړی کلام دمقابلی دپاره چیلنج ورکی، دغه خلق چی نبی کریم ﷺ لره دشکست ورکولو دپاره دخپل ځان اومال، عزت او ابرو، اولاد او خاندان هرڅه قربانولو دپاره هر وخت تیار وو، په دوی کی دهیچا دا زړه ونه کړل سو چی دا چیلنج قبول کړی او دقرآن کریم دیو آیت مثال پیش کړی.

دغه ډول دنبی کریم ﷺ او دقرآن کریم خپل وجود په خپله دحقانیت لوی نخښی وی، ددی څخه علاوه دنبی کریم ﷺ په لاسو په زرګونو معجزی او ښکاره ښکاره نخښی داسی ښکاره سوی چی ددی څخه هیڅ د صحیح عقل والا انسان انکار نه سی کولی، مګر دی خلقو دا ټولی نخښی دسره دروغجنی کړی، په دی وجه په دی آیت کی یی ارشاد وفرمایی، فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ.

دآیت په آخرکی یی د دوی دکفر اوانکار او دروغجن کولو دبدانجام طرف ته د اشاری کولو دپاره وفرمایل، سَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ: یعنی نن خو دا دبد انجام څخه غافله خلق دنبی کریم ﷺ په معجزو او دده ﷺ په راوړل سوی هدایتونو اوقیامت او آخرت ټولو پوری خنداګانی او ټوقی کوی لیکن ډیر ژر هغه وخت راتلونکی دی کله چی به دا ټول حقیقتونه د دوی دسترګو په مخکی ښکاره سی، قیامت به سی، د ایمان اوعمل حساب ورکول به وی اوهرڅوک به دخپلو کړو سزا اوجزا پیداکړی، مګر ددغه وخت یقین او اقرار به د دوی په کار ورنه سی، ځکه چی دغه ورځ بیا دعمل نه ده، بلکی ورځ دجزا به وی اوس الله ﷻ دغور اوفکر کولو فرصت ورکړی دی، داغنیمت ګڼل، دالله ﷻ په آیتونو ایمان راوړل ددنیا او آخرت کامیابی ده.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ

آیا دوی نه وینی چی څومره هلاك کړی دی مونږ د دوی څخه مخکې امتونه کوم چی مونږ آباد کړی وو په ملك کی

وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن

دومره چی تاسی مونه یاست آباد کړی اوراولیږي مونږ په دوی داسمان څخه پرله پسی باران اوجوړ کړل مونږ بهید ونکی نهرونه

تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا

د دوی لاندی بیا هلاك کړل مونږ دوی، د دوی په ګناهونو او پیدا کړل مونږ، د دوی څخه وروسته

آخَرِينَ ۝٦ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ

نور قومونه، او که نازل کړو مونږ په تا لیکل سوی په کاغذ کی بیا یی ونیسی دوی په خپلو لاسونو کی

لَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۞ ۷ وَقَالُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ

نوخامخا به ووايي كافران چي دا نه دى مگر ښكاره جادو دى . او وايي ولى نه نازليږي

عَلَيْهِ مَلَكٌ ؕ وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُوْنَ ۞ ۸

په ده باندى ملائكه ، او كه مونږ نازله كړو ملائكه نو كار به فيصله سي بيا به دوى ته مهلت ورنه كول سي ،

وَلَوْ جَعَلْنٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنٰهُ رَجُلًا وَّلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَّا يَلْبِسُوْنَ ۞ ۹

او كه مونږ رسول ليږلى ملائكه نو هغه به هم دسړي په شكل وواودوى به يې په دغه شك كي اچول په كوم كي چي اوس دوى لويږي

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ

اوبيشكه خندا كړل سوى ده په رسولانو پوري مخكي ستا څخه بيا ونيول خندا كوونكي

مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۞ ۱۰ قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوْا

هغه شي چي په كوم پوري يې خندا كوله ، ته ووايه چي وگرځي په ملك كي بيا وگوري چي

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ۞ ۱۱

څه انجام سو ؟ د درواغجن كوونكو

لنډتفسير: آيا دوى نه دى ليدلى چي مونږ تر دوى مخكي څومره امتونه (په عذاب) هلاک كړي دى كومو لره چي مونږ په دنياكي داسي قوت (بدني او مالي) وركړي وو چي تاسي ته هغه قوت نه دى دركړل سوى او مونږ پر دوى ښه بارانونه اورول او مونږ د دوى (تركښتونو اوباغونو) لاندى نهرونه جاري كړل (چي په دى سره يې فصلونو اوميوو ښه ترقي وكړه او دوى دخوشحالي ژوند تيرول شروع كړى) بيا (ددى قدرت او طاقت اوسامان سره) مونږ دوى د دوى دگناهونو په سبب (په قسمونو عذابونو سره) هلاک كړل او تر دوى وروسته مونږ نور امتونه پيدا كړل (نو كه په تاسي باندى هم عذاب نازل كړي نو څه تعجب دى ، او ددى خلقو دعناد دا حال دى چي) كه مونږ په كاغذ ليكلى يو كتاب په تا نازل كړي واى، بيا دى خلقو په لاسونو كي نيولى هم واى (لكه چي دوى دا مطالبه كړى وه چي ليكل سوى كتاب دى دآسمان څخه راسي او په لاسونو سره دنيولو ذكر يې وكي ، دنظر بندى شبهه يې هم ليرى كړه) بيا به هم دى كافرانو خلقو ويل چي دا نور هيڅ هم نه دى خو ښكاره جادو دى (ځكه چي كله يې دخبرى منلو اراده نه وي نو په هر دليل كي څه نا څه نوى خبره را ايستل څه مشكل دى) او دا خلق داسي هم وايي چي ده (پيغمبر ﷺ) ته څه ملائكه (چي مونږ يې ووينو اوخبرى يې واورو) ولى نه را اليږل كيږى (حق تعالى فرمايي) او كه مونږ يو

ملائکه (دغه شان) راالیږلی نو تړوله قصه به ختمه سوې وای بیا (دملائکې تر نازلیدو وروسته) به دوی ته یوه ذره مهلت نه سوای ورکول کیدی (څکه چې دالله ﷻ عادت دا دی چې کوموخلقو ته غوښتل سوی معجزه وښوول سي او بیا هم دوی دایمان څخه انکار وکړي نو فوراً بې مهلته په عذاب نیول کیږي اوهلاکول کیږي اوترڅوچې دغه غوښتل سوی معجزه ورته نه وي ښوول سوې په دنیاکې دوی ته مهلت وي) اوکه مونږ ده (پیغام رسونکی) لره ملائکه مقررولی نو (چې په شکل دملائکې مو لیږلی نوهیبت به یې انسانانو نه سوای برداشت کولی په دې وجه) مونږ به دا (ملائکه) دانسان (په شکل) جوړوله نو په دې باندې به هم دوی شبه کول ، لکه چې اوس یې کوي (یعنې دا ملائکه به یې انسان ګڼله ، بیا به یې هم اعتراض کوي ، غرض دا دی چې دملائکې نازلیدی کوم چې یې دوی مطالبه کوي په خپل شکل سره دلیدو د دوی طاقت نسته او په شکل د انسان سره یې په رالیږلو کې به بیا هم د دوی شک لیري نه سي او بل طرف ته به دوی ته نقصان دا ورسیږي چې په نه منلو به یې دعذاب مستحق سي) او(تاسې د دوی په دې عبثو مطالبو غم مه کوی څکه چې) واقعې ترتامخکې چې کوم پیغبران راغلي دي ، د دوی سره هم (دمخالفینو دطرف څخه) مسخري سوي دي ، بیاکومو خلقو چې په دوی پوري مسخري کړي وي ، دوی دهغه عذاب ونیول دکوم چې دوی مسخري کولی (ددې څخه معلومه سوه چې د دوی په دې طرزعمل سره پیغمبرانو ته هیڅ نقصان نه رسیږي بلکې دا په خپله د دوی دپاره عذاب اومصیبت دی ، اوکه دا خلق دتیرو امتونو دعذاب څخه انکارکوي) نو ته (دوی ته) ووایه چې لږ په مځکه کې ولاړ سي وګرځي ، بیا وګوري چې ددرواغجن کوونکو څه انجام سو.

معلومات او مسئلي: په تیرو آیتونو کې دالله ﷻ دحکمونو او درسولانو دتعلیماتو څخه دمنع کوونکو یا مخالفت کوونکو دپاره سخت عذاب ذکر وو ، په دې آیتونو کې یې ددغه منکرانو مخ خپل شاوخوا حالتو اودتیري زماني تاریخي واقعاتو طرف ته راګرځوي ، دوی ته یې دعبرت اونصیحت حاصلولو موقع ورکړې ده ، بیشکه ددنیا تاریخ تر عبرتونو یو کتاب دی چې که دی ته دعبرت په سترګو وکتل سي ، نو دزرګونو وعظونو څخه زیات اثر کوونکی وعظ دی، دیوحکیم دا جمله ډیر ښه ده چې دنیا یوبهترین کتاب دی او زمانه یو بهترین استاذ دی، دا وجه ده چې دقرآن کریم یو ډیره لویه حصه قصې اوتاریخ دی، لیکن په عام طور سره غافله انسان ددنیا تاریخ ته هم دیو وخت تیرولو اوتفریحي شغل څخه زیات حیثیت اومقام نه دی ورکړی ، بلکه دی دوعظ اوحکمت ښه کتاب یې هم دخپل غفلت اوګناه یوه ذریعه جوړه کړه تیري قصې او واقعات یا خو اوس دخوب راوستونکې دوا په ځای استعمالول کیږي یا دخالي وخت تیرولو او زړه لوبولو یوه مشغله ورڅخه جوړه سوې ده ، شاید په دې وجه قرآن کریم ددنیا تاریخ دعبرت اونصیحت دپاره اخیستی دی ، مګر دعامي دنیا دتاریخي او دقصو دکتابونو په شان نه چې په هغوی کې قصه ویل یا تاریخ بیانول یو مقصد وي ، په دې وجه تاریخي واقعات پرلپسې دقصې په شکل کې نه بیانوي ، بلکې دقصې څومره ټوټه چې دکومې معاملې او دکوم حال سره متعلق وي ، هلته هم دغومره ټوټه بیانوي، بیاپه بل ځای کې ددغه قصې دوهمه ټوټه دهغه ځای دمناسبت سره بیانوي، بیا په بل ځای کې ددغه قصې دوهمه ټوټه دهغه ځای دمناسبت سره بیانوي، په

دی کې دی حقیقت طرف ته اشاره کیدی سی چې څه خبر یا قصه هیڅکله په خپله مقصود نه وي ، بلکې د هر خبر او واقعې څخه څه عملي نتیجه را ایستل مقصد وي ، په دې وجه د دغه قصې چې څومره حصه د دغه مقصد د پاره ضروري وي هغه وایه او مخ ته څه او دخپلو حالاتو جائزه اخله ، او د تیرو واقعاتو څخه عبرت حاصلوه او خپله اصلاح کوه .

د ذکر سوو آیتونو څخه په اولنی آیت کې یې د نبي کریم ﷺ مخاطبو یعني مکې والو ته دا ارشاد فرمایلی دی ، چې آیا دې خلقو دخپل ځان څخه د مخکې قومونو حال نه دی لیدلی چې د وي ور څخه عبرت او نصیحت واخلي او دلیدو څخه مراد د دوي په حال غور او فکر کول دي ، ځکه چې دغه قومونه د غه وخت د دوي په وړاندې نه وه چې دوي لیدلي واي ، د دې څخه وروسته یې د مخکې قومونو د هلاکت او بربادۍ ذکر وفرمایې ، كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ : یعنی مونږ د دوی مخکې څومره قومونه هلاک کړي دي .

لفظ د ، قرن : هغه جماعت ته هم ویل کیږي چې په یو وخت او یوه زمانه کې په جمع موجود وي ، او د زمانې یوې اوږدې حصې ته هم ، چې د دې په باره کې دلسو کالو څخه واخله تر سلو کالو پورې مختلف قولونه دي مګر دځینو روایاتو دحدیث او واقعاتو څخه تائید د دې خبرې کیږي چې لفظ د قرن سلو کالو ته ویل کیږي لکه چې په یو حدیث کې دي چې نبي کریم ﷺ عبد الله بن بشر مازني ؓ ته فرمایلي وه ، چې ته به یو قرن ژوندی یې او هغه پوره سل کاله ژوندی پاته سو او نبي کریم ﷺ یو کوچنی ته دعا وکړه چې یو قرن ژوندی اوسي نو هغه پوره سل کاله ژوندي وو ، دحدیث اکثرو عالمانو حضراتو ، خَيْرُ الْقُرُوْنِ قَرْنِيْ ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ : څخه دا مطلب اخیستی دی چې هر قرن یې سل (۱۰۰) کاله منلی دی .

په دې آیت کې یې د تیرو قومونو د دنیا په باره کې اول دا ښوولي دي چې دوي ته الله ﷻ په مخکه کې هغه فراخي او قوت او د ژوند سامان ورکړي وو ، چې وروسته خلقو ته نه دی نصیب سوی ، لیکن کله چې دوی رسولان دروا غجنان کړل او د الله ﷻ دحکمونو مخالف یې اختیار کې ، نو دغه ټول جاه ، جلال ، مال او منال یې د الله ﷻ دعذاب په مخکې یې کاره ثابت سو او ټول نیست او نابود سوه ، نو دا ننی مخاطب اهل مکه چې نه ورته دعادیانو او ثمودیانو په شان قوت او طاقت حاصل دی او نه ورته د شام او یمن دخلقو په شان خوشحالي دوی ته د تیرو قومونو د واقعاتو څخه عبرت حاصلول او دخپلو کارونو معاینه کول په کار دي ، چې هغوی مخالفت وکړي نو څه انجام یې سو .

د آیت په آخر کې فرمایي ، ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِيْنَ : یعنی د الله ﷻ دکامل قدرت تصرف دا نه وو چې دلوی لوی جاه او جلال حکومت او بادشاهي مالکان او د ډول ډول قوت او طاقت والا قومونه دستر ګو په رپ کې هلاک او برباد کړي ، بلکه د دوی په هلاکولو سره یې د دوی پر ځای نور قومونه پیدا کړل او داسي یې آباد کړل چې کتونکي په دې هم پوه نه سول چې د دې ځای څخه څوک کم سوي هم دي .

او د الله ﷻ د دې قدرت او حکمت لیدل خو دغسي په هره زمانه او هر وخت کې کیږي ، چې روازنه په لکونو زرګونو انسان هلاکیږي ، مګر هیڅکله هم خالي والي په نظر نه راځي ، هیڅکله هم دا احساس نه کیږي چې د دې ځای خلق هلاک سول او اوس د دې ځای اوسیدونکي نسته .

خدا جانے یہ دنیا جلوہ گاہ ناز ہے کس کا؟ ہزارو اٹھ گئے رونق وہی باقی ہے مجلس کی

خدای پوهیږی چی دا دنیا دچا د ناز جلوه گاه ده ، په زرگونو ورځخه ولاړل خو ددنیا رونق (ښائست) هم دغسی په خپل ځای باقی پاته ده .

یووار په میدان دعرفات کی کوم ځای چی تقریباً دلسو لکو خلقو مجمع وه دی طرف ته نظر ولاړی چی د نن ځخه تقریباً اویا اتیا کاله مخکی په دی ټوله مجمع کی دیو انسان وجود هم نه وو ، او په دی ځای کی تقریباً دومره خلق نور موجوده وه ، چی نن دهغوی نوم او نښان نسته ، دغه شان دانسانانو هره جمع او د خلقو هره جوپه چی هرکله دتیر وخت او راتلونکی سره یوځای وکتل سی نو یو ډیر اثر کوونکی واعظ ښکاره کیږی (نو مبارک دی الله ﷻ ښه پیدا کوونکی)

دوهم آیت په یو خاصه واقعه کی نازل سوی دی ، عبدالله بن امیه دنبی کریم ﷺ په مخکی یوه معاندانه مطالبه پیش کړه اووی ویل چی زه په تا ترهغه ایمان نه سم راوړی ، ترڅو پوری چی زه دا واقعه ونه وینم چی ته آسمان ته وخیژی او دهغه ځای ځخه زمونږ په مخکی یو کتاب راوړی چی په هغه کی یی زما نوم اخیستی وی ، داسی وایی چی زه ستا تصدیق وکړم ، او ددی ټولو خبرو سره بی دا هم وویل چی که ته دا ټول هرڅه وښیی هم ، خو زه مسلمانیدونکی نه ښکارم .

اوعجیبه اتفاق دا هم دی چی بیاهم دغه صاحب مسلمان سو او داسی سو چی داسلام غازی جوړ سو او د طائف په غزاکی شهید سو ، دقوم داسی بی ځایه معاندانه مطالبو اومسخرو په رنگ کی خبرو به تر مور اوپلار زیات شفیق نبی کریم ﷺ په زړه مبارک څه اثر کړی وی ، ددی صحیح اندازه مونږ نه سوکولای ، یوازی هغه څوک په دی پوهیدی سی ، دچا سره چی دقوم داصلاح اونجات فکر دنبی کریم ﷺ په شان وی .

په دی وجه په دی آیت کی ده صلی الله علیه وسلم لره دتسلی ورکولو دپاره ارشاد فرمایی چی د دوی دا مطالبات دځه غرض اومقصد دپاره نه دی او نه د دوی مقصد ځه کار کول دی ، د دوی حال خو دا دی چی ځه دوی طلب کوی که ددی زیات هم ښکاره صورتونه د دوی په مخکی ستا دربښتینوالی راسی ، خو بیا هم دوی یی نه قبلوی ، مثلاً که مونږ د دوی دوینا مطابق دآسمان ځخه پرکاغذ لیکل سوی کتاب نازل کی او یوازی دا نه چی دوی یی په سترگو ووینی ، چی دنظر بندی یا جادو احتمال په کښی وی ، بلکه دوی دغه کتاب په خپلو لاسونوکی هم ونیسی وگوری چی محض خیال نه دی ، حقیقت دی مگر کله چی د دوی خبری ټولی دعناد دی نو بیا به هم داسی وایی چی ، إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ: یعنی دا خو ښکاره جادو دی .

د دریم آیت دنزول هم یوه واقعه ده ، چی دغه عبدالله ابن امیه نضربن حارث اونوفل بن خالد یو وار جمع سول دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سول ، او دا مطالبه یی پیش کړه چی مونږ به په تا هله ایمان راوړو کله چی ته دآسمان ځخه یو کتاب راوړی او ددی سره ځلور ملائکی راسی چی ددی خبری شاهدی ورکړی چی داکتاب دالله ﷻ دطرفه ځخه راغلی دی ، او دا چی ته ﷺ دالله ﷻ رسول یی .

ددی جواب یو خو الله ﷻ دا ورکړی چی دا په غفلت کی ډوب داسی مطالبی کوی چی خپل مرگ اوهلاک ته بلنه ورکوی ، ځکه چی دالله ﷻ دطرفه ځخه د دوی غوښتل سوی معجزه وښوول سی نو که دوی بیا هم په منلو اوپه اسلام راوړوکی ذره قدرتاخیر وکی نو بیا دوی دعام عذاب په ذریعه سره هلاکول کیږی ، دی قوم اهل مکه وو هم دا مطالبه دنیک نیتی نه کوله چی دمنلو توقع ورځخه وسی ، په دی وجه

فرمایي ، وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ يعني که مونږ د دوی غوښتل سوی معجزه وښيو چي ملائکه راوليږو او دا قوم خو منونکی نه دی ، نو ددی معجزی دليدو څخه وروسته هم کله چي خلاف ورزی وکړی نو د الله ﷻ حکم به د دوی دهلاکولو دپاره جاري سی او تردی وروسته به دوی ته يو ذره هم مهلت ورنه کړل سی، په دی وجه دوی لره پوهيدل په کار دی چي د دوی غوښتل سوی يوه نښانه هم که ښکاره نه سی ، نو په دی کی د دوی خير دی ، ددی خبری يو دوهم جواب يی په څلورم آيت کی په بل انداز سره داسی ورکی چي دا سوال کوونکی عجيبه بی وقوفه دی چي دملائکو دنازليدو مطالبه کوی څکه چي دملائکو دنازليدو دوه صورتونه دی ، يو خو دا چي ملائکه په خپل اصلی شکل کی رامخامخ سی نو ددی دهيبت برداشت خو يو انسان نه سی کولی ، بلکی دبيری څخه يی فوراً دمړکيدو بيره ده ، دوهم صورت دا دی چي ملائکه په شکل دانسان راسی ، لکه جبرئيل امين ﷺ چي نبی کريم ﷺ ته ډير وارونه دانسان په شکل راغلی دی ، نو په دی صورت کی ددی سوال کوونکو چي کوم اعتراض په تا ﷺ دی ، هغه به بی په دغه ملائک هم وی ، چي دوی به دغه ملائک يو انسان ګنی .

ددی ټولو معاندانه سوالونو دجواب ورکولو څخه وروسته په پنځم آيت کی نبی کريم ﷺ ته دتسلی دپاره ارشاد فرمايي ، چي دا دمسخرو ټوقو او ازار رسولو معامله چي ستا ﷺ قوم ستا سره کوی ، داپه تا ﷺ پوری خاص نه ده ترتا ﷺ مخکی هم دټولو رسولانو سره داسی کارونه سوی دی ، مګر هغوی همت نه دی بايللی ، او انجام بی داسی سوی دی ، چي ټوقی اومسخری کوونکی قوم هغه عذاب نيولی دی ، په کوم پوری چي به دوی مسخری کولی ، لنډه دا چي ستا کار دحکمونو رسول دی ، هغه چي وکړی خپل زړه فارغ کړی نو که اثر يی په چا وسی او که نه، ددغه څارنه ستا ﷺ په ذمه نه ده ، نو په دی وجه په دی کی په مشغوليدو خپل زړه مه غمجن کوه .

قُل لِّمَن مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُل لِّلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

پوښتنه وکړه چي دچادی څه چي دی په آسمانونو اومځکه کی ، ووايه چي دالله دی ليکلی يی دی په خپله ذمه مهرباني خامخا به تاسی را جمع کړی دقيامت ورځی ته ،

لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ⑫ وَلَهُ

چي هيڅ شك په کی نسته ، کوم خلق چي په نقصان کی واچوی خپل ځانونه نو دوی ايمان نه راوړی ، اوخاص

مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ⑬ قُلْ أَغَيْرَ

دالله دپاره دی څه چي آرام کوی په شپه کی ،اوپه ورځ کی اوهغه هرڅه اوريدونکی پوهيدونکی دی،ته ووايه چي

اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ

دالله څخه ماسوا بل څوك جوړ کړم خپل مددګار (اوهغه) جوړونکی دی دآسمانونو او دمځکی اوهغه ټولو ته خوراك ورکوی

قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۴﴾

ووایه چې ماته حکمن سوی دی چې د ټولو څخه اول زه حکم ومنم او ته هیڅکله مه کیږې د مشرکانو څخه

لنډتفسیر: تاسی (دی مخالفینو ته په طور د الزام د حجت) ووایاست چې څه په آسمانونو او مځکه کی موجود دی دا ټول د چا ملکیت دی (اول خو به دوی هم دغه جواب درکړی چې توحید به ورڅخه ثابت سی، او که په څه وجه سره لکه بیره یا مغلوبیت سو، جواب درنه کی نو) تاسی ووایاست چې ټول دالله ﷻ ملکیت دی (او دوی ته دا هم ووایاست چې) الله ﷻ (په خپل فضل سره په توبه کوونکو باندی) مهربانی فرمایل په خپله ذمه لازم فرمایلی دی (او دا هم ووایاست چې که تاسی توحید قبول نه کی نو بیا به یی سزا هم تاسی له ځکل وی ځکه چې) تاسی به خدای ﷻ د قیامت په ورځ (د قبرونو څخه ژوندی راپورته کی په میدان د حشر کی) جمع کړی (او د قیامت حالت دا دی چې) د دی په راتلو کی هیڅ شک نسته (مگر کومو خلقو چې خپل ځانونه (یعنی خپل عقلونه او نظرونه) ضائع (یعنی بی کاره) کړی دی نو دغه ایمان نه راوړی (او دوی ته په طور د تمامولو د حجت دا ووایاست چې) خاص دالله ﷻ ملکیت دی څه چې په شپه او په ورځ کی اوسی (دی او د دی څخه د اولنی آیت، قُلْ لِّمَنْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ: د مجموعی حاصل دا راووتی چې څومره شیان چې په یو ځای کی دی یا په یوه زمان کی دی، ټول دالله ﷻ په ملکیت کی دی) او هغه تر ټولو لوی اوریدونکی پوهیدونکی دی (بیا د توحید ثابتولو څخه وروسته دوی ته) ووایاست چې ایا دالله ﷻ څخه ماسوا کوم چې د آسمانونو او مځکی پیدا کوونکی دی او کوم چې (ټولو ته) خوراک ورکوونکی دی او ده ته هیڅوک خوراک نه ورکوی (ځکه چې هغه د خوراک چښاک د حاجت څخه بی پروا دی نو آیا د داسی الله ﷻ څخه ماسوا) بل څوک خپل معبود مقرر کړم (تاسی د دی انکاری استفهام په تشریح کی په خپله) وفرمایاست (چې زه غیرالله معبود څنگه جوړولی سم چې دا خو د عقل او نقل څخه خلاف ده) ماته دا حکم سوی دی چې تر ټولو مخکی اسلام قبول کړم (چې په دی کی د توحید عقیده هم راغله) او (ماته دا ویل سوی دی چې) ته د مشرکانو څخه هیڅکله مه کیږه.

معلومات او مسئلې: آیت، قُلْ لِّمَنْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ: کی د کفارو څخه سوال سوی دی چې د آسمان او مځکی او د دوی د ټولو کائناتو مالک څوک دی؟ بیا په خپله د نبی کریم ﷺ په ژبه مبارکه سره دا جواب ارشاد فرمایی چې د ټولو مالک الله ﷻ دی، د کفارو د جواب انتظار کولو په ځای په خپله د جواب ورکولو وجه دا ده چې دا جواب د مځکی د کفارو په نزد هم منل سوی دی، دوی که څه هم په شرک او بت پرستی کی اخته وه، مگر د مځکی او آسمان او د ټولو کائناتو مالک بی خاص الله ﷻ گڼی.

لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ: کی د، اِلیٰ: لفظ یا خو د، فِیْ: په معنی دی او مراد دا دی چې الله ﷻ به ټول اولین او آخرین د قیامت په ورځ جمع کړی او یا جمع کول په قبرونو کی ورڅخه مراد دی، نو مطلب به داسی چې تر قیامته پوری به الله ﷻ ټول انسانان په قبرونو کی جمع کړی تردی چې په قیامت کی به ټول ژوندی راپورته کړی (قرطبی)

كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ : په صحيح مسلم كى د حضرت ابوهريره ﷺ څخه روايت دى چى نبى كريم ﷺ
فرمايلى دى چى كله الله ﷻ مخلوقات پيدا كړل نو يوه ليكلى نامه يې په خپله ذمه دوعدى وليكه كومه
چى دالله ﷻ سره ده چى ددى مضمون يې دا دى ،اَنَّ رَحْمَتِيْ تَغْلِبُ عَلٰى غَضَبِيْ : يعنى زمارحمت به زما په
غضب غالب وى (قرطبى)

اَلَّذِيْنَ خَسِرُوْا اَنْفُسَهُمْ : په دى كى اشاره ده ، چى دآيت په شروع كى كوم چى دالله ﷻ دعام رحمت ذكر
دى ، كفار اومشركان كه ددى څخه محروم سول نو دوى په خپله په خپل عمل سره محروم سول دوى
درحمت د حاصلولو طريقه اختيار نه كړه (قرطبى)

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ :دلته يا دسكون څخه مراد قرار نيول دى يعنى كوم شى چى ددنيا په شپه
او ورځ كى موجود دى ، دغه ټول دالله ﷻ ملكيت دى او دا هم كيدى سى چى مراد ورځخه دسكون
اوحركت مجموعه وى يعنى ، مَا سَكَنَ وَمَا تَحَرَّكَ : او ذكر يې يوازى دسكون كړى دى ، حركت چى ددى
مقابل دى هغه ورځخه په خپله معلوميدى سى .

قُلْ اِنِّيْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ
ته ووايه زه بيريږم كه نا فرمانى وكړم دخپل رب څخه دلوى ورځى دعذاب څخه

عَظِيْمٍ ﴿۱۵﴾ مَنْ يُّصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهٗ ۭ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ
دچا څخه چى ليرى سو دغه عذاب په دغه ورځ نوپه ده رحم وكى الله ، او دا ده لويه

الْمُبِيْنُ ﴿۱۶﴾ وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗٓ اِلَّا هُوَ ۭ وَ
كاميابى ، او كه ورسوى تا ته الله سختى نوهيڅوك ددې ليرى كوونكى نسته ماسوا دهغه څخه

اِنْ يَّمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۷﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ
او كه ورسوى تا ته څه خير نوهغه په هر څه قادر دى ، اوهغه غالب دى

فَوْقَ عِبَادِهٖ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ﴿۱۸﴾ قُلْ اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً
په خپلو بندگانو، اوهغه دى لوى حكمت والا دټولو څخه خبردار، ته پوښتنه وكړه چى دټولو څخه لوى شاهد څوك دى

قُلِ اللّٰهُ ۣ شَهِيْدٌۢ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ۣ وَاُوْحِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ
ووايه چى الله شاهد دى زما او ستاسى په مينځ كى ، اونازل سوى دى ما ته دا قرآن چى تاسى ددې څخه خبردار كړم

بِهٖ وَمَنْۢ بَلَغَ ۭ اَىِٕنَّكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى ۭ قُلْ

او چا ته چي دا ورسيږي آيا تاسي شاهدي کوئ چي د الله سره بل معبود هم سته ؟ ته ووايه چي زه

لَّآ اَشْهَدُ ۚ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِيْ بَرِيْۗءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ١٩

خو شاهدي نه کوم ، ووايه چي هغه دی معبود يو او زه بيزاره يم ستاسي د شرك څخه ،

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَاۗءَهُمْ ۘ اَلَّذِيْنَ

چا لره چي مونږ ورکړې دی کتاب دوی پيژني دا لکه چي پيژني خپل زامن هغه خلق چي

خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ٢٠ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى

په نقصان کي واچوي ځانونه خپل نو دوی ايمان نه راوړي ، او څوك دی زيات ظالم د هغه څخه چي جوړوي

عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ۭ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ٢١

په الله ﷻ باندي دروغ يا دروغجن کړي آيتونه د هغه بيشکه خلاص به نه سي ظالمان .

لنډ تفسير: ته ووايه چي که زه د خپل رب ونه منم (چي د اسلام او ايمان د حکم تعميل ونه کړم يا په شرك کي اخته سم) نو زه د يوې لوی وورځي (يعني قيامت) عذاب څخه بيريږم (دا ښکاره خبره ده چي نبي کريم ﷺ معصوم دی د اسلام او ايمان خلاف د شرك او ګناه صادريدل د ده ﷺ څخه ممکن نه دي مګر دلته اوروول عام امت ته دی ، چي نبي معصوم هم د الله ﷻ د عذاب څخه بيره لري، بيا فرمايي چي د غه عذاب داسي دی چي) د کوم سړي څخه د دغه ورځي عذاب ليري سو په ده د الله ﷻ لوی رحم وکی او دا (د عذاب ليري کيدل او د الله ﷻ د رحمت متوجه کيدل) ښکاره کاميابي ده (په دی کي د هغه رحمت بيان هم وسو د کوم ذکر چي د دی څخه مخکي په ، كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ : کي راغلی دی) او (تاسي دوی ته دا هم واوروی چي ای انسانه) که تا ته الله ﷻ څه تکليف (په دنيا يا آخرت کي) ورسوي نو د دی ليري کوونکی ماسوا د الله ﷻ څخه هيڅوك نسته (که هغه غواړي ليری بي کړي يا يي ليري نه کړي او که ژر يي وکړي او که وروسته) او که تا ته (د غه ډول) څه نفع ورسوي (نو د دی هم څوك ليری کوونکی نسته لکه چي بل ځای دی ، لَا رَآدَّ لِفَضْلِهٖ : ځکه چي) هغه په هر څه پوره قدرت لرونکی دی (او د ذکر سوی مضمون د تاکيد د پاره دا هم وفرمايا ست چي) هغه الله ﷻ (د قدرت په اعتبار سره) په خپلو بندګانو غالب او برتر دی او (د علم په اعتبار سره) هغه لوی حکمت والا او پوره خبر لرونکی دی (نو دی په علم سره د ټولو حال پيژني او په قدرت سره به ټول جمع کړي او په حکمت سره به مناسبه جزاء او سزا ورکړي) تاسي (دی

منکرانو درسالت ته) وواياست چې(نبه نو دا وښياست چې) تر ټولو لوی شی د شاهدی ورکولو د پاره څوک دی (چې دهغه په شاهدی ورکولو د ټولو اختلاف رفع سی، ددی جواب ښکاره دی چې دا به وی چې الله ﷻ تر ټولو لوی دی بیا) تاسی وواياست چې زما او ستاسی په مینځ کی (په کومه مسئله کی چې اختلاف دی په دی کی هغه) الله ﷻ شاهد دی (چې دهغه شاهدی تر ټولو زیاته ده) او (دهغه شاهدی دا ده چې) ما ته دا قرآن په طور دوحی (دالله ﷻ دطرفه څخه) را لیږل سوی دی ، ددې دپاره چې زه ددی قرآن کریم په ذریعه تاسی ته اویوچاته چې دا قرآن ورسیږی دا ټول (په دی وعدو دعذاب سره) وبیروم (کوم چې دتوحید اورسالت په انکار باندی په دی کی ذکر دی ، څکه چې دقرآن د اعجاز او ددی دمثل جوړولو څخه دټولی دنیاعاجزه کیدل دالله ﷻ تکوینی شهادت دنبی کریم ﷺ په رښتینوالی باندی وسو اودقرآن دمضامینو څخه بی تشریعی شهادت وسو) آیا تاسی (تردی لوی شهادت وروسته هم کوم چې توحید لره شامل دی) دتوحید په باره کی په رښتیا سره به داسی شاهدی ورکړی چې دالله ﷻ سره (دعبادت په لائق والی کی) څه بل معبود هم (شریک) دی (او که دوی دضد په وجه دا هم ووايی چې هو! مونږ دا شاهدی ورکوو ، نودغه وخت بیا د دوی سره بحث کول فضول دی ، بلکه یوازی) تاسی (دخپلی عقیدی ظاهرولو دپاره) وواياست چې زه خو ددې شاهدی نه ورکوم اوبیشکه زه ستاسی دشرک څخه بیزاره یم (اوستا درسالت په باره کی چې کوم دا خلق وایی چې مونږ دیهودو اونصاراؤ څخه پوښتنه وکړه او ومولیدل نو ددی معاملی تحقیق دا دی چې) کومو خلقو لره مونږ کتاب (تورات او انجیل) ورکړی دی، هغه ټول خلق رسول (ﷺ داسی) پیژنی لکه څنګه چې خپل زامن پیژنی (لیکن کله چې دلوی شهادت په موجودګی کی داهل کتابو دشهادت ضرورت نسته نو که دا نه وی نو ددی څخه هم دلیل نه سی نیول کیدی او د داسی لوی شهادت په موجودګی کی هم) کومو خلقو چې خپل ځان ضائع کړی دی ، دوی به ایمان نه راوړی (دعقل دضائع کولو مطلب دا دی چې دا بی بی کاره کی د عقل څخه یی کار وانه خیستی) ترده به زیات ظالم څوک وی چې په الله ﷻ درواغ جوړکړی یا دالله ﷻ آیتونه درواغجن کړی دداسی بی انصافو (حال به دا وی چې) دوی لره به (دقیامت په ورځ) خلاصی نه وی (بلکه په دائمی عذاب کی به ګرفتار وی)

معلومات اومسئلي: په تیرو آتیونو کی دالله ﷻ دکامل قدرت ذکر یی وکی په ده دایمان راوړو اودشرک څخه دځان ساتلو حکم یی ورکړی وو ، په ذکر سوی آیتونو کی په اولنی آیت کی یی ددی حکم په خلاف ورزی کولو دعذاب یو خاص انداز بیان کړی دی چې نبی کریم ﷺ ته حکم ورکړل سو ، چې ته خلقو ته ووایه چې که فرض کړه زه هم دخپل رب دحکم خلاف وکړم، نو ما لره هم په قیامت کی دعذاب بیره ده، دا ښکاره خبره چې نبی کریم ﷺ دهری ګناه څخه معصوم دی ، د دوی څخه نافرمانی دسره نه سی کیدی ، لیکن دوی ته یی په نسبت کولو سره امت ته دا ښوول مقصود دی چې ددی حکم په خلاف ورزی کولو باندی چې کله د انبیاؤ نبی نه سی معاف کیدلی نو دبل چا څه مجال دی ، تردی وروسته فرمایی ، مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ : یعنی دمحشر د ورځی عذاب ډیر هیبتناک اوسخت دی ، دکوم سړی څخه چې داعذاب لیری سو نو پوه سی چې په ده الله ﷻ لوی رحمت وسو ، وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ : یعنی دا لویه

اوښکاره کامیابی ده ، دلته د کامیابی څخه مراد جنت ته داخلیدل دی ددی څخه معلومه سوه چی دعذاب څخه خلاصی او دجنت داخله لازم اوملزوم دی، په دوهم آیت کی د اسلام د یوی انسانی عقیدی بیان سوی دی ، چی دهری نفعی او نقصان مالک په حقیقت کی یوازی الله ﷻ دی ، هیڅوک چاته دحقیقت په اعتبار سره نه څه معمولی غوندی نفع رسولی سی اونه څه معمولی غوندی نقصان، او په ظاهره چی چاته دچا دلاسه نفع یا نقصان رسیدل ښکاری دایوازی یوظاهری صورت اودحقیقت په مخکی دیوی پردی څخه زیات هیڅ حقیقت نه لری

کار زُلف تُست مشک افشانی اما عاشقان مصلحت را تهمتی بر آهوئی چین بسته اند

(دمشک خوشبو چی په جان کی خپریږی نو دا ستا دزلفو خوشبو ده خو عاشقان دڅه مصلحت په وجه دا تهمت دچین په هوسۍ باندی لګوی)

داعقیده هم د اسلام دهغه انقلابی عقیدو څخه ده کومی چی مسلمانان دټول مخلوق څخه بی حاجته او یوازی دخالق حاجتمند یی جوړکړل ، د دوی یو داسی بی مثاله ټولی یی تیاره کړه ، چی په لوږه تنده او تنګدستی کی هم پر ټوله دنیا غالب سوه دچا په مخکی سرکښته کول یی نه پیژندل .

فقر می بهی سر بسر فخر وغرور وناز هو کسی کا نیازمند هو سب سے جو بے نیازهو

(په فقیری کی هم تر مالدارکم نه یم که دی فخر غرور او ناز کوی زه یی هم کوم، زما هیچاته حاجت نسته نو زه دچا حاجتمند کیدی نه سم)

په قرآن مجید کی ځای په ځای دامضمون په مختلفو عنوانانو سره بیان سوی دی په یو آیت کی ارشاد دی

مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ :

یعنی الله ﷻ چی کوم رحمت دخلقو دپاره خلاص کړی ، ددی څوک بندوونکی نسته او په چا چی یی بند کړی څوک یی خلاصوونکی نسته .

په صحیح حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ به خپلو دعاګانو کی اکثره داسی فرمایل .

اَللّٰهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ :

یعنی ای الله ! څه چی ته ورکوی دهغه منع کوونکی هیڅ نسته اوڅه چی ته منع کوی دهغه څوک ورکوونکی نسته او دیو کوشش ستا په مقابله کی نفع نه سی ورکولی .

امام بغوی رحمه الله تردی آیت لاندی دحضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنه څخه نقل کړی دی چی یو وار نبی کریم ﷺ په یوه سپرلی سپور سو او زه یی خپلی شاته (ردیف) جوړکړم، ترڅه ځای پوری ترتلو وروسته ماته متوجه سو، وی فرمایل چی ای هلکه ! ما عرض وکی چی حاضر یم څه حکم دی؟ ده ﷺ وفرمایل چی ته الله ﷻ یادوه ! الله به تا یاد ساتی ، چی ته الله ﷻ یاد ساتی نو ته به هغه په هرحال کی په خپل مخکی وینی ، ته د امن عافیت اوخوشحالی په وخت کی الله ﷻ وپیژنه، نو ستا دمصیبت په وخت کی به الله ﷻ تا وپیژنی ، کله چی ته څه غواړی نو یوازی د الله ﷻ څخه یی غواړه اوچی مدد غواړی نو یوازی دالله ﷻ څخه مدد غواړه ، هرڅه چی په دنیاکی کیدونکی دی ، دتقدیر قلم هغه لیکلی دی که ټول مخلوقات یو ځای سی او ددی کوشش وکړی چی تاته څه داسی نفع ورسوی چی الله ﷻ ستا په حصه کی نه وی را

وستلی نو دوی هیڅکله دغه نفع تاته نه سی رسولی اوکه دوی ټول یوځای سی او ددی کوشش وکړی چی تاته داسی نقصان ورسوی چی ستا په قسمت کی نه وی نو هیڅکله به پردی قدرت نه کړی پیدا، که نه کولای سی چی دیقین سره په صبرعمل وکړی نو داسی خامخا کوه ، که پردی قدرت نه لری نوصبرکوه، ځکه چی په داسی شیانو چی ستا طبیعت یی نه غواړی ، صبر کولوکی لوی خیرات اوبرکت دی اوښه پوه سه چی دالله ﷻ مدد دصبر سره دی او دمصیبت سره راحت او دتنګی سره فراخی ده (داحدیث په ترمذی اومسند احمد کی په صحیح سند سره ذکر دی)

انسوس دی چی دقرآن ددی واضح اعلان او دنبی کریم ﷺ دټول عمر دتعلیماتو باوجود دا امت بیا په دی معامله کی بی لاری سو ، ټول دخدای ﷻ اختیارات یی په مخلوق تقسیم کړل ، نن دداسی مسلمانانو ډیر لوی شمیر دی چی دمصیبت په وخت کی دخدای ﷻ په ځای دمختلفو پیرانو فقیرانو نومونه اخلی ، شکرانی ورکوی اومدد ورڅخه غواړی ، خدای ﷻ ته یی ګرسره فکرنه وی ، دانبیاؤ علیهم السلام او اولیاؤ رحمهم الله په وسیله سره دعا غوښتل بیله خبره ده، اوجائز دی اوپه خپله د نبی کریم ﷺ په تعلیماتو کی ددی شاهد موجود دی ، لیکن سیده په سیده یو څوک مخلوق دحاجت پوره کولو دپاره رابلل او دده څخه خپل حاجتونه غوښتل دقرآن ددی حکم خلاف ښکاره بغاوت دی اللهﷻ دی مونږ ټول مسلمانان پر صراط مستقیم برابر او قائم لری .

د آیت په آخرکی فرمائی ، وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ یعنی خاص الله ﷻ په خپلو ټولو بندګانو غالب اوقادر دی اوټول دده ترقدرت لاندی اومحتاج دی ، دغه وجه ده چی ددنیاترلوی لا لوی انسان برابره خبره ده که دالله ﷻ رسول اومقرب ولی ولی نه وی یا ددنیا تر لوی لا لوی بادشاه ولی نه وی ، په خپله هره یوه اراده کی نه سی کامیابیدی او هر مراد یی نه سی پوره کیدی .

هغه ﷻ حکیم هم دی چی دده ټول کارونه عین حکمت دی اودهرشی پیژندونکی هم دی په دی کی په لفظ د قاهر سره دالله ﷻ دکامل قدرت اوپه لفظ دحکیم سره دده ﷻ داحاطه کوونکی علم بیان یی وکی ، دا یی وښووله چی ټول دکمال صفتونه په علم اوقدرت کی راګیردی اوالله ﷻ په دی دواړوکی بی مثله دی .

دپنځم آیت دنزول یوخاصه واقعه عامو تفسیر لیکونکو نقل کړی ده چی یو وار داهل مکه وو یو وفد نبی کریم ﷺ ته راغی او ورته یی وویل چی ته کومه دعوه کوی چی زه د الله ﷻ رسول یم ، پردی ستا شاهد څوک دی؟ ځکه چی مونږ داسی یو سړی پیدا نه کی چی ستا تصدیق کوی حال دا دی چی مونږ دیهودو او نصاراؤ څخه ددی په تحقیق کی پوره کوشش وکی ، پردی دا آیت نازل سو ، قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً یعنی ته ووایه چی ترالله ﷻ زیات دچا شهادت دی چی دهغه په قبضه کی ټول جهان او دټولو نفع او ضرر دی ، بیا تاسی وواياست چی زما او ستاسی په مینځ کی الله ﷻ شاهد دی او دالله ﷻ دشاهدی څخه مراد هغه معجزی اوښکاره آیتونه دی چی الله ﷻ دنبی کریم ﷺ دبرحق رسول کیدو متعلق ښکاره کړی دی ، په دی وجه ددی څخه وروسته اهل مکه وو ته خطاب کوی ، ارشاد فرمایی ، أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ یعنی آیا دالله ﷻ تردی شاهدی وروسته هم تاسی ددی خلاف ددی خبری شاهدی ورکوی چی دالله ﷻ سره بل معبود هم سته که داسی وی نو تاسی پوه سی او ستاسی انجام، زه خو داسی

شاهدی نه سم ورکولی ، قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ یعنی ته ووایه چې الله ﷻ یو بې مثله معبود دی . ددهٔ سره هیڅوک شریک نشته ، او ارشاد فرمایي ، وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ یعنی په ما باندی په طور دوحی سره قرآن کریم رالیږل سوی دی چې ددی په ذریعه زه تاسی دالله ﷻ دعذاب څخه وبیروم ، اوهغه خلق وبیروم چاته چې ترقیامته پوری دا قرآن رسیږي .
ددی څخه ثابته سوه چې نبی کریم ﷺ خاتم النبین او آخری پیغمبر دی اوقرآن کریم دالله ﷻ آخری کتاب دی ترقیامته پوری ددی تعلیم اوتلاوت باقي دی او په خلقو باندی ددی تابعداری لازمه ده . حضرت سعید بن جبیر ﷺ فرمایي چې چاته قرآن ورسیږي هغه داسی سو لکه دی چې دمحمد ﷺ زیارت وکی .
اوپه یو حدیث کی دی چې کوم سړی ته قرآن کریم ورسیدی زه دهغه نذیر (بیروونکی) یم .
په دی وجه نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته تاکید فرمایلی دی ، بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً یعنی زما حکمونه اوتعلیمات خلقو ته ور ورسوی که څه هم یو آیت وی .
اوحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ فرمایي چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې الله ﷻ دی هغه سړی تر وتازه او صحت مند ساتي ، چا چې زما یوه مقاله (وینا) واوریده ، بیا یې دا یاده کړه ، بیا یې امت ته ورسله . ځکه چې ډیر وارونه داسی کیږي چې یو سړی په خپله د یوی خبری په مطلب دومره نه پوهیږی څومره چې ورروسته راتلونکی ورباندی پوهیږي ، کومو ته چې دغه کلام ده رسولی وی .
په آخری آیت کی ددغه خلقو ددی قول تردید دی چې مونږ دیهودو او نصاراؤ تولوڅخه تحقیق وکی ، هیڅوک هم ستا درښتینوالي اونبوت شاهدی نه کوی ددی متعلق ارشاد فرمایي ، الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ یعنی یهودو او نصارا نبی کریم ﷺ داسی پیژني لکه خپل اولاد چې پیژني .
وجه دا ده چې په تورات کی دنبی کریم ﷺ پوره حیله شریفه ده ﷺ اصلي وطن بیا دهجرت وطن او دده ﷺ عادتونه اوخویونه او دده ﷺ دکارنامو داسی تفصیلي ذکر دی چې تردی وروسته دچا دڅه شک اوشبهی ځای نه پاته کیږي بلکي یوازی دنبی کریم ﷺ ذکر نه بلکي دده ﷺ د صحابه کرامو ﷺ په تفصیل سره ذکر په تورت او انجیل کی موجود دی ، په دی وجه ددی خبری گرسره څه امکان نشته ، چې کوم سړی تورات او انجیل وایي او ایمان ورباندی لري اوهغه دی نبی کریم ﷺ نه پیژني .
دلته الله ﷻ دتشبیه په موقع دا ارشاد وفرمایل چې لکه څنگه چې خلق خپل بچیان پیژني ، دایې ونه فرمایل چې لکه څنگه چې کوچني خپل مور او پلار پیژني ، وجهٔ دا ده چې دمور اوپلار پیژندل خپلو بچو لره تر ټولو تفصیلي او یقیني وی دبچو دبدن هره حصه دمور اوپلار په مخکې وی ، دکوچنیوالي څخه تر ځوانی پوری د دوی په لاسونو اوغیره کی پرورش پیدا کړی په دی وجه دوی چې څومره خپل اولاد پیژندي سی ، هغومره اولاد دوی نه سی پیژندی .
حضرت عبدالله بن سلام ﷺ چې اول یهودی وو ، بیا مسلمان سو ، حضرت فاروق اعظم ﷺ دده څخه پوښتنه وکړه چې الله ﷻ په قرآن شریف کی خبر ورکړی دی چې تاسی خلق زمونږ رسول الله ﷺ داسی پیژني لکه خپل اولاد ، ددی څه وجه ده ، عبدالله بن سلام ﷺ وفرمایل چې هو! مونږ نبی کریم ﷺ دالله ﷻ په بیان کړی صفتونو سره پیژنو کوم چې الله په تورات کی نازل کړی دی ، په دی وجه ددی علم مونږ ته

یقینی او قطعی طور سره دی ، په خلاف دخپل اولاد چی په دی کی شبهه کیدی سی چی دا زمونږ اولاد دی هم او که نه دی.

حضرت زید بن سعنه ﷺ چی دا هل کتابو څخه دی ، ده نبی کریم ﷺ دتورات او انجیل په بیان کړو صفتونو سره پیژندلی وو ، یوازی یو صفت داسی وو چی دهغه تصدیق ده ته مخکی نه وو سوی ، تر امتحان کولو وروسته بی تصدیق وسو ، هغه دا چی دده ﷺ حلم به په غصه باندی غالب وی ، نو دی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او تجربه بی وکړه ، نو دا صفت دحلم یعنی بردباری یی هم په دوی کی پیدا کړه نو دغه وخت مسلمان سو.

د آیت په آخر کی فرمایی چی دا اهل کتاب کوم چی دنبی کریم ﷺ دښه پیژندو باوجود نه مسلمانیږی او دوی دخپله لاسه خپل ځانونه برباد وی او په تاوان کی پریوزی ، الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ :

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ

اوپه کومه ورځ چی مونږ جمع کړودا ټوله بیا به ووایو هغو خلقو ته چا چی شرك کړی وو کوم ځای دی شریکان ستاسی ،

كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا

دکومو چی تاسی دعوٰی کوله ، بیا به پاته نه سی د دوی سره څه بهانه مگر دا چی وبه وایی قسم دی په الله

مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم

چی زمونږ رب دی نه وو مونږ شرك کوونکی، وگوره څنگه درواغ وایی په خپلو ځانونو او ورك سوی د دوی څخه

مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ

هغه خبری چی دوی به جوړولی ، او ځینی په دوی کی غوږ اږدی تاته او مونږ د دوی په

قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِن يَرَوْا كُلَّ

زړونو باندی غورځولی دی پردی چی دوی پوهه نه سی او په غوږونو ددوی کی دروندوالی دی او که ووینی ټولی

آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ

نښانی ایمان نه راوړی په دی ، تردی چی راسی تاته تاسی دجگړی کولو دپاره وایی

كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ

کافران نه دی دا مگر قصی دی دتیرو خلقو ، او دوی خلق منع کوی ددی څخه

وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ ۚ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

او تښتي ددې څخه ، او نه هلاکوي مګر خپل ځانونه او دوی نه پوهيږي

لنډتفسير: ﴿ دمشركانو دفلاح نه پيدا كيدو وجه ﴾

اوهغه وخت هم ديادولو قابل دی په کومه ورځ چې مونږ ټول خلق (په ميدان دحشرکی) جمع کړو، بيا به مونږ مشرکانو ته (په واسطه يا بې واسطې په طور د زجر او زورني) ووايو چې (وښياست) ستاسې هغه شريکان دکومو چې به تاسې دمعبودوالي دعوئ کوله چيرې ولاړل (چې ستاسې سفارش نه کوي په کومو چې ستاسې باور وو) بيا به د دوی دشرک انجام ددې څخه ماسوا بل هيڅ هم (ظاهر) نه سي چې دوی به (ددې شرک څخه په خپله دبيزاره کيدو اونفرت اظهار وکړي او په بدحواسی کی به) داسې ووايي قسم په الله ﷻ چې زمونږ رب دی ، مونږ مشرکان نه وو (الله ﷻ دتعجب په نظر سره فرمايي) لږ وګوری چې څنګه (صريح) درواغ بې وويل په خپلو ځانونو او په هغو شيانو چې دوی په درواغ جوړول (يعنې د دوی بتان اوهغه چې دوی به دخدای سره شريک جوړول) هغه ټول ورک سوه (دقرآن څخه په انکار د دوی ملامتول ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ: او په دوی (مشرکانو) کی ځينې داسې دی چې (ستا دقرآن ويلو په وخت کی ددې اوريدو ته) ستا طرف ته غوږونه ايږدي (مګر د دوی دا اوريدل دحق طلب کولو دپاره نه دی ، بلکه محض دتماشي يا مسخري په نيت سره دی په دی وجه ددې څخه دوی ته هيڅ نفع نه رسيږي پس) مونږ د دوی په زړونو پردې اچولی دی ددې څخه چې دوی په دی (قرآن) باندې پوه سي او د دوی په غوږونوکی دروندوالي دی (چې دوی بې دهدايت دپاره وانه وري دا خو د دوی د زړونو اوغوږونو حالت وو اوس د دوی سترګو اونظر ته وګوری) که دغه خلق (ستادنبوت دتصديق) ټول دليلونه (هم) ووينې په دې هم ايمان نه راوړي (د دوی عناد دی اندازې ته رسيدلی دی) تردې چې کله دا خلق ستا خواته راځي ، نو ستا سره خامخا جګړه کوي (په دی شان چې) دا خلق کوم چې کافران دی داسې وايي چې دا (قرآن) نورهيڅ نه دی، يوازې بې سنده خبرې دی، چې دتيرو خلقو څخه (په نقل) را روانی دی (يعنې مذهب والا دمخکی څخه داسې خبرې کوي چې معبود يو دی او دا چې انسان دخدای پيغمبر کيدی سی ، په قيامت کی بيا ژوندی کيدل دی چې ددې مطلب فساد او درواغجن کول دی ، وروسته تردې نوره ترقي وركوي جګړې ته او دنورو دهدايت څخه منع کولو ته تياريږي) او بيا دا خلق ددې (قرآن) څخه نور خلق هم منع کوي اوپه خپله هم (ددې څخه دنفرت ظاهرولو دپاره) ليرې ليرې اوسي او (په دې حرکتونو سره) دا خلق خپله تباهي کوي او (دحماقت اوديربغض څخه) هيڅ خبر نه لري (چې مونږ دچانقصان کوو ، زمونږ په دې کار سره خو درسول اوقرآن هيڅ تاوان نه کيږي)

معلومات اومسئلي: په تيرآيت کی دا ذکر دی چې دظالمانو اوکافرانوبه فلاح نصيب نه سی په دی ذکر سوو آيتونوکی ددې تفصيل اوتشريح ده ، په اولنی او دوهم آيت کی دهغه تر ټولو لوی امتحان ذکر دی کوم چې په محشرکی درب العالمين په مخکی کيدونکی دی ، ارشاد فرمايي ، : وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا: يعنې هغه ورځ ديادولو قابله ده په کومه کی چې به مونږ دوی ټول يعنې دا مشرکان او د دوی جوړسوی

معبودان جمع کړ . ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ : یعنی بیا به مونږ د دوی څخه پوښتنه وکړو چی تاسی چی کوم معبودان زمونږ حصه دار جوړکړی وه اوشریکان مو جوړکړی وه او خپل حاجت روا مشکل کشا به مو ګڼل ، نن هغه چیری دی؟ ستاسی مدد ولی نه کوی؟ په دی کی بی لفظ دثم اختیار کړی دی چی دفراخی او ساعت دتیرولو دپاره استعمالیږی، ددی څخه معلومه سوه چی په محشرکی به ترجمع کیدو فوراً وروسته سوال جواب نه وی ، بلکه تر ډیری زمانی پوری به دحیرانی اوپریشانی په حالت کی ولاړ وی ، یوه موده وروسته به حساب کتاب اوسوالونه شروع سی ، په یوحدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی هغه وخت به ستاسی څه حال وی ، کله چی الله ﷻ تاسی په میدان دحشرکی داسی جمع کړی لکه غشی په تیر کش (غش دانی) کی جمع کول کیږی او پنځوس زره کلونه به دغه ډول بی ، او په یوه روایت کی دی چی دقیامت په ورځ به یو زرکاله تولـه په تیاره کی وی ، دیو بل سره به خبری هم نه کول کیږی (دا روایت حاکم په مستدرک کی او بیهقی ذکر کړی دی)

په دی روایت کی چی کوم دپنځوسو او یو زرکلونو فرق دی ، دافرق دقرآن په دوو آیتونوکی هم ذکردی ، یوځای ارشاد دی ، كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ : یعنی دهغی ورځی مقدار به پنځوس زره کلونه وی او بل ځای ارشاد دی ، وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ: یعنی ورځ به ستاسی درب سره یو زرکاله وی ، او ددی فرق وجه دا ده چی دا ورځ به دسخت تکلیف اومشقت په اعتبار سره اوږده وی او دمحمت اومشقت درجی به مختلفی وی ، په دی وجه دځینو دپاره به دا ورځ پنځوس زره کاله او دځینو دپاره به یو زرکاله محسوسیږی ، لنده دا چی په دی تر ټولو لوی امتحان ګاه کی به اول اوږده موده داسی تیریږی چی امتحان به نه شروع کیږی ، تردی چی دا خلق به ا رزوګانی شروع کړی چی په یو ډول دی دا امتحان او حساب ژر واخیستل سی انجام هرڅه چی وی دا پریشانی تردد اوتکلیف خوبه لیری سی ، دی اوږدو دریدو او لویی زمانی ته د اشاری کولو دپاره بی لفظ د ، ثم : سره وفرمایل ، ثُمَّ نَقُولُ: دغه شان په دوهم آیت کی چی د مشرکانو دطرف څخه کوم جواب ذکر دی ، هغه هم په لفظ د ، ثم : سره راغلی دی ، ددی څخه دا معلومه سوه چی دغه خلق به هم ډیر وخت څخه وروسته په ډیر غور اوفکر داجواب ورکړی چی ، وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ: یعنی په الله رب العالمین به قسم واخلی او وبه وایی چی مونږ خومشرکان نه وو ، په دی آیت کی یی د دوی جواب په لفظ د ، فِتْنَتُهُمْ : سره تعبیر فرمایلی دی او دا لفظ امتحان او ازمائش ته هم ویل کیږی، اوپه چاعاشق اومفتون کیدوته هم، او دلته دواړه معنی مراد کیدی سی، په اول صورت کی یی د دوی د امتحان جواب په امتحان سره تعبیر کړی دی اوپه دوهم صورت کی مراد دا دی چی دا خلق په دنیا کی په دی بتانو او دځان څخه په جوړکړو معبودانو باندی عاشقان وه، خپل ځانونه اومالونه به یی په دوی قربانول ، مګر نن هغه ټول محبتونه اوعشقونه ختم سول او د دوی جواب بغیر ددی څخه بل هیڅ ونه سو چی د دوی څخه یی دبیزاری او جدایی دعوی وکړه ، د دوی په جواب کی یوعجیبه شی دا دی ، چی د قیامت دمیدان هیبتناک منظرونه او درب العالمین دکامل قدرت عجیبه او نا آشنا واقعاتو دلیدو څخه وروسته به د دوی دا زړه ورتیا څنګه وسی چی درب العالمین په مخکی به ولاړ وی او درواغ به وایی ، او هغه هم د دومره سختوالی سره چی دهغه په لوی ذات به قسم هم وخوری

او وایی به چی مونږ مشرکان نه وو ، عام تفسیر لیکونکی ددی په جواب کی فرمایی چی د دوی دا
جواب دخه عقل، هوش اوانجام لیدو په بناباندی نه دی ، بلکه دډیرهیبت اوحیرانی په بناباندی دی ،
اوپه داسی حالت کی دبنده په خوله چی هر څه راسی هغه وایی لیکن دحشر دمیدان په عامو حالاتو او
واقعاتو کی دغور کولو څخه وروسته دا هم ویل کیږی ، چی الله ﷻ د دوی دپوره حالات اواندازه
دمخامخ راوستو دپاره دوی لره داقدرت هم ورکړی چی دوی په آزادی سره څه غواړی ووایی ، لکه
څنګه چی به یی په دنیا کی ویل ، چی د دوی دکفر اوشرک دلوی ګناه سره داعیب هم د دوی داهل محشر
په مخکی راسی چی دوی په درواغو ویلوکی بی مثله دی ، چی په دی هیبتناکه موقع باندی هم د
درواغو څخه بیره نه کوی ، دقرآن کریم دیوبل آیت ، فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ: څخه هم دی طرف ته
اشاره کیدی سی ، چی معنی یی دا ده چی ، دا خلق لکه څنګه چی د مسلمانانو په مخکی د درواغو
قسمونه اخلی ، دغه شان به په خپله درب العالمین په مخکی هم د درواغو دقسمونو څخه نه په شا کیږی
ـه محشرکی چی کله دوی دا قسمونه وکړی دخپل شرک اوکفرڅخه انکاری سی نو دغه وخت به قادر
ـطلق ﷻ د دوی په خلو باندی دسکوت مهر ولګوی ، او د دوی اندامونو، لاسونو اوپښوته به حکم
وکړی چی تاسی شاهدی وکړی چی دی خلقو به څه کول ، دغه وخت به ثابته سی چی زمونږ لاسونه پښی
سترګی اوغوږونه دالله ﷻ پټ پولیس وه ، هغه ټول عملونه او کارونه به یو یو مخ ته راولی ، ددی
متعلق په سورت یاسین کی ارشاد دی .
الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ. دقدرت ددی واقعی ترلیدلو وروسته به
دهیچاڅخه دازړه ورتیاونه سی چی بیاڅه خبره پټه کړی یادرواغ ووایی په قرآن کریم کی بل ځای ارشاد
دی ، وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا: یعنی په دغه ورځ به دوی دالله ﷻ څخه څه خبره پټه نه کړل سی .
ددی مطلب حضرت عبدالله بن مسعود ؓ دا ښوولی دی چی اول اول به دوی ښه درواغ ووایی اوپه
درواغ به قسمونه وخوری لیکن لکه چی په خپله د دوی لاسونه اوپښی د دوی په خلاف شاهدی ورکړی
، نودغه وخت به بیا دوی دیوی غلطی خبری زړه ورتیا ونه کړای سی ، غرض دا چی دا حکم الحاکمین
په دربار کی به مجرم ته دخپل بیان ورکولو پوره موقع به آزادی سره ورکول سی ، اولکه څنګه چی ده په
دنیاکی درواغ ویل دغه وخت به هم دده دا اختیار دده څخه وانه خیستل سی ځکه چی قادرمطلق به دده
درواغو پرده په خپله دده د لاسو او پښو په حواله سره څیری کړی ، دغه وجه ده چی تر مرګ وروسته کوم
اولنی امتحان په قبرکی چی دمنکر اونکیر ملائکو په مخکی وی ، کوم ته چی داخلی امتحان ویل
کیږی ، ددی متعلق په حدیث کی دی چی منکر اونکیرچی کله دکافر څخه سوال کوی چی ، مَنْ رَبُّكَ
وَمَادِيْنُكَ: یعنی ستا رب څوک دی اوستا دین څیشی دی؟ نو کافر به ووایی ،هاه هاه لَا أَدْرِیْ: یعنی های
های په هیڅ نه پوهیږم ، ددی په خلاف مومن به په ،رَبِّیَ اللّٰهُ وَدِيْنِیَ الْاِسْلَامُ : سره جواب ورکړی ،
معلومیږی چی په دی امتحان کی به څوک د درواغو ویلو زړه ورتیا نه سی کولی که داسی نه وی
نو کافرهم دغه جواب ورکولی سی کوم چی مسلمان یی ورکوی ، وجه دا ده چی ددی امتحان
اخیستونکی به ملائکی وی، دوی نه دغیبوعلم لری او نه دلاسو اوپښو څخه شاهدی اخیستی سی ، که

دلته د درواغو ويلو اختيار بنده ته وای نو ملائکو به دده دجواب مطابق کارکولی او نظام به خراب وای، په خلاف دحشر دميدان د امتحان څخه چې هلته سوال جواب نيک په نيکه دعالم خبير اوقادر مطلق سره به وی، هلته که څوک درواغ هم ووايي ، خوو به نه چليږی ، په تفسير بحر محيط اومظهری کی دځينو حضراتو داقول هم نقل دی ، چی د درواغو قسمونه خوړونکی دخپل شرک څخه انکار کوونکی به هغه خلق وی ، چی په ښکاره يی يومخلوق ته خدای يا د خدای نائب نه وی ويلی ، مګر د دوی عمل دا وو چی دخدايي ټول اختيارات يی په مخلوق باندی تقسيم کړی وه او د دوی څخه به يی خپل حاجتونه غوښتل ، دی خلقو به خپل ځان مشرک نه ګڼی، په دی وجه به په ميدان دحشرکی هم قسمونه اخلی ، دابه وايي چی مونږ مشرکان نه وو ، بيا به الله ﷻ د دوی رسوايي ښکاره کړی .

دوهم سوال په دی آيت کی دا کيږی ، چی دځينو آيتونو دقرآن څخه معلوميږی چی الله ﷻ به دکافرانو فاجرانوسره خبری ونه کړی او ددی آيت څخه صفا دا معلوميږی ، چی د دوی سره به خطاب اوخبری وی ، جواب دا دی چی کلام اوخبری په طور دعزت او اکرام يا قبولوالی ددعا به نه وی ، دزجر او زورنی دخبری نفی يعنی نيستوالی په دی آيت کی مراد نه دی او دا هم ويل کيږی چی دا خبری کومی چی په دی آيت کی يی ذکر دی په واسطه دملائکو به وی ، اوپه کوم آيت کی چی دالله ﷻ دخبرو نيستوالی راغلی دی ، ددی څخه مراد يی له واسطه څخه خبری دی .

دآيت په آخر کی ارشاد فرمايي ، انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ : په دی کی نبی کريم ﷺ ته خطاب دی چی ته وګوره چی داخلق پر خپلو ځانونو څومره درواغ وايي اوڅه چی دوی په الله ﷻ پوری جوړول ، هغه نن ټول ورک سول ، په خپلو ځانونو د درواغو ويلو څخه مراد دا دی چی وبال ددی د درواغو ويلو په دوی باندی پريوتونکی دی ، او د درواغو څخه مراد دا هم کيدی سی، چی په دنيا کی د دوی دالله ﷻ سره شريک او حصه دار جوړول يو درواغ وو ، نن حقيقت ښکاره سو د دوی د درواغو څخه پرده پورته سوه، او دا هم کيدی سی چی ددی افتراء څخه مراد د درواغو قسم دی کوم چی په محشر کی خوړل کيږی ، بيا به دلاسونو، پښو او اندامونو په شاهدی هغه درواغ ښکاره کيږی ، اوځينی تفسير ليکونکی حضرات فرمايي چی د افتراء څخه مراد دمشرکانو هغه تاوليونه دی کوم چی به يی دخپلو باطلو معبودانو په باره کی په دنيا کی کول مثلاً ، مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ: يعنی مونږ ددی بتانو عبادت په دی نه کوو چی خدايان يی ګڼو ، بلکه په دی وجه يی کوو چی الله ﷻ ته به زمونږ سفارش وکړی ، مونږ به ورته نژدی کړی ، په محشرکی د دوی دا درواغ داسی ښکاره سوه چی تر ټولو دلوی مصيبت په وخت کی نه چا د دوی سفارش وکړی او نه يی په عذاب کی دکمی څخه ذريعه جوړه سوه ، دلته يو سوال دا دی ، چی ددی آيت څخه خو دا معلوميږی چی څه وخت دا سوال جواب وی ، باطل معبودان به ټول غائب وی ، يوبه هم مخامخ نه وی او دقرآن مجيد په يوآيت کی ارشاد دی ، احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ: يعنی په قيامت کی به دالله ﷻ حکم دا وی چی جمع کړی ظالمان او د دوی ملګری اوهغه چی دی خلقو يی عبادت کوی ، ددی څخه معلوميږی چی په محشرکی به باطل معبودان هم حاضر اوموجود وی ، جواب دا دی چی په دی آيت کی د دوی دغائب کيدو څخه مراد دا دی چی په حيثيت

دحصه دار او شریک یاسفارش کوونکی به دوی غائب وی چی دی خلقو ته به څه نفع نه سی رسولی، دغسی خوبه حاضر اوموجود وی ، دغه شان په دوارو آیتونو کی څه تعارض پاته نه سو او دا هم کیدی سی چی په یو وخت کی دوی ټول په یوځای جمع سی ، بیا جلا سی ، او دا سوال ورڅخه دجلا کولو څخه وروسته وکړل سی.

په دی دوارو آیتونو کی دا خبره په خصوصیت سره د یادولو قابله ده چی الله ﷻ مشرکانو ته دحشر په هیبت ناک میدان کی دا اختیار ورکړی چی دوی په ازادی سره څه غواړی ووایی ، تردی چی په درواغو بی قسم واخیستی او دشرک څخه بی انکار وکړی ، په دی کی شاید دی طرف ته هم اشاره ده چی د درواغو ویلو عادت یو داسی خبیث عادت دی ، چی بیا نه پاته کیږی تردی چی دی خلقو کومو چی په دنیا کی د مسلمانانو سره په درواغو قسمونه اخیستل، دلته بی هم اخلی او دخدای دټول مخلوق په مخکی بی رسوایی وسوه ، په دی وجه په قرآن کریم اوحدیث کی په درواغو ویلو باندی دسخت عذاب وعده او زورنه راغلی ده ، په قرآن کریم کی ځای پرځای پر درواغجن دلعنت الفاظ راغلی دی اونبی کریم ﷺ فرمای چی د درواغو څخه ځان ساتی ځکه چی درواغجن دفاجرانو ملګری دی او درواغجن او فاجر به دواړه جهنم ته ځی، (ابن حبان فی صحیحه)

اودنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چی هغه عمل څه دی چی په هغه سره بنده دوږخ ته ځی؟ ده ﷺ وفرمایل، چی هغه عمل درواغ دی (مسند احمد)

اودمعراج په شپه نبی کریم ﷺ یوسړی ولیدی چی دده دخولی دواړه طرفونه څیریږی او بیا روغول کیږی او بیا څیری سی دغه دول دا کار به دده سره ترقیامته پوری کیږی، ده ﷺ دجبرائیل امین ﷺ څخه پوښتنه وکړه ، چی دا څوک دی؟ نو هغه ورته وفرمایل چی دا درواغجن دی.

اودمسند احمد په یو روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی بنده تر هغه وخته پوری پوره مومن نه سی کیدی ترڅو پوری چی درواغ بالکل پری نه ږدی تر دی چی په ټوقو اومذاق کی هم درواغ نه وایی دارنګه بیهقی اونوروکی په صحیح سند سره راغلی دی چی دمسلمان په طبعیت کی نور ناکاره خوینه خو کیدی سی ، مګر خیانت او درواغ نه سی کیدی اوپه یوحدیث کی دی چی درواغ د انسان رزق کموی

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ : عام تفسیر لیکونکی ، ضحاک، قتاده او دمحمدبن حنفیه په نزد دا آیت دمکی دعامو کفارو په باره کی نازل سوی دی ، کومو چی به خلق دقرآن اوریدو او دده دتابعداری کولو څخه منع کول او په خپله به ورڅخه هم لیری لیری اوسیدل او دحضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه دا هم نقل دی چی دا آیت د نبی کریم ﷺ د اکا حضرت ابوطالب او نورو هغه اکاګانو متعلق دی کومو چی به خلق ده ﷺ ته د ازار رسولو څخه منع کول او دده ﷺ مرسته به بی کوله، مګرنه به بی په قرآن کریم ایمان راوړی اونه به بی وربا ندی عمل کوی، په دی صورت کی به د ، يَنْهَوْنَ عَنْهُ : ضمیر دقرآن پرځای نبی کریم ﷺ ته راجع وی (مظهری په روایت د ابن ابی حاتم دسعید بن ابی هلال څخه)

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ

او که ته ووینی کله چی ودرول سی دوی په دوږخ باندی نو وبه وایی چی ای کاشکی ، مونږ بیا ولیږل سو او درواغجن نه کړو مونږ ایتونه ،

رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ

درب خپل اوسو مونږ دایماندارو څخه ، نه ده داسی بلکه ښکاره سوه دوی ته ، هغه چی دوی پټوله

مِن قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٢٨﴾

دمخکی څخه ، او که بیا ولیږل سی نو بیا به هم هغه کارکوی ، دکوم څخه چی منع کړل سوی واست ، او دوی بیشکه درواغجن دی

وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ

او وایی زمونږ دپاره ژوند نسته مګر دا ددنیا ده اونه یو مونږ بیا ژوندی کیدونکی ، او کاشکی

تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ

چی ته ووینی کله چی دوی ودرول سی دخپل رب په مخکې وبه فرمایی چی آیا دا رښتیانه دی؟ وبه وایی دوی ولی

وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ

نه قسم دی زمونږ په رب ، وبه فرمایی نو وڅکی عذاب په بدله کی دخپل کفرکولو ، تباه سول هغه خلق

كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا۟ يَٰحَسْرَتَنَا

چاچی درواغ وګڼل یوځای کیدل درب تردی چی کله راسی په دوی قیامت ناڅاپه نو وبه وایی ای افسوس ، خومره

عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا

کوتاهی مونږ وکړه په دی کی او پورته به کړی دوی خپل بار په خپلو شاګانو خبردار

سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ

ناکاره بار دی کوم چی دوی لوړ وی ، او نه دی ژوند ددنیا مګر لوبی او عبثی دی او آخرت کور

ٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

غوره دی دپرهیزګارانو دپاره ، آیا تاسی نه پوهیږي

لنډتفسير: اوکه تاسي (دوی) هغه وخت ووينی (نو ډيره هيبتناکه واقعه به په نظر درسی) کله چی دوی (منکرين) د دوزخ په خوا کی ودرول سی (او نژدی وی چی دوزخ ته بی واچوی) نو (په زړگونو ارزوگانو سره) به ووايی چی افسوس څه ښه خبره به وای چی که مونږ بيا (دنيا ته) وليږل سو اوکه داسی وسی نو مونږ به (بيا) دخپل رب آيتونه (لکه قرآن او نور) هيڅکله دروغجن نه کړو او مونږ به (خامخا) د ايماندارو څخه سو (الله ﷻ فرمايی چی د دوی دا ارزو اووعده رښتينی قصد او اراده دحکم منلو نه ده، بلکی (دا وخت په يو مصيبت کی مبتنی دی چی) کوم شی چی بی تردی مخکی (په دنيا کی) پټوی، هغه اوس د دوی په مخکی راغلی دی (مرا ددی شی څخه د آخرت عذاب دی چی په دنيا کی دکفر او نافرمانی په وجه بی د دوی سره وعده کيده او دپټولو څخه مراد انکار دی ، مطلب دا دی چی دا وخت دوی عذاب وينی په دی وجه دځان خلاصولو دپاره دا ټولی وعدی کوی اوپه زړونوکی بی هيڅکله دوعدی پوره کولو اراده نسته تردی چی) که (بالفرض) دا خلق بيابيرته وليږل سی نو هم به هغه کارکوی دکوم څخه چی دوی منع سوی وه (يعنی کفر او نافرمانی) او يقيناً دوی (په دغه وعدوکی) بالکل دروغجنان دی (يعنی نه بی داوخت د وعدی پوره کولو قصد سته او نه که دنيا ته ولاړ سی نو دوعدی پوره کولو احتمال ورڅخه سته، او دوی (منکرين) وايی چی ژوند بل يو هم نسته يوازی دا ددنيا ژوند دی او مونږ به (ددی ژوند دختميدو څخه وروسته بيا) ژوندی نه سو (لکه پيغمبران چی فرمايی) اوکه تاسی (دوی) هغه وخت ووينی (نو ډيره عجيبه واقعه به ووينی) کله چی دوی دخپل رب په مخکی دحساب دپاره ودرول سی او الله ﷻ دوی ته فرمايی چی (ووايا ست) آيا دا (دقيامت په ورځ دوباره ژوندی کيدل) واقعی کار نه دی؟ دوی به ووايی چی بيشکه (واقعی دی) قسم دی په خپل رب، الله ﷻ به وفرمايی ، نو اوس دخپل کفرخوند وڅکی (تردی وروسته به دوزخ ته وليږل سی) بيشکه په (سخته) خساره کی پريوتل هغه خلق چا چی دالله ﷻ سره يوځای کيدل (يعنی دقيامت په ورځ ژوندی کيدل او دخدای په مخکی پيش کيدل) دروغجن کړل (او دا دروغجن کول به لږ ورځی وی) تردی چی کله هغه په مقرر وخت (يعنی دقيامت په ورځ دخپلو دعوو سره) په دوی ناڅاپه (بی له خبر څخه) راسی (دغه وخت به د دوی ټولی دعوی او درواغ ختم سی او) دوی به ووايی های افسوس دی زمونږ په کوتاهی (اوغفلت چی ددی (قيامت) په باره کی (زمونږ څخه) وسوه اوحالت به د دوی دا وی چی دوی به خپل (دکفراونافرمانی) بار په خپله شا بار کړی وی، ښه واوری چی ناکاره به وی ، هغه شی کوم چی دوی په خپله شابارکړی وی اوددنياژوند نورهيڅ نه دی بغير دلوبو اوعبثوڅخه (په وجه ددی چی غير نافع اوغير باقی پاته کيدونکی دی) اوبيا دآخرت کور دپرهيزگارانو دپاره ښه دی ، آيا تاسی سوچ نه کوی.

معلومات اومسئلی: داسلام دری بنيادی اصول دی ، توحيد ، رسالت، د آخرت عقيده ، باقی ټولی عقيدی تردی درو لاندی داخلی دی او دا هغه اصول دی ، کوم چی انسان دده دخپل حقيقت او دژوند دمقصد څخه خبردارکوی دده په ژوند کی انقلاب راولی او دی پر يوه سيده اوصفا لاره ودروی ، په دوی کی هم په عملی طور سره دآخرت عقيده اوپه دی کی دحساب جزا اوسزا عقيده يوه داسی انقلابی عقيده ده چی دانسان د هريوه عمل مخ يوخاص طرف ته راگرځوی ، دغه وجه ده چی دقرآن کريم ټول مضامين

ددې درو وارو عقیدو پر شاوخوا گرځي ، په ذکر سوو آیتونوکې په خصوصیت سره دآخرت دسوال جواب ، هلته د اوړدو سختو دثواب عذاب او ددنیا دناپائیداری حقیقت بیان سوی دی .
په اولنی آیت کې دمجرمانو انکار کوونکو دا حال بیان سوی دی چې په آخرت کې چې کله دوی د دوږخ پر غاړه باندې ودرول سي او دوی هغه عذاب ووینی کوم چې تر وهم اوخیال هم زیات هیبت ناک دی ، نو دا ارزو به وکړی چې کاشکې مونږ بیادنیاته ولیږل سو نو مونږ به دخپل رب درالیږل سوو آیتونو اوحکمونو دروا‌غجن کول ونه کړو ، بلکه مونږ به ورباندې ایمان راوړو او په مومنانو کې به داخل سوی وای .
په دوهم آیت کې علیم اوخبیر احکم الحاکمین د دوی دبیرې ددې ارزو راز داسې ښکاره کړی چې ارشاد یې وفرمایی ، دا خلق لکه چې همیشه په درواغو ویلو باندې عادت سوی دی ، دوی په دې خپله خبره او ارزوکې هم درواغجن دی او خبره ددې څخه ماسوا بله نه ده چې دپیغمبرانو علیهم السلام چې کوم حقیقتونه دوی ته راوړل سوی وه ، اودې خلقو هغه دپیژندو باوجود محض د ضد یا ددنیا دچل ول په بې کاره طمع سره په دغه حقیقونو دپردې اچولو کوشش کوی ، نن هغه ټولو یو یو د دوی مخ ته راغلل ، دالله ﷻ دیو والی او دکامل قدرت نخښې یې په سترگو سره ولیدې ، دپیغمبرانو علیهم السلام رښتینوالی یې ولیدی ، دآخرت د دوباره ژوندی کیدو مسئله چې همیشه به ورڅخه دوی انکار کوی ، اوس دوی حقیقت ولیدی ، جزآء اوسزا یې مخامخ ولیدله ، دوږخ یې په خپلو سترگو ولیدی ، نو اوس د دوی سره د مخالفت څه دلیل باقی پاته نه سو ، په دې وجه اوس وایی چې کاشکې مونږ دنیا ته واپس کیدی سوای ، نو مومنان په واپس سوای وای .
لیکن د دوی پیداکوونکی علیم اوخبیر مالک وفرمایل ، چې اوس خوداسې وایی لیکن فرض کړه که دوی دوباره دنیا ته ولیږل هم سي، نو دوی به بیا دا خپل قول او اقرار هیر کړی او بیا به هم هغه هرڅه کوی ، کوم چې دوی مخکې کول ، او دکومو حرامو شیانو چې دوی منع سوی وه ، دوی به بیا هم په هغه کې اخته سي ، په دې وجه د دوی دا وینا هم یو درواغ او فریب دی .
د دوی دې قول ته درواغ ویل دکار د انجام په لحاظ سره هم کیدای سي ، چې دوی کومه وعده چې اوس کوی چې که دوی دوباره دنیا ته واپس سي نو درواغ به نه وایی ، مگر داسې کیدی نه سي ، دوی که هلته ولاړل هم خو بیا به درواغ وایی او ددې درواغ ویلو دا مطلب هم کیدی سي چې دا وخت هم چې کوم خلق دا وایی ، په رښتینی اراده سره یې نه وایی ، بلکه محض ددې وخت دفع کولو او دعذاب څخه دبچ کیدو دپاره وایی ، په زړه کې اوس هم د دوی اراده نسته .
په دریم آیت کې چې کوم دا ارشاد فرمایی ، وَقَالُوٓا إِنۡ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنۡيَا: ددې عطف په ، عَادُوا باندې دی چې معنی یې دا ده چې که دوی دوباره هم دنیا ته ولاړ سي ، نو بیا به هم دنیا ته په رسیدو دا وایی چې مونږ خو ددې دنیا د ژوند څخه ماسوا بل ژوند نه منو ، نو دا ژوند ژوند دی ، دوباره مونږ نه ژوندی کیږو ،
دلته یو سوال دا کیدی سي چې کله په قیامت کې د دوباره ژوندی کیدلو اوبیا دحساب کتاب اوجزا سزا نظاره په سترگو ووینی ، نو داڅنگه ممکنه ده چې بیا دلته راسي اوانکار به کوی ، جواب دا دی چې د انکار کولو دپاره دا لازمه نه ده چې په واقع کې دوی ته ددې واقعاتو اوحقیقتونو پته نه وی اویقین یې ورباندې نه وی ، بلکه لکه څنگه چې نن ډیر کفار اومجرمان په اسلامی حقیقتونو پوره یقین لری اوبیا

هم محض دعناد اوضد په وجه په انکار او درواغ ویلو باندی قائم ولاړ دی دغه شان به دا خلق دنیا ته واپس راتلو څخه وروسته دقیامت دقائم کیدو او په دوباره ژوند او آخرت په ټولو حالاتو دپوره یقین لرلو باوجود محض دشرارت اوعناد په وجه به بیا هم درواغ وایی ، لکه چی قرآن کریم په دی موجوده ژوند کی دځینو کفارو متعلق ارشاد فرمایی.

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا:

دا خلق زمونږ د آیتونو څخه خو انکار کوی مگر په زړونو کی یی ددی دحق والی پوره یقین دی.

لکه چی دیهودو په باره کی یی ارشاد فرمایلی دی چی دوی خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم داسی پیژنی لکه خپل زامن چی پیژنی ، خو ددی باوجود د دوی په مخالفت باندی ټینگ دی.

لنډه داده چی دکائناتو خالق په خپل ازلی علم سره پیژنی چی ددی خلقو چی ددی خلقو دا وینا چی که دوباره دنیا ولیږل سی نو مومنان صالحان به سی بالکل درواغ اوفریب دی که د دوی دوینا مطابق دوباره دنیا پیدا سی او دوی په کی پریښوول سی نو دوی به بیا هم هغه هرڅه کوی کوم یی چی په اولنی ژوند کی کول په تفسیر مظهری کی په حواله دطبرانی دا روایت دنبی کریم ﷺ څخه نقل سوی دی ، چی د حساب کتاب په وخت کی به الله ﷻ حضرت آدم ؑ دمیزان عدل په خوا کی ودروی او وبه فرمایی چی د خپل اولاد عملونه په خپله ووینه اودکوم سړی نیک عملونه چی دده ترگناهونو یوه ذره هم زیات سی نو دی ته جنت ته رسولی سی ، اود الله ﷻ ارشاد به وسی چی زه به دجهنم عذاب ته یوازی هغه سړی داخلوم، دچا په باره کی چی زه پوهیږم که دی دوباره دنیاته ولیږل سی، نو بیا به هم هغه حرکتونه کوی، کوم چی یی مخکی کول.

وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ: دحدیث په روایتونو کی دی چی دقیامت په ورځ به دنیکو خلقو عملونه ددوی سپرلی جوړ سی او دبدکارو عملونه به د دروند بار په شکل کی د دوی پر سرونو بار سی ، دلته دا خبره په خاص طور سره دذکر قابله ده چی کافران او فاجران به دحشر په میدان کی دخپل ځان خلاصولو دپاره دبیری او بدحواسی سره مختلفی خبری وکړی ، کله به په درواغو قسمونه اخلی ، کله به ارزوگانی کوی چی مونږ بیا دنیا ته واپس سوی ، مگر دا به هیڅوک نه وایی چی مونږ اوس ایمان راوړو او اوس به نیک عمل کوو ، ځکه چی حقیقت به په یقینی طور دوی ته ښکاره سی چی دآخرت کور دعمل کورنه دی او دا چی د ایمان صحیح والی هغه وخت وی چی ایمان په غیبو باندی وی، تر لیدو وروسته تصدیق دخپلو لیدو دعمل تصدیق وی ، دخدای ﷻ او درسول ﷺ تصدیق نه وی ، ددی څخه معلومه سوه چی دالله ﷻ رضاء ددی فائده یعنی دهمیشه عیش اوراحت په دنیاکی دامن او اطمینان پاک ژوند ، اوپه آخرت کی دجنت نعمتونه حاصلول یوازی ددنیا د ژوند په ذریعه کیدی سی ، نه ددی څخه مخکی په عالم ارواح کی ددی حاصلول ممکن دی او نه ددی دتیریدو څخه وروسته په عالم آخرت کی دا حاصلیدی سی.

ددی څخه واضحه سوه چی ددنیا ژوند ډیرلوی نعمت اوترټولو زیات قیمتی شی دی په کوم کی چی دا عظیم الشانه سودا اخیستل کیږی ، په دی وجه په اسلام کی ځان مړکول حرام او دمرگ دعا یا ارزو کول منع دی ، په دی کی دخدای ﷻ دیولوی نعمت ناشکری ده ، دځینو بزرگانو په حالاتو کی دی چی دوفات

په وخت کې د مولانا جامي رحمه الله دا شعر د دوی پر ژبه وو
با دو روز زندگی جامی نشد سیرِ غمت — وه چه خوش بودی که عمرِ جاودانی داشتیم
(جامي رحمه الله فرمايي چې اې جامي په دې دوو ورځو ژوند ستا زړه هيڅ يخ نه سو څنگه به ښه واى كه د هميشه ژوند مې نيولى واى)
ددې څخه دا هم واضحه چې دذکر سوو آيتونو په آخرې آيت كې او په نورو ډيرو قرآني آيتونو كې چې يې ددنيا ژوند ته لهو او لعب فرمايلي دي يا په ډيرو احاديثو كې چې ددنيا كوم بدوالي راغلى دى ، ددې څخه مراد ددنيا هغه لمحې او وختونه دي كوم چې دالله ﷻ د ذكر او فكر څخه په غفلت كې تيرې سي ، ورنه كوم وخت چې دالله ﷻ په عبادت او ذكر كې تيريږي ددې برابرې ددنيا يو نعمت او دولت نه سي كولى .
دن وهى دن هے شب وهى شب هے — جو تيرى ياد مى گذر جائے
ورځ هغه ورځ او شپه هغه شپه ده ، كومې چې ستا په يادو كې تيرې سي .
په يو حديث شريف كې هم ددې تائيد كيږي ، په كوم كې چې ارشاد دى .
اَلدُّنْيَا مَلْعُوْنٌ وَمَلْعُوْنٌ مَا فِيْهَا إِلَّا ذِكْرُ اللهِ اَوْ عَالِمٌ اَوْ مُتَعَلِّمٌ .
يعنې دنيا هم معلونه ده او څه چې په دې كې دي ټول ملعونان دي، مگر دالله ﷻ ياد او عالم يا شاگرد .
او كه په غور سره وكتل سي نو عالم او طالب العلم هم په ذكرالله كې داخليږي ، څكه چې دعلم څخه هغه علم مراد دى كوم چې دالله ﷻ درضا سبب جوړسي ، نو داسې علم ازده كول او بل ته ښوول دواړه په ذكرالله كې داخل دي ، بلكه دامام جزوي رحمه الله دوضاحت مطابق ددنيا هرهغه كاركوم چې دالله ﷻ دفرمان برداري يعنې دشريعت داحكام مطابق كول كيږي ، هغه ټول په ذكرالله كې دا خل دي ، ددې څخه معلومه سوه چې ددنيا ترټولو ضروري كار دكسب معاش ټولې جائزې طريقې او نور ضرورتونه چې دشريعت ترحدونو وتلې نه وي ، دا ټول په ذكر الله كې دا خل دي ، د اهل او عيال خپلوانو ، دوستانو ، گاونډيانو او ميلمنو او نورو دحقونو اداكولو ته په صحيح احاديثو كې صدقه او عبادت ويل سوي دي .
خلاصه دخبرې داسوه چې په دې نيا كې دالله ﷻ داطاعت او ذكرالله څخه ماسوا بل هيڅ شى دالله ﷻ په نزد غوره نسته ، محترم استاذ حضرت مولانا شاه انور شاه صاحب رحمه الله څه ښه فرمايلي دي .
بگذر از يادِ گل وگلين كه هيچم ياد نيست — در زمين وآسمان جز ذكر حق آباد نيست
دگل او دگل بوټي خبرې پرېږده چې دا زما هيڅ نه ياديږي ، په مځكه او آسمان كې بغير دالله ﷻ ديادولو څخه نور هيڅ شى آباد نسته .
خلاصه دخبرې دا سوه چې په دې دنياكې داسې شى كوم چې هر يو انسان ته حاصل دى او تر ټولو زيات قيمتي او محبوب يعنې خوږ دى هغه دده ژوند دى ، او دا هم معلومه ده چې دهر يوه انسان د ژوند يو محدود وخت دى ، او دا هم معلومه ده چې دخپل ژوند صحيح حدهيچاته معلوم نه دى چې او يا كاله به وي او كه او يا ۷۰ گنټې او كه يوه ثانيه مهلت به هم نه وي ، بل طرف ته دا معلومه سوه چې دالله ﷻ درضا بيش قيمته پانگه چې ددنيا او دآخرت دراحتونو او خوشحاليو او دهميشه آرام ضمانت دى هغه يوازې ددنيا په دې محدود ژوند كې حاصلول كيږي ، اوس هر يو انسان چاته چې الله ﷻ عقل او هوش

ورکړی دی په خپله فیصله کولی سی چی دژوند دامحدودساعتونه اوسکینډونه په کوم کارکی خرڅ کولی په کاردی، بیشکه دعقل خواهش به دا وی چی داقیمتی وختونه تر زیاتو لازیات په هغه کارکی خرڅ کړی، دکوم څخه چی د الله ﷻ رضاحاصلیږی ، باقی هغه کار کوم چی ددی ژوند د برقرار ساتلو دپاره ضروری دی ، هغه په قدر د ضرورت اختیار کړل سی .

په یو حدیث کې دنبي کریم ﷺ ارشاد دی .

اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَرَضِيَ بِالْكَفَافِ وَعَمِلَ لِمَابَعْدَ الْمَوْتِ .

یعنی عقل مند هغه دی چی دخپل نفس محاسبه کوی اوپه قدر دکفایت په معاش راضی سی او دمرګ څخه د وروسته ژوند دپاره عمل کوی .

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ

مونږته معلومه ده چی تا په غم کی اچوی د دوی خبری نو دوی تا نه درواغجن کوی ، اولیکن داظالمان خودالله

يَجْحَدُونَ ۝٣٣ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا

ﷻ دآیتونو څخه انکار کوی ، او درواغجن کړل سوی دی ډیرپیغمبران ستاڅخه مخکې نو صبریې کړی دی په

كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ

درواغجن کولو او آزار رسیدلو تردی چی راغی دوی ته مدد زما ، اوهیڅوک نه سی بدلولی دالله خبری ،

وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبَإِ الْمُرْسَلِينَ ۝٣٤ وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ

او تا ته دررسیدلی دی څه حالات دپیغمبرانو ، اوکه په تا باندی ګران وی

إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا

د دوی مخ اړول نوکه ستاپه وس کیدی سی نو ولټوه یو غار په مځکه کی یا ځینه

فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ

په آسمان کی بیا راوړه دوی ته څه معجزه ، او که الله ﷻ غوښتلی نوجمع کړی به یې وای ټول په سیده لاره

فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ۝٣٥ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ

نو ته مه کیږه دناپوهانو څخه ، منی هغه کوم چی اوری

وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ

او مړي به ژوندي کړي الله بيا به دهغه طرف ته راوستل سي ، او وايي ولی نه نازليږي په ده

اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۭ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰٓي اَنْ يُّنَزِّلَ اٰيَةً وَّلٰكِنَّ

يوه نښانه دده درب دطرف څخه ، ووايه چي دالله قدرت سته په دې خبره چي نازله کړي نښانه او ليکن

اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِنْ دَاۗبَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا طٰۗىِٕرٍ

په دوی کی ډير نه پوهيږي ، اونه دي يو تلونکي په مځکه او نه يو مرغه

يَّطِيْرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّآ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ ۭ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتٰبِ مِنْ شَيْءٍ

چي الوزي په دوو وزرونو خپلو، مگر هر يو امت دي ستاسي په ډول ، مونږ نه دي پريښي په ليکلو کی يو شی

ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِي

بيا به ټول دخپل رب په مخکې جمع وی ، او کوم چي درواغجن کوی زمونږ آيتونه هغه کانه اوګونګيان دی

الظُّلُمٰتِ ۭ مَنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ ۭ وَمَنْ يَّشَاْ يَجْعَلْهُ عَلٰي صِرَاطٍ

په تيارو کی ، چالره چي غواړي الله گمراه يې کړي او چالره چي غواړي ويې کرځوی په سيده

مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ

لاره باندی ، ته ووايه وګوری که راسی په تاسی عذاب دالله ﷻ ياراسی په تاسی قيامت

اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ ۚ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٤٠﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُوْنَ

نوآيا دالله څخه ماسوا بل څوک به رابولي ، ووایاست که تاسی رښتينی ياست ، بلکه هغه به رابلی

فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُوْنَ اِلَيْهِ اِنْ شَاۗءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُوْنَ ﴿٤١﴾ ع

نوليری کوی به هغه مصيبت دکوم دپاره يې رابلی که وغواړي او تاسی هيروی څوک چي شريک جوړ وی

لنډتفسير: (دکفارو پر بي هوده خبر نبي کريم ﷺ ته تسلي)

مونږ ښه پوه يو چي تابه د دوی (کفارو) خبری غمجن کوی نو (ته غم مه کوه بلکه د دوی معامله الله ﷻ ته

وسپاره څکه چې) دا خلق (سیده په سیده) تاته دروا غجن وایي لیکن دا ظالمان دالله ﷻ دایتونوڅخه
(قصداً) انکار کوي (که څه هم په دې ستا درواغ کول هم لازمیږي مګر د دوی اصل مقصد دالله ﷻ
دآیتونو درواغ کول دي ، لکه چې په دوی کې څینې مثلاً ابوجهل ددې اقرارکوونکی هم دی ، اوکله چې
د دوی اصل مقصود دالله ﷻ دآیتونو درواغ کول دي ، نو د دوی دامعامله په خپله دالله ﷻ سره سوه هغه
به په خپله ددوی سره پوه سي، ته ولې غم کوې) او(دکفارو دا درواغ کول څه نوې خبره نه ده بلکې) ډېر
پیغمبران چې ترتامخکې راغلي دي هغوی هم درواغجن سوي دي چې په دغه هغو صبر وکړی چې دوی
درواغجنان سول او دوی ته (قسم قسم) تکلیفونه رسول سوي دي تردې چې زمونږ امداد دوی ته
ورسیدی (چې مخالف ورته مغلوب سو ، تر دغه وخته پورې دوی صبرکوی) او(دغه ډول ترصبرکولو
وروسته به تاته هم دالله ﷻ امداد ورسیږي څکه چې) دالله ﷻ خبرو (وعدو) لره څوک بدلوونکی نسته (او
دامداد وعده ستاسره سوې ده لکه چې فرمایي ، لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي: او تا ته دپیغمبرانو څینې قصې (په
قرآن کې) در رسیدلې دي (په کوموسره چې دالله ﷻ امداد او دمخالفینو په آخرې کې مغلوب والی
ثابتیږي ، اوخلاصه ددې تسلي دا ده چې دالله ﷻ وعده ده چې د اولنیو څو ورځو تر صبر کولو وروسته
هغه خپلو رسولانو ته امداد لیږي ، په کوم سره چې په دنیاکې هم حق غالب کیږي اوباطل مغلوب کیږي
اوپه آخرت کې هم دوی ته عزت اونجات حاصلیږي ، ستاسې سره هم دامعامله کیدونکې ده ته غم مه
کوه او درسول الله ﷺ شفقت اومحبت چې کله ترټولو انسانانو زیات وو ، ده ﷺ سره ددې تسلي دا
غوښتل، چې دا مشرکان که په دې موجوده معجزو او دنبوت په دلیلونو مطمئن نه وي او ایمان ورباندې
نه راوړي ، نو دځه قسم معجزو چې دوی مطالبه کوي هغه معجزې که واقع سي شاید چې دوی ایمان
راوړي اوپه دې وجه چې د دوی کفرېې لیدې نوصبریدې به نهو نوپه راتلونکوآیتونوکې الله ﷻ
داوښووله چې دخدای ﷻ دحکمت په تقاضاسره د دوی فرمائشي معجزې نه سي واقع کیدې تاسې لږ
صبر کوی او د دوی د واقع کیدو فکر مه کوی لکه چې فرمایي ، وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ: اوکه په تاسې (ﷺ)
د دوی (منکرانو) مخ اړول (اوانکار) ګران وي (او په دې وجه ستا زړه غواړي چې د دوی فرمائشي
معجزې ظاهري سي) نوکه ستا داقدرت وي چې په مځکه کې (دتلو) څه غار یا آسمان ته (دتلو) څه ځینه
ولټوی (بیا دهغه په ذریعه مځکې یا آسمان ته ولاړ سې دهغه ځای څخه) معجزه (د دوی دفرمائشي
معجزو څخه) راوړې نو (ښه ده ته داسې) وکړه (یعنې مونږ خو د دوی دا فرمائشونه په وجه دنیستوالی
دضرورت اوپه مقتضا دحکمت نه پوره کوو، که ته دا غواړې چې په څه نه څه ډول دې دوی مسلمانان
سي نو ته په خپله ددې انتظام وکړه) اوالله ته (په تکویني طور) که منظوره وای نو دا ټول به یې په (نیکه)
لارجمع کړي وای (لیکن کله چې دوی په خپله خپله نیکمرغي نه غواړي ، په دې وجه تکویناً الله ﷻ ته
دامنظوره نه سوه ، نو بیا ستا په غوښتلو به څه وسي) نو ته (دا فکر پریږده او) په ناپوهانو کې مه کیږه
(حق خبره او هدایت خو) هغه خلق قبلوي کوم چې (حق خبره دحق دطلب کولوپه اراده سره) اوري او(که
ددې انکار اواعراض پوره سزا دوی ته په دنیاکې ونه رسیږي نوڅه به وسي آخر یوه ورځ) مړي به الله ﷻ د
قبرونو څخه ژوندي راپورته کړي بیا به دوی ټول دالله ﷻ طرف ته (دحساب دپاره) راوستل سي او دا

(منکر) خلق (په عناد سره) وايي چي که دا نبي وي نو پرده (زمونږ دفرمائشي معجزو څخه) يوه معجزه ولي نازله نه سوه، ته ووايه چي الله ﷻ لره بيشکه قدرت سته پردي باندي چي هغه (هم دغسي) معجزه نازله کړي، ليکن په دوی کي اکثر (ددي انجام څخه) ناخبر دي (په دي وجه دا درخواست کوي اوهغه انجام دا دی چي که بيا هم ايمان رانه وړي ، نوټول فوراً هلاک کړل سي لکه دا قول د الله ﷻ ، وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ: مطلب دا دی چي د دوی دفرمائشي معجزي ظاهرولو ضرورت خو ځکه نسته چي مخکني کافي دي ، لکه دا قول دالله ﷻ ، أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ: اومونږ پوهيږوچي به فرمائشي معجزه به هم ايمان نه راوړي نودعذاب مستحق به سي ، په دي وجه دحکمت تقاضا دا ده چي د دوی فرمائشي معجزه ظاهره نه سي اودآيت په آخر کي ، وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ مِنَ الْجَاهِلِينَ: فرمايل دمحبت اوشفقت په طور دي ، لفظ دجهالت په عربي ژبه کي ددي عامي معنی دپاره هم استعماليږي په خلاف دپښتو او اُردو ژبي څخه، په دي وجه ددي ترجمه په لفظ دجهل يا جهالت سره کول د ادب څخه خلاف ده ، په راتلونکي آيت کي دخبرداري دپاره دقيامت او دټولو مخلوقاتو دحشرذکردی) اوځومره قسمه حيوانان چي په مځکه (که په وجه دي اوکه په اوبو کي) گرځيدونکي دي اوځومره قسمونه چي دمرغانو حيوانانو څخه دي چي په خپلو دوو وزرو الوزي په دوی کي يوقسم داسي نسته کوم چي (دقيامت په ژوندي راپورته کيدو کي) ستاسي په شان ټولي نه وي او (که څه دا ټول د خپل ډيروالي په وجه بي شميره به وي ليکن زمونږ په حساب کي ټول ليکلي دي ځکه چي) مونږ په (خپل) کتاب (لوح محفوظ) کي هيڅ شي (کوم چي ترقيامته پوري کيدونکي دي بي ليکلو) نه دی پريښي (که څه هم الله ﷻ ته دليکلو هيڅ ضرورت نه وو دده علم ازلي اوهرڅه لره چاپيره کوونکي کافي دي، ليکن د ليکلو په ذريعه په ضبط کي راوستل عام فهم او پوهي ته ډير نژدي دي) بيا (ددي څخه وروسته په خپل مقرر وخت) به ټول (انسانان او حيوانان) دخپل رب مخ ته جمع سي (مخ ته بيا نبي کريم ﷺ ته دتسلي مضمون دی) اوکوم خلق چي زمونږ آيتونه دروغجن کوي دغه خو (دحق د اوريدو څخه) کانه (غوندي) او (دحق دوينا څخه) گونگيان (غوندي) کيږي (او ددي په وجه سره) په قسم قسم تيارو کي (گرفتار) دي (ځکه چي هر يوکفر يوه تياره ده اوپه دوی کي مختلف قسم کفرونه جمع دي، بيا ددي اقسامو دکفر بيا بيا مکرر کول جلا جلا تياري دي) الله ﷻ چالره چي وغواړي (په وجه دمخ اړولو دحق څخه) بي لاري کوي اوهغه چا لره چي وغواړي (په خپل فضل سره) پر نيکه لاره لگوي ته (دي مشرکانو ته) ووايه چي (ښه ده نو) داخو وښياست چي که په تاسي باندي دخدای عذاب راسي يا پر تاسي قيامت راسي نو آيا (ددي عذاب اوهيبت دقيامت، دليري کولو دپاره به) دخدای ﷻ څخه ماسوا يوبل چاته او اوازونه کوي که تاسي (دشرک په دعوي کي) رښتيني ياست (نو په کار دي چي دغه وخت هم غيرالله راوبلي ليکن داسي به هيڅکله نه وي) بلکي (دغه وخت خو) خاص هغه رابلي بيا دکوم (آفت دليري کولو) دپاره چي تاسي (هغه) راوبلي که هغه وغواړي نو دغه به ليري هم کړي (اوکه ونه غواړي نو نه بي ليري کوي اوکوم چي تاسي (اوس دالله ﷻ) شريک جوړ وي (هغه ټول هيرکړی (نوچي دسختي په وخت کي دغه خپل باطل معبودان هيروی نو په راحت کي دوی څه په کار دي)

معلومات اومسئلي: په ذکرسوو آيتونو کي په اولني آيت کي چي بي کوم فرمايلي دي ، فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ

یعنی داکفارپه حقیقت کی تا نه درواغجن کوی بلکه دالله ﷻ آیتونه درواغجن کوی، ددی واقعه په تفسیر مظهری کی په روایت دسُدّی داسی نقل کړل سوی ده ، چی یو وار دقریشو کافرانو دوه سرداران اخنس بن شریق او ابوجهل یوځای سول ، نو اخنس دابوجهل څخه پوښتنه وکړه چی ای ابوالحکم! (په عربو کی ابو جهل دابوالحکم په نوم سره یادیدی په اسلام کی دده دکفر اوعنادپه سبب ورته دابوجهل لقب ورکړل سو) دلته مونږ دواړه یوازی یُو، زما او ستا خبری بل دریم نه اوری ما ته دمحمد بن عبدالله (صلی الله علیه وسلم) متعلق خپل صحیح صحیح خیال وښیه چی ته دی ربښتنیی ګنی اوکه درواغجن؟ ابوجهل په الله ﷻ قسم واخیستی او وی ویل چی بیشکه محمد (ﷺ) ربښتینی دی، ده په ټول عمرکی هیڅکله درواغ نه دی ویلی، لیکن خبره دا ده چی دقریشو دقبیلی په یوشاخ بنوقصی کی ټولی خوبیانی جمع کیږی باقی قریش خالی پاته کیږی، نو دا مونږ څنګه برداشت کولی سو؟ جنډه دقصی په لاسونوکی ده په حرم کی حاجیانوته د اوبو ورکولو مهم خدمت د دوی په لاسونوکی دی ، دبیت الله دربانی او ددی کیلی د دوی په لاسونوکی ده اوس که نبوت هم په دوی کی ومنل سی نو دباقی قریشو سره به څه پاته سی، یو بل روایت دناجیه ابن کعب څخه نقل دی چی ابوجهل یو وار په خپله نبی کریم ﷺ ته وویل چی په تا د درواغو هیڅ ګمان نسته او نه مونږ تا درواغجن کوو، البته مونږ دغه کتاب یا دین درواغجن کوو، کوم چی تا راوړی دی (مظهری)

ددی روایتونو په بنا باندی آیت په خپله حقیقی معنی کیّ هم اخیستل کیږی چی داکفارتانه مخکی دالله ﷻ دآیتونو درواغجن کوی او ددی آیت دا مطلب هم کیدی سی چی دا کفارکه څه هم په ظاهره کی تا درواغجن کوی خوپه حقیقت کی ستا د درواغ کولو انجام په خپله دالله ﷻ اودهغه دآیتونو د درواغجن کولو دی ، لکه چی په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی ماته ازار رسوی ، دغه په حقیقت کی الله ﷻ ته د ازار رسولو حکم کی دی ، او دشپږم آیت ، وَمَامِنْ دَآبَةٍ : څخه معلومه سوه چی د قیامت په ورځ به دانسانانو سره ټول حیوانان هم ژوندی کیږی اوابن جریر ابن ابی حاتم اوبیهقی دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت نقل کړی دی چی دقیامت په ورځ به ټول حیوانان اومرغان هم دوباره ژوندی کیږی اودالله ﷻ انصاف تردی اندازی پوری دی چی که یوښکرورحیوان بی ښکروحیوان په دنیاکی وهلی وی نو نن به دهغه بدل دده څخه اخیستل کیږی (دغه ډول به دنوروحیوانانودیوبل سره دظلم بدل اخیستل کیږی) اوکله چی د دوی دیوبل څخه حقونه اودظلمونو بدلی واخیستل سی ، نوحکم به ورته وسی چی ټول خاوری سی نو ټول حیوانان به دغه وخت دخاور غونډۍ سی ، دا به هغه وخت وی چی کافران به ووایی ، یٰلَیۡتَنِیۡ کُنۡتُ تُرٰابًا: یعنی کاشکی! زماسره هم دامعامله سوی وای او زه خاوری سوی وای او دجهنم د عذاب څخه به خلاص سوی وای .

امام بغوی رحمه الله په یو بل روایت کی دحضرت ابوهریره ﷺ څخه نقل کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دقیامت په ورځ به ټولو دحقونو خاوندانو ته د دوی حقونه ادا سی تردی چی دبی ښکرو بیزو بدل به د ښکور ورو بیزو څخه واخیستل سی .

(دخلقو دحقونو انتهايي اهميت)

داټولو ته معلومه چې حيوانان دڅه شريعت او احکامو مکلف نه دي ، مکلف يوازې انسانان او پيريان دي ، او ښکاره خبره ده چې دغير مکلف سره دجزاء او سزا معامله نه سي کيدی ، په دې وجه علماء فرمايي چې په محشر کې دحيوانانو څخه بدله اخيستل په دې وجه نه دي چې دوی مکلف دي ، بلکه درب العالمين د انتهايي عدل او انصاف په وجه دي ، چې يو حيوان پر بل حيوان څه ظلم وکړی نو بدله به ورڅخه اخيستل کيږي ، باقي د دوی په بل هيڅ عمل به جزا او سزا نه وي ، ددې څخه معلومه سوه چې دالله ﷻ دمخلوق په مينځ کې دحقونو او ظلمونو معامله دومره سخته ده چې غيرِ مکلف حيوانان ورڅخه هم نه دي ازاد مګر افسوس چې ډير ديندار ان ورڅخه غفلت کوي .

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنٰهُمْ بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ

او مونږ رسولان ليږلي وه ډيرو امتونو ته ستا څخه مخکې بيا دوی ونيول مونږ په سختۍ کې او په تکليف کې ددې

يَتَضَرَّعُوْنَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَآ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوْا وَلٰكِنْ قَسَتْ

دپاره چې دوی عاجزي وکړي ، بيا دوی عاجزي ولې ونه کړه هر کله چې راغې په دوی عذاب زمونږ ليکن سخت سول

قُلُوْبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا بِهٖ

زړونه د دوی او ښائسته کړو دوی ته شيطان هغه کارونه چې دوی کول ، بيا کله چې دوی هير کې هغه نصيت

فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ ؕ حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوْا بِمَآ اُوْتُوْٓا اَخَذْنٰهُمْ

چې دوی ته سو وو ، خلاصې کړې مونږ په دوی دروازې دهرشي ، تردې چې دوی خوشحاله سوه په هغو شيانو چې

بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُّبْلِسُوْنَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ؕ

دوی ته ورکړل سوي وو ، ونيول مونږ دوی ناڅاپه نو دغه وخت دوی نااميده سول بيا پريکړل سو بيخ ددغه ظالمانو.

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٥﴾

او ټول صفتونه الله ﷻ لره دي چې پالونکی دی دټول جهان

لنډتفسير: او مونږ تر تا مخکې امتونو ته هم پيغمبران ليږلي وه (ليکن هغوی ډوی ونه منل) نو مونږ دوی په تنګدستۍ او ناروغۍ سره ونيول چې دوی عاجزي وکړي (او دخپل کفر او ګناه څخه توبه وباسي) نو کله چې دوی ته زمونږ سزاګانې ورسيدې ، د دوی عاجزي ولې ونه کړه (چې جرم يې معاف سوی وای) ليکن د دوی زړونه خو (تر سختولا) سخت سوه او شيطان ددوی بدعلمونه ددوی په خيال کې (هم دغسې)

ساتنه کول سي چې کله د غه خلقو ته د عیسی [illegible] کوم چې [illegible]
د بعضو او د طرف څخه نصیحت کول کیدی [illegible] حکمت [illegible] کوم [illegible]
او عبرت د هرشي [illegible] خلاصی کړی شوی چې کله دوی په هغه [illegible] کوم چې دوی [illegible]
و سپه [illegible] په عقب [illegible] کی دوی [illegible] هغه وخت کوم دوی [illegible]
له کمانه د عذاب څخه [illegible] عذاب [illegible] کی چې [illegible]
شریف کی راغلی [illegible] په دی عذاب [illegible] خلقو [illegible] ذکر شوی چې [illegible]
پروردگار دی چې داسی [illegible] دکومو په وجه چې [illegible] کی [illegible]
معلومات اومسئلې [illegible] په ذکر [illegible] کی بی د شرک وکفر د مخلوق [illegible] توجه [illegible] ذکر [illegible]
خاص انداز بی کړی دی چې [illegible] دمکی د مشرکو څخه پوښتنه کړی ده چې که په تاسی [illegible]
مصیبت راسی، مثلاً د الله ﷻ عذاب در باندی په دی دنیا کی [illegible] مرگ [illegible] که هغه
راپورته سی او په خپلو زړونو کی فکر وکړی او ووایاست چې تاسی به د غه وخت د غو څخه د مصیبت
لیری کولو دپاره څوک رابلی او د چا څخه به امید ساتی چې هغه به ستاسی څخه عذاب او مصیبت لیری
کړی، آیا دا د ډیرو بتان چې په خپله تاسی جوړ کړی دی یا په مخلوق کی هغه خلق چې تاسی ورته
د خدایی حیثیت ورکړی دی . د غه وخت به ستاسی په کار درسی؟ او تاسی به دوی ته فریاد وکړی؟ او
که بوازی یو الله ﷻ به د غه وخت رابلی؟ ددی جواب د یو هوښیار لرونکی انسان څخه بغیر ددی څخه بل
څه نه سی کیدی کوم چې په خپله الله ﷻ د دوی د طرف څخه ذکر کړی . چې ددی عام مصیبت په وخت
کی نو لوی لا لوی مشرک هم ټول بتان او خپل جوړ کړی معبودان هیروی او بوازی یو الله ﷻ رابلی .
نو او س نتیجه بکاره سوه چې دا ستاسی بتان او معبودان کوم ته چې تاسی د خدایی حیثیت ورکړی
دی او دوی خپل مشکل کشا او حاجت روا گنی او وایاست، نو کله چې ددی لوی مصیبت په وخت کی
ستاسی په کار رانه سی او ستاسی هم دا زړه ورتیا او همت نه وی چې دوی د خپل امداد د پاره را
وغواړی، نو بیا د دوی عبادت او مشکل کشایی به په کومه ورځ په کار درځی؟
دا مضمون د تیرو آیتونو خلاصه دی . په دی کی بی په طور د فرض کولو سره دا وښووله چې ستاسی
د کفر او شرک نافرمانی په سزا کی پر تاسی ددی دنیا په ژوند کی هم عذاب راتلی سی او فرض کړه که په
ژوند کی عذاب رانه سی نو د قیامت راتلل خو یقینی دی په کوم کی چې به د انسان د ټولو عمرونو
او کارونو معاینه اخیستل کیږی او د جزا او سزا حکمونه به کول کیږی
دلته د قیامت څخه مراد خاص معلوم قیامت هم کیدی سی . او دا هم کیدی سی چې دلفظ د ساعة څخه
دلته کوچنی قیامت مراد وی . کوم چې د هر یو انسان په مرگ باندی قائمیږی . لکه مشهوره ده . من
مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ يعنی کوم سړی چې مړ سی دده قیامت ددی وخت څخه قائم سو . ځکه چې
د قیامت د حساب او کتاب اولنی نمونه به په قبر او برزخ کی مخ ته راځی . او د قیامت د جزا او سزا نمونی
به ددی ځای څخه شروع کیږی . لنډه دا خبره ده چې نافرمانی کوونکی بی په دی آیتونو کی خبردار کړی
دی . چې ددی خپلی نافرمانی سره بی فکره کیږه مه . کیدی سی چې ددی دنیا په ژوند کی پر تاسی د الله

ﷻ څخه عذاب راسی لکه چی پر تیرو امتونو راغلی دی ، اوکه دا هم نه وی نو بیا تر مرګ یا قیامت وروسته حساب کتاب خو یقینی دی.
لیکن د خپل ژوند دمحدودو وختونو اوپه دی کی د ورپیښو محدودو تجربو پر بنا خو دوی دپیغمبرانو علیهم السلام بیرول او خبرول یو وهمی شیان په خیال کی راولی او شاته یی اچوی اوخاص بیا چی داسی حالات هم په هره زمانه کی مخ ته راځی چی ډیر خلق دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ دښکاره نافرمانیو کولو باوجود ښه دعیش ژوند تیروی ، په دنیا کی مال ، دولت عزت اوشوکت ورته حاصل وی ، یو طرف ته دا لیدل ، بل طرف ته دالله ﷻ دپیغمبر ﷺ دا بیرول چی پرنافرمانی کوونکو به عذاب راځی کله چی دا دواړه خبری یوځای کړی، او وګوری نو د دوی بهانی لټوونکی طبعیت او شیطان دوی دوی ته دا ښیی چی د پیغمبر وینا یو هسی غولول او وهمی خیال دی ، ددی خبری دجواب دپاره په مینځ کی په ذکر سوو آیتونو کی الله ﷻ دتیرو امتونو واقعات او پر دوی جاری کیدونکی دقدرت قانون بیان کړی دی ارشاد فرمایی، وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ. یعنی مونږ ستا څخه مخکی هم خپل رسولان دنورو امتونو طرف ته ولیږل اوپه دوه قسمه مو د دوی امتحان واخیستی اول مو وربانډی سختی اوتکلیف واچول چی که ددی څخه وبیریږی او دالله ﷻ طرف ته راوګرځی ، کله چی هغوی په دی کی ناکام سول او پرځای ددی چی دالله ﷻ طرف ته راګرځیدلی وای او دسرکښی څخه منع سوی وای ښه به نافرمانی اوسرکښی کی بوخت سول نو اوس مونږ د دوی بل قسم امتحان شروع کړی اوپه دوی مو ددنیا دعیش اوعشرت دروازی خلاصی کړی او ددنیا د ژوند متعلق مو دوی لره هرڅه ورکړل ، چی شاید دا خلق نعمتونه ووینی اوخپل نعمت ورکوونکی اواحسان کوونکی وپیژنی اوپه دی شان سره دوی په عیش او عشرت کی داسی بوخت سول چی دالله ﷻ او رسول ﷺ پیغامونه یی ګرسره هیرکړل او ددی څو ورځو په ژوند باندی به مست سول نو په دواړه قسمه ازمائش او امتحان کی ترناکامه کیدو وروسته پر دوی هر قسم دلیلونه تمام سول نو دالله ﷻ په عذاب کی ناڅاپه ونیول سول او داسی یی ورک کړل چی سلسله د نسب یی هم په دنیا کی پاته نه سوه ، داعذاب پر تیرو امتونو اکثر داسی راغی چی کله وربانډی د آسمان څخه کله دمځکی څخه کله په بل صورت سره یو عام عذاب راغی او ټول قوم په کښی تباه سو دحضرت نوح ﷺ ټول قوم د اوبو داسی طوفان راګیر کړو چی دغرونو سرونه ورڅخه هم محفوظ پاته نه سول ، پر قوم عاد دهوا طوفان اته ۸ ورځی مسلسل راغی چی یو تن ورڅخه هم باقی پاته نه سو دثمود قوم دهیبت ناک اواز په ذریعه تباه سو ، دقوم لوط ﷺ پوره وطن چپه کړل سو ترننه پوری د اردن په علاقه کی دیو عجیبه قسمه اوبو په صورت کی موجود دی چی یو دساه والا شی جنګوښه ، ماهی اونور هم په کښی ژوندی نه سی پاته کیدی ، په دی وجه ده ته بحرمیت (یعنی مړ دریاب) وایی، او بحرِ لوط (یعنی د لوط ﷺ دریاب) ورته هم وایی.
غرض دا دی چی دتیرو امتونو دنافرمانو سزا اکثره خو ددی مختلف قسمه عذابونو په شکل کی راغلی ده چی په یو وخت په کښی ټول قوم تباه او برباد سوی دی اوکله داسی هم سوی دی چی په ظاهره په خپل طبعی مرګ مړه دی او داسی مړه دی چی مخ ته بیا د دوی څوک نوم اخیستونکی هم نه دی پاته سوی.

په ذکر سوی آیت کی داهم وښول سوه چی دالله رب العالمین عذاب پر یو قوم باندی داسی ناڅاپه نه راځی، بلکی په طور دخبردارولو لړلړ سزاګانی نازلوی چی ددی په ذریعه نیک بخته خلق دخپل غفلت څخه راوګرځی په صحیح لاره روان سی، او داهم معلومه سوه چی کوم تکلیف اومصیبت په دنیا کی په طور دسزا ورکول کیږی ددی صورت که څه هم دسزا وی ، لیکن په حقیقت کی داسزا نه وی ، بلکی د غفلت څخه دبیدارولو دپاره وی ، چی دا عین تقاضا درحمت ده ، دقرآن کریم په یو بل آیت کی ارشاد دی ، وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ: یعنی مونږ دوی ته دلوی عذاب ورکولو څخه مخکی یو کوچنی عذاب ورڅکو چی که دوی اوس هم حقیقت وپیژنی ، دخپلی غلطی لاری څخه راوګرځی.

په دی آیتونو سره دا شبهه لیری سوه چی دا دنیا خو دجزاء کور نه دی ، بلکی دعمل کور دی ، دلته خو نیک بد ، خیر او شر په یو چا پوری تللی سی ، بلکه بدان تر نیکانو ښه وی ، بیا په دی دینا کی دسزا جاری کولو څه مطلب دی؟ جواب ښکاره دی چی اصل جزا او سزا خو په هغه ورځ دقیامت کی وی چی د هغه نوم ، يَوْمِ الدِّيْنِ : ینی دبدلی ورځ ده ، لیکن څه تکلیفونه په طور دنمونی دعذاب، اوڅه راحتونه په طور دنمونی دثواب په دی دنیاکی هم په مقتضا د رحمت سره رالیږل کیږی اوځینی عارفان خو دافرمایی چی ددنیا ځومره خوندونه او راحتونه چی دی ، دا هم ټولی نمونی دی دجنت د راحتونو ، ددی دپاره چی د انسان دی طرف ته مینه پیدا سی ، اوځومره تکلیفونه، پریشانی اوغمونه چی په دی دنیاکی دی ، داهم ټولی دآخرت دعذاب نمونی دی ، چی انسان ددی څخه دځان خلاصولو اهتمام وکړی، که نه وی نوبغیر د څه نمونی ښوولو څخه یو شی ته نه مینه پیداکیدی سی او نه ورڅخه بیریدی سی ، غرض دا دی چی ددنیا راحت اوتکلیف په حقیقت کی جزاء او سزا نه دی، بلکی دجزاء او سزا نمونی دی ، او دا ټوله دنیا دآخرت شوروم (یعنی دنمائش خونه) ده چی سوداګر په کښی دخپل مال نمونی دښوولو دپاره ددکان په مخکی ایښی وی چی ددی په لیدو سره د اخیستونکی مینه پیدا سی ، معلومه سوه چی ددنیا غم اوراحت په حقیقت کی جزاء اوسزاء نه دی، بلکی دخالق څخه دپری سوی مخلوق رابطه بیا دخالق دتړلو یو تدبیر دی،

خلق را با تو چنین بد خو کنند   تا ترا ناچار رو آن سو کنند

(مخلوق چی کله ستا سره داسی بدخویی راواخلی (نو غم او تکلیف درباندی راولی) چی ناچاره سی او دوباره ستا طرف ته راوګرځی)

په حپله دذکر سوی آیت په آخر کی هم ددی حکمت ذکر دی، لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ : یعنی مونږ چی په دنیاکی په دوی کوم محنت اومصیبت وغورځوی ددی منشا په حقیقت کی عذاب ورکول نه وو ، بلکه دا وو چی په مصیبت کی په طبعی طور سره هر سړی ته خدای یادیږی ، په دی وجه په دی محنت کی د دوی غورځول خپل طرف ته متوجه کول وو ، ددی څخه معلومه سوه چی په دنیا کی یو تکلیف او مصیبت په طور دعذاب هم په چایو سړی یا ټولی باندی راځی په دی کی هم په یو اړخ کی دالله ﷻ رحمت کارفرماوی.

ددی څخه وروسته په دریم آیت کی دا ارشاد دی ، فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ : چی کله د دوی

نافرمانۍ ترحد زیاته سوه نو په یو خطرناک آزمائش کې دوی مبتلا سول چې په دوی د دنیا دنعمتونو او کامیابیو دروازې خلاصې سوې ، په دې کې بې په دې باندې عامو انسانان خبردار کړل چې په دنیا کې په یو سړي یا په یوه ډله باندې دعیش او عشرت دزیاتوالي په لیدو باندې دوکه مه خورئ چې ګوندې دا خلق په نیکه لار باندې دي او دوی دکامیاب ژوند مالکان دي ، بلکې ډیر واره داسې حالت په عذاب کې داخته نافرنانو هم وي ، دکومو چې ناڅاپه په سخته سزا کې نیول مقرر سوي وي ، په دې وجه نبي کریم ﷺ فرمایې چې په چا باندې دنعمت اودولت باران دې اوحال دا وي چې دی په خپلو ګناهونو اونافرمانیو کې بوخت وي نو پوه سې چې دده سره استدراج کیږي ، یعنې دده دا عیش او عشرت دده په سخت عذاب کې دنیولو یوه نښانه ده (دا روایت دعقبة څخه کوي ، دارنګه په تفسیر ابن کثیر کې دي) اودتفسیر امام ابن جریر په روایت دعبادة ابن صامت ﷺ نقل کړې دي ، چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي .

کله چې الله ﷻ دیو قوم پریښوول اوزیاتول وغواړي نو دوه صفتونه په دوی کې پیدا کړي ، یو په هر کار کې اعتدال او میانه روي دوهم حیا اوپاک دامنی ، یعنې دخلاف حق شیانو داستعمال څخه ځان ساتي او کله چې الله ﷻ دیو قوم هلاکول اوبربادول وغواړي نو په دوی باندې دخیانت دروازې خلاصې کړي یعنې دوی دخپلو خیانتونو اوبدعملونو باوجود په دنیا کې کامیاب په نظر راځي ؟

په آخرې آیت کې فرمایې چې کله دالله ﷻ عذاب راغی نو دظالمانو نسل یې قطع کې او ددې په آخر کې فرمایې ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ : په دې کې اشاره ده چې په مجرمانو او ظالمانو چې کله دالله ﷻ عذاب او مصیبت راسې نو دا دټول عالم دپاره یو نعمت دی ، چې پر دې دالله ﷻ شکر اداکول په کار دي .

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ مَّنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ

ته وو ایه وګورئ که چیرې واخلي الله ستاسې غوږونه اوسترګې اومهروو هي ستاسې په زړونو نو څوك دی داسې

يَاْتِيْكُمْ بِهٖ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُوْنَ ﴿٤٦﴾

رب دالله څخه ماسوا چې تاسې ته به دا شیان درکړي وګوره مونږ څنګه بیانوو آیتونه بیا هم دوی منع کوي ،

قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ

ته وو ایه وګورئ که راسي په تاسې عذاب دالله ناڅاپه یا په ښکاره نو څوك به هلاك سي

يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا

دظالمانو څخه ماسوا ، او مونږ رسولان نه لیږو مګر

مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

خوشحالي او بیره اورونکي بیا چاچې ایمان راوړی او خپله اصلاح یې وکړه نو نه به بیره په دوی

وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۴۸﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿۴۹﴾

اونه به غمجن وی ، اوچا چی درواغجن کړل زمونږ آیتونه دوی ته به ورسیږی عذاب خکه چی دوی نافرمانی کوله

لنډتفسیر: ته ﷺ (دوی ته دا هم) ووایه چی دا ونښیاست چی که الله ﷻ ستاسی د اوریدو طاقت اولیدو طاقت بالکل واخلی (چی نه بیا تاسی څه اوری او نه وینی) اوستاسی په زړونو مهر ولګوی (چی په زړه سره تاسی بیا په څه نه پوهیږی) نو دالله ﷻ څخه ماسوا بل کوم معبود دی چی دا (شیان) تاسی لره بیا درکړی (کله چی ستاسی په اقرار سره هم داسی نه ده) نو بیا څنګه بل څوک دعبادت لایق ګنې ته وګوره چی مونږ څنګه دلیلونه په مختلفو اړخونو سره ښکاره کوو (بیاهم په دی دلیلونوکی غور اوددی دنتیجو منلو څخه) دوی منع کوی ، ته (دوی ته) دا هم ووایه چی دا ونښیاست که په تاسی دالله ﷻ عذاب راسی ، برابره خبره ده که په بی خبری کی یا په خبر سره نو آیا بغیر دظالمانو څخه (په دی عذاب سره) به بل څوک هم هلاک سی (مطلب دا دی چی که عذاب راغی نوهغه به ستاسی دظلم په وجه پر تاسی پریوزی ، مومنان به ورڅخه خلاص وی په دی وجه تاسی لره پوهیدل په کار دی او ددی امید مه کوی چی ګوندی که عذاب راسی نو زمونږ سره په کښی مسلمانان هم اخته سی ، لکه چی وایی ، مرګ انبوه جشنی دارد ، یعنی د شریکی اوګنی مرګ جشن وی ، دا خبره هیره کړی ، عذاب به پرتاسی یوازی وی مسلمانان به ورڅخه خلاص وی) او مونږ پیغمبران (دکومو پیغمبری چی په قطعی دلیلونو سره ثابته سوی وی) یوازی په دی وجه لیږو چی دوی (ایماندارو اوحکم منونکو ته) دالله ﷻ دناراضه کیدوڅخه) وبیروی (په دی وجه بی نه لیږو چی دحجت ترتمامیدو وروسته بیا هم مخالفین دعناد په وجه چی کوم ډول ډول فرمانشونه کوی هغه ټول پوره کړی وښیی) بیا (دغه پیغمبرانو د زیری ورکولو او دبیرولو څخه وروسته) کوم سړی چی ایمان راوړی او (دخپل حالت عقیدتاً او عملاً) اصلاح وکړی، نو په دغه خلقو (په آخرت کی) هیڅ بیره نسته اونه به هلته غمجن وی اوکوم خلق چی (ددی زیری او بیرولو څخه وروسته هم) زمونږ آیتونه درواغ کوی، دوی ته به (ځینی وخت په دنیا کی نه وی نو په آخرت کی خو به خاما) عذاب وی ، په وجه ددی چی دوی د ایمان ددائری څخه دباندی وزی .

قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّيْ مَلَكٌ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى

ته ﷺ ووایه چی زه نه وایم تاسی ته چی زماسره خزانی دالله دی اونه زه په غیبوخبرو پوهیږم اونه وایم تاسی ته چی زه ملائکه یم زه په هغه چلیږم کوم چی ما ته دالله ،

اِلَيَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۚ اَفَلَا تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۵۰﴾ وَ

حکم راځی ، ته ووایه چی کله برابر یدی سی ړوند او لیدونکی ، نو آیا تاسی غور نه کوی ،

اَنْذِرْ بِهِ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْ يُّحْشَرُوْٓا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ

اوخبردار کړه په دی قرآن سره هغه خلق کوم چی بیریږي ددې څخه چی دوی به جمع سی دخپل رب په مخکې داسی

مِّنْ دُوْنِهٖ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿٥١﴾

چې نه به وي دوى لره د الله څخه ماسوا نه څوك حمايتي او نه سفارش كوونكى دپاره چې دوى خان وساتى (دګناه څخه)

تفسير: ته (دى عنادګرو خلقوته) ووايه چې نه خو زه داسى ته دا وايم چې زما سره دالله ﷻ ټولي خزانى دي (چې څه زما څخه وغوښتل سى نو په خپل قدرت سره يې وركوم) او نه زه ټول دغيبو شيان پيژنم (كوم چې دالله ﷻ خاصه ده) اونه زه تاسى ته دا وايم چې زه ملائكه يم، زه خو يوازى دهغه وحى تابعدارى كوم كومه چې ماته راځى (چې په دى كى په مقتضاء دوحى باندى په خپله عمل كول هم داخل دى او نورو ته دعوت وركول هم، لكه چې دتيرو تمامو پيغمبرانو عليهم السلام هم دا حال وو بيا) ته دوى ته ووايه چې ړوند اوليدونكى چيري برابريدى سى (اوكله چې دا خبره ټول منى) نو ايا تاسى (دسترګو خاوندان جوړيدل نه غواړى اوپه دى ذكر سوى تقريركى) غور (كامل په قصد دطلب دحق) نه كوى؟ (چې په ښكاره سى او تاسى په ليدونكو كى دا خل سى) او كه (په دى خبرو بيا هم دوى دعناد څخه نه واپس كيږى نو د دوى سره بحث اومباحثه بنده كړه او ستا چې كوم اصلى كار دى درسالت دتبليغ، په دى كى مشغول سى او) داسى خلق (په كفر اوګناه باندى دخداى دعذاب څخه په خاص طور سره) وبيروى (كوم چې په عقيده يا لږ تر لږه په احتمال سره) ددى خبرى بيره لرى (چې په قيامت كى به) دخپل رب مخ ته به په داسى حالت كى جمع سى چې دالله ﷻ څخه ماسوا (كوم كوم چې مددګاران يا سفارشيان كفاروګڼل دغه وخت به په دوى كى) نه به يې څوک مددګار وي او نه (مستقل) شفاعت كوونكى، شايد چې دا خلق دعذاب څخه وبيريږى (او دكفر اوګناه څخه راوګرځى)

معلومات اومسئلې (دعربو دكفارو دطرف څخه دفرمائشي معجزو معاندانه مطالبه)

دمكى دكفارو په مخكى دنبى كريم ﷺ بې شميره معجزى اودالله ﷻ واضح دليلونه ښكاره سوى وه ، دنبى كريم ﷺ په حالت ديتيمى كى دنيا ته تشريف راوړل، دليكلو ويلو څخه بالكل يوازى پاته كيدل په داسى مځكه كى پيداكيدل دكومى چې خوا او شاته هم نه څوك عالم وو اونه علمى مركز، دعمر شريف څلويښت كلونه يې دغه ډول محض د امى والى په حالت كى دټولى مكى والاوو په مخكى تيريدل، بيا تر څلويښتو كالو وروسته ناڅاپه دده ﷺ په ژبه مباركه دداسى عقل حيرانوونكى حكيمانه كلام جارى كيدل دكوم فصاحت اوبلاغت چې دعربو ټولو بليغانو ته چيلنج وركړى ، دهميشه دپاره يې د دوى په خلو باندى مهر ولګوى ، دكوم چې معنى دحكمت څخه ډكى دى اوترقيامته پورى دانسانى ضرورتونوخيال په كښى ساتل سوى دى ، ددى سره سره يې دكامل انسان دژوند يو داسى عملى نظام پيش كى ، كوم چې دانسان عقل اودماغ هيڅكله پيش كولى اوجوړولى نه سى ، بلكه په عملى طور يې هم په دنياكى په ډيره كاميابى سره رائج كى او وى ښووى ، اوهغه انسان كوم چې خپل انسانيت يې هيركړى وو، دحيوانانو په شان يې د خپل ژوند مقصد يوازى خوراک څښاک، خوب او ويښيدل مقرركړى وو ، ده ته يې دصحيح انسانيت سبق وركړى دده مخ يې دهغه لوى مقصد طرف ته راوګرځوى دكوم دپاره چې دى پيداسوى وو، دغه شان دنبى كريم ﷺ دژوند هر دور اوپه دى كى مخ ته راتلونكى

لوی لوی واقعات هر یو مستقله معجزه او دالله ﷻ د قدرت یوه نخښنه ده ، چی ددی څخه وروسته یو انصاف خوښوونکی هوشیار لره دزیات نخښو اومعجزو غوښتلو هیڅ ګنجائش باقی پاته نه وو.

لیکن دقریشوکافرانو ددی سره سره دنورو قسمونو معجزو دخپل خواهش مطابق طلب وکړی ، د دوی په غوښتل سوو معجزوکی ځینی خوالله ﷻ ښوولی هم وی ، دسپوږمۍ دوه ټوټی کولومطالبه یی کړی وه ، دشق القمر معجزه نه یوازی قریشو بلکه دغه وخت په دنیاکی داورسیدونکو لوی شمیر په خپلوسترګو سره ولیده ، لیکن د دوی دمطالبی موافق داسی لویه عظیم الشانه معجزه په ظاهریدو سره بیا هم دوی په خپل کفر، ګمراهی اوضد باندی اړ پاته سول ، اودالله ﷻ دی ښکاره نښانو ته یی ، اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ یُؤْثَرُ: وویل اونظر انداز یی کړی او ددی ټولو شیانو دلیدو اوپه دی دپوهیدو باوجود هم د دوی دطرف څخه روزانه مطالبه دمعجزو دنبی کریم ﷺ څخه کیده ، اولکه څنګه چی په تیرو آیتونوکی ذکر سوی دی لَوْلَا نُزِّلَ عَلَیْهِ اٰیَةٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰی اَنْ یُنَزِّلَ اٰیَةً وَلٰکِنَّ اَکْثَرَهُمْ لَا یَعْلَمُوْنَ : یعنی داخلق وایی چی که محمد ﷺ رښتیا دالله ﷻ رسول وی نو دده څه معجزه ولی نه ښکاره کیږی ، قرآن ددی په جواب کی نبی کریم ﷺ ته حکم ورکړی ، چی ته دی خلقوته ووایه چی دالله ﷻ په قدرت کی هرڅه سته هغه چی کله څنګه ستاسی غوښتلو څخه بغیر بی شمیره ښکاره ښکاره معجزه نازلی کړی دی ، دغه شان هغه ستا غوښتل سوی معجزی هم نازلولی سی ، لیکن دوی دی پوه سی، چی په دی باره کی دالله ﷻ عادت دا دی چی کله د یوم قوم غوښتل سوی معجزه وښیی اوبیاهغوی په دی هم ایمان را نه وړی ، نو په دوی باندی فوراً عذاب را وستل کیږی ، په دی وجه دقوم مصلحت په دی کی وو او دی چی د دوی غوښتل سوی معجزی ښکاره نه کړی ، لیکن ډیر خلق چی ددی باریک حکمت نه بی خبره او ناپوه دی دوی په دی پوری مبنتی دی چی زمونږ غوښتل سوی معجزه دی ښکاره کړی ، په ذکر سوو آیتونوکی ددی خلقو دداسی سوالونو اومطالبو جواب په یو خاص انداز کی ورکړل سوی دی.

دمکی کفارو دنبی کریم ﷺ څخه په مختلفو وختونوکی دری مطالبی کړی وی ، اول دا چی کـه تـه واقعی د الله ﷻ رسول یی نو دمعجزی په ذریعه زمونږ دپاره دټولی دنیا خزانی جمع کړه ، دوهم دا کـه تـه واقعی رښتینی رسول یی نو زمونږ دپاره ټولو فائده مندو اونقصانی حالاتو او دواقعـاتو پتـه وښیه چی مونږ د فائدو مندو شیانو دحاصلولو او دنقصانی شیانو څخه دځان ساتلو انتظام د اول څخه وکړو، دریم دا چی مونږ په دی نه پوهیږو چی دقوم یو سړی چی زمونږ په شان دمور اوپلار څخه پیدا وی او دانسانانو ټول صفتونه خوړل چیښل او پـه بـازارونو کـی ګرځیـدل او نـور زمـونږ پـه شـان کـوی اوهغـه دالله ﷻ رسول جوړسی، که داځوک ملائکه وی چی په پیدائش او صفتونوکی تر مونږ ښه وای نو مونږ بـه هغـه دالله ﷻ رسول او خپل پیشوا منلی وای.

ددی درو واړو سوالونو په جواب کی ارشاد دی ، قُلْ لَا اَقُوْلُ لَکُمْ عِنْدِیْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَا اَعْلَمُ الْغَیْبَ وَلَا اَقُوْلُ لَکُمْ اِنِّیْ مَلَکٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا یُوْحٰی اِلَیَّ: یعنی رسول کریم ﷺ ته هدایت وسو چی ددی خلقو ددی بی مطلبه سوالونو په جواب کی ته دوی ته صفا ووایه چی تاسی زما څخه ددنیا دخزانو مطالبه کوی ، نوما کله دا دعوی کړی ده چی دالله ﷻ ټولی خزانی زماپه لاس کی دی اوتاسی چی دامطالبه کوی چی د راتلونکی زمانی

دپېښېدونکو فائده منـد اونقصاني معاملو اوواقعوڅخه زه تاسې خبرکړم، نوماکله دا دعوی کړې ده ، چې دغېبو هر يو شي پېژنم اوتاسې چې کوم دملائکوخاص صفتونه په ما کې لیدل غواړې نو ما کله ویلي دي چې زه ملائکه یم.

لنډه دا چې زما څخه دلیل دداسې شي غوښتنې سې دکوم چې مادعوی کړې وي ، یعني دا چې زه دالله ﷻ رسول یم دهغه رالیږل سوي هدایت خلقوته رسوم اوپه خپله هم ددې تابعداري کوم ، نوروته هم ددې تاکید کوم لکه چې ددې دپاره یو دوه نه بې شمیره واضح دلیلونه پېش سوي دي ، درسالت ددې دعوی دپاره نه دا ضروري ده چې دالله ﷻ رسول دې دالله دټولو خزانو مالک سي اونه دا ضروري ده چې دی دې دخدای په شان په غېبو هر یوه لوی اوکوچني شي خبروي او نه دا ضروري ده چې دی دې د انساني او بشري صفتونو څخه جلا څه ملائکه وي ، بلکه درسول منصب یوازې دومره دی چې دی دې دالله ﷻ دطرف څخه درالیږل سوي وحې تابعداري وکړي ، چې په دې دعمل کولو دعوت ورکول دي.

په دې هدایت نامې سره درسول دمنصب هم وضاحت وسو ، او درسول په باره کې چې کوم غلط تصورات دې خلقو قائم کړي وه ، هغه ورباندې هم لیرې سوه ، او ددې په ضمن کې یې مسلمانانوته هم داهدایت وکی چې دوی دعیسایانو په شان دخپل رسول څخه جوړ نه کړې اودخدایې مالک یې مقررنه کړي ، دده صلی الله علیه وسلم دلوېې او دده صلی الله علیه وسلم سره دمحبت تقاضا هم دا ده چې دده صلی الله علیه وسلم متعلق دیهودو او نصاراؤ په شان په افراط اوتفریط اوغلوکې اخته نه سي چې یهودو خو دخپلو انبیاؤ دقتل څخه هم منع نه ده کړې اونصاراؤ دخپل رسول څخه خدای جوړکړی.

ددې په اوله جمله کې چې یې دا ارشاد فرمایلی دی چې دالله ﷻ خزانې زماپه لاس کې نه دي ددې خزانو څخه څه مراد دي؟ دتفسیر عالمانو دډېرو شیانو نومونه اخیستي دي ، مګر په خپله قرآن کریم چې کوم ځای دالله ﷻ دخزانو ذکر کړی دی ، نو په دې کې یې فرمایلي دي ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ: یعني یو شی په دنیاکې داسې نسته چې دهغه خزانې زمونږ سره نه وي ، ددې څخه معلومه سوه چې دالله ﷻ دخزانو مطلب ددنیا پر ټولو شیانو باندې حاوي دی ، څه خاص شیان نه سي متعین کیدلی ، اوکوموتفسیر لیکونکو حضراتو چې دخاصو شیانو نومونه اخیستي دي ، هغه هم په طور دمثال دي ، په دې وجه اختلاف هیڅ نسته ، اوهرکله چې دې آیت دا وښوله چې دخدای ﷻ ټولې خزانې دسیدالمرسلین ﷺ په لاسوکې هم نسته ، نو بیا دامت د یو بزرګ یا ولي متعلق دا خیال کول چې دی څه غواړې هغه کولی سي ، چاته چې وغواړي ورکولی یې سي، ښکاره جهالت دی.

په آخري جمله کې فرمایي ، وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ: یعني زه تاسې ته دا نه وایم چې زه ملائکه یم چې دهغه په وجه تاسې په ماکې بشري صفتونه وینې نو درسالت څخه انکار کوې.

په مینځنې جمله کې یې دخبرې طرز بدل کړی په ځای ددې چې ، وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبَ : یې فرمایلي وای یعني داسې چې زه تاسې ته دا نه وایم چې زه په غېبو پوهیږم، بلکې داسې یې وفرمایل چې ، وَلَآ أَعْلَمُ الْغَيْبَ : یعني زه په غېبو پوه نه یم.

ابوحیان په تفسیرِ میحط کې ددې طرز دخبرې دبدلولو یوه باریکه توجیه داسې بیان کړې ده ، چې دټولو

خدایی خزانو مالک کیدل یا نه کیدل ، دغه شان دیو سری ملائکه کیدل یا نه کیدل دا خو دلیدو سره تعلق لری ، دغه مخاطب خلق ټول په دی پوهه وه چی دالله ﷻ خزانی ټولی دده ﷺ په لاس کی نه دی ، اودی ﷺ ملائکه هم نه دی ، محض په عناد سره به یی دا مطالبه کولی ، د دوی په جواب کی داویل کافی وه چی ما خو هیڅلکه ددی دعوه نه ده کړی چی زه دخزانو مالک یم یا زه ملائکه یم ، لیکن دعلم غیب مسئله داسی نه وه ، ځکه چی دغو خلقو دخپلو نجومیانو اوکاهنانو په باره هم داعقیده لره چی دوی په غیبو باندی پوهیږی ، نودالله ﷻ درسول په باره کی داسی عقیده ئرل څه لیری خبره نه وه خاص بیا کله چی دنبی کریم ﷺ دخُلی مبارکی څخه دوی ډیر دغیبو خبرونه اوریدلی هم وه او دهغو مطابق دواقعوکیدل یی هم لیدلی وه ، په دی وجه یی دلته یوازی ددعوی اوخبری نیست کول کافی ونه ګڼل بلکی د اصل کار نفی یی وکړه ، اووی فرمایل ، وَلَآ اَعۡلَمُ الۡغَیۡبَ : یعنی زه په غیبو باندی نه پوهیږم ، په دی کی بی د دوی داغلط فهمی هم لیری کړه چی دالله ﷻ دطرف څخه په ذریعه دوحی یا الهام دکومو شیان علم یوی ملائکی یارسول یاولی ته روکړل سی ، دقرآن په اصطلاح کی دی ته علم غیب یا ددی پوهیدونکی ته عالم الغیب نه ویل کیږی . ددی آیت څخه دا هم واضحه سوه چی په دی معامله کی یومسلمان ته خبره نه دی کول په کار، چی الله ﷻ نبی کریم ﷺ ته دغیبو په زرګونو لکونو شیانو علم ورکړی وو ، بلکی ټولو ملائکو او اولینو او اخرینو لره چی څومره علم ورکړل سوی دی ، تر دی ټولو زیات نبی کریم ﷺ ته علم ورکړل سوی دی ، دا دپوره امت عقیده ده ، البته ددی سره سره دقرآن اوسنت دبی شمیره وضاحتونو مطابق دټولو مخکنیو او وروستنیو عالمانو دا هم عقیده ده چی دټولو کائناتو محیط (چاپیره کوونکی) علم یوازی دالله ﷻ خاص صفت دی لکه څنګه چی ددی په خالقوالی رازقوالی او قادر مطلق کیدو کی یوه ملائکه یا رسول دده ﷻ سره برابر کیدی نه سی، دغه شان دده په علم محیط کی هم دده سره څوک برابرکیدی نه سی، په دی وجه دالله ﷻ څخه ماسوا یوه ملائکه یا یوه پیغمبر ته که دغیبو په لکونو شیانو معلوم هم وی خو عالم الغیب ورته نه ویل کیږی .

لنډه دا ده چی دکائناتو دسردار سید درسولانو امام د انبیاؤ محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د کمالاتو په باره کی لویه جامعه جمله دا ده چی .

بعد از خدا بزرگ توئی قصه مختصر

په علمی کمالاتوکی هم دا ده چی ترخدای ﷻ وروسته ترټولو ملائکو انبیاؤ رسولانو دده ﷺ علم زیات دی مګر دخدای ﷻ برابر نه دی ، د برابری دعوه کول دعیسائیت د غُلُو لار ده ، د آیت په آخرکی فرمایی چی ، ړوند اولیدونکی نه سی برابریدی ، ددی مطلب دا دی چی نفسانی جذبی اوضد اوعناد پریږدی ، دحقیقت په سترګو وګوره چی په ړانده کی شمار نه سی ، ته لیدونکی اوکتونکی سه او دا لیدل به تانه په لږ څه فکر سره حاصل سی .

په دوهم آیت کی نبی کریم ﷺ ته داهدایت ورکړل سوی دی چی ددی واضحو اوښکاره بیانونوڅخه وروسته هم که داخلق دخپل ضدڅخه راونه ګرځی نو د دوی سره بحث اومباحثه پریږده اوکوم چی اصل کار دی درسالت یعنی تبلیغ په دی کی مشغول سه او دتبلیغ اوبیرولو مخ دهغه خلقو طرف ته راوګرځوه

کوم چی په قیامت کی دالله ﷻ په مخکی دپیش کیدو اوحساب او کتاب عقیده لری، لکه مسلمانان، یا لږ تر لږه چی ددی څخه منکر نه دی ، په طور داحتمال خو لږ تر لږه داخطره ورسره سته چی شاید زمونږ دعملونو زمونږ څخه حساب واخیستل سی ، لنډه دا ده چی دقیامت متعلق دری قسمه خلق دی یوهغه چی په یقینی طور یی عقیده لری ، دوهم هغه چی په تردد کی دی ، دریم هغه چی بالکل منکر دی او دتبلیغ او بیرولو حکم انبیاؤ علیهم السلام ته که څه هم ددی دری وارو طبقو دپاره عام دی لکه چی دقرآن کریم د ډیرو ارشاداتو څخه ښکاره ده ، لیکن په اولو دوارو فرقوکی چی کله داثرقبلولو امید زیات دی، په دی وجه په دی آیت کی په خاص طورسره د دوی طرف ته دتوجه کولو هدایت فرمایل سوی دی ، وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ .

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ مَا عَلَيْكَ

او مه لیری کوه هغه خلق چی بلی خپل رب سهار او ماښام غواړی دهغه رضا په تا نسته

مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ

د دوی دحساب څخه څه شی او نه ستا دحساب څخه په دوی باندی څه شی

فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ

که ته دوی لیری کړی نو سی به دبی انصافو څخه ، او دارنګه مونږ آزمایلی دی ځینی خلق په ځینو

لِّيَقُولُوا أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ

سره ددی دپاره چی ووایی چی آیا دا خلق دی چی الله ورباندی فضل کړی دی په مونږ تولوکی آیانه دی الله ښه پیژندونکی

بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ

شکر کوونکی ، او کله چی راسی تاته زمونږ دآیتونو منونکی نو ووایه سلام دی

عَلَيْكُمْ ۖ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۖ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ

په تاسی لیکلی دی ستاسی رب په خپل ځان رحمت چی څوك وکړی په تاسی کی

سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾

بدی په ناپوهی سره بیاددی څخه وروسته توبه وکړی اونیك سی نوخبره دا ده چی هغه بخښنی والامهربانه دی

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ ع

او دغه شان مونږ په تفصیل سره بیانوو آیتونه او چی ښکاره سی طریقه دګناهګارانو .

لنډتفسیر: او دا خلق (دخپل مجلس څخه) مه باسي کوم چي سهار ماښام (یعني همیشه په مناسب همیش والي) دخپل رب عبادت کوي چي په دي سره یوازي دالله ﷻ درضا قصدلري (اوبل څخه غرض دمال او مرتبي بي نه وي یعني په عبادت کي بي همیش والي هم دي او اخلاص هم او إخلاص که څه هم باطني کار دي خونخښي نښاني بي پيژندل کيږي هم اوکله چي دنه اخلاص څه دلیل نسته نو دا اخلاص گمان وربانديي کول په کار دي) او د دوي (دباطن) حساب (اولټون) يوه ذره هم ستا په ذمه نه دي او (دا دباطن لټون بي ستا په ذمه نه کيدل داسي يقيني دي لکه چي) ستا (دباطن) حساب (اولټون) يوه ذره هم د دوي په ذمه نه دي چي ته وباسي دوي (يعني که د دوي دباطن داخلاص لټون ستاپه ذمه وي نو ددي خبري امکان به وو چي دچا داخلاص تحقيق نه وي سوی، هغه جلا کړي ، مگر دا ستا په ذمه نه دي او بله څه وجه د دوي دايستلو دجائز کولو نسته اوچونکي نبي کريم ﷺ دامت مربي يعني پالونکی اوتربيت کوونکی دی او دتربيت کوونکي دخپلوماتحتانو دحالاتو دلټون کولو احتمال کيدی سوای ، مگر ددي بر عکس چي دغه خلق به دخپل پيغمبر دباطني حالاتو لټون کوي ، ددي هيڅ احتمال نه وو، په دي وجه دغه خو قطعًا نسته، خودلته بي احتمالي خبره ديقيني سره برابره کړه اونفي بي ورلره وکړه ددي دپاره چي ددي نيستوالي هم يقيني سی) که نه نو (د دوي په ايستلو سره) به ته په نامناسبه کار کوونکو کي سي او (مونږ چي کوم مومنان غريبانان اوکافران رئيسان جوړکړي دي چي په ظاهره دقياس څخه ليري خبره ده) نو (ددي وجه دا ده چي) په دي طور سره مونږ (په دوي کي) څيني (يعني کفار) دنورو (يعني مومنانو) په ذريعه سره په ازمائش کي اچولي دي (يعني په دي کارکي دکفارو امتحان دي) ددي دپاره چي دا خلق (دمومنانوپه باره کي) ووايي چي آيا داخلق دي چي په مونږ تولوکي (غوره سول) په دوي الله ﷻ خپل فضل کړي دي (يعني دخپل دين داسلام دپاره بي د دوي انتخاب کړي دي) ايا داخبره نه ده چي الله ﷻ حق پيژندونکي ښه پيژني (دي غريبو خلقو دخپل حقيقي نعمت اوانعام کوونکي حق وپيژندي اوحق په طلب کي شروع سوه نوپه حق دين اودالله ﷻ په نزدپه قبول والي مشرف سول او دي رئيسانو ناشکري اوکفر وکي نو ددي نعمت څخه محروم پاته سول) اوکله چي هغه خلق تاته راسي چي زمونږ په آيتونو ايمان هم لري نو ته (دوي ته د زيري اورولو دپاره) داسي ووايه چي په تاسي دي سلامتيا وي (يعني په کفارو چي دهرقسم آفتونه په آخرت کي راځي ددي څخه دي تاسي په امن ياست او دوهم دا چي) ستاسي رب (په خپل فضل وکرم سره) رحمت کول (اوتاسي ته نعمتونه دركول) په خپله ذمه مقرركړي دي (تردي) چي کوم سړي په تاسي کي څه ناكاره کار وكړي (کوم چي) په جهالت سره (کيدي سی څکه چي دحکم څخه خلاف کول کار دجهالت دي مگر) دي بيا ددي څخه وروسته توبه وكړي او (دآئنده دپاره دخپلوعملونو) اصلاح وكړي (په دي کي دا هم راغله چي که دغه توبه ماته سي نوبياتوبه وكړي) نودالله ﷻ شان دا دي چي (په دي باندي هم) لوي مغفرت کوونکي دي (چي دگناه سزا به هم معاف کړي) اولوي رحمت کوونکي دي (چي قسم قسم نعمتونه به هم ورکړي) آو(لکه څنگه چي مونږ په دي مقام باندي دمومنانو اوکفاروحال اوانجام په تفصيل سره بيان کي) دغه شان مونږ آيتونه (چي د دواړو فرقو په حال اوانجام باندي مشتمل وي) په تفصيل سره بيانوو (چي د مومنانوطريقه هم ښکاره سي) اوچي

دمجرمانو طریقه (هم) ښکاره سي (او دحق اوباطل په واضح کولو سره دحق طلب کوونکی ته دحق پیژندل اسانه سي)

معلومات اومسئلي:

(دتکبر اوجاهلیت لیری کول اودعزت اوذلت اسلامي معیارپه اسلام کي دامیراوغریب هیڅ امتیاز اوفرق نسته)

کومو خلقوچی ددی سره چی انسان دی اوانسانیت یی ونه پیژندی، بلکه انسان یی ددنیاپه مختلفو حیوانانوکی یوهوښیارحیوان وګنی، کوم چی نورحیوانان خپل تابع اودخپل حکم لاندی راوستل، خپل خدمت یی ورڅخه واخیستی، د دوی په نزد د انسان دپیدایش منشاء ددی څخه ماسوا نه سی کیدی چی دی دیوحیوان په شان خوړل چیښل، اوبیده کیدل ویښیدل اونور دحیواناتوجذبات استعمالول دخپل ژوند مقصدوګنی، اوکله چی دژوند مقصد یوازی دا وی، نو دا هم ښکاره خبره ده، چی په دی دنیاکی د ښه بد، لوی کوچنی، عزت اوبی عزتی، شرافت اوذلت پیژندومعیارهم داکیدی سی چی دچاسره د خوراک چښاک، اخیستو استعمالولو سامان زیات وی، هغه کامیاب، عزتمند اوشریف دی او دچاسره چی دا شیان کم وی، هغه بی عزته ذلیل او نامراده او ناکام دی.

دانصاف خبره دا ده چی په دی عقیده اونظریه داخلاقو اونیکوعملونوهیڅ بحث هم دانسان په شرافت او عزت کی کیدی نه سی بلکه هغه عمل به ښه عمل اوهغه خوی به ښه خوی وی دکوم په ذریعه چی دا حیوانی مقصدونه په ښه شان سره پوره سی، په دی وجه دټولو انبیاؤ علیهم السلام او د دوی د راوړی دین اومذهب اولنی ا آخری سبق دا جوړ سو دی چی ددی ژوند څخه وروسته یو بل ژوند دی چی همیشه او نه قطعه کیدونکی به وی، هلته به راحت هم مکمل اوهمیشه وی اوتکلیف اوعذاب به هم مکمل اوهمیشه وی، ددنیا ژوند په خپله مقصد نه دی، بلکه په دوهم ژوندکی چی کوم سامان په کار راتلونکی دی، د هغه جمع کول ددی ژوند اصل مقصد دی.

رها مرنے کی تیاری می مصروف مرا کام اور اس دنیا می کیا تھا

پاته سو دمرګ په تیاری کولو کی مشغولیدل، نو زما کار په دی دنیا کی نور څه وو.

اوپه انسان اوحیوان کی فرق هم دغه دی، چی دحیواناتو سره دراتلونکی ژوندهیڅ فکرنه وی، په خلاف دانسان چی دده ترټولو لوی فکر دهوښیارانو اوپوهانو په نزد دوهم ژوند برابرول دی، په دی عقیده او نظریه باندی دشرافت او رزالت عزت او ذلت معیار شکاره خبره ده چی زیات خوړل چیښل یا زیات مال او دولت جمع کول به نه وی، بلکه ښه خویونه اونیک عملونه به وی، په کومو چی دآخرت دعزت دار مدار دی، دنیا چی دکوم وخت څخه هم د انبیاء علیهم السلام دهدایاتو اوتعلیماتو او دآخرت دعقیدی څخه غافله سوه، نو ددی طبعی نتیجه مخ ته راغله چی دعزت او دولت او شرافت او رزالت معیار یوازی (ددی) اونس پاته سو، څوک چی په دی کی کامیاب دی، هغه ته شریف اوعزتمند ویل کیږی، اوڅوک چی په دی کی ناکامه اونیمګړی دی، هغه غریب، بی عزته، رزیل او ذلیل ګڼل کیږی، په دی وجه په هره زمانه کی یوازی ددنیا د ژوند په رنګینیو کی بندو انسانانو مالداران عزتمند، شریفان او غریب او فقیران بی عزته او رزیلان ګڼلی دی.

دحضرت نوح ﷺ قوم ایمان راوړونکو غریبو خلقو ته په دی معیار سره رزیلان وویل او دا اعتراض يې وکړی، چې مونږ ددی رزیلانو خلقو سره نه سو کښینستی، که ته غواړی چې مونږ ته څه پیغام واوروی نو دا غریبان دخپلی خوا څخه لیری کړه قَالُوا اَنُؤۡمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الۡاَرۡذَلُوۡنَ: یعنی دا څنګه کیدی سی چې مونږ په تاپه داسی حالت کی ایمان راوړو چې ستا تابعداران رزیل قسم خلق دی، حضرت نوح ﷺ ددی زړه زخمی کوونکی کلام دوی ته جواب په یو خاص پیغمبرانه اندازکی دا ورکړی چې، وَمَا عِلۡمِيۡ بِمَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ: یعنی زه د دوی دعلمونوڅخه پوره خبر نه یم چې دا فیصله وکړم چې دوی رزیلان دی اوکه شریفان اوعزتمندبلکه دهرسړی دعمل حقیقت اوددی حساب زمارب ته معلوم دی کوم چې د زړونو خبردار دی.

حضرت نوح ﷺ ددی جاهلانو متکبرانو او دانسانی شرافت او رزالت دحقیقت څخه دناخبرو خلقو مخ د یو ښکاره حقیقت طرف ته راوګرځوی، دایې وښوولو چې دشریف او رزیل الفاظ چې کوم تاسی خلق استعمالوی او دحقیقت څخه یې خبرنه یاست، بس پیسی والا ته شریف اوغریب ته رزیل وایاست اوحال دا دی چې دشرافت اورذالت معیار پیسه نه ده، بلکه عمل اواخلاق دی، په دی موقع حضرت نوح ﷺ دا فرمایل سوای چې دعملونو او داخلاقو په معیار سره دا خلق تر تاسی زیات شریفان او معزز دی لیکن د تبلیغ پیغمبرانه طرز او اصلاح ورلره ددی اجازه ورنه کړه چې داسی الفاظ ووایی چې د رزالت دار او مدار خو په کارونو اوعملونو باندی دی او زه د دوی دعملونو څخه پوره خبر نه یم، په دی وجه د دوی دشریف کیدو او رزیل کیدو فیصله نسم کولی.

دحضرت نوح ﷺ څخه وروسته هم په هره زمانه کی دقوم غریبو خلقو ته برابره خبره ده که دخپلو عملونو او اخلاقو په اعتبار سره خومره شریفان اوعزتمند وه، مګر دنیا پرستو متکبرانو خلقو ورته حقیر او ذلیل ویلی دی او داهغه خلق دی چاچی دخپلی پوهی اونیکو خویونو په بنا په هره زمانه کی دانبیاؤ علیهم السلام په دعوت قبلولوکی مخکی والی کړی دی، نژدی چې دمذهبونو اوملتونو په تاریخ دنظر کوونکو په نزد دیوپیغمبر دریښتینوالی اوحقوالی یو دلیل دا جوړ سو چې دده اولنی تابعداران به دقوم غریب خلق وی، هم دغه وجه وه چې کله د روم بادشاه هرقل ته دنبی کریم ﷺ خط مبارک داسلام ددعوت دپاره ورسیدی او ده دده دحقوالی او ریښتینوالی تحقیق کول وغوښتل نو د اشناؤ خلقو څخه چې یې دنبی کریم ﷺ په باره کی کومی پوښتنی کړی دی په هغوکی یوه پوښتنه دا هم وه چې دده ﷺ اکثره تابعداران غریبان عوام دی اوکه لوی خلق؟ کله چې ده ته وویل سوه چې غریب خلق دی نو ده وویل، هُمۡ اَتۡبَاعُ الرُّسُلِ: یعنی د رسولانو اولنی تابعداران هم دا خلق وی.

دنبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کی بیا دا سوال راپورته سو، په ذکر سوو آیتونوکی ددی جواب دخاصو هدایتونو سره ذکر دی.

ابن کثیر دابن جریر رحمه الله د روایت څخه نقل کړی دی، چې دقریشو دکفارو څو سرداران، عُتبه، شیبه، ابن ربیعه، مطعم بن عدی اوحارث بن نوفل او نور دنبی کریم ﷺ اکا ابوطالب ته را غلل او وی ویل چې ستا د وراره محمد (صلی الله علیه وسلم) دخبری اوریدلو اومنلوڅخه مونږ ته یو دا بندیز دی چې په ده ګیر چاپیره هر وخت هغه خلق وی کوم چې یا خو زمونږ غلامان وه اومونږ ازادکړل اویاهغه خلق وی چې

زمونږ په رحم اوکرم به بې ژوند تیر وي ، ددې سپکو اوذلیلو خلقو په موجودګۍ کې څنګه مونږ دده په مجلس کې شریک کیدی سو؟ ته ده ﷺ ته وواېه چې که زمونږ دراتلو په وخت کې دغه خلق دمجلس څخه لیرې کوې نو مونږ به دده خبره اورو او فکر به پر کوو.

ابوطالب نبي کریم ﷺ ته دا خبره وکړه ، نوفاروق اعظم ؓ دا رایه ورکړه چې په دې کې څه حرج نسته، د څو ورځو دپاره تاسې داسې هم وکړې او وګورې ، دا خلق څو هسې هم ستاسې سره مینه لرې ، ددغه خلقو دراتلو په وخت کې دې دمجلس څخه لیرې کول کیږي دوې داخبره بده نه ګڼې په دې باندې دا ذکر سوې آیت نازل سو، چې په سختۍ سره یې دداسې کولو څخه نبي کریم ﷺ منع کې ، دآیت ترنازلیدو وروسته حضرت فاروق اعظم ؓ معذرت وغوښتی چې زماخیال غلط وو، اودغه غریب خلق دکومو په باره کې چې داخبرې سوې وې ، دغه وخت حضرت بلال حبشي ؓ صهیب رومي ؓ عماربن یاسر ؓ سالم مولی ابی حذیفه ؓ صحیح مولی اسید ؓ اوحضرت عبدالله بن مسعود ؓ، مقداد ابن عمرو ؓ، مسعودبن القاري ؓ ذوالشمالین ؓ او نور صحابه کرام ﷺ وه ، دکومو دعزت اوشرافت پروانه چې دآسمانه څخه نازل سو اوپه قرآن کریم کې ددې متعلق په بل ځای کې ددې تاکید په دې الفاظو کې راغلی دی ،وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا: په دې کې یې نبي کریم ﷺ ته دا هدایت کړی دی چې ته خپل نفس ددغه خلقو سره وتړه کوم چې سهار ماښام یعنی هر وخت دخپل رب عبادت کوي په اخلاص سره ته خپل نظرونه د دوی څخه علاوه پر بل چا مه اچوه، دکومو غرض چې دا وي چې ددنیا د ژوند ښایست یې مقصود وي او دداسې خلقو خبره مه منه دکومو زړونه چې ما دخپل ذکرڅخه په غفلت کې اچولي دي او کوم چې دخپل نفساني خواهشاتو تابعداره سوي دي او دکوموکارچې ترحدڅخه دوتلو دي ، په ذکر سوي آیت کې یې ددغه غریبو خلقو صفت دا وښوې چې دوی سهار اوماښام خپل رب بولي ، دسهار اوماښام څخه مراد دمحاورې مطابق د ورځې اوشپې وختونه دي او دبللو څخه مراد عبادت کول دي او د ورځې او شپې ددې عبادت سره یې دا قید هم لګولی دی چې ، يُرِيدُونَ وَجْهَهُ: په دې سره یې دا خبره وښووله چې په عبادت کې ترڅو پورې چې اخلاص نه وي ، ددې هیڅ اعتبار نسته .

دآیت په آخرکې چې کوم دا ارشاد یې فرمایلی دی چې د دوی حساب ستا په ذمه نه دی اوستاحساب ددوې په ذمه نه دی ، دابن عطیه اوزمخشري او نورو دتحقیق مطابق په دې کې د، حِسَابُهُمْ او، عَلَيْهِمْ: ضمیرونه دمشرکانو ددغه رئیسانو وطرف ته راجع دي کومو چې دغریبو مسلمانانو دمجلس څخه دلیرې کولو فرمایش کوی، نوالله ﷻ نبي کریم ﷺ ته وښووله چې دا خلق که ایمان راوړي اوکه یې رانه وړي ته د غریبانو مسلمانانو په مقابله کې د دوې پر وا مه کوه ، ځکه چې د دوی دحساب ذمه واري پر تا نه ده ، لکه چې ستادحساب ذمه واري پر دوی نسته ، که دا ذمه واري پر تا وي ، یعنې که د دوی په نه مسلمانیدو ته ونیول سوې نو په دې صورت کې به تا غریبان مسلمانان ددې سردارانو دپاره دمجلس څخه لیرې کولي سوای ، خو چې کله داسې نه ده نو د دوی دمجلس څخه لیرې کول ښکاره بې انصافي ده ، که ته داسې وکړې نو ستا شمیر به په بې انصافو خلقو کې راسي.

په دوهم آیت کی ارشاد فرمایی چی مونږ دغه ډول ځینی دځینو په ذریعه په ازمائش کی اچولی دی چی د قریشو سرداران دخدای ﷻ ددی زبردست قدرت تماشه وکړی ، چی غریبان مسلمانان کوم چی دوی سپک او ذلیله ګڼل دالله ﷻ درسول ﷺ په تابعداری کولو باندی څومره لوړمقام ته ورسیدل ، اوپه دنیا اوآخرت کی ورته څومره عزت حاصل سو ، او دوی دا وابی چی آیا دا غریب خلق دالله ﷻ دانعام اواکرام مستحق وه چی مونږ ټول شریفان پرینبوولو او دوی بی په دی انعام او اکرام ونمانځل .

بردمش بر من دل سوخته لطف دگر است　　　　این گدا بین که چه شائسته انعام افتاد

پر ماباندی چی زړه می په غمونو سوی دی ، هر وخت نوی نوی مهربانی کوی زما پـه ډول فقیر تـه وګوره چی څومره د انعام مستحق سو .

دکشاف او نورو دتحقیق مطابق د دوی دا خبره ددی ازمائش اوامتحان نتیجه ده کوم چی ددغو کمزورو مسلمانانو په ذریعه د دوی څخه اخیستل سوی وو ، دوی په دغه امتحان کی ناکامه سول ، پرځای ددی چی دقدرت پر دغو نښانو باندی بی فکر کړی وای ، نو دی نتیجی ته به رسیدلی وای ، چی شرافت او رزالت په مال دولت او نورو باندی موقوف نه دی ، بلکی ددی دار او مدار پر اخلاقو او عملونو باندی دی نو دوی چپه په الله ﷻ باندی دا الزام لګول شروع کړل چی دعزت مستحق خو مونږ وو ، مونږ بی پاته کړو ، دوی ته بی ولی عزت ورکړی؟ الله ﷻ ددی په جواب کی بیا دوی د اصلی حقیقت طرف ته دمتوجه کولو دپاره دا جمله وفرمایله ، اَلَیْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰاكِرِیْنَ : یعنی الله ﷻ ښه پیژنی چی کوم خلق حق پیژندونکی اوشکر ګذار دی ، مطلب دا دی چی دحقیقت په اعتبار سره شریف اوعزتمند هغه سړی دی چی دخپل احسان کوونکی حق وپیژنی اوشکر ګذار سی اوهم دغه مستحق دانعام اواکرام دی نه هغه چی شپه او ورځ دخپل احسان کوونکی اوانعام کوونکی په نعمتونو کی دلوبو کولو باوجود دهغه نافرمانی کوی .

(یوخو احکام او هدایات)

دذکر سوو آیتونو څخه څوحکمونه اوهدایتونه معلوم سول . اول دا چی دچا ځیری کپړی اوپریشان حالی لیدل او دی سپک او ذلیل ګڼل دهیچا حق نسته ، ډیر وارونه په داسی جامو اوکپړو کی داسی خلق هم وی چی دالله ﷻ په نزد ډیرعزتمند اومقبول وی ، په یوحدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایی چی ډیر بدحاله اوګرد الوده خړپړ خلق داسی هم وی چی دالله ﷻ مقبول وی که دیوکار دپاره قسم واخلی چی داسی به وسی نو الله ﷻ د دوی قسم خامخا پوره کوی ، دوهم دا چی دشرافت او رزالت معیار محض ددنیا دولت او مالداری ګڼل دانسانیت سپکوالی دی ؛ ددی اصل دار اومدار پر ښو اخلاقو اوښه عمل باندی دی ، دریم دا چی د یو قوم داصلاح کوونکی اومبلغ دپاره که څه هم عام تبلیغ هم ضروری دی ، په کوم کی چی موافق مخالف، منونکی اونه منونکی ټول مخاطب وی ، لیکن دهغه خاطر دوی وروسته کول یا نظر اندازکول جائز نه دی، مثلاً دغیرِ مسلمو دتبلیغ دپاره دناپوهو مسلمانانو تعلیم اواصلاح وروسته کول نه دی په کار، څلورم دا چی دالله ﷻ انعامات په قدر دشکر ګذاری زیاتیږی ، څوک چی دالله ﷻ دانعاماتو دزیاتوب طلب ګار وی پرده لازم دی چی په قول اوعمل سره شکر ګذاری خپل شعار جوړ کړی

د آیت ، وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ: متعلق دتفسیر دامامانو دوه قولونه دی ، اکثروحضراتو دا آیتونه دتیرو آیتونو او دتیری واقعی سره متعلق مقرر کړي دي او ددي په تائید کی بی دا روایت پیش کړی دی چی کله دقریشو سردارانو دابو طالب په واسطه دا مطالبه وکړه چی ستا په مجلس کی غریبان او د ادنی درجی خلق اوسی د دوی په صف کی په کښینستلو سرهِ، ستا خبری مونږ نه سو اوریدی که زمونږ دراتلو په وخت کی دا خلق ته دمجلس لیری کوی نو مونږ به ستا خبری واورو اوفکر به وربا ندی وکړو، په دی باندی حضرت فاروق اعظم ﷺ دا مشوره ورکړه چی په دی کی هیڅ باک نسته ، مسلمانان خو په خپله مخلص دوستان دی ، دوی ته دی وویل سی ، نو دڅه وخت دپاره به دوی دمجلس څخه جلا سی ، ممکنه ده چی په دی ډول دا دقریشو سرداران به قرآن واوری اومسلمانان به سی، لیکن په تیرو آیتونو کی ددی مشوری خلاف داحکم نازل سو چی داسی دی هیڅکله ونه سی داسی کول ظلم او بی انصافی ده ، ددی حکم په نازلیدو حضرت فاروق اعظم ﷺ ته دخپلی رایی اومشوری غلطی ښکاره سوه او وبیریدی چی دالله ﷻ د رضا خلاف په رایی ورکولو ګناهګار سو، ددی خبری دمعذرت پیش کولو دپاره حاضر سو.

په دی باندی ذکر سوی آیتونه دده دتسلی دپاره نازل سول ، چی خلاصه یی دا ده چی ته دوی ته پر تیره غلطی باندی دنه نیولو اطمینان وفرمایه ، بلکه یوازی دا نه ده چی په تیره غلطی باندی به دوی نول کیږی نه بلکه دارحم الراحمین ددربار داقانون دوی ته وښیه چی کله یومسلمان په ناپوهی سره ګناه وکی اوبیا په خپله غلطی پوه سی ، توبه ورڅخه وباسی او دآئنده دپاره خپل عمل برابرکړی نوالله ﷻ به دده تیر ګناهونه معاف کړی اوپه راتلونکی وخت کی به یی ددنیا اوآخرت دنعمتونوڅخه هم محروم نه کړی.

ددی تشریح مطابق دا آیتونه په هغه خاص واقعه کی نازل سوی دی چی بیان یی په تیرو آیتونوکی سوی دی اوځینی تفسیر لیکونکو حضراتو ددی ایتونو مضمون دیوی مستقلی هدایت نامی په طور سره بیان کړی دی کوم چی دهغو خلقو سره متعلق دی ، دکوموڅخه چی ګناه وسی ، بیاپښیمانه سی اوتوبه وباسیٔ، اوخپل عمل برابرکړی ، اوکه فکر ورباندی وسی ، نوپه دواړو خبروکی هیڅ ټکراؤ نسته ، ځکه چی پر دی باندی دټولو اتفاق دی چی دقرآن مجید یوحکم چیٔ په څه خاص واقعه کی نازل سوی وی ، که الفاظ او مضمون یی عام وی ، نو دی بیا یوازی ددغه واقعی دپاره خاص نه وی ، بلکه دیوعام حکم حیثیت لری ، په دی وجه فرض کړه که دا ذکر سوی آیت دغه خاص واقعه کی نازل سوی وی ، خو بیاهم داحکم دیوی عامی قاعدی حیثیت لری ، چی هرهغه ګناهکار لره شامل دی کوم چی دګناه وروسته په خپله غلطی باندی پوه سی او پښیمانه سی او د آئنده دپاره خپل عمل برابر کړی.

اوس ددی آیتونو پوره تشریح وګوری، په اولنی ایت کی ارشاد دی ، وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ: یعنی هرکله چی هغه خلق تاته راسی، کوم چی زمونږ په آیتونوایمان لری دآیتونو څخه مراد دلته دقرآن آیتونه هم کیدی سی او دالله ﷻ دکامل قدرت عامی نخښی هم ، نو دداسی خلقو په باره کی بی نبی کریمﷺ ته داهدایت ورکړی دی چی ته دوی ته په ، سَلَامٌ عَلَيْكُمْ: سره خطاب کوه ، دلته د سَلَامٌ عَلَيْكُمْ دوی معناوی کیدی سی ، یوه دا چی دوی ته دالله ﷻ سلام رسوه ، چی په دی کی ددی خلقو انتهایی عزت اواکرام دی په دی صورت کی ددی غریبو مسلمانانو د زړه ماتیدو ښه زړه

ساتنه وسوه ، دکومو په باره کی چی دقریشو سردارانو دمجلس څخه دلیری کولو مشوره ورانډی کړی وه او دا هم مراد کیدی سی چی ته دی خلقو ته دسلامتیا خوشخبری واوروه چی که د دوی په عمل کی کمی یاغلطی هم سوی وی ، خوهغه به معاف سی او دوی به دهرقسم افتونوڅخه سلامت وی.

په دوهمه جمله کی په ، كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ کی بی په دی احسان باندی زیات دنور احسان او انعام وعده داسی بیان وفرمایله چی ته دی مسلمانانو ته ووایه چی ستاسی رب رحمت کول به خپله ذمه لیکلی دی ، په دی وجه ډیره بیره ترهه مه کوی ، په دی جمله کی یی اول رب استعمال کی اودآیت مضمون یی ښه مدلل کی ، چی الله ﷻ ستاسی پالونکی خپل پالل سوی نه ضائع کوی ، بیالفظ درب چی دکوم رحمت طرف ته اشاره کړی وه ، هغه یی هم په ښکاره طورسره ذکر کی اوهغه هم په داسی عنوان سره چی ستاسی رب رحمت کول په خپله ذمه لیکلی دی اوښکاره خبره ده چی دیوشریف اوښه انسان څخه هم وعده خلافی نه کیږی، نو درب العالمین څخه څنګه کیدی سی اوبیاکله چی وعده په صورت دمعاهدی لیکل سوی وی.

په صحیح بخاری ، مسلم اومسنداحمد کی په روایت د ابو هریره ﷺ ذکر دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کله الله ﷻ ټول مخلوق پیداکړی او دهر یوه دتقدیر فیصله ی وکړه نوپه یو کتاب کی چی پر عرش باندی دالله ﷻ سره دی ، دایی ولیکل چی ، إِنَّ رَحْمَتِي غَلَبَتْ غَضَبِي : یعنی زمارحمت زماپه غُصه باندی غالب دی ، اوحضرت سلمان فارسی ﷺ فرمایی چی ماپه تورات کی دا لیکلی لیدلی دی چی کله الله ﷻ آسمان اومځکله او د دوی ټول مخلوقات پیداکړل نو درحمت صفت یی سل حصی کی ، په دی کی یی یوه حصه په ټول مخلوق تقسیم کړه او په انسانانو حیوانانو اونورو مخلوقاتوکی چی کوم ځای هم څه درحمت اثر پیداکیدی سی ، هغه ددغه یوی حصی تقسیم سوی اثر دی په مور اوپلار اولادکی ، خور وروړکی، خاوند ښځه کی ، په عامو قریبانو، خپلوانو، همسایګانو او نورو دوستانوکی چی کوم دیوبل سره د همدر دی ، محبت او رحمت معاملی لیدل کیږی دا ټول ددغه یوی حصی درحمت نتیجی دی ، باقی یوکم سل حصی رحمت الله ﷻ ځان ته ایښی دی.

اوپه ځینو روایتونوکی یی دا دنبی کریم ﷺ دحدیث په حیثیت سره هم دا روایت کړی دی ، ددی څخه یو انسان اندازه لګولی سی چی دالله ﷻ رحمت په خپل مخلوق باندی څنګه اوپه څومره درجه کی دی ، او دا ښکاره خبره ده چی یو انسان بلکه ملائکه هم دالله ﷻ دشان مناسب عبادت او فرمان برداری نه سی کولی اوکوم اطاعت چی دشان مناسب نه وی هغه ددنیا دخلقو په نظرکی په ځای ددی چی دانعام سبب سی ، د ناراضه کیدو سبب جوړسی ، دا حال خو مونږ دحکم منلو، عبادت او دنیکیو دی چی دالله ﷻ دلوی درګاه په نسبت سره ورته وکتل سی نو ترګناهونوکمی نه دی ، اوبیا پردی سربیره چی دحقیقی ګناهونو او نافرمانیو څخه هم یو بنده خالی نه دی ، إِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللهُ : مګرهغه څوک چی الله ﷻ یی وساتی ، په دی حالاتوکی خوانصاف داغوښتله چی یوسړی دی هم دعذاب څخه خلاص نه سی لیکن کیږی داچی په هر یوه بنده دالله ﷻ نعمتونه هروخت اوریږی، داټول ددغه رحمت نتیجه ده چی الله ﷻ په خپله ذمه لیکلی دی.

﴿ په توبه سره هره یوه ګناه معاف کیږی ﴾

ددې وروسته یې دکامل رحمت وضاحت دیوې قاعدې په صورت کې داسې بیان کې ، اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوْٓءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهٗ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ: یعنی کوم سړی چې په ناپوهی سره څه ګناه وکړی او ددی وروسته دی توبه وکاږی اوخپل عمل برابرکړی نوالله ﷻ ډیره بخښنه کوونکی دی دده ګناه به معاف کړی ، اودیر رحمت کوونکی دی ، چې یوازې په معاف کولوباندی به بسوالی ونه کړی بلکې انعامات به وربانډی هم وکړی ، په دې آیت کې دجهالة دلفظ څخه په ظاهره دچا دا خیال کیدی سی ، چې دګناه د معافی وعده یوازې په هغه صورت کې ده چې په ناپوهی اوجهل سره څه ګناه وسی ، قصداً ګناه کول په دی حکم کې داخل نه دی ، لیکن حقیقت دا نه دی ځکه چې دجهالت څخه مراد دلته کار دجهالت دی ، یعنی داسی کار وکړی چې جاهل او ناپوه یې کوی ، دا ضروری نه ده چې دی په واقع کې جاهل وی، ددی خبری تائید په خپله دلفظ دجهالت څخه هم کیږی چې دلته یې دجهل دلفظ په ځای باندی دجهالة لفظ شاید دی طرف ته د اشاری کولو دپاره استعمال کړی دی چې جهل دعلم مقابل دی اوجهالة دحلم او وقار مقابل دی یعنی لفظ دجهالة په محاوروکی دعلم مقابل دی اوجهالة دحلم او وقار مقابل دی یعنی لفظ د جهالة په محاوروکی عملی جهالة ته ویل کیږی اوکه فکر وسی نوګناه هم چې دچا څخه کیږی نو ددی عملی جهالة په وجه سره کیږی ، په دی وجه دځینو بزرګانو وینا ده چې کوم سړی دالله ﷻ او درسول ﷺ د یوه حکم خلاف ورزی کوی نو دی جاهل دی ، مراد ددی څخه دا عملی جهل دی ، ناپوهی اوبی عملی ضروری نه ده ، ځکه چې دقرآن کریم او دصحیح حدیثونو بی شمیره دلیلونه پردی باندی دلالت کوی چې په توبه کولو باندی هره یوه ګناه معاف کیږی ، برابره خبره ده که دغفلت اوجهل په وجه سوې وی اوکه قصداً دنفس په شرارت اوپه تابعداری دخواهش سوی وی ، دلته دی خبری ته په خاص طور سره نظرکول په کار دی چې په دی آیت کې دګناهګارانو دبخښنی او درحمت کولو چې کومه وعده سوې ده ، هغه په دوو شیانو پوری تړل سوی ده ، یوه توبه ، دوهم دعمل اصلاح ده ، دتوبی معنی ده په ګناه باندی پښیمانه کیدل، په حدیث کې ارشاد دی ، اِنَّمَا التَّوْبَةُ النَّدَمُ ، یعنی توبه نوم دی دپښیمانه کیدو.

دوهم د آئنده دپاره دخپل عمل اصلاح کول دعمل په دی اصلاح کې دا هم دا خله ده چې دآئنده دپاره دغه ګناه ته دنه نژدی کیدو قصد او پوره اهتمام وکی او دا په کې هم شامله ده چې په تیره ګناه سره چې کوم حقونه دده څخه ضائع سوی وی داختیار ترحده پوری هغه اداکړی، برابره خبره ده که دالله ﷻ حقونه وی او که دبندګانو، دالله ﷻ حقونه لکه لمونځ ، روژه، زکوة، حج او نورو فرضوکی کمی کول دی او دبندګانو حقونه لکه دچا په مال کې ناجائزه قبضه اوتصرف کول ، دچا په عزت حمله کول ، چاته دبنکنځلو او نور په ذریعه ازار رسول دی ، په دیٔ وجه دتوبی دمکمل کولو دپاره لکه څنګه چې دا ضروری ده چې پر تیره ګناه دپښیمانه کیدو سره دالله ﷻ څخه بخښنه ، وغواړی او دآئنده دپاره خپل عمل برابرکړی اودغه ګناه ته بیا نه نژدی کیږی، دغه ډول دا هم ضروری ده چې کوم لمونځونه یا روژی په غفلت کې دده څخه پاته سوی دی دهغه قضا راوړی ، کوم زکوة چې یې نه دی ورکړی ، هغه اوس ادا کی په قربانی دواړه اختر په صدقه واجباتو کی ورڅخه کمی سوی وی، هغه اوس ادا کړی اوکه په خپله

بی اوس د اداکولو طاقت نه وی نو چی حج بدل وکړی اوکه دخپل خوا څخه ورته دحج بدل او
نورو قضاسوو عبادتونو موقع حاصله نه سی نو چی وصیت وکړی چی دده وارث دده په ذمه دواجباتو
فدیه ورکړی او حج بدل ورته ورکړی، لنډه دا ده چی داصلاح دعمل دپاره یوازی دآئنده عمل برابرول
کافی نه دی، دتیرو فرضو او واجباتو اداکول هم ضروری دی، چی هغه هم راوګرځوی.
دغه ډول دبندګانو په حقونوکی که دچا مال بی په ناجائزه طریقه اخیستی وی نو چی هغه واپس کړی یا
ورڅخه معافی وغواړی اوکه چاته بی په لاسونو یا ژبه ازار رسولی وی، نوچی دهغه څخه معافی
وغواړی اوکه اوس بی دهغه څخه معافی غوښتل په اختیارکی نه وی، مثلاً هغه مړ وی یا داسی ځای ته
تللی وی چی اوس بی ده ته پته نه وی، نو ددی تدبیر دا دی چی ددغه سړی دپاره دی دالله ﷻ څخه د
بخښنی غوښتنه کوی نو په دی ډول سره امید دی چی دحق خاوند به راضی سی او دده غاړه به ازاده سی.

قُلْ اِنِّیْ نُهِیْتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِیْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ قُلْ
ته ووایه چی زه منع سوی یم ددې څخه چی بندګی وکړم دهغو چی تاسی یی بلی ما سوا دالله څخه، ته ووایه

لَّاۤ اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَّمَاۤ اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِیْنَ ﴿۵۶﴾
زه نه ځم ستاسی په خواهش که ولاړم نوزه به بی لاری سم، او نه به سم زه دهدایت پیدا کونکو څخه،

قُلْ اِنِّیْ عَلٰی بَیِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّیْ وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ ؕ مَا عِنْدِیْ مَا
ته ووایه ما ته دلیل راغلی دی درب زما څخه او تاسی هغه درواغجن کی. نسته زما سره هغه شی

تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ ؕ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ یَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَیْرُ
چی تاسی یی تلوار کوی، نه دی حکم مګر دالله سره دی، بیانوی حقه خبره او هغه دټولو څخه ښه

الْفٰصِلِیْنَ ﴿۵۷﴾ قُلْ لَّوْ اَنَّ عِنْدِیْ مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ لَقُضِیَ الْاَمْرُ
فیصله کوونکی دی، ته ووایه که وی زما سره هغه شی چی تاسی یی تلوار کوی نو ختمه سوی به وای جګړه

بَیْنِیْ وَبَیْنَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِیْنَ ﴿۵۸﴾
په مینځ زما او ستاسی کی او الله ښه پیژنی ظالمان

لنډتفسیر: ته (دی عنادګروته) ووایه چی ماته (دالله ﷻ دطرف څخه) منع سوی ده ددی څخه چی دهغه
(معبودانو) عبادت وکړم دکومو چی تاسی خلق دالله ﷻ (یووالی) پاته کوی، عبادت یی (او د دوی د
ګمراهی دطریقی ښکاره کولو دپاره) ته ووایه چی زه ستاسی د(باطلو) خیالاتو تابعداری نه کوم، څکه

چې (که نعوذ بالله زه داسې وکړم نو) په دغه حالت کې به بې لارې سم اوپه (نیکه) لارتلونکې کې به نه سم ته (دوی ته داهم) ووایه چې زماسره خو (پردې دین اسلام دحقوالی) یودلیل (کافي موجود) دی چې زما درب د طرف څخه (ماته راکړل سوی دی ، یعنې قرآن مجید چې زمامعجزه ده زمارښتینوالی په ګښې کیږي) او تاسې (بې وجهې) دا درواغ کوي (اوتاسې چې دا وایاست چې که دا دین اسلام حق وي نو پر مونږ دې د آسمان څخه کاڼي را ووریږي یا دې څه بل سخت عذاب راسي لکه چې بل ځای په دې الفاظوسره بې ذکر دی ، إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ: نو ددې جواب دا دی چې) دا کوم شی چې تاسې بې خواش کوي (یعنې عذاب دردناک) هغه زماسره (یعنې زماپه قدرت کې) نه دی حکم دهیچا نه چلیږي بغیر دالله ﷻ څخه (او دالله ﷻ حکم دعذاب په نازلولونه دی سوی نوزه څنګه عذاب ښکاره کړم) الله ﷻ حقه خبره (په دلیل سره) ښیې اوتر ټولو ښه فیصله کوونکی دی (نوهغه زما د رسالت ښکاره اوقوي دلیل قرآن کریم راولیږي او نوري واضحه معجزې بې ښکاره کړي اوصحیح دلیل یو هم پوره وي نوستاسې دفرمائشي دلیلونو دښکاره کولو ضرورت نسته په دې وجه دا وخت بې دعذاب د نازلولوپه ذریعه فیصله ونه فرمایله) ته ووایه چې که زماسره (یعنې زماپه قدرت کې) هغه شی وای دکوم چې تاسې خواهش کوي (یعنې عذاب) نو (تراوسه پورې به) زمااوستاسې په مینځ کې معامله (دمخکې څخه لا) فیصله سوې وای اوظالمان الله ﷻ ډیر ښه پیژني (چې دچاسره کومه معامله په کوم وخت کې وکي)

دآیتونو ترون: په ذکر سوو آیتونو کې دکفارو دطرف څخه د ژرعذاب نازلولو فرمائش اودهغه جواب په ، خَيْرُ الْفَاصِلِينَ : کې اودالله ﷻ دکامل اوتمام قدرت ذکر په ،أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ : کې ذکر وو ، مخته په ټولو معاملو اوتقدیرونو باندې دالله ﷻ دعلم اوقدرت داحاطې بیان کول کیږي ، یعنې چې دا هرڅه دالله ﷻ په علم اوقدرت کې راګیر دي هیڅ شی ورڅخه وتلی نسته .

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ

او دهغه سره کیلیاني دي دغیبو چې هیڅوك وربانډې نه پوهیږي دهغه څخه ماسوا ، اوهغه پوهیږي په هغو چې په وچه دي او په دریاب کې دي اونه لویږي یوه پاڼه ،

إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي

مګر هغه ته معلومه وي او نه لویږي یوه دا نه دمځکې په تیاروکې اونه یو شین شی اونه وچ شی مګر ټول

كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ

په کتاب ښکاره کې دي او هغه په قبضه کې اخلي تاسې دشپې اوپوهیږي په هغه څه چې تاسې کوي

بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ

دورځې بیا تاسې پورته کوي په دې کې چې پوره سي هغه وعده چې مقرر سوې ده ، بیا به دهغه طرف ته

ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ

واپس کړل سي بیابه خبر درکړي تاسي ته دهغه چي تاسي کول ، اوهغه غالب دی په خپلو بندګانو

وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ

او لیږي په تاسي باندي حفاظت کوونکي تردي چي کله راسي په تاسي کي چاته مرګ نوپه قبض

رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا

کی اخلی دی زمونږ لیږل سوي ملائکي اودوی کوتاهي نه کوي ، بیابه ورسول سي الله طرف ته چي مالك د دوی

لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾

دی په حقه سره ، واوری حکم دهغه دی او هغه دیر ژر حساب اخیستونکی دی.

تفسیر: اوداللهﷻ سره (یعني دهغه په قدرت کی) دی خزانی دپټوشیانو(ممکنه وه، ددی څخه چی کوم شی په کوم وخت اوڅومره غواړی ښکاره کوی ، په دی شیانوکی دعذاب قسمونه هم راغلل مطلب دا دی چی بل چاته په دی شیانو قدرت نسته اولکه څنګه چی کامل قدرت دده خاصه ده ، دغه ډول دده علم تام او کامل هم دی ، څکه چی) داپټی خزانی هیڅوک نه پیژنی بغیر دالله ﷻ څخه ، اودی هغه ټول شیان هم پیژنی کوم چی په وچه باندی دی اوکوم چی په دریاب کی دی او یوه پاڼه (قدر د درختی څخه) نه لویږی ، مګر دی هغه هم پیژنی اونه څه دانه (قدر) دمځکي په تیارو حصوکی لویږی اونه څه وچ اولوند شی (مثلاً میوه او نور) لویږی ، مګر داټول په واضح کتاب (یعنی په لوح محفوظ) کی (لیکلی) دی اودغه (الله ﷻ) داسی دی چی (اکثره) په شپه کی (دبیدوکیدو په وخت) ستاسی روح (نفساني دکوم سره چی احساس او ادراک متعلق دی) یوقسم قبض کوی (بندوی) اوکوم څه چی تاسی دورځی کوی هغه (مدامًا) پیژنی بیا تاسی په ورځ کی ویښ اراپورته کوی ددی دپاره چی (ددی بیده کیدو او ویښیدو په دورونو سره) مقرر میعاد (دنیوی ژوند) تمام کړل سی ، بیابه ددغه (الله ﷻ) طرف ته (دمرګ څخه وروسته) ستاسی تلل وی ، بیابه تاسی ته وښیی څه چی تاسی (په دنیا کی) کول (او ددی مناسبه جزا او سزا به جاری کړی) اوهغه (الله ﷻ په خپل قدرت سره) په خپلو بندګانو غالب دی او زور آور دی او (ای بندګانو) په تاسی (ستاسی د عملونو او روحونو) نګرانی کوونکی (ملائکی) رالیږی (چی ټول عمر ستاسی دعملونو هم نګرانی کوی او ستاسی د روح هم حفاظت کوی) تردی چی کله په تاسی کی دچامرګ را ورسیږی نو (دغه وخت) دهغه روح زمونږ لیږل سوی (ملائکی) قبض کوی اوهیڅ کوتاهی نه کوی (بلکه څه وخت چی حفاظت حکم وو ، حفاظت یی کوی ، کله چی دمرګ حکم وسی نو دغه حفاظت کوونکی د روح دقبض کوونکو سره یوځای سی) بیابه ټول دخپل حقیقی مالک خواته راوستل سی ، ښه

واوري (دغه وخت) فيصله به دالله ﷻ وي (او بل هيڅوک به په کښې دخل نه سي کولى) او هغه به ډير زر حساب واخلي.

معلومات اومسئلي: (دګناهونوڅخه دخلاصيدونسخهٔ اکسير)

دټولي دنياپه مذهبونوکي داسلام تر ټولو لويه نښانه اولوى رکن دخداى ﷻ ديووالي (توحيد) عقيده ده او داهم ښکاره خبره ده چي يوازي دالله ﷻ دذات يو اوتنها منلو نوم توحيد.نه دى ، بلکه ده ته په خپلو ټول کمالي صفتونوکي يو اوبى مثله منل اوده ده څخه ماسوا بل هيڅ مخلوق په دى کمالي صفتونوکي دده حصه دار اوشريک نه ګڼلو ته توحيد وايي ، دالله ﷻ کمالي صفتونه ، حيات، علم، قدرت، سمع يعني اوريدل، بصر يعني ليدل، اراده، مشيت يعني غوښتل، خلق يعني پيداکول، رزق او نور، دي په دى ټولو صفتونوکي داسى کامل دى ، چي دده څخه ماسوا هيڅ مخلوق په څه صفت کي دده برابرکيدى نه سي ، بيا په دې صفتونوکي دوه صفتونه تر ټولو زيات لوړ اوممتاز دى .

يوعلم، دوهم قدرت، دده علم هم په ټولو موجوداتو او اموجودو ، په ښکاره اوپټو، لويو اوکوچنيو په هر يوه ذره ذره باندي حاوي چاپيره کوونکي دى ، يعني هيڅ ذره قدر هم دده دعلم څخه دباندي نسته ، او دده قدرت هم په دى ټولو پوره پوره حاوي او چاپيره کوونکي دى ، يعني يوه ذره قدر يى هم دقدرت څخه وتلى نه دى ، په ذکر سوو دوو آيتونوکي هم ددى دوو صفتونو بيان دى ، او دا دوه صفتونه داسى دى چي که انسان دالله ﷻ په دى دو صفتونو مکمل يقين اوهر.وخت يى په زړه کي دساتل کيفيت پيداکړي، نو دده څخه به هيڅ جرم اوګناه بيا نه سي کيدى، ښکاره خبره ده چي که يو انسان ته په خپله هره وينا اوکار، ناسته ولاړه په هرقدم دا خبره په زړه کي حاضره وي چي يو پوه اوخبردار اوقادر مطلق ماهروختويني او زما دظاهر اوباطن او د زړه د ارادى اوخيال څخه خبر دى نو دا حاضري به هيڅکله هم دده قدم ددى قادرِ مطلق دنافرماني طرف ته پورته کيدو ته پرى نه ږدى ، په دى وجه دا دواړه آيتونه انسان ته دانسانِ کامل جوړولو او دده عملونو اوخويونو ته دبرابرولو او دبرابر ساتلو دپاره نسخه اکسيږ (مجربه نسخه) ده .

په اولني آيت کي ارشاد فرمايي ، وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ: لفظ د ، مفاتح جمع ده اومفرد يى ، مَفْتَحْ : په زور دميم سره هم کيدى سى چي خزاني ته ويل کيږي او ، مِفْتَحْ: په زير دميم سره هم کيدى سى چي معني يى کيلياني دى په لفظ د ، مَفَاتِح کي ددواړو معناؤ امکان سته، په دى وجه ځينو تفسير ليکونکو اوترجمه کوونکو يى په خزانو سره ترجمه کړي ده اوځينو يى په کيليانو سره ، اومطلب د دواړو يو دى ، ځکه چي دکيليانو دمالک کيدو څخه مراد هم دخزانو مالک کيدل دى .

(دقرآن په اصطلاح کي علم غيب اوعام قدرت مطلقه يوازي دالله ﷻ خاص صفت دى هيڅ مخلوق په دى کي دالله ﷻ سره شريک نسته)

اولفظ دغيب څخه مرادهغه شيان چي لاتراوسه په وجودکي نه وي راغلي ياراغلي وي خوالله ﷻ ورباندي څوک نه وي خبرکړي (مظهري) داول قيسم مثال هغه ټول حالات او واقعات دي چي دقيامت سره تعلق لري ، ياپه کائناتوکي په راتلونکي وخت کي مخ ته دراتلونکو واقعاتو سره تعلق لري، مثلاً دا چي

څوک به څه وخت اوکوم ځای کی پیدا سی څه څه کار به کوی ، څومره عمر به یې وی ، په خپل عمرکی به څومره ساګانی اخلی ، څومره قدمونه به پورته کوی ، کوم ځای به مری ، کوم ځای به دفن کیږی، رزق به چاته څومره او څه وخت حاصلیږی، باران به څه وخت، کوم ځای او څومره کیږی، او د دوهم قسم مثال هغه حمل دی کوم چی دښځی په رحم کی یې وجود خو نیولی دی ، مګر دا نه ده معلومه چی هلک دی اوکه انجلی، ښایسته دی او که بدشکله ، نیک خویه دی او که بدخویه، دغه ډول نور داسی شیان چی په وجود کی خو راغلی وی لیکن لا تر اوسه د خلقو دنظر څخه غائب وی .

د ، وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ : معنی دا سوه ، چی دالله ﷻ سره دی خزانی دغیبو ، ده سره دکیدو څخه مراد ده په ملک او قبضه کی کیدل دی ، مطلب دا سو چی دغیبو دخزانو علم هم ده په قبضه کی دی اودا په وجودکی را وستل اوښکاره کول هم ده په قدرت کی دی چی کله اوڅومره به په وجودکی راځی ، لکه چی دقرآن کریم په یو بل آیت کی دی ، وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهٗ وَمَا نُنَزِّلُهٗٓ اِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُوْمٍ: یعنی زمونږ سره د هر شی خزانی دی ، لیکن مونږ هر شی په یو خاص اندازه سره نازلوو .

لنډه دا چی ددی جملی څخه دحق ﷻ بی مثاله علمی کمال هم ثابت سو او دقدرت کمال هم ، او دا هم چی دا هر شی لره راچاپیره کوونکی علم اوقدرت مطلقه یوازی دالله ﷻ صفت دی ، بل هیچاته نه سی حاصلیدی ، په آیت کی دلفظ دعنده په وړاندی کولو سره یی دعربی لغت په مطابق هم ددی خاص والی طرف ته اشاره کړی ده او وړاندی ددی اشاری په ډاګه کولو دپاره او په پوره ډول سره زړه ته دپریوتو دپاره ارشاد فرمای ، لَا يَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ: یعنی دی دغیبو خزانی دالله ﷻ څخه ماسوا بل هیڅوک نه پیژنی ، په دی وجه ددی جملی څه دوې خبری ثابتی سوی ، یو دالله ﷻ دټولوغیبو په شیانو په علم محیط سره خبردار کیدل او په ټول دکامل قدرت سره قادریدل، دوهم د ذات حق ﷻ څخه ماسوا دهیڅ یو مخلوق یا شی داسی علم او قدرت نه کیدل ، دقرآن کریم په اصطلاح کی چی دلفظ د ، غَیب ، کومه معنی (په حواله دتفسیر مظهری) لوړه بیان سوی ده ، یعنی هغه شیان چی لاتر اوسه په وجودکی نه دی راغلی یاراغلی دی مګر تراوسه پوری چا مخلوق ته نه دی ښکاره سوی که دا په نظر کی وساتل سی نوپه مسئله دغیبو چی په سرسری نظر کی کومی شبهی عوامو ته مخ ته راځی ، دا به په خپله ختمی سی ، لیکن په عام طور سره خلق دلفظ د ، غیب څخه لغوی معنی مراد اخلی چی کوم شی زمونږ دعلم اونظرڅخه غائب وی برابر خبره ده که دنورو په نزد ددی دعلم حاصلولو ذریعی موجود وی، خو دی ته هم غیب وایی ، ددی په نتیجه کی قسم قسم شبهی مخ ته راځی ، مثلاً علم نجم، رمل، جفر یا دلاس لکیری اونورچی دراتلونکو واقعاتوعلم ور باندی حاصل سی یا دکشف اوالهام په ذریعه چی سړی ته دراتلونکو واقعاتو علم وُسی یا دموسم ماهران چی دکیدونکی باد اوباران متعلق دهوا اوموسم په رڼا کی دباران کیدو یا نه کیدو پیشن ګویی کوی اوپه دی کی ډیری خبری صحیح هم سی ، دا ټول دعوامو په نظرکی علم غیب وی ، په دی وجه په ذکر سوی آیت باندی داشبهیی کوی چی قرآن حکیم خوعلم غیب دالله ﷻ خصوصیت ښوولی ۵
دی اولیدل کیږی چی نورو ته هم دغه حاصلیدی سی .

جواب ښکاره دی چی دکشف اوالهام یاوحی په ذریعه که الله ﷻ خپل یو بنده ته دڅه راتلونکی واقعی

خبر ورکړي، نو دقرآن په اصطلاح کې داعلم نه سو، دغه ډول داسبابو اوالو په ذريعه چې کوم علم حاصل کړل سي هغه هم دقرآن داصطلاح په لحاظ سره علم غيب نه دي، لکه دموسم دمحکمې خبرونه، يا دنبض د نيولوسره دمريض پټ حالت ښوول، وجه دا ده چې دموسم محکمې ته ياحکيم ډاکټر ته دداسې خبر ورکولو موقع په لاس ورغله کله چې ددغه واقعاتو ماده پيداسوه او ظاهره سوه، فرق يوازې دومره دي چې لاتر اوسه ددغه شي ښکاره کيدل په عام طور سره نه وي سوي، دالاتو په ذريعه يې اهل فن ښکاره کوي، عوام ورڅخه ناخبره وي اوکله چې دغه ماده قوي سي نوعام ظهور يې وسي، دغه وجه ده چې د موسمونو محکمه دمياشت دوي وروسته کيدونکي باران خبر نه سي ورکولی، ځکه چې لاتراوسه دهغه ماده نه وي پيداسوي، دغه ډول يوحکيم يا ډاکټر کال دوه کاله مخکې دخوړل سوي يا دوه کاله يا کال وروسته دخوړونکي دوايي يا خوراک پته نن دنبض په کتو نه سي ورکولی ځکه چې ددغه اثر عادتاً په نبض کې نه وي.

لنډه دا ده چې دا ټول شيان هغه دي چې دځه شي دنښو اونښانو په ليدو سره د دوی دوجود خبر ورکول کيږي اوکله چې د دوی نښې نښانې او ماده ښکاره سي نو اوس دغه غيب پاته نه سو، بلکه په ليدونکو کې راغله، البته دباريکوالي يا کمزوري والي په وجه يې عام خلق لا تراوسه نه سي ليدی خوکله چې طاقت ونيسي، نو په عامه مشاهده (يعنې ليدو) کې به راسي، ددې ځخه علاوه ددې ټولوشيانود حاصليدو باوجود بيا هم دا هرڅه معلومات دتخميني او اندازي حيثيت لري، علم کوم چې ديقين نوم دی، هغه په دې ټولوکې په يو شي کې هم نه حاصليږي، هم دا وجه ده چې ددې خبرونو دغلطيدو بې شميره واقعي روزانه ليدل کيږي.

پاته سو علم نجوم او نور، نو په دوی کې چې کوم شيان دحساب سره تعلق لري دهغوی علم خو علم دی، مگرغيب نه دی، لکه چې څوک حساب وکړي او وايي چې نن په پنځه بجې يو څلويښت ۴۱: ۵ منټه لمر راخيژي يافلاني مياشت فلاني تاريخ باندې لمر يا سپوږمۍ تندر نيسي، نو ښکاره خبره ده چې دا ديو معلوم شي درفتار حساب لگول، وخت مقررول داسې دي لکه چې مونږ دهوايي جهازونو يا اور گاډي خپل ستيشن يا اډې ته درسيدو خبر ورکوو، ددې ځخه علاوه په نجوم اونورو سره چې کوم دخبرونو معلومولو دعوه کول کيږي هغه د دوی ځخه ماسوا نور هيڅ نسته، په سلو درواغو کې يو رښتيا کيدل څه علم نه دی.

په حمل کې هلک دی اوکه انجلۍ ددې په باره کې هم ډير دفن خاوندان خبري کوي، ليکن تجربه شاهده ده چې ددې درجه هم دتخميني او اندازې ده يقيني نه ده اوپه سلوکې دوه څلور صحيح کيدل طبعي امر دی، دغه دځه علم اوخبرداري سره تعلق نه لري.

البته کله چې دايکسري آلات ايجادسول نو دځينوخلقوخيال وو چې شايد ددې په ذريعه به دحمل نر يا ماده کيدل معلوميدی سي مگرتجربې ثابته کړه، چې دايکسرې آلات هم دانه سي متعين کولی چې په حمل کې هلک دی اوکه انجلۍ لنډه داچې کوم شي دقرآن حکيم په اصطلاح کې غيب دی، دهغه ماسوا دخدای ځخه بل هيچاته علم نسته، اودکوموشيانوعلم چې خلقوته دځينواسبابو اوآلاتوپه ذريعه عادتاً

حاصلیږي دغه په حقیقت کې غیب نه دی که څه هم په عام طور دنه ښکاره کیدو په وجه ورته غیب وایي دغه ډول که یو رسول اونبي ته په ذریعه دوحي یا یو ولي ته په ذریعه دکشف الهام چې دغیبو دکومو شیان علم ورکړل سي ، نو دغه دغیبو ترحدونو ووتل ، دي ته په قرآن کې دغیبو څای انباءُ الغیب ویل سوي دي لکه چې په ډیروآیتونو کې ذکر دی ، تِلْکَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَیْبِ نُوْحِیْهَآ اِلَیْکَ : په دې وجه په ذکرسوي آیت کې، لَا یَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ: یعني دغیبو خزانې بغیر دالله ﷻ څخه بل هیڅوک نه پیژني ، په دې کې دڅه شبهې یا استثناء هیڅ ګنجائش نسته .

په دې جمله کې خو دحق ﷻ داخاص صفت ښوول سوی دی چې دی عالم الغیب دی ، په هرو غیبو باندې پوه دی ، په وروسته جملو کې دغیبو په مقابله کې دعلم شهادت یعني دحاضرو اوموجودو شیانو دعلم بیان دی ، چې په دې علم کې هم دالله ﷻ دا خصوصیت دی چې دده علم محیط یعني هر شی لره راچاپیره کونکی دی ، یوه ذره هم ورڅخه وتلې نه ده ، ارشاد فرمایي چې ، هغه پیژني هرهغه شی چې په وچه دی او هغه شی چې په دریاب کې دی او یوه پاڼه د درختې څخه نه لویږي چې علم یې هغه ته نه وي ، دغه ډول یوه دانه چې دمځکې په تیاره حصه کې پټه ده ، هغه هم دده په علم کې ده او په هر یوه وچه او لنده کې دټولو کائناتو ذره ذره دده په علم کې ده او په لوح محفوظ کې لیکل سوې دي .

لنډه دا ده چې دعلم متعلق دوه شیان دالله ﷻ دخصوصیاتو څخه دي چې په دې کې هیڅ ملائکه یارسول یا بل مخلوق شریک نسته ، یوعلم غیب دوهم دموجوداتو علم محیط چې یوه ذره ورڅخه پټه نه ده ، په اول آیت کې یې ددې دوو مخصوصو صفتونو بیان داسې ارشاد فرمایلی دی ، ددې په اوله جمله کې د اولنی خصوصیت بیان دی ، وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَیْبِ لَا یَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ: او په وروسته جملو کې یې دټولو کائناتو او موجوداتو دعلم محیط ذکرپه دې ډول فرمایلی دی چې اول ارشاد دی ، وَیَعْلَمُ مَا فِی الْبَرِّ وَالْبَحْرِ : یعني الله ﷻ پیژني هرهغه شی کوم چې په وچه کې دی اوکوم چې په دریاب کې دی ، مراد ددې څخه کل کائنات اوموجودات دي ، لکه دسهار اوماښام لفظ چې ووایي، ټوله زمانه او دمشرق اومغرب لفظ چې ووایي ، ټوله مځکه ورڅخه مراد اخیستل کیږي ، دغه ډول دوچې او دریاب ذکر یې وکی ، مراد ورڅخه دټول عالم کائنات او موجودات دي ، ددې څخه معلومه سوه چې دالله ﷻ علم په ټول کائنات باندې محیط (یعني چاپیره کونکی) دی .

مخته یې ددې زیات تشریح اوتفصیل داسې بیان کی چې دالله ﷻ په ټولو کائناتو باندې دعلم احاطه یوازې دا نه ده چې لوی لوی شیان یې په علم کې دي ، بلکه هر یو دکوچنی لا کوچنی، تر پټ لاپټ شی هم دده په علم کې دی ، فرمایي ، وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَّرَقَةٍ اِلَّا یَعْلَمُهَا: یعني په ټوله دنیاکې دیوې درختې یوه پاڼه هم داسې نه ده چې هغه راولویږي او دده په علم کې نه وي ، مراد دا دی چې دهرې درختې هره پاڼه تر لویدو څخه مخکې او دلویدو په وخت کې اوتر لویدو وروسته یوازې دده په علم کې ده ، هغه پوهیږي چې هره پاڼه په درختې پورې لګیدلې څومره وارونه به اوړي را اوړي ، اوکله اوکوم ځای به لویږي اوبیا به دا د کوم کوم حال څخه تیریږي ، دلویدو ذکر یې شاید ځکه کړی دی چې ددې دټولو حالاتو طرف ته اشاره وسي ځکه چې دپاڼې د درختې څخه لویدل ددې دنشو او نما او د ژوند آخري

حال دی دآخری حال ذکر یی وکی او ددی دټولو حالاتو طرف ته یی اشاره وکړه ، تردی وروسته اشاره فرمایی ، وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ: یعنی هره هغه دانه چی دمځکی په لاندی تیاروکی یوځای پرته ده ، هغه هم دده په علم کی ده ، اول یی ددانی ذکر وکی کومه چی کرونده په مځکه کی غورځوی یاپخپله یوځای ترمځکی لاندی په تیاره کی پټیږی تردی وروسته یی بیا پر ټول کائناتو دباری تعالی دعلم احاطه کول دوچی اولندی په عنوان سره ذکر کی او وی فرمایل چی دا ټول شیان دالله ﷻ په نزد په کتاب مبین کی لیکل سوی دی ، دکتابِ مبین څخه مراد دځینو تفسیر لیکونکو حضراتو په نزد لوح محفوظ دی اوځینی فرمایی ددی څخه مراد علم الهی دی ، او ددی څخه یی تعبیر په کتاب مبین سره ځکه وکی چی لکه څنګه چی لیکل سوی شی محفوظ وی ، دهیری اوغلطی امکان په کښی نه وی ، دغه ډول دالله ﷻ داعلم محیط دټولو کائناتو په ذری ذری یوازی په اندازه سره نه دی بلکه یقینی دی .

دقرآن کریم ډیر آیتونه په دی باندی شاهد دی چی داسی علم محیط چی دهغه څخه دکائناتو یوه ذره او ددی هیڅ حال وتلی نه وی ، دا یوازی دالله ﷻ سره خاص دی ، په سورت لقمان کی دی .

إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمٰوٰتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ:

یعنی که یوه دانه دسپیلنی برابر وی بیا هغه د ډبری په مینځ کی مبتنی وی یا په آسمانونوکی یا په مځکه کی یوځای وی الله ﷻ به دا ټوله جمع کړی بیشکه الله ﷻ باریک بین اوخبردار دی .

په آیة الکرسی کی دی .

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ :

یعنی الله ﷻ دټولو بندګانو دمخکی وروسته ټولوحالاتو څخه خبردار دی اوکه ټول انسانان یوځای سی نو دده په علم کی پر یوه شی هم احاطه نه سی کولی بغیر دهغه علم څخه چی الله ﷻ یی چا ته ورکول وغواړی .

په سورت یونس کی دی

وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ : یعنی دیوی ذری برابر هم څه شی په مځکو او په آسمان کی چی دی ستا درب څخه جلا نه دی .

اوپه سورت طلاق کی دی .

وَأَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا .

یعنی دالله ﷻ علم په هر شی باندی محیط دی .

دغه ډول په بی شمیره آیتونوکی دامضمون په مختلفو عنوانونو سره راغلی دی ، لنډه دا ده چی په دی آیتونوکی په لوی وضاحت اوتفصیل سره دابیان فرمایل سوی دی چی دغیبو علم (کوم ته چی په قرآن کی غیب ویل سوی دی او ددی تفسیر لوړ تیر سوی دی) یا دټولو کائناتو چاپیره کونکی علم یوازی دالله ﷻ مخصوص صفت دی دچا ملائکی یارسول علم دغه ډول په ذری دکائناتو محیط ګڼل ، دغه دعیسایانو په ډول رسول ته دخدایی درجه ورکول دی او دخدای ﷻ سره برابر یی ګڼل دی چی دقرآن کریم په وضاحت سره شرک دی ، په سورت شعراء کی دشرک دا حقیقت بیان سوی دی .

تَاللّٰهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۹۷) إِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ: یعنی دقیامت په ورځ به مشرکان ووایی چی په خدای

قسم دی ، مونږ سخت په گمراهی کی وو چی تاسی (یعنی بتان) مونږ درب العالمین سره برابرول.
بیشکه چی الله ﷻ خپلو انبیاؤ علیهم السلام ته او بیا خاص خاتم الانبیآء صلی الله علیه وسلم ته دغیبو په زرگونو لکونو شیان علم ورکړی دی او تر ټولو ملائکو او انبیاؤ زیات ده صلی الله علیه وسلم ته ورکول سوی دی ، لیکن دا ښکاره خبره ده چی دخدای برابر علم دهیچا نسته ، او نه کیدی سی ، که داسی نه وی نو بیا به دا درسول دتعظیم هغه غلو وی کومه چی عیسایانو اختیار کړه ، چی رسول یی دخدای سره برابر کی ، ددی نوم شرک دی (نعوذ بالله منها)
تردی ځای پوری د اولنی آیت بیان وو ، په کوم کی چی دالله ﷻ دعلم دصفت دخصوصیاتو بیان وو چی هغه په هر غیب او ښکاره او هره ذره دکائناتو حاوی دی ، په دوهم آیت کی دغه ډول دالله ﷻ دقدرت دصفت او دده دقادر مطلق کیدو بیان دی ، کوم چی دده د ذات سره مخصوص دی ، ارشاد دی.
وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى : یعنی الله ﷻ په هره شپه ستاسی روح په یو قسم سره قبض کوی او بیا سهار تاسی ژوندی راپورته کوی چی ستاسی مقرره عمر پوره کړی او بیا ټوله ورځ چی تاسی څه کوی ، دغه ټول دهغه په علم کی دی ، او دالله ﷻ کامل قدرت دی ، چی دانسان دژوند ، مرګ ، او دمرګ څخه وروسته د دوباره ژوندی کیدو یوه نمونه هره ورځ دده په مخکی راولی ، په حدیث کی یی خوب ته دمرګ ورور ویلی دی او داحقیقت دی چی خوب دبنده قوتونه داسی بی کاره کوی لکه مرګ ، په دی آیت کی الله ﷻ دخوب او دده څخه وروسته دبیداری مثال پیش کړی دی انسان یی په دی خبر کړی دی چی لکه څنګه چی هره شپه او هر سهار یو سړی په خپل ځان دمړ او ژوندی کیدو یو مثال وینی ، دغه ډول ددی ټول عالم په جمع مرګ او بیا په جمع سره ژوندی کیدل وګڼه کوم ته چی قیامت ویل کیږی ، کوم ذات چی پردی باندی قادر دی دهغه دکامل قدرت څخه دغه هم لیری نه ده په دی وجه دآیت په آخر کی فرمایی.
ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ: یعنی بیا به تاسی دالله ﷻ طرف ته واپس کیږی بیا به هغه تاسی ته وښیی چی تاسی څه کول ، مراد دا دی چی دعملونو حساب به وی بیا به پردی باندی جزا او سزا هم وی.
په دریم آیت کی یی ددی مضمون زیات تفصیل داسی بیان کړی دی چی الله ﷻ په خپلو ټولو بندګانو یو قاهر قوت لری ترڅو پوری چی د دوی ژوند لرل ورته منظور وی نو حفاظت کوونکی ملائکی د دوی د حفاظت دپاره لیږی چی دچا طاقت نه وی چی ده ته نقصان ورسوی او کله چی دیوبنده مقرر وخت دعمر پوره سی نو داحفاظت کوونکی ملائکی دده دمرګ په اسبابو جمع کولو کی هیڅ کوتاهی نه کوی ، او بیا په مرګ سره هم دده معامله ختمه نه سی ، بلکه ، رُدُّوا إِلَى اللهِ : یعنی بیرته ژوندی سی ، بیا دالله ﷻ مخ ته حاضر سی دلته د احکم الحاکمین په مخکی دپیش کیدو او دټول عمر حساب ته چی کله خیال وسی ، نو د چا طاقت دی چی کامیابه به سی او دعذاب څخه به خلاص سی ، په دی وجه یی ارشاد وفرمایی ، اِلَى اللهِ مَوْلٰهُمُ الْحَقِّ : یعنی الله ﷻ یوازی حاکم او احکم الحاکمین نه دی هغه دخپلو بندګانو مولی هم دی چی په هره موقع د دوی مدد هم کوی.
تردی وروسته یی وفرمایل ، اَلَا لَهُ الْحُكْمُ : بیشکه فیصله او حکم یوازی دهغه دی ، دلته داخیال کیدی

سي چې يو ذات او د اربونو خلقو دټولو عمرونو حساب کول به څنګه وي؟ په دې وجه یې تردې وروسته وفرمایل ، وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِيْنَ : يعني دالله ﷻ کارونه په خپلو کارونو باندې قیاس کول جهالت دی ، هغه به ډېر ژر پوره پوره حساب د ټولو واخلي .

قُلْ مَنْ يُّنَجِّيْكُمْ مِّنْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُوْنَهٗ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً ۚ لَئِنْ اَنْجٰىنَا مِنْ

ته ووايه څوك تاسې خلاصوي دتيارو دوچې څخه او د درياب څخه په هغه وخت کې چې بلې تاسې په عاجزۍ اوپټه سره ، چې که تا مونږ خلاص کړو

هٰذِهٖ لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۶۳﴾ قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيْكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُوْنَ ﴿۶۴﴾

ددې بلا څخه نو خامخا به مونږ احسان ومنو ته ووایه چې الله تاسې محفوظ کوي ددې څخه او دهرې سختۍ څخه بیا هم تاسې شرك کوي .

لنډتفسير: ته (دې خلقو ته) ووايه چې هغه څوك دی چې تاسې ته دوچې او د درياب دتيارو (يعني سختيو) څخه په دې حالت کې نجات درکوي چې تاسې هغه (دنجات درکولو دپاره) رابولی (کله) عاجزي ښکاره کوي او (کله) په پټه سره (او داسې واياست) چې (ای الله) که تا مونږ ته ددې (تيارو) څخه (اوس) نجات راکړی نو (بيا به مونږ خامخا دحق پيژندونکو (او په حق قائم پاته کيدونکو) څخه سو (يعنی ستا ديو والی قائل به سو چې داتر ټولو لوی حق پيژندل دي او ددې سوال جواب خو معلوم دی او دغه خلق به هم بل څه جواب درنه کړي په دې وجه) ته ووايه چې خاص الله ﷻ تاسې لره نجات درکوي (کله چې نجات حاصليږي) او (ددې ذکر سوو تيارو څه تخصيص دی بلکه) دهرغم څخه (هغه نجات ورکوي مګر) تاسې (داسې ياست چې) بيا هم (وروسته تر نجات پيداکيدو پر زړه طريقه) شرك کوي (چې د اعلی درجې حق ناشناسی ده او وعده موکړې وه دحق پيژندو ، غرض دا چې په داسې سختيو کې ستاسې داقرار څخه دتوحيدحق والی ثابتيږي نو بيا انکار نه سی کولی)

معلومات اومسئلي

(دالله ﷻ دعلم او دالله ﷻ قدرت مطلقه څه نښاني)

په تيرو آيتونو کې دالله ﷻ علم اوقدرت کامله اوبې مثاله لوی والی اوفراخی یې بيان سوی وه ، په ذکر سوو آيتونو کې ددغه علم اوقدرت دڅه نښانو بيان دی .

په اولنی آيت کې لفظ د ، ظلمات : د ، ظلمة جمع ده ، چې معنی يې ده تياره د ، ظلمات البر والبحر: معنی د وچې او د درياب تياری دی ، کله چې دتيارو مختلف قسمونه دي ، دشپې تياره ، دوريځو تياره ، دګرد او غبار تياره ، په درياب کې دڅپو تياره ، دې ټولو قسمونو لره دشاملولو دپاره يې لفظ د ، ظلمات جمع استعمال کړی دی .

که څه هم د انسان دبيده کيدو او آرام کولو دپاره تياره هم نعمت دی ، ليکن په عامو حالاتو کې دانسان په کار په رڼا کې چليږي ، او تياره ټولو کارونو ته دبندولو څخه علاوه د ډيرو مصيبتونو اوآفتونو سبب جوړيږي ، په دې وجه دعربو په محاوره کې لفظ د ، ظلمات دمصيبتونو او آفتونو اوحادثاتو دپاره

استعماليږي ، په دې آيت كې هم جمهورو تفسير ليكونو دا معنى بيان كړې ده.
مطلب د آيت دا سو چې الله ﷻ د مكې مشركانو ته د دوى په غلطو كارونو باندې د خبر وركولو او د دوى د خبردار كولو د پاره نبي كريم ﷺ ته حكم وكى چې دې د دغه خلقو څخه دا پوښتنه وكړې چې په وچه او دريابې سفرونو كې چې كله دوى په يو مصيبت كې اخته سي او دغه وخت ټول بتان هيركې ، يوازې الله ﷻ رابلې كله په ډاګه د خپل ذلت او عاجزۍ اعتراف كوي او كله په زړه زړه كې د دې اقرار كوي چې د دې مصيبت څخه ماسوا د الله ﷻ بل هيڅوک خلاصون نه سي را كولى ، او د دې خيال سره دا وعده هم كوي چې كه الله ﷻ مونږ د دې مصيبت څخه خلاص كې نو مونږ به شكر او حق پيژندل اختيار كړو يعني د الله ﷻ شكر ګذار به سو ، او دې به خپل كارساز ګڼو او بل هيڅوک به د ده سره نه شريكه وو ، څكه چې كله زمونږ په مصيبت كې دوى په كار رانه سي ، نو بياولې د دوى عبادت كوو ، نو اوس ته د دوى څخه پوښتنه وكړه چې په دې حالاتو كې څوک د دې مصيبتونو او هلاكتونو څخه نجات وركوي؟ چونكې د دې جواب مقرر او معلوم وو چې دوى خو د دې څخه انكار نه سي كولى چې د خداى څخه ماسوا څه بت يا ديوتا په دې حالت كې د دوى په كار نه ورځي ، په دې وجه په دوهم آيت كې حق تعالى ﷻ په خپله نبي كريم ﷺ ته ارشاد وفرمايى چې هم ته ووايه چې يوازې الله ﷻ دې چې تاسې ته د دې مصيبت څخه نجات دركوي ، بلكه ستاسې هر تكليف او پريشاني ليرې كوي ، ليكن د دې ټولو ښكاره نښانو سره سره بيا هم چې كله تاسې ته نجات او آرام حاصليږي نو تاسې په شرك كې اخته كيږۍ او د بتانو په عبادت كې لګيا كيږۍ نو دا څومره غدارى او هلاكونكى قسم جهالت دى .
په دې دواړو آيتونو كې د الله ﷻ د كامل قدرت بيان هم دى چې هر يوه انسان ته د هر مصيبت او تكليف څخه په نجات وركولو باندې د ده پوره قدرت دى او دا هم چې د هر قسم مصيبتونو او تكليفونو ليرې كول يوازې د الله ﷻ په لاس كې دى ، دا هم يو داسې ښكاره حقيقت دى چې ټول عمر د بتانو او ديوتاګانو عبادت كوونكي او بلونكي هم چې كله په مصيبت كې اخته كيږي دغه وخت دوى هم يوازې خداى ﷻ رابولي او د ده جل جلاله طرف ته متوجه كيږي .
عبرت: د مشركانو دا كار د دوى د غدارۍ په اعتبار سره كه هر څومره لوى جرم وى ، خو يوازې د مصيبت اخته كيدو په وخت كې يوازې د دوى د الله ﷻ طرف ته توجه او د حقيقت اقرار زمونږ مسلمانانو د پاره د عبرت يوه تازيانه ده چې مونږ سره د دې چې په الله ﷻ ايمان لرو مګر د مصيبتونو په وخت كې الله ﷻ نه يادوُ ، بلكه زمونږ ټول خيال او فكر مادى سامانونو ته وى ، مونږ كه څه هم بتان او تصويرونه خپل كار ساز نه ګڼو مګر دا مادى اسباب او آلات هم زمونږ د پاره د بتانو څخه كم نه دى د كومو په فكر كې چې مونږ داسې ورک يو چې خداى ﷻ او د هغه د كامل قدرت طرف ته هيڅكله هم زمونږ خيال نه ځي .

(د حادثو او مصيبتونو اصلي علاج)

مونږ په هره ناروغۍ كې يوازې ډاكټران او دواګانې او د هر طوفان او سيلاب په وخت كې يوازې مادى سامانونه او اسباب خپل كارساز ګڼو ، د دې په فكر كې داسې ورک سو چې د كائناتو د مالک طرف ته ګرسره زمونږ خيال او فكر نه ځي ، حال دا چې قرآن كريم باربار په ښكاره الفاظو كې دا بيان فرمايلى دى

چي ددنيا مصيبتونه او حاديث په عام طور سره د انسانانو دبدوعملونو نتيجي او دآخرت دسزا سپکه غوندي نمونه وي اوپه دي لحاظ سره دامصيبتونه دمسلمانانو دپاره يوقسم رحمت وي، ددي په ذريعه غافله انسانان بيدارول وي، چي دوي اوس خپلو بدو عملونو معاينه واخلي او دبدو څخه د واپس کيدو فکر شروع کړي او د آخرت دلوي اوسختي سزا څخه محفوظ پاته سي، ددي مضمون بيانولو دپاره قرآن شريف ارشاد دي.

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ.

يعني مونږ خلقو ته لږ دول عذاب نږدي په دنيا کي ورڅکو دآخرت دلوي عذاب څخه مخکي چي دوي د غفلت اوبدو څخه راوګرځي.

دقرآن کريم په يوآيت کي ارشاد دي.

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ.

يعني کوم مصيبت چي تاسي ته رسيږي هغه ستاسي دبدوعملونونتيجه ده اوډيربدعملونه الله ﷻ معاف کوي.

ددي آيت په بيان کي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چي. قسم دي په هغه پاک ذات دچاپه قبضه کي چي زما روح دي چي يوانسان ته دلرګي څه عادي خراش ولګيږي، يا يي يوځاي قدم وښوئيږي يا يي په څه رګ کي نقصان ولګيږي، دا ټول دڅه ګناه اثر وي اوکوم ګناهونه چي الله ﷻ معاف کوي، هغه ډير دي.

بيضاوي رحمه الله فرمايي چي مراد ددي څخه دا دي چي مجرمانو اوګناهګارانو ته چي کوم مرضونه راځي، دا ټول دګناهونو نخښي وي، اوکوم خلق چي دګناهونو څخه پاک يا محفوظ وي، دهغوي مرضونه او آفتونه دهغوي دصبر اوثابت قدمي امتحان او دجنت دلوړو درجو ورکول دپاره وي.

لنډه دا ده چي انسان کوم چي دګناهونو څخه خالي نه وي دوي ته چي کومي ناروغي، حادثي يا تکليفونه ياغمونه يا پريشاني راځي، دا ټول دګناهونو نتيجي او نخښي وي، ددي څخه دا هم معلومه سوه چي د ټولو مصيبتونو اوپريشانيو اوهرقسم حادثو اوآفتونو اصلي اوحقيقي علاج دا دي چي دالله ﷻ طرف ته رجوع وسي، دتيروګناهونو څخه استغفار اوآئنده دهغه څخه دپرهيزکولو پخه اراده وکړي، اودالله ﷻ څخه دمصيبتونو ليري کولو دپاره سوال وکړي، ددي دا معني نه ده چي مادي اسباب دوايي علاج او د مصيبتونو څخه دبچ کيدو مادي تدبيرونه بي کاره دي، بلکه مطلب دا دي چي اصل کارساز الله ﷻ وګڼي اومادي اسباب دي هم دهغه انعام ګڼي اواستعمالوي دي، چي ټول اسباب او آلات دهغه پيداسوي دي او دهغه ورکړي نعمتونه دي او دهغه دحکم اورضامندي لاندي دانسان خدمت کوي، اور، اوبه، خاوري او ددنيا ټول طاقتونه دالله ﷻ دحکم تابعدار دي، نه څه دوايي نفع ورکولي سي، نه څه خوراک نقصان رسولي سي، مولانان رومي رحمه الله څه ښه فرمايلي دي.

خاک وباد وآب وآتش بنده اند   با من وتو مرده باحق زنده اند

خاوري باد، اوبه او اور دهغه يعني دالله جل جلاله فرمانبردار دي ما او تاته مړه ښکاري خو دالله په نزد ژوندي دي تجربه شاهد ده چي دکله نه انسان دالله ﷻ څخه غافله سوي دي يوازي په مادي اسبابو او سامانونو پسي لګيدلي دي نو څومره څومره چي دا سامانونه زياتيږي پريشاني او مصيبتونه نور زياتيږي.

مرض بڑھتا گیا جو جو دوا کی .

یعنی څومره چې علاج کوم مرض نور نور زیاتیږي .

په شخصي طور سره څه دوابي یا انجکشن (ستن) په څه وخت کې فائده مند ثابتیدل یادیوې مادي تدبیر کامیاب کیدل دګناه اوغفلت سره هم ممکن دي لیکن که چیرې په مجموعي طور سره دټول مخلوق د خدای ﷻ دحالاتو معاینه واخیستل سي ، نو داټول شیان به ناکامه په نظر راسي ، په موجوده زمانه کې انسان ته دراحت رسولو دپاره او دده څخه دتکلف لیرې کولو دپاره څنګه آلات اوسامانونه ایجاد سوي دي اوکیږي چې دنن څخه دپنځوس کاله مخکې انسان په وهم اوګمان کې هم نه راتلل ، دمرضونو دعلاج دپاره نوې نوې ژر اثر کوونکي دوایاني او انجکشنونه او لوی لوی ماهران ډاکټران اوځای په ځای دبې شمیره شفاخانو څخه څوک نه دي خبر، چې دنن څخه پنځوس شپیته کاله مخکې انسانان ددې هرڅه څخه محروم وه ، لیکن چې دمجموعي حالاتو معاینه واخیستل سي، نو ددې هرڅه الاتو اوسامانونو څخه محروم انسان دومره بیمار اوکمزوري نه وو ، لکه څومره چې دنن انسان په ناروغیو کې ګیر دي ، دغه ډول نن صبا دعامو وباګانو دپاره قسم قسم ټیکې (واکسینونه) موجود دي، دحادثو څخه دانسان دخلاصولو دپاره د اورمړ کولو انجنونه او دمصیبت په وخت کې دفوراً خبرداري ورکولو او دفوراً امداد کولو ذریعې اوسامانونه څومره زیات دي لیکن څومره چې دا مادي سامانونه زیاتیږي، انسان تر مخکې زیات دحادثو او آفتونو ښکار کیږي ، وجه نوره هیڅ نه ده خو دا ده چې په تیر دورکې دخالق کائنات څخه غفلت او ښکاره نافرماني دومره نه وه څومره چې اوس ده ، هغوی به دراحت سامان دخدای انعام ګڼي اوپه شکر ګذاري سره به یې استعمالوي او دنن انسان یې دبغاوت سره استعمالوي ، په دې وجه دآلاتو اوسامانونو ډیروالي ددې دمصیبت څخه خلاصون نه سي ورکولی .

لنډه دا ده چې مسلمانانو ته دمشرکانو ددې واقعي څخه عبرت حاصلول په کار دي چې دمصیبت په وخت کې به هغوی هم خدای یاد وي ، دمومن کار دا دي چې دخپلو ټولو مصیبتونو اوتکلیفونو لیرې کولو دپاره ترمادي سامانونو اوتدبیرونو زیات دالله ﷻ طرف ته رجوع کوي ، که نه نوانجام به هم هغه وي کوم چې روزانه لیدل کیږي چې هر تدبیر په مجموعي لحاظ سره چپه تمامیږي ، دسیلابونو بندولو او ددې د نقصانونو څخه دخلاصیدو په زرګونو تدبیرونه کول کیږي ، مګر بیا هم هغه راځي ، او باربار راځي ، د مرضونو دعلاج دپاره نوې نوې تدبیرونه کول کیږي مګر مرضونه ورځ په ورځ زیاتیږي ، دشیانو دګراني ختمولو دپاره په زرګونو تدبیرونه کول کیږي اوپه سر سرې ډول سره اثر کوونکي هم معلومیږي ، لیکن په مجموعي حیثیت سره نتیجه دا ده چې ګراني ورځ په ورځ زیاتیږي، دغلا ، ډاکې، رشوت اوغل بازارې د بندولو دپاره څومره مادي تدبیرونه نن هرحکومت استعمالوي مګر که حساب ولګول سي نو روزانه په دې جرمونو کې زیاتوالی راځي ، افسوس چې دنن وخت انسان یوازې دشخصي اوسرسرې نفع اونقصان څخه لږ دلوړو حالاتو معاینه واخلي نو ده ته به ثابته سي چې په مجموعي حیثیت سره زموږ مادي تدبیرونه ټول بې کاره دي ، بلکه دا خو زموږ په مصیبتونو کې دکمي په ځای زیاتوالی راولي اوبیا بې په دې قرآني علاج نظر وکړي ، چې دمصیبتونو څخه دخلاصیدو یوازې یو لار

ده چې دکائناتو دخالق طرف ته رجوع وسي ، مادي تدبيرونه هم دده دورکول سوو نعمتونو په طور سره
په استعمال کې را وستلی سي ددې څخه ماسوا بل يوه لار دسلامتيا نسته ، اونه بې څه صورت جوړيدی سي

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ

ته ووايه چې هغه قادر دی په دې چې را اوليږي په تاسې عذاب دلوړې څخه يا ستاسې دپښو دلاندې څخه يا جوړ کړي تاسې

شِيَعًا وَّيُذِيْقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ۗ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ

مختلفې فرقې او وڅکي ځينو ته جنګ دځينو وګوره څنګه مونږ قسم قسم بيانوو

الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُوْنَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۗ قُلْ

آيتونه چې دوی پوه سی ، او دی درواغجن کړو ستا قوم حال دا دی چې دا حق دی ، ته ووايه

لَّسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبَاٍ مُّسْتَقَرٌّ وَّسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٧﴾

چې زه نه يم په تاسې باندې ذمه وار ، دهر يو خبر يو وخت مقرر دی او نژدې ده چې تاسې پوهه سی

لنډتفسير: ته (دا هم) ووايه چې (لکه څنګه چې هغه په نجات ورکولو قادر دی دغه شان) په دې هم هغه قادر دی چې په تاسې (ستاسې دشرک اوکفر په وجه) څه عذاب پرتاسې دلوړه څخه راوليږي (څه ګاڼې ياهوا يا طوفاني باران) ياستاسې ترپښو دلاندې (چې مځکه ده ددې) څخه (ښکاره کړي لکه زلزله يا غرقيدل او ددې عذابونو نژدې اسباب خو دالله ﷻ څخه ماسوا دبل چا په اختيارکې نسته يو وخت به داسې وشي يا په دنيا کې يا په آخرت کې) يا چې تاسې (دغرضونو په اختلاف سره په مختلفو) ډلوکې تقسيم کړي اوټول (په خپل مينځ کې) ومښلوي (يعنې وجنګوي) اوتاسې ځينو لره دځينو دجنګ (خوند) دروڅکي (او ددې نژدې سبب اختياري کار دی او ياټول آفتونه جمع کړي ، غرض دا چې تاسې ته نجات درکول اوپه عذاب کې اخته کول دواړه دهغه په قدرت کې دي ، اې محمد ﷺ) ته وګوره چې مونږ څنګه دليلونه (دتوحيد) په مختلفو اړخونو سره بيانوو ، شايد چې دوی (خلق) پوه سي او (دالله ﷻ په عذاب ورکولو دقادريدو او د کفر اوشرک په سبب په عذابيدو دپوهيدو باوجد) ستا دقوم خلقو (قريشو اوعربو هم) دا (عذاب) درواغ کړي (او ددې دنه واقع کيدو عقيده لري) حال دا دی چې هغه يقيني (واقع کيدونکي) دی (اوچې دا واوري نو دوی وايي چې کله به وي نو) ته (داسې) ووايه چې زه په تاسې (دعذاب واقع کولو دپاره) نه يم مقرر سوی (چې ماته بې خبر وي يا به زما په اختيار کې وي البته) دهر يوه خبر دپاره دواقع کيدو يو وخت (دالله ﷻ په علم کې مقرر) دی او ډير ژر به تاسې ته معلومه سي (چې دا عذاب راغی)

معلومات اومسئلې: په تيرو آيتونوکې دالله ﷻ دلوی علم اوبې مثاله قدرت دا اثر ذکر وو ، چې دهرانسان هر يومصيبت هغه ليرې کولی سي اودمصيبت په وخت کې چې څوک دی راوبولي دالله ﷻ امداد په خپلو سترګو سره

وینی ، ځکه چې دده پر ټولو کائناتو کامل قدرت هم دی او پرتمام مخلوق یې کامل رحمت هم دی ، دده څخه ماسوا نه چاته کامل قدرت حاصل دی او نه پر ټول مخلوق باندی رحمت اوشفقت .

په دی ذکر سوو آیتونوکی دکامل قدرت دبل اړخ بیان دی چې لکه څنګه چې دالله ﷻ په قدرت کی دا دی چې څه عذاب څه مصیبت اوهرخومره ترلویو لا لوی آفت چې وی هغه لیری کولی سی ، دغه ډول هغه ته پردی هم قدرت حاصل دی چې کله یو سړی یایوه ډله دهغه دسرکښی دسزا په عذاب کی اخته کول وغواړی نوهرقسم عذاب ده ته اسان دی ، یو مجرم ته دسزا ورکولو دپاره ددنیا دحاکمانو په ډول هغه ته نه دپولیس اوفوج حاجت دی او نه ورته دچا مددګار ضرورت سته ، دا مضمون یې داسی بیان کړی دی .

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى اَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا .

یعنی الله ﷻ په دی هم قادردی چې ولیږی په تاسی باندی څه عذاب ستاسی دلوړی څخه یاستاسی ترپښو لاندی څخه یا تاسی په مختلفو پارټیوکی تقسیم کړی دیو بل سره مو ومښلوی او دیوبل دلاسه مو په عذاب کی هلاک کی .

(دالله ﷻ دعذاب دری قسمونه)

دلته دالله ﷻ دعذاب د درو قسمونو ذکر دی ، یو هغه چې دلوړی څخه راسی ، دوهم هغه چې دلاندی څخه راسی ، دریم هغه چې په خپل مینځ کی یې اختلاف راسی ، بیا یې لفظ د ، عَذَابًا : دلته دتنوین سره نکره راوړی دعربی قواعدو په اعتبار سره یې په دی باندی خبرداری ورکړی چې په دی درو ، قسمونو کی هم بیا مختلف قسمونه او صورتونه کیدی سی .

تفسیر لیکونکو حضراتو لیکلی دی ، چې دلوړی څخه دعذاب راتلو مثالونه په تیرو امتونوکی ډیر تیر سوی دی لکه دحضرت نوح ﷺ په قوم باندی دباران سخت سیلاب راغی او په قوم عاد باندی دهوا طوفان اوپه قوم دلوط ﷺ باندی دلوړی څخه د ډیرو باران وسو ، په آل فرعون باندی دوینو اوچنګوښو او نورو باران وسو ، په اصحاب فیل باندی کله چې دوی په مکه دحملی اراده وکړه نو دمرغانو په ذریعه وریاندی داسی ډبری وورول سوی چې دوی ټول وریاندی د ژوول سوی پلوړ (بوس) په شان سول .

دغه ډول دلاندی څخه راتلونکی عذاب هم په تیرو قومونوکی مختلف صورتونه تیر سوی دی ، دحضرت نوح ﷺ په قوم خو دلوړی څخه دباران طوفان راغی او دلاندی څخه عذاب وریاندی دمځکی څخه اوبه خوټیدل شروع سول ، غرض دا دی چې دلاندی اوباندی دواړه قسمه عذابونوکی په یو وخت کی ګرفتار سول او دفرعون قوم دپښو لاندی په عذاب کی غرق سو ، قارون هم سره دخپلو خزانو په دی عذاب کی ګرفتار سو او په مځکه ننوتی .

اوحضرت عبدالله بن عباس ﷺ اومجاهد اونور دتفسیر امامانو فرمایلی دی چې دبره دلوړی دعذاب څخه مراد دا دی چې ظالم بادشاه او بی رحمه حاکمان به وریاندی مسلط سی او دلاندی دعذاب څخه مراد دا دی چې دخپلو نوکرانو خدمت ګارانو یا ماتحت نواکرانو دبی وفایی ، غداری ، غل کاری اوخیانت ګری په عذاب کی به اخته سی ، دنبی کریم ﷺ د یوڅو ارشاداتو څخه هم دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ ددی تفسیر تائید کیږی ، په مشکوة شریف کی په حواله دشعب الایمان دبیهقی دنبی کریم ﷺ دا ارشاد نقل دی .

كَمَا تَكُوْنُوْنَ كَذٰلِكَ يُؤَمَّرُ عَلَيْكُمْ : څنګه چې ستاسی عملونه ښه یا بد وی دغه ډول به دریاندی امیران

مسلط سي ، كه تاسي نيك او دالله ﷻ فرمانبردار واست نو ستاسي حاكمان او اميران به هم رحم دله او انصاف كوونكي وي او كه تاسي بدعمله واست نو په تاسي به حاكمان هم بي رحمه او ظالمان مسلط كول كيږي ، د مشهوري وينا ، اَعْمَالُكُمْ عُمَّالُكُمْ : هم دا مطلب دي .
او په مشكوة كي په حواله دحلية ابي نعيم روايت دي چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چي .
الله ﷻ فرمايي چي زه الله يم، زما څخه ماسوا بل معبود نسته زه دټولو بادشاهانو مالک او بادشاه يم ، د ټولو بادشاهانو زړونه زما په لاس كي دي ، كله چي زما بندګان زما فرمانبرداري كوي نو زه د دوی د حاكمانو او بادشاهانو په زړونو كي شفقت او رحمت اچوم، او كله چي زما بندګان زما نافرماني كوي ، نو زه د دوی دحاكمانو په زړونو كي سختي را ولم ، نوهغوی په دوی هرقسم عذابونه راولي ، په دي وجه تاسي خپلو حاكمانو او اميرانو ته په بدو ردو ويلو كي وخت مه ضائع كوی ، دخپل عمل دبرابرولو په فكر كي شرع سي چي ستاسي ټول كارونه برابر كړم .
دغه ډول په ابو داؤد او نسائي كي دحضرت عائشي ﷺ څخه روايت دي چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي .
كله چي الله ﷻ دیو امير او حاكم خير وغواړي نو ده ته ښه وزير او ښه نائب وركړي ، كه دامير څخه څه هيريږي نو هغه يي ورته ياد وي او كله چي امير صحيح كار كوي نو دي يي مدد كوي او كله چي ديو امير او حاكم دپاره بدي مقرر كړي نو ناكاره خلق دده وزيران او ماتحتان جوړكړي (الحديث)
ددي روايتونو او دذكر سوي آيت دتفسير خلاصه دا ده چي انسان ته كوم تكليفونه او مصيبتونه چي د خپلو حاكمانو دلاسه رسيږي دا دلوړي څخه عذاب دي او كوم چي دخپلو ماتحتانو او نوكرانو څخه ورته رسيږي ، دا دلاندي څخه راتلونكي عذاب دي ، دا ټولي څه اتفاقي حادثي نه وي ، بلكه دالله ﷻ دقانون لاندي دانسان دعملونو سزا وي ، حضرت سفيان ثوري رحمه الله فرمايي چي كله زما څخه څه ګناه وسي نو ددي اثر زه په خپلو نوكرانو او دسپرلي په آس او دبار وړولو په خركي وينم ، چي دا ټول زما نافرماني شروع كړي ، مولانا رومي رحمه الله فرمايي .

خلق را با تو چنين بد خو كنند   تا ترا نا چار رو آن سو كنند

يعني الله ﷻ په دنيا كي ستاسي دحاكمانو يا ماتحتانو نوكرانو په ذريعه ستاسي دمزاج خلاف دتكليف دركوونكو معاملو ظاهري عذاب په تاسي مسلط كړي دا په حقيقت كي ستاسي مخ خپل طرف ته راګرځول غواړي چي تاسي پوه سي او خپل عملونه برابر كړي او دآخرت دعذاب څخه خلاص سي .
لنډه دا ده چي دحضرت عبد الله بن عباس ﷺ دتفسير مطابق دحاكمانو زور او زياتوب دلوړي څخه عذاب دي او دماتحتانو نوكرانو بي ايماني ، غلا او غداري ، دلاندي څخه راتلونكي عذاب دي او د دواړو علاج يو دی ، چي ټول دخپلو خپلو عملونو معاينه واخلي او دالله ﷻ دنافرماني او بي لاري توب څخه را وګرځول سي نو قدرت به په خپله داسي حالات پيدا كړي چي دا مصيبت به ختم سي ، كه نه وي نو يوازي په مادي تدبيرونو سره ددي داصلاح اميد ساتل خپل نفس ته د دوكي وركولو څخه ماسوا نور هيڅ نسته ، چي تجربه يي هر وخت كيدي سي .

خويش را ديدم ورسوائي خويش   امتحان ما مكن اي شاه بيش

(خپل خان هم ونیم او خپله رسوایی هم وینم ای بادشاه نور امتحانونه په ماباندی مه کوه، یعنی زه په کښی کامیاب کیدی نه سم نو په ما نور امتحان مه کوه)

دلوړ اولاندی دعذاب کوم مختلف تفسیرونه چی تاسی لوړ اوس واوریدل په حقیقت کی په دی کی هیڅ اختلاف نسته، ځکه چی لفظ د، عذاباً کوم چی په دی آیت کی راغلی دی په حقیقت کی پردی تولو تفسیرونو باندی حاوی دی، د آسمان څخه اوریدونکی ډبری، وینه، اور او داوبو سیلاب او دلوړو حاکمانو ظلم او زور دا ټول دلوړ څخه په راتلونکی عذاب کی دا خل دی او مځکه خیریدل، دیوقوم په کښی ننوتل یا دمځکی څخه د اوبو راخوتیدل اوپه هغه کی غرقیدل یا دماتحت نوکرانو دلاسه په مصیبت کی اخته کیدل، دا ټول دلاندی څخه راتلونکی عذابونه دی.

دریم قسم عذاب چی په دی آیت کی یی ذکر سوی دی، هغه دا دی، اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا: یعنی تاسی به مختلفی پارټی جوړی سی او دیوبل سره به ومښلی او دیوبل دپاره به عذاب جوړسی، په دی کی لفظ د، يَلْبِسَكُمْ: د، لِبسَ: مادی څخه جوړ دی چی اصلی معنی یی پټول دی، په دی معنی سره لباس هغه کپړو ته ویل کیږی کوم چی د انسان بدن پټوی، او په دی وجه التباس په معنی دشبهی اواشتباه استعمالیږی کوم ځای چی دیوی خبری مراد پټ وی، صفا اوښکاره نه وی.

اولفظ د، شِيَعَ، دشِيْعَةٌ جمع ده چی معنی یی ده په چا پسی تلل، اوتابعدارکیدل، په قرن مجید کی دی وَ اِنَّ مِنْ شِيْعَتِهٖ لَاِبْرٰهِيْمَ: یعنی دحضرت نوح ﷺ په نقش اوقدم تلونکی دی حضرت ابراهیم ﷺ په دی وجه په عرف اومحاوره کی لفظ د: شیعه داسی ډلی ته ویل کیږی چی دڅه خاص غرض دپاره جمع سوی وی، اوپه دغه غرض کی دیوبل مددګار وی چی بامحاوره ترجمه یی دنن صبا په ژبه کی فرقه، ډله یا پارټی ده، په دی وجه د آیت ترجمه دا سوه، چی دعذاب یو قسم دا دی چی قوم په مختلفو پارټیو کی تقسیم سی، دیوبل سره ومښلی، په دی وجه چی کله دا آیت نازل سو نو نبی کریم ﷺ مسلمانانو ته وفرمایل.

لَا تَرْجِعُوْا بَعْدِيْ كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ.

یعنی تاسی زما وروسته دکافرانو په شان مه کیږی چی یو دبل څټ وهی (ابن ابی حاتم دزید بن اسلم څخه روایت کړی دی) (مظهری)

حضرت سعدبن ابی وقاص ﷺ فرمایی چی یو وار مونږ دنبی کریم ﷺ سره تللو، مونږ دبنی معاویه په جماعت باندی راغلو نونبی کریم ﷺ جماعت ته دننه تشریف یووړی او دوه رکعتبه لمونځ یی وکی، ددی څخه وروسته په دعا کی مشغول سو او تر ډیره وخته پوری یی دعا کوله، ددی څخه وروسته یی ارشاد وفرمایی چی ما دخپل رب څخه د درو شیانو سوال وکی، یو دا چی زما امت په غرقیدو هلاک نه کړی، الله ﷻ دا دعا قبوله کړه، دوهم دا چی زما امت د قحط او لوږی په ذریعه هلاک نه کړی دا یی هم قبوله کړه، دریمه دعا می دا وکړه چی زما امت په خپل مینځ کی په جنګ او جګړو تباه نه سی، زه ددی دعا څخه منع سوم (مظهری بحواله بغوی)

ددی مضمون یو حدیث دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ څخه نقل دی چی په دی کی په درو دعاګانو کی یوه

دعا دا ده چی ، زما په امت یو څوک دښمن مسلط نه کړی چی هغه دوی ټول هلاک کړی ، دا دعا قبوله سوه او په یو بل پوری ونه مبتلی ، دا دعا قبوله نه سوه ، ددی روایتونو څخه ثابته سوه چی په امت محمدیه پر صاحب د دوی دی درود او سلام وی ، دغه قسم عذاب خو به نه راځی کوم چی په تیرو امتونو د آسمان یا د مځکی دطرف څخه راغلی دی چی ټول قوم وربانذی تباه او برباد سوی دی ، لیکن یو عذاب به په دنیا کی په دوی راځی ، هغه عذاب په خپل مینځ کی جنګ جګړی دفرقو او پارټیو دیوبل سره مبتلی دی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ امت ته په فرقو او پارټیانو کی دتقسیمیدو ، اوپه خپل مینځ کی دیوبل سره دجنګ او جګړو څخه دمنع کولو انتهایی په سختی سره منع کړی ده او په هره موقع یی ددی بیره بیان کړی ده چی په تاسی دخدای ﷻ عذاب په دی دنیا کی که راځی نو په خپل مینځ کی دجنګ او جګړو په ذریعه به راځی .

دسورت هود په یو آیت کی دا مضمون زیات په وضاحت سره راغلی دی .

وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ * إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ .

یعنی خلق همیشه په خپل مینځ کی اختلاف کوی بغیر دهغه خلقو څخه په کومو چی الله ﷻ رحمت وکی .

ددی څخه په ډاګه سوه چی کوم خلق په خپل مینځ کي (بغیر دشرعی وجهی څخه) اختلاف کوی ، هغوی دخدای درحمت څخه محرومه یا لیری دی . په یوآیت کی ارشاد دی .

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا . په بل آیت کی ارشاد دی .

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا .

ددی ټولو آیتونو او روایتونو خلاصه دا ده چی اختلاف ډیر منحوس اوناکاره شی دی ، نن که په دینی او دنیوی هرحیثیت سره دمسلمانانو دتنزل اوبربادی په اسبابو فکر وسی نو د اکثرو مصیبتونو سبب دا خپل مینځ کی اختلاف اومشت اوګریبانی په نظر راځی ، زمونږ دبدو عملونو په نتیجه کی دا عذاب په مونږ مسلط سو ، چی هغه قوم چی د دوی دیو والی مرکز یوه کلمه د ، لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰه : وه ، ددی کلمی منونکی دمځکی په هره حصه کی چی وه ، دهری ژبی ویونکی چی وه ، دهر رنګ ، هرنسل ، هرنسب سره چی به یی تعلق وو ، ټول ورونه ورونه وه ، دغرونو او دریابونو سختی لاری د دوی په یووالی کی حائلی نه وی ، دنسب خاندان ، رنګ ژبی تفاوت د دوی په لاره کی بندیز نه وو ، د دوی قومی یووالی یوازی ددی کلمی سره تړل سوی وو ، دعربی ، مصری ، شامی ، ترکی هندی اوچینی تقسیم یوازی د دوی دپیژندو او شناخت دپاره وو ، نور هیڅ نه وه ، په قول داقبال مرحوم .

درویش خدا مست نه شرقی هے نه غربی گھر اس کا نه دلی نه صفاهان نه سمرقند

(مطلب دا دی چی مسلمانان ټول دخدای ددین په وجه یو قوم دی که دمشرق وی اوکه دمغرب او د دوی وطن ټوله دنیا ده او دهلی ، اصفهان اوسمرقند د دوی دپاره خاص نه دی)

نن دنوروقومونو په لمسون اوپرلپسی کوششونوبیادوی په نسلی لسانی اووطنی قومیتونوکی تقسیم سول او بیاپه دوی کی هم هریوقوم په خپل مینځ کی ګډوډ اوخپاره واره په مختلفو پارټیو کی تقسیم سول هغه قوم دکوم نخښه چی دغیرو سره هم دعفوی اومعافی وه اودجګړی څخه دخلاصیدو دپاره به یی

دخپل ترلوی لا لوی حق پرینبووی نن ددی قوم دیرخلق په معمولی اوذلیل خواهش پسی ترلوی لالوی تعلق قربانوی داهغه دغرضونو اوخواهشونواختلاف دی کوم چی دقوم اوملت دپاره منحوس اوپه دی دنیاکی نقد عذاب دی.

خو البته دلته په دی خبره هم ځان پوهول ضروری دی چی هغه اختلاف کوم ته چی په قرآن کی دالله ﷻ عذاب او دخدای درحمت څخه محرومی ویل سوی ده هغه اختلاف دی کوم چی په اصولو اوعقائدوکی وی، یا دنفسانی غرضونو اوخواهشونوپه وجه سره وی، په دی کی هغه درایی اختلاف داخل نه دی کوم چی دقرآن اوسنت دښوول سوو اصولو تراجتهاد لاندی په فروعی مسئلوکی دامت په فقهاوکی د اولنی زمانی داصحابو ﷺ او تابعینو رحمهم الله څخه را روان دی، په کوم کی چی د دواړو فرقو دلیل دقرآن، حدیث اواجمال دی، او دهر یوه نیت دقرآن اوسنت دحکمونو منل دی، مگر دقرآن اوسنت دمجملو یا مبهمو الفاظو په تعبیر او د دوی څخه دفروعی مسئلو په را ایستلوکی داجتهاد او رایی اختلاف دی، داسی اختلاف ته په یوحدیث کی رحمت رمایل سوی دی، په جامع صغیرکی یی په حواله دنصر مقدسی اوبیهقی اوامام الحرمین دا روایت نقل کړی دی چی.

اخْتِلَافُ أُمَّتِيْ رَحْمَةٌ : زما د امت اختلاف رحمت دی، دامت محمدی خاص والی یی په دی وجه اختیار کړی دی چی ددی امت دعلماء حقو اومتقیانو فقهاؤ په مینځ کی چی کوم اختلاف وی هغه به همیشه په قرآن اوسنت تر اصولو لاندی وی اوخاص دخدای دپاره په رښتینی نیت سره به وی، د دوی په دی اختلاف کی څه نفسانی غرض دمرتبی یامال نه وی، نوپه دی وجه دغه دځه جنگ جگړی سبب هم نه جوړیږی، بلکه دعلامه عبدالرءوف المنادی المصری شارح دجامع صغیر دتحقیق دامت د فقهاؤ دمختلفو مسلکونو هغه درجه وی کومه چی په تیره زمانه کی دانبیاؤ علیهم السلام دمختلفو شریعتونو وه، چی داختلاف باوجود ټول دالله ﷻ حکمونه وه، دغه ډول دامت دمجتهدینو مختلفو مسلکونو ته دقرآن اوسنت تر اصولو لاندی راتلو په وجه سره ټولو ته دخدای او درسول حکمونه ویل کیږی.

ددی اجتهادی اختلاف مثال په ښکاره شیانوکی داسی دی لکه چی دښارلوی سړکونه دتلونکو دآسانی دپاره په مختلفو حصوکی تقسیم کړل کیږی، په یوه حصه بسونه ځی، په بله نوری گادی، دغه ډول د سائیلکونو اوپیاده تلونکو دپاره دسړک جلا یوه حصه وی، دیوسړک په څوحصوکی تقسیم هم که څه په ظاهره باندی دیو اختلاف صورت دی، مگر چونکه دټولو وجه دلارو دا اختلاف په ځای دمضرکیدو فائده مند او دتلونکو دپاره فراخی او رحمت دی.

دا وجه ده چی دمجتهدینو امامانو او دامت دفقهاؤ په دی اتفاق دی چی په دوی کی دیوه مسلک هم باطل نه دی اوکوم خلق چی د دوی پیروی کوی، دوی ته دنورو په نزد گنهکار ویل جائز نه دی، دمجتهدینو امامانو او دامت دفقهاؤ دمذهبونو داختلاف مطلب ددی څخه ماسوا بل څه نه دی چی یو مجتهدکوم مسلک اختیار کړی دی، هغه دده په نزد زیات قوی دی مگر دده په مقابله کی دبل مجتهد مسلک ته هم باطل نه وایی، بلکه دیوه اوبل پوره احترام کوی، دجنگ جگړی اودښمنی خو د دوی په منیځ کی گرسره څه احتمال نه وو او د دوی دتابعدارانو اوتقلید کوونکو هم ترکومه حده پوری چی

صحیح علم او دینداری وه نو دیو بل سره بی معاملی دغه ډول برابری او روغی وی.
دا اختلاف دی چی سراسر رحمت دی او دخلقو دپاره دفراخی اوآسانی ذریعه ده اوډیری فائدی مندی نتیجی لری اوحقیقت دا دی چی په فروعی مسئلوکی دخیالونو اختلاف ترکومه پوری چی په خپل حدکی دننه وی ، دغه څه مضر شی نه دی ، بلکه دمسئلی مختلف اړخونه په داګه کیدل اوصحیح نتیجی ته د رسیدو دپاره یو مددګار دی اوکوم ځای چی دینداره عاقلان جمع وی نو دا ممکنه نه ده چی په یوه مسئله کی به د دوی اختلاف نه وی ، داسی قانون خو یا دبی عقلوکیدی سی ، دچاچی ګرسره څه پوهه نه وی ، یا دبی دینوکیدی سی ، چی دیو پارتی یا بل شی دلحاظ څخه دشمیر په مخالفه رایه باندی اتفاق وکی ، د رایی اختلاف چی په خپلو حدونوکی دننه وی ، یعنی دقرآن اوسنت په قطعی اواعتقادی مسئلو اوقطعی احکاموکی نه وی یوازی په فروعی اواجتهادی مسئلوکی وی ، په کوموکی چی دقرآو اوسنت واضح دلیل نه وی اوهغه هم دجنګ جګړی اولعن طعن حدته نه رسیږی نو دا په ځای دمضرفائده مند اویونعمت او رحمت دی، لکه څنګه چی په کائناتو دعالم کی دټولوشیانوپه شکل، صورت، رنګ، بوی، نفع او خاصیت کی اختلاف دی ، په حیواناتوکی په لکونو مختلف قسمونه، په بنی نوع انسان کی دمزاجونوکسبونو، د اوسیدو دطریقو، اختلاف دا ول ددی دنیا دبنائست زیاتولو اوبی شمیره نفع اسباب دی، ډیر خلق چی په دی حقیقت پوه نه دی ، دوی دفقهاؤ رحمهم الله په مذهبونو او دعلماء حق په فتوا کی اختلاف تم هم په سپکه نظر سره ګوری ، د دوی څخه داسی اوریدل کیږی چی دعلماؤ په خپل مینځ کی اختلاف دی نو مونږ کومی خواته ولاړ سو، حال دا دی چی خبره بالکل صفا ده ، لکه چی څنګه دیو ناروغ په معامله کی د ډاکترانو طبیبانو خیالات مختلف وی ، نو هر سړی ددی معاملومولو کوشش کوی چی په دوی کی دفن په اعتبار سره زیات ماهر اوتجربه کار کوم یو دی ، نو بس دهغه څخه علاج شروع کوی ، خو نورو ډاکترانو ته بد رد نه وایی ، ددعوی په وکیلانوکی اختلاف وی ، نوکوم وکیل چی ورته زیات قابل اوتجربه کار معلوم سی دهغه په وینا عمل کوی خو نورو ته بدی ردی نه وایی ، هم دغه اصول دلته په کار دی ، کله چی په یوه مسئله کی دعلماؤ فتواوی مختلفی سی نو دخپل طاقت مطابق دتحقیق کولو څخه وروسته چی د کوم عالم علم اوتقوی ترنوروزیاته اوښه وګڼی، دهغه تابعداری دی کوی، خونوروته دی بدی ردی نه وایی
حافظ ابن قیم رحمه الله په اعلام الموقعین کی نقل کړی دی چی دماهرمفتی انتخاب، اوداختلاف په صورت کی په دوی کی دیوتن فتوی ته ترجیح ورکول کوم چی دده په نزد په علم اوتقوی کی تر ټولو زیات وی، دا کار دهری معاملی خاوند مسلمان په ذمه په خپله لازم دی ، دده کار داخونه دی چی دعلماؤ په فتواو کی د یوه فتوی ته ترجیح ورکړی لیکن دا دده کار دی چی په مفتیانو اوعلماؤکی کوم چی دی په خپل نزد دعلم او دینداری په اعتبار سره زیات ښه ګڼی دده په فتوی عمل وکی، مګر نورو عالمانو او مفتیانو ته دی بدی ردی نه وایی تر داسی کارکولو وروسته دی دالله ﷻ په نزد آزاد دی ، ذمه واری بی نسته که په حقیقت کی څه غلطی دفتوی ورکوونکی څخه سوی هم وی نوهغه یی ذمه وار دی .
خلاصه دخبری دا ده چی نه هر اختلاف مطلق بد اونه هر اتفاق مطلق غوره او ښه دی ، که غله ډاکوګان

او باغیان ځان ته یوه ډله جوړه کړي او متق سي نوځوک په دي نه پوهیږي چي د دوی دا اتفاق بد، ناکاره او د قوم دپاره هلاکوونکي دي او د دوی خلاف چي کوم کار او کوشش ډعوامو یا پولیس او نورو دطرف څخه ددغه ډلي په مخالفت کي کیږي دغه دهریوه هوښیار په نظر کي ښه او فائده مند اختلاف دي معلومه سوه چي خرابي درابي په اختلاف کي نسته او نه په یوه رایه باندي په عمل کولو کي ده، بلکه ټولي خرابي دنورو متعلق په بدو ګمانونو او بدو ویناګانو کي راپیښیږي چي دعلم او دینداري دکمي او د غرضونو او خواهشونو دزیاتي په نتیجه کي وي، او کله چي په یوقوم یاډله کي داصورت پیداسي نو د دوی دپاره دا اختلاف جوړسي، او دیوبل خلاف په جنګ جګړو اوځیني وخت خو دیوبل په قتلونو کي اخته سي، او دیوبل خلاف لعن طعن او بدی ردی ویل خودمذهب حمایت کول ګڼي، حال دا دي چي ددي غلو او زیاتي سره دمذهب هیڅ تعلق نه وي، بلکه داهغه جګړه ده چي نبي کریم ﷺ ورڅخه په سختي سره منع کړي ده، په صحیح احادیثو کي بې دي ته دقومونو دګمراهي سبب ویلي دي (ترمذی ابن ماجه)

په دوهم آیت کي بې دنبي کریم ﷺ دبرادري یعني دمکي دقریشو دحق دمخالفت ذکر کړي دي نبي کریم ﷺ ته بې داهدایت فرمایلي دي چي دا خلق چي ستا څخه دعذاب دواقع کیدو دپاره دمقرر وخت پوښتنه کوي ته دوی ته ووایه چي زه ددي کار دپاره نه یم مسلط سوی، بلکه دهري خبري یو وخت دالله ﷻ په علم کي مقرر دي نو دغه به په خپل مقرر وخت باندي کیږي او نتیجه به بې ستاسي مخ ته راسي.

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى

او کله چي ته ووینې هغه خلق چي جګړي کوي، زمونږ په آیتونو کي نو منع ورڅخه کوه ترڅو چي

يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ

مشغول سي په بله خبره کي اوکه هیر کړي تا څخه شیطان نو مه کښینه

بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ

وروسته دیاد څخه دظالمانو سره، او په پرهیزګارانو نسته دجګړه کوونکو

مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ

دحساب څخه څه شی لیکن د دوی په ذمه نصیحت کول دي چي هغوی وبریږي،

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ

او بریږده هغه چا چي جوړ کړي دي خپل دین لوبه او تماشه اودوکه کړي دي دوی ددنیا ژوند او نصیحت

بِهٖۤ اَنۡ تُبۡسَلَ نَفۡسٌۢ بِمَا كَسَبَتۡ ۖ لَيۡسَ لَهَا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ

کوه دوی ته په قرآن سره چی گرفتار نه سی څوک په خپلو کړو کی ، چی نه وی دده دپاره دالله څخه ماسوا

وَلِیٌّ وَّلَا شَفِيۡعٌ ۚ وَاِنۡ تَعۡدِلۡ كُلَّ عَدۡلٍ لَّا يُؤۡخَذۡ مِنۡهَا ؕ اُولٰٓئِكَ

یوڅوک حمایتی او نه سفارش کوونکی ، او که په بدله کی ورکړی تولی بدلی نو قبول به نه سی دده څخه ، دغه

الَّذِيۡنَ اُبۡسِلُوۡا بِمَا كَسَبُوۡا ۚ لَهُمۡ شَرَابٌ مِّنۡ حَمِيۡمٍ وَّعَذَابٌ اَلِيۡمٌۢ

خلق دی چی گرفتار سول په خپلو کړو کی دوی لره چیښل دی گرمی او به اوعذاب دی دردناک

بِمَا كَانُوۡا يَكۡفُرُوۡنَ ﴿۷۰﴾ قُلۡ اَنَدۡعُوۡا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنۡفَعُنَا

په بدله دکفر کی ته ووایه چی آیا مونږ وبلو دالله څخه ماسوا هغه چی نه نفع رسولی سی

وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعۡقَابِنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدٰٮنَا اللّٰهُ كَالَّذِى اسۡتَهۡوَتۡهُ

مونږ ته او نه نقصان او آیا واپس سو مونږ په پوندو خپلو ددی څخه وروسته چی الله سیده لار وښووه مونږ په مثل دهغه چاچی

الشَّيٰطِيۡنُ فِى الۡاَرۡضِ حَيۡرَانَ ۖ لَهٗۤ اَصۡحٰبٌ يَّدۡعُوۡنَهٗۤ اِلَى

شیطانانو ورڅخه لار وکه کړی وی په ځنګل کی چی دی حیران وی دده ملګری رابولی دی لاری طرف ته

الۡهُدَى ائۡتِنَا ؕ قُلۡ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الۡهُدٰى ؕ وَاُمِرۡنَا لِنُسۡلِمَ

چی زمونږ خواته راسه ته ووایه کومه لارښوولی ده ، هغه لار ده سیده ، اومونږ ته حکم سوی دی چی تابع اوسو

لِرَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۷۱﴾ وَاَنۡ اَقِيۡمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوۡهُ ؕ وَهُوَ الَّذِىۡۤ اِلَيۡهِ

درب دمخلوقاتو ، او دا چی قائم ساتی لمونځ او بیره کوی دالله څخه او هغه دی چی دهغه مخ ته

تُحۡشَرُوۡنَ ﴿۷۲﴾ وَهُوَ الَّذِىۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ بِالۡحَقِّ ؕ وَيَوۡمَ

به یی تاسی جمع کړل سی ، او هغه دی چاچی پیدا کړل آسمانونه او مځکی په صحیح دول سره او په کومه ورځ

يَقُوۡلُ كُنۡ فَيَكُوۡنُ ؕ قَوۡلُهُ الۡحَقُّ ؕ وَلَهُ الۡمُلۡكُ يَوۡمَ يُنۡفَخُ فِى الصُّوۡرِ

چی ووایی چی سه نو هغه به سی ، دهغه خبره رښتینی ده او دهغه حکومت دی په کومه ورځ چی پوکل وسی په شپیلی کی

عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

پوهه دی په پټو او ښکاره خبرو | اوهغه دی حکمت والا خبردار

تفسیر: او (ای مخاطبه) کله چی ته هغه خلق ووینی چی زمونږ په آیتونو (اوحکمونو) کی عیبونه لټوی ، نو ددغه خلقو (په خوا کی دکښیناستو) څخه منع وکړه تردی چی هغوی په څه بله خبره کی مشغول سی او که ستا څخه بی شیطان هیر کی (یعني په داسی مجلس کی دکښینستو څخه منع درته یاده نه وی) نو (کله چی دی په یاد سی) تر یادیدو وروسته بیا دداسی ظالمانو سره مه کښینه (فوراً وڅخه پورته سه) او (که چیری څه واقعی دنیوی یا دینی ضرورت داسی مجلس ته دتلو وی نو حکم بی دا دی چی) کوم خلق چی (د شریعت دمنع سوو شیانو څخه چی بی ضرورته داسی مجلس ته تلل په کی هم دا خل دی) احتیاط کوی په دوی باندی ددی (طعن کوونکو درواغ کوونکو) دپوښتنی (او ددی عیب لټولو) څه اثر نه وی (یعنی په څه ضرورت سره هلته تلونکی به ګناهګار نه وی) لیکن د دوی په ذمه (په شرط دقدرت سره) نصیحت کول دی شاید چی دغه (طعن کوونکی) هم (ددی خرافاتو څخه) احتیاط شروع کړی (برابره خبره ده که داسلام قبلول وکړی د دوی دلحاظه څخه اوکه نه) او (د درواغ کولو دمجلس څه تخصیص نسته بلکه) ددا سی خلقو څخه بالکل منع کوه چاچی خپل (دا) دین (چی منل بی د دوی په ذمه فرض وو ، یعنی اسلام) لهو اولعب جوړ کړی دی (چی مسخری ورپوری کوی) او ددنیا ژوند دوی په دوکه کی اچولی دی (چی ددی په خوندونو کی مشغول دی او دآخرت څخه منکر دی ، په دی وجه ددی مسخرو انجام نه وینی) او (دمنعه کولو اوتعلقاتو پریښوولو سره سره داسی خلقو ته) ددی قرآن په ذریعه سره (په کوم پوری چی دوی مسخری کوی) نصیحت هم کوه ددی دپاره چی څوک سړی دخپل (بد) عمل په سبب (په عذاب کی) داسی ونه مبتلی چی بغیر دالله ﷻ څخه نه څوک دده مددګار وی اونه سفارشی وی او دا حال داسی وی چی که چیری (فرض کړه) دټولی دنیا (دا هرڅه) دی په بدله کی ورکړی هم (چی دا هر څه خرڅ کړی او دی دعذاب څخه خلاص سی) خو دابه دده څخه قبول نه سی (نو په نصیحت سره دا فائده ده ، چی دبدو عملونو په انجام باندی پوه سی ، مخ ته منل نه منل دی ، پوه سه څکه چی) دوی (دا مسخری کوونکی) داسی دی چی (نصیحت بی ونه منی او) د خپل (بد) عمل په سبب سره (په عذاب کی) ګیر سول (کوم چی به په آخرت کی داسی ښکاره سی چی) د دوی دپاره به ډیری تیزی (جوشیدلی) اوبه دڅښلو دپاره وی او (ددی څخه علاوه بله هم په دی ډول سره) درد ناکه سزا به وی ، دخپل کفر په سبب (چی بدعمل دا دی چی یوه حصه بی مسخری وی) ته (صلی الله علیه وسلم دټولو مسلمانانو دطرف څخه دی مشرکانو ته) ووایه چی آیا مونږ دالله ﷻ څخه ماسوا (ستاسی د مرضی موافق) دداسی شی عبادت وکړو چی نه هغه (دهغه دعبادت کولو په صورت کی) مونږ ته نقصان رسولی (اوقدرت بی لرلی) سی (مراد ددی څخه باطل معبودان دی چی دځینو خو اصلاً قدرت نسته او کومو ته چی څه سته نو ذاتی نه دی ، اوپه معبودکی کم ازکم داقدرت په کاردي چی خپل موافق اومخالف ته څه نفع اوضرر رسولی سی ، نو آیا مونږ دداسی شیانو عبادت وکړو) او آیا (معاذ الله) مونږ (د اسلام څخه) په پوندو واپس سو وروسته دهغه څخه چی

مونږ ته الله ﷻ (دحقی لاری) هدایت کړی دی (یعنی اول خو شرک په خپله قبیح شی دی بیا خصوصاً وروسته تر اسلام اختیارولو خو نور زیات هم ناکاره دی ، که نه وی نو زمونږ مثال خو به هغه شی) لکه یو سړی دی چی دی شیطانانو یوځای په ځنګل کی (غولولی وی د لاری څخه بی) بی لار کړی وی او دی سرګردانه ګرځی) (او) دده څه ملګری هم وی چی هغه ده ته دصحیح لاری طرف ته (اوازونه کوی) رابولی بی چی (دی خواته) مونږ ته راسه (مګرهغه وربا ندی ددیری حیرانی څخه نه پوهیږی اونه راځی حاصل دا دی چی لکه څنګه چی داسړی په لاره وولیکن دخپلولاری پیژندونکو ملګرو څخه جلا سو او دبیابان دشیطانانو په لاسونوکی ګرفتار سو، بی لاری سو اوهغه ملګری اوس هم دی لاری ته رابلی ، مګر دی نه راځی داسی به زمونږ حالت سی چی داسلام په لاره د روانیدو باوجود خپل لارښوونکی پیغمبر څخه به جلا سو، دګمراهانو په پنجه کی به ګیر سو، ګمراه به سو او دغه لارښوونکی به بیاهم دخیرخواهی په وجه داسلام بلنه راکوی اومونږ به ګمراهی نه پریږدو یعنی آیا مونږ ستاسی په خوښه باندی عمل وکړو، خپل مثال داسی جوړکړو) ته (دوی ته) ووایه چی (هرکله ددی مثال څخه معلومه سوه چی دلاری څخه بی لاری کیدل ناکاره دی او دا) یقینی خبره ده چی سیده لار هغه دالله ﷻ (ښوول سوی) لار ده (او هغه اسلام دی نو یقیناًددی پریښوول بی لاری کیدل دی نو بیا مونږ داکله پریښوولی سو) او (ته ووایه چی مونږ شرک څنګه کولی سو (مونږ ته (خو) دا حکم سوی دی چی مونږ پوره تابعدار سو دپروردګار عالم (او دا په اسلام کی دی) او دا (حکم راته سوی دی) چی دلمونځ پابندی کوو (کوم چی په توحید باندی دایمان ښکاره نخښه ده) او (دا حکم راته سوی دی چی) دهغه څخه (یعنی دالله ﷻ څخه) بیره کوو (یعنی مخالفت بی نه کوو، چی په دی کی تر ټولو لوی شرک دی) اوهغه (الله ﷻ) دی دکوم خواته چی به تاسی ټول (دقیامت په ورځ دقبرونو څخه راوزی دحساب دپاره به) جمع سی (هلته به مشرکان دخپل شرک سزا وڅکی) اوهغه (الله ﷻ) دی چا چی آسمانونه اومځکی دفائدی دپاره پیدا کړل (چی په دی کی لویه فائده دا ده چی ددی څخه دخالق په وجود اوپه توحید دلیل ونیول سی ، نو دا هم دتوحید یو دلیل دی) او (لوړ چی په تُحْشَرُوْنَ کی دقیامت کوم خبر ورکول سوی دی ، چی په قیامت کی تاسی بیا ژوندی کیږی، دا هم څه لیری خبره مه ګڼی ځکه چی دا دالله ﷻ دقدرت په مخکی دومره آسانه ده چی) څه وخت الله ﷻ دومره قدر ووایی چی (قیامته) ته وسه بس هغه (قیامت به فوراً) وسی دهغه (دا) وینا اثرناکه ده (خالی نه ځی) او (د قیامت په ورځ) کله چی په شپیلۍ کی (دالله ﷻ په حکم دوهم وار ملائکه) پوکی وکړی ټول حکومت به (په حقیقت کی هم په ظاهره هم) خاص دهغه (الله ﷻ) وی (اوهغه به په خپل حکومت سره دموحدینو او مشرکینو فیصله وکړی) هغه (الله ﷻ) پوه دی په پټو شیانو او ښکاره شیانو (پس دمشرکانو په عملونو او حالاتو هم خبر دی) اوهغه دی لوی حکمت والا (په دی وجه مناسب مناسبه جزا به هر یوه لره ورکړی اوهغه دی) پوره خبر لرونکی (په دی وجه دهٔ کار پټ کیدل دده څخه ممکن نه دی)

معلومات اومسئلی

(دباطلو خلقو دمجلس څخه دپرهیز کولو حکم)

په ذکر سوو آیتونو کی مسلمانانو ته یومهم اصولی هدایت ورکول سوی دی ، چی دکوم کارپه خپله کول ګناه ده

ددی دکوونکو په مجلس کې شریکیدل هم ګناه ده ددې څخه ځان ساتل په کار دی ، ددی تفصیل دا دی چې.
په اولنی آیت کې لفظ د ، يَخُوْضُوْنَ : دخوض څخه جوړ دی ، چې اصل معنی یې په اوبو کې ننوتل او په دی کې دتیریدو ده او په لغوه اوفضول کارونو کې داخلیدو ته هم خوض ویل کیږي ، په قرآن کریم کې دالفظ په عام طور سره په دې معنی کې استعمال سوی دی ، كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ . او ، فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ : او نور آیتونه په دی شاهد دی.
په دی وجه د ، خَوَضَ فِي الْآيٰتِ : ترجمه دلته په عیبونو لټولو یا جګړې کولو سره سوی ده ، یعنی کله چې ته هغه خلق ووني کوم چې دالله ﷻ په آیتونو کې محض دلهو اولعبو ټوقو اومسخرو په وجه دخل کوی ، او عیب جویي کوی ، نو ته د دوی څخه خپل مخ واوړه.
ددی آیت خطاب عام هر مخاطب ته دی په کوموکی چې نبی کریم ﷺ هم دا خل دی او دامت افراد هم او په حقیقت کې نبی کریم ﷺ ته خطاب هم عامو مسلمانانو ته د اورولو دپاره دی کنی دی ﷺ خو په کوچنیوالی کې هم په داسې مجلسونو کې نه دی شریک سوی، په دی وجه ده ﷺ ته دمنع کولو څه ضرورت نه وو.
بیا دباطلو خلقو دمجلس څخه دمخ اړولو مختلف صورتونه کیدی سی ، یو دا چې دهغه دمجلس څخه پورته سی، دوهم داچې هلته که وی هم خو په بل شغل کې مشغول سی، دوی ته خیال نه کوی، لیکن په آخر آیت کې یې وښوده چې مراد اولنی صورت دی ، چې د دوی په مجلس کې نه کښیني ، پورته سی ورڅخه.
په آخر آیت کې فرمایی چې که شیطان ستاسی څخه هیر کړی یعنی په هیره سره په دغه مجلس کې شریک سی ، برابره خبره ده که داسې چې په دی مجلس کې دکښینستلو منع درڅخه هیره وی ، یا داسی چې دا درته یاد نه وی چې دا خلق دالله ﷻ دآیتونو او دنبی کریم ﷺ خلاف ذکرونه په خپل مجلس کې کوی ، نوپه دی صورت کې چې څه وخت هم درته په یاد سی ، هغه وخت ددغه مجلس څخه ولاړیدل په کار دی ، تریادیو پس هلته کښینستل ګناه ده ، په دوهم آیت کې هم دا مضمون ارشاد سوی دی او ددی په آخر کې یې دا فرمایلی دی چې که تاسی هلته ناست پاته سی نو تاسی به هم د دوی په ډول یاست.
امام رازی رحمه الله په تفسیر کبیر کې فرمایی چې ددی آیت اصل منشاء دګناه مجلس اودغه مجلس والاوو څخه منع کول اوجلاکیدل دی چې ددی ښه صورت خو دا دی چې دهغه ځای څخه پورته سی، لیکن که د هغه ځای څخه په پورته کیدو کې دخپل ځان یامال یا عزت بیره وی نو دعوامو دپاره داهم جائزدی چې د منع کولودپاره څه بل صورت اختیارکړی مثلاً په څه بل کار کې مشغول سی اودی خلقوته خیال نه کوی لیکن خواص کوم چې ددین پیشوایان ګڼل کیږي ددوی دپاره ددغه ځای څخه په هرحال ولاړیدل مناسب دی.
ددی څخه وروسته فرمایی ، وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ : یعنی که شیطان ستاڅخه هیر کړی ، ددی خطاب که چیری عامو مسلمانانو ته وی نوخبره صفا ده چې هیریدل دهر انسان سره تړلی دی او که خطاب نبی کریم ﷺ ته وی ، نودلته داسوال پیدا کیږي چې که دخدای پرنبی اورسول هم دهیریدو اثر کیږي نو دده په تعلیماتو باندی به څنګه اعتماد او اطمینان پاته سی؟ جواب دا دی چې انبیاء علیهم السلام ته هم دڅه

خاص حکمت او مصلحت لاندی هیریدل خوکیدی سی ، مگر دالله ﷻ د طرف څخه فوراً په ذریعه د وحی خبر سی ، چی بیا دی په دغو هیرو باندی قائم نه پاته کیږی ، نو بالاخر د دوی علیهم السلام تعلیمات د هیریدو د شبهی څخه پاک سی.

په هرحال دآیت ددی جملی څخه معلومه سوه چی که یوسړی په هیره او غلطی سره په څه غلطی کی اخته سی، نو معاف دی ، د نبی کریم ﷺ په یو حدیث کی ارشاد دی.

رُفِعَ عَنْ اُمَّتِیْ الْخَطَاءُ وَالنِّسْیَانُ وَمَا اسْتُکْرِهُوْا عَلَیْهِ :

یعنی زما د امت څخه د خطاء او هیریدو او دهغه کار گناه معاف سوی ده کوم چیورباندی څوک په زور وکی

امام جصاص رحمه الله په احکام القرآن کی فرمایی چی ، ددی آیت څخه معلومه سوه چی مسلمانانو ته دهر داسی مجلس څخه منعه کول په کار دی په کوم کی چی دالله ﷻ یا دهغه د رسول ﷺ یا د اسلامی شریعت خلاف خبری کیږی او ددی بندول یا کم او کم دحقی خبری اظهار کول دده په قبضه کی نه وی او نه یی ورباندی وس رسیږی ، البته که په داسی مجلس کی په نیت د اصلاح شریک سی او خلقو ته دحقی خبری تلقین وکی نو بیا باک نسته .

او دآیت په آخر کی چی دا فرمایی ، چی تر یادیدو وروسته دظالم قوم سره مه کښینی ، ددی څخه امام جصاص رحمه الله دا مسئله را ایستلی ده چی د داسی ظالمو بی دینو اولوی ژبو خلقو په مجلس کی شرکت کول مطلقاً گناه ده، برابره خبره ده که دغه وخت په ناجائزو خبرو کی مشغول وی او که نه، ځکه چی د داسی خلقو په دی بی هوده خبرو شروع کولو کی څه وخت نه لگیږی ، ددلیل وجه دا ده چی په دی کی بی مطلق د ظالمانو سره کښینستل منع کړی ده ، په دی کی دا شرط نسته چی دوی په دغه وخت کی هم دظلم په خبرو کی مشغوله وی او دغه بی هوده خبری کوی.

دقرآن مجید په یو بل ایت کی هم دا مضمون په واضح طور سره بیان سوی دی فرمایی .

وَلَا تَرْكَنُوٓا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ: یعنی دظالمانو خلقو سره میل او خلط مه ساتی، گنی نو تاسی به هم دجهنم اورته ولویږی کله چی دا ذکرسوی آیت نازل سو نو صحابه کرامو رضی الله عنهم عرض وکی چی یا رسول الله ﷺ که ددوی مجلس دورتلو څخه مطلقا منع وسی ، نو مونږ به په مسجد حرام کی دلمانځه او طواف څخه محرومه سو ، ځکه چی دغه خلق خو همیشه هلته ناست وی (دا واقعه دهجرت او فتح مکی د مخکی وخت ده) او د دوی مشغله خو هم عیبونه لټول او بدی خبری کول دی ، په دی دا دوهم آیت په دی پسی نازل سو

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ .

یعنی کوم خلق چی احتیاط لرونکی وی دوی که په خپل کارسره مسجد حرام ته ځی نو ددی شریرو خلقو د بدو عملونو په دوی څه ذمه واری نسته ، البته دومره خبره د دوی په ذمه ده چی حقه خبره دی دوی ته رسوی چی شاید هغوی ددی څخه نصیحت حاصل کړی او صحیح لاره اختیار کړی .

په دریم آیت کی هم تقریبا ددی مضمون زیات تاکید په دی ډول ارشاد فرمایل سوی دی .

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا :په دی کی لفظ د ، ذَرْ د ، وَزْرٌ ، څخه جوړ دی چی ددی معنی ده ، دیوشی څخه ناراضه کیدل او پریښوول بی ، معنی دآیت دا ده چی تاسی داسی خلق پاته کړی کومو چی خپل

دین لهو او لعب یعنی مشغله اولوبه جوړه کړی ده ، ددی دوی معنی کیدی سی ، یو دا چه کوم حق دین یعنی اسلام دوی ته لیږل سوی دی ، دا یی لهو اولعب جوړ کړی دی ، یعنی ټوکی او مسخری ورپوری کوی دوهمه دا چی دوی اصلی دین پریښی دی ، دخپل دین څخه یی لهو اولعب جوړ کړی دی ، د دواړو معناؤ مطلب تقریباً یو دی ، تردی وروسته ارشاد فرمایی .

وَغَرَّتۡهُمُ الۡحَيٰوةُ الدُّنۡيَا: یعنی دوی ددنیا دی څو ورځی ژوند په غرور او دوکه کی اچولی دی ، دا یی د دوی دمرض اصلی سبب بیان کړی ، چی د دوی دا ټوله سرکښی اونافرمانی هم په دی سبب سره ده چی دوی ددنیاپه دی څو ورځی ژوند باندی عاشقان دی اوآخرت یی هیر کړی دی که دآخرت اوقیامت عقیده یی وای نوهیڅکله به یی دا حرکتونه نه وای کړی په دی آیت کی نبی کریم ﷺاوعامو مسلمانانو ته دوه حکمونه ورکړل سوی دی ، اول دا چی ددا سی خلقو څخه منع وکړی ، دکومو چی ذکر په دی جمله کی بیان سوی دی ، دوهم دا چی یوازی ددی خلقو څخه منعه کول او مخ اړول هم کافی نه دی ، بلکه په ایجابی طور سره دا هم ضروری ده چی دقرآن په ذریعه دوی ته نصیحت هم کوی او دخدای ﷻ دعذاب څخه یی بیروی هم ، په آخری آیت کی یی ددی عذاب تفصیل داسی بیان کړی چی که دوی په دی حالت پاته سول نو دخپل بدعمل په جال کی به په خپله ومښلی ، په آیت کی دلته د ، اَنۡ تُبۡسَلَ: لفظ استعمال سوی دی ، چی معنی یی قیدول اومښتل دی، چونکی په دنیاکی انسان ددی سره عادت دی، چی که په چا یی څه ظلم یا زیاتوب کړی وی او ددی سزا ده ته مخ ته راسی نو دسزاڅخه دځان خلاصولو دپاره دری قسمه ذریعی استعمالوی ، لکه دخپلی ډلی اوجماعت زور دده خلاف استعمال کړی ، او دخپل ځان دخپل ظلم دسزا څخه دخلاصولو کوشش کوی ، اوکه ددی سره عاجزی سی نو دلویو خلقو دسفارش څخه کار اخلی اوکه دا هم کار ونه کړی نوبیا داکوشش کوی چی دخپل ځان دسزا څخه دخلاصولو دپاره څه مال خرڅ کړی ، الله ﷻ په دی آیت کی وښوولـه چی دخدای مجرم تـه دسزا څخه دخلاصولو دپاره نه څوک دوست خپلوان کیدی سی نه دچا سفارش بغیر د الله ﷻ داجازت څخه چلیدی سی اونه څه مال قبلول کیږی ، بلکه که دټول جهان مال هم دده په قبضه کی وی اوهغه دا ټول مال دسزا څخه دخلاصیدو په فدیه کی ورکول وغواړی نو بیا به هم دا فدیه دده څخه قبوله نه کړل سی . په آخر آیت کی فرمایی.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيۡنَ اُبۡسِلُوۡا بِمَا كَسَبُوۡا لَهُمۡ شَرَابٌ مِّنۡ حَمِيۡمٍ وَّعَذَابٌ اَلِيۡمٌ بِمَا كَانُوۡا يَكۡفُرُوۡنَ .

یعنی داهغه خلق دی چی دخپلو بدو علمونو په سزا کی نیول سوی دی دوی ته دڅیښلو دپاره به دجهنم جوشیدلی اوبه حاصلیږی ، ددی متعلق په نورو ایتونو کی دی چی دغه اوبه به دده کولمی ټوټی ټوټی را وغورځوی او ددی اوبو څخه علاوه به نورهم دردناک قسم عذابونه وی ، دکفر او انکار په بدله کی.

ددی آخری ایت څخه دا هم معلومه سوه چی کوم خلق دآخرت څخه غافله یوازی ددنیا په ژوند باندی عاشقان وی ، د دوی صحبت اومجلس هم دانسان دپاره هلاکوونکی دی ددی انجام دا دی چی د دوی په صحبت کی پاته کیدونکی به هم په دی عذاب کی اخته سی په کوم کی چی به دغه اخته وی.

ددی دری سره آیتونو مطلب مسلمان ته دناکاره ماحول څخه اوناکاره صحبت څخه خلاصول دی کوم چی د انسان دپاره زهرِ قاتل دی ، دقرآن اوحدیث دبی شمیره وضاحتونو څخه علاوه لیدل اوتجربه هم ددی

شاهد دی چی دانسان په تولو بدو او جرمونو کی اخته کوونکی شیان دده ناکاره ملګری او ناکاره ماحول دی چی په دی کی دمبتلو څخه وروسته د انسان اول خو په خلاف طبع او دضمیر څخه په خلاف قسم بدو کی اخته سی او بیا چی کله ورسره عادت سی نو پوهیږی ورباندی بیا هم نه چی دا ګوا کی زه بد کوم، بلکه دی بیا بدی ته نیکی او نیکی ته بدی وایی، لکه چی په یو حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی کله یو سړی اول په ګناه کی اخته کیږی نو دده په زړه یو تور ډول تکی ولګیږی لکه چی په سپینه جامه تور تکی وسی او هر سړی دغه بد ګنی نو دغه ډول دده هم په ګناه کولو سره په زړه کی ناخوښی راځی لیکن کله چی تر یوی وروسته بله او بیا بله په مخه کوی او دتیری ګناه څخه توبه نه کوی نو دغه ډول په یو یو ګناه پسی دده پر زړه توری نقطی (تکی) لګیږی تردی چی دده زړه ټول تور سی او نتیجه یی داسی چی دده بیا دښه او بد تمیز ورک سی، په قرآن میجد کی یی ددی څخه تعبیر په ، رَانَ ، سره فرمایلی دی ، كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ : یعنی د دوی په زړونو کی د دوی دبدو عملونو په وجه زنګ ولګیدی، چی اوس په کښی صلاحیت ورک سو، او ترکومه حده پوری چی فکر وسی نو دانسان دی حالت ته رسوونکی شی اکثره دده غلط ماحول او ناکاره صحبت وی (نعوذ بالله منهما) په دی وجه دکوچنیانو په تربیت کوونکو باندی لازم دی چی کوچنیان دداسی ماحول او سوسایټی (علاقی، سیمی) څخه خلاص وساتی، په ورپسی درو آیتونو کی هم دشرک دباطلوالی او دتوحید او آخرت دثابتولو مضمون دی، چی دترجمی څخه ښکاره دی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً ۖ إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ

او یاد کړه کله چی وویل ابراهیم خپل پلار ازرته آیا ته منی بتان خدایان زه وینم چی ته اوستا قوم ښکاره

مُبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ

ګمراهان دی ، او دا رنګه وښوول مونږ ابراهیم ﷺ ته عجائبات دآسمانونو او دمځکی او ددی دپاره چی د

مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ

دده یقین راسی ، بیا چی کله تیاره کړه په ده شپی نو ولیدی یو ستوری ویی ویل دا دی زما ربّ

فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا

بیا چی کله هغه پټ سو نو ویی ویل چی زه نه خوښوم پټیدونکی، بیا چی کله ده ولیده سپوږمی بربښیدونکی

رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ

ویی ویل دا دی زما رب ، بیا چی کله هغه ولویده ویی ویل که هدایت ونه کړی ماته رب زما نو بیشکه سم به زه

الضَّآلِّيْنَ ﴿۷۷﴾ فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّيْ هٰذَآ اَكْبَرُ فَلَمَّآ

دګمراهانو څخه ، بیا چي کله ولیدی ده لمر روښانه ویې ویل دا دی زما رب دا دیر لوی دی بیا

اَفَلَتْ قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿۷۸﴾ اِنِّيْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ

چي کله هغه ولویدی ویې ویل ای زما قومه زه بیزاره یم دهغه څخه چي تاسي یې شریکان جوړوی ،مامتوجه کی

لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِيْفًا وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۷۹﴾

خپل مخ دهغه طرف ته چاچي جوړکړل آسمانونه اومځکه دټولو څخه یوه طرف ته سوم اونه یم زه دشرك کوونکو څخه

وَحَآجَّهٗ قَوْمُهٗ ؕ قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّيْ فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ؕ وَلَآ اَخَافُ مَا

اوده سره جګړه وکړه دده قوم ویې ویل آیاتاسي زماسره جګړه کوی دالله په یو والي کی ، اوهغه زه پوه کړی یم ، اوزه نه بیریږم

تُشْرِكُوْنَ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ رَبِّيْ شَيْـًٔا ؕ وَسِعَ رَبِّيْ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ؕ

دهغوی چي تاسي یې شریکوی دهغه سره ، مګردا چي زمارب څه تکلیف رسول وغواړی ، احاطه کړی ده زمادرب

اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۸۰﴾ وَكَيْفَ اَخَافُ مَآ اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُوْنَ اَنَّكُمْ

علم په ټولو شیانو آیاتاسي فکرنه کوی، او زه ولي بیریږم ستاسي دشریکانو څخه ، اوتاسي نه بیریږی ددې خبری

اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ عَلَيْكُمْ سُلْطٰنًا ؕ فَاَيُّ الْفَرِيْقَيْنِ

چي شریك جوړوی دالله سره هغه چي په هغه سره نه دی نازل سوی په تاسي څه دلیل ، اوس په دواړو فریقو کی

اَحَقُّ بِالْاَمْنِ ۚ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۱﴾

څوك مستحق دی دامن وواياست كه تاسي پوه لری .

تفسیر: اوهغه وخت هم دیادولو قابل دی کله چي ابراهیم ﷺ خپل پلار ازار (نومی) ته وفرمایل چي ایا ته بتان معبودان مقررکوی ، بیشکه زه تا اوستا ټول قوم (کوم چي په دی عقیده کی ستاسره شریک دی) په ښکاره غلطی کی ونیم (او دستورو متعلق خبری مخ ته راځی ، په مینځ کی دابراهیم ﷺ دنظر دصحیح والی صفت کوی چي دمځکی او وروسته دواړو سره ددی تعلق دی ، فرمایی) اومونږ په داسی (کامل) طور سره ابراهیم (ﷺ) ته دآسمانونو اومځکو مخلوقات (دمعرفت په سترګو) وښوول چي هغه

(دخالق په ذات او صفاتو) پوه سی او ددی دپاره چی (په زیاتوالی دمعرفت سره) دکامل یقین کوونکو څخه سی (مخ ته د ستورو متعلق خبری دی چی مناظره وربا ندی ختموی چی لوړی خبری خو دبتانو متعلق وسوی) بیا (په دغه ورځ یا په بل ورځ) کله چی دشپی تیاره پرده (دغه ډول پر نورو توکو) خپره سوه ، نو ده یو ستوری ولیده (چی بریښیدی) ده (خپل قوم ته مخاطب سو) وی ویل چی (ستاسی دخیال موافق) دازما (اوستاسی) رب (او زما په حالاتو کی تصرف کوونکی) دی (ډیره ښه ده اوس به په لږ وخت کی حقیقت معلوم سی ، نو لږ وخت وروسته هغه په افق (دآسمان کناره) کی ولویدی) کله چی هغه ولویدی نو ده وفرمایل چی زه د لویدونکو سره محبت نه کوم (او محبت دعقیدی درب والی دلوازمو څخه دی نو حاصل دا سو چی زه یی رب نه گڼم) بیا (په دغه شپه یا په بله شپه کی) کله چی یی سپوږمی ولیده (چی) بریښودونکی (راختلی) ده نو (د اول په شان) یی وفرمایل چی (ستاسی دخیال موافق) دازما (اوستاسی) رب (او په حالاتو کی تصرف کوونکی) دی (ښه ده اوس په لږ ساعت کی ددی اندازه هم وويني نو هغه ولویده) نو کله چی هغه ولویده نو ده وفرمایل چی که ماته زمارب (حقیقی) هدیات ونه کړی (لکه چی تر اوسه پوری راته هدایت کوی) نو زه به هم (ستاسی په شان) په گمراه خلقو کی شامل سم بیا (یعنی که سپوږمی داقصه ددی ستوری دقصی شپه وه نو دیوی شپی دسهار ، اوکه دسپوږمی قصه ددغه ستوری دقصی دشپی څخه وه نو دسپوږمی په سهار یا دیوی بلی شپی په سهار) کله چی ده لمر ولیدی (چی په لوی اب اوتاب سره) بریښیدونکی (راختلی) دی نو (د اولنیو دوو وارو په ډول بیا) وی فرمایل چی (ستاسی دخیال مطابق) دا زما (اوستاسی) رب (او تصرف کوونکی په حالاتو کی) دی (او) او دا خو په توکو (ذکر سوو) کی لوی دی (پردی باندی به خبره ختمه سی که دده رب والی باطل سو نو دکوچنیو دا خو به په درجه اولی باطل وی ، غرض ماښام سو اوهغه هم ولویدی) نو کله چی هغه ولویدی نو ده وفرمایل چی بیشکه زه ستاسی دشرک څخه بیزاره یم (یعنی خپله ازادی ورڅخه ښکاره کوم چی عقیده کی خو دهمیشه څخه بیزاره وو) زه (دتولوطریقو دشرک څخه) یوه طرفته سوم خپل مخ (دظاهر او د زړه دهغه (ذات) طرف ته (ستاسی په مخکی) کوم چاچی آسمانونه او مځکی پیدا کړل او زه (ستاسی په شان) دشرک کوونکو څخه نه یم (نه په عقیده کی، نه په قول اوفعل کی) او دده سره دده قوم (عبث) جګړه شروع کړه (هغه دا چی دا پخوانی رواج دی ، وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ: او دباطلو معبودانو څخه یی هم وبیرول چی د دوی څخه انکارمه کوه څه آفت به درته پیښ کړی ، لکه چی په دی باندی دده هغه جواب دلالت کوی چی ده په ، لَآ اَخَافُ الخ سره ورکی) ده (د اولی خبری په جواب کی خو) وفرمایل چی آیا تاسی دالله ﷻ (په معامله کی زماسره (باطله) جګړه کوی حال دا دی چی هغه ماته (د صحیح دلیلونو طریقو ښوولی ده (کومه چی ماستاسی په مخکی پیش کړه اومحضی پخوانی رواج ددی دلیلونو جواب نه دی نو په دی سره احتجاج ستاسی دپاره بی کاره او زما په نزد دکتلو قابل نه دی) او (بله دا خبره یی په جواب کی وفرمایله چی) زه دهغه شیانو څخه کوم چی تاسی دالله ﷻ سره (په عبادت کی) شریکوی نه بیریږم (چی هغوی به ماته څه تکلیف را ورسولی سی څکه چی په دوی کی په خپله څه قدرت نسته اوکه په څه شی کی وی هم نو بیا هم مستقل قدرت په کښی نسته) لیکن که زما پروردگار (څنگه چی قادر

مطلق دي لکه چي ددي شيانو څخه معلومه سوه دغه ډول هغه) هر شي په خپل (احاطه د) علم کي (هم) ګير کړي دي (غرض دا دي چي قدرت او علم دواړه په هغه پوري خاص دي ، او ستاسي دخدايانو نه قدرت سته نه علم) آيا تاسي (اوري او) بيا هم خيال نه کوي او (لکه څنګه چي زما دنه بيريدو وجه دا ده چي ستاسي دغه معبودان دعلم او قدرت څخه خالي دي دغه ډول دا خبره هم ده چي ما خو څه کار دبيريدلو کړي هم نه دي ، نو بيا) زه ددي شيانو څخه څنګه وبيريږم کوم چي تاسي (دالله ﷻ سره په عبادت او رب والي کي) شريکان جوړ کړي دي ، حال دا دي چي (تاسي ته بيريدل په کار دي په دوو وجهو سره اول تاسي دبيري کار يعني شرک کړي دي چي په دي باندي عذاب راتلي سي ، دوهم دخداي عالم او قادر کيدل معلوم سوي دي ، مګر) تاسي ددي خبري (دوبال) څخه نه بريږي چي تاسي دالله ﷻ سره داسي شيانو لره شريك کړي دي ، دکومو (دمعبود کيدو چي دالله ﷻ دطرف څخه په تاسي څه دليل (لفظًا) يا معنًى) نه دي نازل سوي (مطلب دا دي چي بيريدل تاسي ته په کار دي بيا تاسي سرچپه کار کوي او ما بيروي) نو (په ذکر سوو) ډلو کي (يعني مشرکينو او موحدينو کي) دامن (يعني ددي چي بيره وربان دي نه واقع کيږي) زيات ه لايقه کومه يوه ده (او بيره هم هغه چي په واقع کي د اعتبار قابله ده ، يعني د آخرت بيره) که تاسي (څه) خبر لري .

معلومات او مسئلي: ددي څخه په مخکي آيتونو کي دنبي کريم ﷺ دعربو مشرکانو ته خطاب او دبت پريښوولو او يوازي دخداي پرستي ددعوت بيان وو .

په دي آيتونو کي ددغه حق دعوت تائيد په يو خاص اندازه سره فرمايل سوي دي کوم چي په طبعي طور سره دعربو زړونو ته خوښيږي ، هغه دا چي حضرت ابراهيم ﷺ دټولو عربو مشر نيکه دي او په دي وجه په ټولو عربو کي دده تعظيم دهميشه څخه راغلي دي ، په دي آيتونو کي دحضرت ابراهيم ﷺ دهغه مناظري ذکر دي کومه چي ده دبت پرستي او نجوم پرستي خلاف دخپل قوم سره کړي وه او بيا يي ټولو ته دتوحيد سبق ورکړي ، په اولني آيت کي دي چي حضرت ابراهيم ﷺ خپل پلار ازر ته وويل چي تاسي په خپلو لاسو باندي جوړ سوي بتان خپل معبودان جوړ کړي دي، زه تا او ستا ټول قوم په ګمراهي کي وينم ، مشهوره دا ده چي ازر دحضرت ابراهيم ﷺ دپلار نوم دي او اکثرو تاريخ ليکونکو دده نوم ، تارخ ښوولي دي او دا چي ازر دده لقب دي .

او امام رازي رحمه الله او په تيرو عالمانو کي ديوجماعت وينا دا ده چي دحضرت ابراهيم ﷺ دپلار نوم ، تارخ او داکا نوم ، ازر دي ، دده اکا ازر دنمرود د وزارت وروسته په شرک کي اخته سوي وو او اکا ته پلار ويل په عربي محاورو کي عام دي ، ددغه محاوري لاندي په آيت کي ازر ته دحضرت ابراهيم ﷺ پلار وويل سوه ، په زرقاني شرح دمواهب کي ددي ډير شواهد هم نقل سوي دي .

(دعقيدو اصلاح او دعملونو بلنه دخپل څخه شروع کول په کار دي)

آزر دحضرت ابراهيم ﷺ پلار وو او که اکا ، په هرحال په نسبي طور سره دده قابل احترام مشر وو ، حضرت ابراهيم ﷺ تر ټولو اول دحق دعوت دخپل کور څخه شروع کي ، لکه چي نبي کريم ﷺ ته هم ددي حکم سوي دي ، وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ : يعني خپل نژدي قريبان دخداي دعذاب څخه وبيروه ، او

دی صلی الله علیه وسلم په دی بنا سره تر ټولو اول د صفا غرته وختی خپل خاندان ته یی دحق دعوت ورکی او دوی یی را جمع کړل، په تفسیر بحرمحیط کی دی چی ددی څخه معلومه سوه چی که دخاندان څوک واجب الاحترام مشر ددین په صحیح لاره باندی نه وی، نو ده ته دصحیح لاری طرف ته دعوت ورکول د احترام څخه خلاف نه دی، بلکه همدردی اوخیر خواهی ده، او دا هم معلومه سوه چی دحق دعوت او داصلاح کار اول دخپلو نژدو خلقو څخه شروع کول دانبیاؤ علیهم السلام سنت دی.

(دوه قومي نظریي، مسلمان یو قوم او کافر بل قوم دی)

دارنگه په دی آیت کی حضرت ابراهیم ﷺ دخپل خاندان اوقوم نسبت خپل طرف ته دکولو په ځای پلارته دا وویل چی ستاسی قوم په گمراهی کی دی، په دی کی ددی لویی قربانی طرف ته اشاره ده چی حضرت ابراهیم ﷺ دخدای په لاره کی دخپلی مشرکی برادری څخه قطع تعلق وکی، ادا یی کړه اوپه خپل عمل سره یی وښووله چی دمسلمان قومیت قرابت په اسلام سره قائمیدی سی نسبی او وطنی قومیتونه که ددی سره ټکر وخوی، نو دا ټول د پریښوولو قابل دی.

هزار خویش که بیگانه از خدا باشد فدائی یک تن بیگانه که اشنا باشد

(په زرگونو خپلوان چی دخدای څخه پردی وی، دهغه یوه پردی څخه قربان سه چی دخدای سره اشنا وی) قرآن کریم دحضرت ابراهیم ﷺ دا واقعه ذکر کړه او آئنده راتلونکو امتونوته چی هدایت وکړی چی دوی هم په دی نقش قدم باندی روان سی ارشاد دی.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

یعنی دامت محمدی دپاره ښه خویونه او داقتدا قابل دی دحضرت ابراهیم ﷺ او دده دملگرو داعمل چی دوی خپل نسبی اووطنی ورورولی ته صفا وویل چی مونږ ستاسی اوستاسی دغلطو معبودانو څخه بیزاره یو، او زمونږ اوستاسی په مینځ کی دبغض اودښمنی دیوالونه ترهغه وخته پوری حائل دی، ترڅوچی تاسی دالله ﷻ عبادت اختیار نه کړی، معلومه سوه چی دا دوه قومونه نظریه کومی چی پاکستان جوړ کړی دی ددی اعلان دټولو مخکی حضرت خلیل الله ابراهیم ﷺ فرمایلی دی، امت محمدی او نورو ټولو امتونو هم ددی هدایت لاندی دا طریقه اختیار کړه اوپه عام طور سره په مسلمانانو کی اسلامی قومیت معلوم سو.

دحجة الوداع په سفرکی دنبی کریم ﷺ سره یوه قافله یوځای سوه ده ﷺ ورڅخه پوښتنه وکړه چی تاسی د کوم قوم څخه یاست؟ جواب یی ورکی چی، نَحْنُ قَوْمٌ مُسْلِمُونَ (بخاری) په دی کی دعربو د زوړ دستور مطابق دیوی قبیلی یاخاندان اخیستو په ځای، مُسْلِمُونَ: یی وویل، هغه حقیقی قومیت یی وښووی کوم چی ددنیا څخه واخله ترآخرته پوری چلیدونکی دی، حضرت ابراهیم ﷺ دلته خپل پلارته دخطاب کولو په وخت کی دبرداری نسبت هغه ته وکی او دخپلی بیزاری اعلان یی وفرمایی، اوکوم ځای چی دقوم څخه دخپلی بیزای اوقطع تعلقی اعلان کول وو، هلته یی خپل طرف ته نسبت وکی، خطاب یی وکی، لکه چی په راتلونکی آیت کی دی، يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ: یعنی ای زما قومه! زه ستاسی دشرک څخه بیزاره یم، په دی کی دی طرف ته اشاره ده، چی که څه هم دنسب او وطن په لحاظ سره تاسی زما قوم یاست، لیکن ستاسی

دی مشرکانه کارونو زه ستاسی د ورورولئ څخه په تعلق ختمولو مجبوره کړم.

دحضرت ابراهيم ﷺ برداري او دده پلار په غبرګ شرک کی اخته وو چی دبتانو عبادت به یی هم کوی او دستورو هم، په دی وجه حضرت ابراهيم ﷺ په دی دواړو مسئلوکی دخپل پلار او دخپل قوم سره مناظره وکړه، اول یی دبت پرستی ګمراهی ذکر کړه، په راتلونکی آیت کی په طور دتمهید الله ﷻ دحضرت ابراهيم ﷺ دیو خاص ډول او په علم او پوهه کی دیو اعلی مقام ذکر په دی ډول سره وفرمایی.

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ.

یعنی مونږ ابراهيم ﷺ ته دآسمانونو او مځکی مخلوقات داسی وښوول چی ددی ټولو شیانو حقیقت ورته په ډاګه معلوم سی او دده یقین مکمل سی، ددی نتیجه وه چی په وروسته آیت کی دا دیوی مناظری په عجیب شکل کی داسی ذکر دی.

(په تبلیغ اودعوت کی دحکمت څخه کار اخیستل دانبیاؤ علیهم السلام سنت دی)

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي.

یعنی یوه شپه چی کله تیاره خپره سوه او په یوه ستوری یی نظر ولګیدی نوخپل قوم ته یی د اورولو دپاره وویل چی دا ستوری زما رب دی، مطلب یی دا ؤ چی ستاسی دخیالاتو اوعقیدو په بناسره دا زما او ستاسی رب یعنی پالونکی دی، اوس په لږ وخت کی به ددی حقیقت ووینی، نولږ ساعت وروسته هغه ولویدی نوحضرت ابراهيم ﷺ ته په قوم دحجت قائمولو دپاره ښکاره موقع په لاس ورغله اووی فرمایل، لَآ أُحِبُّ الْآفِلِينَ، دا فِلِيْنَ، دا لفظ د أُفُوْلُ څخه جوړ دی، چی معنی یی ده غروب کیدل، یعنی لویدل.

مطلب دا دی چی زه دلویدونکو شیانو سره محبت نه ساتم اوڅوک چی خدای یا معبود جوړول کیږی، ښکاره خبره ده چی هغه د زیات محبت او عظمت مستحق په کار دی، مولانا رومی ﷬ دا واقعه په یو شعر کی بیان کړی ده.

خلیل آسان در ملک یقین زن — نوائی لا أُحب الافلین زن

دحضرت خلیل الله ﷺ په ډول یقین په ځان کی پیدا کړه اودلااحب الافلین چیغه وکړه.

ددی څخه وروسته بیا په یوه بله شپه یی بریښیدونکی سپوږمۍ ولیده نو بیایی خپل قوم ته د اورولو دپاره هم هغه طریقه اختیارکړه او وی ویل چی (ستاسی دعقیدی مطابق) دا زما رب دی، مګر ددی حقیقت به هم څه ساعت وروسته ووینی، نو چی کله هغه میاشت ولویده نو وی فرمایل چی که ماته زمارب هدایت نه کولی نو زه به هم ستاسی په ډول په ګمراهانو کی دا خل سوی وم او سپوږمۍ به می خپل رب اومعبود ګڼلی وای لیکن د دوی دختلو او لویدلو بدلیدونکو حالاتو زه خبر کړم چی دا ستوری هم دعبادت قابل نه دی په دی آیت کی یی دی طرف ته هم اشاره وکړه چی زمارب څه بل شی دی چی دهغه دطرفه څخه ماته هدایت کیږی، تردی وروسته یی یوه ورځ لمرختونکی ولیدی نو بیا یی قوم ته د اورولو دپاره هم په دغه طریقه وفرمایل چی (ستاسی دخیال مطابق) دازمارب دی اوداخو تر ټولو لوی دی، مګر دده دلوی والی حقیقت اوحیثیت به هم ډیرژر ستاسی مخ ته راسی نوچی لمزهم په خپل وخت ولویدی،

نو په قوم باندي دآخرت حجت تمامولو وروسته اوس اصلي حقيقت يي په واضحه بيان کی چی.
يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ: يعني ای زما قومه! زه ستاسی ددی مشرکانه خيالاتو څخه بيزاره يم، چی تاسی دخدای ﷻ مخلوقات دخدای ﷻ سره شريک جوړ وی، تردی وروسته يي دا حقيقت ښکاره کی چی زما او ستاسی رب (پالونکی) په دی مخلوقاتو کی هيڅ يو هم نه سی کيدی، کوم چی په خپل وجودکی د بل محتاجه وی او هر وخت هر ګړی دترقی او نزول، ختلو اولويدلو په اوښتون او بدلون کی ګير وی، بلکه زمونږ دټولورب هغه دی چاچی آسمانونه اومځکی اوپه دی کی پيداکيدونکی ټول مخلوقات يي پيداکړی دی، په دی وجه ماخپل مخ ستاسی دټولو په خپله جوړکړو بتانو اوپه تغيراتوکی دګيروستوروڅخه را وګرځوی، يوازی ديوه الله ﷻ وحده لاشريک طرف ته می کړی اوزه ستاسی په ډول دمشرکانو څخه نه يم.
په دی واقعه اومناظره کی حضرت ابراهيم ﷺ دپيغمبرانه حکمت اونصيحت څخه کار واخيستی اويکدم يي د دوی ستوروعبادت ګمراهي ياغلطي ونه فرمايله، بلکه يو داسی اندازه يي قائم کړه، چی دهرعقل والا انسان زړه اودماغ په خپله متاثره سی اوحقيقت وپيژنی، ليکن دبت پرستی خلاف په خبره کولوکی يي د اول سر څخه سختی اختيار کړه او دخپل پلار اوټول قوم يي په ګمراهی باندی کيدل په صاف طور سره بيان کړل، وجه دا وه چی دبت پرستی ګمراهی ښکاره اوپه ډاګه وه، په خلاف دنجوم پرستی څخه چی ددی ګمراهی دومره واضحه او په ډاګه نه وه.
دلته داخبره هم دفکر قابله ده چی حضرت ابراهيم ﷺ دقوم په مخکی چی دنجوم پرستی کوم دليل بيان کړی دی، ددی مطلب دا دی چی کوم شی تغير قبلوی اوحالات يي آدل بدل کيږی او دی په خپلو حرکتونو کی ديو بل طاقت تابع وی، هغه هيڅکله ددی لائق نه دی چی دی خپل رب جوړ سی، په دی دليل کی د ستورو دختو اولويدو او د درمياني ټولو حالاتو څخه دليل نيول کيږی، چی دوی په خپلوحرکتونوکی په خپل اختيار نه دی، دچادحکم تابع په يو خاص ډول چليږی، ليکن حضرت خليل الله ﷺ په دی ټولو حالاتو او اندازوکی يوازی ددليل دپاره د دوی لويدل پيش کړل ځکه چی د دوی لويدل دعوامو په نظرونو کی يوقسم دوی زوال ګڼل کيږی، او د انبياؤ عليهم السلام طرز ددليل هغه وی کوم چی دعوامو په ذهنونوکی اثرکوی دوی په فلسفيانه حقيقتونوپسی زيات نه ځی، بلکه دعامو ذهنونو مطابق خبره کوی په دی وجه يي ددی ستورودبی بسی اوبی اثری ثابتولو دپاره د دوی لويدل وړاندی کړل، که نه وی نو د دوی پر بی بسی اوبی قدرته کيدو باندی خوپه ختلوسره هم دليل نيول کيدی سوای، او تردی وروسته د غروب يعني لويدو څخه مخکی چی څومره ادلون بدلون ورته مخ ته راځی په دی هم دليل نيول کيدی سوای.

(داسلامي تبليغ کوونکو دپاره څو هدايتونه)

دحضرت ابراهيم ﷺ دمناظری په دی طرزکی دعالمانو اوتبليغ کوونکو دپاره يو څومهم هدايتونه دی، اول دا چی دقومونو په تبليغ او اصلاح کی نه هرځای سختی مناسب ده اونه هرځای نرمی، بلکه دهر يوه يوه موقع او يوحد دی، لکه چی دبت پرستی په معامله کی حضرت خليل الله ﷺ سخت الفاظ استعمال

کړی دی ، ځکه چی د دوی ګمراهی ښکاره وه او دنجوم پرستی په معامله کی بی داسی سخت الفاظ دی استعمال کړی ، بلکه په یو خاص تدبیر سره یی دمعاملی حقیقت دخلقو ذهنونه ته کښته کړی دی ، ځکه چی دستورو بی بسی اوناچاری دومره ښکاره نه وه څومره چی دبتانو وه ، ددی څخه معلومه سوه چی عوام که په څه داسی غلطی کی اخته وی چی غلطی او ګمراهی یی په عامو نظرونو کی په ډاګه نه وی نوعالم او مبلغ ته په کار دی چی دسختی په ځای د دوی دشکونو اوشبهولیری کولو تدبیر وکړی ، دوهم هدایت په دی کی دا دی چی دحق اوحقیقت ښکاره کولو دپاره په دی کی حضرت ابراهیم ﷺ قوم ته داسی خطاب ونه کړی چی تاسی داسی وکړی ، بلکه خپل حال یی ښکاره کی چی زه خو ددی شیانوکوم چی دختلو او لویدلو په چکر کی ګیر دی ، عبادت نه سم کولی ، په دی وجه زه خپل مخ دیو داسی هستی طرف ته کوم ، کوم چی دهرڅه پیداکوونکی اوپالونکی دی مقصد خو دا وو چی تاسی ته هم داسی کول په کاردی مګر په حکیمانه اندازکی یی دښکاره خطاب څخه منعه وکړه چی دوی ضد جوړ نه کړی ، ددی څخه معلومه سوه چی داصلاح کوونکی اوتبلیغ کوونکی یوازی دا کار نه دی چی حقه خبره په هر دول چی وی، وکړی، بلکه په ده لازمه ده چی په داسی اندازسره یی وکړی ، چی په خلقو اثر وکړی.

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ

کوم خلق چی یقین وکی اوګډنه کړی په خپل یقین کی څه نقصان دهغوی دپاره دی امن اوهغه دی په سیده لاره او

حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ ۗ إِنَّ

دا زمونږ دلیل دی چی مونږ ورکړی وو ، ابراهیم ته دده دقوم په مقابله کی ، درجی لوړ وو مونږ دچاچی وغواړو

رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ

ستارب حکمت والا دی ، پوه دی ، او وبخښی مونږ ابراهیم ﷺ ته اسحاق ﷺ اویعقوب ﷺ تولو لره

وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ ۖ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ

مونږهدایت ورکړی دی اونوح ته هدایت ورکړی دی مونږددې تولوڅخه مخکې او د دوی په اولاد کی داود اوسلیمان اوایوب

وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا

اویوسف ﷺ اوموسیٰ ﷺ اوهارون ﷺ ته او مونږ دارنګه بدله ورکوو نیکانو ته ، او زکریا ﷺ

وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ

اویحیٰی ﷺ اوعیسیٰ ﷺ او الیاس ﷺ ته ، تول دنیك بختانو څخه دی ، او اسماعیل ﷺ اویسع ﷺ

وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ

اویونس ؑ اولوط ؑ ته، اوټولو لره مونږ فضیلت ورکړی دی په ټول مخلوق ، اوهدایت کړی دی مونږ دځینی

وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ ۖ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾

پلار نیکه او اولاد د دوی ته ، او ورونو د دوی ته ، او غوره کړي وو مونږ دوی اوپه سیده لاره مو وچلول ،

ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا

دا دالله ﷻ هدایت دی چلوي په دی چاله چی وغواړي دبندګانو خپلو څخه او که دی خلقو شرک کولی

لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ

نوخامخا ضائع سوی به وای څه چی دوی کړی وو ، دا خلق وو کومو ته چی ورکړی وو مونږ کتاب

وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا

او شریعت او نبوت بیا که دا خبری ونه مني دمکی خلق نومونږ ددې خبرو دپاره مقرر کړی دی

لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

داسی خلق چی دوی څخه منکر نه دی .

تفسیر: کوم خلق چی (په الله ﷻ) ایمان لری اوخپل (دا) ایمان دشرک خلط نه کی ، دداسی خلقو دپاره (په قیامت کی) امن دی او دوی (په دنیا کی) په لاره (نیکه) چلیږی (او دا یوازی موحدین دی په خلاف د مشرکانو څخه که څه هم په معنی لغوی په خدای ایمان لری ځکه چی دخدای قائل دی ، لیکن شرک هم کوی چی په دی سره شرعی ایمان منفی کیږی ، لکه چی موحدین قابل د امن دی ، نو په دی صورت کی تاسی په خپله بیره کوی ، نه چی مونږ بیروی ، حال دا دی چی نه ستاسی خدایان دبیره قابل دی اونه ماڅه کارد بیریدو کړی دی ، اونه ددنیا بیره دڅه اعتبار قابله ده ، او دا ستاسی حالت په دی دری سره اعتبار سره د بیری دی) او دا (حجت کوم چی ابراهیم ؑ په توحید قائم کړی وو) زمونږ (ورکړل سوی) حجت وو، دغه مونږ یقینًا د اعلی درجی وو او دابراهیم ؑ څه تخصیص دی) مونږ (خو) چا ته چی وغواړو په (علمی او عملی) مرتبوکی بی لوړوو (نو ټولو انبیاؤ ته مونږ دا لوړی درجی ورکړی وی) بیشکه ستا رب لوی علم والا لوی حکمت والا دی (چی دهر یوه حال او استعداد پیژنی او دهر یوه سره مناسب هغه ته کمال ورکوی) او (مونږ چی څنګه ابراهیم ؑ ته ذاتی کمال علم اوعمل ورکړی ، دغه ډول مو ورته اضافی کمال هم ورکړی چی دده په اصولو او فروعوکی مو ډیرو ته کمال ورکړی، لکه چی) مونږ

ده ته (یو زوی) اسحاق ورکړی او (یو لمسی) یعقوب (ورکړی ، اوپه دی سره دنور اولاد نفی نه کیږی او د دوارو صاحبانو څخه) هر یوه ته (دحق دلاری) مونږ هدایت وکړی او (ابراهیم ﷺ څخه) په مخکی زمانه کی مونږ نوح (ﷺ) ته (چی دی دحضرت ابراهیم ﷺ په نیکونوکی مشهور دی او داصل فضیلت په فرع کی هم اثر کوی ، دحقی لاری) هدایت وکړی او ددی (ابراهیم ﷺ) د اولاد (لغوی یاعرفی یا شرعی) ته (تر آخره پوری څومره چی ذکردی تولوته مو دحقی لاری هدایت وکی یعنی) داؤد (علیه السلام) ته او (دده زوی) سلیمان (علیه السلام) ته او ایوب (علیه السلام) ته او موسی (علیه السلام) ته او هارون (علیه السلام) ته (دحقی لاری هدایت وکړی) او (کله چی دوی په هدایت روان وه ، نو مونږ دوی ته ښه جزا هم ورکړه لکه ثواب او زیات نژدیکت اولکه څنګه چی مونږ په نیکو کارو دوی ته جزا ورکړه) دغه دول (زمونږ عادت دی چی) مونږ نیک کارکوونکو ته (مناسبه) جزا ورکوو (او دارنګه مونږ دحقی لاری هدایت وکړی) زکریا (ﷺ) ته او (دده زوی) یحیی (ﷺ) ته اوعیسی (ﷺ) ته او الیاس (علیه السلام) ته (او دا) ټول (حضرات) په پوره نیک بختانو خلقوکی وه او دارنګه (مونږ دحقی لاری هدایت ورکی) اسماعیل (ﷺ) ته اویسع (ﷺ) ته او یونس (ﷺ) اولوط (ﷺ) ته او(په دوی کی) هر یوه ته (د دوی دزمانو) دټول جهان په خلقو (په نبوت سره) مونږ فضیلت ورکی اودارنګه ددی (ذکر سوو حضراتو) څه پلار نیکه اوځه اولد اوځه ورونو ته (دحقی لاری مونږ هدایت وکی) اومونږ دوی (ټولو) ته دنیکی لاری (یعنی دحق دین) هدایت وکی (اوهغه دین دکوم چی دی ټولوته هدایت سوی وو) دالله ﷻ (دجانب څخه چی کوم) هدایت (کیږی) هغه دا (دین دی ، په خپلو بندګانو کی چی په چاباندی غواړی ، ددی هدایت (یعنی منزل ته درسولو په صورت کی) کوی بی (نو اوس چی کوم خلق موجود دی هغوی ته هم ددی هدایت په دی معنی سره وسو چی دوی ته صحیح لار وښوول سوه ، بیا منزل ته رسیدل یا نه رسیدل د دوی کار دی ، مګر په دوی کی ځینو دا پریښول اوشرک بی اختیار کړو) او(شرک دومره ناکاره شی دی چی غیر انبیاء خو په څه شمیر کی نه دی) که فرض کړه دی حضراتو (ذکر سوو انبیاؤ علیهم السلام) هم (نعوذ بالله) شرک کړی وای نوځه چی دوی (نیک) عملونه کول ټول به ضائع سوی وه (مخته د نبوت دمسئلی طرف ته اشاره ده چی) دوی (څومره چی ذکر سوه) داسی وه چی مونږ دوی (په جمع) لره کتاب (آسمانی) او حکمت (عملونه) او نبوت ورکړی وو (نو نبوت څه عجیبه کار نه دی، چی دا کافران ستا څخه انکار کوی، څکه چی نظیرونه یی موجود دی) نوکه (سره دنظیر موجودیدو بیا هم) دا خلق (ستا) د نبوت څخه انکار کوی نو (ته غم مه کوه څکه چی) مونږ ددی (دمنلو) دپاره داسی ډیر خلق مقرر کړی دی (یعنی مهاجرین او انصار) چی ددی څخه منکر نه دی .

معلومات اومسئلی: دذکر سوو آیتونوڅخه په مخکی آیتونوکی دحضرت ابراهیم ﷺ مناظره دخپل پلار ازر او دپوره قوم دنمرو سره ذکر وه په کومه کی چی یی دهغوی دبت پرستی اونجوم پرستی خلاف دیقینی شهادتونه دپیش کولو څخه وروسته په ذکر سوو آیتونوکی خپل قوم ته خطاب وفرمایی چی تاسی ما په خپلو بتانو بیر وی چی که زه د دوی څخه انکار وکړم نو مابه برباد کړی حال دا دی چی نه په بتانوکی ددی قدرت سته اونه ما څه داسی کار کړی دی چی په نتیجه کی به یی ماته څه نقصان رسیږی،

بلکه بیره تاسی ته په کار ده چی تاسی جرم هم داسی سخت کړی دی چی دالله ﷻ یو دعقل خاوند ناخبره نه دی چی الله ﷻ علیم اوخبیر قادرِ مطلق دی ، نو اوس تاسی په خپله سوچ وکړی او ووایاست چی دامن او اطمینان مستحق څوک دی اوبیره چا ته په کار ده ؟ په دی آیتونوکی په اول آیت کی دامضمون ارشاد فرمایل سوی دی چی دعذاب څخه په امن اومطمئن یوازی هغه خلق کیدی سی کوم چی په الله ﷻ ایمان راوړی او بیا په خپل ایمان کی دځه ظلم شرکت ونه کړی .

په حدیث کی دی چی کله دا آیت نازل سو نو صحابه کرام ﷺ وبیریدل اوعرض یی وکی چی یارسول الله ﷺ په مونږکی څوک داسی دی چی څه ظلم یی په خپل ځان په ذریعه دګناه نه دی کړی ، اوپه دی آیت کی خو دعذاب څخه دامن کیدو دا شرط دی چی دایمان سره یی څه ظلم نه وی کړی ، نوبیازمونږ دنجات لار څه ده ؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل چی تاسی دآیت په صحیح مطلب نه یاست پوه ، په آیت کی دظلم څخه مراد شرک دی ، لکه چی په یو بل آیت کی ارشاد دی ، إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ: په دی وجه دآیت مراد دا دی چی کوم څوک ایمان راوړی او بیا په دی کی دالله ﷻ په ذات او صفاتوکی یو څوک شریک جوړ نه کړی ، دی دعذاب څخه په امن اوهدایت پیداکوونکی دی ، لنډه دا ده چی دبتانو، ډبرو، درختو، ستورو، دریابونو، عبادت کوونکی مخلوق دخپلی بی وقوفی څخه دا شیان داختیار خاوندان ګڼی او د دوی دعبادت پرینښوولوڅخه څکه بیریږی چی هسی نه دا شیان مونږ ته نقصان ونه رسوی حضرت خلیل الله ﷺ دسرو زرو غوندی خبره دوی ته وښووله ، چی خدای ﷻ کوم چی ستاسی دهرکارڅخه خبردار هم دی اوستاسی په هره ښه اوبده باندی پوره قادر هم دی دهغه څخه تاسی نه بیریږی چی دهغه څخه په خلاف کولوبه یو مصیبت راسی او دکومو شیانو سره چی نه علم سته نه قدرت دهغوی څخه داسی بیریږی؟ د ادبی عقلی څخه ماسوا نورڅه دی ، بیره یوازی دالله ﷻ څخه په کار ده ، او دچاچی په دی باندی ایمان وی ، هغه په هیڅ بیره کی نه وی .

په دی آیت کی یی ، وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ : فرمایلی دی ، په دی کی دظلم څخه خو دنبی کریم ﷺ دښودنی موافق شرک مراد دی ، عامه ګناه مراد نه ده ، لیکن لفظ د، بِظُلْمٍ : یی نکره راوړی ، چی دعربی ژبی دقواعدو مطابق یی عام کی ، چی هرقسم شرک لره شامل دی اولفظ د، لَمْ يَلْبِسُوا: څخه جوړ دی چی یوه معنی یی اغوستل یا خلط ملط (ګډوډ) کول دی ، او مراد د آیت دا دی چی کوم سړی په خپل ایمان کی یوقسم شرک ګډکړی یعنی خدای ﷻ سره دټولوکمالی صفتونو دمنلو باوجود غیرالله هم په دی کی دځینو صفتونو حامل ګڼی ، هغه ددی امن او ایمان څخه خارج دی ، ددی آیت څخه معلومه سوه چی شرک یوازی دا نه دی چی په ډاګه مشرک اوبت پرست سی ، بلکه هغه سړی هم مشرک دی کوم چی که څه هم دیوبت عبادت نه کوی اوکلمه د اسلام وایی ، مګر یو ملائکه ، یارسول یا یو ولی الله دالله ﷻ سره په ځینو خاصو صفتونوکی شریک کوی ، په دی کی دهغه عوامو دپاره سخت خبرداری دی کوم چی اولیاء الله او د دوی مزارونه حاجت روا ګڼی ، او عملاً دوی داسی ګڼی چی ګوا کی دخدایی اختیارات دوی ته حواله سوی دی (نعوذ بالله منه)

په دوهم آیت کی حق تعالی ﷻ ارشاد وفرمایی چی حضرت ابراهیم ﷺ چی دخپل قوم سره په مناظره کی

کومه ښکاره فتح ترلاسه کړه او هغوی بی لاجوابه کړل ، دا زمونږ انعام وو چی ده ته مونږ صحیح نظریه ورکړه بیا مو ورته دهغه ښکاره دلیلونه وښوول ، هیڅا ته په عقل ، پوه یا تقریر یا زور او خطابت باندی ناز کول نه دی په کار ، بغیر دالله ﷻ دامداد او ملګرتیا څخه دچا بیړی نه سی پوری وتلی ، یوازی انسانی عقل په حقیقت باندی دپوهیدو دپاره کافی نه دی ځکه چی په هر دوی کی دا لیدل کیږی چی لوی لوی ماهر فلاسفران دګمراهی کندی ته لویږی او ډیر ناخوانده جاهلان دصحیح عقیدی او نظریی پابند کیږی ، مولانا رومی رحمه الله څه ښه فرمایلی دی .

بن عنایات حق وخاصان حق گر ملک باشد سیه هستش ورق

(بغیر دمهربانی دخدای ﷻ او دخاصانو دحق څخه ، که ملائکه هم وی خو چی دخدای مهربانی ورسره نه وی عمل نامه به یی توره وی)

په آخری آیت کی فرمایی ، نَرۡفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنۡ نَّشَآءُ : یعنی مونږ چا ته چی وغواړو درجی یی لوړ وو، په دی کی اشاره ده چی حضرت ابراهیم ﷺ ته کوم چی په ټول عالم کی او ترقیامته پوری په راتلونکو نسلونو کی خاص عزت او مقام ورکړل سو چی یهودیان ، نصرانیان، مسلمانان او بدهمت او نور ټول دده دپاکی قائل دی او تعظیم یی کوی ، دا هم زمونږ فضل او انعام دی دچا دکسب او عمل په دی کی دخل نسته .

ددی څخه وروسته په شپږو آیتونو کی د اوولسو ۱۷ انبیاؤ علیهم السلام فهرست شمار سوی دی چی په دی کی ځینی دحضرت ابراهیم ﷺ پلرونه نیکونه دی او اکثره دده ﷺ اولاد دی او ځینی یی وړونه وریرونه دی ، په دی آیتونو کی یوطرف ته خو ددی حضراتو په هدایت باندی کیدل ، صالحان کیدل ، په نیکه لاره کیدل بیان سوی دی او دا ښوول سوی دی چی دوی الله ﷻ دخپل دین دخدمت دپاره منتخب کړی او قبول کړی دی او بل طرف ته یی دا ښوولی ده چی حضرت ابراهیم ﷺ دالله ﷻ په لاره کی خپل پلار او خاندان او وطن پریښی وو، نو الله ﷻ دآخرت لوړی درجی او همیشه او بی مثاله راحتونه اول په دنیا کی هم ده ته دخپل خاندان ښه خاندان او تر وطن ښه وطن ورکړی او دا لوی شرافت یی ورته ورکړی چی دحضرت ابراهیم ﷺ څخه وروسته تر قیامته پوری څومره انبیاء او رسولان چی راغلی دی ، هغه ټول دده په اولاد کی دی ، یو ښاخ کوم چی دحضرت اسحاق ﷺ څخه شروع سو په ده کی ټول انبیاء د بنی اسرائیلو راغلل ، او دوهم ښاخ کوم چی دحضرت اسماعیل ﷺ څخه شروع سو، په دی کی سید الاولین والآخرین نبی د انبیاؤ ، خاتم الانبیاؤ علیهم السلام پیدا سو، او دا ټول دحضرت ابراهیم ﷺ اولاد دی ، ددی څخه معلومه سوه چی که څه هم عزت او ذلت او دنجات او عذاب اصل دار او مدار دانسان په خپل عمل باندی دی لیکن په پلار یا نیکه کی دنبی یا ولی کیدل یا په اولاد کی عالم او صالح کیدل هم یو لوی نعمت دی او ددی څخه هم انسان ته فائده رسیږی .

په دی اوولسو ۱۷ انبیاؤ ﷺ کی چی دکومو فهرست په دی آیتونو کی ورکړل سوی دی یو حضرت نوح ﷺ خو دحضرت ابراهیم ﷺ نیکه دی ، باقی ټولو ته یی دده اولاد فرمایلی دی ، وَمِنۡ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيۡمٰنَ : الایة ، په دی کی یو اشکال خو دحضرت عیسی ﷺ په باره کی کیدی سی ، چی دی بغیر دپلار څخه د پیدا کیدو په وجه دحضرت ابراهیم ﷺ دلور په لاوږ کی دی یعنی د زوی زوی نه دی ، دلور زوی دی ،

نو ده ته اولاد ویل څنګه صحیح سو؟ ددی جواب عامو عالمانو او فقهاؤ دا کړی دی چی لفظ د ذریت دواړو ته شامل دی که د زوی څخه وی اوکه د لور څخه، او دلیل بی په دی سره نیولی دی چی حضرات حسنین ﷺ دنبی کریم ﷺ په اولادکی دا خل دی ، دوهم اشکال دحضرت لوط ﷺ متعلق دی چی هغه بی په لاود کی نه دی بلکه وراره دی ، لیکن ددی جواب هم واضح دی چی په عرف کی اکا ته پلار او وراره ته زوی ویل دیر مشهور دی ، په ذکر سوو آیتونوکی بی په حضرت خلیل الله ﷺ دالله ﷻ انعامات بیان کړل یو طرف ته خو دقدرت دا قانون وښوول سو چی کوم سړی دالله ﷻ په لاره کی خپل خوښ شیان قربانوی الله ﷻ ده ته په دنیاکی هم ددی ښه شیان ورکوی ، دوهم طرف ته بی دمکی مشرکانو ته دا حالت واوری او دی طرف ته بی د دوی پام راګرځول مقصود دی، چی تاسی خلق دمحمد ﷺ خبره نه منی ، نو وګوری کومو ته چی تاسی هم لویی منی یعنی حضرت ابراهیم ﷺ او دهغه ټول خاندان ، هغوی هم ټولو دا ویلی دی چی دعبادت قابل یوازی یو ذات دی اوهغه الله ﷻ دی ، دهغه سره څوک هم په عبادت کی شریکول یا دالله سره په مخصوصو صفاتوکی حصه دارګڼل کفر اوګمراهی ده تاسی په خپله هم په دی خپلو منونکو خبرو ملزمان یاست .

په اتم آیت کی دا مضمون ارشاد فرمایل سوی دی او ددی په آخرکی نبی کریم ﷺ ته دتسلی ورکولو دپاره ارشاد فرمایی ، فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ : یعنی که ستا څینی مخاطب ستا خبره نه منی او دټولو تیرو پیغمبرانو دهدایتونو پیش کولو باوجود بیا هم په انکار باندی ولاړ وی نو ته غم مه کوه څکه چی مونږ ستا ددعوت اوهدایت منلو اوخپلولو دپاره یولوی قوم مقرر کړی دی ، دوی په کفر اوانکارنه کوی ، په دی کی دمبارکی زمانی موجود مهاجرین اوانصار هم دا خل دی اوترقیامته پوری راتلونکی مسلمانان هم ، او دا آیت ددغه ټولو خلقو دپاره دفخر کولو دی چی الله ﷻ دوی دصفت په مقام کی ذکر کړه ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْهُمْ وَاحْشُرْنَا فِي زُمْرَتِهِمْ (ای الله ﷻ مونږ هم په دوی کی شمار کړی او زمونږ حشر د دوی سره کړی)

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۖ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ ۗ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

دغه هغه خلق وو چا ته چی هدایت وکی الله نو ته څه د دوی په طریقه ته ووایه چی زه نه ده غوښتلی ستاسی څخه په دی څه مزدوری ، دا خو محض نصیحت دی دمخلوق دپاره .

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن

او ونه پیژندی دوی الله په پوره پیژندو کله چی دوی وویل چی نه دی نازل کړی الله په یو انسان باندی

شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا

څه شی ، پوښتنه وکړه نو ووایه چا نازل کړی وو هغه کتاب کوم چی موسیٰ راوړی وو رڼا وه

وَّهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًاۚ

او هدايت وو دخلقو دپاره كوم چي تاسي پاڼي پاڼي كي خلقو ته مو ونبوولي او ډيري خبري تاسي پټي ساتلي وي

وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْؕ قُلِ اللّٰهُۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ

او تاسي ته يي وښوول هغه چي تاسي نه پيژندل او نه ستاسي پلارنيكه ، ته ووايه چي الله نازل كړي وو بيا پريږده

خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿۹۱﴾ وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِيْ

دوي چي په خپلو خرافاتو كي لوبي كوي ، او دا قرآن كتاب دی چي مونږ نازل كړی دی بركت والا تصديق كوونكی

بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَاؕ وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ

دهغه چي دده څخه مخكي دي او چي وبيروي مكي والا او دديٰ شاوخوا ماحول والا ، اودچا چي يقين دي

بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿۹۲﴾ وَمَنْ

په آخرت هغوی په دي ايمان راوړي اوهغوی دي دخپلو لمونځو حفاظت كوونكي ، او دهغه

اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ

څخه زيات ظالم څوك دي چي تړي په الله ﷻ باندي دروغ يا وايي چي په ما وحي نازله سوه او په ده وحي نه وي

اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُؕ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ

نازله سوی هيڅ هم اوڅوك چي وايي زه به هم نازل كړم په مثل دهغه چي الله نازل كړی دی ، او كه ته ووينی كله

الظّٰلِمُوْنَ فِيْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْٓا اَيْدِيْهِمْۚ اَخْرِجُوْٓا

چي ظالمان وي دمرګ په سختو كي او ملائكي خپل لاسونه را اوږدوی چي وباسی

اَنْفُسَكُمْؕ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى

خپل روحونه ، نن به تاسي ته په بدله كي دركول سی د ذلت عذاب په دی سبب سره چي تاسي به ويل په

اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۹۳﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا

الله باندي دروغ خبری ، او دده دآيتونو څخه يي تكبر كوی ، او خامخا به تاسي مونږ ته راسی

فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُوْرِكُمْ

یو یولکه څنګه چي مونږ تاسي پیدا کړي واست اول وار او پرېښووی تاسي څه اسباب چي مونږ تاسي ته درکړي وو

وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيْكُمْ شُرَكٰٓؤُا ؕ

دخپلي شاخخه وروسته او مونږ نه وینو تاسي سره سفارش کوونکي کوم چي تاسي وربانذي ګمانونه کول چي دوی

لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿۹۴﴾ ع

تاسي سره شریکان دي خامخا قطع سوه ستاسي علاقه او ولاړي کومي دعوي چي تاسي کولي .

تفسير: (او مونږ چي دغم نه کولو او صبر کولو وایو نو وجه دا ده چي ټولو انبیاؤ ﷺ داسي کړي دي ، چنانچي) دا حضرات (چي ذکر سوه) داسي وه چاته چي الله ﷻ ددی صبر) هدایت کړي وو ، نو په دی باب کي) ته هم د دوی په طریقه (په صبر) چلیږه (ځکه چي تا ته هم ددي هدایت سوی دی ولي چي په دی نه تا ته نفع سته او نه څه ضرر سته چي په دی وجه ته غم او بې صبري کوی او ددی مضمون داظهار دپاره دوی ته د تبلیغ په وخت کي) تاسي (دا هم) ووایاست چي زه ستاسي څخه (په دی تبلیغ دقرآن) څه معاوضه نه غواړم (چي په رسیدو بې نفع او په نه رسیدو بې ضرر وی ، بې غرضه نصیحت کوم) دا (قرآن) خو یوازي دټولو مخلوق دپاره یو نصیحت دی (چي په منلوکي یې ستاسي نفع ده او په نه منلوکي یې ستاسي نقصان دی) او دی (منکرو) خلقو دالله ﷻ چي لکه څنګه قدر پیژندل واجب وو دغسي قدر یې ونه پیژندی کله چي (په دکه خوله) دوی داسي وویل چي الله ﷻ پرهیڅ بشر څه شی (یعني څه کتاب) نه دی نازل کړی (داوینا قدر نه پیژندل ځکه دی چي په دی سره دنبوت دمسئلي څخه انکار لازمیږي او دنبوت منکر الله ﷻ درواغ کوی ، او دحق تصدیق واجب دی ، نو په دی کي په قدر شناسي واجب کي خلل راغی ، دا خو تحقیقي جواب وو او په الزامي پته خوله کوونکي جواب ورکولوکي) ته (دوی ته) دا ووایه چي (داخو وښایست چي) هغه کتاب چا نازل کړی دی کوم چي موسی (ﷺ) راوړی وو (یعني تورات کوم چي تاسي هم مني) چي دهغه حال دا دی چي هغه (په خپله په مثل د) نور (واضح) دی او (دکومو دهدایت دپاره چي هغه) راغلی وو ددغه خلقو دپاره هغه (په وجه دشریعت دبیان په ذریعه) هدایت دی کوم چي تاسي (دخپلو نفساني غرضونو دپاره) پاني پاني کړي دي چي په هغه (کي څومره پاني چي تاسي غواړي هغه) ښکاره کوی (چي هغه کي ستاسي دمطلب خلاف خبره نه وی سوی) او ډیري خبري (چي ستاسي دمطلب څخه خلاف وی ، یعني په کوموپانوکي چي هغه لیکل سوي وی هغه) پټوی او (ددی کتاب په برکت) تاسي ته ډیري داسي خبري وښوول سوي کومي چي (مخکي تر کتاب رسیدو) نه تاسي (یعني قوم دبني اسرائیلو کوم چي په وخت کي د نزول دآیت موجود وو) پیژندلي او نه ستاسي (دنږدي سلسلي) لویو (یعني مشرانو پیژندلي، مطلب دا دی چي دکوم تورات چي دا حالت دی چي دی خو اول تاسي هم مني ،

دوهم په جه دنور اوهدایت کیدو دمنلو قابل هم دی ، دریم هر وخت ستاسی په استعمال کی دی ، که څه هم دغه استعمال خوشرمناک دی ، لیکن دهغه په وجه دانکار ځای خو پاته نه سو ، څلورم ستاسی په حق کی هغه دلوی نعمت او احسان شی دی ، دده په برکت عالمان جوړ سواست ، په دی حیثیت سره هم په دړ کی دانکار ځای نسته ، نو دا وواياست چی دا چا نازل کړی دی اوکله چی ددی سوال جواب داسی معلوم دی چی دغه خلقو به هم ددی څخه ماسوا بل جواب نه ورکوی په دی وجه په خپله دجواب ورکولو دپاره نبی کریم ﷺ ته حکم دی چی) ته (هم دغه) ووایه چی الله ﷻ (مذکورکتاب) نازل کړی دی (اوپه دی سره د دوی عامه دعوه باطله سوه) بیا (چی داجواب ورته واوروی) دوی د دوی په عبثه مشغله کی مشغول پریږده (یعنی ستاسی ذمه واری ختمه سوه که یی نه منی نو ته فکرمه کوه ، مونږ به ورسره پوه سو) او (لکه څنګه چی تورات زمونږ نازل کړی کتاب دی دغه شان) دا (قرآن) هم (دکوم چی دیهودو د ذکر سوی قول څخه درواغ کول مقصود دی) داسی کتاب دی کوم چی مونږ (په تا) نازل کړی دی چی دلوی (خیر او) برکت والادی (نو په ده باندی ایمان راوړل اوعملورباندی کول ددنیا اوآخرت کامیابی ده او دځان څخه مخکی (نازل سوو) کتابونو (دالله ﷻ دطرف څخه دنازلیدو) تصدیق کوونکی دی (نو مونږ داقرآن دخلقو دنفعی او دالله ﷻ دکتابونو دتصدیق دپاره نازل کړی دی) او (ددی دپاره مو نازل کړی دی) چی ته (ددی په ذریعه سره) مکی والا اوشاوخوا والا (په خصوصیت سره د الله ﷻ دعذاب څخه چی په دی مخالفت باندی به وی) وبیروی (او دغه شان عام خلق ورباندی هم وبیروی (لیکون للعالمین نذیراً) او (ستا دبیرولو څخه وروسته که څه هم داټول ایمان رانه وړی لیکن) کوم خلق چی په آخرت (پوره یقین لری (داسی چی دعذاب څخه بیره لری او ورڅخه دخلاصیدو فکر کوی اوهمیشه دحق په طلب او دنجات دلاری په لټون کی وی برابره خبره ده که په نقلی دلیل سره وی اوکه په عقلی تجویز سره) داسی خلق (خو په دی (قرآن باندی ایمان راوړی او (په ایمان اوعقیده سره ددی په عملونو هم پابندی کوی ځکه چی دعذاب څخه نجات په دی ټولو باندی په جمع سره په عمل کولو باندی دی، لکه چی) هغوی په خپل لمونځ باندی همیشوالی کوی (اوهرکله چی په دی عبادت باندی چی روزانه پنځه واره مکرر اوسخت دی همیشوالی کوی ، نو دنورو عبادتونو چی کله کله او اسان دی خو به په درجه اولی سره پابند وی ، مطلب دا دی چی دچا دمنلو یانه منلو فکر مه کوه څوک چی خپل خیر غواړی وبه یی منی ، څوک چی یی نه غواړی نه به یی منی ته خپل کار کوه) او دهغه سړی به زیات ظالم څوک وی کوم چی به الله ﷻ درواغ تهمت لګوی (او دمطلق نبوت یا دخاص نبوت څخه منکر وی لکه چی لوړ دځیو خبره راغلی ده ،مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰی بَشَرٍ الخ : او دځینو وینا ده ، اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلاً : یا داسی ووایی چی په ما وحی راځی ، حال دا دی چی ده ته دهیڅ خبری هم وحی نه ده راغلی (لکه مسیلمه اونور) او (دغه ډول ترده هم زیات ظالم به څوک وی) کوم سړی چی داسی ووایی چی څنګه کلام الله ﷻ (درسول ﷺ ددعوی مطابق) نازل کړی دی دغه ډول به زه هم راوړم (وبه ښیم، لکه نضر او نورو ویلی وه ، غرض دا چی دا ټول خلق لوی ظالمان دی) او (دظالمانو حال دا دی چی) که ته (دوی ته) هغه وخت وګوری (نو ډیر هیبتناک منظر به ووینی) کله چی دا ظالمان خلق (دکومو چی ذکر وسو) دمرګ په (روحانی) سختیو کی (ګرفتار) وی او (دمرګ) ملائکی

(چې دملک الموت ملګرې دي د دوی د روح ایستلو دپاره د دوی طرف ته) خپل لاسونه وراوږدوي (او دسختي ښکاره کولو دپاره ورته دا وايي چې) ها (ژر) خپل روحونه راوباسئ (کوم ځاى خلاص ګرځيداست ، ګورى) نن (د مرګ سره في الحال) به تاسي ته د ذلت سزا درکول کیږي (یعني داسي چې بدني تکلیف به په کښي نه وي او روحاني ذلت هم) په دې سبب سره چې تاسي دالله ﷻ په باره کي درواغ وبناوي کولي (لکه مآ انزل الله او اوحى الى او سانزل او نور) اوتاسي دالله ﷻ دآيتونو (قبلولو) څخه (کومه چې دهدايت ذريعه وه) تکبرکوي (دا حال خو به بې دمرګ په وخت کي وي) او (کله چې دقيامت ورځ سي نو الله ﷻ به ووايي) تاسي ماته (د يار اومددګار څخه) يوازي يوازي (تن تنها) راغلاست (او په داسي حالت سره راغلاست) لکه څنګه چې مونږ اول وار (په دنيا کي) تاسي پيداکړي واست (چې نه په بدن پوري جامه وه او نه په پښو کي پرتوګ) او څه چې مونږ تاسي ته (په دنيا کي ساز وسامان) درکړي وو (چې تاسي ورباندي خوندونه کوله) هغه مو دځان وروسته پريښول (دځان سره مو هيڅ را نه وړه مطلب دا دی چې دمال اودولت په تکيه باندي مه اوسئ دا ټول به دلته پاته کيږي) او (په تاسي کي چې دځينو په خپلو باطلو معبودانو دشفاعت طمعه وه نو) مونږ خوستاسي سره (دا وخت) ستاسي هغه شفاعت کوونکي نه وينو (ددې څخه ثابته سوه چې په واقع کي هم ستاسي نه دي) دکومو په نسبت چې تاسي دعوى لرلي چې دوی ستاسي په معامله کي (زمونږ سره) شريک دي (چې تاسي دعبادت کومه معامله زمونږسره کيده هغه ددوی سره کيده) واقعي ستاسي (او د دوی) په مينځ کي خوتعلقات قطع سو (چې نن تاسي ددوی څخه بيزاره اوهغوی ستاسي څخه بيزاره دي شفاعت به څه وکړي) اوهغه ستاسي دعوه (چې ذکر سوه) څه سوه چې تاسي به کوله (بې کاره ثابته سوه نو اوس به پوره پوره په مصيبت کي ولويږي)

معلومات اومسئلي: پـه تيرو آيتـونـو کي پـه حضرت خليـل الله ابراهيم ﷺ باندي دالله ﷻ دعظيم الـشانه انعامونو او دده دلوړو درجو ذکر وو ، په کومو کي چې ټول نسل دحضرت آدم ﷺ تـه عمومًا اواهـل مکـه او عربو ته خصوصًا دا خبره په عملي صـورت کي ښوول مقصود وه چې کوم سړى دالله ﷻ مکمـل منـل دخپل ژوند مقصد وګرځوي او ددې دپاره دخپلو خوښو اومينه کوونکو شيانو قرباني کړي لکـه حضرت خليل الله ﷺ چې پيش کړه ، چې مور اوپلار ، ملک او وطـن ټول يې دالله ﷻ دپاره پريښـوول ، بيا يـې دبيت الله جوړولو دعظيم خدمت دپاره دشام شنه باغونه دپريښوول اودمکي شګلنه مځکه يې اختيـار کړه ، دښځي اوبچي په سره ميره کي دپريښودو حکم وسو نو فورًا يې قبول کړه ، ديو نازبين او ګران زوى د قرباني حکم ورته وسو نو دخپل اختيار ترحده پوري يې دا پـوره کـړل ، وى ښوول ، دداسي حکم منونکو اصل بدله خو به دقيامت څخه وروسته په جنت کي حاصليږي ، ليکن په دنيا کي هم الله ﷻ دوی ته هغه مرتبه او دولت ورکوي چې دهغه په مقابله کي دټولي دنيا دولتونه هيڅ نه وي ، حضرت خليـل الله خپل قوم اوخپل خپلوان دالله ﷻ دپاره پريښوول نو ددوی په بدلـه کي ده تـه دپيغمبرانو جماعت ورکړل سوچې اکثره دده په اولاد کي دي ، دعراق او شام وطـن يې پريښـوو ، نـو دالله ﷻ کـور ، دامـن ښـار او دکلو مور ورته ورکول سوه ، چې مکه مکرمه ده دده قوم دده ذليل کول وغوښتل نو ددې پـه بدلـه کي دي دټولي دنيا اودقيامته پوري دارتلونکونسلونو امام اوپيشوا جوړسوچې ددنيامختلف قومونه اومذهبونه

دیوبل سره دلویلویو اختلافونو باوجود دحضرت ابراهیم ﷺ په تعظیم او عزت باندی متفق راروان دی .
په دی سلسله کی د اوولسو ۱۷ پیغمبرانو فهرست شمار سوی دی ، په دوی کی ډیر دحضرت ابراهیم ﷺ په اولادکی دا خل دی او دا ښوول سوی وه چی دا ټول هغه لوی هستی دی چی دوی الله ﷻ ټول عالم په خلقو کی دخپل دین دخدمت دپاره منتخب کړل او دوی ته یې نیکه لار وښوله .
په دی ذکر سوو آیتونوکی په اولنی آیت کی نبی کریم ﷺ ته خطاب فرمای او اهل مکه ووته یې اوروی چی د یوقوم پلار اونیکه محض په دی خبره دتقلید قابل نه سی جوړی دی چی محض پلار نیکه دی ، نو په دی وجه به ددوی هروینا اوکار دتابعداری قابل وی لکه چی په عامه طریقه سره دعربو او اهل مکه وو خیال ؤ .
بلکه دتقلید اوتابعداری دپاره اول دا پیژندل ضروری دی چی مونږ چی دکوم چا پیروی کوو ، دی په خپله په هدایت اونیکه لاره باندی دی اوکه نه دی ، په دی وجه د انبیاؤ علیهم السلام یولنډ دول فهرست بی شمار کی ، وی فرمایل چی ،أُولَـٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ : یعنی دا هلك دی کوموته چی الله ﷻ هدایت کړی دی بیافرمایی ،فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ : یعنی تاسی هم د دوی هدایت او طریقه کار اختیار کړه .
په دی کی یو هدایت خو اهل عربو اوتمام امت ته دا دی چی دپلارنیکه بی هوده تقلید پریږدی او دخدای ﷻ دطرف څخه دهدایت پیدا کوونکو بزرگانو تابعداری وکړی ، دوهم هدایت په کښی په خپله نبی کریم ﷺ ته دی چی ته هم ددی تیرو پیغمبرانو طریقه اختیار کړه .
دلته دا خبره دفکر قابله ده چی د انبیاء علیهم السلام په شریعتونوکی فروعی اوجزوی اختلافات د مخکی څخه هم وو اوپه اسلامی ملت کی هم د دوی څخه مختلف ډیر احکام نازل سوی دی ، نوبیاحضور ﷺ ته دتیرو انبیاؤ په طریقه دتلو او دعمل کولوڅه مطلب سو؟ دنورو آیتونو د روایتونو په بنا ددی جواب دا دی چی دلته په ټولو فروعی او جزوی احکامو کی دتیرو پیغمبرانو دطریقه کارخوښوولوحکم نه دی ، بلکه ددین په اصولو توحید ، رسالت او آخرت کی د دوی طریقه ښوول مقصود دی کوم چی دهیڅ پیغمبر په شریعت کی هم ادل بدل سوی نه دی ، دحضرت ادم ﷺ څخه واخله ترخاتم النبین صلی الله علیه وسلم پوری د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام هم دا یوه عقیده اوطریقه پاته سوی ده ، باقی فروعی احکام په کوموکی چی بدلون نه دی سوی په هغوی کی هم دکار طریقه شریکه پاته سوی ده اوپه کوموکی چی د حالاتودبدلیدوپه وجه سره دوخت په تقاضا اوحکمت سره څه بل حکم ورکول سوی دی دهغه منل بیا لازمی سوی دی، دغه وجه ده چی نبی کریم ﷺ معمول دا وو، چی ترکوم وخت پوری به ده ته په ذریعه دوحی څه خاص هدایت نه وو راغلی ، نو ده به په فروعی معاملاتوکی هم دتیرو پیغمبرانو په طریقه کار باندی عمل کوی (مظهری او نور)
تردی وروسته یې نبی کریم ﷺ ته په خصوصیت سره دیو داسی اعلان حکم وکی ، دکوم اعلان چی ټولو تیرو پیغمبرانو ته هم کړی دی ، هغه دا چی ، قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ : یعنی زه ستاسی دژوند برابرولو دپاره چی کوم هدایتونه تاسی ته درکوم په دی ستاسی څخه څه فیس اومعاوضه نه اخلم ، که تاسی دا ومنی نو زما هیڅ نفع نسته اوکه یې ونه منی نوڅه نقصان می نسته دا خو دټولی دنیا دمخلوق دپاره دنصیحت اوخیرخواهی پیغام دی ، په تعلیم اوتبلیغ باندی څه معاوضه نه اخیستل

دتولو پیغمبرانو یوه شریکه طریقه راغلی ده او دتبلیغ په اثرکولوکی ددی لوی دخل دی ، دوهم آیت دهغه خلقو په جواب کی راغلی دی ، چاچی دا ویلی وه چی الله ﷻ هیڅکله هم پریوه بشرباندی څه کتاب نه دی نازل کړی ، دا دکتابونو اورسولانومعامله دسره غلطه ده ، ددی خبری کوونکی که دمکی بت پرست وه ، لکه چی ابن کثیر چی فرمایی نومعامله ښکاره ده چی دوی دهیڅ کتاب اونبی قائل نه اوکه یهود وه ، لکه چی نورو تفسیر لیکونکو اختیار کړی ده ، او دآیت دخبری سلسله په ظاهره ددی تائیدکوی ، نوبیا د دوی داسی وینامحض غصه اوخبره هاخوا دیخواته کول وو چی په خپله د دوی دمذهب څخه هم خلاف وه ، د امام بغوی په روایت کی دی چی په دی وجه یهود هم دهغه سړی څخه ناراضه سول چاچی داخبره کړی وه او ددی غلطی په وجه یی هغه دمذهبی پیشوایی دوعدی څخه لیری کی ، په دی آیت کی حق تعالی نبی کریم ﷺ ته فرمایی چی کومو خلقو دا بی هوده خبره وکړه ، دوی الله ﷻ دپیژندو په ډول نه دی پیژندلی ، ګنی دا بی باکه خبره به د دوی دخُلی څخه نه وای وتلی ، ته دی خلقو ته کوم چی مطلق دآسمانی کتابونوڅخه انکارکوی ، دا وفرمایله چی که خبره داسی وی چی الله ﷻ په یوبشر باندی څه کتاب نه وی لیږلی ، نو دا وواياست چی داتورات کوم چی تاسی هم منی اوددی په وجه دقوم مشران جوړی یاست داچانازل کړی د؟ اوددی سره یی ورته داهم وښوولـه چی تاسی هغه کاره تلونکی یاست چی کوم تورات ته تاسی آسمانی کتاب واياست اومنی یی دهغه سره هم ستاسی دا معامله ده چی تاسی دا دتړلی کتاب په ځای په جلا جلا پاڼوکی لیکلی دی چی کله ستاسی زړه غواړی نو یوه پاڼه دمینځ څخه راباسی ، او ددی دبیان څخه انکار کوی ، لکه دتورات هغه آیتونه په کوموکی چی دنبی کریمﷺ نخښی اوصفتونه بیان سوی وه ، هغه تاسی ویستل ، دآیت د آخری جملی ، تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ : هم دامطلب دی ، قراطیس دقرطاس جمع ده اومعنی یی کاغذ دی ، تردی وروسته دغه خلقو ته خطاب کوی فرمایی ، وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ : یعنی دقرآن په ذریعه تاسی ته دتورات اوانجیل زیات هم هغه علم درکړل سوی دی ، دکوم چی نه تاسی ته ددی څخه مخکی خبر وو ، اونه ستاسی پلارنیکه ته، په آخر آیت کی فرمایی ، قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ : یعنی ددی سوال جواب چی کله الله ﷻ څه کتاب نه دی رالیږلی ، نو تورات چا نازل کړی دی دوی ته څه درکړی ، خو ته ورته وفرمایه چی خاص الله ﷻ نازل کړی دی اوکله چی په دوی باندی حجت تمام سو نوستاکارتمام سو، اوس چی دوی په کوم لهو اولعب کی ورک دی ، دوی هم په دغه خپل حال پریږده .

په دوی دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوو کتابونو په باره کی په دوی دحجت تمامولوڅخه وروسته په دریم آیت کی ارشاد فرمایی ، وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا: یعنی لکه څنګه چی تورات دوی دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوی منی ، دغه ډول داقرآن هم مونږ نازل کړی دی او دده دحق والی او رښتینوالی دپاره دوی ته دا شهادت کافی دی چی قرآن دهغه ټولو شیانو رښتینوالی کوی کوم چی په تورات اوانجیل کی نازل سوی دی او تر تورات او انجیل څخه وروسته دده دنازلولو ضرورت په دی وجه پیښ سو چی دا دواړه کتابونه خو دبنی اسرائیلو دپاره رالیږل سوی وه ، د دوی بل ښاخ چی بنی اسماعیل ورته وایی او عرب دی او په اُمّ القریٰ یعنی مکه مکرمه او ددی په شاوخوا کی اوسیږی ، د

دوی دهدایت دپاره څه خاص پیغمبر اوکتاب تراوسه نه وو راغلی ، مکی معظمی ته قرآن کریم ام القری فرمایلی دی یعنی دتمامو ښاورنو اوکلو بیخ اوبنیاد ، ددی وجه دا ده چی دتاریخی روایاتو مطابق چی په ابتداء دپیدائش کی دمځکی دپیدا کیدو شروع ددی ځای څخه سوی ده او دارنګه دا خبره چی دټول عالم قبله او دمخ کولو مرکز دلته دی (مظهری) دأُمّ القُرٰی سره بی ، وَمَنْ حَوْلَهَا وفرمایل یعنی دمکی ټول اطراف چی په دی کی ټول عالم مشرق ، مغرب، جنوب او شمال دا خل دی .

دآیت په آخر کی ارشاد وفرمایی ، وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ : یعنی کوم خلق چی په آخرت ایمان لری هغه په قرآن هم ایمان لری او دخپلو لمونځونو پابندی کوی ، په دی کی بی د یهودو اومشرکانو په یوه شریکه ناروغی باندی خبرداری ورکړه چی دا بی فکری چی کوم غواړی منی کوم چی وغواړی رد وی بی اوپه خلاف کی بی محاذ جوړ وی ، دا ددې مرض اثر دی چی دوی په آخرت ایمان نه لری، دکوم سړی چی په آخرت اوپه ورځ دحساب ایمان وی دی به دخدای بیره خامخا دی طرف ته متوجه کوی چی په دلیلونوکی به فکر کوی او دحقی خبری په قبلولوکی به دپلار نیکه رواجونو پروا نه کوی .

اوکه فکر وسی نو دآخرت څخه بی فکری دمرضونو مور ده ، کفر اوشرک هم ددی نتیجه وی اونور ټول ګناهونه اونافرمانی هم په آخرت دیقین لرونکی څخه که څه غلطی اوګناه وسی هم نو زړه یی ناقراره سی او آخر توبه وباسی ، بیخ ته دګناه څخه دځان ساتلو قصد وکی ، اوپه حقیقت کی دخدای څخه بیره او دآخرت فکرهغه شی دی کوم چی انسان لره انسان جوړ وی او دګناهونو څخه یی لیری ساتی ، په دی وجه دقرآن کریم یو سورت بلکه یوه رکوع هم شاید ددی څخه خالی نه ده چی هغه کی یی د اخرت دفکر طرف ته توجه نه وی راګرځولی . اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ جُمْلَةَ هُمُوْمِنَا هَمًّا وَّاحِدًا هَمَّ الْآخِرَةِ .

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ

الله دی چی چوی دانه او مندکه ، را وباسی ژوندی دمړی څخه او را ایستونکی دئ د ژوندی څخه مړی لره

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا

دا دی الله بیا تاسی چیری غولیږئ ، چوونکی دی دسهاد رڼا ، او ده شپه جوړه کړی ده دآرام دپاره او

وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ

لمر او سپوږمی دحساب دپاره ، اندازه جوړه کړی ده دغه زوراور او خبر دار ، او هغه

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ

جوړ کړی دی ستاسی دپاره ستوری چی په دی سره لاره معلومه کړی په تیارو دوچی او دریاب کی

قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۹۷﴾ وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَكُمْ مِّنْ

خامخا مونږ ښکاره بیان کړی دی نخښي ، دهغو خلقو دپاره چي پوهیږي ، او هغه دی چا چي تاسي پیدا کړل

نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَّمُسْتَوْدَعٌ ؕ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّفْقَهُوْنَ ﴿۹۸﴾

دیوسړي څخه بیایو ستاسي دقرارځای اویو دامانتونو ایښوولوځای دی، خامخامونږپه ډاګه بیانو وآیتونه هغه قوم ته چي فکر کوی

تفسیر: بیشکه الله ﷻ چوونکی دی ددانی او بمبتی (یعنی په مځکه کي دکرلو وروسته چي کومه دانه یا بمبته چوی دا دالله ﷻ کار دی) هغه جاندار (شي) دبی روح (شي) څخه را وباسی (لکه دنطفی څخه انسان پیداکیږي) اوهغه بی روح (شي) دجاندار (شي) څخه را ایستونکی دی (لکه دانسان د بدن څخه چي نطفه راباسی) الله ﷻ دا دی (د کوم چي داسي قدرت دی) نوتاسي (دده عبادت پریږدی) چیری (دغیر الله د عبادت طرف ته) چپه روانیږی هغه (الله ﷻ) دصبح (صادق دشپي څخه) را ایستونکی دی (یعنی شپه ختمه سي اوصبح صادق ښکاره سي) اوده شپه دراحت شي جوړ کړي دي (چي ټول سټړي ستومانه بیده سي او ارام پیدا کړي) او دلمر اوسپوږمی (رفتار) په حساب سره مقرر کړي دی (یعنی د دوی رفتار په ضبط کي بند دی چي په دی سره دوختونو په معلومولو کي آساني ده) دا (چي په حساب سره د دوی رفتار وی) مقرر سوی خبره ده دداسي ذات چي قادر (مطلق) دی (چي په دا قسم حرکت پیدا کولو دهغه قدرت دی او) لوی علم والا دی (چي ددی رفتار حکمتونه او مصلحتونه ورته معلوم وه ځکه به په دی خاص طریقه سره مقرر کړو) اوهغه (الله ﷻ) داسي دی چاچي ستاسي د (فائدی) دپاره ستوري پیدا کړي (اوهغه فائده دا ده) چي تاسي ددی په ذریعه سره (دشپي) په تیاروکی په وچه کي اوپه دریاب کي هم لارمعلومه کړی ، بیشکه مونږ (دا) دلیلونه (دتوحید او دانعام) ښه په ډاګه بیانو (اوکه څه هم رسیږی به تولو ته مګر نفع) دهغو خلقو دپاره (به وی) کوم چي (د ښه اوبدڅه) خبرلری (ځکه چي فکرهم داسي خلق کوی) اوهغه (الله ﷻ) داسي دی چاچي تاسي (توله په اصل کي) دیوسړی څخه (چي حضرت آدم ؑ دی) پیداکړاست بیا تاسي (مخ ته د تولد اوتناسل داسي سلسله را روانه ده چي په تاسي کي دهرسړي دپاره په ماده کي) یوځای دزیات پاته کیدو دی (یعنی دمور بچه دانی) اویوځای دڅه وخت اوسیدو دی (یعنی دپلار شا، په وجه ددی قول دالله ﷻ مِنۢ بَيۡنِ الصُّلۡبِ) بیشکه مونږ (دا) دلیلونه (هم دتوحید اوانعام) ښه په ډاګه بیان کړي دی (په عام طور سره ، مګر ددی څخه نفع هم په مثل دتیارو) دهغو خلقو دپاره (به وی) چي عقل اوپوهه لری (دا تفصیل سو د ، يُخۡرِجُ الۡحَيَّ الخ)

معلومات اومسئلي: په تیرو آیتونو کی دکفارو دضد اونا آرامي، اوحقیقتونو اونتیجوڅخه دغفلت ذکر وو او ددی تولو خرابیو اصلي بنیاد دخدای ﷻ او دده دبی مثاله علم اوقدرت څخه بی خبری ده ، په دی وجه په ذکر سوو څلورو آیتونو کی دالله ﷻ څخه دغافل انسان ددی مرض علاج بی داسي وفرمایی چي دخپل لوی علم اوعظیم قدرت یوڅو نمونی او په انسان دخپلو انعاماتو اواحساناتو یوه سلسله بی ذکر کړه چي په دی کي هرفکر کوونکی اوسلیم طبع انسان دکائناتو دپیداکوونکی دلوی اوبی مثاله قدرت او ددی

خبري دقائل کيدو څخه بغير نه سي پاته کيدی چي دا عظيم الشانه کارنامي په ټول کائنات کي ماسوا د خدای ﷻ څخه دهيچاپه قدرت کي نشته، په اولني آيت کي ارشاد فرمايي إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ يعني الله ﷻ خيرونکي دی ددانی او دمندکی ، په دی کی دقدرت يوه حيرانوونکی کاروايي ښوول سوی ده چي وچه دانه او وچه مندکه وچوی ، ددی ددننه څخه شين بوټی را ايستل دهغه پاک ذات کار دی چي د کائناتو پيداکوونکی دی ، دانسان دمحنت اوکوشش په دی کی هيڅ دخل نشته ، دکروندګر دټول کوشش خلاصه تر دی زياته نه وی چي د دانی اومندکی دننه څخه چي کوم تيغ داالله ﷻ قدرت را ايستلی دی ددی دلاری څخه منع کوونکی اومضر شيان ليری کړی ، مخکه ديوی اونورو په ذريعه نرمول ، بياسره اچول او اوبه ورکول ددی ټولو کارونو اثر تر زيات لازيات دا دی چي دراوتونکی نازل تيغ په لاره کي بنديز پاته نه سي باقي اصل کار چي دانه اومندکه چول او ددی څخه دبوټي تيغ را ايتسل او بيا په دی کی رنګ په رنګ عجيبه پاني راوتل او بيا داسی ، ګلونه اوميوی نيول چي د انسان دعقل اودماغ دهغه ديوی پاني يا يوی څانګی جوړولو څخه عاجز دی ، په دی کی ښکاره خبره ده چي انساني عمل لره هيڅ دخل نشته ، په دی وجه په قرآن کريم کی بل ځای ارشاد دی ، أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ * أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ: يعني آياتاسی هغو دانو ته نه ګوری کومی چي تاسی په خاوروکی غورځوی چي داتاسی زرغونوی اوکه مونږ.

دوهمه جمله دا ارشاد فرمايي ، وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ: يعني الله ﷻ دبی جانه شيانو څخه جاندار شيان پيداکوی دبی جانوڅخه مراد نطفه يا هګۍ ده ، دکوموڅخه چي انسانان او حيوانات پيداکيږی دغه ډول دجاندارو څخه بی جانه شيان راباسی ، دلته دبی جانه شيانو څخه مراد هم نطفه اوهګۍ ده چي دا دجاندارو شيانو څخه راوزی ، تردی وروسته فرمايي ، ذَٰلِكُمُ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ: يعني دا ټول کارونه خو يوازی يو الله ﷻ کړی اوجوړکړی دی بيا سره ددی چي په دی باندی پوهيږی نو کوم طرف ته چپه چليږی چي دخپلو لاسونو جوړکړی بتان حاجت روا ، مشکل کشا اومعبودان ګنی.

په دوهم آيت کي ارشاد دی ، فَالِقُ الْإِصْبَاحِ : دفالق معنی ده خيری کولو والا او داصباح معنی دلته د سهار وخت دی ، دفالق الاصباح معنی ده خيروونکی دصباح، يعني د ژوري تياري ځادر خيری کړی، صباح ورڅخه راوباسی ، دا هم دهغو کارونو څخه يوکار دی په کوموکی چي دپيريانو اوانسانانو اوټولو کائناتو قوتونه بی کاره دی ، اوهر يو ليدونکی چي يی وينی نو په دی پوهيدو مجبوره دی چي دشپی تر تياری وروسته د رڼا پيداکوونکی نه يو انسان کيدی سی ، نه ملائکه او نه بل مخلوق ، بلکه دا يوازی د هغه مافوق الادراک هستی کار دی ، چي دټول جهان پيداکوونکی دی.

(دمخلوقاتو دا آرام دپاره دشپي قدرتي او جبري تعين يو لوی نعمت دی)

تردی وروسته ارشاد فرمايي ، وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا: لفظ دسکن دسکون څخه جوړ دی ، هرهغه شی ته سکن وايي ، کوم چي په رسيدو سره انسان ته سکون ، اطمينان او راحت حاصل وی ږپه دی وجه دانسان د اوسيدو کورته يي په قرآن کی سکن فرمايلی دی ، جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا: ځکه چي دانسان کور

برابره خبره ده که یوه جونکړه ولی نه وی خو هلته په رسیدو سره انسان ته عادةً سکون او راحت حاصلیږی ، په دی وجه معنی ددی جملی دا سوه چی الله ﷻ شپه دهرجاندار دپاره دسکون او راحت شی جوړکړی دی ، په فالق الاصباح کی دهغه نعمتونو ذکر وو ، کوم چی انسان ته د ورځی په رڼا کی حاصلیږی دشپی په تیاره کی نه سی حاصلیدی ، تردی وروسته ، جَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا: یی وفرمایل ، دی طرف ته یی اشاره وکړه چی لکه څنګه چی د ورځی رڼا یوعظیم نعمت دی چی ددی په ذریعه انسان خپل ټول کاروبار کوی ، دغه ډول د شپی تیاره هم بده مه ګڼی ، دا هم یو نعمت دی ډیر لوی ، چی په دی کی ستړی ستومانه انسان آرام وکړی او ددی قابل سی چی صبا ته بیا په تازه دم او چسباندی سره کار وکړی ، که نه وی نو انسانی فطرت مسلسل کار کول نه سی برداشت کولی .
دشپی تیاره دراحت دپاره متعین کول یومستقل نعمت او دالله ﷻ دقادر قدت یوخاص اظهار دی ، مګر دا نعمت روازنه بی غوښتلو حاصلیږی په دی وجه د انسان خیال ګرسره دی طرف ته ځی نه ، چی داڅومره لوی احسان اوانعام دی ، فکر وکی که هر یوانسان په خپله اراده سره دخپل آرام وخت مقررولی ، نوچابه د سهار په اته (۸) بجی باندی دبیده کیدو اراده کوله ، چابه دولس بجی، چا به څلور بجی ، اوچابه دشپی په مختلفو حصو کی، چی ددی نتیجه به دا وه چی دشپی او ورځی په څلیرویشتو ۲۴ ګنټو کی به یو ګنټه هم داسی نه راتله چی په هغه کی به انسانی کاروبار محنت مزدوری ، کارخانی او فیکټریانی نه چلیدی، ددی لازمی نتیجه به دا وه چی دبیده کیدونکو په آرام کی به خلل راتلی او دکارکوونکو په کارکی به هم دخوب کوونکو په آرام کی به دکارکوونکو شور زوږ اوکرس کړوس خلل کیدی ، او دکارکوونکو په کارکی به ددغه خلقوغیرِحاضری خلل کیده چی کوم به دغه وخت بیده کیدل ، دغه ډول دبیده کیدونکو ډیرهغه کارونه به پاته کیدل کوم چی د دوی دخوب په وخت کی به کیدی سوای ، دالله ﷻ قادر قدرت نه یوازی پر انسانانو بلکه په هرجاندار باندی دشپی په وخت کی دخواب داسی غلبه مسلطه کړه چی دی کار پریږدی اوبیده کیدلوته مجبوره کیږی دماښام کیدو سره هر مرغه ، حیوان او ځناورخپل خپل ځای دقرار اوکورته مخه کوی ، هر یو انسان په جبری طور سره کار پریږدی ، د آرام کولو په فکرکی لګیاکیږی، په ټوله دنیا یوه خاموشی خپره سی ، دشپی تیاره دخوب او آرام دپاره مددګاره ثابته سی ځکه چی عادتاً په زیاته رڼا کی خوب نه کیږی .
فکر وکی که دټولی دنیاحکومتونه اوعوام یوځای سی او دبین المللی معاهدی په ذریعه دبیده کیدو یو وخت مقررول وغواړی نو اول خو به دا څومره ګرانه وی او دوهم که ګرسره دی ټولو انسانانو ددی وعدی پابندی کولی ، په یوه مقرر وخت باندی بیده کیدی ، نو دا حیوانان به چا ددی وعدی پابند کول ، اوکه دوی به آزادګرځیدل نو دخوب کوونکو او د دوی دسامانونو به څه حال وای ، دا دالله ﷻ غالب قدرت دی، چاچی په جبری طور په هر انسان او هر جاندار په یو معین وخت کی خوب مسلط کی او ددی بین المللی وعدی څخه یی دوی بی حاجته کړل ، فتبارک الله احسن الخالقین .

(دلمر او سپوږمی حساب)

ارشاد فرمایی ، وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا: حُسْبَان ، په پیښ سره مصدر دی ، دحساب کولو اوشمیرکولو

په معنی کی راځی ، معنی یی دا ده چی الله ﷻ دلمر اوسپوږمی، ختـل لویـدل او د دوی رفتار په یو خاص حساب سره اینبی دی چی د دوی په ذریعه انسان دکلونو ، میاشتو ، ورځو اوګنټو بلکه دمنټو او سکنډونو حساب په آسانۍ سره لګولی سی ، دا دالله ﷻ دغالب قدرت عمل دی ، ددی عظیم الشانه نورانی کرّو او د دوی حرکتونه یی په داسی محکم او مضبوط انداز سره اینبی دی چی په زرګونو کلونو تیریدو باندی هم په دوی کی هیڅکله د یوه منټ یا یو سکنډ فرق نه راځی ، دی مشینری (کارخانی) ته نه هیڅکله د ورکشاپ ضرورت پیښیږی او نه یی د پرزو سولیدو اوبدلیدو څه ضرورت راځی دا دواړی نورانی کری په خپله خپله دائره کی په یو معین رفتار سره چلیږی .

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ : په زرګونو کلونو کی هم د دوی په رفتار کی دیر سکنډ فرق نه راځی ، افسوس چی دقدرت ددی مستحکم اوغیر بدلیدونکی نظام څخه دوکه وخوړه چی دا شیان یی مستقل بالذات بلکه معبود اومقصود جوړ کړل ، که دده دا نظام یو وخت ماتیدی ، او د مشینری (کارخانی) جوړولو دپاره دڅو ورځو یا ګنټو وقفه په کښی راتلی ، نو انسان به پوه سوی وای چی دماشین دڅانه نه چلیږی بلکه ددی څوک چلوونکی سته او جوړونکی سته ، مګر (ای زما تیز فکره! ته زما دپاره بلا سوی) ددی کرو غیر بدلیدونکی اومحکم نظام دانسان سترګی خړی کړی اوخپل طرف ته یی ولګولی تردی چی هغه دا هیر کړی چی .

کوئی محبوب هے اس پرده زنگاری می
څوک محبوب سته په دی زرینه پرده کی .

آسمانی کتابونه انبیاء او رسولان د دوی ددی حقیقت څخه د خبرولو دپاره نازل سول .

دقرآنکریم دی ارشاد دی طرف ته هم اشاره وکړه ، چی دکلونو اومیاشتو حساب دلمرڅخه هم کیدی سی او دسپوږمی څخه هم ، دواړه دالله ﷻ انعامات دی ، دا بله خبره ده چی عام بی تعلیمه ددنیا دآسانۍ او د دوی دحساب اوکتاب دجنجال څخه دخلاصولو دپاره په اسلامی احکامو کی قمری سن اوکال استعمال سو اوچی کله داسلامی تاریخ اواسلامی احکامو مدار دسپوږمی په حساب باندی دی په دی وجه په امت فرض دی چی دوی دا حساب قائم او باقی وساتی ، نور شمسی حسابونه او نور که دڅه ضرورت په وجه اختیار وی ، نو هیڅ ګناه نسته ، لیکن قمری حساب بلکل نظر انداز کول او ختمول لویه ګناه ده چی په دی سره به انسان ته دا هم پته ونه لګیږی چی رمضان به کله راځی او ذی الحجه او محرم کله .

په آخر دآیت کی فرمایی ، ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ : یعنی دا حیرانونکی مستحکم نظام دحرکتونوچی هیڅکله په کښی دیوه منټ اوسکنډ فرق نه راځی ، دا دهغه پاک ذات دقدرت کرشمه کیدی سی چی په هر څه غالب اوقوی هم دی او په هر څه او هر کار پوه هم دی .

په دریم آیت کی ارشاد دی ، وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ : یعنی دلمر او سپوږمی څخه علاوه نورستوری هم دالله ﷻ دکامل قدرت خاص نخښی دی او ددی په پیدا کولو کی د زرګونو حکمتونو څخه یو حکمت دا هم دی چی انسان دخپلو دریابی او وچی په سفرونو کی کوم ځای چی

د شپې دتیاری په وخت کی دطرفونو پته لګول هم اسان نه وی ، ددی ستورو په ذریعه خپله لار معلومولی سی ، تجربه شاهده ده چی دنن په دی مشینی زمانه کی هم انسان دستورو دهدیت څخه بی حاجته نه دی ، په دی آیت کی هم انسان په دی غفلت اوکوتاه نظری باندی خبردار سوی دی چی دا ستوری هم دچا جوړونکی اوچلوونکی دحکم تابع چلیږی ، نه په خپل وجود کی مستقل دی اونه په خپله بقاء اوعمل کی ، کوم خلق چی یوازی دوی ته ګوری او د دوی دجوړونکی طرف ته نظر نه کوی ، هغوی سخت کوتاه نظره او دوکه خوړونکی دی .

آنانکه بجز روئی تو جائی نگرانند کوته نظرانند چی کوته نظرانند

هغه څوک چی بغیر ستا دمخ څخه بل طرف ته ګوری ، لنډ نظره دی او ډیر لنډ نظره دی

تردی وروسته ارشاد فرمایی ، قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ: یعنی مونږ دقدرت دلیلونه ښه په ډاګه بیان کړی دی ، دهغه خلقو دپاره چی خبر لری ، په دی کی یی دی خبری ته اشاره وفرمایله چی کوم خلق په دی ښکاره نخښو سره هم الله ﷻ ونه پیژنی ، هغه بی خبره او بی هوښه دی ، په څلورم آیت کی ارشاد دی ، وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ . مستقر دقرار څخه جوړ دی ، مستقر هغه ځای ته وایی چی دکوم شی دپاره ځای دقرار وی اومستودع دودیعت څخه جوړ دی ، چی معنی یی ده چی یو شی دچاسره په عارضی طور باندی دڅو ورځو دپاره کښیږدی ، نو مستودع هغه ځای ته ویل کیږی ، کوم ځای چی یو شی په عارضی طور سره د څو ورځو دپاره کښیښنول سی .

یعنی الله ﷻ هغه پاک ذات دی چا چی انسان دیو جان یعنی حضرت آدم ؑ څخه پیدا کړی ، بیا دده دپاره یی یو مستقر یعنی تر یوی مودی پوری د اوسیدو ځای جوړ کړی دی او یو مستودع یعنی دڅو ورځو د پاته کیدو ځای دی .

دقرآن کریم الفاظ خو دا دی ، دی په تعبیر اوتفسیر کی ډیر احتمالونه دی په دی وجه دتفسیر دعالمانو ویناګانی په دی کی مختلفی دی ، چا ویلی دی چی مستودع دمور ګیډه اومستقر دا دنیا ده ، چا فرمایلی دی چی مستودع قبر دی او مستقر کور د آخرت دی ، او نوری هم ډیری ویناګانی دی په کښی ، او دقرآن په الفاظو کی دټولو ګنجائش سته ، حضرت قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله په تفسیر مظهری کی دی ته ترجیح ورکړی ده ، چی مستقر دآخرت مقام جنت یا دوزخ دی او د انسان دپیدائش د اول څخه تر آخرته پوری څومره مرحلی چی دی دا ټولی مستودع یعنی دڅو ورځو دقیام ځایونه دی ، برابره خبره ده که دمور ګیډه وی یا مځکه یا د اوسیدو ځای یا قبر او برزخ ، دقرآن کریم په یو آیت کی هم ددی ترجیح معلومیږی ، په کوم کی چی فرمایی ، لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ: یعنی تاسی تر یوی درجی همیشه پورته کیږی ، ددی مطلب دا دی چی تر آخرت مخکی مخکی انسان په خپل ټول ژوند کی د یو مسافر حیثیت لری ، چی د ظاهری سکون قرار په وخت کی هم دعمر دسفر منزلونه قطع کوی .

مسافر هو کها جاتا هے ، ناواقف هو منزل سے ازل سے پهرتے پهرتے ګور تک پهنچا هو مشکل سے

مسافر یم چیری روان یم ، دمنزل څخه هیڅ خبر نه یم ، د ازل څخه په رادیخوا په منزل منزل ګرځیدم ګورته په ډیر مشکله سره راورسیدم .

په دی آخری آیت کی یی په دی ظاهری ډول او ډال او د دنیا په رنګنیو کی مشغول د خپل اصل مستقر او
د خدای او آخرت څخه غافله کیدونکی سترګی سپړیدلی دی، چی دی حقیقت وپیژنی او د دنیا د دوکی
او فریب څخه نجات پیدا کړی مولانا رومی رحمه الله څه ښه فرمایی.

همه اندر زمن تر ازین است — که تو طفلی وخانه رنګین است

په دنیاکی دا هر څه ستا د پاره ځکه دی، چی ستا مثال دیو کوچنی دی او د دنیا کور یوه نقش خانه ده،
چی تا مشغوله کړی.

وَهُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ

او هغه نازلوی دآسمان څخه اوبه بیا را ویستی مونږ په دی

نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا

سره وانبه هرشی بیارا ویسته مونږ په دی سره سبزی چی را وباسو مونږ دهغه څخه دانی په یو بل سره پیوست

وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ

او دخرما دښاخ څخه دمیوی غونچی زوړند او باغونه دانګورو

وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۗ انظُرُوٓا إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ

او دخونانو او دانارو دیو بل په ډول او جلا جلا هم وګوری دهری درختی میوی ته

إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَأٓيَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا۟

کله چی هغه میوه ونیسی او پخه سی، په دی شیانو کی ښنانی دی دپاره دایماندارو، او جوړوی

لِلَّهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ ۖ وَخَرَقُوا۟ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتٍۭ بِغَيْرِ

الله لره شریکان پیریان حال دا دی چی هغه دوی پیدا کړی دی او جوړ وی هغه زامن او لونی په جهالت سره

عِلْمٍ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ

هغه پاک دی او ډیرلیری دی دهغو خبرو څخه چی داخلق یی بیانوی، په نوی شان پیدا کوونکی دا سمانونو او دمځکی دی

يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ

څنګه کیدی سی ده لره زوی حال دا دی چی د ده څوک ښځه نسته، او ده جوړ کړی دی هرشی، او دی

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۱۰۱﴾ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

په هر څه خبر دی ، دا ذی الله چی ستاسی رب دی ، نسته څوك معبو ماسوا دده څخه ، پیداکوونکی دهرشی دی

فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿۱۰۲﴾

نو تاسی دده عبادت کوی او هغه په هر شی کار ساز دی .

لنډتفسیر : اوهغه (الله ﷻ) داسی دی چا چی دآسمان (دطرف څخه) اوبه وورولی ، بیا مونږ ددی (اوبو) په ذریعه سره دهرقسم (رنګا رنګ) زرغونیدونکی (دمځکی څخه) را ویستل (دیو ډول اوبو اویو ډول خاوری څخه دومره مختلف قسمونه زرغونیدونکی چی په رنګ ، بوی اوخوند اوفائدوکی بی حده مختلف دی ، څومره عجیبه کرشمه (نښانه) دقدرت ده) بیا مونږ ددی (تیغ) څخه (چی اول دمځکی څخه وزی چی څوک ورته ډنډوری اوڅوک ورته تیغ وایی اوپه رنګ ژړ وی) شین ښاخ را ویستی ددی (ښاخ څخه مونږ په یوبل شنربیره پیوسته سوی دانی راوباسلی (دا خو دغلو حال دی چی ذکر یی په لنډ ډول په (فالق الحب والنوی) کی راغیٔ او دخرماؤ د درختو څخه) یعنی د دوی د ښاخونو څخه غونچی دی (چی دبار دوجهی څخه) لاندی طرف ته زوړندی دی او (په دی اوبو سره مونږ) د انګورو باغونه (پیداکړل) او د زیتونو او انارو (درختی مو پیداکړی) کوم چی (ځینی انار او ځینی زیتون (خونان) دمیوی په شکل، صورت، مقدار رنګ او نورکی) د یوبل سره یو ډول وی او (ځینی) دیو بل سره یو ډول نه وی (لږ) دهر یوه میوی ته خو وګوری ، کله چی هغه میوه ونیسی (چی دغه وخت بالکل اومه بی خونده دنفعی قابله نه وی) او (بیا) دهغه پخیدو ته وګوری (چی دغه وخت په ټولو صفتونوکی څنګه کامله سوه ، داهم دخدای دقدرت نښانی دی) په دی (کارونو) کی (هم دلیلونه (دتوحید موجود) دی (اوګوا کی په اعتبار دتبلیغ سره دټولو دپاره دی مګر دنفعی په اعتبار سره) دهغه خلقو دپاره (دی) کوم چی دایمان (راوړلو فکر) لری (دا دمیوو ذکر وسو دکومو چی لنډ ډول بیان په والنوی کی راغلی دی)

او(مشرکانو) خلقو (په خپلوعقیدوکی) شیطانان (داسی) دالله ﷻ سره (په صفتونو اوکارونوکی چی لوړ ذکر سوه) شریکان مقرر کړی دی (چی د دوی په غلولو سره شرک کوی او دخدای په مقابله کی د دوی وینا چلیږی) حال دا دی چی دا خلق (په خپله د دوی د اقرار موافق هم) خدای پیداکړی دی (کله چی خالق بل نسته ، نومعبود هم بل نه دی په کار) اوپه دی (مشرکانوکی ځینو) خلقو دالله ﷻ په حق کی زامن اولونی (په خپله عقیده کی) محض بی دلیله جوړکړی دی (لکه نصارا حضرت مسیح ؑ اوځینی یهودیان حضرت عزیر ؑ ته دخدای زوی او دعربو مشرکانو به ملائکو ته دخدای لونی ویلی) هغه پاك او ډیر لوړ دی ، ددی خبرو څخه کوم چی دا خلق (بی دخدای ﷻ په ډول کی) بیانوی یعنی دا چی دده څوك شریک وی یا بی اولاد وی) هغه دآسمانونو اومځکو ایجادکوونکی (یعنی دنیست څخه هست کوونکی) دی (اوبل یو ایجاد کوونکی نسته ، نومعبود دی هم بل نه وی ، ددی څخه خو دشریک نفی وسوه او د اولاد دنفی دلیل دا دی چی د اولاد حقیقت دا دی چی ښځه اوخاوند وی او د دواړو

دپیوستون ځخه دریم جاندار شي پیداوي نو) دالله ﷻ اولاد څنګه کیدی سی حال دا دی چې دهغه څوک بي بي خو نسته اوالله ﷻ (چې څنګه دا خلق پیدا کړل ، وَخَلَقَهُمْ ، اومځکه او آسمانونه یې پیدا کړل ، بَدِیْعُ السَّمٰوٰاتِ الخ دغه ډول هغه) هر شي پیدا کړی او (لکه څنګه چې هغه په صفت دخالقیت کې بې مثله دی دغه ډول په دی صفت کې هم بې مثله دی چې) هغه هر شي ښه پیژني (همیشه د ازل ځخه ، اوپه دی صفت کې هم څوک دده شریک نسته ، او پیداکول بغیر دعلم ځخه کیدی نه سی ، ددی ځخه هم ثابته سوه چې بل څوک خالق نسته) دا (ذات دکوم چې صفتونه دکمال بیان سوه دا) دی الله ﷻ رب ستاسی دده ځخه ماسوا بل دعبادت لایق نسته ، دهرشي پیداکوونکی (لکه چې لوړ بیان سو، لکه چې دا صفتونه په الله ﷻ کی دی) نو تاسی خلق (خاص) دده عبادت کوی او (بیاداچې) هغه دهرشي کارساز (حقیقي) دی (بل هیڅوک کارسازهم نسته نودده عبادت کوی نوهغه به تاسی ته حقیقي نفع ورسوی، نور به درته ځه درکړی ، غرض دا چې پیداکوونکی هم هغه دی ، پوه دعلم خاوند هم هغه دی کار ساز هم هغه دی او دا ټول کارونه دا غواړي چې معبود دی هم هغه وی)

معلوم اومسئلي: په دی مضامینو کې دیوعجیبه ترتیب رعایت دی هغه داچې دلته ددری قسمه کائناتو ذکر دی دمځکی دآسمانونو او ددی دواړو دمینځ په فضاء کی دپیداکیدونکوشیانو ، اوبیان یې شروع کړی دی ، دمځکی ځخه چې داموږته ډیره نژدی ده اوبیا یې ددی دوی حصی کړی ، یوبیان دمځکی ځخه دراټوکیدونکوسبزسو ، درختو ، باغونو ، دوهم دحیواناتو، انسانانو اوځناورو ، اول یې مخکی کړل چې دا په نسبت ددی نورو ښکاره دی او د دوهم معامله چې په روح موقوفه ده باریکه ده ، چنانچې دنطفی مختلفي مرحلي دطبیبانوپه نزد معلومی دی اومخصوصی دی ، په خلاف دبوټو اوشینکیو دلوئیدو او ترقي کولو اونورچې داپه عام طورسره په مشاهده کی راځي، بیایې دآسماني فضا دکائناتو ذکر وکی . سهار مابنام ، بیا یې پورته آسماني کائنات ذکر کړل ، لمر، سپوږمی، ستوری، بیا چونکی دمځکی شیان زیات لیدل کیږی ، دا یې دوباره مکرر کړل اومضمون یې ورباندی ختم کی ، مګر اول د دوی ذکر په لنډه سره وو ، اوس په تفصیل سره ذکر کړ، خوپه دی تفصیل کی یې تریب دهغه لنډ ذکر دترتیب ځخه برعکس راوړی ، چې دنفسونو بیاِن یې مخکی کی او دشینکیو او سبزو یې وروسته ، ممکنه ده چې ددی بنا په دی وی چې په دی تفصیل کی یې دنعمت دظاهرولو عنوان اختیارکړی وی ، نوپه دی حیثیت سره چې په چا انعام سوی وی ، دی مقصود وی اومقصود قابل دمخکی کولو وی ، اوپه نباتاتو بوټو اونوروکی اولنی ترتیب په خپل حال دی چې دغلوحال په دانه اومندکه مخکی راغی اودباران ذکرپه مینځ کی راتلل دنباتاتو تابع دی اوپه دی کی یوه بله باریکی هم کیدی سی چې دباران مختلف حالتونه دی چې دشروع کیدو په اعتبار سره آسماني دی او دختمیدو په اعتبار سره دمځکی سره دی او دمزل په اعتبار سره فضایي دی .

لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيْفُ الْخَبِيْرُ ﴿۱۰۳﴾ قَدْ

نه سي نیوی دی سترګی او دی پیدا کی سترګی اوهغه ډیرباریک بین خبردار دی ، تاسي

جَآءَكُمْ بَصَآئِرُ مِنْ رَّبِّكُمْ ۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ عَمِيَ

ته راغلي دي نښاني ، ستاسي درب دطرف څخه ، بيا چاچي وليدې نو دخپل ځان دپاره او څوک چي ړوند

فَعَلَيْهَا ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿۱۰۴﴾ وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ

سو نو دخپل نقصان دپاره او زه نه يم په تاسي نګهبان ، او دغه شان قسم قسم ښايو مونږ آيتونه

وَلِيَقُوْلُوْا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهٗ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۱۰۵﴾ اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ

او دې دپاره چي دوی ووايي چي تا دچا څخه ويلي دي او چي واضحه کړو مونږ دا دپوهيدونکو دپاره ، او ته څه

اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۰۶﴾

په هغه چي حکم تاته راسي ستا درب بل يو معبود نسته ماسوا دهغه څخه ، او مخ اړوه دمشرکانو څخه ،

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوْا ۗ وَمَا جَعَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿۱۰۷﴾

او که چيري الله ﷻ غوښتلي نو دغه خلقو به شرک نه واي کړی او مونږ نه يي ګرځولی ته په دوی نګهبان او نه يي ته په دوی باندی ذمه وار .

تفسير: (او هغه دعليم کيدو او يو والي دا حال دی چي) دی خوهيڅ نظر نه سي را ګيرولی (په دنيا کي خو يي داسي هيڅوک نه سي ليدی لکه چي په شرعي دليلونو سره ثابته ده ليکن احاطه کول به يي محال وي ، او کوم شی چي په ظاهري سترګو باندی يي احاطه کول محال وي نو باطني حقيقت خو دهغه دظاهري په مقابله کي ډير پټ دی ، دهغه احاطه کول په عقل سره چي دظاهري احساس په نسبت په کښي په ډيرو درجو سره دخطاء احتمال سته ، په دی خو به دهغه احاطه کول په درجه اولي محال وي) او هغه (يعني الله ﷻ) ټول نظرونه (کوم چي دده داحاطه کولو څخه وجوباً عاجز وه) احاطه کړي دي (دغه ډول نورشيان يي هم دعلم په احاطه کي دي ، وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ : او (ددی کار څخه چي هغه په ټولو احاطه کوونکی دی او په ده هيڅوک احاطه نه سي کولی ، دا لازمه سوه چي) هغه ډير باريک بين او خبردار دی (او بل هيڅوک نه دی او دا دعلم هغه کمال دی چي په دی کي الله ﷻ بی مثله دی ، ته دی خلقو ته ووايه چي) او س بيشکه تاسي ته ستاسي درب دطرف څخه دحق ليدو ذريعي (يعني دتوحيد او رسالت دحقوالي عقلي او نقلي دليلونه) رسيدلي دي نو کوم سړی چي (په دی ذريعو سره) حق ووينی هغه خپله فائده کوي او کوم سړی چي ړوند پاته کيږي هغه خپل نقصان کوي او زه ستاسي (يعني ستاسي دعملونو) نګران نه يم (يعني لکه چي د نګراني کوونکي دا ذمه واري وي چي ناکاره حرکت کولو ته څوک نه پريږدي ، دا زما ذمه واري نه ده ، زما کار يوازي تبليغ دی) او (وګوری) مونږ په دی (ښه) طور سره دليلونه په مختلفو اړخونو باندی بيانوو چي ته يي ټولو ته ورسوی او ددی دپاره چي دوی (په تعصب

سره دا منکران) ووایي داسي چي تا دچا څخه (دا مضامین) ویلي دي (مطلب دا دي چي په دوی نور زیات الزام راسي چي مونږ خو به دغه ډول په داګه حق ثابتول او تاسي به بیا هم عبث بهاني جوړولی) او ددی دپاره چي مونږ دا (دقرآن مضامین) دعقل مندانو دپاره ښه ښکاره کوو (یعني دقرآن نازلولو دري فائدي دي، یو دا چي تاته دتبلیغ اجر درکړل سی، دوهم دا چي په منکرانو باندي زیات جرم قائم سی، دریم دا چي هوښیارانو او دحق طالبانو ته حق ظاهر سی پس) ته (دی ته مه ګوره چي څوک یی مني او که نه) په خپله په دی طریقي باندي چلیږه دکومي (دچلیدو) چي وحي تاته ستا درب څخه راځي (او په دی طریقه کي لوی شی دا عقیده ده چي) دالله ﷻ څخه ماسوا څوک د عبادت لایق نسته (او په دی طریقه کي دتبلیغ حکم هم داخل دی) او (په دی قائم اوسه) دمشرکینو څه پرواه مه کوه (چي افسوس دوی یی ولي نه قبلوی او (وجه دپرواه نه کولو دا ده چي) که الله ﷻ ته منظوره وای نو دوی به شرک نه وای کړی (لیکن ددی خلقو په دی بدوعملونو سره الله ﷻ ته منظوره سوه چي دوی ته سزا ورکړی، په دی وجه یی داسي اسباب جمع کړل، بیا ته دوی څنګه مسلمانولی سی) او (ته په دی فکرکي ولي پروت یی) مونږ ته په دوی د دوی (دعملونو) نګران نه یی جوړکړی او نه ته (دوی ته په عذاب ورکولو زمونږ دطرف څخه) اختیار مند یی (نو کله چي ستا په ذمه نه د دوی دجرمونو تفتیش دی اونه درته د دوی دسزا حکم دی، نو بیا ولي ته پریشانه یی)

معلومات اومسئلي: دسورت انعام په دی پنځو آیتونوکي په اول آیت کي ابصار دبصر جمع ده چي معنی یی ده نظر او دلیدو قوت دی او د ادراک معنی ده موندل، نیول په احاطه کي را وستل، حضرت ابن عباس ﷺ دلته دادراك تفسیر احاطه کول بیان کړی دی (بحر محیط)

معنی د آیت دا سوه چي دټول مخلوقات پیریانو، انسانانو اوملائکو اوټولوحیواناتو نظرونه چي یو شی الله ﷻ داسي نه سی لیدی چي دا نظرونه دهغه دذات احاطه وکی (یعني ټول برابر یی ووینی) اوالله ﷻ د ټولومخلوقاتو نظرونه په پوره ډول سره لیدی سی او دهغه لیدو په دی ټولو احاطه کړی ده په دی لنډ آیت کي دالله ﷻ دوه خاص صفتونه ذکر دی اول دا چي په ټول کائنات کي هم دهیچا نظر بلکه که ټول نظرونه جمع هم سی دهغه احاطه نه سی کولی.

حضرت ابو سعید خدری ﷺ فرمایي چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چي که ددنیاټول مخلوقات انسانان، حیوانات، پیریان، ملائکي اوشیطانان چي دکله څخه پیدا دي اوترڅو پوري چي پیدا کیږی، دا ټول یو ځای سی په یو صف کي ودریږی نوکه دا ټول خپل نظرونه یو هم کړی خو دهغه د ذات احاطه په دی خپلو نظرونو نه سی کولی (مظهری په حواله د ابن ابی حاتم)

او دا خاص صفت دالله ﷻ کیدی سی، که نه وی نونظر لره الله ﷻ داسي قوت ورکړی دی چي ترکوچني لا کوچني حیوان تر وړو لا وړه سترګه ددنیا تر لوی لا لویه کره لیدی سی اوپه نظر سره ددی احاطه کول کیږی لمر اوسپوږمی خومره لویي لویي کُری دی چي دمځکي اوټولي دنیا د دوی په مقابله کي هیڅ حیثیت نسته، مګر دهرانسان بلکه ترکوچني لادکوچني حیوان سترګه هم دغه کره داسي ویني چي په نظرکي د دوی احاطه کول کیږی، اوحقیقت دا دی چي نظر خو دانساني حواسوڅخه یوه حاسه ده چي په

دی سره د محسوسو شیانو علم حاصلیدی سی ، دالله ﷻ ذات خو دعقل او وهم تر احاطی هم ډیر لوړ دی ، دده علم د سترګو په حاسه سره څنګه حاصلیدی سی .

تول دی می آتا هے سمجھ می نهی آتا
بس جان گیا می تیرے پهچان یهی هے

نه په زړه کی راځی خو په ښکاره حواسو سره دی نه سم لیدی بس زه پوه سوم چی هم ستا پیژندل دغه دی ، چی په سترګو نه سی لیدل کیدی .

دالله ﷻ ذات اوصفات غیر محدود دی ، یعنی په احاطه کی نه سی راتلی دانسان حواس ، عقل اوخیال ټول محدود دی ، نوښکاره خبره ده چی یوغیرمحدود په محدودکی نه سی ځای کیدی ، په دی وجه ددنیا هوښیارانو فلاسفرانو چا چی په عقلی دلیلونو سره دکائناتو دخالق دپته لګولو او دده دذات اوصفاتو د ادراک دپاره خپل ټول عمرونه په بحثونو اوتحقیقونو کی صرف کړل اوصوفیاء کرامو چاچی دکشف او شهود په لاری سره ددی میدان سفر کړی دی ، ټول په دی متفق دی چی دده دذات اوصفاتو حقیقت نه چا پیدا کړی اونه یی پیدا کولی سی . مولانا رومی رحمه الله فرمایی .

دُور بینان بارگاه الست
غیرِ ازین پی نه بُرده اند که هست

یعنی دالله ﷻ دربار ته رسیدونکو بزرګانو ددی څخه ماسوا نورهیڅ نه دی موندلی چی بس الله ﷻ سته موجود دی ، او حضرت شیخ سعدی رحمه الله فرمایی .

چی شبها نشستم درین سیر گم
که حیرت گرفت آستینم که قُم

ډیری شپی می په دی ورک سفر پسی خیالات وخغلول چی ګوندی پیدا به یی کړم خو آخر چی حیرانتیا لستونی راځخه ونیوی چی پورته سه ، یعنی کامیاب نه سوم .

(دالله ﷻ دلیدلو مسئله)

انسان دالله ﷻ زیارت کولی سی او که نه؟ په دی مسئله کی دټولو عالمانو داهل سنت والجماعت عقیده دا ده چی په دی دنیا کی دالله ﷻ دذات لیدل او زیارت نه سی کیدی ، وجه دا ده چی حضرت موسی علیه السلام کله چی دا درخواست وکی چی ، رَبِّ اَرِنِیْ : ای زما ربه! په ما باندی خپل زیارت وکړه نو په جواب کی ورته ارشاد وسو ، لَنْ تَرَانِیْ : ته هیڅکله ما نه سی لیدی ، ظاهره خبره ده چی کله حضرت موسی علیه السلام ته دا جواب حاصلیږی ، نو بیا دبل پیری او انسان څه مجال دی ، البته په آخرت کی مومنانو ته دالله ﷻ زیارت کیدل په صحیح او قوی متواترو احادیثو سره ثابت دی او په خپله په قرآن کریم کی موجود دی .

وُجُوْهٌ یَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ :دقیامت په ورځ به ډیر مخونه تر او تازه او خوشحاله وی او دخپل رب طرف به ګوری البته کفار اَومشرکان به په دغه ورځ هم دسزا په طور دالله ﷻ په لیدو مشرف نه وی ، لکه چی دقرآن شریف په یو آیت کی دی ، کَلَّآ اِنَّهُمْ عَنْ رَّبِّهِمْ یَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوْبُوْنَ .

یعنی کفار به په دغه ورځ دالله ﷻ دزیارت څخه په پرده کی اومحروم وی .

اوپه آخرت کی به دالله ﷻ زیارت په مختلفو مقامونو باندی وی ، دمحشر په میدان کی هم ، اوجنت ته تر رسیدو وروسته هم ، او دجنتیانو دپاره به تر ټولو نعمتونو لوی نعمت دالله ﷻ زیارت وی .

نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کله جنتیان جنت ته داخل سی نو الله ﷻ به دوی ته وفرمایی ، چی کوم

نعمتونه چې په جنت کې تاسې ته درکړل سوي دي که تر دغوه زيات نورڅه غواړې نو وواياست چې مونږ درته هغه هم درکړو، نو دغه خلق به عرض وکي چې يا الله تا مونږ ته د دوږخ څخه نجات راکي او جنت ته دي داخل کړو، تردې زيات مونږ نور څه غواړو؟ دغه وخت به پرده دمينځ څخه لوړه سي او تول به دالله ﷻ زيارت وکي او دجنت تر ټولو نعمتونو به لوی دا نعمت وي (يا الله ﷻ ته يې زمونږ په نصيب کړې، امين) دا حديث په صحيح مسلم کې دحضرت صهيب ﷺ څخه نقل دی.

اوصحيح بخاري په يوحديث کې دي چې نبي کريم ﷺ يوه شپه دسپوږمۍ په رڼاکې تشريف فرماؤ او صحابه کرام ﷺ ورته چاپيره وه ده ﷺ دسپوږمۍ طرف ته وکتل او وبيايې وفرمايل، چې (په آخرت کې) تاسې به خپل رب داسې په ډاګه ووينئ لکه څنګه چې دا مياشت (سپوږمۍ) وينئ، او دترمذي او مسند احمد په يوحديث کې په روايت دابن عمر ﷺ نقل دي چې الله ﷻ چې په کومو خلقو په جنت کې خاص درجه عنايت وفرمايي هغوی ته به روازنه سهار او ماښام دحق تعالی ﷻ زيارت نصيب وي.

لنډه دا ده چې په دنياکې څوک دالله ﷻ زيارت نه سي کولی او په آخرت کې به ټولو جنتيانو ته نصيب وي او نبي کريم ﷺ چې کوم دمعراج په شپه زيارت کړی وو، هغه هم په حقيقت کې دعالم آخرت زيارت دی، لکه چې شيخ محی الدين ابن عربی ﷫ فرمايي، چې دنيا يوازې ددې جهان نوم دی کوم چې دآسمانونو په مينځ کې بند دی، دآسمانو پورته دآخرت مقام دی، هلته په رسيدو سره چې کوم زيارت وسي هغه ته ددنيا زيارت نه ويل کيږي.

اوس سوال دا پاته سو، چې کله دقرآن د ايت لاَ تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ: څخه دا معلومه سوه، چې انسان دسره الله ﷻ ليدی نه سي، نو په قيامت کې به څنګه وي؟ ددې ښکاره جواب دا دی چې دقرآن دآيت دا معنی نه ده چې دانسان دپاره دالله ﷻ ليدل او زيارت ناممکن دی، بلکه معنی دآيت دا ده چې انساني نظر دهغه د ذات احاطه نه سي کولی، ځکه چې دهغه ذات غير محدود او دانسان نظر محدود دی.

په قيامت کې هم چې کوم زيارت وي هغه به ددې قسمه څخه وي چې نظر به احاطه نه سي کولی، او په دنيا کې دانسان او دده دنظر دومره قوت نسته چې دغه ډول ليدل هم برداشت کړي، په دې وجه په دنياکې مطلق ليدل نه سي کيدی او په آخرت کې به قوت پيدا سي نو ليدل او زيارت به وسي، مګر په نظر کې به د ذات حق ﷻ احاطه هغه وخت هم نه وي، دوهم صفت دالله ﷻ په دې آيت کې يې دا فرمايلي دي چې دده نظر په ټولو کائناتو باندې احاطه کوونکې دی، ددنيا يوه ذره هم دده دنظر څخه پټه نسته، داعلم مطلق او علمي احاطه هم دحق تعالی خاص خصوصيت دی دده څخه ماسوا هيڅ مخلوق ته دټولوشيانو دکائناتو اودذرې علم نه چيرې حاصل سوی دی او نه چيرې کيدی سي، ځکه چې دغه خاص صفت دی درب العزت ﷻ

ددې څخه وروسته ارشاد فرمايي، وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ: لطيف دعربي لغت به اعتبار سره په دوو معناؤ کې استعماليږي، يو په معنی دمهربان، دوهم مقابل دکثيف (يعنې محسوس او معلوم) نو دلطيف معنی هغه شي چې دحواسو په ذريعه سره محسوس او معلوم مول کيږي، او دخبير معنی ده خبردار، معنی ددې جملې دا سوه چې الله ﷻ لطيف دي په دې وجه دحواسو په ذريعه دده ادراک (موندل) نه سي کيدی، او

خبیر دی ، په دی وجه د کائناتو یوه ذره هم دده دعلم او خبرڅخه وتلی نه دی او که دلطیف معنی دلته د مهربان واخیستل سی ، نواشاره به دی طرف ته وی چی که څه هم الله ﷻ زمونږ دهرکار او وینا بلکه دهری ارادی ا وخیال څخه خبردار دی او ددی تقاضا دا وه چی مونږ دی په هرګناه نیول کیږو ، مګر چونکه هغه لطیف اومهربانه هم دی، په دی وجه په هره ګناه باندی نیول نه کوی، په دوهم آیت کی لفظ د ،بَصَائِر: د بصیرت جمع ده چی معنی یی ده عقل او پوهه، یعنی هغه قوت په کوم سره چی انسان دغیر محسوس شیانو علم حاصلولی سی ، دبصائرڅخه مراد په آیت کی هغه دلیلونه او ذریعی دی په کوموسره چی انسان حق اوحقیقت معلوم کړی معنی د آیت دا ده چی دالله ﷻ دطرف څخه تاسی ته دحق دلیدو ذریعی او وسیلی رسیدلی دی ، یعنی قرآن راغی ، نبی کریم ﷺ راغی ، دحضور معجزی راغلی دحضور ﷺ اخلاق اومعاملی او تعلیمات ولیدل سوه ، دا ټولی دحق دلیدو ذریعی دی ، نوکوم سړی چی ددی ذریعو څخه کار واخیستی ، دبصیرت خاوند جوړ سو ، ده خپله نفع حاصله کړه اوچاچی دا ذریعی پرینښولی دحق څخه ړوند پاته سو نو ده خپل نقصان وکی ، په آخری آیت کی فرمایی چی زه ستاسی نګران نه یم ، یعنی نبی کریم ﷺ ددی ذمه وار نه دی چی خلق په زبردستی دبدو کارونو څخه منع کی ، لکه دنګران اومحافظ کارچی وی ، بلکه درسول ﷺ منصبی فرض یوازی اخکام رسول او پوهول دی ، بیادهر سړی خپل اختیار دی چی تابعداری کوی او که نه دا ده ذمه واری ده .

په توحید او رسالت باندی چی کوم واضح دلیلونه په تیرو آیتونوکی بیان سوی دی په دریم آیت کی دهغه طرف ته اشاره کوی فرمایی ، كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ : یعنی مونږ دغه ډول دلیلونه په مختلفو اړخونو سره بیانوو، تردی وروسته فرمایی ، وَلِيَقُوْلُوْا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهٗ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ : ددی خلاصه دا ده چی ټول د هدایت سامان ، معجزی اودلیلونه ، بی مثله کتاب قرآن او دیومحض امی دژبی مبارکی څخه دداسی علمونو اوحقیقتونو ښکاره کیدل ، چی دټولی دنیا فلاسفران اوحاکمان ورڅخه عاجزه دی ، داسی بلیغ کلام چی ترقیامته پوری راتلونکو پیریانو او انسانانو ته یی چیلنج ورکی چی دده دیوکوچنی سورت په ډول کلام که څوک جوړولی سی ، نو جوړ دی کړی ، اوټوله دنیا ددی څخه عاجزه سوه ، دا ټول دحق لیدو داسی سامان وو چی هریوضدی اومنکر ته هم دنبی کریم ﷺ په قدمونو باندی پریوتل په کار وو ، لیکن د کوموخلقوپه طبیعت کی چی زنګ اوکوږوالی وو ، هغوی وویل چی ، دَرَسْتَ: یعنی داعلمونه تا دچاڅخه ویلی دی ، او ددی سره یی دا هم وفرمایل ، وَلِنُبَيِّنَهٗ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ: ددی خلاصه دا سوه چی هوښیاران دچا چی پوره برابر اوعقل سالم وی ، دهغوی دپاره دا بیان نفع مند اوفائده مند ثابت سو ، لنډه دا چی سامان د هدایت خو دټولو په مخکی کښیښوول سو ، مګر کړو ورڅخه فائده وانه خیسته او دچاچی عقل اوپوهه برابر وه هغوی ددی په ذریعه ددنیا رهبران جوړسول ، په څلورم آیت کی نبی کریم ﷺ ته هدایت دی چی ته دی ته مه ګوره چی څوک یی منی او که یی نه منی ، ته په خپله په دغه لاره باندی څه دکومی په تلوچی تاته ستا درب څخه وحی نازله سوی ده چی په دی وحی کی دتبلیغ حکم هم داخل دی ، په دی قائم اوسه ، د مشرکینو طرف ته خیال مه کوه ، چی افسوس دوی قبوله ولی نه کړه .

په پنځم آیت کی یی ددی وجه ښوولی ده چی که الله ﷻ ته په تکوینی طور دا منظوره وای چی ټول انسانان مسلمانان سی نو دوی به شرک نه وای کړی لیکن د دوی دبدو عملونو په وجه الله ﷻ دا منظوره وه چی دوی ته سزا ورکړل سی ، نو داسی اسباب یی برابر کړل ، بیا ته دوی ځنګه مسلمانان جوړولی سی او ته په دی فکر کی ولی یی؟ مونږ ته د دوی په عملونو نګران نه یی مقرر کړی او نه ته دوی ته په دی عملونو باندی دعذاب ورکولو زمونږ دطرف څخه مختار یی ، نو په دی وجه تا ته د دوی په دی بدو عملونو باندی تشویش کول نه دی په کار .

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ

اوتاسی ښکنځل مه کوی هغو ته دچا چی دوی عبادت کوی دالله څخه ماسوا

اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ

نو دوی به ښکنځل وکړی الله ته په بی ادبی بغیر دپوهی څخه دغه شان مونږ ښائسته کړی دی دهری فرقی په نظرکی د دوی عملونه ،

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقْسَمُوا

بیا ددی ټولوخدای طرف ته رسیدل دی بیا به هغه وښیی دوی ته هغه چی دوی کول ، او دوی قسمونه

بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا

خوری په الله سخت قسمونه خپل چی که چیری راسی دوی ته څه نښانه نو خامخا به ورباندی ایمان راوړی

بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ ۖ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

ته ووایه چی نښانی خو دالله سره دی او تاسی ته ای مسلمانانو څه خبر دی چی کله هغه نښانی راسی نو داخل ایمان نه راوړی

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ

اومونږ چپه کوو د دوی زړونه او د دوی سترګی لکه چی ایمان نه راوړی په نښانو باند اول

مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

وار او مونږ پریښی دی دوی ، د دوی په سرکښی کی سر ګردانه .

لنډتفسیر: اوښکنځل مه کوه هغه (باطلو معبودانو) ته دکومو چی دوی (مشرکان) دخدای (دیوالی) څخه ماسوا عبادت کوی ځکه چی (ستاسی په داسی کولو سره به) بیا دوی د ډیر جهد څخه (یعنی

دغصي ځخه) دالله ﷻ په شان کي بي ادبي وکي (او په دي سره تعجب مه کوي چي داسي بي ادبي کوونکو ته في الحال سزا ولي نه حاصليږي ځکه چي) مونږ (په دنيا کي خو) دغه ډول (لکه څنګه چي کيږي) دهري طريقي خاوندانو ته د دوي عمل (که ښه وي او که بد) ښه ښکاره کړي دي (يعني داسي اسباب جمع کيږي چي هر يو خپله طريقه خوښوي ، ددي ځخه معلومه سوه چي دا دنيا يوازي د ازمائش او امتحان ده ، نو په دي کي سزا ضروري نه ده) بيا به (خامخا په خپل وخت) دخپل رب خواته ددي (ټولو) تلل وي نو (هغه وخت) هغه به دوي ته وښيي څه چي دوي هم (په دنيا کي) کول (او مجرمانو ته به سزا ورکي) اودا (منکر) خلق ډير زوردار قسمونه په الله ﷻ باندي خوري چي که دوي (يعني مونږ) ته (يعني د دوي دفرمائشي نښانونه) يوه نښانه را (ښکاره) سي نو دوي (يعني مونږ) به خامخا په دغه (نښانو) باندي ايمان راوړو (يعني دنښانو ښکاره کوونکي نبوت به ومني) ته (په جواب کي) ووايه چي نښاني ټولي دخداي ﷻ په قبضه کي دي (هغه چي په دوي کي څنګه غواړي تصرف په کښي کوي بل ته په کښي دخل کول اوفرمائش کول بي ځايه دي ، ځکه چي دالله ﷻ ځخه ماسوا بل چاته معلوم نه ده چي دکومي په ښکاره کولوکي حکمت دي او دکومي نه ښکاره کول حکمت ، البته درسول ليږلو په وخت کي مطلق په څه نښانه ښکاره کولوکي حکمت يقيني دي، نو الله ﷻ ډيري نښاني دمحمد ﷺ ددعوي د رښتيني کولو ښکاره کړي دي چي ددليل دپاره پوره دي پس دا د دوي دفرمائش جواب سو) او (چونکه دمسلمانانو په زړنوکي خيال وو چي ښه به وي که دا نښانه ښکاره سي ، شايد ايمان راوړي ، دوي ته خطاب فرمايي چي) تاسي ته ددي څه خبر دي (بلکه مونږ ته پته ده) چي دغه (فرمائشي) نښانه چي کوم وخت را (ښکاره) سي دا خلق به (دډير عناد ځخه) بيا هم ايمان رانه وړي او (د دوي دايمان راوړو په وجه سره) مونږ هم د دوي زړونه (د ارادي دطلب دحق ځخه) او د دوي سترګي (دحق دليدو دنظر ځخه) اړوو (د دوي د ايمان نه راوړل داسي دي) لکه چي دي خلقو په دي (قرآن) باندي (چي لويه معجزه ده) اول وار (کله چي راغي) ايمان نه دي راوړي (نو اوس د دوي ايمان نه راوړل ليري مه ګڼي) او (دسترګو اړول يعني دنظرونو بي کاره کولو مطلب ظاهري اړول نه دي بلکه مراد دا دي چي) مونږ د دوي د دوي په سرکښي (کفر) کي حيران (سرګردان) پاته کوو (چي دايمان راوړلو توفيق به بي نه وي ، دا معنوي اړول دي)

معلومات اومسئلي: په ذکر سوو آيتونوکي اولني آيت په يوخاص واقعه کي نازل سوي دي اوپه دي کي د يوي مهمي اصولي مسئلي هدايت سوي دي چي کوم کارپه خپله کول جائز نه وي دهغه سبب اوذريعه جوړيدل هم جائز نه دي .

دآيت شان نزول دابن جرير د روايت مطابق دا دي چي کله دنبي کريم ﷺ اکا محترم ابوطالب دمرګ په مرض کي وو نو دقريشو مشرک سرداران کوم چي دنبي کريم ﷺ په دښمني او ازار رسولو پسي لګيدلي وو او دقتل سازشونه به يي کول ، د دوي سره دا فکر سو چي د ابوطالب دوفات به زمونږ دپاره ډيره مشکله مسئله جوړه سي ، ځکه چي ترده وروسته که مونږ محمد ﷺ قتل کي نو دا به زمونږ دعزت اوشرافت ځخه خلاف وي ، ځکه چي خلق به وايي دابوطالب په مخکي بي ورسره هيڅ نه سواى کولي او دهغه دمرګ وروسته يوازي په لاس ورغي نوقتل بي کي ، په دي وجه اوس وخت دي چي مونږ يوځاى

سو او په خپله د ابوطالب سره څه فیصله کوونکی خبره وکړو، دا خبره تقریباً هر یو ه تعلیم یافته مسلمان ته معلومه ده چې ابوطالب که څه هم مسلمان سوی نه وو، لیکن د نبی کریم ﷺ سره نه یوازې محبت بلکه عظمت او لویې یې هم دده په زړه کې پیوست وه او دده ﷺ د دښمنانو په مقابله کې یې خپله سینه ډال کړې وه، د قریشو یو څو سردارانو دا مشوره وکړه ابوطالب ته یې دلیړلو دپاره یو وفد تیار کی، چې په کښې ابو سفیان، ابو جهل عمرو بن العاص او نور د قریشو سرداران شامل وه، د ابوطالب څخه ددې وفد دملاقات دپاره دوخت اخیستو کار مطلب نومې یو سړی ته وسپارل سو، ده د ابو طالب څخه وخت واخیستی او دا وفد یې هلته ورسوی.

وفد ابوطالب ته وویل چې زموږ مشر او سردار یې او تاته معلومه ده چې ستا وراره محمد ﷺ موږ ته او زموږ معبودانو ته سخت تکلیف او ازار رسولی دی، موږ غواړو چې ته دی را وغواړې او پوه یې کې چې زموږ معبودانو ته بدې ردې نه وایي، نو موږ به په دې صلح وکړو چې هغه په خپل دین چې څنګه غواړي عمل دې کوي، څوک چې غواړي معبود دې جوړ وي، موږ به ورته هیڅ نه وایو.

ابوطالب رسول الله ﷺ ځانته را وغوښتی او ورته یې وویل چې دا ستا د قام سرداران راغلي دي، نبی کریم ﷺ دې وفد ته مخاطب سو، وې فرمایل، چې تاسې خلق څه غواړئ؟ دوی وویل چې زموږ خواهش دا دی چې ته موږ او زموږ معبودان پرېږدې، بدې ردې ورته نه وایې او موږ به ستا او ستا د معبود څخه قرار سو، دغه ډول به زموږ په مینځ کې مخالفت ختم سي، نبی کریم ﷺ وفرمایل، چې ښه نو دا وویاست چې که زه ستاسې خبره ومنم، نو آیا تاسې به یوې داسې کلمې ویلو ته تیار سې چې د هغه په وینا سره به تاسې د ټول عرب مالکان سې او د عجم خلق به ستاسې تابعدار او قلنګ ورکوونکې سي.

ابوجهل وویل چې داسې کلمه یوه نه، چې موږ لسو ویلو ته تیار یو ووایه هغه څه ده؟ حضور ﷺ وفرمایل لآ اله الا الله ددې په اورېدو سره ټول غصه سول، ابوطالب هم وویل چې زما وراره! ددې کلمې څخه ماسوا یوه بله خبره ووایه، ځکه چې ستا قوم ددې کلمې څخه بېرېدلی دی، حضور ﷺ وفرمایل اکا! زه خو ددې کلمې څخه ماسوا بل کلمه دو هم کلمه نه سم ویلی، که دغه خلق د آسمان لمر را کښته کې او زما په لاس کې یې کښېږدي خو هم به زه ددې کلمې څخه ماسوا کومه بله کلمه هیڅکله و نه وایم، مقصد دا وو چې دوی مایوسه کړي.

په دې باندې دا خلق ناراضه سول! وې ویل، چې یا خو به ته زموږ د معبودانو (بتانو) د بدو ویلو څخه منع کېږې، که نه وي نو موږ به تاته هم ښکنځل کوو او هغه ذات ته هم د کوم چې ته خپل ځان ته رسول وایې، په دې دا آیت نازل سو، وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ یعنې ته د دوی بتانو ته بد مه وایه کوم چې دې خلقو خدایان جوړ کړي دي چې ددې په نتیجه کې به دوی الله ﷻ ته بد رد ویل شروع کړي، د خپل بې لارې توب او ناپوهې څخه.

په دې کې د، لَا تَسُبُّوا: لفظ د: سب څخه مشتق دی، چې معنی یې ده ښکنځل کول، نبی کریم ﷺ خو د خپل فطري اخلاقو په بنا د اول څخه هم ددې پابند وو، هیڅکله په کوچنیوالي کې هم یو انسان بلکه څه هم حیوان هم د ښکنځلو لفظ دده ﷺ د ژبې مبارکې څخه نه دی وتلی، ممکنه ده چې د ځینو صحابه کرامو

دزبو ﷺ خخه یو ځای څه سخته کلمه وتلی وی چی دمکی مشرکانو ورڅخه په ښکنځلو سره تعبیر کړی وی او دقریشو دسردارانو دی وفد دنبی کریم ﷺ په مخکی دا معاملی کښیښوده ، دا اعلان یی وکی چی که ته زمونږ دبتانو دښکنځلو څخه منع نه سوی ، نومونږ به ستا خدای ته ښکنځل کوو ، په دی باندی قرآنی حکم دا نازل سو ، چی ددی په ذریعه یی مسلمانان منع کړل چی دوی دمشرکانو دباطلو معبودانو متعلق دی څه سخته کلمه نه وایی په دی آیت کی دا خبره په خاص طور سره دنظر قابله ده چی ددی څخه په مخکی آیت کی په خپله نبی کریم ﷺ ته خطاب کیدی مثلاً ارشاد دی ، اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ، او ، وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ : او ، وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا : او وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ . په دی ټولو صیغو کی نبی کریم ﷺ مخاطب وو ، چی ته ﷺ داسی کوه ، داسی مه کوه ، تر دی وروسته په دی آیت کی طرز دخطاب یی دنبی کریم ﷺ څخه بدل کی ، عامو مسلمانانو ته یی وکی ، فرمایی ، لا تسبوا: په دی کی اشاره ددی خبری طرف ته ده چی نبی کریم ﷺ خو هیڅکله چاته ښکنځل کړی نه دی ، سیده په سیده ده ﷺ په دی خبره سره مخاطب کول دده د زړه دماتیدو سبب کیدی سی ، په دی وجه یی خطاب عام کی او ټولو صحابه کرامو ﷺ په دی کی احتیاط کول شروع کی (بحرِ محیط)

پاته سوه دا معامله چی دقرآن کریم په ډیرو آیتونو کی دبتانو ذکر په سختو الفاظو کی راغلی دی او هغه آیتونه منسوخ سوی هم نه دی ، تلاوت یی تراوسه پوری کیدی سی ، ددی جواب دا دی چی دقرآن په آیتونو کی کوم ځای چی دا الفاظ راغلی دی ، هغه په طور دمناظری دڅه حقیقت دښکاره کولو دپاره وارد سوی دی ، هلته دچا زړه ازارول مقصد نه دی ، اونه څوک پوه سړی ورڅخه دا نتیجه ایستلی سی ، چی په دی کی بتانو ته بدی خبری ویل یا دمشرکانو چیړل منظور دی او دا یو داسی ښکاره فرق دی چی دهری ژبی دمحاوری خاوندان ورباندی په اسانی سره پوهیدی سی چی کله دیو سړی عیب یا بدی دمسئلی دصفا کولو دپاره ذکر کول کیږی، لکه چی عام طور په عدالتونو کی روزانه مخ ته راځی ، لیکن دعدالت په مخکی کیدونکی بیان ته په دنیا کی یو سړی هم دانه وایی چی فلانی فلانی ته ښکنځل وکړل، دغه ډول د ډاکټرانو اوحکیمانه په مخکی دبنده ډیر داسی عیبونه بیانیږی چی که په بل ځای کی یی په بل ډول سره څوک بیان کړی ، نو ښکنځل به ګڼل کیږی ، لیکن په غرض دعلاج ددی بیانولو ته هیڅوک ښکنځل کول نه وایی .

دغه ډول قرآن کریم ځای په ځای دبتانو بی حسیو بی شعوری اوبی علمیو بی قدرتی او بی بسی یی په داسی اندازی کی بیان کړی ده چی پوه خلق په حقیقت پوه سی او دناپوهو خلقو غلطی یا کوتاهی نظری ښکاره سی ددی په نتیجه کی ارشاد دی ، ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ : یعنی دا بتان هم کمزوری دی او د دوی طالبان هم کمزوری دی ، یا دا ارشاد سوی دی إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ : یعنی تاسی او دکومو بتانو چی تاسی عبادت کوی ، ټول جهنم خشاک دی ، دلته هم چا ته بدرد ویل مقصود نه دی ، دګمراهی اوبد انجام ذکر کول مقصود دی او فقهاؤ وضاحت کړی دی چی که یو سړی دمشرکانو د خیړلو دپاره دا آیت وایی ، نو دده دپاره هم دا تلاوت کول په منع او ناجائزوالی کی دا خل دی لکه چی په مکروهو ځایونو کی دقرآن کریم تلاوت کول هرچاته معلوم دی ، چی جائز نه دی (روح المعانی)

خلاصه دخبرې دا ده چې نبي کريم ﷺ په ژبه مبارکه اوقرآن کريم کې نه مخکې يوځاى داسې خبره راغلې
وه چې دا خلق يې ښکنځل وګڼي اونه آئنده دراتلو څه خطره وه ، البته دمسلمانانو څخه ددې خبرې
امکان وو نو دوى يې په دې آيت کې دداسې کولو څخه منع کړل ، دې واقعې او په دې باندې قرانى
هدایاتو ديو لوى علم دروازه خلاصه کړه او يو څو اصولى مسئلې ددې څخه راووتلې .

(ديوې ګناه سبب جوړيدل هم ګناه ده)

مثلاً يو اصول ورڅخه دا راووتى چې کوم کار دخپل ذات په اعتبار سره جائز بلکه په يوه درجه کې بنه هم
وى ، مګر په کولو سره يې څه فساد لازميږي ياپه نتيجه کې يې خلق په ګناه کې اخته کيږي ، نو ددغه
کار کول هم منع سي ، ځکه چې باطلو معبودانو يعني بتانو ته بد ويل کم از کم جائز خو خامخا دې اوکه
د ايمانى غيرت په تقاضا سره وويل سي نوشايد چې په خپل ذات کې ثواب اوښه هم دى ، ليکن په
نتيجه کې يې دا بيره وه چې خلق به الله ﷻ ته بدې خبرې ووايي ، نوبتانو ته بد ويونکى به ددې بدې
سبب جوړ سي په دې وجه دا جائز کار يې هم منع کى ، ددې يو بل مثال په بل حديث کې داسې راغلى دى
چې نبي کريم ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته وفرمايل چې يو سړى دې خپل مور اوپلار ته ښکنځل نه کوى .
صحابه کرامو ﷺ عرض وکى چې يا رسول الله دا خو دهيچا څخه ممکنه نه ده چې خپل مور او پلارته
ښکنځل وکى ، وى فرمايل ، چې البته په خپله خو څوک ښکنځل نه کوى ليکن کله چې دى دبل سړى
مور اوپلار ته ښکنځل وکى نو ددې ښکنځلو سبب دا زوى جوړ سو ، نو داهم داسې ده لکه چې ده په خپله
ښکنځل کړي وى ، ددې معاملې يوبل مثال درسالت په زمانه کې دا مخ ته راغى چې نبي کريم ﷺ
حضرت عائشې ﷺ ته وفرمايل چې بيت الله شريفه دجاهيت په زمانه کې په يوه حادثه کې نړيدلى وه ، نو
دمکې قريشو دنبوت او بعثت څخه مخکې دا جوړ کړه ، ددې په جوړ ولوکې يو څو شيان دابراهيم ﷺ د
ابادى څخه خلاف وسوه ، يو خو دا چې کوم حصې ته حطيم ويل کيږي دا هم دبيت الله حصه ده ، د
ابادولو په وخت کې دسرمايې د کموالى په وجه دا حصه پاته سوه ، دوهم دبيت الله شريفې دوى دروازې
مشرقي اومغربي وى ، يوه د داخليدو دپاره اوبله دوتلو دپاره ، په جاهليت کې يې مغربي دروازه بنده
کړه يوازې يوه يې کړه اوهغه يې هم ترمخکې لوړه کړه چې بيت الله شريفې ته دننه تلل يوازې د دوى په
رضااواجازه سره کيدى سى هرسړى ورته بې دريغه نه سى ورننوتلې ، نبي کريم ﷺ وفرمايل چې زما زړه
غواړي چې دبيت الله موجوده آبادى ونړوم دحضرت خليل الله ﷺ د آبادى بالکل مطابق يې جوړه کړم .
مګر دا بيره ده چې ستا قوم يعني عام عرب اوس مسلمانان سوي دى ، دبيت الله شريفې دنړولو څخه
هسې نه د دوى په زړونو کې څه شبهې پيدا نه سى ، په دې وجه ماخپله اراده پريښوله ښکاره خبره دا
چې دبيت الله شريفې دحضرت خليل الله ﷺ د آبادى مطابق جوړول دثواب کار وو ، مګر چې په دې
دخلقو دناپوهى په وجه يوه خطره مرتب کيده نو ده صلى الله عليه وسلم دا اراده پريښووله ، ددې واقعې
څخه هم دا اصول معلوم سول چې په يو جائز بلکه د ثواب په کار باندې چې څه فساد لازميدى نو دغه
جائز کار به هم منع سي .
ليکن په دې باندې يوقوى اشکال دى ، چې روح المعاني دابومنصور څخه نقل کړي دى ، هغه دا چې الله

ﷺ په مسلمانانو باندي جهاد او قتال لازم کري دي حال دا دي چي دقتال دا لازمي نتيجه ده چي مسلمان کله د يو غيرمسلم دقتل اراده وکي نو هغه به هم دمسلمان دقتل اراده کوي او دمسلمان قتل حرام دي نو ددي اصولو په بنا جهاد هم ممنوع په کار دي ، او دغه ډول به تبليغ اسلام، دقرآن تلاوت، اذان او لمونځ پوري ډير کفار خندا ګاني کوي او مذاق پوري کوي نو آيا مونږ به ددي غلطي رويي په بنا باندي ددي خپلو عبادتونو څخه قرار سو؟ ددي جواب په خپله ابو منصور دا ورکړي دي ، چي دا شکال ديو ضروري شرط په نظر انداز کولو سره پيدا سوي دي ، شرط دا دي چي هغه جائز کار دکوم څخه چي دځه فساد رالازميدو په وجه سره منع سوي ده ، داسلام دضروري اومقصدي کارونو څخه نه وي ، لکه باطلو معبودانو ته بد ويل په دي پوري داسلام څه مقصد تړل سوي نه دي ، دغه ډول دبيت الله آبادي دحضرت ابراهيم ﷺ دآبادي په ډول کول ، په دي هم څه اسلامي مقصد موقوف نه دي ، په دي وجه چي کله ددي څخه ديني فساد خطره پيدا سوه نو دا کارونه يي پريښوول ، اوکوم کارونه چي داسي وي چي په خپله په اسلام کي مقصود وي يا څه اسلامي مقصد ورباندي موقوف وي ، که دنورو خلقو دغلطي رويي څخه په دي سره څه فساد او خرابي پيداکيدل په نظر راځي نو هم به دغه مقصد هيڅکله نه پريږدي ، بلکه کوشش به کول کيږي چي دا کار په خپل ځاي جاري وي او راتلونکي فسادونه ترکومه حده پوري چي ممکن وي بند کړل سي.

دا وجه ده چي يو واري حسن بصري او امام ابن سيرين دواړه ديوي جنازي په لمانځه کي دشرکت کولو دپاره ولاړل ، هلته يي وليدل چي دسړيانو سره ښځي هم جمع وي ، نو چي دا يي وليدل نو امام ابن سيرين بيرته راغي ، مګر حضرت حسن بصري وفرمايل چي دخلقو دغلط عمل په وجه مونږ خپل ضروري کار څنګه پريږدو ، دجنازي لمونځ فرض دي نو ددي فساد په وجه نه سي پاته کيدي ، البته ددي کوشش به د خپل طاقت موافق کول کيږي چي دغه فساد ختم سي.

په دي وجه خلاصه ددي اصولو کوم چي دذکر سوي آيت څخه را ووتي ، دا دي چي کوم کار په خپل ذات کي جائز بلکه عبادت اوثواب هم وي مګر دشرعي مقصدونو څخه نه وي که ددي په کولو څه فساد لازميږي نو هغه کار پريښوول واجب سي په خلاف دشرعي مقصدونو څخه چي دفساد لازميدو په وجه نه پريښوول کيږي ، ددي اصول څخه د امت فقهاؤ په زرګونو مسئلي او احکام را ايستلي دي فقهاؤ فرمايلي دي چي که دچا زوي نافرمانه وي او دي پوهيږي چي که دځه کار کولو ورته وايي نو انکارکوي اوخلاف ورڅخه کوي په کوم چي دي سخت ګناهګاريږي ، نو په داسي صورت کي پلار ته په کار دي چي ده ته دحکم په انداز کي دځه کارکولو يا نه کولو نه وايي ، بلکه دنصيحت په انداز کي دي داسي وايي چي فلاني کار که وسي نو ډيره به ښه وي ، چي د انکار يا خلاف کولو په صورت کي ديوي نوي نافرماني کولو ګناه په ده را نه سي (خلاصة الفتاوی)

دغه ډول چاته په وعظ اونصيحت کولو کي که په قرائنو سره دا معلومه سي چي دي به دنصيحت قبلولو په ځاي څه داسي غلط انداز اختيار کړي چي په نتيجه کي به يي دي نور هم په ګناه کي اخته سي ، نو په داسي صورت کي نصيحت پريښوول ښه دي ، امام بخاري په صحيح کي په دي مضمون باندي

پر مستقل باب ایښی دی ، بَابُ مَنْ تَرَكَ بَعْضَ الِاخْتِيَارِ مَخَافَةَ أَنْ يَقْصُرَ فَهْمُ بَعْضِ النَّاسِ فَيَقَعُوا فِي أَشَدَّ مِنْهُ یعنی ځینې وخت جائز بلکه ښه شیان هم په دې وجه پاتې کول کیږي چې په دې سره د بعضو عوامو په غلط فهمۍ کې د اخته کیدو بیره وي ، په دې شرط چې دغه کار په اسلامي مقصدونو کې نه وي . مګر کوم کار چې په اسلامي مقاصدو کې داخل وي برابره خبره ده که فرض واجب وي او که سنت مؤکده یا نور قسم اسلامي شعائر وي که د دې په ادا کولو سره نا پوهه خلق په غلطۍ کې اخته کیږي ، بیرو کارونه به هیڅکله نه پریښوول کیږي . بلکه په نورو طریقو سره دې د خلقو د غلطۍ فهمۍ او غلط کیدلو لیرې کولو کوشش کول کیږي . د اسلام اولنی حالات شاهد دي چې په لمانځه ، تلاوت او تبلیغ اسلام باندې به د مکې مشرکان غصه کیدل ، مګر په دې وجه سره هیڅکله د اسلامي شعائر نه دي پاتې سوي . بلکه په خپله د ذکر سوي آیت په شان نزول کې چې کوم واقعه د ابو جهل او نورو سردارانو د قریشو ذکر سوې ده ، د دې حاصل دا دی چې د قریشو سردارانو په دې صلح کول غوښتل چې نبي ﷺ د توحید تبلیغ کول پریږدو د دې په جواب کې حضور ﷺ وفرمایل چې زه دا کار په هیڅ حال کې نه سم کولی که څه هم د یو لمر او سپوږمۍ راوړي او زما په لاس یې کښیږدي .

په دې وجه د دې مسئلې صفایي په داسې ډول سره وسوه چې کوم کار په اسلامي مقاصدو کې داخل وي ، که د هغه په کولو سره څه خلق په غلط فهمۍ کې یا غلط کارۍ کې اخته کیږي نو هم به دا کارونه هیڅکله نه پریښوول کیږي البته کوم کار چې په اسلامي مقاصدو کې داخل نه وي او په پاتې کولو سره یې څه دیني مقصد نه فوت کیږي ، داسې کارونه د نورو د غلط فهمۍ یا غلط کارۍ د بیرې په وجه سره پاتې کول کیږي .

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

اوومه پاره ختمه سوه

تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو . د

دعا په هیله احمدي: واټساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمة الله علیه

پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیر احمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵٦)

پاره (۸)

خپرونکې

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲٦٦۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

....

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا

او كه مونږ نازل كړو په دوى باندى ملائكى او خبرى وكړى دوى سره مړى او كه ژوندى كړو مونږ

عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْٓا اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ

هرشى دوى ته مخامخ نو هم داخلق ايمان نه راوړى مگر كه وغواړى الله

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُوْنَ ﴿١١١﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِىٍّ عَدُوًّا

ليكن په دوى كى آكثره جاهلان دى ، او دغه شان مونږ گرځولى دى دهرنبى دپاره دښمنان

شَيٰطِيْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوْحِىْ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ

دشيطانانو انسانانو او پيريانو كوم چى ښيى يو بل ته ښائسته كړل سوى

الْقَوْلِ غُرُوْرًا ؕ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا

خبرى دفريب وركولو دپاره ، اوكه ستارب غوښتلى نو دغو خلقو به دا كار نه واى كړى ، نو ته پريږده دوى

يَفْتَرُوْنَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٕدَةُ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ

پوه سره او د دوى دروغ ، اوددى دپاره چى مائله سى دغه ښائسته سوو خبروو ته زړونه دهغو خلقو دكوموچى يقين نسته

بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوْا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُوْنَ ﴿١١٣﴾

په آخرت باندى او چى هغوى دا خوښ كړى او چى وكړى څه ناكاره كار چى دوى كوى

لنډتفسير: او (د دوى دعناد خو دا حالت دى چى) كه مونږ (يو فرمائشى نښانه خو لاڅه كوى كه څو څو او لوى لوى فرمائشى نښانى هم ظاهري كړو، مثلاً دا چى) دوى ته ملائكى اوليږو (لكه چى دوى وايى ، لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ) او د دوى سره مړي (ژوندى سى) خبري وكړي (لكه چى دوي وايى ، فَاْتُوْا بِاٰبَآئِنَآ) او (دوى خو يوازى دومره وايى ، تَاْتِىَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا، كه) مونږ (په دى اكتفاء ونه كړو بلكه) ټوله موجودات (د غيبو چى په دى كى جنت او دوږخ هرڅه راغلل) دوى ته د دوى د سترگو په مخكى) راجمع كړو (چى هرڅه په ډاگه وويني) بيا هم دا خلك هيڅكله ايمان نه راوړي ، ها! مگر كه خداى وغواړى (او دوى تقدير بدل كړي) نو دا بيله خبره ده (نو هركله چى د دوى د عناد او شرارت دا حال دى او په خپله هم دوى په دى پوه دي چى زمونږ نيت دا وخت هم د ايمان راوړلو نه دى نو ددى مقتضا دا وه چى دنښانو فرمائش يى نه كولى خكه

چې دا محضې بې کاره دی) لیکن په دوی کې زیات خلګ د جهالت خبري کوي (چې د ایمان راوړلو خو یې قصد نسته او بیا هم خامخا فرمائشونه کوي چې ددی څخه د دوی جهالت ښکاره دی) او (دا خلګ چې کومه ستا سره دښمني لري دا څه نوې خبره نه ده چې ستا سره وسوه ، بلکه څنګه چې دوي ستا سره دښمني لري) دغه ډول مونږ د هر نبي دښمنان ډیر شیطانان پیداکړي، څه انسانان (د کومو سره چې اصلی معامله وه) او څه پیریان (ابلیس او دده اولاد) د کومو څخه چې ځینی (یعني ابلیس او دده لښکر) نورو ځینو ته (یعنی کافرانو ته) د ښائسته کړل سوو خبرو وسوسی کوي چې دوي په دوکه کې واچوي (مراد ددی څخه د کفر او مخالفت خبري دي چې په ظاهر کې نفس ته هم ښې معلومیدي او په باطن کې هلاکوونکی وي او دا دوکه ده ، کله چې دا څه نوي خبره نه ده نو ددی غم مه کوه چې ستا سره دا خلګ داسی معاملی ولی کوي ، خبره دا ده چې په دی کی ځینی حکمتونه دي ، په دی وجه د دوی په داسی کارونو باندی قدرت دی) اوکه الله ﷻ (دا) غوښتلی (چې ددی خلکو په داسی کارونو باندی قدرت نه وای) نو (بیا) به دوی داسی نه وای کړی (مګر د ځینو حکمتونو په وجه یی دوي لره قدرت ورکړي دی) نو (هرکله چې په دی کی دا حکمتونه دي نو) دا خلګ او څه چې دوي (ددین په باره کی) دروغ جوړول کوي (لکه دنبوت څخه انکار چې ددی دښمنی وجه ده) دوی ته پریږده (د دوی په فکر او غم کی مه کیږه، مونږ به ورته په خپله په خپل وخت مناسب سزا ورکوو، چې په دی حکمتونو کی یو دا هم دی) او (دغه شیطانان دي کافرو خلګو ته څکه وسوسی کوي) چې دي (فریب ناکو خبرو) ته ددی خلګو زړونه مایل سی کوم چې په آخرت (لکه څنګه چې په کار دی) یقین نه لري (مراد ورڅخه کافران دي که څه هم اهل کتاب وي ، څکه چې لکه څنګه په کار دی دغسي د دوی هم یقین نسته او که داسي نه وای نو دوی به د نبوت څخه انکار نه کولی په کوم چې به په قیامت کی سزا وي) او ددی دپاره چې (د نفس تر میلان وروسته) دا (د زړه په اعتقاد سره هم) خوښ کړي او ددی دپاره چې (تر اعتقاد وروسته) وکړي هم هغه کارونه کوم چې دوي کول .

معلومات او مسئلي: په تیرو آیتونو کی ددی خبري ذکر وو چې دنبی کریم ﷺ دښکاره معجزو او دالله ﷻ د روښانه نښانو راتلو باوجود هم دي ضدیانو خلګو ددی څخه څه فائده وانه خیسته په خپل انکار او ضد باندی پاته سول ، په راتلونکو آیتونو کی ددی ذکر دی ، چې دی خلګو دخپل ضد اوعناد یوبل رنګ داسی بدل کړو چې دنبی کریم ﷺ څخه یی د خاص قسم معجزو ښکاره کولو مطالبه وکړه لکه چې ابن جریر نقل کړي دی چې دقریشو سردارانو مطالبه وکړه چې که ته مونږ ته دا معجزه وښیی چې د صفا غر ټول سره زر سی نو مونږ به ستا نبوت او رسالت ومنو او مسلمانان به سو .

نبی کریم ﷺ وفرمایل چې ښه ده وعده وکړی چې که دا معجزه ظاهره سوه نو تاسی به مسلمانان سی ، دوی قسمونه واخیستل نو حضور صلی الله علیه وسلم ددعا دپاره ودریدی چې دا غر د سرو زرو سي ، حضرت جبرئیل ﷺ وحی راوړلی چې که ته غواړي نو مونږ به اوس ټول غر د سرو زوو کړو، لیکن د الله ﷻ دقانون مطابق به ددی نتیجه دا وی چې که بیا هم دوی ایمان رانه وړي نو په ټولو به عام عذاب نازل سی او دوی به په کښی هلاک سي ، لکه چې په تیرو قومونو داسی واقعات راغلی دي چې دوی کله دڅه خاص معجزی مطالبه کړي ده او هغه ورته ښوول سوي ده او دوی بیا هم منکر سوي دي نو په دوی دخدای ﷻ قهر او

غضب او عذاب نازل سوی دی ، رحمة العالمین ﷺ چی کله ددی خلکو دعادتونو او اخلاقو، ضد او عناد
څخه خبر وو نو د شفقت په وجه یې وفرمایل چی اوس زه ددی معجزي دپاره دعا نه کوم په دی واقعه باندی
دا آیت نازل سو ، واقسموا بالله جهد ایمانهم په دی کی دکفارو خبره نقل سوي ده چی دوی دغوښتل سوی
معجزي په ظاهریدو باندی د مسلمانیدو دپاره قسمونه اخلي ، ددی څخه په وروسته آیت ، انما الآیات
عندالله کی ددی وینا جواب دی ، چی معجزي او نښانې تولي د الله ﷻ په اختیارکی دی اوکومی معجزي
چی ظاهری سوي دي ، هغه هم دهغه دطرف څخه وي ، لیکن دعقل اوانصاف په بنا باندی دوی لره ددا سی
مطالبي کولو حق نسته ، ځکه چی نبی کریم ﷺ دالله ﷻ درسول کیدو دعوی کوي او په دی دعوی باندی
ډیر دلیلونه او شهادتونه د معجزو په صورت کی پیش سوي دي ، اوس بل فریق ته ددی حق خو سته چی
پردی دلیلونو او شهادتونو جرح وکړي او غلط یی ثابت کړي ، لیکن چی په دی شهادتونو څه جرح نه کوي
او بیا دا مطالبه کوي چی مونږ نور شهادتونه غواړو ، دا خو به داسی وی لکه چی په عدالت کی یو مدعی
علیه د مدعی په پیش کړو شاهدانو باندی خو جرح ونه کړي مګر دا وایی چی زه ددی شاهدانو شاهدي نه
منم بلکه که فلانی مقررسړی شاهدي اداکړي بیابه یی ومنم نو دا به یو عدالت هم د اوریدو قابله ونه ګڼي .
دغه ډول په نبوت اورسالت باندی دبی شمیره آیتونواومعجزوښکاره کیدوڅخه وروسته چی ترڅوپوری دغه معجزی
غلطی ثابتی نه کړي ، دوی لره ددی وینا حق نسته چی مونږ ته فلانی قسم معجزه وښیه نو هلته به ایمان راوړو .
ددی څخه وروسته تر آخر آیته پوری مسلمانانو ته ښودنه او خطاب دی چی ستاسی کار په حق دین باندی
په خپله قائم اوسیدل او نورو ته صحیح طریقه رسول دي بیا هم که دوی ضد کوي نو د دوی په فکر کی مه
کیږي ، ځکه چی په زور څوک مسلمانیدی نه سي که په زور مسلمانول کیږي نو تر الله ﷻ زورآور هیڅوک
نسته هغه به په خپله ټول مسلمانان کړی وای ، او په دی آیتونو کی یی مسلمانانو ته د مطمئن کولو دپاره
دا هم وښوولـه چی که مونږ د.دوي غوښتل سوي معجزي هم بالکل ښکاره او په ډاګه کړو، خو دوی بیا هم
ایمان نه راوړي ، ځکه چی د دوی دا انکار دڅه غلط فهمی او ناپوهی په وجه نه دي ، بلکه د ضد، عناد او
بغض له کبله دی چی ددی علاج په څه معجزه سره نه سي کیدی ، په آخر آیت : ولوانّنا نزّلنا الیهم الملائکة
کی ددی مضمون بیان دی چی که مونږ دوي ته د دوی غوښتل سوی ټولی معجزي هم وښیو، بلکه تردی
زیات که دملائکو سره د.دوی ملاقات او د مړو سره د دوی خبری وکړو خو بیا هم دوی منونکی نه دي په
وروسته دوو آیتونو کی نبی کریم ﷺ ته تسلي ورکول سوي ده چی دا خلک که ستا سره دښمنی کوي نو څه
د تعجب خبره نه ده ، د تیرو ټولو پیغمبرانو هم دوی دښمنان راغلی دي و ته په دی مه خفه کیږه .

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا

نوآیا اوس دالله څخه ماسوا بل څوك منصف جوړکړم حال دادی چی هغه نازل کړی دی په تاسی باندی کتاب ښکاره

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ

او کومو خلقو ته چی مونږ کتاب ورکړی دی ، هغوی پوهیږي چی دا نازل سوی دی ستادرب دطرف څخه

بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا

حق نو ته مه کیږي دشك کوونکو څخه ، اوستا درب خبره پوره ربښتینی

وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِنْ

اودانصاف ده څوك بدلونكی نسته دده خبرولره او هغه دی آوریدونکی پوهیدونکی ، اوکه

تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ

ته خبره ومنی ددیرو هغو خلقو چی په مځکه کی دی نو تا به غلط کړی دالله ﷻ دلاری څخه ، دغه

يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ

تول چليږي په خپل خيال باندی او تول اټكل چلوی ستارب بنه

أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾

پوهه دی په هغو چی بی لاری کیږي دهغه دلاری څخه ، اوهغه ښه پوه دی په هغو چی دهغه په لاره باندی دی.

تفسیر: (ته ووایه چی زما او ستاسی په مینځ کی چی کوم درسالت په دعوه کی اختلاف دی چی په حکم دسرکار زه ددی مدعي یم او تاسی منکر یاست او دا مقدمه د احکم الحاکمین په اجلاس کی زما په حق کی داسی فیصله سوي ده، چی زما په دی دعوی باندی کافی ثبوت او دلیل یعنی معجز قرآن یی په خپله قائم کړي دی او تاسی یی بیا هم نه منی) نو آیا (تاسی دا غواړی چی دا خدایی فیصله پوره ونه گنم او) د الله ﷻ څخه ماسوا بل څوک فیصله کوونکی تلاښ کړم ، حال دا دی چی هغه داسی (کامله فیصله) کړي ده چی هغه یو کتاب (چی په خپل اعجاز کی) کامل (دی) تاسی ته رالیږلی دی (چی د خپل اعجاز په وجه پر نبوت باندی پوره دلیل دی ، نو ددی دوه کمالونه خو دا دی چی معجز دي او نازل دی د الله ﷻ دطرف څخه او ددی څخه علاوه په نورو وجهو سره هم کامل دی او په دی پوری چی کوم نور مقصدونه دتعلیم او هدایت متعلق دي ، دهغوی دپاره کافي دی ، لکه چی) دده (یو دریم) حال (دکمال) دا دی چی دده مضامین (کوم چی ددین په باره کی مهم دي) ښه صفا صفا بیان سوي دی او (څلورم صفت دکمال دده دا دی چی په تیرو کتابونو کی دده خبر ورکول سوی وو، چی دا دده د یو دیر مهتم بالشان کیدو ښبانه ده ، لکه چی) کومو خلکو ته چی مونږ کتاب (یعنی تورات انجیل) ورکړي دی ، هغوي ښکاره هم کړه اوکوم چی عناد گروه هغوی نه ښکاره کوله) نو ته د شک کوونکو څخه مه کیږه او (پنځم دکمال صفت دده دا دی چی) ستا رب (دا) کلام د واقعیت او اعتدال په اعتبار سره (هم) کامل دی (یعنی په علمونو او عقیدو کی یی واقعیت او په ظاهري اوباطني عملونو کی یی اعتدال دی او شپږم صفت دکمال دده دا دی چی) دده (ددی) خبري

څوک بدلوونکی نسته (یعني په دی کی دتحریف او تبدیلی کولو څخه الله ﷻ دده حفاظت کوي ، وانا له لحافظون) او (سره د دومره کامل دلیل چی بیا هم څوک د زړه څخه یا د ژبی څخه ددی تکذیب وکړي) هغه (یعني الله ﷻ د دوی خبری) ښه اوري (او د دوی عقیدي) ښه پیژني (پر خپل وخت به دوی لره کافی سزا ورکړي) او (سره دواضحو دلیلونو) په دنیا کی زیات خلک داسی (منکر او گمراه) دي ، چی که (بالفرض) ته د دوی خبره ومنی (نو دوی به تا د الله ﷻ دسیده) لاري څخه بی لاري کړی (څکه چی دوی په خپله گمراهان دی لکه چی په عقیدو کی) دوی محض په بی اصله خبرو او خیالاتو باندی چلیږي او (په خبرو کی بالکل قیاسی خبري کوی (او د دوی په مقابل کی خینی بندگان د خدای په لارد باندی هم دی او) په یقین سره ستا رب دوی (هم) پیژنی کوم چی دده په (ښوول سوي نیکه) لاره باندی چلیږي (نو گمراهانو ته به سزا ورکول کیږي او د نیکی لاري والاوو ته انعام او اکرام)

معلومات او مسئلي : په تیرو آیتونو کی ددی خبري ذکر وو چی د مکی مشرکانو دنبی کریم ﷺ اوقرآن په حقوالی او صحیح والی باندی دشکاره ښکاره معجزو او دلیلونو لیدو او پوهیدو باوجود د عناد څخه دا مطالبی کوی چی فلانی فلانی معجزي که مونږ ته وښوول سی نو مونږ به منلو ته تیار سو ، قرآن د دوی د عناد دا جواب ورکړی چی کومی معجزي دوی اوس کتل غواړي ، زمونږ دپاره ددی ښکاره کول هم څه مشکل نه دی ، لیکن دا عنادگر خلک به ددی تر لیدو وروسته هم د سرکښی څخه وانه وړي او دقدرت تر قانون لاندی به ددی نتیجه بیا دا وي چی په دوي ټولو به عذاب راسی .

په دی وجه رحمة العالمین صلی الله علیه وسلم د دوی دغوښتل سوو معجزو د ظاهرولو څه د شفقت په بنا باندی انکار وکړو او کومی معجزي او دلیلونه چی تر اوسه پوری دوی ته راغلی وه په هغوي کی یی د فکر کولو طرف ته دوی ته دعوت ورکړو، په ذکر سوو آیتونو کی د هغو دلیلونو بیان دی ، په کومو چی په ظاهري طور سره د قرآن کریم حقوالی او کلام الهی ثابت دی ، په اول آیت کی چی کوم ارشاد فرمایل سوی دی ، ددی خلاصه دا ده چی زماو ستاسی په مینځ کی درسالت اونبوت په مقدمه کی چی کوم اختلاف دی زه یی دعوی کوم او تاسی ورڅخه انکار کوی او دا مقدمه د احکم الحاکمین په اجلاس کی زما په حق کی داسی فیصله سوي ده چی زما په دی دعوی باندی کافی ثبوت او دلیل په خپله د قرآن اعجاز دی کوم چی ددنیا ټولو قمونو ته چیلنج ورکړي دی چی که دده په دی خبره کی ستاسی څه شک شبهه وي چی دا د الله ﷻ کلام نه دی نو دده د یو کوچنی غوندي سورت یا آیت مقابله وکړی او وی ښیاست ، چی ددی د جواب څخه ټول عرب عاجزه سول او هغه خلکو کومو چی دنبی کریم ﷺ او اسلام د کمزوري کولو دپاره خپل ځان مال، اولاد عزت هر څه قربانول ،په دوي کی یوه هم داسی ونه کړل چی دقرآن دمقابلی دپاره یی یو آیت دوه پیش کړی وای نو آیا دا ښکاره معجزه د حق د قبلولو دپاره کافي نه وه؟ چی یو اُمی چا چی هیڅ ځای هم څه تعلیم نه وو حاصل کړی ، دده دپیش کړی کلام د مقابلي څخه ټول عرب بلکه ټول جهان عاجزه سو، دا په حقیقت کی د احکم الحاکمین په عدالت کی ددی مقدمي واضحه فیصله ده چی نبی کریم ﷺ دالله ﷻ برحق رسول او قرآن دالله ﷻ برحق کلام دی .

په اولنی آیت کی ددی متعلق فرمایی ، اَفَغَيْرَ اللهِ اَبْتَغِيْ حَكَمًا یعنی آیا تاسی دا غواړی چی دالله ﷻ ددی فیصلی څخه وروسته زه یو بل فیصله کوونکی تلاښ کړم، دا نه سی کیدی ، ددی څخه وروسته یی دقرآن

کریم یو څو داسي خصوصيات ذکر کړي دي چي په خپله دقرآن کریم دحقوالی او دکلام الهی والی ثبوتونه دی ، مثلاً فرمایی ، هُوَ الذی انزل الیکم الکتاب مفصلاً په دی کی دقرآن کریم د څلورو خاصو کمالونو بیان دی ، اول دا چی دغه دالله ﷻ دطرف نال سوی دی و دوهم دا چی دغه یو کامل او معجز کتاب دی چی تول جهان دده د مقابلي څخه عاجزه دي ، دریم دا چی تول اهم او اصولی مضامین په دی کی ډیر په تفصیل سره واضح بیان سوی دی ، څلورم دا چی دقرآن کریم څخه مخکنی اهل کتاب یهود او نصارا هم په یقین سره پوهیږي چی قران دالله ﷻ دطرف څخه نازل سوی حق کلام دی ، بیا په کوموکی چی دحق وینا اوحق والی رښتینوالی څه صفت وو ، هغوي دا ظاهر هم کړی اوکوم خلک چی عنادګر وه ، هغوی سره دیقینه هم ددی اظهار نه کوي .

د قرآن کریم ددی څلورو صفتونو بیانولو څخه وروسته نبی کریم ﷺ ته خطاب دی ، فَلَاتَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ : یعنی ددی ښکاره دلیلونو څخه وروسته ته دشک کوونکو څخه مه کیږه دا ښکاره خبره ده ، چی نبی کریم ﷺ په هیڅ وخت کی هم نه په شک کوونکو کی وو ، او نه کیدی سوای و لکه چی په خپله د نبی کریم ﷺ ارشادپه تفسیرابن کثیرکی دی چی ، نه ماهیڅکله شک کړي دی اونه هیڅکله سوال، معلومه سوه چی دلته په لفظونوکی که څه هم خطاب نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته دی لیکن په حقیقت کی نورو ته اورول مقصود دی او د دوی طرف ته یی په اسناد کولو سره مبالغه اوتاکید کول منظور دی چی کله نبی کریم ﷺ ته داسی وویل سوه ، نو دنورو څه هستی ده ، چی څه شک په کښی وکړي .

په بل آیت کی دقرآن حکیم د نورو دوو امتیازي صفتونو بیان دی کوم چی د قرآن کریم د کلامی الهی والی کافي ثبوت دی ا رشاد دی ، وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًاوَعَدْلًا لَامُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِه : یعنی ستا درب کلام کامل دی ، د رښتینوالی ، انصاف او اعتدال په اعتبار سره دده د کلام څوک بدلوونکی نسته ، په لفظ د ، تمت کی د کاملیدو بیان دی ، او د کلمة ربک څخه مراد قرآن دی (بحرِ محیط عن قتادة)

دقرآن کریم تول مضامین دوه قسمه دی یوهغه په کوموکی چی دتاریخ عالم عبرتناک واقعات اوحالات او په نیکوعملونووعده اوپه بدوعملونودسزابیان دی، دوهم هغه په کومو کی چی د انسان د اصلاح او کامیابی دپاره احکام بیان سوی دی ، ددی دواړو قسمونو متعلق په قرآن مجید کی دا دوه صفتونه بیان سوي دي ، صدقاً وعدلاً ، د صدق تعلق د اول قسم سره دی ، یعنی څومره واقعات اوحالات یاوعد او وعید چی په قرآن کی بیان سوي دی هغه تول رښتینی او صحیح دي ، په هغه کی دهیڅ غلطی امکان نسته ، او دعدل تعلق د دوهم قسم یعنی احکامو سره دی چی مطلب یی دا دی چی دالله ﷻ تول احکام په عدل باندی مبنی دی او په لفظ د عدل کي دوی معناوي دي ، یوه انصاف چی په دی کی په چا ظلم او د چا حق وهل نه وي .

دوهم اعتدال یعنی میانه روی چی نه بالکل د انسان د نفساني خواهشاتو تابع وی او نه داسی چی د انسان جذبات او دده فطری خواهشونه یی برداشت نه کړل سی ، نو ددی مطلب دا سو چی دالله ﷻ تول احکام په انصاف او اعتدال باندی مبني دی ، نه په دی کی په چا ظلم سته او نه په کی څه سختی او تکلیف سته چی انسان یی برداشت کولی نه سي ، لکه چی بل ځای ارشاد دی ، لَایکلف الله نفساً الا وسعها: یعنی الله ﷻ په چا باندی دده دقدرت او طاقت څخه ماسوا څه عملی تکلیف نه اچوي ، ددی سره یی په دی آیت کی

لفظ د، تمت راوړی دا یی هم وښوولہ چی یوازي دانہ دہ چی پہ قرآن شریف کی د صدق او عدل صفتونہ موجود دي ، بلکہ هغہ پہ دی صفتونو کی پہ هر حیثیت سره کامل او مکمل دی .

او دا خبره چی ټول قرآنی احکام دټولو قومونو ددنیا دپاره اوترقیامتہ پوری دراتلونکو نسلونو او بدلیدونکو حالاتو دپاره پہ انصاف باندی مبنی دی او پہ اعتدال باندی هم ، کہ لږغوندی هم فکر وسی نو دا یوازی دالله ﷻ پہ احکامو کی کیدی سی ددنیاپوه قانون جوړوونکی اسمبلی دټولو راتلونکو او موجوده حالاتو نہ پوره اندازه لګولی سی اونہ ددغو حالاتو پہ رعایت ساتلو سره څہ قانون جوړولی سی ، هرملک او قوم هم یوازي دموجوده حالاتو ترمخه قانون جوړ وی اوپہ دغو قوانیوکی هم دتجربی کولوڅخه وروستہ ډیر شیان دعدل اواعتدال څخه خلاف وګڼل سی نویدلول کیږي ، دنورو قومونو او نورو ملکونو یا د راتلونکو حالاتو پوره رعایت کول او داسی قانون جوړول چی پہ هر قوم ، هر ملک او هر حال کی دعدل او اعتدال پہ صفتونو پوره وی د انسانی فکر او نظر څخه بالاتر دی ، یوازي دالله ﷻ پہ کلام کی کیدی سی پہ دی وجه دا پنځم صفت دقرآن کریم دی چی پہ دی کی بیان سوی تیر او راتلونکی ټول واقعات او وعد وعید ټول رښتینی دی ، پہ دی کی دواقع څخه دخلاف کیدو آدنی قدری شبهه نہ سی کیدی او پہ دی کی بیان سوی ټول احکام د ټولی دنیا اوترقیامتہ پوری دراتلونکو نسلونو دپاره پہ عدل او اعتدال سره پوره دی ، نہ پہ دی کی پہ چا څہ ظلم ستہ او نہ دعدل اواعتدال څخه پہ کی څہ دوربښتہ قدر تجاوز ستہ ، دا پہ خپل ځای دقرآن دکلام الهی والی مکمل ثبوت دی .

شپږم صفت یی دا بیان کړي دی چی : لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ یعنی دالله ﷻ دکلموڅوک بدلوونکی نستہ ، د بدلولو یوصورت خو دا کیدی سی ، چی څوک پہ دی کی غلطی ثابتہ کړي اوپہ دی وجه یی بدل کړي ، یا دا چی یو دښمن پہ زور سره دا بدل کړي ، دالله ﷻ کلام ددی ټولو خبرو څخه بالاتر او پاک دی ، ده ﷻ پہ خپلہ وعده فرمایلی ده ، انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون : یعني مونږ قرآن نازل کړي دی اومونږ ددی حفاظت کوونکي یو، بیا د چا څہ مجال دی چی د خدای حفاظت مات کړو او څہ تبدیلي پہ کی وکړو، لکہ چی څوارلس سوه کالہ پہ دی تیر سول او پہ هر وخت او هره زمانہ کی دده مخالفین تر منونکو پہ شمیرکی هم زیات پاتہ سوي دي او پہ قوت کی هم ، لیکن دهیچا مجال نہ دی سوی چی دقرآن پہ یوه زیر، زیر کی څہ فرق پیداکړی ، البتہ دبدلیدو یو دریم صورت دا هم کیدی سی چی پہ خپلہ دالله ﷻ دطرف څخه دا منسوخ سی اوبدل یی کړي ، پہ دی وجه حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمایی چی پہ دی آیت کی دی طرف تہ اشاره ده چی نبی کریم ﷺ آخری پیغمبر اوقرآن کریم آخری کتاب دی تردی وروستہ دمنسوخ کیدلو یی هیڅ احتمال نستہ ، لکہ چی دقرآن کریم پہ نورو آیتونوکی دا مضمون نورهم زیات پہ وضاحت سره راغلی دی ، د آیت پہ آخر کی فرمایی ، وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ : یعنی الله ﷻ دا ټولی خبری اتری اوری ، کوم چی دا خلک کوی او دټولو دحالاتو او رازونو څخه خبر دی د هر یوه د عمل بدلہ بہ دهغه مطابق ورکړي .

پہ دریم آیت کی الله ﷻ نبی کریم ﷺتہ اطلاع ورکوی چی پہ مځکہ داوسیدونکو انسانانو اکثریت پہ ګمراهی باندی دی ، تہ د دوی څخه مہ بیریږه د دوی خبرو تہ غوږ مہ ایږده ، قران کریم پہ ډیرو ځایونو کی دا مضمون بیان کړي دی ، یوځای ارشاد دی ، وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ : بل ځای ارشاد دی : وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ

وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ : مطلب دادی چی عادتاً په انسان باندی دشمیر د ډیروالی رعب غالب کیږي او د دوی خبره بیا منی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ ته خطاب وسو چی ، په دنیا کی زیات خلګ داسی دی چی که ته د دوی خبره ومنی نو دوی به تا د الله ﷻ د لاری څخه بی لاری کړي څکه چی دوی دعقیدو او نظریو په لحاظ سره محض په خیالاتو او وهمونو پسی روان او په احکامو کی محض دتخمینی او اندازی څخه کار اخلی د کومو چی هیڅ بنیاد نسته .

لنډه دا ده چی ته د دوی دشمیر دډیروالی څخه په رعب کی د راتلو په وجه د دوی دموافقت خیال قدرهم مه کوه ، څکه چی دوی ټول بی اصوله او بی لاری تلونکی دی ، په آخر آیت کی فرمایی ، په یقین سره ستا رب دوی ښه پیژنی کوم چی دده د لاري څخه بی لاري سی او هغه هم ښه پیژني کوم چی دده په لاره کی چلیږي ، نو لکه څنګه چی ګمراهانو ته سزا ورکول کیږي ، په نیکه لاره تلونکو ته به انعام او اکرام هم حاصل وي .

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا

نو تاسی خوری دهغو حیوانانو څخه په کومو چی نوم واخستل سی دالله که تاسی دهغه په حکمونو ایمان لرونکی یاست

لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم

اوڅه وجه ده چی تاسی نه خوری دهغو حیونانو څخه چی نوم وربانذی اخستل سوی دی دالله او هغه په تفصیل سره

مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ

بیان کړی دی تاسی ته هغه چی حرام کړی دی په تاسی مګر کله چی مجبوره سی دهغه خوراك ته ، او ډیرخلق بی لاری کوی

بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

پخپلو خیالاتو سره بغیر دتحقیق څخه ، اوستا رب ښه پیژنی دحد څخه زیاتیدونکی ،

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ

او پریږ دی ښکاره ګناه اوپټی ، کوم خلق چی ګناه کوی

سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ

ډیر ژر به سزا پیداکی دخپلو کړو او مه خوری دهغو څخه په کومو چی نوم نه وی

اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ

اخستل سو دالله او دا خوړل ګناه ده ، او شیطانان په زړه کی اچوی

اَوْلِيٰٓـِٕهِمْ لِيُجَادِلُوْكُمْ ۚ وَاِنْ اَطَعْتُمُوْهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُوْنَ ﴿۱۲۱﴾

خپلو ملګرو ته چې تاسي سره جګړه وکړي ، او که تاسي د دوی خبره ومنله نو تاسي به هم مشرکان یاست

دآیتونو تړون: لوړ یې د ، اِنْ تُطِعْ په الفاظو کې دګمراهانو دتابعداري څخه مطلق منع کړی وه ، مخ ته ددغه په بنا دیوی واقعی په یو خاص کار کې دتابعداري کولو څخه منع فرمایي ، هغه خاص واقعه دذبح سوی او غیر ذبح سوی دحلالوالی ده ، واقعه دا ده چې کافرانو مسلمانان په شک کې اچول غوښتل چې د الله ﷻ وژل سوي حیوان خو نه خوري او خپل وژل سوي یعني ذبح سوي خوري ، اوابو داود او حاکم دحضرت عباس ﷺ څخه دا روایت کړي دی چې ځینو مسلمانانو دا شبهه د نبي کریم ﷺ په حضور کې نقل کړه ، په دی دا آیتونه تر ، لَمُشْرِكُوْنَ پوری نازل سوه ، ابو داود او ترمذي د ابن عباس ﷺ څخه دا روایت نقل کړي دی ، دارنګه په لباب کې دی .

خلاصه دجواب دا ده چې تاسي مسلمانان یاست ، دالله ﷻ حکمونه مو په ځان لازم کړي دی اوالله ﷻ د حلالو او حرامو تفصیل ښوولی دی ، نو په دی باندی چلیږي ، په حلالو د حرامو او په حرامو دحلالو شک مه کوی او دمشرکانو وسوسو ته ګوری ، اوتحقیق ددی جواب دا دی چې داصولو دثابتولو دپاره خو عقلي دلیلونه په کار دی او پس دثابتیدو د اصولو څخه په عملونو او په فروعاتو کې یوازي نقلي دلیلونه کافي دي عقلي دلیلونو ته ضرورت نسته ، بلکه ځیني وخت مضر دي ، ځکه چې په دی سره د شکونو دروازي خلاصیږي ، ځکه چې په فروعو کې د قطعي دلیل څه لاز نسته البته که دحق طلب کوونکی د زړه تسلي کول غواړي ، نو دده دتسلي دپاره ده ته څه په دلیلونو او بیانونو پیش کولو کې څه باک نسته ، لیکن کله چې دا هم نه وي ، بلکه جګړه کوي ، نو بیا خپل کار کول په کار دی او د اعتراض کوونکی طرف ته خیال نه دی کول په کار البته که اعتراض کوونکی دیو فرعی حکم عقلی دقطعي دلیل څخه مخالفت ثابتول وغواړي نو د حق د مدعي په ذمه دده جواب کول به وي ، لیکن دمشرکانو په شبهو کې ددی خبري احتمال نسته ، په دی وجه په دی جواب کې یوازي مسلمانانو ته په لوړه ذکر سوی قاعده باندی خطاب دی چې داسې خرافاتو ته مه ګوری په حق عقیده لری اوعمل په کوی ، په دی بنا باندی دلته دمشرکانو دشبهي جواب که په وضاحت سره ذکر نه دی نو په دی شبهه نه سی کیدی ، مګر په دی باندی یې هم دی طرف ته اشاره کړي ده کوم ځای چې په ، کلوا کی ذکر اسم الله او لاتاکلوا کی : لم یذکر اسم الله ذکر دی او دا په عادت سره او په نورو دلیلونو سره معلومیږي چې ، ذکر اسم الله د ذبح په وخت وي او د ، لم یذکر اسم الله دثابتیدودوه صورتونه وی نیستوالی دذبح اونیستوالی دذکرپه وخت دذبح کی نوخلاصه د شبهي د جواب دا سوه چې حلالوالی په دوو کارونو باندی راځي ، یو په ذبح چې پلیته وینه ورڅخه ووزي او د پلیتي څخه پاک سي . چې دغه پلیتی سبب دمنع وه ، دوهم دالله ﷻ نوم اخیستل چې برکت په حاصلیږي ، اوکوم چې په یو نه لرونکو حیوانانو کې دحلالوالی دپاره شرط دی او د یو شي دموجودولو دپاره د مانع لیري کول نو دا دواړه کارونه ضروری دی ، دشرط موجودولو دپاره نو په دی دواړو مجموعه وو سره حلالوالی ثابتیږي .

لنډتفسیر: (او هرکله چې لوړ دکفارو دتابعداری بدوالی معلوم سو) نو په کوم (حلال) حیوان چې (د ذبح په

وخت) د الله ﷻ نوم (بې له شرکت دغير څخه) واخيستل سی ددی څخه (بې له تکلفه) خوري (او دغه مباح او حلال گنې) که تاسی دده په حکمونو ايمان لري (څکه چې د حلالو حرام گڼل د ايمان څخه خلاف دی) او په تاسی کوم کار (د قبيلی دعقيدي څخه) ددی باعث کيدی سی چې تاسی دداسی حيوان څخه ، خوری په کوم چې (د ذبح په وخت کی) د الله ﷻ نوم (بغير د شرکت دغير څخه) اخيستل سوی وی ، حال دا دی چې الله ﷻ (په بل آيت کی) ددی ټولو حيوانانو تفصيل ښوولی دی ، کوم چې يی په تاسی حرام کړي دی ، مگر هغه هم کله چې تاسی ته سخت ضرورت راسي نو حلال دی (او په دی تفصيل کی دا ذبح سوی د الله ﷻ په نوم داخل نه دی ، بيا ددی په خوړو کی د عقيدي په لحاظ سره کوم گرانوالی دی او ددی خلکو د شبهو طرف ته قطعاً نظر مه کوی څکه چې) دا يقينی خبره ده چې ډير خلک (چې د هغوي څخه دوی هم دی د خپل څان سره نور هم) دخپلو غلطو خيالاتو (په بنا سره) بې له څه سنده گمراه کوي (مگر ترڅو به په دی کی د دوی خير وی) په دی کی هيڅ شک نسته چې الله ﷻ ترحد (د ايمان) وتونکی (چې دوي په کښي هم دي) ښه پيژنی (نو په يو وار به ورته سزا ورکړي) او تاسی ظاهری گناه هم پريږدی (مثلاً په حلالو دحرامو عقيده کول باطنی گناه ده ، لکه چې ددی عکس هم) بيشکه کوم خلک چې گناه کوي دوی ته به د دوی دکړو ډيره ژر (په قيامت کی) سزا ورکول سي ، او دداسی حيوانانو څخه مه خوری په کومو چې (په ذکر سوي طريقه) د الله ﷻ نوم نه وي اخيستل سوی (لکه مشرکان چې داسی حيوانان خوري) او دا کار (يعني چې د الله ﷻ نوم نه وی په اخيستل سوی د هغه خوړل) حکم نه منل دي (غرض دا دی چې مه په پاته کولو کی د دوی تابعداري کوي او مه په کولو کی) او (ددی خلکو شبهو ته په دی وجه نه دی کتل په کار چې) يقيناً شيطانان خپلو (دی) دوستانو (او تابعدارانو) ته (ددی شبهو) تعليم ورکوي چې دوي ستا سره (بې کاره) جگړي کوي (يعني اول خو دا شبهه د نص څخه خلاف ده دوهم غرض ورڅخه محض جگړه ده په دی وجه د توجه قابلي نه دی) اوکه تاسی (خدای مه که) ددی خلکو خبره ومنله (په عقيدو يا کارونو کی) نو يقيناً تاسی به مشرکان سی (چې خدای په تعليم به دنورو تعليم ته ترجيح ورکړي ، کوم چې برابر گڼل يی هم شرک دی يعني د دوی خبره منل داسي ناکاره شي دي نو په دی وجه وريسی دمخ ارولوڅخه هم ځان ساتل په کار دی)

معلومات او مسئلي: په ، مَا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ کی ذبح اختياري او ذبح اضطراري يعني په غشی ، باز ، سپی او نورو ښکار کله چې د ورپريښودلو په وخت کی بسم الله ووايی ، او ذکر حقيقی او ذکر حکمی ټول داخل دي ، نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نزد په کوم چې بسم الله په هيره سره پاته سي ، هغه حکماً په ، ما ذکراسم الله عليه کی داخل دی ، البته په قصداً پاته کولو سره د امام صاحب رحمه الله په نزد حراميږي .

أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى

آيا هغه څوک کوم چې مړ وو بيا مونږ دی ژوندی کی او مونږ ده لره ورکړه رڼا چې گرځي په دی سره

النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى الظُّلُمَٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ

په خلقو کی برابر يدی سی دهغه سره چې حال يی دا وی چې پروت وو دی په تيارو کی دهغه څخه نه سی وتلی

زُيِّنَ لِلْكٰفِرِيْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

دغه شان ښائسته کړل سوي دي دکافرانو په نظر کې د دوی کارونه

لنډتفسير: داسي سړی چي اول مړ (يعني ګمراه) وو، بيا مونږ دی ژوندی (يعني مسلمان) کړو او مونږ ده ته يو داسي نور (يعني ايمان) ورکړی چي په دی سره دی په خلکو کې ګرځي (يعني هر وخت دده سره وي چي په دی سره دي دټولو ضرورتونو څخه لکه ګمراهي او نور سوه محفوظ وي او په امن او بې فکره وي، نو آيا داسي سړی (په بدحالی کی) د هغه سړي په شان کيدی سي د چا حالت چي دا وی چي هغه (دګمراهی) په تيارو کی (ګير) وي (او (وتلی ورڅخه نه سی (مراد دا دی چي دی مسلمان نه سی ، او دا خبره دتعجب نه ده چي کفر، سره ددی چي تياره ده ، دی څنګه په دی قائم پاته کيږي ، وجه دا ده چي لکه څنګه چي مومنانو ته د دوی ايمان ښه ښکاره کيږي) دغه ډول کافرانو ته د دوی عملونه (کفر او نور) ښائسته معلوميږي (نو په دی وجه سره دا سرداران د مکي، چي تاته عبث فرمائشونه شبهي او جګړي پيش کوي، خپل کفر ورته ښه ښکاره سوي دی خکه په دغه باندی اخته دی)

معلومات او مسئلي: په تيرو آيتونو کی اول ددی ذکر راغلی وو چي د اسلام مخالفين دنبی کريم ﷺ اوقرآن کريم ښکاره ښکاره معجزو د ليدلو باوجود په ضد او عناد سره د نوو نوو معجزو مطالبی کوي ، تردی وروسته قرآن وښوولو چي که دا خلک واقعی دحق طلب ګوونکي وي ، نوکومی معجزي چي دوی په سترګو ليدلی دی ، هغه دوی ته دحق معلوملو دپاره تر پوره هم زياتی وي ، بيا ددغو معجزو بيان راغی. په ذکر سوي آيت کی په نبی کريم ﷺ اوقرآن باندی د ايمان لرونکو او دکفر او انکار کوونکو څه حالات او خيالات او د دواړو دنيک او بد انجام بيان ، او دمومن اوکافر او ايمان اوکفر حقيقت يی په مثالونو سره ښکاره کړي دی ، دمومن او کافر مثال يی په ژوندي او مړو سره ، او د ايمان او کفر مثال يی په رڼا او تياري سره ورکړي دی ، دا قرآنی مثالونه دی چي په دی کی څه شاعري نسته د يو حقيقت ښکاره کول دي.

مومن ژوندی دی او کافر مړ دی: په دی مثال کی يی مومن ژوندی او کافر مړ ښوولی دی وجه دا ده چي په انسانانو، حيواناتو او نباتاتو کی که څه هم د ژوند قسمونه او شکلونه مختلف دي ، ليکن د دومره خبري څخه يو پوه انسان انکار نه سي کولی چي په دوی کی د هر يوه ژوند د يو خاص مقصد دپاره دي او قدرت په دوی کی ددغه مقصد د حاصلولو پوره اهليت او صلاحيت اينبی دی ، د قرآن ارشاد دی ، اعطی کل شیء خلقه ثم هدٰی : په دی کی ددی بيان دی چي الله ﷻ د کائناتو دعالم هر شی پيداکړی او دی يی چي د کوم مقصد دپاره پيداکړی وو ، هغه ته درسيدو دپاره يی ده ته پوره ښودنه وکړه ، چي تردی لاندی هر مخلوق دخپل ژوند د وظيفی او دخپلی خپلی ډيپتی حق ادا کوي ، په دی عالم کی مځکه ، اوبه، هوا او اور، دغه ډول آسمانی مخلوقات او لمر، سپوږمی، ستوري خپله خپله ډيپتي په پوره ډول سره پيژني او خپل فرائض ادا کوي او دا د خپلو فرضو ادا کول په دوی کی دهر يو شی د ژوند ثبوت دي ، او په څه وخت او څه حال کی چي په دوی کی څه شی خپله ډيپتي اداکول پريږدي نو دَی ژوندی نه دی بلکه مړ دی ، اوبه که خپل کار تنده ماتول او خيري او نور ليري کول پريږدي نو دی ته بيا اوبه نه ويل کيږي ، اور که سوزل او

بلیدل پرېږدي نو بیا اورنه دی ، درخته او وابنه که توکیدل او لوئیدل او بیا گل او میوه نیول پرېږدي نو هغه بیا درخته او گیاه نه سی پاته کیدی ، څکه چی دوی خپل د ژوند مقصد پرېښی دی ، نو دوی د یو بې روحه مړي په ډول سول .

د تولو کائناتو په تفصیل سره تر جائزې اخستلو وروسته یو انسان په کوم کی چی څه هم عقل او شعور وي ، په دی خبره د فکر کولو دپاره به مجبور وي چی د انسان د ژوند مقصد څه دی؟ او دده دپیتي څه ده؟ او دا چی که دی خپل د ژوند مقصد پوره کوي نو ده ته ژوندی ویل لایق دی او که یی نه پوره کوي نو تر یوه مړ لاس زیات څه حقیقت نه لري ، اوس دا سوچ کول په کار دی چی د انسان د ژوند مقصد څه دی او دده فرائض څه دي؟ او ددی ذکر سوو اصولو مطابق دا متعینه ده چی که دی خپل د ژوند مقصد او خپله دیتي اداکوي ، نو ژوند دی ، کنی د مړ ویلو لائق دی کومو یی پوهو او بی عقلو خلکو چی انسان دخانه یو توکیدونکی «راشین کیدونکی» وابنه یا یو هوښیار قسم حیوان گڼلی دی او د دوی په نزد باندی په یو انسان ، خر او سپي کی هیڅ فرق نسته ، ددی تولو د ژوند مقصد دوی خپل نفساني خواهشات پوره کول خوړل ، چیښلو او بیده کیدل ، ویښیدل بیا مړه کیدل گڼلي دي ، دغه دعقل او شعور دخاوندانو په نزد مخاطب کولو قابل نه دی ، ددنیا هوښیاران برابره خبره ده که دهر مذهب او ملت او هر مکتب خیال سره چی تعلق لري دعالم دپیداکیدو څخه ترننه پوری دانسان کائنات اوبه اشرف المخلوقات کیدو باندی متفق راغلی دی او دا ښکاره ده چی ښه او اعلی هغه شی گڼل او بلل کیږي چی دده د ژوند مقصد اعلی ، په ښه او بهتروالی کی لوړ او ممتاز وي ، او هر د پوهی او عقل خاوند انسان په دی هم پوه دی چی په خوړلو چیښلو او بیده کیدلو ، ویښیدلو ، اوسیدلو ، اغوستلو کی انسان د نورو حیواناتو څخه څه خاص امتیاز نه لري ، بلکه ډیر حیوانان ترده ښه او زیات خوري او چیښي ، او ترده په ښه قدرتي کپړو کی پټ دی ، ترده په ښه هوا او فضاء کی اوسی او تر کومه حده پوری چی دخپلي نفعی او نقصان د پیژندو معامله ده ، په دی کی هم هر یو حیوان بلکه هره درخته تر یو حده پوری باشعوره ده ، دفائدو مندو شیانو حاصلول او دمضرو شیانو څخه دمحفوظ کیدو خاص صلاحیت په خپل ځان کی لري ، دغه ډول نورو ته دنفعی رسولو په معامله کی خو دتولو حیواناتو او نباتاتو قدم په ظاهره تر انسان هم مخکی په نظر راځي ، چی د دوی غوښه ، څرمن ، هډوکي ، پلی او د درختو د تنو څخه واخله تر شاخونو او پانو پوری هر شی دمخلوق دپاره دپه کار راتلو او دده د ژوند د ضرورتونو د پیداکولو بی شمیره فائده لري ، په خلاف د انسان څخه چی نه دده غوښه په څه کار راځي ، نه څرمنو نه وېښته نه هډوکی او نه پلی .

اوس دی ته کتل په کار دی چی په دی حالاتو کی بیا حضرت انسان په څه بنا باندی دکائناتو مخدوم او اشرف المخلوقات گرځي ، اوس دحقیقت پیژندو منزل نژدی راغی ، چی لږ غوندي فکر وسي نو معلومه وسی چی ددی تولو شیانو د عقل او شعور رسایی یوازي تر موجوده ژوند او تر وقتی نفع او نقصان پوری ده او په دی ژوند کی دوی د نورو دپاره فائده مند په نظر راځي ، تردی ژوند مخکی څه وه او وروسته څه راتلونکی دی په دی میدان کی د نباتاتو او جماداتو څه چی د لویو لویو هوښیارانو حیواناتو عقل او شعور هم کار نه کوي ، او نه په دی میدان کی د دوی څخه څه شی د چا دپاره په کار راتلونکی یا فائده مند

کیدی سی . بس دا هغه میدان دی په کوم کی چی مخدوم د کائناتو، افضل دمخلوقاتو لره کار کول دي ، او په دی سره دده د نورو څخه امتیاز واضح کیږي .
معلومه سوه چی د انسان د ژوند مقصد دا دی چی دټول عالم پر ابتداء او انتها نظر واچول سی او ددی نتیجی او انجام مخ ته کړل سی او دا متعین سی چی په مجموعی اعتبار سره کوم شی نفع مند او فائده مند دی او کوم شی مضر او تکلیف ورکوونکی دی بیا په خپل عقل او پوهی سره دخان دپاره هم دفائده مندو شیانو د حاصلولو او د مضرو شیانو څخه دمحفوظ کیدو او نورو ته هم دفائده مندو شیانو طرف ته د بللو او دمضرو شیانو څخه د محفوظ کیدو اهتمام کوي ، ددی دپاره چی دهمیشه راحت اوسکون او اطمینان ژوند حاصل سی اوکله چی دانسان د ژوند مقصد او کمالِ انسانی دا معیاري فائده په خپله حاصولو او نور ته رسول دی نو اوس د قران دا مثال یو حقیقت جوړیږي او مخ ته راځي ، چی ژوندی یوازي هغه سړی دی کوم چی په الله ﷻ او دهغه په رسول ﷺ باندی ایمان راوړي او د عالم په ابتداء او انتهاء او ددی مجموعی په اعتبار سره نفع او نقصان د وحی الهی په رڼا کی وپیژني ځکه چی یوازي انساني عقل نه هیڅکله دا میدان سر کړي دی او نه یی سر کولی سي ، ددنیا لویو لویو عالمانو، عاقلانو، حکیمانو، فلسفیانو آخر ددی اقرار کړي دی ، مولانا رومي رحمه الله څه ښه فرمایي .

زیر کانِ موشگافان دهی | کرده هر خرطوم خطِ ابلهی

ددنیا لویو لویو هوښیارانو او پوهانو چی څومره په دی میدان کی سوچونه او فکرونه چلولی دی ، په آخر کی یی خپل هر څه بی کاره لیدلی دی .

او کله چی د ژوندد مقصد په اعتبار سره ژوندی یوازي هغه سړی دی کوم چی د الله ﷻ دوحی تابع او مومن وي ، نو دا هم متعینه سوه چی کوم داسی نه دی هغه ته د مړ ویلو حق سته ، مولانا رومي رحمه الله څه ښه فرمایی .

زندگی از بهر طاعت وبندگی است | بی عبادت زندگی شرمندگی است
آدمیت لحم وشحم وپوست نیست | آدمیت جز رضائی دوست نیست

ژوند دپاره دفرمانبرداری اوبندګي کولو دی ، بی عبادته ژوند خو شرم دی ، انسانیت غوښی ، وازګی او پوستکی ته نه ویل کیږي ، انسانیت دا دی چی دوست (یعني الله ﷻ) ور څخه راضی سی .

داقرآنی مثال وو دمومن او دکافر چی مومن ژوندی اوکافر مړ دی مثال یی د ایمان اوکفر د رڼا اوتیارې سره ورکړي دی .

ایمان نور دی او کفر تیاره ده: ایمان ته یی نور یعنی رڼا او کفر ته یی ظلمات یعنی تیاره ویلی ده ، که لږ فکر وسی نو دا مثال هم څه خیالی مثال نه دی ، دیو حقیقت بیان دی ، دلته هم د رڼا او تیاري په اصل مقصد چی فکر وسی نو حقیقت به یی مخ ته راسی چی د رڼا مقصد دا دی چی ددی په ذریعه نژدی او لیري شیان ولیدل سی ، ددی په ذریعه د فائدو مندو شیانو دحاصلولو او مضرو شیانو څخه د ځان ساتلو موقع ورته ورکول سی .

اوس ایمان ته وګوری چی هغه یو نور دی چی رڼا یی په ټولو آسمانونو او مځکو او تردی تمامو دباندی په

هغو ټولو شیانو خپره ده ، یوازي دا یوه رڼا ده چې دټول عالم دانجام او دټولو کارونو صحیح نتیجې ښوولی سي ، دچا سره چې دا نور وی هغه په خپله هم د ټولو نقصانی او ضرري شیانو څخه محفوظ کیدی سي ، او نور هم محفوظ کولی سی ، او چاته چې دا رڼا حاصله نه وي ، دی پخپله په تیارو کی دی ، دټول عالم او پوره ژوند په اعتبار سره چې کوم شی نفع مند او کوم مضر دی ، ددی هیڅ فرق نه سی کولی ، یوازی ورسره متصل څه شیان به په لاس وروړلو څه پیژندی سی ، د موجوده دنیا د ژوند دا شاوخوا ماحول دی ، کافر دا ژوند او ددی نفع نقصان خو پیژندی سی لیکن د وروسته راتلونکی پوره ژوند ده ته هیڅ خبر نسته او نه دی دهغه په نفع اونقصان باندی څه پوه دی ، قرآن کریم ددی مضمون دپاره ارشاد فرمایی .

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ .

یعني دا خلک ظاهری ددنیا ژوند او ددی کره اوکوټه خو پیژنی مګر د آخرت څخه قطعاً غافله دی .

په بل یو آیت کی دتیرو منکرو او کافرو امتونو کولو وروسته قرآن کریم فرمایی ، وکانوا مستبصرین : یعنی د آخرت په معامله کی داسی سخت غفلت او بی عقله نه وه بلکه روشن خیاله خلک وه ، لیکن دی ظاهری او سرسري روشن خیال یوازی ددنیا ددی څو ورځو ژوند ښائسته کړی وو ، د آخرت همیشه ژوند دپاره یی هیڅ کار ونه کړي .

ددی تفصیل تر اوریدو وروسته دقرآن مجید دغه ذکر سوي آیت بیا یو وار ووایاست .

اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا .

مطلب دا دی چې هغه سړی کوم چې مخکی مړ یعنی کافر وو ، بیامونږ هغه ته ژوند ورکی یعني مسلمان موکړه او مونږ ده ته یو داسی نور یعنی ایمان ورکی چې دی په هغه سره په خلکو کی ګرځي ، دهغه سړي سره برابر کیدی سی چې مثال یی داسی دی چې هغه په قسم قسم تیارو کی ګیر وي چې دوتلو ورځخه نه وي ، یعنی دکفر په تیارو کی اخته دی ، دی پخپله خپله نفع او نقصان نه پیژنی او دهلاکت څخه نه سی محفوظ کیدی ، نو نورو ته به څه نفع ورسوي .

(د ایمان د نور فائده نورو ته هم رسیږي)

په دی آیت کی یی ، نوراً یمشی به في الناس : وفرمایل ، دی طرف ته یی هم هدایت کړي دی چې د ایمان نور یوازی دمسجد ، خانقاه ، یاکونج او حجری سره مخصوص نه دی ، چاته چې الله ﷻ دا نور ورکړي دی هغوی دا دخلکو هر مجلس او هری جمعی ته رسوي ، او هرځای ددی د رڼا څخه په خپله هم فائده اخلی او نورو ته هم ورځخه فائده رسويٌ ، نوږ په هیڅ تیاري سړه نه سی پټیدی ، لکه چې الیډل کیږي چې یوه نری نری رڼا کوونکی شمع هم په تیاره کی ښکاره کیږي او پټیږي نه ، که څه هم رڼایی لیری نه رسیږي چې رڼا تیزه وی نو تر لیری رسیږي ، چې کومه وي نو لږ ځای رڼا کوي ، مګر په تیاره باندی په هر حال غالبه وي ، هغه خو رڼا نه وي چې په تیاره باندی کمزوری سی ، دغه ډول هغه ایمان نه دی چې دکفر څخه مغلوب یا مرعوب سی ، د ایمان دا نور د انسان د ژوند په هره شعبه ، هر حال او هر دور کی دده سری دی ، دغه شان په دی مثال کی یوه بله اشاره دا هم ده چې څنګه د رڼا فائده هر انسان او حیوان ته په اراده یا بی له ارادی څخه په هرحال کی څه نا څه رسیږي فرض کړه چې نه د رڼا خاوند دا غواړي چې بل دی زما ددی رڼا څخه

څه فائده واخلي مګر کله چې زنا د چا سره وي ، نو ددې ښځه په بې اختیاره او قدرتي طور باندې تولو ته فائده رسیږي ، دغه ډول دمومن دایمان ښځه نورو ته هم څه ناڅه فائده رسیږي ، برابره خبره ده که په پوهیږي او که نه ، د آیت په آخر کې ارشاد فرمایي ، كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ یعني دومره واضحو او ښکاره دلیلو باوجود کوم منکران او کافران چې خبره نه مني دهغه وجه دا ده چې ، هر کس بخیال خویش خبطي دار : هر سړی په خپل خیال کې ځان ته کامل وایي ، شیطان اونفساني خواهشاتو د دوی په نظرونو کې د دوی بد عملونه دوی ته ښه او ښائسته جوړ کړي دي ، چې دا د دوی سخته غلطي ده . (نعوذ بالله منه)

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ

اودارنګه کړي دي مونږ په هر کلي کې دګناهګارانو سرداران چې حیلې کوي هلته اوکومې حیلې چې کوي نو دخپل ځان دپاره کوي

وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ

او فکر نه کوي ، او کله چې راسي دوی ته څه نښانه نو وایي چې مونږ هیڅکله نه منو ترڅو چې

نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ

را نه کړل سي مونږ ته په شان دهغو چې ورکړل سوي دي دالله رسولانو ته ، الله ښه پیژني هغه موقعه کوم ځای چې

رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ

لیږي خپل پیغام ډیر ژر به ورسیږي ګناهګارانو ته ذلت دالله دطرف څخه اوعذاب

شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾ فَمَن يُرِدِ اللَّهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ

سخت په دې وجه سره چې دوی مکر کوي ، نو چاله چې الله غواړي چې هدایت ورته وکړي نو خلاصه کي

صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا

سینه دده دپاره دقبلولو داسلام او چاله چې غواړي چې ګمراه یې کړي نو کړي سینه دده تنګه ډیره تنګه

حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾

چې ګویا دی په زور سره خیژي آسمان ته ، دغه شان راولي الله ﷻ عذاب پر ایمان نه راوړونکو باندې

لنډتفسیر: او (دا څه نوې خبره نه ده لکه څنګه چې دمکې سرداران دا جرمونه کوي او ددې په اثر سره نور خلک شاملیږي په کې) دغه ډول مونږ (په مخکې امتونو کې هم) په هر کلي کې دهغه ځای سرداران (اول) د

جرمونو کونکی جوړ کړل (بیا ددی په اثر سره نور عوام هم د دوی سره یوځای سول) ددی دپاره چی دغه خلګ هلته (انبیاؤ علیهم السلام ته دضرر رسولو دپاره شرارتونه وکړي (چی په دی سره د دوی دعذاب مستحق کیدل بنه ثابت سی) اوهغه خلګ (که څه هم په خپل خیال کی نورو ته ضرر رسوی لیکن په واقع کی) دخپل ځان سره شرارت کوی (ځکه چی ددی وبال به دوی ته رسیږي) او (په انتهایی جهل سره) دوی ته (ددی) گرسره خبر هم نسته او (ددی مکی دکافرانو جهل او جرم دی حد ته رسیدلی دی چی) کله دوی ته څه نښانه راسی نو (سره ددی چی هغه دخپل اعجاز په وجه سره دنبوت کافی دلیل وي ، مگر دا خلګ بیا هم) داسی وایی چی مونږ (په دی نبی باندی) هیڅکله ایمان نه راوړو ترڅو چی مونږ ته هم داسی شی رانه کړل سی کوم چی د الله ﷻ رسولانو ته ورکول کیږي (یعنی وحی خطاب او یا صحیفه او کتاب په کوم کی چی مونږ ته تا باندی د ایمان راوړو حکم وي او ددی وینا لوي جرم والی ښکاره دی چی دروغ کول ، عناد او تکبر او گستاخی ټول په کی شامل دی ، مخ ته الله ﷻ دا رد وي ، فرمایی چی) دا موقع خو خدای پاك ښه پیژنی کوم ځای ته چی هغه خپل پیغام (دوحی په ذریعه سره) لیږي (نو آیا هر کس او ناکس ددی شرافت قابل سو ، دا خو چی خدای چا ته ورکوي دهغه اختیار دی ، مخ ته ددی جرم د سزا بیان دی چی) ډیر ژر به دی خلګو ته چا چی دا جرم کړي دی خدای پاک ته په رسیدو (یعنی په آخرت کی) ذلت ورسیږي (ځکه چی دوی خپل ځان دنبی په مقابله کی دعزت اونبوت مستحق ګڼلی وو) اوسخته سزا (به ورته ورکول کیږي) د دوی د شرارتونو په مقابله کی نو (لوړ چی کوم دمومن او کافر دحال ذکر دی ددی څخه دا معلومه سوه چی) کوم سړی ته الله ﷻ (دنجات) په لاره باندی روانول وغواړي دهغه سینه (یعنی زړه) داسلام (قبلولو) دپاره خلاصه کړي (چی ددی په قبلولو کی پیش او پس نه کوي او هغه نور دکوم چی ذکر سوی دی دا دی) او چا ته چی تکویناً او تقدیراً بی لاري ساتل غواړي دهغه سینه (یعنی زړه داسلام قبلولو څخه) تنګه (او) ډیره تنګه کړي (او ده ته اسلام راوړل داسی مصیبت ښکاري) لکه څوک چی (فرض کړه) آسمان ته ختل غواړي (او ختلی نه سی زړه یی تنګیږي اوپه یو مصیبت کی اخته کیږي ، نو څنګه چی دا سړی نه سی ختلی) دغه ډول الله ﷻ په ایمان نه راوړونکو باندی (چونکی د دوی دکفر او شرارت په سبب) غضب اچوي (په دی وجه په دوی ایمان نه سی راوړي)

معلومات او مسئلې: د تیر آیت په آخر کی ذکر وو چی دا دنیا د امتحان کور دی ، دلته چی څنګه د ښو او نیکو عملونو سره څه محنت او مشقت لګیدلی وي ، د دوی په لاره کی دلته بندیزونه مخ ته راځي ، دغه ډول دبدو عملونو سره د څو ورځو نفسانی خوندونو او خواهشونو د غولولو دپاره وي کوم چی دحقیقت او انجام څخه د غافل انسان په نظر کی دده بدعملونه ښائسته کوي او ددنیا لوي لوي هوښیاران په دی کی اخته کیږي ، دذکر سوو آیتونو څخه په اولنی آیت کی ددی بیان دی چی ددی امتحان او ازمانش یو طرف دا هم دی چی ددنیا دپیدا کیدو څخه هم دغسی را روانه ده چی دهرکلی سرداران او مالداران او لوی خلګ دحقیقت او انجام څخه غافله په دی فانی خوندونو کی مست سی او جرمونه کوي ، او دعوامو عادت دا دی چی په لویو خلګو پسی تلل او دهغوی نقل کول خپله نیک بختی ګڼي ، او انبیاء علیهم السلام او د دوی نائبین عالمان او مشائخ کوم چی دوی د دوی دبدو عملونو څخه منع کول او د دوی دانجام طرف ته متوجه

کول غواړي ، دا لوی خلک د دوی خلاف قسم قسم شرارتونه کوي ، کوم چې په ظاهر کې خو ددی بزرگانو خلاف شرارتونه او سازشونه او د زړه آزار رسولو سامان وي ، لیکن د انجام په اعتبار سره ددی تولو وبال په خپله د دوی طرف ته راګرځي او اکثره په دنیا کې هم دا ښکاره کیږي .

په دې ارشاد کې مسلمانانو ته ددې خبر ورکول سوي دې چې ددنیا دغتهانو سردارانو او مالدارانو پیښې دې نه کوي او په دوی پسې دتلو عادت دې هم پرېږدي انجام ته کتل دي خپل شعار جوړ کړي او ښه او بد دې په خپله وپیژني ، دارنګه نبی کریم ﷺ ته دا تسلي ورکول مقصود دی ، چې دقریشو سرداران کوم چې ستامخالفت ته دریدلي دي په دې سره ته مه دلګیره کیږه دا څه نوی خبره نه ده ، دتیرو پیغمبرانو ﷷ سره هم دې خلګو داسې کړي دی او آخر هغوی رسوا او ذلیل سوي دی او د الله ﷻ کلمه لوړه سوي ده .

په دوهم آیت کې ددی قریشو دسردارانو د یو داسې خبرو اترو ذکر دی کوم چې دحق په مقابله کې دعناد او توقو مسخرو په انداز کې وی او بیا یې ددی جواب ورکړی .

امام بغوي رحمه الله په روایت دقتاده نقل کړي دی چې دقریشو تر ټولو لوی سردار ابوجهل یو وار وویل چې بنو عبد مناف (یعنی دنبی کریم ﷺ خاندان) سره مونږ په هر محاذ مقابله وکړه چې په دې کې په هر محاذ کې مونږ د دوی څخه وروسته نه یو پاته سوی لیکن اوس هغوی داسې وایی چې تاسې په شرافت او بزرګی کې زمونږ مقابله څکه نه سی کولی چې زمونږ په خاندان کې یو نبی راغلی دی کوم ته چې دالله ﷻ دطرف څخه وحی راځي ، بیا یې وویل چې زه په الله ﷻ قسم اخلم چې مونږ به هیڅکله د دوی تابعداری ونه کړو ترڅو چې په خپله مونږ ته داسې وحی را نه سی ، لکه څنګه چې دوی ته راځي ، په ذکر سوی آیت کې د، وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ . هم دا مطلب دی .

(نبوت اورسالت کسبي اواختیاري نه دی بلکه یومنصب دی چې دعطاء کولو اختیار یې یوازې دالله ﷻ په لاس کې دی)

قرآن کریم ددی خبري دنقل کولو څخه وروسته جواب ورکی ، الله اعلم حیث یجعل رسالته : یعنی الله ﷻ پوهیږي چې هغه خپل نبوت اورسالت چاته عطاء کوي ، مطلب دا دی چې دي بې وقوفو دخپل جهالت څخه دا ګڼلی ده چې نبوت اوپیغمبري دخاندانی شرافت یا دقوم دسرداری اومالداری په ذریعه حاصلیدی سی حال دا دی چې نبوت دالله ﷻ دخلافت منصب دی چې ددی حاصلول دچا په اختیارکی نه دی ، دهرڅومره کمالاتو ترحاصلولو وروسته هم څوک په خپل اختیار سره یا دکمال په زور سره نبوت اورسالت نه سی حاصلولی ، دا یوازي دالله ﷻ بخشش او عطاء ده ، هغه چې چا ته غواړي ورکوي یې .

ددی څخه ثابته سوه چې رسالت اونبوت څه کسبی او اختیاري شی نه دی چې په علمی عملی کمالاتو یا مجاهده او ریاضت او نورو سره حاصل سی ، یو سړی که دولایت په مرتبوکی هر څومره لوړ ولاړ سی ، خو هم نبوت نه سی حاصلولی بلکه دا محض دخدای فضل دی چې دخدای ﷻ دعلم اوحکمت ترمخه خاصو بندګانو ته ورکول کیږي، ها! دا ضروری ده چې کوم سړي ته د الله ﷻ په علم کی دا مقام او وعده ورکول منظور وي ، هغه د شروع څخه ددی قابل پیدا کول کیږي دده د اخلاقو او اعمالو خاص تربیت کول کیږي .

دآیت په آخر کی ارشاد فرمایی ، سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ : په دې کې لفظ د صغار حاصل مصدر دی چې معنی یې ده ذلت او رسوایی ، ددی جملې معنی دا ده چې دا د

مخالفت کوونکی چی نن دخپل قوم مشران او رئیسان دي، ډیر ژر به د دوی لویی اوعزت په خاورو کی
حق دوی ته دالله ﷻ په خوا کی سخت ذلت اورسوایی رسیدونکی ده اوسخت عذاب په راتلونکی دی .
ګډ سی دخوا مطلب دا هم کیدی سی چی دقیامت په ورځ کله چی دوی دالله ﷻ په مخکی حاضر سي ، نو
د الله ﷻ ذلیل او خوار به حاضر سی او بیا به دوی ته سخت عذاب ورکول سی او دا معنی هم کیدی سی چی که څه
هم دا وخت دوی ډیر عزتمند او رئیسان دي لیکن د الله ﷻ دطرفه دوی ته سخته رسوایی اوذلت
رسیدونکی دی ، دغه په دنیا کی هم کیدی سی اوپه آخرت کی هم ، لکه چی دانبیاء علیهم السلام دمخالفینو
متعلق ددنیا تاریخ شاهد دی ، چی آخر د دوی مخالفین په دنیا کی هم ذلیله سوي دي ، زمونږ دنبی کریم
ﷺ لوی لوی مخالفین چی خپل عزت نغاری یی غږولی ، یو یو سوه یا خو په دائره داسلام کی داخل سول
او کوم چی مسلمانان نه سول نو ذلیل او خوار سول او هلاک سول ، د ابوجهل ابو لهب قریشی سردارانو او
نورو حال دنیا ولیدی او دمکی په فتح باندی ددی ټولو ملاګانی ماتی سوی .

(په دین کي د سيني خلاصيدل او ددی نښاني)

په دریم آیت کی دالله ﷻ دطرف څخه دهدایت موندونکو او په ګمراهی دپاته کیدونکو څه حالات او نښانی
ښوول سوي دی ارشاد فرمایی ، فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ یعنی کوم سړي ته چی الله ﷻ هدایت
کول غواړي ، نو دده سینه داسلام دپاره خلاصه کړي ، حاکم په مستندرک کی او بیهقی په شعب الایمان
کی په روایت دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نقل کړي دي ، چی کله دا آیت نازل سو نو صحابه کرامو ﷺ
دنبی کریم ﷺ څخه دشرح صدر یعنی داسلام دپاره د سینی دخلاصیدلو دتفسیر پوښتنه وکړه ، نوحضور
ﷺ وفرمایل چی الله ﷻ دمومن په زړه کی یوه رڼا واچوی چی په دی سره دده زړه د حقی خبري اوریدلو،
پوهیدلو او قبلولو ته خلاصیږي (حقه خبره په آسانۍ سره بیا قبلوي او دخلاف حق څخه یی نفرت او بیره
وي) صحابه کرامو ﷺ عرض وکی ، چی آیا ددی څه نښانه هم سته ؟ چی په دی سره هغه سړی وپیژندل سی
چی شرح صدر حاصل سوی وي ؟ وبی فرمایل هو؟ نښانه یی دا ده چی ددغه سړي ټوله مینه آخرت او
دهغه دنعمتونو طرف ته سي ، ددنیا دبی ځایه خواهشاتو او فاني خوندونو څخه وبیریږي او دمرګ تر
راتلو مخکی دمرګ تیاري شروع کړي بیا فرمایی ، وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ
یعنی کوم سړی چی الله ﷻ په ګمراهی کی ساتل وغواړي ، دهغه زړه تنګ اوسخت تنګ کړي ، ده ته
دحقی خبری قبلول ، او په دی عمل کول داسی سخت وي ، لکه یو سړی ته چی آسمان ته ختل ګران وي .
دتفسیر امام کلبی رحمه الله فرمایی چی ، دده دزړه تنګیدو مطلب دا دی چی په ده کی دحق او نیکی دپاره
څه لار پاته نه سی ، دا مضمون دحضرت فاروق اعظم ﷺ څخه هم نقل دی اوحضرت عبدالله بن عباس ﷺ
فرمایی چی کله دی دالله ﷻ ذکر اوری نو ده ته وحشت راځی یعنی ترهیږي ورځخه اوکله چی دکفر او
شرک خبري اوری نو زړه یی ورسره لګیږي .

(صحابه کرامو ﷺ ته په دین کي شرح صدر حاصل وو ځکه ورته شکونه او شبهي ډيري کمي مخ ته راتلي)

دغه وجه وه چی صحابه کرامو ﷺ ته کوم چی الله ﷻ دخپل رسول ﷺ دصحبت اوبلا واسطي شاګردی دپاره
منتخب کړی وه ، په اسلامی احکامو کی شبهی او وسوسی ډیري کمی مخ ته راتلي ، په ټول عمرکی

صحابه کرامو ﷺ چی کوم سوالات دنبی کریم ﷺ په مخکی پیش کړل ، هغه په شمیر یوځو وه ، وجه دا وه چی دنبی کریم ﷺ دصحبت په فیض سره دالله ﷻ دلویی اومحبت زور نقش د دوی په زړونوکی ناست وو ، د کوم په سبب چی دوی ته دشرح صدر مقام حاصل وو ، د دوی زړونه خود بخوده دحق اوباطل معیار جوړ سوی وو ، حق به یی په آسانی سره فوراً قبلوي اوباطل د دوی په زړونوکی لارنه پیداکوله اوبیا چی څومره چی دنبی کریم ﷺ دمبارکی زمانی څخه لیري کیدل ، شکونو او شبهو لار پیدا کول شروع کړل او دعقیدو اختلاف شروع سو .

(دشکونو او شبهو لیري کولو اصلي طریقه بحث او مباحثه نه ده شرح صدر حاصلول دي)

ترننه پوری دنیا ددی شکونو او شبهو په ګیره کی مبنتی ده او دبحث او مباحثو په ذریعه ددی حل کول غواړي ، کومه چی ددی خبری صحیح لار نه ده .

فلسفی کو بحث کے اندر خدا ملتا نهی ڈور کو سلجها رها هے پر سرا ملتا نهی

فلسفی ته هر څومره بحث او مباحثی کوی خو ددی په ذریعه خدای نه سی موندی مزي څنګه خلاص کړي چی سر یی نه سی پیدا کوی ، معامله خرابه ده .

لار خو هم هغه ده کومه چی دصحابه کرامو ﷺ او د امت دمشرانو وه ، چی دالله ﷻ کامل قدرت او دهغه انعامونه به یی خپل مخ ته راوستل نو دالله ﷻ لویی اومحبت به په دوی کی پیدا سو اوشبهی به خود بخوده لیري سوی ، دغه وجه ده چی په خپله قرآن کریم نبی کریم ﷺ ته ددی دعا غوښتلو تلقین فرمایلی دی چی ، رب اشرح لی صدری : یعنی ای پروردګاره! زما سینه خلاصه کړي ، دآیت په آخرکی فرمایی كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ : یعنی دغه ډول الله ﷻ په ایمان نه راوړونکو باندی عذاب راولی او حقه خبره د دوی زړه ته نه لویږي او هر بدی ته په منډه ورځي .

وَهَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِندَ رَبِّهِمْ

او دا لار ستا درب ده سیده ، مونږ واضحه کړی دی نښانی دغور کوونکو دپاره د دوی دپاره دی دسلامتیا کور

وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا

د دوی درب سره اوهغه د دوی مددګار دی په سبب د دوی دعملونو ، اوپه کومه ورځ چی جمع کړی دا ټول ،

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُم مِّنَ الْإِنسِ ۖ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُم

وبه فرمایی ای ډلی دپیریانو تاسی ډیر څه تابع کړی وو دځان دانسانانو څخه ، او وبه وایی د دوی دوستان

مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي

دانسانانو څخه ای زمونږ ربه ! کار اخستی وو مونږ ځینو په ځینو باندی او مونږ ورسید و خپلی هغه وعدی ته

أَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوٰىكُمْ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۲۸﴾

کومه چي تاموږ ته مقرر کړی وه ، وبه فرمايي اور دی کور ستاسی وسيږي به په دی کی مګر کله چي وغواړي الله ، بیشکه ستا رب حکمت والا خبردار دی .

تفسير: او (لوړ چي دکوم اسلام ذکر دی نو) هم دا (اسلام) ستا د رب (ښوول سوی) نیکه لاره ده (چي په دی باندی په روانیدو سره نجات ورکول کیږي ، دکوم ذکر چي په ، مَنْ يرد الله ان يهديه : کی دی او ددی سیده لاري دوضاحت دپاره) موږ دنصیحت حاصلوونکو دپاره دا آیتونه صفا صفا بیان کړي دی (چي ددی داعجاز په وجه به دوی په دی سره دده تصدیق کوي او بیا دده په مضامینو به عمل وکي او نجات به حاصل کړي ، دا تصدیق او عمل نیکه لاره ده په خلاف د هغوی څخه د کومو سره چي دنصیحت حاصلولو فکر نه وی دهغوی دپاره نه دا کافي دی او نه نور کافي دی مخ ته ددغه منونکو د جزاء ذکر دی لکه څنګه چي د نه منونکو د سزا ذکر لوړ په څو جملوکی سوی دی چي) ددی خلګو دپاره د دوی درب سره (چي ور ورسیږي) دسلامتیا (یعني دامن اوبقا) کور (یعني جنت) دی او الله ﷻ د دوی سره محبت ساتي د دوی د (نیکو) عملونو په وجه سره ، او (هغه ورځ د یادولو قابله ده) په کومه ورځ چي الله ﷻ ټول مخلوق جمع کړي (او په دوی کی بیا خاص کافران به حاضر کړي ، په دوی کی چي کوم دپیریانو شیطانان دی دوی ته به په زوره سره وویل سي چي) ای ډلی دپیریانو دغه ډول به د انسانانو څخه پوښتنه وسی ، اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ : غرض دا دی چي د پیریانو شیطانان به هم اقرار وکړی) اوکوم انسانان چي د دوی (شیطانانو) سره تعلق کوونکی وه ، هغوی به (هم په اقرار سره) ووایي چي ای زموږ پرودګاره! (ته صحیح فرمایي واقعي) په موږ کی یوه دبل څخه (په دی ګمراهي اوګمراه کولو کی نفساني) فائده حاصله کړي وه (لکه چي ګمراه انسانانو ته دکفر اوشرک پخپلو عقیدوکی خوند وی اوګمراه کوونکو شیطانانو ته په دی سره خوند حاصلیږي چي زموږ وینا وچلیده) او (په حقیقت کی موږ د دوی په غولولو سره دقیامت څخه منکر وو، لیکن هغه انکار غلط ثابت سو لکه چي) موږ دی خپل معین میعاد ته را ورسیدو، کوم چي تا زموږ دپاره مقرر کړی وو (یعني قیامت راغی) الله ﷻ به (ټولو کفارو دپیریانو او انسانانو ته) وفرمايي چي ستاسی دټولو ځای دوزخ دی چي همیشه همیشه به په کښی اوسیږي (دوتلو به ورځخه هیڅ لار او تدبیر نه وي) ها! که خدای ﷻ ته (ایستل) منظور وی نو بیله خبره ده (لیکن دا یقیني ده چي خدای هم نه غواړي په دی وجه به په کښی همیشه یاست) بیشکه ستا رب لوي حمت والا لوی علم والا دی (په علم سره د ټولو جرمونه معلوموي او په حکمت سره مناسبه سزا ورکوي)

معلومات او مسئلي: په ذکر سوو آیتونو کی په اولنی آیت کی نبی کریم ﷺ ته خطاب دی ارشاد فرمایي ، وهذا صراط ربک مستقیماً: یعنی دا لار ستا د رب ده برابره په دی کی په لفظ د ، هذا سره په قول دابن عباس ؓ دااسلام طرف ته اشاره ده اوپه قول دابن مسعود ؓ دقرآن طرف ته (روح) معنی دا ده چي دا قرآن یا اسلام شریعت کوم چي تا ته درکول سوی دی دا لار ستا د رب ده ، یعنی داسی لار ده چي ستارب په خپل حکمت بالغه سره منتخبه کړي ده ، او دا یی خوښه کړي ده ، په دی کی یی د لاری اضافت او نسبت د رب

طرف ته وکړي او دې خبرې ته يې اشاره وکړه چې دقرآن او اسلام کوم دستور العمل چې تاته درکول سوي دی په دی باندی عمل کول څه داالله ﷻ د فائدي دپاره نه دی بلکه دعمل کوونکو دفائدی دپاره د الله ﷻ د شانِ تقاضا په بنا باندی دی ، ددی په ذريعه د انسان داسی تربيت کول مقصود دی چی په کښی دده دائمی کاميابی او خوشحالی ضمانت وي .

بياپه دی لفظ درب نسبت يی نبی کريم ﷺ طرف ته وکړی په ده صلی الله عليه وسلم باندی يی د يو خاص لطف اوعنايت اظهار وفرمايی چی ستا پروردگار دا لار منتخبه کړي ده ، ددی نسبت خوند اهلِ ذوق محسوس کولی سی چی يو بنده ته دخپل رب دطرف څخه ادنی نسبت حاصليدل هم دده دپاره د انتهايی فخر شی دی ، او که رب الارباب او معبود دکائناتو خپل خان دده طرف ته منسوب کړي ، چی زه ستا يم نو دده دقسمت به څه ووايي ، حضرت حسن نظامی په دی مقام کی فرمايی .

بنده حسن بصد زبان گفت که بندهٔ تو ام تو بزبان خود بگو که بنده نواز کيستی

حسن خوپه خپله ژبه سل واره وويل چی زه ستابنده يم خوته په خپله ژبه ووايه چی ته بنده پالونکی دچايی؟ تردی وروسته يی ددی قرآن لاري دا حال په لفظ د ، مستقيماً سره بيان کی چی دا لار نيکه لار ده ، په دی کی يی هم مستقيم دصراط دصفت په طور باندی د راوړلو په خای دحال په طريقه سره په ذکر کولو سره دی طرف ته اشاره وکړه چی کومه لار پروردگار عالم منتخبه کړي ده په دی کی غير دمستقيم والی اوسيده والی څخه بل احتمال گرسره کيدی نه سی (روح وبحر) تردی وروسته يی وفرمايل قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ : يعنی مونږ دنصيحت قبلوونکو دپاره دا آيتونه صفا صفا بيان کړي دی .

فصلنا : د تفصيل څخه جوړ دی ، د تفصيل اصل معنی دا ده چی د مضمون تجزيه وکړي اويو يو فصل جلا جلا بيان کړي ، په دی طريقه سره ټول مضمون ذهن ته راخي ، په دی وجه دتفصيل مطلب صفا صفا بيانول سوه ، مطلب دا دی چی مونږ بنيادی او اصولی مسئلی صفا صفا په تفصيل سره بيان کړي دی چی په دی کی څه مجمل والی يا ابهام باقی نه دی پاته سوی ، په دی کی يی دلقوم يذکرون : په فرمايلو دا وښوولة چی که څه هم دقرآن ارشادات بالکل واضح او صفا دي ، ليکن ددی څخه فائده هغه خلگو واخيسته کوم چی دنصيحت حاصلولو په قصد سره په قرآن کی فکر کوي ، دضد اوعناد او پلار او نيکه د رسمونو د نقل کولو په دی د دوی په مينځ کی نه حائلی کيږي ، په دوهم آيت کی ارشاد فرمايی لهم دارالسلام عند ربهم : يعني دکومو خلگو چی لوړ ذکر وسو چی دوی دقرآن هدايتونه قبلوي ، د دوی دپاره د دوی درب سره د دارالسلام انعام موجود اومحفوظ دی ، په دی کی لفظ د ، دار معنی کور او د ، سلام معنی دټولو مصيبتونو او محنتونو څخه د سلامتيا ده ، په دی وجه دار السلام هغه کور ته ويل کيږي ، په کوم کی چی د تکليف، مشقت، رنج، غم آفت او مصيبت گرسره راتلل نه وي او ښکاره خبره ده چی دا جنت کيدی سی .

اوحضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمايی چی ، سلام داالله ﷻ نوم دی او د : دارالسلام معنی ده ، داالله کور او ښکاره خبره ده چی داالله کور دامن او سلامتيا خای وي ، په دی وجه دمعنی مطلب بيا هم دا سو چی هغه کور به کوم کی چی دهرقسم امن ، سکون، سلامتيا اواطمينان وي، جنت ته يی دارالسلام وفرمايل او دی طرف ته يی اشاره وکړه چی يوازي جنت هغه خای دی ، کوم خای کی چی به انسان ته دهرقسم تکليف،

پریشاني او نقصان او هر خلاف طبع شی څخه مکمل او همیشه سلامتیا حاصله وي، چې په دنیا کی به نه هیڅکله تر لویو لالوي بادشاه ته حاصله سوي وي او نه هیڅ کله تر لویو لالوي نبي او رسول ته . ځکه چې د فاني دنیا دا عالم دداسی مکمل او همیشه راحت ځای نه دی .
په دی آیت کی یی دا ښوولی ده چې ددی نیک بختو خلګو دپاره د دوی درب سره دارالسلام دی ، درب سره دکیدو دا معنی هم کیدی سی چې دا دارالسلام دلته نقد نه ورکول کیږي ، بلکه کله چې دوی د قیامت په ورځ دخپل رب خواته ولاړ سی ، هغه وخت به ورکول کیږي او دا معنی هم کیدی سی چې د دار السلام وعده غلطه کیدی نه سی ، رب کریم ددی ضامن دی هغه دده سره محفوظه ده اوپه دی کی دی طرف ته اشاره ده چې ددغه دارالسلام نعمتونه او راحتونه نن هیڅوک په تصور کی هم نه سی راوستی ، هم هغه رب پوهیږي دچا سره چې دا خزانه محفوظه ده ، او د دوهمی معنی په اعتبار سره ددی دارالسلام ورکول کیدل په قیامت او آخرت پوري موقوف نه معلومیږي ، بلکه دا هم کیدی سی چې رب کریم چا ته چې وغواړي په دی دنیا کی هم دارالسلام ورنصیب کول کیږی چې دټولو آفتونو اومصیبتونو څخه یی امن په نصیب کړي ، برابره خبره ده که داسی وي چې په دنیا کی ورته ګر سره څه آفت او مصیبت ونه رسیږي ، لکه چې په تیرو انبیاؤ علیهم السلام او اولیاؤ کی ددی مثالونه موجود دي او یا داسی چې دآخرت دغه نعمونه دده په مخکی راولي دده نظر داسی حقیقت شناس جوړکړي چې ددنیا دخو ورځو دا تکلیف اومصیبت دده په نظرونو کی ډیر سپک او معمولی سی په نظر ورځي ، دمصیبتونو یو غر هم ده ته د وښو تر تیلی څخه کم په نظر ورځی .

رنج راحت شد چو مطلب شد بزرگ — ګرد ګله تو تیائی چشم ګرگ

تکلیف راحت وګرځی هرکله چې مقصد لوی وی ، لکه شرمښ ته چې د ګلی دوړه د سترګو رانجه وي .
ددنیا دتکلیف په مقابله کی چې کوم انعامات ورکیدونکی وي هغه دوی ته داسی مخامخ سی چې دا تکلیفونه ورته بیا خوند ناک معلومیږي او دا څه لیري خبره نه ده وګوی چې دآخرت همیشه نعمتونه خو ډیر لوی شی دی ، ددنیا ددی څو ورځو دراحت تصور انسان ته څومره لوی لوی محنتونه او مشقتونه خواږه جوړوي چې سفارشونه او رشوتونه پیش کوي د آزادی راحت قربانوی اوخوب او آرام ختموونکی ملازمت او مزدوری په شوق سره طلب کوي ، او دملازمت او مزدوري دمحنت په ورکول کیدو سره خوشحالی کوی او شکرونه ادا کوي ، ځکه چې دده په مخکی دیو دیرش ورځو پوره کیدو څخه وروسته ورکول کیدونکي تنخواه خوند وي ، دغه خوند ددی ملازمت او مزدوري هغه ټول تریخوالی خوږوي ، د قرآن کریم دا آیت ، وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ :یوتفسیر دا هم دی چې ، د خدای ﷻ څخه بیریدونکو ته به دوه جنتونه ورکول کیږي ، یو په آخرت کی دوهم په دنیا کی ، ددنیا جنت دا وي چې اول دده په هر یو کار کی د الله ﷻ مدد شامل وي ، هر یو کار ورته آسانه په نظر ورځي ، او که هیڅکله یوه ورځ تکلیف، مشقت یا ناکامي ورته هم را نه سي نو دآخرت دنعمتونو په مقابله کی ورته هغه خوندناک معلومیږي چې په دی سره ورته دا تکلیف هم راحت جوړ سی .
لنډه داده چې په دی آیت کی دنیکوخلګودپاره ددوی درب سره چې دکوم دارالسلام ذکردی هغه دارالسلام په

آخرت کې خوبقيني اومتعين دي اوداهم کيدی سي چې په دی دنياکې هم دته ددارالسلام خوندورکول کيږي
په آخر دآيت کې ارشاد فرمايي : وهو وليهم بما كانو يعملون : يعنی د دوی دنيکو عملونو په وجه الله ﷻ د
دوی ولی کار ساز ناصر او مدد ګار سی او دده مشکلات آسانه سی په دريم آيت کې په ميدان دحشر کې
دټولو پيريانو او انسانانو ترجمع کولو وروسته د دواړو ډلو سره دسوال او جواب ذکر دی چې الله ﷻ به
دپيريانو شيطانانو ته خطاب وکړي د دوی دجرم اظهار به داسی وفرمايي چې تاسی دانسانانو په ګمراه
کولوکې لويه حصه اخيستی ده ، ددی په جواب کې به پيريان څه ووايی ، ددی ذکر قرآن نه دی کړی . دا
ښکاره خبره ده چې دعليم اوخبير په مخکې د اقرار څخه ماسوا بله چاره نسته مګر د دوی داقرار په نه ذکر
کولو کې دی طرف ته اشاره ده چې په دی سوال باندی به دوی داسی حيران سی چې دجواب دپاره به يې ژبه
ونه چليږي (روح)
تردي وروسته د انسانانو شيطانان يعنی هغه خلګ چې په دنيا کې د شيطانانو تابع وه په خپله هم ګمراه وه
او د نورو هم د ګمراهی سبب جوړ سوی وه ، ددغه خلګو دطرف څخه د الله رب العالمين د درګاه څخه يو
جواب ذکر سوي دی ، که څه هم سوال د انسانانو دشيطانانو څخه نه دی سوی ، مګر په ضمنی طور سره
ګواکې دوی هم مخاطب وه ، څکه چې دوی هم دګمراهی ښوولو هغه کار کړی وو ، کوم چې دشيطانانو د
پيريانانو وو ، ددی ضمنی خطاب په وجه سره دغه خلګو جواب ورکړی ، مګر ظاهره ده چې په خپله د
انسان نما شيطانانو څخه به هم سوال وي چې ذکر يې صراحةً که څه هم دلته نسته مګر دسورة ياسين په
دی آيت کې ذکر دی ، أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ : يعنی ای انسانانو
آيا مونږ تاسی ته درسولانو په واسطه سره داسی نه وويل چې دشيطان تابعداري مه کوی؟ ددی څخه
معلومه سوه چې دانسانی شيطانانو څخه به هم په دی موقع سوال پوښتل کيږي او دوی به په جواب کې
اقرار وکي چې بيشکه زمونږ څخه دا جرم سوی دی چې مونږ دشيطانانو خبره ومنله او دا به ووايي چې
بيشکه پيريانو شيطانانو زمونږ سره او مونږ د دوی سره دوستانه تعلقات جوړکړل ، ديو بل څخه مو دنفع
حاصلولو لاري ورڅخه ازده کړي او کله کله به يې دشيطانانو پيريانو په نوم نذرانی ورکولی او يا به يې په
څه بله طريقه د دوی څخه امدد هم غوښتی ، لکه په بت پرستو هندوانو بلکه په ډير جاهلو مسلمانانو کې
هم داسی طريقی مشهوري دي چې دهغوی په ذريعه دشيطانانو او پيريانو څخه په خينو کارونو کې
کومک غوښتل کيږي او پيريانو شيطانانو دانسانانو څخه دا فائده حاصله کړه چې د دوی خبره ومنل سوه
او دوی دانسانانو په خپلو تابعدارانو جوړولوکې کامياب سول ، تردی پوري چې دوی مرګ او آخرت هير
کړل او دا وخت دی خلګو اقرار وکی چې کوم مرګ او آخرت مونږ دشيطان په غولولو سره هير کړی وو
اوس هغه مونږ ته مخ ته راغی ، نو د الله ﷻ ارشاد به وسی ، النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ
حَكِيمٌ عَلِيمٌ : يعنی ستاسی د دواړو ډلو دجرم سزا اوس دا ده چې ستاسی ځای اور دی چې هميشه به په
کښی اوسيږي ، مګر دا چې الله ﷻ چا ته ددی څخه ايستل وغواړي ، ليکن د نورو نصونو له مخی قرآن
کريم شاهد دی چې الله ﷻ به داسی ونه غواړي ، نو په دی وجه هميشه به په کې اوسيږي .

وَكَذٰلِكَ نُوَلِّيْ بَعْضَ الظّٰلِمِيْنَ بَعْضًا بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۱۲۹﴾ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ

اودا رنگه به مونږ یو ځای کړو گناهگاران دیو بل سره د دوی دعملونو په سبب ، ای ټولیه دپیریانو او انسانانو

يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ

آیانه وو درغلی تاسی ته رسولان ستاسی څخه چی اورول یی تاسی ته زما حکمونه او بیرول یاست تاسی

لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۗ قَالُوْا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ

دملاقات ددې ورځی ستاسی څخه ، وبه وایی چی مونږ اقرار وکړو په خپلو گناهونو او دوکه کړل دوی ژوند

الدُّنْيَا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۰﴾ ذٰلِكَ

د دینا او قائله سو دوی په خپل ځان ددې خبری چی دوی کافران وه ، دا په دی

اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ ﴿۱۳۱﴾

وجه چی ستا رب هلاکوونکی نه دی کلولره ، د دوی دظلم له کبله اوخلق ددغه ځای ناخبره وی

وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

او دهر یوه دپاره درجی دی د دوی دعمل او ستا رب ناخبره نه دی د دوی دکارونو څخه .

تفسیر: اولکه څنگه چی په دنیا کی دگمراهی په لحاظ سره په ټولوکی تعلق اوقرب وو دغه ډول (په دوږخ کی) خینی کفاربه دخینوکفارو سره نژدی (اویوځای) سی د دوی دعملونو (دکفر) په سبب (داذکر سوی خطاب خو پیریانو او انسانانو ته په اعتبار د دوی دیوبل سره دتعلق لرلو ؤ ، مخ ته اوس هر یوه ته د دوی دهر یوه دخپل تعلق په لحاظ سره خاص خطاب دی چی) ای ډلی دپیریانو او دانسانانو نو دا وواياست چی تاسی کوم کفر او انکار کوی نو) آیا تاسی ته په تاسی کی پیغمبران نه وه راغلی چی تاسی ته یی زما حکمونه (عقیدو او عملونو متعلق) بیانول او تاسی ته یی ددی ورځی (دواقع کیدو) خبر درکوی (بیا څه وجه وه چی تاسی دکفر او انکار څخه نه واپس کیدی دوی ټول به عرض وکړي چی مونږ ټول په خپل ځان (د جرم) اقرار کوو، زمونږ سره هیڅ وجه د عذر او د براءت نسته ، مخکی الله ﷻ دوی ته ددی مصیبت دورپیښیدو وجه ښیی) او دوی (دلته) ددنیا ژوند په هیره کی اچولی دی (چی ددنیا خوندونه یی مقصد گڼلی دی آخرت ته یی فکر نسته) او (ددی ثمره دا سوه چی هلته) به دا خلگ اقرار وکړي چی دوی (یعنی مونږ) کافران وه (او په غلطه باندی وه ، مگر دهغه ځای په اقرار هیڅ نه کیږي که په دنیا کی یی لږ دا غفلت لیری کولی نو دا بده ورځ به یی ولی لیده ، مخ ته درسولانو په رالیږلو کی چی مخکی یی ذکر وو دخپل

رحمت اظهار فرمایي چي) دا (د رسولانو لیږل) په دې وجه دی چي ستا رب دیوکلي خلک د (دوی د) کفر سبب (په دنیا کي هم) په داسي حالت کي نه هلاکوي چي ددی کلي اوسیدونکي (دخدای ﷻ دحکمونو څخه درسولانو دنه راتلو په وجه) ناخبره وي (نو دآخرت عذاب چي ډیر سخت دی ، دا به هیڅکله نه وای ، نو په دې وجه رسولان رالیږي چي دوی په خپل جرم خبر سی او بیا چي څوک په عذابیږي نوهغه به یې مستحق وي ، لکه چي مخکي فرمایي) او (کله چي رسولان راغلل او هریوه ته پته ولگیده نواوس چي هرڅوک څه کوي) هر یوه ته به (دپیریانو او انسانانو صالحانو او بدانو څخه به دجزا اوسزا هم دغسي) درجي ورکول کیږي د دوی دعملونو په سبب او ستا رب د دوی دعملونو څخه بې خبره نه دی .

معلومات او مسئلي: د ذکر سوو آیتونو په اولنی آیت کي د لفظ د ، نولی دعربی لغت په اعتبار سره دوی ترجمی کیدی سی ، یوه دملګري کولو او نژدی کولو او دوهمه دمسلط کولو ، دتفسیر د امامانو، اصحابو ، او تابعینو څخه هم دواړه روایتونه ددی تفسیر نقل دی .

(په محشر کي به د خلګو ټولي د عملونو په لحاظ سره وی ددنیا د تعلقاتو په بنیاد نه وي)

حضرت سعید بن جبیر ﷺ او قتاده اونورواوله ترجمه اختیاره کړي ده دآیت مطلب یی دا مقررکړي دی چی دقیامت په ورځ به دالله ﷻ په نزد دخلګو ټولی اوجماعتونه دنسلي یا وطنی یا رنګ او ژبی په بنا باندی نه وي ، بلکه دعملونو او اخلاقو په بنیاد باندی به وي ، دالله ﷻ فرمانبرداره مسلمانان چی به هرځای وي ، هغوی به دمسلمانانو ملګري وی اونافرمانه کافران چی کوم ځای وي ، هغوی به دکافرانو ملګري وی که څه هم د دوی په نسل ، نسب، وطن، ژبه، رنګ او معاشرت کی هر څومره فرق لیري والی او اختلاف وي . بیابه په مسلمانانوکی هم نیک دینداره ددینداړو سره وی او ګناهګار بدعمله به د بد عملو سره وي ، په سورة کورت کی چی کوم ارشاد دی چی واذا النفوس زوجت : یعنی دخلګو به جوړي او ټولګی جوړي سی ، ددی هم دامطلب دی چی د عملونو او اخلاقو په اعتبار سره به د محشر خلګ په ټولګیو کی تقسیم سی .

حضرت عمر فاروق اعظم ﷺ ددی آیت په تفسیرکی فرمایی چی دیوقسم نیک یابدعلم کوونکی به یوځای سی ، نیکان خلګ به دنیکانو سره جنت ته او بدان به دبدو سره دوږخ ته ورسول سی ، او ددی مضمون د تائید دپاره فاروق اعظم ﷺ دقرآن کریم د آیت ، احشروا الذین ظلموا وازواجهم : څخه دلیل وفرمایی ، چی مضمون یی دا دی چی دقیامت په ورځ د ذکر سوي آیت دمضمون خلاصه دا سوه چی الله ﷻ به ځینی ظالمان د نورو سره کړي ، یوه ټولی به ورڅخه جوړه کړي ، که څه هم په نسلی او وطنی اعتبار سره په دوی کی هرڅومره لیري والی وي ، او په یو بل آیت کی هم دا خبره واضحه بیان سوي ده چی په محشر کی به دا دنیوی او رسمی یو والی چی نن په خلګو کی د نسل، وطن، رنګ او ژبه او نورو په بنیادونو قائم دی ، ټول به بیخي ختم سی ، یو تقوم الساعة یومئذ یتفرقون : یعنی کله چی قیامت قائم سی نوکوم خلګ چی په خپل مینځ کی یو او متفق وي ، هغوی به جلا جلا سی .

(په دنیا کي هم د علمونو او اخلاقو په اجتماعي معاملو باندی اثر)

اوددی موجوده قرابتو اوتعلقاتو رمسی ډلو په او پریکیدل به په قیامت کی خو ښکاره او په ډاګه دټولو په مخکی راسی مګرپه دنیاکی هم ددی کوچنی ډول نمونه هرځای لیدل کیږي چي دنیکو خلګو دنیکانو سره

مناسبت وي ، د دوی دډلی اوسوسائټی سره تړلی وي او دغه ډول په نیکو کارونو کی د یو بل سره مرسته کوي او ارادی یی مضبوطیږي ، دغه ډول دبد کردارو دخان په ډول دبدانو سره تعلق او مینه وی او د هغوی سره یی ناسته پاسته وي او د دوی په ملګرتیا کی د دوی په بد عملی او بد خلقی کی روزانه نوي نوی اضافی کیږي او دنیکی لاري د دوی مخ ته بندیږي ، دا د دوی د بد علمی نغده سزا دوی ته په دنیا کی ورکول کیږي .

لنډه دا چی دنیکو او بدو عملونو یوه جزا او سزا خو به په آخرت کی ورکول کیږي او یوه جزا او سزا نغده به په دی کی دنیا کی داسی ورکول کیږي چی نیک بنده ته به ملګري هم نیک او دیانتدار ورکول کیږي چی دده کار ته به ترقی ورکوي او بد او بد نیته بنده ته بد عمله او د کار ملګري هم دده په ډول ورکول کیږي چی دی به نور زیات کندی ته وراچوي ، نبی کریم ﷺ فرمایلی دي چی کله الله ﷻ دیو بادشاه او حاکم څخه راضي سی نو ده ته ښه وزیران او ښه عمله ورکړي ، چی دده د حکومت ټول کارونه په برابر او په ترقی سی او کله چی ورڅخه الله ﷻ ناراضه سی ، نو ده ته عمله او دکار ملګری ناکاره او بدکاره ورکړي ، نو دی که ښه کار کول هم غواړي نو قدرت به نه کړي پر پیدا .

﴿یو ظالم ته د ظالم د لاسه سزا ورکول کیږي﴾

دذکرسوی آیت دا مطلب دترجمی په اعتبار سره دی ، او دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ عبدالله بن زبیر ﷺ ابن زید ﷺ مالک بن دینار او نورو څخه ددی آیت تفسیر د دوهمی ترجمی په اعتبار سره دا نقل دی چی الله ﷻ خینی ظالمان په خینو مسلط کوي او دغه ډول یو ظالم ته دبل دلاسه سزا ورکوي ، دا مضمون هم پر خپله خای صحیح اودرست دی اوقرآن شریف دنورو ارشاداتو مطابق دی ، په یو حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی کماتکونون کذلک یؤمرعلیکم: یعنی څنګه چی تاسی یاست دغسی به حاکمان په تاسی مسلط کیږي .

که تاسي ظالمان او بدکاره واست ، نو ستاسی حاکمان به هم ظالمان او بدکاران وي ، او که تاسی نیک عمله اونیک کردلره یاست نوالله ﷻ به ستاسی حاکمان رحم دله اومنصف مزاجه خلک جوړ کړي ، حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمایی چی کله الله ﷻ دیوقوم سره ښه کول وغواړي نو په دوی باندی ښه حاکمان او امیران مسلط کړي اوکله چی دیوقوم سره بدکول وغواړي نو په دوی باندی ناکاره حاکمان او بادشاهان مسلط کړي (بحرِ محیط)

په تفسیر روح المعاني کی دی چی فقهاؤ ددی ایت څخه په دی باندی دلیل نیولی دی چی کله رعیت او عوام دالله ﷻ څخه روی ګردانه (مخ اړوونکی) سی اوپه ظلم او زیاتی کی اخته سي ، نوالله ﷻ پردوی ظالمان حاکمان مسلط کړي او د دوی په لاسونو باندی دوی ته سزا ورکوي ، او ابن کثیر په روایت د عبدالله ابن مسعود ﷺ دنبی کریم ﷺ دا فرمان نقل کړي دی چی ، من اعان ظالمان سلطه الله علیه : یعنی کوم سړی چی دظالم په ظلم دده مدد کوي ، نو الله ﷻ دا ظالم دده د ازارولو دپاره په ده مسلط کوي او دده په لاسو باندی ده ته سزا ورکوي .

په دوهم آیت کی دیو سوال جواب ذکر دی ، کوم چی به په محشرکی پیریان او انسانان مخاطب کړي ، ویه کړل سی ، چی ستاسی په کفر او دخدای ﷻ په نافرمانی کی داخته کیدو څه سبب دی؟ آیا تاسی ته زمونږ رسول نه وو در رسیدلی کوم چی ستاسی دقوم څخه وو چی زما آیتونه یی تاسی ته اورول او هدی ورځ د

حاضري او حساب څخه به یې بیرولاست؟ ددې په جواب کې ددې تولو دطرف څخه درسولانو دراتلو او د حق پیغام د اورولو او ددې باوجود په کفر او نافرمانۍ کې داخته کیدو ذکر سوي دی؟ او د دوی دطرف څخه څه وجه او سبب ددې غلط کارۍ نه دی ذکر سوی ، بلکه الله ﷻ ددې وجه دا ښوولې ده چې ، وغرتهم الحیاة الدنیا : یعنې دا خلګ ددنیا ژوند اوخوندونو په دوکه کې اچولې دي چې دوی هرڅه دا ګڼلې دی کوم چې په حقیقت کې هیڅ نه وه او انجام او عاقبت څخه غافله سول په قول د اکبر مرحوم .

تھی فقط غفلت ھے غفلت عیش کا دن کچھ نہ تھا　　ھم اسے سب کچھ سمجھتے تھے وہ لیکن کچھ نہ تھا

یعنې ددنیاعیش اوعشرت هیڅ هم نه وو بوازي غفلت اوغفلت وو ، مونږداهرڅه ګڼل اوپه حقیقت کې هیڅ هم نه وو په دې آیت کې یوه خبره خو دا دفکر قابله ده چې په څینو نورو آیتونو کې خو دا ذکر دی چې دمشرکانو څخه کله چې په محشرکې د دوی دکفر اوشرک متعلق پوښتنه وسی، نو دوی به دخپل جرم څخه منکر سی او دِالله ربِ العزت په دربار کې به قسم وخوري او دا دروغ به ووایي چې ، والله ربنا ما کنا مشرکین یعنی قسم دی زمونږ په الله ﷻ باندې چې مونږ هیڅکله مشرکان نه وو او ددې آیت څخه معلومیږي چې دوی به په خپل شرک اوکفر په پښیمانتیا سره اقرار وکي په دې دواړوکې په ظاهره تعارض اواختلاف معلومیږي، مګرپه نورو آیتونوکې ددې وضاحت اوتشریح داسې موجوده ده چې په اول کې کله چې د دوی څخه پوښتنه وسی نومنکر به سی ، مګر دغه وخت به الله ﷻ په خپل قدرت کامله سره د دوی ژبې بندی کړي دلاسونو پښو او نورو اندامونو څخه به یې شاهدي واخلي ، دالله ﷻ په کامل قدرت سره به دوی ته دخبرو کولو طاقت ورکول سی او دی به صفا صفا ټول عملونه لوي او کوچني بیان کړي او دغه وخت به پیریانو او انسانانو ته معلومه سی چې زمونږ لاسونه ، پښې او ټول اندامونه دقدرت کارخانې خفیه پولیس وه ، کومو چې دټولو معاملو او حالاتو رښتینې او صحیح شاهدي ورکړه ، نو اوس به دوي ته د انکار هیڅ ګنجائش پاته نه سی ، دغه وخت به دا خلګ صفا صفا د جرم اقرار وکړي .

(آیا په پیریانو کې هم رسولان وي؟)

دوهمه خبره دلته دا دفکر قابله ده چې په دې آیت کې الله ﷻ پیریان او انسانان دواړه مخاطب کړي دي او دا یې ورته فرمایلي دي چې آیا زمونږ رسولان تاسې ته نه دي راغلي کوم چې ستاسې دقوم څخه وه ، ددې څخه دا ظاهریږي چې لکه څنګه چې انسانانو ته رسولان انسان لیږل سوي دي دغه ډول پیریانو ته رسولان د پیریانو دقوم څخه لیږل سوي دي ، په دې مسئله کې دتفسیر اوحدیث دعالمانو خبري مختلفې دي دڅینو وینا دا ده چې رسولان او نبیان بوازې انسانان راغلي دي ، د پیریانو په قوم کې هیڅ رسول بې له واسطې نه دي راغلي ، بلکه داسې سوي دي چې د انساني رسول او پیغمبر کلام خپل قوم ته د رسولو دپاره دپیریانو په قوم کې څه خلګ داسې راغلي دي کوم چې په حقیقت کې درسولانو قاصدان او پیغام رسونکي وه ، په مجازي طور سره دوی ته هم رسولان ویل کیږي ، ددې حضراتو دلیل دقرآن مجید دا آیتونه دي ، په کومو کې چې یې دپیریانو داخبري ذکر کړي دي چې دوی دنبي کلام یا قرآن واوریدی او خپل قوم ته یې ورسوی مثلاً، ولوالی قومهم منذرین : اودسورة جن آیت ، فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا (۱) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ : او نور لیکن دعلماؤ یوجماعت ددې آیت دظاهري معنې په اعتبار سره ددې هم قائل دی چې ترخاتم الانبیاء ﷺ

مخکی دهري ډلی رسول د دغه ډلی څخه به وو، دانسانانو په مختلفو طبقو کی به انسانان رسولان راتلل او دپیریانو په مختلفو طبقو کی به دپیریانو څخه رسولان راتلل، دحضرت خاتم الانبیاء ﷺ دا خصوصیت دی چې دی ﷺ دټول عالم دانسانانو او پیریانو واحد رسول رالیږل سوی دی او هغه هم دڅه یوی زمانی دپاره نه بلکه ترقیامته پوری دپیداکیدونکو ټولو پیریانو او انسانانو دپاره دی او دا ټول دده ﷺ اهت دی او دی ﷺ بې رسول او پیغمبر دی.

(دهندوانو معبودان هم عموماً پیریان دي په دوی کي د څه رسول یا نبي کیدو احتمال)

دتفسیرپه امامانوکی کلبی اومجاهد او نورو دا قول اختیار کړي دی او قاضي ثناء الله صاحب پانی پتی په تفسیرِ مظهري کی ددی قول په اختیارولو سره فرمایی چی ددی آیت څخه ثابتیږي چی ترحضرت آدم ﷺ مخکی دپیریانو رسولان دپیریانو په قوم کی به وه اوکله چی دا ثابته ده چی په مخکه باندی ترانسانانو په زرګونو کلونه مخکی پیریان آباد وه او هغوي هم د انسانانو په ډول د احکامو مکلف دي نو دعقل اوشرع په بنا ضروری ده چی په دوی کی دي دالله ﷻ داحکامو رسوونکی رسولان او پیغمبران وي.

حضرت قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله فرمایی چی دهندوستان هندوان چی دخپل ، وید تاریخ په زرګونو کلونه مخکی ښیی او خپل معبودان او بزرګان چی دوی ورته ، اوتار وایی ، ددغه زمانی خلګ ورته وایی . هیڅ لیری نه ده چی دا هم دپیریانو رسولان او پیغمبران وي او دهغوي راوړل سوي هدایتونه دوی دڅه کتاب په شکل کی جمع کړي وي ، دهندوانو د اوتارو چی کوم تصویرونه په مندرونو (دهندوانو په عبادتخانو) کی ایښوول کیږي هغه هم ددی انداز دی چی دڅا څو څو مخونه دي د څا ډیر لاسونه او پښی دي دڅا دفیل په ډول خرتم (شونډک) دی چی دعامو انسانی شکلونو څخه ډیر مختلف دی او دجناتو په داسی شکلونو باندی جوړیدل څه لیري خبره نه ده ، نو په دی وجه څه لیري خبره نه ده چی د دوی اوتار د پیریانو په قوم کی راغلی رسولان یا د دوی نائبان وي او د دوی کتابونه هم د دوی د هدایتونو مجموعی وي او بیا په کی کرار کرار د نورو کتابونو په ډول تحریف سوی وي او شرک او بت پرستي یی په کښی داخله کړی وي ، اوبیاهم په هرحال که دغه اصل کتاب اورسولان دکومو چی که صحیح هدایتونه هم موجود وي خو دنبی کریم ﷺ دبعثت اورسالت څخه وروسته هغه هم منسوخ او ناقابل عمل سوی دی او تر مسخ کیدو او تحریف کولو وروسته خو په دوی عمل نه کول ښکاره خبره ده .

په دریم آیت کی دا ښوول سوي ده چی په انسانانو او پیریانو کی رسول لیږل دالله ﷻ دعدل اوانصاف او رحمت تقاضا ده چی هغه په یو قوم داغسی عذاب نه رالیږي ترڅو چی هغوي ته اول پیغمبر ونه لیږي او هغوی بیدار نه کړي او د هدایتونو رڼا ور ونه لیږي ، دڅلورم آیت مطلب ښکاره ده چی دالله ﷻ په نزد په انسانانو او پیریانو کی دهري طبقي درجی مقرري دي او دا درجي د دوی دعملونو مطابق دی په دوی کی دهر یوه جزا او سزا به د دوی دعملونو د وزن په برابر وي .

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن

او ستا رب بې حاجته رحمت والا دی ، که وغواړی نو تاسی لیری کړی او ستا وروسته به ودروی

بَعۡدِكُمۡ مَّا يَشَآءُ كَمَآ أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوۡمٍ ءَاخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا

چا لره چي وغواړي لکه چي تاسي یې پیدا کړاست دنورو داولاد څخه ، دکوم شي

تُوعَدُونَ لَأٓتٖۖ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلۡ يَٰقَوۡمِ ٱعۡمَلُواْ

چي تاسي سره وعده کول کیږي هغه خامخا راتلونکی دی اوتاسی نه سي عاجزه کولی، ته ﷺ ووایه ای خلقو تاسی کارکوئ

عَلَىٰ مَكَانَتِكُمۡ إِنِّي عَامِلٞۖ فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُۥ

په خپل ځای زه هم کار کوم ، نو ډیر ژر به پوهه سی تاسی ، چي چاته رسیږي

عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِۚ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ

دآخرت کور ، په یقین سره به خیر نه وی دظالمانو ، او مقرر کوی الله لره دهغه په پیداکړو

مِنَ ٱلۡحَرۡثِ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ نَصِيبٗا فَقَالُواْ هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعۡمِهِمۡ

فصلونو اوحیوانانوکی یوه حصه بیا وایی دا حصه دالله ده په خیال د دوی

وَهَٰذَا لِشُرَكَآئِنَاۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمۡ فَلَا يَصِلُ إِلَى ٱللَّهِۖ وَمَا

او دا زمونږ دشریکانو ده نو کومه حصه چي د دوی دشریکانو ده هغه نه رسیږي الله طرف ته ، او کومه

كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمۡۗ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

چي دالله ده هغه رسیږي د دوی دشریکانو طرف ته ، څه ناکاره انصاف کوی

لنډتفسیر: اوستا رب (رسولان څه ددی دپاره نه لیږي چي نعوذ بالله هغه عبادت ته محتاج دي هغو څخه) بالکل بی حاجته دی (بلکه په دی وجه یی لیږي چي هغه) رحمت والا (هم) دی (په خپل رحمت سره یی رسولان ولیږي چي د دوی په ذریعه خلګوته نفع رسوونکی شیان معلوم سی او بیا دنفع مندو څخه نفع واخلي او دضررناکو څخه ځان وساتی ، نو په دی کی دبندګانو فائده ده ، اوباقی دهغه بی حاجتی څرګنده داسی ده چي) که هغه وغواړي نو تاسی ټول به (ددنیا څخه فوراً) پورته کړي اوستاسی څخه وروسته کوم (مخلوق) چي وغواړي ستاسی په ځای بی یی (په دنیا کی) آباد کړي لکه چي (مثل یی دمخکی څخه موجود دی چي) تاسی یی (کوم چي اوس موجود یاست) دیوبل قوم دنسل څخه پیداکړي یاست (چي د هغوي هیڅ پته نسته او تاسی دهغوي په ځای موجود یاست او دغه ډول داسلسله را روانه ده ، لیکن دا سلسله پیړی پر پیړی قائمه ده ، که مونږ وغواړو نو فوراً هم داسی کولی سو ، خکه چي د چا په سته والی او

نه سته والي باندی زمونږ څه کار نه بندیږي نو د رسولانو لیږل زمونږ د حاجت په وجه سره نه دی ، ستاسی حاجت په وجه سره دی ، تاسي ته په کار دی چی د دوی تصدیق او تابعداري وکړي ، خوشبختي حاصله کړي او دکفر او انکار دضرر څخه محفوظ سی ځکه چی) دکوم شي (د رسولانو په ذریعه) ستاسی سره وعده کول کیږي (یعنی قیامت او عذاب) هغه بیشکه راتلونکی شی دی او (که احتمال وي چی که څه هم قیامت راهم سی نو مونږ به یوځای وتښتو په لاس به ورنه سو، لکه چی په دنیا کي دحاکمانو مجرم کله ناکله داسی کولی سی ، نو ښه پوه سی چی) تاسی (خدای ﷻ) نه سی عاجزه کولی (ی په لاس به یی ورنه سی ، او که چیري سره ددی چی په حق باندی دلیلونه قائم سوي دی چا ته په دی کی څه خبره وي چی دکفرطریقه ښه ده داسلام دا ناکاره ده ، نو بیا دقیامت څخه څه بیره ده نو دداسي خلګو په جواب کی) ته (ﷺ) آخری خبره دا وفرمایله چی ای زما قومه! (تاسی پوه سی ، ښه دی) تاسی په خپل حال باندی کار کوی زه هم (په خپل طور سره) عمل کوم نو اوس ژر به تاسی ته معلومه سی چی ددی دنیا (دعملونو) دکار انجام به د چا دپاره نفع مند وي (زمونږ دپاره اوکه ستاسی دپاره او) دا یقینی خبره ده چی دحق ضائع کونکی (دانجام) په هیڅکله کامیابی نه وي (او تر ټولو زیات د الله ﷻ حق ضائع کول دی او دا کار په صحیح دلیلونوکی په لږ فکر کولو سره معلومیدی سی چی داسلام طریقه حق ضائع کول دي اوکه دکفرطریقه. اوڅوک چی په دلیلونوکی فکر نه کوي ، دوی ته دومره ویل بس دي ، فسوف تعلمون : یعنی ډیر ژر به تاسی ددی بدعمل به انجام پوه سی) او الله ﷻ چی کوم فصلونه (او نور) او حیوانات پیداکړي دي دی (مشرکانو) خلګو د دوی څخه څه حصه د الله (د نوم) مقرره کړه (او څه یی دبتانو دنوم مقرره کړه حال دا دی چی په پیداکولو کی ورسره هیڅوک شریک نسته) اوبه خپل ګمان اوقصدسره وایی چی دا خو دالله ﷻ ده (کومه چی دمیلمنو، مسافرو اومسکینانو او نورو دپاره په عامو مصرفونو کی صرف کیږي) او دا زمونږ معبودانو ده (دکومی چی مصرفونه خاص دی) بیا چی کوم شی د دوی دمعبودانو (د نوم) وي نوهغه دالله ﷻ (دنوم دحصی) وطرف ته نه رسیږي (بلکه که اتفاقاً یوځای هم سی خو بیا یی ورڅخه جلا کوي) او کوم شی چی دالله ﷻ (د نوم) وي ، هغه د دوی دمعبودانو (دنوم دحصی) وطرف ته رسیږي دوی څه بیکاره انتخاب جوړکړي دی (ځکه چی اول خو دالله ﷻ پیداکړی دبل په نوم څنګه کول کیږي ، دوهم بیا څومره چی یی دالله ﷻ حصه ایستلی وي ، تر هغه یی هم کموي ، اوکه دا خبره په غناء او احتیاج مبني وي ، نومحتاج یی منل او بیا یی معبود ګڼل نوره زیاته بی عقلی ده)

معلومات او مسئلي: ددی څخه په مخکی آیت کی دا ذکر وو چی دالله ﷻ همیشه دا دستور دی چی د پیریانو او انسانانو په هرقوم کی یی خپل رسول او خپل هدایتونه لیږلی دی او ترڅو چی یی درسولانو په ذریعه دوی خبرکړی نه وي ترهغه وخته پوری یی د دوی دشرک اوکفر او ګناه او نافرمانی په وجه دوی ته سزا نه ده ورکړی په ذکر سوو ایتونوکی یی په اولنی آیت کی داښوولی ده چی درسولانو او آسمانی کتابونو داټوله سلسله ددی دپاره نه وه چی درب العالمین څه زمونږ عبادت او طاعت ته حاجت وو یا دده څه کار زمونږ په اطاعت باندی موقوف وو، داسی نه ده هغه بالکل بی حاجته او غنی دی . مګر دده ددی کاملی استغناء او بی نازی سره په ده کی یوصفت درحمت هم دی اوټول عالم په وجودکی راوستل بیایی باقی

ساتل او د دوی دظاهري او باطني موجوده او آئنده ټولو ضرورتونو بی غوښتلو پوره کول ددی ټولو سبب هم صفت د رحمت دی ، که داسی نه وی نوعاجزه انسان خو دخپلو ضرورتونو په خپله دپیداکولو قابل خو لاڅه کوي دده سره خو دخپلو بی غوښتلو حاجتونو دغوښتلو سلیقه هم نسته ، خصوصاً دوجود دا نعمت چی کوم ده ته ورکول سوي دی ، ددی بی غوښتلو ورکول کیدل بالکل واضح دی ، چی یو انسان هیڅ کله هم دخپلو پیداکیدو دعا نه ده غوښتلې او نه په وجود کی تر راتلو مخکی ددعا غوښتلو څه تصور کیدی سی ، دغه ډول د انسان پیدائش چی دکومو کومو اندامونو څخه سوی دی ، سترگی ، غوږونه، لاس، پښې ، زړه، دماغ، آیا دا شیان انسان غوښتی وه ، او که ده ته هیڅلکه ددی دغوښتلو څه پوهی او سلیقه هم نه وه ؟ هیڅ نه بلکه .

ما نبودیم وتقاضائی ما نه بود لطف تو ناگفتهٔ ما می شنود

زه نه وم او نه زما د خپلو پیداکیدو څه خواهش او آرزو وه ، خو ستا مهرباني زما نا ویلی خبري اوریدی.

﴿الله جل جلاله دټولو څخه بي نیازه دی د کائناتو پیداکول یوازي د هغه د رحمت نتیجه ده﴾

په هرحال په دی آیت کی د ، ربک الغنی په الفاظو سره درب الارباب د بی حاجتی بیانولو سره یی د، ذو الرحمة اضافه وکړه او دا یی وښووله چی هغه که څه هم ستاسی دټولو بلکه دتمام کائنات څخه بالکل بی پروا او بی حاجته دی ، لیکن د بی نیازی سره هغه درحمت خاوند هم دی .

﴿یو انسان الله ﷻ نه دی بي نیازه کړی په دی کي لوي حکمت دی که انسان بي نیازه شي نو ظلم کوي﴾

او دا دهغه پاک ذات کمال دی ګنی د انسان عادت دا دی چی که دی دنورو څخه بی نیازه او مستغنی سی نو دده سره بیا دنورو د راحت او رنځ ، نفع او نقصان هیڅ پرواه نه پاته کیږي ، بلکه په دی حالت کی بیا دی په نورو باندی زور ظلم او زیاتی ته تیار سی ، دقرآن کریم په یوآیت کی ارشاد دی ، إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَىٰ (٦) أَن رَّآهُ اسْتَغْنَىٰ : یعنی انسان چی کله خان بی نیازه اومستغنی پیداکړي ، نو دی سرکښی او زور او زیاتی ته تیار سی ، په دی وجه الله ﷻ انسان دداسی ضرورتونو په چکر کی اچولی دی چی دنورو د امداده بغیر نه پوره کیږي ، تر لویو لالوي بادشاه او حاکم نوکرانو چاکرانو او چپړاسیانو ته محتاج دی ، تر لویو لا لوي مالدار او دمل مالک مزدورانو ته محتاج دی ، سهار چی څنګه یومزدور اورکشه چلوونکی دڅه پیسو حاصلولو اودخپلی محتاجی لیري کولو دپاره د روزګار په تلاښ کی وزي ، خاص دغه ډول لوی مالداران کومو ته چی غنیان ویل کیږي ، هغوی دمزدور، رکشی اوګاډي په تلاښ کی راوزي ، قدرت ټول دمحتاجی په یو زنځیرکی تړلی دي ، هر یو دبل محتاج دی ، دچا په چا باندی احسان نسته اوکه دا نه وای نونه به یو مالدار چاته یوه پیسه ورکړی وای اونه به یو مزدور د چا څه بار لوړ کړی وو دا خو یوازي دالله ﷻ صفت دکمال دی چی دکاملی استغناء او بی نیازی باوجود هغه رحمت والا دی ، دلته که یی د ذوالرحمة په ځای لفظ درحمان یارحیم راوړی وای ، نوهم به دخبري مقصد حاصل سوی وای ، لیکن دغنی والی سره بی درحمت دصفت دخاص مطابقت داهمیت دظاهرولو دپاره عنوان د ذوالرحمة اختیار وفرمایی چی هغه دغنی اومکمل بی نیازه کیدوباوجود درحمت صفت هم مکمل لري اوداصفت درسولانو او کتابونو لیږلو اصلي سبب دی .

تردي وروسته يې دا وښوولـه چې لکه څنګه ده ده رحمت عام او تام دی ، دغه ډول ده ده قدرت په هر شی او هر کار باندي حاوي دی ، که هغه وغواړي نو تاسي په يوه لمحه کی فنا کولی سی او د ټول مخلوق په فنا کولو سره هم دهغه دقدرت په کارخانه کی ادنی ډول فرق هم نه راځي ، بياکه هغه وغواړي نوموجوده ټول کائنات به فنا کړي ، د دوی په ځای به نور مخلوق دغه ډول هم په دغه آن کی پيداکړي ، ددی يو مثال د انسان په هر دور کی دده مخ ته راځی ، چی نن کوم په کروړونو انسانان دمځکی په هره حصه کی آباد او د ژوند په ټولو شعبوکی يی مختلف کارونه چلوي که دنن څخه سل کاله مخکی دنياته وکتل سی نومعلومه به سی چی هغه وخت هم دا دنيا دغه ډول آباده وه اوټول کارونه چليدل ، مګر دموجوده آبادوونکو اوکار چلوونکو څخه يوهم نه وو ، يوبل قوم وو چی اوس ترمځکی لاندی دی دکومو چی نن نوم اونښانه هم نه ليدل کيږي ، اوموجوده ددنيا دغه مخکې قوم دنسل څخه پيداسوي ده ، ارشاد دی .

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ : يعنی که الله ﷻ وغواړي نو تاسي ټوله به ليري کړي دليري کولوڅخه مراد داسی فنا کول دی ، چی نوم اونښانه يی ورکه سی ، او په دی وجه يی دلته دهلاکولو ياوژلو ذکر ونه کړي ، بلکه ليری کول يی ارشاد وفرمايل چی په دی کی محض دفناکولو اونوم اونښانه ورکولو طرف ته اشاره ده ، په دی آيت کی دالله ﷻ دغنی اوبی نيازه کيدو، بيا دصاحب رحمت کيدو اوبيادکامل قدرت دمالک کيدو څخه وروسته په دوهم آيت کی نافرمانو اوحکم نه منونکو ته خبرداری دی چی .

إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ : يعنی الله ﷻ چی تاسی دکوم عذاب څخه بيروی هغه خامخا راتلونکی دی ، او که تاسی ټول يوځای سی هم دخدای عذاب نه سی منع کولي په دريم آيت کي بيادغفلت څخه دبيداره کولو دپاره يی يوه بله طريقه اختيارکړه وي فرمايل ، قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ : په دی کی نبی کريم ﷺ ته خطاب دی چی ته دی اهل مکه وو ته ووايه چی ای زما قومه ! که تاسی زما خبره نه منی نو ستاسی اختيار دی مه يی منی اوپه خپل حالت په خپله عقيده دخپل عناد مطابق عمل کوی ، زه هم دخپلی عقيدی مطابق عمل کوم ، زماپه دی کی هيڅ نقصان نسته ، ليکن ډير ژر به تاسی ته معلومه سی چی دآخرت دکور نجات اوفلاح چاته حاصليږي ، په دی ښه پوه سی چی ظالمان يعنی حق ضائع کوونکی هيڅکله فلاح نه سی ترلاسه کوی .

اودتفسير امام ابن کثير ددی آيت په تفسير کی دی طرف ته هم اشاره فرمايلی ده ، چی دلته يی په آيت کی ، من تکون له عاقبة الدار : فرمايلی دی ، عاقبة الدار الاخرة يی نه دی فرمايلی ، ددی څخه معلوميږي چی داخرت دکورڅخه مخکی ددنياپه کورکی هم اخرفلاح اوکاميابی دالله ﷻ نيکانو بندګانوته حاصليږي لکه چی دنبی کريم ﷺ او صحابه کرامو ﷺ حالات په دی شاهد دی ، چی په لږ زمانه کی ټول دقوت او اقتدار خاوندان د دوی په مخکی خوار او ذليل سول او ملکونه يی د دوی په لاسونو فتح سول ، په خپله درسالت په زمانه کی ټوله جزيره عرب دده ﷺ ماتحت سوه ، ديمن اوبحرين څخه واخله دشام ترحده پوری د دوی حکومت خپور سو ، بيا دده ﷺ دخلفاؤ او صحابؤ په لاسو تقريبًا پوره دنيا داسلام دجنډی لاندی راغله او دالله ﷻ دا وعده پوره سوه ، كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ په دويم آيت کی ارشاد دی .

اِلَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ : يعنى مونږ دخپلو رسولانو مدد کوو او دهغه خلقو چې ايمان راوړی په دی دنياکی هم اوپه هغه ورځ هم کله چې په عملونو شاهدی کوونکی په شاهدی ودريږي : يعنى دقيامت په ورځ .

په څلورم آيت کی يې دعربومشرکان د دوی په يوه خاصه گمراهی اوغلط کاری باندی خبردار کړی دی ، دعربوداعادت ووچې دفصل اوباغونواودارنگه دتجارت څخه به څه پيداوارچې وسوپه دی کی به يې يوه حصه دالله ﷻ دپاره اويوه حصه دخپلوبتانودپاره ويستله ، دالله ﷻ دنوم حصه به يې په غريبانو فقيرانو اومسکينانو خرڅ کوله اودبتانودنوم حصه به يې دبت خانی په محاورانو اوحفاظت کوونکو خرڅ کوله .

اول خو د دوی دا ظلم څه کم ظلم نه وو چې ټول شيان الله ﷻ پيداکړی دی اودهرشی پيداوار هم هغه ورکوی اوبيادهغه د ورکړل سوو شيانو کی بتان شريکوی اوپه دی دپاسه به يې ظلم دا کوی چې کله چيری په پيداوار کی به څه کمی راغی نو دکمی به يې دالله ﷻ په حصه باندی په دی وينا سره پوره کول چې الله ﷻ غنی دی ، زمونږ دشيانو محتاجه نه دی او دبتانو حصه به يې هم پوره کوله اودخپل استعمال حصه هم کله چې به داسی وسوه چې دبتانو دحصی څخه يا د دوی دخپلی حصی څخه به څه شی دالله ﷻ په حصه کی ولويدی دحساب پوره کولو دپاره به يې ددې څخه ويستی او که معامله به په عکس وسوه چې دالله ﷻ دحصی څخه به دبتانو په حصه کی يا د دوی په حصـه کی څه شی راغلی نوهغه به يې هلته پريښووی ، او دا به يې ويل چې الله خوغنی دی که دده دحصی څخه څه شی کم هم سی نو خيردی ، قرآن کريم د دوی دا گمراهی اوغلط کاری ذکر کړی ده او فرمايی ، سَآءَ مَايَحْكُمُوْنَ : يعنى ددې خلقو دا فيصله خومره ناکاره اودشرم ده چې چا دوی او د دوی ټول شيان پيدا کړل ، نو اول يې دهغه سره نور شريك کړل بيا يې دهغه حصه هم په مختلفو بهانو سره نوروته نقل کړه .

(کافرانوته په دی خبرداری کي دمسلمانانو دپاره عبرت)

دا خودعربو مشرکانوته په يوه گمراهی اوغلط کاری باندی خبرداری وه ، ددی سره په دی ضمن کی دهغو مسلمانانو دپاره هم دعبرت تاز يانه ده ، کوم چې دالله ﷻ ورکړی ژوند اودهغه د ورکړی اندامونو پوره طاقت په مختلفو حصو کی تقسيموی ، دعمر او وخت يوه حصه دالله ﷻ اودهغه دعبادت دپاره خاص کوی ، حال دا دی چې حق دا وو چې دعمر ټول وختونه اوساعتونه يی دهغه دعبادت اوطاعت دپاره وقف وی ، دانسانی ضرورتونو اومجبورو دپاره يی ددې څخه څه وخت دځان دپاره هم ويستل ، او حق خودا دی چې بيا هم دهغه دشکر حق نه اداکيږي ، مگر زمونږ حال دا دی چې په شپه او ورځ څلويشو ساعتونو کی که مونږ څه وخت دالله ﷻ ديادو او دعبادت دپاره مقرر کړی هم وی خوکله چې څه ضرورت راپېښ سی نو نه دخپل کار په وخت کی خلل راولو ، نه دآرام په وخت کی ، ټوله نزله په هغه وخت کی گوزار وو ، کوم چې دلمانځه ، تلاوت ياعبادت دپاره مقرر وی ، که څه کار راپيش سی يا بيماری يا څه بل ضرورت ، نودټولو څخه اول ددې اثر په هغه وخت لويږي کوم چې مونږ دالله ﷻ دذکر ياعبادت دپاره خاص کړی وی ، دا څومره غلطه فيصله اوناشکری ده الله ﷻ دی مونږ ټول مسلمانان ددې څخه وساتی (آمين)

وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ

او دارنگه ښائسته کړی دی دیرو مشرکانو ته قتل د اولاد د دوی د دوی شریکانو

لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ

چی هلاك کړی دوی او خلط ملط کړی په دوی دین د دوی ، او که الله ﷻ غوښتلای نو دوی به دا کارنه

فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾ وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ

وای کړی نو پریږده دوی پوه سه او د دوی دروغ ، او وایی چی دا حیوانان او فصل منع دی

لَّا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَن نَّشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ

دا به هیڅوك نه خوری مگر چالره چی مونږ غواړو د دوی په خیال او په ځینو حیوانانو یی سپرتیا حرام کړل

ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ

او په ځینو حیوانانو د ذبح په وخت کی دالله نوم نه اخلی ، په الله دروغ جوړوی

سَيَجْزِيهِم بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ

دیر ژر به هغه سزا ورکړی دوی لره ، ددې درواغو ، او وایی کوم بچی چی ددې حیوان په نس

الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا ۖ وَإِن يَكُن

کی دی ، دا به خاص زمونږ سړی خوری ، او دغه حرام دی زمونږ په ښځو او کوم بچی

مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ

چی مړ وی نو دده په خوراك کی به ټول برابر وی ، هغه به سزا ورکړی دوی لره ، د دوی دبیانونو هغه حکمت والا

عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

پوه دی ، بیشکه خراب سول چا چی قتل کړو اولاد په ناپوهی سره بغیر دعلم څخه

وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

او حرام یی کی هغه رزق چی الله ورلره ورکی ، دروغ جوړول په الله باندی بیشکه دوی گمراه سول او نه سول لار پیدا کونکی.

دآيتونوترون : په تيرو آيتونو كې دمشركانو دباطلو عقيدو دكفر اوشرك بيان وو ، په دې آيتونو كې د دوى دعملي غلطيو اوجاهلانو رسمونو ذكر دى ، دكومو جاهلانه رسمونو ذكر چې په دې آيتونو كې راغلى دى ، هغه دا دى .
اول په غله اوميوه كې څه حصه دالله په نوم جلا كوى اوڅه دبتانو اوشيطانانو په نوم ، بياتفاقًا كه دالله ﷻ دحصې څخه څه دبتانو په حصه كې يوځاى سى نو هم دغه شان يې پريږدى ، اوكه معامله په عكس وسى نوليرى كوى يې اودبتانو حصه پوره كوى ، او بهانه دا وه چې الله ﷻ غني دى ، دده حصه كه كمه سى نو هيڅ نقصان نسته اوشريكان محتاج دى ، د دوى حصه كمول نه دى په كار ، ددې ناكاره رسم بيان ددې ذكر سوو آيتونو څخه په مخكې آيتونو كې راغلى دى .
دويم رسم دا وو چې بحيره ، سائبه حيوان به يې دبتانو په نوم باندې پريښوول اودا به يې ويل چې دا كار دالله ﷻ دخوشحالي دپاره دى ، په دې كې هم دبتانو حصه دا وه چې عبادت دهغوى وو او دالله ﷻ حصه دا سوه چې دا به يې دالله ﷻ خوشنوى گڼله .
دريم رسم دخپلو لوڼو دقتل كولو وه .
څلورم رسم ځينې فصل به يې دبتانو په نوم كوى او ويل به يې چې ددې اصل مصرف صرف سړى دى ، ښځوته ددې څخه څه وركول نه وركول زموږ په مرضى باندې دى د دوى حق دمطالبې نسته .
پنځم رسم به يې دغه شان كار په څاروو كې كوى چې ځينې به يې په كې دسړو دپاره خاص كول .
شپږم رسم چې كوم څاروى به يې دبتانوپه نوم پريښوول په هغوى به يې سپرتيا كول اوبار وړل حرام گڼل .
اووم رسم ، ځينې څاروى به يې خاص كول چې په هيڅ موقع به يې پرې دالله نوم نه اخستى ، نه دلښلو په وخت كې نه دسپريدو په وخت كې اونه د ذبح كولو په وخت كې .
اتم رسم دا وو چې دكومو حيوانانونوم به يې بحيره ياسائبه كيښووى دبتانوپه نوم به يې پريښوول د دوى دذبح په وخت كې به كه ورڅخه بچې دنس څخه ژوندى راووتى نودغه به يې هم ذبح كوى خودا به صرف دسړو دپاره حلال وو اودښځو دپاره به يې حرام گڼل اوكه بچې به مړ را ووتى نودټولو دپاره به حلال وو .
نهم رسم ، دځينې حيوانانو شيدى به يې دسړو دپاره حلال او دښځو دپاره حرام گڼل .
لسم رسم دبحيره سائبه وصيله حامي څلورم قسم حيوان وو تعظيم به يې عبادت گڼى .
(دا ټول روايتونه په در منثور اوروح المعاني كې دحضرت ابن عباس رضي الله عنه مجاهد رحمه الله ابن زيد رحمه الله اوسيدى رحمه الله څخه په روايت دابن منذر رحمه الله ابن ابى حاتم رحمه الله ابن ابى شيبه ، ابن حميد نقل دى .
(دبيان القرآن څخه)

لنډتفسير : دغه ډول ددېرو مشركانوپه خيال كې د دوى معبودانو (شيطانانو) دخپل اولاد قتلول ښه ښكاره كړى دى (لكه په جاهليت كې دانجونو قتلول يا ژوندى ښخولو رسم وو) ددې دپاره چې (ددې ناكاره كار په كولو سره) هغه (شيطانان) دوى (مشركانو) لره (په وجه دمستحق كيدو دعذاب) برباد كړى او ددى دپاه چې د دوى لارى وركه كړى (چې هميشه په غلطي كې مبتلي وى اوته د دوى په دې ناكاره حركتونو سره مه غمجن كيږه څكه چې) كه الله ﷻ ته (د دوى ښه كول) منظور وى نو داسى كار به يې نه وو

کړي نو ته ﷺ دوی ته اوڅه چې دوی غلطي خبرې جوړوي (چې زمونږ دا کار نه دی) هم دغسې پريږده (هيڅ فکر مه کوه، مونږ به ورسره پوهه سو) او دوی په خپل (غلط) خيال سره دا هم وايي چې دا (خاص) څاروي دي او (خاص) فصلونه دي چې ددې استعمال هر سړي لره جائز نه دی، دا هيڅوك نه سي خوړی ماسوا دهغو څخه کوم چې مونږ غواړو (لکه چې په څلورم اوپنځم رسم کی ذکر سول) او (داسې وايي چې دا خاص) څاروي دي په کوموچې سپرتيا يا بار وړل حرام سوي دي (لکه چې په شپږم رسم کی ذکر سو) او (داسې وايي چې دا خاص) څاروي دي په کومو چې (دالله نوم اخستل نه دي په کار، نو ددې عقيدې په وجه سره په هغوی) دا خلق دالله نوم نه اخلي (لکه چې په اووم رسم کی ذکر سو او دا ټولې خبرې) محض په الله د درواغو جوړولو په طور باندې (وايي درواغ په دې وجه چې دوی دا کارونه دالله ﷻ دوی ته ددې درواغو جوړولو سزا ورکړي (اوس يې څکه وويل چې قيامت کوم چې راتلونکی دی، ليرې نه دی اوځينې ځينې سزا ګانې خو به دمرګ سره شروع سي) اوهغوی (داهم) وايي چې کوم شی ددې څارو دنس څخه (راوتونکی) وی (مثلا شيدې يا بچی) هغه خاص زمونږ دسړو دپاره (حلال) دي اوزمونږ په ښځوحرام دی اوکه هغه (دنس څخه را وتلی بچی) مړ وي نو په دي (نفع اخستو) کی (سړي اوښځې) ټول برابردي (لکه چې په اتم اونهم رسم کی ذکر سول) اوس الله ﷻ دوی ته د دوی د (دې) غلطو خبرو سزا ورکوي (غلطې خبرې هغه دي کومې چې اوس په درواغو جوړولو کی تيرې سوې او تراوسه پورې چې يې سزا نه ده ورکړې نووجه داده چې) بيشکه هغه حکمت والادی (دځينې حکمتونو په وجه يې مهلت ورکړی دی او تراوسه پورې په سزا نه ورکولو سره دې داسې نه ګڼې چې ګوندې هغه خبرنه دی څکه چې) هغه لوی علم والا دی (دې دهر څه څخه خبردی ومخکې په لنډه سره دانجام ذکر کوی فرمايي چې) واقعی په خرابۍ کی ولويدل هغه خلق چاچې (دا ذکر سوي کارونه خپله طريقه جوړه کړه چې) خپل اولاد يې محض په حماقت سره بې دڅه (معقول اومقبول) سند څخه قتل کړل اوکوم (حلال شيان چې دوی ته الله ﷻ دخوړلو چښلو دپاره ورکړي وی، هغه لره يې په عقيده ياعمل سره حرام کړل (لکه چې لوړ په رسمونو او رهمونوکی چې منشاء دټولويوه ده، ذکر سو او دا ټول) محض په الله ﷻ د درواغو جوړولو په طور باندې (وسو لکه چې لوړ په قتل د اولاد کی، يفترون : اوپه حرامولو دحيوانانو کی افترآءً جلا جلا هم راغلی دی) بيشکه دا خلق په ګمراهی کی ولويدل او (دګمراهی نوی نه ده بلکه پخوانی ده څکه چې مخکې هم) چيرې دوی په لاری باندې نه وو (نو په : ضلوا : کی خلاصه دلاري اوپه ، ماکانو ، کی ددې تاکيد او په : خسروا ، خلاصه دبدانجام چې عذاب دی ذکر کړل سو)

وَهُوَ الَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ

او هغه پيدا کړی دی باغونه چې په پرچتو خورول کيږي او په چتونو نه خورول کيږي ،

وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا

اودخرما درختی اوفصلونه چې مختلفه يې ده ميوه اوپيدا کړی يې دی زيتون او انار ديوبل په شان

وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ

او جلا جلا هم ، خوري د دوی دمیوی څخه هرکله چي میوه ونیسي او اداکوی ددې حق په کومه ورځ

حَصَادِهٖ ۖ وَلَا تُسْرِفُوْا ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۱۴۱﴾ وَمِنَ الْاَنْعَامِ

یې چي پریکوي ، او بې ځایه خرڅ مه کوی ، دهغه نه خوښیږي بې ځایه خرڅ کوونکی ، او پیداکړی یې دي

حَمُوْلَةً وَّفَرْشًا ۚ كُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ

دحیوانانو څخه باروړونکی او مځکی سره لګیدونکی، خوري دالله د رزق څخه او مه ځی دشیطان په قدمونو باندی

الشَّيْطٰنِ ۚ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۱۴۲﴾

هغه ستاسی دښمن دی ښکاره

لنډتفسیر: او هغه (الله ﷻ) دی چاچي باغونه پیدا کړل، هغه هم کوم چي پرچتونو باندی خیژول کیږی (لکه انګور) او هغه هم کوم چي پرچتونو باندی نه خیژول کیږی (یا په دی وجه چي خپریدونکی بوټي نه دی لکه تنه داری درختي یاسره ددی چي خپریدونکی بوټي دی خو عادت نه دی لکه: هندوانه خټکی، اونور) او دخرما درختي او فصلونه (هم هغه پیدا کړیدی) په کوموکی چي دخوراك شیان په مختلف طورسره (حاصل) وی، اوزیتون او انار (هم هغه پیدا کړي دی) کوم چي (انار انار) دیو بل سره (اوزیتون دیوبل سره په رنګ، خوند ، شکل اومقدارکی په څینوصفتونوکی هم) دیوبل مشابه وی او (کله) دیوبل سره مشابه هم نه وی (او الله ﷻ دا شیان پیدا کړل او اجازت یی کړي دی چي) ددی تولو پیدا وار خوری برابره خبره ده که دهغه وخت څخه وی) کله چي هغه راووزی (اولا پاخه سوی نه وی) او (خامخا ددی سره دومره ضروری ده چي) په دی کی چي دکوموخلګو حق (په شریعت سره) واجب دی (یعنی خیر اوخیرات) هغه ددی دپریکولو په ورځ (مسکینانو ته) ورکوی او (په دی ورکولوکی هم) ترحد (شرعی اجازی) زیاتی مه کوی یقیناً هغه (یعنی الله ﷻ) ترحد څخه (دشرعی داجازت څخه) زیاتی کوونکی نه خوښوی او (څنګه چي باغونه او فصلونه الله ﷻ پیدا کړي دی ، دغه ډول حیوانات هم نو) په حیوانانو کی لوړ قد والا (هم) او کوچنی قد والا (هم هغه پیدا کړي دی او د دوی په باره کی یی هم په مثل دباغونو اودفصلونو اجازت کړي دی چي) څه چي الله ﷻ تاسی لره درکړي دی (او په شریعت سره یی حلال کړي دی ، هغه) خوری او (دخپل طرف څخه دحراموالی په احکامو جوړولو) دشیطان پرقدمونو باندی مه ځی، بیشکه هغه ستاسی ښکاره دښمن دی (چي تاسی سره دښکاره او واضح کیدو ددلیلونو ګمراه کوی)

معلومات اومسئلي: په تیرو آیتونوکی دمکی دمشرکانو ددی ګمراهی ذکر وو چي دالله ﷻ په پیداکړو

څیرانانو او دده په ورکړو نعمتونوکی دی ظالمانو دخپلو لاسونو جوړ کړی بی روحه بتان داالله ﷻ سره حصه دار مقرر کړي دی کوم شی چی دوی په طور دعبادت یاصدقی یاخیرات وباسی ، په دی کی یوه حصه داالله ﷻ او دوهمه حصه دبتانو مقرر کوی ، بیا داالله ﷻ حصه هم په مختلفو حیلو اوحوالو سره دبتانوپه حصه کی وراچوی. دغه ډول نورو ډیرو جاهلانه رسمونو ته یی دشریعت دقانون حیثیت ورکړیدی. په ذکرسوو آیتونوکی په اول آیت کی الله ﷻ دبوټو او درختومختلف قسمونه اوددی په ناندو اومیووکی دخپل کامل قدرت دحیرانونکو کمالونو ذکر وفرمایی اوپه دوهم آیت کی دغه ډول دحیوانانو دمختلفو قسمونو دپیدائش ذکریی وفرمایی، دوی ته یی ددوی پرګمراهی خبرداری ورکی چی دا جاهلان خلګ څنګه دعلیم اوخبیر قادرِ مطلق سره بی خبره بی شعوره اوبی روحه اوبی طاقته شیان شریك جوړوی. اوبیایی دوی ته دنیکی لاری اوصحیح عمل طرف ته هدایت وفرمایی چی کله ددی شیانوپه پیدا کولو اوتاسی ته په درکولو کی څوك شریك نسته نوپه عبادت کی دوی شریکول انتهایی کفران دنعمت اوظلم دی چاچی داشیان پیدا کړل ، تاسی ته یی درکړل اوستاسی دپاره یی داسی مسخر کړل چی څنګه غواړی، استعمالولی یی سی اوبیایی داټول شیان ستاسی دپاره حلال کړل، پرتاسی فرض دی چی ددی نعمتونو څخه دفائدی اخیستلوپه وخت کی دشکر حق ادا کی. شیطانی خیالونه اوجاهلانه رسمونه خپل دین مه جوړوی.

په اولنی آیت کی د ، اَنْشَاَ معنٰی ده پیدا کول، او: مَعْرُوْشَاتٍ دعرش څخه جوړ دی معنٰی یی ده، پورته کول اولوړول، د: مَعْرُوْشَاتٍ څخه مراد ددرختو هغه بوټی دی چی پرچوپالونو (مناګانو) باندی خپرول کیږی، لکه انګور اوځینی ترکاری، اوددی په مقابله کی په: غَیْرَ مَعْرُوْشَاتٍ کی هغه ټولی درختی شاملی دی چی څانګی یی لوړ نه لوړیږی، برابره خبره ده که تنه داره وی اوکه دذیلو درختی وی اوذیلی یی پر مځکه خپریږی، لوړ نه خیژی لکه هندوانه ، خټکی اونور.

اود ، نَخْل معنٰی دخرماوو درخته ده او: ذَرْعَ هرقسم فصل ته ویل کیږی، او زَیْتُوْن دزیتون درختی ته هم وایی اومیوی ته یی هم، او: رُمَّانْ انارته ویل کیږی، په دی آیتونوکی الله ﷻ اول په باغونوکی دپیدا کیدونکو درختو دوه قسمونه بیان کړل، یوقسم هغه چی ښاخلی یی پورته خیژول کیږی، دوهم قسم هغه چی ښاخلی یی پورته نه خیژول کیږی، په دی کی یی خپل حکمت بالغه اوکامل قدرت ته اشاره کړیده، چی دیوی خاوری اویو اوبو، یوی هوا اوفضاء څخه څنګه مختلف قسم بوټی پیدا کوی، بیاددی دمیوو تیاریدل، شنه اوتازه یی ساتل اوپه دی کی په زرګونو اینبوول سوی خاصیتونه، چی ځینی درختی یی داسی جوړی کړیدی چی ترڅو پوری یی چوپال (منا) ته ونه خیژوی، میوه نه نیسی اوکه یی ونیسی هم خو غټیږی اولوئیږی نه ، لکه انګور کدو اونور، اوځینی درختی یی داسی کړي دی چی که لوړ یی خیژوی یاخونه خیژی اوکه خیژی هم خوبیایی میوه کمزوری وی لکه خټکی، هندوانه اونور، اوځینی درختی یی پرمضبوطو تنو باندی داسی درولی او جګی کړی دی چی دانسان په کاریګری کی

عادتًا داسی ممکن نه وو او د درختو دارنګارنګ والی محض اتفاقی نه دی بلکه په لوی حکمت او د میوو دمزاج په خاصیت سره دی ځینی میوی په مځکه او خاوری سره غټیږی او پخیږی او ځینی په خاورو لګیدو سره خرابیږی، ځینی په لوړو ښاخونو پوری په زنګیدو دهوا اولمر، سپوږمی اوستورو په شعلو سره رنګ حاصلوی، دهری یوی دپاره قدرت دهغه په مناسبت سره انتظام کړی دی ، فَتَبَارَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِیْنَ.

تر دی وروسته یی په خصوصی طور سره دخرما د درختی او فصلونو ذکر وکی دخرما میوه په عام طور سره دخوند اومزی دپاره خوړل کیږی اودضرورت په وخت کی ورڅخه دپوره خوراك کارهم اخیستل کیږی او دفصلونو څخه پیداکیدونکی غلی په عام طورسره دانسانانو اوحیواناتو دخوراك دپاره استعمالیږی ، ددی دواړو دذکر کولو څخه وروسته فرمایی ، مُخْتَلِفًا اُکُلُهٗ په دی کی د، اُکُلُهٗ ضمیر فصل (زرع) ته هم راجع کیدی سی او دخرما (نخل) طرف ته هم، په هرحال دواړه ورڅخه مراد دی ، معنی دا ده چی په خرماؤ کی مختلف قسمونه اودهرقسم خوند دی اوپه فصلونوکی مختلف قسمونه په سوونو دی او دهر قسم خوند اوفائدی مختلفی دی ، دیوی خاوری اوبو اومځکی څخه په راوتونکو میوو کی دومره عظیم الشان تفاوت اوبیا دهرقسم دفائدو اوخاصیتونو حیرانوونکی اختلاف اورنګ رنګ والی، یومعمولی عقل لرونکی انسان هم په دی منلو مجبوره کوی چی ددی پیدا کوونکی څوك داسی هستی ده چی په قیاس کی نه راځی اونه دهغه دعلم او حکمت اندازه څوك انسان لګولی سی .

تردی وروسته یی دوه شیان نور ذکر کړل ، یعنی آنار اود زیتون میوه ، چی میوه هم ده اوترکاری هم او ددی تیں ترټولو تیلو صفا ، شفاف او په عمده والی سره ډیری فائدی اوخاصیتونه هم لری ، دزرګونو مرضونو یو ښه علاج دی دغه ډول دانار ډیری فائدی اوخاصیتونه دی ، چی هر عام اوخاص پری پوه دی ، ددی دواړو میوو دذکر کولو څخه وروسته فرمایی ، مُتَشَابِهًا وَّغَیْرَ مُتَشَابِهٍ یعنی په دوی کی دهر یوه میوه څه داسی وی چی په رنګ اوخوندکی یو ډول وی او څه داسی هم وی چی رنګ اوخوند یی مختلف وی اودا دځینو دانو رنګ، خوند اومقدار یو ډول والی او دځینو مختلف والی په انارکی هم وی اوپه زیتون کی هم، ددی ټولو قسمونو درختو اومیوو ذکر کولو څخه وروسته یی په دی آیت کی انسان ته دوه حکمونه کړي دی ، اولنی حکم په خپله دانسان دخواهش اودنفس دتقاضی پوره کولو دی ، فرمایی کُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖ اِذَآ اَثْمَرَ یعنی ددی درختو اوفصلونو میوی خوری کله چی دوی میوه ونیسی ، په دی کی ددی خبری طرف ته اشاره ده چی ددی ټولو قسمونو درختو پیدا کوونکی مالك مقصدپه دوی سره خپل څه ضرورت پوره کول نه دی، بلکی ستاسی دفائدی دپاره یی پیدا کړیدی، پس ستاسی اختیار دی چی داخوری اوفائدی ورڅخه اخلی، او ، اِذَآ اَثْمَرَ یی وفرمایل اودی طرف ته یی اشاره وکړه چی د درختو دښاخونو اوڅانګو څخه میوه را ایستل ، ستاسی کار نه دی اونه ستاسی په وس کی ده ، کله چی دالله ﷻ په اذن دغه میوه راوزی نو دخوړلو اختیار یی دغه وخت تاسی ته حاصل سی، برابره خبره ده که هغه لا اوس پخه سوی وی اوکه نه .

دمځکي عشر: دوهم حکم یې دا وکې و وَاٰتُوْا حَقَّهٗ یَوْمَ حَصَادِهٖ د اٰتُوْا معنٰی ده ، راوړی یا ، ادا کی ، او: حصاد وایې دفصل ریبلو یاشکولو ته دمیوی ، اود: حَقَّهٗ ضمیر هرهغه دخوراك شی ته راجع دی، دکمو چی لوړ ذکر سوی دی، معنٰی داده چی داټول شیان خوری اوچینبی او استعمالوی، مګر یوه خبره یاده ساتی چی دفصل ریبلو یامیوی شکولوپه وخت کی ددی حق هم ادا کوی، دحق څخه مراد په غریبانو اومسکینانو صدقه کول دی، لکه چی په بل آیت کی په عامو الفاظوکی ارشاد دی ، وَالَّذِیْنَ فِیْٓ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُوْمٌ ۝ لِّلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُوْمِ : یعنی دنیکو خلکوپه مالونوکی مقرر حق وی دغوښتونکو اونه غوښتونکو دفقیرانو اومسکینانو.

مراد ددی صدقی څخه عامه صدقه خیرات دی یاهغه صدقه چی دمځکی زکوٰة یاعشر ورته ویل کیږی، په دی کی دتفسیر دامامانو ، اصحابو ﷺ اوتابعینو دوه قولونه دی، ځینی حضراتو اولنی قول اختیار کړیدی او وجه دابنیی چی دا آیت مکی دی، اوزکوٰة دهجرت څخه دوه کاله وروسته په مدینه منوره کی فرض سوی دی، په دی وجه دلته دحق څخه مراد دمځکی زکوٰة نسی کیدی، اوځینی حضراتو دا آیت په مدنی آیاتونوکی شمیر کړیدی اودحقّ څخه مراد یی دمځکی زکوٰة اوعشر اخیستل دی.

اودتفسیر امام ابن کثیرپه خپل تفسیرکی او ابن عربی اندلسی په احکام القرآن کی ددی فیصله داسی کړي ده ، چی آیت که مکی وی اوکه مدنی په دواړو صورتونو کی دآیت څخه دمځکی زکوٰة یعنی عشر مراد کیدی سی، ځکه چی ددوی په نزد دزکوٰة دواجبیدو اصل حکم په مکه کی نازل سوی وو، دسورةِ مزمل آیت دزکوٰة پر حکم باندی مشتمل دی چی په اتفاق سره مکی دی البته دزکوٰة مقدار اونصاب مقرر کیدل اونور ترهجرت وروسته سوي دی، او ددی آیت څخه یوازی دومره معلومیږی چی دمځکی پرپیداوار باندی دالله ﷻ دطرف څخه څه حق لازم سوی دی اودمقدار تعین یی په دی کی ذکرنه دی، په دی وجه دمقدارپه حق کی دا آیت مجمل دی اوپه مکه کی ددی مقدار ټاکل په دی وجه ضروری نه وو چی هلته مسلمانانوته دا اطمینان حاصل نه وو، چی دباغونو اومځکو پیداوارپه آسانی سره حاصل کی، په دی وجه په دغه زمانه کی خو رواج هغه ووکوم چی دمځکی څخه په نیکو خلکوکی راروان وو، چی دفصلونو ریبلو یامیوی شکولو په وخت کی به کم غریبانان هلته جمع وه، هغوی ته به یی څه ورکول، څه خاص مقدار مقررنه وو، داسلام څخه اول په نورو امتونوکی هم دفصل اومیووپه دی ډول دصدقی ورکولو رواج دقرآن کریم په آیت ، اِنَّا بَلَوْنٰهُمْ كَمَا بَلَوْنَآ اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ کی ذکر دی ، دهجرت څخه دوه کاله وروسته چی ځنګه په نورو مالونوکی دنصاب اودزکوٰة دمقدار تفصیلات نبی کریم ﷺ دوحی په ذریعه بیان کړل ، دغه ډول یی دمځکی دزکوٰة بیان وفرمایی کم چی دحضرت معاذبن جبل اوابن عمر اوجابربن عبدالله ﷺ په روایتونوکی، په ټولو کتابونو داحادیثوکی نقل دی: مَاسَقَتِ السَّمَآءُ فَفِیْهِ الْعَشْرُ وَمَا سُقِیَ بِالسَّانِیَةِ فَنِصْفُ الْعُشْرِ، یعنی په بارانی مځکوکی کوم ځای چی داوبه کولوڅه سامان نه وی، یوازی په باران باندی دپیداوار دار اومدار وی ددغه مځکو په پیداوارکی لسمه حصه په طور دزکوٰة

ایستل واجب دی اوکمی مځکې چې په څاهانو سره اوبه کول کیږي دهغوي دپیداوار شلمه حصه واجب ده دزکوة په قانون کې اسلامي شریعت دهرقسم په زکوة کې داخبره دبنیادي اصولو په طورسره استعمال کړیده، چې په کوم پیداوار کې محنت اوخرڅ کم وي په هغه کې دزکوة مقدار زیات وي، اوڅومره چې محنت او خرڅ په یو پیداوار کې زیاتیږي دغومره دزکاة مقدار کمیږي، دمثال په طور داسې پوه سئ چې که چاته پخواني خزانه ورپیدا سې یادسرو اوسپینو کان پیدا کې نوددې پنځمه حصه په طور دزکوة پرده لازمه ده، ځکه چې محنت اوخرڅ په کښې کم اوپیداوار زیات دی تردي وروسته دباراني مځکې نمبردی چې محنت اوخرڅ پکښې ترلږ لا لږ دی نوددی زکوة دپنځمی حصې نیمایی دی یعنی لسمه حصه ده، تردي وروسته هغه مځکه ده چې په څاه یا دنهرپه اخستل سوو اوبو سیرابه کول کیږي، په دې کې محنت او خرڅ زیات سو نوزکوة یې هم ددې څخه نیم سو یعنی شلمه حصه سوه، تردي وروسته عام سره سپین او دتجارت مال دی چې په حاصلولو اوزیاتولو باندي یې خرڅ هم زیاتیږي اومحنت په کښې هم زیات دی نو ددي زکوة ددې نیم یعنی څلویښتمه حصه سوه .

دقرآن په ذکرسوي آیت کې اوداحادیثوپه ذکر سوو روایتونوکې دمځکې دپیداوار دپاره څه نصاب نه دی مقرر سوی، په دې وجه دامام اعظم ابوحنیفه اوامام احمد بن حنبل ﷫ مذهب دا دی چې دمځکې پیداوار که لږ وي اوکه زیات په هرحال زکوة ایستل ورڅخه ضروري دي ، دقرآن کریم دسورة بقرة په آیت کې چې دمځکې دزکوة ذکردی، هلته هم ددې دپاره څه نصاب ذکر نه دی ، ارشاد دی ، اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ : خرڅ کوي دخپلې حلالي ګټې څخه اودهغه شي څخه کوم چې مونږ ستاسې دپاره دمځکې څخه را ایستلي دي .

دتجارت په مالونو اوحیوانانو کې خونبي کریم ﷺ نصاب بیان کړي دی ، چې د دوه پنځوس نیمو تولو سپینو زرو څخه په کوموکې زکوة نسته، ترسلو بزو پنځو اوښانو څخه په کوموکې زکوة نسته ، لیکن دمځکې دپیداوار متعلق چې کوم بیان په لوړ حدیث کې راغلی دی په دې کې هیڅ نصاب نه دی ښوول سوی، په دې وجه په هرلږ اودیرکې دمځکې دپیداوار څخه لسمه یاشلمه حصه ایستل واجب دي ز

دآیت په آخرکې فرمایي ، وَلَا تُسْرِفُوْا اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ : یعنی ترحد زیات خرڅ مه کوی ، ځکه چې الله ﷻ فضول خرڅ کوونکي خلګ نه خوښوي، دلته سوال دا دی چې دالله ﷻ په لاره کې که یوسړي خپل ټول مال بلکې ځان هم خرڅ کې نودی ته اسراف نه ویل کیږي، بلکې دحق ادا کول ورته ویل هم ګران دی، بیا دلته د(اسراف څخه دمنع کولو څه مطلب دی؟ جواب دادی چې په یوطرف کې داسراف نتیجه عادتًا په بل طرف کې کموالي اوکوتاهي راولي ، کوم سړی چې په خپلو خواهشاتو کې بې دریغه، ترحد زیات خرڅ کوي، هغه عام طور دنوروپه حقونو ادا کولوکې کوتاهي کوي، دلته یې ددې کوتاهي څخه منع کړي ده ، یعنی چې یوطرف ته سړی خپل ټول مال دالله ﷻ په لاره کې خرڅ کې اوخالي لاس پاته سی نو داهل اوعیال او خپلوانو بلکه خپل نفس حقونه به څنګه اداکی ، په دې وجه یې داهدایت کړي دی چې دالله ﷻ

په لاره کې په خرڅ کولو کې اعتدال ساتې چې تول حقونه اداسي

ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ۚ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ؕ قُلْ ءٰٓالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ

پیدا کړي یې دي اته نرا وښځه، د پسو څخه دوه او د بزو څخه دوه، ووايه چې دواړه نران الله حرام کړي دي یا دواړه ښځې.

اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ؕ نَبِّئُوْنِيْ بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ

یا هغه چې مشتمله وي په هغه محفوظې داني د دواړو مادو وښياست ماته سند که تاسې

صٰدِقِيْنَ ﴿۱۴۳﴾ وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ؕ قُلْ

رښتیني یاست ، او پیدا کړي یې دي داوښانو څخه دوه او د غواګانو څخه دوه ووايه

ءٰٓالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ

چې آیا دواړه نران یې حرام کړي دي او یا دواړه مادي یا هغه چې مشتمله وي ورباندې بچه داني

الْاُنْثَيَيْنِ ؕ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ وَصّٰىكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا ۚ فَمَنْ اَظْلَمُ

د دواړو ښځو ، آیا تاسې حاضروې څه وخت چې الله ﷻ تاسې ته دا حکم کړی وو ؟ بیا د هغه څخه

مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

زيات ظالم څوک دي چې جوړوي په الله ﷻ باندې دروغ چې خلق ګمراه کړي بې تحقيقه ، بیشکه الله ﷻ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۴۴﴾

هدايت نه کوي ظالمانو خلقو ته .

تفسیر: (اودا حیوانان په کومو کې چې تاسې حلال اوحرام کوی) اته نره اومادي (يې پيدا کړيدي) يعني ميږه (اوپسه) کې دوه قسمه (يونر يوماده) اوپه بزه کی دوه قسمه (يونر يوماده) ته (دوی ته) ووايه چې (داوښياست چې) آيا الله ﷻ (په دې دواړو حيوانانوکې) دواړه نران حرام کړي دي اوکه دواړه مادي (يې حرام کړي دي) يا هغه (بچې) کم چې دواړې مادې یې په (خپله) ګیډه کې لری (هغه بچې نر وی اوکه ماده يعنې تاسې چې په کومومختلفو صورتونو سره دحرموالي دعوه کوی نوآیا حرام والی الله ﷻ فرمايلی دی) تاسی ماته په یو دليل سره څو وښياست که چیرې (په خپله دعوه کې) رښتيني ياست (داخو دکړچنې قد والا دحيوانانو متعلق بيان وسو مخ ته دلوی قد والاوو بيان دی چې په پسه اوبزه کې یې هم

نر اوماده پیدا کړل، لکه چې بیان یې وسو) او (دغه شان) په اوښ کې دوه قسمونه (یونر اویوه ماده)
اوپه غوا (میږه) کې دوه قسمونه (یونر اویوه ماده یې پیدا کړل) ته (په دې باره کې هم) ووایه چې (داخو
ونبیاست چې) آیاپه دې دواړو (حیوانانو) کې الله ﷻ نران حرام کړي دي اوکه دواړې مادې (یې حرام کړي
دي) اوکه هغه (بچي) کوم چې دې دواړو مادوپه (خپله) ګیډه کې اخیستي وي (دغه بچي نروي اوکه
ماده، ددې هم دغه مطلب دی چې تاسې کم په مختلفو صورتونو کې دحرامو دعوی کوی نو آیا دا
حراموالی الله ﷻ فرمایلی دی ؟ په دې باندې یودلیل قائمول په کار دي چې ددې دوې طریقې دي یو خو
دا چې دیو رسول یاملائکې په واسطه سره وي ، نو په مسئله دنبوت اووحی سره خوتاسې انکارکوی
نودا اړخ خونسې اختیارولی، نودوهمه طریقه ددعوی کولو مقرره سوه چې په خپله الله ﷻ بې واسطې
تاسې ته دا احکام درکړي وي نو) آیاتاسې (دغه وخت) حاضر واست څه وخت چې الله ﷻ تاسې ته ددې
(حرامو اوحلالو) حکم درکوی (اوښکاره ده چې دادعوی خوهم نه سی کولی، نو ثابته سوه چې ددوی سره
څه دلیل نسته) نو (پس دثبوت څخه ددې کار چې پر دې دعوی څه دلیل نسته، یقیني خبره ده چې) دده
څخه زیات ظالم (اودرواغجن) به څوك وي کوم چې پرالله ﷻ بغیر ددلیله (دحرامو اودحلالو) څخه دروغ
تهمت لګوی ددې دپاره چې خلګ ګمراه کې (یعنی داسړی به ډیر ظالم وي او) یقیناً الله ﷻ ظالمانو
خلګوته (دجنت) لار (په آخرت کې) به ورونه ښیی (بلکه دوږخ ته به یې ولیږی ، نو دا خلګ به هم ددې جرم
په سزاکې دوږخ ته ولاړ سي)

قُلْ لَّآ اَجِدُ فِیْ مَآ اُوْحِیَ اِلَیَّ مُحَرَّمًا عَلٰی طَاعِمٍ یَّطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ یَّكُوْنَ مَیْتَةً اَوْ دَمًا مَّسْفُوْحًا

ته ووایه چې زه نه پیدا کوم په هغوکې چې ماته یې وحی سوې ده څه شی حرام په خوړونکی ، چې خوری یې مګر
دا چې هغه شی مردار وي یا وینه بهیدونکې وي ،

اَوْ لَحْمَ خِنْزِیْرٍ فَاِنَّهٗ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَیْرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ

یا غوښه دخنزیروی چې هغه ناپاکه ده یا ناجائز ذبحه چې نوم ورباندې واخستل سی بغیرد الله څخه

اضْطُرَّ غَیْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿۱۴۵﴾ وَعَلَی

دبل چا بیا چې څوك دلوږې څخه بې اختیاره سي نه نافرماني کوی اونه زیاتوب کوی نوستارب لوی معاف
کوونکی ډیر مهربانه دی ، او په

الَّذِیْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِیْ ظُفُرٍ ۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ

یهودو باندې باندې مونږ حرام کړي وو هر یو نوك والا حیوانان او دغوا او پسه څخه

حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُوْرُهُمَآ اَوِ الْحَوَايَآ

حرام کړي وو مونږ په دوی باندې ددې وازګه مګر کومه چې لګيدلې وي په شان ددوی پورې یاپه کولمو باندې

اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ؕ ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِبَغْيِهِمْ ۖؗ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۱۴۶﴾

یا وازګه چې یوځای وی دهډوکی سره دا مونږ دوی ته سزا ورکړی وه د دوی په شرارت اومونږ رښتیاوایو ،

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُوْ رَحْمَةٍ وَّاسِعَةٍ ۚ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهٗ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۴۷﴾

بیاکه تادرواغجن کړی نوته ﷺ ووایه چې ستاسی درب رحمت لوی فراخه دی ، اونه سی واپس کیدی دده عذاب دګناهګارو خلقو څخه .

تفسير: ته ووایه چې (په کمو حیواناتوکی خبره روانه ده ددی متعلق) چې کوم احکام په ذریعه دوحی ماته راغلی دی په دی کی خوزه څه حرام خوراك نه پیداکوم دیو چا خوړونکی دپاره چې دا خوری (برابره خبره ده که سړی وی اوکه ښځه) مګر (داشیان البته حرام پیدا کوم هغه) داچې هغه مرادر (حیوان) وی (یعنی کم چې ذبح یی واجب وی اوبی ذبح مړسی یعنی په شرعی طریقه ذبح نه سی) یاداچې بهیدونکی وینه وی یادخنزیر غوښه وی څکه چې دغه (خنزیر) بالکل ناپاك دی (په دی وجه دده ټول اجزاء پلیت اوحرام دی، داسی پلیت چې نجس العین ورته ویل کیږی) یا کوم (حیوانان اونور) چې دشرك ذریعه وی (داسی) چې (په اراده دتقرب د) غیرالله منتخب سوی وی (نو دا ټول حرام دی) بیا (هم په دی کی دومره اسانی دا سوي ده چې) کوم سړی (دلوږی څخه ډیر) بی تابه سی په دی شرط چې نه خو (په خوراك کی) خوند اومزه طلب کوونکی وی اونه (دضرورت داندازی څخه) تجاوز کوونکی وی (نوپه دی حالت کی ددی حرامو شیانوپه خوراك به هم پردغه سړی هیڅ ګناه نه وی) واقعی ستارب (ددغه سړی دپاره) غفور رحیم (یعنی بخښونکی اومهربان) دی (چې په داسی وخت کی یی رحمت وفرمایی چې دګناه دشی څخه بی ګناه پورته کړه) او پریهودو مونږټول نوکونه لرونکی حیوانان حرام کړی وه اودغوا اوبزی (په اجزاوو کی) ددواړو وازګی پردوی (یهودو) مونږ حرامه کړی وه مګر هغه (وازګه ورڅخه مستثنی وه) کمه چې (ددی دواړو) په شاپوری یاکولمو پوری لګیدلی وی یاکمه (وازګه) چې هډوکی سره یوځای وی (باقی توله وازګی حرامی وی، پس ددی شیانو حراموالی فی نفسه مقصودنه وو، بلکی) ددوی دشرارت په سبب مونږدوی ته دا سزا ورکړی وه اومونږ یقیناً رښتینی یو، بیا (ددی ذکرسوی تحقیق څخه وروسته هم) که دا (مشرکان) تاته (نعوذ بالله په دی مضمون کی یوازی په دی وجه) دروغ ووایی (چې پردوی عذاب نه راځی) نوته (په جواب کی) وفرمایه چې ستاسی رب ډیرلوی رحمت والا دی (دځینو حکمتونو په وجه ژر ګرفت نه کوی) او (په دی سره داسی مه ګڼی چې همیشه به داسی محفوظ اوسی کله چې دغه مقرر وخت راسی، نوهغه وخت به) دهغه عذاب دمجرمانو خلګو څخه (په هیڅ ډول) نه واپس کیږی .

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ

اوس به وایی مشرکان که الله غوښتلی نو شرک به نه وای کړی مونږ اونه زمونږ پلا نیکه اونه به مونږ حرام کړی وای څه شی

، دغه شان درواغجن کی ،

الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ

هغو خلقو چی د دوی څخه مخکې وه تردی چی دوی وچښی عذاب زمونږ ، ته ووایه څه علم هم تاسی سره سته

عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا

چی مونږ ته یی ښکاره کړی ، تاسی خو صرف اټکل چلوی او صرف اندازه

تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۖ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

کوی ، ته ﷺ ووایه نو دالله الزام پوره دی نو که هغه وغواړی نو تاسی ټولو ته به هدایت وکړی ،

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ

ته ﷺ ووایه راولی خپل شاهدان چی شاهدی وکړی ددی خبری چی الله ﷻ حرام کړی دی دا شیان ،

فَإِن شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا

نو که دوی شاهدی وکړی نو ته اعتبار مه کوه په دوی ، اومه څه دهغو په خواهش چاچی درواغجن کړل

بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

حکمونه زمونږ اوکوم چی یقین نه کوی په آخرت او دوی دخپل رب سره برابروی نور .

لنډتفسیر: دامشرکان به داسی ووایی چی که الله ﷻ ته (په طور درضا داکار) منظور وای (چی مونږ دی شرک اوحرامول ونه کو یعنی که الله ﷻ شرک نه کول اونه حراموول خوښولی اوشرک اوحراموول یی ناخوښه وای) نونه به مونږ شرک کړی وای او نه به زمونږ پلار نیکه (به شرک کړی وای) اونه به زمونږ (اونه زمونږ مشرانو) یوشی (چی ذکریی لوړ سوی دی) حرام کړی وای (ددی څخه معلومه سوه چی الله ﷻ په دی شرک اوحراموولو ناراضه نه دی، الله ﷻ جواب ورکوی چی دا استدلال په دی وجه باطل دی چی په دی سره درسول دروغ کول لازمیږی، نو داخلګ رسول درواغجن کوی اولکه څنګه چی دوی یی کوی) دغه ډول کوم (کافران) خلګ چی ددوی څخه مخکی تیرسوی دی هغوی هم (رسولان) درواغجنان کړی وه ، تردی چی دوی زمونږ دعذاب خوند وڅکی (برابره خبره ده که په دنیاکی وی، لکه چی په اکثرو تیرو کافرانو

باندی عذاب نازل سوی دی، اوترمرگ وروسته خوښکاره خبره ده اودا اشاره ده دی طرف ته چی ددی
خلګو ددی کفردخبرو مقابله یوازی په قولی جواب اومناظره سره نه کول کیږی بلکی دتیرو کافرانو په
ډول به عملی سزاهم ورکول کیږی، برابره خبره ده که په دنیاکی هم اوکه به یوازی په آخرت کی. مخ ته
ددوهم جواب ورکولو دپاره ارشاد دی چی) ته (دوی ته) ووایه چی آیا ستاسی سره (پردی دعوه چی
ستاسی په دی کفر باندی الله راضی دی) څه دلیل سته (که وی) نوهغه مونږته مخامخ ښکاره کی (اصل
خبره داده چی دلیل اونور هیڅ هم نسته) تاسی خلګ محض پرخیالی خبرو باندی چلیږی اوتاسی بالکل
په اټکل سره خبری کوی (اودواړه جوابونه ورکړه) ته (دوی ته) ووایه چی پس (ددواړو جوابونو څخه
معلومه سوه چی) پوره حجت دالله ﷻ سره دی اوستاسی حجت باطل سوبیا (خو پکارداوه چی تاسی ټول
پرلاره سوی وای، مګر ددی توفیق دالله ﷻ دطرف څخه دی) که هغه غوښتلی نوتاسی ټول به یی پر
(نیکه) لار راوستلی وای (مګر دالله ﷻ ډیر حکمتونه دی، چاله توفیق ورکوی، چاله یی نه ورکوی،
البته دحق ظاهرول او اختیار اوارادی ورکول دټولو دپاره عام دی مخ ته دنقلی دلیل دمطالبی دپاره
ارشاد فرمایی چی) ته (دوی ته) ووایه چی (دخپل عقلی دلیل حا ل خو تاسی ته معلوم سو نوښه ده اوس
څه صحیح نقلی دلیل پیش کی مثلاً) خپل شاهدان راولی چی پردی خبره باندی (باقاعده) شاهدی ورکی
چی الله ﷻ دغه (ذکر سوی) شیان حرام کړي دی (باقاعده شاهدی هغه ده چی پرمشاهده مبنی وی یاپر
داسی قطعی دلیل مبنی وی چی دمشاهدی په ډول یقینی وی لکه چی په ، اَمۡ كُنۡتُمۡ شُهَدَآءَ اِذۡ وَصّٰكُمۡ کی
دی طرف ته اشاره ده) بیاکه (اتفاقًا یوڅوک فرضی شاهد راولی او) هغه (شاهد ددی) شاهدی (هم) ورکی
نو (چی کله دغه شاهدی یقینًابی قاعده اومحضی خبره جوړول به وی، ځکه چی مشاهده به هم نه وی
اومشاهدی مثل به هم نه وی، په دی وجه) ته دغه شاهدی مه اوره او (کله چی ددی دروغوالی لکه چی:
وَلَاحَرَّمۡنَا او: كَذٰلِكَ كَذَّبَ الخ دلالت په کوی اودآخرت څخه انکار لکه چی ډیر آیتونه دلالت پر کوی،
اوشرک کول، لکه چی: اَشۡرَكۡنَا دلالت پرکوی، ثابته سوه نوای مخاطبه) دداسی خلګو دباطلو خیالاتو
(چی باطل والی یي اوس ثابت سو) تابعداری مه کوه کوم چی زمونږ آیتونه دروغ کوی اوکم چی په آخرت
ایمان نه لری (اوپه دی وجه زړه ور سوی دی دحق تلاښ نه کوی) اوهغوی (دعبادت په استحقاق کی)
دخپل رب سره نور شریکوی (یعنی شرک کوی)

قُلۡ تَعَالَوۡا اَتۡلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمۡ عَلَيۡكُمۡ اَلَّا تُشۡرِكُوۡا بِهٖ شَيۡـًٔـا وَّ

ته ﷺ ووایه چی تاسی راسی چی زه واوروم تاسی ته کوم چی حرام کړی دی په تاسی ستاسی رب چی مه شریکوی دهغه
سره څه شی ،

بِالۡوَالِدَيۡنِ اِحۡسَانًا ۚ وَلَا تَقۡتُلُوۡۤا اَوۡلَادَكُمۡ مِّنۡ اِمۡلَاقٍ ؕ نَحۡنُ

او دمور وپلار سره نیکی کوی ، اومه وژنی خپل اولاد دخواری څخه ، مونږ

نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۚ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا

رزق ورکوو تاسی ته او دوی ته ، اومه نژدی کیږی دبی حیایی کار ته ، کوم چی ظاهر وی په دی کی او کوم چی

بَطَنَ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ

پټ وی او مه قتلوی هغه نفس کوم چی حرام کړی دی الله مګر په حقه ، تاسی ته یی دا

وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا

حکم کړی دی چی تاسی پوه سی ، اومه نژدی کیږي مال دیتیم ته مګر

بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۖ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ

دا سی چی غوره وی تردی چی ورسیږي خپلی خوانی ته ، اوپوره کوی پیمانه او تول

بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ

په انصاف سره ، مونږ په چا هغه شی لازم کوو دکوم چی په ده کی طاقت وی ، او کله چی خبره کوی نوحق وایی

كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ

که څه هم هغه خپلوان وی ، او دالله ﷻ وعده پوره کوی ، تاسی ته دا حکم کوی چی تاسی نصیحت

تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا

واخلی ، او بیشکه دا لار ده زما سیده نو په دی چلیږي ، اومه ځی

السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

په لارو ګنو باندی چی تاسی به جلا کي دالله دلاری څخه ، دا حکم یی کړی دی تاسی ته ، چی تاسی ځان وساتی

لنډتفسیر: ته (دوی ته) ووایه چی راسی زه تاسی ته هغه شیان واوروم کوم چی ستاسی رب پرتاسی حرام کړیدی هغه (شیان دا دی چی یو) داچی دالله ﷻ سره هیڅ شی مه شریکوی (نو شریك جوړول حرام سو) او (دوهم داچی) دمور اوپلار سره نیك سلوك کوی (پس ددوی سره بد کول حرام سوه) او (دریم داچی) خپل اولاد دخواری په سبب (لکه چی په جاهلیت کی اکثر عادت وو) مه قتلوی (ځکه چی) مونږ دوی ته اوتاسی ته (دواړو) ته رزق (کم چی په تقدیرکی دی) درکوو (دوی ستاسی په حصه درزق کی شریك نه

دي، نوبيايي ولي قتلوي پس قتلول حرام سو) او (څلورم داچي) دبې حيايي (يعني بدکاري) چي څومره طريقې دي هغه ته نژدې هم مه ځئ (پس زنا کول حرام سو) برابره خبره ده که دغه په ښکاره وي او که په پټه وي (دغه طريقې دادي) او (پنځم داچي) دکوم قتل الله حرام کړي دي هغه مه قتلوئ، مګرپه حق (شرعي) باندي (قتل جائز دي، مثلاً په قصاص کي ياپه رجم کي پس نا حق قتل کول حرام سو) ددي (ټولو) تاسي ته (الله ﷻ) تاکيدي حکم کړي دي چي تاسي (په دي) پوه سئ (اوپوه سئ عمل وکئ) او (شپږم داچي) ديتيم ما ل ته مه نژدې کيږئ (يعني تصرف پکښي مه کوئ) مګرپه داسې طريقه (دتصرف اجازت دي) کوم چي (شرعاً) ښه وي (مثلاً دده په کارکي يي لګول، حفاظت يي کول اوځيني اولياء او وصيانوته په دي کي يعني ديتيم په مال کي دتجارت کولوهم اجازت دي) تردي چي دوی خپل وخت دځوانۍ ته ورسيږي (تردغه وخته پوري ددي ذکرسوو تصرفاتو کولو هم اجازت دي، اوبيابه دده مال ده ته ورکول سي، په دي شرط چي دي ناپوه نه وي، پس غيرشرعي تصرف ديتيم په مال کي حرام سو) او (اووم داچي) پيمانه اوتول پوره پوره کوئ په انصاف سره (چي دچاحق نه تاسي ته پاته سي اونه راسي، پس په دي کي دوکه کول حرام سو، داحکمونه څه ګران نه دي ځکه چي) مونږ (خو) چاکس ته دده دطاقت څخه ماسوا (دحکمونو) تکليف (هم) نه ورکوو (بيا په دي حکمونوکي ولي کوتاهي کول کيږي) او (اتم دا) کله چي تاسي (دفيصلې يا شهادت اونورو متعلق څه) خبره کوئ نو (په دي کي) دانصاف کولو خيال ساتئ، که څه هم دغه سړی (دکم په مقابله کي چي دغه خبره کوئ ستاسي) خاص خپلوان وي (پس دعدل څخه خلاف کول حرام سو) او (نهم داچي) دالله ﷻ سره کومه وعده وکئ (لکه قسم يانذر په دي شرط چي جائز وي) هغه پوره کوئ (نو ددي نه پوره کول حرام سوه) ددي (ټولو) الله ﷻ تاسي ته تاکيدي حکم کړي دي ، ددي دپاره چي تاسي يي په ياد وساتئ (اوعمل په وکئ) اودا (هم ووايه) چي (داحکمونه څه خاص نه دي بلکه) دادين (داسلام اوددي ټول حکمونه) زما لارده (دکوم طرف ته چي زه دالله ﷻ په حکم سره بلنه ورکوم) کوم چي (بالکل) نيکه (اوبرابره) ده پس په دي لارچليږئ اوپه نورو لارو باندي مه چليږئ، دغه لاري به تاسي دالله ﷻ دلاري څخه (دکوم طرف ته چي زه بلنه کوم) جلا (اوليري) کي ددي تاسي ته الله ﷻ تاکيدي حکم کړي دي ، ددي دپاره چي تاسي (ددي لاري دخلاف کولو څخه) احتياط وکئ.

معلومات اومسئلې: تردي آيتونو مخکي تقريباً په دوو دري رکوع ګانوکي پرلپسې دامضمون بيانيږي چي غافل اوجاهل انسان دمځکي آسمان اوټولو شيانو دپيدا کوونکي احکم الحاکمين نازل سوی قانون پريښې دي اوخپل دپلار نيکه اودځانه جوړکړي رسمونه يي خپل دين جوړ کړي دي ، کوم شيان چي الله ﷻ پاک حرام کړي وه ، هغه يي جائز کړي دي ، استعمالوي يي اودير شيان کوم چي الله ﷻ حلا ل کړي وه ، دغه يي پرځان باندي حرام کړل اوځيني شيان يي دسړو دپاره جائز اودښځو دپاره حرام، ځيني يي دښځو دپاره حلال اودسړو دپاره حرام کړي دي.

په دي دري آيتونوکي دهغه شيانو بيان دي کوم چي الله ﷻ حرام کړي دي ، په تفصيلي بيان کي دنهو

شيانو ذكر دي ، تردي وروسته يي لسم حكم داسې بيان كې چې ، هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوْهُ يعنې دادين زما نيكه لارده، په دې چليږئ ، په دې كې يې دنبي كريم ﷺ دراوړل سوې اوښول سوې شريعت طرف ته اشاره وكړه دټول حلال اوحرام، جائز اوناجائز، مكروه اومستحب شيانو تفصيل يې دې ته حواله كې چې دمحمد ﷺ شريعت كوم شي ته حلال ويلي دي ، هغه حلال اوكم ته چې يې حرام ويلي دي، هغه حرام وګڼئ، دخپل طرف څخه دحلالو اوحرامو فيصلې مه كوئ.

بيا دكومو لسو شيانو تفصيلي بيان چې په دې آيتونو كې راغلي دي، په دې كې اصل مقصد خودحرامو شيانو بيانول دي، چې پكار خوداوه چې داټول يې په صيغه دنهي دمنع كولو په عنوان سره بيان كړي وي، ليكن قرآن كريم ترخپل خاص حكيمانه انداز لاندې په دې كې څوشيان په ايجابي طور سره په صيغه دامرسره بيان كړل، اومراد دادي چې ددې څخه خلاف كول حرام دي (كشاف) ددې حكمت به مخكې معلوم سي ، هغه لس شيان دكومو دحراموالي بيان چې په دې آيتونو كې راغلي دي، دا دي ، دالله ﷻ سره په عبادت اوفرمانبرداري كې څوك شريك جوړول، دمور اوپلار سره ښه سلوك نه كول، دلوږې اوغريبي دبيرې څخه خپل اولاد قتلول، دبې حيايي كار كول، څوك په ناحقه قتلول، ديتيم مال په ناجائز طورسره خوړل، په ناپ اوتول كې كمي كول، په شاهدي يافيصله يابله خبره كې بې انصافي كول، دالله ﷻ وعده نه پوره كول، دالله ﷻ لاره پرېښوول اواخوا ديخوا نورې لارې اختيارول.

(دذكر سوو آيتونو خاص خصوصيات)

كعبِ احبار كوم چې دتورات ماهر عالم وو ، اول دې يهودي وو بيا مسلمان سو ، دې فرمايي چې دقرآن مجيد دا آيتونه په كوموكې چې دحرامو شيانو بيان دې، دالله ﷻ كتاب تورات تربسم الله وروسته ددې آيتونو څخه شروع كيږي (انتهى) او ويل سوي دي چې دا هغه لس جملې دي كومې چې په حضرت موسىٰ ﷺ نازلې سوې وې ، دقرآن تفسير كوونكي حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمايي چې داهغه آيتونه محكمات دي دكومو ذكر چې په سورت آل عمران كې راغلي دي، پركومو چې دحضرت آدم ﷺ څخه واخله ترخاتم الانبياء ﷺ پورې دټولو پيغمبرانو ﷺ شريعتونه متفق پاته سوي دي ، په دې كې يو شي په يوه مذهب اوملت اويوه شريعت كې منسوخ سوې نه دي (تفسير بحرِ محيط)

(دا آيتونه دنبي كريم ﷺ وصيت نامه ده)

اوپه تفسيرِ ابن كثير كې دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ څخه نقل دي ، دې فرمايي چې كوم سړي دنبي كريم ﷺ يو داسې وصيت نامه ليدل غواړي په كومه چې دده ﷺ مهر لګيدلې وي ، نوهغه دې دا آيتونه ووايي ، په دې كې هغه وصيت موجود دی كوم چې نبي كريم ﷺ دالله ﷻ په حكم امت ته كړي دی ، اوحاكم په روايت دعباده بن صامت ﷺ نقل كړي دي چې نبي كريم ﷺ صحابه كرامو ﷺ ته خطاب وكی ، ويې فرمايل ، څوك دې چې زماسره پر درې آيتونو باندې بيعت وكي، بيايي دادرې آيتونه تلاوت كړل، ويې فرمايل، بيايي دا درې آيتونه تلاوت كړل، ويې فرمايل، كوم سړي چې دا بيعت پوره كې نودده اجر

دالله ﷻ په ذمه سو.

اوس ددي لسو شيانو تفصيلي بيان او د درو وارو آيتونو تفسير وګوري، ددي آيتونو شروع داسي سوی ده، قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ: په دي کی د، تَعَالَوْا ترجمه ده: راسی، اوپه اصل کی داکلمه داسی وخت ويل کيږي، کله چي بلونکی پرلوړ ځای ودريږي اولاندي خلک ځان ته راوبلي، په دي کی اشاره ددي خبري طرف ته ده چي ددي دعوت په قبلولوکی ددي خلکو دپاره برتري اولويي ده، معنٰی داده چي نبي کريم ﷺ ته خطاب کوی فرمايي، چي ته دي خلګوته ووايه چي راسي چي زه تاسي ته هغه شيان وښيم، ووايم کوم چي الله ﷻ په تاسی حرام کړي دي دابي له واسطی څخه دالله ﷻ دطرف څخه راغلی پيغام دی، په دي کی دچا دګمان اندازي ياقياس دخل نسته، ددي دپاره چي تاسي ددي څخه دمحفوظ کيدو دعوه وکی اوفضول دخپل طرف څخه دالله ﷻ حلال شيان حرام نه کی.

ددي آيت خطاب که څه هم چي بی له واسطی څخه دمکی دمشرکانو طرف ته دی، مګر دخطاب مضمون عام دی اوټول بنی نوع انسان لره شامل دی برابره خبره ده که مومن وی اوکه کافر، عربی وی اوکه عجمی، اوموجود اوحاضروی اوکه راتلونکی نسلونه وی (بحر محيط)

(ترټولو اولني لويه ګناه شرک دی چي حرام سوی دی)

په دي اهتمام سره يی خطاب وکی دمحرماتو اوممنوعاتو په فهرست کی يی ترټولو اول دا ارشاد وفرمايي: اَلَّا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْئًا يعنی ترټولو اول کار دا دی چي دالله ﷻ سره څوک شريك او شراکتی مه جوړوی، مه دعربو دمشرکانو په ډول بتان خدايان جوړوی نه ديهودو او نصاراوو په ډول انبياوو ته خدايان يادخدای زامن واياست اونه دنورو په ډول ملائکو ته دخدای لوڼی واياست مه دجاهلو عوامو په ډول انبياء اواولياء په صفت دعلم اوقدرت کی دالله ﷻ سره برابر وی.

دشرک تعريف اوددی قسمونه: اوپه تفسيرِ مظهری کی دی چي دلفظ د: شَيْئًا معنٰی دلته داهم کيدی سی چي په هيڅ قسم ښکاره ياپټ شرک کی مه اخته کيږي، ښکاره شرک خوهرسړی پيژنی چي څوك غير الله په عبادت يا اطاعت يادده په مخصوصو صفتونو کی دالله ﷻ برابر ياورسره شريك وګڼی اوپټ شرک دادی چي په خپل کار وبار اودينی اودنيوی مقصدونو اونفع اونقصان کی که څه هم عقيده خويی دا وی کار ساز الله ﷻ دی مګر عملاً نور کارسازګڼی اوټول کوششونه په نورو پوری تړلی ساتی، ياپه عبادتونوکی ريا کاری کوی چي نوروته دښوولو دپاره لمونځ اونور په صحيح طريقه سره کوی اويا صدقه اوخيرات دنوم اونمائش دپاره کوی ياعملاً دنفع اونقصان مالك يوڅوك غير الله مقررکی، شيخ سعدی رحمه الله دامضمون داسی بيان کړي دی ز

درين نوعی از شرک پوشيده است   که زيدم به بخشيد وعمرم بخست

يعنی په دي کی هم يوقسم پټ شرك دی چي سړی داسی وګڼی چي ماته زيد څه را وبخښل اوعمر راته څه نقصان ورسوی.

داسی نه ده بلکه بخشش یانقصان هرڅه چې دی په حقیقت کی دقادر مطلق دطرف څخه دی، زید اوعمر پردی دی چی ددوی څخه دبخشش یانقصان ظهور کیږی، کنی څنګه چې په صحیح حدیث کی دی چی که ددنیا ټول پیریان او انسانان یوځای سی اوتا ته څه داسی نفع رسول وغواړی کوم چی الله ﷻ ستادپاره نه وی مقرر کړی ، نو طاقت یی نسته چی تاته یی در ورسوی ، دغه ډول که دټولی دنیا پیریان او انسانان یوځای سی چی تاته څه نقصان رسول وغواړی کوم چی الله ﷻ ستادپاره نه وی مقرر کړی ، نو دا هم دهیچا څخه ممکنه نه ده .

لنډه دا ده چی دښکاره اوپټ دواړه قسمه شرك څخه انتهایی پرهیز کول په کار دی اوپه شرك کی لکه څنګه چی دبتانو اونورو عبادت کول داخل دی، دغه ډول انبیاء او اولیاء په علم اوقدرت کی دالله ﷻ برابر ګڼل هم په شرك کی داخل دی که خدای مه که دچا عقیده داسی وی، نودا ښکاره شرك دی اوکه عقیده یی نه وی مګرعمل یی داسی وی، نوپټ شرك ورته ویل کیږی، په دی مقام کی یی ترټولو اول دشرك څخه دمحفوظ کیدو هدایت کړي دی ، وجه دا ده چی شرك یوداسی جرم دی، دکم متعلق چی دقرآن فیصله ده چی ددی معافی نسته ددی څخه ماسوا دنورو ګناهونو معافی په مختلفو اسبابو سره کیدی سی، په دی وجه په حدیث کی په روایت دحضرت عباده بن صامت ﷺ اوحضرت ابودرداء ﷺ نقل دی ، چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دالله ﷻ سره څوك شریك مه جوړوی که څه هم تاسی ټکړی ټکړی سی یاتاسی په دار وخیژول سی یاتاسی ژوندی وسوځول سی .

(دوهمه ګناه دمور او پلار سره بد سلوکي ده)

تردی وروسته دوهم شی دا ارشاد فرمایی ، وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا یعنی دمور اوپلار سره داحسان معامله اوښه سلوك کوی، مقصد خودلته دادی چی دمور اوپلار نافرمانی مه کوی، دوی ته ازار مه رسوی، مګرپه حکیمانه انداز سره یی بیان داسی وکی چی ، دمور اوپلار سره داحسان معامله کوی، په دی کی دی طرف ته اشاره کول دی چی دمور اوپلار په حق کی یوازی دومره پوره نه ده چی ددوی نافرمانی مه کوی او ازار ورته مه رسوی، بلکی په ښه سلوك اوپه نازبین انداز سره دوی راضی ساتل اوخوشحالول فرض دی، ددی بیان بل ځای په قرآن شریف کی داسی راغلی دی: وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ یعنی د دوی په مخکی خپلی اوږی په عاجزی اونیاز مندی سره کښته کوه .

په دی آیت کی یی مور اوپلار ته ازار رسول اوتکلیف ورکول ترشرك وروسته په دوهم نمبر جرم مقرر کړیدی، لکه چی په بل آیت کی یی ددوی حکم منل اودوی ته راحت رسول ، الله ﷻ دخپل عبادت سره یوځای ارشاد فرمایلی دی .

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلاَّ تَعْبُدُوْا اِلاَّ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا .

ستا رب دا فیصله کړي ده چی دده څخه ماسوا دبل چا عبادت مه کوی او دمور اوپلار سره داحسان معامله کوی، اویوبل ځای ارشاد دی ، اِنِ اشْكُرْ لِيْ وَلِوَالِدَيْكَ وَاِلَيَّ الْمَصِيْرُ :زما شکر اداکوی اودخپل مور اوپلار، اوبیا

په زماطرف ته راځي يعني که خلاف وکي نوسزا به پيدا کي.
په صحيحينو کې دحضرت عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روايت دی چې دوی دنبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې ترټولو ښه اوبهتر عمل کوم يو دی ، دوی وفرمايل چې ، لمونځ په خپل (مستحب) وخت کې کول ، فرمايي چې مابيا پوښتنه وکړه چې تردې وروسته کم عمل ښه دی ؟ نووی فرمايل دمور اوپلار سره ښه سلوك کول، بيايي پوښتنه وکړه چې تردې وروسته کوم عمل دی ؟ وی فرمايل ، دالله په لاره کې جهاد کول ، په صحيح مسلم کې په روايت دابوهريره ﷺ ذکر دی چې يوه ورځ نبي کريم ﷺ درې سره وفرمايل ، رَغِمَ اَنْفُهُ، رَغِمَ اَنْفُهُ، رَغِمَ اَنْفُهُ، يعني ذليل سو ، ذليل سو ، ذليل سو ، صحابه کرامو ﷺ عرض وکی ، يارسول الله ﷺ څوك ذليل سو؟ ويې فرمايل، هغه سړی چاچې خپل مور اوپلار ياپه دوی کې يوتن يې دزوړوالي په زمانه کې پيدا کې ، اوبيا دی جنت ته په داخل نه سو ، مطلب دا دی چې دزوړوالي په زمانه کې دمور اوپلار په خدمت سره دجنت پيدا کول يقيني دی، لوی محروم او ذليل دی هغه سړی چاچې دومره ارزان جنت دلاس څخه وايستی، ارزان په دی وجه چې مور اوپلار کوم چې پراولاد په طبعي طور سره په خپله مهربان وی، هغوی په لږ ډول خدمت سره ډير خوشحاليږی، ددوی خوشحاله ساتل څه ډير لوی کارنه دی او دزوړوالي قيد (يې ځکه راوړی) چې کوم وخت مور اوپلار تندرست اوقوي وی او خپل ضرورتونه په خپله پوره کولی سی، بلکی داولاد هم مالي اوجاني امداد کوی، دغه وخت دوی نه دخدمت محتاجه وی اونه ددغه خدمت څه وزن وی، دقدر قابل خدمت هغه وخت کيدی سی کله چې دوی دزوړوالي په وجه سره محتاجه وی.

دريم حرام قتل داولاد دی: دريم شی دکوم حراموالي چې په دی آيت کې بيان سوی دی ، هغه قتل داولاد دی اومناسبت يې دادی چې تردې مخکې دمور اوپلار دحق بيان وو، کم چې داولاد پرذمه دی اوپه دی کې داولاد دحق بيان دی کم چې دمور اوپلار پرذمه دی، داولاد سره دبد سلوك کولو ترټولو ناکاره معامله هغه وه کومه چې په جاهليت کې ددوی دژوندی ښخولو ياقتل کولو جاري وه، په دی آيت کې ددی څخه منع سوي ده ، ارشاد فرمايي ، وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُم مِّنْ اِمْلَاقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ : يعني دغريبي په وجه خپل اولاد مه قتلوی، مونږ تاسی لره هم رزق درکوو اودوی لره هم، دجاهليت په زمانه کې دبې رحمی اوسنگدلي دانا کاره رسم جوړ سوی وو، په کوم کورکې چې به انجلي پيدا کيده، نودابه يې ددی شرم دبيری څخه چې بيابه زوم جوړيږی، ژوندی به يې په قبرکې ښخوله اوکله به يې په دی بيره چې داولاد دپاره به دژوند ضرورتونه او دخوړلو اوڅيښلو دسامان په جمع کولو کې مشکلات راپيښيږی، دی سنگدله خلکوبه خپل بچې په خپلو لاسونو سره قتلول ، قرآن کريم دارسم مات کې اوکوم ارشاد چې لوړ ذکر سوپه دی کې يې ددی ذهني مرض هم علاج وکی دکوم په وجه چې به دوی په دی ناکاره جرم کې اخته کيدل چې بچيانولره به خوراك دکوم ځای څخه پيدا کوو، الله ﷻ په دی آيت کې وښووله چې دخوراك او رزق رسولو اصلي ذمه وارتاسی نه ياست داکار سيده په سيده دالله ﷻ دی ، تاسی په خپله

په رزق اوخوراك كى هم هغه ته محتاجه ياست، هغه يى دركوى نوتاسى بچيانو لره هم وركوى كه هغه يى درنه كى نوستاسى څه طاقت دى چى يوه دانه دغنمو يادوريجو په خپله پيداكى، دمځكى ددننه څخه ددانى ديو غندل په شكل كى دمنونو خاورى په څيرولو سره را ايستل بياهغه ته ددرختى صورت وركول، بيادى ته ګلونه اوميوه وركول دچا كاردى ؟ آيامور اوپلار داكار كولى سى، داټول دقادرِ مطلق دقدرت اوحكمت معجزى دى دانسان دعمل په كښى څه دى ؟ انسان خو يوازى دومره كولى سى، چى مځكه نرمه كى، اوچى درخته راوخيژى نو اوبه ورلره وركى اوددى حفاظت وكى، ليكن په ګل اوميوه پيدا كولوكى خودده ادنٰى قدر دخل هم نسته معلومه سوه چى دمور اوپلار داتصور غلط دى چى مونږ بچيانو ته رزق وركوو، بلكه دالله ﷻ دغيبو دخزانى څخه مور اوپلار ته هم وركول كيږى اولادته هم څكه يى دلته دمور اوپلار ذكر مخكى كى، ويى فرمايل چى مونږ تاسى ته هم رزق دركوو، اوددوى ته هم، په دى مخكى والى كى دى طرف ته هم اشاره كيدى سى چى تاسى ته رزق په دى وجه دركول كيږى چى تاسى يى بچيانو ته ورسوى، لكه چى په يو حديث كى دنبى كريم ﷺ ارشاد دى ، اِنَّمَا تُنْصَرُوْنَ وَتُرْزَقُوْنَ بِضُعَفَائِكُمْ : يعنى ستاسى دكمزورو خلګوپه بركت سره الله ﷻ ستاسى هم مدد فرمايى اوتاسى ته رزق دركوى دقرآن كريم په سورت اسرآء كى هم دامضمون ارشاد فرمايل سوي دى مګر هلته يى درزق په معامله كى داولاد مخكى ذكر فرمايلى دى ، نَحْنُ نَرْزُقُـــهُمْ وَاِيَّاكُمْ يعنى مونږ دوى ته هم رزق وركوو اوتاسى ته هم، په دى كى هم دى طرف ته اشاره ده چى درزق وركولو اولنى مستحق زمونږ په نزد هغه ضعيفان بچيان دى كوم چى په خپله څه نه سى كولى د دوى په خاطر تاسى ته رزق دركول كيږى ۔

(داولاد تعليمي او اخلاقي تربيت نه كول او دبي ديني دپاره آزاد پريښوول هم يو قسم قتل داولاد دى)

داولاد دقتلولو جرم والى اوسخته ګناه والى كوم چى په دى آيت كى بيان سوى دى، داخو دظاهرى قتلولو او وژلو دپاره ښكاره خبره ده اوچى فكر وسى، نواولاد ته تعليم اوتربيت نه وركول چى ددى په نتيجه كى دخداى اودرسول ﷺ اودآخرت دفكر څخه غافله پاته سى، په بى حيايو اوبد اخلاقيوكى ګرفتارسى داهم داولاد ترقتل كمه نه ده ، قرآن كريم هغه سړى مړ ګڼلى دى كوم چى الله ﷻ نه پيژنى او اطاعت يى نه كوى ، په آيت ، اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ كى ددى بيان دى، كوم خلګ چى دخپل اولاد پركارونو او اخلاقوصحيح كولو توجه نه كوى اودوى آزاد پريږدى يا داسى غلط تعليم ورته وركوى، چى په دى سره يى اسلامى اخلاق تباه سى، دغه سړى هم په يوحيثيت سره داولاد قتل كوى اوظاهرى قتل اثر خو يوازى ددنيا داخو ورځى ژوند هم تباه كوى اودا قتل دانسان دآخرت هغه هميشه ژوند تباه كوى ۔

ځلورم حرام دبي حيايي كار دى: ځلورم شى چى حراموالى يى په دى آيتونو كى بيان سوى دى ، هغه دبى حيايى كار دى ، ددى متعلق ارشاد فرمايى ، وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ يعنى دبى حيايى چى څومره طريقى دى، دهغوى خوا ته هم مه ورځى برابره خبره ده كه په ښكاره وى اوكه په پټه ۔ فَوَاحِشَ: دفاحشه جمع ده اولفظ دفحش، فاحشه، فحشاء ټول مصدرونه دى، چى پښتو ترجمه يى په بى

حیایی سره کول کیږی اودقرآن اوحدیث په اصطلاح کی دهر داسی ناکاره کار دپاره دا الفاظ ویل کیږی دکوم چی دبدی او ناکاروالی اثرات خراب وی اوتر لیری پوری رسیږی، امام راغب رحمه الله په مفردات القرآن کی اوابن اثیر الجزری رحمه الله په النهایة کی دامعنٰی بیان کړي ده ، په قرآن کریم کی ځای په ځای دفحش اوفحشاء منع راغلی ده ، په یو آیت کی ارشاد دی ، یَنْهٰی عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ، بل ځای ارشاد دی ، حَرَّمَ رَبِّیَ الْفَوَاحِشَ ، اونور، دفحش اوفحشاء په دی عام مفهوم کی ټول لوی ګناهونه داخل دی برابره خبره ده که داقوالو سره تعلق لری اوکه دافعالو سره، اوکه دظاهر سره متعلق وی، یادباطن اوزړه سره، دبد کاری اوبی حیایی چی څومره کارونه دی هغه ټول په دی کی داخل دی، په دی وجه په عامو ژبو دالفظ دبد کاری په معنٰی ویل کیږی، دقرآن کریم په دی آیت کی یی فواحشوته دنژدی ورتلو څخه هم منع کړیده، داکه په عام مفهوم کی واخیستل سی، نوټول بد خویونه اوګناهونه برابره خبره ده که دژبی وی اوکه دلاسو اوپښو اونور اوبرابره خبره ده که دزړه سره متعلق وی، ټول په دی کی داخل سول، اوکه دعوامو مشهوره معنٰی دبی حیایی واخیستل سی نو بدکاری اوددی اسباب به ورڅخه مراد وی .

بیاپه دی آیت کی یی دفواحش په تفسیرکی داهم وفرمایل: مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ داولنی تفسیر مطابق دظاهری فواحشو څخه دلاسو پښو اوژبی اونورو ټول ګناهونه به مرادوی، اودباطنی فواحشو څخه مرادبه هغه ګناهونه وی، کم چی دزړه سره تعلق لری، لکه حسد ، کینه، حرص اوناشکری، بی صبری اونور، اوددوهم تفسیر مطابق دظاهری فواحشو څخه مرادبه هغه دبی حیایی کارونه وی، کوم چی په ډاګه کول کیږی اودباطنی څخه مراد هغه کوم چی په پټه کول کیږی، په ښکاره بدکاری کی ددی مقدمی لوازمات ټول داخل دی، په بدنیت سره یوی ښځی ته کتل، لاس اونور ورلره وروړل، ددی سره داسی څه خبری کول ټول په دی کی داخل دی، اوپه باطنی بی حیایی کی هغه ټول خیالونه اوارادی اوددوی دپوره کولو پټ تدبیرونه داخل دی، کوم چی دڅه بی حیایی او بدکاری په سلسله کی کول کیږی .

اوځینی حضرات تفسیر لیکونکی فرمایی چی دظاهری فواحشو څخه هغه دبی حیایی کارونه مراد دی، دکمو بدوالی چی په عام طور سره معلوم اومشهور دی اوټول یی پیژنی، اودباطنی فواحشو څخه هغه کارونه مراد دی کوم چی دالله ﷻ په نزد دبی حیایی کارونه وی که څه هم په عام طورسره خلګ دابدنه ګڼی یاعامو خلګوته ددی حراموالی معلوم نه وی، مثلاً ښځی ته دردرو طلاقو ورکولو وروسته ښځه کول اوپاته کول یی دداسی ښځی سره نکاح کول چی شرعًا دده دپاره حلاله نه وی، لنډه داده چی دا آیت دفواحشو داصل مطلب په اعتبار سره ټول ظاهری او باطنی ګناهونه اودمشهور عام مطلب په اعتبار سره دبد کاری اوبی حیایی چی څومره ښکاره اوپټی طریقی دی، داټولی شاملی دی، اوحکم یی په دی کی دا ورکړي دی ، چی دی شیانوته نژدی کیږی هم مه، دنژدی نه ورتلو څخه مراد دا دی، چی دداسی مجلسونو اوځایونو څخه ځان ساتی کوم ځای چی ددی خبری بیره وی چی په ورتلو یی دګناهونو لار هواریږی، په حدیث شریف کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی ، مَنْ حَامَ حَوْلَ حِمًی اَوْشَكَ اَنْ یَّقَعَ فِیْهِ یعنی کوم

سړي چې دغه ممنوع ځای پرشا وخوا ګرځي ، څه لیري نه ده چې په دغه کې دې هم داخل سي، په دې وجه داحتیاط تقاضا دا ده چې کوم ځای ته داخلیدل منع وي ددغه ځای پرشاوخوا دې هم نه ګرځي.

(پنځم حرام په ناحقه قتل دی)

په حرامو کې پنځم شی ناحقه قتل دی، ددې متعلق ارشاد فرمايي: وَلاَ تَقْتُلُوْا النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللهُ الاَّ بِالْحَقِّ يعني دکم سړي خون چې الله ﷻ حرام کړي دی دې مه قتلوی ، مګرپه حقه سره، او ددی حق تفصيل نبي کريم ﷺ په يوحديث کې بيان فرمايلی دی ، کوم چې په روايت دعبد الله بن مسعود ﷺ په بخاري اومسلم کې نقل سوی دی ، هغه داچې دی فرمايي ، چې ديو مسلمان خون حلال نه دی، مګرپه درو شيانو سره، يودا چې هغه سره ددې چې واده سوی وی اوبد کاری وکی، دوهم داچې ده څوك په ناحقه قتل کړی وی اودی يې په قصاص کې قتل سي، دريم داچې خپل حق دين پريږدی مرتد سي [العياذ بالله]

حضرت عثمان غني ﷺ چې څه وخت دباغيانو په ګيره (دوره) کې بند وو اودی خلګو دده قتل کول غوښتل، دغه وخت هم حضرت عثمان ﷺ خلګوته داحديث واوروی، ويې ويل: چې الحمدلله زه ددې درو شيانو څخه بری (خلاص) يم، ما داسلام په زمانه کې څه چې دجاهليت په زمانه کې هم هيڅکله زنا نه ده کړی، اونه ماڅوك قتل کړيدی، اونه زما په زړه کې داوسوسه راغلې ده چې زه خپل دين داسلام پريږدم، بياتاسی پرڅه بنا باندی ما قتل کوی ؟

اوبې وجهې قتل کول لکه څنګه چې دمسلمان حرام دی، دغه ډول دهغه غيرِ مسلم قتل هم حرام دی، کم چې په يو اسلامي ملك کې دملك دقانون پابند ژوند تيروی، يادچا سره چې دمسلمانانو معاهده ده، دهغوی قتلول هم حرام دی.

په ترمذي اوابن ماجه کې په روايت دابوهريره ﷺ دنبي کريم ﷺ دا ارشاد نقل دی چې څوك ذمي غيرِ مسلم قتل کړی ده دالله ﷻ عهد مات کی اوکوم سړي چې دالله ﷻ عهد مات کی هغه به دجنت خوشبويي هم بوی نه کی حال دا دی چې دجنت خوشبيو به داويا ۷۰ کالو په مسافت رسيږي ، په دې پوه آيت کې دلسو څخه دپنځو حرامو اوناجائزو شيانو دبيانولو څخه وروسته ارشاد فرمايي ، ذٰلِکُمْ وَصّٰکُمْ بِهٖ لَعَلَّکُمْ تَعْقِلُوْنَ : يعني ددې شيانو الله ﷻ تاسی ته تاکيدی حکم کړي دی ددی دپاره چې تاسی پوه سی.

(شپږم حرام دیتیم مال په ناجائزه سره خوړل دي)

په دوهم آيت کې شپږم حکم ديتيم مال په ناجائز طور سره دخوړلو دحراموالی متعلق ارشاد فرمايي: وَلاَ تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلاَّ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ : يعني ديتيم ما ل ته مه نژدې کيږئ، مګرپه داسې طريقه کومه چې ښه وي ؛ تردې پورې چې دی خپل عمر دبلوغ ته ورسيږي ، په دې کې ديتيمانو نابالغو بچيانو ولي اوپالونکی ته خطاب دی ، چې دی د دوی مال يو اور وګڼي اوپه ناجائز طور سره ددې خوړلو اواخيستلو ته نه نژدې کيږي لکه چې په بل يوآيت کې په دې الفاظو سره راغلي دي چې ، کوم خلګ ديتيمانو مال په ناجائز طور سره په ظلم خوري ، دوی خپلي خيټې داور څخه ډکوي.

البته دیتیم دمال حفاظت کول اوپه ښه داسې جائز کاروبار یاتجارت کې یې لګول، چې زیاتیږي په او ونقصان بیره په کښې عادتاً نه وي دا طریقه ښه او ضروري ده، دیتیمانو ولي ته داسې کول پکار دي، تردې وروسته یې دیتیم دمال دحفاظت حد وښووی، ﴿حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ﴾ یعنې تردې پورې چې دی خپل عمر دبلوغ ته ورسیږي، نو دولي ذمه واري ختمه سوه، دده مال دې ده ته وسپارل سي، دلفظ داشد اصل معنی قوت دی او ددې شروع دجمهورو عالمانو په نزد دبالغ کیدو څخه کیږي، کوم وخت چې په بچې کې نښانې دبلوغت ولیدل سي یادې دپنځلسو کالو عمرته ورسیږي، دغه وخت دی شرعًا بالغ ګڼل کیږي، البته دبالغ کیدو څخه وروسته به داکتل کیږي چې په ده کې دخپل مال دحفاظت اوپه صحیح ځای کې یې دخرڅ کولو صلاحیت پیدا سوي دی اوکه نه، که صلاحیت په کې ولیدل سي نو دبالغ کیدو سره به دده مال ده ته وسپارل سي اوکه داصلاحیت پکښې اوس هم موجود نه وي نو تر پنځه ویشتو ۲۵ کالو ترعمر پورې به دمال حفاظت دولي پرذمه وي، په دې مینځ کې چې وخت هم په ده کې دمال دحفاظت او کاروبار لیاقت پیدا سي، نو مال دې ورلره ورکول سي اوکه په پنځه ویشتو ۲۵ کالوکې هم په ده کې داصلاحیت پیدا نه سو نو بیا دامام اعظم ابو حنیفه رحمه الله په نزد دده مال به پرهر حال ده ته ورکول کیږي، په دې شرط چې دده دانستوالي دصلاحیت دلیونتوب اوجنون حد ته نه وي رسیدلی اودځینې امامانو په نزد دغه وخت به هم مال ده ته نه سپارل کیږي بلکه شرعي قاضي به دده دمال حفاظت یوچا ذمه وار سړي ته وسپاري.

دامضمون دقرآن کریم دیو بل آیت څخه را اخیستل سوي دی، چې په هغه کې فرمایي: ﴿فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ﴾: یعنې په یتیمانو بچیانوکې که دبالغ کیدو څخه یې تاسې داصلاحیت ووینئ چې دي دخپل مال په خپله حفاظت کولي سي اوپه ښه کارو بارکې یې لګولي سي، نو د دوی مال دوی ته وسپاري دې آیت دا وښووله چې یوازې بالغ والي دمال سپارلو دپاره کافي نه دی، بلکه دمال حفاظت او دکاروبار قابلیت شرط دی.

(اووم حرام په ناپ اوتول کې کمي کول دي)

اووم حکم په دې آیت کې دناپ اوتول په انصاف سره پوره کول دي دانصاف مطلب دادی چې ورکوونکی دبل فریق په حق کې څه کمي ونه کي او اخیستونکی دخپل حق څخه زیات وانه اخلي (روح المعاني) دشیانو په معامله کې په ناپ اوتول کې کمي اوزیاتي قرآن سخت حرامه کړي ده او ددې دخلاف کوونکو دپاره په سورة المطففین کې دسخت عذاب وعده راغلې ده، دقرآن تفسیر کوونکی حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمایي چې نبي کریم ﷺ هغو خلګو ته کوم چې په تجارت کې دناپ اوتول کار کوي خطاب کوي او ارشاد فرمایي چې دناپ اوتول کارونه داسې دي چې په دې کې دبې انصافي کولو په وجه سره ستاسې څخه مخکې ډیر امتونه دالله ﷻ دعذاب په ذریعه هلاك سوي دي (تاسې په دې کې دپوره احتیاط څخه کار اخلئ) (تفسیر ابن کثیر)

(... سرانو، ملازمانو اومزدورانو په خپله مقره وظيفه اوخدمت کي کوتاهي کول هم دناپ اوتول دکمي کولو په حکم کي دی)

یاد ساتی چی دناپ اوتول کمی کوم ته چی په قرآن کی تطفیف ویل سوي دی یوازی دتلی اوپیمانی دکمولو سره مخصوص نه دی، بلکه دچاپه ذمه چی دچا څه حق وی ، په دی کی کمی کول هم په تطفیف کی داخل دی ، لکه چی په موطاء امام مالك کی دحضرت عمر ﷺ څخه نقل دی چی یو سړی یی دلمانځه په ارکانوکی پرکمی کولو ولیدی نویی فرمایل چی تا تطفیف وکی یعنی کم حق چی واجب وو، هغه دی ادانه کی، ددی نقل کولو څخه وروسته امام مالك فرمایی ، لِكُلِّ شَيْءٍ وَفَآءٌ وَتَطفِيفٌ یعنی دحق پوره کول اوکمی کول په هرشی کی وی، یوازی په ناپ اوتول کی کمی نه ده، ددی څخه معلومه سوه چی کوم ملازم خپله وظیفه پوره نه کوی، وخت پټوی یاپه کارکی کوتاهی کوی ، هغه څوك وزیر اوامیر وی اوکی معمولی ملازم اوهغه یو دفتری کار کوونکی وي ، اوکه علمی اودینی خدمت کوونکی وی ، کوم خلك چی دده په ذمه وی او په دی کی کوتاهی کوی نو دی هم په مطففین کی داخل دی ، دغه ډول مزدورکوم چی په خپل مقرره خدمت کی کوتاهی کوی ، هغه هم په دی کی دا خل دی .

تردی وروسته فرمایی ، لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلاَّ وُسْعَهَا یعنی ، مونږ یوسړی ته دده ترطاقت زیات دڅه شی حکم نه کوو، دحدیث په ځینو روایتونو کی ددی دا مطلب بیان سوی دی چی کوم سړی ترخپل اختیار ترحد پوری دناپ اوتول پوره حق ادا کی ، نو که ددی باوجود په غیرِ اختیاری طور سره څه معمولی کمی اوزیاتی وسی، نو معاف دی، ځکه چی هغه دده دقدرت او اختیار څخه وتلی دی .

اوپه تفسیرمظهری کی دی چی ددی جملی په زیاتولو سره اشاره دی طرف ته ده چی دحق ادا کولوپه وخت کی احتیاط په دی کی دی چی لږ قدر زیات ورکول سی چی دکمی شك پاته نه سی ، لکه چی نبی کریم ﷺ په یوداسی موقع باندی تول کوونکی ته حکم وکی چی: زِنْ وَاَرْجِحْ یعنی تول کوه اوسر یی کښته کوه، (احمد ، ابوداؤد ، وترمذی بروایت سعید بن قیس ﷺ) اودنبی کریم ﷺ عام عادت دا وو، چی که دچاڅه حق به دده ﷺ په ذمه وو نو دادا کولو په وخت کی به یی دهغه ترحق زیات ادا کوی ، اودبخاری په یو حدیث کی په روایت دجابر ﷺ ذکر دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، الله ﷻ دی پرهغه سړی رحمت وکی چی دخرخولو په وخت کی هم نرم وی چی ترحق زیات ورکوی او داخیستو په وخت کی هم نرم وی چی تر حق زیات نه اخلی ، بلکه که څه معمولی کمی هم وی نو راضی سی .

مگردا حکم اِخلاقی دی چی په ورکولو کی هم زیات ورکوی اوپه اخستوکی هم که کم وی ، نوجگړه نه کوی ، قانونی شی نه دی چی انسان په داسی کولو مجبوره وی، دی خبری طرف ته داشاری کولو دپاره په قرآن شریف کی ارشاد دی: چی مونږ چاته دهغه ترطاقت زیات حکم نه کوو، یعنی بل ته دهغه دحق څخه زیات ورکول اوپه خپل حق کی په کمی راضی کیدل څه جبری حکم نه دی ځکه چی عامو خلگو لره داسی کول اسانه نه دی .

(اتم حکم عدل او انصاف دی ددی خلاف کول حرام دی)

ارشاد فرمایی : وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوْا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى يعنی کله چی تاسی خبره کوی نوحق وایاست، که څه هم هغه خپل قریب وی، دلته دڅه خاص خبری ذکر نسته، په دی وجه دجمهورو تفسیر لیکونکوپه نزد داهر قسم خبری ته شامله ده ، برابره خبره ده که هغه خبره دڅه معاملی شاهدی وی اوکه دحاکم دطرفه فیصله یاپه خپل مینځ کی مختلف قسم خبری اورول وی، په دی ټولوکی دقرآن ارشاد دادی چی هرځای په هر حال کی په خبره کولوکی دحق اوانصاف خیال ساتل پکاردی په څه دعوه کی شاهدی یاپه فیصله کی دحق اوانصاف قائم ساتلو معنٰی ظاهره ده چی شاهدته کمه خبره په یقینی طور سره معلومه وی دخپل طرف څخه دیو لفظ دکمی یازیاتی څخه بغیرخومره چی ورته معلومه وی صفا صفا دی ووایی ، خپل اټکل اوگمان دی نه چلوی او ددی فکر دی نه کوی چی ددی څخه به چاته فائده رسیږی ، اوچاته نقصان، دغه ډول چی دڅه مقدمی فیصله کول وی، نوشاهدان چی په شرعی اصولو وتلی، نوهر څه چی ددوی دشهادت څخه دارنگه دنورو قرائنو څخه ثابت سی، دهغه مطابق فیصله کوی، په شاهدی اوفیصله دوارکی دی نه دچادوستی اومحبت دحق خبری څخه مانع وی اونه دچا دښمنی اومخالفت په دی وجه یی دلته داجمله زیاته کړه ، وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى : یعنی که څه هم هغه سړی دکوم چی دمقدمی شاهدی ورکول وی یا فیصله کول وی ، هغه ستاسی قریب وی ، بیاهم حق او انصاف دی نه په شاهدی کی دلاسه ورکوی اونه په فیصله کی .

مقصودپه دی آیت کی د دروغو شاهدی اودحق څخه خلاف دفیصلی کولو څخه منع کول دی، ددروغو دشاهدی متعلق ابوداؤد اوابن ماجه دنبی کریم ﷺ دا ارشاد نقل کړي دی چی ، د دروغو شاهدی دشرک برابره ده ، دری واره فرمایی ، اوبیایی دا آیت تلاوت کی ، فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوْا قَوْلَ الزُّوْرِ ۙ حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِيْنَ : یعنی دبت پرستی دگندہ عقیدی څخه ځان ساتی او د دروغو څخه په داسی حال کی چی دالله ﷻ سره څوك شریك جوړنه کی ، دغه ډول دحق خلاف دفیصلی کولوپه باره کی ابوداؤد په روایت دحضرت بریده ﷺ دنبی کریم ﷺ دا ارشاد نقل کړي دی چی ، قاضیان (یعنی دمقدمو فیصله کوونکی) دری قسمه دی ، په دوی کی یو جنت ته ځی اودوه جهنم ته ، چاچی دمعاملی تحقیق دشریعت موافق وکی ، حق یی وپیژندی ، بیایی دحق مطابق فیصله وکړه هغه جنتی دی ، اوچاچی تحقیق وکی ، حقه خبره خو یی وپیژنده مگر قصداً یی دهغه څخه فیصله خلاف وکړه ، هغه دوږخی دی او دغه ډول هغه قاضی چاته چی علم نه وی یاپه تحقیق اوغور فکرکی یی کمی وکړه اوپه جهالت سره یی څه فیصله ورکړه هغه هم دوږخی دی .

دقرآن مجیدپه بل آیت کی یی دا مضمون نورهم په وضاحت اوتاکید سره بیان کړي دی ، چی په شهادت یافیصله دچا د دوستی ، خپلولی او تعلق یادښمنی او مخالفت څه اثر نه دی راتلل په کار، لکه یوځای ارشاد دی ، وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ یعنی ، حقه خبره که څه هم په خپله ستاسی خلاف

وي یا دمور او پلار او نورو قریبانو خلاف وي ، ددي ویل اخوا اودي خوا ته کول نه دي په کار .
دغه ډول په یو بل آیت کی حکم دی ، وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا یعنی دیو قوم دښمنی دی تاسی دانصاف خلاف شاهدی ورکولو یافیصلی کولو ته تیارنه کی، او دشاهدی اوفیصلی څخه علاوه په خپل مینځ کی په خبرو اترو کی دحق اوانصاف قائم ساتلو مطلب دادی چی په دی کی دروغ ونه وایی ، دچا غیبت ونه کی ، داسی خبره ونه وایی چی بل ته تکلیف په ورسیږی یاڅه جانی یامالی نقصان ورسیږی .

(نهم حکم دالله ﷻ وعده پوره کول یعني دوعدی ماتول حرام دی)

نهم حکم په دی آیت کی دالله ﷻ وعده پوره کول اودوعدی ماتولو څخه دځان ساتل دی ، ارشاد فرمایی وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوْا یعنی دالله ﷻ وعده پوره کوی ، دالله ﷻ دوعدی څخه مراد هغه وعده هم کیدی سی کم چی په ازل کی دهر انسان څخه اخیستل سویده، چی په هغه کی انسانانوته ویل سوی وه: اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ آیازه ستاسی رب نه یم، ټولو جواب ورکی: بلی یعنی بیشکه ته زمونږ رب او پروردګار یی، ددی وعدی مقتضٰی دا ده چی دپروردګار دیوه حکم څخه مخ وانه ړول سی، دکومو کارونو دکولوچی یی حکم کړي دَی دا دی ټرټولو کارونو مخکی اواهم وګنی اودکومو کارونو څخه چی یی منع فرمایلی ده، دهغه خواته هم ورنه سی اودشبهاتو څخه یی هم ځان وساتی، خلاصه ددی وعدی دا ده چی دالله ﷻ مکمل اطاعت وکی ، او دا هم کیدی سی چی هغه خاص خاص وعده دکوم ذکر چی دقرآن په مختلفو موقعو باندی فرمایل سوي دی ، هغه مراد وی ، او دهغه څخه دا دری آیتونه هم دی ، دکومو تفسیر چی اوس تاسی وینی (په کوم کی چی لس حکمونه په تاکید سره بیان سوي دی)
عالمان فرمایی چی په دی وعده کی نذر اومننه پوره کول هم دی کوم چی یو انسان دخپل طرف څخه دالله ﷻ سره کوی چی فلانی کار به کوم یابه یی نه کوم (دقرآن مجید په یوبل آیت کی یی دا په وضاحت سره بیان فرمایلی دی ، يُوْفُوْنَ بِالنَّذْرِ یعنی دالله ﷻ نیك بندګان خپلی مننی (نذرونه) پوره کوی .
(لنډه دا ده چی دا نهم حکم په شمیرکی خونهم حکم دی ، مګر دحقیقت په اعتبارسره پرټولو شرعي احکامو واجباتو اوممنوعاتو باندی حاوی دی) ددی دوهم آیت په آخرکی فرمایی ، ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ : یعنی ددی کارونو تاسی ته الله ﷻ تاکیدی حکم کړي دی ددی دپاره چی تاسی یی یاد ولری .
په دریم آیت کی لسم حکم ذکر دی: وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ : یعنی دا دینِ محمدی زما نیکه لارده نو په دی لار باندی چلیږی اوپه نورو لارو مه ځی چی دغه لاری به تاسی دالله ﷻ دلاری څخه جلاکی په دی کی لفظ دوهٰذَا اشاره ددین اسلامی یاقرآن طرف ته ده او دا هم کیدی سی چی دسورة انعام طرف ته اشاره وی ، ځکه چی په دی کی پوره اصول داسلام توحید ، رسالت او دشرعی احکامو اصول ذکر دی ، او ، مستقیم ددین ددی لاری صفت دی ، کوم چی یی په نحوی ترکیب کی حال ذکر کړي دی او دی طرف ته یی اشاره کړي ده چی ددین داسلام دپاره مستقیم والی لازمی صفت دی ، تردی وروسته فرمایی ، فَاتَّبِعُوْهُ یعنی کله چی دامعلومه سوه چی دین اسلام زما لارده اوهغه مستقیمه اونیکه لار ده نو اوس دمنزل مقصود نیکه لار په لاس راغله، په دی وجه پردی لار باندی ځی .

بیافرمایی وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ، سُبُل : دسبیل جمع ده ، ددی معنی هم لار ده ، مراد دا دی چی الله ﷻ ته درسیدو او دهغه درضا حاصلولو اصلی لار خو یوه ده ، لیکن په دنیاکی خلگو په خپلو خپلو خیالاتو سره مختلفی لاری جوړی کړي دی ، تاسی په دی لاروکی پر یوه لاره هم مه ځی ، ځکه چی دا لاری په حقیقت کی خدای ﷻ ته درسیدو نه دی ، په دی وجه ځوك چی پردی لارو باندی ځی ، هغه دالله ﷻ دلاری څخه لیری کیږی . په تفسیرِ مظهری کی فرمایی چی دقرآن کریم دنازلولو اودنبی کریم ﷺ درالیږلو منشاء خو دا ده چی خلگ خپل خیالات ، خپلی ارادی اوتجویزونه دقرآن اوسنت تابع کی اوخپل ژوند ددی په سانچه کی واچوی ، لیکن کیږی داسی چی خلگو قرآن اوسنت دخپلو خیالاتو اوتجویزونو په سانچه کی داچولو قصد کړي دی ، کوم آیت یاحدیث چی دخپلی منشاء خلاف وويني نو تاویلونه په کښی کوی اودخپل خواهش مطابق یی جوړوی چی ددی څخه دمحفوظ کیدودپاره په دی آیت کی هدایت کول سوي دی په مسند دارمی کی یی په روایت دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نقل کړي دی چی یو وار نبی کریم ﷺ یو سیده خط ولیکی اووی فرمایل چی دا دالله ﷻ لار ده ، بیایی ددی رسته اوچپه طرف ته نور خطونه ولیکل اوویی فرمایل چی دا هغه لاری دی ، په کومو چی دتلو څخه په دی آیت کی منع سوي ده اووی فرمایل چی په دی کی پرهره لاره یوشیطان مسلط دی، کوم چی خلگ دنیکی لاری څخه اړوی اوددغو طرف ته یی بولی اوتردی وروسته ده ﷺ په دلیل کی دا آیت تلاوت کی .په آخری آیت کی یی بیا ارشاد وفرمایی ، ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ : یعنی الله ﷻ ددی تاسی ته تاکیدی حکم کړي دی ، ددی دپاره چی تاسی احتیاط وکی . ددرو سره وو آیتونو تفسیر او په دی کی دبیان سوو اصولو دمحرماتو بیان پوره سو، په آخرکی دقرآن کریم په اسلوب (طریقه) بیان باندی یونظر واچوی چی دلته لس احکام بیان سوی وه ، دا یی دنن صبا دقانون دکتابونو په ډول په لسو دفعاتو کی ونه لیکل بلکه اول یی دپنځو حکمونو بیانولوڅخه وروسته وفرمایل ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ اوبیایی دنوروڅلوروحکمونوبیانولوڅخه وروسته داجمله دوباره په دی فرق سره ذکر کړه چی د ، تَعْقِلُوْنَ په ځای یی : تَذَكَّرُوْنَ وفرمایل ، اوبیا یی آخری حکم په یوجلا آیت کی بیان کي ، دغه جمله یی بیاپه دی فرق سره ذکرکړه چی د ، تَذَكَّرُوْنَ په ځای یی ، تَتَّقُوْنَ ، وفرمایل .

دقرآن کریم په دی حکیمانه طریقی دبیان کی ډیر حکمتونه دی ، اول دا چی قرآن حکیم دعامی دنیا دقوانینو په ډول محض حاکمانه قانون نه دی بلکی تربیت کوونکی قانون دی، په دی وجه دهر قانون سره دهغه دآسانولو تدبیر هم ښوول سوي دی او دالله ﷻ معرفت او دآخرت فکر هغه شی دی کوم چی انسان په پټه اوپه ښکاره دقانون په پابندی کولو مجبوره کوی، په دی وجه ددرو واړو آیتونو په آخر کی داسی کلمات راوړل سول په کومو سره چی دانسان مخ دمادی دنیا څخه گرځی او دالله ﷻ او آخرت طرف ته کیږی ، په اولنی آیت کی چی کم پنځه حکمونه بیان سوی دی ، دشرك څخه ځان ساتل دمور اوپلار دنافرمانی څخه ځان ساتل، داولاد دقتل څخه ځان ساتل، دبی حیایی دکارونو څخه ځان ساتل، دچا

دناحق قتل کولو څخه ځان ساتل، ددی په آخرکی خویی لفظ د: تَعۡقِلُوۡنَ ، استعمال کړي دی ، ځکه چی دجاهلیت دزمانی خلکو داڅه عیب نه ګڼی ، په دی وجه یی اشاره دی خبری ته وکړه چی دپلار اونیکه رسمونه اوخیالونه پریږدی ، دعقل څخه کار واخلی .

په دوهم آیت کی څلور حکمونه بیان سول ، یعنی دیتیم مال په ناحقه نه خوړل ، په ناپ اوتول کی کمی نه کول ، په خبره کولوکی دحق اوصدق لحاظ ساتل اودالله ﷻ وعده پوره کول ، دا شیان داسی دی چی ددی ضروری والی خودی جاهلانو ته هم معلوم وو او په دوی کی به څه خلکو په دی عمل هم کوی ، مګر ډیرو به ورڅخه غفلت کوی ، او دغفلت علاج دی ، تَذَکُّرَه، یعنی دخدای او دآخرت یادول په دی وجه دذی آیت په آخرکی یی لفظ د ، تَذَکَّرُوۡنَ وفرمایی .

په دریم آیت کی دصراط مستقیم اختیارولو اوددی خلاف دنورو لارو څخه دځان ساتلو هدایت دی اویوازی دخدای بیره داسی شی دی کوم چی انسان دخپلو خیالاتو اوخواهشاتو څخه دلیری ساتلو صحیح ذریعه کیدی سی، په دی وجه ددی په آخر کی یی ، تَتَّقُوۡنَ وفرمایل ، اوپه دری واړو ځایونوکی یی لفظ دوصیت راوړی ، کوم چی تاکیدی حکم ته ویل کیږی ، په دی وجه ځینی صحابه کرام ؓ فرمایی ، چی کوم سړی دنبی کریم ﷺ مهر کړی سوی وصیت نامه کتل غواړی هغه دی دا دری سره آیتونه ووایی .

ثُمَّ اٰتَيۡنَا مُوۡسَى الۡكِتٰبَ تَمَامًا عَلَى الَّذِىۡۤ اَحۡسَنَ

بیا ورکړو مونږ موسیٰ ؑ ته کتاب دپاره دپوره کولو دنعمت په نیک کار کوونکو

وَتَفۡصِيۡلًا لِّـكُلِّ شَىۡءٍ وَّهُدًى وَّرَحۡمَةً لَّعَلَّهُمۡ بِلِقَآءِ رَبِّهِمۡ

دپاره دتفصیل دهر شی او دپاره دهدایت او رحمت چی دغه خلق دخپل رب سره په یوځای

يُؤۡمِنُوۡنَ ﴿۱۵۴﴾ وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنۡزَلۡنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوۡهُ وَاتَّقُوۡا لَعَلَّكُمۡ

کیدو یقین وکړی ، او یو دا کتاب دی چی مونږ نازل کړی دی برکت والا نو په دی چلیږي اوبیره کوی

تُرۡحَمُوۡنَ ﴿۱۵۵﴾ اَنۡ تَقُوۡلُوۡۤا اِنَّمَاۤ اُنۡزِلَ الۡكِتٰبُ عَلٰى طَآئِفَتَيۡنِ مِنۡ

چی په تاسی رحمت وسی، په دی وجه چی تاسی چیری ونه وایاست چی کتاب چی نازل سوی وو صرف په هغودوو

قَبۡلِنَا وَاِنۡ كُنَّا عَنۡ دِرَاسَتِهِمۡ لَغٰفِلِيۡنَ ﴿۱۵۶﴾ اَوۡ تَقُوۡلُوۡا لَوۡ اَنَّاۤ اُنۡزِلَ

ډلو کومی چی زمونږ څخه مخکي وی، اومونږ ته دهغه دویلو خبرهم نه وو ،یاووایاست چی که په مونږنازل سوی وی

عَلَيْنَا الْكِتٰبُ لَكُنَّا أَهْدٰى مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَآءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ

كتاب نو مونږ به په لاره چليدو د دوی څخه ښه ، نو راغلی تاسی ته دليل ، ستاسی

رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِ

درب طرف څخه او هدايت اورحمت ، اوس دده څخه زيات ظالم څوك دی کوم چې درواغجن کړی دالله

اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِى الَّذِيْنَ يَصْدِفُوْنَ عَنْ اٰيٰتِنَا

آيتونه او منع ورڅخه وکړی مونږ به سزا ورکړو هغو ته چې منع کوی دآيتونو زمونږ څخه

سُوْٓءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوْا يَصْدِفُوْنَ ﴿۱۵۷﴾

ناکاره عذاب په بدله کی ددې منع کوی

تفسیر: بيا (دشرك دباطلولو ترمضمون وروسته مونږپه مسئله دنبوت کی خبره کوو) چې مونږ ته يوازی نبی نه يی جوړ کړی چې داخلك دومره سوز اوړ په کوی، بلکه ستا څخه مخکی) مونږ موسٰی (ﷺ پيغمبر جوړکی) کتاب (تورات) مو ورکړی وو چې په دی سره پرښه عمل کوونکو باندی (زمونږ نعمت پوره سی (چې عمل وکی اوکامل ثواب حاصل کی) اودتولو (ضروری) احکامو (ددی په ذريعه سره) تفصيل وسی او (ددی په ذريعه دتولو) رهنمايی وسی، او (دمنونکو دپاره) رحمت وی (مونږپه دی صفت سره کتاب څکه ورکی) چې دغه خلك (يعنی بنی اسرائيل) دخپل رب سره په يوځای کيدو يقين راوړی (اودملاقات په عقيده سره تول احکام پرڅای راوړی) او (کله چې د دوی دورختم سو نو ددی څخه وروسته) دا (قرآن) يو کتاب دی کم چې مونږ (تاته) راوليږلی لوی خير اوبرکت والا پس (اوس) ددی تابعداری کوی او (ددی څخه دخلاف کولوپه باره کی دخدای څخه) بيره کوی چې پرتاسی باندی (دالله ﷻ) رحمت وی (اومونږ داقرآن په دی وجه هم نازل کی چې) هسی نه تاسی خلك (په قيامت کی دده دنه نازليدوپه صورت کی دکفر اوشرك دعذاب په وخت کی) داسی ووايااست چې کتاب (آسمانی) خويوازی ترمونږ مخکی چې کمی دوی فرقی (ديهوديانو اوعيسايانو) وی، پر هغوی باندی نازل سوی وو اومونږ يې دويلو څخه ناخبره وو (په دی وجه مونږته دتوحيد حقيقت معلوم نه سو) يا (نورو مخکنيو مومنانوته دثواب ورکول کيدوپه وخت کی) داسی ووايی چې که پر مونږ څه کتاب نازل سوی وای نومونږبه تردی (مخکنيو مومنانو) زيات پرلاری باندی وای (اوپه عقيدو اوعملونوکی به مونږ ددوی څخه زيات کما ل حاصل کړی وو، دثواب مستحق سوی به وای) پس (ياد ساتی چې) اوس (ستاسی سره هيڅ عذر نسته) تاسی ته (هم) ستاسی درب دطرف څخه يوکتاب (چې حکمونه يی) واضح (دی) او (کوم چې) درهنمايی

ذریعه (ده) او (دخدای) رحمت (دی) راغلی دی پس (دداسی کافی اوشافی کتاب راتلو څخه وروسته
دهغه سړی څخه زیات به څوك ظالم وی، کوم چی زمونږ دا آیتونه دروغ کی (اونور هم) ددی څخه منع
کوی مونږ به اوس (په آخرت کی) دغو خلکو لره کوم چی زمونږ دآیتونو څخه منع کوی ، دوی لره به ددی
منع کولو په سبب سخته سزا ورکو (داسختی په دی منع کولو سره زیاته سوه، کنی یوازی دروغ کول هم
موجب دسزا دی)

معلومات اومسئلي: وجه دغفلت دانه ده چی تورات اوانجیل په ژبه دعربو کی نه وو څکه چی دترجمی په ذریعه سره دمضامینو څخه خبریدل ممکن دی، بلکه واقع دی، بلکه وجه دا ده چی اهل کتابو داهل عربو دتعلیم اوتوحید هیڅکله هم اهتمام نه دی کړی او اتفاقًا په غوږ کی یو مضمون راتلل عادتًا دخبریدو په باره کی کوم اثر کوی که څه هم په دی خبریدو سره طلب اوتامل واجبیږی اوپر دی بنا باندی بیا په پاته کولو دتوحید عذاب ممکن وو، اوپه دی سره دموسٰی اوعیسٰی ﷺ دبعثت په عاموالی اشکال نه لازمیږی ، څکه چی ددی عاموالی اوخاصوالی زمونږ په حضور ﷺ پوری په اعتبار دټولو اصولو اوفروعو دی ، که نه وی نو په اصولو کی دټولو انبیاوو ﷺ تابعداری پرټولو خلکو واجب ده ، نو په دی بنا عذاب صحیح وو، لیکن دا عذر په سرسری نظر کی پیش کیدی سو، اوس یی گنجائش پاته نه سو اودالله دلیل پوره سو، او د دوهم قول ، لَوْ اَنَّآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتٰبُ لَكُنَّآ اَهْدٰى مِنْهُمْ متعلق یو سوال او جواب په اعتبار دنجات پیدا کولو داهل فترت دسورة مائده د دریمی رکوع په آخر کی تیر سوی دی.

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَاْتِيَ بَعْضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ ۭ يَوْمَ

دا خلق انتظار نه کوی مگر ددې چی راسی په دوی ملائکی یا راسی ستارب یا راسی څه نښانی ستادرب په کومه ورځ چی

يَاْتِيْ بَعْضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ

راسی څه نښانی ستادرب په کار به ورنه سی دهیچا دده ایمان راوړل کوم چی مخکې یی

اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِيْٓ اِيْمَانِهَا خَيْرًا ۭ قُلِ انْتَظِرُوْٓا اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ۝۱۵۸

ایمان نه وی راوړی یا په خپل ایمان یی څه نیکی نه وی کړی ته ﷺ ووایه چی تاسی هم انتظار کوی زه هم انتظار کوم.

لنډتفسیر: داخلګ (کوم چی وروسته ترنزول دکتاب اودلیلونو اووضاحت دحق هم ایمان نه راوړی ، دخپل ایمان راوړلو دپاره) یوازی ددی کار منتظر دی (یعنی انتظار کوونکی معلومیږی) چی دوی ته ملائکی راسی یادوی ته ستارب راسی (لکه چی په قیامت کی دحساب په وخت کی واقع کیږی) یا ستا درب څخه لویی نښانی (من جمله دقیامت دنښانو څخه) راسی (مراد ددی لویی نښانی څخه دلمر دمغرب دطرف څخه راختل دی، مطلب دا سو چی آیا دایمان په راوړلو دقیامت دواقع کیدو یا دنږدی کیدو انتظار دی ، نو ددی متعلق واوری چی) په کومه ورځ ستا درب (دا) لویه نښانه (ذکر سوی) راسی (په

دغه ورځ به) دهيڅ سړي ايمان پكار ورنه سي ، كوم چي دمخكي څخه يې ايمان نه وي راوړي (بلكه په دغه ورځ ايمان راوړي) يا (ايمان يې دمخكي څخه راوړي وي ليكن) ده په خپل ايمان څه نيك عمل نه وي كړي (بلكه په بدو عملونو اوګناهونو كي اخته وي اوپه دغه ورځ ورڅخه توبه وباسي ، نيك عملونه شروع كي نو دده توبه به قبوله نه وي او ددې څخه مخكي كه يې دګناهونو څخه توبه كړې وي نو دمومن كيدو په بركت به يې توبه قبوله سوې واى ، نو دتوبې قبليدل دايمان نفع ده ، دغه وخت ايمان دا خاص نفع ورنه كړه اوكله چي نښانه دقيامت مانعه سوه دقبليدو دايمان اودتوبې څخه، نوخاص دقيامت واقع كيدل خوبه په درجه اولي مانع وي، بيا انتظار دځه دى؟ اوكه په دى زړونه هم ايمان رانه وړي نو) ته (دزياتى زورنى په طور) وفرمايه چي (خيردي ښه ده) تاسي (ددې كارونو) انتظار كوى (اوچي مسلمانيږي نه نومه كيږي) مونږهم (ددې كارونو) انتظار كوو (دغه وخت به پرتاسي مصيبت ولويږي اومونږ مومنان به انشاء الله تعالى نجات پيدا كو)

معلومات اومسئلي: دسورة انعام اكثره حصه داهل مكه اودعربو دمشركانو دعقيدو اوعملونو داصلاح او د دوى دشبهاتو او سوالاتو په جواب كي نازله سوي ده .

په دى ټول سورة اوخصوصًا په تيرو آيتونوكي يې دمكي او دعربو پر اوسيدونكو باندى واضحه كړه چي تاسي دنبي كريم ﷺ ښكاره معجزى وليدى دتيرو كتابونو او دتيرو پيغمبرانو پيشګويانى مو ددوى متعلق اوريدلى دى، بيا دمحض امى دژبى څخه دقرآن واضح آيتونه تاسي واوريدل چي دايوه مستقله معجزه هم ده اوس دحق اوصدق لارى ستاسي په مخكي خلاصي سوى اودالله ﷻ حجت په تاسي پوره سو اوس په ايمان راوړلو كي دڅه شي انتظار دى ، دا مضمون يې په دى ذكر سوى آيت كي په ډير بليغ انداز سره داسي بيان وفرمايي .

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ .

يعني داخلګ آياپه ايمان راوړلو كي ددى انتظاركوى چي دمرګ ملائكى دوى ته راورسيږي ، يا دميدان دحشر انتظار كوى په كوم كي چي به دجزاء اوسزاء دپاره الله ﷻ راځي ، يا ددى انتظار كوى چي دقيامت ځيني آخرى نښانى ووينى ، درب كريم دقيامت په ميدان كي دفيصلي دپاره تشريف فرمايل دقرآن كريم په څو آيتونو كي بيان سوى دى ، په سورة بقره كي ددى مضمون آيت داسي راغلى دى .

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ .

يعني آيا داخلګ ددى انتظار كوى چي الله ﷻ دوريځو په سايو كي دوى ته راسي او ملائكى راسي او دخلګو دپاره دجنت او د دوزخ كومه فيصله چي كيدونكى ده هغه وسى ، دالله ﷻ دقيامت په ميدان كي تشريف فرما كيدل په څه ډول اوپه څه كيفيت سره به وي، دا دانسان په عقل كي راتلل ګران دى، په دى وجه چي په قرآن كي څه ذكرسوى دى په دى دي ايمان راوړل سي اويقين دى پروسي اودڅه رنګوالى علم يې الله ﷻ ته حواله كړل سي ، مثلاً په دى آيت دا يقين وكړل سي چي الله ﷻ به دقيامت په ميدان كي دفيصلي دجزاء اوسزاء دپاره تشريف فرماوى، اونورپه دى كي بحث اوفكر ونه سي چي په څه كيفيت اوڅه جهت سره به وي.

په دی آیت کی مخ ته ارشاد فرمایی ، يَوْمَ يَأْتِيْ بَعْضُ اٰيٰاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِيْ إِيْمَانِهَا خَيْرًا : په دی کی یی خبرداری وفرمایی چی دالله ﷻ دځینو نښانو مخ ته تر راتلو وروسته دتوبی دروازه به بنده سی، کوم سړی چی ددی څخه مخکی ایمان نه وی راوړی او اوس ایمان راوړی نوقبول به نه سی اوکوم سړی چی ایمان خو راوړی وو لیکن عمل یی نه وی کړی اودی اوس توبه وکی دنیك عمل اراده وکی نودده به هم توبه قبوله نه سی ، لنډه دا ده چی کافر دخپل کفر څخه یا فاسق دخپل فسق اوگناه څخه که دغه وخت توبه کول غواړی نودغه توبه به قبوله نه وی، سبب دادی چی ایمان اوتوبه یوازی ترهغه وخته پوری قبلیدی سی، ترڅو چی دغه دانسان په اختیارکی وی اوکله چی دالله ﷻ عذاب او دآخرت حقیقتونه ولیدل سی نوبیا خوبه هریو انسان په ایمان راوړلو اودگناه څخه په واپس کیدلو خود بخوده مجبوره وی، دمجبوری ایمان اوتوبه قابل قبول نه دی.

دقرآن کریم په بی شمیره آیتونوکی ذکر دی چی دوږخیان دوږخ ته ورسیږی نوفریاد به وکی اولویی لوبی وعدی به کوی چی که مونږ اوس دنیاته دوباره واپس سونو مونږبه دایمان اونیك عمل څخه ماسوا نور هیڅ ونه کړو، مگر ټولوته به داجواب وی چی دایمان اوعمل وخت ختم دی اواوس چی تاسی داڅه وایاست دا دمجبوری څخه وایاست، ددی هیڅ اعتبار نسته ، ددی آیت په تفسیرکی دنبی کریم ﷺ دا ارشاد نقل دی چی څه وخت دقیامت په آخری نښانوکی دانښانه ښکاره سی چی لمر دمشرق پرځای دمغرب څخه راوخیژی اوددی په لیدو سره دټول جهان کافران دایمان کلمه ویل شروع کی اوټول نافرمانه فرمانبرداره جوړسی ، لیکن ددغه وخت ایمان اوتوبه به قابل قبول نه وی (بغوی بسنده عن ابی هریره ﷺ) په دی آیت کی دومره خبره دقرآن په وضاحت سره معلومه سوه چی څه نښانی به داسی واقع سی چی ترهغوی وروسته دتوبی دروازه بنده سی دچافاسق یاکافر توبه به قبوله نه وی ، لیکن قرآن کریم ددی وضاحت نه دی فرمایلی چی هغه څه نښانه ده ، په صحیح بخاری کی ددی آیت په تفسیرکی په روایت دابوهریره ﷺ داحدیث نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، قیامت به ترهغه وخته پوری قائم نه سی ترڅو چی دا واقعه پیښه نه سی چی لمر دمغرب دطرف څخه راوخیژی کله چی خلگ دانښانهووینی نوټول به ایمان راوړی ، دا به هغه وخت وی دکوم دپاره چی په قرآن کی دا ارشاد دی ، چی دغه وخت به هیڅ نفس ته ایمان راوړل نفع ورنه کی .

ددی تفصیل په صحیح مسلم کی په روایت دحذیفه ابن اُسیّد ﷺ داسی نقل سوی دی چی یو وار صحابه کرامو ﷺ دقیامت دنښانو ذکر په خپل مینځ کی کوی چی نبی کریم ﷺ تشریف راوړی ، دغه وخت دوی وفرمایل چی قیامت به ترهغه وخته پوری قائم نه سی ترڅو پوری چی تاسی لس ۱۰ نښانی ونه وینی، ۱: لمر دمغرب څخه راختل ۲ : اویو خاص قسم دود ، ۳، اودابة الارض، ۴، او دیاجوج ماجوج راوتل، ۵، دحضرت عیسیٰ ﷺ نازلیدل ، ۶، ددجال راوتل، ۷، ۸، ۹، اوپه درو ځایونوکی دمځکی ننوتل، یوپه مشرق کی بل په مغرب کی اوبل په جزیرة العرب کی ۱۰، اویو اور چی دعدن دبیخ څخه به راپورته سی اوخلگ به شړی اوپه مسند احمد کی په روایت دابن عمر ﷺ نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په دی نښانوکی به

ترتولو اول دمغرب دطرف څخه دلمر راختل اوددابة الارض راوتل واقع کيږي، امام قرطبي رحمه الله په التذکرة کي اوحافظ ابن حجر رحمه الله په شرح دبخاري کي په روايت دحضرت عبدالله ابن عمر رضي الله عنه دا هم نقل کړي دي چي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چي ددي واقعي يعني دمغرب څخه ترلمر ختلو وروسته به تر بوسل او شلو ۱۲۰ کالو پوري دنيا قائمه وي (روح المعاني)

ددي تفصيل څخه وروسته دلته داسوال پيدا کيږي چي حضرت عيسى عليه السلام کله نازل سي نو دصحيح روايتونو موافق به دي خلگوته دايمان دعوت ورکوي اوخلگ به ايمان قبلوي اوپه ټوله دنيا کي به داسلام نظام رائج سي، ظاهره ده چي که ددغه وخت ايمان مقبول نه وي نودا دعوت او دخلگو په اسلام کي داخليدل خو ټول غلطيږي، په تفسيرِ روح المعاني کي خو يي ددي جواب دا اختيار کړي دي چي دمغرب دطرف څخه دلمر راختلو واقعه دحضرت عيسى عليه السلام ترتشريف راوړلو کافي زمانه پس به وي ، اودغه وخت به دتوبي دروازه بنده سي .

اوعلامه بلقيني رحمه الله اونور فرمايي چي دا خبره هم دقياس څخه ليري نه ده چي دايمان اوتوبي دنه قبليدو دا حکم کوم چي دلمر دمغرب څخه تر راختلو وروسته به وي تر آخري زماني پوري به باقي پاته نه وي بلکه څه زمانه پس به داحکم بدل سي او ايمان اوتوبه قبليدل به شروع سي (روح المعاني) والله اعلم لنډه خبره دا ده چي په ذکر سوي آيت کي که څه هم ددي وضاحت نه دي سوي چي دکومي نښاني دښکاره کيدوڅخه وروسته به توبه نه قبليږي هغه کومه نښانه ده، مگر دنبي کريم ﷺ دبيان څخه واضحه سوه چي ددي څخه مراددلمر دمغرب دطرف څخه راختل دي، اوقرآن کريم په خپله ولي ددي وضاحت نه دي کړي، په تفسيرِ بحرِ محيط کي دي چي دلته دقرآن ددي خبري پټ پاته کول دغافلِ انسان دبيدارولو دپاره زيات فائده مندي دي چي دي به په هره نوي پيښيدونکي واقعي سره بيداريږي اوپه توبه کي به تلوارکوي.

ددي څخه علاوه ددي پټ والي اواجما ل يوه بله فائده داهم ده، چي دي په دي باندي پوه سي چي لکه څنگه چي دټول عالم دپاره دمغرب څخه په لمر ختو باندي دتوبي دروازه به بنده سي، دغه ډول ددي يوه نمونه دهر انسان دپاره په شخصي طور دتوبي بنديدل دمرگ په وخت کي به وي .

دقرآن کريم په يو بل آيت کي يي داپه واضح طورسره بيان کړي ده .

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ حَتّٰى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّيْ تُبْتُ الْاٰنَ .

يعني دهغو خلگو توبه قبوله نه ده کوم چي گناه کوي، تر دي پوري چي کله په دوي کي دچا مرگ راسي نو وايي چي زه اوس توبه باسم ، او ددي په تشريح کي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي .

اِنَّ تَوْبَةَ الْعَبْدِ تُقْبَلُ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ : يعني دبنده توبه ترهغه وخته پوري قبليږي ترڅو پوري چي دده روح حلق ته راسي او دمرگ غرغره يي نه وي شروع سوي .

ددي څخه معلومه سوه چي دروح ختلوپه وخت کي کله چي ساه آخري سي دغه وخت هم چي کله دمرگ ملائکي مخ ته راځي ، دغه وخت هم توبه نه قبليږي ، او دا هم ښکاره خبره ده چي دا صورت حال هم دالله

ﷺ دطرف څخه یوه مهمه نښانه ده ، په دی وجه په ذکر سوی آیت کی په ، بَعۡضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ کی دا دمرګ وخت هم دا خل دی ، لکه چی په تفسیرِ بحرِ محیط کی دځینی عالمانو دا قول نقل سوی هم دی ، او ځینی بزرګان فرمایی ، مَنۡ مَاتَ فَقَدۡ قَامَتۡ قِيَامَتُهٗ یعنی کوم سړی چی مړ سو نو دده قیامت دغه وخت قائم سو ، ځکه چی دار العمل ختم سو او دعملونو دجزاء څه نمونه دقبر څخه شروع سوه .

صائب دا مضمون په نظم کی داسی بیان کړي دی .

توبه ها را نفس باز پسین دست زدست بیخبر دیر رسیدی در محمل بستند

دتوبی وخت دزنکدن څخه ترلړمخکی پوری دی خوته ناخبره چی خبریدی نودکجاوی دروازه بنده سوی وه دلته دعربی ژبی په اعتبارسره داخبره هم دنظر قابله ده چی په دی آیت کی اول فرمایی ، اَوۡ يَاۡتِيَ بَعۡضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ : اوبیا ددی جملی اعاده کوی اوفرمایی ، يَوۡمَ يَاۡتِيۡ بَعۡضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ لَا يَنۡفَعُ نَفۡسًا اِيۡمَانُهَا په دی کی یی دضمیرڅخه په کار اخیستوخبره لنډه نه کړه ، ددی څخه معلومیږی چی په اوله کلمه کی چی کوم ، بَعۡضُ اٰيٰتِ ذکر دی ، هغه بل دی ، اوپه دوهمه کلمه کی ، بَعۡضُ اٰيٰتِ ددی څخه مختلف دی ، ددی تفصیل دی طرف ته اشاره کیدی سی کوم چی اوس تاسی په روایت دحذیفه ابن اُسید ﷺ اوریدلی دی چی دقیامت لس نښانی دیری مهمی دی ، په دی کی آخری نښانه دمغرب څخه دلمر ختلو ده چی دتوبی دبندیدو نښانه ده ، دآیت په آخرکی ارشاد فرمایی ، قُلِ انۡتَظِرُوۡۤا اِنَّا مُنۡتَظِرُوۡنَ په دی کی نبی کریم ﷺ ته خطاب دی چی ته دی خلګوته ووایه چی الله ﷻ دتولو حجتونو ترپوره کیدو وروسته هم که تاسی مرګ یاقیامت ته انتظارکوی نودغه انتظاروکی مونږبه هم ددی انتظارکوو چی ستاسی سره ستاسی رب څه معامله کوی.

اِنَّ الَّذِيۡنَ فَرَّقُوۡا دِيۡنَهُمۡ وَكَانُوۡا شِيَعًا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِيۡ شَيۡءٍ ؕ اِنَّمَاۤ اَمۡرُهُمۡ اِلَى

چاچی لاری جوړی کړی په خپل دین کی اوسول دیری دلی ، تالره د دوی سره هیڅ کار نسته ، د دوی کارالله ﷻ

اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمۡ بِمَا كَانُوۡا يَفۡعَلُوۡنَ ﴿۱۵۹﴾ مَنۡ جَآءَ بِالۡحَسَنَةِ

ته حواله دی بیا به هغه خبرکړی دوی په هغه چی دوی کول ، خوک چی راتله وکړی په یوه نیکی

فَلَهٗ عَشۡرُ اَمۡثَالِهَا ۚ وَمَنۡ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجۡزٰۤى اِلَّا مِثۡلَهَا وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُوۡنَ ﴿۱۶۰﴾

نوده ته دهغه لس چنده دی ،اوخوک چی راتله وکړی په یوه بدی سره نوسزابه پیدا کی دهغه برابراو په دوی به ظلم نه وی.

لنډتفسیر: بیشکه کومو خلګوچی خپلِ دین (دکوم چی دوی مکلف دی) جلا جلا کی (یعنی حق دین یی بتمامه قبول نه کی، برابره خبره ده که ټول یی پاته کی یایوڅه او طریقی دشرك اوكفر اوبدعت یی اختیار کړی) او (مختلفی) دلی دلی جوړی سوی ، ستا ددوی سره هیڅ تعلق نسته (یعنی ته د دوی څخه بری یی پرتا هیڅ الزام نسته) بس (دوی په خپله دخپل نیك اوبد ذمه واردی او) د دوی معامله الله ﷻ ته حواله ده (هغه یی وینی ګوری) بیا (په قیامت کی) به دوی ته ددوی کار وښیی (اوحجت به پرقائم کی دعذاب

مستحق والی به ظاهرکی) کوم سړی چی نیك کار وکی ده ته به (کم ترکم) لس چنده ثواب ورکول سی (یعنی داسی به وګڼل سی چی ګواکی ده دغه نیکی لس واری کړي ده اودارنګه په یوه نیکی چی څومره ثواب ورکول کیدی اوس به ورته لس حصی ددغه ثواب ورکول کیږی) اوکوم سړی چی بدکار وکی، نو ده ته به دهغه برابر سزا ورکول کیږی (زیاته به ورته نه ورکول کیږی) اوپردغو خلګو به (ظاهراً هم) څه ظلم نه وی (چی یونیکی یی لیکل سوی نه وی یایی ورلره یوه بدی زیاته لیکلی وی)

معلومات اومسئلې: دسورة انعام زیاته حصه دمکی مشرکانو ته خطاب او ددوی دسوال اوجواب متعلق راغلی دی، چی په دی کی دوی ته داهدایت سوی وو، چی داوخت دالله ﷻ نیکه لاره یوازی په قرآن اودنبی کریم ﷺ په تابعداری کی ده، لکه څنګه چی ترتاسی دمخکی انبیاوو په زمانه کی ددوی اوددوی دکتاب اوشریعت په تابعداری کی نجات وو، نن یوازی ستاسی اوستاسی دشریعت په تابعداری کی نجات دی، دعقل څخه کار واخلی اودا نیکه لار پرینبول اواخوا دیخوا غلطی لاری اختیارول مه کوی، کنی دغه لاری به تاسی دالله ﷻ څخه ډیر لیری بوزی.

دذکر سوی آیتونو څخه په اول آیت کی یوعام خطاب دی چی دعربو مشرکان یهود اونصارا اومسلمانان ټول پکښی داخل دی، داټول یی مخاطب کړیدی دالله ﷻ دنیکی دلاری څخه داوړیدونکو دبدانجام بیان یی کړي دی، او نبی کریم ﷺ ته یی هدایت کړیدی چی پردی غلطو لارو دتلونکو سره ستاهیڅ تعلق نه دی پکار، بیاپه دی کی غلطی لاری هغه هم دی کوم چی دصراط مستقیم څخه بالکل مخالف جانب ته بوتلونکی دی، لکه دمشرکانو اواهلِ کتابو لاری، اوهغه لاری هم دی کوم چی په مخالف جانب کی خونه دی، مګر دنیکی لاری څخه اخوا اودیخوا ته اړونکی دی، هغه دشبهاتو اودبدعاتو لاری دی، دغه هم دانسان په ګمراهی کی اچونکی دی.

ارشاد فرمایی، إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ: یعنی هغه خلګ کومو چی لاری را ایستلی دی په خپل دین کی، اوسوه ډیری فرقی، ستا د دوی سره هیڅ کار نسته، د دوی کارالله ﷻ ته حواله دی، بیابه هغه پوه کی دوی په هغه څه چی دوی کول، په دی آیت کی پرغلطو لارو دتلونکو متعلق اول خویبی دا وښوولِه چی دالله رسول ددوی څخه خلاص دی، دنبی کریم ﷺ د دوی سره هیڅ تعلق نسته، بیایی دوی ته دازورنه واوروله، چی ددوی معامله بس خدای تعالی ته حواله ده، هغه به دوی ته دقیامت په ورځ سزاورکی، په دی کی تفریقه جوړول اوفرقی جوړیدل کوم چی په دی آیت کی ذکردی، ددی څخه مراد دادی چی ددین داصولو تابعداری پرېږدی دخپلو خیالاتو اوخواهشاتو مطابق یادشیطان په مکر اوتلبیس کی اخته سی په دین کی څه نوی شیان زیات کی یا څینی شیان پرېږدی، کوم چی په دین کی ضروری وی.

(په دین کې پربدعت پیدا کولو دعذاب سخته زورنه)

په تفسیرِ مظهری کی دی چی په دی کی دتیرو امتونو خلګ هم داخل دی کوموچی دخپل دین اصول پرېښوول، دخپل طرف څخه یی څه شیان په کښی یوځای کړی وه اوددی امت بدعتیان هم کوم چی په

دین کی دخپل طرف څخه بی بنیاده شیان شاملوی، نبی کریم ﷺ په یوحدیث کی دامضمون داسی واضح کړي دی چی ، زما امت ته به هم هغه حالات ورپیښ سی، کوم چی بنی اسرائیلوته پیښ سوی وه، په کومو بدو عملونو کی چی دوی اخته سوی وه، زما دامت خلګ به په کښی کی هم اخته سی ، بنی اسرائیل په دوو اویا ۷۲ فرقوکی تقسیم سوی وه ، زما امت به په دری اویا ۷۳ فرقوکی تقسیم سی چی په دوی کی به دیوی فرقی څخه علاوه نوری ټولی دوږخ ته ځی صحابه کرامو ؓ عرض وکی چی هغه نجات پیداکونکی فرقه کومه یوه ده؟ ویی فرمایل ، مَآ اَنَا عَلَيْهِ وَاَصْحَابِیْ (یعنی هغه جماعت چی زما په طریقه اوزما داصحابو ؓ په طریقه باندی ځی) هغه به نجات بیداکی (دا روایت ترمذی ، ابوداود په روایت دابن عمر ؓ نقل کړي دی) اوطبرانی په معتبر سند سره دحضرت فاروق اعظم ؓ څخه نقل کړي دی چی ده حضرت عآئشی ؓ ته وفرمایل چی په دی آیت کی دکومو فرقو ذکردی، دابدعتیان اودخپلو خواهشاتو اوخیالاتو تابع دنوو طریقو ایجاد کوونکی دی، دامضمون دحضرت ابوهریرة ؓ څخه په صحیح سندسره نقل دی، په دی وجه نبی کریم ﷺ په دین کی نوی نوی طریقی دخپل طرف څخه ایجاد کول په ډیر تاکید سره منع کړیدی، امام احمد ابوداود ترمذی اونورو په روایت دعرباض بن ساریه ؓ نقل کړي دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ، په تاسی کی چی کوم خلګ زما څخه وروسته ژوندی پاته سی ، هغوی به ډیر اختلافات ووینی په دی وجه (زه تاسی ته وصیت کوم چی) تاسی زما سنت اودخلفاءِ راشدینو سنت په مضبوطی سره ونیسی ددی مطابق په هرکار کی عمل کوی، دنوو نوو طریقو څخه ځان ساتی ځکه چی په دین کی هرنوی پیدا سوی شی بدعت دی اوهربدعت ګمراهی ده، په یو حدیث کی ارشاد فرمایی چی کم سړی دجماعت څخه یوه لویشت جلا سو ده داسلام رسی دخپل غاړی څخه ویستله (ابوداود، احمد)

په تفسیرِ مظهری کی دی چی دجماعت څخه مرادپه دی حدیث کی دصحابو ؓ جماعت دی ، وجه دا ده چی الله ﷻ زمونږ آقا محمد مصطفٰی ﷺ رسول راولیږی او قرآن یی ورته ورکی ، او دقرآن څخه علاوه دوهمه وحی یی ورکړه چی هغه ته حدیث یاسنت ویل کیږی، بیاپه قرآن کی ډیر آیتونه مشکل یامجمل یامبهم دی، ددی دتفسیر اوبیان الله ﷻ دخپل رسول په ذریعه دبیانولو وعده وفرمایله ، د، ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ هم دامطلب دی ، نبی کریم ﷺ دقرآن دمشکلاتو اومبهماتو تفسیر اودخپلو سنتو تفصیلات خپلو بلا واسطه شاګردانو یعنی صحابه کرامو ؓ ته دخپل قول او عمل په ذریعه وښووی، په دی وجه دجمهورو اصحابو ؓ عمل دپوره شریعت الٰهی بیان او تفسیر دی ، په دی وجه دمسلمان سعادت په دی کی دی چی په هرکار کی دالله ﷻ دکتاب اودنبی کریم ﷺ دسنتو تابعداری وکی او دکوم آیت یاحدیث په مرادکی چی اشتباه وی ، په دی کی هغه اختیارکی کوم چی جمهورو اصحابو ؓ اختیار کړی وی ، ددی مقدسو اصولو په نظر انداز کولو سره په اسلام کی مختلفی فرقی پیدا سوی ، چی دصحابه وو، عمل اوتفسیر یی نظر انداز کی، دخپل طرف څخه چی په زړه کی یی څه راغلل ، هغه یی دقرآن اوسنت مطلب مقرر کی داهغه دګمراهی لاری دی دکومو څخه چی قرآن کریم وار وار منع فرمایلی دی .

حضرت عائشهٔ صدیقه ﷺ فرمايئ چې نبی کريم ﷺ فرمایلی دی چې په شپږو کسانو باندی زه لعنت کوم اوالله ﷻ هم لعنت پرکوی یوهغه سړی چاچی دالله ﷻ په کتاب کی دخپل طرف څخه څه زیات کړل یعنی برابره خبره ده که څه الفاظ یی زیات کړل یا یی په معنٰی کی داسی زیاتی وکی چی داصحابو ﷺ دتفسیر څخه خلاف وی، دوهم هغه سړی کوم چې دتقدیرِ الٰهی څخه منکر سو، دریم هغه سړی کوم چې پرامت په زبر دستی مسلط سی اوعزت ورکړی هغه سړی ته کوم چې الله ﷻ ذلیله کړي دی ، اوذلت ورکی هغه چانه چې چاته الله ﷻ عزت ورکړي دی ، څلورم هغه سړی کوم چی دالله ﷻ حرام حلال گڼی ، یعنی دمکی په حرم کی قتل اوقتال وکی یاښکار په کی وکی ، پنځم هغه سړی چاچی زما داولاد بی حرمتی وکړه، شپږم هغه سړی چی زماسنت یی پریښووی .

په دوهم آیت کی ارشاد فرمایی ، مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ عَشْرُ اَمْثَالِهَا وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ په تیر آیت کی ددی بیان وو چی دنیکی لاری څخه اوړیدونکو ته به الله ﷻ په ورځ دقیامت د دوی دعملونو سزا ورکی ، په دی آیت دآخرت دجزا اوسزا کریمانه ضابطه داسی بیانوی چی کوم سړی یونیك کار وکی ، ده ته به لس چنده بدله ورکول سی، اوکوم سړی چی یوه گناه وکی ددی بدله به یوازی دیوی گناه برابر ورکول سی (زیاته نه) ، په صحیح بخاری، مسلم، نسائی اومسند احمدکی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، چی ستاسی رب عزوجل رحیم دی، کوم سړی چی دڅه نیك کار یوازی اراده وکی دده دپاره یوه نیکی لیکل کیږی، که څه هم ددغه نیکی کولو نوبت هم په لاس ورنسی، بیاچی کله دی دغه نیك کار وکی نو لس نیکی دده په عملنامه کی ولیکل سی اوکوم سړی چی دڅه گناه اراده وکی، مگر بیاهم په دی عمل ونه کی، نودده دپاره هم یوه نیکی ولیکل سی اوکه دغه دگناه کاروکی وکی هم نویوه بدی ورلره ولیکل سی یادغه هم ختمه کړل سی، ددی دومری عفوی سره سره دالله ﷻ په دربار کی هغه سړی هلاکیدی سی کم چی دخپلو هلاکیدو قصد کړی وی (ابنِ کثیر)

په یوه حدیثِ قدسی کی په روایت دابو ذر ﷺ ارشاد دی ، کوم سړی چی یوه نیکی کوی ده ته دلسو نیکیو ثواب ورکول کیږی او تردی هم زیات، اوکم سړی چی یوه گناه کوی نوده ته سزا صرف دیوی گناه برابر ورکول کیږی یابه زه دغه هم معاف کړم اوکوم سړی چی دومره گناهونه وکی چی ټوله مځکه په ډکه سی، بیاماته راسی او مغفرت غواړی نوزه به هم په دغومره مغفرت معامله دده سره وکړم اوکوم سړی چی ماته یوه لویشت نژدی کیږی، زه به یو لاس ده ته نژدی سم، اوکم سړی چی یولاس ماته نژدی سی، زه به هغه ته یوه غیږه (ددواړو خپرو لاسونوپه قدر) نژدی سم، اوڅوك چی زما طرف ته په خرپوخو راځی زه دهغه طرف ته په منډه ورځم .

دحدیث ددی روایتونو څخه معلومه سوه ، چی دنیکی په جزاء کی ترلسو پوری زیاتوب کوم چی په دی آیت کی ذکردی، دادنی حد بیان دی ، اوالله ﷻ په خپل رحم اوکرم سره تردی زیاته جزاء هم ورکولی سی او ورکوی یی هم ، لکه چی دنورو روایتونو څخه اویا چنده یا اووه سوه چنده ثابتیږی .

ددى آيت په الفاظوكى داخبره هم دفكر قابله ده، چى دلته لفظ د: جَآءَ بِالْحَسَنَةِ يى فرمايلى دى ، عَمِلَ بِالْحَسَنَةِ يى نه دى فرمايلى، په تفسير بحرِ محيط كى دى چى ددى څخه دى طرف ته اشاره كيږى چى محض په څه نيك يابدكار كولو داجزاء نه وركول كيږى، بلكى دجزاء اوسزاء دپاره دمرګ تروخته پورى دغه نيك يابد عمل پاته كيدل شرط دى، ددى نتيجه دا ده چى كه يوسړى څه نيك عمل وكى، ليكن بيا دده دڅه ګناه په سبب سره هغه عمل حبطه اوضائع سو نودى پردغه عمل دجزاء مستحق پاته نسو. لکه معاذ الله كفر اوشرك خوټول نيك عملونه بربادوى ددى څخه علاوه نورهم ډير داسى ګناهونه دى چى څينى نيك عملونه باطل اوبى اثره كوى، لكه چى په قرآن كريم كى دى ، لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى يعنى تاسى خپلى صدقى په احسان اچولو ياضرر رسولو باطلى اوضائع كوى مه، ددى څخه معلومه سوه چى دصدقى نيك عمل په احسان اچولو ياضرر رسولو باطل اوضائع كيږى، دغه ډول په حديث كى دى چى په مسجدكى كنبيناستل اوددنيا خبرى كول، نيكى داسى خورى لكه اورچى لرګى خورى، ددى څخه معلومه سوه چى په مسجد كى چى يى كوم نيك عملونه، نوافل اوتسبيحات اونور كړى وى هغه ددنيا په خبرو سره ضائع سى، دغه ډول دبدو عملونو څخه چى توبه وباسى نوهغه ګناه دعملنامى څخه خرابيږى، دمرګ تروخته پورى باقى نه پاته كيږى، په دى وجه په دى آيت كى يى دانه دى فرمايلى ، چى څوك څه نيك يابدعمل وكى نوده ته به جزا ياسزا وركول كيږى، بلكى داسى يى فرمايلى دى چى كوم سړى نيك عمل مونږته راوړى نولس چنده ثواب به ورته وركول كيږى اوكه مونږته بدعمل راوړى نوديو عمل سزابه پيدا كى، دالله ﷻ خواته راوړل به هغه وخت وى، كله چى دغه عمل ترآخره پورى قائم او باقى پاته سى، دنيك عمل ضائع كوونكى څه شى ورڅخه ونه سى اودبد عمل څخه توبه او استغفار كوى، دآيت په آخركى يى وفرمايل ، وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ يعنى په دى لوى عدالت كى ددى خبرى امكان نسته چى پرچا څه ظلم وسى اونه دچا په نيك عمل كى دكمى څه امكان سته، اونه دچا پربد عمل باندى ددى څخه دزياتى سزا احتمال سته.

قُلْ اِنَّنِىْ هَدٰىنِىْ رَبِّىْٓ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۚ دِيْنًا قِيَمًا مِّلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ۚ وَمَا

ته ووايه چى ماته بنوونه كړى ده زمارب دلارى سيده ، ددين صحيح دملت ابراهيمى چى يو طرف وو ،

كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٦١﴾ قُلْ اِنَّ صَلَاتِىْ وَنُسُكِىْ وَ

اونه وو دشرك كوونكو څخه ، ته ووايى زما لمونځ اوزما قربانى

مَحْيَاىَ وَمَمَاتِىْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيْكَ لَهٗ ۚ وَ

او زما ژوند اوزما مرګ دالله دپاره دى چى پالونكى دټول جهان دى ، نسته شريك هغه لره ،

بِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿۱۶۳﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ

او دا ماته حکم سوی دی او زه دټولو څخه اول فرمانبردار یم ته ﷺ ووایه آیا اوس زه دالله څخه ماسوا

اَبْغِيْ رَبًّا وَّهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۭ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ

تلاش کوم څوك رب ، او هغه دی رب دهر شی او څوك چی گناه کوی

اِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۚ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ

نو دده په ذمه دی او بار به پورته نه کړی یو سړی دبل ، بیا ستاسی رب ته ستاسی

مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۶۴﴾ وَهُوَ

دټولو واپس کیدل دی نو هغه به خبر کړی تاسی په کومه خبره کی چی تاسی جګړه کوله ، او هغه

الَّذِيْ جَعَلَكُمْ خَلٰٓئِفَ الْاَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ

تاسی خلیفه ګان کړل په مځکه کی او پورته یی کړی په تاسی کی درجی دیو

دَرَجٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِيْ مَآ اٰتٰىكُمْ ۭ اِنَّ رَبَّكَ سَرِيْعُ الْعِقَابِ ۖ

په بل باندی چی آزمائش وکړی ستاسی پخپلو ورکړو حکمونو کی ستا رب ژرعذاب ورکوونکی دی ،

وَاِنَّهٗ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۶۵﴾

او هغه بخښنی والا مهربانه دی .

لنډتفسیر: ته ووایه چی ماته رب یوه نیکه لار (په ذریعه دوحی) ښوولی ده، چی هغه یو دین دی (کوم چی په ثبوت ددلیلونو سره) مستحکم (دی) کمه چی طریقه ده دحضرت ابراهیم (علیه السلام) چی یوه ذره کوږوالی په کښی نسته او هغه (ابراهیم علیه السلام) دشرك کوونکو څخه نه وو (او) ته (ددی ذکرسوی دین دڅه تفصیل دپاره) وفرمایه چی (ددی دین حاصل دادی چی) په یقین سره زما لمونځ، زما ټول عبادتونه او زما ژوند او زما مرګ داټول خالص دالله ﷻ دپاره دی کوم چی مالك دی دټول جهان، دده سره (په عبادت یادربوالی په صفتونوکی) څوك شریك نسته او ماته پردی (ذکر سوی دین باندی دقائم اوسیدو) حکم سوی دی او (دحکم موافق) زه (ددی دین په منونکوکی) ترټولو منونکو اولنی (منونکی) یم، ته (دی دباطل طرف ته بلونکوته) ووایه چی آیا (وروسته تر واضح کیدو دحقیقت دتوحید او اسلام ستا په خبره) زه دخدای ﷻ

څخه ماسوا بل څوك درب جوړولو دپاره تلاښ كوم (يعني نعوذ بالله شرك اختياركړم) حال دا دی چی هغه مالك دی دهرشی (اوټول شيان دهغه مملوك دی او مملوك دمالك سره شريك كيدی نه سی) او (تاسی چی كوم داسی وایاست چی ستاسی گناه زمونږ پرسر ده دامحض لغو خبره ده چی كوونكی دی پاك صاف پاته سی اويوازی دوهم كس دی گناهگارسی ، بلكه خبره دا ده چی) كوم سړی هم چی عمل كوی ، هغه به پرده باندی وی اوڅوك به دبل چا بار (دگناه) پورته نه كی (بلكی هرڅوك به خپل بار لوړوی) بيا (دټولو ترعمل كولو وروسته) به ستاسی دټولو خپل درب طرف ته تلل وی، بيابه هغه تاسی ته وښيی په كوم كوم شی كی چی تاسی اختلاف كوی (چاچی به يودين ته ښه ويل اوچا بل ته، هلته به په عملی اطلاع سره فيصله كول كيږی چی دحق خاوندان به نجات پيداكی اودباطل خاوندان به سزا) او هغه (الله) داسی دی چاچی تاسی په دنياكی داختيار خاوندان جوړ كړاست (په دی نعمت كی خوتماثل دی) اودیوه یی پربل باندی (په مختلفو شيانوكی) مرتبه زياته كړه (په دی نعمت كی تفاضل دی) ددی دپاره چی (په دی نعمتونو سره) تاسی (په ظاهره) وازمايی په هغو شيانوكی كم چی یی (په ذكرسوو نعمتونوكی) تاسی لره دركړي دی (ازمايل داسی چی څوك ددی نعمتونو قدر كوی، دنعمت وركوونكی اطاعت كوی اوڅوك یی بی قدری كوی، فرمانبرداری نه كوی، نو ځينی تابعدار سول ، ځينی نافرمانه اوددواړو سره به مناسبه معامله وسی، ځكه چی) په يقين سره ستا رب ډير ژر سزا وركوونكی (هم) دی اوپه يقين سره هغه واقعی لوی مغفرت كوونكی مهربانی كوونكی (هم) دی (پس دنافرمانو دپاره عذاب دی اودفرمان بردارو دپاره رحمت دی اودنافرمانی څخه فرمانبرداری ته دراتلونكو دپاره مغفرت دی، پس پرمكلفينو باندی ضروری سوه چی دحق دين موافق فرمانبرداری اختيار كی، اودباطل څخه اودحق دمخالفت څخه واپس سی)

معلومات اومسئلي: دادسورة انعام آخری شپږ آيتونه دی ، كوموخلگوچی په حق دين كی افراط اوتفريط اوكمی اوزياتی وكی ، مختلف دينونه یی جوړ كړی وه اوپه خپله په مختلفو ډلو اوفرقوكی تقسيم سوی وه، ددوی په مقابله كی په دی كی اولنی دری آيتونه دحق دين دصحيح تصوير بيانولو اوددين دبنيادی اصولو او ځينو مهمو فروعو اوجزئياتو بيان كړي دی په اولو دوو آيتونوكی داصولو بيان دی اوپه دريم آيت كی دده دمهمو فروعو بيان دی اوپه دواړوكی یی نبی كريم ﷺ مخاطب كړيدی اودا ارشاد ورته سوی دی چی ته خلگوته داخبره ورسوه .

په اول آيت كی ارشاد دی ، قُلْ اِنَّنِيْ هَدٰىنِيْ رَبِّيْٓ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ : يعنی ته ووايه چی ماته زمارب يوه نيكه لار ښوولی ده، په دی كی یی ارشاد وفرمايی چی ماستاسی په ډول دخپلو خيالاتو يا دپلار نيكه درسمونو تابع لارنه ده اختيار كړی، زمارب ماته دا لار ښوولی ده، اوپه لفظ درب سره یی دی طرف ته هم اشاره وكړه چی دده درب والی دشان دا تقاضاده چی هغه صحيح لار وښيی، تاسی هم كه غواړی نو دهغه طرف ته دهدايت سامان ستاسی دپاره هم موجود دی، په دوهم آيت كی فرمايی: دِيْنًا قِيَمًا مِّلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ په دی کی لفظ د ، قِيَمَ مصدر دی په معنٰی دقیام کی، اومراد ددی څخه قائم پاته کیدل اومستحکم دی، یعنی دادین مستحکم دی، کم چی دالله ﷻ دطرف څخه راغلی پرمضبوطو بنیادونو قائم دی، دچا پرشخصی خیالاتو قائم نه دی اوځه نوی دین اومذهب هم نه دی چی څوك په کښی شك وکی، بلکه دتیرو ټولو پیغمبرانو علیهم السلام دین دی ، دحضرت ابراهیم علیه السلام نوم یی په دی وجه په خصوصیت سره ذکرکی چی ددنیا دهرمذهب خلگ دده دلویی او امامت قائل دی، په موجوده فرقوکی یهود، نصارا، دعربو مشرکان که په خپل مینځ کی هرڅومره مختلف دی خودحضرت ابراهیم علیه السلام پربزرگی اوامامت ټول متفق دی ، دا هغه مقام دامامت دی کوم چی الله ﷻ دخصوصی انعام په طور سره دوی ته ورکړي دی ، اِنِّیْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ، بیاپه دوی کی هری فرقی به ددی ثابتولو کوشش کوی چی مونږ پردین ابراهیمی باندی قائم یو، اوزمونږ مذهب ملت ابراهیمی دی، ددوی داغلطی دلیری کولو دپاره فرمایی چی حضرت ابراهیم علیه السلام خو دغیرالله دعبادت څخه پرهیز کوونکی اودشرك څخه نفرت کوونکی وو اودا دده ډیر لوی شاهکار دی ، تاسی خلگ چی په شرك کی اخته سواست، نویهودو حضرت عزیر علیه السلام نصاراوو حضرت عیسٰی علیه السلام اومشرکانو دعربوپه زرګونو ډبری دخدای شریك ومنل، نوبیا چاته ددی وینا څه حق نسته چی دی دملتِ ابراهیمی پابند دی، البته داحق یوازی مسلمان ته دی، چی دی دشرك اوکفر څخه بیزاره دی .

په دریم آیت کی فرمایی ، قُلْ اِنَّ صَلَاتِیْ وَنُسُكِیْ وَمَحْيَایَ وَمَمَاتِیْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ په دی کی لفظ د ، نُسُك په معنٰی دقربانی هم راځی اودحج هریو فعل ته هم نسك وایی، دحج اعمالوته مناسك ویل کیږی، اودا لفظ مطلق دعبادت په معنٰی کی هم استعمالیږی، په دی وجه ناسك په معنٰی دعابد ویل کیږی، دلته ددی څخه هره یوه معنٰی مراد اخیستلی سی اوداصحابو رضی الله عنهم اوتابعینو رحمهم الله مفسرینو څخه داټول تفسیرونه نقل هم دی، مګر مطلق دعبادت په معنٰی کی دلته زیات مناسب معلومیږی، معنٰی دآیت داسوه چی ، زما لمونځ اوزما ټول عبادتونه اوزما ټول ژوند اوبیا مرګ داټول دالله رب العٰلمین دپاره دی، په دی کی په فروعو داعمالوکی ترټولو اول یی دلمونځ ذکر وکی ځکه چی دغه دټولو نیکو عملونو روح اوددین ستن ده، تردی وروسته یی دټولو عملونو اوعبادتونو اجمالی ذکر وکی اوبیایی ددی څخه ترقی وکړه، دټول ژوند عملونه اوحالات یی ذکرکړل اوپه آخرکی یی دمرګ ذکر وکی، دا ټول یی ذکر کړل اوویی فرمایل چی زما داټول شیان یوازی دالله رب العٰلمین دپاره دی، دچاچی هیڅوك شریك نسته اودا دکامل ایمان اوکامل اخلاص نتیجه ده چی انسان دخپل ژوندپه هرحال اوهرکارکی دا دنظرپه مخکی وساتی چی زما اودټول جهان یورب دی، زه دهغه بنده اوهر وخت دهغه په نظرکی یم، زما زړه، دماغ، سترګی، غوږونه، ژبه اولاس پښی، قلم اوقدم دهغه درضا څخه خلاف پورته کول نه دی په کار داهغه مراقبه ده چی که انسان داپه خپله دماغوکی حاضره کړی نوپه صحیح معنی کی به انسان سی اوګناهونه اوجرمونه به ده په خواکی هم تیرنه سی .

په تفسیرِ دُرِّ منثور کې تردې آیت لاندې نقل دي چې حضرت ابوموسیٰ اشعري ﷺ به فرمایل چې زما زړه غواړي چې هرمسلمان دا آیت وار وار وایي اودژوند وظیفه یې جوړ کړي، په دې آیت کې دلمانځه اودټولو عباداتونو دالله دپاره کیدل خوظاهره ده چې په دې کې دشرك یارياء یادڅه دنیوی فائدو دخل نه کیدل مراد دي اودژوند اومرګ دالله دپاره کیدل، ددې مطلب داهم کیدی سی، چې زمامرګ اوژوند دهغه په قبضه دقدرت کې دي، نوبیا دژوند عملونه اوعباداتونه هم دهغه دپاره کیدل لازمي دي. اودا معنٰی هم کیدی سی چې څومره عملونه دژوند سره تړلي دي هغه هم یوازې دالله ﷻ دپاره دي . لکه لمونځ روژه اودخلګو سره معاملات ، حقونه او فرائض اونور، اوکم عملونه چې دمرګ سره متعلق دي یعنې وصیت اودځان څخه دوروسته دپاره چې هرانسان څه نظام غواړي اوسوچ یې کوي ، دغه ټول دالله رب العٰلمین دپاره او دهغه دحکمونو تابع دي .

بیا فرمایي ، وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِیْنَ یعنې ماته دالله ﷻ دطرف څخه ددې قول اواقرار اوکامل اخلاص حکم سوي دی او زه ترټولو اولنی فرمانبردار مسلمان یم، مراد دادی چې په دې امت کې ترټولو اول مسلمان زه یم، ځکه چې دهر امت اولنی مسلمان په خپله هغه نبي یارسول وي په کوم چې وحی اوشریعت نازلول کیږي او داولنی مسلمان کیدو څخه دې طرف ته هم اشاره کیدی سي چې په مخلوقاتو کې ترټولو اول دنبی کریم ﷺ نورمبارك پیدا کړل سوی دی ، تردې وروسته ټول آسمانونه اومځکې اومخلوقات په وجودکې راغلي دي لکه چې په یوحدیث کې ارشاد دی ، اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰهُ تَعَالٰی نُوْرِیْ (روح المعاني)

دیوچادګناه بار بل نه سي پورته کولي : په څلوم آیت کې دمکې دمشرکینو ولید بن مغیره اونورو ددې خبرې جواب دی کم چې به هغوی نبي کریم ﷺ اوعامو مسلمانانوته کوله چې تاسې زمونږ دین ته واپس سی نوستاسې دټولو ګناهونو بار به مونږ پورته کو، په دې باندې فرمایي ، قُلْ اَغَیْرَ اللّٰهِ اَبْغِیْ رَبًّا وَّهُوَ رَبُّ كُلِّ شَیْءٍ په دې کې نبي کریم ﷺ ته ارشاد دی چې ته دوی ته ووایه چې آیا تاسې زما څخه داغواړې چې ستاسې په ډول زه هم دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك رب تلاښ کړم ، حا ل دا دی چې هغه دټول جهان اوټول کائناتو رب دی، ددې ګمراهي زما څخه هیڅ امید مه لرئ، پاته سوه ستاسې داخبره چې مونږ به ستاسې دګناهونو بار پورته کو داپه خپله یوحماقت دی، ګناه خوچې کم سړی وکې دهغه په عمل نامه کې به لیکل کیږي اوهغه به یې سزا پیدا کیی، ستاسې په دې خبره دغه ګناه به څنګه تاسې ته راوګرځي، اوکه دا خیال کوئ چې په حساب اوعمل نامه کې به ددوی وي خوپه قیامت کې چې یې کمه سزا وي هغه به مونږ پیدا کو نو دا خیا ل هم ددې آیت په راتلونکې جمله کې ردسو ، فرمایي: لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰی یعنې دقیامت په ورځ به هیڅ کس دبل دګناه بار لوړنه کې، په دې آیت کې دمشرکانو دبې هودہ ویناجواب یې ورکړیدی خوعامو مسلمانانوته یې هم داقاعده وښووله چې دقیامت معامله پر دنیا مه قیاس کوئ چې دلته څوك سړی جرم وکې نودبل پرسر اچول کیږي اوبیا خاصکر چې هغه بل په رضا مند

هم وي، مګر دالله ﷻ په عدالت کې ددې هيڅ ګنجائش نسته ، هلته ديوه په ګناه بل هيڅکله نه سي نيول کيدی، ددې آيت څخه يې دليل ونيوی ، نبی کريم ﷺ ارشاد وفرمايي چي ، په وَلَدِ زنا به دوالدينو دګناه هيڅ اثر نه وي ، دا حديث حاکم په صحيح سند سره دحضرت عائشي ﷞ څخه نقل کړي دی .

اوديو مړی پرجنازه باندی حضرت عبدالله بن عمر ﷛ څوك په ژړا وليدی نووی فرمايل، چي دژوندی په ژړا باندی مړی په عذاب کيږي، ابن ابی مليکه فرمايي چي ما داخبره دحضرت عائشي ﷞ په مخکی نقل کړه نوهغی ﷞ وفرمايل چي تاسی ديوداسی سړی خبره نقل کوی چي نه هغه هيڅکله دروغ ويلی دی اونه دهغه په ثقه والی کی څه شبهه کول کيږي، مګر کله چي په اوريدو کی هم غلطی کيدی سی، په دی معامله کی خو دقرآن ناطق فيصله ستاسی دپاره پوره ده: وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى يعنی ديوه ګناه پربل باندی نه سی لويدی نو ديوه ژوندی سړی په ژړا به مړی بی قصوره څنګه په عذابيدی سی (دُرِّ منثور)

په آخر آيت کی ارشاد فرمايي ، چي بيا تاسی ټولو لره به آخر دخپل رب طرف ته تلل وی ، کوم ځای چي به ستاسی دټولو اختلافاتو فيصله واورول سی ، مطلب دا دی چي دچالاکی اوکړو خبرو څخه را وګرځی او دخپل انجام فکر وکی . په پنځم اوشپږم آيت کی يی په يوجامع نصيحت سره سورة انعام ختم کړي دی اوهغه دتيری زمانی تاريخ اودتيرو قومونو سرګذشت يی دوی ته مخکی کی دخپل مستقبل طرف ته يی ددوی توجه راوګرځوله ، وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ : په دی کی لفظ دخَلَآئِف دخليفه جمع ده چي معنٰی يی ده دچا قائمقام اوځای نشين ، معنٰی دا ده چي الله ﷻ تاسی ترتاسی دمخکی قومونو پرځای آباد کړي ياست، کم مکان اومځکی ته چي نن تاسی خپل ملکيت واياست دابه صبا دنورو خلګو په ملکيت کی وی ، الله ﷻ هغوی ليری کړل ، تاسی يی دهغوی په ځای کښينولاست ، اوبيا دا خبره هم هروخت دفکر قابله ده چي په تاسی کی هم ټول خلګ يوډول نه دی، څوك مفلس دی، څوك مالدار، څوك ذليل دی څوك عزت دار اوداهم ښکاره ده چي که مالداری اوعزت په خپله دانسان په اختيارکی وای، نوکم سړی به مفلسی اوذلت اختيار کړی وای دا دتفاوت درجی هم تاسی ته ددی خبر درکوی چي اختيار ديی بلی هستی په لاس کی دی، هغه چي څوك وغواړی مفلس کوی څوك چي وغواړی مالدار کوی يی، چاته چي وغواړي عزت ورکوی اوچاته چي وغواړی ذلت ورکوی .

په آخر آيت کی فرمايي ، لِيَبْلُوَكُمْ فِيْ مَآ اٰتٰكُمْ يعنی ستاسی دنورو خلګو پرځای دکښينولو او د دوی دمال جائداد مالك کولو اوبيا د دولت اوعزت په اعتبار سره په مختلفو درجو کی دساتلو مقصد دا دی چي ستاسی سترګی وغړيږي او ددی خبری امتحان وسی چي کم نعمتونه دمځکی خلګو څخه واخيستل سول، تاسی ته وسپارل سول، په دی کی تاسی څه عمل کوی، دشکر ګذاری اوفرمانبرداری اوکه دناشکری اونا فرمانی ؟ په شپږم آيت کی يی ددی دواړو حالتونو انجام داسی وښووی ، اِنَّ رَبَّكَ سَرِيْعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهٗ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ : يعنی ستا رب پرنافرمانو باندی ژر عذاب ليږونکی دی او دفرمان بردارو دپاره غفور او رحيم دی .

دسورة انعام شروع دحمد څخه وسوه اوختم یی په مغفرت وسو، الله ﷻ دی مونږ تولوته دحمد توفیق راکی او په مغفرت سره مو دی سر فرازه کی. آمین

په حدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی سورة انعام مکمل په یو وار نازل سوی دی او په داسی ډول سره نازل سو چی اویا زره ملایکی تسبیح ویونکی ورسره نازلی سوی، په دی وجه حضرت فاروق اعظم ؓ فرمایی چی سورة انعام دقرآن کریم دښه او اعلی سورتونو څخه دی.

(سورة الاعراف)

سُوْرَةُ الْاَعْرَافِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَتَانِ وَسِتُّ اٰيَاتٍ وَاَرْبَعٌ وَعِشْرُوْنَ رُكُوْعًا — بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة اعراف په مکه کی نازل سو او ددی دوه سوه (۲۰۶) شپږ آیتونه او څلورویشت (۲۴) رکوع گانی دی.

شروع کوم دالله په نوم سره چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی.

الٓمّٓصٓ ﴿۱﴾ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ

دا کتاب نازل سوی دی په تاباندی نو په کار دی چی ستا زړه تنگ نه سی

مِّنْهُ لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲﴾ اِتَّبِعُوْا مَآ اُنْزِلَ

ددې په رسولو سره چی وبیروی په دی سره ، اونصیحت وی ایماندارولره ، چلیږئ په هغوکوم چی نازل .

اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ قَلِيْلًا مَّا

سو په تاسی ستاسی درب دطرف څخه او مه چلیږئ ددې څخه ماسوا په نورو ملگرو پسی تاسی ډیرکم

تَذَكَّرُوْنَ ﴿۳﴾ وَكَمْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا فَجَآءَهَا بَاْسُنَا بَيَاتًا اَوْ

نصیحت قبلوی ، اوځومره کلی مونږ هلاك كړل چی راغی په دوی زمونږ عذاب دشپی شپی

هُمْ قَآئِلُوْنَ ﴿۴﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰىهُمْ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَآ اِلَّآ اَنْ

یا دغرمی چی دوی بیده وه ، بیا داوو د دوی اواز هرکله چی راغی په دوی باندی زمونږ عذاب

قَالُوْٓا اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۵﴾ فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَ

چی ویل یی بیشکه چی مونږ گناهگار وو ، نو مونږ به خامخا دهغوی څخه پوښتنه وکړو کومو ته چی مونږ

لَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۶﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَّمَا كُنَّا غَآئِبِيْنَ ﴿۷﴾

پیغمبران لیږلی دی او خامخا به پوښتنه وکړو د رسولانو څخه، بیا به مونږ دوی ته حالات بیان کړو په خپل علم سره او مونږ هیڅ ځای غائب نه وو.

دسورة دمضامینو خلاصه: په ټول سورت دنظر اچولو څخه معلومیږي چې په دې کې زیات تره مضامین دآخرت اورسالت سره متعلق دي، اوپه اول آیت کې: كِتٰبٌ اُنْزِلَ کې دنبوت اوپه آیت نمبر شپږم: فَلَنَسْـَٔلَنَّ کې دآخرت دتحقیق بیان دی اودځلورمې رکوع دنیمايي څخه دشپږمې رکوع ترختمه پورې بالکل دآخرت بحث دی، بیا داتمې ۸ رکوع څخه تر یویشتمې ۲۱ رکوع پورې هغه معاملې ذکر دي کومې چې دانبیاء علیهم السلام او د دوی دامتونو سره سوې دي، داټولې مسئلې درسالت سره متعلق دي اوپه دې تصوکې ورسره درسالت څخه دمنکرانو دسزاگانو هم ذکر په مخه روان دی، چې موجوده منکران ورڅخه عبرت حاصل کې، او درکوع دوه ویشتمې ۲۲ دنیمايي څخه ددرویشتمې ۲۳ ترختم پورې بیا دآخرت بحث دی، یوازې داوومې ۷ اودوه ویشتمې۲۲ رکوع په شروع کې اودآخرې څلور ویشتمې۲۴ رکوع په اکثره حصه کې خاص پرتوحید بحث دی، باقي ډیره کمه حصه دسورة داسې ده، چې په هغه کې جزوي اوفروعي احکام دمقام په مناسبت سره ذکر دي (بیان القرآن)

لنډتفسیر: المص: (ددې معنی خو دالله ﷻ په علم کې ده اودالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په مینځ کې یوراز دی، چې امت یې نه دی په خبر کړی، بلکه ددې دلټون څخه یې هم منع کړي ده و كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ (الخ) دا (قرآن) یو کتاب دی کوم چې (دالله دجانب څخه) تاته په دې وجه لیږل سویدی چې ته ددې په ذریعه (خلک دنافرمانۍ دسزا څخه) وبیروې، پس ستاپه زړه کې (دچاپه نه منلو سره) بالکل تنگي نه دې راتلل په کار (ځکه چې دچاپه نه منلوسره ستاپه اصلي مقصد دراليږلو کم چې حقه خبره رسول دي، څه خلل نه راځي نوبیاته ولې زړه تنگي کیږي) اودا (قرآن په خصوصیت سره) نصیحت دی، دایماندارو دپاره (مخ ته عام امت ته خطاب دی چې کله ددې قرآن دالله ﷻ دطرف څخه نازلیدل ثابت سول نو) تاسې خلک ددې (کتاب) تابعداري کوی کوم چې تاسې ته ستاسې درب دطرف څخه راغلی دی (دکتاب تابعداري داده چې په زړه سره دده تصدیق هم وکې اوعمل ورباندې هم) اوخدای ﷻ چې پریږدی (چاچې ستاسې دهدایت دپاره قرآن نازل کی) دنورو ملگرو تابع داري مه کوی (کم چې تاسې گمراه کې لکه شیطانان دپیریانو اوانسانانو، مگرسره ددې مشفقانه پوهولو) تاسې خلک ډیرکم نصیحت منئ، اوځومره کلي دي چې دوی (یعنې ددې اوسیدونکي د دوی دکفر اودراغجن کولو پربنا باندې) مونږ تباه او برباد کړل اوپردوی زمونږ عذاب (یاخو دشپې) په وخت کې راغی (کوم چې دبیده کیدو او دآرام کولو وخت دی) یاپه داسې حالت کې (راغی) چې دوی دغرمې په وخت ارام کوی (یعنې ځینې په یووخت کې اوځینې په بل وخت کې) نو کوم وخت چې پردوی زمونږ عذاب راغی دغه وخت ددوی دخلو څخه بغیر ددې څخه بله هیڅ خبره نه وتله چې واقعي مونږ ظالمان (اوخطاکار) وو (یعنې داسې وخت یې اقرار وکې کله چې

داقرار وخت تیر سوی وو، داخو دنیوی عذاب سو) بیا (تردی وروسته به دآخرت دعذاب سامان وی چی په قیامت کی به) مونږ ددی خلکو څخه (هم) خامخا پوښتنه وکړو کوموته چی پیغمبران لیږل سوی وه (چی تاسی دپیغمبرانو ویناومنله اوکه نه) اومونږبه دپیغمبرانو څخه خامخا پوښتنه وکړو (چی ستاسی امتونو ستاسی خبره منلی ده اوکه نه ده ؟ يَوْمَ يَجْمَعُ اللهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ، او ددواړو سوالونو څخه مقصودبه کفاروته زورنه اوخبرداری وی) بیا چی کله مونږ پوره خبر لرو په خپله به (تولوته مخامخ ددوی عملونه) بیان کو اومونږ (دعمل دوخت اوځای څخه) غائب نه وو .

معلومات اومسئلي: پرټول سورة دنظر اچولو څخه معلومیږی چی ددی سورة مضامین زیات تره دآخرت، نبوت اورسالت متعلق دی ، لکه چی دسورة دشروع څخه ترشپږمی رکوع پوری تقریبًا دآخرت مضمون بیان سوی دی، بیا داتمی ۸ رکوع څخه تریو ویشتمی ۲۱ رکوع پوری دتیرو پیغمبرانو حالات او ددوی دامتونو واقعات، ددوی جزا اوسزا اوپر دوی دراغلو عذابونو، تفصیلی ذکر دی .

فَلاَ يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ ، په اولنی آیت کی نبی کریم ﷺ ته خطاب فرمایی، ارشاد ورته فرمایل سوي دی چی داقرآن دالله ﷻ کتاب دی کوم چی تاته رالیږل سوی دی، تاته په دی سره زړه تنګول نه دی په کار، دزړه تنګیدو څخه مراد دادی چی دقرآن کریم اودده داحکامو په تبلیغ کی دی تاته دچا څخه بیره منع کوونکی نه سی ، چی خلګ به دا درواغجن کی اوتاته به آزار ورسوی (لکه چی دا روایت سوی دی دابی العالیه څخه، مظهری) اشاره ددی خبری طرف ته ده چی چا پرتا داکتاب نازل کړی دی، هغه ستا دامداد اوحفاظت هم انتظام کړي دی ، په دی وجه ته ولی زړه تنګوی، اوځینی حضرات فرمایی چی دلته دزړه دتنګی څخه مراد دادی چی دقرآن اواسلام دحکمونو په اوریدو سره به هم کوم خلګ چی نه مسلمانیدل نو دابه پرنبی کریم ﷺ په وجه دشفقت ګرانیدل، نودایی دزړه په تنګیدو سره تعبیر کړل اودایی ښوولی ده چی ستامنصبی فرض یوازی تبلیغ اودعوت دی ، کله چی تادا کار وکی نو اوس دا ذمه واری ستانه ده چی څوک مسلمان سو او څوك نه سو، نو بیا بی وجهی ته ولی زړه تنګی کیږی؟

فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِيْنَ: یعنی دقیامت په ورځ به دعوام الناس څخه پوښتنه کوی چی مونږتاسی ته رسولان اوکتابونه لیږلی وه، تاسی دهغوی سره څه معامله وکړه ؟ اودرسولانو څخه به پوښتنه وسی چی درسالت دکم پیغام اودالله ﷻ دحکمونو سره چی مونږتاسی لیږلی واست ، دغه تاسی خپلو خپلو امتونو ته رسولی دی اوکه نه ؟ (بیهقی دابن عباس ﷺ څخه نقل کړي دی مظهری)

اوپه صحیح مسلم کی دحضرت جابر ﷺ روایت دی چی چی نبی کریم ﷺ دحجة الوداع په خطبه کی دخلګو څخه پوښتنه وکړه، چی دقیامت په ورځ به ستاسی څخه زماپه باره کی پوښتنه وسی چی ماتاسی ته دالله ﷻ پیغام رسولی دی اوکه نه؟ فَمَآ اَنْتُمْ قَائِلُوْنَ یعنی دغه وخت به تاسی ددی په جواب کی څه وایاست ؟ ټولو صحابه کرامو : عرض وکی، چی مونږبه ووایو چی تاسی دالله ﷻ پیغام مونږ ته رسولی دی او دخدای امانت حق دی ادا کړیدی اوامت سره دی دخیرخواهی معامله وکړه چی دابی

اوريدل نونبي كريم ﷺ وفرمايل : اَللّٰهُمَّ اشْهَدْ يعني يا الله ته شاهد سه، او دمسند احمد په روايت كي دي
چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چي دقيامت په ورځ به الله ﷻ زما څخه پوښتنه وكي چي آيا تا زما پيغام
خلكوته رسولي دي؟ نوزه به په جواب كي عرض وكړم چي مارسولي دي ، په دي وجه اوس تاسي ټول
ددي اهتمام كوي چي كم خلك حاضردي، هغوي دي غائبوته زماپيغام ورسوي (مظهري)، دغائبو څخه
مرادهغه خلك دي كوم چي په دغه زمانه كي موجود وه مگر په دغه مجلس كي حاضرنه وه اوهغه
نسلونو ته هم كم چي وروسته پيداكيږي دوي ته دنبي كريم ﷺ دپيغام رسولو مطلب دادي چي دهري
زماني خلك دي راتلونكو نسلونوته ددي پيغام درسولو سلسله جاري وساتي چي ترقيامته پوري پيدا
كيدونكو ټولو انسانانو ته داپيغام ورسوي .

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِنِ الْحَقُّ ۚ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِيْنُهٗ

او تول په دغه ورځ حق دي بيا چي دچا تولونه درانه سي

فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۸﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰٓئِكَ

نو دغه دي نجات پيدا كوونكي ، او دچا چي تولونه سپك سول نو دوي هغه دي

الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَظْلِمُوْنَ ﴿۹﴾ وَلَقَدْ

چي خپل نقصان يي وكي په دي وجه چي زمونږ دآيتونو څخه يي انكار كوي ، اومونږ

مَكَّنّٰكُمْ فِي الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيْهَا مَعَايِشَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۰﴾

تاسي ته ځاي دركي په مځكه كي اومقررموكي په دي كي ستاسي دپاره رزقونه ، تاسي ډير كم شكركوي .

تفسير: او په دغه ورځ (يعني دقيامت په ورځ دعملونو اوعقيدو) تول واقع كيدونكي دي (چي په عام
طورسره دهربوه حالت ظاهرسي) بيا (دتول څخه وروسته) چي دكوم سړي تول (دايمان) دروندسو (يعني
هغه به مومن وي) پس داسي خلك (خو) به كامياب وي (يعني نجات به پيداكي) اودكم سړي چي تول
(دايمان) سپك سو (يعني دغه به كافروي) نودغه خلك به هغه وي چاچي خپل نقصان وكي، په سبب ددي
چي زمونږ دآيتونو حق يي نه اداكوي اوبيشكه مونږتاسي لره پرمځكه باندي داوسيدو ځاي دركي
اومونږ ستاسي دپاره په دي (مځكه) كي دژوند سامان پيداكي (چي ددي مقتضٰي داوه چي تاسي ددي
په شكريه كي فرمانبردار اوحكم منونكي سي، ليكن) تاسي خلك ډيركم شكر كوي (مراد ددي څخه
نافرمان برداري ده، اوكم يي ځكه وفرمايل چي لږ اوډير نيك كار خواكثره خلك كوي، خودنه ايمان په
وجه سره هغه داعتبار قابل نه وي)

معلومات اومسئلي: په اولني آيت کې ارشاد دی ، وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِنِ الْحَقُّ يعني دښه اوبد عمل وزن کول په دغه ورځ حق اوصحيح دي، په دې کې دهيڅ شك اوشبهې ځاى نسته، په دې کې دې طرف ته اشاره ده چې خلګ په دې خبره دوکه نه سي ، چې وزن او تول خوپه هغه شيانوکې کيدی سي ، په کومو کې چې څه بوج او درندوالی وي، دانسان عملونه که ښه وي اوکه بد ، ددې خودسره څه جسم اووجود نسته چې تول يې وسي، بيا دعملونو وزن به څنګه وسي، ځکه چې اول خومالك الملك قادر مطلق په هرشي باندې قادر دی ، دا څه ضروري ده چې کوم شي مونږ نه سو تللی ، حق تعالی يې هم نه سي تللی ، ددې څخه علاوه نن صبا خوپه دنياکې دوزن اوتول کولو دپاره نوي نوي آلې ايجاد سوې دي چې نه په کښې دترازو ضرورت سته اونه يې دپلې ، اولګړې اونورو شيانو ، نن خو ددې نوو آلاتو په ذريعه هغه شيان هم تلل کيږي ، دکومو دتللو چې دنن څخه مخکې دچا تصورهم نه وو ، هوا تلل کيږي ، برقي ځپې تلل کيږي ، يخ اوګرمی تلل کيږي ، اوميټر يې تله وي ، نوکه الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره دانسان عملونه تول کې ، نو په دې کې څه ليرې والی دی؟ ددې څخه علاوه دکائناتو خالق په دې هم قادر دی چې زمونږ عملونوته يوڅه وخت جوهري وجود اوڅه شکل اوصورت ورکې ، په حديثونو کې دنبي کريم ﷺ ډير روايات په دې هم شاهد دی ، چې په برزخ او محشرکې به انساني عملونه په خاصو خاصو شکلونو اوصورتونو کې راځي ، په قبر کې به دانسان نيك عملونه په يوښکلې صورت کې دده ملګرې جوړيږي او بد عملونه به مار او لړم جوړ سي او پر ده به را څرخي، په حديث کې دي چې کم سړی دمال زکوٰة نه وي ادا کړی، دغه مال به ديو زهرجن مارپه شکل کې دده قبرته راسي، اودی به چيچي اووايي به چې زه ستا مال يم، ستا خزانه يم، دغه ډول په معتبرو احاديثوکې دي چې په ميدان دحشرکې به دانسان نيك عملونه دده سپرلی جوړه سي اوبد عملونه به يې بوج سي اوپرده به بار سي، په صحيح حديث کې دي چې دقرآن مجيد سورة بقره اوسورة آل عمران به په ميدان دحشرکې ددوه ژورو وريځوپه شکل کې راسي، پرهغو خلګوبه سايه کوي ، کوم خلګ چې ددوی ويونکي وو، دغه ډول دحديثو بې شميره روايتونه په مستند اومعتبرو طريقو سره نقل دي چې ددې څخه معلوميږي چې ددې جهان څخه تر تيريدو وروسته به زمونږ ټول نيك اوبد عملونه خاص خاص شکلونه اوصورتونه اختيار کې اوديو جوهري وجود سره به په ميدان دحشرکې موجود وي، دقرآن کريم ډير ارشادات هم ددې تائيد کوي، ارشاد دی: وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ، يعني خلګوچې په دنياکې څه عملونه کړي وه، هغه به هلته حاضر اوموجود پيدا کې .

په يوآيت کې فرمايي ، فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَّرَهُ ! وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَّرَهُ يعني کوم سړي چې ديوې ذرې برابرهم څه نيك عمل وکې ، نو په قيامت کې به هغه ويني، اوکه ديوې ذرې برابرهم څه بدوکې، نوپه قيامت کې به هغه هم ويني، ددې حالاتو څخه داظاهره ده چې دانسان عمل به په جوهري وجودکې دده مخ ته راځي، په دې کې هم دتاويل هيڅ ضرورت نسته، چې دعملونو جزا اوسزا به موجوده پيدا کې او

ربه بې وينې، په دې حالاتو کې ښکاره خبره ده چې ددې عملونو تول کول څه ليرې او مشکل کار نه دې،
ليکن دلته دول پوهې او عقل مالك انسان ددې عادي دې چې تول کارونه پرخپلو موجوده حالاتو او په
ظاهرې اندازو سره قياس کوې او تول شيان په دې پيمانه سره ګورې او اندازه کوې، قرآن کريم دده دا حال
داسې بيان کړي دې ، يَعْلَمُوْنَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ يعنې داخلګ يوازې ددنيوې ژوند
بوظاهرې اړخ پيژنې او هغه هم پوره نه اودآخرت څخه بالکل غافله دې، ددنيا په ظاهرې ژوند کې
خو مخکه آسمان سره يوځای کوې، ليکن دشيانو دحقيقت څخه چې دکمونو صحيح ښکاره کيدل به په
آخرت کې کيدونکې وې، داخلګ بالکل بې خبره دې، په ذکرسوې آيت کې يې څکه په اهتمام سره دا
وفرمايل : وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِنِ الْحَقُّ چې داظاهر ليدونکې انسان په آخرت کې دوزن کيدو دعملونو څخه
انکار ونه کې، کم چې په قرآن کريم سره ثابته او دټول مسلمان امت عقيده ده .
په قرآن مجيد کې دقيامت په ورځ دعملونو دوزن کولو مسئله په ډيرو آيتونو کې په مختلفو عنوانونو
سره راغلې ده، اودحديثو روايتونه ددې په تفصيل کې بې شميره دې .

﴿دعملونو دوزن کولو متعلق يوه شبهه او دهغې جواب﴾

دعملونو دوزن کولو متعلق چې کوم تفصيلي بيان دنبې کريم ﷺ په احاديثو کې راغلې دې، په دې کې
يو خبره خودا دفکر قابله ده چې دحديثو په ډيرو روايتونو کې راغلې دې چې په محشر کې به دعدل په
ميزان کې ترټولو لوې وزن دکلمې د: لَآ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ مُحَمَّدٌرَّسُوْلُ اللّٰهِ وې په کومه پله کې چې داکلمه وې هغه به
پرټولو باندې درنه وې، ترمذی، ابن ماجه، ابن حبان، بيهقي او حاکم دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه
داروايت نقل کړي دې چې نبې کريم ﷺ فرمايلې دې چې په مشحر کې به زما دامت يو سړی دټول مخلوق
مخ ته راوستل سې او دده به يو کم سل ۹۹ عمل نامې راوړل سې او په دې کې به هره يوه عملنامه دومره
اوږده وې ترڅومره پورې چې نظر رسيږي اودا ټولې عملنامې به دبدو عملونو اوګناهونو څخه ډکې
وې، ددې سړې څخه به پوښتنه وسې چې په دې عملنامو کې چې څه ليکل سوې دې دغه ټول صحيح دې
اوکه عملنامه ليکونکو ملائکو پرتاڅه ظلم کړيدې اودواقع خلاف يې څه خبره ليکلې ده، دې به اقرار
وکې چې اې زما پردردګاره! څه چې ليکل سوې دې، ټول صحيح دې، او په زړه کې به وبيريږي چې اوس
به زما دنجات څه صورت کيدې سې ؟ دغه وخت به الله ﷻ وفرمايي چې نن به پرچا هيڅ ظلم نه وې، ددې
ټولو ګناهونو په مقابله کې ستا دنيکې يوه پرچه هم زمونږ سره موجوده ده، چې په هغه کې ستا کلمه:
اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُـهٗ ليکل سوي ده دغه سړی به عرض وکې ، چې اې پروردګاره!
ددومره لوې تورې عملنامې په مقابله کې به داکوچنې ډول پرچه څه وزن ولرې؟ دغه وخت به ارشاد وسې
چې پرتا ظلم نه کيږي ، او په يوه پله کې به هغه ټولې دګناهونو څخه ډکې عملنامې کښيښوول سې او په
بله کې به دا دايمان دکلمې پرچه کښيښول سې، نوددې کلمې داپله به درنه سې او دټولو ګناهونو پله به
سپکه سې، چې دا واقعه يې بيان کړه نو نبې کريم ﷺ وفرمايل ، چې دالله ﷻ دنوم په مقابله کې هيڅ شی

درونه نه سي کيدي (مظهري)

او په مسند بزار او مستدرك دحاكم كې دحضرت ابن عمر ﷺ څخه روايت دى چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې كله دحضرت نوح . دوفات وخت راغى نوخپل زامن يې راجمع كړل، ويې فرمايل ، چې زه تاسي ته دكلمې لا اله الا الله وصيت كوم، ځكه چې كه اووه آسمانونه اومځكې په يوه پله كې اوكلمه د: لا اله الا الله په بله پله كې كښيښوول سي ، نو دكلمې پله به په درنه وي ، ددي مضمون روايتونه په حديثونوكې دحضرت ابوسعيد خدري څخه اودحضرت ابن عباس اودحضرت ابو درداء ﷺ څخه په معتبرو سندونو سره دحديثونو په كتابونوكې منقول دي (مظهري)

ددي روايتونو مقتضیٰ خو دا ده چې دمؤمن پله به هميشه درنه وي برابره خبره ده كه دي هرڅومره ګناهونه چې وكي ، ليكن دقرآن مجيد دنورو آيتونو او ډيرو روايتونو دحديث څخه ثابتيږي چې دمسلمان نيكي اوبدي به تللى كيږي دچا دنيكيو پله به درنه وي اودچا دبدو ، دچاچي دنيكيو پله درنه سي، هغه به نجات پيداكي اودچا چې دګناهونو پله درنه سي، دي به په عذاب سي، مثلاً دقرآن مجيد په يوآيت كې دي .

وَنَضَعُ الْمَوَازِيْنَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِيْنَ .

يعني ، مونږبه دقيامت په ورځ دانصاف تله قائمه كو نو پرچا به ادنٰى قدر ظلم نه كيږي، كه نيكي يابدي چې دسپلني ددانې برابرهم كه چاكړي وي هغه توّل به دعمل په تله كې كښيښوول سي اومونږ دحساب دپاره كافي يو، اوپه سورة قارعه كې دي .

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِيْنُهٗ ! فَهُوَ فِيْ عِيْشَةٍ رَّاضِيَةٍ ! وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِيْنُهٗ ! فَأُمُّهٗ هَاوِيَةٌ :

يعني ، دچاچي دنيكيو پله درنه سي هغه به په ښكلي عيش كې وي اودچا چې دنيكيو پله سپكه سوه دده مقام به دوزخ وي .

حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ ددي آيت په تفسيركې فرمايي چې دكوم مومن دنيكيو پله درنه سي، هغه به دخپلو عملونو سره جنت ته اودچا چې دګناهونو پله درنه سي هغه به هغه به دخپلو عملونو سره جهنم ته وليږل سي (دارِوايت كړي دي بيهقي په شعب الايمان كې ، مظهري)

او په ابو داؤد كې په روايت دحضرت ابوهريره ﷺ نقل دي چې كه چيري ديوبنده په فرضوكې څه كمي پيدا كړل سي نو رب العلمين به وفرمايي ، چې وګورى ددي بنده څه نفل هم سته اوكه نه ؟ كه نفلونه يې موجود وي نو دفرضو كمي به يې په نفلونو سره پوره سي (مظهري)

ددي ټولو آيتونو اوروايتونو خلاصه داده چې دمومن مسلمان پله به كله درنه او كله سپكه وي، په دې وجه ځيني عالمان دتفسير فرمايي چې ددي څخه معلوميږي چې په محشركي به تول دوه واره وي، اول به دكفر او ايمان وزن (تول) وي چې ددي په ذريعه به دمومن اوكافر فرق وسي په دي تول كې چې دچاپه عملنامه كې يوازې كلمه دايمان هم وي، دده پله به درنه وي اودي به دكافرانو دټولې څخه جلا سي،

بيابه دوهم تول دنيك اوبد عمل وي په دي كي به دچا مسلمان نيكي اودچا بدي درني وي، اوددي مطابق به ده ته جزا اوسزا وركول كيږي، دغه ډول دټولو آيتونو او روايتونو مضمون پرخپل خپل ځاى درست دى اوديو بل سره يي ټرون راځي (بيان القرآن)

دعملونو وزن به څه رنګه وي؟ په بخاري اومسلم كي په روايت دابوهريره ﷺ داحديث نقل دى چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دى چي دقيامت په ورځ به ځيني غټ او چاغ كسان راسي چي وزن به يي دالله ﷻ په نزد ديوي ماشي دوزر برابر هم نه وي او ددوي په شاهدي كي يي دقرآن دا آيت ووايه ، فَلاَ نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا يعني دقيامت په ورځ به مونږ ددوي هيڅ وزن مقرر نه كړو (مظهري)، اودحضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ په مناقبو كي داحديث راغلى دى ، چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دده پنډۍ كه هرڅومره نرۍ دي ليكن قسم دى په هغه ذات دچاپه قبضه كي چي زما روح دى چي دقيامت دعدل په تله كي دده وزن داحد دغر څخه به هم زيات وي.

او دحضرت ابوهريره ﷺ هغه حديث په كوم چي امام بخاري خپل كتاب ختم كړيدى، په دي كي دادي چي دوي كلمي داسي دي چي پرژبه ډيري آساني دي مگر دعمل په تله كي ډيري درني دي اودالله ﷻ په نزد ډيري محبوبي دي اوهغه كلمه دادي: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيْمِ، اودحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه روايت دى چي نبي كريم ﷺ وفرمايل چي د ، سُبْحَانَ اللهِ په ويلو دعمل دتلي نيمه پله ډكيږي او په اَلْحَمْدُ لِلهِ سره باقي نيمه پوره كيږي ، او ابوداود ، ترمذي ، ابن حبان په صحيح سند سره دحضرت ابو درداء ﷺ څخه نقل كړي دي چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي، چي دعمل په تله كي دښه خوى برابر هيڅ عمل وزن داره نسته ، اوحضرت ابو ذرِ غفاري ﷺ ته نبي كريم ﷺ وفرمايل چي تاته داسي دوه كارونه ښيم، په كوموچي عمل كول دانسان دپاره څه گران نه دي اوپه تله دعمل كي به هغه دټولو څخه زيات درانه وي، يوښه خوى، دوهم زيات خاموش پاته كيدل، يعني بي ضرورته خبري نه كول، اوامام احمد په كتاب الزهدكي په روايت دحاذم ﷺ نقل كړي دي چي دنبي كريم ﷺ خواته يووار جبرائيلِ امين تشريف راوړي، نوهلته يوسړي دالله ﷻ دبيري څخه ژړيدى ، نوجبرئيل وفرمايل ، چي دانسان دټولو عملونوبه وزن كيږي، مگر دخداى اودآخرت دبيري څخه ژړل داسي عمل دى چي دانه تلل كيږي، بلكه يوه اوښكه به يي هم دجهنم ترلويو لا لوئ اور مړكي (مظهري)

په يوحديث كي دي چي دحشرپه ميدان كي به يوسړي حاضرسي، كله چي دده عملنامه مخ ته راسي، نودي به خپل نيك عملونه ډيركم پيداكي، وبه بيريږي چي ناگهانه به يوشي دوريځي په ډول پورته سي اورابه سي اودده دنيكو عملونوپه پله كي به ولويږي اوده ته به وښوول سي چي داستا دهغه عمل ثمره ده كوم چي تاپه دنياكي خلكوته ددين احكام اومسئلي ښوولي اوازده كولي اودغه ستا دتعليم سلسله مخكي وچليده، نوكوم كوم سړي چي عمل په وكي، دهغو ټولوپه عملونوكي ستا حصه هم ولگول سوه (مظهري دابن مبارك څخه)، طبراني په روايت دابن عباس ﷺ نقل كړي دي چي نبي كريم ﷺ فرمايلي دي

چې کوم سړي دجنازې سره ترقبرستانه پورې ولاړ سي دده دعمل په ميزان کې به دوه قيراطه کښېښوول سي، اوپه نورو روايتونو کې دي چې ددې قيراط وزن به دأحد دغره برابروي ، طبراني په روايت دحضرتِ جابر ﷺ نقل کړي دي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې دانسان دعمل په تله کې ترټولو اول کم عمل چې به ايښوول کيږي هغه به پر خپل اهل او عيا ل دخرڅ کولو اوددوی دضرورتونو پوره کولو نيك عمل وي، اوامامِ ذهبيؒ دحضرت عمران بن حصين ﷺ څخه نقل کړي دي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې دقيامت په ورځ به دعالمانو سياهي په کومه چې دوی علمِ دين اواحکام ددين ليکلي وي اودشهيدانو وينه وتلل سي نو دعالمانو دسياهي وزن به دشهيدانو تر ويني زيات سي، دغه ډول دحديثو روايتونه په قيامت کې دعملونو دتول کولوپه سلسله کې ډيردي، دلته يوځوپه دې وجه ذکر سوه چې ددې څخه دخاصو خاصو عملونو دفضيلت قدر اوقيمت اندازه ولګيږي .

ددې ټولو روايتونو دحديث څخه، دعمل تللو اندازه مختلفه معلوميږي، دځينو څخه معلوميږي چې عمل کوونکي انسان به تلل کيږي اودوی به دخپل عمل په اعتبار سره سپك اودرانه وي اودځينو څخه معلوميږي چې عملنامې به تلل کيږي اودځينو څخه معلوميږي چې په خپله به عملونه، مجسم کيږي اوهغه به تلل کيږي، دتفسيرِ امام ابن کثيرؒ ددې ټولو روايتونو نقل کولوڅخه وروسته فرمايي چې دا کيدی سي چې وزن به په مختلفو وارونو سره څو واره کول کيږي، اوظاهره خبره ده چې پوره حقيقت ددې معاملو الله ﷻ ته معلوم دی اودعمل کولو دپاره ددې حقيقت پيژندل ضروري هم نه دی، يوازې دومره کافي ده چې زمونږ دعملونو وزن به وي، که دنيك عمل پله سپکه سوه نوعذاب به وي، دابله خبره ده چې الله ﷻ يوځوك په خپل فضل اوکرم سره يا ديو نبي ياولي په شفاعت سره معاف کې اودعذاب څخه نجات پيداکې، په کمو روايتونو کې چې داذکر دی چې ځيني خلګ به يوازې دايمان دکلمې په برکت نجات پيداکې، اوټول ګناهونه به يې ددې په مقابله کې معاف سي دا ددې استثنايي صورت سره تعلق لري کوم چې دعامې قاعدې څخه جلا ديو خاص فضل اوکرم اظهار دی .

په دې دواړو آيتونوکې دکومو چې تفسير اوس بيان سو ، ګناهګاران دحشر دميدان درسوايي اودالله ﷻ دعذاب څخه بيرول وو، په دريم آيت کې يې دالله ﷻ دنعمتونو ذکر وفرمايي، دحق قبلولو اوپه دې دعمل کولو ترغيب يې داسې ورکی چې مونږ تاسې لره پرمځکه باندې پوره قدرت اومالکانه تصرف درکی، اوبيايي په دې کې ستاسې دپاره دعيش دسامان حاصلولوپه زرګونو لارې خلاصې کړې، ګواکې رب العٰلمين مځکه دانسان دټولو ضرورتونو څخه واخله ترتفريحي سامانه پورې يوعظيم الشان ګودام جوړ کړيدی، اوټول انساني ضرورتونه يې په دې کې پيداکړيدي، اوس دانسان کار يوازې دومره دی چې ددې ګودام څخه خپل ضرورتونه راوباسي، اوددې داستعمالولو طريقې زده کې، دانسان دهرعلم اوفن او دسائنس دنوو نوو ايجادنو خلاصه ددې څخه ماسوا نور هيڅ نسته چې دکائناتو دخالق پيدا سوې شيان کوم چې دمځکې په ګودام کې محفوظ دي، په سليقه سره راوباسي، اوپه صحيح طريقه يې

استعمال کی، بی وقوفه اوبد سلیقه سړی کوم چی ددی ګودام څخه درا ایستلو طریقه نه پیژنی اوبیاکه بی ورڅخه راوباسی، نو داستعمال طریقه یی نه پیژنی، هغه ددی دنفعو څخه محرومه وی، پوه سړی په دواړو خبرو ځان پوه کی نونفع ورڅخه حاصلوی، لنډه داچی دانسان ټول ضرورتونه الله ﷻ په مځکه کی پیدا کړی اوابینی دی چی ددی تقاضا داده چی دی هروخت په هر حال کی دالله ﷻ شکر ګذاروی، مګر دی په غفلت کی لویږی، دخپل خالق او مالك احسانات هیروی اوپه دی شیانو کی منبتی پاته کیږی، په دی وجه دآیت په آخرکی په طور دشکایت ارشاد فرمایی، قَلِيْلاً مَا تَشْكُرُوْنَ یعنی تاسی خلګ ډیر کم شکر اداکوی.

وَلَقَدْ خَلَقْنٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ

او مونږ تاسی پیدا کړاست بیا مو درته صورتونه جوړکړل، بیا مونږ حکم وکی ملائکو ته

اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ ۖ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ لَمْ يَكُنْ مِّنَ

چی سجده وکړی آدم ؑ ته نوسجده وکړه ټولو مګر شیطان نه وو د

السّٰجِدِيْنَ ⑪ قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ ؕ قَالَ اَنَا خَيْرٌ

سجده کونکو څخه، وویل تالره څه مانع وو چی تاسجده ونه کړه کله چی ماتاته حکم وکی، ویی ویل، زه دده څخه

مِّنْهُ ۚ خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ⑫ قَالَ فَاهْبِطْ

ښه یم، زه تاپیدا کړم داور څخه او دی دی پیدا کی دختی څخه، ویی ویل ته کښته سه

مِنْهَا فَمَا يَكُوْنُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيْهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ

ددی ځای څخه، ته ددی لائق نه یی چی تکبروکړی دلته نو دباندی ووزه، ته ذلیل یی

الصّٰغِرِيْنَ ⑬ قَالَ اَنْظِرْنِيْٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ⑭ قَالَ اِنَّكَ

ویی ویل چی ماته مهلت راکړه ترهغه ورځی پوری چی خلق دقبرونو څخه پورته کول کیږي، ویی فرمایل، تاته

مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ⑮ قَالَ فَبِمَآ اَغْوَيْتَنِيْ لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ

مهلت درکړل سو، ویی ویل لکه څنګه چی تازه ګمراه کړم زه به خامخا کښینم دوی ته، ستاپه سیده

الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ

لاره كى ، بيا به په دوى راځم د دوى دمخکې څخه او د دوى دشاه څخه

وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾

او راسته طرف څخه او دچپه طرف څخه او بيا به نه كى پيدا اکثره په دوى كى شكر گذار ،

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

ويى ويل ووزه ددې ځاى څخه په بد حال سره مردود سوى ، څوك چى په دوى كى ستاپه لار ولاړسى، نوزه به خامخا ډك كړم دوږخ ستاسى دټولو څخه .

لنډتفسير: او مونږ تاسى ته (د) پيدا (كولو سامان) پيدا كى (يعنى دحضرت آدم .ماده مونږ جوړه كړه، ددى مادى څخه تاسى ټول خلگ ياست) بيا (ترمادى جوړولو وروسته) مونږ ستاسى صورت جوړ كى (يعنى په ماده كى يى دحضرت آدم ﷺ صورت جوړ كى، بيادغه صورت دهغه په اولاد كى راروان دى، دانعمت دايجاد سو) بيا (كله چى حضرت آدم ﷺ جوړ سو او دنومونو علم ورته وركول سو نو) مونږ ملائكو ته وفرمايل چى آدمﷺ ته (اوس) سجده وكى (دانعمت داكرام سو) نو ټولو ملائكو سجده وكړه بغير دابليس څخه چى هغه په سجده كوونكو كى شامل نه سو، الله تعالى وفرمايل ته سجده نه كوى تا لره ددى څخه كوم كار منع كوونكى دى كله چى ما (پخپله) تاته دسجدى حكم دركى ، ويى ويل (هغه منع كوونكى كار دادى چى) تا زه داور څخه پيدا كړم اودى (آدم ﷺ) تادخاورو څخه پيداكړي دى (دا دشيطانى استدلال اوله مقدمه ده، اودوهمه مقدمه چى ذكريى ونه سو هغه داده چى اورپه وجه دنورانى كيدو ترخاورو افضل دى، دريمه مقدمه داده چى دافضل فرع او اولاده هم دغيرِ افضل دفرعى څخه افضل وى، څلورمه مقدمه داده چى دافضل سجده كول غيرِ افضل ته نامناسبه ده، داڅلور واړه مقدمى يى يوځاى كړى ، نو شيطان دخپلى سجدى نه كولو دادليل جوړ كى، چى زه افضل يم په دى وجه مى غيرِ افضل ته سجده ونه كړه، مگر داولى مقدمى څخه ماسوا نورى ټولى مقدمى غلطى دى، او اوله مقدمه هم دعامو انسانانوپه حق كى په دى معنى سره صحيح ده، چى دانسان په پيدائش كى غالب جز دخاورى دى دباقى مقدمو غلطوالى ښكاره دى، ځكه چى داور پرخاورو باندى افضل كيدل يو جزوى فضيلت خوكيدى سى، خوپه كلى طور دى ته افضل ويل دعوىٰ بى دليله ده، دغه ډول دافضل دفرعى اواولاد افضل والى هم مشكوك دى په زرگونو واقعات ددى څخه خلاف مخ ته راغلى دى چى دنيك اولاد بد اودبد اولاد نيك وى، دغه شان داهم غلطه ده چى افضل لره مفضول ته سجده كول نامناسب دى، په ځينو وختونو كى دمصلحتو تقاضا ددى څخه خلاف ليدل سوي ده)

الله ﷻ وفرمايل (كله چى ته داسى نا فرمانه يى) نو دآسمان څخه كښته سه تا ته هيڅ حق حاصل نه دى ،

چې ته تکبر وکې (خاص کر) په اسمان کې په اوسیدو (کوم ځای چې ترټولو دفرمان بردارو مقام دی) نو (ددی ځای څخه) وزه (لیرې سه) بیشکه ته (ددی تکبر په وجه سره) په ذلیلانو کې شمار سوی ، هغه وویل ماته مهلت راکړه، دقیامت ترورځې پورې ، الله ﷻ وفرمایل تاته مهلت درکول سو، هغه وویل چې په سبب ددې چې تا زه (په حکم تکوینی سره) گمراه کړی یم زه قسم اخلم چې زه به دوی (یعنی آدم ﷺ او دآدم اولاد دلاری وهلو) ته ستا په سیده لاره باندې (کومه چې حق دین دی، ځم او) کښینم به ، بیابه په دوی (دهر ځلور طرف څخه) حمله کوم ددوی دمخکې څخه هم، دشا څخه هم اوددوی دراسته طرف څخه هم اودچپه طرف څخه هم (یعنی ددوی په غولولوکې به دکوشش هیڅ اړخ باقی پاته نه کړم ددی دپاره چې دوی ستا عبادت ونه کړل سی) او (زه به په خپل کوشش کې کامیاب هم سم، لکه چې) ته به په دوی کې اکثره (ستا دنعمتونو) احسان منونکې پیدانه کې الله ﷻ وفرمایل چې ددې ځای (آسمان) څخه ذلیل اوخوار سوی، وزه (اوته چې کومه دآدم ﷺ داولاد دغولولو خبره کوی) نوځه چې ستازړه غواړی هغه کړه زه دټولو څخه بې نیازه یم، نه دچاسیده لارته په راتلوکې زماڅه فائده سته اونه یې په گمراه کیدو (څه نقصان) کم سړی چې په دوی کې ستاخبره ومنی، زه به خامخا ستاسې څخه (یعنی ابلیس او دده دخبرو منونکو څخه) جهنم ډک کړم .

معلومات اومسئلي: دحضرت آدم ﷺ او دشیطان دا واقعه کومه چې دلته ذکر ده ، ددی څخه مخکې دسورة بقره په ځلورمه رکوع کې بیان سوي ده ، ددی سره دتعلق لرونکو ډېرو هغو کارونو چې تحقیق په کې کول غوښتل دهغو بیان هلته سویدی، دلته دنورو زیاتو تحقیق طلبو کارونو جواب لیکل کیږی .

(دابلیس ترقیامته پوری دژوند دعا قبوله سوه اوکه نه! په صورت دقبلیدوکي ددوو ټکراوو خوړونکو آیتونو دالفاظو تطبیق)

ابلیس عینی په هغه وخت کې چې پر ده باندې عتاب اوعذاب کیدی، دالله ﷻ څخه یوه دعا وغوښته ، او هغه هم عجیبه دعا چې ترقیامته پوری دژوند مهلت راکې، ددې په جواب کې چې کم ارشاد حق تعالی فرمایی ددی الفاظ دلته په دې ذکر سوی آیت کې خو یوازې دادی ، اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ یعنی تاته مهلت درکول سو ، ددی الفاظو څخه په قرینه ددعا اوسوال داسې گڼل کیږی چې دامهلت ترقیامته پوری ورکول سو ، لکه چې ده سوال کړی وو ، مگر ددی وضاحت په دې آیت کې نسته، چې دکم مهلت ورکولو ذکر دلته فرمایل سوی، دا دابلیس دوینا مطابق ترقیامته پوری دی یا تریوبل میعاده پوری، لیکن په دوهم آیت کې دلته د: اِلٰی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ الفاظ هم راغلی دی چې ددی دظاهری څخه دامعلومیږی چې دابلیس غوښتل سوی مهلت ترقیامته پوری نه دی ورکول سوی بلکه دڅه خاص مودی پوری ورکول سوي دی ، کوم چې دالله ﷻ په علم کې محفوظ دی نوخلاصه یې داسوه چې دابلیس دادعا قبوله خوسوه مگر نا تمام چې دقیامت دورځې پرځای تر یوی خاصی مودی پوری مهلت ورکول سو، په تفسیرِ ابن جریرکې یوروایت دسدی څخه نقل دی چې ددی مضمون تائید ځینې کیږی ددی حدیث الفاظ دادی .

فَلَمۡ يَنظُرۡهُ اِلی يَوۡمِ الۡبَعۡثِ وَلٰكِنۡ اَنظَرَهُ اِلٰی يَوۡمِ الۡوَقۡتِ الۡمَعۡلُوۡمِ وَهُوَ يَوۡمَ يُنۡفَخُ فِی الصُّوۡرِ النَّفۡخَةَ الۡاُوۡلٰی فَصَعِقَ مَنۡ فِی السَّمٰوٰتِ وَمَنۡ فِی الۡاَرۡضِ فَمَاتَ الخ الله ﷻ ابليس ته ترقيامته پوری مهلت نه دی ورکړی بلکه تريوی مقرری ورځی پوری يی مهلت ورکړي دی او دغه ورځ هغه ده په کومه کی چی به اوله شپیلی. ووهل سی چی آسمان او مځکی والا به ټول په بی هوښه او مړه سی.

ددی خلاصه دا سوه چی شيطان خو په خپله دعاکی ترهغه وخته پوری مهلت غوښتلی وو کله چی دوهمه شپیلی. ووهل سی او ټول مړی ژوندی سی، ددی نوم: يوم البعث (يعنی ددوباره پورته کيدو ورځ) ده، که دادعا يی بعينه قبوله سوي وای نوکوم وخت چی ديو ذات حق قيوم څخه ماسوا هيڅوك به ژوندی پاته نه سی او د، كُلُّ مَنۡ عَلَيۡهَا فَانٍ ۔ وَيَبۡقٰی وَجۡهُ رَبِّكَ ذُو الۡجَلَالِ وَالۡاِكۡرَامِ ظهوربه وسی، ددی دعاپه بناء به ابليس هغه وخت هم ژوندی وی، په دی وجه دده يوه دعا يی تر، يَوۡمُ الۡبَعۡثِ پوری دمهلت پرځای تر: يَوۡمَ يُنۡفَخُ فِی الصُّوۡرِ پوری په مهلت سره بدله کړه اوقبوله يی کړه اثريی داسو چی څه وخت پرټول عالم باندی مرګ راځی دغه وخت به ابليس ته هم مرګ راسی بياچی کله ټول دوباره ژوندی سی، نودی به هم ژوندی سی.

په دی تحقيق سره هغه شبهه هم ليری سوه، کومه چی دآيت، كُلُّ مَنۡ عَلَيۡهَافَانٍ څخه ددی دعا متعلق پيدا کيږی چی په ظاهره په دواړوکی ټکر راغی.

ليکن خلاصه ددی تحقيق دا ده چی، يَوۡمُ الۡبَعۡثِ او يَوۡمُ الۡوَقۡتِ الۡمَعۡلُوۡمِ دوی جلا جلا ورځی دی، ابليس تر: يَوۡمُ الۡبَعۡثِ پوری مهلت غوښتی وو، هغه پوره قبول نه سو، دا يی بدل کی اوتر، يَوۡمُ الۡوَقۡتِ الۡمَعۡلُوۡمِ پوری يی مهلت ورکی، حضرت حکيم الامة تهانوی په بيان القران کی ترجيح دی ته ورکړي ده، چی په حقيقت کی دا دواړی جلا جلا ورځی دی، بلکه داولی شپیلی دوخت څخه جنت اودوزخ ته ترداخليدو پوری به يوه اوږده ورځ وی ددی په مختلفو حصوکی به مختلف واقعات کيږی، ددی مختلفو واقعاتو پربنا باندی ددی واقعی هرطرف ته نسبت کول کيږی، مثلاً دی ته: دشپيلی وهلو ورځ او ورځ دفناء هم ويل کيږی اويوم بعث او، يوم جزا هم، په دی سره ټول اشکالات ختم سول، فلله الحمد.

آيا دکافر دعا هم قبليدی سي؟ داسوال په دی وجه پيدا کيږی چی دقرآن دآيتونو، وَمَا دُعَآءُ الۡكٰفِرِيۡنَ اِلَّا فِیۡ ضَلٰلٍ څخه په ظاهره داګنل کيږی چی دکافر دعا نه قبليږی، مګر ددی واقعی دابليس اوذکر سوی آيت څخه دقبليدو ددعا اشکال ظاهر دی، جواب دادی چی په دنياکی خودکافر دعا هم قبليدی سی، تردی چی دابليس په ډول دغټ کافر دعا هم قبوله سوه، مګرپه آخرت کی دکافر دعا قبوله نه ده اوذکر سوی آيت، وَمَا دُعَآءُ الۡكٰفِرِيۡنَ دآخرت متعلق دی، ددنيا سره ددی هيڅ تعلق نسته.

(دآدم عليه السلام اوابليس دواقعي مختلف الفاظ)

په قرآن کريم کی داقصه څوځايه راغلی ده او هرځای ددی سوال اوجواب الفاظ مختلف دی، حال دادی واقعه يوه ده، وجه داده چی په اصلی واقعه کی خوپه ټولو ځايونوکی يو مضمون دی اودالفاظو نقل کول هرځای بعينه ضروری نه دی، روايت په معنٰی سره هم کيدی سی، دمضمون او مطلب ديووالی څخه وروسته اختلاف دالفاظو لره اعتبار نسته.

(دابلیس دازړه ورتیا څنګه وسوه چي په دربار دعزت او دجلال کي يې داسې په بې باکې سره خبرې وکړې؟)

درب العزت ﷻ په پاك دربارکی خوملائکو اورسولانو ته هم دهیبت اوجلال په وجه دساه اخستو مجال نشته، ابلیس څنګه داسی زړه ور سو عالمان فرمایي، چی دا دقهرِ الهی سخت اظهار دی، کم چی دابلیس دمردود کیدو په وجه یوه داسی پرده حائله سوه چی دده څخه یی دالله ﷻ لویی، عظمت او جلا ل پټ کی اوبی حیایی یی په ده مسلطه کړه (بیان القرآن په اختصار اووضاحت سره)

(دشیطان حمله پرانسان دڅلور طرفه محدوده نه ده، عامه ده)

دقرآن کریم په ذکر سوی آیت کی داذکر دی چی ابلیس دآدم ؑ داولاد دګمراه کولو دپاره څلور طرفونه ویلی دی، مخکی وروسته، راسته اوچپه، لیکن دلته په حقیقت کی څه حد تاکل نه دی، بلکی مراد دادی چی دهرطرف څخه اوهری منعی څخه، په دی وجه ترسر دلوړ دطرف څخه اودپښو لاندی دطرف څخه دګمراه کولو احتما ل ددی سره منافی نه دی، دغه ډول په حدیث کی چی داذکردی چی شیطان دانسان په بدن کی داخل سی او دوینی درګونوپه ذریعه دانسان په ټول بدن کی تصرف کوی، نودا هم ددی سره منافی نه ده، په ذکر سوی آیت کی شیطان ته دآسمان څخه دوتلو حکم دوه واره ورکول سویدی، اول په، فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصّٰغِرِيْنَ کی، او دوهم په، قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُوْمًا کی، غالبًا اولنی کلام یو تجویز دی او په دوهم کی ددغه تجویز نافذ کول دی (بیان القرآن په اختصار)

وَيٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا

اوای آدمه! اوسه ته اوستا ښځه په جنت کی بیا خوری دکوم ځای څخه چی غواړی اومه نژدی کیږی دی درختی ته

مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطٰنُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا

بیابه تاسی سی ګناهکار، بیا وغلول دوی شیطان چی ښکاره کړی په دوی

مَاوٗرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ

باندی هغه شی چی د دوی دنظر څخه پټ وو، د دوی دپردی داند امونو څخه، اوده وویل چی تاسی نه یاست منع کړی ستاسی رب ددی

الشَّجَرَةِ اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُوْنَا مِنَ الْخٰلِدِيْنَ ﴿٢٠﴾

درختی څخه مګر ددې وجهی څخه چی تاسی به سی چیری ملائکی یابه سی دهمیشه پاته کیدونکو څخه،

وَقَاسَمَهُمَآ اِنِّيْ لَكُمَا لَمِنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿٢١﴾ فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُوْرٍ فَلَمَّا

اوقسم یی وکی چی زه خامخا ستاسی دوست یمه، بیا یی مائله کړل دوی په دوکه سره،

ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفٰنِ عَلَيْهِمَا

بیاکله چی وڅکله دی دواړو درخته نوښکاره سو په دوی عورتونه د دوی اوشروع سو چی پوری کولی یی په ځان

مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ ؕ وَنَادٰىهُمَا رَبُّهُمَآ اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا

پوری پاڼی دجنت او آواز وکی دوی ته ، د دوی رب ویی فرمایل چی ما نه واست منع کړی تاسی ددې

الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَّكُمَآ اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۲﴾ قَالَا

درختی څخه او نه می وویل تاسی ته چی شیطان ستاسی ښکاره دښمن دی ، وویل دوی دواړو

رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا ٚ وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ

ای زموږ ربه ظلم وکی موږ پخپل ځان او که ته موږ ونه بخښی ، او په موږ رحم ونه کړی نو موږ به خامخا سو

الْخٰسِرِيْنَ ﴿۲۳﴾ قَالَ اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِى

تباه ، ویی فرمایل کښته سی تاسی به دیو بل دښمنان یاست ، او ستاسی دپاره په

الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ﴿۲۴﴾ قَالَ فِيْهَا تَحْيَوْنَ وَ

مځکه کی ټکانه اونفع اخستل وی تر یو وخته پوری ، ویی فرمایل په دی کی به تاسی ژوندی

فِيْهَا تَمُوْتُوْنَ وَمِنْهَا تُخْرَجُوْنَ ﴿۲۵﴾ ع

یاست او په دی کی به مری او ددې څخه به تاسی را ویستل سی

لنډتفسیر: او موږ (آدم ﷺ ته) حکم وکی ، چی ای آدمه ته اوستا بی بی (حواء) په جنت کی اوسی، بیادکم ځای څخه چی غواړی (اودڅه شی چی غواړی) دواړه (انسانان) یی خوری او (دومره خیال کوی چی) دی (خاصی) درختی ته (هم) مه نژدی کیږی (یعنی میوه یی مه خوری) هسی نه دهغو خلکو په شمیرکی به راسی دکمو څخه چی نامناسبه کارونه کیږی، بیا شیطان ددی دواړوپه زړه کی وسوسه واچوله، ددی دپاره چی (ددغه منعه سوی درختی څخه خوراك وکی) ددوی پټ بدن کوم چی دیو بل څخه پټ وو دواړوته مخامخ بی پردی سی (څکه چی ددی درختی دخوړلو دا تاثیر دی، برابره خبره ده که ذاتی وی اوکه په وجه دمنع) او (هغه وسوسه داوه چی دواړوته یی) وویل، چی ستاسی رب تاسی دواړه ددی درختی (دخوراك) څخه (په بل سبب سره) نه یاست منع کړی، مګر محض په دی وجه سره چی تاسی دواړه

(ددی په خوړلو) ملائکی جوړی نه سی یاهسی نه چی دهمیشه ژوندی پاته کیدونکو څخه نه سی (خلاصه دوسوسی داوه چی ددی درختی په خوړلو سره ملکیتی قوت او دائمی ژوند پیدا کیږی، مګرپه شروع کی ستاسی بدن ددی تحمل نه سو کولی په دی وجه ورڅخه منع سوی واست اوس ستاسی په حالت اوقوت کی ترقی وسوه او اوس یی په تاسی کی تحمل پیدا سوی دی نومنع یی ختمه سوه) اودوی دواړوته یی مخامخ (پردی خبره) قسم واخیستی چی یقین وکی زه ستاسی ددواړو (په زړه سره) خیر خواه یمه نو (داسی خبری یی جوړی کړی) دوی دواړه یی په فریب سره لاندی راوستل (لاندی راوستل په اعتبار دحالت اورایه سره هم وو، چی خپله لویه رایه یی پاته کړه اوددښمن رایی ته مایل سو اودمقام په اعتبار سره هم چی دجنت څخه یی لاندی مځکی ته راکښته کړل) پس دوی دواړو چی کله درخته وڅکله (فوراً) ددواړو پټ بدن یوبل ته مخامخ ښکاره سو (یعنی دجنت جامی ورڅخه ووتلی اودواړه وشرمیدل) او (دبدن پټولو دپاره) دواړوپه خپل ځان (بدن) سربیره دجنت (ددرختو) پاڼی شکولی او اینښولی یی او (دغه وخت) ددوی رب دوی ته وویل، چی ایا ماتاسی دواړه ددی درختی (دخوړلو) څخه منع کړی نه واست اودا می درته نه وه ښوولی چی شیطان ستاسی ښکاره دښمن دی (دده دغولولو څخه ځان ساتی) دواړو وویل ای زموږ ربه! موږخپل لوی نقصان وکی (چی دپوره احتیاط اوصبر څخه موکار وانه خیستی)اوکه ته موږونه بخښی اوپرموږرحم ونه کی نوواقعی موږبه په ډیرتاوان کی ولویږو الله ﷻ (آدم اوحواء ؑ ته) وفرمایل چی (دجنت څخه) لاندی (مځکی ته) په داسی حالت کی ولاړسی چی تاسی (یعنی ستاسی اولاد) به دیوبل سره دښمنان یاست اوستاسی دپاره په مځکه کی داوسیدو ځای (منتخب سوی) دی او (دژوندپه سامان سره) نفع حاصلول (منتخب سویدی) تریو خاص وخته پوری (یعنی دمرګ تروخته پوری، اودایی هم) وفرمایل چی تاسی لره هلته ژوند تیرول دی اوهلته مړه کیدل دی اوددی څخه به (دقیامت په ورځ) بیا ژوندی کیدل او راوتل وی،

معلومات اومسئلي: دحضرت آدم ؑ اوابلیس کمه واقعه چی په ذکر سوو آیتونوکی راغلی ده بعینه داڅوله واقعه دسورة بقره په څلورمه رکوع کی په پوره تفصیل سره تیره سوي ده اوددی متعلق چی څومره سوالونه اوشبهې کیدی سی ددی ټولو تفصیلی جواب اوپوره تشریح سره دنورو فائدو دسورة بقره په تفسیرکی لیکل سوي دی ، که ضرورت وی، نوهلته یی وګوری .

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُّوَارِيْ سَوْاٰتِكُمْ وَرِيْشًا ۭ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ۙ ذٰلِكَ خَيْرٌ ۭ

ای دادم اولاده ! موږ نازل کړی دی په تاسی جامی چی پټوی ستاسی سترونه اونازل کړی مودی په تاسی دښائست کپړی او جامی دپرهیزګاری ، دغه دټولو څخه ښه دی ،

ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ۝۲۶ يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ

دا نښانی دی دالله دقدرت ، ددی دپاره چی دغه خلق غور وکړی ، ای اولاده ، دادم ودی نه غولوی تاسی

الشَّيْطٰنُ كَمَآ اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا

شیطان لکه چې هغه را وېستل ستاسې مور او پلار د جنت څخه وي يې يستل د دوى څخه جامې د دوی

لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا ؕ اِنَّهٗ يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ؕ

وښيې دوى ته عورتونه د دوى ، هغه وينې تاسې ، او دده قوم دهغه ځاى څخه چې تاسې دوى نه وينې .

اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَآءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۲۷﴾

مونږ ګرځولي دي شيطانانو لره ملګرى دهغو خلقو چې کوم ايمان نه راوړي

لنډتفسير: اى اولاده دآدم (يو زمونږ انعام دا دى چې) مونږ ستاسې دپاره جامې پيدا کړې چې ستاسې ستر (يعنې دپردې ځايونه) هم پټوي او (ستاسې دبدن دپاره) موجب دښائست هم دي او (ددې ظاهري لباس څخه علاوه يو معنوي لباس هم ستاسې دپاره خوښ کړل سوى دى کوم چې) دتقوىٰ (يعنې ديندارۍ لباس (دى چې) دا ترهغه (ظاهري لباس) ډير زيات (ضروري) دى (ځکه چې ددې ظاهري لباس په شرع کې مطلوب کېدل ددې تقوىٰ يعنې دينداري يوه فرع ده، اصل مقصود په هر حالت کې لباس دتقوىٰ دى) دا (لباس پيدا کول) دالله ﷻ د (فضل وکرم د) نښانو څخه وى ددې دپاره چې داخلګ (دانعمت) ياد ولري (او ددې په يادولو سره دخپل منعم اومحسن دفرمانبرداري حق ادا کې او دغه حق دفرمانبرداري هغه دى کوم ته چې يې لباس دتقوىٰ ويلي دي) اى اولاده دآدم! شيطان دې تاسې په څه خرابۍ کې وانه چوي (چې په تاسې ددين اوتقوىٰ څخه خلاف څه کاروکي) لکه چې ده ستاسې آنا نيکه (يعنې آدم ﷺ اوحواء ﷺ) يې دجنت څخه را وايستل (يعنې په دوى يې داسې کاروکي چې په نتيجه کې يې دوى دجنت څخه ووتل اودباندې هم) په داسې حالت کې چې ددوى جامې هم ددوى (دبدن) څخه وايستل سوى، ددې دپاره چې دواړه ديوبل دپردې بدن ووينې (کم چې دشريف انسان دپاره لوى شرم اورسوايي ده، غرض دادى چې شيطان ستاسې پخواني دښمن دى، دده څخه هوښيار اوسى او زيات احتياط په دې وجه نورهم ضروري دى چې) دى اودده لښکر تاسې په داسې طور سره وينې چې تاسې دوى (عادةً) نسې ليدى (ظاهره ده چې داسې دښمن ډير خطرناك وى، دده څخه دځان ساتلو پوره اهتمام په کار وى اودا اهتمام په کامل ايمان اوتقوىٰ سره حاصلېږي، هغه اختيارکې نو دمحفوظ کېدو سامان به برابر سي، ځکه چې) مونږ شيطانان دهغو ملګري جوړوو، کوم چې ايمان نه راوړي (که بالکل ايمان يې نه وي ، نو په پوره طور سره شيطان په مسلط سي ، اوکه ايمان يې وي مګر کامل نه وي، نو تردې په کومه درجه پرمسلط وي ، په خلاف دمومن کامل څخه چې پرده دشيطان بالکل واك نه چلېږي ، لکه چې دقرآن کريم په يوآيت کې دي ، اِنَّهٗ لَيْسَ لَهٗ سُلْطٰنٌ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ .

معلومات اومسئلي: دذکر سوو آیتونو څخه مخکې په پوره پوره رکوع کې دحضرت آدم ﷺ او دشیطان رجیم واقعه بیان سوي ده ، چې په دې کې دشیطاني غولولو او لنی اثر دا سوی وو ، چې دآدم ﷺ اوحوا ﷺ جنتي لباس وایستل سو او دوی لغړ سول او په پاڼو سره یې خپل ستر پټول شروع کړل، دذکر سوو آیتونو څخه په اولنی آیت کې الله ﷻ ټول اولاد دآدم مخاطب کوی، ارشاد فرمایي، چې ستاسی لباس دقدرت یو عظیم نعمت دی، ددې قدر کوی، دلته خطاب یوازې مسلمانانوته نه دی ، بلکه دآدم ﷺ پوره اولاد ته دی ، په دې کې اشاره ده چې ستر پټول اولباس دانسان فطري خواهش اوضرورت دی، بغیر دڅه امتیاز څخه دهرمذهب اوملت، ټول ددې پابند دي، بیایې ددې په تفصیل کې ددرې قسمه لباسونو ذکر وفرمایي: اول ، لِبَاسًا يُّوَارِيْ سَوْاٰتِكُمْ په دې کې ، یواري دموارات څخه مشتق دی چې معنٰی یې ده پټول او، سواٰة د و سوءة جمع ده هغه انساني اندامونو ته سوءة ویل کیږي دکومو ښکاره کیدل چې انسان فطرةً بد اوقابل شرم کنی مطلب دا دی چې مونږ ستاسی دصلاح او فلاح دپاره یو داسی لباس نازل کړي دی په کوم سره چې تاسی خپل قابلِ شرم اندامونه پټ کړل سی، تردې وروسته فرمایي ، وَرِيْشًا ریش هغه لباس ته ویل کیږي کوم چې انسانان د ډول ډال اوښائست دپاره استعمالوی ، مراد دا دی چې یوازی دستر پټولو دپاره خومختصر ډول لباس کافي کیږي، مگر مونږ تاسی لره تردې زیات لباس په دې وجه درکی چې تاسی ددې په ذریعه ډول ډاجل او ښائست حاصل کی او خپل شکل ښکلی کی ، دلته قرآن کریم د ، اَنْزَلْنَا یعنی دنازلولو لفظ استعمال کړي دی ، مراد ددې څخه ورکول دی ، دا ضروري نه ده چې دآسمان څخه جوړ سوی نازل سو ، لکه بل ځای چې د ، اَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ لفظ راغلی دی ، یعنی مونږ اوسپنه نازله کړه کمه چې دټولو په مخکی دمځکی څخه راوزي، البته دواړه ځایه لفظ د: اَنْزَلْنَا یې وفرمایي اودې طرف ته یې اشاره وکړه چې لکه څنګه چې دآسمان څخه په نازلیدونکو شیانوکې دڅه انساني تدبیر اوکاریگری دخل نه وی، دغه ډول دلباس اصل ماده چې پنبه یاوړی اونور دی، په دې کې دڅه انساني تدبیر یوه ذره هم دخل نسته، دغه محض دالله ﷻ دقدرت عطیه ده ، البته په دې شیانو سره دخپل راحت اوآرام اودمزاج په مناسبت سره دیخ او گرمی څخه دمحفوظ کیدو دپاره په جامو جوړولوکې دانساني کاریگری کاردی اودغه کاریگری هم دحق تعالٰی ښوولی اوورزده کړه سوي ده، په دې وجه دحق په نظر سره داټول دالله ﷻ یو داسی عطیه ده لکه چې دآسمان څخه نازله سوی وی.

دلباس دوی فائدې: په دې کې دلباس دوی فائدې ښوول سوي دی ، یو ستر پټول ، دوهم دیخ اوگرمی څخه دحفاظت اوښائست دبدن، او اوله فائده یې مخکی ذکرکړه اودې طرف ته یې اشاره وکړه چې دانساني لباس اصل مقصد ستر پټول دی اودا دانسان دعامو حیوانانو څخه امتیاز دی ، دحیوانانو لباس کوم چې په قدرتي طور سره ددوی دجزء څخه جوړ سویدی، ددې کار یوازې دیخ او گرمی څخه حفاظت یا ښائست دی، دستر پټولوپه دې کې دومره اهتمام نسته، البته دخاصو اندامونو جوړښت یې ددوی په بدن کې داسی ایښی دی، چې بالکل ښکاره نه دی، کله وربانډې دلکی پرده ده اوکله بل قسم،

اودحضرت آدم عليه السلام اوحضرت حواء رضي الله عنها اودشیطان دغولولو دواقعی تربیانولو وروسته دلباس په ذکر کولوکی دی طرف ته اشاره ده چی دانسان دپاره لغړ کیدل اوقابل شرم اندامونه دنوروپه مخکی ښکاره کیدل دډیر ذلت اورسوایی نښانه اوبی حیایی ده او دشر اوفساد مقدمه ده .

(په انسان دشیطان اوله حمله دده دلغړ کولو په صورت کي وسوه نن هم نوی شیطاني تهذیب دانسان په لغړ کولو اوبانیم لغړ کولو پسي لګیدلي دی)

او دا وجه ده چی دشیطان اوله حمله دانسان خلاف ددی لاری څخه وسوه چی دده لباس وایستل سو، اونن هم شیطان دخپلو شاګردانوپه ذریعه کله چی انسان ګمراه کول غواړی نو دتهذیب او دول اوداړل نوم اخلی، ترټولو اول دی لغړوی یایی نیم لغړوی، په عامو سړکونو او کوڅوکی یی دروی اوشیطان چی دخه نوم ترقی ایښی دی، هغه خو دښځی دشرم اوحیا څخه دمحرومه کولو اودنیمی لغړی په حالت کی دراوستلو څخه بغیرنه حاصلیږی .

ترایمان وروسته ترټولو اول فرض ستر پټول دی: شیطان دانسان داکمزوری اړخ معلوم کی اواوله حمله یی دانسان پرستر پټولو وکړه نواسلامی شریعت چی دانسان دهری صلاح اوفلاح کفالت (ضمانت) کوی هغه دستر پټولو اهتمام دومره وکی چی ترایمان وروسته ترټولو اول فرض یی ستر مقرر کی، لمونځ، روژه اونور تردی وروسته دی، حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه فرمایی چی نبی کریم صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی ، چی کله یوسړی نوی لباس واغوندی نوده لره په کار دی چی دلباس اغوستلو په وخت کی دا دعا ووایی .

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ کَسَانِیْ مَا اُوَارِیْ بِهٖ عَوْرَتِیْ وَاَتَجَمَّلُ بِهٖ فِیْ حَیَاتِیْ .

یعنی شکردی دهغه ذات چاچی ماله لباس را کی چی زه خپل سترپه پټ کړم اوځان په ښایسته کړم .

(دنوی لباس جوړولو په وخت کي دزوړ لباس صدقه کولو ثواب)

اوحضور صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی دنوی لباس اغوستلو څخه وروسته دی زوړ لباس په غریبانو او مسکینانو باندی صدقه کی نو دی دخپل مرګ اوژوند په هر حال کی دالله جل جلاله په ذمه واری او پناه کی راغی (ابن کثیر دمسنداحمد څخه) په دی حدیث کی هم انسان ته دلباس اغوستلو په وخت کی دغه دواړه مصلحتونه وریاد سوي دی ، دکومو دپاره چی الله جل جلاله انسانی لباس پیدا کړي دی .

(ستر پټول دپیدائش دوخت څخه دانسان فطری عمل دی، دترقي دانوی فلسفه باطله ده)

دحضرت آدم عليه السلام دواقعی او دقرآن کریم ددی ارشاد څخه دا خبره هم واضحه سوه چی ستر پټول او لباس دانسان فطری خواهش اوپیدائشی ضرورت دی کوم چی داولی ورځی څخه دده سره دی او دنن صبا دځینو فلاسفرانو دا خبره سراسر غلطه اوبی اصله ده ، چی انسان اول لغړ ګرځیدی ، بیا دترقی ترمنزلونو وروسته ده لباس ایجاد کی .

دلباس یو دریم قسم: دستر پټولو اودراحت اوښائست دپاره د دوو قسمو لباسونو ذکر کولو څخه وروسته قرآن کریم دیو دریم لباس ذکر داسی فرمایی ، وَلِبَاسُ التَّقْوٰی ذٰلِكَ خَیْرٌ په ځینو قرائتونو کی په زبر سره: لِبَاسَ التَّقْوٰی ویل سوي دی ، نود ، اَنْزَلْنَا په تحت کی دا خل سو، معنٰی دا سوه چی ، مونږ یو دریم لباس

دتقوٰی نازل کړي دی ، او دمشهور قرائت په وجه سره معنٰی دا ده چې ، دا دواړه لباسونه خو هر سړی پیژنی ، یو دریم لباس دتقوٰی دی اودغه ترټولو لباسونو زیات ښه دی، دلباس دتقوٰی څخه مراد دحضرت ابن عباس ﷺ او دعروه بن زبیر ﷺ دتفسیر مطابق نیك عمل اوبیره دخدای پاك ده (روح)
مطلب دا دی چې لکه څنګه چې ظاهری لباس دانسان دقابل شرم اندامونو دپاره په ده او دیخ اوګرمی څخه دمحفوظ کولو او دښائست حاصلولو ذریعه وی ، دغه ډول یو معنوی لباس نیك عمل اودخدای ﷻ بیره ده ، کوم چې دانسان داخلاقی عیبونو اوکمزوریو پرده ده او دهمیشه تکلیفونو او مصیبتونو څخه دنجات ذریعه ده، په دی وجه دا ترټولو لباسونو ښه لباس دی، په دی کی دی طرف ته هم اشاره ده چې یو بدکار انسان په چاکی چې دخدای ﷻ بیره نه وی او هغه دنیك عمل پابندله وی، هغه که په هرڅومره پردوکی پټ سی، مګر انجام یی رسوایی اوذلت وی لکه چې ابن جریر ﷫ په روایت دحضرت عثمان غنی ﷺ نقل کړي دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، چې قسم دی په هغه ذات دچاپه قبضه کی چې دمحمد (ﷺ) روح دی، کم سړی چې څه عمل هم دخلګو دنظرونو څخه پټ کوی ، الله ﷻ ده ته ددی عمل څادر ورواغوندی او اعلان کوی ، چې نیك عمل وی نو دنیکی اوچې بدعمل وی نو دبدی ، دڅادر اغوستلو څخه مراد دا دی چې لکه څنګه چې په بدن اغوستل سوی څادر خلګوته مخامخ وی ، دغه ډول دانسان عمل چې څومره پټ وی دهغه ثمره اونښانی دده پرمخ اوبدن باندی الله ﷻ ښکاره کوی او ددی ارشاد په سند کی نبی کریم ﷺ دا آیت ووایه ، وَرِيْشًا، وَلِبَاسُ التَّقْوٰى، ذٰلِكَ خَيْرٌ، ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ .

(دظاهری لباس څخه هم اصلي مقصد تقوٰی حاصلول دی)

د لِبَاسُ التَّقْوٰى دلفظ څخه دی طرف ته هم اشاره کیدی سی چې دظاهری لباس په ذریعه دستر پټولو او ښائست اصل مقصد تقوٰی اودخدای ﷻ بیره ده ، چې په دی لباس کی هم ددی ښکاره کول داسی په کار دی ، چې پوره ستر په کښی پټ وی او قابلِ شرم اندامونه پوره پوره په پردهٔ کی وی ، هغه لځ هم نه وی او لباس په بدن پوری داسی چسپ او مبنتی هم نه وی چې اندامونه په کښی دلځ په ډول په نظر راځی ، دارنګه چې په دی لباس کی ، دفخر، غرور اندازه هم نه وی، بلکه دتواضع نښانی وی په کښی ، بی ځایه اسراف په کښی هم نه وی ، دضرورت مطابق جامه استعمال سی ، دښځو دپاره چې مردانه اودسړو دپاره چې زنانه لباس هم نه وی، کوم چې دالله ﷻ په نزد مبغوض اومکروه دی ، اوچې په لباس کی دبل قوم نقل هم نه وی، کوم چې دخپل قوم اوملت سره دغداری اواعراض نښانه ده، اوددی سره سره داخلاقو اودعملونو صحیح والی هم موجودوی، کم چې دلباس اصل مقصد دی، دآیت په آخرکی ارشاد فرمایی: ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ یعنی انسان ته دادری قسمونه لباس ورکول دالله ﷻ دقدرت دنښانو څخه دی ، ددی دپاره چې خلک ددی څخه عبرت حاصل کی .
په دوهم آیت کی بیاتول اولاد دآدم ﷺ ته خطاب کوی اوخبرداری ورکوی چې په خپل هرحال اوهر کارکی دشیطان دمکر څخه ځان وساتی، هسی نه چې دی بیا تاسی په څه فتنه کی اخته کی، لکه چې

ستاسی مور اوپلار حضرت حوا ﷺ اوحضرت آدم ﷺ یی چی دجنت څخه راوایستل، او د دوی څخه یی جامی وایستلی ، دستر ښکاره کولو سبب یی جوړ سو، دا ستاسی پخوانی دښمن دی ، دده ددښمنی همیشه اوهر وخت خیال ساتی.

په آخری آیت کی فرمایی ، إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ په دی کی دلفظ دقبیل معنیٰ دجماعت اوډلی ده، کوم جماعت چی دیو خاندان څخه وی ، دوی ته قبیله وایی او عامو جماعتونوته قبیلی ویل کیږی، مطلب دادی چی شیطان ستاسی داسی دښمن دی چی هغه اودده ملګری خوتاسی وینی ، تاسی دوی نه سی لیدی ، په دی وجه ددوی دمکر اوفریب پر تاسی باندی چلیدل زیات ممکن دی، لیکن په دوهم آیت کی داهم وښوول سوه، چی کوم خلګ دالله ﷻ طرف ته رجوع کوونکی او دشیطان دمکر څخه هوښیار اوسیدونکی دی، ددوی دپاره دشیطان جال ډیر کمزوری دی ، او ددی آیت په آخر کی چی کوم دا یی وفرمایل ، چی موږ شیطانان دهغو سرپرست جوړ کړي دی ، کوم چی ایمان نلری، په دی کی هم دی طرف ته اشاره ده چی دایماندارو دپاره دده دجال څخه محفوظ کیدل څه زیات مشکل نه دی، ځینی پخوانی مشران فرمایی چی دا دښمن کوم چی موږ وینی اوموږ یی نه وینو، ددی علاج زموږ دپاره دادی چی موږ دالله ﷻ په پناه کی راسو چی هغه دا شیطانان او دده هریو نقل اوحرکت وینی او شیطانان هغه ﷻ نه سی لیدی ، اودا ارشاد چی انسان شیطانان نسی لیدی دعامو حالاتو اوعامو عادتونو په اعتبار سره دی، که په خرق عادت سره یو انسان کله دی ووینی نودا ددی منافی نه دی ، لکه چی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی دپیریانو راتلل اوسوالونه کول اواسلام قبلول اونور په صحیحو روایتونو دحدیثو کی ذکر دی (روح)

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ

اوکله چی کوی څه بدکارنووایی چی موږپه داسی کولوخپل پلارنیکه لیدلی دی اوالله هم ددی موږته حکم کړی دی ته ووایه

اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝٢٨

چی الله حکم نه کوی دبدکار   ولی جوړ وی په الله پوری هغه خبری چی تاسی ته معلومی نه دی

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ

ته ووایه چی زما رب حکم کړی دی دانصاف ، اوبرابر کړی خپل مخونه   دهرلمانځه په وخت کی

وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ۝٢٩

اوبلی هغه خالص دهغه فرمانبردار بسی ،   لکه چی تاسی یی اول وار پیدا کړاست دویم واربه بیاپیداسی،

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۗ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا

يو فرقې ته يې هدايت وکړ او په فرقه مقرر سوه گمراهي، دوی جوړ کړي دي

الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

شيطانانو لره ملگري ما سوا دالله څخه او داسې گڼي چې دوی په هدايت باندې دي

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا

اې اولاده دادم اخلئ خپل ښائست دهر لمانځه په وخت کې او خورئ او څښئ

وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

او بې ځايه خرڅ مه کوئ دهغه نه خوښيږي بې ځايه خرڅ کوونکي

لنډتفسير: اوهغه خلگ کله چې څه فحش کار وکي (يعني داسې کارچې ناکاروالي يې ښکاره وي اوانساني فطرت يې بدگڼي لکه په لڅه طواف کول) نووايي چې مونږ خپل پلار نيکه پردې طريقه موندلي دي او (نعوذ بالله) الله ﷻ هم مونږته دا خوښ کړي دي (اې رسول الله ﷺ د دوی ددې جاهلانه دليل په جواب کې) ته ووايه چې الله ﷻ دفحش کار هيڅکله هم ښوونه نه کوي آيا (تاسې داسې دعوه کوئ) په خداي پورې داسې خبرې جوړوئ دکوموچې تاسې هيڅ سندنه لرئ ته (داهم) ووايه چې (تاسې چې د کوموفحشو اوغلطو کارونو نسبت دالله ﷻ طرف ته کړي دي چې هغه مونږ ته داحکم کړي دي ، دغه غلطه ده ، اوس هغه خبره واورئ دکمې حکم چې الله ﷻ په واقعي طور باندې کړي دي ، هغه دادي چې) زما رب خوحکم کړي دی دانصاف کولو اوداچې تاسې دهرې سجدې (يعنې عبادت) په وخت کې خپل مخ سيده (دالله ﷻ طرف ته) ساتئ (يعنې څوك مخلوق دهغه په عبادت کې مه شريکوئ) او دالله عبادت په دې طور سره کوئ چې دهغه عبادت يوازې دالله دپاره ساتئ (په دې لنډه غوندې جمله کې ټول شرعي کارونه اجمالي راغلل په ، قسط کې دبندگانو حقونه په ، اَقِيمُوا کې عملونه اوطاعتونه په ، مخلصين کې عقيدې) تاسې الله ﷻ چې لکه څنگه په اول وار پيدا کړي ياست، دغه ډول به تاسې (يووخت) بيا دوباره پيدا سئ، ځينو خلگو لره الله ﷻ (په دنياکې) هدايت کړيدی (دوی ته به هغه وخت جزا ورکول کيږي) اوپر ځينو باندې دگمراهي ثبوت سوی دی (دوی ته به سزا ورکول کيږي) دې خلگو شيطانان خپل ملگري جوړ کړيدي اوالله يې پريښي دی او (ددې باوجود بياهم دخپل ځان په نسبت) خيال کوي چې دوی پرنيکه لار دي، اې اولاده دآدم تاسې جمات ته دحاضرې په وخت کې (دلمانځه دپاره وی اوکه دطواف دپاره) خپلې جامې اغوندئ او (لکه څنگه چې جامې نه اغوستل گناه وه، هم دغسې دحلالو

شیانو خوړل او چیښل ناجائز ګڼل هم لویه ګناه ده، په دې وجه حلالو شیان، خوری چیښی او تر شرعی حد مه وزی، بیشکه الله ﷻ نه خوښوی ترحد وتونکی.

معلومات اومسئلې: تراسلام اول دعربو دجاهلیت په زمانه کې شیطان چې خلګ په کمو شرمناکو اوعبثو رسمونوکې اخته کړی وه په دې کې یوداهم وو، چې دقریشو څخه ماسوا یوسړی دبیت الله طواف په خپلو جاموکی نه سوای کولی، بلکی یابه دې دیو قریشی څخه په سوال جامې غواړی اویابه په لڅه بیا طواف کوی.
اوښکاره خبره ده چې ټولو عربوته به دقریشو خلګو ترکومه حده پوری جامی ورکولی سوی؟ نوپه دې وجه به دې خلګو اکثره په لڅه طواف کوی، سړو هم او ښځوهم، اوښځوبه په عام طور سره دشپی په تیاره کی طواف کوی، اودخپل دې شیطانی کار حکمت به یې دابیانوی، چې په کمو جاموکی مونږ ګناه کړی ده په هغه کې دبیت الله پرشاوخوا طواف کول دادب څخه خلاف دی (اودا دعقل ړانده په دې نه پوهیدل چې په لڅه طواف کول ددې څخه زیاته بې ادبی ده اودانسانیت څخه خلاف ده) یوازی دقریشو قبیله به په دې وجه ددې دبربندې دقانون څخه مستثنٰی ګڼل کیدله چې دوی دحرم خادمان دی، په ذکر سوو آیتونوکی اولنی آیت ددې عبث رسم دخرابولو اوددې دخرابی ښوولو دپاره نازل سوي دی، په دې آیت کی فرمایی چې کله به دې خلګو څه فحش کارکوی نوکوموخلقوچې به دوی ددې فحش کارڅخه منع کول نوجواب به یې داورکوی چې زمونږپلرنونیکونو اومشرانوهم دغسی کړي دی دهغوی طریقه پرېښوول دعار اوشرم خبره ده اودابه یې هم ویل چې مونږ ته الله ﷻ دداسی کولو حکم راکړي دی (ابن کثیر)
په دې آیت کی دفحش کار څخه مراد داکثرو مفسرینوپه نزد هم داپه لغړه طواف دی، اوپه اصل کی فحش، فحشاء فاحشه هرداسی ناکاره کارته ویل کیږی دکوم ناکاره والی چې انتهاء ته رسیدلی وی او دعقل او پوهی او فطرت سلیم په نزد بالکل ښکاره اوواضحه وی (مظهری)، اوپه دې درجه کی دحسن اوقبح عقلی کیدل دټولوپه نزد منل سوی دی (روح)، بیادې خلګو ددې عبث رسم دجائز کیدو دپاره دوه دلیلونه پیش کړل، یودپلار نیکه تقلید، چې دپلار نیکه په طریقه قائم ساتلو کی خیر اوښه والی دی، ددې جواب خو بالکل واضع اوښکاره وو، چې دجاهل پلار نیکه تابعداری څه دعقل خبره نه ده، دلږ غوندې عقل اوهوش لرونکی انسان هم په دې پوهیږی چې دیوی طریقی دجواز دپاره داڅه دلیل نسی کیدی چې پلار نیکه داسی کول، ځکه چې که دڅه طریقی اوعمل دپاره چې داصحیح اوجائز دی، دپلار نیکه طریقه کیدل کافی وګڼل سی، نوپه دنیاکی خو دمختلفو خلګو پلرونو اونیکونو په مختلفو اومتضادو طریقو عملونه کول، نوپه دې دلیل سره خوبه دټولی دنیا ټولی ګمراه کوونکی طریقی جائزی اوصحیح شی غرض دادی چې ددې جاهلانو دادلیل څه دتوجه قابل نه وو، په دې وجه قرآن کریم دلته ددې جواب ورکول ضروری ونه ګڼل، اوپه نورو آیتونوکی ددې هم جواب ورکول سوي دی چې که پلار نیکه دجهالت څه کار وکی نوهغه څه رنګه دتقلید اوتابعداری قابل کیدی سی، دوهم دلیل دې خلګو دخپل لڅ طواف په جوازکی داپیش کی چې مونږ ته الله ﷻ داسی حکم کړیدی، داسراسر بهتان اودالله ﷻ دحکم خلاف دهغه طرف ته دیو غلط حکم نسبت کول دی، ددې په جواب کی نبی کریم ﷺ ته خطاب

وسره اوداسی یی ورته وفرمایل: قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ یعنی ته وفرمایه چی الله ﷻ هیڅکله هم دڅه نحش کار حکم نه کوی، چی داسی حکم کول دحکمت دشانِ قُدّوسی څخه خلاف دی، بیا ددی خلګو ددی بهتان اودروغو جوړولو پرالله ﷻ او دباطل خیال په پوره ډول سره دردولو دپاره دی خلګوته داسی خبرداری ورکوی: اَتَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ یعنی آیا تاسی دالله ﷻ طرف ته دداسی شیانو نسبت کوی دکوموچی تاسی ته علم نسته، یعنی په کوموچی دیقین کولو دپاره ستاسی سره څه دلیل نسته اوظاهره خبره ده چی بی تحقیقه دیوچا طرف ته هم دڅه نقل داسی غلط نسبت کول څومره لوی جرم اوظلم به وی، مجتهدین حضرات چی دقرآن دآیتونو څخه په ذریعه داجتهاد کم احکام راباسی اوهغه بیانوی، نودغه په دی کی داخل نه دی، ځکه دغه دقرآن دالفاظو او ارشاداتو څخه دیو حجتِ شرعی له مخی را ایستل کیږی .

په دوهم آیت کی ارشاد فرمایی : قُلْ اَمَرَ رَبِّیْ بِالْقِسْطِ یعنی دالله ﷻ دطرف څخه په لڅه دطواف جائز کولو دغلط نسبت کوونکو جاهلانوته ته ووایه چی الله ﷻ خو همیشه دقسط حکم کوی ، دقسط اصلی معنٰی ده انصاف اواعتدال اودلته دقسط څخه مراد هغه عمل دی چی دافراط اوتفریط څخه خالی وی، یعنی نه پکښی کوتاهی وی اونه ترمقرره حد تجاوز وی، لکه چی دټولو شرعی احکامو داحال دی، په دی وجه تردی لفظ لاندی هغه ټول عبادتونه اوطاعتونه اوعام شرعی حکمونه راځی اودقسط په معنٰی کی داخل دی (روح)

په دی آیت کی دقسط یعنی انصاف اواعتدال دحکم بیانولو څخه وروسته ددی خلګو دګمراهی اوبی لاری کیدو مناسب دشرعی حکمونو څخه دوه حکمونه په خصوصیت سره بیان کړل ، یو ، اَقِيْمُوْا وُجُوْهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ اودوهم: وَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ اول حکم دانسان دظاهری اعمالو سره تعلق لری، اودوهم دده دزړه اوباطن سره تعلق لری، په اول حکم کی دمسجد لفظ داکثرو تفسیر لیکونکو په نزد په معنٰی دسجدی اوعبادت راغلی دی اومعنٰی یی داده چی دهر عبادت او لمانځه په وخت کی خپل مخ سیده ساتی، ددی دامطلب هم کیدی سی چی خپل مخ دلمانځه په وخت کی سیده دقبلی طرف ته دکولو اهتمام کوی، اودمخ سیده کولو دامعنٰی هم کیدی سی، چی په خپل هر قول اوفعل اوهر عمل کی خپل مخ دخپل رب دحکم تابع ساتی، ددی څخه چی هاخوا دیخوا ته مه کیږی، ددی منعی په لحاظ سره داحکم یوازی دلمانځه دپاره خاص نه دی بلکی پرټولو عبادتونو او معاملو باندی حاوی دی، اوددوهم حکم ترجمه داده چی الله ﷻ په داسی ډول سره بلی چی عبادت خالص دهغه دپاره وی، په دی کی دبل چا شرکت په هیڅ حیثیت سره نه وی، تردی چی دپټ شرك یعنی دریا اونمائش څخه هم پاك وی .

ددی دواړو حکمونو پریو ځای دذکر کولو څخه دی طرف ته هم اشاره کیدی سی، چی پرانسان لازمه ده چی خپل ظاهر اوباطن دواړه دشریعت داحکامو مطابق برابر کی، نه یوازی ظاهری عبادت بغیر

داخلاص څخه کافي دی اونه يوازي باطني اخلاص بغير دظاهري تابعداري دشريعت څخه کافي کيدی سی بلکي پرهر سړی لازمه ده، چي خپل ظاهرهم دشريعت مطابق برابرکی اوباطن هم يوازي دالله ﷻ دپاره خالص وساتي، ددی څخه دهغو خلګو غلطي واضحه کيږی کم چي دشريعت اوطريقت دپاره مختلفي طريقي ګڼي اودا خيا ل کوی چي دطريقت مطابق باطن برابرول کافي دی که څه هم دشريعت څخه خلاف وی، دابنکاره ګمراهي ده.

دآيت په آخرکی ارشاد فرمايي ، کَمَا بَدَاَکُمۡ تَعُوۡدُوۡنَ يعني الله ﷻ چي څنګه تاسی اول پيداکړی واست دغه ډول دقيامت په ورځ به دوباره تاسی ژوندی کی اورا پورته به موکړی، دهغه دکامل قدرت په مخکي داڅه مشکل کارنه دی اوشايد چي ددی آساني طرف ته داشاری کولو دپاره د ، يُعِيۡدُکُمۡ پرځای يې: تَعُوۡدُوۡنَ وفرمايل ، چي د دوباره پيدا کولو دپاره دڅه خاص عمل اوکوشش ضرورت نسته (روح) ددی جملی دلته دراوړلو يوه فائده داهم ده چي پرشرعی احکامو په پوره ډول سره قائم اوسيدل دانسان دپاره آسان سی، ځکه چي دآخرت اوقيامت اوپه دی کی دښه اوبد عمل دجزا اوسزا تصور يوداسی شی دی چي دانسان دپاره هرمشکل آسانولی اوهر تکليف راحت کولی سی، اوتجربه شاهده ده چي ترڅو پوری پرانسان دابيره نه وی مسلطه سوی، نه څه وعظ اونصيحت دی سيده کولی سی، اونه دڅه قانون پابندی دی دجرمونو څخه منع کولی سی.

په دريم آيت کی فرمايي چي ځينو خلګوته خوالله ﷻ هدايت کړي دی اوپه ځينو دګمراهی ثبوت سوی دی، ځکه چي دی خلګو الله ﷻ پريښی دی اوشيطانان يې خپل ملګری اودوستان جوړ کړي دی اوداخيال کوی چي دوی پرسمه لار باندی دی.

مراد دادی چي که څه هم دالله ﷻ هدايت عام وو، مګردی خلګو ددی هدايت څخه مخ واړوی اودشيطانانو تابعداری يې شروع کړه اوپر ظلم سربيره ظلم داوسو چي دوی خپله دا بيماری صحت اوګمراهی هدايت ګڼل شروع کړل.

ددی آيت څخه معلومه سوه چي په شرعی احکامو کی جهل او ناپوهی څه عذرنه دی، يوسړی که غلطه لاره صحيح وګڼی اوپه پوره اخلاص يې اختيارکی، نودی دالله ﷻ په نزد معذورنه دی ، ځکه چي الله ﷻ هرسړی لره هوش، عقل اوپوهه ځکه ورکړي ده چي دی ددی څخه کار واخلی اوکره، کوټه غلط اوصحيح وپيژنی، بيايی دی يوازی دده پرعقل اوپوهه باندی پاته نه کی خپل پيغمبران يې وليږل ، کتابونه يې نازل کړل دکومو په ذريعه چي يې صحيح غلط ، حق اوباطل ښه واضح کړل.

که ديو سړی په دی کی شك وی چي يوسړی کوم چي په واقع کی خپل ځان پرحقه ګڼی، که څه هم پرغلطه وی، بيا پرده څه الزام دی، دی معذور ګڼل په کار دی ، ځکه چي ده ته خودخپلی غلطی ګرسره خبرنسته، نوجواب دا دی چي الله ﷻ هرانسان ته عقل اوهوش اوبيا دانبياء عليهم السلام تعليم ورکړي دی، دکومو په ذريعه چي کم ازکم ده ته دخپلو اختيار کړو خلاف احتمال اوتردد خامخا کيدل په کار دی،

اوس دده قصور دا دی چی ده ددی شیانو طرف ته کرسره خیال ونه کی اوکومه غلطه طریقه چی یی اختیارکړی وه په هغه کلك پاته سو البته کوم سړی چی دحق په طلب کی خپل پوره کوشش وکی اوبیا هم دده نظر صحیح لاری اوحق طرف ته ونه رسیږی، هغه ممکنه ده چی دالله ﷻ په نزد معذور وی ، لکه چی امام غزالی رحمه الله په خپل کتاب التفرقة بین الاسلام والزندقة، کی فرمایی والله سبحانه وتعالی اعلم

په څلورم آیت کی ارشاد فرمایی: ای اولاده دآدم! تاسی مسجد ته دهری حاضری په وخت کی خپل لباس اغوندی اوښه خوری اوچیښی اوترحد مه وزی، بیشکه الله ﷻ ترحد وتونکی نه خوښوی، په زمانه دجاهلیت کی چی به څنګه عربو دبیت الله طواف په لڅه کول صحیح عبادت اودبیت الله احترام ګڼی، دغه ډول په دوی کی دا رسم هم وو ، چی دحج په ورځوکی به یی خوړل او چیښل نه کول، یوازی دومره به یی خوړله اوچیښله چی ساه قدر په واخلی، خاصکر غوړی، شیدی او دپاکیزه خوراکونو څخه خوبه یی بالکل ځان ساتی (ابن جریر)

د دوی ددی عبث طریقه کار خلاف دا آیت نازل سو ،کوم چی داوښوو له چی په لڅه طواف کول بی حیایی اوسخته بی ادبی ده، ددی څخه ځان ساتی دغه ډول دالله ﷻ دورکول سوو پاکیزه خوراکونو څخه بی وجهی ځان ساتل هم څه ددین خبره نه ده، بلکی دهغه حلال سوی شیان پر ځان حرامول ګستاخی اوپه عبادت کی ترحد تجاوز کول دی، کوم چی الله ﷻ نه خوښوی ، په دی وجه دحج په ورځو کی ښه خوری اوچیښی ، البته اسراف مه کوی ، دحلالو خوراکونو څخه بالکل ځان ساتل هم په اسراف کی دا خل دی او دحج اصل مقاصد اودالله ﷻ د ذکرڅخه غافله کیدل او په خوړلو اوچیښلوکی مشغولیدل هم په اسراف کی داخل دی ، دا آیت که څه هم دعربو دجاهلیت دیوخاص رسم دلځوالی دورکولو دپاره سوي دي ، کوم چی به دوی دطواف په وخت کی دبیت الله دتعظیم په نوم باندی کوی، لیکن دتفسیر دامامانو اودامت دفقهاوو پردی باندی اتفاق دی چی دیوحکم په یوه خاصه واقعه کی دنازلیدو دامعنی نه ده، چی دغه حکم ددغه واقعی سره خاص دی، بلکه اعتبار دعاموالی دالفاظو لره دی، چی کوم شیان ددغه الفاظوپه عاموالی کی شامل وی ، په ټولو باندی دغه حکم عائد کیږی.

(په لمانځه کي ستر پټول فرض دی ددی څخه بغیر لمونځ نه کیږی)

په دی وجه ددی آیت څخه جمهورو صحابه وو تابعینو او مجتهدینو امامانو څو احکام را ایستلی دی، اول داچی لکه څنګه چی په دی کی په لڅه طواف کول منع سوی دی، دغه ډول په لڅه لمونځ کول هم حرام اوباطل دی څکه چی په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی: اَلطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلٰوةٌ ددی څخه علاوه په خپله په دی آیت کی کله چی دلفظ دمسجد څخه دجمهورو تفسیر لیکونکو په نزد مراد سجده ده، نوپه حالت دلځوالی کی دسجدی ممانعت په خپله په آیت کی واضح کیږی اوکله چی په سجده کی لځوالی منع سو نوپه رکوع، قیام، قعده اودلمانځه په ټولو کارونوکی ددی لازمیدل ښکاره خبره ده بیادنبی کریم ﷺ ارشاداتو دانوره هم واضحه کړه، په یوحدیث کی ارشاد دی چی، دیوی بالغی ښځی

لمونځ بغیر دلوپتی (پرونی) څخه جائز نه دی (ترمذی)، اودلمانځه څخه علاوه په بل حالت کی هم دستر
پټولوفرضوالی دنوروآیتونواوروایتونوڅخه ثابت دی دکموڅخه چی یوآیت په دی سورة کی تیرسوی دی
یَابَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْءَاتِكُمْ لنده داده چی ستر پټول دانسان دپاره اولنی انسانی او اسلامی
فرض دی چی په هرحالت کی پرده باندی لازم دی، په لمانځه اوطواف کی خوپه درجه اولی فرض دی.

(دلمانځه دپاره ښه لباس)

دوهمه مسئله په دی آیت کی داده چی لباس یی په لفظ دزینت سره تعبیرکی اودی طرف ته یی هم اشاره
فرمایلی ده چی په لمانځه کی اولی اوښه داده چی یوازی پرستر پټولو باندی بس والی ونه سی، بلکی
دخپل طاقت مطابق دښائست لباس اختیار سی، دحضرت حسن ﷺ عادت وو چی دلمانځه په وخت کی
به یی خپلی ترټولو ښه جامی اغوستلی اوفرمایل به یی چی الله ﷻ ښائست خوښوی ، په دی وجه زه
دخپل رب دپاره زینت اوښائست اختیاروم اوالله ﷻ فرمایی ، خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ معلومه
سوه چی ددی آیت څخه څنګه چی په لمانځه کی دستر پټولو فرض والی ثابتیږی، دغه ډول په قدر
دطاقت دصاف ستره اوښه لباس اختیارولو فضیلت اومستحب والی هم ورڅخه ثابتیږی.

(په لمانځه کي دلباس متعلق څو مسئلي)

دریمه مسئله دلته داده چی ستر دکوم چی پټول پرانسان په هرحال کی اوخصوصاً په لمانځه اوطواف
کی فرض دی، ددی حد څومره دی؟ قرآن کریم اِجْمالاً دستر پټولو حکم وکی ددی تفصیلات یی نبی کریم
ﷺ ته حواله کړل، ده ﷺ یی تفصیل وښوی چی دسړی ستر دنامه څخه تر زنګنو پوری اودښځی ستر ټول
بدن دی، یوازی مخ اودواړه ورغوی اودپښو قدمونه ورڅخه مستثنٰی دی، دحدیثوپه روایتونوکی
داټول تفصیل ذکردی، دسړی دپاره دنامه څخه لاندی بدن یا زنګنونه چی ښکاره وی، نوداسی جامه په
خپله هم ګناه ده اولمونځ هم ددی سره نه کیږی، دغه ډول چی دښځی سرخټ یالیچی یاپنډی ښکاره وی
نوداسی جامی اغوستل په خپله هم ناجائز دی اولمونځ یی هم نه کیږی، په یو حدیث کی ارشاد دی چی
په کم کورکی دښځی عورت ښکاره وی، هلته دنیکی ملائکی نه راځی، دښځی مخ ورغوی اوقدمونه
کوم چی دستر څخه مستثنٰی سوی دی ، ددی دا معنٰی ده چی په لمانځه کی ددی دا اندامونه که ښکاره
وی ، نو په لمانځه کی څه خلل نه راځی، ددی دامطلب هیڅکله نه دی چی دغیرِ محرمو په مخکی به هم
بغیر دشرعی عذر څخه ښکاره مخ ګرځی.

دا حکم خودستر دفرض متعلق دی چی ددی څخه بغیر لمونځ نه اداکیږی اوکله چی په لمانځه کی یوازی
ستر پټول مطلوب نه دی، بلکه دښائست دلباس اختیارولو ارشاد دی په دی وجه سړی لره په سرتور سر
لمونځ کول، یاځنګلی اولیچی لڅی ساتل اولمونځ کول مکروه دی، برابره خبره ده که دقمیص لستونی
نه وی، اوکه یی لستونی پورته کړی وی، په هرحال لمونځ مکروه دی، دارنګه په داسی جامو کی لمونځ
کول مکروه دی دکوموپه اغوستلو سره چی بنده دخپلو دوستانو اوعوامو په مخکی تلل شرم اوعار

ګڼي لکه یوازې بنی (انګیا) بغیرد قمیص څخه که څه هم لستوڼي یې پوره وي یاپرسرباندې دخولۍ په ځای پوتوکر یادسمال تړل چې پوره سرې دخپلو دوستانو یانورو خلګو په مخکې په دې هیئت سره تلل نه خوښوی نوداللهﷻ رب العلمین دربارته تلل په کې څنګه ښه کیدې سی دسر، اوږو، څنګلو په ښکاره ساتلو سره دلمونځ مکروه والی دقرآنی آیت دلفظ زینت څخه هم حاصلیږي اودنبي کریمﷺ دوضاحتونوڅخه هم لکه څنګه چې دآیت اوله جمله دعربو دجاهلیت دلخوالی رسم دختمولو دپاره نازله سوه، مګر دالفاظو دعاموالی څخه یې نورې ډیرې مسئلې اوحکمونه معلوم سوه، دغه دوهمه جمله ، كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا هم که څه هم دعربو دجاهلیت ددې رسم ختمولو دپاره نازله سوه چې دحج په ورځوکې به یې ښه خوراك اوچښاك ګناه ګڼله، لیکن دالفاظو دعاموالی څخه دلته هم ډیر احکام اومسئلې ثابتې سوې .

(خوړل اوچیښل په قدر دضرورت فرض دی)

اول دا چې خوړل چښل په شرعي حیثیت سره هم پرانسان فرض اولازم دي، سره دقدرته چې څوك خوړل چښل پریږدي، تردې چې مړسي یادومره کمزوري سي چې واجبات هم نه سي ادا کولی نودغه سړي دالله ﷻ په نزد مجرم اوګناهګار دي .

(ددنیا په شیانوکي اصل مباحوالي اوجواز دی ترڅوچي په څه دلیل سره یي حراموالي اومنعه ثابته نه وی هیڅ شي حرام نه دی)

یوه مسئله ددې آیت څخه داحکام القرآن جصاص مطابق دااووته چې په دنیاکې چې څومره شیان دخوړلو اوچیښلو دي، اصل په دوی کې دادی چې دغه ټول جائز اوحلال دي، ترڅو پورې چې دیو خاص شي حراموالی اومنع په څه شرعي دلیل سره ثابته نه سي، هرشي به جائز اوحلا ل ګڼل کیږي، دې طرف ته اشاره په دې خبره وسوه چې د ، كُلُوا وَاشْرَبُوا مفعول یې ذکرنه کې، چې څه شي خوري اوچیښې اودعربي دعالمانو داتصریح ده چې پر داسې موقع مفعول نه ذکر کول دده دعاموالی طرف ته اشاره وي، چې هرشي خوړلی اوچیښلی سي، بغیر دهغو شیانو څخه کوم چې په صراحت سره حرام سوي دي (احکام القرآن للجصاص)

(په خوړلو اوچیښلو کي اسراف جائزنه دی)

دآیت دآخرې جملې ، وَلَا تُسْرِفُوا څخه ثابته سوه چې دخوړلو اوچیښلو خواجازت دی ، بلکه حکم دی ، مګر ددې سره داسراف کولو څخه منع ده، داسراف معنی ده ترحد تجاوز کول، بیا دحد څخه دتجاوز کولو څوصورتونه دي، یوداچې دحلالو څخه تجاوز وکی حراموته ورسیږي، اوحرام شیان خوري او چیښې، ددې حراموالی څوښکاره دی، دوهم داچې دالله ﷻ حلا ل کړي شیان بې له شرعي وجهې څخه حرام وګڼي اوپاته یې کې، لکه څنګه چې دحرامو استعمال جرم اوګناه ده، دغه ډول حلا ل حرام ګڼل هم دالله ﷻ دقانون مخالفت او سخته ګناه ده (ابن کثیر، مظهري، روح المعاني)

دغه ډول داهم اسراف دی چې دلوږې اوضرورت څخه زیات خوراك اوچیښاك کوي، په دې وجه فقهاوو ترمړیدو زیات خوراك ناجائز لیکلی دی (احکام القرآن اونور) دغه ډول داهم اسراف دی چې سره دقدرته

اواختیاره ترضرورت دومره کمه وخوری چی کمزوری سی اودواجباتو ادا کولو طاقت یی نه وی، ددی دواړه قسمه اسراف څخه دمنع کولو دپاره دقرآن کریم ارشاد دی.

اِنَّ الْمُبَذِّرِیْنَ كَانُوْٓا اِخْوَانَ الشَّیٰطِیْنِ.

یعنی فضول خرچی کوونکی دشیطانانو وروڼه دی ، اوبل ځای ارشاد دی.

وَالَّذِیْنَ اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ یُسْرِفُوْا وَلَمْ یَقْتُرُوْا وَكَانَ بَیْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا.

یعنی دالله ﷻ هغه خلک خوښ دی کوم چی خرڅ کوی نومیانه روی کوی نه دضرورت څخه زیات خرڅ کوی اونه کم خرڅ کوی.

﴿ په خوراک څښاک کي اعتدال ددین اودنیا دپاره نفع مند دی ﴾

حضرت فاروق اعظم ﷛ فرمایی چی دډیر خوراك څښاك څخه ځان ساتی ، ځکه چی دا بدن خرابوی، بیماری پیداکوی ، په عمل کی سستی پیداکوی بلکی په خوراك اوڅښاك کی میانه روی اختیاروی چی دبدن دصحت دپاره هم مفیده ده اوداسراف څخه لیری ده اوفرمایی چی الله ﷻ چاغ جسم والا عالم نه خوښوی (مطلب دا دی چی څوك په زیات خوراك سره په اختیاری طور باندی چاغ سوی وی) اوفرمایی چی بنده ترهغه وخته پوری نه هلاکیږی ترڅوچی دی خپل نفسانی خواهشات پردین باندی ښه اومخکی ونه ګڼی (روح عن ابن نعیم) سلف صالحینو (یعنی تیرو نیکانو) داخبره په اسراف کی داخله ګڼلی ده چی بنده هروخت دخوراك اوڅښاك په شغل کی مشغول وی یادا تر نورو مهمو کارونو مخکی ګڼی، چی په دی سره داسی ګڼل کیږی چی دده دژوند مقصد هم داخوراك اوڅښاك دی، ددغو حضراتو دامشهوره وینا ده چی ، خوردن برائی زیستن است ، نه که زیستن برائی خوردن، یعنی خوړل دپاره دژوندون حاصلولو دی، نه چی ژوند دپاره دخوراك دی.

په یوحدیث کی نبی کریم ﷺ دا هم په اسراف کی داخله کړي ده کله چی یوشی زړه وغواړی اوهغه بیا خامخا پوره کوی ، اِنَّ مِنَ الْاِسْرَافِ اَنْ تَاْكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَیْتَ (ابن ماجه عن انس ﷛)

اوبیهقی نقل کړي دی چی حضرت عائشه صدیقه ﷞ یو وار نبی کریم ﷺ ولیده چی په یوه ورځ کی یی دوه واره خوراك وفرمایی نو ارشاد یی ورته وفرمایی چی ای عائشی! آیا ستا داخوښه ده چی ستاشغل یوازی خوراك جوړسی.

او دمیانه روی داحکم کوم چی دخوراك اوڅښاك متعلق په دی آیت کی ذکر دی یوازی دخوړلو اوڅښلو سره خاص نه دی، بلکه داغوستلو اودژوند تیرولوپه هر کارکی درمیانه روی محبوبه اوښه ده، حضرت عبد الله ابن عباس ﷛ فرمایی چی څه غواړی خوری اوڅښی اوچی څه غواړی اغوندی ، یوازی د دوو خبرو څخه ځان ساتی یو دا چی په دی کی اسراف یعنی دضرورت تراندازی زیات نه وی ، دوهم په کښی فخر اوغرور نه وی.

﴿دیو آیت څخه اته شرعي مسئلي ﴾

لنډه دا ده چی د، كُلُوْا وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا دجملو څخه اته شرعی مسئلی راووتلی، ۱، اول داچی

خوړل چنبل په قدر دضرورت فرض دی، ۲، دوهمه داچی ترڅو پوری دیوشی حراموالی په څه شرعی دلیل سره ثابت نه سی، هر شی حلال دی، ۳، دریمه داچی دکمو شیانو الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ منع کړي ده دهغه استعمال اسراف اوناجائز دی، ۴، څلورمه داچی کوم شیان الله ﷻ حلا ل کړي دی ، هغه حرام ګڼل هم اسراف اوسخته ګناه ده ۵، پنځم دا چی ترمړیدلو وروسته زیات خوړل هم ناجائز دی، ۶، شپږم داچی دومره کم خوړل چی کمزوری سی ورباندی چی دواجباتو دادا کولو قدرت یی پاته نه سی هم ناجآئز دی ۷، اوومه دا چی هروخت دخوراك اوچیښاك په فکرکی اوسیدل هم اسراف دی، ۸، اتمه داچی کله یی زړه یوشی وغواړی نو خامخایی حاصلوی.

دا خو ددی آیت دینی فائدی دی اوپه طبی طور سره که فکر وسی نو دصحت او تندرستی دپاره تردی ښه هیڅ نسخه نسته، په خوراك اوچیښاك کی میانه روی دټولو بیماریو علاج دی، په تفسیرِ روح المعانی اومظهری اونورو کی دی چی دامیر المومنین هارون الرشید سره یونصرانی طبیب دعلاج دپاره اوسیدی، هغه علی بن حسین واقد ته وویل چی ستاسی په کتاب یعنی قرآن کی دعلم طب هیڅ حصه نسته، حال دادی چی په دنیاکی دوه علمونه علمونه دی، یوعلم ادیان، بل علم ابدان چی ددی نوم طب دی، علی بن حسین وفرمایل، چی الله ﷻ دطب او حکمت ټول فن دقرآن په نیم آیت کی جمع کړي دی ، هغه داچی ارشاد فرمایی ، كُلُوا۟ وَاشْرَبُوا۟ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ (اوپه تفسیرِ ابن کثیرکی داقول دځینو مشرانو په حواله سره هم نقل دی) بیاهغه وویل چی ښه نوستاسی درسول په کلام کی هم دطب متعلق څه سته ؟ هغه وفرمایل چی نبی کریم ﷺ په یوڅو کلموکی دطب ټول فن جمع کړي دی ، هغه فرمایی چی ، معده دبیماریو کور دی اودمضرو شیانو څخه پرهیز دهری دوا اصل دی، اوهریوه بدن ته هغه شی ورکوه دکم چی دی عادی دی (کشاف، روح) نصرانی طبیب چی دا واوریدل نوویی ویل چی ستاسی کتاب اوستاسی رسول دجالینوس دپاره هیڅ طب نه دی پریښی، بیهقی په شعب الایمان کی په روایت دابوهریره ﷺ نقل کړي دی ، چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی معده دبدن حوض دی ، دټول بدن رګونه ددی حوض څخه سیراب (خړوبه) کیږی چی معده برابره وی نوټول رګونه ددی ځای څخه صحت منډ خوراك بدن ته رسوی اوچی دغه خرابه وی نوټول رګونه ورڅخه بیماری اخلی اوپه بدن کی یی خپروی، محدیثنو دحدیثو ددی روایتونوپه الفاظوکی څه کلام کړیدی لیکن دکم خوراك اومحتاط اوسیدو تاکیدونه چی په بی شمیره احادیثوکی موجود دی پردی دټولو اتفاق دی (روح)

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِيٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ ۚ قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ

ته ووایه چا حرام کړی دی دالله ښائست کوم چی هغه پیدا کړی دی دخپلو بندګانو دپاره اوپاك شیان دخوراك

اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ

ته ﷺ ووایه دا نعمتونه په اصل کی دایماندارو دپاره دی په ژوند ددنیاکی خالص د دوی دپاره دی په ورځ دقیامت

الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۳۲﴾ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا

دارنگه په تفصيل بيانوو مونږ ايتونه دهغو دپاره چي پوهيږي، ته ﷺ ووايه زمارب حرام کړي دي صرف دبي حيايي

ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوْا

خبري کومي چي په کي ښکاره دي او کومي چي په کي پټي دي او گناه او ناحقه زياتوب کول ، او دا خبري چي شريك

بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا وَّاَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا

کړي الله سره داسي شي دکوم چي هغه دليل نه دی نازل کړی او دا چي وايي په الله پاك باندي هغه خبري کومي چي

لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ۚ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ

تاسي ته معلومي نه دي ، او دهري ولي دپاره يو وعده ده ، بيا چي کله راسي د دوی وعده نه به وروسته کيدی

سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۳۴﴾

سی يو گړی او نه به مخکي کيدی سی .

تفسير: (کوم خلك چي دالله ﷻ حلال سوي شيان داغوستلو خوړلو او چيښلو بی دليله بلکه ددليل خخه خلاف حرام گڼي دوی ته) ته ووايه چي (داوښياست) دالله ﷻ پيدا کړي جامي کومي چي هغه دخپلو بندگانو د (استعمال د) پاره جوړي کړي دي او دخوراك او چيښاك حلال شيان (کوم چي الله حلال کړي دي) کوم سړی حرام کړي دي (يعني حلال او حرام مقرر کول خو دکائناتو دخالق او مالك کار دی تاسي دخپل طرف خخه څنگه يوشی ته حلال يا حرام وايا ست ؟ په ذکر سوو آيتونو کي يې جامي او دخوړلو او چيښلو شيان دالله ﷻ انعام مقرر کړي دي په دي سره کافرانو ته دا شبهه کيدی سوه چي دا انعام خو مونږ ته ښه زيات را کول کيږي که الله ﷻ زمونږ خخه خفه وای او زمونږ عقيدي او عملونه دهغه خخه خلاف وای نو دا انعام به مونږ ته ولي را کول کيدی ددی شبهي دجواب پاره فرمايي چي ای محمد ﷺ) ته دوی ته دا ووايه چي (دالله ﷻ دانعامونو داستعمال اجازت دليل دمقبول والي نه دی البته دکم استعمال خخه وروسته چي څه وباجل (تاوان) نه وی، هغه دليل دمقبول والي دی او داسی استعمال خالص دايماندارو حصه ده) څکه کافران چي څومره زيات ددنيا نعمتونه استعمالوی دومره ددوی وبال او عذاب دآخرت زياتيږي) په دی وجه فرمايي چي) دا شيان (جامي او دخوراك او چيښاك شيان) په دی طور باندي چي دقيامت په ورځ (هم دخرابوالي او عذاب خخه) خالص به وی ددنيا په ژوندکي خاص دايماندارو دپاره دی (په خلاف دکافرانو خخه چي که څه هم په دنيا کی دوی دالله ﷻ نعمتونه استعمال کړل ، عيش او عشرت بی

تیرکی، مګر ددی نعمتونو شکر یی په ایمان او اطاعت سره ادانه کی، په دی وجه به هلته دا نعمتونه وبال او عذاب جوړ سی) مونږ دغه ډول توله آیتونه د پوهو خلګو د پاره صفا صفا بیانوو ته (دوی ته دا هم) ووایه چی (تاسی چی کوم حلال شیان بی وجهی حرام ګڼلی دی، دغه خو الله ﷻ نه دی حرام کړی) البته زما رب یوازی (هغه شیان په کوموکی چی تاسی اکثر اخته یاست) حرام کړي دی (مثلاً) ټوله فحش خبری، په دوی کی چی کم ښکاره دی، هغه هم (لکه چی په لڅه طواف کول) او په دی کی چی کم پټ دی، هغه هم (لکه بدکاری) او هره دګناه خبره (یی حرامه کړي ده) او ناحقه پرچا ظلم کول (یی حرام کړي دی) او دا خبره (یی حرامه کړي ده) چی تاسی دالله ﷻ سره یو داسی شی (په عبادت کی) شریك کی دکوم چی الله ﷻ څه سند (او دلیل) نه دی نازل کړی (نه کلیةً نه جزءیًا) او دا خبره (یی حرامه کړیده) چی تاسی خلګ دالله ﷻ په ذمه داسی خبره ولګوی دکمی چی ستاسی څه سند نه وی (لکه څنګه چی په آیت: قُلْ اَمَرَ رَبِّیْ بِالْقِسْطِ کی ټول هغه کارونه چی عمل کول په جائزوی، داخل سول، دغه ډول په اِنَّمَا حَرَّمَ کی ټول هغه کارونه چی منع ورڅخه سویده، داخل سول) او (که ددی حرامو کارونو کوونکو ته فوراً دسزا نه ورکول کیدو په وجه سره ددوی په وجه سره ددی په حراموالی کی څه شبهه وی نو جواب یی دادی چی دالله ﷻ په علم کی) دهری ډلی (دهرفرد دسزا) دپاره (په مقتضا دحکمت) یو میعاد مقرر دی نو څه وخت چی د دوی (دغه) میعاد مقرر (نژدی) راسی، دغه وخت به یو ساعت نه (ددی څخه) وروسته واپس سی او نه به مخکی کیدی سی (بلکی فوراً به سزا جاری سی ددغه میعاد څخه مخکی دسزا نه ورکیدل ددی خبری دلیل نه دی چی پردی حرامو به سزا نه وی)۔

معلومات او مسئلي: په اول کی هغو خلګو ته خبرداری ورکول سوي دی کوم چی په عبادتونو کی غلو او دځان څخه جوړی کړی تنګی پیدا کوی دالله ﷻ دحلالو شیانو څخه پرهیز کول او پر خپل ځان یی حرامول ته عبادت او طاعت وایی، لکه دمکی مشرکانو چی به دحج په ورځو کی په طواف کی جامی اغوستل جائزنه ګڼل او دالله ﷻ دحلالو او ښو خوراکونو څخه به یی پرهیز کول، عبادت ګڼی، دی خلګو ته دزورنی او ملامتولو په اندازکی خبرداری ورکول سوي دی چی دالله ﷻ ښائست یعنی ښه لباس کوم چی الله ﷻ دخپلو بندګانو دپاره پیدا کړي دی او پاکیزه او ښه خوراکونه کوم چی الله ﷻ ورکړي دی، دا چا حرام کړل؟

(دښکلي لباس او خوندور خوراک څخه پرهیز داسلام تعلیم نه دی)

مطلب دا دی چی یو شی حلال یا حرام ګرځول یوازی دهغه پاك ذات حق دی، چا چی دا شیان پیدا کړي دی، بل چاته په دی کی دخل کول جائز نه دی، په دی وجه هغه خلګ دزورنی او عذاب قابل دی، کوم چی دالله ﷻ حلال کړی عمده پوښاك یا پاکیزه او خوندور خوراك حرام ګڼی، سره دطاقته په څیری ګریوان او ګډوډ اوسیدل نه څه داسلام تعلیم دی، او نه په اسلام کی څه ښه شی دی، لکه چی ډیر جاهلان یی داسی ګڼی.

په تیرو مشرانو او داسلام په امامانو کې ډیر مشران کومو ته چې الله ﷻ مالي فراخي ورکړې وه ، اکثرو به یې ښکلې اوبیش قیمته لباس اغوستی، سردار ددواړو جهانو نبی کریم ﷺ هم کله چې فراخي راغله نو ترښو لانبي جامې یې زیبِ تن کړي دی ، په یو روایت کې دي چې یووار ده ﷺ دباندې تشریف راوړی نو پربدن مبارك یې داسې څادر وو چې قیمت یې زر درهمه وو، دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله څخه نقل دی چې دڅلور سوه ګنې قیمتی څادر یې استعمال کړي دی ، دغه ډول حضرت امام مالك رحمه الله به همیشه ښکلې اوعمده لباس استعمالوی، دده دپاره یوصاحب دټول کال دپاره ددرې سوه شپیته جوړو سالانه انتظام په خپله ذمه اخیستی وو اوکومه جوړه چې به دامام صاحب په بدن یو وار استعمال سوه دوباره به نه استعمالیده ، څکه چې یوازې یوه ورځ به یې استعمال کړه، بیابه یې یوغریب طالب علم لره ورکوله، وجه داده چې دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چې کله الله ﷻ یو بنده ته خپل نعمت اوفراخي ورکې نوالله ﷻ داخوښوي چې ددې نعمت اثردده پرجامو اونورو کې ولیدل سی، په دې وجه چې دنعمت اظهارهم یوقسم شکردی اوددې په مقابله کې چې فراخي وي نوشلیدلې اوخیرنې جامې استعمالول ناشکري ده، البته ضروري خبره داده چې ددوو شیانو څخه ځان وساتی ، یو دریا اونمائش څخه اوبل دفخر او غرور څخه یعنې محض خلګوته دښوولو اودخپلې لویې ښکاره کولو دپاره دې دفخر جامې نه استعمالوی او ښکاره خبره ده چې تیر مشران نیکان ددې دواړو شیانو څخه پاك وه، اود نبی کریم ﷺ اوفاروق اعظم رضي الله عنه اوځینو نورو اصحابو رضي الله عنهم څخه چې په عامو حالاتو کې دمعمولي قسم جامو یاپیوندي کپړو استعمالول نقل دی ددې دوې وجهې وې ، یوه خو دا چې اکثره کوم مال چې به راتلی ، هغه به یې په فقیرانو مسکینانو اودینی کارونو کې خرڅ کوی، دځان دپاره به یې ورڅخه څه نه پاته کول چې ښه جامې په جوړې سی، دوهم دا چې دوی دخلګو پیشوایان وه، په دې ساده اوارزانو جامو ساتلوسره به یې نورو امیرانوته ددې خبرې تلقین کول وو چې پرعامو غریبانو اوفقیرانو دووی دمالي حیثیت رعب ونه لویږی دغه ډول صوفیاءِ کرام چې مبتدیان دښائسته جامو اوخوندناکو خوراکونو څخه منع کوی ، د دوی منشاء هم دا نه وی چې دا شیان دهمیشه دپاره پریښوول، څه دثواب کار دی ، بلکه دنفس پرخواهشاتو باندې دواك پیدا کولو دپاره دسلوك په اول کې داسې مجاهدې په طور دعلاج کول کیږې اوکله چې هغه دې درجې ته ورسیږې چې پرنفسانی خواهشاتو واك پیداکې چې نفس یې بیا دحرامو اوناجائزو طرف ته نه سی راکشولی نودغه وخت ټول صوفیاءِ کرام دعامو تیرو مشرانو نیکانو په ډول دښه لباس او[illegible]راکونو استعمال کوی، اودغه وخت داپاك رزقونه ددوی دپاره دالله ﷻ دمعرفت اودنژدیکت په درجوکې [illegible]دیز پرځای دزیاتوالي او نژدیکت ذریعه جوړیږی .

(په خوراك او پوښاك كې دنبي كريم ﷺ سنت)

په خوراك اوپوښاك کې دنبی کریم ﷺ اواصحابواوتابعینو سنت دادې چې په دې شیانو کې دې تکلیف نه کوی څنګه پوښاك اوخوراك چې په آسانې سره حاصلیدې سی هغه دې دشکرسره استعمالوی، غټه کپړه اواوچ خوراك چې ورکول سی نودا تکلیف دی نه کوی چې په څه ناڅه طریقه ښه حاصل کې برابره خبره ده

که قرض ورته ولی ونه کی یا په دی فکر کی خپل خان په یوبل مشکل کی داخته کولو نوبت رانه سی.
دغه ډول ښه اوښکلی لباس یاخوندور خوراك چی حاصل سی نودا تکلف دی نه کوی، چی قصداً یی خراب کی یایی داستعمال څخه پرهیز وکی، څنګه چی دنوی او ښه لباس او خوراك لټون تکلف دی، دغه ډول دښه او خوندور خرابول یا یی پریښوول اوخراب استعمالول هم تکلف اوبد ګڼل سوي دی.
دآیت په مخکی جمله کی ددی یوخاص حکمت داسی ښوول سوي دی چی ددنیا ټول نعمتونه ښه اوعمده لباس، پاکیزه اوخوندور خوراکونه په اصل کی داطاعت ګذارو مومنانو دپاره پیدا سویدی، نورخلګ یی ددوی په برکت سره خوری چښی، څکه چی دنیا دارالعمل دی، دارالجزاء نه ده دلته دکره کوټه، ښه اوبد امتیاز ددنیا په نعمتونو سره نه سی کیدی، بلکه درحمان ددنیا دنعمتونو دا دسترخوان عام دلته دټولو دپاره یوډول ایښی دی بلکه په دنیاکی دالله ﷻ عادت دا دی چی که دمومنانو اوفرمان بردارو بندګانو څخه په اطاعت کی څه کمی راسی نونور خلګ پردوی غالب سی ددنیا دنعمتونو پرخزانو قبضه وکی اودوی په غربت اولوږه کی اخته سی، مګر داقانون یوازی په دی دنیا دار العمل کی دی، په آخرت کی به ټول نعمتونه اوراحتونه یوازی دالله ﷻ دفرمانبردارو اوطاعت شعارو بندګانودپاره مخصوص وی، دامعنٰی ده دآیت ددی جملی: قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ته ووایه چی ددنیاټول نعمتونه ددنیاپه ژوندکی هم په اصل کی دمومنانو حق دی اودقیامت په ورځ خوخالص ددوی سره خاص دی، اوحضرت عبدالله بن عباس ؓ ددی جملی دامطلب مقرر کړیدی چی ددنیا ټول نعمتونه اوراحتونه په دی خاص کیفیت سره چی دآخرت دپاره وبا لِ جان نه جوړیږی، یوازی دفرمانبردارو مومنانو حصه ده، په خلاف دکافرانو اوفاجرانو څخه چی که څه هم په دنیا کی نعمتونه دوی ته هم ورکول کیږی، بلکه زیات ورکول کیږی، مګر ددوی دا نعمتونه په آخرت کی وبالِ جان اوهمیشه عذاب جوړیدونکی دی، په دی وجه دنتیجی دپه اعتبار سره ددوی دپاره داڅه عزت اوراحت نه دی.
اوځینی تفسیر لیکونکی حضرات ددی دامعنٰی مقرروی، چی په دنیاکی دټولو نعمتونو اوراحتونو سره دمحنت اومشقت اوبیادزواجل بیره قسم قسم رنځ اوغم لګیدلی دی دخالص نعمت اوخالص راحت دلته وجودهم نسته البته په قیامت کی چی چاته دانعمتونه ورکول سی هغه به خالص ورکول کیږی نه به ور سره محنت اومشقت وی اونه به یی دزوال یانقصان څه بیره وی اونه به څه رنځ اومصیبت وی، دری سره مطلبونه دآیت په دی جمله کی ځاییږی اوپه دی وجه تفسیرلیکونکواصحابو اوتابعینو دااختیارکړي دی.
دآیت په آخرکی فرمایی، وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ یعنی مونږ دخپل کامل قدرت نښی دپوهه خلګو دپاره دغه ډول په تفصیل اووضاحت سره بیانوو چی په دی سره هرعالم اوجاهل پوه سی، په دی آیت کی دخلګو دغُلو اوددوی دجاهلانه خیالاتو تردید وو، چی په ښه لباس اوښه خوراك پریښوولو سره الله ﷻ راضی کیږی، تردی وروسته په دوهم آیت کی دڅه هغه شیانو بیان دی، کوم چی الله ﷻ حرام کړي دی اودا حقیقت دی چی ددی په ترك کولو سره دالله ﷻ رضا حاصلیږی او اشاره ددی خبری طرف ته ده

چې داخلګ په غبرګ جهالت کې اخته دي ، يوطرف ته دالله ﷻ حلال کړې ښه اوپاکيزه شيان پرخپل ځان بې وجهې حراموي ددغه نعمتونو څخه محرومه سوه اوبل طرف ته کم شيان چې په حقيقت کې حرام وو او دکموپه استعمال سره چې دالله ﷻ غضب اودآخرت عذاب په نتيجه کې راتلونکي دي ، دهغوپه استعمال کې اخته سول ، دآخرت وبا ل يې واخيستی اودغه ډول ددنيا اوآخرت دواړو دنعمتونو څخه محرومه سول اوددنيا اوآخرت تاوان يې وکې ارشاد فرمايي.

إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ : يعنی کوم شيان چې تاسی خامخا حرام کړي دی ، هغه خوحرام نه دی ، مګر الله ﷻ ټول دبې حيايي کارونه حرام کړي دی ، برابره خبره ده که هغه ښکاره وی اوکه پټ وی ، اوهر ګناهګار کار اوناحق په چا ظلم کول اودالله ﷻ سره بې دليله څوك شريك جوړول او دا خبره چې تاسی خلګ په الله ﷻ پوری داسی خبره ولګوی دکومی چې ستاسی سره سند نه وی .

په دی تفصيل کې ترلفظ دائم لاندی هغه ټول ګناهونه راغلل دکومو تعلق چې دانسان دخپل ذات سره دی اوپه بغی کې هغه ګناهونه دکومو تعلق چې دنورو دمعاملو اوحقونو سره وی، اوشرك اوپه خدای دروغ جوړول دادعقيدی ښکاره لويه ګناه ده، ددی خاص تفصيل ذکرپه دی وجه هم وسوچې په دی کې تقريبًا دهر قسم محرمات اوپوره ګناهونه راغلل، برابره خبره ده که دعقيدی ګناه وی يا دعمل اويا دذاتی عمل ګناه وی اوکه دخلګو دحقونو، اوپه دی وجه هم چې دا دجاهليت خلګ په دی ټولو جرمونو اوجراموکی اخته وه دغه ډول ددوی دوهم جهالت يې ښکاره کی چې دحلالو شيانو څخه يې پرهيز کوی اودحرامو داستعمال څخه به نه اوښتل اوپه دين کې دغُلو اونوو ايجاد کړو بدعتونو دا لازمی خاصه ده چې کوم سړی په دی شيانوکی اخته سی دی ددين داصل اودمهمو ضرورتونو څخه عادةً غافله کيږي، په دی وجه په دين کی دغُلواودبدعت نقصان دوچنده وی يوپه خپله په غُلواوبدعت کی اخته کيدل دی اوګناه ده، دوهم ددی په مقابله کې دصحيح دين اودسنت طريقو څخه محرومه کيدل دی، نعوذ بالله تعالی منه.

په اول اودوهم دواړو آيتونوکی دمشرکانو اومجرمانو ددوو غلطو کارونو ذکروو، يود حلالو حرام ګرځول، دوهم دحرامو حرام مقرر کول، په دريم آيت کی ددوی دبد انجام او دآخرت دسزا اوعذاب بيان دی، ارشاد فرمايي . وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ : يعنی دامجرمان چې دهرقسم سرکښی باوجود دالله ﷻ په نعمتونوکی پالل کيږي اوپه دنياکی په ظاهره په دوی څه عذاب راغلی په نظرنه راځی ، دالله ﷻ ددی عادت څخه دی غافله نه سی چې الله ﷻ مجرمانو ته په خپل رحمت سره وخت ورکوی، چې دوی به دخپلو حرکتونو څخه واپس سی، ليکن دالله ﷻ په علم کی ددی مهلت يوميعاد معين وی، کله چې هغه ميعاد راورسيږي نويو ګړی هم مخکی او وروسته کيدی نسی اودوی په عذاب کی ونيول سی نو دمرګ سره په عذاب کی داخل سی، په دی آيت کی دميعادِ معين څخه نه دمخکی کيدو اونه دوروسته کيدو چې کم ذکردی دايوه داسی محاوره ده لکه زمونږ په عرف کی چې خريدار

دکاندار ته وایی چې په قیمت کې څه کمي یازیاتی کیدی سی ؟ نو دا ښکاره خبره ده چې دقیمت زیاتی خودی نه غواړي، یوازي دکمي پوښتنه کوي، مگر تبعًا ورسره زیاتی ذکر کول کیږي، دغه ډول دلته اصلي مقصد خودادی چې ترمقرر میعاد وروسته تاخیر نه سی کیدی او دتقدیم ذکر یې دتاخیر سره په طور دمحاوري دعوامو کړي دی.

يٰبَنِيٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

اې اولاده دآدم! که راسي تاسي ته رسولان تاسي څخه چې بیانوي تاسي ته آیتونه زمانو څوك چې وبیریږي او نیکي

وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۳۵﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاسْتَكْبَرُوْا عَنْهَآ

وکي نونه به بیره وي په دوي او نه به دوي غمگین وي ، اوچاچې دروا غجن کړل زمونږ آیتونه او تکبریې وکي ددې

اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۳۶﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى

څخه نو دغه دي په دوږخ کې وسیدونکی ، دغه به په دې کې همیشه وسیږي ، بیا دده څخه زیات ظالم څوك دی

عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ۭ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيْبُهُمْ مِّنَ

چې وتړي په الله باندې دروا غ او یادروا غجن کړي دهغه آیتونه دغه خلق دي چې یوځای به سي دوي ته ددوي حصه

الْكِتٰبِ ۭ حَتّٰٓى اِذَا جَاۗءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ۙ قَالُوْٓا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ

چې لیکلې ده په کتاب کې ، تردې پورې چې کله ورسیږي دوي ته زمونږ لیږل سوي د دوي روح اخیستلو لره ، نو
وبه وایي څه سو هغه کوم چې

تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ قَالُوْا ضَلُّوْا عَنَّا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى

تاسي بلل ماسوا دالله څخه ؟ وبه وایي هغه زمونږ څخه ورك سول او اقرار به وکړي په خپل

اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿۳۷﴾ قَالَ ادْخُلُوْا فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ

خان ، چې بیشکه دوي کافران وو ، وبه فرمایي داخل سی سره دنورو امتونو کوم چې تاسي څخه

مِنْ قَبْلِكُمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِي النَّارِ ۭ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَّعَنَتْ

مخکې تیر سوي دي ، دپیریانو او انسانانو څخه په دوږخ کې دننه ، هرکله چې داخل سی یو امت لعنت به کوي

أُخْتَهَا ۗ حَتّٰىٓ إِذَا ادَّارَكُوْا فِيْهَا جَمِيْعًا ۙ قَالَتْ أُخْرٰىهُمْ لِأُوْلٰىهُمْ رَبَّنَا
په بل امت ، تردی چی ولویږي په دی کی تول نو وبه وایی د دوی وروستنی اولنیوته ای ربه زمونږ

هٰٓؤُلَآءِ أَضَلُّوْنَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۬ؕ قَالَ لِكُلٍّ
مونږ دوی گمراه کړی وو ، نو ته دوی ته ورکړی دوچنده عذاب د اور وبه فرمایل چی

ضِعْفٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۸﴾ وَقَالَتْ أُوْلٰىهُمْ لِأُخْرٰىهُمْ فَمَا كَانَ
دوارو ته دوچند دی ، لیکن تاسی نه پوهیږی ، وبه وایی د دوی اولنی وروستنیوته نو هیڅ نه سوه

لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ﴿۳۹﴾ ع
تاسی لره په مونږ باندی لوی اوس وڅکی عذاب په سبب دخپلی گټی

لنډتفسیر: (مونږ په عالم ارواح کی ویلی وه) ای اولاده دآدم که تاسی ته پیغمبران راسی کوم چی ستاسی څخه وی اوزما حکمونه تاسی ته بیانوی پس (ددوی په راتلو باندی) چی کوم سړی (په تاسی کی دغه آیتونو ددروغ کولو څخه) پرهیز وکی او (دعملونو) درستی وکی (مراد دادی چی کامله تابعداری وکی) پس پردی خلگو باندی (په آخرت کی) به نه څه بیره (ونکی خبره واقع کیدونکی) وی اونه به دوی غمجن وی اوکم خلگ چی (په تاسی کی) زمونږ دی احکاموته دروغ ووایی اوددی (دقبلولو) څخه تکبر وکی دغه خلگ به دوږخیان وی اودوی به په دی کی همیشه اوسی (کله چی ددروغ کونکو دسخت عذاب مستحق کیدل اجمالاً معلوم سو، نو اوس تفصیل واوری چی) ددی سړی څخه به زیات ظالم څوك وی کم چی په الله باندی دروغ تړی (یعنی کمه خبره چی خدای نه وی ویلی، هغه ته دخدای ویل سوی وایی) یادهغه آیتونه دروغ کی (یعنی کمه خبره چی خدای ویلی وی هغه ته دخدای ناویل سوی وایی) ددی خلگوپه نصیب کی چی څه (رزق اوعمر) دی هغه خودوی ته (په دنیاکی) به وزکول کیږی (لیکن په آخرت کی مصیبت اومصیبت دی) تردی پوری چی (په برزخ کی دمرگ په وخت کی خو به د دوی حالت دا وی چی) کله دوی ته زمونږ لیږل سوی ملائکی ددوی روح قبض کولوته راسی نو (دوی ته به) ووایی چی (ووایاست) هغه چیری ولاړل کوم چی تاسی دخدای څخه ماسوا دهغه عبادت کوی (اوس په دی مصیبت کی موولی په کارنه راځی) هغه (کفار) به ووایی چی زمونږ څخه خوټول ورك سول (یعنی واقعی په کار رانغلل) او (داوخت به) دخپل کافر کیدو اقراروکی (لیکن ددغه وخت اقرار به محض بی کاره وی، اوپه خینو آیتونوکی دداسی سوال جواب واقع کیدل په قیامت کی هم ذکردی، نوپر دواړو موقعو باندی ددی کیدل ممکن دی اوپه قیامت کی به ددوی داحال وی چی) الله ﷻ به وفرمایی چی کومی فرقی (دکافرانو) چی ستاسی څخه مخکی تیری سوی دی، دپیریانو څخه هم اودانسانانو څخه هم، ددوی سره تاسی هم

دوزخ ته ځي (نو مخکی او وروسته ټول کفاربه ورته داخل سی اوداسی کیفیت به جوړسی چی) څه وخت هم یو جماعت (دکفارو دوزخ ته) داخل سی نو دځان په ډول په بل جماعت به هم (کوم چی د دوی په ډول کافران وی او د دوی څخه مخکی دوزخ ته تللی وی) لعنت کوی (یعنی دیوبل سره به یی هم همدردی نه وی، بلکی په وجه دښکاره کیدو دحقیقت به هرسړی بل ته په بدنظر سره ګوری، اوبدبه ورته وایی) نژدی چی کله په دی (دوزخ) کی ټول جمع سی نو (دغه وخت به) وروسته خلګ (کوم چی وروسته داخل سی او دا به هغه خلګ وی کوم چی په کفرکی دنورو تابع وه) اولنیو (داخل سوو) خلګوپه نسبت (یعنی دهغو خلګوپه نسبت کم چی په وجه دسرداری او پیشوایی دکفرپه دوزخ کی اول داخل سوی وی دا) ووایی چی ای زمونږ پروردګاره! مونږ دی خلګو ګمراه کړی وو، نو دوی ته د دوزخ عذاب (ترمونږ) دوچنده ورکی (الله ﷻ به) ارشاد وفرمایی چی (ددوی په عذاب دوچنده کیدوبه تاسی ته څه تسلی اوراحت راسی، بلکی ستاسی عذاب هم همیشه وخت په وخت به زیاتیږی په دی وجه ستاسی عذاب هم ددوی ددوچنده عذاب په ډول به وی پس په دی حساب سره) دټولو (عذاب) دوچنده دی لیکن (اوس) تاسی ته (پوره) خبرنسته (ځکه چی اوس لا دعذاب ابتداء ده دغه زیاتی لاتاسی لیدلی نه دی په دی وجه داسی خبری جوړوی، ددی څخه معلومیږی چی دنورو دوچندوالی دعذاب دخپل ځان دپاره شفاء دغضب اوسبب دتسلی ګنی) اواولنی (داخل سوی) خلګ به وروسته (داخل سوو) خلګوته (دخدای ﷻ ددی جواب په خبریدو) ووایی (چی کله دټولو دسزا دا حالت دی نو) بیا تاسی لره پرمونږ باندی (دسپک والی دعذاب په باره کی) څه فوقیت نسته (ځکه چی تخفیف نه مونږ لره سته نه تاسی لره) پس تاسی هم دخپل (بد) عمل په مقابله کی دعذاب (زیات) خوند څکی.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ

بیشکه چاچی درواغجن کړل زمونږ آیتونه او ددی څخه یی تکبر وکی خلاصی به نه سی د دوی دپاره دروازی

السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ

دآسمان او داخل به نه سی جنت ته تردی چی دننه سی اوښ په سری دستنه کی

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ

او داسی مونږ بدله ورکوو ګناهګارانو ته ، د دوی دپاره د دوزخ لاندی ستنی دی

فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا

او دسربیره یی داغوستلو شی دی ، اوداسی مونږ بدله ورکوو ظالمانو ته ، او هغه خلق چی ایمان

وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ

راوړي او وکړي نیکی مونږ بار نه اږدو په چا باندی مگر دده د طاقت موافق ، دغه دي په جنت کی

الْجَنَّةِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ

اوسیدونکی ، دوی به په دی کی همیشه وی ، او وبه باسو مونږ څه چی د دوی په زړونو کی

غِلٍّ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ

دخفگان نه وی بهیږی به ددې څخه لاندی نهرونه او وایی به شکر دی دالله هغه

هَدٰىنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ

چی مونږ یی دی ته را ورسولو ، او مونږ نه وو لا پیدا کوونکی که هدایت نه وی کړی مونږ ته الله ، بیشکه راوړی

رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُوْدُوْٓا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُوْرِثْتُمُوْهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٤٣﴾

وه رسولانو درب زمونږ ربښتینی خبره ، او آواز به راسی چی دا جنت دی چی وارثان یی سوا ست تاسی په بدله دخپلو عملونو سره .

لنډتفسیر: (داحالت خو دکفارو اورته دداخلیدو سو اوس یی دجنت څخه دمحرومی کیفیت واوری چی) کم خلگ زمونږ آیتونه دروغ کړی اودمنلو څخه یی تکبر کوی ددوی (دروح پورته ختلو) دپاره (ترمرگ وروسته) دآسمان دروازی نه خلاصیږی (دا خوحالت ترمرگ وروسته دبرزخ سو) او (دقیامت په ورځ) به دغه خلگ هیڅکله جنت ته ولاړ نه سی ترڅو چی اوښ دستنی په سپم (سوری) کی دننه ولاړ نه سی (اودا خومحاله ده، نوددوی جنت ته داخلیدل هم محا ل دی) اومونږ داسی مجرمانو خلگوته هم داسی ورکوو (یعنی زمونږ ورسره څه دښمنی نه وه، څه چی یی وکړل، هغه یی پیدا کړل اولوړ چی کم دوږخ ته تلل ذکر سویدی دغه اوربه پردوی دهر څلور طرف څخه چاپیره وی چی دیوه طرفه څخه به ورته هم څه راحت نه ورکول کیږی نوداسی حا ل به یی وی چی) ددوی دپاره به تردوږخ لاندی ستنی وی او سربیره به وربان‌دی هم ددی داغوستلو شی وی (یعنی توشکه اوبړستن به یی دواړه داور وی) اومونږ داسی ظالمانوته هم داسی سزا ورکوو (دکومو ذکرچی په: فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ کی لوړ راغلی دی) اوکوم خلگ چی (دالله ﷻ په آیتونو) ایمان راوړی اودوی نیک کار وکی (اودانیك کارڅه داسی مشکل کارنه دی څکه چی زمونږ داعادت دی چی) مونږ پرچا باندی دده ترطاقت زیات څه کارنه اچوو (داجمله معترضه وه، غرض داچی) داسی خلگ جنت (ته تلونکی) والا دی (او) دوی به په دی کی همیشه اوسی (اوددوی حالت به

ددوږخیانو په ډول نه وي چي هلته به هم یوبل ته لعنت اوملامتي وايي، بلکه ددوی به داحالت وي چي) څه چي ددوی په زړونو کي (دڅه معاملي په وجه سره په دنیاکي په طبعي طور سره) غبار (اوخفګان) وو، مونږ به هغه (هم) لیري کو (چي دیوبل سره په الفت اومحبت سره اوسي او) ددوی (تر مکانونو) لاندي به نهرونه جاري وي اودغه خلګ به (دډیري خوشحالي اوسرور څخه) وايي چي دالله ﷻ (لك لك احسان دی چاچي مونږ تردې مقامه پوري راورسولو) اومونږبه هیڅکله (دلته) نه وای رارسیدلی که الله ﷻ مونږنه وای رارسولی (په دې کي داهم راغله چي دلته درارسیدو کمه طریقه وه ایمان اوعملونه هغه یې مونږته وښوول اوپر دې یې دتلو توفیق راکی) واقعي زمونږ درب پیغمبر درښتینو خبرو سره راغلي وو (نودوی چي پرکمو عملونو دجنت وعده فرمایلي وه هغه رښتیني ثابته سوه) او دوی ته به په چغه سره وویل سي چي دا جنت تاسی لره درکول سوي دی، ستاسی د (نیکو) عملونو په بدله کي.

معلومات اومسئلي: څو آیتونه مخ ته دیو وعدی اومیثاق ذکردی چي دهرانسان څخه په دې دنیاکي دده ترپیدا کیدو څخه مخکي په عالم ارواح کي اخیستل سوی وو چي کله زمونږ پیغمبران تاسی ته زمونږ هدایتونه اوحکمونه راوړي نوهغه به په تن بدن اوزړه سره مني اودهغه مطابق به عمل کوي او دا هم ښودل سوی وه چي کوم سړی دنیاته تر راتلو وروسته پردغه وعدی باندي قائم پاته سي اومطابق یې عمل وکی، هغه به دهر رنځ اوغم څخه نجات پیداکی اودهمیشه آرام اوراحت مستحق به سی، اوکوم چي دانبیاء ﷷ خبروته دروغ ووايي یاورڅخه سرکښي وکی دهغه دپاره دجهنم همیشه عذاب مقردی، په دې ذکرسوو آیتونوکي ددې واقعي دصورت اظهاردی، کم چي دې دنیاته تر راتلو وروسته دانسانانو مختلفو ډلو اختیار کړي وو چي څینو دغه وعده اومیثاق هیرکی اوخلاف ورزي یې وکړه او څیني قائم پرپاته سول اوددې مطابق یې نیك عملونه وکړل، ددې دواړو فرقو دانجام اوعذاب اوثواب بیان په دې څلورو آیتونوکي دی.

په اول اودوهم آیت کي دوعدې ماتوونکو منکرانو اومجرمانو ذکر دی، اوپه آخري دوو آیتونوکي دوعدې پوره کوونکو مومنانو اومتقیانو ذکر دی، په اول آیت کي ارشاد فرمایي چي کومو خلګو انبیاء ﷷ درواغ جنان کړل اوزمونږ دهدایتونو او آیتونوپه مقابله کي یې تکبروکی، ددوی دپاره به دآسمان دروازي خلاصي نه سي.

په تفسیر بحر محیط کي یې دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ څخه ددې یوتفسیر دا نقل فرمایلی دی، چي نه به ددې خلګو دعملونو دپاره دآسمان دروازي خلاصي سي اونه به ددوی ددعاګانو دپاره، مطلب دادی چي ددوی دعابه قبوله نه سي او ددوی عملونه به دغه مقام ته درسیدو څخه بند سي کوم ځای کي چي دالله ﷻ دنیکو بندګانو عملونه محفوظ اینښوول کیږي چي نوم یې دقرآن کریم په سورة مطففین کي علیّینْ ښوول سوي دی، او دقرآن کریم په یوبل آیت کي هم ددې مضمون طرف ته اشاره ده، چي په هغه کي ارشاد دی: اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ یعني دانسان پاکي کلمي الله ﷻ ته پورته

کیږي او د دوی نیك عمل هغه ته پورته کول کیږي ، یعنې دانسان نیك عملونه ددې سبب جوړیږي چې دده پاکې کلمې دالله ﷻ خاص دربارته ورسول سي، اوپه یوروایت دحضرت بن عباس رضی الله عنه او نوروصحابه کرامو رضی الله عنهم څخه ددې آیت تفسیرداهم دی چې دمنکرانواوکافرانودروحونو دپاره به دآسمان دروازی نه سي خلاصي دغه روحونه به لاندې را ولویږي، اوددې مضمون تائید دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه ددې حدیث څخه کیږي کوم چې ابوداؤد نسایي ابن ماجه اوامام احمد مفصل نقل کړي دي چې خلاصه یې دا ده چې. نبي کریم ﷺ دیو انصاري صحابي جنازې ته تشریف یوړی خو لاقبر تیار نه وو، نویوځای کښیناستی، اوصحابه کرام رضی الله عنهم ورته شاوخوا خاموش کښیناستل ده سر مبارك لوړکې اوویې فرمایل ، چې دمومن بنده دپاره کله چې دمرګ وخت راسي، نودآسمان څخه سپینې بریښیدونکو مخونو والا ملائکې راسي چې د دوی سره دجنت کفن اوخوشبویاني وي ، اوددې دمړ کیدونکې مخ ته کښیني، بیادمرګ ملائکه عزرائیل عليه السلام راسي، اودده روح ته خطاب کوي چې ای نفس مطمئنه درب دمغفرت اوخوشحالی دپاره راووزه، دغه وخت دده روح داسي دبدن څخه په آساني راوزي، لکه دمشك خوله چې خلاصه یې اواوبه ورڅخه وزي دده روح دمرګ ملائکه په خپل لاس کې واخلي اودغو ملائکوته یې حواله کي ، داملائکې دغه روح واخلي اوځي کوم ځای چې دوی ته دملائکو ډله په مخه ورځي ، هغوی ورڅخه پوښتنه کوي چې داپاك روح دچا دی ، دوی ورته دهغه نوم اولقب ښیي کم چې به ده ته دعزت اواحترام دپاره په دنیاکې استعمالیدی اووایي به چې دافلاني زوی دفلاني دی، تردې چې داملائکې ددې روح سره اول آسمان ته ورسیږي اودروازه خلاصه کړي، دروازه ورته خلاصه سي، ددې ځای څخه نوري ملائکې هم ددوی سره کیږي، تردې چې اووم آسمان ته ورسیږي، دغه وخت الله ﷻ فرمایي چې زما ددې بنده عملنامه په علیین کې ولیکې اودې واپسي کی ، دا روح بیا واپس قبر ته راسي او په قبر کې دحساب اخیستو ملائکې راسي ، دی کښینوي اوسوال ورڅخه کوي چې ستا رب څوك دی ؟ اوستا دین څه دی؟ دی ورته وایي، چې زما رب الله ﷻ دی او دین می اسلام دی ، بیا ورڅخه پوښتنه کوي، چې دا بزرګ کوم چې تاسي ته درلیږل سوی دی ، څوك دی ؟ دی وایي دا دالله ﷻ رسول دی دغه وخت دآسمان څخه یو آواز راسي، چې زما بنده رښتینی دی، ده ته دجنت فرش هوارکې اودجنت جامې ور واغوندی اودجنت طرف ته ده ته دروازه خلاصه سي، په دې دروازه ده ته دجنت خوشبویاني اوهواګاني راځي اودده نیك عمل به په یوښکلې صورت کې ده ته دده دمشغولولو دپاره راسي، ددې په مقابله کې دکافر اومنکر چې کله دمرګ وخت راسي نو دآسمان څخه دتور رنګ هیبت ناك صورت ملائکې راسي، خراب قسم ټاټ به ورسره وي اوده ته به مخامخ کښیني، بیابه دمرګ ملائکه دده روح داسي وباسي ، لکه چې یو څوزداره لکړه په لنده وړیه کې رانغښتل سوې وي او دهغه څخه یې راباسي داروح داسي وزي، نوددې بدبویي دمردار حیوان تربدبویي هم زیاته تیزه وي، ملائکې یې واخلي اوځي، په لاره کې چې کومې ملائکې ورسره مخامخ کیږي نوپوښتنه ورڅخه کوي چې دا دچا خبیث روح دی، نودوی یې دغه

وخت په هغه بد نوم اوبد لقب سره یادوی په کوم سره چی به دی په دنیاکی بلل کیدی چی دافلانی زوی دفلانی دی ، تردی چی ترټولو اول آسمان ته ورسیږی ، نو د دروازی خلاصولو دپاره به ووایی نو دده دپاره به دآسمان دروازه نه خلاصیږی ، بلکه حکم به وسی چی ددی بنده عملنامه په سجین کی ولیکی ، کوم ځای چی دنافرمانو بندګانو عملنامی ایښوول سوي دی اوداروح به راوغورځول سی ، دی به بدن ته دوباره راسی ملائکی به دی کښینوی ، دده څخه به هم هغه پوښتنه وکی ، کوم چی یی دمومن بنده څخه کړی وه ، دی به ددی ټولو جواب داورکی ، هاه هاه لاَ اَدْرِیْ یعنی زه هیڅ نه پیژنم ، دده دپاره به دجهنم فرش خپور سی ، دجهنم جامی به ورته واغوستل سی اودجهنم طرف ته دروازه به ورته خلاصه سی ، ده ته به دجهنم تاو او ګرمی ور رسیږی اوقبربه پرتنګ سی ، نعوذ بالله منه (یاالله مونږته ورڅخه پناه راکی)

لنډه دا ده چی ددی حدیث څخه معلومه سوه چی دمنکرانو اوکافرانو روحونه آسمان ته خیژول کیږی نودآسمان دروازه نه ورته خلاصیږی نودهغه ځای څخه را ولویږی ، دذکر سوی آیت ، لاَ تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَآءِ دامطلب هم کیدی سی ، چی دمرګ په وخت کی ددوی روحونو ته دآسمان دروازی نه خلاصیږی .

په آخر دآیت کی ددی خلګو متعلق فرمایی ، وَلاَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِيْ سَمِّ الْخِيَاطِ په دی کی لفظ د ، يَلِجَ د ، ولُوْج څخه راوتلی دی چی معنٰی یی ده ، په تنګ ځای کی ننوتل ، او ، جمل اوښ ته ویل کیږی ، او ، سَمِّ دستنی سوری ته ، معنٰی داده چی داخلګ به ترهغه وخته پوری جنت ته نه سی داخلیدی ترڅو پوری چی داوښ په ډول عظیم الجثة (لوی بدن والا) حیوان دستنی په سوری کی دننه ولاړ نه سی ، مطلب دادی چی لکه څنګه چی دستنی په سوری کی داوښ دننه کیدل عادةً محا ل دی ، دغه ډول ددوی جنت ته تلل محاجل دی ، په دی سره ددی خلګو دجهنم دهمیشه عذاب بیان کول مقصود دی ، تردی وروسته ددی خلګو دجهنم دعذاب دزیات سخت والی بیان یی په دی الفاظو سره کړي دی ، لَهُمْ مِّنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَّمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ د : مِهَادْ معنٰی ده فرش او غَوَاشْ دغاشية جمع ده چی معنٰی یی ده پټوونکی شی ، مطلب دادی چی تردی خلګو لاندی ستنی اوسرببره داغوستلو شی به ټول دجهنم څخه وی ، اواولنی آیت په کم کی چی دجنت څخه دمحرومی ذکر وو ، ددی په ختم کی یی ، كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِيْنَ وفرمایل اوددوهم آیت په کم کی چی دجهنم دعذاب ذکردی ، ددی په ختم کی یی ، كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ وفرمایل ځکه چی دا ترهغه زیات سخت دی ، په دریم آیت کی دالله ﷻ دحکمونو دپیروی اوپابندی کوونکو ذکردی چی داخلګ جنت والا دی اوپه جنت کی به همیشه اوسی .

(په شرعي احکامو کي دآساني رعايت)

لیکن ددوی دپاره چی کوم ځای دا شرط ذکر سوی دی چی دوی ایمان راوړی اونیك عمل وکړی ددی سره یی په رحمت اوکرم سره داهم وفرمایل : لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلاَّ وُسْعَهَا چی معنٰی یی داده ، چی الله ﷻ په یو بنده باندی څه داسی دروند کارنه اچوی کوم چی دده ترطاقت لوړوی ، مقصود دادی چی نیك عملونه کموته چی یی دجنت دداخلیدو دپاره شرط ویلی دی ، هغه څه ډیر مشکل کارنه دی چی انسان یی نه سی

کولی، بلکه الله ﷻ دشریعت احکام په هره شعبه کی نرم اوآسان کړي دی ، دبیماری، کمزوری ، سفر اونورو انسانی ضرورتونو یی په هرحکم کی لحاظ ساتلی دی اوآسانی یی په کښی ورکړي ده .

اوپه تفسیرِ بحرمحیط کی دی چی کله انسان ته دنیکو عملونوحکم ورکول سو نو دا احتمال ووچی دا ته به داحکم په دی وجه ګران معلوم سی چی ټول نیك عملونه هرځای په هرحال کی په ځای راوړل خو دانسان په وس کی نه دی ، په دی وجه دا شبهه یی په دی الفاظوسره لیری کړه چی مونږ دټول انسانی ژوند دمختلفو دورونو اوحالاتو جائزه اخیستی ده دهروخت هرځای اوهرحال دپاره مناسب احکام ورکوو، په کومو چی عمل کول څه ګران کار نه دی .

(دجنتیانو دزړونوبه دیو بل څخه خړوالی ایسته سوی وی)

په څلورم آیت کی دجنتیانو دوه خالص حالتونه بیان سوي دی یو دا چی ، وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ : یعنی دجنتیانوپه زړونو کی که دیوبل سره څه رنج اوخړوالی وی نومونږ به هغه ټول د دوی دزړونو څخه وباسو ، داخلګ به دیوبل سره بالکل خوشحاله او وړونه وړونه سی، جنت ته به ځی اوهلته به اوسی، په صحیح بخاری کی دی چی مومنان کله پرپلِ صراط تیرسی، دجهنم څخه نجات حاصل کی نودوی به جنت او دوږخ په مینځ کی پریو پُل سربیره ودروی، اوددوی په مینځ کی که دچا دچا سره څه خفګان وی یادچا پرچا څه حق وی، نودلته چی ورسیږی نودیو بل څخه به بدل واخلی اومعاملی به صفا سی اودغه ډول دحسد ، بغض، کینی اونورو څخه به صفا سی اوجنت ته به داخلیږی .

په تفسیرِ مظهری کی دی چی داپل به په ظاهره دپل صراط آخری حصه وی کومه چی دجنت سره متصل ده، علامه سیوطی رحمه الله اونورو هم دا اختیار کړي ده، اوپر دی مقام باندی چی دحقونوکمی مطالبی وی ، ددی ادا کول ظاهره ده چی په روپو او پیسو سره نه سی کیدی ، ځکه چی دغه به هلته دهیچا سره نه وی، بلکه دبخاری او مسلم دیوحدیث مطابق دا ادائیګی به په عملونو سره وی، دحقونوپه بدله کی به دده عمل دحق خاوند ته ورکول سی اوکه دده عملونه ټول په دی ډول سره ختم سی اودخلګو حقونه اوس هم باقی وی نوبیابه دحق دخاوند ګناه پرده واچول سی .

په یوحدیث کی نبی کریم ﷺ داسی سړی ترټولو زیات مفلس ګڼلی دی، چاچی په دنیاکی نیك عملونه وکړل، لیکن دخلګو دحقونو پروا یی ونکړه ددی په نتیجه کی دی دټولو عملونو څخه خالی مفلس پاته سو، دحدیث په دی روایت کی دحقونو ادا کولو اودبدل اخستو عامه قاعده بیان سویده، لیکن داضروری نه ده چی ټولو ته داصورت مخ ته راسی، بلکه دابن کثیر اوتفسیرِ مظهری دروایت مطابق هلته به داصورت هم ممکن وی چی بغیر دانتقام اخیستوڅخه په مینځ کی کینه اوخړوالی لیری سی، لکه چی په ځینو روایتونوکی دی چی داخلګ چی کله پرپُلِ صراط تیریږی نوداوبو یوی چینی ته به ورسیږی اوددی اوبه به وچیښی، ددی اوبو خاصه به داوی چی دټولو دزړونو څخه به کینه اوخړوالی ومینځل سی، امام قرطبی رحمه الله دآیت کریمه: وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا په تفسیرکی دانقل کړي دی ،

چی دجنت په دی اوبو سره به دتولو دزړونو څخه خفګانونه اوخړوالی ومینځل سی.
حضرت علی مرتضی ﷺ یووارد اآیت ووایه اوویی فرمایل چی زما امید دی چی زه او طلحه ﷺ اوزبیر ﷺ به ددغو خلګوڅخه یو دکومو دسینوڅخه چی جنت ته تر داخلیدو مخکی به خړوالی صفا سی (ابنِ کثیر)
داهغه حضرات دی دکومو په مینځ کی چی په دنیاکی اختلافات پیدا سول اوجنګ ته نوبت رسیدلی وو دوهم حال یی دجنتیانو په دی آیت کی دابیان کړي دی چی جنت ته ورسی نودا خلګ به په دی دالله ﷻ شکر ادا کوی چی هغه دوی ته دجنت طرف ته هدایت وکی اوددی لار یی راته آسانه کړه اوواییں به چی که دالله ﷻ فضل نه وای نوزمونږ مجال نه وو چی مونږدی ته رسیدلی وای ، ددی څخه معلومه سوه چی یو انسان محض په خپل کوشش سره جنت ته نه سی تلی ترڅو پوری چی دالله ﷻ فضل پرده نه وی ، ځکه چی کوشش په خپله دده په قبضه کی نه دی، هغه هم محض دالله ﷻ په رحمت اوفضل سره حاصلیږی.

(دهدايت مختلفي درجي دي چي آخري درجه يي جنت ته ددا خليدو ده)

امام راغب اصفهانی رحمه الله دهدایت دلفظ په تشریح کی ډیره مفیده اومهمه خبره فرمایلی ده، چی دهدایت لفظ ډیر عام دی، ددی درجی مختلفی دی اوحقیقت دادی چی هدایت دالله ﷻ طرف ته دتلو دلاري ورکول کیدو نوم دی ، په دی وجه الله ﷻ ته دنژدی کیدو درجی چی خومره مختلفی اوغیرِ متناهی دی، دغه ډول دهدایت درجی هم بی حده متضادی دی، ادنی درجه دهدایت دکفر اوشرك څخه نجات اوایمان دی په کم سره چی دانسان مخ دغلطی لاری څخه راوګرځی اودالله ﷻ طرف ته سی بیا دبنده اوالله ﷻ په مینځ کی چی خومره فاصله ده، ددغه دقطع کولو دهری درجی نوم هدایت دی، په دی وجه دهدایت دطلب څخه په یووخت کی یوانسان تردی چی انبیاء اورسولان هم مستغنی نه دی ، په دی وجه نبی کریم ﷺ ترآخر عمره پوری د ، اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ تعلیم چی ځنګه امت ته ورکی نو په خپله یی هم ددی دعا اهتمام جاري وساتی، ځکه چی الله ﷻ ته دنژدیکت ددرجو څه انتها نسته ، تردی چی جنت ته داخلیدل یی هم په دی لفظ دهدایت سره تعبیر کړل ، چی دا دهدایت آخری مقام دی.

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدْ

او اواز به وکړی جنتیان دوږخیانو ته چی مونږ

وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ

خوپیدا کړه کومه چی وعده کړی وه زمونږ سره رب زمونږ رښتینی نو تاسی هم پیدا کړه دخپل رب وعده رښتینی

حَقًّا قَالُوا۟ نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى

دوی به ووایی چی هو ، بیا به آواز وکړی یوآواز کوونکی د دوی په مینځ کی چی لعنت دی دالله ﷻ په

الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٤﴾ الَّذِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا

هغو ظالمانو باندی ، چی منع کول به یی دالله ﷻ دلاری څخه اولټول به یی په دی کی کوږوالی

وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كٰفِرُوْنَ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْاَعْرَافِ

او دوی دآخرت څخه منکر وه ، او د دوارو په مینځ کی به وی یو دیوال او په اعراف باندی

رِجَالٌ يَّعْرِفُوْنَ كُلًّا بِسِيْمٰهُمْ وَنَادَوْا اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلٰمٌ

به سړی وی چی پیژنی به هریو دده په نښانی سره او دوی به آواز وکړی جنتیانو ته چی سلامتیا دی

عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوْهَا وَهُمْ يَطْمَعُوْنَ ﴿٤٦﴾ وَاِذَا صُرِفَتْ

په تاسی باندی ، دوی به لا نه وی داخل سوی جنت ته او دوی به امید واروی ، او کله چی وکرځی

اَبْصَارُهُمْ تِلْقَآءَ اَصْحٰبِ النَّارِ قَالُوْا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ

د دوی نظر طرف د دوږخیانو ته نو وبه وایی چی ای ربه زمونږ مه کړی مونږ دګناهګارانو سره

الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٧﴾ وَنَادٰۤى اَصْحٰبُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا يَّعْرِفُوْنَهُمْ بِسِيْمٰهُمْ

، او آواز به وکړی اعراف والا هغو خلقو ته چی دوی یی پیژنی دهغو په نښانو سره

قَالُوْا مَاۤ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٤٨﴾ اَهٰۤؤُلَآءِ

وبه وایی په کار ورنه غله تاسی لره ستاسی ډله او کوم چی تاسی تکبر کوی ، اوس دا هغه دی

الَّذِيْنَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ

چی تاسی به قسمونه خوړل چی وبه نه رسیږي دوی ته دالله رحمت داخل سی جنت ته نه بیره سته

عَلَيْكُمْ وَلَاۤ اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ ﴿٤٩﴾

پر تاسی باندی او نه به تاسی غمجن یاست

لنډتفسير: او (کله چی جنتیان جنت ته ورسیږی دغه وخت به دغه) جنتیان دوږخیانو ته (پرخپل حالت دخوشحالی ښکاره کولو او ددوی دحسرت دزیاتولو دپاره) ووایی چی زمونږ سره چی زمونږ رب کومه

وعده کړې وه (چې په ایمان اونیك عمل اختیارولوسره به جنت درکړم) مونږ هغه دواقعي مطابق ولیده تاسي وواياست چې) ستاسي سره ستاسي رب چې کومه وعده کړې وه (چې دکفرپه سبب به دوږخ ته راځول سي) تاسي هم هغه دواقع مطابق ولیده (یعنی اوس خوحقیقت دالله اودرسول دربښتینوالي اودخپلې ګمراهي درته معلوم سو) دغه (دوږخیان به په جواب کې) ووايي، هو! (واقعي ټولي خبرې دالله اودرسول ﷺ صحیح وختلې) بیا (ددې دوږخیانو دحسرت اودجنتیانو دخوشحالي دزیاتولو دپاره) به یو آواز کوونکی (یعنی یوه ملایکه) ددواړو (فرقو) په مینځ کې (ودربږي) اوازبه وکي چې دالله ﷻ لعنت دې وي پرهغو ظالمانوکوم چې دالله دلارې (یعنی حق دین) څخه به یې منعه کوله اوپه دې (حق دین) کې به یې (همیشه په خپل ګمان) کږې (خبرې) تلاښ کولې (چې په دې کې عیبونه او اعتراضونه پیداکې) اودغه خلګ (ددې سره) دآخرت څخه هم منکروه (چې نتیجه یې اوس دوی برداشت کوي، داخبره خو دجنتیانو اوددوی په تائیدکې ددغه سرکاري اواز کوونکي ذکر سوه، مخ ته داعراف والاوو ذکر دی) او ددې دواړو (فرقو یعنی جنتیانو او دوږخیانو) په مینځ کې به یو مانع (یعنی دیوا ل) وي (چې ذکریې په سورة حدیدکې دی ، فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُوْرٍ الخ ددې خاصه به دا وي چې دجنت اثر دوږخ ته او د دوږخ اثر جنت ته به نه پرېږدي ، پاته سوه دا چې بیابه خبرې څنګه وي ، نو ممکنه ده چې په دې دیوال کې کومه دروازه وي لکه چې په سورة حدیدکې دی ، بِسُوْرٍ لَّهُ بَابٌ ددې دروازې څخه دا خبرې وسي یا دغسې اواز ورسیږي) او (ددې دیوال یاددې دلوړې حصې نوم اعراف دی او ددې څخه به جنتیان او دوږخیانٌ ټول معلومیږي نو) په اعراف سربیره به ډېرخلګ وي (دچا چې نیکۍ اوبدۍ په میزان کې برابرې وي) دغه خلګ به (جنتیان او دوږخیان) هریو (علاوه دجنت اودوږخ ته ددننه کیدو دنښاني څخه) ددوی دتندیانو څخه (هم) پیژني (تندیان داسي چې دجنتیانو پرمخونوبه نورانیت اوددوږخیانو پرمخونوبه توروالي اوخړوالي وي لکه چې په بل آیت کې دي: وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ الخ) او دا اعراف والا به جنتیانو ته آوازوکي وبه وايي السَّلَامُ عَلَيْكُمْ اوس به لا دا اعراف والا جنت ته داخل سوي نه وي او ددې امیدوار به وي (لکه چې په احادیثوکې راغلي دي چې د دوی امیدبه پوره سي اوجنت ته دتلوحکم به ورته وسي) اوکله چې ددوی نظرونه پردوږخیانو ولویږي (دغه وخت به په بیره سره) ووايي چې ای زمونږ ربه مونږ ددې ظالمانو خلګو سره (په عذاب کې) شامل نه کې او (لکه څنګه چې دې اعراف والاوو دجنتیانوسره سلام اوکلام وکي دغه شان) اعراف والا به (ددوږخیانو څخه) ډېرو خلګوته (کم چې کافران وي او) کوم چې د دوی پرتندیانو (په توروالي او خړوالي دمخ) سره پیژني (چې داکافران دي) اوازبه ورته وکي (او) وبه وايي چې ستاسي ډله اوستاسي خپل ځان لوی ګڼل (او دانبیاوو علیهم السلام تابعداري نه کول) ستاسي هیڅ په کار درنغلل (اوتاسي ددې تکبرپه وجه سره مسلمانان سپك ګڼل، دابه هم تاسي ویل چې دابې چاره دخه فضل وکرم مستحق دي لکه د ، اَهٰؤُلَآءِ مَنَّ اللهُ عَلَيْهِمْ مِّنْۢ بَيْنِنَا څخه هم دامضمون معلومیږي ، نودې مسلمانانوته خو اوس وګورې) آیا دا (کوم چې په جنت کې عیش کوي) هغه (مسلمانان دي) دکومو

په باره کی چی تاسی به قسمونه اخیستل چی پردوی به الله ﷻ خپل رحمت ونه کی (نوپه دوی خودومره لوی رحمت وسو چی) دوی ته داحکم وسو چی ځی جنت ته (کوم ځای چی به) پرتاسی نه څه بیره وی اونه به تاسی غمجن سی (اوپه دی کلام کی چی یی کم د رِجَالاً تخصیص وکی، غالبًا وجه ددی دامعلومیږی چی لا اوس به هم ګناهګار مومنان په دوږخ کی وی ، قرینه یی دا ده چی کله اهل اعراف دجنت په امید کی جنت ته لا داخل سوی نه وی ، نوګناهګار خلګ دکومو چی ګناهونه داعراف والاوو ترګناهونو زیات دی ، ظاهره ده چی په طریقِ اولی سره به لا د دوږخ څخه راوتلی نه وی ، مګر داسی خلګ به ددی کلام مخاطب نه وی) والله اعلم

معلومات اومسئلې: کله چی جنتیان جنت ته او دوږخیان دوږخ ته خپلو خپلو ځایونو ته ورسیږی اوښکاره خبره ده چی په دی دواړو مقامونوکی به لوی لیری والی حائل وی، لیکن ددی باوجود دقرآن مجید ډیر آیتونه پردی شاهد دی چی ددی دواړو مقامونوپه مینځ کی به څه داسی لاری وی په کومو سره چی به یو اوبل لیدل کیږی اوپه مینځ کی به یی خبری اوسوال ؤ جواب وی ، په سورة صٰفّت کی د دوو سړیانو ذکر په تفصیل سره راغلی دی کوم چی په دنیاکی دیوبل ملګری وه لیکن یو مومن بل کافر وو، په آخرت کی چی کله مومنان جنت ته اوکافران دوږخ ته ولاړ سی نو دوی به یوبل وینی اوخبری به وکی ارشاد دی.

فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فِي سَوَآءِ الْجَحِيْمِ ۝ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَّ لَتُرْدِيْنِ ۝ وَلَوْ لَا نِعْمَةُ رَبِّيْ لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِيْنَ ۝ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِيْنَ ۝ اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُوْلٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ : ددی مضمون خلاصه دا ده چی جنتی ملګری به وګوری ، دوږخ ملګری به دجهنم په مینځ کی پروت پیداکی نوورته وبه وایی چی کم بخته تا دا غوښتله چی زه هم ستاپه ډول برباد سم، اوکه دالله ﷻ فضل نه وای ، نو نن به زه هم ستاسره په جهنم کی پروت وای ، اوتابه ماته داویل چی ددی دنیا ترمرګ وروسته هیڅ ژوند اوهیڅ حساب اوکتاب یاثواب اوعذاب هیڅ هم نسته ، اوس دی ولیدل چی دا څه کیږی؟

په ذکر سوو آیتونو او تردی وروسته هم تقریبًا تر یوی رکوع پوری دا قسم خبری او سوال اوجواب ذکر دی ، کوم چی به دجنتیانو او دوږخیانو په مینځ کی وی.

اودا دجنت او دوږخ په مینځ کی دیو بل دلیدلو او خبرو کولو لاری هم په حقیقت کی د دوږخیانو دپاره یو بل ډول عذاب وی چی دهر څلور طرفه به په دوی باندی ملامتیا وی او دوی به دجنتیانو نعمتونه او راحتونه وینی د دوږخ داور سره به دحسرت په اوُرکی هم سوځی او دجنتیانو دپاره به په نعمت اوراحت کی یوه نوی اضافه وی، چی دبل فریق مصیبت وینی، دخپل راحت اونعمت قدر به ورته زیات سی او کومو خلګو چی په دنیاکی په دیندارو پوری خنداګانی اوتوکی اومسخری کولی او دوی به ورځخه څه بدل نه اخیستی، نن چی دغه خلګ په ذلت اوخواری اوعذاب کی اخته وینی، نودوی به خاندی چی ددوی دعمل سزا دوی ته ورکول سوه ، په قرآن کریم کی دا مضمون په سورة المطففین کی داسی ارشاد سوی دی ، فَالْيَوْمَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُوْنَ ۝ عَلَى الْاَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ ۝ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ : جهنمیانو ته

د دوی په ګمراهی باندی خبرداری او د دوی په احمقانه خبرو باندی د دوی ملامتول به د ملائکو د طرف څخه هم وی هغوی به دوی مخاطب کوی ، وایی به هٰذِهِ النَّارُ الَّتِیْ کُنْتُمْ بِهَا تُکَذِّبُوْنَ ۞ اَفَسِحْرٌ هٰذَآ اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُوْنَ. یعنی دادی هغه اورکوم چی تاسی دروغ کوی اوس وګوری چی آیا دا جادو دی اوکه تاسی یی نه وینی.

دغه ټول دذکرسوو آیتونوپه اولنی آیت کی جنتیان به دجهنمیانو څخه سوال وکی چی زمونږ رب چی زمونږ سره دکومو نعمتونو او راحتونو وعده کړی وه مونږ خو هغه بالکل رښتینی او پوره پیداکړه ، تاسی ووایاست چی تاسی دکوم عذاب څخه بیرول سوی یاست ، هغه هم تاسی ته مخ ته راغی اوکه نه ؟ دوی به اقرار وکی چی بیشکه مونږ هم هغه ولیدی، د دوی ددی سوال اوجواب په تائید کی به دالله ﷻ دطرف څخه یوه ملائکه دا اواز وکی ، چی دالله ﷻ لعنت دی پرهغو ظالمانو باندی وی کوموچی به خلګ دالله ﷻ دلاری څخه منع کول اودابه یی غوښتل چی ددوی لار هم سیده نه سی او دوی به دآخرت څخه انکار کوی.

اعرافیان کوم خلګ دی ؟ دجنتیانو او دوږخیانو دیوبل سره دخبرو اتروپه ضمن کی یوه بله خبره په دریم آیت کی دا وښوول سوه ، چی څه خلګ به داسی هم وی ، چی دجهنم څخه خو به نجات پیدا کی مګر لا به جنت ته داخل سوی نه وی ، البته ددی اُمیدوار به وی چی دوی به هم جنت ته داخلیږی، دی خلګوته اعراف والا وایی.

اعراف څه شی دی؟ ددی تشریح دسورة حدید دآیت څخه کیږی ، دکوم څخه چی معلومیږی چی په محشر کی به دخلګو دری ډلی وی یوبه ښکاره مشرکان اوکافران وی، دوی ته خوبه ګرسره پرپُلِ صراط دپوری وتو نوبت ورنه کول سی، داول سر څخه به دجهنم دروازو ته ورپوری وهل سی، دوهم به مومنان وی ددوی سره به دایمان دنور رڼا وی، دریم به منافقان وی، دوی به چی کله په دنیاکی دمومنانو سره وه، نوهلته به هم په اول کی دمومنانو سره وی، اوپر پُلِ صراط به تلل شروع سی، دغه وخت به یوه سخته تیاره پرتولو راسی مومنان به دخپل ایمان په نور سره مخ ته ځی، اومنافقان به چیغی کی، دوی ته به وایی چی لږ ودریږی چی مونږ هم ستاسی درڼا څخه فائده واخلو نوپه دی کی به دالله ﷻ دطرف څخه یو ویونکی ووایی ، چی شاته ولاړ سی هلته رڼا تلاښ کی ، مطلب به یی دا وی چی دا رڼا دایمان اونیک عمل ده، دکوم چی دحاصلولو مقام شاته پاته سو، کومو خلګوچی هلته دایمان اوعمل په ذریعه دارڼا نه وی حاصله کړی ، هغوی ته نن درڼا هیڅ فائده نه سی ورکول کیدی په دی حالت کی به دمومنانو اومنافقانو په مینځ کی دیو دیوا ل پرده حائله سی، چی په هغه کی به یوه دروازه وی، ددی دروازی څخه دباندی به ټول عذاب او عذاب معلومیږی او ددروازی دننه کوم ځای چی مومنان وی هلته به دالله ﷻ رحمتونه اودجنت فضاء لیدل کیږی، دامضمون ددی آیت دی.

یَوْمَ یَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوا انْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُّوْرِکُمْ قِیْلَ ارْجِعُوْا وَرَآءَکُمْ فَالْتَمِسُوْا نُوْرًا فَضُرِبَ بَیْنَهُمْ بِسُوْرٍ لَّهٗ بَابٌ بَاطِنُهٗ فِیْهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهٗ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ : په دی آیت کی هغه بندیزکوم چی دجنتیانو او

دوزخیانو په مینځ کی حائل کول کیږی ، دا یی په لفظ دسور سره تعبیر کړي دی ، او دا لفظ په اصل کی
په ښار چاپیره دیوال ته ویل کیږی ، کوم چی په لویو ښارونو چاپیره ، ددښمن څخه دحفاظت دپاره لوی
مضبوط مستحکم او پلن دیوا ل جوړول کیږی ، په داسی دیوالونو کی دفوځ دحفاظتی دفرقو دپټیدو
ځایونه هم جوړول کیږی کوم چی دحمله کوونکو څخه ځان خبر ساتی .

دسورت اعراف په ذکر سوی آیت کی دی ، وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ : دابن
جریر اونورو امامانو دتفسیر دبیان مطابق په دی آیت کی دلفظ دحجاب څخه هغه دیوا ل مراد دی کوم
چی دسورة حدید په آیت کی په لفظ دسور سره تعبیر سوی دی، ددی دیوا ل دلوړی حصی نوم اعراف
دی، ځکه چی اعراف دعرف جمع ده اوعرف دهرشی لوړی حصی ته ویل کیږی ځکه چی دغه دلیری څخه
معروف اوممتاز وی ، ددی تشریح څخه معلومه سوه چی دجنت او دوزخ په مینځ کی دحائل کیدونکی
دیوال دلوړی حصی نوم اعراف دی، اوپه آیت داعراف کی یی دابنودلی ده، چی په محشرکی به پردی
مقام باندی څه خلګ وی کوم چی به دجنت او دوزخ د دواړو طرفونو حالات وینی او د دواړو طرفونو
داوسیدونکو سره به خبری اوسوال او جواب کوی ، اوس دا خبره چی دا به کوم خلګ وی اوپه دی
درمیانی مقام باندی به دوی ولی ودرول سی؟ په دی کی دتفسیر لیکونکو خبری مختلفی اورروایتونه
دحدیثو ډیر دی ، لیکن صحیح اوراجح دجمهورو تفسیر لیکونکو په نزد داده چی دابه هغه خلګ وی
دکموچی به نیکی او بدی دواړه په تله دمیزان کی برابر وی، دخپلو نیکیوپه وجه خوبه دجهنم څخه
نجات پیدا کی، لیکن دګناهونو په سبب به لاجنت ته ددوی داخله نه وی سوی، او آخر دالله ﷻ په رحمت
سره به داخلګ هم جنت ته داخل سی .

په صحابه کرامو﷡ کی دحضرت حذیفه ﷜، ابن مسعود﷜، ابن عباس ﷜ اونورو اصحابو اوتابعینو
داقول دی اوپه دی کی ټول روایتونه دحدیثوهم جمع کیږی کوم چی په مختلفو عنواناتو سره نقل دی،
امام ابن جریر په روایت دحذیفه ﷜ نقل کړي دی ، چی دنبی کریم ﷺ څخه داعراف والاوو متعلق پوښتنه
وسوه نوده ﷺ وفرمایل چی دا هغه خلګ دی دکومو چی نیکی اوبدی به برابری وی ، په دی وجه دجهنم
څخه به نجات پیداکی خوجنت ته به لانه وی داخل سوی، دوی به داعراف پردی مقام باندی پاته سی،
تردی چی دټولو جنتیانو اودوزخیانو فیصله وسی اوبیا به ددوی فیصله کول کیږی اوآخر به دوی
وبخښل سی اوجنت ته به داخل سی (ابن کثیر)

او ابن مردویه په روایت دحضرت جابر بن عبدالله ﷜ نقل کړي دی چی دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه
چی اهل اعراف کوم خلګ دی؟ ده وفرمایل چی دا هغه خلګ دی چی دخپل مور اوپلار درضا اواجازت
څخه خلاف په جهادکی شریك سی اودالله ﷻ په لاره کی شهید سی، نودجنت دداخلیدو څخه به دمور
اوپلار په نافرمانی سره راوګرځول سی او ددوزخ دداخلیدو څخه به دالله ﷻ په لاره کی دشهادت په وجه
راوګرځول سی ، په دی حدیث اوپه مخکی حدیث کی څه تضاد نسته، بلکه داحدیث یومثال دی دهغو

خلگو دچا گناه اونیکی چی په برابره درجه باندی وی چی یو طرف ته دالله ﷻ په لاره کی شهادت اوبل طرف ته دمور او پلار نافرمانی دواړه سره برابر سوه (دارنگه دا ویلی دی ابن کثیر)

سلام مسنون لفظ: داهلِ اعرافو دتشریح اوتعریف معلومیدو څخه وروسته اوس داصلی آیت مضمون وګوری، په کوم کی چی ارشاد دی چی داعراف خلگ به جنتیانوته آوازوکی وبه وایی (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) دالفظ په دنیاکی هم دیوبل سره دملاقات په وخت کی په طور دتحفی او اکرام ویل کیږی اومسنون دی، اوتر مرگ وروسته دقبرونو دزیارت په وخت کی هم اوبیا په محشر اوجنت کی هم، لیکن دآیتونو اوروایتو دحدیثو څخه معلومیږی چی په دنیا کی خو (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ) ویل سنت دی اوددی دنیا څخه ترتلو وروسته بغیر دالف لام څخه دسَلَامٌ عَلَيْكُمْ لفظ ویل سنت دی، دقبرونو دزیارت دپاره چی کمه کلمه په قرآن کی ذکرده هغه هم ، سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ راغلی ده ، اوملائکی چی کله دجنتیانو استقبال کوی دغه وخت هم دالفظ په دی عنوان سره راغلی دی ، سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خٰلِدِيْنَ اودلته هم اعرافیان جنتیانوته په دی لفظ سره سلام کوی ، مخ ته یی داعرافیانو دا حال ښوولی دی چی دوی به لا جنت ته دا خل سوی نه وی ، مگر اُمیدواران به یی وی ، تردی وروسته ارشاد دی ، وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَآءَ اَصْحٰبِ النَّارِ قَالُوْا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ : یعنی کله چی داعرافیانو نظر په جهنمیانو ولویږی ، او د دوی عذاب اومصیبت ووینی نودالله ﷻ څخه به پناه وغواړی، چی مونږ ددی ظالمانو سره مه کی، په پنځم آیت کی داهم ذکردی چی اعرافیان جهنمیانو ته خطاب کوی په طور دملامت کولو به ورته دا ووایی چی په دنیا کی چی تاسی په کوم مال او دولت اودله باندی نازیداست اودکومو په وجه چی تاسی په غرور اوتکبر کی اخته واست نن خو هغه ستاسی هیڅ په کار درنغلل .

په شپږم آیت کی ذکردی ، اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِيْنَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ : ددی په تفسیرکی حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمایی چی کله داعرافیانو سوال اوجواب دجنتیانو اوجهنمیانو دواړو سره وسی، دغه وخت به رب العٰلمین دوږخیانو ته خطاب وفرمایی اودا کلمی به داعرافیانو په باره کی وفرمایی چی تاسی خلگوبه قسمونه اخیستل چی دوی به ونه بخښل سی اوپر دوی به څه رحمت ونه سی پس اوس وګوری زمونږ رحمت اوددی سره به اعرافیانو ته خطاب وسی ، چی ځی جنت ته داخل سی، نه په تاسی دتیرو معاملو څه بیره سته او نه دآئنده دپاره څه غم اوفکر (ابن کثیر)

وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ النَّارِ اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيْضُوْا عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ۭ قَالُوْٓا

اواوازبه وکی دوږخیان جنتیانوته چی راتوی کړی په مونږ لږشان اوبه، یاڅه دهغو څخه چی رزق درکړی تاسی ته الله وبه وایی

اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۝۵۰ۙ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَهُمْ لَهْوًا

چی الله پاك دا دواړه منع کړی دی په کافرانو باندی ، چا چی نیولی وو خپل دین تماشی

وَّلَعِبًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنْسٰىهُمْ كَمَا نَسُوْا لِقَآءَ

او لوبی اوپه دوکه کی غورخولی وو دوی ددنیا ژوند ، نو نن مونږ دوی هیر وو لکه چی دوی هیر کړی وو

يَوْمِهِمْ هٰذَا ۙ وَمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَجْحَدُوْنَ ﴿۵۱﴾ وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ

ددې ورځی یوځای کیدل اولکه ځنګه چی دوی زمونږ دآیتونو څخه منکر وه ، او مونږ دغه خلقو ته راوړی

بِكِتٰبٍ فَصَّلْنٰهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۵۲﴾

دی کتاب چی په تفصیل بیان کړی دی مونږ په خبر داری سره ، لاربنوونکی اورحمت دی دایماندارو دپاره ،

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا تَاْوِيْلَهٗ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ تَاْوِيْلُهٗ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ

آیا اوس ددی منتظر دی چی ددی مضمون ظاهر سی ، په کومه ورځ چی ظاهر سی ددې مضمون وبه وایی هغه

نَسُوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۚ فَهَلْ لَّنَا مِنْ

خلق چی دی یی هیر کړی وو داول څخه ، بیشکه راوړی وه زمونږ درب رسول رښتینی خبره ، نو اوس زمونږ

شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوْا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِيْ كُنَّا نَعْمَلُ ؕ قَدْ

څوك سفارشي سته چی زمونږ سفارش وکړی او یا مونږ واپس کړی نومونږ به عمل وکړو ، خلاف ددغه چی مونږ

خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۵۳﴾ ع

کوی ، بیشکه تباه کړل دوی خپل ځانونه او ورك به سی د دوی څخه هغه چی دوی جوړول

لنډتفسیر: او (لکه څنګه چی لوړ جنتیانو ددوږخیانو سره خبری وکړی دغه شان) دوږخیان به جنتیانو ته آواز وکی چی (مونږ دلوږی تندی اوګرمی څخه بی دمه کیږو) دخدای دپاره پرمونږ لږ اوبه راتوی کی (شاید چی څه لږ په آرام سو) یانور څه راکی کوم چی الله ﷻ تاسی ته درکړي دی (ددی څخه دانه لازمیږی چی دوی به اُمید کوی، نوغواړی به یی ، ځکه چی په ډیره پریشانی کی دتوقع څخه لیری خبری هم دخُلی څخه وزی) جنتیان به (په جواب کی) ووایی چی الله ﷻ دا دواړه شیان (یعنی دجنت خوراك اوچیښاك) پرکافرانو بند کړیدی چاچی په دنیاکی خپل دین (دکم قبلول چی ددوی پرذمه واجب وو) لهو لعب جوړ کړی وو اوڅوك چی ددنیا ژوندپه دوکه (اوغفلت) کی اچولی وو (په دی وجه ددین یی ګرسره څه پروا ونکړه اودا خو دار الجزاء ده، کله چی دین نسته نوفائده یی دکمی خوا ؟ مخ ته الله ﷻ دجنتیانو ددی

جواب په ربنتینوالی او تائید کی فرمایی) نو (کله چی په دنیاکی ددوی داحالت وو، نو) مونږ نن (دقیامت په) ورځ به ددوی نوم وانخلو (نو خوراك او چیښاك به ورله خاوری ورکړو) لکه چی دوی ددی (لویی) ورځی نوم قدر لا نه اخیستی، او لکه څنګه چی دوی زمونږ دآیتونو څخه انکار کوی او مونږ دی خلګو ته یو داسی کتاب رسولی دی (یعنی قرآن) کوم چی مونږ په خپل کامل علم سره ډیر ښه واضح واضح بیان کړیدی (او دا بیان مونږ ټولوته داورولو دپاره کړې دی لیکن) ذریعه دهدایت اورحمت دهغو خلګو دپاره (سوی) دی کوم چی (داواوری) ایمان راوړی (او کوم چی باوجود دتمامیدو دحجت ایمان نه راوړی ددوی دحالاتو څخه داسی معلومیږی چی) دی خلګوته دبلی څه خبری انتظار نسته یوازی (دقرآن د) ښوول سوی آخری نتیجی (یعنی دوعدی دسزا) انتظار دی (یعنی اول دعذاب څخه په وعید سره وبیریږی نو دعذاب واقع کیدل به غواړی پس) په کومه ورځ چی (ښوول سوی) آخری نتیجه مخ ته راسی (چی تفصیل یی ددوږخ اونورو لوړذکرسو) په دغه ورځ به کمو خلګوچی دامخکی هیره کړی وه (په پریشانی سره به) ووایی واقعی زمونږ درب پیغمبر (دنیاته) ربنتینی خبری راوړی وی (مګر زمونږ څخه بی قوفی وسوه) پس اوس آیاځوك زمونږ سفارشی سته چی هغه زمونږ سفارش وکی؟ یا آیا مونږ به بیا (دنیاته) واپس ولیږل سوچی مونږ خلګ (بیا دنیاته ولاړ سو؟) ددی (بدو) عملونوکوم چی مونږ کول برخلاف نور (نیك) عملونه وکړو؟ (الله ﷻ فرمایی چی اوس هیڅ صورت دنجات نسته) بیشکه دغه خلګو خپل ځان (دکفر) په خساره کی واچوی اودا چی کومی خبری دوی جوړولی (داوخت) ټولی ورکی سوی (اوس به بغیر دسزا څخه نور هیڅ نه وی).

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ

بیشکه ستاسی رب الله دی چاچی پیداکړو اسمان او مځکه په شپږو ورځو کی

اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا

بیا یی قرار ونیوی په عرش باندی پټوی په شپه باندی ورځ چی دغه په دی پسی پیوست راځی په منډه

وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ

او پیدا یی کړل لمر او سپوږمی او ستوری تابعدار دخپل حکم ، واوری دده کار دی پیداکول

وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

او حکم کول ، لوی برکت والا دی الله چی رب دی دټول جهان

لنډتفسیر: بیشکه ستاسی رب الله دی چاچی ټول آسمانونه او مځکی په شپږو ورځو (برابر وخت) کی پیدا

کړل بیا پرعرش (چې مشابه دی دحکومت دتخت سره داسی) قائم (اوجلوه فرما) سو (کوم چې دهغه دډول سره لائق دی) پټوی په شپې (تیاره) سره ورځ (رڼا یې یعنی دشپې په تیاره سره دورځې رڼا پټه او زائله سی) په داسی طور سره چې دغه شپه ورځ ژر رانیسی (یعنی ورځ په یوساعت کی تیره سوی معلومیږی تردی چې ناڅاپه شپه راسی) اولمر اوسپوږمۍ اونور ستوري یې پیدا کړل، په داسی طورچې ټول دده دحکم (تکوینی) تابع دی، یاد ساتی دالله ﷻ دپاره خاص دی پیدا کول اوحاکم کیدل ، لویو کمالاتو والا دی الله ﷻ چې دټول عالم پروردگار دی .

معلومات اومسئلې: دذکرسوو آیتونو څخه په اول آیت کی آسمان اومځکه اوسیاری اوستوری دپیدا کولو اودیو خاص محکم نظام په خپل خپل کارکی دلګیدو ذکر اوپه دی ضمن کی دحق تعالی دمطلق قدرت بیان یې وکی، هرعقل والا انسان ته یې دفکر دعوت ورکړي دی چې کوم پاك ذات ددی عظیم الشان عالم په وجودکی دعدم څخه په راوستلو اوپه حکیمانه نظام سره یې پرچلولو باندی قادردی دهغه دپاره څه مشکله ده چې داشیان ورك کی اودقیامت په ورځ یې دوباره پیداکی، نو پکاردی چې دقیامت انکار پرېږدی، یوازی دغه ذات خپل رب وګنی، دده څخه خپل حاجتونه وغواړی، دهغه عبادت کوی، دمخلوق پرستی دفکرو څخه ووزی اوحقیقت وپیژنی، په دی کی ارشاد فرمایی چې، ستاسی رب الله ﷻ دی کوم چې آسمان اومځکه په شپږو ورځو کی پیدا کړه .

(دآسمان او مځکې په پیدائش کې شپږ ورځې موده څنګه تیره سوه ؟)

دلته یو سوال دا پیدا کیږی چې الله ﷻ خوپردی قادردی چې داټول جهان په یوساعت کی پیدا کی په خپله دقرآن کریم دمختلفو عنواناتو څخه داخبره وار وار تکراریږی ، یوځای ارشاد دی ، وَمَآ اَمْرُنَا اِلاَّ وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ، یعنی دسترګو درپ په مقدار کی زمونږ حکم نافذ کیدی سی، کله فرمایی ، اِذَآ اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ یعنی کله چې الله ﷻ دیو شی پیدا کول وغواړی نو فرمایی چې سه نو هغه پیدا سی بیا دعالم دپیدا کولو دپاره دشپږو ورځو دلګولو څه وجه ده ؟ دقرآن تفسیر کوونکی حضرت سعید بن جبیر﷫ ددی داجواب کړي دی چې دالله ﷻ قدرت خوبیشکه پردی باندی حاوی دی چې داهرڅه په یوساعت کی پیداکی، لیکن په تقاضا دحکمت ددی عالم په پیدائش کی یې شپږ ورځې ولګولی ددی دپاره چې انسان ته دعالم دنظام په چلولوکی دتدریج یعنی درجه پردرجه کولو اوپخته کاری تعلیم ورکول سی، لکه چې په حدیث کی نبی کریم ﷺ فرمایی چې په غور او فکر او تدریج او وقار سره کار کول دالله ﷻ دطرف څخه دی اوجلد بازی دشیطان دطرف څخه ده (مظهری په حواله دشعهب للبیهقی) مطلب دا دی چې په جلد بازی کی انسان دمسئلې پرهر اړخ غور اوفکر نه سی کولی ، په دی وجه اکثره کار خراب سی اوپښیمانی وی، په غور آسانی اوفکر سره چې کوم کار وسی ، په دی کی برکت وی .

(دمځکې آسمان اوستورو دپیدائش څخه اوله ورځ او شپه څنګه پیژندل کیږی؟)

دوهم سوال دادی چې دشپې اوورځې وجود خودلمر دحرکت څخه پیژندل کیږی دآسمان اومځکی دپیدائش څخه مخکی چې کله لمرنه وو اوسپوږمۍ نه وه، نو دشپږو ورځو شمیرپه کم حساب سره سو ؟

په دی وجه ځینی تفسیر لیکونکی حضرات فرمایی چی مراد دشپږو ورځو څخه دومره وخت اوزمانه ده په کمه کی چی شپږ ورځی اوشپی په دی دنیاکی وی لیکن صفا اوبی غباره خبره داده چی دورځی او شپی دا اصطلاح چی دلمر دختو څخه ترپریوتو پوری ورځ اودپریوتو څخه ترختو پوری شپه، داخو ددی دنیا اصطلاح ده دعالم دپیدائش څخه مخکی کیدی سی چی الله ﷻ دشپی اوورځی نوری نښانی مقرر کړی وی ، لکه په جنت کی چی به وی چی هلته به شپه او ورځ دلمر دحرکت تابع نه وی، ددی څخه داهم معلومه سوه چی داضروری نه ده چی هغه شپږ ورځی په کوموکی چی یی مځکه آسمان جوړ کړي دی ، هغه زمونږ ددی شپږو ورځو برابروی بلکه کیدی سی چی تردی لوی وی، لکه دآخرت دورځی په باره کی چی دقرآن ارشاد دی چی دزرو کالو برابربه یوه ورځ وی، ابوعبد الله رازی فرمایی چی دفلك اعظم حرکت ددی دنیا دحرکت په مقابله کی دومره تیزدی، چی یومنډه وهونکی انسان یوقدم لوړوی نوده لا دا قدم پرمځکه اینبی نه وی، چی فلك اعظم دری زره میله مسافت قطع کړی وی (بحر محیط)

دامام احمدبن حنبل اومجاهد قول دادی چی ددی دنیا دشپږو ورځو څخه دآخرت شپږ ورځی مراد دی اوپه روایت دضحاك دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه هم دا نقل دی، اودا شپږ ورځی په کوموکی چی ددنیا پیدائش سوی دی دصحیح روایاتو په مطابق دیکشنبی څخه شروع کیږی پرجمعه ختمیږی، دهفتی په ورځ ددنیا دپیدا کیدو کارنه دی سوی، ځینی علماء فرمایی چی دسبت معنٰی قطع کول دی دی ورځی ته یوم السبت په دی وجه ویل سویدی چی پردی کار ختم سو (ابن کثیر)

په ذکرسوی آیت کی دمځکی اوآسمان پیدآئش په شپږو ورځوکی دمکمل کیدو ذکر دی ، ددی تفصیل دسورت حٰم السجدة په نهم اولسم آیتونوکی داسی راغلی دی، چی په دوو ورځوکی مځکه جوړه سوه بیاپه دوو ورځوکی پرمځکه سربیره غرونه، دریابونه، خزانی، درختی، بوټی او دانسانانو او حیواناتو دخوراك څښاك شیان جوړ کړه سول، ټولی څلور ورځی سوی، ارشاد فرمایی: خَلَقَ الْاَرْضَ فِیْ یَوْمَیْنِ ، اوبیا فرمایی ، قَدَّرَ فِیْهَآ اَقْوَاتَهَا فِیْ اَرْبَعَةِ اَیَّامٍ .

په اولنیو دوو ورځوکی په کموکی چی مځکه جوړه سوه، یکشنبه اودوشنبه دی، اونوری دوی ورځی په کموکی چی دمځکی دآبادی سامان غرونه اودریابونه جوړ سول، هغه سه شنبه اوچهار شنبه دی، تردی وروسته ارشاد فرمایی: فَقَضٰهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ فِیْ یَوْمَیْنِ، یعنی بیا اووه آسمانونه جوړ سول په دوو ورځوکی نوظاهره ده چی دا دوی ورځی پنج شنبه اوجمعه دی دغه ډول ترجمعی پوری شپږ ورځی سوی .

دآسمان اومځکی دپیدائش تربیانولو وروسته اوس دافرمایی: ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ یعنی بیا پرعرش قائم سو داستوٰی لفظی معنٰی ده قائمیدل، اوعرش شاهی تخت ته ویل کیږی اوس داعرش الرحمان څنگه اوڅه دی، اوپردی دقائمیدو څه مطلب دی ؟ ددی متعلق بی غباره صفا اوصحیح مسلك هغه دی کوم چی دسلف صالحینو اصحابو اوتابعینو اوبیا داکثرو حضراتو صوفیاء کرامو : څخه نقل دی چی انساني عقل دالله ﷻ دذات اوصفاتو دحقیقت داحاطی کولو څخه عاجزه دی، ددی په لټه کی لویدل بی

کاره بلکه نقصاني دي پردي اجمالاً داسي ايمان راوړل پکاردي چي ددي الفاظو څخه چي څه دالله ﷻ مراد دي هغه صحيح او حق دي اوپه خپله دځانه دځه معنٰی مقررولو فکردي نه کوي.
دحضرت امام مالک رحمه الله څخه يوسړي داسوال وکي چي داستواء علی العرش څه مطلب دی؟ ده دلږ وخت فکر کولو څخه وروسته وفرمايل چي دلفظ ، داستواء معنٰی خو معلومه ده، اوددي دکيفيت اوحقيقت ادراک دانسان عقل نسي کولی اوايمان راوړل په دي واجب دي اوددي متعلق دکيفيت اوحقيقت پوښتنه کول بدعت دي، ځکه چي صحابه کرامو الله ﷻ دي دټولو څخه راضي سی دنبي کريم ﷺ څخه داسي پوښتنه نه ده کړي، سفيان ثوري رحمه الله، امام اوزاعي رحمه الله ليث بن سعدي رحمه الله، سفيان بن عينيه رحمه الله عبدالله بن مبارک رحمه الله فرمايي چي کوم آيتونه دالله ﷻ دذات اوصفاتو متعلق راغلي دي، څنګه چي راغلي دي، دغه ډول بغير دڅه تشريح اوتاويل څخه ايمان په راوړل په کار دي (مظهري)
تردي وروسته په ذکر سوي آيت کي فرمايي ، يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيْثًا يعني الله ﷻ راخپروی شپه پرورځي داسي چي شپه ژر ورځ لاندي کوي، مراد دادی چي دشپي اوورځي دالوی انقلاب چي ټول عالم درنړا څخه تياري ته اودتياري څخه رڼاته راولي دالله ﷻ دقدرتِ قاهره تابع دومره ژر اوپه آساني سره کيږي چي لږ ساعت په کښي هم نه لګيږي.
تردي وروسته ارشاد فرمايي ، وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُوْمَ مُسَخَّرٰتٍۭ بِاَمْرِهٖ يعني پيدا کړل الله ﷻ لمر اوسپوږمي اوټول ستوري پردي حالت چي ټول دالله ﷻ دحکم تابع چليږي، په دي کي دعقل خاوندته دفکر کولو بلنه ده، کوم چي دمخلوق جوړ سوي شيان هروخت ويني، چي دلويو لويو ماهرانوپه جوړو سوو مشينانو اوشيانوکي اول خوڅه نقص وي، اوکه نقصان په کښي هم نه وي ، نوکه هرڅومره فولادي مشينونه اوپرزي وي، خوپه چليدو چليدو سره وسوليږي اوسستي سي،ورته دمرمت ضرورت وي، دګريسنګ حاجت ورته راځي اوددي دپاره څوڅو ورځي بلکه په هفتو اومياشتو مشين ولاړ وي، ليکن دي خدايي مشينانوته وګوري چي څنګه اوپه څه ډول سره داولي ورځي څخه دوي چلول سوي دي، هم په هغه ډول چليږي، نه يي هيڅکله په رفتارکي يومنټ يا يو سکينډ فرق راځي نه هيڅکله ددوي څه پرزه سوليږي اوماتيږي اونه ورته هيڅکله دورکشاپ ضرورت راځي، وجه داده چي دوي په: مُسَخَّرٰتٍۭ بِاَمْرِهٖ سره چليږي، يعني ددوي دچلولو دپاره نه څه دبجلي طاقت پکاردي اونه ورته دڅه انجن دمدد ضرورت دي، دايوازي دالله ﷻ په حکم سره چليږي اودهغه تابع دي، په دوي کي څه فرق راتلل ناممکن دي، هوا کله چي قادرِ مطلق په خپله ددي دفنا کولو اراده په يو مقرر وخت باندي وکي، نودا ټول نظام به ګډوډ سي چي دهغه نوم قيامت دي.
ددي څومثالونو دذکر کولو څخه وروسته دحق تعالٰی دقاهره مطلقه قدرت بيان يي ديوکلي قاعدي په صورت کي داسي وکي: اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ، دخلق ، معنٰی پيدا کول دي اود: اَمر معنٰی حکم کول دي، معنٰی يي داده چي، دهغه دپاره خاص دي خالقيت اوحاکم کيدل، دده څخه ماسوا بل څوک نه څه ادنٰی

شي پيداكولى سى اونه چاته پرچا دځه حكم كولو حق ستهٔ (بغير ددي څخه چي الله ﷻ دخپل طرف څخه دحكم څه خاص شعبه وروسپاري نودغه هم په حقيقت كي دالله ﷻ حكم دى) په دى وجه مراد دآيت داسو چي داټول شيان پيداكول هم دهغه كار وو، اودپيدا كيدو څخه وروسته ددى څخه كار اخيستل هم دبل چا دوس خبره نه وه، هغه هم دالله ﷻ دقدرت كامله نښانه ده، صوفياء كرام فرمايي چي: خَلق او: اَمرْ دوه عالمه دى، دخَلق تعلق دمادى اومادياتو سره دى او دامر تعلق دمجرداتو لطيفه وو سره دى، په آيت: قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّیْ كي دى طرف ته اشاره ده، چي روح ته يى دامَر درب څخه وفرمايل، دخَلق او امَرْ دواړو دالله ﷻ دپاره دخاص كيدو مطلب په دى صورت كي دادى چي آسمان اومځكه اوددى په مينځ كي چي څومره شيان دى دا ټول مادى دى، ددى پيدائش ته يى خلق وويل اودآسمانونو څخه پورته چي كم دمادى او دماديت څخه آزاد دى، ددى پيدائش يى په لفظ دامَرْ سره تعبير كي (مظهرى)، دآيت په آخركي ارشاد فرمايي، تَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ په دى كي لفظ دتبارك دبركت څخه جوړدى اولفظ دبركت غځيدو، زياتيدو، ثابت پاته كيدو او نورو څو معناووكي استعماليږي، دلته دلفظ دتبارك معنى دلوى اولوړ ده، چي دزياتيدو په معنى سره هم اخيستل كيږي او دثابت پاته كيدوپه معنى سره هم، ځكه چي الله ﷻ قائم اوثابت هم دى اولوى اولوړ هم دى، دلوى والى دمعنى طرف ته يى دحديث په دى جمله كي هم اشاره كړي ده تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ، دلته د: تَبَارَكْتَ تفسير د: تَعَالَيْتَ په لفظ سره سوي دى

اُدْعُوْا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ۝۵۵ وَلَا تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ

بلى خپل رب په زارى اوپه پټه سره، بيشكه هغه نه خوښوى دحد څخه تيريدونكى، اوخرابى مه كوى په مځكه كي

بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوْهُ خَوْفًا وَّطَمَعًا ۚ اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِيْنَ ۝۵۶

ددى داصلاح څخه وروسته اوبلى هغه په بيره او طمع سره، بيشكه دالله رحمت نژدى دى نيك كاركوونكو ته

لنډتفسير: تاسى خلګ (په هرحالت اوهرحاجت كي) خپل پروردګارته دعا كوى په زارى عاجزى ظاهرولو هم اوپه پټه پټه هم (البته داخبره) واقعى (ده چي) الله ﷻ هغه خلګ نه خوښوى كم چي (په دعاكي) ترحد (دادب) ووزى (مثلاً دعقل څخه دمحالو يادمحرماتو دعا غواړى) اوپه دنياكي وروسته تردى چي (دتوحيد دتعليم اوپيغمبرانو په ذريعه) ددى اصلاح اوصحيح والى سويدى، فسادمه خپروى (يعنى حق كارونه توحيد اونورمنل اوپردى په تللو سره چي لوړيى تعليم سويدى په عالم كي امن قائميږى، نوتاسى ددى تعليم په پاته كولوسره امن مه ماتوى) او (لكه څنګه چي تاسى ته لوړ دخاص دعا كولو حكم سويدى دغه ډول دباقى عبادتونو هم حكم كيږى چي) تاسى دالله ﷻ عبادت (په كومه طريقه چي يى تاسى ته ښوولى دى) كوى دخداى څخه بيره كوى او اُميدوار ورڅخه اوسى (يعنى په عبادت باندى نازهم مه كوى اومايوسه كيږى هم مه، مخ ته دعبادت ترغيب دى چي) بيشكه دالله ﷻ رحمت نژدى دى نيك كار كوونكوته.

معلومات اومسئلي: دذکر سور آیتونوپه مخکی آیتونوکی دالله ﷻ دکامل قدرت خاص خاص نښانو اومهمو انعامونو ذکر وو، په دی آیتونوکی ددی بیان دی چی کله دقدرت مطلقه مالك اودتهولو احساناتو اوانعاماتو کوونکی یوازی ربّ العٰلمین دی نودمصیبت اوحاجت په وخت کی دهغه بلل اودهغه څخه دعا غوښتل پکاردی، هغه پرېښوول اوبل طرف ته متوجه کیدل جهالت اومحرومی ده، ددی سره یی په دی آیتونوکی ددعا کولو څینی ادبونه هم ښوولی دی چی دهغوپه رعایت کولوسره ددعا دقبلیدو اُمیدْ زیاتیږی.

لفظ ددعا په عربی ژبه کی یوڅوك دحاجت پوره کولو دپاره درابللوپه معنٰی کی هم راځی اومطلق دیادولو په معنٰی کی هم اودلته دواړی معناوی مراد کیدی سی په آیت کی ارشاد دی: اُدْعُوا رَبَّكُمْ یعنی بلی خپل رب دخپلو حاجتونو دپاره، یا یادوی اوعبادت کوی دخپل رب، په اول صورت کی به معنٰی داسی چی خپل حاجتونه یوازی دالله ﷻ څخه غواړی اوپه دوهم صورت کی داچی ذکر اوعبادت یوازی دهغه کوی دادواړه تفسیرونه دتیروبزرگانو اودتفسیر دامامانو څخه نقل دی تردی وروسته ارشاد فرمایی ، تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً دتضرع معنٰی عاجزی او زاری او دذلت ښکاره کول دی او دخفیه معنٰی ده پټ.

په دی دواړو لفظونوکی ددعا اوذکر دپاره ددوو مهمو آدابو بیان دی اول داچی ددعا قبلیدو دپاره داضروری ده چی انسان دالله ﷻ په مخکی دخپلی عاجزی، بی وسی اوذلت په اظهار کولو سره دعا کوی اوالفاظ یی هم دعاجزی اوبی وسی سره مناسب وی، په ویناکی یی هم عاجزی او بی وسی وی اوددعا غوښتلو هیئت یی هم دغسی وی، ددی څخه معلومه سوه چی نن صبا عوام چی په کوم انداز سره دعا غواړی اول خودی ته دعاء غوښتل نه سی ویل کیدی، بلکی دعاء ویل ورته ویل کیږی، ځکه چی اکثره داهم معلومه نه وی، چی مونږکمی کلمی په ژبه سره وایو ددی مطلب څه دی، لکه چی نن صباپه عامو مسجدونوکی دامامانو معمول جوړ سوی دی چی دعربی ژبی څه دعائیه کلمی دوی ته یاد وی نو دلمانځه په ختمیدو باندی هغه وایی، اکثره خوپه خپله هم دی امامانوته ددی کلمو مطلب اومفهوم معلوم نه وی اوکه دوی ته معلوم وی نوکم از کم جاهلان مقتدیان خوددی څخه بالکل بی خبره وی اودوی ناخبره دامام په کلمو اٰمین اٰمین وایی، ددی ټولی تماشی حاصل دیوڅو کلمو ویل وی، ددعا غوښتلوچی کم حقیقت دی، دلته هغه دسره لیدل کیږی نه، دابله خبره ده چی الله ﷻ په خپل کرم سره دابی روحه کلمی قبولی کی اودقبلیدو ددعا آثار پیدا سی، مگردخپل طرف څخه داپوهیدل ضروری دی چی دغوښتلوپه طریقه وغوښتل سی، دوهمه خبره داده چی که یوسړی ته دخپلو کلمو معنٰی هم معلومه وی اوښه په پوهه یی وایی، خوددی سره لب اولهجه یعنی دوینا طریقه اوظاهر هیئت دعاجزی اوبی وسی نه وی، نودا دعا خوبیا یوه مطالبه جوړه سی چی ددی یوه بنده ته هم څه حق نسته .

غرض دا دی چی په اول لفظ کی یی ددعا روح وښووی، چی هغه بی وسی عاجزی اودخپل ذلت اوکمزوری دښکاره کولو سره دالله ﷻ څخه خپل حاجت غوښتل دی، په دوهم لفظ کی یی یوبل هدایت

داورکې چې دعاپه پټه اوپه کرار سره غوښتلو کې ښه اوقبلیدو ته نژدې وې، ځکه چې په لوړ آواز سره په دعا غوښتلو کې اول خو عاجزي اوبې وسې باقي نه پاته کیږي، دوهم په دې کې دریا اوشهرت هم بیره ده، دریم ددې صورت هم داسې جوړیږي چې ګواکې داسړې په دې نه پوهیږي چې الله ﷻ اورې اوپوه دې زمونږ په ظاهر اوباطن یوډول پوهیږي، هره خبره که پټه وي اوکه ښکاره هغه اورې، په دې وجه دخیبر دغزا په موقع باندې دصحابه کرامو رضي الله عنهم آوازونه په دعاکې لوړ سول نوحضور ﷺ ارشاد وفرمایې چې تاسې خوڅوك کوڼ یاغائب نه بلئ چې داسې اوازونه لوړوې، بلکه تاسې چې څوك بلې هغه اوریدونکې اونژدې دې یعنې الله ﷻ (په دې وجه اواز لوړول فضول دی) په خپله الله ﷻ دیوصالح سړي ددعا ذکر په دې الفاظو سره فرمایلې دی ، اِذۡ نَادٰی رَبَّهٗ نِدَآءً خَفِیًّا یعنې کله چې هغه راوبلې رب خپل په کرار اواز سره، ددې څخه معلومه سوه چې الله ﷻ ته ددعا داطریقه خوښه ده چې په پټ اوکرار آوازسره دعا وغوښتل سي، حضرت حسن بصري رحمه الله فرمایې چې په ښکاره اوپه زوره دعا کولوکې اوپه کرار اوپټ آواز سره په دعا کولوکې داویا ۷۰ درجې فضیلت فرق دی، دتیرو مشرانو عادت داوو چې په ذکر اودعاکې به یې ډیره مجاهده کوله اواکثربه په کښې مشغول وه، مګر هیچابه ددوی آوازنه اوریدی، بلکه ددوی دعاګانې به یوازې ددوی او ددوی درب په مینځ کې وې، په دوی کې به ډیرو حضراتو پوره قرآن کریم حفظ کوی اوتلاوت کوی مګربل څوك به ورڅخه نه خبریدی اوډیرو حضراتو به لوی لوی دینی علمونه حاصلول مګر خلګوته به یې دخان ښوولو څخه ځان ساتی، ډیرو حضراتوبه دشپې په خپلو کورونوکې ډیر اوږده اوږده لمونځونه ادا کول خو راتلونکې به ورڅخه هیڅ نه خبریدل، اوفرمایې چې مونږ داسې حضرات لیدلې دي چې ټوله شپه به یې په پټه عبادتونه کول، خوهیڅکله داسې نه ده سوي چې چاته یې ښکاره کړیدي، ددوی آوازونه به په دعاګانوکې انتهایې کرار وه (ابن کثیر، مظهري)، ابن جریج فرمایې چې په دعاکې آواز لوړول مکروه دی، امام ابوبکر جصاص حنفي په احکام القرآن کې فرمایې چې ددې آیت څخه معلومه سوه چې دعا کرار غوښتل په نسبت داظهار کولو ښه دی، دحضرت حسن بصري رحمه الله اودابن عباس رضي الله عنه څخه هم داسې نقل دی، اوددې آیت څخه داهم معلومه سوه چې په لمانځه کې دسورة فاتحې پرختمیدو باندې چې کم اٰمین ویل کیږي، داهم کرار ویل ښه دی، ځکه چې اٰمین هم یوه دعا ده .

زمونږ ددې زمانې دمسجدونو امامانوته دې الله ﷻ هدایت وکې چې دقرآن اوسنت داتلقین او دتیرو بزرګانو هدایتونه یې ګرسره پریښې دي ترهر لمانځه وروسته ددعا دځانه یوه جوړه سوې کار روایې وي، په لوړ آواز سره څه کلمې ویل کیږي چې ددعا دآدابو څخه دخلاف کیدو څخه علاوه دهغو لمونځ کوونکوپه لمانځه کې هم خلل اچوي کوم چې دمسبوق کیدوپه وجه دامام ترفارغ کیدو وروسته خپل پاته لمونځونه پوره کوي، درسمونو غلبې ددې ناکاروالې اوفسادونه دنظرونو څخه پټ کړي دي ، که پر یوخاص موقع باندې یوه خاصه دعاپه ټول جماعت باندې کول وي، نوپه داسې موقع دې یوسړی ددعا

الفاظ په معمولی آواز سره وایی اونوردی آمین وایی، په دی کی څه باك نسته، خوشرط دادی چی دنوروپه لمانځه اوعبادت کی خلل رانه سی، خو دداسی کولو عادت دی نه جوړوی، چی هسی نه عوام یی داسی وګڼی چی ددعا هم داطریقه ده، لکه چی نن صبا په عام طور سره کیدی سی.
دابیان خو دخپلو حاجتونو دپاره ددعا غوښتلو وو، که ددعا معنی دلته دذکر او عبادت واخیستل سی، نوپه دی کی هم دتیرو عالمانو تحقیق دادی چی پټ ذکر تر جهری ذکر ښه دی، اوپه صوفیاء کرامو ﷺ چی چشتیه مشائخ مبتدیانو ته کم دجهری ذکر تلقین کوی، هغه ددغه سری دحال په مناسبت سره په طوردعلاج دی چی دجهر په ذریعه دده سستی اوغفلت لیری سی، اوپه زړه کی دالله ﷻ دذکر سره جوړښت پیدا سی، که نه وی نوفی نفسه په ذکرکی جهر کول دلته هم پکار نه دی، البته جائز دی اوجواز ددی هم په حدیث سره ثابت دی، په دی شرط سره چی ریاء اونمائش په کښی نه وی، امام احمد بن حنبل رحمه الله، ابن حبان رحمه الله بیهقی رحمه الله اونورو دحضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ دروایت څخه نقل کړی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی.
خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِيْ: یعنی ښه ذکر پټ دی اوښه رزق هغه دی چی دانسان دپاره کافی سی.
البته په خاصو خاصو حالاتو اووختونوکی جهر په کار اوښه دی ددی وختونو او حالاتو تفصیل نبی کریم ﷺ په خپل قول اوعمل سره واضح کړیدی، مثلاً اذان او اقامت په لوړ آواز سره کول، په جهری لمونځونو کی په زوره قرآت ویل، دلمانځه تکبیرونه، دتشریق تکبیرونه په حج کی تلبیه په لوړ آواز سره کول اونور، په دی وجه فقهاوو، الله ﷻ دی وروباندی رحمتونه وکی، په دی باب کی فیصله دا فرمایلی ده چی په کومو خاصو حالاتو او مقاماتو کی نبی کریم ﷺ قَوْلاً یا عملاً دجهر کولو تلقین فرمایلی دی هلته جهرکول په کاردی ددی څخه علاوه په نوروحالاتو اوځایونو کی پټ ذکر ښه اوفائده مند دی.
دآیت په آخرکی ارشاد فرمایی، اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ معتدین داعتداء څخه مشتق دی، داعتداء معنی ده ترحد تجاوز کول معنی یی داده چی الله ﷻ ترحد تجاوز کوونکی نه خوښوی، ترحد مخکی تیریدل برابره خبره ده که په دعاکی وی اوکه په بل عمل کی دټولو داحال دی چی دغه دالله ﷻ خوښ نه وی، بلکه که په فکر سره وکتل سی، نودین داسلام نوم دی دحدونو اودقیدونو دپابندی اودفرمان برداری، لمونځ، روژه، حج، زکوٰة اوپه ټولو معاملاتوکی که ترشرعی حدودو تجاوز وکړل سی نودغه پرځای دعبادت ګناه جوړه سی.
په دعاء کی ترحد دتجاوز کولو څوصورتونه دی یودا چی په دعاکی لفظی تکلفات قافیی اونور اختیارکړل سی، چی په دی سره په خشوع اوخضوع کی فرق راځی، دوهم داچی په دعاء کی غیر ضروری قیدونه اوشرطونه ولګول سی لکه چی په حدیث کی دی چی حضرت عبدالله بن مغفل ﷺ ولیدل چی دده زوی داسی دعاء غواړی چی یا الله زه ستا څخه په جنت کی دسپین رنګ راسته طرف والا محل غواړم، نوده منع کی اووی فرمایل چی په دعاکی داسی قیدونه اوشرطونه لګول ترحد تجاوز دی، چی

په قرآن اوحديث کی منع سوي دی (مظهري په روايت دابن ماجه اونورو) دريم صورت ترحد دتجاوز دادی چی دعامو مسلمانانو دپاره بده دعاء کوی ياځه داسی شی غواړی چی دعامو خلګو دپاره مضروی، دغه ډول يو صورت ترحد دتجاوز داهم دی، کوم چی دلته ذکردی چی په دعاکی بی ضرورته آواز پورته سی (مظهري، احکام القرآن)

په دوهم آيت کی ارشاد فرمايی ، وَلَا تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا په دی کی دوه لفظونه متضاد اومتقابل راغلی دی، صلاح اوفساد . دصلاح معنٰی درستی او دفساد معنٰی خرابی ده ، امام راغب په مفردات القرآن کی فرمايی چی فساد يوشی داعتدال څخه وتلوته وايی، برابره خبره ده که دا وتل لږوی اوکه ډير اوپه هر فساد کی دکمی اوزياتی مدار ددی اعتدال څخه په وتلو سره دی ، څومره چی داوتل زيات وی فساد زياتيږی، دافساد معنٰی خرابی پيدا کول دی او داصلاح معنٰی درستی کول دی، په دی وجه د: وَلَا تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا معنٰی داسوه چی په مځکه کی خرابی مه پيداکوی، وروسته تردی چی الله ﷻ دا اصلاح کړي ده .

امام راغب فرمايی چی دالله ﷻ ديوشی داصلاح کولو څو صورتونه کيدی سی يو داچی دا داول څخه صحيح صحيح اوسم پيدا کی، لکه ، وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ دوهم دا چی په دی کی څه فساد راغلی وی ، هغه ليری کی ، لکه ، يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ دريم دا چی دی ته دصلاح حکم ورکول سی، په دی آيت کی چی کم دا ارشاد دی چی کله الله ﷻ دمځکی اصلاح اوصحيح والی فرمايلی دی، نوتردی وروسته تاسی په دی کی فساد اوخرابی مه اچوی، په دی کی دمځکی داصلاح کولو دوی معناوی کيدی سی، يوه ظاهری اصلاح چی مځکه په فصل اودرختو اوبوټو سره تر اوتازه کی، دوريځو څخه اوبه پر واوروی، ګلونه اوميوی ورڅخه راوباسی، دانسان او دنورو حيوانانو دپاره دمځکی څخه هرقسم دژوند ضرورتونه او دآرامی سامان پيدا کی .

دوهمه معنٰی يی دا ده چی دمځکی باطنی اومعنوی اصلاح وفرمايی داسی چی مځکی ته خپل رسولان، کتابونه اوهدايات وليږی ، دکفر اوګمراهی څخه يی پاکه کی اوکيدی سی چی دادواړه معناوی يعنی ظاهری اوباطنی هرقسم اصلاح په دی آيت کی مراد وی، نو اوس دآيت معنٰی داسوه چی الله ﷻ دمځکی ظاهری اوباطنی اصلاح فرمايلی ده اوس تاسی په خپلو ګناهونو اونافرمانيو سره په دی کی فساد مه خپروی اوخرابی په کښی مه پيدا کوی .

(دمځکي اصلاح اوخرابي څه ده اودخلګو دګناهونو پردی څه اثر دی ؟)

لکه څنګه چی داصلاح دوه قسمونه ظاهری اوباطنی دی، دغه ډول دفساد هم دوه قسمونه دی، دمځکی ظاهری اصلاح خو داده چی الله ﷻ دا دداسی جسمه جوړه کړي ده چی نه داوبو په ډول نرمه ده چی قرارنه ورباندی کيږی اونه ددبری او اوسپنی په ډول سخته ده چی کيندل کيږی نه، په يو درميانی حالت کی يی پيدا کړي ده چی انسان دا نرمه کی اوفصلونه اودرختی اوبوټی په کښی وکری اوپه کيندلو سره په کی

خاهان او خندقونه، نهرونه جوړولی سی دمکانونو بنیادونه په کی محکم کړی، بیا یی ددی مځکی دننه
او دباندی داسی سامان پیدا کی په کم سره چی ددی آبادی کیږی، په دی کی شین گیاه او گلونه او میوی
راټوکیږی، ددباندی ځخه هوا، رڼا، گرمی او یخ یی پیدا کی، او بیا یی دوریځو په ذریعه پردی او به را
واورولی، چی درختی بوټی او فصلونه په پیدا سی، دمختلفو ستورو او سیارو یخی او گرمی پلوشی
یی پر واچولی، چی په دی سره په گلونو او میوو کی رنگ او رَس راسی، انسان ته یی پوهه او عقل ورکی
چی ددی په ذریعه ده دمځکی ځخه دراوتونکو خامو موادو، لرگیو، اوسپنو، پیتلو، ایلمونیمو او نورو
جوړول ماتول او لگول دمصنوعاتو دیوی نوی دني ابنایی جوړه کړه، دا ټوله دمځکی ظاهری اصلاح ده،
کمه چی الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره فرمایلی ده، او دباطنی او روحانی اصلاح مدار دالله ﷻ پرذکر،
دالله ﷻ سره په تعلق او دهغه پر اطاعت باندی دی، ددی دپاره اول خو الله ﷻ دهر انسان په زړه کی یو
ماده او جذبه دخدای داطاعت او دیاد ایښی ده: فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰهَا او دانسان پرشا وخوا یی په
هره ذره کی دخپل کامل قدرت او عجیبه کاریگری داسی مظاهری ایښی دی چی ددی په لیدو سره
دمعمولی فهم او پوهی خاوندان هم ویلی سی چی: فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ، ددی ځخه علاوه یی
خپل رسولان راولیږل، کتابونه یی نازل کړل چی ددی په ذریعه یی دمخلوق دتعلق دخالق سره دټرلو پوره
انتظام وفرمایی.

دغه ډول گواکی دمځکی مکمله اصلاح ظاهری او باطنی وسوه اوس حکم دادی چی مونږ دامځکی
اصلاح کړیده، تاسی دامه خرابوی، لکه ځنگه چی داصلاح دوه قسمونه ظاهری او باطنی دی، دغه ډول
ددی په مقابله کی دفساد هم دوه قسمونه ظاهری او باطنی دی، او دالله ﷻ ددی ارشاد په ذریعه د دواړو
ممانعت سوي دی.

که څه هم دقرآن او نبی کریم ﷺ اصلی وظیفه او فرض منصبی دباطن اصلاح ده، او ددی په مقابله کی
دباطنی فساد ځخه منع کول دی لیکن په دی دنیا کی دظاهر او باطن په اصلاح او فساد کی یو داسی ربط
دی چی دیوه فساد دبل دفساد موجب جوړیږی، په دی وجه قرآنی شریعت چی ځنگه دباطنی فساد
دروازی بندی کړي دی، دغه ډول ظاهری فسادیی هم منع کړي دی، غلا، ډاکه، قتل او دبی حیایی ټولی
طریقی په دنیا کی ظاهری او باطنی هرقسم فساد پیداکوی، په دی وجه پردی شیانو یی په خصوصیت
سره پابندی او سختی سزاگانی مقرر کړیدی، او عام گناهونه او جرمونه یی هم منع کړیدی، ځکه چی
هرجرم او گناه کله دظاهری فساد سبب جوړیږی او کله دباطنی، او که په فکر سره وکتل سی نو دظاهری
فساد سبب جوړیږی او هر باطنی فساد دظاهری فساد سبب وی.

دظاهری فساد خو دباطنی دپاره لازمیدل په دی وجه ښکاره دی چی دا دالله ﷻ دفرمان برداری
او احکامو خلاف ورزی ده او دخدای ﷻ دنافرمانی دوهم نوم باطنی فساد دی، البته باطنی فساد لکه
ځنگه چی دظاهری فساد سبب جوړیږی، ددی پیژندل لږ دغور او فکر محتاج دی، وجه داده چی داټول

جهان اوددی هر لوی اوکوچنی شی ټول دمالك الملك والملكوت جوړ سویدی اوددہ دفرمان تابع دی، ترڅو پوری چی انسان دالله ﷻ دفرمان تابع وی نودا ټول شیان دانسان صحیح صحیح خدمت گاران وی اوکله چی انسان دالله ﷻ نافرمانی شروع کی نوددنیا ټول شیان په پټه دانسان نافرمانه سی، چی په ظاهره یې انسان په خپلو سترگو سره نه وینی لیکن ددی شیانو په نښانو خواصو اونتیجو اوفائدو کی دنکر کولو څخه په بدیهی طور سره ددی ثبوت ورکول کیږی.

په ظاهرکی خو ددنیا داټول شیان دانسان په استعمال کی وی، اوبه چی ترحلق تیری سی نو دتندی ماتولو څخه انکارنه کوی ، خوراك دده دلوږی رفع کولو څخه نه منع کیږی، لباس اومکان دده څخه دگرمی اویخنی دفع کولو څخه انکارنه کوی.

لیکن چی عاقبتونو اونتیجو ته وکتل سی نوداسی معلومیږی چی په دوی کی یو شی هم خپل کارپوره نه کوی، ځکه چی اصل مقصد ددی ټولو شیانو او ددوی داستعمال دادی چی انسان ته آرام اوراحت حاصل سی، دده پریشانی او تکلیف لیری سی او دبیماریو څخه شفا حاصله کړی، اوس ددنیا پرحالاتو باندی نظر واچوی نومعلومه به سی چی نن صبا دراحتونو دسامان او دبیماریو څخه دشفا دسامانونو تراندازی دزیاتوالی باوجود دانسانانو اکثریت په انتهایی پریشانیو او بیماریو کی اخته دی، نوی نوی مرضونه، نوی نوی مصیبتونه راپیدا کیږی، ترلویو لا لوی انسان پرخپل ځای مطمئن اوپه آرام نه دی، بلکه څومره څومره چی دا سامانونه زیاتیږی په دغه اندازه علاج کوی، هغومره مرض زیاتیږی.

دنن انسان کوم چی برق اوبرېښ اونورو مادی رنگینیانو مسحور کړیدی، که لږ ددی شیانو څخه لوړ سوچ وکی نوده ته به معلومه سی چی زمونږ ټول کوششونه، ټول مصنوعات او ایجادات زمونږ په اصل مقصد یعنی اطمینان اوراحت راوستلو کی فیل اوناکامه دی، ددی وجه بغیر ددی معنوی اوباطنی سبب څخه بله نه ده، چی مونږ دخپل رب اومالك نافرمانی اختیارکړه، نو دهغه مخلوقات په معنوی طورسره زمونږ څخه نافرمانی شروع کړه.

چون ازو گشتی همه چیز از تو گشت

یعنی چی تا دهغه نافرمانی اختیار کړه، هرشی ستا نافرمانی اختیار کړه.

چی زمونږ دپاره اوس حقیقی آرام او راحت نه تیاروی، مولانا رومی رحمه الله څه ښه فرمایی

خاك وباد وآب وآتش بنده اند با من وتو مرده با حق زنده اند

یعنی خاوری ، باد ، اوبه او اور دهغه دحکم او فرمان تابع دی، ما اوتا ته مړه ښکاری خو دحق تعالی په نزد ژوندی دی.

خلاصه دخبری دا ده چی کله چی په فکر سره وکتل سی نوهره یوه گناه اودخدای ﷻ څخه غفلت اودهغه نافرمانی په دنیاکی نه یوازی باطنی فساد پیدا کوی بلکی ظاهری فساد هم ددی لازمی ثمره وی، هم داخبره مولانا رومی رحمه الله فرمایلی ده.

ابر نائد از پیٔ منع زکوة وَز زنا افتد وبا اندر جهات

یعنی دزکوة په منع کولو سزاه باران بندیږی، اوپه زنا سره په دنیا کی هرطرف ته وباګانی راځی، اودا څه
شاعرانه خیالات نه دی بلکه هغه حقیقت دی چی قرآن او حدیث په ناطق دی، لیکن دسزا سپکه غونډی
نمونه په دی دنیا کی دمرضونو، وباګانو، طوفانونو او سیلابونو په صورت کی مخ ته راځی.
په دی وجه د ، لَا تُفۡسِدُوۡا فِی الۡاَرۡضِ بَعۡدَ اِصۡلَاحِهَا په معنی کی چی څنګه هغه جرمونه اوګناهونه داخل
دی، دکمو څخه چی په ظاهر طور سره په دنیا کی فساد پیدا کیږی، دغه ډول هره نافرمانی اودخدای ﷻ
څخه غفلت اوګناه هم په دی کی شامل دی، په دی وجه په ذکر سوی آیت کی یی تردی وروسته وفرمایل
وَادۡعُوۡهُ خَوۡفًا وَّطَمَعًا یعنی الله ﷻ بولی په بیره اوطمع سره یعنی په داسی طور سره چی یو طرف ته ددعا
دنه قبلیدو بیره وی اوبل طرف ته دهغه درحمت څخه پوره اُمید هم وی اودا اُمید اوبیره په طریقه
داستقامت کی دانسانی روح دوه بناخونه دی چی په دی سره دی پرواز کوی او لوړی درجی حاصلوی،
ددی عبارت څخه داهم ظاهره ده چی امید اوبیره دواړه په مساوی یعنی برابره درجه کی په کار دی،
اوځینی عالمان فرمایی چی مناسبه دا ده چی دتندرستی په زمانه کی بیره غالبه ساتی چی په اطاعت
کی کوتاهی نه راځی اوکله چی دمرګ وخت نژدی راسی نو اُمید دی غالب ساتی ځکه چی اوس دعمل
طاقت رخصت سوی دی ، درحمت اُمید دده عمل پاته سوي دی (بحرِ محیط)
اوځینی محققین فرمایی چی اصل مقصد ددین پرصحیح لار باندی قائم پاته کیدل او دالله ﷻ په اطاعت
بایدی همیشه والی دی اومزاجونه اوطبیعتونه دانسانانو مختلف وی، چاته دغلبی دبیری څخه دامقام
داستقامت او داطاعت حاصلیږی او چاته دمحبت دغلبی اواُمید څخه، نوچا ته چی په کم حالت کی ددی
مقصد حاصلولو مدد ورکول سی، ددی دحاصلولو فکر دی کوی.
لنډه دا چی ددعاء دوه آدابونه ددی څخه په مخکی آیت کی ښوول سوي دی یوپه زاری اوعاجزی سره،
دوهم په پټه اوپه کراڼ سره دا دواړه صفتونه دانسان دظاهری جسد سره تعلق لری ځکه چی دعاجزی
څخه مراد دا دی چی خپل هیئت ددعاء په وخت کی عاجزانه اوفقیرانه جوړ کی، متکبرانه یابی نیازانه
نه وی، او دپټوالی تعلق هم دخُلی اودژبی سره دی، په دی آیت کی ددعا دپاره دوه باطنی ادبونه نور هم
ښوول سوي دی چی تعلق یی دانسان دزړه سره دی، هغه داچی ددعا کوونکی په زړه کی ددی بیره هم په
کار ده چی شاید زما دعا قبوله نه سی او اُمید هم په کار دی چی زما دعا قبلیږی، ځکه چی دخپلو
خطاګانو او دګناهونو څخه بی فکره کیدل هم دایمان څخه خلاف دی اودالله ﷻ دلوی رحمت څخه
مایوسه کیدل هم کفر دی، ددعاء دقبلیدو هلته توقع کیدی سی، کله چی ددی دواړو حالتونو په مینځ
مینځ کی وی.

بیا دآیت په آخرکی فرمایی ، اِنَّ رَحۡمَتَ اللّٰهِ قَرِیۡبٌ مِّنَ الۡمُحۡسِنِیۡنَ یعنی دالله ﷻ رحمت نژدی دی نیک کار
کوونکو ته، په دی کی اشاره دی خبری ته ده چی که څه هم په وخت کی ددعاء دبیری او اُمید دواړه

حالتونه پکار دي ليکن په دې دواړو حالتونو کې داُميد جانب راجح دی، ځکه چې درب العٰلمين اورحيم الرحمٰن په سخا اواحسان کې نه څه کمی سته اونه بخل، هغه تربدو لا دبد انسان بلکه دشیطان هم دعا قبلوي، البته که دنه قبليدو څه بيره وي نوهغه دخپلو بدو عملونو اوګناهونو نحوست کيدی سی، ځکه چې دالله ﷻ درحمت دنژدې کيدو دپاره محسن يعني نيکه عمله کيدل پکار دي، په دی وجه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې ځينې خلک اوږده اوږده سفرونه کوي اوخپل هيئت فقيرانه جوړوي اودالله ﷻ په مخکې ددعاء دپاره لاسونه اوږدوي، مګر دده خوراك هم حرام دي څښل يې هم حرام دي اولباس يې هم حرام دی، نو دداسې سړي دعاء څنګه قبليدی سی؟ (مسلم، ترمذي عن ابي هريرةؓ) او په يوحديث کې دي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې دبنده دعاء ترهغه وخته پورې قبليدی سی، ترڅو چې دی دڅه ګناه يا دقرابت پريښوولو دعانه کوي اوجلد بازي (تلوار) نه کوي، صحابه کرامو ؓ پوښتنه وکړه چې دجلد بازي څه مطلب دی ؟ ده وفرمايل چې مطلب دا دی چې داسې خيال وکې چې زه ددومره وخت څخه دعا غواړم او لا تراوسه قبوله نه سوه تردې چې مايوسه سی اودعا پريږدی (مسلم، ترمذي)، اوپه يوحديث کې دي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې دالله ﷻ څخه چې کله دعا غواړې نو په داسې حالت کې يې غواړې چې تاسې ته دهغه په قبليدوکې هيڅ شك نه وي، مراد دا دی چې دالله ﷻ درحمت لوی والی ځان ته وراندې کې زړه پردې کلك کې چې زما دعابه خامخا قبوله سی دا ددې منافي نه ده چې دخپلو ګناهونو دوجې دابيره هم محسوس کې چې شايد زما ګناهونه ددعا په قبليدوکې خنډ جوړ سی (وصلی الله تعالٰی عَلٰی نبيّنا محمد ﷺ وعلی اله واصحابه اجمعين)

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ

او هغه داسې ذات دی چې چلوي هواګانې خوشخبري راوړنکې دباران څخه مخکې تردې چې کله دغه هواګانې لوړې کړې درنې وريځې نوشړو مونږ ،

لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ

دغه وريځې دښار مړطرف ته ، بيامونږ نازلوو ددې وريځې څخه اوبه نو راوباسو په دې سره دهر قسم ميوې ،

كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ

دغه دول به مونږ را وباسو مړي ددې دپاره چې تاسې غور وکړې ، او کومه مځکه چې پاکيزه ده

يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ

دهغه سبزي را وزي ددې درب په حکم سره ، اوکومه چې خرابه ده ، په دې کې نه را وزي مګر ناقصه ، دغه دول

نُصَرِّفُ الْاٰیٰتِ لِقَوْمٍ یَّشْکُرُوْنَ ﴿۵۸﴾

په هره طرف بیانوو مونږ آیتونه دحق منونکو دپاره.

لنډتفسیر: اوهغه (الله) داسی دی چی دخپل باران تررحمت مخکی هواګانی لیږی چی دغه (دباران خوشخبری درکی زره) خوشحالوی تردی چی کله دغه هواګانی درنی وریځی لوړوی نومونږ دا وریځی دیوی وچی مځکی طرف ته وشړو، بیا ددی وریځی څخه اوبه واوروو، بیاپه دی اوبو سره هرقسم میوی راوباسو (چی په دی سره دالله ﷻ توحید اوقدرت مطلقه دمړو ژوندی کول ثابتیږی په دی وجه فرمایی) هم دغسی به (دقیامت په ورځ) مونږ مړی (دمځکی څخه) راوباسو، ودروو (داټولی خبری یی درته ځکه واورولی) چی تاسی پوه سی (اودقرآن اونبی کریم ﷺ هدایت که څه هم دټولو دپاره عام دی، مګر ددی څخه فائده اخیستونکی کم خلګ دی، ددی مثا ل دهغه باران په ډول وګنی چی باران خوپر هره مځکه اوریږی مګر فصلونه اودرختی هر ځای نه پیدا کیږی، یوازی پرهغه مځکه پیدا کیږی، په کمه کی چی صلاحیت وی، په دی وجه فرمایی) کمه مځکه چی پاکه وی، دهغه پیداوار خو دخدای په حکم سره ښه کیږی اوکومه چی خرابه وی دهغه پیداوار (که راووزی هم خو) ډیرکم راوزی داسی مونږ (همیشه) دلیلونه په قسم قسم سره بیانوو (مګر دغه ټول) دهغو خلګو دپاره (نفع کوی) کوم چی (ددوی) قدر کوی.

معلومات اومسئلي: په تیرو آیتونوکی الله ﷻ دخپلو خاصو خاصو اولویو لویو نعمتونو ذکر فرمایلی دی چی په هغوی کی دآسمان، مځکی، شپی، ورځی، لمر، سپوږمۍ اودعامو ستورو دپیدائش اوددوی دانسان دضرورتونو تیارولو اوددوی په خدمت کی دلګیدو ذکرییی وکی، پردی یی خبرداری وفرمایی چی کله زمونږ دټولو ضرورتونو اوټولو راحتونو سامان پیدا کوونکی یوذات پاک دی، نوپه هر حاجت اوضرورت کی مونږته دعا او درخواست هم دهغه څخه کول په کار دی ، اودهغه طرف ته رجوع کول دخپل ځان دپاره دکامیابی کیلی ګڼل په کار دی.

په ذکر سوو آیتونوکی ځینی په اول آیت کی هم ددی قسم دمهمو اولویو نعمتونو ذکر دی ، په کومو چی دانسان او دمځکی دټول مخلوقات دژوند او بقاء مدار دی، مثلاً باران اوددی څخه پیدا کیدونکی درختی، فصلونه اوترکاری اونور، فرق دا دی چی په تیرو آیتونوکی دهغو نعمتونو ذکر وو، کوم چی دلوړ عالَم سره تعلق لری اوپه دی کی دهغو نعمتونو ذکردی، کوم چی دلاندی عالَم سره تعلق لری، (بحر محیط) اوپه دوهم آیت کی یوه خاص خبره دابنوول سوي ده چی زمونږ داعظیم الشان نعمتونه که څه هم دمځکی پرهره حصه باندی عام دی، باران چی کله اوریږی نوپر دریاب هم اوریږی اوپر غرهم، پر بنجرا اوخرابه مځکه اوښه اوغوره مځکه یو ډول اوریږی، لیکن فصلونه، درختی او سبزیانی یوازی په هغه مځکه کی پیدا کیږی په کومه کی چی صلاحیت وی، دفصل دټوکولو، کلکی اوشګلنی مځکی ددی باران څخه هیڅ فائده نسی اخیستی.

داول آیت څخه یی دانتیجه را وایستله اوویی ښووله چی کوم پاك ذات دمړی مځکی نشو اونما کوی اوژوند ورلره ورکوی، دهغه دپاره داڅه مشکله ده چی کم انسان اول ژوندی وو، بیا مړسو، په ده کی دوباره ژوند پیدا کی، دا نتیجه یی په دی آیت کی په واضح طور سره وښووله اوددوهم آیت څخه یی دانتیجه را وایستله چی دالله ﷻ دطرف څخه آسمانی کتابونه اوانبیاء علیهم السلام بیا دهغوی نائبان عالمان او مشائخ ددوی تعلیم اوتربیت هم دباران په ډول دهر انسان دپاره عام دی، مگر لکه څنگه چی دباران درحمت څخه هره مځکه فائده نه سی پورته کولی، دغه ډول ددی روحانی باران څخه فائده هم یوازی هغه خلک حاصلولی سی په چاکی چی دا صلاحیت وی، اودکومو خلگو زړونه چی دکلکی یا شگلنی مځکی په ډول دنشو او نما قابلیت نه لری، هغوی دتولو واضحو آیتونو باوجود پرخپلی گمراهی کی وی.

ددی نتیجی طرف ته د دوهم آیت په آخری جمله کی ارشاد فرمایی ، كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّشْكُرُوْنَ یعنی مونږ دغه ډول خپل دلیلونه په ډول ډول سره بیانوو دهغو خلگو دپاره کوم چی قدر کوی ، مطلب دا دی چی که څه هم فی الواقع دابیان خو دټولو دپاره وو ، مگر دنتیجی په طور باندی فائده یی دهغو دپاره ثابته سوه په چا کی چی ددی صلاحیت دی اوهغوی یی قدر اومنزلت وپیژندی، دغه ډول ذکر سوی دواړه آیتونه داول پیدائش او ددوباره ژوندی کیدو پرمهمو مسئلو باندی مشتمل دی ، اوس ددی دواړو آیتونو تفصیل واوری، په اول آیت کی ارشاد دی ، وَهُوَ الَّذِيْ يُرْسِلُ الرِّيٰحَ بُشْرًاۢ بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ په دی کی ریاح دریح جمع ده، چی معنی یی ده: هوا ، او دبُشْرًا: معنی زیری اوخوشخبری ده اودرحمت څخه مراد باران دی درحمت ، یعنی دا الله ﷻ دی چی رالیږی درحمت ترباران مخکی هواگانی دخوشخبری ورکولو دپاره، مطلب دادی چی عام عادت دالله ﷻ دا دی چی ترباران مخکی داسی یخی هواگانی رالیږی دکومو څخه چی انسان ته په خپله راحت اوتازگی حاصلیږی اودغه گواکی دراتلونکی باران خبر دمخکی څخه ورکوی، په دی وجه دا هواگانی ددوو نعمتونو جمع کوونکی دی ، په خپله هم دانسانانو اوعام مخلوقات دپاره نفع مند دی اودباران ترراتلو مخکی دباران خبرهم ورکوی، ځکه چی انسان یو لطیف اونازك مخلوق دی چی دده ډیر ضرورتونه باران ته بندوی، کله چی دباران اطلاع دلږ مخکی څخه ورکول سی، نودی خپل انتظام وکی، ددی څخه علاوه په خپله دده وجود اودده سامان دباران برداشت نسی کولی، دی چی دباران نښانی ووینی دخپل سامان اوخپل ځان حفاظت وکی.

تردی وروسته فرمایی ، حَتّٰٓى اِذَآ اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا دسحاب معنی وریځ ده، او ثقال دثقیل جمع ده چی معنی یی ده دروند ، یعنی کله چی دغه هواگانی درنی وریځی لوړی کړی، ددرنو وریځو څخه مراد داوبو څخه ډکی وریځی دی چی دهوا پر اوږو سپری سی، لوړی ځی اودغه ډول داپه زرگونو منه اوبه پرهوا سپری سی لوړی ځی اوحیرانوونکی خبره دا ده چی نه په دی کی څه مشین کار کوی اونه څه انسان په دی کی محنت کوی، کله چی دالله ﷻ حکم وسی نوخود بخوده ددریاب څخه بخارات پورته کیدل شروع سی اولوړ ولاړ سی وریځ جوړه سی اودا په زرگونو بلکه په لکونو گیلنه داوبو څخه ډك جهاز خود

بخوده دهوا پر اوږو سپور سی، آسمان ته خیژی، تردی وروسته فرمایی: سُقْنٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ دسوق معنی ده
دیوحیوان راکښل اوچلول، اودبلد معنی ده ښار یاکلی، دمیت معنی ده مړ، معنی داده چی کله هواگانی
درنی وریځی لوړی کړی، نوموږ داوریځی وشړلی دیومړ ښار طرف ته، دمړښار څخه مراد هغه ځای دی
چی داوبونه پیدا کیدو په وجه وران سوی وی اودلته پرځای دعامی په خصوصیت سره دښار اوکلی
ذکر کول په دی وجه مناسب معلوم سو چی اصلی مقصد دبرق اوباران اوپه دی سره دمځکی دسیرابی
څخه دانسان ضروریات تیارول دی چی ځای داوسیدو یی ښار دی، که نه وی نو دبیابان په خپله شین او
زرغون کیدل مقصد نه دی.

تردی ځای پوری دذکر سوی آیت دمضمون څخه څو مهم شیان ثابت سول اول دا چی باران دوریځو څخه
اوریږی، لکه چی لیدل کیږی ددی څخه معلومه سوه چی په کومو آیتونوکی دآسمان څخه باران اوریدل
ذکر دی، هلته هم د: سَمَا دلفظ څخه مراد وریځ ده، اوداهم څه لیری نه ده چی ځینی وخت ددریابی
بخاراتو (مون سون) پرځای خود بخوده دآسمان څخه وریځ پیداسی اوباران ورڅخه وسی، دوهمه دا چی
دوریځو یوخاص طرف اوخاصی مځکی ته تلل سیده په سیده دالله ﷻ دحکم متعلق دی، هغه چی کله
غواړی، کوم ځای غواړی، څومره چی غواړی، دباران اورولو حکم کوی، وریځ دالله ﷻ دحکم تعمیل
کوی، ددی مشاهده هرځای داسی کیدی سی چی ډیر وارونه په یوښار یاکلی وریځ خپره وی اودلته
دباران ضرورت هم وی لیکن هغه وریځ دلته یوه قطره اوبه هم ورنه کی، بلکه دکوم ښار یاکلی کوته چی
دالله ﷻ په حکم مقرره سوی وی، هلته ولاړه سی واوریږی، دهیچا مجا ل نسته چی ددغه ښار څخه
علاوه بل ځای ددغه وریځی څخه اوبه حاصلی کی.

پخوانیو اونوو فلاسفرانو د(مون سون) او هواگانو دحرکت دپاره څه قاعدی او اصول را ایستلی دی چی
دهغوی په ذریعه دوی ښیی چی فلانی مون سون چی دفلانی سمندر څخه پورته کیږی، کوم طرف ته به
ځی کم ځای به اوریږی څومره اوبه اوروی، په عامو ملکونوکی دموسمیاتو محکمی دداقسم معلوماتو
تیارولو دپاره قائمیږی، لیکن تجربه شاهده ده چی دموسمیاتو دمحکمی ورکول سوی خبرونه اکثرا
غلط وی، اوکله چی دالله ﷻ حکم ددی خلاف وسی نو ددوی ټولی ضابطی اوقاعدی دغسی پاته سی.
هواگانی اومون سون خپل مخ ددوی دورکول سوو خبرونو خلاف بل طرف ته وگرځوی او دموسمیاتو
محکمی دغسی حیرانی پاته سی، ددی څخه علاوه کمی قاعدی چی دهواگانو دحرکت دپاره دی
فلاسفرانو منتخب کړي دی، هغه هم څه ددی منافی نه دی چی دوریځو حمل او نقل دالله ﷻ دحکم تابع
دی، ځکه چی دالله ﷻ عادت ددی عالم په ټول کار وبارکی دا دی چی دالله ﷻ حکم دطبعی اسبابو په
پردوکی ظاهریږی ددی طبعی اسبابو څخه انسان څه ضابطه اوقاعده جوړولی سی، که نه نو حقیقت هغه
دی کوم چی حافظ شیرازی رحمة الله علیه ښوولی دی.

کار زلف تست مشك افشانی امّا عاشقان مصلحت را تهمتی بر آهوئی چین بسته اند

يعنى دمشكو بوى ستا دزلفو په وجه دى خو عاشقانو دپاره دمصلحت تهمت په هوسى دچين پورى تړلى دى .
تر دى وروسته ارشاد فرمايى ، فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَآءَ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ يعنى مونږ پردى مړ ښار باندى اوبه واوروولى؟ بيا په دى اوبو سره مو هرقسم ګلونه اوميوى را وايستلى، دآيت په آخركى ارشاد فرمايى: كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ مونږ دغه ډول راباسو مړى دقيامت په ورځ شايد تاسى پوه سى .
مطلب دا دى چى لكه څنګه چى مونږ مړى مځكى ژوندى كړى او ددى څخه مو درختى، ګلونه اوميوى را وايستلى، دغه ډول دقيامت په ورځ به مړى دوباره ژوندى كو ، راوبه يى باسو ، اودا مثالونه مونږ ددى دپاره بيان كړي دى چى تاسى ته دسوچ اوفكر كولو موقع پيدا سى .
په روايت دحضرت ابوهريره رضى الله عنه نقل دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى چى په قيامت به شپيلى دوه واره پُف كول كيږى په اوله شپيلى به ټول عالم فناسى، يوشى به هم ژوندى پاته نه سى اوپه دوهمه به بيا دنوى سره عالم پيدا سى اوټول مړى به ژوندى سى، په دى ذكر سوى حديث كى دى چى ددى دواړو شپيلو په مينځ كى به څلويښت كاله فاصله وى اوپه دى څلويښت كاله كى به مسلسل باران اوريږى ، په دى زمانه كى به دهر مړ انسان اوحيوان اجزاء دده دبدن سره جمع سى، دهر يوه مكمله ډانچه (جسم) به جوړه سى اوبيا به ددوهم وار شپيلى وهلو پروخت په دى مړوكى روح راسى اوژوندى به ودرول سى، ددى روايت اكثره حصه په بخارى او مسلم كى موجوده ده اوددى روايت ځينى اجزاء دابن ابى داود دكتاب البعث څخه اخستل سوي دى .
په دوهم آيت كى ارشاد دى ، وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهٗ بِاِذْنِ رَبِّهٖ وَالَّذِىْ خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا، نَكِدْ: وايى هغه شى ته كوم چى بى فائدى هم وى اوبيا په مقداركى هم كم وى ، معنى دا ده چى كه څه هم درحمت دباران فيض پرهر ښار، هره مځكه يو ډول وى، ليكن دنتيجو اوفائدو په اعتبار سره دمځكى دوه قسمونه وى، يوه عمده اوښه مځكه چى په هغه كى دنشو اونما صلاحيت وى په دى كى خو هرقسم ګلونه او ميوى كيږى اوفائده ورڅخه حاصليږى، دوهمه هغه سخته اوخرابه مځكه چى په هغه كى دټوكيدو صلاحيت نه وى، په دى كى اول خو څه پيدا كيږى نه، بيا كه په كښى څه پيدا هم سى نوهغه ډيرپه كم مقداركى وى اوځومره چى پيدا كيږى هغه هم بى كاره اوخراب وى، دآيت په آخركى ارشاد فرمايى: كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّشْكُرُوْنَ يعنى مونږ خپل دقدرت دليلونه په ډول ډول سره بيانوو دهغو خلګو دپاره كوم چى قدر كوونكى دى، په دى كى اشاره ده چى كه څه هم درحمت دباران دعام فيض په ډول دالله ﷻ دهدايت اودښكاره آيتونو فيض هم دټولو انسانانو دپاره عام دى مګر لكه څنګه چى هره مځكه دباران څخه فائده نه سى اخيستى، دغه ډول هر انسان دالله ﷻ دهدايت څخه نفع نه سى حاصلولى، بلكه نفع يوازى هغه خلګ حاصلولى سى ، كوم چى قدر شناس اوشكر ګذار وى .

لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اِنِّىْۤ اَخَافُ

بيشكه وليږل مونږ نوح دده دقوم طرف ته نو ده وويل اى زما قومه بندګى كوى دالله ، هيڅوك نسته ستاسى معبود دهغه

ځخه ماسوا ، زه بیرېږم ،

عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ

په تاسی دعذاب د ورځی څخه ، وویل سردارانو دده دقوم مونږ وینو تا

فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَاقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ

په ښکاره بی لاری کیدو کی ، ویی ویل ای زما قوما زه هیڅکله بی لاری نه یم او لیکن زه رالیږل سوی یم

مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ

دجانب درب دجهان څخه ، پیغام رسوم تاسی ته دخپل رب دطرف څخه او نصیحت کوم تاسی ته او پیژنم

مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ

دالله دطرف څخه هغه خبری کومی چی تاسی نه پیژنی، آیا تاسی تعجب کوی ددې څخه چی راغی تاسی ته نصیحت

رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

ستا د رب دطرف څخه دیو سړی په ژبه چی ستاسی څخه دی هغه تاسی وبیروی او چی تاسی ځان وساتی
اوچی په تاسی رحم وسی .

فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ

بیا دوی هغه درواغجن کړو بیا مونږ وساتل هغه او هغه چی دده سره په کشتی کی وه ، اوغرق کړل مونږ هغه چی

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ ع

درواغجن کول یی زمونږ آیتونه ، بیشکه دغه خلق وه رانده ..

لنډتفسیر: مونږ نوح (علیه السلام) پیغمبر جوړ کی) دهغه دقوم طرف ته مو ولیږی پس هغه (دی قوم ته) وفرمایل چی ای زما قومه! تاسی (یوازی) دالله جل جلاله عبادت کوی ، دهغه څخه ماسوا بل څوك ستاسی (دعبادت قابل) معبود نسته (اودبتانو عبادت پرېږدی دکمو نومونه چی په سورة نوح کی دی، وَدّ، سواع، یغوث، یعوق اونسر) زما سره ستاسی دپاره (که زما خبره ونه منی) دیویی لوی (سختی) ورځی دعذاب بیره!! (چی هغه ورځ دقیامت یاورځ دطوفان) ده دقوم مشرانو خلکو وویل چی مونږ تا په صریح غلطی کی (اخته) وینو (چی دتوحید تعلیم کوی اودعذاب څخه بیرول کوی) ده (په جواب کی) وفرمایل چی ای زما

ترجمه: په ماکی یوه ذره هم غلطی نسته لیکن (کله چی) زه دپروردگار عالم (رالیږل سوی) پیغمبر یم (هغه ماته دتوحید رسولو حکم راکړي دی ، په دی وجه خپل منصبی کار کوم چی) تاسی ته دخپل پروردگار پیغام (اواحکام) ورسوم (اوپه دی رسولوکی زما خپل څه دنیوی غرض نسته، بلکه محض) ستاسی خیرخواهی کوم (ځکه چی په توحیدکی ستاسی نفع ده) او (دلوی ورځی دعذاب څخه کم چی تاسی ته تعجب دی، نودا ستاسی غلطی ده ځکه چی) زه دخدای دطرف څخه ددی خبرو خبر لرم دکومو چی تاسی ته خبر نسته (نوالله ﷻ ماته ښوولی دی چی په ایمان نه راوړو سره به دلوی ورځی عذاب واقع کیږی) او (تاسی چی زما درسول کیدو څخه په وجه دبشر کیدو انکار کوی لکه چی په سورة مومنون کی یی وضاحت دی ، مَا هٰذَا اِلاَّ بَشَرٌ مِّثْلُکُمْ یُرِیْدُ اَنْ یَّتَفَضَّلَ عَلَیْکُمْ وَلَوْ شَآءَ اللهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِکَةً الخ نو) آیا تاسی په دی خبره سره تعجب کوی چی ستاسی درب دطرف څخه تاسی ته دیو داسی سړی په معرفت چی ستاسی دجنس څخه (بشر) دی دڅه نصیحت خبره راغلله (هغه دنصیحت خبره دا ده چی ذکر سوه ، یٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ الخ تر، اِنِّیْٓ اَخَافُ پوری) ددی دپاره چی دغه سړی تاسی (دخدای په حکم سره) دعذاب څخه وبیروی اوددی دپاره چی تاسی (په دی بیرولو سره) وبیریږی اوددی دپاره چی (په دی بیری سره مخالفت پریږدی چی په دی سره به) پرتاسی رحم وسی پس (سره ددی ټولو خبرو) دغه خلکو دی دروغ کوی نومونږ نوح (ﷺ)اوکم خلک چی دده سره په کښتی کی وو (دطوفان دعذاب څخه) محفوظ کړل اوکمو خلکو چی زمونږ آیتونه دروغ کړی وه، دوی مونږ (په طوفان کی) غرق کړل، بیشکه دغه خلک ړانده وه (دحق، باطل اونفع اونقصان هیڅ سوچ یی نه کوی)

معلومات اومسئلي: دسورة اعراف دشروع څخه تردی ځایه پوری داسلام داصولو توحید، رسالت، آخرت په مختلفو عنواناتو اودلیلونو سره دثابتولو اوخلکو ته ددی دتابعداری ترغیب اوددی پرمخالفت دعذاب وعیدونه او ترهیب او ددی په ضمن کی دشیطان دګمراه کوونکی مکر اوفریب اونورو بیان وو اوس داتمی رکوع څخه تقریبًا ترآخر دسورة پوری دځو پیغمبرانو علیهم السلام اوددوی دامتونو بیان دی چی په دی کی ټول پیغمبران علیهم السلام په متفقه طور سره دذکر سوو اصولو توحید، رسالت، آخرت طرف ته خپلو خپلو امتونوته دعوت ورکول، اودمنونکو داجر اوثواب اوپر نه منونکو باندی دقسم قسم عذاب اوددوی دبد انجام په تفصیل سره بیان په څوارلسو ۱۴ رکوع ګانوکی راغلی دی چی ددی په ضمن کی په سوونو اصولی او فروعی مسئلی هم راغلی دی اوموجوده قومونوته یی دتیرو قومونو دانجام څخه دعبرت حاصلولو موقع ورکړي ده ، دنبی کریم ﷺ دپاره تسلی وسوه چی دتیرو ټولو پیغمبرانو سره هم داسی معاملی سوی دی ، ذکر سوی آیتونه دسورة اعراف پوره اتمه رکوع ده، په دی کی دحضرت نوح ﷺ او دده دامت دحالاتو اوخبرو بیان دی .

په سلسله کی دانبیاؤ کی ترټولو اول نبی که څه هم چی حضرت آدم . دی لیکن دده په زمانه کی دکفر اوګمراهی مقابله نه وه، دده په شریعت کی هم زیات تره احکام دمځکی دآباد کاری اودانسانی

ضرورتونو متعلق وه اودکفر اوکافر هیڅکله وجودهم نه وو ، دکفر اودشرك مقابله دحضرت نوح . څخه شروع سوه، او درسالت اوشریعت په حیثیت سره دی په دنیاکی ترټولو اول رسول دی، ددی څخه علاوه په طوفان کی دټولی دنیا دغرقیدو څخه وروسته چی کوم خلگ باقی پاته سول، دغه حضرت نوح ﷺ او دده دکښتی ملګری وو ، ددوی څخه نوی دنیا آباده سوه، په دی وجه ده ته آدمِ اصغر (یا آدم ثانی) وایی ، دغه وجه ده چی دانبیاؤ دقصور شروع هم ددی څخه وسوه، چی په دی کی دنه نیمو سوو ۹۵۰ کالو په لوی عمرکی د دوی دپیغمبرانه جد اوجهد او په دی داکثر امت دنه منلو اوددی په نتیجه کی بغیر دلږو مؤمنانو څخه باقی دټولو غرقیدل بیان سویدی، تفصیل یی دا دی .

په اولنی آیت کی ارشاد دی ، وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰی قَوْمِهٖ حضرت نوح ﷺ دحضرت آدم ﷺ څخه په اتم پښت کی دی ، په مستدرك حاکم کی په روایت دابن عباس ﷺ نقل دی چی دحضرت آدم ﷺ اودحضرت نوح ﷺ په مینځ کی لس قرنه تیر سوی دی، اودا مضمون طبرانی په روایت دابی ذر ﷺ دنبی کریم ﷺ څخه نقل کړي دی (تفسیرِ مظهری)

قرن په عام طور سره سلو کالوته ویل کیږی، په دی وجه ددی دوارو په مینځ کی ددی روایت مطابق زرکاله زمانه سوه، ابن جریر رحمه الله نقل کړي دی چی دحضرن نوح ﷺ ولادت دحضرت آدم ﷺ تروفات اته سوه شپږ ویشت ۸۲۶ کاله پس سوی دی اودقرآن په وضاحت سره دده عمر نه سوه پنځوس ۹۵۰ کاله دی اودحضرت آدم ﷺ دعمر متعلق په یوحدیث کی دی چی څلویښت کم زر ۹۶۰ کاله دی، دغه ډول دحضرت آدم ﷺ دپیدائش څخه دحضرت نوح ﷺ تروفاته پوری ټول دوه زره اته سوه شپږ پنځوس ۲۸۵۶ کاله سوه (مظهری) دحضرت نوح ﷺ اصلی نوم شاکر، اوپه ځینو روایتونو کی سَکَن اوپه ځینو کی عبد الغفار، راغلی دی .

په دی کی اختلاف دی چی دده زمانه دحضرت ادریس ﷺ څخه مخکی ده اوکه وروسته، داکثرو اصحابو ﷺ قول دا دی چی حضرت نوح ﷺ ترحضرت ادریس ﷺ څخه مخکی دی (بحرِ محیط)

په مستدرك حاکم کی په روایت دابن عباس ﷺ نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی حضرت نوح ﷺ ته دڅلویښتو ۴۰ کالو په عمرکی نبوت ورکول سو اوتر طوفان وروسته شپیته ۶۰ کاله ژوندی وو.

دقرآن دآیت : وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰی قَوْمِهٖ څخه ثابته ده چی دحضرت نوح ﷺ رالیږل او نبوت یوازی دخپل قوم دپاره وو، دټولی دنیا دپاره عام نه وو اودده قوم په عراق کی آباد په ظاهره مهذب، مګرپه شرك کی اخته وو حضرت نوح ﷺ چی خپل قوم ته کم دعوت ورکی، هغه داووو يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اِنِّيْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ یعنی ای زما قومه! تاسی دالله ﷻ عبادت کوی ، دهغه څخه ماسوا ستاسی بل څوك معبود نسته زما پرتاسی دیوی لویی ورځی دعذاب بیره ده، ددی په اوله جمله کی دالله ﷻ دعبادت طرف ته بلنه ده چی اصلِ اصول دی، په دوهمه جمله کی دکفر اوشرك څخه دپرهیز کولو تلقین دی، کوم چی په دی قوم کی دوباء په شکل کی خپور سوی وو ، په دریمه جمله کی دهغه لوی عذاب

دبیری څخه خبرول دي، کوم چې دخلاف ورزی په صورت کی دوي ته مخ ته راتلونکی دی ، ددی لوی عذاب څخه مراد دآخرت عذاب هم کیدی سی ، او په دنیا کی دطوفان عذاب هم (کبیر)

دده قوم ده ته په جواب کی وویل ، قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ لفظ دملاء دقوم سردارانو اوخاندان مشرانوته ویل کیږی ، مطلب دا دی چی دحضرت نوح ﷺ ددی دعوت په جواب کی دقوم سردارانو وویل ، چی مونږ داګنو چی ته په ښکاره ګمراهی کی لویدلی یی، چی زمونږ دپلار نیکه ددین څخه زمونږ ایستل غواړی په قیامت کی دوباره ژوندی کیدل اودجزا اوسزا لیدلو خیالات داټول خیالات او وهمونه دی، ددی دِل آزاری اودل خراش جواب په بدل کی حضرت نوح ﷺ په پیغمبرانه لهجه کی چی کوم جواب ورکی ، هغه دتبلیغ کوونکو او اصلاح کوونکو دپاره یو مهم تعلیم اوهدایت دی ، چی دتهرولو پرخبره باندی پرځای ددی چی قهر سی اوپه غضب سی ، په ساده الفاظوکی د دوی دشبهو ازاله فرمایی ، قَالَ يٰقَوْمِ لَيْسَ بِيْ ضَلٰلَةٌ وَّلٰكِنِّيْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۞ اُبَلِّغُكُمْ رِسٰلٰتِ رَبِّيْ وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ یعنی ای زما قومه ! هیڅ ګمراهی نسته مګر خبره دا ده چی زه ستاسی په شان دپلار نیکه دجاهلی رسمونو پابند نه یم بلکه زه درب العٰلمین دطرف څخه رسول یم، څه چی زه وایم، دالله ﷻ دهدایتونو څخه یی وایم اودالله ﷻ پیغام تاسی ته رسوم چی ستاسی په کښی ګټه ده ، نه په دی کی دالله ﷻ څه فائده سته اونه په کی زماڅه غرض دی ، په دی کی درب العٰلمین لفظ دشرك پرعقیده باندی سخت ګزار دی ، چی په دی کی دفکرکولو څخه وروسته نه ددیو او دیوتا څه ځای پاته کیږی اونه دیزدان او اهرمن، تردی وروسته فرمایی چی ستاسی دقیامت په عذاب کی کمی شبهی دی، دهغه وجه ستاسی بی خبری اوناپوهی ده ماته دالله ﷻ دطرفه ددی یقینی علم راکول سوي دی ، تردی وروسته د دوی د دوهمی شبهی جواب دی ، کوم چی په سورة مومنون کی په وضاحت سره ذکر دی ، مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيْدُ اَنْ يَّتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً : یعنی دده قوم دحضرت نوح ﷺ په دعوت باندی یوه شبهه دا هم وکړه ، چی داخو زمونږ په ډول یو بشر او انسان دی ، زمونږ په ډول خوری اوڅښی ، اویده کیږی او ویښیږی، دی مونږ څنګه خپل مقتدا وګڼو که الله ﷻ مونږ ته څه پیغام رالیږلی نوهغه ملائکی به یی رالیږلی چی امتیاز اولویی به یی مونږ ته ښکاره وای ، اوس خو ددی څخه ماسوا بله خبره نسته چی زمونږ دقوم اونسل یو سړی پرمونږ خپله مشری اولویی قائمول غواړی.

ددی په جواب کی یی وفرمایل ، اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوْا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ یعنی آیا تاسی په دی خبره باندی تعجب کوی چی ستاسی درب پیغام ستاسی طرف ته دیو داسی سړی په معرفت راغی چی ستاسی دجنس څخه دی چی هغه تاسی وبیروی اوچی تاسی وبیریږی اوچی پرتاسی رحم وسی، یعنی دده په بیرولو سره تاسی خبرسی اومخالفت پریږدی چی ددی په نتیجه کی پرتاسی رحمت وسی، مطلب دادی چی داڅه دتعجب خبره نه ده چی بشر رسول جوړ سی اول خو الله ﷻ مختارِ مطلق دی، چاته چی غواړی هغه ته خپل نبوت اورسالت ورکوی، په دی کی چاته دچون اوچرا

مجا ل نسته، ددی څخه علاوه که پراصل معامله فکر وسی، نو واضحه به سی، چی عامو انسانانو ته درسالت اونبوت مقصد دبشرپه ذریعه پوره کیدی سی، دملائکو څخه داکار نه سی پوره کیدی.
ځکه چی اصلی مقصد درسالت دا دی ، چی دالله ﷻ په کامل اطاعت اوعبادت باندی خلګ قائم سی او دهغه دحکمونو دمخالفت څخه محفوظه سی اودا هلته کیدی سی چی هم ددوی دجنس یوبشر عملی نمونه جوړه سی، دوی ته وښیی چی دبشری تقاضاوو اوخواهشونو سره هم دالله ﷻ داحکامو اطاعت اودهغه عبادت جمع کیدی سی، که ملائکو دا دعوت راوړی اوخپل مثا ل یی خلګوته وړاندی کولی، نو دهولو خلګو داعذر به ښکاره وای چی ملائکی خودبشری خواهشاتو څخه پاکی دی، نه ورلره لوږه تنده راځی اونه ورلره خوب راځی اونه ستومانی، نوموږ دهغوی په ډول څنګه جوړ سو ، لیکن کله چی زموږ په ډول زموږ همجنس بشر دهولو بشری خواهشاتو اوخصوصیاتو باوجود دالله ﷻ ددغه احکامو مکمل اطاعت وښیی نو ددوی دپاره هیڅ عذرنه پاته کیږی، دی خبری ته داشاری کولو دپاره فرمایی ،
لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا مطلب دا دی چی دچا دبیرولو په وجه چی خلګ وبیریږی داهغه کیدی سی کوم چی د دوی هم جنس او د دوی په ډول بشری دخصوصیاتو جمع کوونکی وی ، دا شبه داکثرو امتونو کافرانو پیش کړه چی یوبشر نبی نه دی کیدل په کار، اوقانون دهولو دغه جواب کړي دی ، افسوس دی چی دقرآن د دومره وضاحتونو باوجودنن هم څه خلګ دنبی کریم ﷺ دبشریت څخه دانکار کولو جرأت کوی ، مګر جاهل انسان په دی حقیقت نه پوهیږی هغه دیو خپل هم جنس دبرتری منلوته تیارنه وی، داوجه ده چی دخپلی زمانی داولیاوو اوعالمانو سره دنفرت او سپکاوی سلوك دجاهلانو همیشه کارجوړ سوي دی چی دخپلی زمانی عالم اوولی ته سپك ګوری ، دحضرت نوح ﷺ دقوم دزړه آزاروونکی کلام په جواب کی دحضرت نوح ﷺ دی مشفقانه اودنصیحت څخه ډکی رویی هم پردی بی حسه قوم څه اثرونه کی، بلکه نورهم ړانده سول اودهغه په دروغ کولو پسی سول نوالله ﷻ په دوی دطوفان عذاب راولیږی ارشاد فرمایی .

فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ : یعنی دحضرت نوح ﷺ ظالم قوم دده دنصیحت او خیر خواهی څه پروا ونه کړه اوکلك پردروغو ټینګ ولاړ وه نتیجه یی دا سوه چی موږ حضرت نوح ﷺ او دهغه ملګری په یوه کښتی کی سپاره کړل اودطوفان څخه مو خلاص کړل اوکومو خلګو چی زموږ آیتونه دروغ کول ، هغه موغرق کړل ، بیشکه دا خلګ ړانده وه، دحضرت نوح ﷺ قصه او دده دقوم غرقیدل اودکښتی والاوو دنجات پوره تفصیل به په سورة نوح اوسورة هود کی راسی، دلته دمقام په مناسبت سره یی خلاصه بیان سوه، حضرت زیدبن اسلم فرمایی چی پرقوم دنوح ﷺ دطوفان عذاب هغه وخت راغی کله چی دوی دخپل ډیروالی اوقوت په اعتبار سره ښه پوره وه ، دعراق مځکه اوغرونه د دوی دډیروالی په وجه پردوی تنګیدل اوهمیشه دالله ﷻ دا دستور راغلی دی چی نافرمانه خلګو ته صبر کوی ، وخت ورکوی او عذاب هغه وخت رالیږی کله چی دوی دخپل ډیروالی ،

قوت او دولت هر ډول انتهاته ورسیږی اوپه دی کی بدمسته سی (ابن کثیر)
دحضرت نوح ﷺ سره په کښتۍ کی څومره سړی وه ؟ په دی کی روایتونه مختلف دی ابن کثیرپه روایت دابن ابی حاتم دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه نقل کړي دی ، چی اتیا سړی وه چی دیوه نوم په کښی جرهم وو ده به عربی ژبه ویله (ابن کثیر)
په څینو روایتونوکی داتفصیل هم راغلی دی چی داتیاووپه دی شمیرکی څلویښت سړی اوڅلویښت ښځی وی، دطوفان څخه وروسته چی داټول حضرات په موصل کی چی په کوم ځای کی مقیم سول، دهغه کلی نوم ثمانون مشهور سو.
غرض دا دی چی دلته یی دحضرت نوح ﷺ لنډه غوندی قصه بیان کړه یو خویی دا وښووله چی دټولو پخوانیو پیغمبرانو دعوت اواصول دعقیدو یو ډول وو، دوهم یی داوښوول چی الله ﷻ دخپلو رسولانو تائید اوحمایت په څنګه حیرانوونکی طریقه کوی چی دغرونو سرونوته په ختونکی طوفان کی هم ددوی سلامتی ته څه خطره نه وی، دریمه یی داواضحه کړه چی دانبیاء ﷺ درواغجن کول دالله ﷻ عذاب ته بلنه ورکول دی ، لکه څنګه چی تیر امتونه دپیغمبرانو ددروغ کولو په سبب په عذاب کی ګرفتار سول دنن زمانی خلګوته هم ددی څخه بی بیری کیدل نه دی په کار .

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ

او دعاد قوم طرف ته مو لیږلی وو د دوی ورور هود ، ویی ویل ای زما قومه ! بندګی کوی دالله نسته څوک تاسی لره معبود دهغه څخه ماسوا ،

أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى

آیا تاسی نه بیریږي ، وویل سردارانو کوم چی کافران وه دده په قوم کی مونږ وینو تا

سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِى

بی عقله او مونږ په تا درواغجن ګمان کوو ، وویل ای زما قومه ! زه نه یم

سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ

بی عقله لیکن زه رالیږل سوی یم دپروردګار دعالم دطرف څخه ، رسوم تاسی ته پیغامونه

رَبِّى وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ

دخپل رب او زه ستاسی خیرخواه یم امانت داری سره ، آیا تاسی تعجب کوی چی راغی تاسی ته نصیحت

مِّنْ رَّبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ؕ وَاذْكُرُوْٓا اِذْ

ستاسی درب د طرف څخه دیو سړی په ژبه چی ستاسی څخه دی چی تاسی وبیروی ، او یاد کړی کله چی

جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوْحٍ وَّزَادَكُمْ فِی الْخَلْقِ

یی تاسی سرداران کړاست وروسته دقوم دنوح څخه او زیات یی کی ستاسی دبدن غتوالی ،

بَصْۜطَةً ۚ فَاذْكُرُوْٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۶۹﴾ قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا

نو یاد کړی دالله احسان چی تاسی دپاره بنه شی ، ویی ویل آیا ته په دی

لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهٗ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا ۚ فَاْتِنَا بِمَا

وجه مونږ ته راغلی چی مونږ بندګی وکړو دیو الله او پریږدو هغه دکومو چی عبادت کوی زمونږ پلار نیکه نو ته

تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۷۰﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ

راوړه مونږ ته دکوم شی څخه چی ته مونږ بیروی که ته رښتینی یی ، ویی ویل په تاسی واقع سوی دی

مِّنْ رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَّغَضَبٌ ؕ اَتُجَادِلُوْنَنِیْ فِیْٓ اَسْمَآءٍ

درب ستاسی څخه عذاب او غصه ، ولی جګړه کوی زما سره په هغه نومونوکی

سَمَّيْتُمُوْهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ؕ

چی ایښی دی تاسی او ستاسی پلار نیکه ، نه دی نازل کړی الله په دی باندی څه سند ،

فَانْتَظِرُوْٓا اِنِّیْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿۷۱﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَالَّذِيْنَ

نو انتظار کوی زه هم تاسی سره دانتظار کوونکو څخه یم ، بیا مونږ وساتی دی او څوک چی

مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَمَا كَانُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿۷۲﴾

دده سره وو په خپل رحمت سره او بیخ مو پریکړی دهغو کومو چی درواغجن کول زمونږ ایتونه او نه یی منل

لنډتفسیر: او مونږ دعاد قوم طرف ته ددوی (دبرادری یا وطن) ورور (حضرت) هود (علیه السلام) پیغمبر جوړ کړی
ولیږی ده (خپل قوم ته) وفرمایل ای زما قومه! تاسی (یوازی) دالله عبادت کوی دهغه څخه ماسوا ستاسی

بل معبود (قابل دعبادت) نسته (اوبت پرستي پريږدي لکه چي مخ ته د: وَنَذَرَ مَاكَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا ښخه چي معلوميږي) پس آيا تاسي (داسي لوي جرم يعني شرك کوي، دالله ﷻ دعذاب ښخه) نه بيريږي دده په قوم کي چي کم مخور کافران خلګ وه، هغوي (په جواب کي) وويل چي مونږ خو تا په کم عقلي کي (مبتلا) وينو (چي دتوحيد تعليم ورکوي اودعذاب ښخه بيرول کوي) اوبيشکه مونږتا په درواغ جنانو خلګوکي ګڼو (يعني نعوذ بالله نه خو توحيد صحيح مسئله ده اونه دعذاب راتلل صحيح دي) ده وفرمايل چي اي زما قومه! په ماکي ذره هم کم عقلي نسته ليکن (کله چي) زه دپروردګار عالم راليږل سوي پيغمبر يم (هغه ماته دتوحيد دتعليم اودعذاب ښخه دبيرولو حکم کړي دي، په دي وجه خپل منصبي کارکوم چي) تاسي ته دخپل پروردګار پيغام (او احکام) رسوم او زه ستاسي خير خواه امانت داريم (څکه چي په توحيد اوايمان کي ستاسي نفع ده) او (تاسي چي کم زما دبشروالي په وجه زما دنبوت ښخه انکار کوي، لکه چي په سورة ابراهيم کي ورروسته ترذکر دقوم دنوح اوعاد اوثمود دي ، قَالُوْٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا اوپه سورة فصلت کي ورروسته ترذکر دعاد اوثمود دي: قَالُوْا لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً الخ نو) آيا تاسي ددي خبري ښخه تعجب کوي چي ستاسي دپروردګار دطرف ښخه تاسي ته ديوداسي سړي په معرفت چي ستاسي دجنس ښخه (بشر) دي څه دنصيحت خبره راغله (دغه دنصيحت خبره هغه ده چي کومه ذکرسوه ، يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ تر، اَفَلَا تَتَّقُوْنَ پوري) ددي دپاره چي دغه سړي تاسي (دالله دعذاب ښخه) وبيروي (يعني داخو څه دتعجب خبره نه ده آيا بشروالي اونبوت څه ليري دي ديوبل ښخه لوړ په ، اَفَلَا تَتَّقُوْنَ کي بيرول وو اوس مخ ته ترغيب دي) او (اي قومه) تاسي هغه حالت دريادکي (اوياد کي احسان ومنئ اوطاعت کوئ) چي الله ﷻ تاسي دنوح ترقوم ورروسته (پرمخ دمځکي باندي) آباد کړل اوپه شکل اوصورت کي يي تاسي ته غتوالي (هم) زيات درکي پس دخداي ﷻ ددي نعمتونو ياد وکي (احسان ومني او اطاعت کوي) چي تاسي (هرډول) فلاح پيداکي، دغه خلګو وويل چي آيا (ښه نو) ته مونږته په دي وجه راغلي چي مونږ يوازي دالله عبادت وکو او دکومو (بتانو) چي زمونږ پلار نيکه عبادت کوي مونږ هغوي (يعني دهغوي عبادت) پريږدو (يعني مونږبه داسي ونه کو) اومونږته چي (په نه منلو) دکم عذاب بيره راکوي (لکه چي د: اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ښخه معلوميږي) دغه (عذاب) مونږته راوغواړه که ته رښتيني يي، ده وفرمايل چي (ستاسي دسرکښي چي کله داحالت دي نو) بس اوس پرتاسي دخداي دطرف ښخه عذاب اوغضب راتلل دي (پس په عذاب کي دشبهي جواب خوبه هغه وخت معلوم سي، اوپاته سوه هغه شبهه کومه چي ستاسي په توحيد کي ده چي دي بتانو نه معبودان وايا ست دکمونوم چي تاسي معبود ايښي دي ليکن په واقع کي ددوي دمعبود کيدو هيڅ دليل نسته نو) آيا تاسي زما سره دداسي (بي حقيقته) نومونو په باره کي جګړه کوي (يعني دغه ايښوول سوي نومونه پرمنزله دښينو هغه نومونو دي) کوم چي تاسي اوستاسي پلار اونيکه (دښانه) مقرر کړيدي (ليکن) ددوي دمعبودوالي خداي ﷻ څه دليل (عقلي يانقلي) نه دي راليږلي (يعني په جګړه کي دمدعي پرذمه دليل دي اودمقابل ددليل جواب هم، پس تاسي نه دليل قائمولي سي،

نه زما د دليل جواب راکولی سی بیا دجګړی معنی څه ده؟ پس تاسی (اوس جګړه ختمه کی او دالله ﷻ دعذاب) منتظر اوسی، زه هم ستاسی سره انتظارکوونکی یم، غرض (داچی عذاب راغی او) مونږ دی اودده ملګری (یعنی مومنان) په خپل رحمت (او کرم) سره (ددی عذاب څخه) محفوظ کړل اوددغه خلکو بیخ موپری کی (یعنی بالکل موهلاك کړل) چاچی زمونږ آیتونه دروغ کړی وه او دوی (په وجه ددیری کم بختی) ایمان راوړونکی نه وه (یعنی که هلاك سوی نه وای بیاهم دوی ایمان نه راوړی په دی وجه مونږ ددغه وخت دحکمت دمقتضا مطابق ددوی خاتمه وکړه)

معلومات اومسئلې

(دعاد اوثمود لنډ تاریخ)

عاد په اصل کی دیوسړی نوم دی چی دحضرت نوح ﷺ څخه په پنځم نسل اودده دزوی سام په نسل کی دی، بیا ددی سړی اولاد اوپوره قوم دعاد په نوم سره مشهور سو، په قرآن کریم کی دعاد سره کله لفظ دعادِ أُولی اوکله اِرَمَ ذَاتِ العِمَاد هم راغلی دی، ددی څخه معلومیږی چی دعادقوم ته اِرَمْ هم ویل کیږی اودعادِ أُولی په مقابله کی یوڅوك عادِ ثانیه هم دی، ددی په تحقیق کی دتفسیر لیکونکو اوتاریخ لیکونکو خبری مختلفی دی، زیاته مشهوره داده چی دعاد دنیکه نوم اِرم دی، دده دیوه زوی یعنی دعوص په اولادکی عاد دی ده ته عادِ أُولی وایی، اودبل زوی دجثو زوی ثمود دی، ده ته عادِ ثانیه وایی، ددی تحقیق خلاصه داده چی عاد اوثمود دواړه دارم دوه ښاخونه دی، یوښاخ ته عادِ أُولی اودوهم ته ثمود یاعادِ ثانیه هم وایی اولفظ دارم، عاد اوثمود دواړو لره شامل دی، اوځینی تفسیر لیکونکی فرمایی چی دعاد پرقوم باندی چی څه وخت عذاب راغی نو ددوی یو وفد مکی معظمی ته تللی وو، هغه دعذاب څخه محفوظ پاته سو، چی ورته عادِ ثانی وایی (بیان القرآن)

اوحضرت هود ﷺ دیو نبی نوم دی، دی هم دحضرت نوح ﷺ په، پنځم نسل دسام په اولادکی دی، دعاد دقوم اودحضرت هود ﷺ نسب نامه په څلورم پښت کی په سام کی جمع کیږی، په دی وجه هود ﷺ دعاد نسبی ورور دی په دی وجه یی، اَخَاهُمْ هُوْدًا فرمایلی دی (چی دی یی نسبی ورور دی)

دعاد دقوم دیارلس ۱۳ خاندانونه وه، دعمان څخه واخله ترحضرموت اویمنه پوری ددوی کلی وو، ددوی مځکی دیری سرسبزه اوشادابی وی، هرقسم باغونه په کښی وه، داوسیدو دپاره به یی لوی لوی شایسته محلونه جوړول دیر جګ غټ اوقوی بدنو والا خلک یی وه، په ذکر سوو آیتونوکی دو زَادَکُمْ فِي الخَلْقِ بَصْطَةً هم دا مطلب دی، دالله ﷻ ددنیا دټولو نعمتونو دروازی پردوی خلاصی وی، مګر ددوی غلط فهمی دغه نعمتونه ددوی دپاره وبالِ جان جوړ کړل، دخپل قوت اوشوکت په نشه کی بدمسته سړل، د، مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً دول دِغول یی شروع کړل، اورب العٰلمین دچا دنعمتونو باران چی پردوی کیدی هغه یی پریښووی اوپه بت پرستی کی اخته سول.

(دحضرت هود ﷺ نسب نامه او ځیني حالات)

الله ﷻ د دوی دهدایت دپاره حضرت هود ﷺ پیغمبر جوړ کی اوراویی لیږی، کوم چی په خپله د دوی

دخاندان څخه وو، اوابو البرکات جوانی چی دعربوپه نسبونوکی ډیرماهر مشهور دی ، لیکلی دی چی دحضرت هود ﷺ زوی یعرب بن قطحان دی چی یمن ته ولاړی اوآباد سو اویمنی قومونه دده دنسل څخه دی اودعربی ژبی ابتداء ددوی څخه سویده او دیعرب په مناسبت سره دژبی نوم عربی او ویونکو ته یی عرب وویل سوه (بحرِ محیط)

مګر صحیح دا ده چی عربی ژبه دحضرت نوح ﷺ دزمانی څخه جاری وه، دحضرت نوح ﷺ دکښتۍ یو ملګری جُرهم وو چی عربی ژبه یی ویله (بحرِ محیط) اودا جُرهم دی دکومو څخه چی دمکی معظمی آبادی شروع سوه ، البته داکیدی سی چی په یمن کی دعربی ژبی ابتدآء دیعرب بن قحطان څخه سوی وی اودابو البرکات دتحقیق دا مطلب وی، حضرت هود . چی دعاد قوم ته دبت پرستۍ پریښوولو او دتوحید اختیارولو، دظلم اوزیاتی پریښوولو، دعدل اوانصاف اختیارولو تلقین وفرمایی مګر داخلګ دخپل دولت اوقوت په نشه کی بدمست وه، خبره یی ونه منله نوپه نتیجه کی یی اول عذاب په دوی کی خودا راغی چی تردری کاله پوری مسلسل باران بند سو، ددوی مځکی وچی ریګستانی صحراګانی جوړی سوی، باغونه وچ سول، مګرپه دی باندی هم داخلګ دشرك اوبت پرستی څخه راونه ګرځیدل، نو اته ورځی او اووه شپی پردوی باندی سخت قسم دسیلۍ عذاب مسلط سو چی په دی سره ددوی پاته باغونه اومحلونه دمځکی سره هوار سول، ددوی سړی اوحیوان به په هوا کی الوتل اوبیابه سرچپه لاندی راولویدل، دغه ډول دعاد داقوم پوره په پوره هلاك سو، په ذکر سوو آیتونوکی چی ارشاد دی: وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا یعنی مونږ ددروغ کوونکو نسل پریکی، ددی مطلب ځینی حضراتو دامقرر کړي دی چی دغه وخت کوم خلګ موجود وه، هغوی ټول فنا سول اوځینی حضراتو ددی لفظ دامعنٰی مقرره کړي ده چی دآئنده دپاره هم دعاد دقوم نسل الله ﷻ قطع کی.

دحضرت هود ﷺ دخبری نه منلو اوپه کفر اوشرك کی پرمبتلا پاته کیدو باندی چی کله دده پرقوم عذاب راغی نوحضرت هود ﷺ او دده ملګروپه یوه خطیره (پناه ځای) کی پناه واخیسته ، دا عجیبه خبره وه چی په دی طوفانی هوا لوی لوی محلونه نړیدل، مګردی ګیرځای (پناه ځای) ته چی به کله هوا راتله نوډیره نرمه به سوه، دحضرت هود ﷺ ټول ملګری عین دعذاب دنازلیدو په وخت کی هم دلته ښه مطمئن ناست وه، دوی ته هیڅ قسم تکلف پیښ نه سو، دقوم ترهلاکیدو وروسته مکی معظمی ته دوی منتقل سول ، (بحر محیط)

دعاد دقوم عذاب دهوا دطوفان په صورت کی په قرآن مجید کی ښه صراحةً ذکر دی اوپه سورة مومنون کی دحضرت نوح ﷺ دقصی ترذکر کولو وروسته چی کم ارشاد دی ، ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِيْنَ یعنی بیا مونږ تردوی وروسته یوبل جماعت پیداکی، ظاهره داده چی ددی جماعت څخه مراد دعاد قوم دی، بیا ددی جماعت دکارونو اوخبرو تربیانولو وروسته ارشاد فرمایی ، فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ یعنی ونیول دوی یوسخت آواز، دقرآن ددی ارشاد پربنا باندی ځینی تفسیر لیکونکی حضرات فرمایی چی دعاد پرقوم

باندي دسخت قسم هيبت ناك آواز عذاب مسلط سوی وو ، مگرپه دی دواړو خبروکی څه تعارض نسته
کیدی سی چی سخت آواز هم سوی وی او ذهوا طوفان هم .
دالنده واقعه ده دعاد دقوم او دحضرت هود ﷺ، ددی تفصیل په قرآنی الفاظوکی دادی، په اولنی آیت
کی ، وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ يعنی مونږ دعاد قوم طرف ته ددوی ورور
حضرت هود ﷺ دهدایت دپاره ولیږی نوده وفرمایل، ای زما قومه! تاسی یوازی دالله ﷻ عبادت کړی
دهغه څخه ماسوا بل څوك ستاسی معبود نسته آیا تاسی نه بیریږی ؟ دعاد دقوم څخه مخکی دحضرت
نوح ﷺ دقوم لوی عذاب لا تر اوسه دخلگو دذهنونو څخه ورك سوی نه وو ، په دی وجه حضرت هود ﷺ
ته دعذاب دسختوالی اولوی والی بیانولو ضرورت نه وو ، یوازی دومره فرمایل یی کافی وگڼل چی آیا
تاسی دالله ﷻ دعذاب څخه نه بیریږی، په دوهم آیت کی دی ، قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ
وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ يعنی دقوم سردارانو وویل چی مونږ خوتا په ناپوهی کی مبتلا وینو او زمونږ گمان
دادی چی ته ددروغ ویونکو څخه یی .
داتقریباً داسی جگړه ده کومه چی دحضرت نوح ﷺ قوم دده سره کړی وه ، یوازی دځینو الفاظو فرق دی
، په دریم اوڅلورم آیت کی ددی جواب هم تقریباً په هغه انداز سره دی، لکه چی حضرت نوح . ورکړی وو
یعنی داچی په ماکی بی وقوفی هیڅ نسته، خبره یوازی دومره ده چی زه درب العٰلمین دطرف څخه رسول
اوپیغمبر جوړ سوی راغلی یم، دهغه پیغامونه تاسی ته رسوم اوزه په واضح طور سره ستاسی خیر خواه
یم په دی وجه ستاسی دپلار نیکه په جهالتونو اوغلطیوکی ستاسی سره دملگری کیدو پرځای زه
ستاسی دطبیعتونو څخه خلاف حقه خبره تاسی ته رسوم کومه چی تاسی بده گڼی ، په پنځم آیت کی
دعاد دقوم هغه اعتراض ذکر سوي دی کوم چی تردوی مخکی قوم دحضرت نوح ﷺ پیش کړی وو چی
مونږ یو څوك دځان په ډول بشر اوانسان څنگه خپل مشر اوپیشوا ومنو ، که یو ملائکه وای نومکنه وه
چی مونږ منلی وای ، ددی جواب هم قرآن کریم هغه ذکرکی کوم چی حضرت نوح ﷺ ورکړی ووچی داڅه
دتعجب خبره نه ده چی یو انسان دالله رسول اونبی جوړسی او خلگوته دبیرولو دپاره راسی، ځکه چی په
حقیقت کی دانسان دپوهولو دپاره دانسان پیغمبر کیدل زیات اثرناك کیدی سی .
تردی وروسته هغه انعامونه ورته رایادوی کوم چی الله ﷻ په دی قوم باندی فرمایلی دی ، ارشاد فرمایی
وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ یعنی داخبره یاده کی
چی الله ﷻ تاسی دنوح ﷺ ترقوم وروسته دمځکی مالکان اوتصرف کوونکی جوړ کړاست اوپه شکل
اوصورت کی یی تاسی ته غټ والی هم زیات درکی دهغه دا نعمتونه یادکی نوستاسی دپاره به ښه سی،
مگردی سرکښه اوبد مسته قوم یوه خبره هم ونه منله اوهغه جواب یی ورکی کوم چی په عام طورسره
گمراه خلگ ورکوی، چی آیاته داغواړی چی زمونږ دپلار نیکه مذهب په مونږ پاته کی اوتول دیوتاگان
پریږدو مونږ یوازی دیو خدای منونکی سو ، داخوبه زمونږ څخه ونه سی، ته چی دکوم عذاب بیره مونږ

ته راکوی هغه عذاب راوغواړه که ته رښتینی یې؟ په شپږم آیت کې حضرت هود ﷺ جواب ورکې چې کله ستاسي دسرکښې اوبې هوښي داحالت دی نو اوس پرتاسي دخدای ﷻ غضب او عذاب راتلونکی دی تاسي هم انتظار کوی او مونږ هم اوس دهغه انتظار کوو، دقوم پردی قهر وروستونکی جواب باندی دعذاب راتلو خبر خوبی ورکی، لیکن پیغمبرانه شفقت او محبت او نصیحت بیا هم مجبوره کې چې د دی کلام په دوران کې یې داهم وفرمایل چې افسوس دی تاسي او ستاسي پلرونو او نیکونو بې عقله او بې روحه شیان خپل معبودان جوړ کړل دکوموچې په معبود کیدو باندی نه څه عقلی دلیل سته نه نقلی، او بیا تاسي د دوی په عبادت کې داسي پاخه سوی یاست چې د دوی په حمایت کې زما سره جګړه کوی.

په آخری آیت کې ارشاد فرمایي چې دحضرت هود ﷺ دټول کوشش او دعاد دقوم دسرکښې آخری انجام داسو چې مونږ حضرت هود ﷺ او هغه خلګ کومو چې پرده ایمان راوړی وو، دعذاب څخه محفوظ کړل او د دروغجن کوونکو ریښه مو پریکړه او دغه ایمان راوړونکی نه وه.

په دی قصه کې دغافلو انسانانو دپاره دخدای دیادولو او په اطاعت کې داخته کیدلو هدایت او دخلاف ورزی کوونکو دپاره اسباب دعبرت او دتبلیغ کوونکو او اصلاح کوونکو دپاره دپیغمبرانه طریقی دتبلیغ او داصلاح تعلیم دی.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ

اوثمودیانو ته مولیږلی وو د دوی ورور صالح، ویې ویل ای زما قومه ابندګی کوی دالله

مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَٰذِهِۦ

نسته تاسي لره معبود دهغه څخه ماسوا، تاسي ته راغلی دی دلیل ستاسي درب دطرف څخه، دا

نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا

اوښه دالله ده ستاسي دپاره نښانه، نو دا پریږدی چې خوری دالله په مځکه کې اودی ته لاس مه وروړی

بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ

په بد نیت بیا به تاسي ونیسي عذاب دردناک، او یاد کړی کله چې یې تاسي سرداران کړاست

مِنۢ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا

دعادیانو څخه وروسته او ځای یې درکی تاسي لره په مځکه کې چې جوړوی په نرمه مځکه کې

قُصُوْرًا وَّتَنْحِتُوْنَ الْجِبَالَ بُيُوْتًا ۚ فَاذْكُرُوْٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا

محلونه اوتراشی په غرونو کی کورونه ، نو یاد کړی احسان دالله او مه خپروی

فِی الْاَرْضِ مُفْسِدِیْنَ ﴿۷۴﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِیْنَ اسْتَكْبَرُوْا مِنْ

په مځکه فساد ، وویل سردارانو کوم چی متکبران وه دده

قَوْمِهٖ لِلَّذِیْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُوْنَ

په قوم کی غریبو خلقو ته کوم چی په دوی کی ایمان یی راوړی وو آیاتاسی یقین کوی چی

اَنَّ صٰلِحًا مُّرْسَلٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قَالُوْٓا اِنَّا بِمَآ اُرْسِلَ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿۷۵﴾

صالح رالیږلی دی دده رب ، وبی ویل چی مونږ خو په هغه چی دی پر رالیږل سوی دی یقین کوو

قَالَ الَّذِیْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا بِالَّذِیْٓ اٰمَنْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿۷۶﴾

وویل هغو خلقو چی متکبران وه په کومو چی ستاسی یقین دی مونږ هغه نه منو .

لنډتفسیر: اومونږ قوم دثمودته ددوی ورور صالح (؈) پیغمبر جوړکی) ومو لیږی ده (خپل قوم ته) وفرمایل ای زما قومه! تاسی (یوازی) دالله ﷻ عبادت کوی دهغه څخه ماسوا بل څوك ستاسی (قابل دعبادت) معبود نسته (نودوی دیوی خاصی معجزی درخواست وکی چی که ددی ډبری څخه یوه اوښه پیداسی نومونږ به ایمان راوړو ، لکه چی ددوی په دعا سره داسی وسوه چی هغه ډبره وچاوده اودمینځ څخه یی یوه اوښه راووته (رواه محمدبن اسحق) دوی ته یی وفرمایل چی) تاسی ته ستاسی دپروردګار دطرفه یو واضح دلیل (زما پررسالت) راغلی دی (مخ ته ددی بیان دی) دا اوښه ده دالله ﷻ چی ستاسی دپاره دلیل (جوړ سو ظاهر) دی (اوځکه ورته دالله ﷻ اوښه وایی چی دالله ﷻ دلیل دی) نو (علاوه ددی چی زما پررسالت دلیل دی په خپله ددی هم څه حقونه دی چی په هغوکی یودا دی چی) داپرېږدی چی دالله ﷻ په مځکه کی (واښه) خوری ګرځی (دغه ډول دخپل وارپه ورځ اوبه چیښی لکه چی په بل آیت کی دی) اودی ته په بده (اوپه تکلیف رسولو) سره لاس مه وروړی چی تاسی به دردناك عذاب ونیسی او (ای قومه!) تاسی داحالت یادکی (او احسان ومنی اواطاعت کوی) چی الله ﷻ تاسی تر (قوم د) عاد وروسته (پرمخ دمځکی) آباد کړاست اوتاسی ته یی پرمځکه داوسیدو (دزړه دخوښی) ځای درکی چی په نرمه مځکه (هم لوی لوی) محلونه جوړوی اوپه غرونوکی په تراشلو سره په دی کی (هم) کورونه جوړ وی ، نو دخدای ﷻ (دا) نعمتونه (اونور نعمتونه هم) یاد کی (او دکفر اوشرك په ذریعه) په مځکه کی فساد مه

خپروی (یعنی ایمان راوړی مګر سره ددومره پوهولو ، څه غریبانو ایمان راوړی او د دوی دسردارانو په مینځ کی دا خبری وسوی یعنی) دده په قوم کی چی کوم متکبران سرداران وه هغوغریبو خلګو ته وویل کوموچی په دوی کی ایمان راوړی وو، پوښتنه یی وکړه چی آیا ستاسی په دی خبره یقین دی چی صالح (ﷺ) دخپل رب دطرف څخه (پیغمبر جوړ سوی) رالیږل سوي دی، دوی (په جواب کی) وویل چی بیشکه مونږ خوپه دی (حکم) باندی پوره یقین لرو کوم چی دده ته ورکول سوی اورا لیږل سوی دی دغو متکبرو خلګو وویل چی تاسی په کوم شی یقین راوړی دی مونږ دهغه څخه منکر یو .

معلومات اومسئلي: په دی آیتونوکی دحضرت صالح ﷺ اودهغه دقوم ثمود دحالاتو ذکردی چی تردی مخکی دقوم دنوح اودقوم دهود ﷺ ذکر راغلی دی اودسورة اعراف ترآخره پوری هم دتیرو پیغمبرانو اوددوی دقومونو حالات دانبیاوو دحق پر دعوت باندی ددوی دکفر او انکار دبد انجام بیان دی .

دذکر سوو آیتونوپه اولنی آیت کی ارشاد فرمایی ، وَاِلٰى ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ صٰلِحًا ددی څخه اول دعاد دقوم په بیان کی ذکر سوی وه چی عاد اوثمود دیونیکه په اولادکی ددوو سرپانو نومونه دی، د دوی اولاد هم ددوی په نومونو سره یادسو، دوه قومونه جوړ سول، یوقوم ته عاد اوبل ته ثمود وایی دعربوپه شمال مغرب کی اوسیدل او ددوی دلوی ښار نوم حِجر وو چی اوس ورته په عام طور سره مدائنِ صالح ویل کیږی، دعادیانوپه ډول ثمودیان هم دولت مند، قوی اوبهادرقوم اوپه سنګ تراشی او دعمارتونو په فن کی ماهران وه، په ډاګه مخکه دلویو لویو محلونو دجوړولو څخه علاوه، غرونه به یی کیندل اوپه دی کی به یی قسم قسم عمارتونه جوړول، په ارض القرآن کی مولانا سید سلیمان صاحب لیکلی دی چی ددوی تعمیری یادګارونه تراوسه پوری باقی دی، پردوی باندی په ارمی اوثمودی خط کی کتابتونه نقش دی، ددنیا ددولت اوثروت نتیجه په عام طور سره داوی چی داسی خلګ دخدای اوآخرت څخه غافله سی، پرغلطو لارو باندی روان سی دثمودیانو هم داحال سو، حال دادی چی تردوی مخکی دحضرت نوح ﷺ دقوم دعذاب واقعه تراوسه پوری په دنیاکی موجوده وه اوبیا ددوی دورور قوم عادیانو واقعه دهلاکت خو تازه وه، مګر ددولت اوقوت دنشی خاصه داده چی اوس دیو سړی بنیادونه نړیږی اوبل پردغه ډیری دخاورو خپله آبادی کوی اوداول دغه واقعات هیروی، دعادیانو دتباهی اوهلاکت څخه وروسته دثمود قوم ددوی دمکانونو اومځکو وارثان سول اوپر دغو ځایونو یی خپل دعشرت ځایونه آباد کړل، پرکومو چی ددوی ورونه تباه سوی وه اوخاص هم هغه کارونه اوعملونه یی شروع کړل، کوم چی عادیانو کړی وه، دخدای اوآخرت څخه غافله سول په شرک اوبت پرستی کی ولګیدل، الله ﷻ دخپل روان عادت مطابق دوی ته دهدایت کولو دپاره حضرت صالح ﷺ پیغمبر جوړ کی او را ویی لیږی ، حضرت صالح ﷺ دنسب اووطن په لحاظ سره دثمودیانو دقوم یو فرد وو، ځکه چی دی هم دسام په اولاد کی وو ، په دی وجه په قرآن کریم کی یی دده ته دثمودیانو ورور فرمایلی دی: اَخَاهُمْ صٰلِحًا، صالح . چی خپل قوم ته کوم دعوت ورکی ، هغه هم هغه دعوت دی کوم چی دحضرت آدم

ﷺ څخه واخله تردې وخته پورې ټولو انبیاوو علیهم السلام ورکړي دي ، لکه چې په قرآن کریم کې دي ، وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ يعني مونږ په هر امت کې يو رسول ولیږی چې هغه خلکو ته دا هدایت وکې چې دالله ﷻ عبادت کوی او دبت پرستی څخه ځان ساتی، دعامو تيرو پيغمبرانو په دول حضرت صالح . هم قوم ته دا وفرمایل: چې الله ﷻ خپل رب او خالق او مالك وګڼی، دهغه څخه ماسوا هیڅوك دمعبود جوړولو قابل نسته ، ویې فرمایل ، يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ددې سره یې داهم وفرمایل: قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ یعنی اوس خو یوه ښکاره نښانه هم ستاسی درب دطرف څخه تاسی ته رارسیدلی ده، ددې نښانی څخه مراد یوه عجیبه اونا اشنا اوښه ده چې ددې اجمالی ذکر په دې آیت کې هم دی، او دقرآن کریم په مختلفو سورتونو کې ددې زیات تفصیلات ذکردی، واقعه ددې اوښې داوه چې حضرت صالح ﷺ دخپلی ځوانی دزمانی څخه خپل قوم ته دتوحید دعوت ورکول شروع کړل او برابر په دې کې اخته وو، تردې چې دزوړوالی نښانی یې شروع سوی ، چې دحضرت صالح ﷺ دبار بار اصرار څخه تنګ سول نو قوم دا خبره مقرره کړه چې دده څخه څه داسی مطالبه وکی چې دی یې پوره کولی نه سی او مونږ دده په مخالفت کې رښا مخی سو، مطالبه یې داوکړه چې که ته واقعی دالله ﷻ رسول یې نو زمونږ دفلانی غر څخه چې نوم یې تبه دی ، دده دننه څخه یوه داسی اوښه راوباسه چې دلسو میاشتو بلاربه وی او قوی او تندرسته وی ، حضرت صالح ﷺ اول ددوی څخه وعده واخیسته چې که زه ستاسی دامطالبه پوره کم نو تاسی به ټول په ما او زما په دعوت ایمان راوړی ؟ کله چې ټولو معاهده وکړه، نو حضرت صالح ﷺ دوه رکعته لمونځ وکی ، دالله ﷻ څخه یې دعا وغوښته چې ستا دپاره هیڅ کار ګران نه دی ، ددوی دامطالبه پوره کې، ددعا کولو سره سم په غره کې حرکت پیداسو او ددغه غره یوه غټه تړه وچاوده ددې څخه یوه اوښه هم دغسی راووته لکه څنګه چې ددوی مطالبه کړې وه .

دحضرت صالح ﷺ دا ښکاره حیرانونکی معجزه چې یې ولیده نو په دوی کې څه خلک خو مسلمانان سول او پاته ټول قوم هم اراده وکړه چې ایمان راوړی، مګر دقوم یو څو سردارانو کوم چې دبتانو خاص شوقیان او دبت پرستی امامان وه ، دا خلک وغولول او دایمان راوړلو څخه یې منع کړل، حضرت صالح ﷺ چې وکتل چې قوم وعده ماته کړه او بیره پیداسوه چې پردوی به څه عذاب راسی نو دپیغمبرانه شفقت پربنا باندې یې دوی ته دانصیحت وفرمایی، چې ددې اوښی حفاظت کوی، دې ته څه تکلیف ونه رسوی، نوشاید چې تاسی دعذاب څخه محفوظ سی، که نه نو فوراً به پر تاسی عذاب راسی، دامضمون دذکر سوی آیت په دې جملو کې ارشاد سوي دی ، هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوْهَا تَاْكُلْ فِيْۤ اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ : یعنی دا اوښه ده دالله ﷻ چې ستاسی دپاره دلیل دی نو دا پریږدی چې دالله ﷻ په مځکه کې خوری او ګرځی او په بده سره دې ته لاس مه وروړی که نې تاسی به دردناك عذاب ونیسی ، دې اوښی ته دالله ﷻ اوښه ځکه وویل سوه چې دالله ﷻ دکامل قدرت ددلیل او دحضرت صالح ﷺ دمعجزی په طورسره په حیرانوونکی طریقه سره پیداسوه ، لکه چې حضرت عیسٰی ﷺ ته یې روح الله فرمایلی دی

چې دغه پيدائش هم په معجزانه انداز سره سوى وو، په: تَاكُلُ فِىٓ اَرْضِ اللّٰهِ كې اشاره ده دې طرف ته چې ددې اوښې په خوراك اوڅيښاك كې ستاسې دملكيت اوستاسې دكور څخه هيڅ نه څي، مځكه دالله ده ددې دپيداوار پيداكوونكى هغه دى، دغه اوښه دغه په مځكه كې آزاده پريږدى چې په عامو څرخايونو كې خوراك كوي.

ثموديانو چې به دكوم څاه څخه اوبه څښلې، دغه څخه به دې اوښې هم اوبه څښلې، مگردې عجيب الخلقة اوښې چې به كله اوبه څښلې، نودټول څاه اوبه به يې ختمولې، حضرت صالح ؑ دالله پاك په اجازت سره دافيصله كړې وه، چې يوه ورځ به دا اوښه اوبه څښې اوپه بله ورځ به دقوم ټول خلگ اوبه څښې اووړې به يې، او په كومه ورځ چې دا اوښه اوبه وڅښې نو نوروته به داوښو پرځاى داوښې شيدې په دومره مقدارکې ورکول کیدې چې دوی به ورڅخه خپل ټول لوښي ډك كړل، په قرآن كې بل ځاى ددې تقسيم ذكر داسې راغلى دى، وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ يعنى اى صالح ؑ ! ته خپل قوم خبركه چې دڅاه اوبه ددوى اودالله داوښې په مينځ كې به تقسيم وى يوه ورځ به داوښې وى اوبله ورځ به دټول قوم وى اوپر دې تقسيم به دالله دطرف څخه دملائكو نگرانى وى چې څوك به يې خلاف نه سي كولى او په يو بل آيت كې دى، هٰذِهٖ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَّلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ يعنى دا دالله اوښه ده يوه ورځ داوبو حق ددې دى اود دوهمې ورځې اوبه ستاسې دپاره معين اومقررې دي.

په دوهم آيت كې ددې وعده هيروونكې سركښه قوم دخيرخواهى او ددوى دالله ﷻ دعذاب څخه دمحفوظ كولو دپاره بيا دوى ته دالله ﷻ انعامونه اواحسانونه وريادوى چې اوس خودې داخلگ دخپلې سركښۍ څخه راوگرځي، فرمايي، وَاذْكُرُوْٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْۢ بَعْدِ عَادٍ وَّبَوَّاَكُمْ فِى الْاَرْضِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْ سُهُوْلِهَا قُصُوْرًا وَّتَنْحِتُوْنَ الْجِبَالَ بُيُوْتًا په دې كې: خُلَفَآءَ دخليفه جمع ده، چې معنى يې ده قائم مقام اونائب، او قُصُوْر دقصر جمع ده اولوړ عالي شان محل اوآبادۍ ته ويل كيږي، تَنْحِتُوْنَ دنحت څخه مشتق دى چې معنى يې ده سنگ تراشي يعنى دبرې تراشل، جِبَال : دجبل جمع ده معنى يې ده غر، بُيُوْتًا: دبيت جمع ده چې دكور كمرې ته ويل كيږي، معنى دا ده چې دالله ﷻ دا نعمت يادكې چې هغه عاديان هلاك كړل، دهغوى پرځاى يې تاسې آباد كړاست، دهغوى مځكې اومكانونه يې ستاسې په قبضه كې دركړل اوتاسې ته يې داكاريگرى وښوولې چې پرداگه مځكه لوى لوى محلونه جوړوى اوغرونه تراشې او په هغوى كې كمرې اومكانونه جوړوى، په آخر آيت كې فرمايي: فَاذْكُرُوْٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ يعنى دالله ﷻ نعمتونه يادكې اودهغه احسان ومنى دهغه اطاعت اختياركې اوپه مځكه كې فسادخپروونكې مه گرځې

حكمونه اومسئلې: دذكر سوو آيتونو څخه څواصولي اوفروعي مسئلې معلومې سوې، ۱، اول، دا چې دعقيدو په اصولوكې ټول انبياء ؑ متفق دي او د دوى شريعتونه يو دى، دټولو دعوت دتوحيد دى او دالله ﷻ عبادت كول او دهغه په خلاف كولو باندې ددنيا اوآخرت دعذاب څخه بيرول دى، ۲، دوهم: دا چې په ټولو تيرو امتونو كې داسې سويده چې دقومونو لويو دولت مندو اومغرورو خلگو ددوى

دعوت نه دی قبول کړی او ددی په نتیجه کی په دنیا کی هم هلاك او برباد سوی دی او په آخرت کی هم دعذاب مستحق سول، ۳،دریم: په تفسیرِ قرطبی کی دی چی ددی آیت څخه معلومه سوه چی دالله ﷻ نعمتونه په دنیاکی کافرانوته هم ورکیدی سی لکه چی دعاد په قوم اوثمود باندی الله ﷻ ددولت اوقوت دروازی خلاصی وی، ۴،څلورم: په تفسیرِ قرطبی کی لیکلی دی چی ددی آیت څخه معلومه سوه چی لوی لوی محلونه اوعالی شان مکانونه جوړول هم دالله ﷻ نعمت دی او ددی جوړول جائز دی ، دابله خبره ده چی دالله ﷻ پیغمبرانو او اولیاؤ دانه دی خوښ کړی څکه چی دا شیان دانسان په غفلت کی اچوونکی دی ، دنبی کریم ﷺ څخه چی دلوړو مکانونو (کورونو) په باره کی کوم روایتونه نقل دی هغه ددی اندازه نه دی .

په دریم اوڅلورم آیت کی هغه خبری اتری اومباحثه ذکر ده کومه چی ثمودیانو ددوو ډلوپه مینځ کی سوي ده ، یوه هغه ډله چی پرحضرت صالح ﷺ یی ایمان راوړی وو، دوهمه دمنکرانو او کفارو ډله .

ارشاد فرمایی: قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ : یعنی وویل دصالح ﷺ په قوم کی هغو خلکو کومو چی تکبر وکی ، هغو خلکوته کوم چی سپك او ذلیل ګڼل کیدل یعنی کوموچی ایمان راوړی وو، امام رازی رحمه الله په تفسیرِ کبیر کی فرمایی چی دلته ددی دواړو ډلو دوه صفتونه قرآن کریم وښوول، مګر دکفارو صفت یی په صیغه دمعروف سره وښووی ، اِسْتَكْبَرُوا او دمومنانو صفت یی په صیغه دمجهول سره وښووی: اُسْتُضْعِفُوا په دی کی اشاره لیدل کیږی چی دکفارو دا حال چی دوی تکبر کوی دا د دوی خپل فعل وو چی قابل دمؤاخذی او دملامتیا اوانجام یی موجب دعذاب سو او دمومنانو چی کوم وصف دی خلکو بیانوی چی دوی ذلیل حقیر اوضعیف دی، دا دکفارو وینا ده په خپله دمؤمنانو واقعی حا ل او وصف نه دی چی پردوی څه ملامتی راسی، بلکه ملامتیا په هغوخلکو باندی ده چی بی وجهی یی دوی ته سپك او ذلیل ویل اوګڼل یی، مخکی هغه مکالمه (محاوره) چی د دواړو ډلوپه مینځ کی وسوه، داده چی کفارو مومنانو ته وویل چی آیا تاسی واقعی په دی باندی پوه یاست چی حضرت صالح ﷺ دخپل رب دطرف څخه رالیږل سوی دی ؟ مؤمنانو جواب ورکی چی کوم هدایت ده ته دالله ﷻ دطرف څخه ورکول سوي دی اوده راوړی دی، پردی ټول مونږ یقین او ایمان لرو.

په تفسیرِ کشاف کی دی چی دثمود دقوم مومنانو څنګه بلیغ جواب ورکړي دی چی تاسی په کوم بحث کی پراته یاست چی دارسول دی اوکه نه دی داخبره دسره دبحث قابله نه ده، بلکه داخو بدیهی اویقینی ده، اودا هم یقینی ده چی دی څه فرمایی، دغه دالله ﷻ دطرف څخه راوړل سوی پیغام دی ، خبره هرڅه کیدی سی خودا چی څوك پرده ایمان راوړی اوڅوك نه ؟ نو مونږ خو الحمد لله دده په راوړو ټولو هدایتونو باندی ایمان لرو ، مګر ددوی پر دی بلیغ جواب باندی هم قوم هغه دسرکښی خبره وکړه چی په کوم شی تاسی ایمان راوړی، مونږ دهغه څخه منکر یو ، ددنیا دمحبت دولت اوقوت دنشی څخه دی الله ﷻ امان راکی چی دغه دانسان پر سترګو پردی جوړی سی اوبیا دی دبدیهی یعنی واضح اوښکاره

شیانو څخه هم انکار کوي.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا

بیا دوی پریکړه اوښې او واپس سول دخپل رب دحکم څخه اوویې ویل ای صالحه! راوله

بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ

په مونږ دکوم څخه چې تا مونږ بیرولو که ته رسول یې، نو ونیول دوی زلزلې

فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ

بیا سحر ته سو دوی په خپلو کورونو کې نسکور پراته، بیا صالح واپس سو د دوی څخه اوویې ویل ای زما قومه!

لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

ما ورسولي تاسي ته پیغام دخپل رب او خیرخواهي مې وکړه ستاسي لیکن تاسي محبت نه کوي د خیرخواهانو سره.

تفسیر: غرض (داچې نه یې په صالح ﷺ ایمان راوړی اونه یې داوښې حقونه ادا کړل، بلکه) دغه اوښه یې (هم) مړه کړه اودخپل پروردګار دحکم منلو څخه یې (هم) انکار وکی (دغه حکم عقیده دتوحید اورسالت وو) او (پردې سربیره یې دابې باکي وکړه چې) ویې ویل چې ای صالحه! دکم (عذاب) څخه چې ته مونږته بیره راکوی هغه راوغواړه که ته پیغمبر یې (ځکه چې دپیغمبر صادق کیدل لازم دي) پس ونیول دوی زلزلې، پس په خپلو کورونو کې نسکور پراته پاته سول دغه وخت صالح (ﷺ) دده څخه مخ واړوی، روان سو او (په طور دافسوس یې فرضي خطاب وکی) ویې فرمایل، چې ای زما قومه! ماخو تاسي ته دخپل پروردګار حکم رسولی وو (چې په هغه عمل کول دفلاح سبب وو) اوما ستاسي (ډیره) خیرخواهي وکړه (چې څومره په شفقت مې تاسي پوه کړاست) لیکن (افسوس خودادی چې) تاسي خلکو (خپل) خیر خواهان نه خوښول (په دې وجه تاسي پوه وانه وریده او آخر بده ورځ مو ولیده)

معلومات اومسئلي: په تیرو آیتونوکي راغلي دي چې دحضرت صالح ﷺ په دعا سره دغره غټه تږه وچاوده اویوه عجیبه اوناآشنا اوښه ورڅخه پیدا سوه اوالله ﷻ دا اوښه هم ددې قوم دپاره آخري امتحان داسې جوړ کړی وو، چې دکوم څاه څخه دټول کلي خلکو اوددوی حیوانانو اوبه چښلې، دې به دغه ټولې اوبه چښلې، په دې وجه حضرت صالح ﷺ ددوی دپاره وار مقرر کړی وو، چې یوه ورځ به دا اوښه اوبه چښې اوبله ورځ دکلي خلګ ثمودیان ددې اوښه په وجه په یوتکلیف کې ګیر وه اوغوښتل یې چې په یو ډول سره دا اوښه هلاکه سي، خوپه خپله دداسې کولو څخه بیریدل چې دالله عذاب به راسي، دشیطان ترټولو لوی هغه فریب په کوم کې چې انسان مبتلا سي نوخپل عقل اوهوش ورڅخه ولاړ سي، هغه

دښځو فتنه ده، دقوم دوو ښائستو او خوبصورته ښځو داشرط ولګوی، چی کم سړی دا اوښه قتل کړی نوپه مونږ او زمونږ په لوښو کی چی کمه یوه هغه غواړی دهغه به وی.
دقوم دوه ځوانان مِصۡدَعۡ اوقذار په دی نشه کی مست سول ددی اوښی دقتلولو دپاره ووتل او داوښی په لاره کی تریوی تړی لاندی پټ کښینستل کله چی اوښه مخ ته راغله نومصدعورباندی دغشی ګزار وکی اوقذار ورځخه په توره پښی پړی کړی اوقتل یی کړه، قرآن کریم دوی دثمودیانو ترټولو لوی بد بخته اوسخت زړی ګڼلی دی: اِذِ انۡبَعَثَ اَشۡقَاهَا ځکه چی ددوی په سبب ټول قوم په عذاب کی ګیر سو.
حضرت صالح ﷺ ته چی داوښی دقتل واقعه معلومه سوه، نوقوم ته یی دخدای په حکم سره وښوول چی اوس ستاسی دژوند یوازی دری ورځی باقی دی و تَمَتَّعُوا فِيْ دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوْبٍ: یعنی دری ورځی نوری په خپلو کورونو کی آرام وکی (تردی وروسته عذاب راتلونکی دی) اوداوعده رښتینی ده په دی کی دخلاف څه امکان نسته، مګر دکم قوم چی وخت خراب راځی، پردوی باندی هیڅ نصیحت اوپوهول اثرنه کوی دحضرت صالح ﷺ په دی ارشادباندی هم دی بدبخت قوم مسخری اوخنداګانی کولی او ویل یی چی داعذاب به څنګه او دکوم ځای څخه راځی اونښانه به یی څه وی ؟ حضرت صالح ﷺ وفرمایل چی نښانه یی هم واوری، صبا دپنج شنبی په ورځ به ستاسی دټولو مخونه سخت زړ سی، سړی ښځی، کوچنیان، بوډاګان هیڅوك به ددی څخه مستثنٰی نه وی، بیابه په بله ورځ دجمعی دټولو مخونه سخت سره سی اوپه بله ورځ دهفتی به دټولو مخونه سخت تورسی، اودا ورځ به ستاسی دژوند آخری ورځ وی، بد نصیبه قوم چی دا واوریدل نوپر ځای ددی چی دتوبی او استغفار طرف ته متوجه سوی وی ، دا فیصله یی وکړه چی حضرت صالح ﷺ دی قتل کړل سی ، ځکه چی که دی رښتینی وی اوپرمونږ باندی عذاب راځی نومونږ دی ترخان مخکی ولی نه ختموو اوکه دروغ وی نودخپلو دروغو سزابه ورته ورکول سی دقوم ددی ارادی ذکرپه قرآن شریف کی بل ځای په تفصیل سره ذکردی، دقوم ددی متفقه فیصلی ترمخی څه خلګ دشپی دحضرت صالح ﷺ کورته دده دقتل په اراده ولاړل، مګر الله ﷻ په لاره کی پردوی کاڼی واورول او هلاك یی کړل و وَمَكَرُوْا مَكْرًا وَّمَكَرْنَا مَكْرًا وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ یعنی دوی هم یو پټ تدبیر وکی اومونږ هم یو داسی تدبیر وکی چی دوی ددی څخه خبرنه سول، اوکله چی دپنج شنبی دورځی سهار سو نودحضرت صالح ﷺ دوینا مطابق دټولو مخونه داسی زړ سول لکه تیز زړ رنګ چی چا ورپوری مښلی وی، دعذاب داولنی نښی تربښتیا کیدو وروسته هم دظالمانو دی طرف ته توجه ونه سوه چی په الله ﷻ یی ایمان راوړی وای او دخپلو غلطیو څخه راګرځیدلی وای، بلکه قهر اوغصه یی پرحضرت صالح ﷺ باندی نوره زیاته سوه اوټول قوم دده دقتل په فکرکی روان سول، الله ﷻ دی مونږ دخپل قهر څخه محفوظ کی ددی هم نښانی وی چی زړونه اودماغ سرچپه سی نفع نقصان او نقصان نفع، ښه بد اوبد ښه ګڼل شروع سی.

آخر دوهمه ورځ راغله نو دپیش ګویی مطابق دټولو مخونه سره سول، اوپه دریمه ورځ سخت تور سول، اوس خودوی ټول دخپل ژوند څخه نا اُمیده سول او انتظار یی شروع کی چی عذاب به دکوم طرف څخه ځنګه راځی ، په دی حالت کی دمځکی څخه یوه سخته زلزله راغله په یوه بلا به ناست ناست نسکور پریوتل اومړه سول، دزلزلی ذکر خوپه دی لوړو آیتونوکی موجود دی: فَاَخَذَتۡهُمُ الرَّجۡفَةُ درجفة معنی ده زلزله، اوپه نورو آیتونوکی ، اَخَذَتۡهُمُ الصَّیۡحَةُ هم راغلی دی، دصیحة معنی ده چیغه اوسخت آواز، ددواړو آیتونو څخه معلومه سوه چی دا دواړه قسمه عذاب پردوی جمع سوی وو، دمځکی څخه زلزله او دلوړی څخه صیحه یعنی چیغه، ددی نتیجه داسوه چی: فَاَصۡبَحُوۡا فِیۡ دَارِهِمۡ جٰثِمِیۡنَ، جٰثِمِین دجثوم څخه مشتق دی چی معنی یی ده بی حسه اوحرکت کیدل، په یوځای کی پریوتل یا کښیښستل (قاموس) معنی یی داده چی څوك په کم حال کی وو هم پرهغه ځای پاته سو، نَعُوۡذُ بِاللّٰهِ مِنۡ قَهۡرِهٖ وَعَذَابِهٖ (یا الله ﷻ ! مونږ دخپل قهر او عذاب څخه په آمان کی)

دثمودیانو ددی قصی مهم اجزاء خوپه خپله دقرآن شریف په مختلفو سورتونو کی ذکردی اوځه اجزاء یی دحدیثوپه روایتونوکی ذکردی څه هغه هم دی کم چی تفسیر لیکونکو داسرائیلی روایتونو څخه را ایستلی دی، مګر پردی باندی دڅه واقعی اوحقیقت دثبوت مدار نسته، دصحیح بخاری په یوحدیث کی دی چی دتبوك دغزا په سفرکی دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو ﷺ تیریدل دحِجر پرمقام باندی وسوه کوم ځای چی پرثمودیانو عذاب راغلی وو نوده صحابه کرامو ﷺ ته هدایت وفرمایی چی دی عذاب وهلی مځکی ته څوك دننه مه ورځی اومه ددی دڅاه اوبه استعمالوی (مظهری)

اوپه ځینو روایتونو کی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی پر ثمودیانو چی کله عذاب راغی نوپه دوی کی بغیر دیو سړی ابو رغال څخه څوك نه دی محفوظ سوی، داسړی دغه وخت دمکی حرم ته رسیدلی وو، الله ﷻ دمکی دحرم داحترام په سبب دغه وخت دی دعذاب څخه محفوظ کی اوآخر چی کله دی دحرم څخه ووتی نوهغه عذاب چی دده پرقوم باندی راغلی وو، پرده هم راغی او هلته هلاك سو، نبی کریم ﷺ خلګوته دمکی څخه دباندی دابو رغال دقبر نښانه هم وښووله اودایی هم وفرمایل چی دده سره دسروزرو یوه همسا (لکړه) هم دفن سوي ده صحابه کرامو ﷺ قبر وکیندی نو دسروزرو همسا یی پیدا کړه، هغه یی را وایستله، په دی روایت کی داهم دی چی دطائف اوسیدونکی بنو ثقیف ددغه ابو رغال اولاد دی (مظهری)

ددی عذاب سوو قومونو کلی الله ﷻ دراتلونکو نسلونو دپاره دعبرت نښانی پریښی دی اوقرآن کریم دعربو خلګ بار بار په دی خبر کړیدی چی ستاسی دشام دسفر پرلاره باندی داځایونه نن هم دعبرت قصی جوړی سوی دی: لَمۡ تُسۡكَنۡ مِّنۡۢ بَعۡدِهِمۡ اِلَّا قَلِیۡلًا .

دحضرت صالح ﷺ دقوم دعذاب په واقعه کی په آخرکی ارشاد دی.

فَتَوَلّٰی عَنۡهُمۡ وَقَالَ یٰقَوۡمِ لَقَدۡ اَبۡلَغۡتُكُمۡ رِسَالَةَ رَبِّیۡ وَنَصَحۡتُ لَكُمۡ وَلٰكِنۡ لَّا تُحِبُّوۡنَ النّٰصِحِیۡنَ : یعنی دعذاب نازلیدو څخه

وروسته حضرت صالح ﷺ اوپرده ایمان راوړونکی مومنانوهم داخای پرینبوولی ، یوبل ځای ته ولاړل، په ځینو روایتونوکی دی چی دحضرت صالح ﷺ سره څلور زره مومنان وه ، داټول دیمن علاقی حضرموت ته ولاړل اوهلته حضرت صالح ﷺ وفات سو او دځینو روایتونو څخه ددوی مکی مکرمی ته تلل اوهلته دحضرت صالح ﷺ وفات کیدل معلومیږی ، دعبارت دظاهر څخه معلومیږی چی حضرت صالح ﷺ دتللو په وخت کی خپل قوم ته خطاب وکی اوویی فرمایل چی ای زما قومه! ما تاسی ته دخپل رب پیغام ورسوی اوستاسی خیر خواهی می وکړه ، مکر افسوس چی تاسی خیر خواهان نه خوښوی.

دلته داسوال پیداکیږی چی کله ټول قوم په عذاب هلاك سو نودوی ته دخطاب کولو څه فائده ده؟ جواب دا دی چی یوه فائده خوداده چی دخلکو دپاره عبرت سی اودا خطاب داسی دی لکه نبی کریم ﷺ چی دبدرپه غزاکی دقریشو مړوته خطاب کړی وو اوڅه کلمی یی فرمایلی وی اودا هم ممکنه ده چی دحضرت صالح ﷺ دا فرمایل ترعذاب نازلیدو اوهلاکت څخه مخکی سوی وی، که څه هم په بیان کی وروسته ذکر سوی دی.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُم

اولیږلی مو وو لوط هرکله چی وویل ده قوم خپل ته آیاتاسی کوی داسی بی حیایی چی تاسی څخه مخکی ده کړی

بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً

دا هیچا پهجهان کی ، تاسی راځی سړوته پهشهوت سره

مِّن دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ

ښځی پاته کوی ، بلکه تاسی خلق یاست دحدڅخه تیریدونکی ، اوهیڅ جواب ورنه کی دده

قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ

قوم مکر دا یی وویل چی ،باسی دوی دخپل ښارڅخه داخلق دیرپاك

يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾

وسیدل غواړی بیا وساتل مونږ دغه او دده کور والا، مکر دده ښځه چی پاته سوه ددغه ځای په وسیدونکوکی

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

او وروی مونږ په دوی باران یعنی دکتو بیاوګوره چی څنګه سو انجام دګناهګارانو ؟

تفسیر: او مونږ لوط (ﷺ) دیوځو کلو طرف ته پیغمبر جوړ کړی) ولیږی، کله چی دوی خپل قوم (یعنی خپل امت) ته وفرمایل آیا تاسی داسی فحش کار کوی کوم چی ترتاسی مخکی هیچا په جهان والاوو کی نه دی کړی (یعنی) تاسی دنارینه وو سره شهوت رانی کوی ښځی پاته کوی (او په دی کارکی څه داسی نه ده چی ګواکی تاسی دوکه سوی یاست) بلکه (په دی باره کی) تاسی ترحد (دسړیتوب) تیر سوی یاست او (ددی مضامینو) دده دقوم څخه څه (معقول) جواب جوړ نه سو بغیر ددی څخه چی (آخریی دعبث ګوبی سبب) یوبل ته وویل چی داخلګ (یعنی حضرت لوط ﷺ اودده ملګری چی مومنان دی) تاسی دخپل (دی) کلی څخه وباسی (ځکه چی) داخلګ ډیر پاك صاف جوړیدل غواړی (او مونږ ته ګنده وایی، بیاپه ګنده وو کی دپاکو څه کار دی ؟ داخبره دوی په مسخره سره کړی وه) پس (کله چی دی حدته نوبت ورسیدی نو) مونږ (پردی قوم عذاب نازل کی او) لوط (ﷺ) اودده سره تعلق لرونکی مو (یعنی دده کور والا اونور ایمانداران هم ددی عذاب څخه) محفوظ کړل (داسی چی ددغه ځای څخه ورته دوتلو مخکی حکم وسو) بغیر دده دښځی څخه چی هغه (په وجه دایمان نه راوړلو) په دغه خلګوکی پاته سوه کوم چی په عذاب کی پاته سوی وه او (دغه عذاب کم چی پردوی نازل سو داوو چی) مونږ پردوی باندی یونوی قسم باران واوروی (چی دغه دکانو باران وو) پس (ای لیدونکیه) وګوره چی ددی مجرمانو انجام څنګه سو (که ته په فکر سره وګوری نو تعجب به وکی او پوه به سی چی دنافرمانی څه انجام وی)

معلومات اومسئلی: دانبیاوو ﷺ او د دوی دامتونو دقصوکومه سلسله چی دلوړی څخه راروانه ده دهغه څلورمه قصه دحضرت لوط ﷺ ده، حضرت لوط ﷺ دحضرت خلیل الله ابراهیم ﷺ وراره دی د دواړو اصلی وطن په مغربی عراق کی بصری ته نژدی دبابل په نوم سره مشهور وو، په دی کی دبت پرستی عام رواج وو، دخلیل الله ﷺ کورنی په خپله په بت پرستی کی اخته وه، الله ﷻ د دوی دهدایت دپاره حضرت ابراهیم ﷺ پیغمبر جوړ کی او ویی لیږی، قوم یی مخالفت وکی چی ددی نوبت دنمرود اورته ورسیدی، په خپله ورته پلار دکوره څخه دایستلو خطره (بیره) ورکړه، په خپل کور کی یی یوازی بی بی محترمه حضرت ساره ﷺ او وراره حضرت لوط ﷺ مسلمانان سوی وه ، فَاٰمَنَ لَهٗ لُوْطٌ آخر دا دواړه یی دځان سره کړل، دخپل وطن څخه یی شام طرف ته هجرت وفرمایی، داردن نهرته تررسیدو وروسته دالله ﷻ په حکم باندی حضرت ابراهیم ﷺ دکنعان علاقی ته ولاړی اومقیم سو، کوم چی بیت المقدس ته نژدی دی ، اوحضرت لوط ﷺ ته هم الله ﷻ نبوت ورکی ، دبیت المقدس ددرمیانی مقام سدوم خلګوته یی دهدایت دپاره ولیږی، داعلاقه پرپنځو غټو ښو ښارونو باندی مشتمله وه، چی نومونه یی سدوم، عموره، ادمه، صبوبیم او بالع یا صوغر وو، ددی مجموعه قرآن کریم د: موتفکة او: مُؤتفکات په الفاظوسره څو ځایه بیان کړیده، سدوم ددی ښارونو دار الحکومت اومرکز ګڼل کیدی حضرت لوط ﷺ دلته قیام وفرمایی ، مخکه سرسبزه اوشادابه وه، هرقسم غلی اومیوی په کښی ډیری وی (دا تاریخی تفصیلات په بحرِ محیط، مظهری، ابن کثیر، المنار اونورو کی ذکر دی)

دانسان عام عادتونه قرآن کريم بيان کړي دی و كَلَّآ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى ۞ اَنْ رَّاٰهُ اسْتَغْنٰى، يعنى انسان په سرکښى کولو شروع سی، کله چی دی وويني چی دی دچا محتاج نه دی، پردی خلګوهم الله ﷻ دخپلو نعمتونو دروازی خلاصی کړی وی ، دعام انسانی عادت ترمخی ددولت اومالداری په نشه کی اخته سوی دعيش او عشرت، هوا اوهوس هغه غاړی ته رسيدلی وه، چی دانسانی غيرت اوحيا اودښه اوبد فطری تميز هم ورځخه ورك سوی وو، په داسی غير فطری بی باکيو کی اخته سوی وه ، کوم چی دحراموالی اوګناه څخه علاوه دفطرت سليمه دپاره داسی دنفرت اومرداری کاردی چی عام حيوانان ورته هم نه نژدی کيږی.

الله ﷻ حضرت لوط ﷺ د دوی دهدايت دپاره مامور کی، ده خپل قوم ته خطاب وکی اوويی فرمايل ، اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ يعنی په طور دخبردار کولو يی وفرمايل آيا تاسی داسی فحش کار کوی کوم چی ترتاسی مخکی په ټول جهان کی هيچا نه دی کړی ؟ دزناپه باره کی خوقرآن کريم: اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً بغير دالف لام څخه ذکر کړيدی اودلته يی دالف لام سره: اَلْفَاحِشَةَ وفرمايل اودی طرف ته يی اشاره وکړه چی دا دفطرت څخه خلاف بدکاری ګواکی دټولو فاحشونو مجموعه اوتر زنا زيات سخت جرم دی، بيايی دا وفرمايل چی دابد کاری ترتاسی مخکی په ټول جهان کی هيچا نه ده کړی، عمروبن دينار فرمايی چی تردی قوم مخکی په دنياکی هيڅکله داسی حرکت نه دی ليدل سوی (مظهری) اونه تر اهلِ سدوم مخکی تربيکاره لا بيکاره يوه انسان ذهن دی طرف ته تللی وو، اموی خليفه عبد الملك به وويل چی که دقوم لوط قصه په قرآن کريم کی نه وای ذکرسوی نوما به هيڅکله ګمان نه وای کړی چی يوانسان هم داسی کارکولی سی (ابن کثير)

په دی کی يی د دوی پربی حيايی باندی په دوه حيثيته سره خبرداری ورکړيدی، اول خودا چی په ډيرو ګناهونوکی انسان دخپل ماحول يادخپلو مشرانو دتقليد په وجه اخته کيدی سی، که څه هم دغه هم څه شرعی عذر نه دی، خوعرفًا ده ته په څه ناڅه درجه کی معذور ويل کيږی ، مګر داسی ګناه کمه چی دمخکی څخه چانه وی کړی اونه ددی دپاره څه خاص غوښتنه وي يعنی حاجت وی دغه نورهم زيات تاوان دی، دوهم په دی حيثيت سره چی کوم بدکار يابد رسم، کم سړی ايجاد کوی، پرده ددی خپل کار ګناه اوعذاب خوږی اوددی سره دهغو ټولو خلګو عذاب او وبال هم ده پرګردن باندی وی کوم چی ترقيامته پوری ددغه کار څخه متاثره کيږی او اخته کيږی په کښی، په دوهم آيت کی يی ددوی دابی حيايی په زياتو واضحو الفاظو کی داسی بيان کړه چی ، تاسی ښځی پريږدی ، دنارينه وو سره شهوت رانی کوی ، په دی کی يی اشاره وکړه چی دانسان دطبعی اوفطری خواهش دپوره کولو دپاره الله ﷻ يوه حلاله او جائزه طريقه دښځو سره دنکاح کولو مقرر کړي ده ، دا پريښوول اوغيرِ فطری طريقه اختيارول دنفس دخباثت او ذهنی ګندګی ثبوت دی .

په دی وجه صحابه وو ﷡ اوتابعينو اومجتهدينو امامانو ﷭ داجرم ترعامی بدکاری زيات سخت جرم اوګناه ګڼلی ده، امام اعظم ابوحنيفه ﷫ فرمايی داسی کار کوونکی ته داسی سزا ورکول په کار دی،

لکه څنګه چې دحضرت لوط ﷺ قوم ته دالله ﷻ دطرف څخه ورکول سویده چې دآسمان څخه کاڼي پر راوریدل اومځکه پر نسکوره سوه، نوپه دې وجه دې داسې سړي دیولوړ غره څخه راواچول سي او سربیره دې کاڼي پر واورول سي ، په مسند احمد ، ابوداود ، ترمذی، ابن ماجه کي په روایت دابن عباس ﷺ ذکر دی ، چې نبی کریم ﷺ دداسې کار کوونکو په باره کي فرمایلي دي ، فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُوْلَ به یعنی ددې کار کوونکي فاعل اومفعول دواړه قتلوی (ابن کثیر)

دآیت په آخرکي فرمایي بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ یعنی تاسي داسې قوم یاست چې دانسانیت ترحدوتلي یاست یعنی ستاسي اصل مرض دادی چې تاسي په هرکار کي دهغه تر حد وزی، دجنسي خواهش په باره کي هم داسې وسوه چې دخدای ﷻ ترمقررکړی حد ووتلاست او دفطرت څخه په خلاف کارکي اخته سواست په دریم آیت کي دحضرت لوط ﷺ دنصحیت په جواب کي دده دقوم جواب داسې ذکر سوی دی چې ددې خلګو څخه څه معقول جواب خو جوړ نسوپه ضدکي راغلل یوبل ته یې وویل چې داخلګ ډیر دپاکي اوصفایي دعوه کوي ددوی علاج دادی چې دوی دخپلې کلي څخه وباسو، په دریم اوڅلورم آیتونوکي دسدوم دقوم پردې بی حیایی اوبی باکي باندې دآسماني سزا ذکر دی، اودا چې پردې ټول قوم باندې دالله ﷻ عذاب نازل سو یوازې حضرت لوط ﷺ اودده یوڅو ملګری دعذاب څخه محفوظ پاته سوه، دقرآن کریم په الفاظوکي ، فَاَنْجَیْنٰهُ وَاَهْلَهٗ راغلي دي یعنی مونږ حضرت لوط ﷺ او دده اهل ته دعذاب څخه نجات ورکی .

دا اهل کوم خلګ وه؟ دځینو تفسیر لیکونکو حضراتو ویناده چې په اهل کي دوی انجلي وي کومي چې مسلماناني سوي وي ، ښځه یې نه وه مسلمانه سوی، دقرآن مجید په یوبل آیت کي: فَمَا وَجَدْنَا فِیْهَا غَیْرَ بَیْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِیْنَ ذکردی چې په دغه ټولو کلوکي ماسوا دیوه کور څخه څوك مسلمان نه وو، ددې څخه په ظاهره دا معلومیږي چې یوازې دحضرت لوط . دکور خلګ مسلمانان وه، کمو ته چې دعذاب څخه نجات ورکول سو، خوپه دې کي یې ښځه داخله نه وه، اوځیني تفسیر لیکونکي فرمایي چې داهل څخه مراد عام دی خپل کور والا اونورمتعلقین کم چې مسلمانان سوی وه، لنډه دا ده چې په شمیر یو څو تنه مسلمانان وه، دکومو چې الله ﷻ دعذاب څخه دمحفوظ کیدلو دپاره حضرت لوط ﷺ ته حکم ورکی چې دښځي څخه ماسوا نور اهل اومتعلقین روان کړه اودشپې په آخرکي ددې کلي څخه ووزې اوشاته به نه ګوری، څکه چې کوم وخت تاسي ددې کلي څخه ووزې نوپر دې کلي باندې به فوراً عذاب راځي، حضرت لوط ﷺ دخپل رب حکم ومنی اوخپل اهل او متعلقین یې دشپې په آخره کي دسدوم کلي څخه وایستل، دښځي متعلق یې دوه روایتونه دي، یو دا دی چې هغه ورسره نه ده وتلې، دوهم داچې ترڅه ځایه پوری ولاړه ، مګر دالله ﷻ دحکم خلاف یې شاته وکتل چې دکلي دخلګو حال ووینی، نو عذاب راونیوله ، دقرآن مجید په مختلفو ځایونو کي یې دا واقعه کله مجمله اوکله په تفصیل سره بیان کړي ده دلته په دریم آیت کي یوازې دومره ذکر دی چې مونږ حضرت لوط ﷺ او دده اهل اومتعلقینو ته دعذاب

څخه نجات ورکی، مگر دده ښځه په عذاب کی پاته سوه، دنجات ورکولو داصورت وو چی داخلک دی
په آخر دشپه کی دکلی څخه ووزی اوپه شاپسی دی نه گوری، په نورو آیتونو کی ذکردی.
په څلورم آیت کی پردی قوم دنازلیدونکی عذاب په لنډو لفظونوکی یوازی دومره ذکر سوی دی، چی پردوی یوعجیبه قسم باران ولیږل سو اوپه سورۃ هود کی ددی عذاب مفصل کیفیت داسی بیان سوی دی ، فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِیَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَیْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّیْلٍ مَّنْضُوْدٍ ا مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِیَ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ بِبَعِیْدٍ،
یعنی کله چی زموږ عذاب راغی نوکی موږ لاندی باندی او واورولی موږ پردوی ډبری دڅړط کانو کټ پر کټ نښانه سوی ستا درب سره اونه دی دغه کلی ددی ظالمانو څخه لیری.
ددی څخه معلومه سوه چی دلوړی څخه دکانو باران هم پر وسو او دلاندی څخه جبرئیل امین دغه ټوله مځکه لوړه کړه، نسکوره یی راواچوله او دکمو ډبرو باران چی پر وسو هغه کټ پرکټ دی، یعنی داسی مسلسل باران پر اوسو چی کټ پرکټ جمع سوی اوداډبری نښانه سوی وی، ځینی تفسیر لیکونکی فرمایی چی پر هره یوه ډبره دهغه سړی نوم لیکلی وو دکوم دهلاکت دپاره چی را اچول سوی وه او دسورۃ حجرپه آیتونوکی ددی عذاب څخه مخکی دا هم ذکر دی ، فَاَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَةُ مُشْرِقِیْنَ یعنی ونیول دوی چیغی دلمر ختو په وخت کی.
ددی څخه معلومه سوه چی اول دآسمان څخه سخت آواز دچیغی په صورت کی راغلی دی، بیا تردی وروسته دوهم عذاب راغی، دالفاظو دظاهر څخه دامعلومیږی چی ترچیغی وروسته اول مځکه نسکوره سوی ده ، بیا دزیاث ذلت اوسپکاوی دپاره ډبری په اورول سوي دی ، او دا هم ممکنه ده چی اول ډبری پر اورول سوی وی، بیا مځکه نسکوره سوی وی، ځکه چی دقرآن دبیان په طریقه کی داضروری نه ده چی دکوم شی ذکر اول سوی وی، هغه دی واقع سوی هم اول وی، دحضرت لوط . دقوم په هیبتناکو عذابونوکی دمځکی دنسکورولو سزا د دوی دفحش اوبی حیایی دکار سره خاص مناسبت هم لری چی ددوی دچپه ځای څخه کار اخیستل دی.

دسورة هود دآیت په آخرکی قرآن کریم دعربو دزیاث خبردار کولو دپاره داهم فرمایی ، وَمَا هِیَ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ بِبَعِیْدٍ یعنی دانسکور سوی کلی ددی ظالمانو څخه څه لیری نه دی، دشام دسفر پرلاره باندی هروخت دا ددوی په مخکی وی، مگر حیرانی داده چی دوی ورڅخه عبرت نه حاصلوی ، اودا نظاره یوازی دقرآن دنزول په وخت کی نه بلکه نن هم موجوده ده، دبیت المقدس او دأردن دنهر په مینځ کی نن هم دغه دمځکی ټکره دبحرِ لوط یابحرِ میت په نوم سره بلل کیږی، ددی مځکه دسطحِ سمندر څخه ډیره ژوره ده اوددی پربوه خاص حصه باندی ددریاب په صورت کی یوعجیبه قسم اوبه موجودی دی، چی هیڅ جاندار ماهی چنگښه اونور په کښی ژوندی نه سی پاته کیدی ، په دی وجه ده ته مردار دریاب وایی، دی مقام ته سدوم ویل کیږی، نَعُوْذُ بِاللهِ مِنْ عَذَابِهٖ وَغَضَبِهٖ (یاالله! موږ دخپل قهر اوغضب څخه په آمان کی)

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم

اومدین طرف ته مولیږلی وو د دوی ورور شعیب ته ویې ویل ای زماقومه ابندگی کوی دالله نسته تاسی ته

مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ

معبود دهغه څخه ماسوا ، تاسی ته رسیدلی دی د لیل ستاسی درب دطرف څخه نو پوره کړی ناپ

وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

اوتول اومه کموی خلقوته دهغو شیانو څخه اوخرابی مه غورځوی په مځکه کی

بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَ

ددې داصلاح څخه وروسته ، دا ښه ده ستاسی دپاره که تاسی ایماندار یاست ،

لَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ

او مه کښینئ په لارو باندی چی بیروی او بندوی د الله ﷻ دلاری څخه

اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا

هغه کوم چی ایمان راوړی په هغه اولټوی په کی عیب ، او یاد کړی کله چی واست تاسی دیرلږ

فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ

بیا یې تاسی زیات کړاست ، او وګوری چی څنګه سو انجام دفساد کوونکو ؟ اوکه په تاسی کی

طَائِفَةٌ مِّنكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا

یوه ډله ایمان راوړی ، په هغه چی زما په لاس رالیږلی سوی دی ، او یوه ډله ایمان را نه وړی

فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾

نو صبر کوی ، ترهغه چی الله ﷻ فیصله وکړی په مینځ زمونږ کی اوهغه دټولو څخه ښه فیصله کوونکی دی .

لنډتفسیر: اومونږ دمدین (والاوو) طرف ته ددوی ورور شعیب (علیه السلام) پیغمبر جوړکړی، ولیږی، ده (مدین

والاوو ته یې) وفرمایل چې زما قومه! تاسې (یوازې) دالله ﷻ عبادت کوې دهغه څخه ماسوا ستاسې
څوك معبود (دعبادت قابل) نشته تاسې ته ستاسې دپروردګار دطرف څخه (زما پرنبوت باندې) واضح
دلیل (چې یومعجزه ده) راغلې دی (کله چې زمانبوت ثابت دی) نو (په شرعي حکمونو کې زما خبره ومنئ
لکه چې زه وایم چې) تاسې ناپ اوتول پوره پوره کوې اوخلګوته ددوی په شیانو کې نقصان مه کوې (لکه
چې ستاسې عادت دی) اوپرمخ دمځکې پس تردې چې (په تعلیم توحید اوراتلو دپیغمبرانو او واجبېدو
دعدل اوادا کولو دحقونو دپیماني اوتلې سره) ددې اصلاح سوې ده، فساد مه خپروی (یعنې ددې
حکمونو مخالفت او کفرمه کوې چې موجب دفساد دی) دا (څه چې زه وایم په دې عمل کول) ستاسې
دپاره (په دنیا اوآخرت دواړو کې) نفع ده که تاسې (زما) تصدیق کوې (چې پردې دلیل قائم دی، او
دتصدیق سره عمل کوې، نو په ذکر سوو کارونو کې ددواړو جهانونو نفع ده، په آخرت کې خوظاهره ده
چې نجات به وې اوپه دنیاکې په شریعت په عمل کولو سره امن اوانتظام قائم وې اوخاص کرېه ناپ
اوتول کې پوره والي کول دتجارت دترقي سبب دی) اوتاسې پرسرکونو باندې په دې غرض مه کښېنئ
چې په الله ﷻ ایمان راوړونکې (دایمان راوړلو له کبله) بیروې او (دوې) دالله ﷻ دلارې (یعنې ایمان څخه
منع کې اوپه دې (لاره) کې کوږوالي (اوشبهات) تلاښ کوې (چې بې ځایه اعتراضونه جوړوې اوخلګ
غولوې داخلګ دذکرسوې ګمراهي سره، په دې ګمراهي کې هم اخته وه، چې په سرکونوبه کښېناستل
راتلونکې خلګ به یې لمسول چې په حضرت شعیب ﷺ ایمان مه راوړې کنې مونږبه تاسې مړه کو مخ
ته دنعمت په یادولو سره ترغیب دي اوپه یادولو دبد بختي سره ترهیب دی یعنې) اوهغه حالت یادکې
کله چې تاسې (په شمار یامال کې) کم واست بیا الله ﷻ تاسې (په شمار یامال کې) زیات کړاست (داخو
ترغیب وو دایمان راوړلو دپاره) او وګورې چې څنګه بدانجام سو دفساد (یعنې دکفر اودروغ کوونکو
اوظلم) کوونکو (لکه قوم دنوح ﷺ، عاد اوثمود چې تیر سوېدې، دغه ډول پرتاسې دعذاب راتلو بېره
ده داترهیب یعنې بېرول دې په کفر) اوکه چېرې (تاسې ته دعذاب نه راتلو په دې سره شبهه وې چې) په
تاسې کې ځینو (خو) په دې حکم په کم سره چې زه رالېږل سوې یم، ایمان راوړې دی اوځینو ایمان نه دی
راوړې (اوبیا هم دواړې فرقې په یو ډول حالت کې دی ذاسې نه ده چې پرایمان نه راوړونکو باندې عذاب
راغلی وی، ددې څخه معلومېږې چې ستا دعذاب څخه دابیرول بې معنی دی) نو (ددې شبهې جواب
دادی چې فوراً دعذاب نه راتلو څخه داڅنګه معلومه سوه چې عذاب به نه راځي) لږ صبروکې تردې چې
زمونږ (دواړو فرقو) په مینځ کې الله ﷻ عملي فیصله کوونکې دی (یعنې عذاب به نازل کې، مومنانوته
به ورڅخه نجات ورکې او کفاربه په هلاك کې) اوهغه ترټولو فیصله کوونکو ښه دی (چې دهغه فیصله
بالکل مناسبه وی)

معلومات اومسئلې: دانبیاء ﷺ قصې دکومو سلسله چې دتیرو آیتونو څخه راروانه ده په دوی کې
پنځمه قصه دحضرت شعیب . اودده دقوم ده کومه چې په ذکر سوو آیتونو کې بیان سوې ده ، حضرت

شعیب ﷺ دمحمد بن اسحٰق دروایت مطابق دحضرت ابراهیم ﷺ دزوی مدین په اولادکی دی او دحضرت لوط ﷺ سره هم دقرابت تعلق لری ، مَدیَنْ دحضرت ابراهیم ﷺ اولاد دی دده نسل او اولاد هم دمدین په نوم سره مشهور سو ، اوپه کوم کلی کی چی دوی اوسیدل هغه ته هم مدین وایی ، گواکی مدین دیو قوم هم نوم دی اودیو ښارهم ، داښار نن هم دأُردن مشرقی بندرگاه معان ته نژدی موجود دی ، په قرآن کریم کی بل ځای دحضرت موسٰی ﷺ په قصه کی ارشاد دی ، وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدیَنَ په دی کی هم دغه کلی مراد دی (ابن کثیر)

حضرت شعیب ﷺ ته دده دښه بیان په وجه سره خطیب الانبیاء ویل کیدی (ابن کثیر ، بحرِ محیط) ، حضرت شعیب ﷺ چی کم قوم ته لیږل سویدی په قرآن کریم کی یی کله دوی داهل مدین اواصحاب مدین په نوم سره ذکر کړی دی او کله داصحاب ایکه په نوم ، دایکه معنٰی ځنگل اوصحرا ده .

ځینی تفسیر لیکونکی حضرات فرمایی چی دا دواړه قومونه جلا جلا وه ، ددواړو کلی هم جلا وه ، حضرت شعیب ﷺ په دوی کی اول یو قوم ته ولیږل سو ، ددوی تر هلاکت وروسته بل قوم ته مقرر سو ، پردواړو قومونو باندی چی کم عذاب راغلی دی ، دهغه الفاظ هم مختلف دی ، پراصحاب مدین باندی کله د ، صیحة او کله د ، رجفة عذاب ذکردی اوپر اصحاب ایکه باندی عذاب د : ظلّة ذکرسوی دی ، دصیحة معنٰی چیغه اوسخت آوازدی ، درجفة معنٰی زلزله ده اوظله سائبان (سایوان) ته ویل کیږی ، پراصحاب ایکه باندی دعذاب داصورت جوړ سوچی اول پرټول کلی سخته گرمی راغله چی ټول قوم ورڅخه په چیغو سو ، بیا دوی ته پرنژدی ځنگل باندی یوه توره وریځ راغله چی پردغه ځنگل باندی خپره سوه اویخی هواگانی په کښی وچلیدی چی دایی ولیدل نودټول کلی خلگ تردغه وریځی لاندی راجمع سول ، دغه ډول دا خدایی مجرمان بغیر دڅه وارنټ (اخطار) او سپاهیانو څخه پر خپلو پښو راغلل او دخپل دهلاکت په ځای کی جمع سول ، کله چی ټول راغونډ سول نو دوریځی څخه ورباندی اور را واوریدی اوپر مځکه هم زلزله راغله چی داټول په هلاك سول ، اوځینی تفسیر لیکونکی حضرات فرمایی چی اصحابِ مدین او اصحاب ایکه دیوقوم نوم دی اودعذاب کوم دری قسمونه چی اوس ذکر سول ، دری سره په دی قوم جمع سوی دی ، اول دوریځی څخه اور واوریدی بیا سخت آواز راغی اوبیا زلزله راغله ، ابنِ کثیر دا اختیار کړي دی .

پرهرحال دا دواړه قومونه جلا جلا وی اوکه دیوقوم دوه نومونه وی ، حضرت شعیب ﷺ چی کوم دحق پیغام دوی ته ورکی ، هغه په اول اودوهم آیتونو کی ذکر دی ، ددی پیغام ترتفسیر مخکی په دی پوه سی چی اسلام کوم چی دټولو پیغمبرانو ﷺ شریك دعوت دی ، ددی خلاصه دحقونو ادا کول دی ، بیا حقونه په دوه قسمه دی ، یوسیده په سیده دالله ﷻ حقونه دی چی ددی په کولو یاپاته کولو پوری دانسانانو څه معتد به نفع او نقصان متعلق نه دی ، لکه عبادتونه ، لمونځ روژه او نور ، دوهم دبندگانو حقونه دی ، چی تعلق یی دانسانانو سره دی اودا قوم ددی دواړو حقونو څخه بی خبره اوددواړو خلاف

کاربی کوی، دی خلگوپه الله ﷻ او دهغه په رسولانو ایمان نه راوړی او دالله ﷻ دحقونو خلاف ورزی یی کوله اوددی سره سره به یی په اخیستلو او خرڅولوکی ناپ اوتول کموی اودخلګو حقونه به یی ضائع کول، اوپر دی سربیره لادا چی پرلارو اوسړکونو باندی به کښینستل اوراتلونکی به یی بیرول اولوټول به یی اوپه حضرت شعیب ﷺ باندی دایمان راوړلو څخه به یی خلګ منع کول؛ دغه ډول یی پرمنځ دمځکی یوفساد پورته کړی وو، دا ددوی سخت جرمونه وه دکمو داصلاح دپاره چی حضرت شعیب ﷺ رالیږل سوی وو.

دذکر سوو آیتونو په اولنیو دوو آیتونوکی ددی قوم داصلاح دپاره حضرت شعیب ﷺ دری خبری فرمایی ، اول ، يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ يعنی ای زما قومه! تاسی دالله ﷻ عبادت کوی دهغه څخه ماسوا بل څوك ستاسی لائق دعبادت نسته ، دا دتوحید هغه دعوت دی چی ټولو پیغمبرانو ﷺ ورکړي دی اوکوم چی دټولو عقیدو اوعملونو روح دی کله چی دا قوم هم په مخلوق پرستی کی اخته او دالله ﷻ دذات اوصفاتو څخه او دهغه دحقونه څخه غافله وو، په دی وجه دوی ته هم ترټولو اول داپیغام ورکول سو، او وبی فرمایل ، قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ يعنی تاسې ته ستاسی درب دطرف څخه واضح دلیل راغلی دی ، دلته دواضح دلیل څخه مراد هغه معجزی دی کومی چی دحضرت شعیب ﷺ په لاسوظاهری سوی په تفسیر بحرِ محیط کی مختلف صورتونه ددی معجزو ذکر سوی دی.

په دوهم آیت کی دافرمایی: فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ په دی کی دکیل معنٰی ده ناپ، پیمانه، اومیزان په معنٰی دوزن (تللو) په معنٰی کی دی او دبَخس معنٰی ده، دچاپه حق کی کمی کول نقصان رسول دی، معنٰی دآیت داده: چی تاسی ناپ تول پوره کوی او دخلګوپه شیانوکی کمی کول اوورته نقصان رسول مه کوی، په دی کی خویی اول دیوخاص جرم څخه منع وفرمایله کوم چی به یی داخیستلو اوخرڅولو پروخت دناپ اوتول دکمی په صورت کی کوی، بیایی: لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ وفرمایل اوپه هرقسم حقونوکی یی کمی اوکوتاهی عامه کړه، برابره خبره ده که دمال سره تعلق لری اوکه دعزت اوآبرو سره یا دبل څه شی سره (بحرِ محیط)، ددی څخه معلومه سوه چی لکه څنګه چی په ناپ تول کی ترحق کم ورکول حرام دی ، دغه ډول په نورو انسانی حقونوکی کمی کول هم حرام دی، دچا پرعزت اوآبرو باندی حمله کول، یادڅه درجی اومرتبی موافق دده احترام نه کول، دچا حکم منل چی واجب دی دهغوی په حکم منلوکی کوتاهی کول، یا دکم سړی تعظیم اوعزت چی واجب دی په هغه کی کوتاهی کول داټول کارونه په دی جرم کی داخل دی، کم چی دحضرت شعیب . قوم کول، دحجة الوداع په خطبه کی نبی کریم ﷺ دخلګو عزت د دوی دوینی برابر واجب الاحترام او دحفاظت قابل مقرر کړي دی ددی هم حاصل دا دی ز

په قرآن مجیدکی چی کم ځای دمطففین او تطفیف ذکر راغلی دی په دی کی داټول شیان داخل دی، حضرت فاروق اعظم ﷺ یو سړی ژر ژر پررکوع سجده کولو باندی ولیدی نو ویی فرمایل ، قَدْ طَفَّفْتَ

یعنی تا په ناپ اوتول کی کمی وکړه (موطاء امام مالك) مراد دادی چی دلمونځ کوم حق دی هغه تاپوره نه کی، په دی کی دلمانځه حق پوره نه ادا کول یی دتطفیف په لفظ سره تعبیر کړي دی ز
دآیت په آخرکی فرمایی: لَا تُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا یعنی دمځکی تر اصلاح وروسته په دی کی فساد مه خپروی، داجمله په دی سورة اعراف کی مخکی هم راغلی ده، هلته ددی معنٰی په تفصیل سره بیان سویده چی دمځکی ظاهری اصلاح دهرشی په خپل ځای کی خرځول او دحدودو رعایت کول اوعدل اوانصاف پرقائمولو باندی موقوفه ده اوباطنی اصلاح یی دالله ﷻ سره په تعلق او دالله ﷻ دحکمونو په اطاعت باندی دغه دوول دمځکی ظاهری اوباطنی فساد ددی اصولو په پریښوولو باندی پیدا کیږی، دحضرت شعیب ﷺ قوم داټول اصول دپامه غورځولی وه چی ددی په وجه په مځکه کی ظاهری اوباطنی فساد راپورته سوی وو، په دی وجه دوی ته دا نصیحت وسو چی ستاسی عملونه ټول په مځکه کی فساد پورته کوونکی او دمځکی خرابوونکی دی ، په دی وجه ددی ځخه راوګرځی.
بیا فرمایی ، ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ یعنی داخبره ستاسی دپاره نفع منده ده که تاسی زماخبره ومنی، مطلب دادی چی که تاسی ددی خپلو ناجائزو کارونو ځخه راوګرځی نوپه دی کی ستاسی ددین اودنیا کامیابی اوبهبود دی، ددین او دآخرت کامیابی خوښکاره ده چی دالله ﷻ دحکمونوپه منلو پوری تړلی ده اوددنیا کامیابی په دی وجه چی کله خلګوته معلومه سی چی فلانی سړی په ناپ اوتول کی اوپه نورو حقونوکی په دیانتداری سره کار کوی نوپه بازارکی دده اعتبار قائم سی او تجارت یی ترقی کوی، په دریم آیت کی چی کم دا ارشاد دی چی تاسی دخلګو دبیرولو او ترهولو اودالله ﷻ دلاری ځخه دمنع کولو دپاره په لارو سرکونو مه کښینی ، ددی مطلب ځینو تفسیر لیکونکو دا مقرر کړي دی چی دا دواړی جملی یو مطلب ادا کوی چی داخلګ پرلارو باندی کښینی اوحضرت شعیب ﷺ ته راتلونکی منع کوی او بیروی او ترهوی یی ، ددی ځخه یی منع کړل.
اوځینی حضرات فرمایی چی د دوی دادواړه جرمونه جلا جلا وه، په لاروکی به کښینستل لوټ ماربه یی هم کوی اوپه حضرت شعیب ﷺ به یی دایمان راوړلو ځخه هم منع کول ، په اوله جمله کی اول مضمون اوپه دوهمه کی دوهم مضمون بیان سوی دی، په تفسیرِ بحرِ محیط اونورو کی یی هم دا اختیار کړي ده اوپر لارو کښینستلو اولوټ مار کولوکی یی داهم داخله کړي ده کوم چی دشریعت ځخه خلاف دناجائز ټیکس دوصولو دپاره په لاروکی چوکی (تانی) جوړ وی.
علامه قرطبی رحمه الله فرمایی چی کوم خلګ په لاروکی کښینی، ناجائز ټیکس وصولوی ، دوی هم دحضرت شعیب ﷺ دقوم په دوول مجرمان دی ، بلکه تر دوی زیات ظالمان او جابران دی ، دآیت په آخر کی فرمایی ، وَتَبْغُوْنَهَا عِوَجًا یعنی تاسی خلګ دالله ﷻ په لاره کی عیبونه لټوی چی کله دګوتی ځای ورکول سی نو داعتراضونو او شبهو دفترونه ورپسی خلاص کی او دخلګو دحق دین ځخه دبیزاره کولو کوشش کوی.

تردي ورورسته دآیت په آخرکې فرمایي . وَاذْكُرُوٓا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيْلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ په دې کې ددعوت خلکو دپاره دترغیب اوترهیب دواړه اړخونه استعمال شوي دي. اول خو دترغیب دپاره یې داد ﷺ دامت ورپاد کې چې تاسې مخکې په شمېر اوعدد کې کم واست الله ﷻ ستاسې نسلونه زیات کړ اوبیا لږی قوم یې درڅخه جوړ کې پادمال اوسامان په اعتبار سره کم واست. الله ﷻ دولت درکړ او غنیان یې کړاست، بیا دډېرولو دپاره فرمایي چې ترخان دمخکې فساد کوونکو قومونو پرانجام بلدې نظر واچوي چې پرقوم نوح عاد، ثمود اولوط باندې کوم کوم عذابونه راغلي دي. چې تاسې دېرې څخه کار واخلی

په پنځم آیت کې ددې قوم دېرې شبهې جواب دی ، چې دحضرت شعیب علیه السلام دایمان تر دعوت وروسته داقوم په دوو حصوکې تقسیم شو، چا ایمان راوړی او خولک منکر پاتې شول ، مگر په ظاهري اعتبار سره په دواړوکې څه فرق نه وو، دواړه قومونه یو دول په آرام او عیش کې وو ، نوکه منکروالی څه جرم وی نومجرم ته به سزا ورکول کېده ، ددې په جواب کې فرمایي ، فَاصْبِرُوْا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا یعنی ظلواری سه کوی الله ﷻ په خپله بردباری اوکرم سره مجرمانو ته مهلت ورکوی، کله چې حقوی بالکل سرکښه شي نوبیا فیصله کول کېږی، ستاسې هم داحال دی که تاسې دخپل انکار څخه راونه گرځېدلست نو ډېر زر به په منکرانو فیصله کوونکی عذاب راسی

اتمه پاره ختمه شوه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf شو. د دعا په هیله احمدي ا واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاري پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمۃ اللہ علیہ

پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیر احمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقّانی) او مولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵٦)

پاره (۹)

خپرونکې

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲٦٦۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

اللهم اختم لنا بالخير والسعادة والبشارة والايمان

....

قَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ لَنُخْرِجَنَّكَ يٰشُعَيْبُ

ووبل سردارانو کوم چې متکبران وه دده په قوم کې مونږ به خامخا وباسو ای شعیبه تا

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَآ اَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِيْ مِلَّتِنَا ۗ قَالَ اَوَ

او هغه کوم چې ایمان راوړی تا سره دخپل ښار څخه یا داچې تاسی واپس سی زمونږ دین ته ، ویې ویل که

لَوْ كُنَّا كٰرِهِيْنَ ﴿۸۸﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِيْ مِلَّتِكُمْ

څه هم مونږ یې بد ګنو هم ، بیشکه مونږ به دروغ جوړ کړو په الله باندی ، که واپس سو ستاسی دین ته

بَعْدَ اِذْ نَجّٰىنَا اللّٰهُ مِنْهَا ۗ وَمَا يَكُوْنُ لَنَآ اَنْ نَّعُوْدَ فِيْهَآ اِلَّآ اَنْ

پس ددې چې نجات راکی مونږ ته الله ددې څخه ، اونه دی لائق مونږ لره چې واپس سو دی ته مګر دا که

يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا ۗ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ۗ

وغواړی الله، رب زمونږ کیر کړی دی هر یو شی رب زمونږ په خپل علم کی ، خاص په الله مونږ توکل کړی دی

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفٰتِحِيْنَ ﴿۸۹﴾

ای زمونږ ربه ا فیصله وکړی په مینځ زمونږ او زمونږ دقوم کی په انصاف سره ، او ته دټولو څخه ښه فیصله کوونکی یی

وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ قَوْمِهٖ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا

او ووبل سردارانو کوم چې کافران وه دده په قوم کی که تابعداری وکړه تاسی دشعیب

اِنَّكُمْ اِذًا لَّخٰسِرُوْنَ ﴿۹۰﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوْا فِيْ

نو تاسی به بیشکه خراب یاست ، بیا ونیول دوی زلزلی نو سحر ته سول

دَارِهِمْ جٰثِمِيْنَ ﴿۹۱﴾ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا شُعَيْبًا كَاَنْ لَّمْ يَغْنَوْا

په خپلو کورونو کی نسکور پراته ، چا چې دروغجن کړی وو شعیب ګویا چې چیری هم دغه ځای نه وو

فِيهَا ۛ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخٰسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلّٰى

چا چي دروغجن کړی وو شعيب ﷺ هغوی سول خراب ، نوو ګرځي دی

عَنْهُمْ وَقَالَ يٰقَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسٰلٰتِ رَبِّيْ وَنَصَحْتُ

د دوی څخه او ويی ويل ای زما قومه! ما ورسوی تاسی ته پيغام دخپل رب او خير خواهی

لَكُمْ ۚ فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كٰفِرِيْنَ ﴿٩٣﴾ ع

می وکړه ستاسی اوس څه افسوس وکړم په کافرانو باندی

تفسير: دده دقوم متکبرانو سردارانو (چی کله دا خبری واوريدی نو دوی په ګستاخی سره) وويل چی ای شعيبه! (ياد ساته) مونږ به تا او ستا ملګری کومو چی ايمان راوړی دی، دخپل کلی څخه وباسو يا به داسی اوسی چی تاسی زمونږ مذهب ته واپس راسی (نو البته مونږ به درته هيڅ نه وايو، داخبره يی دمومنانو دپاره څکه وکړه چی دغه خلګ ترايمان مخکی پردی طريقه دکفر باندی وه، ليکن دحضرت شعيب ﷺ په حق کی سره ددی چی دانبياوو عليهم السلام څخه هيڅکله هم کفرنه وی صادر سوی خوپه دی وجه يی وويل چی ترپيغمبر کيدو مخکی دده پرچپ پاته کيدو دوی داګڼله چی دده عقيده به هم زمونږ په شان وی) شعيب (ﷺ) جواب ورکی چی آيا مونږ به ستاسی مذهب ته راسو که څه هم مونږ (په دليل دبصيرت سره) دا بد (او دنفرت قابل) هم ګڼو (يعنی کله چی ددی پرباطل والی دليل قائم دی نومونږ څنګه دا اختيارکو) مونږ خو به په الله ﷻ لوی د دروغو تهمت لګوونکی سو (که خدای مه که) مونږ ستاسی مذهب ته راسو (خاص کړ) ورروسته تردی چی الله ﷻ مونږ ورڅخه خلاص کړی يو (څکه چی اول خو مطلقًا کفر حق دين ګڼل دا په الله ﷻ تهمت لګول دی چی دا دين (معاذ الله) دالله خوښ دی اوخاص کر دمومن کافر کيدل ، چی کله ورروسته ترعلم او دحق دليل ترقبولو دی ، نو دا خو نور زيات تهمت دی ، يو خو هغه تهمت، دوهم دغه تهمت چی الله ﷻ ماته ددليل علم راکړی وو کوم چی ماحق ګڼی هغه علم يی غلط راکړی وو اوحضرت شعيب ﷺ لفظ دواپس کيدو دنورو دغلبی په وجه ويلی دی اويا د دوی دګمان په وجه يی فرضی ويلی دی) اوزمونږ څخه ممکنه نه ده چی ستاسی مذهب ته واپس راسو ليکن البته که چيری الله ﷻ چی زمونږ مالك دی (زمونږ په) تقدير (کی) مقرر کړی وی (چی ددی مصلحت دهغه په علم کی دی نوخير دابله خبره ده) زمونږ درب علم پرهرشی چاپيره کيدونکی دی (اوپه دغه علم سره دټولو تقديرونو مصلحتونه ورته معلوم دی مګر) مونږ په الله باور لرو (او دباور سره دا اميد کوو چی هغه به مونږ پرحق دين باندی ثابت ولری اوپه دی سره دا شبهه نسی کيدی چی ددوی دخپلی خاتمی په خير

سره کیدو باندی یقین نه وو ، انبیاوو علیهم السلام ته ددی یقین ورکول کیږی ، بلکه ددی څخه مقصود خپله عاجزی ظاهرول اوځان مالك ته سپارل دی چی دنبوت دکمال سره لازمی دی ، اوکه دنورو مومنانوپه اعتبار سره واخیستل سی ، نو بیا خو په کښی ګر سره اشکال نسته ، دا جواب یی ورکی نوکله چی یی ولیدل چی په دوی خبره اثر نه کوی او دایمان راوړلو بالکل امید نسته نودوی ته یی خبره کول پریښوول دالله ﷻ څخه یی سوال وکی چی) ای زمونږ پروردګاره! زمونږ او زمونږد (دی) قوم په مینځ کی فیصله وکی (کمه چی همیشه) دحق موافق (کوی، ځکه چی دخدایی فیصلی سره حق والی لازم دی، یعنی اوس په عملی طورباندی دحق حقوالی اودباطل باطلوالی واضح کی) اوته تر ټولو ښه فیصله کوونکی یی او دده دقوم (دغو ذکر سوو) کافرو سردارانو (چی دحضرت شعیب علیه السلام دابلیغ تقریر واوریدی نوبیره ورسره پیدا سوه چی هسی نه پر اوریدونکو یی اثر ونه سی ، په دی وجه دوی نورو کافرانو ته) وویل چی که تاسی دشعیب (علیه السلام) پرلاره روان سواست نوبیشکه لوی نقصان به وکی (ددین هم ځکه چی زمونږ مذهب حق دی اوحق پریښوول خساره ده، اوددنیا هم ځکه چی په پوره ناپ اوتول کی به بچت کم وی، غرض داچی دوی ټول پرخپل کفر اوظلم ټینګ سول نو اوس عذاب راغی) پس دوی زلزلی ونیول پس په خپلو کورونوکی نسکور پراته پاته سول چاچی شعیب (علیه السلام) دروغ کړی وو (او دمسلمانانو د دوی دکورونو څخه ایستلو ته تیاروه په خپله) ددوی داحالت سولکه چی دوی په خپلو کورونوکی هیڅکله اوسیدلی نه وه، چاچی شعیب (علیه السلام) دروغ کړی وو (اودده تابعداری کوونکوته یی تاوان کوونکی ویلی وه په خپله) دوی په تاوان کی پریوتل، دغه وخت شعیب (علیه السلام) ددوی څخه مخ واړوی، روان سو او (په طور دافسوس یی فرضی خطاب وکی) ویی فرمایل چی ای زما قومه! ماخو تاسی ته دخپل پروردګا راحکام رسولی وه (په کومو چی عمل کول دهرقسم کامیابی سبب وو) اوما خوستاسی (ډیره) خیرخواهی وکړه (چی په قسم قسم پوه کولو می تاسی پوه کړاست ، مګر افسوس چی تاسی ونه منله او دا بده ورځ مو ولیده ، بیایی د دوی عناد اوکفر اونور یاد کی ویی فرمایل چی کله دوی په خپلو لاسونو دا مصیبت واخیستی نو) بیازه په دی کافرانو خلګو (د دوی په هلاکت) ولی غم وکړم .

معلومات اومسئلي: حضرت شعیب علیه السلام ته چی کله قوم داوویل چی که ته پرحقه وای نوستا منونکی به ښه په ناز اونعمت کی وای اوپرنه منونکوبه عذاب راتلی، مګر کیږی داسی چی دواړی ډلی په برابره درجه کی دآرام ژوند تیروی ، نومونږ تا څنګه رښتینی وګڼو، نو په دی باندی حضرت شعیب علیه السلام وفرمایل چی تلواری مه کوی ، ډیر ژربه الله ﷻ زمونږ اوستاسی په مینځ کی فیصله وکی ، پردی باندی دقوم تکبر کوونکو سردارانو هم هغه خبره وکړه کمه چی همیشه ظالمان اومتکبره خلګ کوی، چی ای شعیبه یاخوته اوکومو خلګو چی په تا ایمان راوړی دی هغه ټول زمونږ مذهب ته واپس راسی ، کنی مونږ به تاسی ټول دخپل کلی څخه وباسو .

د دوی مذهب ته بیرته راتلل دحضرت شعیب علیه السلام دقوم دمومنانو متعلق خوپه دی وجه رښتینی دی چی

دغه ټول مخکې ددوی پرمذهب اوطریقه باندې وه، بیا دحضرت شعیب . په دعوت باندې مسلمانان سول، مګر حضرت شعیب عليه السلام خویوه ورځ هم ددوی پرباطل مذهب اوطریقه باندې نه دی پاته سوی اونه دالله ﷻ یو رسول هیڅکله هم دیو مشرکانه باطل مذهب پیروی کولی سی، نوبیا دده دپاره دا وېناچې زمونږ مذهب ته بیرته راسه ، غالبًا په دې وجه وه چې تر پیغمبر کیدلو مخکې حضرت شعیب عليه السلام ددې خلګو په باطلو خبرو اوکارونو باندې خاموش وو او په قوم کې شریك اوسیدی، په دې وجه د دوی خیال دحضرت شعیب عليه السلام په باره کې هم دا ووچې دی هم زمونږ هم خیال اوزمونږ په مذهب کې دی، دایمان ددعوت څخه وروسته دوی ته معلومه سوه چې دده مذهب زمونږ څخه جلا دی، اوخیال یې وکې چې دی زمونږ دمذهب څخه ووتی، حضرت شعیب عليه السلام جواب ورکې ، اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِيْنَ یعنی آیا ستاسی دا مطلب دی چې ستاسی دمذهب ناخوښه اوباطل ګڼلو باوجود مونږ ستاسی په مذهب کې داخل سو او مراد ددې څخه دادی چې داسی هیڅکله نسی کیدی تردې ځایه پورې داولنی آیت مضمون دی .

په دوهم آیت کې دی چې حضرت شعیب عليه السلام خپل قوم ته وفرمایل چې ستاسې دباطل مذهب څخه الله ﷻ مونږته نجات راکی نوتردې وروسته که مونږ ستاسی باطل مذهب ته واپس سو نو دابه زمونږ دطرف څخه په الله ﷻ سخت ددروغو بهتان وی ، ځکه چې اول خوپه خپله شرك اوکفر خپل مذهب جوړول دامعنی لری چې دا دالله حکم دی، نودا پرهغه بهتان اودروغ جوړول دی، ددې څخه علاوه دایمان راوړلو اوعلم اوپوهې حاصلولو څخه وروسته بیا دکفر طرف ته واپس کیدل ګواکې داویل دی چې اولنی طریقه باطله اوغلطه وه، حق اوصحیح داطریقه ده کومه چې می اوس اختیارکړه اوظاهره ده چې داغبرګ دروغ اوبهتان دی ، چې حق ته یې باطل وویل اوباطل ته حق، دحضرت شعیب عليه السلام په دې وېناکې یوقسم دعوی وه چې مونږ اوس ستاسی مذهب ته نسو واپس کیدی، او داسی دعوی کول په ظاهره دبندګی څخه خلاف ده، کمه چې دالله ﷻ ددربار دنژدیکانو او داهل معرفت والاوو دشان لائقه نه ده، په دې وجه فرمایی . مَا يَكُوْنُ لَنَا اَنْ نَّعُوْدَ فِيْهَا اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا یعنی مونږ ستاسی مذهب ته هیڅکله نه سو واپس کیدی بغیر ددې څخه چې (خدای مه که) زمونږ درب رضا اواراده زمونږ دګمراه کولو وسی، زمونږ درب علم پرهرشی چاپیره کوونکی دی مونږپر هغه باندې باور کړي دی .

په دې کې دخپلې عاجزی اوکمزوری اظهار اوپه الله ﷻ باندې توکل اوځان ورته سپارل دی کوم چې دکمالاتو دنبوت څخه دی، چې مونږ څه یو چې دیو کار دکولو یا ورڅخه دځان ساتلو دعوی وکو، دیونیکی کول یا دیوی بدی څخه محفوظ کیدل ټول دالله ﷻ په فضل سره دی ، لکه چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، لَوْ لَا اللّٰهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا یعنی که دالله ﷻ فضل نه وای نو مونږ ته به دصحیح لاری هدایت نه وای سوی اونه به مونږ صدقه اوخیرات کړی وای اونه به مونږ لمونځ کړی وای .

تردې پورې چې دقوم دمتکبره سردارانو سره ترخبروکولو وروسته کله چې حضرت شعیب عليه السلام ته دا اندازه وسوه چې په دې خلګو دځه خبری هیڅ اثر نه کیږی ، نو اوس یې دوی ته خطاب کول پریښودل،

الله ﷻ ته يې سوال وکړ ، رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ يعنې اې زمونږ پروردګاره! زمونږ او زمونږ دقوم په مينځ کې فيصله وکړې دحق موافق اوته ترټولو ښه فيصله کوونکې يې.
حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمايي چې دلفظ دفتح معنى دلته دفيصلې کولو ده ، په دې معنى سره فاتح په معنى دقاضي سره راځي (بحر محيط)
اوپه حقيقت کې په دې الفاظوسره دحضرت شعيب ﷺ مقصد دخپل قوم څخه دکفارودپاره دهلاکت دعاوه کومه چې الله ﷻ قبوله کړه اوداخلق يې دزلزلې په ذريعه هلاك کړل ، د دوهم آيت مضمون ختم سو په دريم آيت کې دحضرت شعيب ﷺ دقوم متکبرو سردارانو دايوه ګمراه کوونکې خبره کړې ده چې دوی په خپل مينځ کې وويل يايي خپلو تابعدارو ته وويل چې که تاسې دشعيب ﷺ تابعداری وکړه نوتاسې به ډيربې وقوفه اوجاهلان وګرځول سئ (بحر محيط عن عطاء) په څلورم آيت کې يې ددې سرکښه قوم دعذاب واقعه داسې ذکر کړې ده ، فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ يعنې دوی سختې اولوی زلزلې ونيول چې په دې سره دوی په خپلو کورونوکې نسکور پراته پاته سول.
دحضرت شعيب ﷺ دقوم عذاب په دې آيت کې زلزله راغلې ده او په نورو آيتونو کې ، فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ راغلې دی ، ددې معنى دا ده چې دوی د يَوْمِ الظُّلَّةِ عذاب ونيول ، د ، يَوْمِ الظُّلَّةِ : معنى ده دسايې وريځ ، ددې مطلب دا دی چې په دوی باندې اول توره وريځ راغله چې ټول لاندې ورته جمع سول نو ددغې وريځې څخه په دوی باندې کاڼي يا اور واوريدی.
حضرت عبدالله بن عباس ﷺ په دې دواړو آيتونوکې دمطابقت دپاره فرمايي چې دحضرت شعيب ﷺ په قوم باندې اول خو داسې سخته ګرمي مسلطه سوه لکه دجهنم دروازه چې يې د دوی په طرف خلاصه کړې وي چې په دې سره ددوی ساه بنديدل شروع سول ، نه به چاته په سايه کې آرام ورتلې اونه په اوبو کې ، داخلګ دګرمې دتاؤ څخه تيه خانو (زيرخانو) ته ننوتل ، نو هلته يې تر لوړې هم سخته ګرمي وسوه ډير پرشانه سول ، نودښار څخه دځنګل طرف ته وتښتيدل، هلته ورته الله ﷻ يوه توره وريځ راوليږله چې لاندې يې يخه هوا وه داټول خلګ دګرمې دبيرې څخه تردې وريځې لاندې راجمع سول، دغه وخت دا ټوله وريځ اور جوړ سو اوپر دوی باندې واوريدی او زلزله هم پر راغله چې په دې سره دا ټوله خلګ دايرو کوټه (ډيران) سول، دغه ډول پردې قوم باندې زلزله او عذاب دظُلّه دواړه جمع سوه (بحرِ محيط)
اوځينې تفسير ليکونکې فرمايي چې دا هم ممکنه ده چې دحضرتِ شعيب ﷺ قوم مختلفې حصې سوې وې ، په ځينو زلزله راغلې وې اوپر ځينو عذاب دظُلّه راغلې وې اوهلاك سوي وي.
په پنځم آيت کې دحضرتِ شعيب ﷺ دقوم دواقعې څخه يې نوروته دعبرت سبق ورکړې دی ، کوم چې ددې واقعې دبيانولو اصل مقصود دی ، فرمايي ، الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا دلفظ دغنى يوه معنى پريوه مقام باندې په خوشحالۍ سره تيرولوته هم وايي، دلته دا معنى مراده ده، مطلب دادی چې دې خلګوچې په کومو مکاناتو کې په آرام او عيش سره ژوند تيروی ، تردې عذاب وروسته داسې سول چې

گواکی دلته هیڅکله هم دآرام اوعیش نوم هم نه وو، فرمایي ، اَلَّذِیْنَ کَذَّبُوْا شُعَیْبًا کَانُوْا هُمُ الْخٰسِرِیْنَ یعنی کومو خلګو چې حضرت شعیب ﷺ دروغجن کې دغه خلک په خساره کې ولویدل ، په دې کې اشاره دې طرف ته ده چې دې خلګو حضرت شعیب ﷺ او دهغه مؤمنانو ملګرو ته یې دخپل کلي څخه دایستلو اخطارونه ورکول خو آخر خساره په دوی ولویدله .

په شپږم آیت کې فرمایي ، فَتَوَلّٰی عَنْهُمْ یعنی په قوم چې یې دعذاب راتلل ولیدل ، نو حضرت شعیب ﷺ او دده ملګري ددې ځای څخه روان سول ، جمهور تفسیر لیکونکي فرمایي چې دا حضرات ددې ځای څخه مکې معظمې ته ولاړل اوتر آخره پورې دلته پاته سول ، دقوم دانتهائي سرکښۍ اونافرمانۍ څخه مایوسه سو نو حضرت شعیب ﷺ ښراوې خو وکړې، مګر کله چې ئې پرقوم باندې عذاب راغی نو دپیغمبرانه شفقت او رحمت په سبب یې زړه ودریدی، نوخپل زړه ته ئې دتسلۍ ورکولو دپاره قوم ته خطاب وفرمایي چې ما تاسې ته ستاسې دربّ حکمونه رسولي وه اوهر قسم خیرخواهي مې ستاسې وکړه، مګر زه به پرکافر قوم ترڅو پورې غم کوم .

وَمَآ اَرْسَلْنَا فِیْ قَرْیَةٍ مِّنْ نَّبِیٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ

او نه دی لیږلی مونږ یو کلي ته یو نبي چې نه وي نیولي مونږ دهغه ځای خلقو په سختۍ او تکلیف کې چې

یَضَّرَّعُوْنَ ﴿۹۴﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَکَانَ السَّیِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰی عَفَوْا وَّقَالُوْا

دوی عاجزي وکړي ، بیا بدله کړه مونږ په ځای دبدۍ نیکي تردې چې دوی زیات سول او ویې ویل

قَدْ مَسَّ اٰبَآءَنَا الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ فَاَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً وَّهُمْ

چې رسیدلی دی زمونږ پلار نیکه ته هم تکلیف اوخوشحالي بیا ونیول مونږ دوی ته ناڅاپه او دوی

لَا یَشْعُرُوْنَ ﴿۹۵﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓی اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَیْهِمْ

خبر نه وه ، او که کلي والا ایمان راوړي اوپرهیزګاري یې کولی نومونږبه خلاص کړي وای پردوی

بَرَکٰتٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰکِنْ کَذَّبُوْا فَاَخَذْنٰهُمْ بِمَا کَانُوْا

برکتونه دآسمان اودمځکې لیکن دوی درواغجن کړل نو ونیول مونږ دوی د دوی

یَکْسِبُوْنَ ﴿۹۶﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓی اَنْ یَّاْتِیَهُمْ بَاْسُنَا بَیَاتًا وَّهُمْ

دعملونو په بدل کې ، اوس آیابې بیرې سول دکلو خلق ددې خبرې څخه چې راسي په دوی عذاب زمونږ دشپې

نَآئِمُوْنَ ﴿۹۷﴾ اَوَ اَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰۤى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَّهُمْ

کله چې دوی بیده وي ، یابې بیرې سول دکلوخلق دديې خبرې څخه چې راسي په دوی عذاب زمونږ په څاښت کې

يَلْعَبُوْنَ ﴿۹۸﴾ اَفَاَمِنُوْا مَكْرَ اللّٰهِ ۚ فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۹۹﴾

او دوی بې بیرې سول دالله دتدبیر څخه نو نه بې بیرې کیږي دالله دتدبیر څخه مګر په خرابۍ کې لویدلی.

تفسیر: اوموږ (دی ذکر سوو او د دوی څخه علاوه هم دنورو کلو څخه) یوکلي ته یو نبي نه دی لیږلی چې دهغه ځای اوسیدونکي (ددغه نبي په نه منلو باندې اول اول دخبردار کولو په غرض سره دوی) په محتاجۍ اوناروغۍ کې مونږنه وي نیولی ددې دپاره چې دوی سُسْت ولویږي (اودخپل کفر اودروغجن کولوڅخه توبه وکړي) بیا (کله چې په دې سره پوه نه سوه نو اِسْتِدراجًا یاپه دې غرض سره چې دمصیبت څخه پس کم نعمت وي دهغه قدرزیات وي اوبنده دنعمت ورکوونکي طبعًا اطاعت کول شروع کوي) مونږ ددغه بدحالۍ په ځای خوشحالي بدله کړه تردې چې دوی ته (دغنا اوصحت سره په مال او اولاد کې هم) ښه ترقي وسوه او (دغه وخت یې دعناد څخه) وویل چې (دغه اولنۍ مصیبټ پر مونږ باندې دکفر او دروغجن کولو په سبب نه وو، کنه نوبیا به خوشحالي ولې وه بلکه دا دزماني داتفاقاتو څخه دي لکه چې) زمونږ پلار اونیکه ته هم (دا دوه حالتونه کله) تنګي او (کله) راحتونه راغلي دي (دغه ډول پرمونږ هم دا دوه حالتونه تیرسول، کله چې دوی په دې ناپوهۍ کې ولویدل) نو (دغه وخت) مونږ دوی ناڅاپه (په هلاکوونکي عذاب کې) ونیول اودوی ته (ددې عذاب دراتلو) خبر هم نه وو (یعنې دوی ته انبیاوو عليهم السلام خبر ورکړی وو ، مګرچې کله دوی دغه خبر غلط ګڼی اوپه عیش او آرام کې ورك وه په دې وجه د دوی ګمان نه وو) او (مونږ چې دوی په هلاکوونکي عذاب کې ونیول نودډې سبب یوازې ددوی کفر اومخالفت وو کنه نو) که ددې کلو اوسیدونکو (په پیغمبرانو) ایمان راوړي وای او (ددوی دمخالفت څخه یې) ځان ساتي نو مونږ به (پرځای دآفتونو دآسمان اودمځکې) پردوی دآسمان اومځکې برکتونه خلاص کړي وای (یعنې دآسمان څخه باران او دمځکې څخه پیداوار به دوی ته په برکت سره ورکړل سوي وای اوکه څه هم چې تردې هلاکت مخکې دوی ته خوشحالي په یوحکمت سره ورکړل سوي وه لیکن په دې خوشحالۍ کې په دې وجه برکت نه وو چې آخر ئې دغه دځان تاوان جوړسو په خلاف دهغو نعمتونو څخه کم چې دایمان اواطاعت سره یوځای ورکول کیږي چې په دوی کې دا خیر او برکت وي چې هغه دځان تاوان هیڅکله نه جوړیږي، نه په دنیا کې نه په آخرت کې، خلاصه داسوه چې که دوی ایمان او تقوا اختیار کړي وای نودوی ته به هم دا برکتونه ورکړل سوي وای) لیکن دوی خو (پیغمبران عليهم السلام دروغجن کړل نومونږ (هم) ددوی د (بدو) عملونو په وجه سره دوی په هلاکوونکي عذاب کې ونیول (کم چې یې لوړ په ، اَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً سره تعبیر فرمایلی دی، مخ ته موجوده کفاروته عبرت ورکوي) آیا (ددې

قصو په اوریدو سره) بیا هم ددی (موجوده) کلو اوسیدونکی (کوم چی دنبی کریم ﷺ دنبوّت په دور کی موجود دی) ددی خبری څخه بی فکره سویدی چی په دوی (هم) زمونږ عذاب دشپی په وخت کی راسی او دوی بیده وی او آیا ددی (موجوده) کلو اوسیدونکی (سره دکفر اودروغجن کولوکوم چی دتیرو کفارو دهلاکت سبب وو) ددی خبری څخه بی فکره سوي دی چی (ددغو تیرو په شان) په دوی زمونږ عذاب دورخی په غرمه کی راسی کوم وخت چی دوی په خپلوفائدو قصوکی مشغوله وی (مراد ددی څخه ددنیا کاروباردی) هو انو آیا دوی دالله ﷻ ددی (ناڅاپی) نیولو څخه (دکوم چی لوړ بیان سوي دی) بی فکره سول نو (پوره سی چی) دالله ﷻ دنیولو څخه بغیر دهغو څخه دچاچی کم بختی راغلی نور هیڅوك بی فکره کیدی نه سی.

معلومات اومسئلي: دتیرو انبیاؤ علیهم السلام او د دوی دقومونو دتاریخ او د دوی دعبرتناکو حالاتو او واقعاتو څخه دکومو سلسله چی دڅو رکوع ګانو څخه راروانه ده تردی ځایه پوری دپنځو پیغمبرانو علیهم السلام دقصو بیان سوي دی ، شپږمه قصه دحضرت موسٰی علیه السلام او دده دقوم بنی اسرائیلو ده چی ترنهه آیتونه وروسته په تفصیل سره راتلونکی ده ، دا خبره مخکی اول بیان سوي ده چی قرآن کریم ددنیا او ددنیا دقومونو دتاریخ حالات بیانوی ، مګر طریقه دبیان یی دا وی چی دعامو تاریخی کتابونو او دقصو دکتابونو په شان قصه په ترتیب اوتفصیل سره دبیانولو پرځای دهرمقام په مناسبت سره دیوی قصی یوه حصه بیانوی اوددی سره ددی څخه دحاصلو سوو عبرتونو نتیجی ذکر کوی ، په دی طریقه دلته ددی پنځو قصو بیانولو څخه وروسته په دی لوړو لیکل سوو آیتونو کی څه تنبیهات یعنی خبردارول ذکر دی.

په اول آیت کی ارشاد فرمایی چی دحضرت نوح علیه السلام دقوم او دعادیانو او ثمودیانو سره چی کوم واقعات وسول، دغه څه په دوی پوری خاص نه دی، بلکه دالله ﷻ عادت دا دی چی دقومونو دهدایت او د دوی داصلاح او فلاح دپاره پیغمبران علیهم السلام رالیږی ، کوم خلګ چی په دی غوږ ونه ګوروی نو اول خو دوی ددنیا په مصیبتونو او تکلیفونو کی راګیرول کیږی چی تکلیف او مصیبت ددوی مخ دالله تعالی طرف ته را وګرځوی ځکه چی انسان ته فطرتًا دمصیبت په وخت کی خدای وریادیږی او دظاهری تکلیف او مصیبت په حقیقت کی درحمان او رحیم رحمت او عنایت وی لکه چی مولانا رومی رحمه الله فرمایی.

خلق را با تو چنین بد خو کنند تا ترا ناچار وآنسو کنند

دذکرسوی آیت ، اَخَذْنَا اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُوْنَ هم دا مطلب دی، د ، بُؤس او ، بَاْسَآءَ معنی فقیری او لوږه ده ، اود ، ضرًا او: ضَرَّآءَ معنی ناروغی اومرض دی، په قرآنِ مجید کی دالفظ ځای په ځای په دی معنی کی راغلی دی حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ددی دامعنی فرمایی اوځینی دلُغت خاوندانو ویلی دی چی ، بؤس او، بَاْسَآء مالی نقصان ته ویل کیږی ، اوو ضَرَّآء ځانی نقصان ته ، ددی هم داحاصل دی.

مطلب دآیت دا دی چی کله مونږ یوقوم ته پیغمبر ولیږو اوهغوی دده خبره ونه منی نو زمونږ عادت دا دی چی اول دوی په دنیا کی په مالی او جانی تنګی اوناروغی کی اخته کړو چی دوی لږ څه سُست سی

اوبر انجام نظر وکړي اودالله ﷻ طرف ته راوګرځي، تردي وروسته په دوهم آيت کې فرمايي ، ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا په دې کې دسيئه څخه مراد هغه فقيري او لوږه ده يا ناروغي اوبد حالي ده ، دکومې ذکر چې لوړ راغی ، اود ، حسنة څخه مراد ددې په مقابله کې دمال ډيروالي اوفراخي اوپه بدن کې صحت اوسلامتيا ده ، اولفظ د عَفَوْ دعفو څخه جوړدی چې ددې يوه معنی دزياتيدو او ترقي کولو هم ده، ويل کيږي ، عَفَا النَّبَاتُ وابنه يا درخته لويه سوه، عَفَا الشَّحْمُ وَالْوَبَرُ دحيوان وازګه او وريښته لوی سوه په دې معنی سره دعَفَوْا معنی ده زيات سول او ترقي يې وکړه .

مطلب دا دی چې اول امتحان ددې خلګو څخه په فقيري ، لوږه اوناروغي اونورو سره واخيستل سو، کله چې په دې کې ناکامه سول يعني دالله تعالی طرف ته يې رجوع ونسوه نو امتحان ورڅخه داسې واخيستل سو چې دفقيري اولوږې پرځاې ورلره دمال اودولت فراخي اودناروغي پرځای صحت او سلامتي دوی لره ورکړل سوه ، تردې چې دوی ښه زيات سول اوپه هرشي کې يې ښه ترقي وکړه، ددې امتحان غرض داوو چې ترمصيبت وروسته پر راحت او دولت به دوی شکر ګزار سي اودغه ډول به دوی دالله تعالی طرف ته رجوع وکړي، ليکن داپه غفلت کې ډوب په ماديٍ راحتونو او خوندونو کې بدمَسْته په دې سره هم هوښيار نسول بلکه دايې وويل ، وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ يعنی داڅه نوې خبره نه ده اونه داڅه دښه يا بد عمل نتيجه ده بلکه دزماني عادت داسې دی چې کله راحت کله رنځ، کله ناروغي کله صحّت، کله تنګي اوکله فراخي وي، زمونږ پلار او نيکه ته هم داسې حالات مخ ته راغلي دي .

لنډه دا ده چې اولنی امتحان په تکليف او مصيبت سره واخيستل سو، چې په دې کې ناکامه سول نوبل امتحان ورڅخه په دولت او راحت سره واخيستل سو، په دې کې هم ناکامه سول اوپه هيڅ ډول سره دخپلې ګمراهي څخه واپس نسول نونا څاپه په عذاب کې ونيول سول ، أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ : دبغتة معنی ده ناڅاپه، مطلب دادی چې کله دا خلګ په دواړه قسمه امتحانونو ناکامه سول اوپوه نه سول نو بيا مونږ دوی ناڅاپه داسې په عذاب کې ونيول چې دوی ته يې خبرهم نه وو .

په دريم آيت کې ارشاد دی ، وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ : يعنی که ددې کلو اوسيدونکو ايمان راوړی وای اودنا فرمانۍ څخه يې ځان ساتلی نومونږ به پردوی دآسمان او دمځکې برکتونه راخلاص کړي وای، ليکن دوی دوراغجن کړل ، نو مونږ دوی د دوی دعملونو په وجه ونيول، دبرکت لفظي معنی زياتوب دی، دآسمان اودمځکې دبرکتونو څخه مراد دادی چې هر قسم خيربه دهر طرف څخه دوی ته خلاص سوی وای، دآسمان څخه به اوبه دضرورت مطابق پروخت اوريدلې، دمځکې څخه به هرشي دخواهش مطابق پيدا کيدی، بيابه ددې شيانو څخه دنفع اخيستو او راحت حاصلولو سامان جمع کيدی چې هيڅ پريشاني اوفکر به ورسره نه وای ، دکوم په وجه سره چې ترلوی لا لوی نعمت تريخ سي، په هرشي کې به برکت يعنی زياتوب وای .

بيا برکت په دنيا کې په دوه قسمه سره ښکاره کيږي، کله اصلي شی په واقع کې زيات سي، لکه دنبي

کریم ﷺ په معجزو کی دیو عادی لوښی په اوبو سره دټولی قافلی اوبه کیدل، یاپه لږ خوراك باندی دټولو خلګو مړیدل ، په صحیح روایتونو کی ذکر دیْ ، اوکله داسی هم کیږی چی که څه هم په ظاهری طور سره په دغو شیانو کی څه زیاتوب نه وی سوی، په مقدارکی هم دومره وی لکه څومره چی وو، لیکن کار وربانْدی دومره وسی چی ددغو په دوچنده، دری چنده بلکه څلور چنده سره کیدی سی اوددی تجربه په عام طور سره کیدی سی، چی یو لوښی، جامه، کور یا دکور سامان داسی مبارك وی چی تول عمر ورڅخه بنده فآئده او آرام اخلی اوهغه بیا هم پرخپل ځای وی اوځینی شیان داسی وی چی دجوړولو سره مات سی یاکه روغ هم وی خو ورڅخه دنفعی اخیستلو موقع رانه سی یاورڅخه نفع هم واخلی خو پوره فآئده ورڅخه حاصله نه سی .

او دا برکت دانسان په مال کی هم وی، په بدن کی هم وی، په کارکی هم وی، اوپه وخت کی هم وی، ځینی وخت یوه ډوډی داسی وی چی دانسان دقوّت او صحت سبب جوړه سی او ځینی وخت ترلوی لا لوی خوراك اوطاقتور خوراك اودوا کارنه کوی، دغه ډول په ځینی وخت کی برکت وی، نوپه یوه ساعت کی دومره کار وسی، چی په نورو وختونو کی په څلورو ساعتوکی هم نه کیږی په دی ټولو صورتونو کی که څه هم چی دمقدار په اعتبار سره نه مال زیات وی اونه وخت، مګر برکت په کښی داسی ښکاره سی چی کار په کښی ډیر وسی .

دی آیت داخبره واضحه کړه چی دآسمان او مځکی دټولو مخلوقاتو او موجوداتو برکتونه پر ایمان او تقوٰی باندی موقوف دی، که دا اختیار کړل سی نو دآخرت دکامیابۍ سره به ددنیا کامیابی اوبرکتونه هم حاصل سی اودایمان اوتقوٰی په پاته کولوکی به ددی برکتونو څخه محرومی وی، دنن دنیا پرحالاتو چی غور وکړل سی نو دا خبره به دیو حقیقت په شکل کی مخ ته راسی چی نن صبا په ظاهری طور باندی دمځکی پیداوار دمځکی په نسبت ډیر زیات دی او داستعمالیدونکو شیانو ډیروالی اونوی نوی ایجادات خودومره دی چی دتیرو نسلونو خوګرسره په تصوّر کی هم نه راتلل ، مګر ددی ټولو شیانو ساز او سامان دډیروالی او زیاتوالی باوجود دنن انسان سخت پریشانه، ناروغ اوتنګدست په نظرراځی، دآرام او راحت، امن او اطمینان خوګرسره وجود هم نسته، ددی سبب ددی څخه ماسوابل څه کیدی سی چی سامانونه ډیر او ټول موجود دی، مګر ددوی برکت ختم سوي دی .

دلته دا خبره هم دفکر قابله ده چی دسورۃ انعام په یو آیت کی دکافرانو او فاجرانو په باره کی راغلی دی فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا بِهٖ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ ، یعنی کله چی دی خلګو دالله ﷻ حکمونه هیر کړل نوموږ پردوی باندی دهرشی دروازی خلاصی کړی اوبیا ناڅاپه موږدوی په عذاب سره ونیول، ددی څخه معلومیږی چی ددنیا دهرشی دروازی پرچاباندی خلاصیدل څه حقیقی انعام نه دی، بلکه دایوقسم دالله ﷻ قهر هم کیدی سی او دلته دا وښوول سوه چی که دوی ایمان او تقوٰی اختیارولی نوموږ به په دوی دآسمان اومځکی برکتونه خلاص کړی وای ، ددی څخه معلومیږی چی دآسمان اومځکی برکتونه دالله

ﷻ انعامات او دهغه درضا نښانه او علامه ده ، خبره دا ده چې ددنیا نعمتونه اوبرکتونه کله د دوی دجرم اوسرکښۍ په وجه زیاتیږي اودایوازې یوځو ورځې وي دا دقهر اوغضب علامه وي اوکله درحمت اومهربانۍ په سبب ددائمي صلاح اوکامیابۍ دپاره وي ، دا دایمان اوتقوٰی نتیجه وي ، دصورت په اعتبار سره په دې کې فرق کول گران وي ، ځکه چې دانجام او عاقبت حال هیڅ‌چاته معلوم نه دی ، لیکن خدایي خلګو دنخښنو په ذریعه ددې معلومول ښوولې دي ، چې کله دمال اودولت اوعیش اوآرام سره دالله ﷻ دشکر او عبادت نور زیات توفیق وي، نوداسې گڼل کیږي چې دارحمت دی اوکه دمال دولت عزت اوراحت سره دالله ﷻ څخه مخ اړول او دگناهونو ډیروالی وي نودا نښانه ددې ده چې دا دخدای دقهر یوه علامه ده، الله ﷻ دې مونږ ورڅخه په امان کې.

په څلورم آیت کې بیاددنیا ټولو قومونوته دخبرولو دپاره فرمایي، چې ددې کلو اوسیدونکي ددې خبرې څخه بې فکره سوه چې زمونږ عذاب دوی په داسې حالت کې ونیسي کله چې دوی دشپې بیده وي اوآیا ددې کلوخلق ددې څخه بې فکره سول چې زمونږعذاب دوی په داسې حال کې ونیسي کله چې دوی دورځې په خپلولهولعبو کې مشغوله وي، آیاداخلګ دالله ﷻ دپټ تدبیر اوتقدیرڅخه مطئن سول؟ پس ښه پوه سي چې دالله ﷻ دپټ تدبیراوتقدیرڅخه هغه قوم بې فکره کیدی سي کوم چې په خساره کې لویدلی وي لنډه داچې دې خلګو کوم چې ددنیاپه عیشونو اوراحتونو کې مست سول خدای یې هیر کې، دوی ته ددې خبرې څخه بې فکره کیدل نه دي په کارچې دالله ﷻ عذاب پر دوی دشپې په وخت کې یا دورځې په وخت کې په هرڅه حالت کې هم راتلی سي، لکه چې دتیرو قومونو دعذاب دواقعاتو ذکر لوړ راغلی دی دهوښیار کار دادی چې دنورو دحالت څخه عبرت حاصل کې اوکم کار چې دنورو دهلاکت او بربادۍ سبب جوړ سوی دی، دهغه څخه ځان وساتي او ورنژدې نه سي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ

آیا نه ده ښکاره سوې په هغو خلقو باندې کوم چې وارثان سوي دي دمځکې دهغه ځای دخلقو

أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ

دهلاکیدو څخه وروسته چې که مونږ وغواړو نو دوی به ونیسي د دوی په گناهونو اومونږ مهروهلی دی د دوی

فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا ۚ

په زړونو نودوی نه آوري ، دا کلي دي چې اوروو مونږ تاته د دوی څه حلات ،

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ۚ فَمَا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْا بِمَا كَذَّبُوْا

او بیشکه دوی ته رسیدلی وو د دوی پیغمبران دښتانو سره ، بیا هیڅکله ونه سو چی ایمان راوړی په خبره

مِنْ قَبْلُ ۗ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۱﴾ وَمَا وَجَدْنَا

چی اولی یی درواغجنه کړی وه دغسی مهر وهی الله په زړونو دکافرانو باندی ، اونه دی موندلی مونږ

لِاَكْثَرِهِمْ مِّنْ عَهْدٍ ۚ وَاِنْ وَّجَدْنَآ اَكْثَرَهُمْ لَفٰسِقِيْنَ ﴿۱۰۲﴾

اکثر په خلقو کی دوعدی پوره کوونکی ، او اکثره په دوی کی پیدا کړه مونږ نافرمانه

لنډتفسير: (مخ ته ددی علت ښیی چی دوی لره دعذاب څخه ولی بیریدل پکار دی اوهغه علت ددوی دتیرو امتونو سره په جرم اوکفرکی شریکیدل دی یعنی) اوددغو (تیرو) پرمخکه داوسیدونکو څخه وروسته چی کوم خلک (اوس) په مځکه د دوی په ځای اوسی آیا ددی ذکر سوو واقعاتو څخه دوی ته دا خبره (لاتر اوسه) نه ده معلومه سوی چی که مونږ وغواړو نودوی به (هم په شان دتیرو امتونو) ددوی دجرمونو (کفر اودروغ کولو) په سبب هلاك کړو (څکه چی تیر امتونه ددی جرمونوپه سبب هلاك سوی دی) او (واقعی داواقعات خوداسی دی چی ددی څخه عبرت اخیستل په کار وو ، لیکن اصل دا دی چی مونږ د دوی په زړونو باندی مهرونه لگولیٰ دی نو په دی سره (حقه خبره په زړه سره) اوری (هم) نه (اومنل خو لا پریږده ، په دی بند یعنی مهر لگولو سره د دوی زړونه نور سخت سول چی دداسی عبرتناکو واقعاتو څخه هم عبرت نه اخلی، اوددی مهر لگولو سبب ددوی په اول کی کفر کول دی ، لکه چی الله ﷻ فرمایی ، بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ، مخ ته شاید چی نبی کریم ﷺ ته دتسلی دپاره دټول مضمون خلاصه ده چی) ددی (ذکر سوو) کلو ځینی ځینی قصی مونږتاته بیان کړیدی اودی ټولو (دکلو اوسیدونکو) ته ددوی پیغمبران دمعجزو سره راغلی وه (مگر) بیا (هم ددوی دضد اوعناد داحال وو چی) کم شی ته چی دوی په اول کی دروغ وویل داسی خبره ونه سوه چی بیایی هغه منلی وای (اولکه څنگه چی ددوی زړونه سخت وه) الله ﷻ دغه ډول دکافرانو په زړونو باندی مهر لگوی او (په دوی کی ځینی خلک په مصیبتونو کی دایمان راوړلو وعده هم کوی لیکن) په اکثرو خلکو کی مونږ دوعدی پوره کول ونه لیدل (یعنی دمصیبت ترلیری کیدو وروسته بیا هم دغسی پاته کیدل) او مونږ اکثره خلک (سره دلیږلو درسولانو او دمعجزو ظاهریدلو اوواضحو دلیلونو راتلو اوسره دمعاهدو کولو) نافرمانه پیدا کړل (پس کفار همیشه داسی وی ، نو ته هم غم مه کوه)

معلومات اومسئلي: په ذکر سوو آیتونو کی هم دتیرو قومونو دحالاتو او واقعاتو بیانولو څخه موجوده عربو او عجمو قومونو ته دا ښوول مقصود دی، چی په دی آیتونو کی ستاسی دپاره دعبرت لوی سبق

دی چی دکوموکارونو په وجه په تیرو خلکو باندی دالله ﷻ غضب اوعذاب نازل سو، دی ته دی نه ورنژدی کیږی اودکومو کارونو په وجه سره چی انبیاء علیهم السلام او ددوی تابعدارانو ته کامیابی حاصله سوه هغه اختیار کی، لکه چی په اول آیت کی ارشاد دی.

اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِيْنَ يَرِثُوْنَ الْاَرْضَ مِنْۢ بَعْدِ اَهْلِهَاۤ اَنْ لَّوْ نَشَآءُ اَصَبْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ دهدٰی، يَهْدِیْ.

معنٰی نښاندهی کول اوښوول دی، دلته ددی فاعل هغه واقعات اوحالات دی، دکومو چی لوړ ذکر سوی دی معنٰی داده چی دموجوده زمانی خلک کم چی دتیرو قومونو دهلاکیدو څخه وروسته ددوی دمځکو مکانونو وارثان جوړ سول یا آینده جوړیږی، آیا دوی ته تیرو عبرتناکو واقعاتو داونه ښووله چی دکفر اوانکار اودالله ﷻ دحکمونو څخه دخلاف ورزی په نتیجه کی څنګه ددوی څخه مخکی قومونه هلاك اوبرباد سوی دی، دغه شان که دوی هم دغه کارونه کوی نو په دوی هم دالله ﷻ قهر اوغضب راتلی سی.
تردی وروسته فرمایی، وَنَطْبَعُ عَلٰی قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُوْنَ د، طبع معنٰی چاپ کول او مهرلګول دی اومعنٰی دا ده چی داخلک دتیرو واقعاتو څخه هم څه عبرت او هدایت نه حاصلوی چی نتیجه یی داسی چی دالله ﷻ دغضب څخه د دوی په زړونو مهر ولګیږی، بیا دوی هیڅ نه اوری، په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی کله یوانسان اول اول ګناه کوی، نو دده په زړه یو تور ټکی (نقطه) جوړیږی چی دوهمه ګناه کوی نو دوهم اوچی دریم کوی نودریم ټکی لګیږی اودغسی چی دی ګناهونه کوی نودغه ټکی زیاتیږی اوچی توبه نه کوی نودا تور ټکی دده ټول زړه ونیسی او دانسان په زړه کی چی الله ﷻ کومه دښه اوبد پیژندلو فطری ماده ایښی ده هغه ختمه اوفنا سی او نتیجه یی داسی چی دی پرښه دبد اوپربد دښه، پرمفید دمضر اوپر مضر دمفید خیال کوی، دا حالت یی په قرآن کی په، رَانَ سره تعبیر کړي دی یعنی دزړه په زنګ سره، او ددی حالت آخری نتیجه هغه ده کومه چی یی په، طبع یعنی مهر لګولو سره په دی آیت کی اوپه ډیرو نورو آیتونو کی تعبیر کړي ده.

دلته دا خبره دنظر قابله ده چی په زړه دمهر لګیدو نتیجه خوعقل اوپوه ورکیدل دی، دغوږونو په اوریدو خو ددی څه اثرنه کیږی نو په دی آیت کی موقع ددی وه چی دلته یی، فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ فرمایلی وی یعنی دوی نه پوهیږی، لیکن په قرآن کریم کی دلته، فَهُمْ لَا يَسْمَعُوْنَ راغلی دی، یعنی دوی نه اوری، سبب دا دی چی داوریدو څخه دلته مراد منل اوطاعت کول دی کومه چی نتیجه وی دپوهیدلو، مطلب دا دی چی پرزړونو دمهر لګیدو په سبب سره دوی څه حقی خبری منلوته نه تیاریږی او دا هم ویل کیږی چی دانسان زړه دده دټولو اندامونو اوجوړونو مرکز دی، کله چی دزړه په کارونوکی خلل راسی، نودټولو اندامونو کارونه خراب سی، کله چی په زړه کی دیوشی ښه والی یا بدوالی ځای سی، نوبیا په هرشی کی ده ته په سترګو سره هم دغه په نظر راځی، په غوږونو سره هم دغه ورته اوری

چشم بد اندیش که بر کنده باد عیب نماید هنرش در نظر

یعنی ددښمن سترګو ته دبنده هنر هم عیب ښکاره کیږی.

په دوهم آیت کی ارشا دفرمایی ، تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآئِهَا، انباء دنَبَا جمع ده چی معنٰی یی ده یو عظیم
الشان خبر، معنٰی دا ده چی دهلاك سوو کلیو ځینی واقعات مونږ تاته بیانوو، په دی کی یی په حرف د،
مِنْ سره اشاره دی ته وکړه چی دتیرو قومونو حالات او واقعات کوم چی ذکر سوی دی دا ټول واقعات نه
دی بلکه دزړګونو واقعاتو څخه دیوڅو مهمو واقعاتو بیان دی، تردی وروسته فرمایی ، وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْا بِمَا كَذَّبُوْا مِنْ قَبْلُ یعنی دی ټولو خلګوته رسولان دمعجزو سره راغلی دی دکومو
په ذریعه چی به دحق او دباطل فیصله کیده مګر ددوی دضد او دعناد داحال وو چی دکوم شی متعلق به
یو واری ددوی دژبی څخه دا ووتل چی داغلط اودروغ دی بیاکه به هرڅومره معجزی اودلیلونه ددغه
دحق والی اورښتینوالی دپاره دوی ته راغلل خودوی به ددغه شی تصدیق اواقرار ته نه تیاریدل، ددی
آیت څخه یوه خودا معلومه سوه چی ټولو رسولانو او انبیاووعلیهم السلام ته معجزی ورکول سوی دی ، چی
په دی کی دځینو انبیاووعلیهم السلام دمعجزو ذکرپه قرآن کی راغلی دی او دډیرو نه دی راغلی، ددی څخه
داخبره ګڼل نه صحیح کیږی چی دکومو معجزو ذکر په قرآن کی نه دی راغلی ، ددی څخه څه معجزه نه
ثابتیږی اوپه سورةِ هود کی چی دحضرت هودعلیه السلام دقوم کوم قول ذکر دی چی ، مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ یعنی تاڅه
معجزه نه ده راوړی ، ددی آیت څخه معلومه سوه چی د دوی دا خبره محض په عناد او بغض باندی وه یا
دا چی دده معجزی یی معمولی وګڼلی نو داسی یی وویل .

دوهمه دا خبره دتوجه قابله ده چی په دی آیت کی ددغو خلګو چی کوم حال ښوول سوي دی چی کومه
غلطه خبره به یی دخُلی څخه ووتله نوبیابه یی دهغه پالنه کوله ددی خلاف که هرڅومره واضح دلیلونه به
مخ ته راغلل خودوی به دخپلی خبری حفاظت کوی، دا دخدای څخه دمنکرو اوکافرو قومونو حال دی په
کوم کی چی ډیر مسلمانان بلکه ځینی علماء اوخواص هم په دی کی اخته لیدل کیږی چی کوم شی ته یی
په اول وار غلط یادروغ وویل نواوس ددی درښتینوالی په زرګونو دلیلونه که هم مخ ته راسی، خو دوی
به دخپلی غلطی خبری پیروی کوی ، داحالت دخدای جل جلاله دقهر اوغضب موجب دی (ازمسائل السلوك)

تردی وروسته فرمایی ، كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِ الْكٰفِرِيْنَ یعنی لکه څنګه چی ددی خلګو پرزړونو باندی
مهر ولګول سو، دغه شان دعامو کافرانو په زړونو الله جل جلاله مهر لګوی ، چی بیا په کښی دنیکی قبلولو
صلاحیت باقی نه پاته کیږی .

په دریم آیت کی ارشاد فرمایی ، وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِّنْ عَهْدٍ یعنی په دوی کی اکثره خلګ مونږ وعده پوره
کوونکی پیدا نه کړل .

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه فرمایی چی دوعدی څخه مراد داَلَسْتُ عهد دی، چی په ازل کی دټول
مخلوق ترپیدا کولو مخکی یی ددوی ټولو روحونه پیدا کړل او الله جل جلاله ورته وفرمایل ، اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ یعنی
آیازه ستاسی پروردګار نه یم؟ دغه وخت دټولو انسانانو روحونو داقرار او وعدی په طورسره جواب
ورکی: بَلٰی، یعنی خامخاته زمونږ رب یی، دنیاته چی راغلل نواکثرو خلګو دازل داوعده هیره کړه ،

خدای ﷻ یی پریبنووی ، دمخلوق پرستی په لعنت کی گرفتار سول ، په دی وجه په دی آیت کی فرمایی چی مونږ په دوی کی اکثره خلگ پروعده پوره کولو پیدا نه کړل (کبیر)

اوحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمایی چی دوعدی څخه مراد وعده دایمان ده ، لکه چی په قرآن شریف کی فرمایی ، اِلاَّ مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا په دې کی دعهد څخه عهد دایمان اواطاعت مراد دی، نو دآیت لنډ مطلب داسو چی په دی خلگوکی اکثرو دایمان اوطاعت وعده زمونږ سره کړی وو، بیایی ددی خلاف ورزی وکړه دعهد تړلو څخه مراد دادی چی په عام طور سره انسان کله په یو مصیبت کی گیر سی، نودغه وخت که هرڅومره فاسق اوفاجروی خوده ته هم خدای یادیږی او اکثره په زړه کی یاپه ژبه سره وعده کوی چی که ددی مصیبت څخه راته نجات حاصل سو نو دالله ﷻ په عبادت اوطاعت کی به شروع سم نافرمانی به نه کوم، لکه چی په قرآن کریم کی دډیرو خلگو داحال ذکر سوي دی ، لیکن کله چی دوی ته نجات ورکول سی او ددغه مصیبت څخه خلاص سی آرام او راحت پیدا کی نو بیا په خواهشاتو کی گیرسی او دغه وعده هیره کی .

په ذکر سوی آیت کی دلفظ د ، اکثرڅخه دی طرف ته هم اشاره کیږی څکه چی ډیر خلگ خوداسی بدبخته وی چی دمصیبت په وخت کی هم دوی ته خدای نه یادیږی اودغه وخت هم دوی دایمان اوطاعت وعده نه کوی، نوددوی څخه دوعدی ماتولو دشکایت کولو خوگرسره څه معنی نسته اوډیر خلگ هغه هم دی چی وعده پوره کوی ، دایمان او طاعت حقونه پوره کوی ، په دی وجه یی وفرمایل ، وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِّنْ عَهْدٍ یعنی مونږ په دوی کی اکثره خلگ وعده پوره کوونکی پیدا نه کړل .

ددی څخه وروسته فرمایی ، وَاِنْ وَّجَدْنَآ اَكْثَرَهُمْ لَفٰسِقِيْنَ یعنی مونږپه دوی کی اکثره خلگ داطاعت اوفرمان برداری څخه دباندی پیدا کړل .

تردی ځایه پوری یی دپنځو پیغمبرانو علیهم السلام اوددوی دقومونو پنځه واقعات بیان کړل موجوده خلگو ته یی ددی څخه دعبرت او نصیحت حاصلولو دپاره خبرداری وفرمایی، تردی وروسته شپږمه قصه دحضرت موسٰی علیه السلام په تفصیل سره بیانیږی، چی په دی کی دواقعاتوپه ضمن کی په سوونو حکمونه اومسئلی اودعبرت او نصیحت بی شمیره موقعی دی اوددی دپاره په قرآن کریم کی ددی واقعی اجزاء وار وار بیان سوي دی .

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ مُّوْسٰى بِاٰيٰتِنَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ فَظَلَمُوْا

بیا ولیږل مونږ د دوی څخه وروسته موسٰی علیه السلام دخپلو نښانوسره فرعون اودده سردارانو ته نو کفر وکی دوی

بِهَا ۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوْسٰى يٰفِرْعَوْنُ

دده په مقابله کی ، نو وگوری چی څه انجام سو دفساد کوونکو ، او وویل موسٰی علیه السلام ای فرعونه !

اِنِّيْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۴﴾ حَقِيْقٌ عَلٰٓى اَنْ لَّآ اَقُوْلَ عَلَى

زه رسول یم دپروردګار عالم له اړخه ، قائم یم په دی خبره باندی چی ونه وایم

اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ ؕ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ

دالله دطرف څخه مګر کومه چی رښتیا ده ، راوړی می دی تاسی ته ښبانی ستاسی درب دطرف څخه نو ولیږه

بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴿۱۰۵﴾ قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَاْتِ بِهَآ اِنْ

زماسره بنی اسرائل ، ویی ویل که تا څه ښبانه راوړی وی نو راوړه هغه

كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۱۰۶﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۰۷﴾

که ته رښتینی یی ، نو وغورځوله ده خپله لکړه نودغه وخت سوه اژدها ښکاره ،

وَّنَزَعَ يَدَهٗ فَاِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿۱۰۸﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ

او را ویستی خپل لاس نو دغه وخت هغه سپین ښکاریدی کتونکو ته ، وویل سردارانو دقوم

فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۰۹﴾ يُّرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَاْمُرُوْنَ ﴿۱۱۰﴾

دفرعون دا خو ځوك لوی پوه جادو ګر دی ، ایستل غواړی تاسی ستاسی دملك څخه اوس ستاسی څه صلاح ده ؟

لنډتفسیر: بیا د دوی (ترذکر سوو پیغمبرانو) وروسته موږ (حضرت) موسیٰ ﷺ دخپلو دلیلونو (یعنی معجزو) سره فرعون اودهغه سردارانو ته (ددوی دهدایت او تبلیغ دپاره) ولیږلی پس (کله چی حضرت موسیٰ ﷺ دغه دلیلونه ظاهر کړل نو) دغو خلکو ددی (دغو معجزو) بالکل حق ادانه کی (ځکه چی ددی حق او مقتضیٰ داوه چی ایمان یی راوړی وای) پس وګوری ددی فساد کوونکو څه (بد) انجام سو (لکه چی بل ځای ددوی غرقیدل او هلاکیدل ذکر دی ، داخو دټولی قصی اجمال وو، مخ ته یی تفصیل دی یعنی) اوموسیٰ (ﷺ فرعون ته ولاړی دالله ﷻ په حکم یی) وفرمایل چی زه درب العلمین دطرف څخه (ستاسی خلکو دهدایت دپاره) پیغمبر (مقرر سوی) یم (نوځوك چی ماته دروغ وایی دده غلطی ده ځکه چی) زما سره دا مناسب نه دی چی بغیر درښتیاوو څخه دخدای ﷻ طرف ته دیو خبری نسبت ونه کړم (اوزه خالی درسالت دعوه نه کوم بلکه) ماتاسی ته ستاسی درب دطرف څخه یو لوی دلیل (یعنی معجزه) هم راوړیده (کمه چی دغوښتلو په وخت کی ښوولی سم) پس (کله چی زه سره ددلیله رسول یم نوزه چی څه وایم دامنی لکه چی په دی کارونو کی یوزه داوایم چی) ته بنی اسرائیل (دخپل بیګار څخه آزاد کړه) زما

سره یې (دشام ملك ته چې د دوی اصلي وطن دی) ولیږه ، فرعون وویل چې که تا (دالله ﷻ دطرف څخه) څه معجزه راوړې وی نواوس یې پیش کړه که چیری ته (په دی دعوی کی) رښتینی یې، بس ده (فوراً) خپله همسا (پرمخکه) وغورځوله، پس ناڅاپه هغه یوه اژدها جوړه سوه (داسې چې په دی اژدها (افعی مار) کیدوکی یې هیڅ شك شبهه نه سوه کیدی) او (دوهمه معجزه یې داظاهره کړه چې) خپل لاس یې (په ګریبان دننه کی) دباندی یې را وایستی ، نو هغه یکدم ټولو کتونکوته مخامخ ډیر بریښیدونکی سو (چې دا هم ټولو ولیدی ، حضرت موسیٰ ﷺ چې دا لویې معجزې ظاهری کړې نو فرعون درباریانو ته وویل چې داسړی لوی جادوګر دی، دده اصل مقصد دادی چې په خپل جادو سره پرتاسی خلګو باندی غالب راسی، ددی ځای سردارسی اوتاسی په دی ځای کی آبادیدو ته پری نه ږدی، نو په دی باره کی ستاسی څه مشوره ده داقول دفرعون په سورة شعراء کی نقل دی، ددی په اوریدو سره لکه څنګه چې دبادشاهانو ددرباریانو په خبرو کی دهوا ملاوولو عادت وی، دفرعون دوینا دتصدیق اودده سره دموافقت دپاره) دفرعون په قوم کی چې کم سرداران (او ددربار) خلګ وه، هغوی (یوبل ته) وویل چې واقعی (لکه څنګه چې زمونږ بادشاه وایی چې) داسړی لوی ماهر جادوګر دی (خامخا) دی غواړی چې (دخپل جادوپه زورسره په خپله سره دبنی اسرائیلو سردارسی او) تاسی (په وجه ددی چې دبنی اسرائیلوپه نظرکی ازغی یاست) ستاسی د (دی) مځکی څخه وباسی پس تاسی خلګ (لکه څنګه چې بادشاه یوښتنه کوی) څه مشوره ورکوی ؟

معلومات اومسئلې: په دی سورة کی چې څومره قصی اووقعات دپیغمبرانو علیهم السلام او د دوی دامتونو ذکر سوی دی دا په هغوی کی شپږمه قصه ده ددی دزیات په تفصیل سره دبیانولو سبب دا هم دی چې دحضرت موسیٰ ﷺ معجزې په نسبت دنورو تیرو پیغمبرانو په شمیر کی هم زیاتی دی او په قوت دظهور کی هم دغه ډول دده په مقابله کی دده دقوم بنی اسرائیلو جهالت اوعناد هم دتیرو امتونوپه مقابله کی زیات سخت دی ، او دا هم ده چې ددی قصی په ضمن کی ډیر معلومات ، مسئلی او احکام هم راغلی دی ، په اولنی آیت کی ارشاد فرمایی چې تردوی وروسته یعنی تر نوح ﷺ هود ﷺ صالح ﷺ لوط ﷺ اوشعیب ﷺ څخه یا ددوی ترقومونو وروسته مونږ حضرت موسیٰ ﷺ ته خپلی معجزې ورکړی اوفرعون او دده قوم ته مو ولیږی، دآیتونو څخه مراد دتورات آیتونه هم کیدی سی او دحضرت موسیٰ ﷺ معجزې هم، اوفرعون په دغه زمانه کی دمصر دهریوه باچا لقب وو، دحضرت موسیٰ ﷺ دزملنی دفرعون نوم قابوس ښوول کیږی (قرطبی)

د : فَظَلَمُوا بِهَا ضمیر مجرور آیتونوته راجع دی، معنی داده چې دی خلګو زمونږ پر آیتونو ظلم وکی اودالله ﷻ په آیتونو کی دظلم کولو څخه مراد دادی چې دی خلګو دالله ﷻ دآیتونو قدر ونه پیژندی اوپه دی یې دشکر په ځای ناشکری ، داقرار په ځای انکار، دایمان پرځای یې کفر اختیار کی څکه چې دظلم اصلی معنی داده چې یو شی دهغه دمحل اوموقعی خلاف استعمال کی .

بیا فرمایي، فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ یعنی وګوره چې بیا ددې فساد کوونکو څه انجام سو، مراد دادی چې ددوی پرحالاتو اوانجام باندې دې فکر وکی اوعبرت ورڅخه حاصل کی، په دوهم آیت کی فرمایي چې حضرت موسیٰ ﷺ فرعون ته وویل چې زه درب العٰلمین رسول یم زما دحال اومرتبې دنبوت تقاضا داده چې زه دالله ﷻ طرف ته بغیر دربښتیاوو څخه دبلې خبرې نسبت ونه کړم، ځکه چې پیغمبرانو ته چې کوم پیغام دالله ﷻ دطرف څخه ورکول کیږي، هغه ددوی سره دخدای امانت وي، په دې کی دخپل طرف څخه کمی یازیاتی کول خیانت دی اوټول پیغمبران علیهم السلام دخیانت اوهری ګناه څخه پاك اومعصوم دي، ددې مطلب دادی چې تاسي خلګو ته زما پرخبره ځکه یقین کول په کار دی چې زما رښتینوالي ستاسي دټولو په مخکی دی، مانه هیڅکله دروغ ویلي دي اونه یې ویلي سم ددې څخه علاوه، قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِيْ إِسْرَآئِيْلَ یعنی یوازې داخبره نه ده چې ماهیڅکله دروغ نه دي ویلي بلکه زما پردعوٰی باندې دلیل زما معجزې هم دي په دې وجه ددې ټولو شیانو تقاضا داده چې تاسي زما خبره واورې اوویې منې، بنی اسرائیل چې تاسي غلامان جوړ کړيدي، ددې څخه یې آزاد کی اوزما سره یې کی، دفرعون یوه خبره بله هم پرغوږونو ونه لګیده، دمعجزې لیدو مطالبه یې وکړه اوویې ویل: إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ یعنی که تا واقعی څه معجزه راوړې وي نوپیش یې کړه که په خپله خبره کی رښتینی یې، حضرت موسیٰ ﷺ دده مطالبه ومنله خپله همسا یې مخکی ته واچوله اوهغه اژدها جوړ سو، فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ، ثعبان: لوی اژدها ته ویل کیږي اوددې صفت یې، مبین، ذکر کی ویې ښوول چې ددې همسا څخه مار جوړیدل، څه داسې واقعه نه وه چې په تیاره کی یا یوکنج کی داکار سوی وي چې څوك یې وینی اوڅوك یې نه وینی، لکه په عام طورسره چې مداریان او جادوګر یې کوي، بلکه داواقعه په ډك دربارکی دټولو په مخکی وسوه او ټولو ولیده.

په ځینو تاریخی روایتونوکی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه نقل دی چې دی اژدها دفرعون طرف ته خُله وازه کړه نو وبیریدی دتخت څخه یې راټوپ کړه اودحضرت موسیٰ ﷺ شاته سو ځان یې ورڅخه پټ کی اوددرباره زرګونو خلګ دبیرې څخه مړه سول (تفسیرِ کبیر)

دهمسا څخه بالکل په رښتیا سره مار جوړیدل ناممکن یامحال سي نه دي البته دعام عادت څخه دخلاف کیدو په وجه حیرانوونکی اودتعجب خبره خامخا ده او دمعجزې اوکراماتو منشاء هم داوي چې عام خلګ یې نه سی کولی، دا دانبیاء علیهم السلام په لاسونو دالله ﷻ دطرف څخه جاري کړل کیږي، ددې دپاره چې عوام په پوه سی چې ددوی سره څه خدایي طاقت کار کوي، په دې وجه دحضرت موسیٰ ﷺ دهمسا څخه مار جوړیدل څه دتعجب او انکار خبره نه سی کیدی.

ددې څخه وروسته فرمایي، وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنّٰظِرِيْنَ، د، نَزَعَ معنی ده یو شی دبل شی څخه یوڅه په سختی سره را ایستل، مراد دادی چې خپل لاس یې را وکښی اورا ویې ایستی، دلته داذکر نسته چې دڅه شی څخه یې را وایستی، په نورو آیتونوکی دوه شیان ذکردي، یوځای، اُدْخِلْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ راغلی دی

چې معنٰی یې داده چې خپل لاس په خپل ګریوان کې دننه که، بل ځای ، وَاضۡمُمۡ یَدَكَ اِلٰی جَنَاحِكَ ذکردی چې معنٰی یې داده چې خپل لاس په خپل تخرګې داخل که، ددې دواړو آیتونو څخه معلومه سوه چې لاس را ایستل دګریوان ددننه څخه یا دتخر دلانډې څخه وو، یعنې کله به یې دګریوان ددننه څخه په لاس را ایستلو سره اوکله دتخر دلانډې څخه په را ایستلو سره دامعجزه ظاهریده چې ، فَاِذَا هِیَ بَیۡضَآءُ لِلنّٰظِرِیۡنَ : یعنې دغه لاس به بریښید ونکې سو کتونکو ته .

د، بَیۡضَآءَ لفظی معنٰی سپین ده او دلاس سپین والي کله دبرص دبیماري په سبب هم کیږي، په دې وجه په بوبل آیت کې دلته مِنۡ غَیۡرِسُوۡٓءٍ لفظ هم راغلی دی چې معنٰی یې داده چې دادلاس سپینوالی دڅه ناروغۍ په سبب نه وو او دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ دروایت څخه معلومیږي چې دا سپینوالی هم معمولي سپینوالی نه وو، بلکه په دې سره به رڼا کیده چې ټول شاوخوا به ورڅخه روښانه کیدل، (قرطبي)

دلته لفظ د، لِلنّٰظِرِیۡنَ یې زیات کې ددې رڼادعجیبه اوناآشنا والي طرف ته یې اشاره فرمایلي ده چې دا داسې عجیبه رڼا وه چې ددې لیدوته به کتونکې جمع کیدل .

دا وخت دفرعون په مطالبه باندې حضرت موسٰی ﷺ دوې معجزې وښوولې، یوه دهمسا څخه اژدها جوړیدل، دوهم دلاس په ګریوان یاتخرګې په دننه کولو اوبیا را ایستلو سره په دې کې رڼا پیدا کیدل، اوله معجزه دمخالفینو دبیرولو دپاره او دوهمه معجزه ددوی دترغیب اودنژدې راوستلو دپاره چې په دې کې اشاره وه چې دحضرت موسٰی ﷺ تعلیم دهدایت یونور لري، دده تابعداري دفلاح باعث ده .

قَالَ الۡمَلَاُ مِنۡ قَوۡمِ فِرۡعَوۡنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِیۡمٌ : لفظ د ، مَلَا دیو قوم با اثره سردارانو ته ویل کیږي، معنٰی داده چې دفرعون دقوم سردارانو دامعجزې ولیدې، خپل قوم ته یې خطاب وکې او ویې ویل چې داخو لوی ماهر جادوګر دی، وجه دا وه چې .

فکر هر کس بقدر همت او است

یعنې دهر سړي فکر دده دپوهې په مقدار باندې وي .

دې عاجزانوته دخدای ﷻ او دده دکامل قدرت څه خبر وو، چاچې ټول عمر فرعون خپل خدای او جادوګران یې خپل رهبران ګڼل او دجادوګرو چالاکۍ یې لیدلې وې، دوی ددې حیرانونکې واقعې پرلیدو باندې ددې څخه ماسوا نور څه ویلای سوای چې داهم یولوی جادوی دی، لیکن دې خلګوهم دلته دسَاحِرٌ سره د: عَلِیۡمٌ لفظ زیات کې اوداېې ظاهره کړه چې دحضرت موسٰی ﷺ دمعجزې متعلق دا احساس دوی ته هم سوی وو چې داکار دعامو جادوګرو دکار څخه ممتاز اومختلف دی، په دې وجه دومره اقرار یې وکې چې دا لوی ماهر جادوګر دی .

(په معجزه اوپه جادوکي فرق)

اوالله ﷻ همیشه دانبیاء علیهم السلام معجزې په داسې اندازسره ظاهروې چې که کتونکې لږهم فکر وکې اوعناد اختیارنه کې نو دمعجزې او سحر په فرق به خپله پوه سي، سحر کوونکې په عام طور سره په

ناپاکي اوګندګي کي اوسي، اوڅومره چي زيات په ګندګي اوناپاکي کي وي، دومره ددوی جادو زيات کامياب وي په خلاف دپيغمبرانو څخه چي پاکي اوصفا يي ددوی طبيعت ثانيه وي اودا هم دالله ﷻ دطرف څخه ښکاره فرق دی چي دنبوت ددعوه کوونکي سره دچا جادو هم نه چليږي، اودپوهي خاوندان خواصل حقيقت پيژني چي په جادو سره کم شيان ظاهريږي هغه ټول دطبعي دائري په اسبابو کي وي. فرق يوازي دومره وي چي دغه اسباب عامو خلګوته ښکاره نه وي بلکه پټ اسباب وي، په دی وجه دوی داسي ګڼي چي داکار بغير دڅه ظاهري سبب څخه وسو، په خلاف دمعجزي څخه چي په دی کي دطبعي اسبابو مطلق څه دخل نه وي، دغه سيده په سيده دقدرةِ حق کار وي، په دی وجه يي ددی نسبت په قرآن شريف کي دالله ﷻ طرف ته کړيدی. وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى، ددی څخه معلومه سوه چي دمعجزی اوسحر حقيقتونه بالکل مختلف اوجلا دی حقيقت پيژندونکي ته په کښي هيڅ التباس (ګډون) نسته عوامو ته کيدی سوای، مګر الله تعالى ددی التباس ليری کولو دپاره هم داسي فرقونه په کي کښيښوول چي په دی سره خلګ ددوکي څخه محفوظ سي.

لنډه دا ده چي دفرعون قوم هم دحضرت موسٰى ﷺ معجزه دخپلو جادوګرو دکارونو څخه يو څه ممتازه او مختلفه وليده، په دی وجه پردی مجبوره سول چي دا ووايي چي دا لوی ماهر جادوګر دی چي عام جادوګران دده په شان کارونه نه سي ښوولی.

يُرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَاْمُرُوْنَ : يعني داماهر جادوګر دا غواړي چي تاسي ستاسي دملك څخه باسي او اوس ووايا ست چي ستاسي څه رايه ده؟ څه مشوره ورکوی؟

قَالُوْٓا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿۱۱۱﴾ يَاْتُوْكَ بِكُلِّ سٰحِرٍ عَلِيْمٍ ﴿۱۱۲﴾ وَجَآءَ السَّحَرَةُ

ويي ويل مهلت ورکړه ده ته او ورور دده ته او وليږه پرګنو (ښارونو) ته جمع کوونکي ، چي راجمع کړي تاته کوم چي وي کامل جادوګر ، او راغلل جادوګران ،

فِرْعَوْنَ قَالُوْٓا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿۱۱۳﴾ قَالَ نَعَمْ

فرعون ته ويي ويل زمونږ دپاره څه مزدوري سته که مونږ غالب سو ، ويي ويل هو

وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿۱۱۴﴾ قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ

اوبيشکه تاسي به مقربين سي ، ويي ويل اي موسٰى ، يا خو ته وغورځوه او يا مونږ

نَّكُوْنَ نَحْنُ الْمُلْقِيْنَ ﴿۱۱۵﴾ قَالَ اَلْقُوْا فَلَمَّآ اَلْقَوْا سَحَرُوْٓا اَعْيُنَ

غورځوو ، ويي ويل وغورځوی بيا چي کله هغو وغورځول ويي تړلې سترګي

النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿۱۱۶﴾ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ

دخلقو او دوی یی ډیر بیرول او را یی وړو لوی جادو ، او مونږ حکم ولیږی

مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿۱۱۷﴾ فَوَقَعَ

موسیٰ ته چی وغورځوه خپله لکړه ، نو هغه تیرول شروع کړه دهغه تماشی چی دوی جوړه کړی

الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۱۸﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا

وه ، نو ظاهرسو حق اوباطل سو څه چی دوی کول ، نو وبی بائیلله دغلته او واپس سول

صَاغِرِينَ ﴿۱۱۹﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿۱۲۰﴾ قَالُوٓا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۲۱﴾

ذلیله ، او ولویدل جادوګران په سجده کی ، ویی ویل مونږ ایمان راوړو په پروردګار عالم

رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿۱۲۲﴾

کوم چی رب دی دموسیٰ ﷺ او دهارون ﷺ.

تفسیر: (غرض داچی مشوره یی وکړه) دوی (فرعون ته) وویل چی ته ده (موسیٰ ﷺ) ته او دده ورور (هارون ﷺ) ته مهلت ورکه او (په خپلوحدونو دحکومت کی) ښارونو ته (را غونډوونکی یعنی) چپراسیانو ته (حکمنامی ورکه) وبی لیږه چی دوی (دټولو ښارونو څخه) ټول ماهران جادوګران (راجمع کی) تاته یی حاضر کی (لکه چی داسی انتظام وسو) اوهغه جادوګران فرعون ته حاضر سول (او) وئی ویل چی که مونږ (پرموسیٰ) غالب راغلو نو (آیا) مونږته به څه لویه صله (او انعام) را کول سی، فرعون وویل چی هو! (انعام به هم لوی درکول سی) او (پردی سربیره به داوسی چی) تاسی به (زما) په نژدیکانو خلګوکی داخل سی (غرض داچی موسیٰ ﷺ ته دفرعون دطرفه ددی خبر ورکول سو اودمقابلی دپاره تاریخ مقررسو اوپردغه تاریخ ټول په یومیدان کی جمع سول دغه وخت) دی ساحرانو (موسیٰ ﷺ ته) عرض وکی چی ای موسیٰ ﷺ (مونږ تاته اختیار درکوو) چی ته (اول خپله همسا میدان ته) وغورځوه (کوم ته چی ته خپله معجزه وایی) اویا (ته ووایه نو) مونږ (خپلی رسی او همساګانی میدان ته) غورځوو (موسیٰ ﷺ) وفرمایل چی تاسی یی (اول) وغورځوی کله چی هغوی (خپلی رسی او همساګانی) وغورځولی نو (په جادو سره یی دلیدونکو) خلګو نظرونه بند کړل (چی په دی سره هغه همساګانی اورسیانی دمارانوپه شکل کی ښوریدونکی لیدل کیدی) اوپردوی یی هیبت راوستی اویو قسم لوی

جادو یې وښووی او (دغه وخت) مونږ موسیٰ (ﷺ) ته (په ذریعه دوحی) حکم وکړی چې ته خپله همسا وغورځوه (لکه څنګه چې غورځول کیږی) نو دهمسا غورځول وو چې هغه (داژدها په جوړیدو سره) د دوی ټولې جوړې کړی تماشې تیرول شروع کړل پس (دغه وخت د) حق (حقوالی) ظاهر سو اودوی (یعنې ساحرانو) چې څه جوړ کړی وه ټول ولاړه ختم سول، پس دغو خلګو (یعنې فرعون اودده قوم) پردی موقع وبایلله اوښه ذلیله سول (اوحیران پاته سول) اوکم چې ساحران وه، هغوی په سجده پریوتل (اوپه چیغو چیغو یې) وویل چې مونږ ایمان راوړی په رب دمخلوقاتو کوم چې دموسیٰ اوهارون (ﷺ) هم رب دی.

معلومات اومسئلې: په دی آیتونوکی دحضرت موسیٰ ﷺ باقی قصه ذکرده چې کله فرعون دحضرت موسیٰ ﷺ ښکاره معجزه ولیده چې دهمسا څخه مار جوړسو اوبیا چې کله یې په لاس کی ونیوی بیا همسا ورڅخه جوړه سوه اوچې لاس یې دګریوان څخه را وایستی نوبریښیدی، ددی قدرتی ښنو دلیدلو خوتقاضا داوه چې پرحضرت موسیٰ ﷺ یې ایمان راوړی وای، مګر لکه څنګه چې دباطلو خلګو عام طرزدی چې پرحق دپردی غورزولو او دانکار کولو دپاره صحیح شی غلط ښکاره کوی فرعون اودده دقوم سردارانوهم داخلګو ته وویل چې دالوی ماهر جادوګر دی اودده مقصد دادی چې ستاسی پرملك قبضه وکړی اوتاسی ورڅخه وباسی اوس تاسی ووایاست چې څه کول پکار دی ؟ دفرعون قوم چې دا واوریدل نوجواب یې ورکی ، اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ° يَاْتُوْكَ بِكُلِّ سٰحِرٍ عَلِيْمٍ په دی کی لفظ د: اَرْجِهْ د: اِرْجَآءٌ څخه مشتق دی چې معنیٰ یې مهلت ورکول اوامید ورکول دی، او ، مَدَآئِنَ د ، مَدِيْنَةٌ جمع ده چې هرلوی ښارته ویل کیږی، حٰشِرِيْنَ د ، حَاشِرٌ جمع ده چې معنیٰ یې ده پورته کوونکی اوجمع کوونکی، مراد ددی څخه سپاهیان دی چې دملك داطرافو څخه جادوګران راجمع کی اورایې ولی، مطلب دآیت دادی چې دقوم خلګو دامشوره ورکړه چې که دی جادوګر وی اودجادو په زور زمونږ ملك فتح کول غواړی نودده مقابله زمونږ دپاره څه مشکله نه ده، زمونږ په ملك کی لوی لوی ماهران جادوګران دی هغوی به ده ته په خپل جادو سره شکست ورکی، څه سپاهیان دملك اطرافو ته ولیږی چې دهرښار څخه جادوګران راوغواړی را ویی بلی.

وجه داوه چې په دغه زمانه کی دجادو اوسحر رواج عام وو اوپر عامو خلګو دجادوګرانو اقتدار وو او شاید حضرت موسیٰ ﷺ ته دهمسا اوسپین لاس معجزه په دی وجه ورکول سوه چې دجادوګرو سره مقابله وکی اودمعجزی په مقابله کی دجادو رسوایی ټول خلګ په سترګو سره ووینی، لکه چې دالله ﷻ پخوانی عادت هم دا دی چې دهری زمانی پیغمبرته ددغه زمانی مناسبی معجزی ورکوی، دحضرت عیسیٰ ﷺ په زمانه کی یونانی حکمت اوطب ښه پرعروج اوترقی باندی وو، نو هغه ته یې معجزه داورکړه چې دمور څخه پیدا ړانده به یې جوړول اوجذامیان (فس) به یې ښه کول دنبی کریم ﷺ په زمانه کی دعربو ترټولو لوی کمال فصاحت او بلاغت وو نو دنبی کریم ﷺ ترټولو لویه معجزه یې قرآن شریف جوړکی چې ددی دمقابلی څخه ټول عرب اوعجم عاجزه سول ، وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوْٓا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ

الغلبين ! قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ : يعنى دخلگو دمشورى مطابق دټول ملك څخه دجادوګرو دجمع كولو انتظام وسو اودا جادوګران فرعون ته راورسيدل، نو دوى دفرعون څخه پوښتنه وكړه چى كه مونږ په موسىٰ ﷺ غالب راغلو نو مونږ ته به ددى څه اجرت او انعام هم راكول سى ؟ فرعون وويل، چى هو! اجرت به هم دركول سى، اوپر دى دسربيره به دا انعام وى چى تاسى ټول به زما په مقربينوكى داخل سى، داجادوګران كوم چى دحضرت موسىٰ ﷺ دمقابلى دپاره دټول ملك څخه جمع سوى وه، ددوى په شميركى تاريخى روايتونه مختلف دى دنهوسورو ۹۰۰ څخه واخله تردرولكو ۳۰۰۰۰۰ پورى روايتونه دى ددوى سره دهمساګانو اورسيو يو انبار وو چى په درو سوو اوښانو يى بار كړى راوړى وى (قرطبى) فرعونى جادوګرو دراتلو سره اوله خبره دسودا بازى شروع كړه چى مونږ مقابله وكړه اوغالب راسو نومونږ ته به څه راكول سى ؟ وجه دا ده چى دباطلو خلګوپه مخكى يوازى ددنيا فائدى وى، په دى وجه دهركار تركولو مخكى دمعاوضى اواجرت سوال مخ ته راځي، په خلاف دپيغمبرانو ﷺ څخه او د دوى دناښينو څخه چى دوى په هرقدم دا اعلان كوى چى ، وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلاَّ عَلَى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ يعنى مونږ چى دحق كوم پيغام ستاسى دفائدى دپاره تاسى ته رسوو، پردى ستاسى څخه څه معاوضه نه غواړو، بلكه زمونږ معاوضه يوازى پررب العٰلمين باندى ده، فرعون دوى ته وويل چى تاسى خلګ اجرت غواړى، زه به اجرت هم دركم اوتردى زيات دا هم چى تاسى به دشاهى دربار مقرب جوړ كړم.

دفرعون سره تردى خبرو وروسته ساحرانو دحضرت موسىٰ . سره دمقابلى دځاى اووخت تعين وكى، نو يو پراخ ميدان او داختر دورځي ترلمر لوړيدو وروسته وخت ددى كار دپاره مقررسو، لكه چى دقرآن شريف په نورو آيتونوكى دى ، قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّيْنَةِ وَاَنْ يُّحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى، په ځينو روايتونو كى دى چى پردى موقع حضرت موسىٰ ﷺ دساحرانو سردارته وويل چى كه زه پرتاسى غالب راغلم نو آيا تاسى به په ما ايمان راوړى ؟ هغه وويل چى زمونږ سره داسى جادوى دى چى پردى څوك ګرسره غالب كيدى نه سى ، په دى وجه زمونږ دمغلوب كيدو ګرسره څه سوال نه پيدا كيږى اوكه بالفرض ته غالب راغلى نومونږ به على الاعلان دفرعون په مخكى په تا ايمان راوړو (مظهرى وقرطبى)

قَالُوْا يٰمُوْسٰى اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّا اَنْ نَّكُوْنَ نَحْنُ الْمُلْقِيْنَ، د: اِلْقَآءٌ معنى غورځول دى مراد دادى چى كله دمقابلى ميدان ته ورسيدل نوجادوګرو حضرت موسىٰ ﷺ ته وويل چى ياپى ته اول وغورځوه اوكه مونږ مخكى غورزونكى سو، دجادوګرو دا وينا دخپلى بى فكرى اولويى ښوولو دپاره وه چى مونږ ددى پروانه كوو چى ابتداء زمونږ څخه وسى، څكه چى مونږ په هرحالت كى پرخپل فن اطمينان لرو، ددوى دبيان داندازى څخه خوداسى معلوميږى چى غوښتله خويى داچى اول وار ددوى سى، مګر دقوت ښكاره كولو دپاره يى دحضرت موسىٰ ﷺ څخه پوښتنه وكړه چى اول ته وار كول غواړى اوكه مونږ يى وكو، حضرت موسىٰ ﷺ د دوى په منشاء پوه سو نو په خپله معجزه دمكمل اطمينان په سبب يى اوله موقع دوى ته وركړه او ويى فرمايل چى ، اَلْقُوْا يعنى تاسى يى اول وغورځوى.

اوابن کثیر رحمه الله فرمایی چی جادوګرو دحضرت موسیٰ علیه السلام سره دادب او احترام معامله وکړه چی داولی موقعې یې ده ته دورکولو وړاندیز وکی دهغه دا اثر وو چی دوی ته دایمان توفیق ورکول سو، دلته یو سوال داپیدا کیږی چی اول خو جادو په خپله یوحرام کاردی اوبیا کله چی هغه یوپیغمبر ته دشکست ورکولو دپاره استعمالیږی، نوبیشکه کفردی نوبیا حضرت موسیٰ علیه السلام څنګه دی خلګوته داجازت ورکولو دپاره فرمایی ، اَلْقُوْا یعنی تاسی یی وغورځوی، لیکن دحال پرحقیقت چی فکر وسی نودا سوال ختمیږی، څکه چی دلته خو یقینی وه چی داخلګ به خپل سحر دمقابلی دپاره خامخا پیش کوی، خبره یوازی په اول اوپه وروستی کی وه، په دی کی حضرت موسیٰ . دخپلی لوړی ارادی دثبوت ورکولو دپاره دوی ته موقع ورکړه، ددی څخه علاوه په دی کی یوه فائده داهم وه چی اول دوی یعنی جادوګران دخپلو همساګانو اورسیو څخه ماران جوړ کړه، نوبیابه دحضرت موسیٰ علیه السلام دهمسا معجزه یوازی دانه چی هغه به هم مار جوړ سی بلکه داسی به ظاهرسی چی دجادوګرو ټول ماران به تیرکی چی پراول قدم باندی جادوګری شکست وخوری (بیان القرآن)

اوداهم ویل کیږی چی دحضرت موسیٰ علیه السلام دا ارشاد دوی ته دجادوګری کولو اجازت ورکول نه وو ، بلکه د دوی درسوایی ښکاره کولو دپاره وو، چی ښه ده تاسی یی وغورځوی نوګوری چی ستاسی دجادوګری څه انجام کیږی.

فَلَمَّآ اَلْقَوْا سَحَرُوْٓا اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوْهُمْ وَجَآءُوْا بِسِحْرٍ عَظِيْمٍ یعنی کله چی جادوګرانو خپلی همساګانی اورسیانی وغورزولی نودخلګو نظربندی یی وکړه اوپردوی باندی یی هیبت غالب کی او لوی جادو یی وښووی، ددی آیت څخه معلومه سوه چی ددی خلګو جادو یوقسم نظری اوخیالی وو چی لیدونکو ته به دامحسوس کیده چی دا همساګانی اورسی ماران جوړ سول اومنډی وهی، حال دادی چی دوی به په واقع کی هم هغه شان همساګانی او رسی وی ، ماران نه وه ورڅخه جوړ سوی ، دایو قسم مسمریزم وو چی اثر یی دانسان خیال اونظر مغلوب کوی.

لیکن ددی څخه دانه لازمیږی چی دسحر یوازی دایو قسم دی، دسحرپه ذریعه ماهیت نه سی بدلیدی، څکه چی څه شرعی یاعقلی دلیل ددی پر نیستوالی قائم نه دی، بلکه دسحرمختلف قسمونه په واقعاتو سره ثابت دی، کله خو یوازی دلاسونو چالاکی وی چی ددی په ذریعه لیدونکوته مغالطه لګیږی، کله یوازی خیال اونظر بندی وی لکه په مسمریزم سره، اوکله په بدلیدو دماهیت سره هم کیدی سی، چی دانسان څخه ډبره جوړه سی، نوداهم دڅه شرعی یاعقلی دلیل څخه خلاف نه ده.

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُوْنَ یعنی موږ موسیٰ علیه السلام ته حکم وکی چی خپله همسا وغورزوه، هغه په لویدو سره ترټولو لوی مار جوړ سو ددوی ټول ماران یی تیرول شروع کړل کوم چی جادوګرو په جادو سره ښکاره کړی وه، په تاریخی روایتونوکی دی چی دزرګونو جادوګرو په زرګونو همساګانی او رسی چی کله ماران جوړ سول اومنډی یی ، وهلی نوټول میدان دمارانو څخه ډک سو او بر

عجیبه غوندې هیبت دیولوی اژدها (افعی مار) په صورت کې مخ ته راغلی نو دا ټول ماران یې تیر کړل اوختم یې کړل.

فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ یعنې حق ظاهر سو اوڅه چې ساحرانو جوړ کړي وه، هغه ټول باطل اوهوا سول، فَغُلِبُوْا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوْا صٰغِرِيْنَ یعنې په دې موقع دوی ټولو وبایلله اوښه رسوا سول، وَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سٰجِدِيْنَ ۝ قَالُوْا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ یعنې جادوګر پرسجده کولو مجبوره سول او ویې ویل چې مونږ په رب العٰلمین یعنې په رب دموسیٰ اوهارون علیهما السلام ایمان راوړی.

په سجده کولو مجبوره سول ویې ویل اودې طرف ته یې اشاره وکړه چې دموسیٰ علیه السلام معجزه یې ولیده نو داخلق څه داسې بې ځانه اومجبوره سول چې بې اختیاره پرسجده پریوتل اودې طرف ته هم اشاره کیدې سې چې الله ﷻ ورلره توفیق ورکې اوپه سجده یې واچول اودرب العٰلمین سره یې رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ زیات کې اوخپله خبره یې دفرعون په مقابله کې واضحه کړه ځکه چې دغه بې وقوفه به خپل ځان ته رب العٰلمین ویل ددې وجه یې ، رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ وویل اوده ته یې وښوولې چې مونږ ستا دخدایی قائله پاته نه سو.

قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوْهُ فِي الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَآ

وویل فرعون آیا تاسې ایمان راوړو په ده زما داجازت څخه مخکې، داخو مکر دی چې جوړ کړی دی تاسې ټولو په دې ښار کې چې وباسې

اَهْلَهَا ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿١٢٣﴾ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ

ددې ښار څخه ددې وسیدونکي ، نواوس به تاسې ته معلومه سي ، زه به خامخا پریکړم ستاسې لاسونه اودبل

خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوْٓا اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا

طرف څخه پښې ، بیابه په سولۍ کړم تاسې ټوله ، هغو وویل زمونږ خو خپل رب طرف

مُنْقَلِبُوْنَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا ؕ

ته بیرته تلل دي، او ستا زمونږ سره دا دښمني ده چې ومنلې مونږ دخپل رب نښانې کله چې هغه مونږ ته راغلې

رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّتَوَفَّنَا مُسْلِمِيْنَ ﴿١٢٦﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ

ای زمونږ ربه راتوی کړې په مونږ صبر اووفات کړې مونږ مسلمانان ، او وویل سردارانو

قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوْسٰى وَقَوْمَهٗ لِيُفْسِدُوْا فِي الْاَرْضِ

دقوم دفرعون ولې پریږدې ته موسیٰ علیه السلام اوده قوم چې فساد جوړ کړي په مځکه کې

وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ۚ

اوپاته کړي تا اوستا بتان ، ويې ويل اوس به مونږ وژنو د دوی زامن اوژوندی به پريږدو د دوی ښځې

وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قٰهِرُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

او مونږ په دوی زور آرو يو

لنډتفسير: فرعون (ډير وبيريدی چې هسې نه ټول رعيت مسلمانان سی نو دځانه يې خبره جوړه کړه) اوساحرانو ته يې) وويل چې ها! تاسې په موسیٰ (ﷺ) ايمان راوړی بغيرددی چې زه تاسې ته اجازت وکړم بيشکه (معلوميږي چې) دا (کوم چې دچل ول دجنګ په طور وسو) يوه کار روايي وه چې په تاسې عمل درآمد سوی دی، په دې ښارکې (پټ سازش سوی دی چې ته داسې وکړه مونږبه داسې وکو، بيابه دغه شان ګټل او بايلل ظاهرکې اودا کاروايي او ديوبل سره جوړښت موپه دی وجه کړيدی) چې تاسې ټول (يوسې) ددی ښار څخه ددی ځای اوسيدونکی دباندې وباسې (اوبيا په فارغ زړه ټول يوځای دلته حکومت کوی) پس (ښه ده) اوس به تاسې ته حقيقت معلوم سی (اوهغه داچې) زه به ستاسې ديو طرف لاسونه او دبل طرف پښې پريکړم بيابه تاسې ټوله په دارا وخيژوم (چې نور درڅخه عبرت واخلي) دوی جواب ورکی چې (هيڅ پروا نسته) مونږچې مره سو (نوڅه ناکاره ځای ته خوبه ولاړ نه سو بلکه) خپل مالك ته به ولاړ سو (کوم ځای چې هرقسم امن اوراحت دی، پس په دې کی زمونږ نقصان څه دی) اوتاپه مونږ کی کوم عيب ليدلی دی (چې دومره په سور اوزوږ يې) بغير ددی چې مونږ دخپل رب په حکمونو ايمان راوړو (پس داڅه دعيب خبره نه ده، بيايې دده څخه مخ واړوی اودالله ﷻ څخه يې دعا وغوښتله چې) ای زمونږ ربه! په مونږ صبر را توی کی (چې که دی سختی کوی نوچې مونږ ثابت قدم پاته سو) او زمونږ روح په حالت داسلام کی وباسې (چې هسې نه دده دسختی څخه پريشانه سو او دايمان څخه خلاف څه خبره راڅخه ونه سی) او (کله چې دحضرت موسیٰ ﷺ داعظيمه معجزه په ډاګه ښکاره سوه اوساحرانو ايمان راوړی او ځينی نور خلګ هم ددوی تابع سول دغه وخت) دفرعون دقوم سردارانو (کوم چې دحکومت مشران وه ، دايې وليده چې ځينی خلګ مسلمانان کيږی، فرعون ته يې وويل چې آيا نه موسیٰ (ﷺ) اودده قوم (اوتابعين) هم دغسې (خپلی خوښی ته آزاد) پريږدی چې دوی په ملك کی فساد خپروی (فساد داچې خپله ډله زياته کی چې په آخرکی يې بيره دبغاوت ده) اوده (يعنی موسیٰ ﷺ) تا اوستا (منتخب کړی) معبودان پريږدی (يعنی ددوی دمعبود کيدو څخه منکردی اودحضرت موسیٰ ﷺ قوم هم ورسره په دی عمل کی شريك دی، څکه ددی انتظام وکړه) فرعون وويل (چې فی الحال دا انتظام مناسب معلوميږی چې) مونږبه هم ددی خلګو دزامنو قتلول شروع کو (چې ددوی زور زيات نه سی) او (کله چې دښځوپه زياتيدو کی څه بيره نسته اودارنګه مونږ ته دخپل کار او خدمت دپاره هم ضرورت دی

په دې وجه) ښځې به یې ژوندې پریږدو، اومونږ په هر ډول په دوی زور آور یو (په دې انتظام کې به هیڅ ګرانی نه وی)

معلومات او مسئلې: ددې ځخه په مخکې آیتونوکې ذکر وو، چې فرعون دخپل قوم دسردارانو په مشوره دحضرت موسٰی ﷺ دمقابلې دپاره چې کوم ساحران دټول ملك ځخه راجمع کړې وه، هغوی دمقابلې په میدان کې وبالله اویوازې دانه چې خپل بایلل یې ومنل، بلکه په حضرت موسٰی ﷺ یې ایمان راوړې.
په تاریخي روایتونوکې دی چې دجادوګرو سرداران مسلمانان سول نوچې دایې ولیدل نو دفرعون دقوم ځخه شپږو لکو خلګو په حضرت موسٰی ﷺ ایمان راوړې اواعلان یې وکې، ددې مقابلې اومناظرې ځخه مخکې خو یوازې حضرت موسٰی ﷺ اوهارون ﷺ دفرعون مخالف وه، داوخت ترټولولوی جادو ګران کوم چې په قوم کې داقتدارمالکان وه او ددوی سره شپږ لکه عوام مسلمانان سول اویولوی طاقت په مقابله کې راغې، دغه وخت دفرعون پریشانې اوګډوډ کیدل بې ځایه نه وو، مګرده داپته کړه اودیو چالاك اوهوښیار سیاستدان په اندازکې یې اول خو پر جادوګرانو دبغاوت دا الزام ولګوی چې تاسې دحضرت موسٰی ﷺ سره پټ سازش وکې اودا کار موخپل ملك اوملت ته دنقصان رسولو دپاره کړي دی
اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوْهُ فِی الْمَدِيْنَةِ یعنی دا یو سازش دی کوم چې تاسې دمقابلې میدان ته تړراتلو مخکې په ښار کې په خپل مینځ کې کړې وو او بیایې جادوګرو ته وویل، اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ یعنې آیا تاسې زما داجازې ځخه مخکې ایمان قبول کې، دا استفهام انکاري په طور دزجر اوتنبیه وو او دخپل اجازې ځخه بغیر دایمان راوړلو ذکریې وکې اوخلګو ته یې ددې یقین ورکولو کوشش کړیدې چې مونږ په خپله هم داغوښتله چې که دحضرت موسٰی ﷺ حق والې واضح سې، نومونږ به هم دې ومنو اوخلګوته به هم اجازت وکو چې دوی مسلمانان سې، لیکن تاسې خلګو تلواری وکړه اوپه حقیقت باندې دځان پوهولو ځخه بغیر دسازش ښکار سواست، په دې چالاکې سره خویو طرف ته یې دخلګوپه مخکې دحضرت موسٰی ﷺ معجزه او دجادوګرو دطرفه دده منل یې یوسازش وګرځوی، دوی یې په پخوانې ګمراهې کې دمبتلا کولو انتظام وکې اوبل طرف ته یې سیاسې چالاکې دا وکړه چې دحضرت موسٰی ﷺ کار او دجادوګرو اسلام کوم چې خالص دفرعون دګمراهې ښکاره کولو دپاره وو دقوم اوعوامو سره ددې هیڅ تعلق نه وو، دایې دیوې ملکې اوسیاسې مسئلې جوړولو دپاره وویل، دپاره وویل، لِتُخْرِجُوْا مِنْهَآ اَهْلَهَا یعنی تاسې خلګو داسازش ځکه وکې چې تاسې غواړې چې پرملك دمصر باندې تاسې غالب راسې او ددې اوسیدونکې ددې ځای ځخه وباسې تردې چالاکتیا وروسته یې پردې ټولودخپل رعب اوهیبت اوبیرې پرې ایستلو دپاره جادوګرانوته اخطارونه ورکول شروع کړل، اول یې په مبهم (غیرِ واضح) اندازکې وویل: فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ یعنې تاسې به اوس ووینې چې ستاسې ددې سازش به ځه انجام سې، ددې ځخه یې وروسته یې ورته ښکاره کړه، لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِيْنَ یعنی زه به ستاسې لاس اوپښې دمختلفو طرفو ځخه پریکم، تاسې ټول به په دار وځیژوم، دمختلفو طرفونو

څخه دپریکولو یومطلب دا دی چی راسته لاس او چپه پښه، چی دواړو طرفونه په زخمی اوبد شکل
اوبی کاره سی۔
فرعون پردی بدحالی دواك راوستلو او دخپلو درباریانو اوعوامو دکنټرول کولو پوره تدبیرونه کړی وو،
اودده ظالمه څخه سزاګانی دمخکی څخه مشهوری اوپر خلکو دلړزان راوستلو دپاره کافی وی، لیکن
ایمان او اسلام یو داسی زبردست قوت دی چی کله دا دچاپه زړه کی ځای وکی نوبیا انسان دټولی دنیا
او ددی دوسائلو دمقابلی کولو دپاره تیار سی، دی جادوګرو چی تردی څوګنټی مخکی فرعون خپل
خدای منی اوددی ګمراهی به یی خلګوته هم تلقین کوی، خو کله چی داسلام کلمه یی وویله نوپه یوځو
منټه کی دننه په دوی کی څه شی پیدا سوی وو، چی دفرعون ددی ټولو اخطارو په جواب کی وایی؟ اِنَّآ
اِلٰی رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ یعنی که ته مونږ قتل کی نوڅه پروا نسته مونږبه دخپل رب خواته ولاړسو اوهلته به
مونږته هر قسم راحت راکول سی، دا جادوګران چی کله دفرعون ددباؤ او زور څخه ناخبره نه وه نوپه دی
وجه یی داونه ویل چی مونږ ستاپه واك کی نه سو راتللی یابه مونږ مقابله وکو، بلکه دده اخطار یی
صحیح ومنی اودا جواب یی ورکی چی دامنو چی په دنیاکی ته مونږته په هرقسم سزا راکولو قادر یی،
مګر مونږ دایمان دراوړلو څخه وروسته ددنیا ژوند هیڅ شی هم نه ګڼو چی ددنیا څخه ولاړ سو نو تردی
ښکلی ژوندبه راته حاصل سی او دخپل رب ملاقات به مونصیب یی اودا معنٰی هم کیدی سی چی په دی
ژوندکی ستا زړه چی څه غواړی هغه وکړه آخربه مونږ اوتاسی درب العٰلمین په مخکی پیش کیږو اوهغه
به دظالم څخه دمظلوم بدل واخلی دغه وخت به دخپل عمل نتیجه ستامخ ته راسی، لکه چی په یوبل آیت
کی په دی موقع ددی جادوګرو دا الفاظ نقل دی، فَاقْضِ مَآ اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْضِیْ هٰذِهِ الْحَیٰوةَ الدُّنْیَا یعنی څه چی
ستا زړه غواړی زمونږ په باره کی یی حکم وکه، بس دومره ده چی ستا حکم زمونږ په دی دنیوی ژوندکی
چلیدی سی اوستا دغصی په وجه زمونږ دا ژوند ختمیدی سی، مګردایمان راوړلو څخه وروسته زمونږ
په نظرکی ددی دنیوی ژوند،هغه اهمیت باقی نه دی پاته سوی کوم چی دایمان راوړلو څخه مخکی وو،
ځکه چی مونږ ته معلومه سوه چی دا ژوند دراحت یا تکلیف سره هر څنګه چی وی خو تیریدونکی دی،
فکر دهغه ژوند په کار دی ترکوم وروسته چی مرګ نسته اودکوم چی راحت هم همیشه دی اوتکلیف هم
دفکر کولو مقام دی چی هغه خلګ کوم چی ترپرون پوری په ډیر ناکاره کفرکی اخته وه، چی دفرعون په
شان یوبی کاره انسان یی خدای منی، دخدای ﷻ دشان او لویی څخه بالکل نا آشنا وه په دوی کی یك دم
داسی انقلاب څنګه راغی چی اوس دتیرو ټولو عقیدو اوعملونو څخه یکسر توبه کوونکی سول پرحق
دین دومره پاخه سول چی روح ورکولو ته هم تیار سول اوددنیا څخه رخصت کیدل ځکه خوښوی چی
خپل رب ته به ولاړ سی، اویوازی دانه چی دایمان قوت اودالله ﷻ په لاره کی دجهاد همت په دوی کی
پیداسو، بلکه معلومیږی چی دحقیقی علم اومعرفت دروازی دوی ته خلاصی کړل سوی وی، دغه وجه
ده چی دفرعون په مقابله کی ددی زړه ور بیان سره یی دادعا هم وکړه ، رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَیْنَا صَبْرًا وَّتَوَفَّنَا مُسْلِمِیْنَ

یعنی ای زمونږ پروردګاره مونږته کامل صبر راکی او داسلام په حالت کی مونږته وفات راکی ، په دی کی اشاره ده دمعرفت طرف ته چی که الله ﷻ نه غواړی نو دانسان قصد اوهمت هیڅ کار نه سی کولی په دی وجه یی دثابت قدمی دعا وکړه او دادعا لکه څنګه چی دحق دمعرفت ثمره اونتیجه ده، دغه شان ددی مشکل دحل کولو بهترینه ذریعه هم ده، په کم کی چی داخلګ دغه وخت اخته وه، څکه چی صبر اوثابت قدمی هم هغه شی دی کوم چی انسان دخپل دښمن په مقابله کی دکامیابولو ترټولولویه ذریعه ده دیورپ دتیر جنګِ عظیم پراسبابو اونتیجو غور کوونکی کمیشن په خپل رپورټ کی لیکلی وه چی مسلمانان کوم چی په الله ﷻ او په آخرت باندی ایمان لرونکی دی دا هغه قوم دی کوم چی په میدانِ جنګ کی تر ټولو زیات بهادر اوپه مصیبت او مشقت باندی په صبر کولوکی ترټولو مخکی دی.

هم دا وجه ده چی دغه وخت په جرمنی قومونوکی دجنګ په فنونوکی ماهرانو ددی تاکید کوی چی په نوج کی دی ددینداری او دآخرت دبیری دپیدا کولو کوشش وسی څکه چی په دی سره چی کوم قوت حاصلیږی هغه په بل څه شی سره نسی حاصلیدی (تفسیر المنار)

(په ساحرانوکي ايماني انقلاب دموسي ﷺ ترمعجزی همسا اوسپین لاس هم لوی وو)

افسوس دی چی نن مسلمانان اومسلمانان حکومتونه دخپل ځان قوی کولو دپاره ټول تدبیرونه اختیاروی، مګر داکار یی هیر کړیدی کم چی دقوت اویو کیدو روح دی، فرعونی جادوګرانو هم په اوله مرحله کی دامعلومه کړی وه او دټول عمر دخدای څخه دنا آشنا اومنکرو کافرانو څخه په یودم کی نه نقط مسلمانان بلکه دیو عارفِ کامل او مجاهد او غازی جوړولو دا معجزه دحضرت موسیٰ ﷺ ترهمسا اوسپین لاس ترمعجزی څه کمه نه وه.

(پرفرعون دحضرت موسي اوهارون ﷺ دهیبت اثر)

دفرعون چالاکی اوسیاسی دروغو خو دده دجاهل قوم دده سره په پخوانی ګمراهی کی داخته پاته کیدو څه سبب خو سو، مګر دوی په دی عجیبه خبره پوه نسول چی دفرعون دغصی ټول زور پر جادوګرانو ختم سو، حضرت موسیٰ ﷺ چی اصلی مخالف وو، دده په باره کی دفرعون دژبی څخه هیڅ ونه وتل، نوپه دی باندی دوی وویل ، اَتَذَرُ مُوْسٰى وَقَوْمَهٗ لِيُفْسِدُوْا فِى الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ یعنی آیاته موسیٰ ﷺ او دده قوم دغسی پریږدی چی دوی تا اوستا معبودان پاته کوی او په ملك کی فساد خپروی.

نو په دی خبره مجبوره سو فرعون وویل ، سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْىٖ نِسَآءَهُمْ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قٰهِرُوْنَ یعنی د دوی معامله زمونږ دپاره دڅه فکر قابله نه ده مونږ به ددوی سره داکار وکو چی په دوی کی کم هلك پیدا کیږی، هغه به قتل کوو، یوازی انجونی به یی پریږدو، چی ددی نتیجه به څه وخت پس داسی وسی چی ددوی قوم به دنارینه وو څخه خالی سی، یوازی ښځی به پاته سی چی زمونږ خدمت ګارانی مینځی به جوړی سی اومونږ پردی ټولو پوره قدرت لرو چی څه غواړو کولی یی سو، دوی زمونږ سره هیڅ نه سی کولی، تفسیر لیکونکی عالمان فرمایی چی دقوم پر دومره حرکت ورکولو بیاهم فرعون خودا وویل چی مونږبه

دبنی اسرآئیلو هلکان قتلوو ، لیکن دحضرت موسیٰ اوهارون . په باره کی داوخت هم دده پر ژبه څه
رانغله، وجه داده چی دی معجزی اوواقعی دفرعون پرزړه اودماغ باندی دحضرت موسیٰ ﷺ سخت
هیبت کښېنولی وو ، حضرت سعیدبن جبیر﵁ فرمایی چی دفرعون حال داسی سوی وو چی کله به یی
حضرت موسیٰ ﷺ لیدی نو تشی بولی به یی بهیدی اودا بالکل صحیح ده دحق دهیبت هم دا حال وی

هیبت حق است این از خلق نیست

یعنی دا دحق تعالیٰ ﷻ بیره او هیبت دی ، دخلګو دطرف څخه نه دی .

اومولانا رومی ﷫ فرمایی :

هر که ترسید از حق وتقویٰ گزید — ترسد از وی جنّ وانس وهر که دید

څوك چی دالله ﷻ څخه وبیریږی نو پیریان ، انسانان اوهرشی دده څخه بیا بیریږی .

دلته دفرعون قوم چی داوویل چی حضرت موسیٰ ﷺ تا اوستا معبودان پریږدی او فساد کوی ، ددی
څخه معلومه سوه چی فرعون که څه هم دخپل قوم په مخکی په خپله دخدایی دعویدار وو او، اَنَا رَبُّكُمُ
الْاَعْلٰی به یی ویل ، لیکن په خپله به یی دبتانو عبادت کوی ، او دبنی اسرائیلو دکمزوری کولو دپاره یی
دا ظالمانه قانون چی کوم هلك پیدا کیږی.، هغه به قتلیږی ، په دوهم وار بیا نافذ کی، ددی اولنی وار
دحضرت موسیٰ ﷺ ترپیدائش څخه مخکی سوی وو، چی دهغه ناکامه کیدل دوی تردی وخته پوری
لیدل ، لیکن کله چی الله ﷻ دیو قوم رسوا کول غواړی دهغه تدبیرونه هم دغسی کول کیږی چی آخر کار
دغه ددوی دتباهی سبب سی، لکه چی مخ ته به معلومه سی چی دفرعون دی ظلم اوزیاتی آخردی اودده
قوم ډوب کړل .

قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِيْنُوْا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوْا ۚ اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ ۙ يُوْرِثُهَا مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ؕ

وویل موسیٰ قوم خپل ته مددوغواړی دالله څخه اوصبر کوی بیشکه مځکه دالله ده ، وارث کوی یی چالره وغواړی
دخپلو بندګانو څخه ،

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۲۸﴾ قَالُوْۤا اُوْذِيْنَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِيَنَا

اوپه آخرت کی خیردی بیریدونکودپاره،هغوی وویل مونږ لره تکلیفونه راکړل سوی دی ستادراتلو څخه مخکی

وَمِنْۢ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ؕ قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ

اوستادراتلو څخه وروسته ، ویی ویل نژدی ده چی ستاسی رب هلاك کړی ستاسی دښمن

وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۹﴾ ع وَلَقَدْ

او خلیفه ګان کړی تاسی ، په ملك کی بیا وګوری چی تاسی څنګه کار کوی ، او مونږ

أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ

ونیول فرعونیان په قحطونو کی او میوو په نقصان کی چی دوی نصیحت

يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِن

ومنی ، بیا چی کله ورسیدی دوی ته خیر نو ویی ویل چی دا زمونږ لائق دی او چی کله

تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ

ورته ورسیده بده نوبد فالی به یی کنله په موسیٰ او دده په ملگرو ، واوره چی د دوی بدبختی

عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا

الله سره دی ، لیکن اکثر خلق نه پوهیږي ، او ویی ویل چی که هر څومره ته

بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

راوړی مونږ ته نښانی چی په هغه سره سحر وکړی په مونږ خو مونږ هیڅکله په تا ایمان نه راوړو

لنډتفسیر: (ددی مجلس دخبرو اترو خبر چی کله بنی اسرائیلو ته ورسیدی نو ډیر وبیریدل اوحضرت موسیٰ ﷺ ته په فریاد راغلل نو) موسیٰ (ﷺ) خپل قوم ته وفرمایل چی په خدای تعالی باور ساتی اوثابت قدم اوسی (بیریږی مه) دا مځکه دالله ﷻ ده هرچا لره چی غواړی مالك (اوحاکم) یی جوړوی دخپلو بندګانو څخه (نو دځو ورځو دپاره یی فرعون ته ورکړي ده) اوآخر کامیابی دهغو خلکو وی څوك چی دخدای ﷻ څخه بیریږی (نو تاسی په ایمان اوتقویٰ قائم اوسی . انشاء الله ﷻ داسلطنت به هم تاسی ته حاصلیږی دلږو ورځو دانتظار ضرورت دی) دقوم خلکو (دډیر افسوس اوغم څخه چی ددی طبعی تقاضا دشکایت مکررکول دی) وویل چی (صاحبه) مونږخو همیشه په مصیبت کی یو ، ستا ترتشریف راوړلو مخکی هم (چی فرعون به راباندی بیګارونه کول اوډیری زمانی راسی به یی زمونږ زامن قتلول) او ستا ترتشریف راوړلو وروسته هم (چی قسم قسم تکلیفونه راته رارسول کیږی تر دی چی اوس بیا داولاد دقتل قانون مقرر سو) موسیٰ (ﷺ) وفرمایل (مه بیریږی) ډیر ژر به الله ﷻ ستاسی دښمن هلاك کی او دهغوی په ځای به تاسی په دی مځکه حاکمان جوړکی ، بیابه ستاسی عمل وګوری (چی شکر اوقدر کوی او اطاعت یی کوی اوکه بی قدری ، غفلت اونافرمانی کوی ، په دی کی ترغیب دی دطاعت اوبیره ده دنافرمانی څخه) او (کله چی فرعون اودده تابعینو مخالفت اوانکارته ملا وتړله نو) مونږ فرعون والا

(ددی پاری په اوله رکوع کی دذکر سوی عادت مطابق سره دفرعونه موپه دی مصیبتونو کی) اخته کړل، قحط سالی کی او دمیوو دپیداوار په کمی کی چی دوی (حقه خبره) وپیژنی (اوپوه سی قبول یی کی) پس (بیاهم دوی پوه نه سوه بلکه داحال یی وو چی) کله پردوی خوشحالی (یعنی ارزانی اوپیداواری) راسی نو وایی چی دا خو زمونږ دپاره په کار وو (یعنی مونږ نیك بخت یو، دا زمونږ دخوش بختی اثر دی داسی نه وه چی دخدای نعمت یی گڼلی وی، شکر یی اداکړی وای اوفرمان برداری یی اختیار کړی وای) اوکه د دوی څخه به بدحالی (لکه قحطی او دپیداورو کموالی لکه چی ذکر سو) ورپیښه سوه نو دموسی (ﷺ) او دده دملگرو بدبختی به یی ورته ویله چی دا د دوی دبختی څخه وسوه، داسی به ونه سوه چی دا به یی دخپل کفر او دروغ کولو اوبدو عملونو بدبختی گڼلی وای چی توبه یی ور څخه ایستلی وای حال دادی چی داټول ددوی دبدو عملو سزاوه لکه چی فرمایی چی) یاد ساتی چی ددوی د (دی بدبختی سبب) دالله په علم کی دی (یعنی ددوی دکفر عملونه دالله ﷻ په علم کی دی، دابدبختی ددغو عملونو سزاده) لیکن (دخپلی بدتمیزی څخه) په دوی کی اکثره خلگ (په دی) نه پوهیږی او (بلکه سربیره لا ورباندی) داوایی (چی برابره خبره ده که) که هرڅومره ناآشنا خبره مونږته راوړی چی ددی په ذریعه ته پرمونږ جادو واچوی خوبیا هم ستا خبره مونږ هیڅکله نه منو

معلومات اومسئلي: فرعون دحضرت موسی ﷺ په مقابله کی دشکست خوړلوورسته پرهغه بنی اسرائیلو خپله غصه داسی وایستله چی ددوی دهلکانو دقتلولو او یوازی دښځو باقی پریښوولو قانون یی جوړکی، نوبنی اسرائیل وبیریدل چی دحضرت موسی ﷺ ترپیداښت څخه مخکی کوم عذاب چی فرعون په دوی باندی غورځولی وو، هغه بیا راغی اوحضرت موسی ﷺ هم دا خبره محسوسه کړه، نو دپیغمبرانه شفقت اوحکمت مطابق یی ددی بلاء څخه دنجات حاصلولو دپاره دوی ته ددوو شیانو تلقین وفرمایی، یو ددښمن په مقابله کی دالله ﷻ څخه مدد طلب کول دوهم دکار ترفراخی پوری دصبر اوهمت څخه کار اخیستل اودایی ورته هم وښوولة چی که دانسخه استعمال کړئ نودا ملك ستاسی دی تاسی به غالب راسی، دامضمون داول آیت دی په کم کی چی فرمایی ، اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوا یعنی دالله ﷻ څخه مدد طلب کوی اوصبر کوی، اوبیا فرمایی ، إِنَّ الْأَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ یعنی ټوله مځکه دالله ﷻ ده ، هغه چی څوك غواړی ددی مځکی وارث اومالك یی جوړوی اوداخبره مقرره ده چی په آخرکی کامیابی پرهیزگارانو ته حاصلیږی، په دی کی اشاره ددی خبری طرف ته ده چی که تاسی تقوی اختیار کړه، دکم طریقه چی لوړه ذکر سوي ده چی دالله ﷻ څخه مدد غوښتل او صبر اختیارول دی نو آخربه تاسی دمصر دملك مالکان او قابضان سی.

(دمشکلاتو اومصیبتونوڅخه دنجات اکسیر نسخه)

حضرت موسی ﷺ بنی اسرائیلو ته چی کومه حکیمانه نسخه په دښمن دغالب کیدو دپاره تلقین فرمایلی وه، چی فکر پر وسی نو دا هم هغه اکسیر نسخه ده، چی هیڅکله نه خطا کیږی، چی تر دی

وروسته کامیابی یقینی وی، ددی نسخې اولنی جزء دالله ﷻ څخه مدد غوښتل دی، کوم چې ددی نسخې اصلی روح دی، وجه داده چې دکائناتو خالق چې دچا پر مدد باندی وی نودټولو کائناتو مخ دده دمدد طرف ته راګرځی، ځکه چې ټول کائنات دهغه دحکم تابع دی.

خاك وباد وآب وآتش بنده اند
با من وتو مرده با حق زنده اند

یعنی خاوری، باد، اوبه، او اوردهغه دحکم تابعدار دی مااوتا ته مړه دی خو دخدای پاك سره ژوندی دی په حدیث کی دی چې کله الله ﷻ دڅه کار اراده وفرمایی نودهغه اسباب خود بخوده تیاریږی، په دی وجه ددښمن په مقابله کی ترلویو لا لوی قوت دانسان دپاره دومره کار نه سی کولی څومره چې دالله ﷻ څخه دامداد په طلب کول کیږی، په دی شرط چې طلب صادق وی، محض په ژبه سره څه کلمې ویل نه وی.

دوهم جزء ددی نسخې صبر دی، دصبر معنٰی داصل لغت په اعتبار سره دطبعیت پر خلاف شیانو باندی ثابت قدم پاته کیدل اونفس ترواك لاندی راوستل دی پر یوه مصیبت باندی صبر کولوته هم په دی وجه صبر ویل کیږی، چې په دی کی دژړا انګولا او واویلا کولو طبعی جذبه کنټرولیږی.

هرتجربه کار عقلمند پوهیږی چې په دنیاکی دهرلوی مقصد دپاره ډیر خلاف طبع محنت اومشقت برداشت کول لازمی دی، کوم سړی چې دمحنت اومشقت سره عادت اودخلاف طبع شیانو برداشت کوونکی جوړسی هغه اکثرپه مقصدونوکی کامیاب وی، په حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چې صبر داسی نعمت دی چې تردی زیات لوی نعمت چاته نه دی حاصل سوی، (ابو داؤد)

دحضرت موسٰی ﷺ ددی حکیمانه نصیحت اوپردی دمرتب کیدونکی فتح اونصرت اجمالی وعده دکړو بنی اسرائیلو په پوهه کی کله راتله، ددی هرڅه په اوریدو سره یی وویل، اُوْذِيْنَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْۢ بَعْدِ مَاجِئْتَنَا یعنی ستا تر راتلو مخکی هم مونږ ته ضرر رارسول سویدی اوستا تر راتلو وروسته هم، مطلب دا وو چې ستا تر راتلو مخکی خوموپه دی امید وخت تیروی چې یو پیغمبر به زمونږ دآزادولو دپاره راسی اوس ستا ترراتلو وروسته هم دغه دتکلیفونو سلسله روانه سوه، نومونږ څه وکو؟ په دی وجه بیاحضرت موسٰی ﷺ دحقیقت واضح کولو دپاره وفرمایل، عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْاَرْضِ: یعنی داخبره لیری نه ده چې که تاسی زما نصیحت ومنی نوډیر ژربه ستاسی دښمن هلاك اوبرباد سی اوپر ملك به ستاسی قبضه اواقتدار راسی، مګر ددی سره یی داهم وفرمایل، فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُوْنَ په دی کی یی وښووله چې په دنیاکی دیو مځکی حکومت اوسلطنت په خپله څه مقصدنه دی، بلکه په مځکه کی عدل اوانصاف قائمول او دالله ﷻ ښوول سوی نیکی خپرول اودبدی لیری کولو دپاره یو انسان ته دیوملك حکومت ورکول کیږی، په دی وجه کله چې تاسی ته دمصر پرملك باندی اقتدار حاصل سی نو هوښیار سی، هسی نه چې تاسی هم دحکومت اواقتدار په نشه کی دځان څخه دمځکی خلګو انجام هیر کی.

(حکومت اوسلطنت دحکمران طبقې دپاره امتحان دی)

په دی آیت کی خطاب که څه هم خاص بنی اسرائیلوته دی لیکن الله ﷻ هرې حکمرانی طبقی ته په دی کی خبرداری فرمایلی ده چی په حقیقت کی حکومت اوسلطنت دالله ﷻ حق دی ، انسان ته چی په حیثیت دخلیفه هغه حکومت ورکوی اوکله چی وغواړی نو اخلی یی ورڅخه ، د ، تُؤتِی الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ هم دا مطلب دی ، دغه شان داچی چاته په کومه محْکه حکومت ورکول سی، دغه په حقیقت کی دحکمران فرد یا دحکمران جماعت امتحان وی چی دوی دحکومت مقصد یعنی دعدل اوانصاف قائمول او دامر بالمعروف اونهی عن المنکر قائمول ترکومه حده پوری پوره کوی .

په تفسیر بحرمحیط کی دلته نقل سوی دی چی دبنی عباسو دوهم خلیفه منصور ته دخلافت ترحاصلیدو یوه ورځ مخکی عمرو بن عبید راغی نودا آیت یی ووایه ، عَسٰی رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْاَرْضِ چی په دی کی دوی ته دخلافت حاصلیدو زیری وو ، اتفاقًا تردی وروسته منصور خلیفه جوړ سو اوبیا عمرو بن عبید ده ته راغی نومنصور دده پیش گویی چی په ذکر سوی آیت کی یی ددی څخه مخکی فرمایلی وه، وریاده کړه نو عمروبن عبید ښه جواب ورکی چی هو! دخلیفه کیدو پیشگویی خوپوره سوه، مگریوشی باقی دی یعنی ، فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُوْنَ مطلب دادی چی دملك خلیفه اوامیر جوړیدل څه دفخر اوخوشحالی شی نه دی ، ځکه چی ددی څخه وروسته الله ﷻ دا هم گوری چی په خلافت اوحکومت کی دده رویه څه اوڅنگه ده اوس ددی دکتلو وخت دی .

ددی څخه وروسته دذکر سوی آیت وعده پوره کیدل او دفرعونیانو په قسم قسم عذابونو کی گرفتاریدل اوآخرپه دریاب کی غرقیدل اوختمیدل څه قدر په تفصیل سره بیان سویدی، چی په دی کی ترټولو اول عذاب دقحطی اودشیانو دکمی او دگرانی وو کوم چی په فرعونیانو مسلط سو ،

په تفسیری روایتونوکی دی چی داقحطی پردوی اووه کاله مسلسل وه، اوپه آیت کی چی کوم ددی قحطی په بیان کی دوه لفظونه راغلی دی، یو ، سنین، بل ، نقص ثمرات ، حضرت عبدالله بن عباس ﷺ اوحضرت قتاده ﷺ اونور فرمایی چی دقحطی او خشك سالی عذاب خو دکلو دخلکو دپاره وو او دمیوو کمی دښارونو دخلگو دپاره ووځکه چی په عام طور سره په کلوکی دغلی پیداوار زیات وی اوپه ښارونو کی دمیوو باغونه وی نواشاره دی طرف ته سوه چی نه دغلی پوره فصلونه باقی پاته سول اونه دمیوو باغونه، لیکن کله چی پریو قوم باندی دالله ﷻ قهر راسی ، نو صحیح خبره د دوی په خیال کی نه ورځی ، فرعونیان هم په دی قهرکی اخته وه، دعذاب په دی اولنی جټکه باندی هم دوی پوه نه سول، بلکه ددی او دهر یوه راتلونکی مصیبت په باره کی به یی داویل چی دابد بختی دحضرت موسیٰ ﷺ او دده دملگرو ده ، فَاِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوْا لَنَا هٰذِهٖ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّطَّيَّرُوْا بِمُوْسٰى وَمَنْ مَّعَهٗ یعنی کله چی دی خلگوته به څه گټه آرام اوراحت حاصل سو نودا به یی ویل چی دا زمونږ حق دی ، مونږ ته یی حاصلیدل په کار وو اوکله چی به وباندی څه مصیبت اوبدی راغله نو ویل به یی چی دا دموسیٰ ﷺ او دده دملگرو بدبختی

ده الله ﷻ د دوی په جواب کی ارشاد فرمایی ، اَلَاۤ اِنَّمَا طٰٓئِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ، دلفظ د ، طائر لغوی معنی دمرغی ده ، عربوبه دمرغانو دراسته اوچپه طرف دالوتلو څخه ښه اوبد فالونه مطلب اخیستل، په دی وجه مطلق فال ته به یی هم ، طائر وایه ، په دی آیت کی دطائر هم دامعنی ده اومطلب دآیت دادی چی ددوی فال ښه اوبد هرڅه چی هم وی داټول دالله ﷻ دطرف څخه دی هرڅه چی په دی عالم کی ظاهریږی ، ټول دالله ﷻ په قدرت او رضا سره کیږی نه په دی کی دچا دبدبختی څه دخل سته اونه دبرکت، دا ټول ددوی کچه خیالونه او جهالت دی چی دمرغانو پر الوتلو او کښینستلو باندی ښه اوبد فالونه نیسی اودخپلو مقصدونو بنیادونه پردی باندی ایږدی، اوپه آخرکی فرعونیانو دحضرت موسیٰ ﷺ ټولو معجزو ته سحر وویل او دپامه څخه یی وغورځولی اواعلان یی وکی چی ، مَهْمَا تَاْتِنَا بِهٖ مِنْ اٰيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِيْنَ : یعنی که هرڅومره نخښی دخپل نبوت پیش کی په مونږ خپل جادو چلول غواړی خو واوره چی مونږ هیڅ کله هم په تا ایمان راوړونکی نه یو .

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوْفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ

نو ولیږل مونږ په دوی باندی طوفان او ملخان او سپږی او چنګوښی او وینه

اٰيٰتٍ مُّفَصَّلٰتٍ ۫ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا

دیری نښانی جلا جلا ، بیا هم دوی تکبر وکی او وو دوی قوم مجرمان ، او کله چی

وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوْا يٰمُوْسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ

به ولویده په دوی څه عذاب نو ویل به یی ای موسیٰ دعا وکړه مونږ دپاره دخپل رب څخه لکه چی یی

عِنْدَكَ ۚ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ

ښوولی ده تا ته ، که تا لیری کی زمونږ څخه دا عذاب نو بیشکه مونږ به ایمان راوړو په تا باندی اوپری به ږدو

مَعَكَ بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰۤى

تاسره بنی اسرائل ، بیا چی به کله مونږ لری کی د دوی څخه عذاب تر یوی مودی پوری

اَجَلٍ هُمْ بٰلِغُوْهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُوْنَ ﴿١٣٥﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنٰهُمْ

چی دوی به دغه مودی ته رسیدل دغه وخت به دوی عهدمات کی بیامونږ بدله واخسته د دوی څخه وروسته دوب موکړل دوی

فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿۱۳۶﴾

په دریاب کې په دې وجه چې دوی دروغجن کړل آیتونه زمونږ او ددې څخه به یې ځانونه ناخبرول.

لنډتفسیر: (کله چې یې داسې سرکښي اختیار کړه نو) بیا مونږ (ددې دوو بلاګانو څخه علاوه دا بلاګانې پردوی مسلطې کړې چې) پردوی مونږ (ډېر باران) طوفان ولیږی (چې دمالونو اوځانونو دختمیدو بیره یې پیدا سوه) او (ددې څخه وبیریدل نو دحضرت موسیٰ ﷺ سره یې وعده وکړه چې زمونږ څخه دابلا لیرې کړه نومونږ به ایمان راوړو اوڅه چې ته وایې نوهغه به منو، بیاچې کله هغه بلا لیرې سوه او دضرورت مطابق غله اونور پیدا سوه نوبیا بې فکره سول چې اوس خو مونږ خلاص سوو، نومال یې هم زیات سو اوبیرته دپخواپه شان پرخپلې سرکښۍ باندې ټینګ پاته سول نومونږ ددوی په فصلونو ملخان (مسلط کړل) او (چې کله یې بیا فصلونه تباه کیدونکي ولیدل نو وبیریدل اوبیایې هم هغسې وعده وکړه اوبیا چې کله دده په دعا سره هغه بلا لیرې سوه اوغله تیاره سوه، کورونوته یې راوړه، نوبیابې فکره سول چې اوس خوغله په واك کې راغله اوهم هغسې پرخپل کفر اومخالفت باندې ټینګ سول نومونږ په دې غله کې) دشپږې چینجي (پیدا کړل) او (کله چې وبیریدل، بیایې دغه شان وعده وکړه اوپه دعا سره دغه بلاهم لیرې سوه اوددې څخه مطمئن سول چې اوس به غله مونږ اوړه کوو اوخورو اوچیښو به یې، نوبیا یې هغه کفر او مخالفت وو نودغه وخت مونږ ددوی خوراك داسې بې خونده کې چې پردوی) مو) چونګښې (په ډېر شمیرکې ددوی دخوراك په لوښو اوکټو کې غورزول شروع کړل چې ټول خوراکونه یې په بې کاره سول اودغه ډول په کورونو کې کښینستل هم دچنګښو په وجه مشکل سو او دچیښلو اوبه یې هم دغه ډول بې خونده سوې چې ددوی اوبه) وینه (کیدې، چې خُلې ته کولې به یې نووینه کیدې به، غرض داچې پر دوی دا بلاګانې مسلطې سوې) چې داټولې (دحضرت موسیٰ ﷺ ښکاره ښکاره معجزې وې (چې ددوی په دروغ کولو اومخالفت باندې به ښکاره کیدې، دا اووه او همسا اوید بیضاء چې ورسره سې نوآیاتِ تسعه یعنې نهه ۹ نښانې ورته ویل کیږي) نو (په کار وه چې دا معجزې اودقهر نښانې یې لیدلې وای اونسست سوی وای مګر) دغه خلګو (بیاهم) تکبر کوی اودغه خلګ وه ګناه کوونکی (چې په دومره سختۍ بیاهم نه راګرځیدل) اوکله چې پردوی به څه عذاب (ددې ذکر سوو بلاګانو څخه) واقع کیدې نوداسې به یې ویل ، ای موسیٰ! زمونږ دپاره دخپل رب څخه ددې خبرې دعا وکه دکمې چې هغه ستاسره وعده کړیده (چې هغه خبره لیرې کول دقهر دې زمونږ په راګرځیدو باندې، پس مونږ اوس وعده کوو چې) که تا داعذاب زمونږ څخه لیرې کی (یعنې دعا دې وکړه او لیرې سو) نو مونږ به خامخا ستاپه وینا سره ایمان راوړو اومونږ به بنی اسرائیل هم آزاد کو، ستا سره به یې کو، بیا چې کله به (دحضرت موسیٰ ﷺ ددعاپه برکت سره) د دوی څخه دغه عذاب تریو خاص وختـه پورې چې دغه ته به رسیدلي وو، لیرې سونو دغوبه فوراً وعده ماته کړه (لکه چې لوړ بیان

سوه) بیا (کله چې په هر دول سره ولیدل سوه چې دوی دخپل شرارت څخه نه راګرځي نو ده وخت) مونږ د دوی څخه (پوره) بدله واخیسته یعنی دوی مو په دریاب کی غرق کړل (لکه چی داسی ذکره یي) په داسی سبب سره چی دوی به زمونږ آیتونه دروغ کول اوددی څخه یی بالکل ځانونه ناخبره کول (او دروغ کول او غفلت یی هم داسی نه وو بلکه په اصرار اوپه عناد سره چی دحکم منلو دعوی به یی کوله او بیا به یی ماتوله)

معلومات اومسئلي: په ذکر سوو آیتونوکی دفرعونیانو اودحضرت موسیٰ ﷺ باقی قصه ذکرده چی دفرعون ساحرانو دحضرت موسیٰ ﷺ په مقابله کی وبایلله اوایمان یی راوړی ، مګر دفرعون قوم هم دغسی پرخپله سرکښی اوکفر باندی ټینګ پاته سو ، تردی واقعی وروسته دتاریخی روایتونو مطابق حضرت موسیٰ ﷺ شل کاله په مصرکی مقیم پاته سو ، دی خلګوته یی دالله ﷻ پیغام اوروی او دحق طرف ته به یی دعوت ورکوی او په دی موده کی الله ﷻ حضرت موسیٰ ﷺ ته نهه ۹ معجزی ورکړی ، دکومو په ذریعه چی دفرعونیانو خبرول اوپر لاری کول مقصود وو ، په قرآن کریم کی په ، وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍ کی ددی نهو ۹ معجزو بیان دی .

په دی نهو ۹ معجزوکی ترټولو اول دوی معجزی سپین لاس اوهمسا خو دفرعون په دربارکی ښکاره سوی وی او ددی دوو معجزو په ذریعه دجادوګرو په مقابله کی حضرت موسیٰ ﷺ فتح حاصله کړه ، تردی وروسته یوه معجزه هغه وه دکوم ذکر چی ددی څخه په مخکی آیتونوکی راغلی دی چی دفرعون په قوم باندی د دوی دضد او عناد په وجه قحطی مسلطه سوه ، د دوی په مځکو اوباغونو کی پیداوار دیر کم سوه ، په کوم سره چی دوی سخت پریشانه سول آخر یی په حضرت موسیٰ ﷺ باندی ددی ددفع کیدو دپاره دعا وکړه مګر کله چی قحطی دفع سوه نوبیا به په خپله سرکښی کی اخته سول اوویل به یی داسی چی داقحطی خو دحضرت موسیٰ ﷺ او دده دملګرو دبدبختی په سبب وه ، اوس چی قحطی لیری سوه نودا زمونږ دحال تقاضا ده ، باقی دشپږو نښانو اومعجزو بیان په ذکر سوو آیتونو کی دی .

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوْفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيٰتٍ مُّفَصَّلٰتٍ .

یعنی بیا مونږ په دوی باندی طوفان ولیږی اوملخان او شپږی اوچنګښی او وینه ، په دی کی په فرعونیانو دمسلط کیدو، پنځه قسمه عذابونه ذکر دی چی ورته یی په دی آیت کی ، اٰيٰتٍ مُّفَصَّلٰتٍ فرمایلی دی ، چی معنیٰ یی دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ دتفسیر مطابق دا ده چی په دی کی هر یو عذاب تر یو مقرر وخته پوری وو ، بیا موقوف سو او څه مهلت ورته ورکول سو ، ددی څخه وروسته دوهم او دریم عذاب دا ډول جلا جلا په دوی راغلی ، داترجمه دشیخ الهند په ترجمه کی اختیار سوی ده ابن منذر دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ دروایت څخه نقل کړیدی چی په دی کی هریو عذاب پر فرعونیانو باندی تر اوو ورځو پوری پاته سویدی دهفتی په ورځ به شروع سو دبلی هفتی په ورځ به ختم سو اوبیا یه دری هفتی دوی ته مهلت ورکول سو ، امام بغوی رحمه الله په روایت دابن عباس ﷺ نقل کړي دی چی کله په فرعونیانو په اول وار دقحطی عذاب مسلط سو او دحضرت موسیٰ ﷺ په دعا سره دفع

سو، مگر دا خلک دخپلی سرکښی څخه راونه گرځیدل ، نوحضرت موسیٰ ﷺ دعا وکړه چی ای زما پروردگاره! دا داسی سرکښه خلک دی چی دقحطی دعذاب اثر هم وربانذی ونه سو اومعاهده یی وکړه بیایی ماته کړه اوس په دوی باندی داسی عذاب مسلط که چی د دوی دپاره دردناك وی او زما دقوم دپاره وعظ سی او دراتلونکو دپاره دعبرت سبق سی ، نوالله ﷻ اول په دوی باندی دطوفان عذاب راولیږی ، دمشهورو تفسیر لیکونکوپه نزد دطوفان څخه مراد داوبو طوفان دی، دفرعونیانو دکورونو او مځکو سره دبنی اسرائیلو مکانونه اومځکی وی، دبنی اسرائیلو مکانونه او مځکی دمځکی په شان وچی وی، هیڅ اوبه پکښی هم نه وی، او دفرعونیانو ټول کورونه اومځکی ددی طوفان څخه ډکی وی. ددی طوفان څخه وبیریدل اوفرعونیانو حضرت موسیٰ ﷺ ته درخواست وکی چی دخپل پروردگار څخه دعا وغواړه چی داعذاب زمونږ څخه لیری کی نوموږبه ایمان راوړو اوبنی اسرائیل به آزاد کو، دحضرت موسیٰ ﷺ په دعا سره دطوفان لیری سو او تردی وروسته ددوی فصلونه زیات تر اوتازه سوه نواوس یی دا وویل چی په حقیقت کی داطوفان څه عذاب نه وو بلکه زمونږ دفائدی دپاره راغلی وو چی نتیجه یی داسوه چی زمونږ دمځکو پیداوار زیات سوپه دی وجه دحضرت موسیٰ ﷺ په دی کی هیڅ دخل نسته دا یی وویل ټولی وعدی یی ماتی کړی.

دغه ډول دا خلک یوه میاشت په آرام اوراحت کی وه ، الله ﷻ دوی ته دغور اوفکر کولو مهلت ورکی، مگر دوی په هوش کی رانغلل نو اوس دوهم عذاب دملخانو پر دوی مسلط سو، ملخانو ددوی ټول فصلونه اوباغونه وخوړل په ځینو روایتونوکی دی چی دلرگو دروازی اوچتونه او دکورونو ټول سامانونه ملخانو وخوړل اوددی عذاب په وخت کی هم دحضرت موسیٰ ﷺ دامعجزه ولیدل سوه چی داټول ملخان یوازی دفرعونیانو پرکورونو باغونو اوفصلونو باندی خپاره وه، په خوا کی دبنی اسرائیلو کورونه، باغونه اوفصلونه ددی څخه محفوظ وه .

دا وخت بیا فرعونیانو چیغی جوړی کړی اوحضرت موسیٰ ﷺ ته یی خواست وکی چی که داپیره ته الله ﷻ ته دعاوکی اودا عذاب لیری سی ، نو مونږ پخه وعده کوو چی ایمان به راوړو اوبنی اسرائیل به آزاد کو، حضرت موسیٰ ﷺ بیا دعا وکړه او دا عذاب لیری سو، مگر دعذاب ترلیری کیدو وروسته دوی وکتل چی زمونږ سره اوس هم دغلی دومره ذخیره موجوده ده چی دټول کال دپاره زمونږ پوره کیږی، نوبیا سرکښه سوه او وعده یی ماته کړه ، نه یی ایمان راوړی او نه یی بنی اسرائیل آزاد کړل ، یوه میاشت بیا الله ﷻ دوی ته مهلت ورکی ، مگر ددی مهلت څخه هم دوی څه کار وانه خیستی نو پنځم عذاب وربانذی دوینی مسلط سو چی ددوی دخوراك چینباك هرشی به وینه جوړیده ، دڅاه څخه دحوض څخه دهرځای څخه چی به یی اوبه را ایستلی، وینه به ورڅخه جوړیدل خوراك به یی وینه کیدله اوپه دی ټولو عذابونو کی دحضرت موسیٰ ﷺ دا معجزه ده چی دهر یوه عذاب څخه به بنی اسرائیل بالکل محفوظ وه اوپه امن وه، دوینی دعذاب په وخت کی فرعونیانو چی به دبنی اسرائیلو دکورونو

خخه اوبه وغوښتلی نوچی ددوی لاسونو ته به ورسیدی وینی به سوی، پریوه دسترخوان به چی قبطی
اواسرائیلی خوراك ته کښینستل، نو چی کمه ګوله به اسرائیلی پورته کوله هغه به پرخپل حالت وه
اوکمه ګوله یا داوبو غرپ چی به دقبطی خُلی ته تلی هغه به وینه جوړه سوه، دا عذاب هم دمخکنیو په
شان اووه۷ ورځی وو،آخر بیادی بدکار قوم فریاد وکی موسٰی ﷺ ته او ترمخکی زیاتی کلکی وعدی یی
وکړی نودعایی وکړه اوعذاب لیری سو،مګرداخلق په خپله وعده خلافی ټینګ پاته سول دغه شان دا
پنځه عذابونه مسلسل پردوی راغلل مګرداخلق پرخپله ګمراهی قائم پاته سول قرآن کریم داسی فرمایی.
فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ یعنی دی خلګو دتکبر څخه کار واخیستی اودا خلګ لوی عادی مجرمان وه .
تردی وروسته دیو شپږم عذاب ذکرپه بل آیت کی په ، رِجز سره راغلی دی دا لفظ اکثره دطاعون دپاره
ویل کیږی ددانو اونورو وبایی مرضونو دپاره هم استعمالیږی په تفسیری روایتونوکی دی چی پزدی
خلګو دطاعون وبا مسلطه سوه چی په دی باندی ددوی اویا زره سړی مړه سول، دغه وخت بیادی خلګو
فریاد وکی اوبیا په دعا کولو داعذاب لیری سو بیا هم دی خلګو وعده ماته کړه ، د دومره مسلسل
آزمائښونو اومهلتونو څخه وروسته کله چی په دوی کی څه احساس پیدا نه سو نو اوس آخری عذاب
راغی چی ټولو خپلی مخکی مکانونه اوسامانونه پاته کړل په حضرت موسٰی ﷺ پسی ووتل اوآخر
دقلزم دریاب ګوله سول .

وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِيْنَ كَانُوْا يُسْتَضْعَفُوْنَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ
او وارثان کړل مونږ هغه قوم چی کمزوری ګڼل کیدل دهغه مځکی په مشرق
وَمَغَارِبَهَا الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا ؕ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى
او مغرب کی په کومه کی چی برکت اینبی دی مونږ ، اوپوره سوه دنیکی وعده ستا درب
عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ۬ بِمَا صَبَرُوْا ؕ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ
په بنی اسرائلو باندی په سبب د دوی دصبر کولو اوخراب کړل مونږ څه چی جوړ کړی وو
فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهٗ وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ ﴿۱۳۷﴾ وَجٰوَزْنَا بِبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ
فرعون اوقوم دده اوڅه چی یی لوړ خواره کړی وو ، اوپوری یستل مونږ بنی اسرائیل ،
الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَّعْكُفُوْنَ عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوْا
د دریاب څخه نو ورسیدل یو قوم ته چی عبادت یی کوی دخپلو بتانو ، وییویل ای

يٰمُوْسَى اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ؕ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ

اې موسیٰ ! جوړ کړه مونږ دپاره دعبادت په غرض یو بُت لکه چې د دوی بتان دی ، ویې ویل تاسې خلق

تَجْهَلُوْنَ ﴿۱۳۸﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيْهِ وَبٰطِلٌ مَّا كَانُوْا

جاهلان یاست ، دا خلق ، تباه کیدونکی دی ، هغه شی چې په کوم کې دوی لګیدلي دی او غلط

يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۹﴾ قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيْكُمْ اِلٰهًا وَّهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

دي کوم چې دوی کوی ، ویې ویل آیا دالله څخه ماسوا ، ولټوم تاسې دپاره یو بل معبود حال دا دی چې هغه تاسې

لره لویې درکړې ده ، په ټول جهان باندې ،

وَاِذْ اَنْجَيْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ ۚ

او هغه وخت یاد کړې کله چې نجات درکې مونږ تاسې ته دفرعونیانو څخه چې رسوی به یې تاسې ته ناکاره عذاب

يُقَتِّلُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ﴿۱۴۱﴾

چې وژل به یې ستاسې زامن او ژوندی به یې پریښودلې ستاسې ښځې ، او په دې کې احسان دی ستاسې درب لوی

تفسیر: او (فرعون او فرعونیان موغرق کړل) مونږ هغه خلک کوم چې بالکل کمزوری شمیرل کیدل (یعنی بنی اسرائیل) دهغه مځکې دمشرق او مغرب (یعنی دټولو حدونو) مالکان جوړ کړل په کومه کې چې مونږ برکت ایښې ؤ (ظاهری برکت په ډیر پیداوار سره او باطنی برکت په وجه داوسیدو او دفن کیدو دپیغمبرانو علیهم السلام سره) او ستا درب ښه وعده دبنی اسرائیلو په حق کې ددوی دصبر په وجه سره پوره سوه (دکوم چې دوی ته حکم سوی وو چې اِصْبِرُوْا) او مونږ دفرعون او دده دقوم جوړې کارخانې او څه چې دوی لوړې آبادۍ جوړولې، ټولې درهم برهم یعنی تباه او برباد کړلې او (په کوم دریاب کې چې مونږ فرعون غرق کی) مونږ بنی اسرائیل تر (دغه) دریاب پوری ایستل (چې قصه یې په سورة شعرآء کې ده) بیا (هرپورې وتلو وروسته) داخلک پریو قوم باندې تیر سول چې دخپلو ځوبتانو پرشا و خوا ناست وه (یعنی ددی عبادت یې کوی) ویې وئیل اې موسیٰ زمونږ دپاره هم یو (مجسم) معبود داسې مقرر کړه لکه څنګه چې ددوی دامعبودان دی، ده وفرمایل واقعی په تاسې خلګو کې لوی جهالت دی، دا خلګ په کوم کار کې چې لګیدلي دی (دا دالله جل جلاله دطرف څخه هم) تباه به سی (لکه چې دالله جل جلاله عادت دهمیشه څخه داسې جاری دی چې حق په باطل غالب کوی او باطل تباه کوی او برباد وی) او د دوی داکار محض بې بنیاده دی (ځکه چې دشرک باطلوالی یقینی او ښکاره دی او) ویې فرمایل، آیا دالله جل جلاله څخه ماسوا بل

څوك ستاسي معبُود جوړ كړم حال دا دی چی هغه تاسی ته (په څېنو نعمتونوكي) دټولی دنيا په خلګو باندی لوړوالی دركړيدی او (الله ﷻ دحضرت موسٰی ﷺ دخبری په تائيدكی ارشاد فرمايی چی) هغه وخت يادكی كله چی مونږ تاسی دفرعونيانو (دظلم اوضررونو) څخه خلاص كړاست، كوم چی تاسی ته به يی سخت سخت تكليفونه رسول چی ستاسی زامن به يی ډير قتلول اوستاسی ښځی به يی (دخپل بيګاراوخدمت دپاره) پريښوولی اوپه ډی (واقعه) كی ستاسی دپروردګاردطرف څخه ډيرلوی آزمائش وو

معلومات اومسئلي: په تيرو آيتونو كی دفرعون دقوم دپرلپسی سركښی او دالله ﷻ دطرف څخه دقسم قسم عذابونو په ذريعه ددوی دخبرولو او پوهولو بيان وو، په ذكر سوو آيتونوكی د دوی دبد انجام او دبنی اسرائيلو دفتح او دكامرانی ذكر دی.

په اولنی آيت كی ارشاد دی: وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِيْنَ كَانُوْا يُسْتَضْعَفُوْنَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا : يعنی كوم قوم چی كمزوری ګڼل كيدی هغه مونږ ددغه مځكی دمشرق اومغرب مالكان جوړ كړل په كومه كی چی مونږ بركتونه ايښی دی.

دقرآن په الفاظو فكر وكی ، داسی يی ونه فرمايل چی كوم قوم ضعيف اوكمزوری وو، بلكه دايی وفرمايل چی كوم قوم فرعون ضعيف اوكمزوری ګڼلی وو، په دی كی اشاره دی طرف ته ده چی الله ﷻ دكوم قوم په مدد باندی وی هغه په حقيقت كی هيڅكله كمزوری اوذليله نه وی كه څه هم څه وخت د دوی دظاهری حال څخه نور خلګ دوكه وخوری اودوی كمزوری وګڼی، مګر آخر بيا ټولوته معلومه سی چی هغه كمزوری اوذليله نه وو، څكه چی په حقيقت كی قوت اوعزت دالله ﷻ په قبضه كی دی ، تُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ او دمځكی دمالك جوړولو دپاره يی لفظ د ، اورثنا راوړی ؛ چی مونږ دوی وارثان جوړ كړل ، په دی كی اشاره دی طرف ته ده چی څنګه وارث دخپل مورث دمال مستحق وی ، دپلار په ژوندكی هرسړی په دی پوه وی چی ددی مال اوجايداد مالكان به آخر دده اولاد وی ، دغه شان دالله ﷻ په علم كی بنی اسرائيل دمځكی څخه دفرعونيانو دملك اومال مستحق وه.

مَشَارِقَ : دمشرق جمع ده، او، مَغَارِبَ دمغرب ، ديخ اوګرمی په مختلفو موسمونو كی دمغرب اومشرق دبدليدو په وجه دجمع لفظ راوړل سو او دمځكی څخه مراد دلته دجمهورو تفسير ليكونكو دوينا مطابق دشام اومصر مځكه ده ، په كومه چی الله ﷻ دفرعونی اوعمالقه قومونو ترهلاكيدو وروسته بنی اسرائيلو ته قبضه او حكومت وركی ، اوپه ، الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا سره يی دا وښووله چی په دی مځكوكی الله ﷻ په خصوصيت سره خپل بركتونه ايښی دی ، دشام دمځكی په باره كی خو دقرآن كريم په ډيرو آيتونوكی دبركتی كيدو ذكر راغلی دی، په ، الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا كی ددی بيان دی ، دغه شان دمصرپه باره كی هم دبركتی كيدو او ميوه داری كيدو ذكر د ډيرو روايتونو او دليلونو څخه ثابت دی ، حضرت عمربن خطاب ﷺ فرمايی چی دمصر دريای نيل سَيِّدُ الانهار د دريابونو سردار دی اوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ فرمايی چی دبركتونو دلسوحصو څخه نهه په مصر كی دی اوباقی يوه په ټوله دنياكی (بحر محيط)

لنډه داده چې کوم قوم دی دغرور اوتکبر په نشه مستوپه خپله کوتاه نظری سره ذلیله اوکمزوری ګڼلی وو، مونږ هغوی ددی متکبرانو ددولت اوسلطنت اومال او ملك مالکان جوړ کړل چې دالله ﷻ اودهغه درسولانو وعده ربنتینی وی، ارشاد فرمایی ، وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ یعنی ستادرب نیکه وعده دبنی اسرائیلو په حق کی پوره سوه ، ددی ښی وعدی څخه مراد یاخو هغه وعده ده کومه چې حضرت موسٰی ﷺ دخپل قوم سره کړی وه ، عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ : یعنی نژدی ده چې ستاسی رب ستاسی دښمن هلاك کی اودهغوی دمځکی تاسی مالکان جوړکی ، اویا هغه وعده ده کومه چې په قرآن کریم کی بل ځای په خپله الله ﷻ دبنی اسرائیلو په حق کی فرمایلی ده ، وَنُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا فِى الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَّنَجْعَلَهُمُ الْوٰرِثِيْنَ ! وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ : یعنی مونږ دا غواړو چې پردی قوم باندی احسان وکو کوم چې په دی ملك کی کمزوری اوذلیل ګڼل کیدل اودوی سرداران او حاکمان جوړکو اوهم دوی ددی مځکی وارثان کو اوپر دی مځکه باندی ورلره دتصرف کولو حق ورکو اوفرعون اوهامان او د دوی لښکروته هغه شی وښیو، دکوم دبیری څخه چې دوی دحضرت موسٰی ﷺ خلاف قسم قسم تدبیرونه کوی.

اوحقیقت دا دی چې دا دواړی وعدی یوډول دی ، یوه وعده ده ، دالله ﷻ دوعدی په بنا باندی حضرت موسٰی ﷺ دخپل قوم سره وعده کړی وه ، په دی آیت کی ددی وعدی پوره کیدل په لفظ د ، تَمَّتْ سره بیان سول ، ځکه چې وعده تمامیږی هغه وخت کله چې دغه وعده پوره سی ، ددی سره یی په بنی اسرائیلو ددی انعام او احسان وجه هم بیان کړه ، بِمَا صَبَرُوْا یعنی په دی وجه چې دی خلګو دالله ﷻ په لاره کی تکلیفونه برداشت کړل اوپه دی ثابت قدم پاته سول.

په دی کی یی اشاره وکړه چې زمونږ دا احسان اوانعام څه په بنی اسرائیلو پوری خاص نه وو، بلکه ددوی دعمل، صبر اوثابت قدمی نتیجه وه، کوم سړی یاکوم قوم چې داعمل اختیار کی نو زمونږ انعام هرځای هر وخت د دوی دپاره موجود دی.

حضرت موسٰی ﷺ چې کله دالله ﷻ دمدد وعده خپل قوم ته ورکړی وه دغه وخت هم ده قوم ته داښوولی وه چې دالله ﷻ څخه مدد غوښتل او په مصیبتونو او آفتونو کی ثابت قدم پاته کیدل دکامیابی کیلی ده حضرت حسن بصری رحمه الله فرمایی چې په دی آیت کی دا اشاره لیدل کیږی چې کله دانسان مقابله دیو داسی سړی یا جماعت سره وی چې دفاع کول یی دده په قدرت کی نه وی نوپه داسی وخت کی دکامیابی اوفلاح صحیح طریقه داده چې مقابله نه کوی، بلکه صبر کوی دی فرمایی چې کله یو سړی دیوچا دضرر مقابله ده ته په ضرر رسولو کوی، یعنی دخپل بدل په خپله داخیستو فکر کوی نو الله ﷻ دی هغه ته حواله کی ، کامیابیږی اوکه ناکامه اوکله چې یو سړی دچا دضرر رسولو مقابله په صبر اودالله ﷻ دمدد په انتظار سره کوی ، نو الله ﷻ په خپله دده دپاره لاری خلاصی کی ، اولکه څنګه چې الله ﷻ دبنی اسرآئیلو سره په صبر اوثابت قدمی دا وعده فرمایلی وه چې دوی ته به پردښمن فتح اوپر مځکه

حکومت ورکی ، دغه شان یی دامت محمدی سره یی هم وعده فرمایلی ده کومه چی په سورة نورکی ذکر ده ، وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ اولکه څنګه چی بنی اسرائیلو دالله ﷻ وعده پوره سوی لیدلی وه ، امت محمدی ﷺ تر دوی زیات په واضح طور سره دالله ﷻ دکومك مشاهده وکړه چی په پوره مځکه د دوی حکومت او سلطنت عام سو (روح البیان)

دلته دی دا شبهه نه کول کیږی چی بنی اسرائیلو خو دصبر څخه کار نه دی اخیستی بلکه کله چی حضرت موسٰی ؑ دوی ته دصبر تلقین وکی نوخفه سول او ویی ویل ، اُوْذِيْنَا وجه دا ده چی اول خو د دوی صبر دفرعونی آزارونو په مقابله کی اوپه ایمان ثابت قدم پاته کیدل پرلپسی ثابت دی، که یو وار ورڅخه دشکایت لفظ ووتی هم نودی ته نه دی کتل سوی ، دوهم داهم ممکنه ده چی دبنی اسرائیلو دا خبری په طور دشکایت نه وی، بلکه په طور دښکاره کولو درنځ اوغم وی .

په ذکر سوی آیت کی تردی وروسته فرمایی ، وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ یعنی مونږ تباه اوبرباد کړل هغه ټول شیان کوم چی فرعون او دده قوم جوړول او هغه آبادیانی کمی چی دوی پورته لوړولی ، دفرعون او دفرعون دقوم په جوړو کړو شیانوکی د دوی مکانونه آبادی او دکورونو دضرورت سامان دارنګه هغه مختلف قسم تدبیرونه کوم چی دوی دحضرت موسٰی ؑ دمقابلی دپاره کول ټول داخل دی ، اوپه ، وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ کی لوړ مکانونه او محلونه داخل دی او لوړی درختی او هغه دانګورو بوټی هم کوم چی پرچتونو باندی خپرول کیږی .

تر دی ځایه پوری دفرعونیانو دتباهی ذکر وو، مخ ته دبنی اسرائیلو تر فتح او کامرانی وروسته د دوی دسرکښی اوجهالت بیان شروع کیږی ، کوم چی دالله ﷻ دبی شمیره نعمتونو دمشاهدی باوجود ذدی خلګوڅخه وسو، چی مقصدیی نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکول دی چی تیرو پیغمبرانو دخپلو امتونو دلاسه څومره څومره تکلیفونه برداشت کړي دی ، ددی په مخ ته کولو سره به دموجوده سرکښانو آزارونه رسول سپك سی .

وَجٰوَزْنَا بِبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْبَحْرَ : یعنی مونږ بنی اسرآئیل په دریاب پوری ایستل ، بنی اسرائیلوته دفرعونیانوپه مقابله کی معجزانه کامیابی حاصله سوه اواطمینان ورته حاصل سو نو ددی هغه اثر وسو کوم چی په عاموقومونوباندی دعیش ، عشرت او عزت او دولت کیږی ، چی په دوی کی جاهلانه کارونه پیدا سول واقعه داسی وسوه چی اوس اوس کله چی داقوم دحضرت موسٰی ؑ په معجزه سره تردریاب پوری وتل اودفرعون دټول قوم دغرقیدو تماشه یی په خپلو سترګو ولیده چی لږمخ ته ولاړل نوپر یوداسی قوم تیر سړل چی دمختلفو بتانوپه عبادت کی لګیا وه، دبنی اسرائیلو ددوی داطریقه څه خوښه غوندی سوه اوحضرت موسٰی ؑ ته یی درخواست وکی چی لکه څنګه چی ددی خلګو ډیر معبودان دی، ته زمونږ دپاره هم څه داسی معبود جوړ کړه چی مونږهم یولیدونکی شی مخ ته کښیږدو او عبادت یی کوو، ذالله ﷻ ذات خو مونږته مخامخ نه دی حضرت موسٰی ؑ وفرمایل ، اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ یعنی په تاسی خلګو

کی لوی جهالت دی ، داخلګ دکومو طریقه چې تاسې خوښه کړه د دوی عملونه ټول ضائع او برباد دی ، دوی دباطلو شیانو عبادت کوی ، تاسی ددی حرص مه کوی ، آیا زه ستاسی دپاره دالله ﷻ څخه ماسوا بل څوك معبود جوړ کړم حال دا دی چې الله ﷻ تاسی ته دجهان په ټولو خلګو باندی فضیلت درکړی دی مراد ورڅخه ددغه وخت ددنیا خلګ دی ، چې دغه وخت په حضرت موسٰی ﷺ باندی ایمان راوړونکی تر نورو ټولو خلګو افضل او اعلی وه .

تردی وروسته بنی اسرائیلو ته د دوی تیر حالات ورپه یاد سوه چې دوی دفرعون په لاسونوکی داسی مجبور اومقهور وه چې ددوی هلکان به یې قتلول یوازی انجونی به یی دخپل خدمت دپاره پرېښوولی ، الله ﷻ دحضرت موسٰی ﷺ په برکت اودعا سره ددی عذاب څخه نجات ورکی ، آیا ددی احسان اثر دا په کار دی چې تاسی ددغه رب العٰلمین سره ددنیا ذلیل ترینی ډبری شریکی کی ، دا څومره عظیم ظلم دی ددی څخه توبه وکی .

وَوٰعَدْنَا مُوْسٰی ثَلٰثِیْنَ لَیْلَةً وَّاَتْمَمْنٰهَا

او وعده وکړی مونږ دموسٰی سره د دیرشو (۳۰) شپو اوپوره مو کړی دا

بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِیْقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِیْنَ لَیْلَةً ۚ وَقَالَ مُوْسٰی لِاَخِیْهِ

په لسو (۱۰) سره نو پوره سوه موده ستا درب څلوېښت (۴۰) شپې او وویل موسٰی ﷺ خپل ورور

هٰرُوْنَ اخْلُفْنِیْ فِیْ قَوْمِیْ وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِیْلَ الْمُفْسِدِیْنَ ﴿۱۴۲﴾

هارون ته چې زما خلیفه سه زما په قوم کی او اصلاح کوه اومه څه په لاره دفساد کوونکو

لنډتفسیر: او (کله چې بنی اسرائیل دټولو پریشانیو څخه مطمئن سول نوحضرت موسٰی ﷺ ته یی درخواست وکی چې که اوس مونږ ته څه شریعت حاصل سی نو مونږ به ورباندی په اطمینان سره عمل کوو حضرت موسٰی ﷺ الله ﷻ ته درخواست وکی الله ﷻ ددی قصه داسی بیانوی چې) مونږ دموسٰی (ﷺ) سره ددیرشو شپو وعده وکړه (چې طورته راسه اعتکاف وکړه نوتاته به شریعت اوکتاب تورات درکول سی) او لس شپې مونوری ددی دیرشو شپو تمامیدل جوړی کړی (یعنی تورات مو ورکی په دی کی مولس شپې دعبادت دپاره نوری زیاتی کړی چې ددی وجه په سورة بقره کی ذکر سوي ده) دغه ډول دده دپرودرګار (مقرر سوی) وخت (ټول یوځای) پوره څلوېښت ۴۰ شپې سوی اوموسٰی (ﷺ کوه طورته دتلوپه وخت کی) خپل ورور هارون (ﷺ) ته ویلی وه چې زما وروسته ددی خلګو انتظام کوه او اصلاح یی کوه اودفساد کوونکوپه رایه عمل مه کوه .

معلومات اومسئلي: په دی آیت کی دحضرت موسیٰ ﷺ اوبنی اسرائیلو هغه واقعه ذکر ده کومه چی دفرعون ترغرقیدو او دبنی اسرائیلو تر مطمئن کیدو وروسته مخ ته راغلې چی بنی اسرائیلو حضرت موسیٰ ﷺ ته درخواست وکی چی اوس مونږ مطمئن سو اوس که مونږ ته څه کتاب اوشریعت حاصل سی نومونږبه په بی فکری سره په هغه عمل کوو، حضرت موسیٰ ﷺ الله ﷻ ته دعا وکړه ، په دی کی لفظ د ، وٰعَدْنَا دوعدی څخه مشتق دی او دوعدی حقیقت دا دی چی چاته تر نفعی رسولو مخکی دهغه اظهار وسی چی مونږ به ستا فلانی کار وکو .

په دی موقع الله ﷻ په حضرت موسیٰ ﷺ دخپل کلام نازلولو وعده وفرمایله اوددی دپاره یی دا شرط ولګوی چی دیرش شپی په کوه طورکی په اعتکاف او دالله ﷻ په ذکرکی تیری کړه اوبیا یی په دی دیرشو دلسو اضافه وکړه څلویښت یی کړی .

دلفظ د ، وٰعَدْنَا اصلی معنی ددواړه طرف څخه دوعدی اومعاهدی راځی ، دلته هم دالله ﷻ دطرف څخه دتورات ورکولو وعده وه اودحضرت موسیٰ ﷺ دطرف څخه ددیرشو څلویښتو شپو داعتکاف په دی وجه په ځای د، وَعَدْنَا یی ، وَاعَدْنَا وفرمایل په دی آیت کی څو مسئلی او احکام دفکر قابل دی ، اول دا چی کله الله ﷻ ته منظوره داوه چی اعتکاف دی دڅلویښتو شپو وسی نو اول په دیرش اوبیا دلسو په اضافه کولو اوڅلویښت کولوکی څه حکمت وو چی داول سر څخه یی دڅلویښتو ورځو داعتکاف حکم کړی وای نوڅه حرج وو ؟ نو دالله ﷻ دحکمتونو احاطه څوك کولی سی ، ځینی حکمتونه یی عالمانو بیان کړي دی .

په تفسیرِ روح البیان کی دی چی په دی کی یو حکمت دتدریج او کرار کرار کولو دی چی یوکار دچا پرذمه حواله کول کیږی نو داول څخه دی په زیات مقدار سره کارده ته نه حواله کوی چی دی دغه کارپه آسانی سره برداشت کی، بیادی ورته زیاتی کار حواله سی، اوپه تفسیرِ قرطبی کی دی چی په دی طرز کی حاکمانو او دکار حکم کوونکوته ددی تعلیم ورکول دی چی که چاته یوکار تر یو مقرر وخته پوری دپوره کولو دپاره ورکی اوپه دغه مقرر میعاد کی یی هغه پوره نکړای سی نوده ته دی زیات نور مهلت ورکول سی، لکه چی دحضرت موسیٰ ﷺ په واقعه کی وسوه چی ددیرشو شپو ترپوره کولو وروسته چی کوم کیفیت حاصلول په کار وو، هغه پوره نسو په دی وجه یی ورلره زیات دلسو شپو نور مهلت ورکی، څکه چی ددی لسو شپو دزیاتوالی کمه واقعه چی تفسیر لیکونکو ذکر کړي ده ، هغه داده چی ددی دیرشو شپوپه اعتکاف کی حضرت موسیٰ ﷺ دقاعدی مطابق دیرش روژی هم پرلپسی ونیولی ، په مینځ کی یی روژه ماته نه کړه، ددیرشمی روژی پوره کولو وروسته یی روژه ماته کړه، مقرر مقام دکوهِ طور ته حاضر سو ، نو دالله ﷻ دطرف څخه ورته ارشاد وسو چی دروژه دار دخُلی څخه یو خاص قسم بوی دمعدی دبخار څخه پیدا کیږی هغه دالله ﷻ خوښ دی، تا ترروژی ماتولو وروسته مسواك وکی هغه بوی دی لیری کی، په دی وجه زیاتی لس روژی نوری ونیسه چی هغه بوی بیا پیدا سی ، اوپه ځینو

تفسیری روایتونوکی چی دلته دانقل دی چی تر دیرشمی روژی وروسته حضرت موسٰی ﷺ مسواک کری وو، دکوم په ذریعه چی هغه بوی دروژی لیری سوی وو، ددی څخه په دی خبره باندی دلیل نه سی نیول کیدی چی دروژه دار دپاره مسواک کول مکروه یامنع دی، ځکه چی اول خو ددی روایت څه سند ذکر نه دی، دوهم دا هم کیدی سی چی دا حکم دحضرت موسٰی ﷺ دذات سره متعلق وی، دعامو خلګو دپاره نه وی یا دحضرت موسٰی ﷺ په شریعت کی داحکم دټولو دپاره نه وی چی دروژی په حالت کی دی مسواک نه کول کیږی لیکن په شریعت محمدی کی خوپه حالت کی دروژی دمسواک کولو معمول په حدیث سره ثابت دی، کوم چی بیهقی په روایت دحضرت عائشی ﷺ نقل کړي دی، چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، خَيْرُ خِصَالِ الصَّائِمِ السِّوَاكُ یعنی دروژه دار ښه عمل مسواک دی، دا روایت یی په جامع الصغیر کی نقل کړي دی اوحَسَن یی ورته ویلی دی.

فائده: پردی روایت کی یوسوال داکیږی چی حضرت موسٰی ﷺ کله دحضرت خضر ﷺ په تلاښ کی سفر کوی، نونیمه ورځ په لوږه باندی صبر نه سو اوخپل ملګری ته یی وویل، اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا یعنی زمونږ خوراک راوړه ځکه چی دی سفر مونږ ډیر ستړی کړو اوپه کوه طورکی یی پرلپسی دیرش روژی داسی ونیولی چی دشپی یی هم روژه ماته نه کړه، دا عجیبه خبره ده؟

په تفسیرِ روح البیان کی دی چی دافرق ددی دواړو سفرونو دنوعیت په سبب سره وو، اولنی سفر دمخلوق سره دمخلوق په تلاښ کی وو اودکوه طور سفر دمخلوق څخه جلا کیدل دیو ذات حق سُبْحَانَهٗ تَعَالٰی په لټون کی وونوددی خود بخوده داسی اثر کیدل وو چی بشری تقاضاوی انتهایی کمزوری سوی دخوراک اوچیښاک حاجت دومره کم سوچی تردیرشو ورځو پوری ورته هیڅ تکلیف محسوس نه سو.

(په عبادتونوکي قمری حساب معتبردی په دنیاوی معاملوکي دشمسي حساب هم اجازه سته)

یوه بله مسئله ددی آیت څخه داثابته سوه چی دپیغمبرانو ﷺ په شریعتونو کی دتاریخ حساب دشپی څخه کیږی، ځکه چی په دی آیت کی هم ددیرشو ورځو پر ځای ددیرشو شپو ذکردی، وجه داده چی دانبیاوو ﷺ په شریعتونوکی میاشتی قُمری معتبری دی اوقمری میاشتی شروع دسپوږمی لیدو څخه کیږی اوسپوږمی دشپی لیدی سی په دی وجه میاشت دشپی څخه شروع کیږی، بیاددی هریوه تاریخ دلمر لویدلو څخه شمار کیږی، خومره آسمانی مذهبونه چی دی ددی ټولو حساب دغه ډول دقمری میاشتو څخه اودتاریخ شروع یی دلمر لویدو څخه معتبریږی.

قرطبی په حواله دابن عربی ﷺ نقل کړي دی چی.

حِسَابُ الشَّمْسِ لِلْمَنَافِعِ وَحِسَابُ الْقَمَرِ لِلْمَنَاسِكِ.

شمسی حساب ددنیوی نفع دپاره دی اوقمری حساب دادا کولو دعبادتونو دپاره دی.

او دا دیرش شپی دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ دتفسیر مطابق دذی القعدی دمیاشتی شپی وی اوبیا په دی لس شپی دذی الحجی زیاتی سوی، ددی څخه معلومه سوه چی تورات حضرت موسٰی ﷺ ته دلوی

اختر په ورځ حاصل سوی دی (قرطبی)

(یوه مسئله : دنفس په اصلاح کي څلویښتو شپو او ورځو لره خاص دخل دی)

ددی آیت داشاری څخه دا هم معلومه سوه چی څلویښتو شپو ته دباطنی حالاتو په اصلاح کی خاص دخل دی ، لکه چی په یو حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی کوم سړی څلویښت ورځی په اخلاص سره دالله ﷻ عبادت وکی ، نو الله ﷻ د ده دزړه څخه دحکمت چینی جاری کړی (روح البیان)

(انسان ته په خپلو ټولو کارونو کي دتدریج او کرار کولو تعلیم)

ددی آیت څخه ثابته سوه چی دضروری کارونو دپاره یو خاص میعاد مقررول او په آسانه او دمه دمه سره یی کول دالله ﷻ سنت دی، تلوار او جلدی کول دالله ﷻ خوښ نه دی ، ترټولو اول په خپله الله ﷻ دخپل کار یعنی دعالم پیدا کولو دپاره یو میعاد متعین کی او دا اصول یی ښوولی دی ، حال دا دی چی الله ﷻ ته دآسمان او مځکی او دټول عالم دپیدا کولو دپاره دیوه منټ هم ضرورت نسته، کله چی هغه شی ته دپیدا کولو دپاره وفرمایی چی وسه نو هغه فوراً وسی، مګرپه دی خاص طرز سره په کار کولو کی مخلوق ته داهدایت ورکول وو چی خپل کارونه په غور، فکر او دمه دمه سره کوی، دغه ډول حضرت موسٰی ﷺ ته یی تورات ورکوی نو ددی دپاره یی هم یو میعاد مقرر وفرمایی ، په دی کی ددی اصولو ښوونه ده (قرطبی)

او دا هغه اصول وو ، دکمو نظر انداز کول چی دبنی اسرائیلو دګمراهی سبب جوړ سو ، ځکه چی حضرت موسٰی ﷺ دالله ﷻ دمځکی حکم په مطابق خپل قوم ته دا وویل او ولاړی چی ددیرشو ورځو دپاره ځم ، دلته چی کله دلسو ورځو موده زیاته سوه نو دخپلی تلوارۍ په سبب دوی دا وینا شروع کړه چی حضرت موسٰی ﷺ یو ځای ورك سو اوس مونږ ته په کار دی چی ځان ته یو بل پیشوا جوړ کو ، ددی نتیجه دا سوه چی دسامری په دام کی ګیر سول او دغویی عبادت یی شروع کی ، که دغور فکر او په خپلو کارونو کی دکراروالی او دتامل عادی وای نو دی ځای ته به نوبت نه رسیدی (قرطبی)

دآیت په دوهمه جمله کی ارشاد دی ، وَقَالَ مُوسٰى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ : ددی جملی څخه هم یو څو احکام او مسئلی راوزی.

(دضرورت په وخت کي دکار منتظم لره خپل قائم مقام جوړول)

اول دا چی کله حضرت موسٰی ﷺ دالله ﷻ دوعدی مطابق کوه طور ته داعتکاف دپاره تلی نو خپل ملګری حضرت هارون ﷺ ته یی وفرمایل ، أُخْلُفْنِي فِي قَوْمِي یعنی ترما وروسته زما په قوم کی زما دقائمقام په حیثیت سره کارونه کوه ، ددی څخه معلومه سوه چی کم سړی دڅه کار ذمه واروی هغه که په څه ضرورت سره یو ځای ځی نو پر ده لازمه ده چی دهغه کار انتظام وکی او بیا ځی، دغه ډول دا ثابته سوه چی دحکومت ذمه وار حضرات چی کله یو ځای په سفر ځی نو خپل قائمقام او خلیفه دی مقرر کی، نو ځی دی، دنبی کریم ﷺ عام عادت دا وو چی کله به یو ځای دمدینی څخه دباندی تلی نو یو سړی به یی خلیفه

جوړوی، هله به تلی، یووار یی حضرت علی ﷺ خلیفه جوړ کی، یو واریی عبدالله ابن مکتوم ﷺ، دغه دول په مختلفو وختونو کی یی مختلف صحابه کرام ﷺ په مدینه منوره کی خلیفه گان جوړ کړي دی او دباندی یی تشریف وړی دی (قرطبی)

حضرت موسیٰ ﷺ حضرت هارون ﷺ ته دخلیفه جوړولوپه وخت کی ده ته یوڅو هدایات وړکړه، ددی څخه معلومه سوه چی دیوچا قائمقام جوړولو په وخت کی دی دده دآسانی دپاره ضروری هدایات وړکی، په دی هدایتونوکی اولنی هدایت دادی چی ، اَصۡلِحۡ په دی کی یی دَاَصۡلِحۡ مفعول ذکرته کی چی دڅه شی اصلاح کوه، ددی څخه اشاره دعاموالی طرف ته ده چی خپله اصلاح هم کوه اودقوم هم، یعنی کله چی په دوی کی دفساد څه خبره وینی نوپه نیکه لاره یی دراوستلو کوشش کوه، دوهم هدایت یی داوکی چی ، لَا تَتَّبِعۡ سَبِيۡلَ الۡمُفۡسِدِيۡنَ یعنی دفساد کوونکو دلاری تابعداری مه کوه، ښکاره خبره ده چی حضرت هارون ﷺ نبی دی، په دی وجه ده ته دهدایت مطلب دا وو چی دفساد کوونکو مدد یاهمت افزایی مه کوه.

لکه چی حضرت هارون ﷺ کله چی ولیدل چی قوم په سامری پسی سوی دی تردی چی دهغه په وینایی دگیلګی عبادت شروع کی، نوقوم یی ددی عبثو څخه منع کی اوسامری یی وترټی، بیاحضرت موسیٰ ﷺ تراپس کیدو وروسته کله چی داخیال وکی چی حضرت هارون ﷺ ترما وروسته په خپلو فرضو ادا کولو کی کوتاهی کړي ده ، نو په ده یی مواخذه وکړه ، دحضرت موسیٰ ﷺ ددی واقعی څخه هغو خلکو ته عبرت اخستل په کار دی کوم چی بد نظمی اوبی فکری ترټولو لویه بزرگی ګڼی .

وَلَمَّا جَآءَ مُوۡسٰى لِمِيۡقَاتِنَا وَكَلَّمَهٗ رَبُّهٗ ۙ قَالَ رَبِّ اَرِنِىۡۤ اَنۡظُرۡ

اوکله چی ورسیدی موسیٰ زمونږخای دوعدی ته اوخبری وکړی ده سره دده رب وییی ویل ای زماربه ماته خان وښیی چی تا ووینم

اِلَيۡكَ ؕ قَالَ لَنۡ تَرٰٮنِىۡ وَلٰـكِنِ انْظُرۡ اِلَى الۡجَـبَلِ فَاِنِ اسۡتَقَرَّ

وییی فرمایل ، ته ماهیڅکله نه سی لیدی لیکن ته وګوره غر طرف ته که هغه په خپل ځای قرار

مَكَانَهٗ فَسَوۡفَ تَرٰٮنِىۡ ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهٗ لِلۡجَبَلِ جَعَلَهٗ دَكًّا

پاته سو نو ته به ما ولیدی سی ، بیا چی کله تجلی وکړه دده رب غر طرف ته نو کړو یی هغه نړیدلی

وَّخَرَّ مُوۡسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّاۤ اَفَاقَ قَالَ سُبۡحٰنَكَ تُبۡتُ اِلَيۡكَ

برابراوپروت موسیٰ بی هوښه ، نو کله چی په هوښ کی راغی وییی ویل پاک دی ذات ستا ماتوبه وکړه تاته

وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۴۳﴾ قَالَ يٰمُوْسٰۤى اِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى

او زه یم اول مؤمن په دې کې) د مومنانو . اوما دتولو څخه اول یقین راوړو ، ویې فرمایل ای موسیٰ! ما ته غوره کړی

النَّاسِ بِرِسٰلٰتِىْ وَبِكَلَامِىْ ۖ فَخُذْ مَاۤ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ

دخلقو څخه په خپل پیغام رسولو او په خپلو خبرو ، نو واخله څه چې نا ته درکړو او سه شکر

الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۴﴾ وَكَتَبْنَا لَهٗ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَّوْعِظَةً

کوونکی ، او ولیکل مونږ ده ته په تختوباندی دهر قسم نصیحت

وَّتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ ۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَّاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوْا

او تفصیل دهر یو شی ، نو ونیسه دا په زور سره او حکم کوه خپل قوم ته چې ونیسی

بِاَحْسَنِهَا ۚ سَاُورِيْكُمْ دَارَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۱۴۵﴾

ددې غوره خبرې ډیر ژر به زه تاسی ته وښیم کور دنا فرمانو .

لنډتفسیر: اوکله چې موسیٰ ﷺ په دې واقعه کې) زمونږ پر وخت (وعده سوی) باندی راغی (دکوم قصه چې بیانیږی) اودده رب دده سره (دډیری مهربانۍ اوعنایت) خبرې وکړې نو (دډیری خوشحالۍ څخه یې ددیدار شوق پیدا سو) عرض یې وکی چې ای زما پروردگاره! خپل دیدار ماته وښیه، چې زه تاته یو نظر وګورم، ارشاد ورته وسو چې ما ته (په دنیاکې) هیڅکله نسی لیدی (ځکه چې داسترګی طاقت دجمال نه لری (لکه چې په مشکوٰة کی دی دمسلم څخه: لَاَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهٖ) لیکن (ستا دتسلی دپاره داسی تجویز کوو چې) ته ددی غر طرف ته ګوره (مونږ پر ده یوه تجلی غورزوو) پس که دی پرخپل ځای برقرار پاته سو نو (بیابه یې) ته هم ولیدی سی (غرض دا چې حضرت موسیٰ ﷺ دغره طرف ته کتل) پس دده رب کله چې په ده تجلی وفرمایله نوتجلی دی (غر) توټی توټی کی چې بیشکه ستا ذات (ددی سترګو دبرداشت کولو څخه) منزه (اولوی) دی زه ستاپه جناب کی (ددی مشتاقانه درخواست څخه) معذرت غوارم او (څه چې دحضور ارشاد دی چې ، لَنْ تَرٰنِىْ) ترټولو اول زه په دی یقین کوم ، ارشاد وسو چې ای موسیٰ (دا ډیره ده چې) ما (تاته د) خپل (طرف څخه) دپیغمبری (وعده درکړه) او دخپل (ځان سره) دخبرو کولو (شرافت می درکی اوپه) دی سره پر نورو خلکو باندی تاته می غوره والی درکړي دی نو (اوس) څه چې ما تاته درکړه (رسالت اوخبری کول اوتورات) دا واخله اوشکر کوه او مونږ پرڅو تختو باندی

هرقسم (ضروري) نصيحت او (دضروري احكامو متعلق) دهرشي تفصيل ده ته ليکلی ورکی (هم داتختی تورات دی بیاحکم وسوچی کله مونږ داتختی درکړی) نودا په کوشش سره (په خپله هم) په عمل کی راوله اوخپل قوم ته (هم) حکم کوه چی ددی په ښو ښو حکمونو باندی (یعنی په ټولو څکه چی ټول ښه دی) عمل کوی زه به اوس ډیر ژر تاسی خلکو (یعنی بنی اسرائیلو ته) ددی بی حکمو (یعنی فرعونیانو یاعمالقه وو) مقام وښیم (په دی کی زیری اووعده ده چی مصر یاشام به ډیر ژر ستاسی په تسلط کی راسي، مقصود ددی څخه ترغیب ورکول دی دحکم منلو، چی دالله ﷻ داطاعت دا برکتونه دی)

معلومات اومسئلي: لَنْ تَرٰىنِيْ: یعنی ته ما نه سی لیدی، په دی کی اشاره ده چی لیدل ناممکن نه دی، مګر مخاطب په موجوده حالت سره ددی برداشت نسی کولی که نه نوکه لیدل ممکن نه وای نود، لَنْ تَرٰىنِيْ پرځای به یی، لَنْ اُرٰی ویلی وای چی زما لیدل نه سی کیدی (مظهری)

ددی څخه ثابته سوه چی دالله ﷻ دیدار په دنیاکی هم عقلاً ممکن خو دی مګر ددی آیت څخه ددی دلیدلو منع والی هم ثابت سو چی په دنیا کی یی واقع کیدل منع سوه او دا مذهب دی دجمهورو اهل سنتو چی په دنیا کی دالله ﷻ دیدار عقلاً ممکن دی، مګر شرعًا ممنوع دی، لکه چی دصحیح مسلم په حدیث کی دی، لَنْ یَّرٰی اَحَدٌ مِّنْکُمْ رَبَّهٗ حَتّٰی یَمُوْتَ یعنی په تاسی کی هیڅ سړی ترمرګ مخکی خپل رب نه سی لیدی.

وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ: په دی کی ددی کار شاهدی ده چی په موجوده حالت کی مخاطب دالله ﷻ لیدل نه سی برداشت کولی، په دی وجه یی پرغره باندی معمولی غوندی تجلی وغورځوله اویی ښووله چی غر یی هم نه سی برداشت کولی، نو ضعیف انسان به یی څنګه برداشت کی؟

فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ: دتجلی معنٰی په عربی لغت کی دظاهر او ښکاره کیدو ده او دصوفیانو حضراتو په نزد دبالواسطه لیدلو ده لکه یوشی چی دهنداره په واسطه ولیدل سی، په دی وجه تجلی ته لیدل نه سی ویل کیدی په خپله په دی آیت کی ددی شهادت موجود دی چی الله ﷻ دلیدلو نفی وفرمایله اودتجلی اثبات.

امام احمد، ترمذی، حاکم په روایت دانس ﷺ نقل کړي دی او ددی سند حاکم او ترمذی صحیح مقرر کړي دی چی نبی کریم ﷺ ددی آیت تلاوت وفرمایی ذلاس دخچنی ګوتی پرسر باندی یی بته ګوته کښیښووله اواشاره یی وفرمایله چی دالله ﷻ دنور یوازی دومره قدر حصه ظاهره سوی وه، چی غر په ټکری ټکری وَالوتی، دا ضروری نه ده چی ټول غر دی ټکری سوی وی، بلکه په کومه حصه چی الله ﷻ دا تجلی وفرمایله، هغه دی متاثره سوی وی.

دحضرت موسي ﷺ سره دالله ﷻ خبری: دومره خبره خو دقرآن دواضحه الفاظو څخه ثابته ده چي الله ﷻ دحضرت موسٰی ﷺ سره بی له واسطی کلام وفرمایی بیا په دی کلام کی یوخو هغه دی کوم چی دنبوت ورکولو په اول وخت سوی وو، دوهم کلام دادی کوم چی دتورات ورکولو په وخت کی وسو اودکوم ذکر چی په دی آیت کی دی، دآیت دالفاظو څخه دا هم ثابتیږی چی دی دوهم کلام ته په نسبت داول څه زیات

خصوصیت حاصل وو ، لیکن حقیقت ددی کلام څه اوڅه رنګه وه، ددی علم دالله ﷻ څخه ماسوا هیچاته نه سی کیدی ، په دی کی چی څومره عقلی احتمالات داسی وی کوم چی دشریعت دیو حکم څخه خلاف نه وی دتولو امکان په کښی ضرور سته ، مګر په دی احتمالاتو کی یو متعین کول بی له دلیله صحیح نه دی او دتیرو صالحانو صحابه ووﷺ اوتابعینو رحمهم الله مذهب په دی معامله کی برابر دی چی دا معامله خدای ته حواله کول کیږی ، داحتمالاتو را ایستلو په فکر کی دی نه لویږی (بیان القرآن)

سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفٰسِقِينَ : دلته د دارَ الفٰسقین څخه څه مراد دی؟ په دی کی دوی خبری دی ، یو دمصر دملک بل دشام دملك، څکه چی دحضرت موسیٰ ﷺ ترفتح کولو مخکی پرمصر باندی دفرعون او دده قوم حکمرانی وه اوغالب وو، په دی وجه یی مصرته دار الفٰسقین اوپر ملك دشام باندی دعمالقه وو قبضه وه هغوی هم کافران اوفاسقان وه، په دی وجه دغه وخت شام هم دار الفٰسقین وو .

په دی دواړوکی دلته کوم ملك مراد دی ، په دی کی اختلاف په دی بنیاد باندی دی چی دفرعون تر غرقیدو وروسته بنی اسرائیل مصر ته بیرته تللی دی اوکه نه؟ که دغه وخت مصرته واپس تللی وی اوپر مصر باندی قابض سوی وی لکه چی دآیت ، وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ څخه ددی تائید وسو، نو په مصر قبضه اوغلبه تردی واقعی دطور مخکی سوي ده ، په دی کی د ، سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفٰسِقِينَ څخه دشام ملك متعین کیږی اوکه دغه وخت واپس نه وی تللی نو دواړه ملکونه ورڅخه مراد کیدی سی .

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ : ددی څخه معلومیږی چی دتورات تختی لیکل سوی او حضرت موسیٰ ﷺ ته سپارل سوی وی ، ددغه تختو دمجموعی نوم تورات دی .

سَأَصْرِفُ عَنْ اٰيٰتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ

ژر ده چی وبه ګرځوم دخپلو آیتونو څخه هغه چی تکبر کوی په مځکه کی نا حقه اوکه ووینی تولی نښانی

اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ

ایمان نه راوړی په هغوی ، اوکه ووینی لار دهدایت نو نه نیسی هغه

سَبِيلًا ۚ وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذٰلِكَ

لار ، اوکه ووینی لار ګمراهی نو نه نیسی هغه لار دا څکه

بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غٰفِلِينَ ﴿۱۴۶﴾ وَالَّذِينَ

چی دوی دروغ ګڼلی دی زمونږ آیتونه ، اوسوی دی ددې څخه نا خبره ، او چا چی

كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ

درواغ وګڼل زمونږ آیتونه او دآخرت ملاقات برباد سول محنتونه ، هغه بدله به پیدا کړی

اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٧﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوْسٰى مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ

ځه چی دوی عمل کوی ، او جوړ کی قوم دموسیٰ دده ځخه وروسته د

حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهٗ لَا يُكَلِّمُهُمْ

خپلو زیوراتو ځخه یو بدن چی په ده کی دغوا اوازوو آیا دوی دی ته نه کتل چی دغه خو د دوی سره

وَلَا يَهْدِيْهِمْ سَبِيْلًا ۘ اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا

خبری هم نه کوی ، او نه ورته لار ښوولی سی ، معبود یی جوړ کی هغه او دوی ظالمان وو ، او کله چی

سُقِطَ فِيْۤ اَيْدِيْهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوْا ۙ قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ

پښیمانه سول او پوه سول چی مونږ بیشکه ګمراه سو نو ویی ویل که رحم ونه

يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا رَجَعَ

کړی په مونږ زمونږ رب او ونه بخښی مونږ نو بیشکه مونږ به تباه سو ، او کله چی واپس سو

مُوْسٰۤى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا ۙ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُوْنِيْ

موسیٰ خپل قوم ته دغصی ځخه ډك افسوس کوونکی ، ویی ویل ځه ناکاره خلافت وکی تاسی زما

مِنْۢ بَعْدِيْ ۚ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْ ۚ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ

زما ځخه وروسته ولی تلوار وکی تاسی ، دخپل رب دحکم ځخه ، او ویی غورځولی هغه تختی او ویی

بِرَاْسِ اَخِيْهِ يَجُرُّهٗۤ اِلَيْهِ ؕ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُوْنِيْ

نیوی سرد ورور خپل چی راکشوی دوی خپل خان ته ، ده وویل ای زما دمور زویه خلقو ماله کمزوری وګڼل

وَكَادُوْا يَقْتُلُوْنَنِيْ ۖ فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِيْ مَعَ

او نژدې وه چې زه يې وژلی وای نو مه خندوه په ما پورې دښمنان او مه گرځوه ما سره د گناهکارانو څخه

الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۵۰﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَلِاَخِيْ وَاَدْخِلْنَا فِيْ

ويي ويل ای زما ربه معاف کړه ما او زما ورور او دا خل کړه مونږ په خپل

رَحْمَتِكَ ۖ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۱۵۱﴾ ع

رحمت کې او ته دټولو څخه زيات رحم کوونکی يې .

تفسير: (اوس دااطاعت طرف ته ترغيب وروسته پرمخالفت باندي دبيرولو دپاره ارشاد دی چې) زه به داسی خلک دخپلو حکمونو څخه اړولی ساتم کوم چې په دنياکې (داحکامو منلو څخه) تکبر کوی دکوم چې دوی ته هيڅ حق حاصل نه دی (ځکه چې خپل ځان لوی گڼل حق دهغه چادی چې په واقع کې لوی وی اوهغه يو دخدای ذات دی) او (دارولو به پردوی دا اثر وی چې) که ټولی (ددنيا) نښانی (هم) ووينی خوبيا هم (دډيری بدبختی څخه) په دی ايمان نه راوړی اوکه دهدايت لار ووينی نو هغه خپله طريقه نه جوړوی اوکه دگمراهی لار ووينی نوهغه خپله طريقه جوړوی (يعنی په حق نه قبلولو سره يې بيازړه سخت سی او اوړيدل يې دی حد ته ورسيږی) دا (تردی حده پوری اوړيدل يې) په دی سبب سره دی چې دوی زمونږ آيتونه (دتکبر په وجه) دروغ گڼل اوددی (په حقيقت کې دفکر کولو) څخه به يې ځان ناخبره کوی (داسزا خويې په دنيا کې سوه چې دهدايت څخه محروم سوه) او (په آخرت کې به يې دا سزا وی چې) داخلک چاچې زمونږ آيتونو اودقيامت راتلو ته دروغ وويل، ددوی ټول کارونه (دکمو څخه چې ددوی دنفع توقع وه) برباد سول (او انجام ددی بربادېدو جهنم دی) دوی ته به دهغه سزا ورکول سی څه چې دوی کول او (کله چې حضرت موسیٰ ﷺ طور ته دتورات راوړلو دپاره تشريف يووړی نو) دموسیٰ ﷺ قوم (يعنی بنی اسرائيلو) دده (ترتللو) وروسته دخپلو (مقبوضه) زيوراتو څخه (کوم چې دوی دمصر څخه دراوتلو په وخت کې دقبطيانو څخه په بهانه دواده غوښتلی وه) يو گيلگی (جوړکی چې قصه يې په سورة طٰه کې ده، دا يې معبود) ونيوی کوم چې (يوازی دومره حقيقت يې درلودی چې) يوغالب وو په کوم کې چې يو آواز وو (بل په ده کې هيڅ کمال نه وو، په کوم سره چې يو هوښيار ته دده په معبود کيدو شك ورځی) آيا دوی دا نه ليدل چې (په ده کې دسړی برابر هم قدرت نه وو لکه چې) هغه د دوی سره خبری هم نه سوای کولی او نه يې دوی ته (ددنيا ياددين) څه لار ښوولی سوای (او دخدای په شان صفتونه په ده کې دکمه وه ، غرض داچې) دا (گيلگی) دوی معبود مقرر کی او (کله چې په ده کې اصلاً څه دشك وجه نه

وه په دې وجه دوی) لوی بی شرمه کاروکی او (وروسته تروا پس کیدو دحضرت موسیٰ. چی قصه یې منع ته راغی ددوی په خبرولو سره) کله چی (پوه سول اوپردی خپل کار باندی) ستومانه سول اومعلومه سوه چی واقعی داخلګ په ګمراهی کی راغلل نو (دپښیمانه کیدو څخه یې په طور دمعذرت) وویل چی که زمونږ رب پرمونږ رحم ونه کی او زمونږ (دا) ګناه معاف نه کی نو مونږ به بالکل تباه سو (لکه چی په خاص طریقه سره دوی ته دتوبی دمکمل کولو حکم وسوچی قصه یې دسورة بقره په آیت ، فَاقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ کی تیره سوي ده) او (دحضرت موسیٰ ﷺ دخبرولو قصه داسی وسوه چی) کله موسیٰ (ﷺ) خپل دقوم طرف ته (دطور څخه) واپس راغی دغصی او غم څخه ډك (څکه چی ده ته په وحی سره دامعلومه سوی وه، په طٰه کی دی ، قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا الخ) نو (اول قوم ته متوجه سو) ویې فرمایل چی تاسی زما پس دا لوی دبی عقلو کار وکی، آیا دخپل رب دحکم (ترراتلو) مخکی تاسی (داسی) تلواری وکړه (زه خو داحکامو راوړلو دپاره تللی ووم ددی انتظار خو به مو کړی وای) او (بیا دحضرت هارون ﷺ طرف ته متوجه سو اوددینی حمایت په جوش کی) یې په تلوار سره (دتورات) تختی (خو) یوطرف ته کښیښوولی (اوپه تلوار یې په داسی زور سره کښیښوولی چی لیدونکی به ورباندی شك کوی چی داخویې وغورزولی) او (لاسونه یې خالی کړه) دخپل ورور (هارون) سر (یعنی ورېښته) یې ونیول دی یې خپل طرف ته راکش کی (چی تا ولی پوره انتظام ونه کی اوکله چی ډېر غضب څخه یوقسم بی اختیاره سوی وو، اوغضب هم ددین دپاره وو، په دې وجه بې اختیاري یې معتبره ګڼل کیږی او پردی اجتهادی خطا باندی اعتراض نه سی کیدی) هارون (ﷺ) وویل ای زما دمور زویه (ورو ره ما په خپل کوشش سره ډېر منع کړل لیکن دی خلګو زه) بې حقیقته وګڼلم (بلکه په نصیحت کولو سره) نژدی وه چی زه یې قتل کړی وای نوته په ماپوری (په سختی کولو سره) دښمنان مه خندوه او ما (په سلوك کولو سره) ددی ظالمانو خلګوپه ډله کی مه شمیره (چی ددوی سره دی کم ناخوښ والی دی هغه زماسره هم وکی) موسیٰ (ﷺ) دالله ﷻ څخه دعا وغوښتله او) ویې ویل چی ای زما ربه زما خطاګانی (که څه هم اجتهادی دی) معاف کی او زما د ورور هم (کوتاهیانی کومی چی ورڅخه ددی مشرکانو په باره کی د دوی په پاته کولو سوی وی ، لکه چی ددی قول څخه معلومیږی ، مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوْٓا اَلَّا تَتَّبِعَنِ ، الآية) اومونږ دواړه په خپل (خاص رحمت کی دا خل کړه اوته تر ټولو رحم کوونکو زیات رحم کوونکی یې (په دې وجه مونږ ددعا دقبلیدو اُمید واریو)

معلومات اومسئلې: په اولنی آیت کی چی کوم ارشاد فرمایی چی ، زه به واړوم دخپلو آیتونو څخه هغه
۱ خلګ کوم چی تکبر کوی په مځکه کی په ناحقه ، په دې کی دناحقی څخه اشاره دی طرف ته ده چی
دتکبر کوونکو په مقابله کی تکبر کول حق دی ، دغه بد اوګناه نه ده ، څکه چی دغه یوازی دصورت په
اعتبار سره تکبر وی، دحقیقت په اعتبار سره نه وی ، څکه چی مشهوره ده ، اَلتَّکَبُّرُ مَعَ الْمُتَكَبِّرِيْنَ تَوَاضُعٌ
(مسائل السلوك)

(تکبر انسان دروغ فکر او دعلومِ الٰهیه څخه محرومه کوی)

او دتکبر کوونکو یعنی لویو جوړیدونکو دخپلو آیتونو څخه داړولو مطلب دا دی چی د دوی څخه دالله ﷻ په آیتونو دپوهیدو اوددی څخه دفائدی اخستو توفیق ورڅخه واخیستل سی، او دالله ﷻ آیتونه هم دلته عام مرادکیدی سی ، چی په دی کی نازل سوی آیتونه دتورات ، انجیل یاقرآن هم داخل دی او تکوینی آیتونه (نښانی) هم کوم چی په ټوله مځکه آسمان اوددوی په مخلوقاتو کی خپاره سوي دی ، په دی وجه دآیت دمضمون خلاصه داسوه چی تکبر یعنی ځان ترنورو لوی اوښه ګڼل داسی ناکاره او منحوس خصلت دی چی کوم سړی په دی کی اخته سی دده عقل اوروغ فهم نه وی ، دی دالله ﷻ دآیتونو دپوهیدو څخه محرومه وی ، نه په ده کی دقرآن په آیتونو دصحیح پوهیدو توفیق باقی پاته کیږی اونه دالله ﷻ دقدرتونو په نښانو کی دغور او فکر کولو اوپه معرفت حاصلولو کی دده ذهن چلیږی .

په روح البیان کی دی چی ددی څخه معلومه سوه چی تکبر اولویی داسی ناکاره خصلت دی چی دعلوم الٰهیه وو دپاره پرده جوړیږی، ځکه چی الٰهیه علمونه یوازی دهغه په رحمت سره حاصلیږی او دالله ﷻ رحمت په تواضع سره متوجه کیږی ، مولانا رومی رحمه الله څه ښه فرمایی .

هر کجا پستی است آب آنجا رود هر کجا مشکل جواب آنجا رود

یعنی کوم ځای چی کښته وی اوبه هغه طرف ته ځی اوکوم ځای چی مشکل وی حل کول اوجواب کول دهغه ځای کول کیږی .

په مځکی دوو آیتونو کی تردی ارشاد فرمایلو وروسته بیا دحضرت موسیٰ علیه السلام باقی قصه داسی فرمایی چی ، کله چی حضرت موسیٰ علیه السلام دتورات حاصلولو دپاره په طورکی معتکف سو اوپه شروع کی چی ورته ددیرشو شپو او ورځو داعتکاف حکم وو اوددی مطابق یی خپل قوم ته ویلی وو چی دیرش ورځی پس به واپس راځم خو هلته ورته الله ﷻ دلسو ورځو میعاد نور زیات کی ، نو اسرائیلی قوم چی ددوی تلواری اونا آرامی داول څخه مشهوره وه، دغه وخت هم دوی قسم قسم خبری شروع کړی ددوی په قوم کی سامری نومی یوسړی وو چی په خپل قوم کی لوی او مشر منل کیدی مګر دکچه عقیدی سړی وو ده موقع پیدا کړه دا حرکت یی وکی چی دبنی اسرائیلو سره دفرعون دقوم څه کالی پاته سوی وه، دوی ته یی وویل چی داکالی تاسی دفرعونیانو څخه په سوال را اخیستی وه اوس هغه ټول غرق سول او کالی ستاسی سره پاته سول، داستاسی دپاره حلال نه دی، ځکه چی دکفارو څخه په جنګ کی حاصل سوی مال غنیمت هم په دغه زمانه کی دمسلمانانو دپاره حلال نه وو ، بنی اسرائیلو دده دوینا مطابق ټول کالی راوړل اودده سره یی جمع کړل، ده ددی سرو اوسپینو څخه دیو ګیلګی یاغوا مجسمه جوړه کړه او دجبرئیل امین علیه السلام دآس دپښو خاوره چی ده یو وخت مځکی جمع کړی وه، په دی خاوره کی الله ﷻ دژوند خاصه ایښی وه ده ددی سرو اوسپینو دویلی کولو په وخت کی دغه خاوره په دی کی شامله کړه ددی دااثر وسو چی ددغه غوا په مجسمه کی دژوند نښانی پیدا سوی او دغوا آواز ورڅخه راوتل شروع سوه

دلته په آیت کی د، عِجْلاً په تفسیر کی یی، جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ وفرمایل اودی طرف ته یی اشاره کړي ده دسامری دا حیرانوونکی شیطانی ایجاد چی مخامخ سو، نو ده بنی اسرائیلو ته ددی کفر طرف ته دعوت ورکول شروع کی، چی داخدای دی، حضرت موسٰی ﷺ خو دالله ﷻ سره دخبرو کولو دپاره کوه طور ته تللی دی، او الله ﷻ (معاذالله) په خپله دلته راغی، دحضرت موسٰی ﷺ څخه هیر سول، بنی اسرائیلو خو به مخکی هم دده خبره منله او دا وار خویی دا چالاکی هم وښووله نو دخلکو عقیده ورباندی زیاته سوه او دغه غوا یی خدای وګڼی او ددی عبادت یی شروع کی.

په دریم ذکر سوی آیت کی ددی مضمون بیان په لنډه راغلی دی، اوپه قرآن کریم کی بل ځای ددی زیات تفصیل ذکر دی، په څلورم آیت کی دحضرت موسٰی ﷺ تر پوهولو وروسته دبنی اسرائیلو دپښیمانه کیدو او دتوبی ذکر دی، په دی کی د، سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ معنٰی دعربی محاوری موافق دپښیمانه کیدو اوشرمنده کیدو ده ز

په پنځم آیت کی ددی واقعی تفصیل دی چی کله حضرت موسٰی ﷺ دکوهِ طور څخه تورات راوړی او واپس راغی اوقوم یی دګیلګی په عبادت کی اخته ولیدی، نوکه څه هم چی دقوم ددی ګمراهی خبر الله ﷻ حضرت موسٰی ﷺ ته په کوهِ طور کی ورکړی وو، لیکن په اوریدو اوپه لیدوکی فرق وی کله چی دا خلک یی ولیدل چی دغوا عبادت کوی نو غصه یی انتها ته ورسیده.

اول یی قوم ته مخ کی اوویی فرمایل، بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي یعنی تاسی زما وروسته دا ډیر نامعقوله کار وکی، أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ آیا تاسی دخپل رب دحکم راتلو څخه تلوار وکی؟ یعنی دالله ﷻ دکتاب تورات دراتلو انتظار خوبه موکړی وای، تاسی دهغه څخه تلوار وکی اودا ګمراهی مو اختیار کړه، او ځینی تفسیر لیکونکی ددی جملی دامطلب ښاکی چی آیا تاسی تلواری وکړه او دا موګڼلی وه چی زما مرګ واقع سوی دی، تردی وروسته یی حضرت هارون ﷺ ته مخ کی چی ته خوما خپل خلیفه جوړ کړی وی اوزه تللی وم نوتا خلک ددی ګمراهی څخه ولی نه منع کول، ده ته یی لاس ورواچوی نو دتورات تختی یی په لاسونوکی وی، ژر یی هغه کښیښوولی داقرآن کریم په دی الفاظوکی بیان کړي ده، وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ، د، أَلْقَاء لغوی معنٰی غورځول دی او، أَلْوَاح دلوح جمع ده چی معنٰی یی ده تختی، دلته دلفظ دالقاء څخه داشبهه کیدی سی چی حضرت موسٰی ﷺ دغصی په حالت کی دتورات دتختو بی ادبی وکړه چی ویی غورځولی.

لیکن داظاهره ده چی دتورات دتختوپه بی ادبی سره غورځول لویه ګناه ده، اوانبیاء علیهم السلام دټولو ګناهونو څخه معصوم دی، په دی وجه دآیت مراد دادی چی اصل مقصود دحضرت هارون. دنیولو دپاره لاس خالی کول وواودغصی په حالت کی یی په تلواری سره هغه کښیښوولی چی لیدونکی داسی وګڼی چی ویی غورځولی، داقرآن کریم په طور دخبرداری دغورځولوپه لفظ سره تعبیرکړي دی (بیان القرآن) تردی وروسته په دی خیال چی حضرت هارون ﷺ په خپلو فرضو دنیابت کی کوتاهی کړي ده، دده سر

وریښتان یې ونیول اورا کش یې کې نو حضرت هارون ﷺ عرض وکې چې زما قصور نه دی، قوم زما هیڅ خیال ونه کی اوزما یې هیڅ خبره نه اوریده بلکه نژدې وه چې زه دوی قتل کړې وای، په دې وجه نه زما سره داسې سلوك مه کوه چې، په هغه زما دښمنان خوشحاله سي اونه ما ددې ګمراهانو سره مه ګڼه.

نو دحضرت موسیٰ. غصه سړه سوه اوالله ﷻ ته یې دعا وکړه چې، رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ: یعنې ای زما پروردګاره ما هم معاف کې او زما ورور هم او مونږ په خپل رحمت کې دا خل کې او ته تر ټولو رحمت کوونکو زیات رحم کوونکی یې.

په دې کې دخپل وررور حضرت هارون ﷺ دپاره خوبي په دې بنا دمغفرت دعا وکړه چې شاید دده څخه دقوم دګمراهی څخه په منع کولوکې څه کوتاهي سوې وي او دځان دپاره دعا دمغفرت یا خوبي په دې بنا وکړه چې په تلوار یې دتورات تختې کښېښوولې کوم چې قرآن کریم په غورځولو سره تعبیر کړي دې اوپر یوه غلطی یې خبردار کړي دی ددې څخه یې مغفرت طلب کول مقصود وو اویا دا چې ددعا طریقه دا ده چې بل ته دعا کوي نوځان به په کښې هم شاملوي چې داسې ورڅخه محسوسه نه سي چې ګوندې دې ددعا څخه مستغني دی یعنې چې حاجت یې ورته نسته.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ

البته کومو خلقو چې ګلیکی معبود جوړکی دوی ته به ورسیږي غضب دوی درب اوذلت ددنیا په ژوند کی اودغه

نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن

سزا ورکوو مونږ درواغ جوړونکولره، اوکومو خلقو چې وکړل ناکاره کارونه بیا یې توبه ویسته ددې څخه

بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا

وروسته او ایمان یې راوړی نو بیشکه ستا رب دتوبې څخه وروسته خامخا بخښونکی مهربانه دی، او

سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُسْخَتِهَا

کله چې سړه سوه دموسیٰ غصه نو ده راواخیستلې تختې او څه چې په دې کی لیکلی وو

هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَىٰ

په دې کی هدایت اورحمت وو، دهغو دپاره څوك چې دخپل رب څخه بیریږي، او غوره کړل موسی

قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ

دخپل قوم څخه اویا (۷۰) سړی زمونږ دوعدې دوخت دراوستلو دپاره، بیاکله چې دوی زلزلې ونیول، نو ویې

رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِّنْ قَبْلُ وَاِيَّايَ ۭ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ

ويل اى زماربه ! كه تا غوښتلى نواول به دى هلاك كړى واى دوى او ما، آيا ته مونږ هلاكوى په هغه كار

السُّفَهَاۗءُ مِنَّا ۚ اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ ۭ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاۗءُ وَتَهْدِيْ

چى وكى ، زمونږ دقوم بى عقلانو ، داټول ستاآزمائش دى ، گمراه كوى په دى سره هغه څوك چى ته وغواړى اوهدايت كوى

مَنْ تَشَاۗءُ ۭ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ

چاته چى وغواړى ، ته يى زمونږ كار ساز نو وبخښى مونږ او رحم وكړى په مونږ او ته دټولو څخه بنه

الْغٰفِرِيْنَ ۝۱۵۵ وَاكْتُبْ لَنَا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ

بخښونكى يى ، او وليكه زمونږ دپاره په دى دنيا كى نيكى او په اخرت كى

اِنَّا هُدْنَآ اِلَيْكَ ۭ قَالَ عَذَابِيْٓ اُصِيْبُ بِهٖ مَنْ اَشَاۗءُ ۚ وَرَحْمَتِيْ

مونږ رجوع وكړه تاته ، ويى فرمايل عذاب زما غورځوم دا په چا چى وغواړم اوزما رحمت

وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۭ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ

شامل دى هرشى لره ، نو وبه يى ليكم دهغو دپاره چى بيره لرى او وركوى زكوة

وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِنَا يُؤْمِنُوْنَ ۝۱۵۶ۚ

او كوم چى زمونږ په خبرو باندى يقين ساتى .

لنډتفسير: (بيا ددى گيلگى دعبادت كوونكو په باره كى حق تعالى حضرت موسى ﷺ ته وفرمايل چى) كومو خلكو چى دگيلگى عبادت كړي دى (كه اوس هم توبه ونه باسى نو) پردوى به ډير ژر د دوى درب دطرف څخه غضب اوذلت ددنيا په دى ژوند كى راسى او (داڅه ددوى تخصيص نه دى) مونږ (خو) افتراء يعنى دروغ جوړونكو ته داسى سزا وركوو (چى په دنيا كى مغضوب اوذليله كيږى ، كه څه هم په څه وجه سره كله دا ذلت ښكاره نه وى يا وروسته وى ، لكه سامرى چى توبه ونه كړه پر ده غضب اوذلت نازل سو چى قصه يى په سورت طٰهٰ كى ده : قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُوْلَ لَا مِسَاسَ الخ) اوكومو خلكو چى دگناه كارونه وكړل (مثلاً دگيلگى عبادت ددوى څخه وسو مگر) بيا دوى ددى (گناهونو) څخه وروسته توبه

وکی او (دغه کفر پرېږدي) ایمان راوړي، ستا رب تردي توبې وروسته (ددوی) ګناه معاف کوونکی او (ددوی پرحال) رحم کوونکی دی (که څه هم دتوبې مکمل کیدو دپاره د: اَقۡتُلُوۡٓا اَنۡفُسَكُمۡ هم حکم سوی وو، ځکه چې اصل رحمت دآخرت دی، نو دتوبه کوونکو خطایې دغه ډول معاف سوه) اوکله چې (دحضرت هارون ﷺ دا عذر يې واورېدی نو) دموسیٰ (ﷺ) غصه سړه سوه، نو دغه تختې يې لوړې کړې او ددې (تختو) په مضامینو کې دهغو خلګو دپاره کوم چې دخپل رب څخه بیرېدل هدایت اورحمت وو (مراد ورڅخه احکام دي چې په دې عمل وکي نوهدایت یافته به سي اورحمت به پر وسي) او (کله چې دګیلګې قصه ختمه سوه نوحضرت موسیٰ ﷺ په اطمینان سره دتورات احکام واورول، ددغو خلګو عادت شُبهې اوشکونه پیداکول وو نوپه دې کې يې هم شبهه پیدا کړه، چې مونږته به څنګه معلومه سي چې دا دخدای تعالیٰ احکام دي که مونږته الله ﷻ په خپله ووایې نویقین به وکو، نو حضرت موسیٰ ﷺ حق تعالیٰ ته عرض وکی، دهغه دطرف څخه حکم وسو چې په دوی کې یوڅو داسې سړي منتخب کړه چې دوی يې معتبر ګڼي اوکوهِ طورته يې راوله، مونږبه په خپله دوی ته ووایو چې دازمونږ احکام دي اوددې راوستلو دپاره یو وخت مقرر سو لکه چې) موسیٰ (ﷺ) اویا ۷۰ سړیان په خپل قوم کې زمونږ په مقرر وخت کې (دراوستلو) دپاره منتخب کړل (نوچې هلته ورسیدل اودوی دالله ﷻ کلام واورېدی نو ويې ویل چې خدای خبر دی چې دا څوك خبرې کوي ، مونږ خو به هله یقین وکو چې په ډاګه يې په خپلو سترګو سره ووینو، لکه داقول دالله ﷻ دی ، لَنۡ نُّؤۡمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهۡرَةً : خدای ﷻ ددې بې باکۍ سزا ورکړه دلاندې څخه سخته زلزله په شروع سوه ، دلوړې څخه وربانده دبجلۍ داسې کړس وسو چې ټول هلته تم سول) نو کله چې دوی زلزلې ونیول نو موسیٰ (وبیرېدی چې بنی اسرآئیل خوهسې هم جاهلان اوبد ګمانه دي، داسې به وګڼي چې یوځای يې بوتلل اومړه يې کړل نو وبیرېدی) عرض يې وکی چې ای زما پروردګاره (دا خو زما یقین دی چې دې خلګوته محضې سزا ورکول منظور دي، خاص هلاکول مقصود نه دي ځکه چې) که تاته دامنظوره وای نوتابه ددې څخه مخکې دوی او زه هلاك کړې وای (ځکه چې ددوی داوخت هلاکیدل دبنی اسرائیلو دلاسه زما هلاکیدل دي، پس که تا ته دامنظوره وای نوتا خو مخکې هم داسې کولې سوای، مګر کله چې دې داسې نه دې کړي نو معلومه سوه چې ددوی هلاکول ستا مقصود نه دي، ځکه چې په دې سره زما هلاکت هم دی (سره زما دبدنامۍ) خو زما اُمید دی چې ته به ما بدنام نه کې) اونه به زمونږ څخه دیوڅو بې وقوفو په حرکت سره ټوله هلاکوې (چې بې وقوفي خو وکې دا خلګ چې داسې ګستاخي وکی او ددې سره زه دبنی اسرائیلو دلاسه هم هلاك سم، ستا څخه زما اُمید دی چې ته به داسې نه کوې پس ثابته سوه چې) داواقعه (دزلزلې اوکړس) محض ستا دطرف څخه یو امتحان دی، په داسې امتحانونو سره څوك چې ته غواړې په ګمراهۍ کې اچوې (چې دالله ﷻ څخه شکایتونه او ناشکري وکي) اوڅوك چې ته غواړې پرهدایت باندې قائم ساتې (چې ددې په حکمتونو او مصلحتونو پوهیږي پس زه ستا په فضل او کرم سره ستا دحکیم والي علم لرم، په دې وجه په دې

امتحان کی مطمئن یم او) خاص ته زما خبر اخیستونکی یی په مونږ مغفرت اورحمت وفرمایی اوته دټولو معافی کوونکو څخه زیات معافی کوونکی یی (پس ددوی دابی باکی هم معاف کی، لکه چی دغه خلګ صحیح سالم پورته سول، په سورهٔ بقرة کی ددی تفصیل وګوری) او (ددی دعا سره دوی دتفصیلی رحمت دپاره دا دعا هم وکړه چی) زمونږ دخلګو نوم په دنیا کی دنیك حالی ولیکه او (دغه شان) په آخرت کی هم (ښکه چی) مونږ ستا طرف ته (په خلوص اوطاعت سره) رجوع کوو (الله ﷻ دحضرت موسیٰ ﷺ دعا قبوله کړه او) ویی فرمایل چی (ای موسیٰ اول خو مطلقًا زما رحمت پر غضب باندی مخکی دی چنانچی) زه خپل عذاب (اوغضب) پرهغو واقع کوم پرچا چی وغواړم (که څه هم دعذاب مستحق خو هر نافرمانه وی، لیکن بیا هم پرټولو یی نه واقع کوم، بلکه په دوی کی یی پرخاصو خاصو خلګو واقع کوم، چی کوم ډیر سرکښه او ضدیان وی) او زما رحمت (داسی عام دی چی) ټول شیان یی راګیر کړي دی (سره ددی چی په دوی کی ډیر مخلوق مثلاً سرکښه او عنادګر ددی مستحق نه وی، مګر په دوی هم یوقسم رحمت دی که څه هم په دنیاکی وی پس کله چی زمارحمت دغیرِ مستحقینو دپاره هم عام دی) نودغه رحمت دهغو خلګو په نوم خو (په کامل طور) به یی ضرور ولیکم کوم چی (دوعدی مطابق ددی مستحق هم دی ، په دی وجه چی دوی اطاعت کوی نو) دخدای ﷻ څخه بیریږی (کم چی دعملونو دزړه څخه دی) اوزکوٰة ورکوی (کم چی دعملونو داندامونو څخه دی) اوکم چی زمونږ په آیتونو ایمان راوړی (کوم چی دعقیدو څخه دی، نو داسی خلګ خو داول څخه مستحق درحمت دی، که څه هم تا درخواست هم نه وی کړی او اوس خوته درخواست هم کوی ، ارْحَمْنَا وَاكْتُبْ لَنَا ، نو مونږ دقبلیدو زیری درکوو ښکه چی ته خو داسی یی اوستا په قوم کی هم کوم چی درحمت مستحق کیدل غواړی هغوی دی داسی اوصاف اختیار کی چی مستحق سی)

معلومات اومسئلي: دا دسورة اعراف نولسمه رکوع ده ، ددی په مخکی آیت کی دګیلګی دپرستش کوونکو اوپر دی دقائم پاته کیدونکو بنی اسرائیلو دبد انجام ذکردی چی په آخرت کی به دوی دالله ﷻ په غضب کی اخته سی چی تردغه وروسته به یی دپناه هیڅ ځای نه وی اوپه دنیا کی خو به د دوی ذلت اوخواری نصیب سی.

(دځینو ګناهونو څه سزا په دنیا کي هم حاصلیږی)

لکه دسامری اودده دملګرو حال چی دی ، چی دوی دګیلګی دعبادت څخه صحیح توبه ونه کړه نو الله ﷻ دوی په دنیا کی هم خوار او ذلیله کړل، ده ته حضرت موسیٰ ﷺ داحکم ورکی چی دی دټولو خلګو څخه جلا اوسی ، نه دي دی دچا سره لاس لګوی اونه دی څوك دده سره لاس لګوی، لکه چی دی ټول عمر دغه ډول دحیوانانو سره ګرځیدی یو انسان به ده ته نژدی نه ورتلی، په تفسیرِ قرطبی کی په روایت دقتاده ﷺ ذکر دی چی الله ﷻ په ده داعذاب مسلط کړی وو چی کله به چاده ته لاس وروړی یابه ده چاته لاس وروړی نو فوراً به پردواړو تبه راغله.

(قرطبی) اوپه تفسیر روح البیان کی دی چی دا خاصیت دده په نسل کی هم تر اوسه پوری باقی دی.
دآیت په آخرکی ارشاد فرمایی، وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِيْنَ یعنی کوم خلک چی په الله ﷻ باندی دروغ جوړ وی، دوی ته هم داسی سزا ورکول کیږی، سفیان بن عینیه فرمایی چی کوم خلک په دین کی بدعت اختیار وی، هغوی هم ددی افتراء عَلَى الله مجرمان کیږی او ددی سزا مستحق کیږی (مظهری)
امام مالك رحمه الله په دی آیت دلیل نیولی دی اوفرمایی چی په دین کی دخپل طرف څخه دبدعاتو دایجاد کوونکو دا سزا ده چی په آخرت کی به دالله ﷻ دغضب مستحق سی اوپه دنیا کی دذلت (قرطبی)
په دوهم آیت کی دهغو خلکو دحال ذکر دی کومو چی دحضرت موسٰی علیه السلام ترپوهولو وروسته ددی جرم څخه توبه وکړه اودتوبی دپاره چی کوم سخت شرط الله ﷻ لګولی وو چی دا ټول خلک دی په خپل مینځ کی یو بل قتل کی نو د دوی توبه به قبوله سی، دی خلکو داحکم په ځای کی نو حضرت موسٰی علیه السلام دوی په حکم دالله ﷻ راوغوښتل چی ستاسی دټولو توبه قبوله سوه، په قتل عام کی چی کوم خلک ووژل سوه هغه شهیدان سول اوکم چی باقی پاته سول دهغوی مغفرت وسو، په دی آیت کی ارشاد فرمایی چی کوم خلک بد عملونه وکی برابره خبره ده که هرڅومره لوېه ګناه، کفر اونافرمانی یی کړی وی، که هغوی تردی وروسته توبه وکی اوایمان برابر کی یعنی دایمان په مقتضٰی خپل عملونه برابرکی نوالله ﷻ به دا ټول په خپل رحمت سره معاف کی، په دی وجه انسان ته په کار دی چی کله کومه ګناه ورڅخه وسی، نو فوراً دی دتوبی طرف ته رجوع وکی.
په دریم آیت کی ددی بیان دی چی کله دحضرت موسٰی علیه السلام غصه سړه سوه نو دتورات تختی چی په تلوار یی اینبی وی بیایی را لوری کړی اوددی په نسخه کی دالله ﷻ څخه دبیریدونکو دپاره هدایت او رحمت وو لفظ د: نسخه هغه لیکلوته ویل کیږی کم چی دیو کتاب یابل شی څخه نقل سی، په څینو روایتونوکی دی چی کله حضرت موسٰی علیه السلام دتورات تختی په تلوار کښیښوولی نو هغه ماتی سوی وی، بیا الله ﷻ ورته په بل شی لیکل سوی ورکی، دی ته نسخه ویل سوی ده.

(داویا ۷۰ بني اسرآئیلو انتخاب او د دوی دهلاکت واقعه)

په څلورم آیت کی دیوی خاصی واقعی ذکردی چی حضرت موسٰی علیه السلام کله دالله ﷻ کتاب تورات راوړی اوبنی اسرائیلوته یی ورکی نودوی دخپل عناد اوبهانو لټولو په وجه سره وویل چی زمونږ به داځنګه یقین راسی چی دا دالله ﷻ کتاب دی، ممکنه ده چی تا دخپل طرف څخه لیکلی وی او راوړی دی وی، ددوی داطمینان دپاره حضرت موسٰی علیه السلام دعا وکړه نو دالله ﷻ دطرف څخه دا ارشاد وسو چی ددی قوم منتخب سړی ته کوه طور ته راوله نو مونږ به دوی ته خپل کلام واوروو چی د دوی یقین راسی، حضرت موسٰی علیه السلام په دوی کی اویا ۷۰ سړی منتخب کړل اوکوه طورته یی بوتلل دوعدی مطابق دوی په خپلو غوږونو سره دالله ﷻ کلام واوریدی، مګر کله چی دا دلیل هم پوره سو نو ویی ویل مونږ ته څه معلومه ده چی دا آواز دالله ﷻ دی اوکه دبل چا، مونږ خو به هله یقین وکو چی کله په ډاګه الله ﷻ ووینو، د دوی

داسوال چی کله دعناد او جاهلت وو، نوپه دی ورته دالله ﷻ غضب متوجه سو، دلاندی ښخه وربالدی زلزله راغله او دلوړی ښخه وبالدی دتندر کړس وسو ټول په بی هوښه سول اوپه ظاهره مړه سول، په سورة بقره کی د، صاعقة لفظ راغلی دی او دلته د، رجفة، دصاعقة معنٰی دتندر کړس دی او درجفه معنٰی زلزله ده، په دی کی هیڅ لیری والی نسته چی دواړه شیان پر جمع سوی وی، پرهر حال داخلک داسی پریوتل لکه چی مړه وی، برابره خبره ده که حقیقةً مړه وی اوکه په ظاهرکی مړه په نظر راتلل حضرت موسٰی ؑ په دی واقعه سخت پریشانه سو اول خوپه دی چی داخلک دخپل قوم منتخب خلک وه، دوهم په دی وجه چی اوس به خپل قوم ته څه جواب ورکوی، هغوی به داتهمت ولګوی چی حضرت موسٰی ؑ دوی ټول یوځای بوتلل اوقتل یی کړل او تردی تهمت وروسته داهم ښکاره خبره ده چی مابه قتل کی، په دی وجه الله ﷻ ته یی عرض وکی چی ای زما پروردګاره! زه پوهیږم چی په دی واقعه کی ستا مقصد ددوی هلاکول نه دی ځکه چی که دامقصد وای نو تردی مخکی ډیر واقعات وه چی په هغه کی دوی هلاکیدی سوای، دفرعون سره به یی دوی غرق کړی وای، یا دګیلګی دعبادت په وخت کی به یی دی تر ټولو دمخه هلاك کړی وای اوکه تا غوښتی نو زه به دی هم د دوی سره هلاك کړی وم، مګرتا داسی ونه کړل، نومعلومه سوه چی داوخت هم د دوی هلاکول مقصود نه دی بلکه سزا ورکول او پوهول دی، اودا څنګه کیدی سی چی ته مونږ دیوځو بی وقوفو دکارپه وجه هلاك کی، دلته یی دخپل ځان هلاکول ځکه ذکر کړل چی ددی اویا ۷۰ کسانو دغه شان دغائبانه هلاکت نتیجه داوه چی حضرت موسٰی ؑ به دخپل قوم دلاسه قتل سی.

بیایی عرض وکی چی زه پوهیږم چی دا محضی ستا امتحان دی دکم په ذریعه چی ته ځینی خلک ګمراه کوی چی دالله ﷻ څخه شکایت اونا شکری وکی اوځینی پر هدایت باندی قائم ساتی چی دوی دالله ﷻ حکمتونه اومصلحتونه وپیژنی او مطمئن په پاته سی، زه هم ستاپه فضل سره ستا دحکیم والی علم لرم، په دی وجه په دی امتحان کی مطمئن یم اوهم ته زمونږ خبرګیری کوونکی یی په مونږ مغفرت او رحمت وفرمایه اوته ترټولو معافی کوونکو زیات معافی کوونکی یی، په دی وجه د دوی دا بی باکی هم معاف کی، دغه شان دغه ټول خلک صحیح سالم پورته سول.

اوځینی تفسیر لیکونکی فرمایی چی دا اویا ۷۰ سری دکومو ذکر چی په دی آیت کی دی، هغه نه دی کومو چی د، اَرِنَا اللّٰہَ جَھْرَۃً درخواست کړی وو او دوی دتندر په ذریعه هلاك سوی وه، بلکه داهغه خلک وه کوم چی په خپله دګیلګی په عبادت کی شریك نه وه خو دقوم یی ددی کار څخه دمنع کولو کوشش هم نه وو کړی، ددی په سزا کی په دوی زلزله راغله اوبی هوښه سول، پرهر حال داخلک دحضرت موسٰی ؑ په دعا سره ژوندی راپورته سول. والله تعالی اعلم

په پنځم آیت کی دحضرت موسٰی ؑ ددی دعا تکمله داهم ذکر ده.

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَآ اِلَيْكَ یعنی ای زمونږ پروردګاره! ته زمونږ دپاره په دې دنیا کې هم نیك حالې ولیکې او په آخرت کې هم ځکه چې مونږ ستا طرف ته په خلوص او اطاعت سره رجوع کوو، ددې په جواب کې الله ﷻ ارشاد فرمایي.

عَذَابِيْٓ اُصِيْبُ بِهٖ مَنْ اَشَآءُ وَرَحْمَتِيْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِنَا يُؤْمِنُوْنَ.

یعنی ای موسٰی اول خو زما رحمت مطلقًا زما په غضب باندې مخکې دی نو زه خپل عذاب او غضب خو یوازې په هغو واقع کوم په کوم چې وغواړم که څه هم مستحق دعذاب هر نافرمان وی لیکن بیاهم پرټولو عذاب نه واقع کوم، بلکه په دوی کې پرخاصو خاصو خلګو عذاب واقع کوم کوم چې انتهایي سرکښه او عنادګر وی اوزما رحمت داسې عام دی چې هرشی یې راګیر کړی دی ، سره ددې چې په دوی کې ډیر خلګ مثلاً سرکښه اونافرمانه خو وی ، نو کله چې زمارحمت دغیر مستحقینو دپاره عام دی ، نو دغه رحمت خو دهغو خلګو دپاره په کامل طور باندې به خامخا ولیکم، کوم چې دوعدې مطابق ددې مستحق هم دی په وجه ددې چې اطاعت کوی، دخدای ﷻ څخه بیرېږی او زکوٰة هم ورکوی اوکوم چې زمونږ په آیتونو ایمان راوړی ، نو دا خلګ د اول څخه بیرېږی او زکوٰة هم ورکوی اوکوم چې زمونږ په آیتونو ایمان راوړی نو دا خلګ داول څخه مستحق درحمت دی په دې وجه تاته ددعا دقبلیدو زیری درکول کیږی ، ددې جواب په تقریر کې دتفسیر لیکونکو حضراتو مختلف قولونه دی ، ځکه چې دلته په صفا لفظونو کې ددعا دقبلیدو ذکر نسته لکه څنګه چې په نورو موقعو کې یې صفا فرمایلې دی ، قَدْ اُوْتِيْتَ سُؤْلَكَ يٰمُوْسٰى یعنی ای موسٰی ستا سوال پوره سو، اوبل ځای ارشاد دی ، اُجِيْبَتْ دَّعْوَتُكُمَا یعنی ای موسٰی او هارون ﷤ ستاسې ددواړو دعا قبوله سوه، دلته دغه ډول څه وضاحت نسته ، په دې وجه ځینو حضراتو ددې آیت مطلب دامقرر کړیدی چې دحضرت دا درخواست دخپل امت په باره کې خوقبول نه سو البته دامت محمدی په حق کې قبول سو چې ذکر یې په وروسته آیت کې په وضاحت سره راځي ، مګر په تفسیر روح المعانی کې یې دا احتمال ډیر لیرې مقرر کړی دی په دې وجه دجواب صحیح تقریر دا دی چې دحضرت موسٰی ﷤ ددعا دوې برخې وې یوه داچې په کومو خلګو عتاب اوعذاب سوی دی ، هغوی ته معافی ورکول سی او رحمت په وسی ، دوهم داچې زما دپاره او زما دپوره قوم دپاره په دنیا اوآخرت کې ګټه مکمله ولیکې، داولې دعا جواب په دې آیت کې ذکردی او ددوهمې دعا جواب په دوهم آیت کې ذکر دی، داول آیت خلاصه داده چې زما عادت دادی چې زه هر یوه ګناهګار نه په عذابوم، بلکه یوازې هغه په عذابوم کمو ته چې (په وجه دډیرې سرکښې) عذاب ورکول وغواړم، په دې وجه داخلګ به هم په عذاب نه سی، ته بې فکره اوسه ، پاته سو درحمت درخواست نو زما رحمت خو پرهرشي باندې خپور او احاطه کوونکې دی، انسان وی اوکه غیر انسان، مومن وی اوکه کافر، فرمانبردار وی اوکه نافرمانه، بلکه کموته چې په دنیاکې یو عذاب اوتکلیف ورکول کیږی، هغه هم درحمت څخه خالی نه وی، کم از کم داچې په کم مصیبت کې اخته وی، تردغه لوی مصیبت نه وی اچول

سوی حال دا دی چی الله ﷻ په دی هم قادر دی.
استاد محترم حضرت مولانا انور شاه صاحب فرمایی چی درحمت دفراخی دامعنی ده چی درحمت په دائره کی هرڅوك دننه دی، پرچا تنګه نه ده، ددی دامعنی نه ده چی هرشی مرحوم دی، لکه ابلیس ملعون ویل چی زه هم یوشی یم او هرشی مرحوم دی، نوپه دی وجه زه هم مرحوم یم، دقرآن کریم په الفاظو کی دی طرف ته اشاره موجوده ده چی داسی یی ونه فرمایل چی پرهر شی باندی به رحمت وسی، بلکه داسی یی وفرمایل چی صفت درحمت تنګ نه دی، پراخه دی پرچا چی الله ﷻ رحمت فرمایل وغواړی، فرمایل کیږي، په قرآن کریم کی ددی شهادت بل ځای داسی راغلی دی، فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُوْ رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ یعنی که داخلګ تا درواغجن کوی نو دوی ته وفرمایه چی ستاسی پروردګار پراخه رحمت والا دی، مګر دمجرمانو څخه دهغه عذاب څوك نه سی واپس کولی، په دی کی یی وښوولهچی درحمت پراخی دمجرمانو دپه عذابولو سره منافی نه ده، په مجرمانو عذاب راتلی سی.
لنډه دا چی دحضرت موسٰی ﷺ دا دعا دهغو خلګو په حق کی بی دڅه شرط څخه قبوله سوه یعنی دمغفرت اومعافی هم او درحمت هم.
او دوهمه دعاپه کومه کی چی ددنیا اوآخرت دمکملی کامیابی د دوی دپاره دلیکلو درخواست وو، ددی متعلق یی څو شرطونه ولګول، مطلب دادی چی په دنیا کی خو پرهر مومن اوکافر عام رحمت کیدی سی، مګر آخرت دښه اوبد دفرق راوستلو مقام دی، دلته درحمت مستحق به یوازی هغه خلګ وی کوم چی څو شرطونه پوره کی، اول داچی دی تقوٰی او پرهیزګاری اختیار کړي، یعنی شرعی واجبات ټول ادا کی او دناجائزو څخه لیری اوسی، دوهم داچی دخپلو مالونو څخه دالله ﷻ دپاره زکوٰة وباسی، دریم دا چی زموږ په ټولو آیتونو باندی دڅه استثناء اوتاویل پرته ایمان راوړی، دا موجوده خلګ هم که دا صفتونه پوره په ځان کی پیدا کی نو د دوی دپاره به هم ددنیا او آخرت مکمله کامیابی ولیکل سی.
لیکن ددی څخه په وروسته آیت کی یی دی طرف ته اشاره وکړه چی ددی صفتونو په جمع سره حاصلوونکی به هغه خلګ وی، کوم چی تردوی وروسته په آخره زمانه کی راځی او دنبی اُمّی تابعداری به کوی او ددی په نتیجه کی به دوی دمکملی علاج اوکامیابی مستحق وی، حضرت قتادة فرمایی چی کله آیت، وَرَحْمَتِيْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ نازل سو نو ابلیس وویل، چی زه هم په دی رحمت کی داخل یم، لیکن په وروسته جملوکی یی دا وښووله چی دآخرت درحمت دپاره دایمان اونورو شرطونه دی، چی دا یی واوریدل نو ابلیس نا اُمیده سو، مګر یهودو او نصاراوو دعوٰی وکړه چی په مونږ کی خودا صفتونه موجود دی یعنی تقوٰی اوزکوٰة ورکول اوایمان مګر تردی وروسته چی کوم شرط په نبی اُمّی باندی دایمان راوړو بیان سو نوددی څخه هغه یهود اونصارا ووتل کوموچی په نبی کریم ﷺ باندی ایمان رانه وړی مګرپه دی نادره اوعجیبه طریقه دبیان سره دحضرت موسٰی ﷺ ددعا دقبلیدو بیان هم وسو او دامت محمدی دخاصو فضیلتونو ذکر هم وسو.

الَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ

هغه خلق کوم چې پیروي کوي ددې رسول چې نبي امّي دی کوم چې پیدا کوي دوی لیکل سوی دخپل ځان سره

وَالْاِنْجِيْلِ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهٰىهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ

په تورات او انجیل کې دی حکم کوي دوی ته دنیك كار او منع کوي دوی د بدکار څخه

يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ

اوحلالوي د دوی دپاره ټول پاك شیان اوحراموي په دوی حرام شیان او ایسته کوي د دوی څخه

اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلٰلَ الَّتِيْ كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۭ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ وَعَزَّرُوْهُ

د دوی بار او هغه قیدونه چې په دوی باندې وه ، نو کوم خلق چې په ده ایمان راوړی ، او دده ملګرتیا وکړی

وَنَصَرُوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ ۙ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۝۱۵۷

اودده مدد وکړی او تابع سی دهغه نور چې دده سره نازل سوی دی ، دغه خلق ورسیدل خپل مراد ته .

لنډتفسیر: کوم خلک چې دداسې رسول نبي امّي تابعداري کوي کوم چې دوی دخان سره په تورات او انجیل کې لیکلی پیدا کې (دکوم صفتونه چې دا هم دي چې) هغه دوی ته دنیکو کارونو حکم کوي او دبدو خبرو څخه یې منع کوي او پاکیزه شیان د دوی دپاره حلالوي (که څه هم په مخکې شریعتونوکې حرام وه) اوګنده شیان (په قانون سره) پردوی حراموي اوپر دی خلکوچې کم (په اولنو شریعتونوکې) بارونه اوطوقونه (بار وریه غاړه) وو (یعنې سخت اوګران کارونه اوحکمونه چې دوی یې پابند کړی وه) هغه لیري کوي (یعنې داسې سخت حکمونه دده په شریعت کې منسوخ کیږي) نوکوم خلق چې په دی نبي ایمان راوړي اودده ملګرتیاکوي اومددیې کوي اوددغه نورتابعداري کوي کوم چې دده سره رالیږل سوی دی (یعنې قرآن) داسې خلک پوره مراد پیدا کوونکې دي (چې دهمیشه عذاب څخه به نجات پیدا کي)

معلومات اومسئلې

(دخاتم النبین محمد مصطفی ﷺ او دده ﷺ دامت خاص صفتونه او فضیلتونه)

په تیر آیت کې دحضرت موسیٰ ؈ ددعاپه جواب کې ارشاد سوی وو چې هسې خو دالله ﷻ رحمت په هر شي اوهر سړي پراخه دی ستا موجوده امت هم ددې څخه محرومه نه دی لیکن دمکمل نعمت اورحمت مستحق به هغه خلک وي کوم چې دایمان تقویٰ اوزکوٰة خاص شرطونه پوره کې .

په دې آیت کې یې ددغو خلکو پته وښووله چې پردې شرطونو پوره ختونکي به کوم خلک وي اوویې

ښووله چې دا به هغه خلګ وي کوم چې درسول امي ﷺ تابعداري وکي ، په دې ضمن کې يې دنبي کريم ﷺ يوڅو خاص فضيلتونه او کمالات او علامات هم ذکر کړل ، په دوی يې يوازې دايمان راوړلو نه بلکه د دوی دتابعداري حکم يې ورکړي دی ، ددې څخه معلومه سوه چې دآخرت دکاميابي دپاره دايمان سره دشريعت اوسنت تابعداري ضروري ده .

اَلرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ: دلته درسول اونبي د دوو لقبونو سره دده ﷺ يو دريم صفت اُمّي هم بيان سوی دی، دامّي دلفظ معنٰی ده ناخوانده کم چې په ليکلو ويلو باندې نه پوهيږي، دعربو عام قوم ته په قرآن کې اُمّيين په دې وجه ويل سوي دي، چې په دوی کې دليکلو ويلو رواج ډير کم وو ، او اُمّي کيدل ديو انسان دپاره څه ښه صفت نه دی، بلکه دا يو عيب ګڼل کيږي، مګر دنبي کريم ﷺ دعلومو، معلوماتو او خصوصياتو او حالاتو او کمالاتو سره اُمّي کيدل دده ﷺ دپاره لوی صفت دکمال جوړ سوی دی څکه چې که علمي، عملي او اخلاقي کمالات دتعليم يافته سړي څخه ظاهر سي نودا دده دتعليم نتيجه وي، ليکن ديو محض اُمّي څخه دداسي بيش بها علومو اوبې مثله حقيقتونو او معلوماتو ښکاره کيدل دده يوه داسي واضحه معجزه ده چې ددې څخه ديو انتهايي درجې عنادګر اومخالف هم انکار نه سي کولی ، خاص کر بيا کله چې ددوی عُمر شريف څلويښت کاله په مکه مکرمه کې دټولو په مخکې داسي تير سو، چې نه يې دچا څخه يوټکی ويلی اونه يې اِزده کړيدی، ټيك دڅلويښت کاله عمر په پوره کيدو باندې يك دم دده ﷺ په ژبه مبارکه باندې هغه کلام جاري سو دکوم ديوې وړوکي غوندې ټوټې دمثل راوړلو څخه چې ټوله دنيا عاجزه سوه ، نو په دې حالاتو کې دده ﷺ اُمّي والی دالله ﷻ دطرف څخه په رسالت او دقرآن په کلام الهي کيدو يو ډير لوی شهادت دی ، په دې وجه اُمّي والی که څه هم دنورو دپاره دتعريف قابل صفت نه دی مګر دنبي کريم ﷺ دپاره ډير لوی دتعريف اوکمال صفت دی ، لکه چې دمتکبر لفظ دعامو خلګو دپاره قابلِ تعريف صفت نه دی ، بلکه عيب دی ، مګر دالله ﷻ دپاره په خصوصيت سره دتعريف او مدح صفت دی ، په آيت کې څلورم صفت دنبي کريم ﷺ دا بيان سوی دی چې دغه خلګو ته په تورات اوانجيل کې ليکلی پيدا کړي، دلته دې خبرې ته نظر کول په کار دي چې قرآن کريم دا ونه فرمايل چې ستا صفتونه اوحالات يې ليکلي پيدا کړه ، بلکه د، يَجِدُوْنَهٗ لفظ يې اختيارکي چې معنٰی يې دا ده چې ته يې ليکلی پيدا کړی ، په دې کې اشاره ددې خبرې طرف ته ده، چې په تورات اوانجيل کې به دنبي کريم ﷺ صفتونه په داسي تفصيل سره وي چې ددې کتل به داسي وي، لکه چې په خپله نبي کريم ﷺ ويني او دتورات اوانجيل تخصيص يې دلته څکه کړيدی چې بني اسرائيل ددې دوو کتابونو قائل دي، کنې دنبي کريم ﷺ دحالاتو او صفاتو ذکر خو په زبور کې هم موجود دی، دذکر سوی آيت اصلي مخاطب حضرت موسٰی ﷺ دی، په دې کې يې ده ته ښوولی ده چې ددنيا او آخرت مکمله کاميابي ستا دامت دهغو خلګو حصه ده کم چې په نبي اُمّي خاتم الانبياء ﷺ ايمان راوړي او تابعداري يې دکې دکوم ذکر چې دوی په تورات اوانجيل کې ليکلی پيدا کی .

﴿ په تورات اوانجيل کي دنبي کريم ﷺ صفتونه اونښاني ﴾

موجوده تورات او انجيل ډير ادلون بدلون اورد اوبدل کولوپه وجه داعتماد قابل نه دي پاته سوي، خو بيا هم ددي سره اوس په کښي داسي الفاظ موجود دي چي دنبي کريم ﷺ پته ورکوي اودومره خبره خو بالکل واضحه ده چي کله قرآن کريم دا اعلان وکي چي دخاتم الانبياء ﷺ صفتونه اونښاني په تورات اوانجيل کي ليکل سويدي، نوکه داخبره دواقعي څخه خلاف واي نو ددغه زماني ديهودو او نصاراوو دپاره خوبه داسلام خلاف لويه وسله په لاس ورغلي واي چي ددي په ذريعه بيا دوي قرآن دروغ کولي سواي چي په تورات او انجيل کي خو هيڅ ځاي هم دنبي اُمّي دحالاتو ذکر نسته، ليکن ددغه وخت يهودو او نصاراوو ددي خلاف هيڅ اعلان ونه کي، داپه خپله ددي شاهدي ده چي دغه وخت په تورات اوانجيل کي دنبي کريم ﷺ صفتونه او نښاني په واضح طور سره موجودي وي کومو چي ددغو خلکو په ژبو مهر ولګوي.

دخاتم الانبياء ﷺ کوم صفتونه چي په تورات اوانجيل کي ليکلي وه ، ددي څه بيان خو په قرآن کريم کي په حواله دتورات اوانجيل راغلي دي اوڅه داحاديثوپه روايتونوکي دهغوحضراتوڅخه نقل دي کومو چي اصلي تورات اوانجيل ليدلي وو ،اوپه دي کي يي دنبي کريم ﷺ ذکر مبارك ووايه او مسلمانان سول.

بيهقي په دلائل النبوة کي نقل کړي دي چي حضرت انس ﷺ فرمايي چي يويهودي هلك به دنبي کريم ﷺ خدمت کوي ، دي اتفاقًا ناجوړه سو نوحضور ﷺ يي دپوښتني دپاره تشريف يوړي نو ويي ليدي چي پلار يي سرته ولاړ وو تورات يي وايه، نبي کريم ﷺ ورته وفرمايل چي اي يهودي زه تاته په خداي قسم درکوم، کوم چي په حضرت موسٰي ﷺ تورات نازل کړي دي چي آيا ته په تورات کي زما حالات او صفتونه اوزما دښکاره کيدو بيان پيدا ويني ؟ هغه انکار وکي نو زوی يي وويل ، يارسول الله! دي غلط وايي، په تورات کي مونږ ستا ذکر اوستا صفتونه پيدا کوو، اوزه شاهدي کوم چي دالله ﷻ څخه ماسوا بل معبود نسته اوته دالله ﷻ رسول يي نبي کريم ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته حکم وکي چي اوس دي مسلمان دي دمرګ څخه وروسته دي دده کفن اودفن مسلمانان وکي ، پلار ته دي نه حواله کوي (مظهري)

اوحضرت علي مرتضٰي ﷺ فرمايي چي دنبي کريم ﷺ په ذمه ديو يهودي قرض وو، دي راغي خپل قرض يي وغوښتي ، حضور ﷺ وفرمايل چي دا وخت زما سره هيڅ نسته څه مهلت راکړه، يهودي په سختي سره مطالبه وکړه اوويي ويل چي زه تا تر هغه وخته پوري نه پريږدم، ترڅوچي زما قرض ادا نه کي، نبي کريم ﷺ وفرمايل چي داستا اختيار دي زه به ستا سره ناست يم، نونبي کريم ﷺ هلته کښينستي او دماپښين ماخيګر، ماښام، ماخستن، اوبيا دبلي ورځي دسهار لمونځونه يي هلته وکړل ، اصحابو کرامو ﷺ چي داحال وليدي نو سخت خفه اوغصه سول اوپټ پټ يي پريهودي بيري اوترهي تيرولي چي دي نبي کريم ﷺ پريږدي ، نبي کريم ﷺ په پوه سو او داصحابو ﷺ څخه يي پوښتنه وکړه چي داڅه کوي ؟ نوهغوي وفرمايل چي يارسول الله! مونږ داڅنګه برداشت کولي سو چي يو يهودي دي تا قيد کي، ده

وفرمایل چی زه خپل رب منع کړی یم چی په یو معاهد یابل چا ظلم وکړم ، یهودی دا هرڅه لیدل او اوریدل، چی سهار سو نویهودی وویل ، اَشْهَدُ اَنْ لاَّ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَاَشْهَدُ اَنَّكَ رَسُوْلُ اللهِ اودغه ډول دغه یهودی مسلمان سو ، اوده وویل چی یارسول الله! ماخپل نیم مال دالله ﷻ په لاره کی ورکی او په خدای قسم دی چی ما داوخت څه چی وکړل، ددی مقصد یوازی دا امتحان کول وو چی په تورات کی ستا کوم صفتونه ښوول سوي دی ، هغه په تاکی په صحیح طور سره موجود دی اوکه نه ؟ ما په تورات کی ستا متعلق دا الفاظ ویلی دی .

محمد بن عبدالله دده پیدائش به په مکه کی وی اوهجرت به یی طیّبه طرف ته او ملك دده به شام وی نه به سخت مزاجه وی، نه سخته خبره کوونکی، نه په بازارونو کی شور کوونکی، دفحش اوبی حیایی څخه به لیری وی .

اوس ما ددی ټولو صفتونو امتحان وکی اوپه تاکی می صحیح پیدا کړل په دی وجه شاهدی کوم چی دالله ﷻ څخه ماسوا بل معبود نسته اوته دالله رسول یی اودا زما نیم مال دی، ستا اختیار دی چی څنګه غواړی خرڅ یی کړه، دا یهودی ډیر مالدار وو ، دده نیم مال هم یو ډیر لوی دولت وو ، داروایت مظهری په حواله ددلائل النبوت بیهقی نقل کړي دی .

اوامام بغوی په خپل سند سره دکعب احبار څخه نقل کړي دی چی دی فرمایی په تورات کی دنبی کریم ﷺ متعلق داسی لیکل سوی دی چی .

محمد دالله رسول او منتخب بنده دی نه سخت مزاجه دی، نه بی فآئدی خبری کوونکی، نه په بازارونو کی شور کوونکی، دبدی بدله په بدی نه ورکوی، بلکه معافی کوی، پیدائش دده په مکه کی اوهجرت به دده طیّبه ته وی ملك دده به شام وی اوامت به دده حَمّادین وی یعنی په راحت اوتکلیف دواړو حالتونو کی به دالله ﷻ حمد او شکر ادا کوی، هرلوړ ځای ته دختوپه وخت کی به تکبیر وایی، دی به دلمر پرسایه نظر ساتی چی ددی په ذریعه دوختونو پته ولګوی اوخپل لمونځونه پروخت ادا کی، دی به په خپل لاندی بدن باندی لنګ اچوی اوخپل لاسونه پښی به داودس په ذریعه پاك صفا ساتی، دده آذان کوونکی به په فضاکی آوازپورته کوی په جهادکی به ددوی صفونه داسی وی لکه دجماعت په لمانځه کی، دشپی به ددوی آوازونه په ذکر اوتلاوت کی داسی بنګیرړی لکه دګبین مچی چی شور کوی . (مظهري)

ابن سعد اوابن عساکر دحضرت سهل مولی خیثمه څخه په سند سره نقل کړی دی چی حضرت سهل فرمایی چی ماپه خپله په انجیل کی دمحمد مصطفی ﷺ دا صفتونه ویلی دی چی .

دی به نه پست قده وی ، نه دراز قده ، سپین رنګه دوو زلفو والا به وی، دده د دواړو اوږو په مینځ کی به دنبوت مهر وی، صدقه به نه قبلوی، پر خره او آس به سپریږی، دبزو شیدی به په خپله لوشی، پیوند لګیدلی قمیص به استعمالوی، او څوك چی داسی کوی هغه دتکبر څخه بیزار وی دی به دحضرت اسماعیل ﷺ په اولاد کی وی، دده نوم به احمد وی .

او ابن سعدپه طبقات کی، دارمی په خپل مسند کی، بیهقی به دلائل النبوة کی دحضرت عبدالله بن سلام ﷺ څخه روایت نقل کړي دی کوم چی دیهودو ترټولو لوی عالم او دتورات ماهر مشهور وو، دی فرمایی چی په تورات کی دنبی کریم ﷺ متعلق دا الفاظ ذکر دی.

ای نبی مونږته لیږلی یی پرټولو امتونو باندی شاهد جوړ کړی اونیك کارکوونکو ته زیری ورکوونکی او دبد کار کوونکو دپاره مو بیروونکی جوړ کړی یی او دأُمّیّینو یعنی دعربو حفاظت کوونکی موجوړ کړی، ته زما بنده اورسول یی، ما ستانوم: مُتَوَکّل ایښی دی، نه ته سخت مزاجه یی نه جګړه کوونکی، نه په بازارونو کی شور کوونکی، دبدی بدله په بدی سره نه ورکوی، بلکه معافی اودرګذر کوی، الله ﷻ به دی ترهغه وخته پوری نه وفات کوی ترڅو پوری چی دده په ذریعه کوږ قوم برابرنه کی تردی چی دوی د: لَآ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ قائل سی اوړندی سترګی خلاصی کی، اوکانه غوږونه داوریدو قابل کی اوبند زړونه خلاص کی.

ددی په شان یوروایت په بخاری کی په روایت دعبد الله بن عمرو بن عاص ﷺ هم ذکر دی، او دتیرو کتابونو دیو لوی ماهرِ عالم حضرت وهب بن منبه څخه بیهقی په دلائل النبوة کی نقل کړي دی چی.

الله ﷻ په زبورکی حضرت داود ﷺ ته داوحی وفرمایله چی ای داوده! ستا څخه وروسته به یونبی راسی چی نوم به یی احمد وی، زه به هیڅکله دده څخه ناراضه نه سم اودی به هیڅکله زما نافرمانی ونه کی اوزه به دده مخکی او وروسته ټولی خطاګانی معاف کوم، دده اُمت اُمتِ مرحومه دی، مادوی ته هغه نوافل ورکړي دی، کوم چی می انبیاوو ته ورکړی وه اوپر دوی می هغه فرائض اچولی (یعنی لازم کړی) دی، کوم چی می پرتیرو انبیاوو لازم کړی وه، تردی چی دوی به په محشرکی زمامخ ته داسی راسی چی د دوی نور به دانبیاوو ﷺ دنورپه شان وی، ای داوده! ما محمد او دهغه امت ته پرټولو امتونو فضیلت ورکړي دی، ماشپږ شیان دوی ته په خاص طور سره ورکړي دی، کوم چی می نورو امتونو ته نه دی ورکړی، اول دا چی په خطا او هیره به دوی نه سی په عذابیدی، کومه ګناه چی دوی بغیر دقصد څخه وکی که دوی ددی بخښنه زما څخه وغواړی نوزه به یی معاف کوم اوکوم مال چی دوی دزړه په خوښی دالله ﷻ په لاره کی خرڅ کی نوزه به په دنیاکی دوی ته ترډغه ډیر زیات ورکم اوکله چی پردوی څه مصیبت راسی اودوی، اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ، ووایی نوزه به پردوی دغه مصیبت صلوٰة رحمت او دجنت طرف ته هدایت جوړ کړم، دوی چی څه دعا کوی زه به یی قبلوم، کله داسی چی څه یی غوښتلی وی هغه به ورکوم اوکله داسی چی دغه دعابه د دوی دآخرت سامان جوړ کړم (روح المعانی)

په سورونوکی یوڅو روایتونه دتورات انجیل اوزبور په حوالی سره نقل سوه، پوره روایتونه محدثینو په مستقلو کتابونوکی جمع کړي دی.

په تورات اوانجیل کی دخاتم الانبیاء ﷺ اودده دامتِ مرحومه پر خاصو فضیلتونو صفتونو اونخښو نښانو پرتفصیل باندی عالمانو مستقل کتابونه لیکلی دی، په دی آخری دورکی حضرت مولانا

کیرانوی مهاجر مکی په خپل کتاب (اظهار الحق) کی داپه ډیر تفصیل ، تشریح اوتحقیق سره لیکلی دی ، په دی کی یی دموجوده زمانی دبدل سوو تورات اوانجیل چی ډیر تحریفات په کښی سوي دی ، په دی کی یی هم د ډیرو صفتونو او فضیلتونو موجودوالی ثابت کړي دی ، ددی دعربی څخه اُردو ترجمه شائع سوي ده چی دلیدو قابله ده.

په تیر آیت کی دنبی کریم ﷺ ددی صفتونو او نښانو تفصیلی بیان وو، کوم چی په تورات اوانجیل اوزبور کی لیکل سوی وه په دی کی دنبی کریم ﷺ څه زیات صفتونه هم ذکر دی، په دی کی اولنی صفت امر بالمعروف اونهی عن المنکر دی ، دمعروف لفظی معنٰی اشنا ، اودو منکر لغوی معنٰی نا اشنا دی چی نه پیژندل کیږی دلته دمعروف څخه مراد هغه نیك کار دی چی په اسلامی شریعت کی پیدا کیږی ، او دمنکر څخه مراد هغه بیکار کار دی چی په دین اوشریعت کی نه پیدا کیږی.

دلته دښو کارونو څخه دمعروف په لفظ سره او دبدو کارونو څخه دمنکر په لفظ سره په تعبیر کولو کی دی طرف ته اشاره موندل کیږی چی په دین کی نیك کار یوازی هغه ګڼل کیږی کم چی دقرن اول څخه په مسلمانانو کی رائج وی او پیژندل کیږی اوکوم چی داسی نه وی، هغه ته به منکر ویل کیږی، ددی څخه معلومه سوه چی اصحابو ﷺ او تابعینو رحمهم الله چی کوم کار نیك نه دی ګڼلی هغه برابره خبره ده که هر څومره نیك اوښه معلومیږی خو دشریعت په لحاظ سره هغه نیك اوښه نه دی، په صحیح احادیثو کی یی ځکه هغو کارونو ته دکومو تعلیم چی دنبی کریم ﷺ او اصحابو ﷺ او تابعینو رحمهم الله څخه نه لیدل کیږی ، هغوی یی محدثات الامور او بدعت فرمایلی دی او ګمراهی یی مقرر کړي ده ، معنٰی دآیت ددی جملی داده چی نبی کریم ﷺ خلګوته به دنیکو کارونو حکم کوی او دبدو څخه به یی منع کوی.

داصفت که څه هم چی په ټولو انبیاوو علیهم السلام کی عام دی او په کار هم دی ځکه چی هر یو نبی اورسول ددی کار دپاره لیږل کیږی ، چی خلګو ته دنیکو کارونو طرف ته هدایت وکی او دبدو کارونو څخه یی منع کی لیکن دلته دنبی کریم ﷺ دخصوصیاتو په موقع باندی ددی بیانول ددی خبر ورکوی چی نبی کریم ﷺ ته په دی خاص صفت کی تر نورو انبیاؤ علیهم السلام څه خاص امتیاز اوخصوصیت حاصل دی او دغه امتیاز په څو وجهو سره دی ، اول ددی کار خاص سلیقه چی دهری طبقی خلګو ته د دوی دحال په مناسبت سره پوهه ورکول په کومی سره چی خبره د دوی زړه ته لویږی اوګرانه ورته معلومه نه سی دنبی کریم ﷺ په تعلیماتو کی چی فکر وسی نو وبه لیدل سی چی ده ته الله ﷻ په دی کی یوخاص او امتیازی سلیقه ورکړی وه دعربو بدوان چی داوښ اوبزی څرولو څخه ماسوا په نور هیڅ نه پوهیدل ده سره به یی په داسی انداز خبری کولی اوباریك مضامین دعلم به یی ورته په داسی ساده الفاظو کی بیانول چی دغه بی تعلیمه خلګ به هم په پوهیدل او دقیصر اوکسرٰی او دنورو عجمی بادشاهانو او د دوی درالیږل سوو اهل علمو سفیرانو سره به یی د دوی دانداز مطابق خبری کولی او بی له څه استثناء څخه ټول به په دی خبرو متاثره کیدل بل ددوی دکلام خدا داد مقبولیت اوپه زړونوکی تاثیر هم یو معجزانه انداز

لری، تر لوی لا لوی دښمن چی به هم کله ددوی کلام اوریدی نو دمتاثره کیدو ځخه بغیربه نه پاته کیدی، لوړ چی دتورات په حواله کوم صفتونه دنبی کریم ﷺ بیان سوی وه په دی کی داهم وو چی دده ﷺ په ذریعه به الله ﷻ ړندی سترګی بینا اوکانه غوږونه اوریدونکی جوړکی اوبند زړونه به خلاص کی، دا صفتونه شاید ددی خصوصیت نتیجه وی چی نبی کریم ﷺ ته الله ﷻ دامر بالمعروف اونهی عن المنکر دصفت امتیازی سلیقه ورکړی وه ، دوهم صفت دابیان سوي دی چی نبی کریم ﷺ به دخلګو دپاره پاکیزه او دخوښی شیان حلال کی اوخراب شیان حرام، مراد دا دی چی دیر پاکیزه او دخوښی شیان کوم چی په بنی اسرآئیلو باندی په طور دسزا حرام سوی وه ، نبی کریم ﷺ به دهغه حراموالی ختم کی ، مثلاً دحلالو حیوانانو وازګه اونور کوم چی دبنی اسرائیلو دبدکاریو په سزا کی پردوی حرام سوی وه ، نبی کریم ﷺ هغه حلال کړل اوپه خرابو شیانوکی وینه اومردار حیوان، شراب اوټول حرام حیوانان داخل دی اوټوله په حرامه ذریعه حاصله سوی آمدنی هم مثلاً سود، رشوت، ځمار اونور (سراج المنیر) اوځینو حضراتو بد خویونه او عادتونه هم په مردارو شیانو کی شمار کړي دی .

دوهم صفت دا بیان سوي دی و وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ یعنی نبی کریم ﷺ به لیری کی دخلګو ځخه هغه بار او بند کوم چی په دوی مسلط وو .

د، اِصْردلفظ معنی دروندباردی چی سړی دښوریدوځخه منع کی او، أغْلَال دغِلّ جمع ده ، هغو لاس کړیو ته غِل ویل کیږی دکومو په ذریعه چی دمجرم لاسونه دځټ سره تړل کیږی اودی بالکل بی اختیاره سی .

د، اِصْر او: أغْلَال یعنی دروند بار او قید ځخه مراد په دی آیت کی هغه سخت او ګران احکام او واجبات دی کوم چی په اصل دین کی مقصود نه وه ، بلکه پربنی اسرائیلو په طور دسزا لازم سوی وه، مثلاً چی کپړه ناپاکه سی نوپه اوبو سره مینځل یی دبنی اسرائیلو دپاره کافی نه وه، بلکه واجب دا وو چی ناپاک ځای به یی پریکوی ، او دکفارو سره په جهادکی چی به ورته کوم مال په طور دغنیمت په لاس ورغی هغه به دوی ته حلال نه وو، بلکه دآسمان ځخه به اور راتلی اوهغه به یی سوځی، دهفتی په ورځ ښکار کول ددوی دپاره حرام وو، دکوم اندام ځخه چی به څه ګناه وسوه، دهغه اندام پریکول واجب وه، دچا قتل برابره خبره ده که قصداً وی اوکه خطاءً وی، په دواړو صورتونوکی قصاص یعنی دقاتل قتل کول واجب وو، دخون ددیت ورکولو قانون نه وو .

دا سخت اوګران احکام کوم چی په بنی اسرائیلو نافذ وه ، په قرآن کی یی ورته ، اَصْر او: أغْلَال وفرمایل او دا خبر یی ورکی چی نبی کریم ﷺ به داسخت احکام منسوخ کی اوآسان احکام به جاری کی، دا خبره نبی کریم ﷺ په یو حدیث کی فرمایلی ده چی ، ما تاسی په یوه آسان شریعت باندی پریښی یاست چی نه په کی مشقت سته، نه دګمراهی بیره، په یو حدیث کی ارشاد دی ، اَلدِّيْنُ يُسْرٌ یعنی دین آسان دی ، قرآن کریم فرمایی ، وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّيْنِ مِنْ حَرَجٍ : یعنی الله ﷻ په تاسی ددین په معامله کی څه تنګی نه ده راوستلی .

دنبی امی ﷺ دخاصو کمالی صفتونو تربیانولو وروسته ارشاد فرمایی.

فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ وَعَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ.

یعنی په تورات اوانجیل کی دنبی آخر زمان دواضحو صفتونو اوننبانو بنوولو دانتیجه ده، چی کوم خلگ په ده ایمان راوړی او دده تعظیم اومدد کوی او دهغه نور تابعداری کوی کوم چی دده سره نازل سوی دی یعنی قرآن عظیم نو دغه خلگ مراد پیدا کوونکی دی.

دلته دفلاح یعنی مراد پیدا کیدو دپاره څلور شرطونه ذکر سول، اول په نبی کریم ﷺ باندی ایمان، دوهم دده ﷺ عزت اوتعظیم، دریم دده ﷺ امداد اوڅلورم دقرآن کریم تابعداری، دتعظیم اوتکریم دپاره دلته عَزَّرُوْهُ راوړل سویدی چی دتعزیر څخه مشتق دی، دتعزیر معنٰی په شفقت سره دمنع کولو، حفاظت کولو ده، حضرت عبد الله بن عباس ﷺ د عَزَّرُوْهُ معنٰی دتعظیم اوتکریم کولو بنوولی ده او مُبَرّد وایی چی داعلی درجی تعظیم څخه په تعزیر سره تعبیر کول کیږی.

مراد دا دی چی هغه خلگ کوم چی دنبی کریم ﷺ دعظمت او محبت سره دده ﷺ تائید او حمایت او دمخالفینو په مقابله کی دده ﷺ مدد کوی دغه مکمل مراد پیدا کوونکی دی، په زمانه دنبوت کی خو داتائید اونصرت دده ﷺ دذات سره متعلق وو او دده ﷺ تروفات وروسته دده ﷺ دشریعت او ددین تائید اومدد دنبی کریم ﷺ دتائید اومدد کولو مصداق دی.

قرآن کریم یی په دی آیت کی دنور څخه تعبیر کړي دی وجه داده چی لکه څنگه چی دنور په نوروالی باندی دڅه دلیل ضرورت نسته، نور په خپله دخپل وجود دلیل دی چی دیو محض اُمّی دژبی څخه داسی اعلی اوابلغ کلام راغی چی دمثل راوړلو څخه یی توله دنیا عاجزه سوه، دا په خپله هم روښانه وی اونورو تیاری هم رڼا کوی، دغه شان قرآن کریم په تیاروکی منبتی دنیا دتیارو څخه را وایستل اورڼا یی کړه.

(دقرآن سره دسنتو تابعداری هم فرض ده)

ددی آیت په شروع کی یی، يَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ فرمایلی وو اوپه آخرکی یی، وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ وفرمایل، په دی کی په اوله جمله کی دنبی اُمّی دتابعداری حکم دی اوپه آخری جمله کی دقرآن کریم دتابعداری، ددی څخه ثابته سوه چی دآخرت نجات دکتاب اوسنت دواړو پر تابعداری باندی موقوف دی، څکه چی دنبی امی تابعداری دده دسنتو دتابعداری په ذریعه کیدی سی.

(درسول یوازی تابعداری کافي نه ده ادب او احترام یي هم فرض دی)

او ددی دواړو جملو په مینځ کی یی، عَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ وفرمایل اوذی طرف ته یی اشاره وکړه چی دنبی کریم ﷺ داحکامو داسی تابعداری مقصود نه ده لکه دعامی دنیا دحکمونو تابعداری چی جبراً اوقهراً کول کیږی، بلکه هغه تابعداری مقصود ده کومه چی دعظمت اومحبت نتیجه وی، یعنی دنبی کریم ﷺ عظمت اومحبت په زړه کی دومره وی چی ددی په وجه دده دحکمونو پرتابعداری مجبوره وی، څکه چی دامت دخپل رسول سره مختلف قسم تعلقات وی، یودا چی هغه امیر اوحاکم دی اوامت محکوم

اورعیت ، دوهم داچې رسول محبوب دی اوټول امت دده محبان، یودا چې رسول دخپلو علمی اوعملی اخلاقی کمالاتو پربنا باندی دعظمت خاوند دی اوټول امت دده په مقابله کې لاندی اوعاجزه دی .

زمونږ په نبی کریم ﷺ کې ټول شانونه په کمال درجه سره موندل کیږی ، په دی وجه په امت لازمه ده چې په هر شان یې حق ادا کی ، په حیثیت درسول پرده ایمان راوړی په حیثیت دامیر اوحاکم دده داحکامو تابعداری وکی په حیثیت دمحبوب دده سره ژور محبت وساتی اوپه حیثیت دکمالونو دنبوت دده تعظیم اوتکریم وکی ، دنبی کریم ﷺ اطاعت اوتابعداری خو هسی هم په امت فرض په کار وه ، ځکه چې دانبیاوو ﷩ دلیږلو مقصد ددی ځخه بغیر نه پوره کیږی لیکن الله سبحانه وتعالی زمونږ درسول مقبول ﷺ په باره کې یوازې پردی باندی بس ونه فرمایی ، بلکه په امت یې دده ﷺ تعظیم ، تکریم، احترام او ادب هم لازم کړي دی اوپه قرآن کریم کې یې ځای په ځای ددی طریقی ادبونه ښوولی دی .

په دی آیت کې خوبی د عَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ په الفاظوسره دی طرف ته اشاره کړي ده اوپه یو بل آیت کې هم وَتُعَزِّرُوْهُ وَتُوَقِّرُوْهُ راغلی دی اوپه یوڅو آیتونو کې یې ددی ښوونه کړي ده چې دنبی کریم ﷺ په مخکې دی په داسی لوړ آوازسره خبری نه کوی چې دده ﷺ په آواز باندی لوړ سی ، يَاۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْۤا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ .

اویوبل ځای ارشاد دی ، يَاۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُقَدِّمُوْا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ یعنی ای مسلمانانو! ترالله ﷻ او دهغه تررسول مه مخکی کیږی ، یعنی په کوم مجلس کی چې حضور ﷺ تشریف فرماوی اوڅه معامله پیښه سی ترده ﷺ مخکی دی ځوك خبری نه کوی، حضرت سهل بن عبد الله ددی آیت معنیٰ دا ښیی چې ترده ﷺ مخکی دی خبره نه کوی اوکله چې دی ﷺ خبره کوی نوټول دی یې په خاموشی سره اوری .

دقرآن کریم په یوبل آیت کې یې ددی ښوونه کړیده چې نبی کریم ﷺ ته دی دآواز کولوپه وخت کی دآدَبْ لحاظ ساتی، داسی آواز دی ورته نه کوی لکه ځنګه چې یې په خپل مینځ کی یوبل ته کوی ، لَا تَجْعَلُوْا دُعَآءَ الرَّسُوْلِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا دآیت په آخرکی یې ددی خبری خبرداری ورکړي دی چې که ځوك ددی خلاف دبی ادبی څه کار وکی نو ټول عملونو به یې حبطه او برباد سی دغه وجه ده چې اصحابِ کرام ﷡ سره ددی چې هر وخت او په هرحال کی به دنبی کریم ﷺ سره شریك کاره وه، اوپه داسی حالت کی داحترام اوتعظیم دادبونو لحاظ ساتل دیر مشکل وی، لیکن ددوی داحال وو چې دذکر سوی آیت ترنازلیدو وروسته حضرت صدیق اکبر ﷛ چې به دنبی کریم ﷺ په خدمت کی څه عرض کوی نو داسی خبری به یې کولی لکه ځوك چې پټه خبره کرار کرار کوی دغه حال دحضرت فاروق اعظم ﷛ هم وو (شفآء) حضرت عمروبن عاص ﷛ فرمایی چې ترنبی کریم ﷺ زیات په دنیاکی ځوك ماته محبوب نه وو اوزما داحال وو چې په لوړو سترګوبه ما ده ﷺ ته کتلی نسوای او که ځوك زماڅخه دهغه دحلیی مبارکی په باره کی پوښتنه وکی نوزه یې په بیانولو ځکه قادر نه یم چې ما هیڅکله ده ﷺ ته په لوړ نظر کتلی نه دی .

ترمذی دحضرت انس ﷛ څخه نقل کړي دی چې داصحابو ﷡ مجلس ته چې به کله نبی کریم ﷺ تشریف راوړی نو ټولو به نظرونه کښته کړل ، یوازې صدیق اکبر ﷛ اوفاروق اعظم ﷛ به ده ته کتل اونبی کریم

ﷺ به دوی ته وکتل اوتبسم به یی وفرمایی .

عُروه بن مسعود مکی والاوو دجاسوس په طور مدینی منوری ته دمسلمانانو دحال معلومولو دپاره ولیږی ، ده چی صحابه کرام ﷺ دپتنگانو په شان په حضور ﷺ قربانیدونکی او زاریدونکی ولیدل نو په واپسی کی یی دا راپور ورکی چی ما دکسری اوقیصر دربارونه هم لیدلی دی او دنجاشی باچا سره هم یوځای سوی یم ، مگر کوم حال چی ما دمحمد ﷺ داصحابو ﷺ ولیدی هغه ما هیڅ ځای هم نه دی لیدلی زما خیال دا دی چی تاسی خلگ به د دوی په مقابله کی هیڅکله هم کامیاب نه سی ، دحضرت مغیره بن شعبه ﷺ په حدیث کی دی چی کله به دی په کور کی تشریف فرماوو ، نواصحابو ﷺ به ددباندی څخه په آواز کولو سره حضور ﷺ رابلل بی ادبی گڼله ، دروازه به یی هم یوازی په نوکانو ټکوله چی زیات ټکار او شور ونه سی (ارشاد الساری)

دنبی کریم ﷺ تر وفات وروسته هم داصحابو ﷺ اوتابعینو رحمهم الله معمول دا وو ، چی په مسجد نبوی کی په لوړ آواز سره خبری کول خو پریښوده ، وعظ او تقریر به یی هم په زیات لوړ آواز سره نه خوښوی ، داکثرو حضراتو حال خودا ووچی کله به چا دنبی کریم ﷺ نوم مبارک واخیستی نوپه ژړا به سول اوهیبت به ورباندی راغی .

ددی تعظیم او عزت برکت وو ، چی دی حضراتو ته دنبوت دکمالاتو څخه خاص حصه حاصله سوه اوالله ﷻ دوی ته ترانبیاوو علیهم السلام وروسته تر ټولو لوړ مقام ورکی .

قُلْ يَآأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ

ته ووایه ای خلقو ! زه رسول یم دالله تاسی ټولو طرف ته دچاچی

مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا

حکومت دی په آسمانونو اوپه مځکه که هیڅوک دعبادت لائق نسته دهغه څخه ماسوا هغه ژوندی کول کوی اومړه کول کوی نو ایمان راوړی ،

بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمٰتِهِ

په الله او دهغه په رالیږلی سوی نبی امی باندی کوم چی یقین ساتی په الله باندی اودهغه په ټولو کلامونو

وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۵۸﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿۱۵۹﴾

اودهغه تابعداری کوی چی تاسی لار پیدا کوی ، او دموسی په قوم کی یوه ډله ده کومه چی لانبیی دحق او ددي موافق انصاف کوی .

لنډتفسير: ته ووايه چې اې (ددنيا جهان) خلګو! زه ستاسې ټولو طرف ته دهغه الله دطرف څخه راليږل سوی (پيغمبر) يم دکوم چې حکومت دی په ټولو آسمانونو اومځکه کې ، دهغه څخه ماسوا څوك دعبادت لائق نسته هغه ژوند ورکوی اوهغه مرګ ورکوی ، په دی وجه په الله ايمان راوړی او دهغه په نبی اُمّی باندی (هم ايمان راوړی) کوم چې (په خپله هم) په الله او دهغه په احکامو باندی ايمان لری (يعنی کله چې سره ددومره لوی مرتبی دده، په الله اوټولو کتابونو اورسولانو باندی دايمان راوړلو څخه شرم نه کوی نوتاسی په الله اورسول باندی دايمان راوړو څخه انکار کوی) اوددی (نبی) تابعداری کوی ددی دپاره چې تاسی پر (نيکه) لاره باندی سی او (که څه هم ځينو خلګو ستا مخالفت وکی ليکن) په قوم دموسٰی ﷺ کی يو جماعت داسی هم دی چې دحق دين (يعنی اسلام) موافق (خلګو ته) هدايت هم کوی او ددی موافق (په خپلو او دنورو په معاملوکی) انصاف هم کوی (مراد ددی څخه عبد الله بن سلام ﷺ اونور دی)

معلومات اومسئلي: په دی آيت کی داسلام داصولی مسئلو څخه درسالت دمسئلی ديو مهم اړخ بيان دی چې زمونږ درسول ﷺ رسالت ددنيا دټولو پيريانو اوانسانانو دپاره اوپه دوی کی هم ترقيامته پوری دراتلونکو نسلونو دپاره عام دی .

په دی آيت کی نبی کريم ﷺ ته ددی عام اعلان کولو حکم دی چې ته خلګوته ووايه چې زه تاسی ټولوته رسول جوړ سوی راليږل سوی يم ، زما راليږل او رسالت دتيرو پيغمبرانو په شان يو مخصوص قوم يا مخصوصی مځکی ته يا دمخصوص وخت دپاره نه دی، بلکه دټولی دنيا دانسانانو دپاره ددنيا دهری حصی، هرملك، هری آبادی او موجوده او راتلونکو نسلونو دپاره ترقيامته پوری عام دی او دانسانانو څخه علاوه پيريان هم په دی کی شريك دی .

(دنبي کريم ﷺ نبوت دټول عالم دپاره ترقيامته پوری دی په دی وجه په ده نبوت ختم دی)

هم دا اصلی راز دی دختم نبوت دمسئلی ، ځکه چې کله دنبی کريم ﷺ نبوت ترقيامته پوری دراتلونکو ټولو نسلونو دپاره عام دی ، نو بيا دبل چا رسول اونبی دراتلو نه څه ضرورت اونه څه ګنجائش سته .

اوهم دا راز دی دامت محمدی ﷺ ددی خصوصيت چې په دوی کی به دارشادِ نبوی مطابق هميشه يوداسی جماعت قائم کوم چې په دين کی دپيدا کيدونکو ټولو فتنو مقابله اوپه دينی معاملوکی دپيدا کيدونکو ټولو خنډونو بنديز کوی، دکتاب اوسنت څخه په مطلب اخيستو اوتفسير کی چې کمی غلطی درج کيږی، دا جماعت به هغه هم ليری کوی، او دالله ﷻ خاص نصرت او امداد به دی جماعت ته حاصل وی دکوم په سبب چې به دوی په ټولو غالب راځی ، ځکه چې په حقيقت کی دا جماعت په خاص طور سره به دنبی کريم ﷺ درسالت په فرائضو ادا کولو کی دده قائمقام وی ، امام رازی رحمه الله دآيت ، كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ لاندی ليکی چې په دی آيت کی دا اشاره موجوده ده ، چې په دی امت کی به دصادقينو يو جماعت هميشه باقی وی کنی دنياته به يی دصادقينو دملګرتيا اوصحبت حکم نه وای ورکړی او ددی څخه امام رازی رحمه الله په هر دورکی داجماع امت حُجّتوالی شرعی ثابت کړي دی ، ځکه چې دصادقينو

دجماعت په موجودگی کی پرغلطه خبره یاگمراهی دټولو اجماع او اتفاق نه سی کیدی ، امام ابن کثیر رحمه الله فرمایی چی په دی آیت کی دنبی کریم ﷺ دخاتم النبین او آخری پیغمبر کیدو طرف ته اشاره ده ، څکه چی کله ددهٔ ﷺ بعثت او رسالت تر قیامته پوری دراتلونکو نسلونو دپاره او دپوره عالم دپاره عام سو نو اوس دبل نوی نبی اورسول ضرورت باقی پاته نه سو ، په دی وجه په آخره زمانه کی چی حضرت عیسیٰ علیه السلام تشریف راوړی نو هغه به هم په خپل ځای سره ددی چی نبی وی خو په شریعت محمدی به عمل کوی، لکه چی دصحیح روایتونو دحدیث څخه ثابته ده ، دنبی کریم ﷺ په بعثت اورسالت دټولی دنیا اوترقیامته پوری په عام کیدو دا آیت هم ډیر واضح ثبوت دی ، ددی څخه علاوه دقرآن کریم ډیر آیتونه پردی شاهد دی، مثلاً ارشاد دی ، وَاُوْحِیَ اِلَیَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَکُمْ بِهٖ وَمَنْۢ بَلَغَ یعنی دا قرآن په ما باندی په ذریعه دوحی رالیږل سوی دی چی زه تاسی دالله ﷻ دعذاب څخه وبیروم اوهغه خلک هم چاته چی زما څخه وروسته دا قرآن ورسیږی .

دنبی کریم ﷺ یوڅو مهم خصوصیات: اوابن کثیر رحمه الله په حواله دمسند احمد په قوی سند سره روایت کړی دی چی دتبوك دغزا په موقع باندی نبی کریم ﷺ دتهجد په لمانځه کی مشغول وو، دصحابه کرامو رضی الله عنهم سره بیره سوه چی څوك دښمن حمله ونه کی ، په دی وجه پرده ﷺ باندی چاپیره سول ، کله چی دوی دلمانځه څخه فارغ سوه نو ویی فرمایل چی نن شپه پنځه شیان ماته داسی راکول سوه چی زما څخه مخکی یوه رسول اونبی ته نه دی ورکول سوی ، اول دا چی زما رسالت اونبوت دټولی دنیا دټولو قومونو دپاره عام دی ، او زما څخه مخکی چی څومره انبیاء علیهم السلام راغلی دی دهغوی دعوت اوبعثت یوازی دخپل خپل قوم سره مخصوص وو، دوهمه خبره داده چی ماته زما ددښمن په مقابله کی داسی رعب راکول سویدی چی که هغه زما څخه دیوی میاشتی پرمسافت باندی وی خو زما رعب به پرهغه خپریږی ، دریم دا چی زما دپاره دکفارو څخه حاصل سوی مال غنیمت حلال سو، حال دادی چی دتیرو امتونو دپاره حلال نه وو بلکه ددی استعمالول عظیمه گناه گڼل کیده، ددوی دمالِ غنیمت یوازی دامصرف وو چی دآسمان څخه به یو اور راغی اوهغه به یی وسوزی څلورم داچی زما دپاره ټوله مځکه مسجد او دپاکی ذریعه جوړه سوه چی زما لمونځونه دمځکی پرهر ځای کیږی دمسجد سره مخصوص نه دی، په خلاف دتیرو امتونو څخه چی ددوی عبادت یوازی ددوی دعبادتخانو سره مخصوص وو، په خپلو کورنو یابیابان اونورو کی ددوی لمونځ نه کیدی، دغه شان چی کله پر اوبو باندی قدرت نه وی دناروغی په وجه یا داوبو نه موندو په وجه، نو داودس پرځای دریږی دتیرو امتونو دپاره دا آسانی نه وه بیایی وفرمایل چی دپنځم شی خوگرسره پوښتنه نسته، هغه په خپله خپل مثل دی هغه داچی الله ﷻ خپل هر رسول ته یوه دعا داسی دقبلیدو دپاره ورکړیده چی دهغه څخه خلاف نه کیږی اوهر رسول اونبی خپله خپله دعا دخپلو خاصو خاصو مقصدونو دپاره استعمال کړه اوهغه مقصدونه یی حاصل سول، ماته دا وویل سوه چی ته یوه دعا وکړه، ماخپله دعا دآخرت دپاره محفوظه کړه، دغه دعابه ستاسی اوتر

قیامته پورې چې کم سړی د: لَآ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ شاهدي ورکوونکی وي، په کار ورسي.
دارنګه دامام احمد په یوروایت کې دابو موسیٰ اشعري ﷺ څخه نقل دي چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې کوم سړی زما دمبعوث کیدو څخه خبر سي، برابره خبره ده که زماپه امت کې وي اوکه یهودي یانصراني وي که دي په ما ایمان رانه وړي نوجهنم ته به ځي، اوپه صحیح بخاري کې تردي آیت لاندي په روایت دابو درداء ﷺ نقل کوي چې دابوبکر اوعمر ﷺ په مینځ کې پریوه خبره اختلاف راغی، حضرت عمر ﷺ ناراضه سو او ولاړی، نوحضرت ابوبکر ﷺ درضا کولو دپاره ورپسی ولاړی، مګر حضرت عمر ﷺ ونه منله، تردي چې کورته ورسیدی، دروازه یي په ځان پسي بنده کړه نو مجبوراً صدیق اکبر ﷺ راواپس سو اودنبي کریم ﷺ په خدمت کې حاضر سو بلي خوا ته څه ساعت وروسته حضرت عمر ﷺ په دي خپلو کړو پریشانه سو اودي هم دکوره راووتی ، دنبي کریم ﷺ خدمت ته راغی حاضر سو اوخپله واقعه یي عرض کړه ، دحضرت ابو درداء ﷺ بیان دي چې په دي نبي کریم ﷺ ناراضه سو ، کله چې حضرت صدیق اکبر ﷺ ولیدل چې په حضرت عمر ﷺ باندي عتاب کیږي ، نوعرض یي وکی چې یا رسول الله زیات قصور زما دی، نبي کریم ﷺ وفرمایل چې آیا ستا څخه دومره هم نه سوای کیدی چې زما یوملګری دخپلو ضررونو څخه محفوظ کې آیا ته نه پوهیږې چې کله ماپه اذن دخدای دا وویل چې.
یَآ اَیُّهَا النَّاسُ اِنِّیْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَیْکُمْ جَمِیْعًا:
نو تاسي ټولو زه دروا غجن کړم یوازي ابوبکر ﷺ وو چا چې په اول وار زما تصدیق وکی.
لنډه دا چې ددي آیت څخه دنبي کریم ﷺ دټولو موجوده اوراتلونکو نسلونو دپاره او دهر ملك دهري حصي داوسیدونکو دپاره او دهر قوم اوهري برداري دپاره عام رسول کیدل ثابت سوه او دا چې د دوی تربعثت وروسته کوم سړی چې په دوی ایمان رانه وړي ، که څه هم دي دتیر شریعت او کتاب یا دیو ملت او مذهب پوره پوره تابعدار په تقویٰ اواحتیاط سره هم وي ، خو دي به هیڅکله نجات پیدانه کی.
دآیت په آخرکې یي وفرمایل چې زه دهغه پاك ذات دطرف څخه رسول یم دچاپه ملکیت کې چې ټول آسمانونه اومځکې دي، هغه ژوندي کول کوي اوهغه مړه کول کوي.

تردي وروسته ارشاد فرمایي، فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِيْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهٖ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ
یعني کله چې داخبره معلومه سوه چې نبي کریم ﷺ دټولو قومونو دعالم دپاره رسول اونبي دی، دده دتابعداري کولو څخه بغیر بله چاره نسته نوضروري ده چې ایمان راوړي په الله اودهغه په رسول نبي اُمّي کم چې په خپله هم په الله اودهغه په کلمو ایمان راوړي او دده تابعداري وکی چې تاسي په صحیح لاره قائم پاته سي.
دالله ﷻ دکلمو څخه مراد دالله ﷻ کتابونه، تورات، انجیل قرآن اونور دي، دایمان دحکم څخه وروسته یي بیا دتابعداري کولو زیات حکم ورکی اودي طرف ته یي اشاره کړیده چې یوازي ایمان راوړل یازباني تصدیق کول، دده ﷺ دشریعت دتابعداري کولو څخه بغیر دهدایت دپاره کافي نه دي.
حضرت جنید بغدادي رحمه الله فرمایي چې پرمخلوق دالله ﷻ طرف ته درسیدو ټولي لاري بندي دي، بغیر

دهغه لاری څخه کمه چی نبی کریم ﷺ ښوولی ده.

(دحضرت موسیٰ علیه السلام په قوم کي يوحق پرست جماعت)

په دوهم آیت کی ارشاد فرمایی، وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰی اُمَّةٌ یَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ یَعْدِلُوْنَ یعنی دحضرت موسیٰ علیه السلام په قوم کی یوجماعت داسی هم دی چی په خپله هم دحق تابعداری کوی، اوپه خپلو جګړو او معاملو کی هم فیصلی دحق موافق کوی.

په تیرو آیتونو کی دحضرت موسیٰ علیه السلام دقوم دعناد او ګمراهی بیان وو، په دی آیت کی یی وښووله چی ټول قوم دبنی اسرائیلو داسی نه دی بلکه په دوی کی څه خلګ ښه هم دی چی دحق تابعداری کوی اوحق فیصلی کوی داهغه خلګ دی کومو چی دتورات اوانجیل په زمانه کی ددی دهدایاتو موافق پوره عمل وکی اوکله چی خاتم الانبیاء ﷺ راغی نو دتورات اوانجیل دخبر موافق یی په ده ﷺ ایمان راوړی اوده ﷺ تابعداری یی وکړه دبنی اسرائیلو ددی حق پرست جماعت ذکرهم په قرآن کی بار بار راغلی دی یوځای ارشاد دی، مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ یَّتْلُوْنَ اٰیٰتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّیْلِ وَهُمْ یَسْجُدُوْنَ یعنی په اهل کتابوکی یو داسی جماعت هم سته چی پرحق قائم دی، دالله ﷻ آیتونه ټوله شپه تلاوت کوی اوسجدی کوی، یوبل ځای ارشاد دی، اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ یُؤْمِنُوْنَ یعنی هغه خلګ کومو ته چی تر نبی کریم ﷺ مخکی کتاب توران اوانجیلورکول سوی وو، دوی په نبی کریم ﷺ باندی ایمان راوړی.

او ابن جریر ابن کثیر اونورو دلته یوه عجیبه قصه نقل کړي ده چی ددی جماعت څخه هغه جماعت مراد دی کم چی دبنی اسرائیلو دګمراهی بدو عملونو دانبیاوو + دقتل اونور څخه تنګ سوه او ددوی څخه جلا سوه، دبنی اسرائیلو ددولسو قبیلو څخه یوه قبیله وه کمه چی دخپل قوم څخه تنګه سوه اودعا یی وکړه چی یاالله مونږ ددی خلګو څخه لیری یوبل ځای آباد کی چی په خپل دین په ښه شان سره عمل وکو، الله ﷻ دوی په خپل قدرت کامله سره دیونیم کال په مسافت سره دمشرق بعید یوی مخکی ته ورسول چی هلته دوی خالص په عبادت کی مشغول سوه او دنبی کریم ﷺ تر مبعوث کیدو وروسته هم قدرت ددوی دمسلمانیدو دا اسباب تیار کړل چی دمعراج په شپه جبرائیل امین نبی کریم ﷺ دغه طرف ته بوتلی دغو خلګو په دوی ایمان راوړی، ده ﷺ ورته دقرآن کریم څه سورتونه هم وښوول او ددوی څخه یی پوښتنه وکړه چی آیا ستاسی سره دناپ اوتول څه انتظام سته او ستاسی دژوند څه سامان دی؟ هغه جواب ورکی چی مونږ په مځکه کی غله کرو، کله چی تیاره سی نوپری یی کو اوهم هلته یی ډیری کو، هرسړی چی څومره یی ضرورت وی دهغه ځای څخه ځانته وړی دناپ اوتول ګرسره څه ضرورت نسته، دی ورڅخه پوښتنه وکړه چی په تاسی کی څوك دروغ هم وایی؟ عرض یی وکی چی نه، ځکه چی که څوك داسی وکی نوفوراً یو اور راسی اوهغه وسوزی، ده پوښتنه ورڅخه وکړه چی ستاسی دټولو داکورونه یو ډول ولی دی؟ عرض یی وکی، داځکه چی چاته پربل باندي دڅه لویی یا زیاتوالی موقع حاصله نه سی، بیایی پوښتنه ورڅخه وکړه چی تاسی دخپلو کورونو په مخکی خپل قبرونه ولی جوړ

کړي دی؟ عرض یی وکی داځکه چی مرګ مونږته هروخت یادوی، بیاچی نبی کریم ﷺ دمعراج څخه
واپس مکی ته تشریف راوړی، نودا آیت نازل سو، وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰی اُمَّةٌ یَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ یَعْدِلُوْنَ
تفسیرِ قرطبی ددی ترنقل کولو وروسته ویلی دی چی غالبًا دا روایت صحیح نه دی .
په هرحال ددی آیت څخه دا معلومه سوه چی دحضرت موسٰی . په قوم کی یو جماعت داسی دی کوم چی
همیشه پرحق قائم دی برابره خبره ده که داهغه وی کومو چی دنبی کریم ﷺ دراتلو خبر واوریدی او
مسلمانان سول اوکه دغه دبنی اسرائیلو دولسمه قبیله وی کومه چی الله ﷻ دمځکی په یوه خاص حصه
کی آباده کړي ده ، چی دنورو رسیدل ورته نسته (والله اعلم)

وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَیْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا ؕ وَاَوْحَیْنَآ اِلٰی مُوْسٰۤی اِذِ اسْتَسْقٰىهُ قَوْمُهٗۤ اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ

اوجلا جلا کړل مونږ دوی ، د دولسو (۱۲) نیکونو په اولاد کی نولوی لوی جماعتونه اوحکم ولیږی مونږ موسی
ته کله چی اوبه وغوښتی ددہ څخه خپل قوم چی ووهه خپله لکړه ،

الْحَجَرَ ۚ فَانْۢبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَیْنًا ؕ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ

په دی کانی ، نو جاری سوی دهغه څخه دولس (۱۲) چینی ، وپیژندی هری قبلی

مَّشْرَبَهُمْ ؕ وَظَلَّلْنَا عَلَیْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَیْهِمُ الْمَنَّ وَ

خپل ګودر او سایه وکړه مونږ په دوی وریځ او نازل کړل مونږ په دوی من

السَّلْوٰی ؕ كُلُوْا مِنْ طَیِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ؕ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْۤا

اوسلوٰی ، خوری پاك شیان کوم چی مونږ درکړی دی تاسی ته ، او دوی زمونږ هیڅ تاوان ونه کی لیکن

اَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُوْنَ ﴿۱۶۰﴾ وَاِذْ قِیْلَ لَهُمُ اسْكُنُوْا هٰذِهِ الْقَرْیَةَ وَكُلُوْا

خپل نقصان یی وکی ، او کله چی حکم وسو دوی ته چی اوسیږي په دی ښارکی اوخوری

مِنْهَا حَیْثُ شِئْتُمْ وَقُوْلُوْا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ

ددی څخه دکوم ځای څخه چی غواړی او وایاست چی مونږ وبخښی اوداخلیږي، په دروازه کی سجده کوونکی

لَكُمْ خَطِیْٓـٰٔتِكُمْ ؕ سَنَزِیْدُ الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۱۶۱﴾ فَبَدَّلَ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ

نووبه بخښو مونږ ستاسی خطاګانی ، البته زیات به ورکړو مونږنیکی کوونکوته ، نو بدل کړو ظالمانو د دوی

قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

څخه بل لفظ دهغه څخه ماسوا کوم چي دوی ته ويل سوي وو ، نو وليږل مونږ په دوی عذاب دآسمان څخه په سبب د دوی دشرارت.

لنډتفسير: اومونږ (يو انعام په بني اسرائيلو دا وکی چي ددوی داصلاح اوانتظام دپاره) دوی په دولسو خاندانونو کی تقسيم کړل، ټول موجلا جلا جماعت مقرر کی (اوپر هريوه مويو سردار دنګرانۍ دپاره مقرر کی چي ذکر يې دسورة مائده په دريمه رکوع کی دی ، وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا) او (يو انعام مودا وکی چي) مونږ موسیٰ (عليه السلام) ته حکم وکی کله چي دده قوم دده څخه اوبه وغوښتلی (او ده الله پاك ته دعا وکړه دغه وخت داحکم وسو) چي خپله داهمسا پرفلاني ډبره ووهه (اوبه به ورڅخه راووزي) بس (دوهلو سره فوراً دهغه څخه دوولس چينی (ددی دوولسو خاندانونو په شمير) راووتلي (لکه چي) هر يوه سړي دخپلو اوبو چينبلو موقع معلومه کړه او (يو انعام مو داوکی چي) مونږ پر دوی باندی وريځ سايه کوونکی کړه او (يوانعام مودا وکی چي دغيبو څخه) ترنجبين اومرزان مو ورته ورسول (او اجازت مو ورته وکی چي) خوری دپاکو شيانو څخه کوم چي مونږ تاسی ته درکړيدی (ليکن دغو خلګو په دی کی هم يوه خبره دحکم خلاف وکړه) او (په دی سره) دوی زمونږ څه نقصان ونه کی، ليکن خپل نقصان يې کوی (دا دوادی تيهه واقعات دی چي تفصيل يې په سورة بقره کی تير سوي دی) او (په عاجزی سره) کښته کښته (يعنی ټيټ ټيټ) په دروازه کی داخليږی، مونږ به ستاسی (تيری) خطاګانی معاف کو (داخو به دټولو دپاره وی او کم خلګ چي نيکی کوی هغوته به زيات پر دی نورهم ورکو، پس بدله کړه دی ظالمانو يوه بله کلمه چي خلاف وه دهغه کلمی دکمی (دويلو) چي دوی ته فرمائش سوی وو نوپه دی وجه مونږ پردوی دآسمان څخه يوآفت راوليږی، په دی وجه چي دوی حکم ضائع کی.

وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ

اوپوښتنه وکړه د دوی څخه دحال دهغه کلی چي وو د درياب په غاړه ، کله چي زياتی کوی دوی په حکم دهفتی کی کله چي به را تلل دوی ته مهيان په ورځ دهفتی ،

شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا

داوبوسرته او کومه ورځ چي به هفته نه وه نه به راتلل ، دغسی مونږ د دوی آزمائش وکی څکه

يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ

چي دوی نافرمانه وه اوکله چي وويل په دوی کی يوی ډلی ولی نصيحت کوی ، هغو خلقو ته چالره چي الله غواړی

مُهۡلِكُهُمۡ اَوۡ مُعَذِّبُهُمۡ عَذَابًا شَدِيۡدًا ؕ قَالُوۡا مَعۡذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمۡ

چې هلاکړی یایې په عذاب کړی سخت ،دوی وویل دالزام لیری کولو په غرض سره ستاسی درب په مخکې

وَلَعَلَّهُمۡ يَتَّقُوۡنَ ﴿۱۶۴﴾ فَلَمَّا نَسُوۡا مَا ذُكِّرُوۡا بِهٖۤ اَنۡجَيۡنَا الَّذِيۡنَ يَنۡهَوۡنَ

او ددی دپاره چې شاید که دوی وبیریږي ، بیاچې کله هغو هیرکړل هغه چې دوی ته ښوول سوی وو نونجات ورکی مونږ هغو ته چې منع به یې کوله

عَنِ السُّوۡٓءِ وَاَخَذۡنَا الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡا بِعَذَابٍۢ بَئِيۡسٍۢ بِمَا كَانُوۡا

دبدی څخه او نیول مونږ گناهگاران په ناکاره عذاب کی په سبب د دوی

يَفۡسُقُوۡنَ ﴿۱۶۵﴾ فَلَمَّا عَتَوۡا عَنۡ مَّا نُهُوۡا عَنۡهُ قُلۡنَا لَهُمۡ كُوۡنُوۡا قِرَدَةً خٰسِئِيۡنَ ﴿۱۶۶﴾

دنافرمانی،بیاکله چې زیات سوپه هغه کارکی چې منع سوی وو ورڅخه نومونږ حکم وکی چې سی بیزوګان ذلیله

تفسیر: اوته دی (دخپلی زمانی یهودیانو) خلګوته (په طور دخبرداری) ددی کلی (والاوو) کوم چې ددریاب شور په خوا کی آباد وه (او یهودیان پکښی اوسیدل پر کمو چې دهفتی په ورځ ښکار کول منع وو) دهغه وخت دحال پوښتنه ورڅخه وکړه کله چې دوی (یعنی ددغه ځای اوسیدونکو) دهفتی (متعلق کوم حکم وو ددی) په باره کی د (شرعی) حد څخه وتلی وه، کله چې به ددوی دهفتی په ورځ (ددریاب) ماهی (داوبو څخه سرونه رابهر کول او) ښکاره کیدل (ددریاب پرسرسر به) دوی مخ ته راتلل او کله چې به دهفتی ورځ نه وه نودوی ته به مخامخ نه راتلل (بلکه ددغه ځای څخه به یوځای لیری تلل اووجه ددی داوه چې) مونږ ددوی په ډې شان سره (سخت) آزمائش کوی (چې څوك پرحکم ثابت قدم اوسی اوڅوك نه، اودا آزمائش) په دی سبب سره (وو) چې دوی (دمخکی څخه) حکم نه منی (په دی وجه په داسی سخت حکم سره ددوی آزمائش وسو او دحکم منونکو ازمایښت دنرمی، توفیق او تائید الهی سره ترلی وی) او (دهغه وخت دحال پوښتنه ورڅخه وکړه) کله چې په دوی کی یوی ډلی (کمی چې دوی ته نصیحت کوی اوداثر اونفع څخه مایوسه سوی وه داسی خلګوته چې اوس یې لاهم نصیحت کوی اودومره مایوسه سوی هم نه وه لکه چې د: لَعَلَّهُمۡ يَتَّقُوۡنَ څخه معلومیږی) داسی وویل چې تاسی داسی خلګوته ولی نصیحت کوی دکومو (چې دقبول هیڅ اُمید نسته اوددی څخه معلومیږی چې لکه چې ددوی) چې الله ﷻ بالکل هلاکوونکی دی یا (که هلاك نه سی نو) دوی ته (په بل شان سره) سخته سزا ورکوونکی دی (یعنی دداسی خلګو سره ولی دماغ خوری) دوی جواب ورکی چې ستاسی (اوخپل) رب په مخکی دعذر جوړولو دپاره (دوی ته نصیحت کوو چې بیا دالله ﷻ په مخکی ووایو چې یا الله مونږ خودوی ته ویلی

وه خپله غاړه موآزاده کړي وه، مګر دوی نه اوریدل نومونږ معذور یو) او (دا رنګه) ددی دپاره چی شاید
دوی وبیریږی (اوعمل شروع کی مګر هغوی کله عمل کوی) پس (آخر) کله چی دوی دغه کار پری نښوو
کم چی دوی ته دپرینښولو ویل سوی وه (یعنی خبره یی ونه منله) نومونږ هغه خلګ خو (دعذاب څخه)
محفوظ کړل کومو چی ددې بدی خبری څخه منعه کوله (برابره خبره ده که په مخه منع کول یی کول اوکه
دنا اُمیدی دعذر په وجه قرار سوه) اوهغو خلګو کمو چی (په ذکر سوی حکم کی) زیاتی کوی دوی (ددی
حکم نه منلو په وجه سره) په یو سخت عذاب کی ونیول یعنی کله چی دوی دکوم کار څخه منع سوی وه په
هغه کی ترحد تیر سول (دا خو تفسیر سو دهیرولو دهغه شی چی مَا ذُکِّرُوا بِهٖ) نومونږ دوی ته (په قهر
سره) وویل چی تاسی ذلیل بیزوګان جوړ سی (داتفسیر سو دعذاب بَئِيْسٍ)
ددی ذکر سوو آیتونو داواقعات هم په سورة بقره کی په تفصیل اوتشریح سره تیری سویدی که ضرورت
وی، هلته یی وګوری.

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ

او هغه وخت یادکړه کله چی خبرورکړی وو ستا رب چی خامخا به لیږل کیږي په یهودو باندی دقیامت ترورځی

مَنْ يَّسُوْمُهُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ ؕ اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيْعُ الْعِقَابِ ۚۖ وَ

پوری داسی سړی چی ورکوی دوی ته ناره عذاب بیشکه ستا رب دیر ژر عذاب ورکوونکی دی

اِنَّهٗ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۶۷﴾ وَقَطَّعْنٰهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَمًا ۚ مِنْهُمُ

او هغه بخښنی والا مهربانه دی ، او پریکړل مونږ دوی په ملك کی فرقی فرقی ، ځینی په دوی

الصّٰلِحُوْنَ وَمِنْهُمْ دُوْنَ ذٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنٰهُمْ بِالْحَسَنٰتِ وَالسَّيِّاٰتِ

کی نیکان او ځینی بل شان دی او مونږ د دوی آزمائش وکی په نیکیو سره او په بدو سره

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۱۶۸﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَّرِثُوا الْكِتٰبَ

ددې دپاره چی دوی واپس سی ، با د دوی څخه وروسته را غلل نا خلفه چی وارثان جوړ سول دکتاب

يَاْخُذُوْنَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُوْلُوْنَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۚ وَاِنْ

اخلی اسباب ددې دنیا دژوند او وایی چی مونږ ته به معاف کړل سی ، اوکه

يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ يَأْخُذُوْهُ ۗ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيْثَاقُ

داسی اسباب د دوی مخ ته بیا راسی نواخلی یی ، آیا د دوی څخه په کتاب کی عهد نه وو

الْكِتٰبِ اَنْ لَّا يَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوْا مَا فِيْهِ ۗ وَ

اخستی سوی ، چی نه به وایی په الله باندی ماسوا د رښتیا ؤ څخه او دوی ویلی دی څه چی په کی لیکلی

الدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ ۗ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۶۹﴾

دی، او دآخرت کور ښه دی دبیریدونکو دپاره آیا تاسی نه پوهیږي ؟

لنډتفسیر: اوهغه وخت یادول پکاردی چی کله ستارب (دبنی اسرائیلو دانبیاوو په معرفت) داخبره وښووله چی هغه به پردی یهودو (ددوی دبی باکیو اونافرمانیو په سزا کي) دقیامت (تر نژدی) پوری داسی (څه ناڅه) سړی خامخا مسلط کوی کوم چی به دوی ته دسختی سزا (دذلت او خواری او محکومیت) تکلیف رسوی (لکه چی یهودیان دمودو څخه دڅه ناڅه حکومت ترحکم لاندی مقهور راروان دی) بیشکه ستا رب واقعی (کله چی وغواړی) ډیر ژر سزا ورکوی او بیشکه هغه واقعی (که دوی واپس سی دګناه اونافرمانی څخه نو) لوی مغفرت اولوی رحمت والا (هم) دی، اومونږ په دنیاکی ددوی جلا جلا ډلی جوړی کړی (لکه چی) ځینی په دوی کی نیك (هم) وه اوځینی په دوی کی بل شان وه (یعنی بدان وه) او مونږ (دا بدان هم دخپلی مهربانی اوتربیت اواصلاح داسبابو جمع کولو څخه هیڅکله مهمل نه دی پاته کړی بلکه همیشه) مو دوی په خوشحالیو (یعنی روغو صحتونو اومالدارو) او بدو حالو (یعنی بیماریو اوفقیرانو کیدو) سره ازمایلی دی چی شاید (په دی سره) واپس سی (ځکه چی کله په خوشحالیو سره رغبت پیدا کیږی اوکله په بدحالیو سره بیره پیدا کیږی، داحال خو ددوی دپخوانیو مشرانو سو) بیا ددغو (تیرو مشرانو) څخه وروسته داسی خلګ ددوی جانشین سول چی کتاب (یعنی تورات خو) یی ددوی څخه حاصل کی (لیکن ددی سره حرام خواره داسی ډی چی دکتاب داحکامو په عوض کی) ددی فانی دنیا مال اومتاع (که حاصل سی نوبی تکلفه هغه) اخلی او (بی باکه خو دومره دی چی دا ګناه سپکه ګنی) وایی چی مونږته به خامخا بخښنه وسی (ځکه چی مونږ اَبْنَآءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّآءُ اللّٰهِ یوه داسی ګناه زمونږ دمقبولیت په مقابله کی هیڅ شی نه ده) حال دادی چی (په خپلی بی باکی اوسپك ګڼلو دګناه دومره اصرار کوونکی دی چی) که دوی ته (بیا) هم دغسی (ددین خرڅولو په بدله کی) مال اومتاع راسی نو (په دغه شان بی باکی سره بیا) هغه اخلی (اوګناه سپکه ګڼل خوپه خپله کفردی چی دبخښنی احتمال وربانديَ هم نسته، نویقین به وربانډی څه وسی، لکه چی مخ ته دا ارشاد دی چی) آیادوی څخه

ددی کتاب ددی مضمون وعده نه وه اخیستل سوی چی دخدای طرف ته به بغیر دحقی (او واقعی) خبری
څخه دبلی څه خبری نسبت نه کوی (مطلب دادی چی کله یو آسمانی کتاب منل کیږی نو دهغه معنٰی داوی
چی مونږبه دده ټول مضامین منو) او (وعده ورڅخه هم څه اجمالی وعده نه ده اخیستل سوی چی احتمال
په کښی وی چی شاید داخاص مضمون به دوی ته په کتاب کی معلوم نه وی، بلکه په تفصیل سره
ورڅخه وعده اخیستل سویده لکه چی) دوی په دی کتاب کی چی څه (لیکلی) وه، دغه یی وویله (هم،
چی په دی سره دغه احتمال هم ختم سو خو بیاهم دوی دداسی لوی خبری دعوه کوی چی سره ددی چی
گناه سپکه گڼی او دمغفرت عقیده لری کم چی په الله ﷻ باندی محض تهمت دی) او (دوی داټوله قصه
ددنیا دپاره وکړه، باقی) کور دآخرت دهغو خلکو دپاره (تردی دنیا) ښه دی کوم چی (ددی عقیدو
اوناکاره کارونو څخه) پرهیز کوی، بیا ولی (ای یهودو) تاسی (په دی خبره) نه پوهیږی ؟

معلومات اومسئلي: دذکر سوو آیتونو څخه په مخکی آیتونوکی دحضرت موسٰی . دپاته قصه تر ذکر کولو
وروسته دده دامت (یهودو) دغلط کارو خلکو مذمت او ددوی دبد انجام بیان راغلی دی، په دی
آیتونوکی هم ددوی دسزا اوبد انجام ذکر دی، په اول آیت کی ددوی ددوو سزاگانو بیان دی، کوم چی په
دنیا کی په دوی مسلطی سوي دی ، اول داچی ترقیامته پوری به الله ﷻ پردوی یو داسی سړی خامخا
مسلط ساتی کم چی دوی ته سخته سزا ورکوی، اوپه ذلت اوخواری کی یی مبتلا ساتی، لکه چی دهغه
وخت څخه ترننه پوری همیشه یهود هرځای مقهور اومغلوب اومحکوم دی، نن صبا پراسرائیلی
حکومت باندی ددی شبهه څکه نسی کیدی چی پوه خلک په دی پوه دی چی په حقیقت کی نن هم
داسرائیلو نه خپل څه قوت سته، نه حکومت، داخو دروس او امریکی داسلام دښمنی نتیجه ده او
داسلام خلاف یو سازش دی او اسرائیلی حکومت ددوی یوه چاونۍ ده چی دوی داسلام خلاف قائمه
کري ده اونن هم اسرائیل دروس اوامریکی محکوم اومقهور دی په کمه ورځ اوکوم وخت چی دا دواړه
ددوی دامداد څخه لاس واخلی نوپه دغه ورځ داسرائیلو وجود دنیا څخه ختمیدی سی.

په دوهم آیت کی پریهودو دیوی بلی سزا ذکر دی چی په دی دنیاکی دوی ته ورکول سوه، هغه داچی
ددوی آبادی ددنیاپه مختلفو حصوکی خپره اوجلا جلا سوه، په یو ځای یایو ملك کی دوی په جمع نه دی
پاته: وَقَطَّعْنٰهُمْ فِی الْاَرْضِ اُمَمًا ددی هم دغه مطلب دی، قَطَّعْنَا دمصدر، تَقْطِیْعٌ څخه مشتق دی چی
معنٰی یی ده ټکری ټکری کول او: اُمَمٌ د: اُمَّةٌ جمع ده، چی معنٰی یی ده یو جماعت یا یوه فرقه، مطلب دا
دی چی مونږ دیهودو قوم ټکری ټکری دمځکی په مختلفو حصوکی خپور کړي دی.

ددی څخه معلومه سوه چی دیوقوم په یو ځای جمع کیدل او ډیریدل دخدای ﷻ انعام اواحسان دی اوپه
مختلفو ځایونوکی ددوی خپریدل دالله ﷻ یوقسم عذاب دی، په مسلمانانو دالله ﷻ دا انعام همیشه
راغلی دی او انشاء الله چی تر قیامته پوری به وی چی دوی کوم ځای پاته کیږی نوهلته ددوی یو
زبردست اجتماعی قوت پیدا سی، دمدینی طیبی څخه داسلسله شروع سوه اوپه مشرق اومغرب کی هم

په دغه اندازې سره په حیرانوونکې طریقې سره خپره سو، مشرق بعید کې پاکستان، اندونیشیا د اسلام مستقل حکومتونه ددې په نتیجه کې جوړ سول، ددې په مقابله کې دیهودو همیشه داحال پاته سوی دی چې په مختلفو ملکونو کې خپاره دي، مالدار که هرڅومره دي خو اقتدار او اختیار ددوی لاسونو ته ورنغی دیوڅو کالو څخه دفلسطین په یوه حصه کې دي ددوی داجتماعي او مصنوعي اقتدار څخه څوك نه دوکه کیږي، جمع کیدل ددوی خوپه دې ځای کې په آخره زمانه کې کیدل په کار وو، ځکه چې دربنتینی رسول ﷺ په صحیح احادیثوکې دا خبر ورکول سویدی چې په آخره زمانه کې به حضرت عیسٰی ؑ را نازلیږي، نصارا به ټول مسلمانان سي او دیهودو سره به جهاد وکي، دوی به قتل کې، خدایي مجرم دوارنټ او پولیسو په ذریعه نه نیول کیږي، بلکه هغه داسې تکویني اسباب جمع کې چې مجرم په خپلو پښو په زرګونو کوششونه کوي اوخپل قتل ګاه ته ځان را رسوي، دحضرت عیسٰی . نزول به دشام په ملك دمشق کې وي او دیهودو سره جنګ به هم دغه ځای وي، چې حضرت عیسٰی ؑ ته ددوی ختمول آسان وي، قدرت ددنیا په ټول عمرکې خو یهود ددنیا په مختلفو ملکونو کې خپاره وساتل، دمحکومیت او بې قدرې عذاب یې ور وڅکې اوپه آخره زمانه کې یې دحضرت عیسٰی ؑ دآسانی دپاره دوی په خپل قتل ګاه کې جمع کړل، په دې وجه داجمع کیدل د دوی ددغه عذاب سره منافي نه دی.

پاته سوه د دوی دموجوده حکومت او دمصنوعي اقتدار قضیه، پس دایوه داسې دوکه ده په کوم چې دنن مهذبې دنیا که څه هم چې رنګداره او خوبصورته پرده خپره کړي ده، لیکن ددنیا دسیاست څخه خبردار انسان دیو منټ دپاره هم په دې سره نه سي دوکه کیدی، ځکه چې نن کمی حصی دمځکې ته داسرائیلو حکومت وایي، هغه په حقیقت کې دروس، امریکې اوانګلینډ یوه شریکه چاوڼې ده. نور یې هیڅ حقیقت هم نسته، دغه یوازې ددې حکومتونو په امداد سره ژوندي دي او وجود یې یوازې ددوی په تابع فرمان اوسیدو کې دي، ښکاره خبره ده چې دي حقیقي غلامي ته دمجازي حکومت په نوم ورکولو سره ددې قوم څه اقتدار نه سي حاصلیدی، قرآن کریم ددوی په باره کې ترقیامته پورې چې دکمې رسوایي او خوارې ذکر کړیدی هغه نن هم پرخپل ځای لکه دمځکې په شان قائمه ده چې ذکر یې ددې څخه په مخکې آیت کې په دې الفاظو سره راغلی دی، وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ : یعنی کله چې ستا رب پخه اراده وکړه چې پردې خلګو به یو داسې طاقت ترقیامته پورې مسلط ساتي چې دوی به په ناکاره عذاب سره عذابوي لکه چې اول دحضرت سلیمان ؑ دلاسه بیا دبخت نصر په ذریعه اوپه آخرکې دنبي کریم ﷺ دلاسه اوباقي مانده دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په ذریعه دهرځای څخه په ذلت اوخوارې سره ددوی وتل مشهور اومعلوم دي اوپه تاریخ کې منل سوې خبره ده، ددې آیت دوهمه جمله دا ده ، مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ یعنی په دوی کې څه خلګ نیکان دي اوڅه بل ډول، مراد ورڅخه کافران، فاجران اوبدکار خلګ دي، مطلب دادی چې یهود ټول یوشان نه دي څه په کښې نیك هم دي، مراد ددې څخه هغه خلګ دي چې دتورات په زمانه کې دتورات داحکامو پوره پابند وه، نه یې

ورځخه نافرمانی وکړه اونه یی په کښی تاویل اوتحریف وکی اودا هم کیدی سی چی ددی ځخه مراد هغه حضرات وی کوم چی دقرآن دنزول ځخه وروسته دده تابع سول اوپه نبی کریم ﷺ یی ایمان راوړی، ددی په مقابله کی هغه خلګ دی کم چی دتورات دآسمانی کتاب منلو ځخه وروسته دده ځخه خلاف ورزی وکړه یایی ددی په احکامو کی تحریف وکی اوخپل آخرت یی ددنیا دګنده شیانو په بدله کی خرځ کی.

دآیت په آخرکی ارشاد دی ، وَبَلَوْنٰهُمْ بِالْحَسَنٰتِ وَالسَّيِّاٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ یعنی مونږ په ښو اوبدو حالاتو سره ددوی امتحان واخستی چی دوی دخپلو حرکتونو ځخه راوګرځی دښو حالتونو ځخه مراد دوی ته دمال دولت ذخیری او دعیش او عشرت سامان ورکول دی، او دبدو حالتونو ځخه مراد یاخو دذلت اوخواری هغه واقعات دی، کم چی په هره زمانه کی په مختلفو صورتونو سره دوی ته ورپیښ سویدی اویاپه یو وخت کی قحطی اوخواری چی پردوی راغلی وی، هغه مراد وی، پرهر حال مطلب دادی چی دانسان دفرمانبرداری یاسرکښی دامتحان اخیستلو دوی طریقی دی، دواړی استعمال سوی، یوه داچی انعامات اواحسانات پروسی چی دوی داحسان کوونکی اوانعام ورکوونکی شکر ګذار اوفرمان بردار کیږی اوکه نه ؟ دوهم داچی دوی په مختلفو تکلیفونو او پریشانیوکی اخته سی او امتحان یی وسی چی دوی خپل درب طرف ته رجوع کوی او دخپلو بدو عملونو ځخه توبه کوی اوکه نه ؟ لیکن یهودی قوم په دی دواړو امتحانونو کی ناکام سو.

کله چی الله ﷻ پردوی دنعمت دروازی خلاصی کړی اوپریمانه دولتونه یی ورکړل نودوی وویل ، اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَاۤءُ : یعنی (معاذالله) الله ﷻ فقیر دی او مونږ غنیان اوکله چی یی په خواری اوناداری سره وازمایل نو وئی ویل يَدُ اللّٰهِ مَغْلُوْلَةٌ یعنی (معاذ الله) دالله ﷻ لاسونه تنګ سول.

فائدی: ددی آیت ځخه یوه فائده خودا حاصله سوه چی دیوقوم په یوځای کی جمع کیدل دالله ﷻ نعمت دی او د دوی خواره واره کیدل عذاب دی، دوهمه فائده ورځخه داحاصله سوه چی ددی دنیا راحت اوتکلیف، غم او خوشحالی په حقیقت کی دالله ﷻ دامتحان مختلفی پرچیانی دی ، دکومو په ذریعه چی دده دایمان اوخدا پرستی ازمیښت کول کیږی نه ددی ځای تکلیف ځه دزیاتی ژړا او فریاد شی دی، اونه یی راحت ځه دخوشحالیدو اومغروره کیدو سامان دی پرانجام دفکر کوونکی هوښیار دپاره دا دواړه شیان دتوجه قابل نه دی.

نه شادی داد سامانی نه غم آورد نقصانی　　به بیش همت ماهر چی آمد بود مهمانی

یعنی نه یی په خوشحالی ماته ځه راحت اوآرام حاصل سو اونه یی په غم ماته ځه نقصان ورسیدی ددی دنیاغم اوخوشحالی دواړه زما دهمت په مخکی میلمانه دی.

په دریم آیت کی ارشاد دی ، فَخَلَفَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَّرِثُوا الْكِتٰبَ يَاْخُذُوْنَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُوْلُوْنَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَاِنْ يَّاْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهٗ يَاْخُذُوْهُ په دی کی اولنی لفظ: خَلَفَ دخلافت مصدر ځخه دماضی صیغه ده چی معنٰی یی دده قائمقام اوخلیفه ګان سوه، اودوهم لفظ: خَلْفٌ مصدر دی چی دقائمقام او خلیفه په معنٰی کی

استعماليږي، دمفرد او جمع دواړو دپاره يوشان ويل کيږي، ليکن ، خَلفٌ په سکون دلام اکثره دبد خليفه دپاره استعماليږي چې دخپلو مشرانو دطريقې څخه خلاف په بدوکې اخته وي، او، خَلَفٌ په فتحې دلام سره ددې په مقابله کې نيك اوقابل خليفه ته ويل کيږي، کم چې دخپلو مشرانو پرنقش قدم باندې ځي او دهغوی مقصد پوره کوي، ددې لفظ داکثريت استعمال دغه شان دی، کله کله ددې څخه خلاف هم استعمال سوي دی.

وَرِثُوا الْكِتٰبَ: دوراثت څخه مشتق دی، هغه شی چې تر مړو وروسته ژوندو ته حاصليږي دی ته ميراث یاوراثت ويل کيږي، معنٰی داده چې دتورات کتاب دغو خلگوته دخپلو مشرانو څخه په وراثت کې حاصل سو يعنی دهغوی ترمرگ وروسته ددې خلگو لاس ته ورغی، لفظ د: عَرَضَ دسامان دمعنٰی دپاره ويل کيږي کوم چې دنقد مال په بدله کې اخيستل کيږي اوکله دمطلق مال په معنٰی کې هم استعماليږي برابره خبره ده که نقدوي اوکه سامان، په تفسيرِ مظهري کې دي چې دلته عامه معنٰی مراد ده اودلته دمال څخه په لفظ دعرض سره په تعبير کولوکې دې طرف ته اشاره ده چې ددنيا مال که هرڅومره وي ناپائيدار دی اوعاري دی ځکه چې دعرض لفظ دجوهر په مقابله کې دناپائيدار شي دپاره استعماليږي دکم چې خپل څه مستقل وجودنه وي، بلکه دی په خپل وجودکې دبل څه شي تابع وي، په دې وجه دعارضې لفظ دوريځې په معنٰی کې هم راځي ځکه چې ددې وجود قائم پاته کيدونکې نه دی ډير ژر زائله اوختميږي، په قرآن کريم کې: هٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ددې معنٰی دپاره راغلی دی.

په : هٰذَا الْاَدْنٰى کې لفظ د: اَدْنٰى ددُنُوٌّ په معنٰی دنږدې څخه هم مشتق ويل کيږي، په دې صورت کې دادنٰی معنٰی ډير نږدې به سي، ددې مؤنث : دنيا دی چې معنٰی يې دنږدې ده، دآخرت په مقابله کې داجهان انسان ته نږدې دی، په دې وجه دې ته اَدنٰی اودنيا وايي، اوبل احتمال داهم دی چې دا لفظ د: دَنَاءَةٌ په معنٰی دذلت څخه مشتق وي، نومعنٰی يې ذليل اوحقير به سي، دنيا اوددې ټول سامان په مقابله دآخرت کې ذليل اوسپك دی، په دې وجه دې ته دنيا او ادنٰی وايي.

معنٰی دآيت داده چې داول دور په يهوديانو کې دوه قسمه خلگ وه څه نيکان صالحان دتورات دشريعت پابند، اوڅه نافرمان اوگناهگار وه، مگر ددوی څخه وروسته چې کوم خلگ د دوی په نسل کې د ذوی خليفه گان او قائمقام او دتورات وارثان جوړ سول، دوی داحرکت اختيار کې چې دالله ﷻ کتاب يې دسوداگرۍ مال جوړکې چې دغرض دخاوندانو څخه به يې رشوت اخيستی دالله ﷻ کلام به يې بدلوی او د دوی دمطلب موافق به يې جوړ وی.

وَيَقُوْلُوْنَ سَيُغْفَرُ لَنَا: په دې سربيره يې زيات زړه ورتوب دا وکی چې دايي ويل چې که څه هم مونږ داگناه کړې ده ، مگر داگناه به زمونږ وبخښل سي الله ﷻ د دوی پردې غلطۍ باندې په راتلونکې جمله کې دوی ته داسې خبر ورکی چې ، وَاِنْ يَّاْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهٗ يَاْخُذُوْهُ يعنی ددوی حال دادی چې که داوخت هم دوی ته دکلام بدلولو په بدله کې څه مال حاصليږي نودوی اوس هم مال اخلي اوبدلون کوي، مطلب دادی چې

دالله ﷻ مغفرت اوبخشش پرځای اوحق دی، مګر دهغو خلګو دپاره کم چی په خپلو کړو پښیمانه وی اوآئنده دهغه دپاته کولو پوخ قصدوکی چی ددی اصطلاحی نوم توبه ده، داخلګ پرخپل جرم دپاته کیدو اوبیا بیا کولو باوجود دبخښنی اُمید کوی حال دادی چی داوخت که دوی ته پیسه حاصلیږی نوپه بدلولوکی کوتاهی نه کوی، په ګناه دپاته کیدو اوبیا بیا کولو باوجود دبخښنی اُمید لرل ځان ته ددوکی ورکولو څخه ماسوا نور هیڅ حقیقت نه لری.

آیا ددی خلګو څخه په تورات کی داوعده نه وه اخیستل سوی چی دوی به ددروغو نسبت الله ﷻ ته نه کوی بغیر دحقی خبری څخه اودی خلګو داوعده په تورات کی ویلی اونورو ته ویلی هم وه، داتول د دوی دانجام فکرنه کول دی، خبره داده چی دآخرت کور دپرهیزګارانو دپاره ډیر ښه لا زواله دولت دی آیا دوی په دومره خبره هم نه پوهیږی.

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتٰبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۭ اِنَّا لَا نُضِيْعُ اَجْرَ

اوکوم خلق چی ښه ونیسی کتاب اوقائم ساتی لمونځ بیشکه مونږ نه ضائع کوو

الْمُصْلِحِيْنَ ۝ وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهٗ ظُلَّةٌ وَّظَنُّوْٓا

ثواب دنیکی کوونکو ، اوځه وخت چی لوړ کړو مونږ غر سربیره د دوی په مثل دسائیوان اوبیریدل

اَنَّهٗ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۚ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ۝ ع

چی غورځیدونکی دی په دوی، مونږ وویل چی ونیسی کوم چی مونږ تاسی ته درکړی دی په طاقت سره اویادکړی څه چی په دی کی دی چی تاسی ځان وساتی.

لنډتفسیر: او (په دوی کی) کوم خلګ چی دکتاب (یعنی تورات) پابندی (چی په دی کی په نبی کریم ﷺ دایمان راوړلو هم حکم دی نو پابندی دا ده چی مسلمانان سوه) او (دعقیدو سره دنیکو عملونو هم پابند وی لکه چی) دلمونځ پابندی کوی مونږ دداسی خلګو چی خپله (دغه ډول) اصلاح کوی ، ثواب به ضائع نه کو او هغه وخت هم دیادولو قابل دی کله چی مونږ غر لوړ کی دچت په شان پر دوی (بنی اسرائیلو) سربیره (په برابری سره) مو زوړندکی او د دوی یقین وسو چی اوس به پر دوی باندی راولویږی (اودغه وخت) مونږ وویل چی (ژر) قبول کی کوم کتاب چی مونږ تاسی ته درکړي دی (یعنی تورات او) په مضبوطی سره (یی قبول کی) اویاد کی کوم حکمونه چی په دی (کتاب) کی دی چی په دی سره اُمیددی تاسی به متقیان جوړسی.

معلومات اومسئلي: په تیرو آیتونوکی دیوی وعدی او میثاق ذکر وو، کم چی په خاص طور سره دبنی اسرائیلو دعالمانو څخه اخیستل سوی وو، چی په دی کی به څه تصرف اوتغیر نه کوی او دالله ﷻ طرف

نه به بغير دحقى اوصحيح خبرى څخه دبل شى نسبت نه كوى اودا خبره مخكى بيان سوى وه چى دبنى اسرائيلو عالمانو وعده ماته كړى وه او دغرض دخاوندانو څخه به يى رشوتونه اخيستل دتورات حكمونه به يى بدلول او ددوى دغرض مطابق به يى دوى ته ښوول اوس دا آيت هم ددى مضمون مكمل كوونكى دى چى دبنى اسرآئيلو عالمان ټول داسى نه دى په دوى كى ځينى هغه هم دى چاچى دتورات احكام په مضبوطى سره ونيول اودايمان سره دعمل هم پابند سول اولمونځ يى دپوره آدابو سره قائم كى دداسى خلگو په باره كى فرمايى چى الله ﷻ دخپل اصلاح كوونكو خلگو اجر نه ضائع كوى، نو كمو خلگوچى دايمان اوعمل دواړو فرائض ادا كړل اوخپله اصلاح يى وكړه نو د دوى اجر نه ضائع كيږى.

په دى آيت كى څوفائدى دفكر قابلى دى اول داچى دكتاب څخه مراد په دى كى هغه كتاب دى دكوم ذكر چى مخكى راغلى دى، يعنى تورات، اوداهم ممكنه ده چى هريو آسمانى كتاب تورات، انجيل اوقرآن ټول ورڅخه مراد وى.

دوهم داچى ددى آيت څخه معلومه سوه چى دالله ﷻ كتاب يوازى دخپل ځان سره په احتياط اوتعظيم ساتلو په ايښوولو هيڅ مقصدنه حاصليږى بلكه ددى داحكامو پابندى غواړى، شايد چى دى طرف ته داشارى كولو دپاره په دى آيت كى دكتاب اخيستو ياويلو ذكر نسته، كنه نود: يَاْخُذُوْنَ يا: يَقْرَءُوْنَ لفظ به واى، دلته د: يُمَسِّكُوْنَ لفظ اختيار سو چى معنى يى ده، په مضبوطى سره په پوره شان نيول، يعنى ددى احكامو تعميل كول.

دريمه خبره دفكر قابله داده چى دلته دتورات داحكامو دتعميل اوپابندى ذكر وو او دتورات حكمونه په سوونو دى دلته يى يوازى داقامت صلوٰة پرذكر بس والى وكى، په دى كى اشاره ده ددى خبرى طرف ته چى دكتاب الله په احكامو كى دټولو څخه زيات اهم اوښه اواعلى لمونځ دى دارنگه داچى دلمونځ پابندى دالله ﷻ دحكمونو دپابندى خاص ښانه اوعلامه هم ده چى ددى په ذريعه دفرمان بردار او نافرمانه پيژندنه كيدى سى اوددى په پابندى كى دا خاصيت هم دى چى كم سړى دلمانځه پابند سو، ده ته دالله ﷻ دنورو حكمونو پابندى هم آسانه سى اوچا چى دلمانځه پابندى ونه كړه دهغه څخه دنورو احكامو پابندى هم نه سى كيدى لكه چى په صحيح حديث دنبى كريم ﷺ ارشاد دى چى لمونځ ددين ستن ده پردى يى آبادى ولاړه ده چاچى داستنه قائمه كړه نوده دين قائم كى اوچاچى دا ونړوله نوگواكى ده دټول دين آبادى ونړوله، په دى وجه په دى كتاب كى د: وَالَّذِيْنَ يُمَسِّكُوْنَ بِالْكِتٰبِ څخه وروسته يى، وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وفرمايل اوداپى وښووله چى په كتاب سره تمسك كوونكى اوددى پابندى كوونكى به يوازى هغه خلك گڼل كيږى كم چى لمونځ سره دخپلو آدابو اوشرطونو په پابندى سره ادا كوى اوكم چى په لمانځه كى كوتاهى كوى، هغه هرڅومره وظائف چى وايى يامجاهدى كوى هغه دالله ﷻ په نزد هيڅ نه دى، كه څه هم دده څخه كشف او كرامات هم ښكاره كيږى.

تردى ځايه پورى دبنى اسرائيلو دوعدى ماتولو اوپه تورات كى په تحريف كولو باندى دوى ته دخبر

ورکولو بیان وو، ددی څخه وروسته په دوهم آیت کی دبنی اسرائیلو دیوی خاصی وعدی ذکر دی کمه چی ددوی څخه دتورات دحکمونو دپابندی کولوپه بیرولو سره ګواکی په زبردستی سره اخیستی وه چی ذکر یی په سورة بقره کی هم راغلی دی.

په دی آیت کی لفظ د، نَتَقْنَا د: نَتَق څخه مشتق دی چی معنی یی ده راکشول او لوړول، په سورة بقره کی ددی واقعی په ذکرکی لفظ د: رَفَعْنَا راغلی په دی وجه دلته هم حضرت ابن عباس ﷺ د، نَتَقْنَا تفسیر په. رَفَعْنَا سره کړي دی.

اولفظ د، ظُلَّةٌ د، ظِلَّةٌ (په معنی دسایی) څخه مشتق دی چی معنی یی ده سائبان، مګر لفظ دسائبان په عرف کی داسی شی ته ویل کیږی دکوم سایه چی پر سر لویږی مګردی پریو ستنه باندی قائم وی اوپه دی واقعه کی غر ددوی پرسر باندی معلق سوی وو، دسائبان په صورت کی نه وو، په دی وجه یی داپه حرف دتشبیه سره ذکر کړ، معنی دآیت دا ده چی هغه وخت هم دیادولو قابل دی کله چی مونږ دبنی اسرائیلو پرسرونو باندی غر لوړ زوړند کی نودوی داسی وګڼله چی اوس به پرمونږ غر را ولویږی، په دی حالت کی دوی ته وویل سوه چی خُذُوا مَآ اٰتَیْنٰکُمْ بِقُوَّةٍ یعنی مضبوط ونیسی دا احکام کوم چی مونږ تاسی ته درکړیدی اویاد کی دتورات هدایتونه چی تاسی دبدو عملونو اوبدو اخلاقو څخه منعه سی.

واقعه دا ده چی کله دبنی اسرائیلو دخواهش اوفرمائش مطابق حضرت موسیٰ ﷺ دالله ﷻ څخه کتاب اوشریعت وغوښتی اودحکم مطابق په دی سلسله کی دڅلویښتو شپو اعتکاف پرکوهِ طور باندی دکولو څخه وروسته دالله ﷻ داکتاب حاصل سو اوبنی اسرائیلو ته یی واوروی نوپه دی کی ډیر داسی احکام راغلل کوم چی د دوی دطبعیت اوآسانیو څخه خلاف وه چی دایی واوریدل نو انکار یی وکی چی زمونږ څخه خوپه دی احکامو باندی عمل نه سی کیدی، دغه وخت الله ﷻ جبرائیل امین ﷺ ته حکم وکی، هغه ﷺ کوه طور په دغه کلی باندی زوړندکی، په کوم کی چی بنی اسرائیل آباد وه، ددی رقبه په تاریخی روایتونو کی دری مربع میله بیان سوي ده، دغه شان دی خلګو مرګ مخامخ ولیدی نوټول پرسجده پریوتل او دتورات دحکمونو دپابندی وعده یی وکړه، لیکن ددی باوجود یی بیاهم بار بار خلاف ورزی کوله.

(په دین کي جبر او اکراه نسته ددی صحیح مطلب او دشبهي جواب)

دلته دا خبره دفکر قابله ده چی دقرآن کریم عام اعلان دی، لَآ اِکْرَاهَ فِی الدِّیْنِ یعنی په دین کی جبر او اکراه نسته چی څوک پرحق دین قبلولو باندی مجبوره کړل سی او ددی واقعی څخه ښکاره کیږی چی بنی اسرائیل یی پرقبلولو باندی مجبوره کړل لیکن که لږ فکر پر وسی نوفرق ښکاره دی، چی غیرِ مسلم داسلام پرقبلولو هیڅ څای او هیڅ کله نه دی مجبوره سوی، لیکن کم سړی چی مسلمان سی او داسلامی وعده میثاق پابند سی ددی څخه وروسته که دی داسلام داحکامو خلاف ورزی وکی نو پرده خامخا جبر کول کیږی او دخلاف ورزی په صورت کی سزا ورکول کیږی، په اسلامی تعزیراتو کی ډیری سزاګانی

دداسی خلګو دپاره مقرر دی، ددی څخه معلومه سوه چی د، لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ تعلق دغیرِ مسلمو سره دی، چی دوی په جبر سره نه سی مسلمانیدی ، اودبنی اسرائیلوپه دی واقعه کی یی څوك په اسلام قبلولوسره نه دی مجبوره کړی بلکه دی خلګودمسلمانیدوباوجود دتورات دحکمونودپابندی څخه انکار وکی په دی وجه پردوی جبر اواِکراه کول اوپابند کول یی د ، لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ څخه خلاف نه دی.

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْۢ بَنِيْٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُوْرِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ

او کله چی را ویستل ستا رب دانسان دشاګانو څخه د دوی اولاد

وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ ۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۭ قَالُوْا بَلٰى ۚۛ شَهِدْنَا ۚۛ

او اقرار یی پر وکی د دوی په خپلو ځانونو آیا زه ستاسی رب نه یم ؟ وییویل چی هو ! یی مونږ اقرارکوو

اَنْ تَقُوْلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غٰفِلِيْنَ ﴿۱۷۲﴾ لا

چی چیری ونه وایی دقیامت په ورځ چی مونږ خو ددی څخه خبر نه وو ،

اَوْ تَقُوْلُوْٓا اِنَّمَآ اَشْرَكَ اٰبَاۗؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنْۢ

یا دا ووایاست چی شرك خو را ایستلی وو زمونږ پلار نیکه زمونږ څخه مخکی اوزمونږخودهغوی اولاد وو

بَعْدِهِمْ ۚ اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿۱۷۳﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ

د دوی څخه وروسته ، نو آیا ته هلاکوی مونږ په هغه کار چی کړی دی ګمراهانو ، او دغه شان مونږ واضح

الْاٰيٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۱۷۴﴾

بیانوو آیتونه ددی دپاره چی دوی را وګرځی

لنډتفسیر: او (دوی ته دهغه وخت واقعه ذکر کړه) کله چی ستا رب (په عالم ارواح کی دحضرت آدم عليه السلام دشا څخه خودده اولاد او) دآدم عليه السلام داولاد دشا څخه ددوی اولاد را وایستل او (دوی ته مو پوهه ورکړه) ددوی څخه مو ددوی متعلق اقرار واخیستی چی آیازه ستاسی رب نه یم، ټولو (په دغه خدای ورکړی عقل سره دمعاملی حقیقت وپیژندی) جواب یی ورکی چی ولی نه یی (واقعی ته زمونږ رب یی، الله ﷻ هلته چی څومره ملائکی اومخلوقات حاضر وه، ټوله شاهدان کړل، دټولو دطرف څخه یی وفرمایل) مونږ ټول (ددی واقعی) شاهدان جوړیږو (اودا اقرار اوشهادت ټول) ددی دپاره وسو چی تاسی خلګ (یعنی

کوم چې په پاته کولو دتوحید اواختیارولو دشرك سزا پیدا کي) دقیامت په ورځ داسې ونه وایې چې مونږ خو ددې (توحید) څخه محض ناخبره وو یاداسې ووایې چې (اصل) شرك خو زمونږ مشرانو کړی وو اومونږ خو ددوی څخه وروسته ددوی په نسل کی راغلو (اوعادت خودا دی چې نسل په عقیدو اوخیالاتو کې دخپل اصل تابع وی، په دې وجه مونږ بې خطایو پس زمونږ پر کار باندې مونږته سزا نه راکول کیږي که وې نو لازمیږي چې ددغو مشرانو په خطا به مونږ ونیول سو) نو پس آیا ددغه غلطی لاري (را ایستونکو) والاوو په کار باندې ته مونږ په هلاکت کې اچوی (ددې اقرار اوشاهدۍ څخه وروسته تاسې عذرنه سې پیش کولی، بیاددې څخه وروسته ددې ټولو څخه وعده واخستل سوه چې داوعدهٔ به تاسې ته دپیغمبرانو په ذریعه سره دریادول کیږي، نوداسې وسوه، لکه چې دلته هم په اول کې د: اِذْ اَخَذَ دترجمې څخه معلومه سوه چې تاسې ته ددې واقعې دذکر کولو حکم وسو) او (په آخرکې هم دا یادګیرنه بیا دوباره کوی چې) مونږ دغه شان (خپل) آیتونه صفا صفا بیانوو (چې دوی ته ددې وعده کول معلوم سې) او ددې دپاره چې (دمعلومیدو څخه وروسته دشرك اونور څخه) دوی واپس سي.

معلومات اومسئلې

(دوعدې داَلستُ تفصیل اوددې تحقیق)

په دې آیتونو کې دهغه عظیم الشان عالم ګیر عهد اوپیمان ذکر دی، کوم چې دخالق اومخلوق بنده او معبودپه مینځ کې هغه وخت وسو کله چې مخلوق لادې جهان دکون اوفساد ته راغلی هم نه وو، کوم ته چې وعده دازل یا وعده داَلَسْتُ وایي.

الله ﷻ دټولو عالمونو خالق اومالك دی، مځکه اوآسمانونه اوددوی په مینځ کې او ددوی څخه ماسوا چې هرڅه دي دده مخلوق اوملك دی، نه پرده باندې دچا قانون چلیږي اونه دده پرڅه کار باندې دچا دڅه سوال کولو حق سته، لیکن ده محض په خپل فضل اوکرم سره دعالم نظام داسې جوړ کړي دی چې دهرشي یوه قاعده اوقانون دی، دقانون موافق دچلیدونکو دپاره هرقسم دهمیشه همیشه راحت او دخلاف ورزی کوونکو دپاره هرقسم عذاب مقرر دی.

بیاخلاف ورزی کوونکو مجرمانو ته دسزا ورکولو دپاره دده ذاتی احاطه کوونکی علم کافي وو، کوم چې دعالم یوه ذره قدر ورڅخه هم دباندې نه ده اوده ته ښکاره اوپټ ټول عملونه اوکارونه بلکه دزړونو پټې ارادې هم بالکل ښکاره دي، په دې وجه هیڅ ضرورت نه وو چې نګران پر مقررکې عملنامې ولیکل سي عملونه ټول کړل سي اوشاهدان پر ودرول سي، لیکن ده خالص په خپل فضل اوکرم سره داهم وغوښتله چې چاته ترهغه وخته پورې سزا ورنه کې، ترڅو چې لیکل سوی ثبوت او دناقابلِ انکار شهادتونوپه ذریعه دده جرم دده په مخکې داسې ښکاره نه کې چې دوی په خپله هم دخپل ځان دمجرم کیدو اقرار وکې اوخپل ځان دسزا مستحق وګڼي، ددې دپاره یې دهر انسان سره دده دقول اوعمل لیکونکې ملائکې مقررې کړي: مَا یَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلاَّ لَدَیْهِ رَقِیْبٌ عَتِیْدٌ یعني یوه کلمه دانسان دژبې څخه

نه وي وتلي چي په هغه دالله ﷻ دطرف څخه نگراني کوونکي ملايکه مقرره نه وي. اوفرمايي: كُلُّ صَغِيْرٍ وَكَبِيْرٍ مُسْتَطَرٌ يعني دانسان هر کوچني او لوی کار ليکل سويدی، بيابه په محشرکی ميزان دعدل ودروی دانسان نيك اوبد عملونه به تلل کيږي که دنيکيو پله درنه سوه نو نجات به پيدا کي اوکه دگناهونو اوجرمونو پله درنه سوه نوپه عذاب کی به گرفتار سي.

ددی څخه علاوه کله چي داحکم الحاکمين عام دربار په محشرکی قائم سی نو پر هريوه عمل باندی به شاهدان هم اخيستل کيږي، ځيني مجرمان به شاهدان دروغ کی نودده لاسونه اوپښې اونور ټول اندامونه اومځکه اومکان په کم چي يي دغه کارونه کړي وي، شاهدی به کوي، داټول به دالله ﷻ په حکم گو يا سی صحيح صحيح واقعات به بيان کی، ترديء پوری چي مجرمانو ته به دانکار اودروغ کولو هيڅ موقع پاته نه سي دوی به اعتراف اواقرارو کی فَاعْتَرَفُوْا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِّاَصْحٰبِ السَّعِيْرِ بيا دمشفق اومهربانه مالك دعدل او انصاف پرنظام قائمولو بس والي نه دی کړی اوددنيا دحکومتونوپه شان يي يوه قاعده اوقانون دوی لره يوازی نه دی ورکړی بلکه دقانون سره سره يي دتربيت يونظام هم قائم کړي دی.

لکه چي بغير دتشبيه څخه يومشفق پلار دخپلو کورنيو معاملاتو دصحيح ساتلو دپاره اوخپل أهل اوعيال ته دتهذيب اوادب ښوولو دپاره يو کورني قانون اوقاعده جوړ وي چي کوم سړي ددی خلاف وکی، هغه ته به سزا حاصله سی، مگر دده شفقت او مهرباني دی دی ته هم تياروی چي يو داسی انتظام وکی چي دهغه په سبب په دوی کی څوك دسزا مستحق نه سی بلکه ټول دهغه قاعدی مطابق چليږي، دکوچني دپاره که سهار مکتب ته دتلو هدايت اوددی څخه په خلاف کولو باندی يی سزا مقرره کړي ده نو پلار سهار ددی هم فکر کوی چي کوچني ددی کار دپاره دوخت څخه مخکی تيار سی، درب العٰلمين رحمت پرخپل مخلوق باندی دمور اوپلار درحمت اوشفقت څخه ډير زيات دی، په دی وجه ده خپل کتاب محضی دقانون او تعزيراتو کتاب نه دی جوړ کړی، بلکه يوه هدايت نامه يی جوړه کړي ده او دهريو قانون سره يی داسی طريقی هم ښوولی دی چي دهغو په ذريعه په قانون باندی عمل آسانيږي.

ددی پالونکی ربوبيتی نظام په تقاضی سره يی خپل انبياء عليهم السلام راوليږل او ددوی سره يی آسمانی هدايت نامی را وليږلی، دملايکو يو ډير لوی تعداد يی دنيکيو طرف ته دهدايت کولو اومدد کولودپاره مقرر کی.

ددی پالونکی تربيت کوونکی ربوبيتی نظام يوه تقاضا داهم وه، چي دهر قوم اوهر فرد دغفلت څخه دبيدارولو او دخپل رب کريم يادولو دپاره مختلف قسم سامان پيداکی، دمځکی او آسمان پرټولو مخلوقاتو او دشپی او ورځی په اَدلُون بَدلُون اوپه خپله دانسان دخپل وجود په کائناتو کی دځان يادولو داسی نښانی ايښی دی چي که لږ غوندی دهوش څخه کار واخيستل سی، نوهيڅ وخت به هم خپل مالك هير نسی: وَفِي الْاَرْضِ اٰيٰتٌ لِّلْمُوْقِنِيْنَ، وَفِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ، يعني په مځکه کی ديقين کوونکو دپاره زمونږ نښانی دی اوپه خپله ستاسی په وجود کی هم، آيا بيا هم تاسی نه وينی، دغه ډول دغافل

انسان دبیدارولو اوپر نیك عمل باندی دلګولو دپاره یو داسی نظام رب العٰلمین داهم فرمایلی دی چی دافرادو جماعتونو اوقومونو څخه یی په مختلفو اوقاتو اوحالاتوکی دخپلو انبیاوو علیهم السلام په ذریعه عهد او پیمان واخیستی، دوی یی دقانون دپابندی دپاره تیار کړل.

دقرآن مجید په ډیرو آیتونوکی دډیرو وعدو او میثاقونو ذکر سوی دی کم چی دمختلفو جماعتونو څخه په مختلفو وختونو اوحالاتو کی اخیستل سوي دی دانبیاء علیهم السلام څخه یی وعده واخیسته چی څه دوی ته دالله ﷻ دطرف څخه درسالت پیغام حاصل سی ، دوی به یی خپلو خپلو امتونوته خامخا رسوی په دی کی به دوی دچا څخه دڅه خطری اوملامتی اوسپکاوی فکر نه کوی، دالله ﷻ دی پاك جماعت دخپلی دی وعدی پوره حق ادا کی درسالت دپیغام په رسولوکی یی خپل هرڅه قربان کړل، دغه شان دهر رسول اونبی دامت څخه ددی وعده واخیستل سوه چی دوی به دخپلو خپلو انبیاوو تابعداری کوی، بیاپه خاصو خاصو مهمو معاملوکی په خصوصیت سره ددی په پوره کولوکی دخپلو ټولو طاقتونو صرف کولو وعده واخیستل سوه کومه چی ځینو پوره کړه او ځینو نه.

په دی وعدوکی یوه مهمه وعده هغه ده کومه چی دټولو انبیاوو علیهم السلام څخه زمونږ دنبی کریم ﷺ په باره کی اخیستل سوي ده چی ټول انبیاء علیهم السلام به دنبی امی خاتم الانبیاء ﷺ تابعداری کوی اوکله چی موقع پیداکی نومددبه یی کوی چی ذکریی په دی آیت کی دی ، وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَآ اٰتَيْتُكُمْ مِّنْ كِتٰبٍ وَّحِكْمَةٍ دا ټولی وعدی او میثاقونه دالله ﷻ دکامل رحمت مظاهر دی او مقصد ددی دا دی چی انسان کوم چی ډیر هیروونکی دی اکثره ورڅخه خپل فرائض هیر سی نو دوی یی بار بار ددی وعدو په ذریعه هوښیار کړل ، چی دوی ددی په خلاف ورزی کولو سره په هلاکت ونه لویږی.

دبیعت اخیستو حقیقت: په انبیاء علیهم السلام او د دوی په نائبینو عالمانو او مشائخوکی هم کوم چی دبیعت اخیستو دستور دی ، دغه هم ددی الٰهی سنتو تابعداری ده ، په خپله نبی کریم ﷺ په ډیرو معاملوکی داصحابو کرامو رضی الله عنهم څخه بیعت اخیستی دی چی په دی کی دبیعت رضوان ذکر په قرآن شریف کی په دی الفاظو سره موجود دی ، لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ، یعنی الله ﷻ راضی سو دهغو خلګو څخه چاچی تریوی خاصی درختی لاندی ستا پرلاسونو باندی بیعت وکی، دهجرت څخه مخکی دمدینی دانصارو بیعت عقبه هم ددی قسم وعدو څخه دی، دډیرو صحابه کرامو رضی الله عنهم څخه یی دایمان اوعمل صالح پرپابندی باندی بیعت واخیستی په صوفیاء کرامو کی چی کم بیعت رواج دی هغه هم دایمان اوعمل صالح پرپابندی او دګناهونو څخه په ځان ساتلو باندی وعده ده اوهم دغه دالٰهی سنتو او دانبیاوو علیهم السلام دسنتو تابعداری ده ، په دی وجه په دی کی خاص برکتونه دی چی انسان ته وربانذی دګناهونو څخه دمحفوظ کیدو او دشرعی حکمونو په ځای کولو همت اوتوفیق زیاتیږی.

دبیعت دحقیقت معلومیدو څخه دا هم واضحه سوه چی لکه څنګه چی په عامو جاهلانوکی دبیعت رواج دی چی دیوبزرګ په لاس کی لاس کښیږدی اودغه دنجات دپاره کافی ګنی ، دا سراسر جهالت دی ،

بیعت دیوی وعدی نوم دی ددی فائده هله حاصلیږی کله چې داوعده عملاً پوره سی کنه دتاوان خطره ده دسورهٔ اعراف په تیرو آیتونو کی دهغو وعدو ذکر وو کم چې دبنی اسرائیلو څخه دتورات دحکمونو دپابندی په سلسله کی اخیستل سوی وی اوپه دی ذکر سوو آیتونو کی دهغه عالم گیری وعدی بیان دی، کمه چې دحضرت آدم . دټول اولاد څخه دی، دنیاته ترراتلو هم مخکی په ازل کی اخیستل سوی وه، کمه چې په عامو ژبو کی دوعدی اَلَسْتُ په نوم سره مشهوره ده .

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيْ آدَمَ مِنْ ظُهُوْرِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ الآية .

په دی آیتونو کی دآدم ﷺ داولاد دپاره لفظ دذُرِّيَّة استعمال سوي دی ، امام راغب اصفهانی رحمه الله فرمايي چې دالفظ په اصل کی دلفظ ، ذَرَءَ څخه مشتق دی چې معنٰی يی ده پيدا کول، په قرآن کريم کی څو ځايه دا لفظ ددی معنی دپاره استعمال سوي دی ، وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيْرًا اونور، په دی وجه دذریت لفظی ترجمه مخلوق سوه، په دی لفظ سره اشاره وسوه چې داوعده دهغو ټولو خلکو دپاره عامه اوشامله وه کم چې دحضرت آدم . په واسطه سره په دی دنیا کی پيدا کول کيږي .

دحدیثو په روایتونو کی دازل ددی وعدی څه زيات تفصيلات راغلی دی، امام مالك، ابوداود ، ترمذی اوامام احمد په روایت دمسلم بن یسار ﷺ نقل کړي دی چې څو کسانو دحضرت فاروق اعظم ﷺ څخه ددی آیت دمطلب پوښتنه وکړه نو دوی وفرمایل چې دنبی کريم ﷺ څخه ددی آیت دمطلب پوښتنه سوی وه نو دهغوی څخه چې ماکوم جواب اوریدلی دی هغه دا دی چې .

الله ﷻ اول حضرت آدم ﷺ پيدا کی بیایی خپل لاس دقدرت دهغه پر شا راکش کی نو دهغه دشا څخه چې کوم نيك انسان پيدا کيدونکی وه هغه ورڅخه راووتل نو ويی فرمایل چې دوی ما دجنت دپاره پيدا کړي دی او دوی به دجنت کارکوی ، بیایی دوهم وار دهغه پرشا خپل دقدرت لاس راتیر کی، نوځومره بدکرداره گناهگاره انسانان چې دده په نسل کی پيدا کيدونکی وه، هغه ورڅخه راووتل اوويی فرمایل چې دوی ماددوږخ دپاره پيدا کړيدی اودوی به دوږخ ته دتللو کارونه کوی په اصحابو ﷺ کی يوسړی عرض وکی یارسول الله ﷺ کله چې دمخکی څخه جنتیان او دوږخیان مقرر سوی دی، نوبیا دعمل کولو مقصد څه دی ؟ ده ﷺ وفرمایل ، چې کله الله ﷻ څوك دجنت دپاره پيداکړی وی نوهغه به عمل هم دجنتیانو کوی ، تردی چې دده خاتمه به هم پریو داسی کار باندی وسی چې هغه به دجنتیانو کار وی او کله چې الله ﷻ څوك د دوږخ دپاره پيدا کړی وی نودی لگیا هم د دوږخیانو په کارکی وی تردی چې خاتمه به یی هم پر یو داسی کار وسی چې د دوږخیانو کار به کوی .

مطلب دا دی چې کله انسان ته معلومه نه ده چې دی په کومه طبقه کی داخل دی نوده لره خپل طاقتونه او اختيارات په داسی کارونوکی خرڅ کول په کار دی ، کوم چې دجنتیانو کار دی او هم دا اُميد ساتل په کار دی چې دی به د دوی څخه وی .

او دامام احمد په روایت کی دا مضمون په روایت دحضرت ابودرداء ﷺ نقل دی په دی کی دومره نوره

زياته ده چې اول وارکوم خلک دحضرت آدم ﷺ دشا څخه راووتل هغه دسپين رنګ وه، کومو ته چې يې جنتيان وويل او د دوهم وار راوتونکی دتور رنګ وه، کومو ته چې يې دوږخيان وويل.

او په ترمذي کې دا مضمون په روايت دابوهريره ﷺ نقل دی ، په دې کې دا هم دی چې دغه ډول تر قيامته پورې پيدا کيدونکی دحضرت آدم ﷺ اولاد کوم چې په ظهور کنبې راغلل ، په دوی کې دهريوه په تندي يو خاص قسم برينبنا وه.

اوس دفکر طلب دا ده چې په دې احاديثوکې خو دذرية دحضرت آدم ﷺ دشا څخه درا ايستلو ذکر دی ، تطبيق ددې دا دی چې دحضرت آدم ﷺ دشا څخه هغه خلګ را وايستل سول کوم چې بلا واسطې دحضرت آدم ﷺ څخه پيدا کيدونکي وه، بيا يې دهغه ددغه نسل دشاګانو څخه نور او دغه شان په کوم ترتيب چې په دې دنيا کې دآدم ﷺ اولاد پيدا کيدونکي وو، په دغه ترتيب سره يې د دوی دشاګانو څخه را وايستل ، په حديث کې دټولو دحضرت آدم ﷺ دشا څخه درا ايستلو مطلب هم دا دی چې دحضرت آدم ﷺ څخه دده اولاد بيا ددغه اولاده څخه د دوی اولاد په ترتيب سره پيدا سو، په قرآن کريم کې دحضرت آدم ﷺ دټول اولاد څخه دخپل رب والي په اقرار اخيستوکې دی طرف ته هم اشاره ليدل کيږي چې دغه اولاد دآدم ﷺ کوم چې دغه وخت دشاګانو څخه را وايستل سو، يوازې ارواحان نه وه ، بلکه دروح او جسم يو داسې مرکب ووکوم چې دجسم د ډيرو بارکو اجزاؤ څخه جوړسوی وو، ځکه چې دربوبيت اوتربيت ضرورت زيات ترهغه ځای وی کوم ځای چې جسم او روح مرکب وی اوکوم ته چې ډير حال څخه بل حال ته ترقی کول وی، دروحونو دا شان نه دی، دوی خو داول څخه ترآخره پورې پريو حال باندې وی، ددې څخه علاوه په ذکر سوو احاديثو کې کوم چې د دوی رنګونه سپين او تور ذکر دي يا يې دتنديو برينبنيدل ذکر دی ، ددې څخه همدا معلوميږي چې يوازې روحونه بې له جسمونو څخه نه وه، کنې دروح خو څه رنګ نه وی، دا صفتونه دجسم سره تعلق لري.

او په دې کې څه تعجب نه سی کيدی چې ترقيامته پورې پيدا کيدونکی انسانان په يوځای کې څنګه ځای سول، ځکه چې دحضرت ابودرداء ﷺ په ذکرسوی حديث کې ددې وضاحت هم دی چې دغه وخت کوم اولاد چې دحضرت آدم ﷺ دشا څخه را وايستل سو، هغوی په خپل دې ډول اوډال سره نه وه په کوم کې چې به دوی دنيا ته راتلل ، بلکه دسرکي ميږيو په شکل کې وه، او په دې سائنسي دور کې خو يو پوه انسان ته هم په دې کې څه تعجب اواشکال نه سی راتلی چې دومره غټ بدن والا انسان دميږي په شکل کې څنګه ښکاره سو نن خو ټول نظام شمسي دايتم په يوه ذره کې دځای کولو تجربې کيږي ، او دفلم په ذريعه تر لويو لا لوی شي ديوی نقطې په مقدارکې اينبوول کيږي، نوالله ﷻ ته داڅه مشکله ده چې ددغه وعدې اوميثاق په وخت کې يې ټولو انسانانو ته دکوچنيو کوچنيو ميږيو په شکلونو کې وجودونه ورکړي وي.

دوعدې اَلَستُ متعلق څو سوالونه او جوابونه : ددې عهدِ ازل متعلق څوشيان نور قابل دي ، اول دا چې

داوعده اواقرار کوم ځای اوځه وخت واخیستل سو؟ دوهم داچې کله اقرارپه داسې حال کې واخیستل سو چې دحضرت آدم ﷵ څخه ماسوا بل انسان پیدا سوی هم نه وو، نودوی ته داعقل اوعلم څنګه حاصل سو چې دوی الله ﷻ وپیژنی اودده درب والی اقرار وکی ځکه چې درب والی اقرار هغه کولی سی چا چې شان دتربیت لیدلی وی اودا لیدل په دې دنیا کې ترپیدا کیدو وروسته کیدی سی، اولنی سوال چې داوعده اواقرار کوم ځای اوپه څه وخت کې واخیستل سو ؟ ددې متعلق دقرآن دتفسیر کوونکی حضرت عبد الله بن عباس ﷺ څخه په قوی سند سره چې کم روایت امام احمد، نسائي اوحاکم نقل کړي دی، هغه دادی چې دا وعده او اقرار هغه وخت واخیستل سوکله چې حضرت آدم ﷵ دجنت څخه مځکې ته راکښته سو، اومقام ددې اقرار وادي نعمان دی کوم چې دمیدانِ عرفات په نوم سره معلوم او مشهور دی (تفسیر مظهری)

پاته سو دوهم سوال چې دا نوی مخلوق کوم ته چې لا تراوسه عنصری وجود هم پوره نه وو ورکول سوی هغه څه پوهیږي چې زمونږ څوك پیدا کوونکی او پروردګار سته، په داسې حالت کې دده څخه پوښتنه کول هم یوقسم ناقابل برداشت تکلیف دی اوهغه به جواب څه ورکول سی ؟ ددې جواب دا دی چې خالق کائنات چاچې په خپل کامل قدرت سره ټول انسانان دیوی ذری په صورت کې پیدا کړل، دهغه دپاره داڅه مشکله ده چې هغه ورلره دغه وخت شعور، فهم اوعقل هم په قدر دضرورت ورکړی وی اودا حقیقت دی چې الله ﷻ په دې مختصر غوندی وجود کې دانسان ټول قوتونه جمعه کړی وه چې په دې کې ترټولو لوی قوت دعقل او شعور دی.

دانسان په خپل وجودکې دالله ﷻ دلویی اوقدر هغه بې شمیره نښانې دی، په کومو چې لږ غوندی فکر کوونکی دالله ﷻ دپیژندو څخه غافل نه سی پاته کیدی، دقرآن کریم ارشاد دی، وَفِي الْاَرْضِ اٰيٰتٌ لِّلْمُوْقِنِيْنَ، وَفِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ، یعنی په مځکه کې دالله ﷻ نښانې دی، دپوهیدونکو دپاره اوپه خپله ستاسې په بدن کې هم، آیا بیا هم تاسې نه ګوری؟

دلته یو دریم سوال داهم پیدا کیدی سی، چې دا ازلی عهد اوپیمان که هر څومره یقینی اوصحیح هم وی مګرکم ازکم داخو ټولوته معلومه ده چې دی دنیاته ترراتلو وروسته داوعده هیچاته هم یاده نه ده نوبیا دوعدې فائده څه سوه ؟ ددې جواب دادی چې اول خوپه دې نوع دانسان کې ډیر داسې افراد هم سته کومو چې دا اقرار کړي دی چې مونږته دغه وعده په پوره شان سره یاده ده حضرت ذو النون مصری فرمایي چې داوعده اومیثاق ماته داسې یاددی لکه چې ګواکی داوخت یې زه اورم او ځینو خو تر دی پوری ویلی دی چې ماته دا هم یاد دی چې څه وخت دا اقرار واخیستل سو، زما خوا اوشاته کوم کوم خلګ موجود وه، البته دابنکاره خبره ده چې داسې افراد دشاذ اونادر په درجه کې دی، په دې وجه دعامو خلګو دپوهیدو خبره داده چې ډیر کارونه داسې وی چې خاص اثر لری برابره خبره ده که هغه کار چاته یادوی اوکه نه، بلکه خبریې ورته هم نه وی، مګر هغه خپل اثر کوی دا وعده او اقرار هم داسې دی

چې په اصل کې دې اقرار دهر انسان په زړه کې دحق دمعرفت تخم کرلی دی ، کوم چې په کښې پرورش پیدا کې برابره خبره ده که دې ورڅخه خبر وی او که نه، اودا ددې تخم ګلونه اومیوه ده چې دهر انسان په فطرت کې دالله ﷻ محبت اوعظمت پیدا کیږي، برابره خبره ده که ددې ظهور دبت پرستی او مخلوق پرستی به غلطه پیرایه کې وی هغه څو بدنصیبه خلګ دکمو فطرت چې مسخه سی ددوی دعقل ذائقه خرابه سی اوخوږ اوتریخ نه پیژني، ددوی څخه علاوه ددنیا په اربونو انسانان دالله ﷻ دخیال اوعظمت څخه خالي نه دی، بیا برابره خبره ده که په مادي خواهشاتوکې اخته سی یاپه یوه ګمراه چاپیریال کې ولویږي اوهیر یې کی.

دنبي کریم ﷺ ارشاد دی : كُلُّ مَوْلُوْدٍ يُوْلَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ اوپه ځینو روایتونو کې دی: عَلٰى هٰذِهِ الْمِلَّةِ (بخاري اومسلم) یعنی هریو پیدا کیدونکی پردین فطرت یعنی اسلام باندی پیدا کیږي، بیا دده مور اوپلار دی په نورو خیالاتوکې اخته کوي.

او دصحیح مسلم په یوحدیث کې دي چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي چې الله ﷻ فرمایي چې ماخپل بندګان حنیف یعنی دیوه خدای منونکی پیدا کړي دی ، بیاشیطانان په دوی پسی سول او دوی یې دصحیح لاري څخه بوتلل.

دغه ډول خاص اثر لرونکی ډیرعملونه اوخبری دي چې په دې دنیا کې هم دانبیاوو علیهم السلام په تعلیم سره جاري دي، نو دهغو اثر دادی چې که څوك په دې باندی پوهیږي او که نه، اویادوی یې او که نه، خوهغوی په هرحال خپل کار اوخپل اثر ښکاره کوي.

مثلاً دکوچنی پیدا کیدوپه وخت کې دده په راسته غوږکې آذان اوپه چپه غوږکې داقامت اوتکبیر کول کوم سنت چې هرمسلمان پیژني ، او الحمد لله چې په ټوله عام اسلام کې جاري دی که څه هم چې کوچنی نه دکلموپه معنی پوهیږي اونه ترلوئیدو وروسته دده یادوی چې زماپه غوږونو کې څه الفاظ ویل سوي وه، ددې حکمت خو دادی چې ددې په ذریعه دغه ازلی اقرار ته قوت رسوی دغوږونو پر لاره باندی په زړه کې دایمان تخم کرل کیږي اوددې دا اثر لیدل کیږي چې دلوئیدو څخه وروسته که څه هم دی داسلام او اسلامیاتو څخه هرڅومره لیری وی، مګر خپل ځان ته مسلمان وایی او دمسلمانانو دفهرست څخه وتل انتهایي بد ګنی، دغه شان کم خلګ چې دقرآن په ژبه باندی نه پوهیږي، دوی ته هم دقرآن دتلاوت حکم شاید پر دې حکمت باندی مبنی دی چې ددې څخه هم کم از کم دا پته فائده ضرور رسیږي چې دانسان په زړه کې دایمان نور تازه کیږي.

په دې وجه دآیت په آخرکې ارشاد فرمایي اَنْ تَقُوْلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غٰفِلِيْنَ یعنی دا اقرار مونږ څکه اخیستی دی چې تاسی دقیامت په ورځ داسی ونه وایاست چې مونږخوددې څخه ناخبره وو، اشاره ددې خبری طرف ته ده چې ددې ازلی سوال اوجواب څخه ستاسی په زړونوکې دایمان بنیاد داسی قائم سی چې که لږ غونډی دغوراوفکرڅخه کارواخلی نودالله ﷻ درب والی داقرارڅخه بغیربه څه چاره پاته نه سی

ددی څخه وروسته په دوهم آیت کی ارشاد فرمایی: أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ : یعنی دا اقرار مونږ په دی وجه هم اخیستی دی چی بیا تاسی دقیامت په ورځ داعذر ونه کی چی شرك اوبت پرستی خو په اصل کی زمونږ مشرانو اختیار کړی وه اومونږ خو ددوی څخه وروسته ددوی اولاد وو، کره او کوټه، صحیح اوغلط راته نه وو معلوم په دی وجه مشرانو چی څه کول مونږ هم هغه اختیار کړل نو دمشرانو دجرم سزا مونږ ته ولی راکول کیږی، الله ﷻ وښوولہ چی دنورو دکار سزا تاسی ته نه ده درکول سوی بلکه په خپله ستاسی دغفلت سزا ده، څکه چی دی ازلی اقرار په انسان کی دیو داسی عقل او بصیرت تخم غورزولی وو، چی که دلږ غور اوفکر څخه یی کار اخیستی وی نو په دومره خبره باندی ځان پوهول هیڅ مشکل نه وو چی دا دډبری بت کم چی مونږ په خپلو لاسو تراشلی دی یا اور او اوبه او درخته یایو انسان په دی کی هیڅ شی هم داسی نه دی چی هغه یو انسان خپل پیدا کوونکی او پروردگار یاحاجت روا او مشکل کشا وګڼی، په دریم آیت کی ددی مضمون بیان داسی راغلی دی ، وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ یعنی مونږ دغه ډول خپلی نښانی ښکاره ښکاره بیانوو چی خلک دغفلت اوعناد څخه راوګرځی، مراد دادی چی که لږهم دالله ﷻ په آیتونو کی فکر وکی نو ددی وعدی اومیثاق طرف ته به راوګرځی کوم چی په ازل کی سوی وه ، یعنی دالله ﷻ درب والی اقرار به وکی او ددی په نتیجه کی به دهغه عبادت لازم وګڼی ، او فرمان برداری به اختیار کی.

وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱلَّذِىٓ ءَاتَيْنَٰهُ ءَايَٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ ٱلشَّيْطَٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾

او واوروه دوی ته حال دهغه سړی چالره چی ورکړی وو مونږ خپل آیتونه بیاهغه پاته کړل هغه بیا وروپسی سو شیطان نو سو دی دګمراهانو څخه ،

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخْلَدَ إِلَى ٱلْأَرْضِ وَٱتَّبَعَ

او که مونږ غوښتلی نو پورته کړی به وای ورباندی مونږ دده مرتبه لیکن وغورځیدی مځکی ته او وروپسی

هَوَىٰهُ ۚ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ ٱلْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ

سو دخپلو خواهشونو نو دده حال داسی دی لکه سپی ، په ده کی بار اچوی نو هم هو کیږی ،

تَتْرُكْهُ يَلْهَث ۚ ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۚ

او که پریږدی یی نو هم هو کیږی، دا مثال دی دهغه قوم چا چی دروا غجن کړل زمونږ آیتونه ،

فَٱقْصُصِ ٱلْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَآءَ مَثَلًا ٱلْقَوْمُ

نو بیان کره دا حال ددی دپاره چی دوی فکر وکړی ، بد مثال دی دهغو خلقو

الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۷۷﴾

چی دروغجن یی کړل زمونږ آیتونه او دوی خپل نقصان کوی

لنډتفسير: او دی خلګوته (دعبرت دپاره) دهغه سړی حال واوروه چی ده ته مونږ خپل آیتونه ورکړل (یعنی علم داحکامو مو ورکی) بیا هغه ددی (آیتونو) څخه بالکل ووتی بیا شیطان په هغه پسی ولګیدی وروسته (هغه په ګمراه خلګوکی داخل سو اوکه مونږ غوښتلی نوده ته به مو ددی آیتونو (په مقتضا دعمل کولو) په برکت مرتبه لوړه کړی وای (یعنی که ده په دغه آیتونو عمل کولی چی ددی سره قضا او قدر تړل سوی معلوم کاردی نودده دقبولیت مرتبه به زیاته سوی وای) لیکن دی ددنیا طرف ته مائل سو او (ددی میلان په سبب) دخپل نفسانی خواهش پیروی یی شروع کړه (اوپه آیتونو او حکمونو یی عمل پرینښووی) پس (دآیتونو په پرینښوولو چی کمه پریشانی اوهمیشه ذلت دده نصیب سوپه دی اعتبار سره) دده حالت دسپی په شان سو چی که ته پرده حمله کوی (او وهی او باسی یی) نوهم هو کیږی اوکه دی (دده پرحالت) پرېږدی نوهم هو کیږی (په هیڅ حالت کی هم ده ته راحت نسته، دغه شان دغه سړی په ذلت کی خو دسپی په شان سو اوپه پریشانی کی دسپی په دی صفت کی شریک سو، پس څه رنګه چی ددی سړی حالت سو) داحالت (په عام طور) دهغه خلګو دی کم چی زمونږ آیتونه (چی پرتوحید اورسالت دلالت کوی) دروغ کړل (چی دحق تر واضح کیدو وروسته محض دخواهشاتو په سبب حق پرېږدی) پس ته داحال بیان کړه، شاید دغه خلګ (دا واوری) څه سوچ وکی (په حقیقت کی) دهغو خلګو حالت هم ناکاره دی کم چی زمونږ آیتونه (چی پرتوحید اورسالت دلالت کوی) دروغ کوی او (په دی دروغ کولو سره) دوی خپل نقصان کوی.

معلومات اومسئلي: په دی ذکر سوو آیتونوکی دبنی اسرائیلو یوه عبرتناکه قصه ذکرده چی په دی کی دبنی اسرآئیلو دیولوی عالم اومشهور پیشوا دعلم اومعرفت په اعلی معیار کیدو څخه وروسته ناڅاپه دګمراه او مردود کیدو واقعه داسبابو سره بیان سوي ده ، په دی کی ډیر عبرتونه دی.

اومناسبت ددی واقعی دتیرو آیتونو سره دا دی چی په دغو کی دوعدی او میثاق ذکر وو کوم چی په ازل کی الله ﷻ دټولو انسانانو څخه اوبیاپه خاصو خاصو حالاتو کی دخاصو خاصو قومونو یهودو اونصاراوو اونورو څخه اخیستل سوی وو، اوپه ذکر سوو آیتونوکی ددی هم ذکر راغلی وو چی په وعده کوونکو کی ډیر خلګ په دی وعده قائم پاته نسول، لکه یهودو چی دحضرت خاتم الانبیاء ﷺ دی دنیا ته تر تشریف راوړلو مخکی دده ﷺ دراتلو انتظار کوی اودده ﷺ صفتونه به یی خلګو ته بیانول اوتصدیق به یی ورلره کوی مګرکله چی نبی کریم ﷺ مبعوث سونو ددنیا دذلیلو غرضونوپه خاطر پرده ﷺ دایمان راوړو اوتابعداری کولو څخه راوګرځیده .

(دبني اسرآئيلو ديو عالم او پيشوا دگمراهي عبرتناکه واقعه)

په دې آيتونوکې نبي کريم ﷺ ته حکم کيږي چې ته خپل قوم ته داواقعه واوره په کومه کې چې دبني اسرآئيلو ديو لوی عالم اومشهور پيشوا داسې حال چې دعروج څخه وروسته دزوال او دهدايت څخه وروسته يې دگمراهۍ ذکر دی چې دلوی علم اوپوره معرفت حاصليدو باوجود کله چې نفساني غرضونه پرده غالب سول نو دغه ټول علم او معرفت اومقبوليت يې ختم سو او ذليل او خوار سو.

په قرآن کې ددې سړي نوم اوتشخص ذکرنه دی، دتفسير داامامانو اصحابو ﷺ او تابعينو ﷫ څخه په دې باره کې مختلف روايتونه ذکر دي، په دې کې زيات مشهور او دجمهورو په نزد داعتماد قابل روايت هغه دی کوم چې حضرت ابن مردويه دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه نقل کړي دی چې ددې سړي نوم بلعم بن باعوراء دی، دی دشام دملك بيت المقدس ته نژدې دکنعان اوسيدونکی وو، اوپه يوروايت کې دي چې دبني اسرائيلو څخه وو، دالله ﷻ دخينو کتابونو علم ده ته حاصل وو، په قرآن کريم کې چې يې کوم دده په صفت کې، اَلَّذِىٓ اٰتَيۡنٰهُ اٰيٰتِنَا فرمايلي دي ددې څخه ددې علم طرف ته اشاره ده، کله چې دفرعون دغرقيدو اومصر فتح کيدو څخه وروسته حضرت موسیٰ ﷺ اوبني اسرائيلو ته دجبارينو سره دجهادکولو حکم حاصل سو او جبارينو وليدل چې حضرت موسیٰ ﷺ دټولو بني اسرائيلو دلښکر سره را ورسيدی او ددوی دمقابل فرعون او دده دقوم غرقيدل دوی ته دمخکې څخه معلوم سوي وه، نو د دوی سره فکر سو اوجمعه سول بلعم بن باعوراء ته راغلل او ويې ويل چې حضرت موسیٰ ﷺ سخت سړی دی او دده سره ډير لښکر دی او هغه ددې دپاره راغلی دی چې مونږ دخپل ملك څخه وباسي ته الله ﷻ ته داسې سوال وکه چې دی زمونږ دمقابلې څخه واپس کی، وجه داوه چې بلعم بن باعوراء ته اسم اعظم معلوم وو، ده چې به ددې په ذريعه کومه دعا کوله هغه به قبليده.

بلعم وويل چې افسوس دی تاسې داڅه خبره کوی، هغه دالله ﷻ نبي دی دهغه سره دالله ﷻ ملائکې دي، زه دهغه خلاف ښرا څنگه کولی سم حال دادی چې دهغه دالله ﷻ سره چې کوم مقام دی هغه هم زه پيژنم که زه داسې دعا وکړم نو زما دين او دنيا به دواړه تباه سي، دی خلگو ډير منت او زاري وکړی، نوبلعم وويل چې ښه ده، زه به دخپل رب څخه په دې معامله کې معلومه کړم چې دداسې دعا کولو اجازت سته اوکه نه؟ ده دخپل معمول مطابق دمعلومولو دپاره استخاره يا بل عمل وکی، په خوب کې ده ته وښوول سوه چې هيڅکله داسې ونه کې ده قوم ته وويل چې زه دښيرو کولو څخه منعه سوم، دغه وخت دجبارينو قوم بلعم ته يو لويه ډالۍ وړاندې کړه چې په حقيقت کې رشوت وو، ده ډالۍ قبوله کړه نوبيا دقوم خلگ په ده پسې سول چې ته خامخا داکار وکه اوبې حده زاري اومنت يې وکی اوپه يو روايت کې دي چې ده ته ښځې مشوره ورکړه چې دارشوت قبول کړه او ددوی داکار وکړه، دغه وخت دښځې رضا کولو او دمال محبت دې مخ ته کړی وو، ده دحضرت موسیٰ ﷺ او دبني اسرائيلو خلاف ښرا شروع کړه.

دغه وخت دالله ﷻ دقدرت عجيبه کرشمه دا ښکاره سوه چې ده به کومه ښرا دحضرت موسیٰ ﷺ او دده

دقوم دپاره کوله ، دده دژبې څخه به هغه الفاظ دښرا په خپله دخپل قوم جبارينو دپاره وتل هغوی چيغې
کړی چې ته خو مونږ ته ښرا کوی ، بلعم جواب ورکی چې دا زما داختيار څخه بهر خبره ده زما ژبه ددی
څخه په خلاف کولو قادره نه ده، نتيجه دا سوه چې دده پرقوم باندی هم تباهی نازله سوه اوبلعم ته داسزا
حاصله سوه چې ژبه يې راووتله، پرسينه وځړيده اوس ده خپل قوم ته وويل چې زما خودنيا اوآخرت
دواړه تباه سول اوس زما دعا نه چليږي ، ليکن زه تاسی ته يو تدبير ښيم دکوم په ذريعه چې تاسی
دحضرت موسٰی ﷺ پرقوم باندی غالب راتلی سی، هغه دادی چې تاسی خپلی ښائسته انجونی سنګار
کی، دبنی اسرائيلو لښکرته يې ور وليږی اودوی ته داتاکيد وکی چې دبنی اسرائيلو خلګ ددوی سره
څه چې کوی کوی دی، دوی دی نه منعه کوی، داخلګ مسافران دی اوډير وخت سوی وو چې دخپلو
کورونو څخه راوتلی دی، په دی تدبير سره ممکنه ده چې دغه خلګ په حرام کاری کی اخته سی او دالله
ﷻ په نزد حرام کاری ډير مبغوض شی دی، په کوم قوم کی چې داکاروسی پر هغوی خامخا قهر اوعذاب
نازليږی، فتح مند کيدی نسی، دبلعم په دی شيطانی چال دوی پوه سول اوپه دی يې عمل وکی، دبنی
اسرائيلو يو لوی سړی په دی چال کی ګير سو، حضرت موسٰی ﷺ دی منعه کی مګر دی منعه نه سو او
په دی شيطانی چال کی اخته سو .

ددی نتيجه دا سوه چې پربنی اسرائيلو يو سخت قسم طاعون خپور سو چې په هغه باندی په يوه ورځ کی
اويا زره ۷۰۰۰۰ اسرائيليان مړه سول، تردی چې کم سړی دا کار کړی وو، دغه جوړه بنی اسرائيلو قتل
کړه او بر سړی عام يې وځړول چې ټول خلګ ورڅخه عبرت واخلی اوتوبه وباسی ، نو دغه وخت
داطاعون ختم سو .

دقرآن کريم په ذکر سوو آيتونوکی ددی په حقله فرمايي ، فَانْسَلَخَ مِنْهَا يعنی مونږ خپل آيتونه او ددی
علم اومعرفت دی سړی ته ورکړی وو، ليکن دی ددی څخه ووتی ، دانسلاخ لفظ په اصل کی دحيوان
دڅرمنی څخه او دمار دخپل پوست څخه وتلوته وايي، دلته يې دآيتونو علم ته دجامی ياڅرمنی سره
تشبيه ورکړه اووايي وښووله چې داسړی دعلم اومعرفت څخه بالکل جلا سو ، فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطٰنُ چې
شيطان په ده پسی سو، مطلب دا دی چې ترڅو پوری دآيتونو علم او دالله ﷻ ذکر دده سره وو، دشيطان
واك په ده نه چليدی ، خوکله چې ورڅخه دغه ولاړل نو شيطان پرده حمله پيدا کړه، فَکَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ
يعنی بيادی دګمراهانو څخه سو، مطلب دا دی چې دشيطان په حمله کی دراتلو نتيجه داسوه چې دی په
ګمراهانو کی شامل سو، په دوهم آيت کی ارشاد فرمايي: وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰکِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ
وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ يعنی که مونږ غوښتلی نو ددی آيتونو په ذريعه به مونږ دده مرتبه لوړه کړی وای، ليکن هغه
ددنيا طرف ته مائله سو اوپه نفسانی خواهشاتو پسی سو، لفظ د: اَخْلَدَ د اِخْلَاد څخه مشتق دی چې
معنٰی يې ده ديوشی طرف ته ميلان، يايو ځای لازم نيول، اود اَرْض اصل معنٰی مځکه ده، ددنيا خومره
شيان چې دی هغه په خپله يامځکه دی يا دمځکی سره متعلق کوي، جايداد، مځکی باغونه اونور دی يا

دمځکې څخه پيدا کيدونکې په کروړنو شيان دي پرکم چې دانسان دژوند اوعيش دار اومدار دی، په دی وجه لفظ د أرض يې وويل اوپوره دنيا يې ورڅخه مراد اخيستی ده، په دی آيت کې دی طرف ته اشاره وسوه چې دالله ﷻ دآيتونو احترام ونه کی او ددنيا ذليل خواهشونه دالله ﷻ پرآيتونو مقدم وګڼي نو دهغه دپاره دا علم يو تاوان جوړيږی، ددی تاوان په آيت کې ذکر داسې سويدی: فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ دلفظ لَهِثَ اصل معنى داده چې ژبه راوباسی اوپه سختئ سره ساه اخلي، هريو زنده سرپه خپل ژوندکې دی ته محتاجه دی چې ددننه څخه ګرمه او زهرناکه هوا دباندی را وباسی او ددباندی څخه تازه هوا دحلق او پوزی پرلاره باندی دننه بوزی پردی دجاندار دژوند مدار دی اوالله ﷻ دهر جاندار دپاره دا مهم کار داسې آسان کړيدی چې بې ارادی آوبې محنته دده ددننه هوا دباندی او ددباندی هوا دننه دپوزی په سوريو يعنې په سپيږمو ددننه او دباندی کيږی، په دی کې نه دده ته دڅه زور لګولو حاجت وی اونه دڅه اختياری عمل ضرورت وی، په قدرتی اوفطری طور باندی داکار مسلسل خود به خوده کيږی.

په جاندارو کې يوازی سپی داسې حيوان دی چې دخپلی ساه په دننه او دباندی کولوکې ورته دژبی را ايستلو زور لګولو او محنت کولو ضرورت وی او دنورو حيوانانو داحال يوازی په هغه وخت وی کله چې په دوی يو حمله وسی ياستړی سی ياڅه اتفاقی محنت په دوی ولويږی.

قرآن کريم ددی سړی مثال دسپی سره ورکی، وجه دا ده چې دخدای ﷻ دحکم په خلاف ورزی ده ته دا سزا حاصله سوی وه ، چې ژبه يې دخُلې څخه راوتلې پرسينه زوړنده سوی وه اودی به دسپی په شان هوګيدی ، برابره خبره ده که څوك په ده حمله کوی اوکه يې نه کوی خودی برابر هوکيږی.

ددی څخه وروسته فرمايي ، ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يعنې دا مثال دی دهغو خلګو کومو چې زمونږ آيتونه دروغ کړل ، حضرت ابن عباس ؓ فرمايي چې مراد ددی څخه مکې والا دی چې دا خواهشونه يې هميشه کول چې دوی ته څوك لار ښوونکی اوهدايت کوونکی راسی کوم چې دوی ته دالله ﷻ داطاعت طرف ته را وبولي او داطاعت صحيح طريقې ورته وښيي بياچې کله دغه لار ښوونکی راغی او دداسی ښکاره نښانو سره راغی چې په رښتياوالي اوحقوالي کې يې يوه ذره قدر دشك او شبهې ځاى نه وو، نودوی په دروغ کولو او دالله ﷻ دآيتونو څخه په مخ اړولو شروع سول، اوځينی تفسير ليکونکی حضرات فرمايي چې ددی څخه مراد بنی اسرائيل دی کوم چې دنبی کريم ﷺ دبعثت څخه مخکې دده ﷺ علامې او خاصيتونه به يې په تورات کې ويل اوخلګو ته به يې ښوول او دده ﷺ دتشريف راوړلو انتظاريې کوی ، مګرکله چې ده ﷺ تشريف راوړی نوتر ټولو زيات مخالفت اودښمنی يې دغو خلګو وکړه او دتورات دحکمونو څخه داسې صفا ووتل لکه بلعم بن باعوراء چې وتلی وو.

دآيت په آخرکې فرمايي ، فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ يعنې ته دهغه سړی قصه دی خلګوته واوروه شايد چې دوی څه سوچ وکی اوددی واقعې څخه عبرت واخلي، په دريم آيت کې فرمايي چې دالله ﷻ

آیتونه ددروغ کوونکو ناکاره حال دی اودا خلک پرخپلو ځانونو باندی ظلم کوی اودبل چا هیڅ نسی خرابولی په ذکر سوو آیتونو کی اوپه دی کی په بیان سوی واقعه کی دفکر دخاوندانو دپاره ډیری فائدی اوعبرتونه اونصیحتونه دی.

اول داچی چاته په خپل علم اوفضل اوپرهیزګاری اوعبادت باندی نازنه نه دی کول په کار. په حالاتو بدلیدو او ورانیدوکی څه وخت نه لګیږی لکه دبلعم بن باعوراء حشر چی سو، دطاعت اوعبادت سره سره پردی باندی دالله ﷻ شکر په کار دی او داستقامت دعا کول ، اوپه الله ﷻ توکل په کار دی.

دوهم دا چی دداسی موقعو او مقدمو څخه هم انسان ته په کار دی چی ځان وساتی کوم ځای چی دده ته دخپل دین دخرابی بیره وی خاص کر دمال، اهل اوعیال محبت ددی په بد انجام کی همیشه ترنظر لاندی ساتل په کار دی.

دریم دا چی دفسادیانو اوګمراهانو خلکو سره تعلق او ددوی ډالی یا دعوت اونور قبلولو څخه هم ځان ساتل په کار دی ، بلعم په دی بلاء کی د دوی دډالی دقبلولو په سبب اخته سو.

څلورم دا چی بی حیایی اوحرام کاری دپوره قوم دپاره دتباهی اوبربادی سامان وی، کوم قوم چی ځان دبلاګانو اوآفتونو څخه محفوظ ساتل غواړی، پردوی لازم دی چی خپل قوم دبی حیایی دکارونو څخه په پوره اهتمام سره منعه کړی کنی دخدای ﷻ عذاب ته دعوت ورکول دی.

پنځم دا چی دالله ﷻ دآیتونو خلاف ورزی په خپله یوعذاب دی اوددی په وجه سره شیطان پرده غالب راسی په زرګونو خرابیو کی یی اخته کوی، په دی وجه کوم سړی ته چی الله ﷻ علم دین ورکړی وی، هغه ته په کار دی چی قدر یی وکی او دعمل داصلاح دفکر څخه هیڅ وخت فارغ نه وی.

مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

خوک چی الله په لاری کړی هغه لار پیداکوی اوخوک چی هغه ګمراه کړی نو هغوی دی په تاوان کی ،

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ

اومونږ پیدا کړی دی د دوږخ دپاره ډیر ، پیریان او انسانان د دوی زړونه دی

لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ

چی پوهه په کی نسته ، او د دوی سترګی دی چی لیدل په کی نسته ، او د دوی غوږونه دی

لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

چی اوری ورڅخه، دغه داسی دی لکه څاروی بلکه د دوی څخه هم زیات بی لاری دی دغه دی غافلان.

لنډتفسير: چاته الله ﷻ هدايت كوي، پس هدايت پيدا كوونكى هغه وي او څوك چې گمراه كې نو داسي خلگ (هميشه) په تاوان كې لويږي، (بيا ددوى څخه دهدايت اُميد كول او په هدايت نه منونكو سره يې غمجن كيدل بيكاره دي) او (كله چې دغه خلگ دخپلو پيدا كړو قوتونو څخه كار اخلي، نوهدايت به دكمه پيداكې، پس ددوى په نصيب كې خوهم دغه دوږخ دي، لكه چې) مونږ داسي ډير پيريان او انسانان په دوږخ (كې داوسيدو) دپاره پيداكړي دي دكوموچې (په نوم سره خو) زړونه (دي مگر) داسي دي په كومو سره چې (حقه خبره) نه پيژني (چې گرسره اراده يې هم نه كوي) او دكوموچې (په نوم سره خو) سترگې (دي مگر) داسي دي په كومو سره چې (ددليل نيولو په طور سره څه شي ته) نه گوري او دكومو چې (په نامه خو) غوږونه (دي مگر) داسي دي په كومو سره چې (حقه خبره) نه اوري (غرض) داخلگ (دآخرت څخه په بې فكره كيدو كې) دحيوانانو په شان دي بلكه (په دې حيثيت سره چې حيوان دآخرت په فكر مكلف نه دي نو ددوى نه متوجه كيدل بده خبره نه ده، اودوى ته خوددې حكم دي، بياهم بې توجهي كوي پس په دې اعتبار سره) دا خلگ (ددې حيوانانو څخه هم) زيات بې لارې دي (ځكه چې) داخلگ (سره دتوجه وركولو هم دآخرت څخه) غافله دي (په خلاف دحيوانانو څخه لكه چې لوړ بيان سو)

معلومات اومسئلې: داولنې آيت مضمون دادې چې چاته الله ﷻ دصحيح لارې هدايت وكې چې هم هدايت پيداكوونكې دي اوڅوك چې گمراه كې، نو هم هغه په خساره اونقصان كې پريوتونكې دي.

دامضمون دقرآن مجيد په ډيرو آيتونوكې بار بار راغلې دي، په كوموكې چې ښوول سوي دي چې دهدايت اوگمراهي اوهر خير اوشر ښه اوبد خالق يوازې الله ﷻ دي، دانسان مخ ته يې ښه اوبده صحيح اوغلطې دواړې لارې ښوولې دي، او دوى ته يې يوخاص قسم اختيار وركړي دي، دې دغه خپل اختيار كه په ښه اوصحيح لارې كې خرڅ كې نودثواب اوجنت مستحق كيږي اوكه په بده اوغلطه لاره كې يې خرڅ كوي نو عذاب او جهنم يې ځاى كيږي دلته دا خبره هم دفكر قابله ده چې هدايت پيدا كوونكى يې په صيغه دمفرد ذكر كړل اوگمراهي يې په صيغه دجمع ذكركړه، په دې كې اشاره ددې خبرې طرف ته ده چې دهدايت لار يوازې يوحق دين دي كوم چې دحضرت آدم ﷺ څخه شروع سوي ده، ترخاتم الانبياء ﷺ پورې دټولو انبياوو ﷺ لار پاته سوې ده، اصول دټولو مشترك او يودي، په دې وجه دحق پيروى كوونكې برابره خبره ده كه په كومه زمانه كې او دكوم نبي په امت كې او دكوم دين او مذهب سره چې تعلق لري، هغه ټول يو دي.

او دگمراهي په زرگونو لارې جلا جلا دي، په دې وجه گمراهان يې په صيغه دجمع، فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ وفرمايل، دارنگه په دې آيت كې داخبره دفكر كولو ده چې دگمراهي اختيارونكو خو يې دسزا اوبد انجام ذكر وكې چې دغه خلگ په تاوان كې پريوتونكې دي، ددې په مقابله كې يې دهدايت موندونكو دڅه خاص جزاء ذكر ونه كې، بلكه يوازې پردومره وينايي بس والي وكې چې دغه هدايت موندونكې دي، په دې كې اشاره ده، ددې خبرې طرف ته چې هدايت داسي عظيم الشان نعمت دې كم

چې ددنیا اودین پرتولو نعمتونو او راحتونو باندې حاوي دی، په دنیا کې پاك ژوند اوپه آخرت کې دجنت لا زواله نعمتونه ټول دهدایت سره تړل سویدي، په دې لحاظ سره هدایت په خپله یوغټ نعمت اوډیرلوی انعام دی تر کم وروسته چې ددې نعمتونو دشمیرلو ضرورت نسته ، کوم چې دهدایت په صله کې حاصلیږي.

ددې مثال داسې دی چې لکه دلوی حکومت اوسلطنت مالك چاته دا ووایي چې ته زمامقرب یې، مونږبه ستا خبره منواوارو نو هریو په دې پوهیږي چې ددې څخه لویه وعده یامرتبه یادولت دده دپاره نه سی کیدی دغه شان کله چې الله ﷻ چاته دهدایت یافته خطاب ورکی نوده ته ددین اودنیا ټول نعمتونه حاصل سول، په دې وجه تیرو بزرگانو فرمایلي دي چې دالله ﷻ ذکر او عبادت په خپله خپله جزاء اودالله ﷻ عظیم الشان بخشش دی کوم سړی چې دالله ﷻ په ذکر کې مشغول وي، دې دغه وخت دالله ﷻ نقد انعام پیداکی ، آخرت اوجنت خو بل نعمت دی ، په دې سره دقرآن کریم ددې آیت مطلب هم معلومیږي ، په کوم کې چې فرمایي ، جَزَآءً مِّنْ رَّبِّكَ عَطَآءً چې یو شی ته یې جزاء هم وفرمایله اوعطاء هم، حال دا دی چې دواړه شیان جلا جلا دي، جزاء دیوعمل معاوضه وي اوعطاء بلا معاوضې وي، په دې کې یې دجزاء اوعطاء حقیقت وښووی چې کوم شی تاسې جزاء او دعمل معاوضه ګڼئ ، هغه هم په حقیقت کې زمونږ عطاء او انعام دی څکه چې دکوم عمل چې دابدله حاصله سوه ، دغه عمل په خپله زمونږ انعام وو .

په دوهم آیت کې هم ددې مضمون زیات وضاحت دی چې هدایت اوګمراهي دواړه دالله ﷻ دقدرت په قبضه کې دي ، چاته چې هدایت حاصل سو دده څخه ټول کارونه دهدایت مناسب کیږي.

خرد چون دفتر تلقین کشاید زمن آن در وجود آید که باید

عقل چې کله دتلقین کتاب خلاص کې نومعلومه سی چې هم هغه زما څخه صادریږي کم چې په تقدیر کې لیکلي وي او دالله ﷻ رضا وي.

اوڅوك چې په ګمراهي کې پریوتل دهغه ټول کار هم بیا په دې انداز سره وي .په دې وجه فرمایي.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا .

یعنې مونږ دجهنم دپاره پیدا کړي دي ډیر پیریان اوبنی آدم دکمو چې نښانی دادي چې د دوی سره ، دپوهیدو دپاره زړونه او دلیدو دپاره سترګې او داوریدو دپاره غوږونه هرڅه موجود دي ، کوم چې دوی صحیح استعمال کې نو نیکه لار به پیداکې اونفع اونقصان په وپیژني، لیکن ددوی دا حال دی چې نه په زړونو سره په خبره پوهیږي اونه په سترګو سره دلیدو شیان وینې اونه په غوږونو سره په خبره پوهیږي اونه په سترګو سره دلیدو شیان وینې اونه په غوږونو سره داوریدو شیان اوري .

په دې کې یې دا وښووله چې که څه هم تقدیرِ الٰهي یو پټ راز دی دکم چې هیچاته په دې دنیاکې علم نسي کیدی، لیکن په نښانو سره ددې څه اندازه لګول کیږي، ددوږخیانو نښانه دا ده چې دوی دالله ﷻ ورکړي قوتونه په صحیح کارونو کې نه لګوي، دصحیح علم اومعرفت دپاره چې الله ﷻ کوم عقل

سترګی او غوږونه ورکړی دی دا دوی په بی ځایه شیانو کی لګوی او اصل مقصد دکوم چی په ذریعه چی همیشه او لا زواله راحت او دولت حاصلیږی ، دهغه طرف ته خیال نه کوی .

(په آیت کي دکافرانو څخه دپوهیدو، لیدو، اوریدو، نفي کومه چي دظاهر څخه خلاف ده، په کوم حقیقت باندی مبني ده ؟)

په دی آیت کی یی ددی خلکو څخه پوهه اولیدل او اوریدل ټول شیان بالکل نفی کړي دی چی دا د دوی نسته، نه دوی په څه پوهیږی، نه څه شی وینی، نه څه خبره اوری، حال دا دی چی واقعه او مشاهده دا ده چی دا خلګ خوڅه پاګلان اولیونی نه دی چی په څه نه پوهیږی اونه ړانده دی چی څه نه وینی اونه کاڼه دی چی نه څه اوری بلکه داسی لیدل کیږی چی ددنیاپه کارونوکی خودوی داکثرو خلګو څخه زیات چالاك او هوښیار په نظر راځی .

مګرخبره دا ده چی الله ﷻ دخپلو مخلوقاتو څخه په هریو مخلوق کی دده دضرورت مطابق او دده دژوند دمقصد مناسب عقل اوپوهه ایښی ده ، کوم شیانو ته چی مونږ بی عقله، بی حسه اوبی شعوره وایو اوګڼو یی ، په حقیقت کی هغه هم حس او ادراك، عقل او شعور لری، البته داشیان په دوی کی په هغه مقدار سره دی په کم مقدار چی ددوی دبدن دمقصد پوره کولو دپاره کافی وی، ترټولو کم عقل شعور اوحس په جماداتو یعنی خاوره او ډبره اونورو کی دی، کم چی نه غټیږی اونه دخپل ځای څخه څه حرکت، وتل او تلل کولی سی، دغه دومره لږ دی چی په دوی کی دژوند نښانی معلومول هم ډیر ګران دی، ددوی څخه څه لږ زیات په نباتاتو کی دی، دکمو دوجود په مقصدکی چی غټیدل اوترقی کول داخل دی، ددی په مناسب یی عقل او ادراك دوی لره ورکی، ددی څخه وروسته دحیواناتو نمبر دی دکومو دوجود په مقصدکی چی لوئیدل هم داخل دی ، ګرځیدل اوتلل هم ، اوپه ګرځیدو اوتللو سره خپل خوراك حاصلول هم، او دضرر رسوونکو اوهلاکوونکو شیانو څخه ځان ساتل اوتښتیدل هم اونسل پیداکول هم، په دی وجه دوی ته چی کوم عقل او شعور حاصل سوی دی ، هغه دنورو څخه زیات دی، مګر دومره دی په کوم سره چی دوی دخپل خوراك چښاك، اوبیده کیدو او ویښیدو انتظام وکی او ددښمن څخه ځان وساتی، دټولو څخه وروسته دانسان نمبر دی دکم دوجود مقصد چی ددی ټولو شیانو څخه اول دادی چی خپل پیدا کوونکی او پالونکی وپیژنی، دهغه دخوښی مطابق وچلیږی دهغه دناخوښه شیانو څخه ځان وساتی دټول مخلوقات پرحقیقتونو باندی نظر واچوی اوکار ورڅخه واخلی او دهرشی نتیجی اوانجام وپیژنی کره کوټه اوښه او بد وپیژنی، دبدو څخه ځان وساتی او ښه اختیار کی، ددی انسانی نوع دا خصوصیت دی چی ده ته دترقی کولو لوی میدان حاصل دی کوم چی نورو نوعو ته حاصل نه دی، دی چی کله ترقی کوی نو دملائکو دصف څخه هم مخ ته مقام پیدا کی، دده دا خصوصیت دی چی دده په عملونو اوکارونو باندی جزا اوسزا ده په دی وجه ده ته عقل اوشعور دټولو قسمونو دمخلوقاتو څخه زیات حاصل دی، چی دی دعامو حیواناتو دسطح څخه لوړ سی دخپل وجود

دمقصد په مناسبو کارونو کی مشغول سی، دالله ﷻ ورکړی عقل اوشعور اودده ورکړی نظر او اوریدل، دهغه په کارکی ولګوی.

کله چی دا حقیقت معلوم سو نو دیو انسان پوهه، لیدل او اوریدل دنورو حیوانانو دپوهی، لیدلو او اوریدلو څخه مختلف په کار دی، که چیری ده هم یوازی په دغو شیانو کی دخپل عقل، لیدو اواوریدو طاقتونه ولګول، په کوموکی چی نور حیوانان یی لګوی، اوکوم کار چی دانسان دپاره خاص وو، چی دهر شی په نتیجه او انجام باندی نظر وساتی او دبدو څخه محفوظ سی اونیکی اختیار کی، دی ته یی خیال ونه کی نوده ته سره دعقله بی عقله، دلیدونکی ړوند، او داوریدونکی کوڼ ویل کیږی، په دی وجه قرآن کریم بل ځای داسی خلګوته، صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ یعنی کانه، ګونګیان او ړانده ویلی دی.

په دی کی ددی بیان نسته چی دی دخپل خوراك چیښاك، اوسیدو، بیده کیدو او ویښیدو ضرورتونه نه پیژنی یادا چی ددی متعلق شیان وینی، او اوری نه، بلکه په خپله قرآن کریم ددی خلګوپه باره کی یوځای فرمایی، يَعْلَمُوْنَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ یعنی داخلګ ددنیا ظاهری ژوند ښه پیژنی، مګر دآخرت څخه غافله اوجاهله دی او دفرعون اوهامان او د دوی دقومونو په باره کی فرمایی وَكَانُوْا مُسْتَبْصِرِيْنَ یعنی داخلګ ډیر روشن خیاله وه، مګر چی کله ددوی پوهه اونظر یوازی دومره وو، لکه څومره چی دعامو حیوانانو وی، چی دخپل تن او بدن خدمت وکړی، دروح دخدمت اودده دراحت متعلق یی نه سوچ کوی اونه یی لیدل، په دی وجه که دوی په دی معاشیاتو او عمرانیاتو (یعنی دژوند تیرولو او اوسیدو په کارونو) کی څومره هم ترقی وکی سپوږمۍ او مریخ ته ورسیږی اوپه مصنوعی سیارو سره ددنیا فضا ډکه کی، لیکن داټول خدمت یوازی دتن بدن دډانچی او دګیډی دی، تردی مخ ته هیڅ نه دی، کوم چی روح لره ددائمی آرام او راحت سامان جوړ سی، په دی وجه ورته قرآن کریم ړوند اوکوڼ وایی اوپه دی آیت کی یی ددوی پوهه لیدل او اوریدل نیستی کړي دی، مطلب دا دی چی دی خلګو ته کمه پوهه چی په کار وه هغه پوهه یی ونه سوه، کم لیدل چی ورلره په کار وه، هغه یی ونه کړل، کم اوریدل چی ورلره په کار وه، هغه یی وانه وریدل اوپه څه چی دوی پوه سوه اوڅه چی دوی واوریدل اوڅه چی دوی ولیدل هغه دعامو حیواناتو دسطح شیان وه، په کموکی چی خر، آس، غویی، بزه ټول دغه شریك دی.

په دی وجه دذکر سوی آیت په آخرکی ددی خلګوپه باره کی فرمایی، أُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ چی داخلګ دحیوانانو په شان دی، چی یوازی دبدن دموجوده ډانچی په خدمت کی لګیدلی دی، ډوډی اوګیډه ددوی آخری معراج دی، بیا فرمایی: بَلْ هُمْ أَضَلُّ بلکه داخلګ دحیوانانو اوځناورو څخه هم زیات بی وقوفه دی، وجه دا ده چی حیوان دشرعی احکامو مکلف نه دی دهغوی دپاره جزاء اوسزاء نسته ددوی مقصد که یوازی دموجوده ژوند اوددی ډانچی تر برابرولو پوری وی نوصحیح ده، مګر انسان خوبه دخپلو عملونو حساب اوکتاب ورکوی اوجزا اوسزا به پیداکی، په دی دده داکارونه خپل مقصد ګڼل

ترحيوانانو زياته بې وقوفي ده، ددې څخه علاوه حيوان دخپل مالك پوره خدمت کوي اونافرمانه انسان دخپل رب اومالك په خدمت کې کوتاهي کوي، په دې وجه دې ترحيوانانو زيات بې وقوفه اوغافله مقرر سو څکه فرمايي ، أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَٰفِلُونَ .

وَلِلَّهِ الْأَسْمَآءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا

او دالله ﷻ دپاره دي تول غوره نومونه ، نو هغه بلئ په هغو سره او پرېږدئ

الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ أَسْمَٰٓئِهِۦ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

هغه چې کوم کوږوالي راوباسي دهغه په نومونو کې دوی به بدله پيدا کې دخپلو کړو

لنډتفسير: اوښه ښه (مخصوص) نومونه الله پاك لره دي (خاص) پس په دې نومونو سره الله يادوي او (نورو ته دا نومونه مه ورکوي بلکه) دداسي خلکو سره تعلق هم مه ساتي کوم چې په دې (ذکر سوو) نومونوکې کوږوالي راولي (داسي چې غيروته هم ددغو نومونو نسبت کوي لکه چې دغه خلګ دوی ته په عقيده سره معبود اواله وايي) دې خلګوته به ددوی دکړو ضرور سزا حاصله سي .

معلومات اومسئلې: په تيرو آيتونو کې ددوږخيانو ذکر وو، کومو چې خپل عقل او حواس دالله ﷻ دنښانو په ليدو، اوريدو او پوهيدو کې خرڅ نه کړل او دآخرت دهميشه او لازواله ژوند دپاره يې څه سامان جمع نه کې، چې نتيجه يې داسوه چې دوی خدای ورکړی عقل اوبصيرت ضائع کې ، دالله ﷻ دذکر په ذريعه دخپل نفس داصلاح اوکاميابي څخه غافله سول او دحيوانانو څخه زيات په ګمراهي اوبې وقوفي کې اخته سول .

په ذکر سوي آيت کې ددې مرض علاج او د درد دوا ښوول سوي ده چې هغه دالله ﷻ څخه دعا او دالله ﷻ دذکر ډېر کول دي، فرمايي ، وَلِلَّهِ الْأَسْمَآءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا يعني دالله ﷻ دپاره دي ښه نومونه ، نو تاسي بلئ هغه ﷻ په دې نومونو سره .

دأسمَآءِ حُسنا تشريح : دښو نومونو څخه مراد هغه نومونه دي، کوم چې دکمالي صفتونو پراعلي درجه باندې دلالت کوونکي وي او ښکاره خبره ده چې ديو کمال اعلي درجه ترکمې چې لوړه بله درجه نه وي هغه يوازې خالق کائنات ﷻ ته حاصله ده ، دده څخه علاوه بل يو مخلوق ته دامقام نه سي حاصليدی ، څکه چې دهريو کامل څخه بل سړی اکمل او دفاضل څخه افضل کيدی سي ، دفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ دا مطلب دی چې دهرخاوند دعلم څخه دپاسه بل عالم کيدی سي .

په دې وجه په دې آيت کې داسې عبارت اختيار سو دکم څخه چې معلومه ده چې دا اسمآءِ حسنیٰ يوازې دالله ﷻ خصوصيت دی، نوروته حاصل نه دی ، فَادْعُوهُ بِهَا يعني کله چې دامعلومه سوه چې دالله ﷻ دپاره اسماءِ حسنیٰ دي او دغه نومونه دده دذات سره خاص دي نولازمه سوه چې الله ﷻ بلئ او په دغو

اسماء حسنٰی یی وبلی.
آواز کول یابلل ددعا ترجمه ده او ددعا لفظ په قرآن کریم په دوو معناوو سره استعمالیږی، یو دالله ﷻ په ذکر دده په حمد اوثنا تسبیح اوپاکی او لویی سره، دوهم دحاجتونواومشکلاتو په وخت کی دالله ﷻ څخه خپل حاجت غوښتل، او دمصیبتونو او آفتونو دخلاصون او دمشکلاتو دآسانی درخواست کول.
په دی آیت کی د، فَادْعُوْهُ بِهَا لفظ دواړو معناوو ته شامل دی نومعنٰی دآیت دا سوه چی دحمد، ثنا اوتسبیح لائق هم یوازی دهغه پاك ذات دی، اودمشکلاتو او مصیبتونو څخه خلاصون اوحاجتونه پوره کول هم یوازی دهغه په قبضه کی دی په دی وجه چی حمد او ثنا کوی نو دهغه یی کوی اوکه دحاجتونو پوره کیدو یا مشکلاتو لیری کیدو دپاره څه غوښتنه کوی نو دهغه څخه یی کوی، او دغوښتنی طریقه یی هم دا وښووله چی په دغو اسماء حسنٰی سره ورته آواز کوی، کوم چی دالله ﷻ دپاره ثابت دی.
ددعا څیني آداب: په دی وجه ددی آیت څخه دوه هدایتونه امت ته حاصل سوه، یو داچی دالله ﷻ څخه ماسوا هیڅ ذات دحقیقی حمد اوثنا یا دمشکلاتو لیری کولو او حاجتونو پوره کولو دپاره دبلنی او آواز کولو لائق نه دی، دوهم داچی ددی بلنی دپاره هم هرسړی آزاد نه دی چی کم الفاظ غواړی اختیار کی، بلکه الله ﷻ په خپل فضل اوکرم سره مونږته هغه الفاظ هم وښوول کم چی دهغه دشان سره لائق دی او مونږیی پابند کړوچی په دغه الفاظو سره هغه وبلو، دخپل ځان څخه نور الفاظ جوړ نه کو ځکه چی دانسان طاقت نسته چی دهغه دشان سره مناسب الفاظ جوړ کی، بخاری اومسلم دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت کړي دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، چی دالله ﷻ یوکم سل نومونه دی، کوم سړی چی دا یاد کی، دی به جنت ته داخل سی دا یو کم سل نومونه ترمذی اوحاکم په تفصیل سره ښوولی دی.
دالله ﷻ دا یوکم سل نومونه چی څوك ووایی اودکوم مقصد دپاره دعا وکی قبوله به سی، دالله ﷻ وعده ده، اُدْعُوْنِیْ اَسْتَجِبْ لَکُمْ یعنی تاسی ما بلی زه به ستاسی دعا قبلوم، دحاجتونو اومشکلاتو دپاره تردعا لوی څه تدبیر داسی نسته چی دڅه ضرر بیره په کښی نه وی اونفع یی یقینی وی، دخپلو حاجتونو دپاره دالله ﷻ په دعا کولوکی دڅه نقصان خوگرسره احتمال نسته اویوه نفعه نقده ده چی دعا یو عبادت دی، ددی ثواب دده په عملنامه کی لیکل کیږی، په حدیث شریف کی دی، اَلدُّعَآءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ یعنی دعا کول دعبادت مغز دی، اودکوم مقصد دپاره چی ده دعا کړي ده، اکثره خو هغه مقصد بعینه پوره سی اوکله داسی هم وسی، چی کوم شی ده خپل مقصد جوړ کړی وو، هغه دده په حق کی فائده مند نه وو، الله ﷻ په خپل فضل سره دده دعا بل طرف ته وگرځوی کوم چی دده دپاره فائده مند وی اوپه حمد اوثنا سره دالله ﷻ ذکر کول دایمان غذا ده چی په نتیجه کی یی دانسان رغبت اومحبت دالله ﷻ سره تړل کیږی، او ددنیا تکلیفونه که ورته را هم سی، نو ډیر سپك اوآسان سی.
په دی وجه دبخاری مسلم، ترمذی، اونسایی په صحیح احادیثو کی راغلی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی ته څه غم یابی آرامی یاڅه مهم کار مخ ته راسی، ده ته په کار دی چی داکلمی ووایی،

تول مشکلات به یی آسان سی ، هغه کلمی دا دي .
لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ الْعَظِيْمُ الْحَلِيْمُ، لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ، لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ . او په مستدرك دحاكم كي په روايت دحضرت انس ﷺ ذكر دي چي نبي كريم ﷺ حضرت فاطمه زهراء ﷺ ته وفرمايل چي تاته څه شي منع كوونكي دي ددي چي ته زما وصيت واوري اوپه دي عمل وكي ، هغه وصيت دا دي چي سهار اوماښام دا دعا كوه .
يَاحَيُّ يَا قَيُّوْمُ بِرَحْمَتِكَ اَسْتَغِيْثُ اَصْلِحْ لِيْ شَانِيْ كُلَّهُ وَلاَ تَكِلْنِيْ اِلٰى نَفْسِيْ طَرْفَةَ عَيْنٍ . دا دعا هم دټولو حاجتونو او مشكلاتو دپاره بي مثله دعا ده، لنډه دا ده چي دذكر سوي آيت په دي جمله كي دوه هدايتونه امت ته وركول سوه، يودا چي حمد اوثنا او دمشكلاتو او حاجتونو دپاره يوازي الله ﷻ بللي ، مخلوقات نه، دوهم دا چي هغه هم په هغو نومونو سره بللي كوم چي دالله ﷻ دپاره ثابت دي ، دهغه الفاظ بدلوي مه .
دآيت په مخ ته جمله كي ددي متعلق ارشاد فرمايي .
وَذَرُوا الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْ اَسْمَآئِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ : يعني پريږدي هغه خلك كوم چي دالله ﷻ په نومونو كي الحاد يعني كوږوالي كوي دوي ته به ددوي دكړيدو بدله حاصله سي، په لغت كي دالحاد معنٰى ميلان او ددرميانه لاري څخه، په څنګ كيدو ده، په دي وجه دقبر لحد ته لحد وايي، ځكه چي هغه ددرميان يوطرف ته وي، په قرآن كريم كي لفظ د: الحاد دقرآن كريم دصحيح معنٰى پاته كول او هاخوا ديخوا تاويلونه او دبدلولو په معنٰى كي راځي .
په دي آيت كي نبي كريم ﷺ ته داهدايت سويدي چي ته دداسي خلګوسره تعلق هم پريږده كم چي دالله ﷻ په اسماء حسنٰى كي دالحاد يعني كجروي څخه كار اخلي .

(دالله ﷻ په نومونو كي دكجروي ممانعت او ددي مختلف صورتونه)

دالله ﷻ په نومونو كي تحريف يعني دأدلون بدلون او كجروي يعني كږولو مختلف صورتونه كيدي سي، هغه ټول ددي آيت په مضمون كي دا خل دي .
اول داچي دالله ﷻ دپاره هغه نوم استعمال كي، كوم چي په قرآن اوحديث كي دالله ﷻ دپاره ثابت نه وي دعلماءِ حق اتفاق دي چي دالله ﷻ په نوم او صفتونو كي دچا دا اختيار نسته چي څه غواړي نوم ورته كښيږدي ياپه كوم صفت سره چي غواړي دهغه حمد اوثنا كوي ، بلكه يوازي هغه الفاظ ضروري دي، كوم چي په قرآن او حديث كي دالله دپاره په طور دنوم ياصفت ذكر سوي دي ، مثلاً الله ﷻ ته كريم ويل كيږي ، سخي نه ويل كيږي، نور ويل كيږي، ابيض نه ويل كيږي، شافي ويل كيږي طبيب نه ويل كيږي، ځكه چي دانور الفاظ منقول نه دي، كه څه هم ددي الفاظو هم معنٰى دي ، دوهم صورت دالحادپه اسماوو كي دادي چي دالله ﷻ كوم نومونه په قرآن اوسنت سره ثابت دي په هغوي كي يونوم نامناسب ګڼل اوپاته كول دابي ادبي ده .
يو سړي دالله ﷻ په خاص نوم سره مسمٰى كول يا مخاطب كول جائز نه دي ، دريم صورت دا دي چي دالله

ﷻ په خاصو نومونو سره یوبل سړی مسمّٰی یا مخاطب کی، مګر په دی کی دا تفصیل دی چی په اسماء حسنٰی کی ځینی نومونه داسی دی ، کوم چی په قرآن اوحدیث کی دنورو خلګو دپاره هم استعمال سوي دی اوځینی هغه دی کوم چی ماسوا دالله ﷻ څخه دبل چا دپاره استعمالول په قرآن اوحدیث سره ثابت نه دی نو دکومو نومونو استعمال چی دغیر الله دپاره په قرآن اوحدیث سره ثابت دی، هغه نومونه دنورو دپاره هم استعمالیدی سی، لکه رجیم، رشید، علی، کریم، عزیز اونور، اوپه اسماءِ حسنٰی کی هغه نومونه کوم چی دغیر الله دپاره استعمالول په قرآن اوحدیث سره ثابت نه دی، هغه یوازی دالله ﷻ دپاره خاص دی، دغه دغیر الله دپاره استعمالول په ذکر سوی الحاد کی داخل اونا جائز اوحرام دی،مثلاً رحمان، سبحان، رزاق، خالق، غفار، قدوس اونور .

بیا دا مخصوص نومونه که دغیر الله دپاره استعمالول څه په غلطه عقیده سره وی چی دی خالق یارازق وګنی اوپه دی الفاظو سره خطاب کوی نوبیا خو داسی ویل کفر دی اوکه عقیده یی غلطه نه وی، محض په بی فکری یا ناپوهی سره چاته، خالق، رازق، رحمٰن یا سبحان ووایی نو که څه هم کفرنه دی مګر مشرکانه الفاظ دی، په دی وجه سخته ګناه ده .

افسوس دی چی نن صبا عام مسلمانان په دی غلطی کی اخته دی، څه خلګ خوهغه دی چاچی اسلامی نومونه اینښوول پریښیی دی، په صورت اوسیرت سره خو دوی دمخکی څخه هم مسلمان ګڼل مشکل وو، دنوم څخه به پته لګیده اوس نوی نومونه په انګریزی طرز باندی اینښوول شروع سوه، دانجونو نومونه داسلام دطرز څخه خلاف دخدیجی، عائشی، فاطمی، پرځای نسیم، شمیم، شهناز، نجمه اوپرون شروع سوه ، اوددی څخه زیاته افسوسناکه خبره داده چی دکمو خلګو اسلامی نومونه، عبد الرحمان، عبد الخالق، عبد الرزّاق، عبد الغفار، عبد القدوس اونور دی نوپه دی کی دآسانی دپاره داغلطهِ طریقه اختیار سوه چی یوازی آخری لفظ دټول نوم پرځای بلل کیږی اورحمان، خالق، رزاق اوغفار ورته وایی، اوتردی زیاته دغضب خبره داده چی قدرت الله ته الله صاحب اوقدرت خدا ته خدا صاحب وایی، داټول ناجائز، حرام اوګناه کبیره ده، هرڅو واره چی دالفظ ویل کیږی، دومره واره ګناه کبیره کیږی او اوریدونکی هم دګناه څخه خالی نه وی .

دابی خونده اوبی فائدی داسی ګناه ده، کمه چی زمونږ په زرګونو ورونه شپه اوورځ کوی اوهیڅ فکرنه کوی چی په ظاهره ددی لږشان حرکت څومره خطرناك انجام دی، دکم طرف ته چی دذکر سوی آیت په آخری جمله کی خبرداری فرمایل سویدی: سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُوْنَ یعنی دوی ته به دخپلو کړو بدله ورکول سی، ددغه بدلی تعین نه دی سوی نو ددی ابهام اشاره دسخت عذاب طرف ته ده .

په کومو ګناهونو کی چی څه دنیوی فائده یاخوند اوراحت دی، په دی کی خوخوك داهم ویلی سی چی زه دخپل خواهش یاضرورت څخه مجبوره وم، مګر افسوس دا دی چی دنن مسلمان په داسی ډیرو فضولو ګناهونو کی دخپل جهالت یاغفلت په وجه اخته په نظر راځی، په کموکی چی نه ددنیا څه فائده ده، نه

دادنې درجې ته راحت اوخوند وي، وجه داده چې حلال اوحرام اوجائز اونا جائز ته کرسره ګوري نه، نعوذ بالله منها .

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۸۱﴾ وَالَّذِيْنَ

او دهغو خلقو څخه کوم چې مونږ پیدا کړي دي یو جماعت دی چې لار ښیي رښتیني او ددې موافق انصاف کوي او چاچې

كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۲﴾ وَاُمْلِيْ

دروا غجن کړل زمونږ آیتونه مونږ به دوی کرار کرار ونیسو دداسې ځای څخه دکوم څخه چې به دوی خبرهم نه وي

لَهُمْ ۚ اِنَّ كَيْدِيْ مَتِيْنٌ ﴿۱۸۳﴾ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا ۗ مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ

او مونږ دوی ته مهلت ورکوو ، بیشکه زمونږ تدبیر پوخ دی ، آیا دوی فکر ونه کی ، چې د دوی په ملګري کې

جِنَّةٍ ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۸۴﴾ اَوَلَمْ يَنْظُرُوْا فِيْ مَلَكُوْتِ

هیڅ هم لیونتوب نسته خو بیرونکی دی ښکاره ، آیا دوی نظر نه کوي حکومت د

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ ۙ وَّاَنْ عَسٰٓى

آسمانونو او مځکی ته او څه چې پیداکړي دي الله دهرشي څخه او په دي کې

اَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ ۚ فَبِاَيِّ حَدِيْثٍۢ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۸۵﴾

شاید چې نژدې راغلې وي د دوی وخت (وعده) نو ددې څخه دوی په کومه خبره ایمان راوړي .

لنډتفسیر: او زمونږ په مخلوق پیریانو او انسانانو کی (ټول ګمراه نه دي بلکه) یو جماعت (په دوی کی) داسې هم دي کوم چې دحق (دین یعني اسلام) موافق (خلګو ته) هدایت (هم) کوي اوددې موافق (په خپلو او دنورو په معاملاتو کی) انصاف هم کوي اوکوم خلګ چې زمونږ آیتونه دروغ کوي مونږ دوی کرار کرار (دجهنم طرف ته) بیایو ، په دې طور سره چې دوی ته خبرهم نه وي او (په دنیا کی دعذاب نازلولو په وجه) دوی ته مهلت ورکوو ، بیشکه زما تدبیر دیر مضبوط دی ، آیا دې خلګوپه دې خبره کی فکرونه کی چې ددوی دچاسره معامله ده ، پرده یوه ذره هم لیونتوب نسته دی خو یوازې یوصفا صفا (دعذاب څخه) بیروونکی دی (کوم چې دا دپیغمبر کار وي) او آیادې خلګو فکرونه کی ، دآسمانونو اومځکې په عالم کی او (دارنګه) په نورو شیانوکی کم چې الله ﷻ پیداکړي دی (ددې دپاره چې دوی ته په دلیل سره دتوحید علم حاصل سوی وي) اوپه دې خبره کی (یې هم فکرونه کی) چې ممکنه ده چې ددوی اجل نژدې

راغلي وي (چې دعذاب د احتمال څخه بيريدي او ددي څخه يې ديچ کيدو فکر کوي او په دي فکر سره به ورته حق دين حاصل سوی وای، او د اجل نژدي والي خو هروخت دی او کله چې دقرآن په شان به مؤثر کلام سره ددوی فکر په حرکت کې رانغی نو) بيا دقرآن څخه وروسته په کومه خبره به دا خلق ايمان راوړي

معلومات اومسئلي: په تيرو آيتونو کې د دوږخيانو حالات او صفتونه او د دوی دګمراهي دا سبب بيان سوی وو چې دوی دخدای ورکړی عقل او بصيرت او فطري قوتونو څخه د دوی اصلي کار وانه خستی او ضائع يې کی ، بيايې ددوی دمرض علاج دالله ﷻ په نومونو او دذکر الله په ذريعه سره ښوولی وو. دذکر سوو آيتونو څخه په اولني آيت کې ددوی په مقابله کې دايماندارو او دحق دخاوندانو ذکر دی کم چې دخدای ورکړی عقل څخه کار واخيستی او صحيح لار يې اختيار کړه، ارشاد دی ، وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ يعني کوم خلک چې مونږ پيدا کړي دي په دوی کې يو امت داسې دی کوم چې دحق موافق هدايت کوي يعني خلګو ته دصراط مستقيم طرف ته لار ښيي او کله چې د دوی په خپل مينځ کې څه جګړه يا مقدمه پيښه سي نو دخپلو جګړو فيصله هم په حق يعني دالله ﷻ ترقانون لاندې کوي .

دتفسير امام ابن جرير رحمه الله په خپل سند سره نقل کوي چې نبي کريم ﷺ دا آيت تلاوت کی او ارشاد يې وفرمايي، چې دا امت دکم ذکر چې په دې آيت کې دی زما امت دی کم چې به دخپلو تولو جګړو فيصلي دحق او انصاف يعني دالله ﷻ دقانون مطابق کوي او دورکړي راکړي په تولو معاملوکې به حق او انصاف مخ ته ايږدي .

او دعبد بن حميد په يو روايت کې دي چې نبي کريم ﷺ اصحابو کرامو ﷺ ته خطاب وفرمايي چې دا آيت ستاسې په حق کې راغلي دی او ستاسې څخه مخکې هم يو امت ته دا صفتونه ورکړل سويدي، بيايي دا آيت وفرمايي ، وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ مراد دادی چې دحضرت موسٰی ﷺ په امت کې هم يو جماعت دا صفتونه درلودل چې خلګو ته په لار ښودوکی او دخپل مينځ دجګړو په فيصله کولوکې به يې دحق يعني دالله ﷻ دشريعت مکمله تابعداری کوله او امت محمدي ﷺ ته هم الله ﷻ په دې صفتونو کې خصوصي امتياز ورېخښلی دی .

خلاصه ددې دوه خصلتونه دي ، يو دا چې دنورو خلګو په مشري کولو او لار ښوولو يا مشوره ورکولو کې دشريعت تابعداري کوي، دوهم دا چې که څه جګړه په خپل مينځ کې پيښه سي نو هم دادوه خصلتونه دي چې ديږ قوم دخير او ښه والي او دنيا او آخرت دکاميابی ضمانت ورکول کيږي، چې په صلح او جنګ، دوستی او دښمنی هرحالت کې ددوی نصب العين حق او انصاف وي، خپلو دوستانو او ملګرو ته چې کمه دکارښوونه کوي په هغه کې هم دحق تابعداروی او ددښمنانو او مقابلو په جګړو کې هم دحق په مخکې خپل تول خواهشونه او خيالات پريږدي چې ددی خلاصه ده حق پرستی .

دامت محمدي پرنورو امتونو باندې دښه والي لوړوالي راز او ددوی دامتياز نخښه هم داحق پرستی ده چې دوی خپل تول ژوند دحق تابع کی، دکم جماعت يا پارتی مشري او رهنمايي چې يې وکړه، نو هغه يې

هم خالصه دحق دتقاضاوو مطابق وکړه، خپلو ذاتی خواهشاتو اوخاندانی یا قومی رسمونو ته یی مطلق په دی کی دخل ورنه کی، او دخپل مینځ په جګړو کی یی هم همیشه دحق په مخکی سرکښته کی ، او داصحابو ﷺ او تابعینو رحمهم الله پوره تاریخ ددی آئینه دار دی ، او دکله څخه چی په دی امت کی په دی دوو خصلتونو کی خلل اونقصان راغلی دی دهغه وخته ددوی تنزل او غورزیدل شروع سوه .

ډیر دغم او دافسوس مقام دی چی نن دغه حق پرست امت خالص هوا پرست جوړ سوي دی ، پارټی اوجماعتونه په کښی جوړیږی ، خو هغه هم خالص دنفسانی غرضونو او ددنیا درذیلی او ذلیلی نفع په بنیادونو جوړیږی یو بل ته چی دکومو کارونو دپابندی طرف ته دعوت ورکول کیږی هغه هم خالص نفسانی خواهشونه یاخاندانی رسمونه وی، که څوك ددی خلاف کوی نوټول یی مقابلی ته تیار وی، لیکن دحق او شریعت مطابق دچلیدو نه یوځای وعده کیږی اونه ددی دتابعداری کولو څوك چا ته وایی اونه ددی په خلاف ورزی کیدو دچا پرتندی باندی غوټه راځي .

دغه شان دخپل مینځ په جګړو کی اوپه مقدموکی ددنیا دیوڅو ورڅو وهمی نفع په خاطر دالله ﷻ قانون پریږدی او دشیطانی قوانینو په ذریعه په فیصله کولو راضی دی، ددی دغه بد انجام دی چی هرځای اوپه هرملك کی لیدل کیږی چی دا امت هر ځای ذلیل اوخوار ښکاری، الاّ ما شآء الله، دوی دحق څخه مخ واړوی اوحق د دوی دنصرت او امداد څخه مخ واړوی .

دحق پرستی په ځای هوا پرستی اختیار سوه، هرسړی دخپلی دنیوی نفع په حاصلولو کی مشغول سو، که نور ټول قوم اوملت تباه کیږی نونه خو ورته څوك ګوری اونه یی څوك اوری ، که دا ټول امت فلاح اوترقی غواړی نوددی څخه ماسوا بله چاره نسته چی داقرآنی اصول په مضبوطی سره ونیول سی په خپله هم په دی عمل وسی او دنورو هم ددی دپابندی کولو کوشش وسی .

په دوهم آیت کی ددی شبهی جواب دی چی کله دقومی ترقی مدار حق پرستی اودحق انصاف پیروی ده نو دا نور غیر مسلم قومونه کم چی دحق څخه سراسر لیری دی ، هغوی ولی په دنیا کی داسی په ترقی اوخوشحالی دي .

جواب دا دی و وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ یعنی مونږ دخپلو آیتونو دروغ کوونکی دخپل حکمت او رحمت په بنا سره فوراً نه نیسو، بلکه کرار کرار په خوند خوند یی نیسو دکوم چی دوی ته خبرهم نه وی په دی وجه په دنیاکی دکافرانو اوفاجرانو په مالداری یاعزت اومرتبی سره مه دوکه کیږی، ځکه چی دغه په حقیقت کی ددوی دپاره دڅه کامیابی سامان نه دی، بلکه دالله ﷻ دطرف څخه استدراج دی ، داستدراج معنی په کرار کرار سره دیوکار کول دی، دقرآن اوسنت په اصطلاح کی استدراج دی ته ویل کیږی چی دبنده په ګناه باندی په دنیاکی څه تکلیف اومصیبت رانه سی بلکه څومره چی دی په ګناه کی زیاتیږی ، دنیاوی ساز اوسامان یی نور زیاتیږی ددی انجام داوی چی دی په خپله بد عملی ګرسره خبرنه وی او دغفلت څخه نه بیداره کیږی اوخپل بد عملونه ده ته بدنه ښکاری چی دی ورڅخه

دراګرځیدو فکر وکی.
دانسان دا حالت دهغه لا علاجه مریض په شان دی کوم چی ناروغی شفا اوزهر تریاق وګنی او استعمالوی یی، ددی نتیجه داوی چی کله خوپه دنیاکی داسړی ناڅاپه په عذاب کی ونیول سی او کله تر مرګه پوری دا سلسله چلیږی او بالآخر مرګ دده دمستی اوبی هوښی خاتمه وکی او دهمیشه عذاب دده په برخه سی.
قرآن کریم په مختلفو سورتونو او آیتونو کی ددی استدراج ذکر فرمایلی دی ارشاد دی.

فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا بِهٖ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰى اِذَا فَرِحُوْا بِمَا اُوْتُوْا اَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُّبْلِسُوْنَ.

یعنی کله چی دغو خلګو هغه شی هیرکی کوم چی دوی ته یادسوی وو، نوموږ پردوی دهرشی دروازی خلاصی کړی تردی چی دوی په خپل حاصل سوی نعمت اودولت باندی مغروره سوه نوموږ دوی ناڅاپه په عذاب کی ونیول نو دوی دخلاصون څخه نا اُمیده سول، دا استدراج دکفارو سره هم کیږی اودګناهګارو مسلمانانو سره هم په دی وجه اصحابو ﷺ اوتیرو صالحانو ته به چی کله ددنیا دولت اونعمت الله ﷻ ورکی نو دوړیری بیری په وجه به داستدراج څخه بیریدل چی هسی نه ددنیا دا دولت زموږ دپاره استدارج نه وی.
په دریم آیت کی ددی استدارج بیان دی ، وَاُمْلِيْ لَهُمْ اِنَّ كَيْدِيْ مَتِيْنٌ یعنی زه دی ګناهګارو ته مهلت ورکوم زما تدبیر ډیر مضبوط دی.
په څلورم آیت کی دکفارو ددی عبث خیال تردید دی چی معاذ الله. نبی کریم ﷺ په لیونتوب کی رنځور دی فرمایی ، اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ یعنی آیادی خلګو غور اوفکر ونه کی چی د دوی دچا سره پیښه ده پرده باندی یوه ذره هم لیونتوب نسته، دده عقل اوحکمت ته خو دټولی دنیا عاقلان او حاکمان حیران دی، دده په باره کی خو دلیونتوب ګمان کول په خپله لیونتوب دی، نبی کریم ﷺ خو دصفا صفا حقیقتونو بیانوونکی ، دآخرت او دخدای دعذاب څخه بیروونکی دی، په پنځم آیت کی یی دوی ته ددوو شیانو طرف ته دفکر کولو دعوت ورکړیدی، اول دالله ﷻ په مخلوقاتو، آسمان اومځکه او ددی په مینځ کی په بی شمیره جوړو سوو عجائباتوکی غور اوفکر کول، دوهم دعمرپه خپله موده او دعمل پرفرصت باندی نظر کول، دقدرت په جوړو سوو شیانوکی په لږ شان عقل اوپوهی سره چی غور اوفکر وسی نو دمعمولی عقل والا انسان هم دالله ﷻ دقدرت دشان معرفت حاصلولی سی اولږ ژور نظر کوونکی ته خو دعالم ذره ذره دقادر مطلق او حکیم مطلق حمد اوثنا ویونکی په نظر راځی، چی تردی وروسته په الله ﷻ ایمان راوړل یو فطری خواهش جوړ سی.
او دخپل عمرپه موده کی خو دغور اوفکر دا نتیجه ده چی کله انسان په دی پوه سی چی دمرګ وخت معلوم نه دی چی کله به راځی نو دضروری کارونو په پوره کولو کی دغفلت څخه راوګرځی اوپه تلوار سره کار کوی، دمرګ څخه غفلت انسان په ټولو خرافاتو او ګناهونو کی اخته کوی، او دمرګ راتلل هغه

شي دي کوم چي انسان دډیرو ګناهونو څخه ځان ساتلو ته تیاروي، په دي وجه نبي کریم ﷺ فرمايي اَكْثِرُوْا ذِكْرَ هَادِمِ اللَّذَّاتِ الْمَوْتِ يعنى تاسي هغه شي ډير يادوي كوم چي دڅولو خوندونو ختموونكى دي يعنى مرګ، په دي وجه په ذكرسوي آيت كي فرمايي .

اَوَلَمْ يَنْظُرُوْا فِيْ مَلَكُوْتِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ وَّاَنْ عَسٰۤى اَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ ، دملك په معنى كى دمبالغى دپاره ويل كيږي، ددي معنى ده: عظيم ملك معنى دآيت دا ده چي آيا دي منكرانو دالله ﷻ په لوي ملك كي غور ونه كي كوم چي په آسمانونو اومځكو اوبى شميره شيانو باندي محيط دي اوآيا په دي بي نظرونه كي چي داكيدي سي چي د دوي مرګ نژدي وي دكوم څخه وروسته چي به دايمان اوعمل فرصت ختم سي .

دآيت په آخركي فرمايي ، فَبِاَيِّ حَدِيْثٍۭ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُوْنَ ، يعنى كوم خلګ چي دقرآن كريم په داسي واضحو نښانو باندي هم ايمان نه راوړي ، هغوي به نورپه څه شي باندي ايمان راوړي .

مَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهٗ ؕ وَيَذَرُهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ

څوك چي الله ګمراه كړي هغه ته هيڅوك نسته لارښوونكى او الله پريږدي دوي د دوي په شرارت كي

يَعْمَهُوْنَ ﴿۱۸۶﴾ يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا ؕ قُلْ اِنَّمَا

سركردان ، ستا څخه پوښتنه كوي دقيامت چي كله به وي ددې دقائميدو وخت، ته ووايه

عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّيْ ۚ لَا يُجَلِّيْهَا لِوَقْتِهَاۤ اِلَّا هُوَ ؔۘ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوٰتِ

چي ددې خبر زما رب سره دي ، هغه به ښكاره كوي دا دده په وخت ، هغه ډيره درنه خبره ده په آسمانونو

وَالْاَرْضِ ؕ لَا تَاْتِيْكُمْ اِلَّا بَغْتَةً ؕ يَسْـَٔلُوْنَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ؕ

او په مځكه باندي ، كله چي په تاسي راسي نو بى خبره به راځي ، ستاڅخه پوښتنه كوي ، لكه چي ته ددې

قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۷﴾

په تلاش كي يي ، ته ووايه چي ددې خبر خاص دالله سره دي ليكن اكثر خلق نه پوهيږي .

لنډتفسير: څوك چي الله ګمراه كي هغه څوك نه سي په لار كولي (نوبيا غم يي بى فائدى دي) اوالله ﷻ دوي ددوي په ګمراهى كي سرګردانه پريږدي (چي په يو وار ورلره پوره سزا وركي) خلګ ستا څخه دقيامت متعلق پوښتنه كوي چي ددي واقع كيدل به كله وي، ته ووايه چي ددي (دا) علم (چي كله به واقع كيږي) يوازي زمادرب سره دي (بل هيچاته ددي خبرنسته) پرخپل وخت باندي به دي ماسوا دالله ﷻ څخه

بل هیڅوك ظاهر نکړای سي (او هغه ظاهرول به داوي چي دا به واقع کي، دغه وخت به تول خبرسي، ددي
ښخه مخکي خويي هسي دښوولو دپاره نه ظاهروي ځکه چي) دغه به پرآسمانونو اومځکه ډيره درنه ورغ
وي (په دي وجه) دغه پر تاسي باندي محضي ناڅاپه (په بي خبري کي) را لويږي (ددي دپاره چي هغه لکه
څنګه چي پرجسمونو باندي ددوي په متغير او ګډوډ کولو کي درنه ده، دغه ډول پر زړونو باندي هم
ددي ددروندوالي اثر وي اوچي داول ښخه وښوول سي نودا خبره به په کښي بيانه وي ، اوپوښتنه هم
ددوي په معمولي طور باندي نه ده بلکه) دوي ستا ښخه داسي (په اصرار اومبالغي سره) پوښتنه کوي
چي لکه ګواکي ددي چي تاتحقيق کړي وي (او دتحقيق ښخه وروسته ته ددي ښخه پوره خبر سوي يې) ته
ووايه چي ددي علم (مذكور) خاص دالله ﷻ سره دی، ليکن اکثره خلګ (په دي خبره) نه پوهيږي (چي
ځيني علمونه الله ﷻ دځپلو غيبوپه خزانو دعلم کي پټ ايښي دي، پيغمبرانوته يي هم په تفصيل سره
اطلاع نه ده ورکړي پس ددي په علم نه لرلو سره دوي داګني چي دي معاذ الله نبي نه دي، داسي چي
داعلم دنبوت سره لازم دي اوکله چي لازم نسته نو ملزوم هم نسته، حالانکه اوله مقدمه محضي غلطه ده)

معلومات اومسئلي: ددي ښخه په مخکي آيتونوکي دکفارو اومنکرانو دضد اوعناد اوپه ښکاره آيتونو
دقدرت دايمان نه راوړلو ذکر وو، دامضمون دنبي کريم ﷺ دپاره دامت اوعام مخلوق سره ډير شفقت
اورحمت پربنا باندي دډيرغم اوخفګان سبب کيدی سو، په دي وجه دذکر سوو درو آيتونو ښخه په اولني
آيت کي ده ﷺ ته دتسلي دپاره ارشاد فرمايي چي ، ځوك چي الله ﷻ ګمراه کي هغه هيڅوك نه سي په لاره
کولي او الله ﷻ داسي خلګ په ګمراهي کي سرګردانه پريږدي .
مطلب دا دي چي ددي خلګو په عناد اودحق ښخه په مخ اړولو اونه قبلولو ته خفه کيږه مه، ځکه چي ستا
منصبي فرض دومره وو چي حقه خبره صفا صفا په اثرناك انداز کي ورسوی اوهغه تاپوره کړه اوستا ذمه
واري ختمه سوه اوس دچا منل يانه منل دايو تقديري کاردي، چي په دي کي ستا دخل نسته، بيانه
غمګين ولي يي .
ددي سورة په مضامينوکي دري مضامين ډير مهم وه، توحيد ، رسالت، آخرت، اودا دري شيان دايمان
اواسلام اصل بنيادونه دي، په دي کي دتوحيد اورسالت مضمون په تيرو آيتونوکي په تفصيل سره
راغلی دي، دذکر سوو آيتونو آخري دوه آيتونه دمضمون دآخرت اوقيامت په بيان کي دي، چي ددوي
دنزول يوه خاصه واقعه ده، کمه چي دتفسير امام ابن جرير اوعبد بن حميد په روايت دقتاده نقل کړي ده
چي دمکي قريشو دنبي کريم ﷺ ښخه په طور دټوکو اومسخرو پوښتنه وکړه چي ته دقيامت دراتلو
خبرونه ورکوې اوخلګ ورښخه بيروي که ته رښتيني يي نوصحيح وخت يي وښيه چي قيامت به په کوم
کال اوکوم تاريخ باندي راځي، چي مونږ ددي تر راتلو مخکي څه تياري وکو زمونږ اوستا په مينځ کي
چي کم درشته داري تعلقات دي دهغوي تقاضا هم دا ده چي که ته په عام طور سره خلګوته ښوول نه
غواړي نو کم از کم مونږته خويي وښيه پردي باندي دا آيت نازل سو ، يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ الآية په دي کي

لفظ دالسّاعة په عربی لغت کی لږغوندی زمانی ته ویل کیږی چی خاص حدیی دلغت په اعتبار سره نسته او دنجومیانو په اصطلاح کی دشپی اوورځی په ځلیر ویشتو ۲۴ حصوکی دیوی حصی نوم ، ساعة دی، چی په اُردو کی ورته گهنټه ویل کیږی، او دقران کریم په اصطلاح کی دالفظ هغه ورځی ته ویل کیږی کمه چی به دټول مخلوقات دمرګ ورځ وی اوهغه ورځ ته هم په کمه کی چی ټول مخلوقات به دوباره ژوندی سی اودرب العٰلمین په دربارکی به حاضر سی، دآیَانَ معنٰی کله او دو مُرْسٰی معنٰی داو دریدو اود قائمیدو ده ، لَایُجَلِّیْهَا : دتجلیه څخه مشتق دی ، چی معنی یی ده خلاصول اوظاهرول، د بَغْتَةً معنٰی ناڅاپه، د حَفِیٌّ معنٰی حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه دعالم اویا خبر بیان کړیده اوپه اصل کی هغه سړی ته حفی ویل کیږی کوم چی په سوالاتو کولو سره دیوی معاملی پوره تحقیق وکی.

مطلب دآیت دا دی چی داخلګ ستا څخه دقیامت په باره کی سوال کوی چی دغه به کله راځی، ته دوی ته ووایه چی ددی دتعین صحیح علم زما درب سره دی، نه دمخکی څخه بل چاته معلوم دی اوعین پروخت باندی به هم اول چاته معلوم نه وی، کله چی مقرر وخت راسی نوپه خپله به الله ﷻ دا ظاهر کی، هیڅ واسطه به په درمیان کی نه وی، دقیامت داحادثه به پرآسمانونو اومځکو باندی ډیره درنه واقعه وی، دوی به ټکړی ټکړی سی وابه لوزی، په دی وجه دحکمت تقاضا داده چی داسی سخته واقعه دمخکی څخه ظاهره نه کی کنه نو دیقین کوونکو ژوند به تریخ سی اومنکرانو ته به زیاته دټوکو اومسخرو موقع حاصله سی، په دی وجه یی وفرمایل چی: لَاتَاْتِیْکُمْ اِلَّا بَغْتَةً یعنی قیامت به تاسی ته ناڅاپه راځی.

دبخاری اومسلم په حدیث کی په روایت دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نقل دی چی نبی کریم ﷺ دقیامت دناڅاپه راتلو متعلق دابیان فرمایلی دی چی خلګ به په خپل کاروبار کی مشغول وی، یوسړی به ګراك ته دښوولو دپاره دکپړی تان غوړولی وی او دوی به لامعامله نه وی ختمه کړی چی قیامت به قائم سی ، یوسړی به خپلی اوښی ته دلوشلو دپاره ورغلی وی اولا کار به یی نه وی کړی چی قیامت به قائم سی، یو سړی به دخپل حوض مرمت کوی اولا فارغ سوی به نه وی چی قیامت به قائم سی ، یو سړی به دخوراك ګوله خُلی ته لوړه کړی اولا خُلی ته کړی به یی نه وی ، چی قیامت به قائم سی (روح المعانی)

مقصد ددی دا دی چی لکه څنګه چی دسړی دشخصی مرګ تاریخ او وخت په پټ ساتلوکی لوی حکمتونه دی ، دغه ډول قیامت چی دټول عالم اجتماعی مرګ دی، ددی هم په پټ ساتلوکی لوی حکمتونه دی، اول خودادی چی دیقین کوونکو دپاره به په دی صورت کی ژوند ګران او ددنیا کارونه به مشکل سی اومنکرانو ته به داوږد میعاد په اوریدو باندی دټوقو اومسخرو دپاره بهانه حاصله سی او د دوی په سرکښی کی به نوره اضافه وسی.

په دی وجه دحکمت په تقاضا سره ددی تاریخ یی پټ وساتی چی خلګ ددی دهیبت ناکو واقعاتو څخه همیشه په بیره کی وی او دا بیره دانسان دجرمونو څخه دلیری ساتلو ترټولو زیاته اثرناکه علاج دی ، په

دی وجه په دی آیتونو سره یی دا ښوونه وکړه چی کله دایقینی خبره ده چی قیامت به یوه ورځ راځی او درب العلمین په مخکی به دټولو پیش کیدل وی، ددوی دټول عمر دلوی کوچنی اوښه اوبد ټولو عملونو جائزه به اخیستل کیږی ، ددی په نتیجه کی به یا دجنت؛ تراندازی وتلی او لا زواله نعمتونه حاصلیږی اویابه معاذ الله ددوزخ هغه سخت عذاب وی دکوم چی په تصور سره تریخی اوبه کیږی، نوبیا یو هوښیار ته داسی کول نه دی پکار چی دعمل دفرصت وخت په دی بحثونوکی ضائع کی چی دا واقعه به کله اوپه کم سن اوپه کوم تاریخ وی، بلکه دعقل تقاضا داده چی دعمر فرصت غنیمت وګنی، دهغه ورځی دپاره په تیاری کی مشغول سی، درب العلمین داحکامو دخلاف ورزی څخه داسی وبیریږی، لکه داور څخه چی هرانسان بیریږی .

دآیت په آخر کی بیا ددی خلګو سوال دوباره کوی فرمایی ، يَسْـَٔلُوْنَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا اول سوال خو ددی خبری په حقله وو چی کله داسی مهمه واقعه کیدونکی ده نوموږ ته ددی پوره پوره دصحیح تاریخ او دوخت علم پکار دی ددی جواب ورکول سوچی داسوال دبی عقلی اوبی وقوفی څخه پیدا سویدی، دعقل تقاضا خو داده چی ددی دمقرر وخت څخه هیڅوك خبرنه سی چی هریو عمل کوونکی هروخت دآخرت دعذاب څخه وبیریږی، دښه عمل اختیارولو او بدو عملونو څخه دلیری اوسیدو کارته پوره توجه ورکی .

او ددی دوهم سوال منشاء ددغو خلګو دا ګنګل دی چی نبی کریم ﷺ ته خامخا دقیامت صحیح تاریخ او وخت معلوم دی، اوده دالله ﷻ څخه تحقیق کړي دی او ددی علم یی خامخا حاصل کړي دی مګر دی یی په هیڅ وجه سره نه ښیی، په دی وجه دخپلولی اورشته داری واسطه یی ورته وړاندی کړه او سوال یی ورڅخه وکی چی موږ ته دقیامت پوره پته وښیه، ددی سوال په جواب کی ارشاد وسو.

قُـلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ : یعنی ته خلګو ته وښیه چی حقیقت دا دی چی دقیامت دصحیح تاریخ ماسوا دالله ﷻ څخه هیڅ ملائکی یانبی ته هم علم نسته ، لیکن ډیر خلګ ددی حقیقت څخه ناخبره دی چی ډیر علمونه الله ﷻ یوازی دخپل ځان دپاره محفوظ ایږدی دکومو چی هیڅ فرښتی یانبی ته هم پته نه وی، خلګ دخپل جهالت څخه داګنی چی دقیامت دتاریخ علم دنبوت اورسالت دپاره لازمی دی اوبیا ددی دانتیجه راباسی چی کله نبی کریم ﷺ ته ددی پوره علم نسته نودا علامه ددی ده چی معاذ الله دی نبی نه دی ، مګر لوړ معلومه سوه چی دا خیال دسره غلط دی ، لنډه داچی داسی سوالات کوونکی ډیر بی وقوفه او بی خبره دی نه دوی ته دمسئلی حقیقت معلوم دی، نه ددی حکمت اونه دسوال کولو طریقه .

البته ، نبی کریم ﷺ ته دقیامت دځینو نښانو علم ورکول سوی وو اودا چی هغه اوس نژدی دی ، دا نبی کریم ﷺ په ډیرو صحیحو احادیثوکی په واضح طور سره بیان کړي دی ارشاد فرمایی چی زما راتلل او قیامت دواړه داسی نژدی دی لکه دلاس دوی ګوتی (ترمذی)

اوپه ځينو اسلامي کتابونو کې چې يې ددنيا عمر اووه زره کلونه ۷۰۰۰ ښوولي دي ، داځه دنبي کريم ﷺ
حديث نه دی، بلکه داسرائيلي روايتونو څخه را اخيستل سوی مضمون دی، دطبقات الارض عالمانو
چې کوم دنوی تحقيقاتو څخه ددنيا عمر په لکهونو کاله ښوولی دی، دانه دځه قرآني آيت سره ټکر
خوري اونه دځه حديث سره، په اسلامي روايتونو کې داسې کچه اوبې سنده خبرې دداخلولو مقصد
شايد داسلام خلاف بدګماني پيدا کول وي، دکمو ترديد چې په خپله په صحيح احاديثو کې موجود
دی، په يو صحيح حديث کې په خپله نبي کريم ﷺ خپل امت ته ارشاد فرمايي چې ستاسې مثال دتيرو
امتونو په مقابله کې داسې دی لکه دتور غوايي پر بدن باندې چې يو سپين وريښته وي، ددې څخه
هرسړی په ښه شان سره اندازه لګولی سي، چې دنبي کريم ﷺ په نظرکې ددنيا عمر څومره اوږد دی چې
دهغه اندازه لګول هم ګران دی، په دې وجه حافظ ابن حزم اندلسي فرمايي چې زمونږ عقيده دا ده چې
ددنيا دعمر هيڅوك پوره اندازه نه سي لګولی ، ددې صحيح علم يوازې پيدا کوونکي ته دی (مراغي)

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ۚ وَلَوْ كُنْتُ

ته ووايه چې زه مالك نه يم دخپل ځان دپاره دنفع او نه دنقصان مګر کوم چې الله وغواړي او که زه

اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۛۚ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوْٓءُ ۚ

پوهيدی دغيبو په خبره ، نو ډيری ګټی دغيبو په خبره نو ډيری ګټی به مې حاصلی کړی وای

اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۱۸۸﴾ هُوَ الَّذِيْ

اوماته به چيری نقصان نه وو رسيدلی ، زه خو صرف بيره اوخوشخبری اورونکی يم ، ايماندارو خلقو ته هغه

خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ

دی چاچې تاسې پيدا کړاست ديو نفس څخه ، او دده څخه يې جوړه کړه دده جوړه چې ددې سره ارام

اِلَيْهَا ۚ فَلَمَّا تَغَشّٰىهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيْفًا فَمَرَّتْ بِهٖ ۚ فَلَمَّآ

ونيسی ، بيا کله چې سړی ښځه پټه کړه حمل يې ونيوی سپك حمل نوګرځيده به ورسره ، بيا چې کله

اَثْقَلَتْ دَّعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُوْنَنَّ مِنَ

درنه سوه نو دواړو وبللو الله خپل رب چې که تا راکې مونږ ته روغ جوړ نيك مونږ به ستا

الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّآ اٰتٰىهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيْمَآ اٰتٰىهُمَا

شکر ادا کړو ، بیا چې هرکله دوی ته یې ورکړی روغ جوړ نیك نو جوړ یې کړو هغه شریکان په دې ور

فَتَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿١٩٠﴾ اَيُشْرِكُوْنَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَّهُمْ

کړې شی کې ، نو الله لوی دی د دوی د شریك جوړولو څخه ، آیا شریك جوړوی هغه چې نه سی پیدا کولی یو شی هم

يُخْلَقُوْنَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ لَهُمْ نَصْرًا وَّلَآ اَنْفُسَهُمْ

او دوی په خپله پیدا سوی دی ، او نه د دوی مدد کولی سی اونه خپل

يَنْصُرُوْنَ ﴿١٩٢﴾ وَاِنْ تَدْعُوْهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوْكُمْ

مدد کولی سی ، او که تاسی دوی را وبلی لارې ته نو نه ځی ستاسی په بلنه باندې

سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوْهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُوْنَ ﴿١٩٣﴾

برابر تاسی لره که دوی بلی او که چپ اوسی .

لنډتفسیر: ته ووایه چې زه په خپله دخپل ذات دپاره (هم نور لاځه کوی چې دبل دپاره) دځه نفع (تکوینی حاصلولو) اختیار نه لرم اونه دځه ضرر (تکوینی دفع کولو اختیار لرم) مګر دومره ده چې څومره خدای ﷻ غوښتی وی (چې ماته اختیار راکی اوپه کم کارکی چې یې اختیار نه دی راکړی، په دی کی ځینی وخت نفع فوت کیږی اوضرر واقع کیږی یوه مقدمه خوداسوه) او (بله مقدمه داده چې) که ماد غیب خبری (داختیاری امورو متعلق) پیژندی نومابه (دخپل ځان دپاره) ډیری فائدی حاصلولی اوهیڅ ضرربه پرما نه واقع کیدی (ځکه چې دعلم غیب په سبب به معلومیده چې فلانی کار یقینًا زما دپاره نافع دی نوهغه به می اختیارولی اوفلانی کار زما دپاره یقینًا مضردی، دهغه څخه به می ځان ساتی او اوس چې کله علم غیب نسته په دی وجه ځینی وخت دنفع مند علم راته نه وی چې هغه اختیار کم، دغه ډول دمضر علم راته نه وی چې ځان ورڅخه وساتم، بلکه کله په عکس سره نافع ته مضر اومضر ته نافع وایم، ددلیل حاصل داسو چې دعلم غیب دپاره دنفع اوضرر مالك کیدل لازم وو، دامقدمه په ذکرکی وروستنی ده اولازم یې نسته اودامقدمه په ذکرکی مخکی ده چې ملزوم یعنی علم نسته، چې دامطلوب هم دی، غرض دادی چې زه دداسی کارونو علم نه لرم) زه خو محض (شرعی حکمونه ښیم دثواب) زیری ورکونکی او (دعذاب څخه) بیروونکی یم هغو خلکو لره کم چې ایمان لری (لنډه داچې دنبوت اصلی مقصد دتکوینی کارونو

احاطه کول نه دي، په دي وجه ددغه کارونو علم چي په هغه کي تعين دقيامت هم داخل دي، نبي ته حاصليدل ضروري نه دي البته دنبوت اصل مقصد دشرعي کارونو په علم پوهيدل دي، نوهغه ماته حاصل دي) هغه الله داسي (قادر اومنعم) دی چاچي تاسي ديوتن څخه (يعني حضرت آدم ﷺ څخه) پيدا کړاست اودده څخه يي دده جوړه جوړه کړه (مراد حواده چي کيفيت يي دسورة نساء دتفسير په شروع کي تير سوی دی) ددی دپاره چي هغه ددي جوړي سره الفت حاصل کي (پس کله چي هغه خالق هم دی اومحسن هم، نوعبادت دهغه حق دی) بيا (مخ ته ددوی اولاد زيات سو او په دوی کي هم ښځه او خاوند جوړ سول، ليکن په دوی کي دځينو داحالت سو چي) کله چي خاوند بي بي ته نژدي سو نو ددي حمل سو (کم چي اول اول) سپك شان (وو) پس هغي به دغه (په ګيډه کي) اخيستی (بي تکليفه) ګرځيده راګرځيده، بياچي کله هغه (حامله ددي حمل زياتيدو څخه) درنه سوه (او ددواړو ښځي اوخاوند يقين وسو چي حمل دی) نو (دغه وخت دوی ته قسم قسم احتمالات او وهمونه شروع سول، لکه چي په ځينو حملوکي خطری راځي په دي وجه) دواړو ښځي اوخاوند الله ته چي ددوی مالك دی دعا وکړه چي که تا مونږ ته صحيح سالم اولاد راکي نومونږ به ښه شکر ګذاري وکو (لکه چي عام عادت دی چي دمصيبت په وخت کي دالله ﷻ سره لوی لوی وعدی کول کيږي) پس کله چي الله ﷻ دی دواړو لره صحيح سالم اولاد ورکي نو دالله په ورکول سوی شي دغو دواړو الله ﷻ ته شريك مقرر کي (په مختلف طور سره چاپه عقيده سره، چي دا اولاد فلاني ژوندی يامړی راکړيدی چاپه عمل سره چي دده په نوم سره يي نذر اوناز ورکي يايي کوچنی بوتلي اوتندی يي دده په مخکي ورلره ولګوی، ياپه قول سره چي دده په بندګي يي ورلره نوم کښيښووی لکه عبد الشمس يابندهٔ علي اونور، يعني داحق دخدای وو چي منعم او خالق او قادر او محسن دی اودی يي صرف کي دنورو معبودانو دپاره) نو الله ﷻ پاك دی د دوی دشرك څخه (تردي ځايه پوري خو دالله ﷻ صفتونه ذکر وه ، ددي مقتضٰی دا ده چي دعبادت مستحق هغه دی، مخ ته دباطلو خدايانو دنقصانونو ذکردی چي مقتضٰی يي داده چي دوی دعبادت مستحق نه دی، پس فرمايي چي) آيا داسي شي دالله ﷻ سره شريکوی چي يوشي نسي پيدا کولی او (بلکه) دوی په خپله جوړ سوی دی (لکه چي ظاهره ده چي بت پرست بت په خپله دوی تراشي) او (دڅه شي جوړولو خو لويه خبره ده) دغه (خو داسي عاجزدي چي ددي څخه آسان کارهم نه سي کولی مثلاً) دوی ته هيڅ قسم مدد (هم) نه سي ورکولی او (ددي څخه زياته داده چي) دغه خوخپل مدد هم نه سي کولی (که څه حادثه دوی ته وررپيښه سي مثلاً څوك يي ماتوی) او (ددي څخه هم زياته داچي) که تاسي دوی ته دڅه خبري دښوولو دپاره آواز کوی نو ستاسي په وينانه چليږي (ددي دوه مطلبه کيدی سي يوڼدا چي که تاسي دوی ته آواز کوی چي دوی تاسي ته يوخبره وښيي نوستاسي وينا نه سي پوره کولی يعني نه يي سي ښوولی اودوهمه ددي څخه زياته داچي که تاسي دوی ته آواز کوی چي راسي چي مونږ تاته ښوونه وکړو نوستاسي په وينا نه سي چليدی يعني ستاسي په ښوول سوی خبره باندی عمل نسي کولی په هرحال) ستاسي په اعتبار سره دواړه کارونه

برابر دی برابره خبره که تاسی دوی ته آواز کوی (خوهم یی نه اوری) اوکه تاسی چپ پاته کیږی (نوبیا خونه اوریدل ښکاره خبره ده، لنډه داده چی کوم کار ترټولو زیات آسان دی چی دڅه ښوونی دپاره آواز کول او اوریدل، نودوی خوددی څخه عاجزدی نوکم کارچی تردی مشکل دی چی خپل حفاظت وکی اوبیاکوم چی تردی زیات مشکل دی چی دنورو امداد کول دی اوبیا تردی ټولو چی کم دیر سخت دی چی دیو شی پیدا کول دی نوددی څخه خوپه درجه اولی زیات عاجزه دی بیاداسی عاجز محتاج کله دمعبود جوړیدو لائق کیدی سی)

معلومات اومسئلي: په اولنی آیت کی دمشرکانو اوعوامو ددی غلطی عقیدی رد دی کوم چی دی خلکو دپیغمبرانو علیهم السلام په باره کی قائمه کړی وه چی دوی غیبدان وی ، د دوی علم دالله ﷻ په شان دټولو کائناتو په ذره ذره حاوی وی ، دارنگه داچی دوی دهر نفع اونقصان مالکان وی، چاته چی غواړی نفع یانقصان ورکولی سی .

او ددی عقیدی په سبب دوی درسول الله ﷺ څخه دقیامت دمعین تاریخ ښوولو مطالبه کوله چی ذکر یی ددی څخه په مخکی آیت کی تیر سوي دی .

په دی آیت کی یی ددوی ددی مشرکانه عقیدی تردید وکی وییی ښووله چی علم غیب او دټولو کائناتو دذری ذری علم محیط یوازی دالله ﷻ خاصّ صفت دی، په دی کی چامخلوق لره شریك کول برابره خبره ده که ملایکه وی اوکه نبی یا رسول عظیم شریك دی اولوی ظلم دی، دغه شان دهری نفع اونقصان مالك والی یوازی دالله ﷻ خاص صفت دی په دی کی څوك شریکول هم شرك دی دکم دختمولو دپاره چی قرآن کریم نازل سو اونبی کریم ﷺ مبعوث سو .

قرآن کریم په بی شمیره آیتونوکی بار بار دا واضحه کړي ده چی علم غیب اوعلم محیط دکوم څخه چی یوه ذره هم پټه نه وی دایوازی دالله ﷻ خاص صفت دی، دغه ډول مطلق قدرت چی هرنفع نقصان یی په قبضه کی وی داهم خاص صفت دی دالله ﷻ، په دی صفتونوکی غیرالله شریکول شرك دی ، په دی آیت کی نبی کریم ﷺ ته حکم ورکول سوی دی چی ته ددی اعلان وکړه چی زه دخپل نفس دپاره هم دنفع او نقصان مالك نه یم نو نوروته دنفع نقصان رسولو څه ذکر دی .

دغه ډول یی دا اعلان هم وکی چی زه په غیبو عالم نه یم چی دهرشی علم زما دپاره ضروری وی او که ماته دغیبو علم وای نو مابه دنفع هر یوشی ضرور حاصلولی او هیڅ نفع به زما دلاس څخه نه وای فوت سوی او دهر نقصانی شی څخه به همیشه محفوظ وم، اوهیڅ کله به ماته څه نقصان نه وای رسیدلی، حال دادی چی دادواړی خبری نسته ډیرکارونه داسی دی چی نبی کریم ﷺ یی حاصلول غوښتل مگر حاصل نه سوه اوډیر تکلیفونه اوضرورنه داسی دی دکومو څخه چی نبی کریم ﷺ دمحفوظ کیدو اراده وکړه مگر هغه تکلیف أوضرر ورته ورسیدی ، دحدیبی دغزا په موقع باندی ده دصحابه کرامو رضی الله عنهم سره احرام وتړی او دعمری اراده یی وکړه، دحرم حدونوته ورسیدل مگر حرم ته داخله او دعمری ادا کول دغه

وخت ونه سوه ، ټولو احرام مات کې او واپس سول .
دغه ډول دأحد په غزاکې نبي کريم ﷺ ته زخم ورسيدی اومسلمانانو عارضی شکست وخوړی ، دغسی نور ډير واقعات دي چې دنبي کريم ﷺ په ژوندکی معلوم اومشهور دي ، شايد دداسی واقعاتو دظاهرولو مقصد هم دا وي چې خلګو ته عملاً داخبره واضحه سي چې انبياء عليهم السلام که څه هم دالله ﷻ په نزد دټول مخلوق څخه زيات غوره اومقبول دي ، مګر هغوی بياهم دخدای ﷻ دعلم اوقدرت مالکان نه دي چې هسی نه خلک په دي غلط فهمی کی اخته سي په کومه کی چې عيسايان او نصرانيان اخته سوی دي ، چې خپل رسولان يې دخدايي مالکان ګڼلی دي اوپه شرک کی اخته سوی دي .
دي آيت داهم واضحه کړه چې انبياء عليهم السلام نه قادرمطلق وي نه عالم الغيب، بلکه دوی ته دعلم اوقدرت دومره حصه حاصليږی څومره چې دالله ﷻ دطرف څخه دوی ته ورکول سی البته! په دي کی شك اوشبه نسته چې کمه حصه دعلم دوی ته ورکول کيږی هغه ترټول مخلوقات زيات وي اوخاص بيا زموږ نبي کريم ﷺ ته داولينو او آخرينو علم ورکول سوی وو ، يعنی ټولو انبياوو عليهم السلام ته چې څومره علم ورکول سوی وو ، هغه ټول او تردی زيات نورهم ده ﷺ ته ورکول سوی وو ، او ددی ورکول سوی علم مطابق ده ﷺ دزرګونو غيبو دخبرو خبرونه ورکړي دي ، چې رښتينوالي يې هر خاص او عام ليدلی دي په دي وجه دا خو ويل کيدی سی چې نبي کريم ﷺ ته دزرګونو اولکونو غيبو دخبرو علم ورکول سوی وو ، خودی ته دقرآن په اصطلاح کی علم غيب نه ويل کيږی اوپه دي وجه نبي کريم ﷺ ته عالم الغيب نه ويل کيږی .
دآيت په آخرکی ارشاد فرمايي ، اِنْ اَنَا اِلاَّ نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ يعنی نبي کريم ﷺ دي دا اعلان هم وکی چې زما منصبی فرض دادی چې زه بدکارو ته ډيره ورکړم اونيکو خلګوته دلوی ثواب خوشخبری ورکړم، په دوهم آيت کی دتوحيد دعقيدی ذکر دی کومه چې داسلام ترټولو لويه بنيادی عقيده ده او ددی سره دشرك دباطل والی بيان څه قدر په تفصيل سره راغلی دي .
دآيت په شروع کی الله ﷻ دخپل کامل قدرت يوه ننبانه دحضرت آدم اوحوا عليهما السلام دپيدائش داسی بيان کړي ده ، هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا يعنی دالله ﷻ شان دا دی ، چاچي ټول انسانان ديوه ذات آدم عليه السلام څخه پيدا کړل ، او دده څخه يې دده ښځه حضرت حواء عليها السلام پيدا کړه ددی مقصد دا وو چې حضرت آدم عليه السلام ته دخپل هم جنس اوهم دم په ذريعه سکون حاصل سی .
دالله ﷻ ددی عجيبه کاريګری تقاضا داوه چې ټول اولاد دآدم عليه السلام هميشه دده شکر ګذاروی اوبل مخلوق يې دده سره دده په کاملو صفتونوکی نه شريکوی ، مګر غفلت کوونکی انسان ددی څخه معامله په خلاف وکړه چې بيان يې ددی آيت په دوهمه جمله او وروسته بل آيت کی داسی فرمايي .

فَلَمَّا تَغَشّٰهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيْفًا فَمَرَّتْ بِهٖ فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَّعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ ۝ فَلَمَّا اٰتٰهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهٗ شُرَكَآءَ فِيْمَا اٰتٰهُمَا فَتَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ... يعنی دحضرت آدم عليه السلام اولاد دخپل غفلت او نا شکری په وجه په دي معامله کی داسی کار وکی چې کله دنر او مادي په خلط کيدو سره حمل وسو نوپه شروع شروع کی

چی حمل درووند نه وو، ښځه به په آزادی سره ګرځیده راګرځیده بیاچی کله الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره په درو تیارو کی دننه ددغه حمل تربیت وکی، دی یی لوی کی او درووندوالی یی محسوس سو نو اوس مور اوپلار په فکرکی سوه اودا بیره پیدا سوه چی ددی حمله ځخه به څنګه اولاد پیدا کیږی ځکه چی ځینی وخت دانسان دګیډی ځخه عجیبه عجیبه قسم مخلوق هم پیدا کیږی او ځینی وخت په بدن ناقصه کوچنی هم پیدا کیږی، ړوند یا ګونګ یاکوڼ یاپه لاسو اوپښو معذور، ددی بیری په وجه مور اوپلار دا دعاګانی کولی چی یا الله مونږ ته صحیح سالم بچی راکی، که صحیح سالم بچی پیدا سو نومونږ به شکر ګذار سو، لیکن کله چی الله ﷻ د دوی دعاګانی واوریدی اوصحیح سالم بچی یی ورکی نو اوس دشکر ګذاری پرځای په شرك کی اخته سوه، او دا اولاد ددوی په شرك کی داخته کیدو سبب جوړ سو چی ددی مختلف صورتونه کیدی سی کله خوعقیده فاسده سی، داسی ګنی چی دا زوی چاولی یا بزرګ راکړی دی کله داسی وی چی عملاً دابچی دیو ژوندی یامړ بزرګ طرف ته منسوب کی اوده په نوم نذر اونیاز ورکوی یابچی بوزی اوهغه ته یی سرپه مځکه ایږدی اوکله دبچی په نوم ایښوولوکی مشرکانه انداز اختیاروی، عبد اللاّت، عبد العزیٰ یاعبد الشمس یا بندهٔ علی اونور نومونه ورلره ایږدی، په دی سره داسی ګڼل کیږی چی دابچی دالله ﷻ په ځای ددی بتانو یابزرګانو پیدا سوی دی دا ټولی مشرکانه عقیدی اوعملونه دی، کوم چی دالله ﷻ دنعمت په مقابله کی دشکر په ځای دناشکری مختلف صورتونه دی.

د دریم آیت په آخرکی ددی خلګو دبی لاری کیدو اوکږیدو ښکاره کولو دپاره فرمایی، فَتَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ یعنی پاك دی الله ﷻ ددی شرك ځخه کوم چی دی خلګو اختیار کړي دی، دذکر سوو آیتونو ددی تفسیر ځخه دا خبره واضحه سوه چی ددی آیت په اوله جمله کی یی دحضرت آدم اوحواء ﷺ ذکر وکی او دآدم اولاد ته یی ددی دتابعداری اوشکر ګذاری تعلیم ورکړي دی، اوپه آخری جملوکی دآدم ﷺ دوروسته راتلونکی اولاد دګمراهی او کږیدو بیان سوي دی چی دوی پرځای دشکر ګذاری شرك اختیار کي، ددی ځخه معلومه سوه چی دشرك اختیاروونکو دمعاملی تعلق دحضرت آدم اوحواء سره مطلق نسته، دکوم په سبب چی دحضرت آدم ﷺ په پاکدامنی باندی شبه راځی، بلکه ددی تعلق دوروسته راتلونکی نسل دعمل سره دی، اودا تفسیرکوم چی مونږ اختیار کړي دی په تفسیر در منثور کی په روایت دابن المنذر اوابن ابی حاتم دقرآن دتفسیر کوونکی حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ ځخه نقل کړي دی، دترمذی اوحاکم په روایتونوکی چی یوه قصه دحضرت آدم اوحواء او دشیطان دفریب ورکولو ذکر ده، دی ته ځینی اسرائیلی روایت وایی او ناقابل اعتماد یی ګنی، لیکن ډیرومحدثینو ددی توثیق هم کړي دی نوکه داقصه په دی ذکر سوی تفسیر باندی صحیح هم ومنل سی نو بیا هم دآیت په تفسیرکی ځه اشکال اوشبه باقی نه پاته کیږی.

ددی آیت ځخه ځواحکام اوفائدی حاصلی سوی اول داچی الله ﷻ دښځی اوسړی جوړه همجنس جوړه کړ

چي طبعي موافقت اوپوره الفت يې ديوبل سره حاصل سي اودښځي اوخاوند ژوندپه کوم کي چي ددنيا دآبادي فاندي دي هغه په پوره طورسره سرته ورسيږي دوهم داچي دښځي اوخاوندپه ژوندکي چي څومره حقونه اوذمه واري پردوارو ښځي اوخاوند راځي ، ددي ټولو خلاصه او اصل مقصد سکون دی ، ددنيا په نوي معاشرت اونوو رسمونوکي چي کوم شيان سکون بربادوونکي دي هغه دښځي اوخاوند دتعلقاتو بنيادي دښمنان دي اودنن په مهذبه دنياکي چي کوم کورني ژوند تريخ ښکاري اوهر طرف ته دطلاقونو برمار دي ددي ترټولو لوی سبب دادي چي په معاشره کي دآسي شيان ښه ګڼل سويدي کم چي دکورني ژوند دسکون سراسر بربادوونکي دي، دښځي دآزادي په نوم چي دبې پردګي اوبې حيايي کم طوفان پردنيا باندي خپريږي، دا دکورني سکون په بربادولو کي لوی دخل دی او تجربه شاهده ده چي څومره څومره بې پردګي اوبې حيايي په ښځوکي زياتيږي، په دي رفتار سره دکورني ژوند سکون او اطمينان ختميږي .
دريم دا چي دکوچنيانو داسي نومونه ايښوول دکومو څخه چي مشرکانه مطلب اخيستل کيږي ، برابره خبره که دنوم ايښوونکي نيت دا نه وي ، خوبياهم دمشرکانه رسم په سبب لويه ګناه ده ، لکه عبد الشمس، عبد العزیٰ اونور نوم ايښوول سوه .
څلورم دا چي دکوچنيانو په نوم ايښودو کي هم دشکر ادا کولو طريقه دا ده چي د دوی نومونه دالله ﷻ او درسول په نومونو پوري کښيښول سي ، په دي وجه نبي کريم ﷺ عبد الرّحمان ، عبد الله اونور نومونه دير زيات خوښ کړي دي .
افسوس دی چي نن په مسلمانانو کي دامعمولي پاته اسلامي رسم هم ختميږي، اول خونوم غيرِ اسلام ايښوول کيږي اوکله چي مور اوپلار اسلامي نوم کښيښږدي هم، نوهغه دانګريزي مخففو حروفوته واړول سي اوختم سي ، په سيرت اوصورت سره خو دچا مسلمان ګڼل داول څخه ګران سوی وه او دنومونو دي طرز داسلام آخري نښانه هم رخصت کړه، الله ﷻ دي مونږ ته ددين پوه او داسلام سره محبت راکي . آمين ثم آمين ثم آمين ....

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا

کوم چي تاسي بلئ دالله څخه ماسوا هغه بندګان دي ستاسي په شان نو وبلي دوی نو په کاردي چي دوی قبوله کړي بلنه

لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ

ستاسي ، که تاسي رښتيني یاست ، آيا د دوی پښې سته په کومو چي ځي يا د دوی

لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ

لاسونه دي په کومو چي نيسي يا د دوی سترګي دي په کومو چي ويني ،

لَهُمْ اٰذَانٌ يَّسْمَعُوْنَ بِهَا ۗ قُلِ ادْعُوْا شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيْدُوْنِ

یاددوی غوږونه دی په کومو چی اوری ، ته ووایه چی را وبلی خپل شریکان ، بیا بدی وکړی زماپه حق کی

فَلَا تُنْظِرُوْنِ ﴿١٩٥﴾ اِنَّ وَلِیَّ اللّٰهُ الَّذِیْ نَزَّلَ الْكِتٰبَ ۖ وَهُوَ

اوماته مهلت مه راکوی ، زما حمایت کوونکی الله دی کوم چی نازل کړی دی کتاب اوهغه

يَتَوَلَّى الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ

حمایت کوی دنیکو بندګانو ، او څوك چی تاسی بلی دهغه څخه ماسوا هغه نه سی کولی

نَصْرَكُمْ وَلَآ اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُوْنَ ﴿١٩٧﴾ وَاِنْ تَدْعُوْهُمْ اِلَى الْهُدٰى

ستاسی مدد او نه خپل ځان محفوظ کولی ، اوکه تاسی دوی وبلی لاری ته

لَا يَسْمَعُوْا ۖ وَتَرٰىهُمْ يَنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿١٩٨﴾

نوهیڅ نه اوری ، او ته وینی دوی چی تاته ګوری خو دوی هیڅ نه وینی .

تفسیر: (غرض داچی) واقعی تاسی چی خدای پریږدی او دکومو عبادت چی کوی دغه هم ستاسی په شان (دالله ﷻ مملوك) بندګان دی (یعنی ترتاسی زیات نه دی برابره خبره که پری سوی وی) پس (مونږ خوبه تاسی رښتینی هله وګڼو چی) تاسی (خو) دوی راوبلی (او) بیا دوی ته په کار دی چی ستاسی خبره ومنی که تاسی (د دوی په عقیده دخدایی کی) رښتینی یاست (اودغه عاجزان خوستاسی وینا لاڅه کوی دخبی منلو آلات هم دوی ته نصیب نه دی اوګوری) آیا ددوی پښی سته په کومو چی دوی ځی یا د دوی لاسونه سته په کومو چی یو شی ونیسی یا د دوی سترګی سته په کومو چی دوی ووینی یا د دوی غوږونه سته په کومو چی دوی واوری (نوکله چی په دوی کی دکار طاقتونه نسته نویو کاربه څنګه ورڅخه صادرسی او) ته (داهم) ووایه چی (لکه څنګه چی دوی خپلو عقیدتمندو ته دنفع رسولو څخه عاجزه دی دغه ډول خپلو مخالفوته ضررهم نه سی رسولی ، لکه چی تاسی وایاست چی زمونږ دبتانو بی ادبی مه کوی، کنی دوی به پرتاسی څه آفت نازل کی، را ایستلی دی دا حدیث په لباب کی دعبد الرزاق څخه دالله ﷻ تردی قول لاندی ، وَيُخَوِّفُوْنَكَ بِالَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ اوکه تاسی دا ګنی چی دغه ماته ضرر رسولی سی نو) تاسی (خپل ارمان وباسی او) خپلو ټول شریکان راوبلی بیا (ټول یوسی) ماته دضرر رسولو تدبیروکی بیا (کله چی تدبیر برابرکی نو) ماته یوه ذره مهلت مه راکوی (بلکه فوراً یی وکی ګورو چی څه

کیږي اوخاوري به وسی ځکه چې دغه شریکان خومحض مهمل شیان سوه، تاسی که څه لاسونه اوپښې
وهي خوتاسی زما څکه څه نسی کولی چې) یقیناً زما مددگار الله ﷻ دی (د) کوم (چې دمددگاری ښکاره
ثبوت دا دی) چې (هغه پر ما باندی) داکتاب (مبارك ددوارو جهانو دخیر جمع کوونکی) نازل کی (اوکه
زما مددگار اوملگری نه وای نودومره لوی نعمت به یی ولی راکوی) او (ددی خاص دلیل څخه علاوه په
یوه عامه قاعده سره هم دهغه مددگاری معلومه ده، هغه قاعده دا ده چې) هغه (په عام طور سره) دنیکو
بندگانو مدد کوی (نو انبیاء علیهم السلام خوپه دغو نیکو بندگانو کی کامل افراد دی اوزه نبی یم نو زما به هم
خامخا مددگار وی، غرض داچې تاسی دچا دضرر څخه ما بیروی، هغه عاجزان دی، اوکم چې ما دضرر
څخه محفوظ کوی، هغه قادر دی، بیا بیره دځه ده) او (گواکی ددوی عاجزی لوړه په بلیغ اندازکی بیان
سوه، لیکن هلته دابیان وو چې دوی غیرته څه نفع یانقصان نه سی رسولی او مقصودی خبره داده چې
دوی مستحق دعبادت نه دی په دی وجه مخ ته بیا دعجز مقصوداً بیانوی چې) تاسی چې خدای پرېږدی
او دبل چا عبادت کوی هغوی (ستاسی ددښمن په مقابله کی لکه چې زه یم) مدد نه سی کولی ستاسی
اونه (دخپل دښمن په مقابله کی لکه چې زه یم) خپل مدد کولی سی او (مدد کول خولویه خبره ده) دوی ته
(خو) که څوك دخبری ښوولو دپاره آواز وکی نوهغه (خو هم) نه اوری (ددی هم دغه لوړی ذکرسوی دواړی
معناوی کیدی سی) او (لکه څنگه چې ددوی سره داوریدو آله نسته، دغه ډول ورسره دلیدو آله هم
نسته، اوددوی په تصویروکی چې کمی سترگی جوړول کیږي، هغه محض دنوم وی دکارنه وی لکه چې)
دغه (بتان) ته وینی چې گواکی دوی تاته گوری (ځکه چې شکل خو دسترگو په شان جوړ دی) اوهغوی
(په واقع کی) هیڅ هم نه وینی (ځکه چې په حقیقت کی دغه سترگی نه دی، دغه ډول نور پښی او لاسونه
یی هم دکارنه دی نوپس دداسی عاجزانو څخه دڅه بیرول کوی ؟)

معلومات اومسئلي

اِنَّ وَلِیِّۦَ اللّٰهُ الَّذِیْ نَزَّلَ الْکِتٰبَ وَهُوَ یَتَوَلَّى الصّٰلِحِیْنَ . دلته دولی معنی ده محافظ اومددگار، او د، کتاب څخه
مراد قرآن کریم اود ، صَالِحِیْنَ څخه مراد په قول دابن عباس رضی الله عنه هغه خلگ دی کوم چې دالله ﷻ سره څوك
نه برابر وی په دی کی دانبیاء علیهم السلام څخه واخله تر عامو نیکو مسلمانانو پوری ټول دا خل دی .
او معنی دآیت دا ده چې زما ستاسی په مخالفت څکه پرواه نسته چې زما محافظ او مددگار الله ﷻ دی
چاچې په ما قرآن نازل کړي دی ، دلته یی دالله ﷻ په ټولو صفتونو کی دقرآن نازلول په خصوصیت سره
ځکه ذکر کړل چې تاسی کوم زماپه مخالفت او دښمنی باندی اړ یاست ، ددی وجه دقرآن تعلیم اودعوت
دی کوم چې زه تاسی ته درکوم ، نو چا چې په ما دا قرآن نازل کړي دی ، هغه زما مددگار اومحافظ دی
په دی وجه زما سره به ولی فکر وی ؟
تردی وروسته په آخری جمله کی یی عامه قاعده وښووله چې دانبیاوو علیهم السلام خو لوی شان دی دعامو
صالحانو اونیکانو مسلمانانو هم الله ﷻ ولی اوکفیل دی ، د دوی مدد کوی ، په دی وجه دوی ته دڅه

دښمن دمخالفت اودښمنی ضرر نه سی رسیدی، اکثره خوپه دنیاکی پردوی باندی غالب کول کیږي
اوکه څه وخت په تقاضادحکمت غالب هم نه سی، نوبیا هم ددوی په اصل مقصدکی څه خلل نه راځی،
دوی په ظاهر کی دناکامه کیدو سره داصل مقصد په لحاظ کامیاب وی ، ځکه چی دمومن صالح اصل
مقصد په هرکارکی دالله ﷻ راضی کول او دهغه حکم منل وی ، که دی په دنیا کی په څه وجه سره ناکامه
هم سی خو دالله ﷻ درضا اصل مقصد بیا ذه ته حاصل وی او دی کامیاب وی . والله اعلم بالصواب

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ ﴿۱۹۹﴾ وَإِمَّا

عفو (بخښنه) عادت کړه او حکم کوه دنیك کار او منعه کوه دجاهلانو څخه ، اوکه

يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيْعٌ

راوپاروی تا دشیطان چیړل نوپناه غواړه دالله څخه ، هغه دی اوریدونکی

عَلِيْمٌ ﴿۲۰۰﴾ إِنَّ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطٰنِ

پوه ، دچا په زړه کی چی بیره وی کله چی اورسیږي دوی ته شیطانان

تَذَكَّرُوْا فَإِذَا هُمْ مُّبْصِرُوْنَ ﴿۲۰۱﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوْنَهُمْ فِي

نو دوی ته را یاد سی نوبیا دغه وخت دوی ته سوچ راسی، اوکوم چی دشیطانانو ورونه دی هغه دوی

الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُوْنَ ﴿۲۰۲﴾

را کښوی گمراهی ته بیا دوی کمی نه کوی .

لنډتفسیر: (دخلکو سره داسی سلوك کوه چی ددوی دعملونو او اخلاقو څخه) سرسری (په نظرکی چی
کوم) سلوك (معقول اومناسب معلوم وی هغه) قبلوه (دوېښ اوحقیقت تلاښ یی مه کوه، بلکه په ظاهری
نظرکی په سرسری طور سره چی کوم کار دچا سره ښه وی، هغه په ښه والی حمل کوه، دباطن حال الله ﷻ
ته سپاره ځکه چی پوره اخلاص او دقبولیت شرطونه جمعه کول دخاصو خاصانو حصه ده، حاصل دا دی
چی دخلکو سره په ژوند تیرولوکی آسانی ساتی سختی مه کوی، داسلوك په ښو کارونوکی دی) او (کوم
کارچی په ظاهر نظرکی هم بدوی، په دی کی داسی سلوك ساته چی په دی باب کی) دنیك کار تعلیم کوه
او دجاهلانو څخه مخ اړوه (اوردیرمه ورپسی کیږه) اوکه چیری (اتفاقًا ددوی په جهالت) تاته څه وسوسه
دشیطان دطرف څخه (دغصی) راسی (چی په دی کی احتمال وی چی څه خبره دمصلحت خلاف صادره

سي) نو (په داسې حالت کې فوراً) دالله ﷻ څخه پناه غواړه بیشکه هغه ښه اوریدونکی، ښه پوهیدونکی دی (ستا پناه غوښتل اورې ستا په مقصود پوه دی، هغه به تاته ددې څخه پناه درکې اولکه څنګه چې پناه غوښتل اوالله ﷻ ته توجه کول ستا دپاره فائده ده ، دغه ډول دخدای څخه دټولو بیریدونکو خلګو دپاره هم نفع ده لکه چې) یقیناً (داخبره ده چې) کوم خلګ چې دخدای څخه وبیریږي کله چې دوی ته څه خطره دشیطان دطرف څخه (دغصې یا دیوبل کار) راسې نوهغوی (فوراً دخدای) په یادولو کې شروع سي (لکه اعوذ بالله اودعا وکې ، دخدای ﷻ لویې او عذاب اوثواب یاد کې) نو یکدم د دوی سترګې وغوړیږي (او دکار حقیقت دوی ته ښکاره سي چې په دې سره دغه خطره اثرونه کې) او (ددوی برخلاف) کوم چې دشیطانانو تابعدار دي هغوی (شیطانان) دوی ګمراهي ته راکشوی پس دغه (تابعداران دګمراهي څخه) نه راګرځي (نه دوی اعوذ بالله وایي اونه محفوظ کیږي، نو دغه مشرکان خو دشیطانانو تابعدار دي دوی کله واپس کیږي په دې وجه ددوی په غم اوغصه کې لویدل بې کاره دي)

معلومات اومسئلې

(دقرآني اخلاقو یوه جامعه هدایت نامه)

په ذکرسوو آیتونوکې دقرآني غوره اخلاقو یوه جامعه هدایت نامه ده، دکوموپه ذریعه چې یې دنبي کریم ﷺ تربیت وکې، ده ته یې په ټولو اولینو او آخرینوکې صاحب دخُلق عظیم (یعنې دلویو اخلاقو دمالك) خطاب ورکې.

په تیرو آیتونوکې داسلام ددښمنانو دعناد اوبدو اخلاقو دذکر کولو څخه وروسته په دې آیتونوکې ددې په مقابله کې نبي کریم ﷺ ته دښه اخلاقو هدایت ورکول سویدی، چې ددې درو جملې اوله جمله: خُذِ الْعَفْوَ ده، دعربي دلغت په اعتبار سره دلفظ د، عَفْو ډیرې معناوې کیدی سي اوپه دې موقع دهرې یوې معنې ګنجائش سته، په دې وجه دتفسیر دعالمانو مختلفو ډلو مختلفې معناوې اخیستې دي، جمهورو تفسیر لیکونکو چې کمه معنٰى اختیار کړیده، هغه داده چې: عَفْوَ ویل کیږي هرداسې کارته کوم چې په آساني سره بغیر دڅه تکلیف اومشقت څخه وسي، نومعنٰى ددې جملې داسوه چې ته قبلوه هغه شی کوم چې خلګ په آساني سره کولی سي، یعنې په شرعي واجباتوکې دخلګو څخه دلوړ معیار مطالبه مه کوه، بلکه څومره چې دوی په آساني سره کولی سي، هم هغه ورڅخه قبلوه، مثلاً دلمونځ اصل حقیقت خودا دی چې بنده دټولې دنیا څخه قطع سي اوپه یك طرفي سره دخپل رب په مخکې لاس پرنامه کښیږدي داسې ودریږي چې دحمد اوثنا سره خپل عرضونه بلا واسطې دالله ﷻ په دربارکې په خپله پیش کوي چې ګواکې دی دا وخت نیغ په نیغه دالله ﷻ سره مخاطب دی، ددې چې کمې نښانې دخشوع اوعاجزي، ادب او احترام په کار دی ، ظاهره ده چې په لکونو لمونځ کوونکو کې به یوځای یوه دالله بنده ته نصیب وي، عام خلګ دادرجې نسې درلودی، نودې آیت نبي کریم ﷺ ته دا تعلیم ورکې چې ته ددې خلګو څخه ددې اعلی معیار مطالبه مه کوه، بلکه کومه درجه چې دوی په آساني سره حاصلولی سي، هغه قبلوه دغه شان نور عبادتونه زکوٰة، روژه، حج اوعامو معاملاتو اودمعاشرت په شرعي واجباتوکې

چې کوم خلک پوره پوره حق نه سی ادا کولی د دوی څخه سرسری اطاعت اوفرمان برداری قبلوه.
په صحیح بخاری کی په روایت دعبدالله بن زبیر ﷺ په خپله دنبی کریم ﷺ څخه دا معنی نقل سوي ده،
اوپه یو روایت کی دی چی نبی کریم ﷺ ددی آیت په نازلیدو باندی وفرمایل چی ماته الله ﷻ دخلګو په عملونو او اخلاقوکی دسرسری اطاعت قبلولو حکم راکړي دی ، ماقصد کړي دی چی ترڅو پوری زه په دی خلګوکی یم داسی عمل به کوم (ابن کثیر)
دتفسیر دامامانو یولوی جماعت حضرت عبدالله بن عمرﷺ، عبدالله بن زبیرﷺ عائشه صدیقه ﷺ اومجاهد اونورو ددی جملی هم دا معنی مقرره کړي ده.
دلته دامعنی مراد اخیستی ده او ددی جملی یی دامطلب مقرر کړي دی چی ته دګناهګارانو او خطاکارانو ګناه او قصور معاف کوه.
دتفسیر امام ابن جریر طبری نقل کړي دی چی کله دا آیت نازل سو، نونبی کریم ﷺ دجبرائیل امین څخه ددی آیت دمطلب پوښتنه وکړه نو جبرائیل امین داالله ﷻ څخه دپوښتنی کولو څخه وروسته دامطلب وښووی چی په دی آیت کی تاته داحکم در کول سویدی چی کوم سړی پرتا ظلم کوی ، ته هغه معاف کوه اوڅوك چی تاته څه در نه کړی ته په هغه بخشش کوه اوڅوك چی ستاسره تعلق قطع کوی، ته دده سره هم تعلقات جوړوه، دلته ابن مردویه په روایت دسعدبن عباده نقل کړي دی چی دأُحُد په غزا کی چی کله دنبی کریم ﷺ اکا حضرت حمزه ﷺ شهید سو اوپه ډیره بی دردی سره دده اندامونه پریکړل سول او دلاش بی حرمتی یی وسوه ، نونبی کریم ﷺ چی لاش په دی حالت کی ولیدی نوویی فرمایل چی کومو خلګو دحمزه ﷺ سره داسی معامله کړي ده ، زه به دهغوی داویاوو ۷۰ کسانو سره داسی معامله کوم، په دی باندی دا آیت نازل سو په کوم کی چی یی ده ته وښووله چی ستا دامقام نه دی، ستا دشان سره مناسب داده چی دعفوی او درګذر څخه کار واخلی.
ددی مضمون تائید ددی حدیث څخه هم کیږی کوم چی امام احمد دعقبه ابن عامرﷺ په روایت سره نقل کړي دی چی ده ته نبی کریم ﷺ دکومو اخلاقو تعلیم ورکی هغه داُوو چی کوم سړی په تاظلم وکی هغه معاف کوه څوك چی ستاسره تعلق قطع کوی ته یی ورسره جوړوه ، کوم چی تا محرومه کوی ، ته ورته بخشش کوه.
اوبیهقی په روایت دعلی مرتضٰی ﷺ نقل کړي دی چی نبی کریم ﷺ ده ته وفرمایل چی زه تاته داولینو اوآخرینو تراخلاقو ښه اخلاق ښیم، هغه داچی کوم سړی تا محرومه کی ، ته هغه ته بخشش کوه، کوم چی په تا ظلم وکی ، ته هغه معاف کوه ، څوك چی درسره تعلق پریکوی ته یی ورسره جوړوه، دلفظ د: عَفْوِ په اوله او دوهمه معنی کی که څه هم فرق دی، لیکن خلاصه ددواړو یودی، چی دخلګو په عملونو او اخلاقو کی سرسری اطاعت اوفرمان برداری قبلوه، زیات تجسس اولټون مه کوه او د دوی څخه داعلی معیار دفرمان برداری مطالبه مه کوه، او ددوی په خطاګانو او قصور باندی درګزر کوه، دظلم

بدله مه اخله، لکه چی دنبی کریم ﷺ اعمال او اخلاق همیشه په دی ډول جوړ سوی وه، ددی پوره مظاهره هغه وخت وسوه، څه وخت چی مکه فتحه سوه اوځانی دښمنان دده ﷺ په قبضه کی راغلل، نوټول یی آزاد کړل ویی فرمایل چی ستاسی دظلمونو بدله اخیستل خوڅه کوی مونږ تاسی ستاسی پرتیرو معاملو باندی ملامت کوو هم نه.

دوهمه جمله ددی هدایت نامی ، وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ ده، عرف په معنٰی دمعروف هرښه او غوره کارته ویل کیږی ، مطلب دا دی چی کم خلک ستاسی سره بدی اوظلم وکی ته ددوی څخه بدله مه اخله، بلکه معافی کوه، مگر ددی سره دوی ته دنیك کارهدایت هم کوه، گواکی دبدی بدله په نیکی سره، دظلم بدله یوازی په انصاف سره نه، بلکه په احسان سره ورکوه.

دریمه جمله ، وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ ده چی معنٰی یی دا ده چی دجاهلانو څخه ته مخ اړوه ، مطلب دا دی چی دظلم بدله پریږده ، ته ددوی سره دخیر خواهی او همدر دی معامله کوه ، اوپه نرمی سره دوی ته حقه خبره ښیه، مگر ډیر جاهلان به داسی هم وی کم چی په دی شریفانه معامله سره پردوی اثر نه کیږی، ددی باوجود په جهالت اوسختی سره مخ ته راځی، نو دداسی خلکو سره ستا معامله داسی په کار ده چی د دوی زړه آزاروونکی اوجاهلانه خبری پرتا هیڅکله اثر ونه کی، او ددوی په شان سختی خبری ورته ونه کی، بلکه ددوی څخه منعه کوه.

دتفسیر امام ابن کثیر رحمه الله فرمایی چی دمنعه کولو همدا مطلب دی چی ددوی دبدی جواب په بدی سره ورنه کی دامعنٰی نه ده چی دوی ته هدایت کول پریږدی چی دا وظیفه درسالت دشان سره لائقه نه ده.

په صحیح بخاری کی دلته یوه واقعه دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه نقل سوي ده ، چی دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه دخلافت په زمانه کی عیینه ابن حصین مدینی ته راغی او دخپل وراره حُرّ ابن قیس میلمه سو ، حضرت حُرّ بن قیس رضی الله عنه په هغو اهل علمو حضراتوکی وو کوم چی به دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په مجلس دمشاورت کی شریکیده، عیینه خپل وراره حُرّ بن قیس ته وویل چی ته امیر المومنین ته نژدی یی زما دپاره دهغه څخه دملاقات څه وخت واخله ، حُرّ بن قیس رضی الله عنه فاروق اعظم رضی الله عنه ته درخواست وکی چی زما اکا عیینه ستا سره لیدل غواړی ، ده رضی الله عنه ورلره اجازت ورکی، مگر عیینه چی دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه مجلس ته ورسیدی نوډیری غیرِ مهذبی اوغلطی خبری یی وکړی، چی نه ته مونږته زمونږ پوره حق را کوی اونه زمونږ سره انصاف کوی، حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته په دی باندی غصه ورغله نو حُرّ بن قیس رضی الله عنه عرض وکی چی امیر المومنین! الله ﷻ فرمایلی دی ، خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ او دا سړی هم دجاهلانو څخه دی ، ددی آیت په اوریدو سره دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ټوله غصه ختمه سوه اوده ته یی هیڅ ونه ویل ، دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه دا عادت معروف اومشهور وو چی كَانَ وَقَّافًا عِنْدَ كِتَابِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ ، یعنی دکتاب الله احکامو ته به یی سر کښته کوی.

دا آیت دمکارم اخلاقو دپاره یو جامع آیت دی ، ځینو علماؤ ددی خلاصه دابیان کړي ده چی خلک دوه

قسمه دی ، یومحسن یعنی ښه کار کوونکی، دوهم بدکاره ظالمان، دی آیت ددواړو طبقوسره دښو اخلاقو ساتلو داهدایت کړي دی چی دنیکو کار کوونکو ظاهری نیکی قبلوی په زیات لټون او تلاښ کی مه لویږی او دنیکی داعلی معیار ددوی څخه مطالبه مه کوی بلکه څومره چی دوی په آسانی سره کولی سی، دغه کافی ګڼی، او دبد کارو په معامله کی یی داهدایت کړي دی ، چی دوی ته نیک کار ښیاست او دنیکی لار ورته برابروی نوکه دوی یی قبلوی نه اوپه خپله ګمراهی اوغلطی باندی کلك وی او جاهلانه خبری درسره کوی نومنع ورڅخه کوی او ددوی دجاهلانه خبرو جواب مه ورکوی ، په دی طرز سره دا اُمید دی چی دوی به یووخت پوه سی او دخپلی غلطی څخه به راوګرځی. په دوهم آیت کی ارشادفرمایی.

وَاِمَّا یَنۡزَغَنَّكَ مِنَ الشَّیۡطٰنِ نَزۡغٌ فَاسۡتَعِذۡ بِاللّٰهِ اِنَّهٗ سَمِیۡعٌ عَلِیۡمٌ : یعنی که تاته دشیطان دطرف څخه څه وسوسه راسی نو دالله ﷻ څخه پناه غواړه هغه اوریدونکی پوه دی، په حقیقت کی دا آیت هم داولنی آیت دمضمون مکمل کوونکی دی څکه چی په دی کی کوم هدایت ورکول سوي دی چی دظلم کوونکو او جاهلانو دخطاګانو څخه درګزر کوه د دوی دبدی جواب په بدی سره مه ورکوی ، دا خبره دانسانی طبیعت دپاره ترټولو زیاته ګرانه اوسخته ده ، اوبیا شیطان خو په داسی موقعو کی ښه اونیك بنده ته هم غصه ورولی او دجنګ اوجګړی دپاره یی تیاروی، په دی وجه په دی بل آیت کی ددی تلقین وسو چی که داسی دبی صبری په موقعوکی دغصی جذبات را پاریدونکی سی نو پوه سی چی دا دشیطان دطرف څخه دی اوعلاج یی دا دی چی دالله ﷻ څخه پناه غواړی.

په حدیث شریف کی دی چی دوه سړی دنبی کریم ﷺ په مخکی په جګړه وه اویو به په کښی دغصی څخه بی واکه کیدی ، ده چی ولیدل نو ویی فرمایل چی ماته یوه داسی کلمه معلومه ده چی که داسړی دغه کلمه ووایی نودده داپه اشتعال (جوش) کی راتلل به ختم سی وي فرمایل هغه کلمه داده اَعُوۡذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّیۡطٰنِ الرَّجِیۡمِ دی سړی چی دنبی کریم ﷺ څخه واوریدل نو فوراً یی وویل نوټوله غصه او جوش یی ختم سو.

عجیبه فائده: دتفسیر امام ابن کثیر رحمه الله دلته یوه عجیبه خبره دا لیکلی ده چی په ټول قرآن کریم کی دری آیتونه دښو اوغوره اخلاقو دتعلیم دپاره جامع راغلی دی او ددرو واړوپه آخرکی دشیطان څخه دپناه غوښتلو ذکر دی، یوخو دا دسورة اعراف آیت دی ، دوهم دسورة مومن دا آیت دی ، اِدۡفَعۡ بِالَّتِیۡ هِیَ اَحۡسَنُ السَّیِّئَةَ نَحۡنُ اَعۡلَمُ بِمَا یَصِفُوۡنَ ٭ وَقُلۡ رَّبِّ اَعُوۡذُ بِكَ مِنۡ هَمَزٰتِ الشَّیٰطِیۡنِ ٭ وَاَعُوۡذُ بِكَ رَبِّ اَنۡ یَّحۡضُرُوۡنِ . یعنی دفعه کوه بدی په نیکی سره مونږ ته ښه معلوم دی داخلګ چی څه وایی ، او ته داسی دعا کوه چی ای زما پروردګاره ! زه ستا پناه غواړم ددی خبری څخه چی شیطانان ماته را جمع سی ، دریم آیت دسورة حٰمٓ السجده دا دی ، وَلَا تَسۡتَوِی الۡحَسَنَةُ وَلَا السَّیِّئَةُ اِدۡفَعۡ بِالَّتِیۡ هِیَ اَحۡسَنُ فَاِذَا الَّذِیۡ بَیۡنَكَ وَبَیۡنَهٗ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهٗ وَلِیٌّ حَمِیۡمٌ ٭ وَمَا یُلَقّٰهَاۤ اِلَّا الَّذِیۡنَ صَبَرُوۡا وَمَا یُلَقّٰهَاۤ اِلَّا ذُوۡ حَظٍّ عَظِیۡمٍ ٭ وَاِمَّا یَنۡزَغَنَّكَ مِنَ الشَّیۡطٰنِ نَزۡغٌ فَاسۡتَعِذۡ بِاللّٰهِ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِیۡعُ الۡعَلِیۡمُ، یعنی نیکی اوبدی برابر نه وی ، ته په نیك سلوك سره دفع کوه بیابه یکدم ستا او دکوم سړی په مینځ کی چی دښمنی وه، هغه به داسی سی لکه دی چی یو مخلص وی اودا خبره هغه چاته نصیب کیږی کوم چی ډیر نصیب

دار وی او که تاته دشیطان دطرف څخه څه وسوه راسی نو دالله ﷻ څخه پناه غواړه بیشکه هغه ښه اوریدونکی اوښه پوهیدونکی دی .

په دی درو واړو آیتونوکی یی دغصه وروستونکو سره دعفو، درگزر او دبدی په ځای دنیکی کولو دهدایت سره سره دشیطان څخه دپناه غوښتلو هدایت کریدی، ددی څخه معلومیږی چی دشیطان دخلگو دجگړو سره خاصه دلچسپی ده، کوم ځای چی دجگړی څه موقع پیښیږی، شیطانان یی څپل دښکار ځای جوړوی او ترلویو لا لوی بردبار او صبرناک بنده ته غصه ورولی او ترحد یی ورتیروی .

ددی علاج دا دی چی کله په غصه کی بی واکه کیږی نو پوه دی سی چی شیطان په ماباندی غالب کیږی نو دالله ﷻ طرف ته دی رجوع کړی او پناه دی ورڅخه غواړی نو دمکارم اخلاقو مکمل والی به یی وسی په دی وجه وروسته په دریم اوځلورم آیت کی هم دشیطان څخه دپناه غوښتلو هدایت ورکول سوي دی .

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي ۚ هَٰذَا بَصَائِرُ

اوکله چی ته را نه وړی دوی ته نښه نو وایی ولی دی خوښه نه کړه دځپل طرف څخه ، ته ووایه چی زه خوچلیږم په هغه کوم چی حکم راسی ماته زما درب دطرف څخه ، دا خو دپوهی خبری دی ،

مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا

ستاسی درب دطرف څخه اوهدایت او رحمت دی هغه خلق چی مؤمنان دی ، او کله چی

قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

قرآن ویل کیږي نو دی ته غوږ اږدی او چپ وسیږي چی په تاسی رحم وسی

تفسیر: اوکله چی ته (د دوی دفرمائشی معجزو څخه دکومو فرمائش چی دوی په وجه دعناد کړی وی) څه معجزه د دوی په مخکی ظاهره نه کی (په وجه ددی چی الله ﷻ دغه معجزه په مقتضا دحکمت پیدانه کی) نو دغه خلگ (ستا څخه درسالت نفی کولو په قصد) وایی چی ته (که نبی یی نو) معجزه ولی (ښکاره کیدو ته) نه راوړی، ته ووایه چی (زما کار معجزی په ځپل اختیار راوړل نه دی، بلکه زما اصلی کار دا دی چی) زه دهغه تابعداری کړم کوم چی پرما باندی زما درب دطرف څخه حکم لیږل سویدی (په دی کی تبلیغ هم راغی، البته دنبوت داثبات دپاره نفس معجزه ضروری ده پس هغه واقع سوي ده لکه چی په دی کی ترټولو لویه معجزه یو داقرآن دی، دکوم چی داشان دی چی) دا (پرځپل ځای) گواکی ډیر دلیلونه دی ستاسی درب دطرف څخه (ځکه چی مثلاً ددی هرمقدار سورة مثلاً یوه معجزه ده نوپه دی حساب سره ټول مجموعه څومره دلیلونه سول اوددی دادلیل والی خوعام دی) او (پاته سوه ددی نفع په عمل سره نوهغه خاص دده دمنونکو دپاره ده لکه چی دا) هدایت اورحمت دی هغو خلگو لره کوم چی (په دی)

ایمان لري او (ته دوی ته دا هم ووایه چې) کله قرآن ویل کیږي (مثلاً نبی کریم ﷺ ددی تبلیغ فرمایي) نو ددې طرف ته غوږونه ایږدي اوچپ اوسي (ددې دپاره چې ددې معجزه کیدل او ددې دتعلیم ښه والی ستاسې په پوهه کې راسي چې په دې سره) اُمید دې چې پر تاسی رحمت وسي (نوی یازیات)

معلومات اومسئلې: په ذکر سوو آیتونوکی دنبی کریم ﷺ دبرحق رسول کیدو ثبوت اوپه دوی باندې دمخالفینو دشبهو جواب اوددې په ضمن کې دځو شرعی حکمونو ذکرفرمایل سوي دی ، درسالت دثبوت دپاره ټولو انبیاوو علیهم السلام ته معجزې ورکول کیږي سید الانبیاء ته په دې مناسبت سره دومره معجزې ورکول سوي دي کوم چې دټیرو انبیاوو علیهم السلام تر معجزو ډیری زیاتی هم دي او واضحی هم. دنبی کریم ﷺ معجزې کمی چې په قرآن مجید او صحیح روایتونو دحدیث سره ثابتې دي، د دوی شمیر ډیر دی ، عالمانو پردې مستقل کتابونه لیکلي دي، دعلامه سیوطي کتاب (الخصائص الکبری) په دوو غټو جلدونو کې پردې موضع لیکل سوی مشهورکتاب دی مګر دنبی کریم ﷺ دبې شمیره معجزو ښکاره کیدوسره بیاهم مخالفین دخپل ضداوعناد څخه منعه نسول او دخپل طرف څخه به یې دعناد اوضد په وجه دنوو نوو معجزو ښکاره کولو مطالبې کولې چې دکمو ذکرپه دې سورة کې اول هم راغلی دی.

دذکر سوو دوو آیتونو څخه په اول آیت کې دوی ته یو اصولی جواب ورکول سوی دی چې دهغه خلاصه دا ده چې دپیغمبر معجزه دده رسالت یو شهادت او ثبوت وي اوکله چې دمدعی دعوی په یومعتبر شهادت سره ثابته سی اومخالف فریق څه جرح هم نه وي په کړی ، نو دهٔ ته ددنیا په یو عدالت کې هم داحق نه سی ورکول کیدی چې دی دمدعی څخه ددې مطالبه وکی چې دفلانیو فلانیو خاصو خلګو شهادت پیش کی نوموږبه یې ومنو ،په موجوده شهادت باندی دڅه جرح پیش کولو څخه بغیر موږ دا نه منوپه دې وجه دډیرو واضحومعجزوترلیدو وروسته دمخالفینو داویناچی فلانی قسم خاص معجزه وښیه نوموږبه تارسول ومنو، دایوه دعناد اوضدمطالبه ده چې یو عدالت یې هم صحیح نه تسلیم کوی. لکه چې په اولنی آیت کې ارشاد فرمایي چې کله ته ددې خلګو مقرر کړل سوی یو خاص معجزه ونه ښیی نودوی ستا درسالت څخه دانکار کولو دپاره وایی چې تا فلانی معجزه ولې ونه ښووله، نوته دوی ته داجواب ورکړه چې زما کارپه خپل اختیار سره معجزې ښوول نه دي، بلکه زما اصلی کار دادی چې زه دهغو حکمونو تابعداری وکړم کوم چې پرما باندې زما درب دطرف څخه په ذریعه دوحی رالیږل کیږي، چې په هغه کې تبلیغ هم شامل دی ، په دې وجه زه په خپل اصلی کارکې مشغول یم او درسالت دپاره دغه نوري معجزې هم پوره دي کوم چې تاسی ټولو خلګو ته مخامخ ښوول سوي دي ، ددغو دلیلو څخه وروسته دڅه خاص معجزې مطالبه یوه دعناد مطالبه ده دمنلو قابله نه ده .

اوکومې معجزې چې ښوول سوي دي ، په دې کې قرآن کریم په خپله یوه عظیمه معجزه ده، کوم چې ټولی دنیاته دخپل بلکه دخپل یو کوچنی غوندې سورت دمثل راوړلو چیلنج ورکی، اوټوله دنیاسره دپوره کوشش ددې دمثل راوړو څخه عاجزه سوه، کوم چې ډیره واضحه نسخه ده ددې خبرې چې قرآن

كريم ديو بشر كلام نه دى بلكه دالله ﷻ بى مثله كلام دى، په دى وجه فرمايى ، هٰذَا بَصَآئِرُ مِنْ رَّبِّكُمْ يعنى دا قرآن ستاسى درب دطرف څخه دډيرو دليلونو اومعجزو مجموعه ده، په دى كى معمولى فكر لرونكى ته هم دايقين حاصليږى چى دا دالله ﷻ كلام دى دكم مخلوق په دى كى هيڅ دخل نسته، ددى څخه وروسته فرمايى ، وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ يعنى داقرآن دحق دليل خو دټول جهان دپاره دى، مگر مقصدته رسوونكى او دالله ﷻ درحمت مستحق جوړوونكى يوازى دهغو خلكو دپاره دى كوم چى په ده باندى ايمان راوړى، په دوهم آيت كى يى وښوولـه چى قرآن مجيد دمومنانو دپاره رحمت دى مگر ددى رحمت څخه دفائدى حاصلولو دپاره څه شرطونه اوآداب دى، كوم چى يى په عام خطاب كولو سره داسى ذكر وفرمايل ، وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا يعنى كله چى قرآن كريم ويل كيږى نوتاسى دى ته غوږونه ايږدى اوچپ اوسى، ددى آيت په شان نزول كى روايتونه مختلف دى چى داحكم دلمانځه دقرآت په باره كى راغلى دى اوكه دخطبى اوكه دمطلق قرآت دقرآن، برابره خبره كه لمونځ وى ياخطبه يابل حال، ليكن دجمهورو تفسير ليكونكو په نزد صحيح داده چى لكه څنگه چى دآيت الفاظ عام دى، دغه ډول يى حكم هم ټولو حالاتو لره عام دى بغير دخاصو استثنايى موقعو څخه .

په دى وجه حنفيانو په دى آيت سره ددى خبرى دليل نيولى دى چى په امام پسى مقتديانوته قران نه دى كول په كار اوكومو فقهاوو چى مقتدى ته دفاتحى ويلو هدايت كړي دى ، په دوى كى هم ځينو دا رعايت ساتلى دى چى دامام دسكتى په وخت كى دى فاتحه وايى، دلته ددى بحث موقع نسته ، په دى بحث باندى عالمانو مستقل كتابونه لوى او كوچنى ډير ليكلى دى هغه دى وكتل سى .

اصلى مضمون دآيت دا دى چى قرآن كريم دخلكو دپاره رحمت مقرر سوي دى شرط دا دى چى دوى دقرآن ادب او احترام وپيژنى اوعمل په وكى اولوى ادب دقرآن دا دى چى كله دى ويل كيږى نو اوريدونكى دى ورته غوږ كښيږدى اوچپ دى اوسى .

په غوږ ايښولو كى داهم داخل دى چى دا اورى اودا هم چى ددى په احكامو دعمل كولو جد اوجهد كوى (مظهرى وقرطبى) ___________

دآيت په آخر كى يى ، لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ وفرمايل او دى طرف ته يى اشاره وكړه چى دقرآن رحمت كيدل ددى دذكر سوو آدابو په پوره كولو باندى موقوف دى .

(دقرآن دتلاوت په وخت كي دچپ كيدو او اوريدو متعلق يو څو ضروري مسئلي)

ددى په مقابله كى داپه خپله ښكاره خبره ده چى كه چا ددى خلاف ورزى وكړه او دقرآن بى حرمتى يى وكړه نودغه به درحمت پرځاى دقهر اوغضب مستحق وى .

په لمانځه كى دننه خو دقرآن طرف ته غوږ ايښوول اوچپ كيدل په عام طور سره مسلمانانو ته معلوم دى، كه څه هم په عمل كى كوتاهى كوى، ځينى خلكو ته خودا هم پته نه وى چى امام كم سورة ويلى دى، پردوى لازم ده چى دوى دقرآن عظمت وپيژنى او داوريدو طرف ته خيال ساتى، دجمعى دخطبى اونورو

هم شرعًا داحکم دی، ددی آیت څخه علاوه دنبی کریم ﷺ ارشاد په خاص طور سره دخطبی متعلق دا راغلی دی چی: اِذَا خَرَجَ الاِمَامُ فَلاَ صَلٰوةَ وَلاَ کَلاَمَ یعنی کله چی امام دخطبی دپاره را ووزی نونه لمونځ سته، نه خبری.

او په یو حدیث کی دا هم دی چی دغه وخت به یو سړی بل ته دنصیحت په طورهم چپ سه نه وایی (په لاس اشاره که ضروری وه نو ودی کی) غرض داچی دخطبی په دوران کی څه قسم خبری، تسبیح، درود یا لمونځ اونور جائزنه دی.

فقهاوو فرمایلی دی چی کوم حکم دجمعی دخطبی دی، هغه داخترونو دخطبی او دنکاح اونورو دخطبوهم دی، چی دغه وخت غوږ اینبوول اوچپ اوسیدل واجب دی، البته دلمونځ اوخطبی څخه علاوه په عامو حالاتوکی که څوك څان ته تلات کوی نوپر نورو خلګو باندی چپ اوسیدل اوده ته غوږ اینبوول واجب دی اوکه نه؟ په دی کی دفقهاوو قولونه مختلف دی، څینو حضراتوپه دی صورت کی هم غوږ اینبوول اوخاموش پاته کیدل واجب اوددی خلاف کول ګناه ګنلی ده، اوپه دی وجه یی په داسی څای کی کوم چی خلګ په خپلو کارونوکی مشغول وی یا آرام کوی په لوړ آواز قرآن ویل جائز نه دی ګرځولی، اوکم سړی چی په داسی موقعو کی قرآن کریم په لوړ آواز وایی ده ته یی ګناهګار ویلی دی، په خلاصة الفتاوٰی اونورو کی داسی لیکلی دی.

لیکن څینو نورو فقهاوو داتفصیل فرمایلی دی چی غوږ اینبوول او اوریدل یوازی په هغو څایونو کی واجب دی، کوم څای چی قرآن کریم داورولو دپاره ویل کیږی، لکه په لمانځه خطبه اونوروکی، اوکه یوسړی څانته تلاوت کوی یاڅو کسان په یو مکان کی خپل خپل تلاوت کوی نودبل آوازته غوږ اینبوول اوخاموش کیدل واجب نه دی، څکه چی دصحیح احادیثو څخه ثابته ده چی نبی کریم ﷺ به دشپی په لمانځه کی په جهر سره قرآت فرمایی اوپاکی بیبیانی به دغه وخت بیدی وی، څینی وخت به دحجری څخه دباندی هم دنبی کریم ﷺ آواز اوریدل کیدی.

او دبخاری اومسلم په یوحدیث کی دی چی نبی کریم ﷺ په یوسفر کی دشپی تر پراو اچولو وروسته سهار وفرمایل چی ماخپل دسفر اَشْعَرِی ملګری ددوی دتلاوت په آوازونو سره دشپی په تیاره کی پیژندل چی ددوی خیمی کم طرف ته اوکوم څای دی که څه هم دورځی ماته ددوی دقیام څای معلوم نه وو په دی واقعه کی هم نبی کریم ﷺ دغه اشعری حضرات ددی څخه منعه نه کړل چی په لوړ آواز مولی قرات کوی اونه یی خوب کوونکو ته هدایت وفرمایی چی کله قرآن کریم ویل کیږی نوتاسی ټول کښینی اوقرآن اوری، په دی قسم روایتونو سره فقهاوو رحمهم الله دلمانځه څخه دباندی دتلاوت په معامله کی لږ ګنجائش ورکړي دی لیکن بنه اومناسب دټولو په نزد داده چی دلمانځه څخه دباندی هم کله چی دیوطرف څخه دتلاوت آواز راسی نو غوږ دی کښیږدی او چپ دی سی او په دی وجه په داسی موقعوکی کوم څای چی خلق په خوب یاخپل کاروبارکی مشغول وی دقرآن تلاوت په لوړآوازسره کول مناسب نه دی.

ددې څخه دهغو حضراتو غلطي معلومه سوه چې کوم دقرآن دتلاوت په وخت کې ریډیو په داسې مجلسونو کې چالوکې کوم ځای چې خلک ددې داوریدو طرف ته متوجه نه وي، دغه شان دمسجدونو څخه دشپې په لاؤډ اسپیکرونوکې په لوړ آواز سره دقران تلاوت کول چې دبیده کیدونکو په خوب یا دکار کوونکو په کارکې خلل راسي صحیح نه دي، علامه ابن همام ﷫ لیکلي دي چې څه وخت امام په لمانځه کې یاخطیب په خطبه کې یومضمون دجنت اودوږخ متعلق ووایي، نودغه وخت دجنت دعا یا ددوږخ څخه پناه غوښتل هم جائزنه دي، ځکه چې ددې آیت په بناسره دالله ﷻ درحمت وعده دهغه چا دپاره ده کوم چې دقرآن کریم دتلاوت په وخت کې خاموش وي اوڅوك چې خاموش نه وي دهغه سره وعده نسته البته په نفل لمونځونو کې دداسې آیتونو دتلاوت څخه وروسته پټه دعا غوښتل په حدیث سره ثابته ده اوثواب يې دي (مظهري)

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِيْ نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَّخِيْفَةً وَّدُوْنَ الْجَهْرِ مِنَ

اویاد وه خپل رب په خپل زړه کې په عاجزۍ او په بیره سره او په داسې آواز سره چې

الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغٰفِلِيْنَ ﴿۲۰۵﴾ اِنَّ

دچغې وهلوڅخه کم وي دسهار په وخت اودمابنام په وخت او مه کیږه بې خبره ، بیشکه

الَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيُسَبِّحُوْنَهٗ

کوم چې ستاسې رب ته نژدې دي هغوی تکبر نه کوي دهغه دبندګۍ کولو څخه اویادوي دهغه

وَلَهٗ يَسْجُدُوْنَ ﴿۲۰۶﴾ ع السجدة

پاك ذات اوهغه ته سجده کوي .

لنډتفسیر: او (ته هرسړي ته داهم ووایه چې) ای بنده خپل رب یادوه (په قرآن کریم یاپه تسبیح اونور سره برابره خبره که) په خپل زړه کې (یعنې په کرار آواز سره) په عاجزۍ سره او (برابره خبره که) دچیغې دآواز په نسبت په کوم آواز سره (هم په دې عاجزۍ اوبیره سره) سهار اومابنام (یعنې همیشه) او (دهمیشه مطلب دا دی چې) په غفلت کوونکوکې شمار نه سی (چې دکومو ذکرونو امر درته سوي دی هغه هم پریږ دې) یقینًا کمې (ملائکې) چې ستارب ته نژدې (مقرب) دي، هغه دده دعبادت څخه (چې اصل په کښې عقیدې دي) تکبر نه کوي او دهغه پاکي بیانوي (کوم چې دژبې عبادت دی) اوهغه سجده کوي (کوم چې داندامونو عمل دی)

معلومات اومسئلې: ددې څخه په مخکې آیتونوکې دقرآن کریم داوریدو ذکر اوددې دآدابو بیان وو، په

دی دوو آیتونوکی دجمهورو په نزد مطلق دالله ﷻ د ذکر حکم او ددی دآدابو بیان دی چی دقرآن تلاوت
په کی هم شامل دی او دحضرت عبدالله بن عباس ؓ په نزد په دی کی هم دذکر څخه مراد قرآن دی او کم
آداب چی په دی کی بیان سوي دی ، دغه هم دقرآن دتلاوت سره متعلق دی، لیکن داخه اختلاف نه دی،
ځکه چی علاوه دقرآن څخه دنورو ذکرونو هم دټولو په نزد داحکم او آداب دی.
لنډه دا ده چی په دی آیت کی انسان ته دالله ﷻ دیاد او دذکر حکم دی او ددی سره ددی دوختونو او
آدابو بیان دی.
دیټ او جهري ذکر حکمونه: اولنی ادب دذکر دیټ اوپه لوړ آواز سره دکولو متعلق دی، په دی باره کی
قرآن کریم په دی آیت کی دوه قسمه اختیار ورکړیدی، دیټ ذکر او دجهري، دذکر خفي یعنی پټ ذکر
متعلق فرمایي: وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ یعنی خپل رب یادوه په خپل زړه کی، ددی هم دوه صورتونه دی،
یودا چی بغیر دژبي دحرکت څخه یوازي په زړه کی فکر اوخیال دالله ﷻ دذات اوصفاتو کوه چی ذکر
قلبي یا تفکر ورته ویل کیږي، دوهم دا چی ددی سره ژبه هم ښوروي او کرار دالله ﷻ نوم ونه اخلی ترټولو
ښه او افضل صورت دا دی چی کوم ذکر کوی دهغه دمطلب په زړه کی هم تصور وی او په ژبه سره یی هم
ادا کوی ، ځکه چی په دی صورت کی ژبه هم دزړه سره په ذکر کی شریکه سی، اوکه یوازي په زړه کی په
ذکر مشغول وی په ژبه حرف نه ادا کوی نودا هم لوی ثواب دی، او ترټولو کمه درجه ددی ده چی یوازي
په ژبه ذکر وی اوزړه خالي اوغافله وی ، داسی ذکر ته مولانا رومي رحمه الله فرمایي.

بر زبان تسبیح ودر دل گاو وخر   این چنین تسبیح کی دارد اثر

اومقصد دمولانا رومي رحمه الله ددی چی دغافل زړه په ذکر کولو سره دذکر آثار اوبرکتونه کامل نه سی
حاصلیدی . ددی څخه انکار نسته چی دایوازي زباني ذکرهم دثواب او فائدي څخه خالي نه دی، ځکه
چی څیني اوقات دازباني ذکر دزړه دذکر ذریعه او سبب جوړیږي، په ژبه سره په ویلو زړه هم متاثره
کیږي اوکم ازکم یو اندام خوپه ذکرکي مشغول دی نودغه هم دثواب څخه خالي نه دی، په دی وجه کومو
خلګو ته چی په ذکر اوتسبیح کی دل جمعي او استحضار نه وی، هغوی دی هم داسی ذکرپه بی فائده
ګڼلو نه پریږدی جاري دی ساتي او داستحضار یعنی دزړه دحضوري کوشش دی کوی، دوهمه طریقه
دذکر یی په دی آیت کی دا وښووله : وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ یعنی دچیغي دآواز په نسبت په کوم آواز سره
یعنی دالله ﷻ په ذکرکی مشغول لیدونکی ته داهم اختیار دی چی په آواز سره ذکر وکی مگر ددی ادب
دا دی چی ډیري په زوره چیغي دی نه کوی ، په درمیانه آواز سره دی ذکرکوی چی دادب او احترام لحاظ
یی په کی ساتلی وی، ډیرپه زور سره ذکر اوتلاوت کول ددی نښانه وی چی دمخاطب ادب او احترام ددا
په زړه کی نسته، دکمی هستی ادب اواحترام اورعب چی دانسان په زړه کی وی دهغه په مخکی په
طبعي دول انسان ډیرپه زوره خبری نه سی کولی، په دی وجه عام ذکر که دالله وی اوکه دقرآن تلاوت کله
چی په زوره کول کیږي، نوددی رعایت ساتل په کار دی چی دضرورت څخه زیات آواز لوړ نه وی.

لنده داده چې ددې آیت څخه دذکر الله اوتلاوت دقرآن دري طریقې حاصلې سوې، یوه داچې یوازې په زړه سره ذکر وې یعنې دقرآن اوذکر په معناوو په تصور اوفکر سره اکتفا کوې، ژبه بالکل نه ښوروې، دوهم داچې ددې سره ژبه هم ښوروې مګر آواز نه لوړوې چې بل یې واورې، دا دواړې طریقې دذکر دالله ﷻ په دې ارشاد: وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ کې داخلې دې، اودریمه طریقه داده چې دزړه دحضور اوفکر سره دژبې حرکت هم وي او آوازهم مګر ددې طریقې دپاره ادب دا دی چې آواز زیات نه لوړوې، دومیانه درجې څخه دې نه ماسوا کیږي، دا طریقه دقرآن دارشاد وَدُوْنَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ څخه حاصله ده.

دقرآن کریم یوبل آیت ددې زیات وضاحت په دې الفاظو کې فرمایلې دی . وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا په دې کې نبي کریم ﷺ ته حکم دی چې په خپل قرات کې مه زیات جهر کوه اومه بالکل پټوالی، بلکه دجهر او اخفاء په درمیاني حالت کې چلیږه دلمانځه دقرآنت متعلق نبي کریم ﷺ حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه اوفاروق اعظم رضی الله عنه ته داهدایت فرمایلې وو .

په صحیح حدیث کې دي چې یووار نبي کریم ﷺ دشپې په آخرکې دکوره راووتی دحضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه کور ته ورسیدی نووېې لیدې چې دی په لمانځه کې مشغول وو ، مګر تلاوت یې کرار کوی، بیا دحضرت عمربن خطاب رضی الله عنه کور ته ورسیدی نووېې لیدې چې ډیرپه لوړ آواز سره تلاوت کوی، کله چې سهار سو نو دوی دواړه حضرات په خدمت کې حاضر سول نوحضور ﷺ صدیق اکبر رضی الله عنه ته وفرمایل چې زه دشپې ستا خواته درغلم نوتا ډیرپه کرار آواز سره تلاوت کوی ، صدیق رضی الله عنه عرض وکی چې یارسول الله ﷺ! ماچې کوم ذات ته اوروی نو دهغه داوریدو دپاره دغه کافي وو ، دغه شان فاروق اعظم رضی الله عنه ته یې وفرمایل ، چې تاپه لوړ آواز سره تلاوت کوی، هغه عرض وکی چې په قرآنت کې دجهر کولو څخه زما مقصد داوو چې خوب په راللره نه راځي اوشیطان وتښتي، نبي کریم ﷺ دافیصله وفرمایله اوصدیق اکبر رضی الله عنه ته یې داهدایت وکی چې لږ آواز لوړوه اوفاروق اعظم رضی الله عنه ته دا چې لږ آواز کښته کوه (ابوداؤد)

په ترمذی کې روایت دی چې دحضرت عائشې رضی الله عنها څخه دنبي کریم ﷺ دتلاوت په باره کې ځینې حضراتو پوښتنه وکړه چې په زوره به یې کوی که په پټه ؟ دې وفرمایل چې کله په زوره کله په پټه ، دواړه قسمه تلاوت به یې فرمایی .

دشپې په نفلو لمونځونو کې اودلمانځه څخه دباندې تلاوت کې ځینو حضراتو جهر غوره کړی دی ، ځینو په پټه، دغسې امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله فرمایي چې دتلاوت کوونکی خوښه ده، څنګه چې غواړي تلاوت دې کوی، البته په آواز سره په تلاوت کولو کې څو شرطونه دهتولو په نزد ضروري دي، اول داچې نوم او نمائش اوریا پکښې نه وي، دوهم آواز یې دنورو خلګو دپاره تکلیف نه وي، دبل سړي په لمانځه تلاوت یا آرام کې خلل نه اچوي اوکوم ځای چې دنوم نمائش اوریا بیره وي، یادنورو خلګوپه کار یا آرام کې دخلل بیره وي نوبیا دټولو په نزد کرار ویل ښه او بهتر دي، اوکم حکم چې دقرآن دتلاوت دی،

هغه دنورو ذکرونو او تسبیحاتو دی چی په کرار اوپه زوره دواړه قسمه جائزدی، په دی شرط چی آواز دومره لوړ نه وی کوم چی دخشوع اوخضوع اوادب خلاف وی، دارنګه دده په آواز سره دنورو خلګو په کار یا آرام کی خلل نه راځی.

او دا فیصله چی په سرًا اوجهرًا کی کوم افضل دی، دخلګو اوحالاتو په اعتبار سره مختلفه ده، دځینو خلګو دپاره جهربنه دی دځینو دپاره په پټه، دارنګه ځینی وخت جهر بنه وی اوځینی وخت پټ (مظهری وروح البیان اونور)

دوهم ادب دتلاوت اوذکر دادی چی په عاجزی اوپه زاری سره ذکروسی، کومه نتیجه چی ددی وی چی انسان ته دالله ﷻ لویی اوجلال حاضرسی اوکوم ذکرچی کوی ددی په معنیٰ اومطلب باندی دده نظر وی

دریم ادب یی ددی آیت په لفظ: خِیْفَةً سره بنوول سویدی چی دذکر اوتلاوت په وخت کی پرانسان هیبت اوبیره غالبه پکارده، بیره ددی چی مونږ دالله ﷻ دعبادت اوعظمت حق نه سو ادا کولی، ممکنه ده چی زمونږ څخه څه بی ادبی وسی، دارنګه خپل ګناهونه خانته را وراندی کی او دالله ﷻ دعذاب څخه بیره، دارنګه دانجام او خاتمی بیره چی معلومه نه ده زمونږ خاتمه پرڅه حال کیدونکی ده؟ په هرحال ذکر اوتلاوت داسی په کار دی، لکه هیبت زده بیریدونکی چی یی کوی.

دآدابو ددعا څخه ددی سورة اعراف په شروع کی هم په یوآیت کی داسی راغلی دی، اُدْعُوْا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً: په دی کی د، خِیْفَةً په خای د: خُفْيَةً لفظ راغلی دی چی ددی معنیٰ ده په کرار آواز سره ذکر کول، ګواکی دذکر اوتلاوت یو ادب داهم دی چی په کرار اوغلی آواز سره وسی، لیکن دی آیت ددی معنیٰ هم واضحه کړه چی که څه هم په آواز سره ذکر کول منعه نه دی مګر شرط دا دی چی دضرورت څخه زیات آواز لوړنه کی دارنګه دومره یی په چیغونه کوی چی خشوع اوخضوع اوزاری عاجزی په کښی ختمه سی.

دآیت په آخرکی یی دذکر اوتلاوت وختونه وبنوول چی سهار اومانبام پکار دی ددی دامعنیٰ هم کیدی سی چی کم ازکم په شپه اوورځ کی دوه واره سهار اومانبام دالله ﷻ په ذکرکی مشغولیدل په کار دی، اوداهم کیدی سی چی سهاراومانبام یی وویل مراد ورڅخه دشپی اوورځی ټول وختونه وی، لکه دمشرق اومغرب ویلو څخه ټوله دنیا مرادکیدلی سی په دی صورت کی به معنیٰ دآیت داسی چی پرانسان لازمه ده چی همیشه په هرحالت کی دذکر اوتلاوت پابند وی، حضرت عائشه ﷺ فرمایی چی نبی کریم ﷺ به په هرحالت اوهر حال کی دالله ﷻ په ذکرکی مشغول وو، دآیت په آخرکی فرمایی، وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغٰفِلِيْنَ یعنی دالله ﷻ یادمه پریږده اوپه غفلت کوونکو کی مه شامیلږه چی دا ډیره لویه خساره او تاوان دی.

په بل آیت کی دخلګو دعبرت اونصیحت دپاره دالله ﷻ دمقربو یومخصوص حال بیان سوي دی، چی کوم خلګ دالله ﷻ سره دی، هغوی دده دعبادت څخه تکبرنه کوی، دالله ﷻ سره دکیدو څخه مراد دالله ﷻ مقبول کیدل دی چی په دی کی ټولی ملائکی اوټول انبیاء علیهم السلام اوصالحان دامت شامل دی او

دتکبر کولو مطلب دادی چی دخپل خان په لوی گڼلو سره دهغه په عبادتونو کی کمی نه کوی بلکه خپل خان عاجز اومحتاج گڼی، همدغه دالله ﷻ په یاد اوعبادت کی مشغول وی اوتسبیح کوی اوالله ﷻ ته سجده کوی ، ددی څخه داهم معلومه سوه چی کومو خلکو ته دهمیشه عبادت اوخدای یادولو توفیق ورکول سوی وی نو دا ددی نښانه ده چی دی هر وخت دالله ﷻ سره دی او دالله ﷻ ملګرتیاورته حاصله ده

(دسجدی څیني فضیلتونه اوحکمونه)

دلته دلمونځ په عبادت کی یوازی دسجدی ذکر ځکه وسو چی دلمونځ په ټولو ارکانو کی سجدی ته خاص فضیلت حاصل دی .

په صحیح مسلم کی دی چی یوسړی حضرت ثوبان ﷺ ته وویل چی ماته یو داسی عمل وښیه چی په هغه سره زه جنت ته ولاړ سم ، حضرت ثوبان ﷺ خاموش سو ، ده بیا سوال وکی، بیاهم خاموش سو چی په دریم واریی سوال وکی نو هغه وویل چی ما داسوال دنبی کریم ﷺ څخه کړی وو ، هغه ماته دا وصیت فرمایلی ووچی ډیری سجدی کوه ، ځکه چی کله ته یوه سجده کوی نودهغه په وجه سره الله ﷻ ستا یوه درجه زیاتوی اویوه گناه دی معاف کوی ، دا سړی وایی چی دحضرت ثوبان ﷺ څخه وروسته ما دحضرت ابودرداء ﷺ څخه دا سوال وکی هغه هم دا جواب راکی .

او په صحیح مسلم کی په روایت دحضرت ابوهریرة ﷺ نقل دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی بنده خپل رب ته ترټولو نژدی هغه وخت وی کله چی بنده په سجده کی وی، په دی وجه تاسی دسجدی په حالت کی ښه دعا کوی چی په دی حالت کی دقبلیدو اُمید ډیر زیات دی .

پوه سه : چی یوازی سجده څه معلوم عبادت نه دی ، په دی وجه دامام اعظم ابو حنیفه رحمه الله په نزد دډیرو سجدو څخه مراد دا دی چی نفلونه ډیر کوه څومره چی نفلونه زیات وی سجدی به زیاتی وی .

لیکن که یو سړی یوازی سجده کوی او دعا کوی نو په دی کی هم څه باك نسته اوپه سجده کی ددعا کولو هدایت دنفلی لمونځونو دپاره خاص دی ، په فرضو کی نسته .

سورة اعراف ختم سو ، ددی سورة آخری آیت دسجدی آیت دی، په صحیح مسلم کی په روایت دحضرت ابوهریرة ﷺ نقل دی چی کله دآدم په زوی دسجدی یو آیت ووایی اوبیا دتلاوت سجده کوی نو شیطان چیغی وهی ژاړی اوتښتی اووایی چی های افسوس دی ، انسان ته دسجدی کولو حکم حاصل سو او ده ومنی سجده یی وکړه نو دده ځای جنت سو او ماته دسجدی کولو حکم وسو نوما نافرمانی وکړه نو ځای می دوږخ سو .

سورة اعراف ختم سو

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِين

﴿سورة الانفال﴾

سُوۡرَةُ الۡاَنۡفَالِ مَدَنِيَّةٌ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ خَمۡسٌ وَّسَبۡعُوۡنَ اٰيَةً وَّعَشۡرُ رُكُوۡعَاتٍ

سورة الانفال په مدينه کې نازل سو او په دې کې پنځه اویا(۷۵) آیتونه اولس (۱۰) رکوع ګاني دي

شروع کوم دالله په نوم سره چې بې حده مهربانه نهايت رحم والا دی

يَسۡـَٔلُوۡنَكَ عَنِ الۡاَنۡفَالِ ؕ قُلِ الۡاَنۡفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوۡلِ ۚ فَاتَّقُوا

پوښتنه کوي ستا څخه دحکم دغنيمت . ته ووايه چې مال دغنيمت دالله دی او درسول نو بيره کوی

اللّٰهَ وَاَصۡلِحُوۡا ذَاتَ بَيۡنِكُمۡ ۪ وَاَطِيۡعُوا اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗۤ اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ ①

دالله څخه او صلح کوی په خپل مينځ کې او حکم منی دالله پاك او دهغه درسول که ايمان لرئ

دسورة مضمونونه: سورة الانفال کوم چې اوس شروع کيږي ، دا مدني سورت دی ، تردی په مخکی سورة يعنی سورة اعراف کې دمشرکانو او اهل کتابو دجهل عناد، کفر اوفساد ذکر اوددی دمتعلقه بحثونو بيان وو .

په دی سورة کې زيات تره مضمونونه دبدر دغزا پرموقع باندی دهغو خلګو دبد انجام، ناکامی او شکست، او دهغوپه مقابله کې دمسلمانانو دکاميابی اوفتوحاتو سره تعلق لری، کوم چې دمسلمانانو دپاره احسان اوانعام او دکافرانو دپاره عذاب او انتقام وو، اوکله چې ددی انعام ترټولو لويه وجه دمسلمانانو خلوص اوللهيت او دیوبل سره اتفاق دی نودا اخلاص اواتفاق، نتيجه ده دالله ﷻ اودهغه درسول ﷺ دمکملی فرمانبرداری ، په دی وجه دسورة په شروع کې دتقوٰی او دالله ﷻ دحکم منلو او دالله ﷻ دذکر او دتوکل او نورو تعليم ورکول سوي دي .

لنډتفسير: داخلګ ستا څخه دغنيمتونو دحکم پوښتنه کوی ته وفرمايه چې دا غنيمتونه دالله ﷻ (يعنی دغه دالله ﷻ ملکيت دی دهغه حق دی چې ددی متعلق څه حکم غواړی هغه کوی) او درسول دی (په دی معنٰی چې هغه دالله ﷻ حکم پيدا کې اوهغه په کښی نافذ کړی، حاصل دادی چې دغنيمتونو دمالونو په باره کې ستاسی رايی اوانتخاب ته هيڅ دخل نسته بلکه ددی فيصله به په شرعی حکم باندی وي) نوتاسی (ددنيا حرص مه کوی دآخرت طلب کوی داسی چې) دالله ﷻ څخه بيره کوه اوپه خپل مينځ کې دتعلقاتو اصلاح کوی (چې ستاسی په مينځ کې بغض او حسد پاته نه سی) او دالله ﷻ او دهغه درسول حکم منی که تاسی ايماندار ياست .

معلومات اومسئلي: دا آيت دبدر په غزا کې دپيښی سوی واقعی سره تعلق لری دآيت ترمفصل تفسير مخکې دغه واقعه مخ ته راولی نوپه تفسير پوهيدل به آسان سی ، واقعه دا ده چې دبدر غزا کومه چې دکفر او اسلام ترټولو اوله جګړه وه، په دی کې چې کله مسلمانانو فتح پيدا کړه او دغنيمت څه مال يې

په لاس ورغی نو داصحابو کرامو ﷺ په مینځ کی ددې دتقسیم متعلق یوه داسې واقعه پیښه سوه کومه چې داخلاص او اتفاق ددغه مقام سره نه ښائیده په کوم کی چې داصحابو کرامو ﷺ پوره ژوند برابر سوی وو، په دې وجه یې ترتولو اول په آیت کی ددې فیصله وفرمایله چې ددې پاکی ټولی په زړونو کی دصدق، اخلاص او اتفاق اوقربانی څخه ماسوا څه پاته نه سی، ددې واقعی تفصیل دبدر په غزاکی دشریک حضرت عباده زبانی په مسند احمد، ترمذی، ابن ماجه، مستدرك حاکم اونوروکی داسې نقل دی چې دحضرت عباده بن صامت ﷺ څخه چاپه دې آیت کی دلفظ د: انْفال دمطلب پوښتنه وکړه، نوده وفرمایل چې دا آیت خو زمونږ یعنی دبدر داصحابو ﷺ په باره کی نازل سوی دی چې واقعه یې داوه چې دغنیمت دمال دتقسیم په باره کی زمونږ په مینځ کی څه اختلاف پیدا سوی وه، کوم چې زمونږ په اخلاقو باندې بد اثر واچوی، الله ﷻ ددې آیت په ذریعه دغنیمت مالونه زمونږ دلاسو څخه واخیستل اونبی کریم ﷺ ته یې وسپارل اونبی کریم ﷺ پرټولو حاضرینو دبدر باندې برابر برابر تقسیم کړل، صورت داسې پیښ سوی وو، چې مونږ ټول دنبی کریم ﷺ سره دبدر غزا ته ووتلو او ددواړو ډلوپه مینځ کی دزبردست جنګ څخه وروسته الله ﷻ دښمن لره شکست ورکی، نو اوس زمونږ لښکر دری حصی سوځه خلک په دښمن پسې ولاړل چې دوی بیرته راونه ګرځی څه خلک دکفارو دپاته کړی مال په جمع کولو کی ولګیدل څه خلک پرنبی کریم ﷺ چاپیره جمع سول چې هسې نه پټ دښمن پرنبی کریم ﷺ حمله ونه کی، کله چې جنګ ختم سو او دشپې هرسړی خپل خپل دآرام ځای ته راورسیدی نوکومو خلګو چې دغنیمت مال جمع کړی وو، هغو وویل چې دا مال خومونږ جمع کړی دی، په دې وجه په دې کی زمونږ څخه ماسوا دبل چا هیڅ حصه نسته، اوکم خلک چې په دښمن پسې تللی وه، هغو وویل چې تاسی خلګ ترمونږ زیات ددې حقدارنه یاست، ځکه چې دښمن مونږ پرشا تښتولی وو اوتاسی ته دا موقع مونږ په لاس درکړه، چې په بی فکری سره تاسی دامال راجمع کی اوکم خلګ چې پرنبی کریم ﷺ دحفاظت دپاره چاپیره سوی وه، هغوی وویل چې که مونږ غوښتلی نومونږ به هم دغنیمت دمال په جمع کولوکی ستاسی سره شریك سوی وای لیکن دنبی کریم ﷺ حفاظت کوم چې دجهاد ترټولو مهم کار وو، مونږ په دې کی مشغول وو، په دې وجه مونږ هم ددې مستحق یو.

دصحابه کرامو ﷺ داخبری اتری نبی کریم ﷺ ته ورسیدی نو پردې باندې داذکر سوی آیت نازل سو کوم چې واضح کړه چې دا مال دالله ﷻ دی، ددې هیڅوك مالك او حقدار نسته، بغیر دهغه څخه کوم ته چې یې نبی کریم ﷺ ورکی، نبی کریم ﷺ دالله ﷻ دارشاد مطابق دغه مال پرټولو شریکانو دجهاد برابر تقسیم کی (ابن کثیر)

اوټول دالله ﷻ او رسول په دې فیصله راضی سول او ددوی دشان خلاف چې د دوی کوم صورت حال جوړ سوی وو، په هغه باندې ټول پښیمانه سول.

اوپه مسند احمد کی ددې آیت دشان نزول یوه بله واقعه دحضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ هم نقل ده، هغه

فرمایي چې دبدرپه جهادکې زما ورو عمير ﷺ شهيد سو ، مادده په مقابله کې دمشرکينو څخه سعيدبن العاص قتل کی، او دهغه څخه مې توره واخيسته دنبي کريم ﷺ په خدمت کې حاضر سوم، ما غوښتله چې داتوره ما ته حاصله سي، مګر نبي کريم ﷺ حکم وکی چې دا دغنيمت په مال کې جمع کړه . زه په حکم منلو مجبوره وم مګر زما زړه په دې سره سخت درديدی، چې زما ورور شهيد سو اوما دهغه په مقابله کې يو دښمن مرکی دهغه توره مې حاصله کړه، هغه زما څخه واخيستل سوه مګر سره ددې مې دحکم تعميل وکی اوپه مال دغنيمت کې دجمع کولو دپاره روان سوم، نولا ليرې نه وم تللی چې پرنبي کريم ﷺ دسورة انفال دا آيت نازل سو اوزه يې راوبللم اودا توره يې ماته عنايت وفرمايله ، په خپنو روايتونو کې دا هم دي چې حضرت سعد ﷺ نبي کريم ﷺ ته عرض هم کړی وو ، چې داتوره دې ماته راکول سي، مګر ده ﷺ وفرمايل چې نه دازما شی دی چې چاته يې يې ورکړم اونه ستا ملک دی، داپه پوره مال دغنيمت کې جمعه کړه تردې چې الله ﷺ څه فيصله وفرمايي هغسې به کيږي (ابن کثير، مظهري)

په دې کې هيڅ ليرې والی نسته چې دا دواړه واقعې پيښې سوې وي او ددواړو په جواب کې دا آيت نازل سوی وي .

(دآيت پوره تفسير دا دی)

په دې کې لفظ د: أنفَال دنفل جمع ده چې معنی يې ده فضل اوانعام، نفلي لمونځ، روژه، اوصدقې ته هم نفل ځکه وايي، چې دا دچا پرذمه لازم او واجب نه وي، کوونکی يې په خپله خوښې سره کوي، دقرآن اوسنت په اصطلاح کې لفظ دنفل او انفال دغنيمت مال ته هم ويل کيږي کوم چې دکفارو څخه دجهاد په وخت کې حاصليږي ، مګر په قرآن کريم ددې معنی دپاره درې لفظونه استعمال سوي دي ، انفال، غنيمة فئ ، لفظ دانفال خوپه دې آيت کې ذکر دی، اولفظ د: غنيمة او دهغه تفصيل ددې سورة په يو څلويښتم ۴۱ آيت کې راتلونکی دی، اولفظ دفئ اوددې متعلقه تفسيرپه سورة حشرکې بيان سوي دی ، وَمَآ أَفَآءَ اللّٰهُ الآية او ددې درې سره وو معناوې په لږ لږ فرق سره مختلفې دي، دمعمولي اولږ فرق والي په وجه سره څينې وخت يولفظ دبل پرځای مطلق دمال دغنيمت دپاره هم استعماليږي .

غنيمة : په عام طور سره هغه مال ته ويل کيږي، کوم چې دجنګ او جهاد په ذريعه دمخالف فريق څخه حاصل سي، او ، فئ هغه مال ته ويل کيږي کوم چې بغير دجنګ اوجګړې څخه دکفارو څخه حاصل سي ، برابره خبره که هغوی وتښتي اومال پرېږدي ، اوکه په رضامندۍ سره يې ورکول قبول کي ، او دنفل او انفال لفظ اکثرهغه انعام ته ويل کيږي کم چې دجهاد امير يو خاص مجاهدته دده دکار ګزارۍ په صله کې علاوه پرحصې دغنيمت په طور دانعام ورکي، دامعنی په تفسير ابن جرير کې دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه نقل سوي ده (ابن کثير)

اوکله مطلق مال دغنيمت ته نفل اوانفال ويل کيږي، په دې آيت کې اکثرو تفسير ليکونکو داعامه معنی اخيستی ده، په صحيح بخاري کې دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه داعامه معنی نقل سوي ده او

حقیقت دا دی چی دالفظ دعام اوخاص دوارو معناوو دپاره ویل کیږي ، په دی وجه څه اختلاف نسته ، او ددی بهترینه تشریح اوتحقیق هغه دی کوم چی امام ابوعبید په خپل کتاب الاموال کی ذکر کړی دی ، دی فرمایی چی په اصل لغت کی نفل وایی فضل اوانعام ته اوپر دی امت مرحومه باندی دالله ﷻ دافضل اوخصوصی انعام دی چی دجهاد اوقتال په ذریعه کوم مالونه دکفارو څخه حاصل سی دغه یی دمسلمانانو دپاره حلال کړي دی ، کنی په تیرو امتونوکی دا دستور نه وو ، بلکه دغنیمت ټول مالونه به یی یو ځای جمع کول او دآسمان څخه به په قدرتی طور سره یواور، برېښنا راتله اوهغه به یی سوزی اوایری کوی به یی، دغه به ددغه جهاد دالله ﷻ په نزد دقبلیدو نښانه وه، اوکه دغه دغنیمت مال به اور ونه سوزی نودابه نښانه ددی وه چی دغه جهاد دالله ﷻ په نزد مقبول نه دی، په دی وجه به یی دغه دغنیمت مال مردود اومنحوس ګڼی اودغه به هیڅا نه استعمالوی، دنبی کریم ﷺ څخه په روایت دحضرت جابر ﷺ په بخاری او مسلم کی نقل دی چی ده فرمایلی دی چی ماته پنځه شیان داسی راکول سوی دی چی زما څخه مخکی یوه پیغمبر او ددوی امت ته نه وه ورکول سوی، په دغو پنځو شیانوکی یودادی چی أُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي، یعنی زمادپاره دغنیمت مالونه حلال کړه سوي دی حال دادی چی زما څخه مخکی دهیچا دپاره نه وه حلال، په ذکرسوی آیت کی دانفال حکم دا ښودل سوي دی چی دغه دالله ﷻ او درسول دی ، معنی ددی دا ده چی اصلی ملکیت خو دالله ﷻ دی اوتصرف کوونکی په دی کی دالله ﷻ رسول دی، کوم چی دالله ﷻ دحکم مطابق یی په خپل صوابدید سره په دوی تقسیموی.

په دی وجه دتفسیر داامامانو یوه ډله چی په دوی کی حضرت عبدالله بن عباس ﷺ مجاهد ﷺ عکرمه ﷺ سدی، اونور داخل دی ، دا فرمایی چی داحکم داسلام په اول کی وو ، کله چی دغنیمتونو دتقسیم هغه قانون نه وو نازل سوی، کوم چی ددی سورة په پنځمه رکوع کی را روان دی ، ځکه چی په دی کی دغنیمت پوره مال یی دنبی کریم ﷺ په رضا یعنی صوابدید باندی پرېښی دی، چی څنګه غواړی تصرف پکښی کوی، او مخکی چی کوم تفصیلی حکمونه راغلی دی ، په هغه کی دا دی چی دټول مال دغنیمت پنځمه حصه دی په بیت المال کی دعامو مسلمانانو دضرورتونو دپاره محفوظه کړی اوڅلور حصې دی په جهاد کی په شریکو خلګو تر یو خاص قانون لاندی تقسیم سی ، چی تفصیل یی په صحیح احادیثو کی ذکر دی ، دی تفصیلی بیان دسورة انفال اولنی آیت منسوخ کی.

اوځینی حضرات فرمایی چی دلته څه ناسخ او منسوخ نسته بلکه داجمال اوتفصیل فرق دی، دسورة انفال په اولنی آیت کی اجمال دی اوپه یو څلوېښتم آیت کی ددی تفصیل دی، البته مال د . فئ دکوم حکمونه چی په سورة حشرکی بیان سوي دی ، دغه پوره په پوره دنبی کریم ﷺ په تصرف کی دی ، دی ﷺ چی دخپل صوابدید مطابق څنګه وغواړی عمل دی په کوی، په دی وجه یی هلته داحکامو بیانولو څخه وروسته دا ارشاد فرمایلی دی: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا یعنی څه چی تاسی ته زمونږ رسول درکوی هغه اخلی اوکوم چی منع کوی ، دهغه څخه ځان ساتی .

ددي تفصيل څخه معلومه سوه چي مال دغنيمت هغه دي كوم چي دجنګ اوجهاد په ذريعه په لاس راسي اومال دفئ هغه دي كم چي بغير دجنګ اوجهاد څخه په لاس راسي اولفظ دانفال د دوارو دپاره عام هم ويل كيږي ، اوخاص هغه انعام ته هم ويل كيږي كوم چي يوغازي ته دجهاد امير وركوي .

په دي سلسله كي غازيانو ته دانعام وركولو څلور صورتونه دنبي كريم ﷺ دزماني څخه رائج دي . يو دا چي دا اعلان وكي چي كم سړي څوك مخالف قتل كي نو دهٔ مل سوي سپاهي څخه چي كوم سامان په لاس ورسي دغه دهغه دي چاچي دي قتل كړي وي، دغه سامان په مال غنيمت كي نه جمع كيږي، دوهم داچي دلوي لښكر څخه يوه ډله جلا كي، يوطرف ته يي دجهاد دپاره وليږي اودا حكم ورته وكي چي دغه طرف څخه كوم دغنيمت مال حاصل سو هغه به ددغه خاصي ډلي وي، كمه چي هلته تللي ده. يوازي دومره به وي چي ددغه مال څخه به پنځمه حصه دبيت لمال دپاره ليږي كول كيږي ، دريم داچي پنځمه حصه كومه چي په بيت المال كي جمعه كول كيږي په دي كي يوخاص غازي ته دهغه په اعلى كارګزاري سره په صله كي وركول سي، دامير دصوابديد مطابق، څلورم داچي دپوره مال دغنيمت څخه څه حصه جلا كي او خدمت كوونكو خلګو ته يي په طور دانعام وركوي ، كوم چي دمجاهدينو دآسونو اونورو حفاظت كوي او د دوي سره په كارونو كي مدد كوي (ابن كثير)

دآيت دمضمون خلاصه دا سوه چي نبي كريم ﷺ ته خطاب كوي او فرمايي چي خلګ ستا څخه دانفالو متعلق پوښتنه كوي ته دوي ته ووايه چي انفال تول دالله ﷻ دي او دهغه درسول، يعني په خپله څوك ددي حقدار يامالك نه دي، دالله ﷻ په حكم سره دهغه رسول چي څه فيصله وكي هغه به نافذه وي.

(دخلګو په مينځ كي داتفاق او اتحاد بنياد په تقوىٰ او دخداى ﷻ څخه په ويره باندي دي)

ددي آيت په آخري جمله كي ارشاد فرمايي ، فَاتَّقُوا اللهَ وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاَطِيْعُوا اللهَ وَرَسُوْلَهٗۤ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ. چي په دي كي اصحابو كرامو ؓ ته خطاب كوي او فرمايي چي دالله ﷻ څخه ويره كوي اوپه خپل مينځ كي تعلقات برابر ساتي ، په دي كي اشاره دهغه واقعي طرف ته ده كمه چي دبدرپه غزاكي دغنيمت دمال دتقسيم په باره كي داصحابه كرامو ؓ په مينځ كي پيښه سوي وه، چي په هغه كي ديوبل سره دوراني اوخفګان ويره پيدا سوي وه، الله ﷻ دغنيمت دتقسيم معامله په خپله ددي آيت په ذريعه فيصله كړه اوس يي ددوي دزړونو داصلاح او ديو بل سره دتعلقاتو دښه كولو تدبير وښووي چي مركزي نقطه په كښي تقوىٰ او دخداى څخه ويره ده .

تجربه شاهده ده چي كله تقوىٰ اودخداى ويره اودآخرت ويره غالبه سي نولوي لوي جګړي په منتو كي ختميږي، ديوبل څخه دنفرت غرونه ګردجورسي وٓالوزي دتقوىٰ دارو حال په قول دمولانا رومي ؒ داسي سي

خود چي جائي جنګ وجدل نيك وبد كين الم از صلحها هم ميرمد

يعني دداسي خلګو دچا دجنګ اوجګړو سره څه كاروي، دوي ته خو دومره فرصت هم نه وي چي دخلګو اصلاح اودرستي په كښي وكي ، ځكه دچا زړه چي دالله ﷻ په محبت ويره اوياد كي مشغول وي هغه ته

دنور مخلوق سره دتعلقاتو زياتولو فرصت نه وي

بسودائی جانان مشتغل — بذکر حبيب از جهان مشتغل

يعنې د دوست او حبيب په فکر کې دخان څخه ناخبره وي او د حبيب په يادو کې د دنيا څخه ناخبره وي.
په دې وجه په دې آيت کې يې دتقوىٰ تدبير وښوولو: اَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ يعنې په ذريعه دتقوىٰ دخپلو تعلقاتو اصلاح وکئ، ددې زياته تشريح يې داسې وفرمايله، وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗۤ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ يعنې دالله ﷻ او رسول مکمله فرمانبرداري دې وي که تاسې مومنان ياست، يعنې دايمان تقاضا ده فرمانبرداري او د فرمانبرداري نتيجه ده تقوىٰ او کله چې خلګوته داشيان حاصل سي، نو د دوي په مينځ کې به جګړې خو دبخوده ختمې سي او ددښمنۍ په ځاى به په زړونو کې الفت او محبت پيدا سي.

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ

ايماندار هغه دي چې کله ورته نوم وریاد کړل سي دالله نو بيريږي

قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰى رَبِّهِمْ

د دوي زړونه او کله چې وويل سي په دوي دهغه کلام نو زيات سي د دوي ايمان او دوي په خپل رب باندي

يَتَوَكَّلُوْنَ ۝۲ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝۳

توکل ساتي ، هغه خلق کوم چې قائم ساتي لمونځ او مونږ چې دوي ته کوم رزق ورکړی دی

اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ؕ لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ

دهغه څخه خرڅ کوي ، دغه دي رښتيني ايمانداران د دوي دپاره درجې دي دخپل رب سره ،

وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۝۴

او معافي او رزق دعزت دي .

لنډتفسير: (پس) ايماندار خو هغه خلګ دي چې کله (د دوي په مخکې) دالله ﷻ ذکر راسي نو (دهغه لويي ورته رامخ ته سي) ددوي زړونه وبيريږي او کله چې دالله ﷻ آيتونه ويل کيږي دوي ته نو دغه آيتونه ددوي ايمان نور زيات (مضبوط) کوي او دغه خلګ پرخپل رب توکل کوي (او) کم چې لمونځ قائم ساتي او مونږ چې دوي ته څه ورکړيدي، دهغه څخه دوي يې خرڅوي (پس) رښتيني ايماندار داخلګ دي ددوي دپاره لوی درجې دي ددوي درب سره او (د دوي دپاره) مغفرت دی او دعزت رزق دی.

معلومات او مسئلې

(د مومن خاص صفتونه)

په ذکرسوو آيتونو کې د هغو خاصو صفتونو بيان دی کوم چې په هر مومن کې په کاردي په دې کې اشاره دى چې هر مومن دې دخپلو ظاهري او باطني حالاتو او صفتونو جائزه اخلي، که دا صفتونه په ده کې موجود وي نو دالله ﷻ شکر دی ادا کې چې هغه ده ته د مومنانو صفتونه ورکړيدي او که په ده کې څه صفت موجود نه وي يا وي مګر ضعيف او کمزوري وي، نو ددې دحاصلولو يا قوي کولو فکر دې شروع کې.

(اولنی صفت دخدای ﷻ يره)

اولنی صفت يې دابيان کې، اَلَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ يعنی کله چې ددوی په مخکې دالله ﷻ ذکر وسي نو د دوی زړونه وبيريږي مطلب دا دی چې دالله ﷻ لويې او محبت د دوی په زړونو کې خای سوی اوډك وي چې ددې يوه تقاضا هيبت اوبيره ده، دقرآن کريم په يوبل آيت کې ددې ذکر کوي، دمحبت خاوندانو ته زيرې ورکوي، وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِيْنَ اَلَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ يعنی خوشخبری ورکړه هغو تواضع کوونکو نرم خويه خلکو ته دکومو زړونه چې بيريږي کله چې ددوی په مخکې دالله ﷻ ذکر وسي، په دې دواړو آيتونو کې دالله ﷻ دذکر اوياد دېری خاصې تقاضا ذکردې يعنې هيبت اوبيره، او په بل آيت کې يې دالله ﷻ دذکر داخاصيت هم بيان کړې دي چې په دې سره زړه مطمئن کيږي : اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ يعنی خاص دالله ﷻ په ياد سره زړونه مطمئن کيږي.

ددې څخه معلومه سوه چې په دې آيت کې چې دکمې بيرې او هيبت ذکر دی هغه دزړه دسکون او اطمينان خلاف نه دی لکه ددرنده يادښمن بيره چې دزړه سکون بربادوي، دالله ﷻ ذکر سره په زړه کې پيدا کيدونکې بيره ددې څخه بالکل مختلفه ده او په دې وجه دلته لفظ دبيرې استعمال نه سو بلکه په لفظ د، وَجَلْ سره يې ورڅخه تعبير وکی، چې ددې ترجمه مطلق بيره نه ده بلکه هغه هيبت دی کوم چې دمشرانو دلوی شان په وجه په زړه کې پيدا کيږي، ځينې تفسير ليکونکې فرمايي چې دلته دالله ﷻ دذکر او ياد څخه مراد دادی چې يوڅای يوبنده دڅه ګناه کولو اراده کوله، چې په دې حال کې ده ته خدای ياد سو نو دې دالله ﷻ دعذاب څخه وبيريدی او دګناه څخه را وګرځيدی، په دې صورت کې دبيرې څخه مراد دعذاب څخه بيره ده (البحر المحيط)

(دوهم صفت په ايمان کې ترقي)

دمومن دوهم صفت يې دا وښوی چې کله دده په مخکې دالله ﷻ آيتونه تلاوت کيږي، نو دده ايمان زياتيږي، دايمان زياتيدو داسې معنی چې پرهغه دټولو عالمانو تفسير ليکونکو او محدثينو اتفاق دی داده چې دايمان په قوت او کيفيت او نورکې ترقي کيږي، اودا تجربه سوې اوليدل سويده چې په نيکو عملونو سره په ايمان کې قوت او داسې سينه خلاصيدل پيدا کيږي چې نيك عملونه بيا دده عادت طبعي جوړسي چې په پريښودولو يې بياده ته تکليف وي او دګناه څخه دده طبعي نفرت پيدا سي چې بيا ورته نه

نژدې کيږي ، دايمان دا مقام يې په حديث کې دحلاوت ايمان په لفظ سره تعبير فرمايلي دی، چې دا بوچا داسې په نظم کې ويلی دی .

وَاِذَا حَلَّتِ الْحَلَاوَةُ قَلْبًا   نَشِطَتْ فِي الْعِبَادَةِ الْاَعْضَاءُ

يعنې کله چې په زړه کې خوږوالی دايمان ځای ونيسي نو دده لاس اوپښې اوټول اندامونه به په عبادت کې راحت اومزه محسوسوي .

په دې وجه خلاصه دآيت دمضمون داسوه چې په کامل مومن کې داصفت پکاردی چې کله دده په مخکې دالله ﷻ آيتونه ويل کيږي نو دده په ايمان کې ړنا اوترقي راځي اونيکو کارونوته يې مينه زياته سي ددې څخه داهم معلومه سوه چې لکه څنګه چې عام مسلمان قرآن وايي اواوري، چې نه ورسره دقرآن دادب اواحترام څه اهتمام وي نه دالله ﷻ عظمت ته ګوري ، داسې تلاوت دمقصود اواعلی نتيجو پيدا کوونکی نه دی ، که څه هم دثواب څخه خالي نه دی .

دريم صفت پرالله توکل : دريم صفت يې دمومن دابيان کړي دی چې دی په الله ﷻ توکل کوي ، دتوکل معنی اعتماد اوباور دی ، مطلب دا دی چې په خپلو ټولو کارونو او حالاتوکې دده مکمل اعتماد اوباور يوازې پريوه ذات الله ﷻ باندې وي ، په صحيح حديث کې نبي کريم ﷺ فرمايي چې ددې معنی دا نه ده چې دخپلو ضرورياتو دپاره مادي اسباب او تدبيرونه پريښول سي ، بلکه مطلب دا دی چې مادي اسباب او آلات داصلي کاميابي دپاره کافي نه ګڼي، بلکه په قدر دقدرت او همت مادي اسباب او تدبيرونه هم کوي اوددوی تراستعمال وروسته معامله الله ﷻ ته سپاري اوداسې ګڼي چې دااسباب پيدا کوونکی هم هغه دی او ددې اسبابو دفائدو پيدا کوونکی هم هغه دی، کيږي به هغه چې الله ﷻ يې غواړي .

په يو حديث کې فرمايي ، اَجْمِلُوْا فِي الطَّلَبِ وَتَوَكَّلُوْا عَلَيْهِ ، يعنې درزق اوخپلو حاجتونو دحاصلولو دپاره دمتوسط درجې طلب او دمادي اسبابو په ذريعه کوشش کوه، بيا معامله الله ﷻ ته سپاره، خپل زړه اودماغ يوازې په مادي تدبيرونو او اسبابو کې ګير کړی مه ساته .

څلورم صفت دلمانځه قائمول: څلورم صفت يې دمومن قائم ساتل دلمانځه بنوولی دی په دې کې داخبره دياددولو وړ ده، چې دلته يې دلمانځه کول نه دي ويلي بلکه دلمانځه قائمولو څخه مراد دادی چې لمونځ دپوره شرطونه اوآدابو سره داسې ادا کوي څنګه چې نبي کريم ﷺ په خپل قول اوعمل سره بنوولی دی، که دآدابو او شرائطو کوتاهي په کښې وسوه نوهغه ته لمونځ کول خوويل کيږي مګرلمونځ قائمول ورته نه ويل کيږي، په قرآن کريم چې دلمانځه کمې فائدې اوبرکتونه ذکر سوي دي اوفرمايلي يې دي ، اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ . يعنې لمونځ دبې حيايي اوهرې ګناه څخه منعه کول کوي، داپر لمونځ قائم ساتلو باندې موقوف دی، کله چې دلمونځ په آدابوکې کوتاهي وسي، نوکه څه هم دفتوی په لحاظ سره دده لمونځ ته جائز ويل کيږي، مګر دلمونځ په برکتونوکې به دکوتاهي په مقدار فرق راځي او په ځينو صورتونوکې خوپه کلي طور سره ددغه برکتونو څخه محرومي وي

پنځم صفت داللهﷻ په لاره کې خرڅ کول: پنځم صفت دمومن دابیان سوي دی چی الله ﷻ ده ته کوم رزق ورکړی وی ، دی دهغه څخه داللهﷻ په لاره کی خرڅ کوی دا داللهﷻ په لاره کی خرڅ کول عام دی تولو صدقو او خیراتونو او وقف اوصله لره چی زکوة صدقه فطر اونور شرعی واجبات پکښی هم داخل دی اونفلی صدقی او بخشښونه هم او دمیلمنو دوستانو مشرانو مالی خدمتونه هم.

دمومن ددی پنځو صفتونوبیانولو څخه وروسته ارشادفرمایی ، اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا یعنی داسی خلک ربښتینی مومنان دی دکموچی ظاهر اوباطن یوډول اوزړه او ژبه متفق وی، کنه نوبه چاکی چی داصفتونه نه وی هغه په ژبه خو: اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰهِ وایی ، مګر دذوی په زړونوکی نه دتوحید رنګ اونه درسول اطاعت وی، ددوی عملونه ددوی دوینا رد کوی، په دی آیت کی دی طرف ته هم اشاره ده چی دهرحق یوحقیقت وی، کله چی دغه حاصل نه وی، حق نه حاصلیږی، یوسړی دحسن بصری رحمه الله څخه پوښتنه وکړه چی ای ابوسعید! آیاته مومن یی ؟ نوده وفرمایل چی وروره ایمان دوه قسمه دی، ستا دسوال مطلب که داوی چی زه په الله ﷻ اودهغه په ملائکو کتابونو اورسولانو اوجنت او دوزخ اوقیامت اوحساب کتاب ایمان لرم اوکه نه ؟ نوجواب دادی چی بیشکه زه مومن یم اوکه ستا دسوال مطلب دا وی چی زه هغه مومن کامل یم دکم ذکرچی دسورة انفال په آیت کی دی نوماته نه ده معلومه چی زه په دغوکی داخل یم اوکه نه، دسورة انفال دآیت څخه هغه آیت مراد دی کوم چی اوس تاسی واوریدی.

په ذکرسوی آیت کی دربښتینی مومن دصفتونو اونښانو بیانولو څخه وروسته ارشاد فرمایی ، لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ، په دی کی دربښتینی مومن دپاره ددرو شیانو وعده یی وفرمایله، یولوړی درجی، دوهم مغفرت، دریم دعزت رزق .

په تفسیر بحر محیط کی دی چی ددی څخه په مخکی آیتونوکی چی دربښتونی مومن کوم صفتونه بیان سوی دی ، هغه دری قسمه دی، یوهغه چی تعلق یی دزړه او باطن سره دی ، لکه ایمان، دخدای بیره، پرالله توکل، دوهم هغه چی تعلق یی دجسم اوعمل سره دی، لکه لمونځ اونور، دریم هغه چی تعلق یی داانسان دمال سره دی، لکه داللهﷻ په لاره کی خرڅ کول، ددی درو واړو قسمونوپه مقابله کی ددرو انعامونو ذکر راغلی دی، لوړی درجی دزړه اوباطنی صفتونو په مقابله کی، او مغفرت دهغو عملونوپه مقابله کی چی دانسان دظاهر بدن سره تعلق لری، لکه لمونځ روژه اونور، لکه چی په حدیث کی راغلی دی، چی لمونځ دګناهونو کفاره ده اورزق کریم داللهﷻ په لاره کی دخرڅ کولوپه مقابله کی راغلی دی چی څه یی خرڅ کړل، دهغه څخه ډیر ښه اوزیات به ده ته په اخرت کی حاصلیږی .

كَمَآ اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْۢ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ ۪ وَاِنَّ فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ لَكٰرِهُوْنَ ۝ يُجَادِلُوْنَكَ فِى الْحَقِّ

لکه چی ویستلاست ستا رب ستادکور څخه دحق کار دپاره اویوه ډله دایماندارو څخه راضی نه وه دوی ستاسره جګړه کوله په حق خبره کی ،

بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٦﴾

دهغه دظاهر يدوځخه وروسته ، ګويادوی راکشول کيږي مرګ طرف ته او دوی ګوري او وينی

لنډتفسير: دغنيمت دمال دخلګو په رضانه تقسيمدل. بلکه دالله دطرف ځخه ددی تقسيمدل که څه هم خينو خلګوته طبعًا ګران وو، مګر ډيرو مصلحتونو په وجه سره داخير اوغوره دی، اودا معامله که دطبيعتونو څخه خلاف ده، مګر ډير مصلحتونه په کښی داسی دی، لکه چی ستارب ستا دکور (اوکلی) څخه دمصلحت په بنا سره ته (دبدر طرف ته) روان کې او دمسلمانانو يوی ډلی (دخپل شمير او سامان دکموالی په وجه سره طبعًا) دا ګرانه ګڼله، هغوی په دی مصلحت (په کار) کی (يعنی دجهاد او دلښکر دمقابلی په معامله کی) پس ددی څخه چی دهغه ظهور سوی وو (دخپل حفاظت دپاره په طور دمشوری) ستاسی داسی جګړه کوله چی ګواکی خوك دوی دمرګ طرف ته راکشوی او دوی (مرګ ګواکی) وينی (مګر آخر انجام ددی هم ښه سو چی اسلام غالب او کفر مغلوب سو)

معلومات اومسئلي: دسورة په شروع کی دابيان سوی دی چی دسورت انفال ډير مضمونونه پرمشرکانو اوکافرانو باندی دعذاب اوانتقام اوپر مسلمانانو داحسان اوانعام متعلق دی اوددی په ضمن کی ددواړو فرقو دپاره دعبرت اونصيحت احکام بيان سويدی، اوپه دی معاملوکی ترټولو اوله اوتر ټولو مهمه واقعه دبدر غزا وه چی په دی کی دډير ساز اوسامان شمير اوقوت باوجود مشرکانوته دجانی اومالی نقصانونو سره شکست او مسلمانانو ته سره دهرقسم کموالی اوبی سامانی لويه فتح نصيب سوه، په دی صورت کی دبدر دواقعی تفصيلی بيان دی چی دذکر سوو آيتونو څخه شروع کيږي.

په اولنی آيت کی ددی خبری ذکر دی چی دځينو مسلمانانو دبدرپه موقع جهاد کول خوښ نه وه مګر الله ﷻ دخپل خاص فرمان په ذريعه خپل رسول ﷺ ته دجهاد حکم ورکی نو ناخوښونکی هم ورسره سوه، ددی خبری دبيانولو دپاره چی قرآن کريم کوم الفاظ اختيار کړي دی ، هغه په خو قسمه دغور قابل دی.

اول دا چی دآيت شروع د ، كَمَآ اَخْرَجَكَ څخه کيږي، په دی کی لفظ د: كَمَا يو داسی لفظ دی، چی دتشبيه دپاره استعماليږي نوغور طلب خبره داده چی دلته تشبيه دڅه شی سره ده؟ تفسيرکوونکی حضرات ددی مختلف توجيهات بيان فرمايي، دتفسير امام ابوحيان دغه ډول پنځلس اقوال نقل کړيدی په دی کی زيات نژدی دری احتمالونه دی، اول داچی ددی تشبيه څخه مقصد دابيانول دی چی لکه څنګه چی دبدر دغزا دغنيمت دمال دتقسيم په وخت کی داصحابوکرامو ﷺ په مينځ کی اختلاف رآيه سوی وو، بيا دالله ﷻ ترحکم لاندی ټولوستا دحکم تعميل وکی او ددی برکتونه اوښی نتيجی مخ ته راغلی، دغه ډول ددی جهادپه شروع کی دڅه خلګو دطرفه دناخوښی اظهار وسو، بيا دالله ﷻ ترحکم لاندی ټولو فرمان برداری وکړه اوددی غوره نتيجی اوغوره فائدی وليدل سوی، ددی توجيه نسبت دفرآء او مبرد طرف ته دی (بحر محيط)، اودی ته يې په بيان القرآن کی ترجيح ورکړي ده ، لکه چی دلنډ تفسير څخه معلومه سوه.

دوهم احتمال دا دی چی په تیرو آیتونوکی دربتینو مومنانو دپاره په آخرت کی لوړی درجی او دمغفرت او دعزتمند رزق وعده سوی وه ، په دی آیتونوکی یی ددغی وعدی دیقینی کیدو ذکر داسی وکی چی دآخرت وعده که څه هم اوس دسترگو څخه پناه ده ، مگر دالله ﷻ کومه وعده دنصرت اوفتح چی دبدر په غزا کی سترگو ولیده ، ددی څخه عبرت واخلی اویقین وکی، چی لکه څنگه چی داوعده په دنیاکی پوره سوه دغه ډول دآخرت وعده به هم خامخا پوره سی (قرطبی بحواله نحاس) دریم احتمال هغه دی کوم چی ابوحیان دتفسیر لیکونکو دپنځلسو اقوالو ترنقل کولو وروسته لیکلی دی چی ماته په دی کی پریوه قول باندی اطمینان نه وو یوه ورځ ماپه دی آیت کی غور اوفکر کوی چی بیده سوم، نوما په خوب کی ولیدل چی زه یوځای ځم اویو سړی زما سره دی زه ددی آیت متعلق دده سره بحث کوم اودا ورته وایم چی ماته هیڅکله داسی مشکل نه دی راپیښ سوی، لکه ددی آیت په الفاظو کی چی راپیښ سو، داسی معلومیږی چی دلته څه لفظ محذوف دی، بیا ناڅاپه په خوب کی زما په زړه کی راغلل چی دلته لفظ د: نَصَرَكَ محذوف دی، داپه خپله ماهم خوښ کی اودکوم سړی سره چی می بحث کوی ، هغه هم خوښ کی تر بیداریدو وروسته می غور پر وکی نوزما اشکال ختم سو، ځکه چی په دی صورت کی: كَمَا دتشبیه دپاره نه دی، بلکه دبیان دسبب دپاره استعمال سوي دی اومعنی دآیت دا سوه چی دبدر په غزا کی چی دالله ﷻ دطرفه کوم خاص نصرت او امداد ستا سوی وو دهغه سبب دا وو چی په دی جهاد کی چی تاڅه وکړل هغه په خپل خواهش اورایی سره نه دی، بلکه خالص دالله ﷻ دامر اوحکم تابع دی وکړه ، دده په حکم سره ته دخپل کور څخه ووتلی اودحق داطاعت دانتیجه وی اوداسی کیږی چی دالله ﷻ امداد اونصرت دهغه ملگری کیږی.

په هر حال دآیت په دی جمله کی دا دری واړه احتمالونه سته او صحیح دی، ددی څخه وروسته پردی نظر واچوی چی قرآن کریم ددی جهاد دپاره دنبی کریم ﷺ په خپله وتل ذکرنه کړه ، بلکه دایی بیان کړل چی الله ﷻ ته وایستلی ، په دی کی اشاره ده دنبی کریم ﷺ کمالِ بندگی او اطاعت ته ، چی دده فعل یعنی کار په حقیقت کی دالله ﷻ فعل دی کم چی دده په اندامو سره صادریږی، لکه په یوحدیث قدسی کی نبی کریم ﷺ فرمایی چی کله یوبنده په بندگی اوفرمانبرداری سره الله ﷻ ته نژدیکت حاصل کی، نوالله ﷻ دده په باره کی دا فرمایی چی زه دده سترگی سم دی چی څه وینی زماپه ذریعه یی وینی، زه دده غوږونه سم دی چی څه اوری زماپه ذریعه یی اوری ، زه دده لاس اوپښی جوړ سم، دی چی څه نیسی زما په ذریعه یی نیسی ، کوم طرف ته چی ځی زماپه ذریعه ځی ، ددی خلاصه دا ده چی دالله ﷻ خاص نصرت او امداد دده سره سی ، کوم کارونه چی په ظاهره دده دسترگو غوږونو یالاسونو اوپښو څخه کیږی ، په حقیقت کی په هغه کی دالله ﷻ قدرت کارفرماوی.

رشته در گردنم افگنده دوست میبرد هر جا که خاطر خواه او ست

بنده دا ده چی په لفظ د ، أَخْرَجَكَ یی دی طرف ته اشاره وکړه چی دنبی کریم ﷺ دجهاد دپاره وتل به

حقیقت کې دالله ﷻ وتل وو، کوم چې ستا دذات څخه ظاهره سوه ، دلته دا خبره هم دنظر قابله ده چې اَخۡرَجَكَ رَبُّكَ یې وفرمایل چې په دې کې یې دالله ﷻ ذکر په صفت درب سره وکی او دې طرف ته یې اشاره وکړه چې ددې جهاد دپاره ستا ایستل په شان دربوبیت سره او دتربیت په تقاضا سره وو ، څکه چې ددې په ذریعه دمظلومو او مقهورو مسلمانانو دپاره فتحیاب کیدل او دمغرورو او ظالمانو کفارو دپاره اول دعذاب مظاهره کول وو .

د ، مِنۡ بَیۡتِكَ معنی ده ، ستا دکور څخه، مطلب داسو چې وایستلې ته ستارب دکور څخه، دجمهورو تفسیر لیکونکو په نزد ددې کور څخه مراد دمدینې طیبې کور یا په خپله مدینه طیبه ده، په کوم کې چې ترهجرت څخه وروسته ته مقیم سوی څکه چې دبدر واقعه دهجرت په دوهم کال پیښه سوه ، ددې سره لفظ د ، بِالۡحَقِّ یې ورسره زیات کی دایې ونبووله چې داتوله کاروایي دحق، حق کولو اودباطل باطل کولو دپاره وسوه ، دنورو حکومتونو په شان دملك گیرۍ هوس یا دباچهانو غصه ددې سبب نه وو ، دآیت په آخرکې یې وفرمایل ، وَاِنَّ فَرِیۡقًا مِّنَ الۡمُؤۡمِنِیۡنَ لَکٰرِهُوۡنَ یعنې یوې ډلې دمسلمانانو داجهاد گران وگڼی اوناخوښ یې وو اصحابو کرامو : ته داگرانی څنگه اوولې پیښه سوه، په دې دپوهیدو دپاره دارنگه په راتلونکو نورو آیتونو دپوهیدو دپاره دبدر دغزا پوره واقعه واورئ .

دابن عقبه او ابن عامر دبیان مطابق واقعه دا ده چې نبی کریم ﷺ ته په مدینه طیبه کې داخبر حاصل سو چې ابو سفیان دیوې تجارتي قافلې سره دشام څخه دتجارت مال را اخیستی دی او دمکې طرف ته را روان دی او په دې تجارت کې دمکې ټول قریش شریك دی ، دابن عقبه دبیان مطابق دمکې یو قریشي سړی یانښځه باقي نه وه پاته ، چې په دې کې یې حصه نه وه ، که دچا سره یو مثقال (یعنې څلور نیمې ماشې) سره زرهم وه ، نو هغه په دې کې خپله حصه اچولې وه ، ددې قافلې دټولې سرمایې متعلق دابن عقبه روایت دا دی ، چې پنځوس زره دیناره وه ، دینار دسرو زرو سکه ده چې څلور نیمې ماشې وی ، دسرو دموجوده نرخ (قیمت) په حساب سره دیو دینار قیمت دوه پنځوس روپۍ او دټولې سرمایې قیمت شپږ ویشت لکه روپۍ جوړیږي اودا هم دنن نه بلکه دنن څخه څوارلس سوه کاله مخکې شپږویشت لکه روپۍ دی، چې نن ترشپږ ویشت کروړه هم زیات حیثیت لري، ددې تجارتي قافلې دحفاظت او کار وبار دپاره دقریشو اویا څوانان اوسرداران وه، ددې څخه معلومه سوه چې دا تجارتي قافله په حقیقت کې دمکې دقریشو یوه تجارتي کمپنۍ وه .

بغوي په روایت دابن عباس ﷺ اونورو نقل کړي دي چې په دې قافله کې دقریشو څلویښت سپاره دقریشو دسردارانو څخه وه ، چې په کښې عمرو بن العاص ، محزمه بن نوفل په خاص طور سره دذکر قابل دي او دا هم معلومه ده چې دقریشو ترټولو څخه لوی طاقت ددوی داتجارت اوتجارتي سرمایه وه ، دکوم په زور سره چې دوی نبی کریم ﷺ او دده ملگری تنگ کړل او په مکه پرېښودلو یې مجبوره کړی وه دا وخت کله چې نبی کریم ﷺ ته دشام دسفر څخه دواپسی خبر (ددې قافلې) حاصل سو نو د دوی رایه دا

مقرره سره چې دا وخت ددې قافلې دمقابلې کولو او دقریشو دطاقت ماتولو موقع ده ، داصحابو کرامو سره یې مشوره وکړه، نو درمضان میاشت وه او دمخکې څخه دځه جنګ تیاری نه وه ځینو حضراتو خو دچستۍ او همت اظهار وکې مګر ځینو څه ارنګ دورنګ وکې، ده هم پرتولو باندې ددې جهاد شرکت لازم نه کې ، بلکه داحکم یې وکې چې دکومو خلګو سره سپرلې موجودې دې، هغه دې زمونږ سره ځي. دغه وخت ډیر خلګ دجهاد دتللو څخه پاته سول او کمو خلګو چې تلل غوښتل او دهغوی سپرلې په کلو کې وې ، هغوی اجازت وغوښتی چې مونږ خپلې سپرلې راولو ، اوستاسې سره روان سو، مګر وخت د دومره انتظارنه وو ، په دې وجه حکم وسو چې دکومو خلګو سره سپرلې موجودې دې او دوی تلل غواړي جهاد ته ، یوازې هغه خلګ دې روان سي، ددباندې څخه دسپرلیو راغوښتلو وخت نسته په دې وجه دده ﷺ سره په تلونکو خلګو کې هم لږ خلګ تیار سول اودکومو حضراتو چې دې جهادته دتللو اراده نه وه دهغه سبب هم دا وو ، چې ده دتولو پرذمه دجهاد شرکت نه وو واجب کړی ، او ددې خلګو دا هم اطمینان وو چې دا خو تجارتې قافله ده ، څه جنګې لښکرنه دې چې دمقابلې دپاره یې نبې کریم ﷺ ته ډیر لښکر او مجاهدینو ضرورت دی ، په دې وجه داصحابو کرامو ﷺ ډیر لوې جماعت په دې جهاد کې شریك نه سو .

نبې کریم ﷺ چې کله بیر سقیاته ورسیدئ نوقیس بن صعصعه ﷺ ته یې حکم وکې چې لښکر وشمیري ، نوهغه ترشمیرلو وروسته خبر ورکې چې درې سوه دیارلس ۳۱۳ کسان دي ، نبې کریم ﷺ چې واوریدل نو خوشحاله سو اووې وویل چې داتعداد دطالوت داصحابو دی په دې وجه فال نیك دفتح اوکامیابۍ دی داصحابو کرامو ﷺ سره تول اویا اوښان وه ، دهرو درو سرو دپاره یو اوښ وو دوی به وربانډې په وار وار سپریدل ، په څپله دنبې کریم ﷺ سره هم دوه حضرات په یو اوښ کې شریك وه، ابولبابه ﷺ اوحضرت علي ﷺ کله چې به دده وار دپیاده تلو راغې نودې حضراتو به عرض کوی چې ته سپور اوسه، مونږ به ستا دپاره پیاده ځو ، خو درحمة للعٰلمین دطرف څخه به داجواب حاصلیدی چې نه تاسې ترما زیات قوت مند یاست اونه زه دآخرت دثواب څخه بې حاجته یم، چې دځپل ثواب موقع تاسې ته درکړم ، په دې وجه به خپل وار به حضور ﷺ پیاده تلی .

بل طرف ته یوسرې دشام دملك مشهور مقام عین زرقا ته ورسیدی او دقافلې سالار ابو سفیان ته یې داخبر ورسوی چې نبې کریم ﷺ ددې قافلې په انتظارکې دې په تاسې به پسې کیږي، ابوسفیان احتیاطي تدبیرونه اختیار کړل کله چې دا قافله دحجاز په حدونوکې داخله سوه نو یو هوښیار او چابکدست سړی ضمضم بن عمرو ته یې شل مثقاله سره یعنې تقریباً دوه زره روپۍ مزدوري ورکړه اوپه دې یې راضي کی چې دې پر تیز رفتاره اوښه باندې سپور سي او ژر تر ژره مکې ته خبر ورسوي چې د دوی قافلې ته داصحابو ﷺ څخه خطره ده .

ضمضم بن عمرو دهغې زمانې دخاص رسم مطابق دخطرې داعلان کولو دپاره دځپلې اوښې بوغوږ

پریکی اوخپلی جامی بی دمخکی او وروسته څخه خیری کړی اوچه کجاوه یی داوښی پرشا باندی کښینبوله دانښانه په هغه زمانه کی دخطری گڼتی گڼل کیده، کله چی هغه په دی شان سره مکی ته داخل سو کوم خلگ چی ددی جنگ دپاره وتلی سوه، په خپله ووتل اوکوم چی په څه وجه سره معذور وه، هغوی پرخپل ځای بل دجنگ دپاره تیار کی اوبوازی په درو ورځو کی دا لښکر په پوره ساز اوسامان سره تیار سو.

په دوی کی چی کم خلگ ددی جنگ دشرکت څخه مخکی او وروسته کیدل هغوی ته به دی خلگو دشك په نظر سره کتل او دمسلمانانو هم خیال به یی گڼل، په دی وجه داسی خلگ به یی په خاص طور سره جنگ ته دوتلو دپاره مجبوره کول کوم خلگ چی په داگه مسلمانان وه او لا تراوسه یی دخپلو عذرونو په وجه لاهجرت نه وو کړی، بلکه په مکه کی پاته وه، دوی او دبنو هاشم په خاندان کی چی پرچا هم دا گمان ووچی دی دمسلمانانوسره همدردی ساتی، دوی یی هم ددی جنگ دپاره په وتلو مجبوره کړل، په دی مجبورو خلگوکی دنبی کریم ﷺ اکا حضرت عباس ؓ او دابو طالب دوه زامن طالب اوعقیل هم وه دغه ډول په دی لښکرکی زر تنه ځوانان، دوه سوه آسونه اوشپږ سوه زغری او سندری وبونکی مینځی وی او دوی نغاری واخیستی، دبدر طرف ته روان سول، پرهر منزل به لس اوښان ددی خلگو دخوراك دپاره ذبح کیدل.

بل طرف ته نبی کریم ﷺ یوازی دیو تجارتی قافلی دمقابلی په انداز سره تیاری وکړه، درمضان په دولسمه دخالی په ورځ دمدینی طیبی څخه ووتل او دیوځو منزله تللو څخه وروسته چی بدرته نژدی ورسیدلو دوه تنه سری یی مخکی ولیږل، چی دابو سفیان دقافلی خبر راوړی (مظهری)

مخبرانو داخبر راوړی چی دابو سفیان قافله دنبی کریم ﷺ دتعاقب (وړیسی کیدلو) څخه خبره سوی ده او د دریاب په غاړه غاړه تیره سوه او دهغوی دحفاظت او دمسلمانانو دمقابلی دپاره دمکی مکرمی څخه دزرو تنو ځوانانو لښکر دجنگ دپاره راروان دی (ابن کثیر)

ظاهره خبره ده چی دی خبر دحالاتو نقشه بدله کړه، دغه وخت نبی کریم ﷺ دخپلو ملگرو اصحابو کرامو ؓ سره مشوره وفرمایله چی ددی راتلونکی لښکر سره جنگ کوو اوکه نه؟ حضرت ابو ایّوب انصاری اوځینو نورو حضراتو عرض وکی چی په مونږکی د دوی دمقابلی طاقت نسته اونه مونږ په دی قصد سره راغلی یو په دی خبره حضرت صدیق اکبر ؓ پاڅیدی او دحکم منلو دپاره یی خپل ځان پیش کی، بیا فاروق اعظم ؓ پاڅیدی اودغه ډول دحکم منلو او دجهاد دپاره دخپل ځان پیش کولو اظهار یی وکی، په دی باندی حضرت مقداد ؓ پاڅیدی اوعرض یی وکی چی، یارسول الله! چی دالله ﷺ دطرف څخه څه حکم حاصل دی ته هغه جاری کړه مونږستاسی سره یو په خدای قسم دی مونږبه تاته هغه جواب درنه کو کوم چی بنی اسرائیلو حضرت موسیٰ ؑ ته ورکړی وو فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ یعنی ته او ستارب ولاړ سی جنگ وکی مونږ به دلته ناست یو، قسم دی په هغه ذات کوم چی ته دحق دین سره رالیږلی یی

که ته مونږ دحبشو په ملك کی دبرك الغماد ترمقام پوری هم بیایی نومونږ به ستاسره دجنګ دپاره خو. نبی کریم ﷺ خوشحاله سو او ده ته یی دعاګانی وکړی مګر تراوسه پوری دانصارو دطرف څخه دموافقت څه آواز پورته نه سو او دا احتمال وو چی انصارو حضراتو کومه معاهده دنبی کریم ﷺ سره دنصرت او امداد کړی وه هغه دمدینی دننه وه ، دمدینی څخه دباندی دامداد کولو دوی پابندنه دی ، په دی وجه حضور ﷺ بیا مجمع ته خطاب وکی ، ویی فرمایل چی خلګو مشوره راکی ، جنګ کوو اوکه نه ، ددی خطاب دخبری مخ دانصارو طرف ته وو ، حضرت سعدبن معاذ ؓ انصاری پوه سو او عرض یی وکی چی یارسول الله آیا تاسی زمونږ څخه پوښتنه کوی ، حضور ﷺ وفرمایل چی هو! سعد بن معاذ ؓ عرض وکی یارسول الله! مونږ په تا ایمان راوړی او ددی شهادت موکړی دی چی تاسی څه فرمایاست ټول حق دی اومونږ ستاسره وعده اوپیمان کړی دی چی په هرحال کی به ستا فرمانبرداری کوو ، په دی وجه تاته چی دالله ﷻ څخه څه حکم حاصل سوی دی ، هغه جاری که ، قسم دی په هغه ذات چاچی ته دحق دین سره رالیږلی یی ، که ته مونږ دریاب ته بیایی نو مونږبه ستاسره دریاب ته ننوځو ، په مونږکی به یوسړی هم ستا څخه وروسته پاته نه سی ، مونږ ته دا هیڅ ګرانه نه ده چی ته مونږ صباهم ددښمن سره وجنګوی زمونږ أمید دی چی الله ﷻ به تاته زمونږ دکار هغه حالات وښیی چی ستا سترګی به په یخی سی مونږ دالله ﷻ په نوم چی کومی خواته غواړی بیایی .

نبی کریم ﷺ چی دا واریدل نو دیر خوشحال سو او قافلی ته یی حکم وکی چی دالله ﷻ په نوم باندی روان سی او دا خوشخبری یی ورته واوروله چی زما سره الله ﷻ دا وعده فرمایلی ده چی په دی دواړو ډلوکی به په یوه ډله زمونږ غلبه وی ، د دواړو ډلو څخه مراد یوه دابو سفیان تجارتی قافله او دوهمه دا دمکی څخه راتلونکی لښکر دی ، بیایی وفرمایل چی په خدای قسم زه ګواکی په خپلو سترګو سره دمشرکانو دقتل ځای وینم ، دا پوره واقعه دتفسیر ابن کثیر اومظهری څخه اخیستل سوی ده .

دواقعی دتفصیل اوریدو څخه وروسته دی ذکر سوو آیتونوته وګوری ، په اول آیت کی چی دا ارشاد فرمایی ، وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ یعنی یوی ډلی دمسلمانانو داجهاد ګران ګنی ، په دی سره اشاره دهغه حال طرف ته ده کوم چی داصحابو کرامو ؓ څخه دمشوری اخیستو په وخت کی ظاهر سو چی دوی دجهاد څخه پست همتی ښکاره کړه .

او ددی واقعی بیان په بل آیت کی دی ، يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ : یعنی داخلګ ستاسره په حقه معامله کی جګړه اواختلاف کوی ، ګواکی دوی دمرګ طرف ته راکشول کیږی ، کوم چی دوی په خپلو سترګو سره وینی .

اصحابو کرامو ؓ که څه هم دحکم څخه څه تجاوزنه وو کړی بلکه دمشوری په جواب کی یی دخپل ضعف او کوم همتی اظهار کړی وو ، مګر درسول دملګرو څخه دداسی رایی ظاهریدل ، هم د دوی دلوړ مقام په اعتبار سره دالله ﷻ په نزد ناخوښه وه ، په دی وجه دناراضګی په الفاظو سره یی دا بیان کړه .

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ

او کوم وخت چی تاسی وعده کوله الله چی د دوو ډلو څخه به یوه ستاسی په لاس راسی او تاسی غوښتله

أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ

چی په کومه کی ازغی نسته دغه ستاسی په لاس راسی او الله ﷻ غوښتله چی رښتیا کړی رښتیا

بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝٧ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ

په خپلو کلمو سره او پریکړی بیخ دکافرانو . ددې دپاره چی رښتیا کړی رښتیا ، او دروغ

الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝٨ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ

کړی دروغ ، که څه هم ناراضه وی مجرمان . کله چی تاسی فریاد کوی خپل رب ته نو هغه ورسیدی

لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝٩ وَمَا جَعَلَهُ

ستاسی فریادته چی زه به ستاسی مدد ته درولیږم زر ملائکی پرله پسی راتلونکی ، او دا خو الله

اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ

ﷻ فقط خوشخبری درکړه ، او چی مطمئن سی په دی ستاسی زړونه ، او مدد نه دی مګر

عِنْدِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝١٠

دالله دطرف څخه دی ، بیشکه الله ﷻ زور آور دی حکمت والا

لنډتفسیر: او تاسی خلګ هغه وخت یاد کی چی الله ﷻ ستاسی سره دهغو دوو ډلو (یعنی تجارتی قافلی یالښکر) څخه دیوی (ډلی) وعده کوله چی دغه (ډله) به ستاسی لاس ته درسی (یعنی مغلوبه به سي دا وعده دمسلمانانو سره په واسطه دنبی کریم ﷺ په ذریعه دوحی سوی وه) او تاسی په دی خواهش کی واست بی وسلی ډله (یعنی تجارتی قافله) به ستاسی لاس ته درسی او الله ﷻ ته دا منظوره وه چی په خپلو حکمونو سره دحق حقوالی (لره عملاً غلبه ورکړی) ثابت کړی او (دا ورته منظوره وه) چی ددی کافرانو بنیاد پریکړی چی دحق حقوالی او دباطل باطلوالی (عملاً) ثابت کی که څه هم دامجرمان خلګ (یعنی مغلوب سوی کافران دا خومره) ناخوښه کوی ، هغه وخت یاد کړه کله چی تاسی خپل رب ته (چی

خپل کموالی دشمیر اولږوالی دسامان مو ولیدی او، فریاد موکوی نو الله ﷻ ستاسی فریاد واوریدی (او وعده یې وکړه)، چې ستاسی به په زرو ملائکو سره مدد وکرم کوم چې به پرلپسې راروانې وی اوالله ﷻ دا امداد یوازې ددې (حکمت) دپاره وکی چې (تاسی ته دغلبې پیدا کیدو) زیرې وی اوچې ستاسی زړونوته قرار راسی (یعنی دانسان تسلی په طبعې طورسره په اسبابو اوسامان سره کیږی، په دی وجه هغه هم جمع سوه) او (په واقع کی خو) نصرت (اوغلبه) یوازې دالله ﷻ دطرف څخه ده کوم چې زبردست حکمت والا دی.

معلومات اومسئلې: په ذکر سوو آیتونوکی دبدر دغزا واقعه اوپه دی کی چې کوم دالله ﷻ دطرف څخه دنصرت اوامداد مخصوص انعامونه پرمسلمانانو باندی سوی وه دهغه بیان دی، په اول اودوهم آیت کی دابیان سویدی چې څه وخت نبی کریم ﷺ اواصحابو کرامو : ته دا اطلاع حاصله سوه چې دقریشو یو لوی لښکر دخپلی تجارتی قافلی دحفاظت دپاره دمکې څخه راوتلی دی نو اوس دمسلمانانو په مخکی دوه جماعتونه وه یوه تجارتی قافله چې په روایتونو کی ورته عیر ویل سویدی اودوهم دامسلح فوج چې دمکی څخه راروان وو چې په روایتونو کی ورته نفیر ویل سویدی، په دی آیت کی یې دا وښودوله چې داوخت الله ﷻ دخپل رسول ﷺ اوده په واسطه دټولو مسلمانانو سره داوعده وفرمایله چې په دې دوارو ډلو کی پریوه ډله به ستاسی مکمله قبضه راسی چې ددوی متعلق تاسی څه غواړی کولی به یې سی.

اوس داظاهره ده چې پرتجارتی قافله قبضه آسانه وه اوبیره پکښې نه وه اوپرمسلح فوج باندی مشکله اوخطرو څخه ډکه وه، په دی وجه غیر واضحه وعده یې چې واوریدله نودډیرو اصحابو کرامو ؓ آرزو اوخواهش داسو چې هغه ډله پرکمه چې دمسلمانانو دقبضې الله ﷻ وعده کړې ده دغه بې وسلې تجارتی قافله دې سی، لیکن دنبی کریم ﷺ او د ډیرو مشرانو اصحابو کرامو ؓ دالله ﷻ په اشارو باندی دا اراده سوه چې په مسلح فوج باندی چې قبضه وسی نو دا غوره ده.

په دی آیت کی یې پرقافله قبضه غوښتونکی مسلمانان خبردار کړیدی چې تاسی ته خو دخپلی آسانی اوبې بیری کیدو په وجه دا خوښه وه چې پربې وسلی قافله باندی ستاسی قبضه راسی، مگر دالله ﷻ اراده داوه چې دااسلام اصلی مقصد حاصل سی یعنی دحق حق کیدل واضح سی او دکافرانو بیخ پرې سی اوظاهره ده چې دا کار هغه وخت کیدی چې دمسلح فوج سره مقابله اوپه دوی دمسلمانانو مکمله قبضه اوغلبه وی.

خلاصه دا ده چې مسلمانان په دی خبرول دی چې تاسی کوم صورت خوښ کی دغه ډیر دکم همتی اوآرام طلبی اووقتی فائدی شی وو اوالله چې کومه اراده وفرمایله دا دلوی همت اولوړو مقصدونو اومکملو اوپر همیشه فائدو باندی مشتمله وه، بیاپه دوهم آیت کی دازیاته واضحه کړی چې دالله ﷻ دقدرت دقبضی څخه خوهیڅ شی دباندی نه وو، که هغه غوښتلی نوپر تجارتی قافله به دمسلمانانو غلبه اوقبضه سوی وای، مگر هغه دنبی کریم ﷺ اواصحابو ؓ دشان مناسب داوګڼله چې دبا وسله لښکر سره مقابله وسی اوپر دوی قبضه وسی چې دحق حقوالی او دباطل باطلوالی ښکاره سی.

دلته داخبره دغور کولو قابله ده چی الله ﷻ خو پوه او خبردار او دهرکار داول اوآخر ښخه باخبره دی ، دهغه دطرف ښخه په دی غیرِ واضحه وعده کی څه مصلحت وو چی په دی دواړو ډلوکی به پریوه ډله دمسلمانانو قبضه وسی ، ده خو ورښخه یوه متعینه کولی سوه اوفرمایلی یی سوای چی په فلانی ډله به قبضه وسی ددی غیرواضحه کولوپه وجه خوالله ﷻ پوه دی دامعلومیږی چی په دی کی داصحابو کرامو ؓ امتحان اخیستل وو چی آسان کارخوښوی اوکه مشکل او د دوی اخلاقی تربیت کول هم وو ، دکوم په ذریعه چی یی دوی ته عالی همتی ، دلویو مقصدونو دپارهٔ جد اوجهد اودخطرو ښخه بیریدل وښوول په دریم اوڅلورم آیتونوکی دهغه واقعی بیان دی کوم چی دباوسله لښکر سره دمقابلی مقررکیدوښخه وروسته مخ ته راغی ، چی نبی کریم ﷺ چی کله دا ولیدل چی دده په ملگروکی یوازی دری سوه دیارلس ۳۱۳ کسان اوهغه هم اکثره بی وسلی دی ، اوپه مقابله کی یی تقریبًا دزروتنو ځوانانو باوسله لښکردی نودالله ﷻ په دربارکی یی دنصرت اوامداد ددعا دپاره لاسونه لوړ کړل ، ده به دعا غوښتله اواصحابو کرامو ؓ به آمین وایه.

حضرت عبدالله بن عباس ؓ دنبی کریم ﷺ ددعا داکلمی نقل کړي دی.

یاالله! زماسره چی کومه وعده تا فرمایلی ده ، هغه ژر پوره کی ، یا الله! که دمسلمانانو داڵږ غوندی جماعت فنا سو نو بیابه په مځکه کی څوک ستا عبادت کوونکی پاته نه سی (ځکه چی توله مځکه دشرك اوکفر ښخه ډکه ده ، دا یو څو مسلمانان دی کوم چی صحیح عبادت کوونکی دی)

نبی کریم ﷺ برابردغه ډول په زاری اوعاجزی سره په دعاکی مشغول ووتردی چی څادر دده داوږو مبارکو ښخه ولښوېږ دی ، حضرت ابوبکرِ صدیق ؓ راوړاندی سو اوڅادر یی پرده ﷺ برابرکی اوعرض یی وکی یارسول الله! تاسی زیات فکرمه کوی الله ﷻ به ستاسی دعا ضرور قبوله کی اوخپله وعده به پوره کی. په آیت کی د إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ دالفاظو ښخه دا واقعه مراد ده چی ددی معنٰی دا ده چی هغه وخت دیادولو قابل دی کله چی تاسی خپل رب ته فریاد کوی اومدد مو طلب کوی ، دا استغاثه خوکه څه هم دنبی کریم ﷺ دطرفه سوی وه ، مگر تولو اصحابو ؓ به آمین په وایه په دی وجه یی تول جماعت ته نسبت وسو.

ددی ښخه وروسته ددی دعا دقبولیت بیان داسی فرمایی ، فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ یعنی الله ﷻ ستاسی فریاد واوریدی اوویی فرمایل چی په زرو فرښتو سره به ستاسی مدد وکړم ، کوم چی به په یوبل پسی دقطار په صورت کی راروانی وی ، ملائکوته چی الله ﷻ کوم یی مثله قوت اوطاقت ورکړي دی ، دهغه اندازه دهغه واقعی ښخه کیږی کومه چی دحضرت لوط ؑ په قوم دمځکی اړولو په وخت کی پیښه سوه، چی جبرئیل امین ؑ دخپل وزر په ذریعه پریل مخ واړوله، دداسی بی مثاله طاقت والاملائکوددومره لوی تعداد دمقابلی دپاره دلیږلوضرورت نه وو یوه هم کافی وه مگر الله ﷻ دخپلوبندگانو دفطرت ښخه واقف دی چی دوی په تعداد (لاډیریدو) سره هم متاثره کیږی په دی وجه دمقابل فریق دشمیر مطابق یی دملائکو دشمیر دلیږلو وعده وفرمایله چی ددوی زړونه پوره مطمئن سی

په خلورم آیت کی هم دامضمون ارشاد فرمایی : وَمَاجَعَلَهُ اللهُ اِلاَّ بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ یعنی الله ﷻ دا صرف ددی دپاره وکړل چی تاسی ته خوشخبری حاصله سی اوستاسی زړونه مطمئن سی ، دبدر په غزا کی چی کومی ملائکی الله ﷻ دامداد پاره راولیږلی د دوی شمیر دلته زر ذکردی اوپه سورة آل عمران کی دری زره اوپنځه زره ذکر سوي دی ، ددی سبب په اصل کی دری مختلفی وعدی دی کومی چی په مختلفو حالاتوکی سوی وی ، اوله وعده دزرو ملائکو وسوه چی سبب یی دنبی کریم ﷺ دعا او دعامو مسلمانانو فریاد وو ، دوهمه وعده کومه چی د درو زرو ملائکو دسورة آل عمران په اول کی ذکر سوي ده دا هغه وخت سوی وه کله چی مسلمانانو ته دا خبر حاصل سو چی دقریشو دلښکر دپاره نور ملک راروان دی، په روح المعانی کی دابن ابی شیبه اوابن المنذر اونورو څخه په روایت دشعبی ؒ نقل دی، چی مسلمانانو ته دبدر په ورځ دا خبر ورسیدی چی کرز بن جابر محاربی دمشرکانو دامداد دپاره کمک راروان کی، په دی خبر سره په مسلمانانوکی پریشانی پیداسوه نوپردی دآل عمران آیت ، اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِیْنَ اَلَنْ یَّكْفِیَكُمْ اَنْ یُّمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِیْنَ، نازل سو اوپه دی کی ددری زره ملائکو دامداد دپاره دآسمان څخه دنازلولو وعده ذکر سوه، اودریمه وعده دپنځو زوروپه دی شرط پوری ترل سوی وه چی که مخالف فریق په یو وار حمله وکړه نودپنځو زرو ملائکو مددبه راولیږل سی، دغه دآل عمران دذکر سوی آیت څخه وروسته په آیت کی داسی ذکرده: بَلٰٓى اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَیَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا یُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِیْنَ یعنی که تاسی ثابت قدم پاته سواست اوپر تقوی قائم پاته سواست اومقابل لښکر پرتاسی یو وار حمله وکړه نو ستاسی رب به ستاسی امدادپه پنځه زره ملائکو وکی چی په خاص نښانو سره یعنی په خاص وردی (جامه) کی به وی.

ځینی حضرات مفسرین فرمایی چی په دی وعده کی دری شرطونه وه، یوثابت قدمی، دوهم تقوی، دریم دمخالف فریق په یو وار حمله، اولنی دوه شرطونه خوپه صحابه کرامو ؓ کی موجود وه اوپه دی میدان کی داول څخه ترآخره پوری په دوی کی څه فرق رانغی، مگر دریم شرط چی په یو وار پردوی ددښمن حمله کول وو واقع نسو په دی وجه دپنځو زرو ملائکو دلښکر نوبت رانغی.

نوپه دی وجه معامله په یوزراوپه دری زره کی پاته سوه په کوم کی چی داحتمال هم دی چی ددی سره یی دوه زره نوری شاملی کړی دری زره یی کړی اوداهم احتمال دی چی دا دری زره ددغو زروڅخه علاوه وی دلته دا خبره هم دنظر قابله ده چی په دی درو آیتونوکی دملائکو ددرو جماعتونو دلیږلو وعده ده او دهر جماعت سره یوخاص صفت ذکردی دسورة انفال په آیت کی په کوم کی چی دزرو وعده ده په دی کی خوددی ملائکو په صفت کی، مُرْدِفِیْنَ راغلی دی چی معنی یی ده په یوبل پسی، په دی کی شاید دی طرف ته یی اول اشاره کړیده چی په دی ملائکو پسی نوری هم راتلونکی دی اودسورة آل عمران په اول آیت کی یی دملائکو صفت ، مُنْزَلِیْنَ فرمایلی دی ، یعنی دا ملائکی به دآسمان څخه نازلیږی ، په دی کی اشاره دخاص اهمیت طرف ته ده ، چی په مځکه کی کومی ملائکی داول څخه موجودی دی د دوی

خخه دکار اخیستو په خای په خاص اهتمام سره دملائکې دآسمان خخه ددې کار دپاره لیږل کیږي او
دآل عمران په دوهم آیت کې چې دپنځو زرو ذکر دی په دې کې یې دملائکو صفت، مُسَوِّمِيْنَ ارشاد
فرمایلی دی چې دغه به په یوخاص لباس اونښانو سره وي، لکه چې دحدیث په روایتونوکې دي چې په
بدرکې دملائکو لنګوټې سپینې اوپه حُنین کې دراغلو ملائکو لنګوټې سرې وې، دآیت په آخرکې
ارشاد فرمایي، وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ اِنَّ اللهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ په دې کې یې مسلمانانو ته خطاب فرمایلی
دی چې هرمدد هم دهر خای خخه چې حاصلیږي برابره خبره ده که په ظاهري صورت سره وي اوکه په پټ
انداز سره ټول دالله ﷻ دطرف خخه دی، دهغه په قبضه کې دی، دملائکو مدد هم دده دفرمان تابع دی،
په دې وجه ستاسي نظر یوازې دهغه ذات وحده لاشریك له طرف ته په کار دی، خکه چې هغه لوی قدرت
والا حکمت والا دی.

اِذْ يُغَشِّيْكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ

کوم وخت چې وغورخوله هغه په تاسي اړرمې دخپل طرف خخه دتسکین دپاره اونازلی کړی په تاسي دآسمان
خخه اوبه چې په هغه سره تاسي پاك کړي اولیرې کړي،

عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ

ستاسي خخه دشیطان پلیتي اومضبوط کړي ستاسي زړونه اوثابت کړي په دې سره

الْاَقْدَامَ ﴿۱۱﴾ اِذْ يُوْحِيْ رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنِّيْ مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا

ستاسي قدمونه، کله چې حکم ولیږی ستارب ملائکو ته چې زه ستاسي سره یم نو تاسي

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سَاُلْقِيْ فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ

ثابت کړی زړونه دمسلمانانو زه به وغورخوم په زړونو دکافرانو کې رعب (بیره)

فَاضْرِبُوْا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوْا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿۱۲﴾

نو وهی په ختونو او پریکړی د دوی بندونه

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللهَ وَرَسُوْلَهٗ ۚ وَمَنْ يُّشَاقِقِ اللهَ

دا په دې وجه دی چې دوی مخالف سول دالله او دهغه درسول، اوخوك چې مخالف سو دالله

وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ
او دهغه درسول نو بیشکه دالله ﷻ عذاب سخت دی ، دا خو تاسی وڅکئ اوپوه سی

لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾
چی دکافرانو دپاره دی عذاب د دوزخ .

لنډتفسیر: هغه وخت یادکئ کله چی الله ﷻ پرتاسی اررمی راوستی دخپل طرف څخه دآرام درکولو دپاره اوپر تاسی باندی یی دآسمان څخه اوبه واوورولی چی ددی اوبوپه ذریعه تاسی (دبی اودسی یابی غسله کیدو دحالت څخه) پاك کی او (چی ددی په ذریعه) ستاسی څخه شیطانی وسوسه دفع کی او (چی) ستاسی زړونه مضبوط کی او (چی) ستاسی رب (دغو) ملائکوته (کوم چی دامداد دپاره نازلی سوی) حکم ورکوی چی زه ستاسی سره یم نوتاسی دایماندارو همت زیاتوی زه اوس دکفاروپه زړونوکی رعب اچوم، پس تاسی دکفارو څټونه (په نیزه) وهی اود دوی بندونه بندونه وهی، دا ددی خبری سزاده چی دوی دالله او دهغه درسول مخالفت کریدی اوڅوك چی دالله اودهغه درسول مخالفت کوی نوالله ﷻ (ده ته) سخته سزا ورکوونکی دی (برابره خبره که په دنیاکی په یو حکمت سره یاپه آخرت کی یاپه دواړوکی) پس (بالفعل) داسزا وڅکئ اوپوه سی چی دکافرانو دپاره ددوزخ عذاب مقرر دی .

معلومات اومسئلی: دسورة انفال دشروع څخه دالله ﷻ دهغو انعامونو بیان راروان دی، کوم چی پرفرمان بردارو بندګانو باندی سوی وو، دبدر دغزا واقعات هم ددی سلسلی کړی دی ، په بدرکی چی کوم انعامونه دحق تعالی دطرف څخه سوی وه ، په هغوی اولنی انعام خو په خپله ددی جهاد دپاره دمسلمانانو وتل دی چی بیان یی په آیت ، كَمَآ اَخْرَجَكَ رَبُّكَ کی سوی دی ، دوهم انعام دملائکو دمدد وعده ده ، چی ذکر یی په آیت ، اِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ کی راغلی دی ، دریم انعام ددعا قبلول او دمدد وعده کیدل دی چی ذکر یی په آیت ، اِذْ تَسْتَغِيْثُوْنَ رَبَّكُمْ کی سوي دی دذکر سوو آیتونو څخه په اولنی کی دڅلورم انعام ذکر دی په کوم کی چی دمسلمانانو دپاره ددوو نعمتونو ذکر دی ، یو په ټولو دخوب غالب کیدل دپریشانی اوستړی والی لیری کیدل ، دوهم دباران په ذریعه ددوی دپاره اوبه پیداکول اومیدانی جنګ ددوی دپاره کلکول او ددښمن دپاره په کښی ختی جوړول .

تفصیل ددی واقعی دادی چی کوم وخت دکفر اواسلام دا اولنی جنګ مقرر سو نو دمکی دکافرانو لښکر اول ورسیدی اوپه یو داسی مقام یی پړاو وغورزوی ، کوم چی پرلوړ ځای وو ، اوبه ورته نژدی وی، نبی کریم ﷺ او اصحاب کرام ؓ چی دی ځای ته ورسیدل نو دمیدان په لاندی حصه کی ورته ځای حاصل سو قرآن کریم ددی میدان جنګ نقشه ددی سورة په دڅلویښتم آیت کی داسی بیان کړی ده ، اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى ، ددی بیان به په تفصیل سره وروسته راسی .

کوم خای ته چی ورسیدل اونبی کریم ﷺ اول قیام وفرمایی ددغه مقام څخه واقف کار حضرت خباب بن منذر ؓ داپه جنګی اعتبار سره نامناسب وګڼی، عرض یی وکی چی یارسول الله! کوم مقام چی تاسی اختیار کی، دا دالله ﷻ په حکم سره دی چی په دی کی مونږ ته هیڅ اختیار نسته اوکه محض درایی اومصلحت په بنا مو اختیار کړی دی؟ ده ارشاد وفرمایی چی نه! دادخدای پاك څه حکم نه دی ، په دی کی ادل اوبدل کیدی سی، پس حضرت خباب ؓ عرض وکی چی بیا خوښه دا ده چی ددی مقام څخه مخکی دمکی دسردارانو مقام ته نژدی داوبو یومقام دی چی په هغه قبضه وسی ، هلته به مونږ ته اوبه ډیری حاصلیږی ، نبی کریم ﷺ دده مشوره قبوله کړه اوهلته ولاړل په اوبو یی قبضه وکړه ، یو حوض یی د اوبو دپاره جوړ کی او داوبو ذخیره یی په کښی جمعه کړه .

ددی څخه چی بی غمه سول نو حضرت سعدبن معاذ ؓ عرض وکی یارسول الله زما خیال دا دی چی مونږ ستاسی دپاره په محفوظ خای کی یو سائبان جوړکو چی تاسی په کښی اوسی اوستاسی سپرلی هم ستاسی په خوا کی وی .

منشاء ددی دا ده چی مونږ به ددښمن په مقابله کی جهاد کوو که الله ﷻ مونږ ته فتح نصیب کړه نو خو دا مقصد دی اوکه خدای مه کړه څه بل صورت پیښ سی نوته به پرخپلی سپرلی سپور سی او دهغو اصحابو ؓ سره به ولاړ سی اویو خای سی کم چی په مدینه طیبه کی پاته سویدی، ځکه چی زما ګمان دادی چی دغه خلګ هم په جان نثاری اوستا سره په محبت کی ترمونږ کم نه دی اوکه ددوی ته ستا دراتلوپه وخت کی داخیال وای چی ستاسی به ددی باوسله لښکر سره مقابله وی، نوپه دوی کی به یوهم وروسته نه وای پاته سوی، ته به مدینی ته ولاړسی نوهغوی به ستاسی ملګری سی نبی کریم ﷺ دده ته پردی جانبازانه پیش کش دعاګانی وکړی اویو مختصر غوندی سائبان یی دده دپاره جوړکی چی په هغه کی دنبی کریم ﷺ او حضرت صدیق اکبر ؓ څخه ماسوا بل څوك نه وو ، حضرت معاذ ؓ په دروازه دحفاظت دپاره توره په لاس ولاړ وو .

دجنګ اوله شپه وه ددری سوه دیارلس بی سامانه خلګو مقابله دخان څخه ددری چنده زیاتو یعنی یو زر باوسله فوج سره وه، دمیدان جنګ هم ښه مقام دهغوی په قبضه کی وو ، لاندی حصه اوهغه هم سخته شګلنه چی تلل په کښی ګران وه، دمسلمانانوپه قبضه کی وه، طبعی پریشانی اوفکر دتولو سره وو، دخینو خلګوپه زړونوکی خو شیطان دا وسوسی اچول شروع کړی چی تاسی ځانته پرحقه وایاست اودا وخت هم پرخای دآرام کولو دتهجدپه لمونځ کی مشغول یاست، مګرحال دادی چی دښمن په هر حیثیت سره پرتاسی غالب اوترتاسی زیات دی په دی حالاتو کی الله ﷻ پرمسلمانانو یوخاص قسم خوب مسلط کی چی هریو مسلمان برابره خبره ده که اراده یی دبیده کیدو وه اوکه نه وه بی اختیاره بیده سول .

دحدیث حافظ ابو یعلی نقل کړی دی چی حضرت علی مرتضی ؓ فرمایی چی دبدر دغزاپه دی شپه په مونږ کی څوك داسی باقی نه وو چی بیده سوی نه وو یوازی نبی کریم ﷺ ټوله شپه بیدار وو ، ترسهاره

پورې په تهجد کې مشغول وو .
او ابن کثیر په صحیح حواله سره نقل کړې دي چې نبي کریم ﷺ په دې شپه کې کله چې په خپل عریش یعنې سایوان کې دتهجد په لمونځ کې مشغول وو ده ته هم یو څه قدر اړدمې راغی . مګر فوراً په خندا سره بیدار سو ویې فرمایل ، ای ابوبکره! خوشخبري واوره دادي جبرئیل ﷺ دشلي خواته ولاړ دی او دا یې وویل ، دخپل سایوان څخه دباندې په راوتلو یې دا آیت تلاوت کوی ، سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ یعنې ډیر ژر به ددښمن لښکر شکست وخوری اوشا به کی . وبه تښتي: په څینو روایتونو کې دي چې دی ﷺ دباندې راوتی مختلفو ځایونو ته یې اشاره وکړه او ویې فرمایل چې دغه ځای دابو جهل دقتل دی اودغه دفلانی اودغه فلانی اوبیا صحیح هم دغسې وسو . (تفسیر مظهري)
اولکه څنګه چې دبدر په غزاکې دسترې والي او پریشاني لیرې کولو دپاره الله ﷺ په ټولو اصحابو کرامو ﷺ خاص قسم خوب مسلط کی دغه شان د اُحُد په غزا کې هم داسې واقعه وسوه ، سفیان ثوري په روایت دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نقل کړې دي چې دجنګ په حالت کې خوب دشیطان دطرفه وي (ابن کثیر)
دوهم نعمت مسلمانانوته په دې شپه کې داحاصل سوچې باران وسو ، کوم چې دمیدان جنګ نقشه بالکل بدله کړه ، دقریشو لښکر چې پرکوم ځای قبضه کړې وه ، هلته باران ډیر تیز وسو اوپه میدان کې یې ختې جوړې کړې، چې تلل په کښې ګران سو اوکم ځای چې نبي کریم ﷺ او اصحاب : مقیم وه ، هلته دشګو په وجه تلل ګران وو ، دلته باران لږ وسو ، شګې یې کلکې کړې اومیدان یې هوار کی .
په ذکر سوي آیت کې ددې دواړو نعمتونو ذکر دی ، خوب اوباران کوم چې دجنګ دمیدان نقشه بدله کړه هغه شیطاني وسوسې یې ومینځلې کوم چې په څینو کمزورو خلګوکې راپیدا سوي وې ، چې مونږ سره ددې چې په حق باندې یو مقهور اومغلوب په نظر راځو اودښمن سره ددې چې په باطله دی خوبیاهم په قوت، شوکت او اطمینان کې دی ، په ذکر سوي آیت کې فرمایي چې هغه وخت یادکی کله چې الله ﷺ په تاسې خوب راوستی دآرام درکولو دپاره اوپر تاسې یې اوبه واورولې چې تاسې په پاک کی اوستاسې څخه شیطاني وسوسې لیرې کی ستاسې زړونه مضبوط کی اوستاسې پښې کلکې کړي .
په دوهم آیت کې دپنځم انعام ذکردی کوم چې دبدر دغزا په دې میدان دجنګ کې پر مسلمانانو باندې سوي وو ، هغه دا چې الله ﷺ کومې ملائکې دمسلمانانو دامداد دپاره رالیږلې وې، هغوی ته یې خطاب وکی اوویې فرمایل چې زه ستاسې سره یم تاسې دایماندارو همت زیاتوی زه اوس دکفاروپه زړونوکې رعب اچوم ، پس تاسې دکفارو پرڅټونو نیزې را اچوی او د دوی بندونه بندونه وهی .
په دې کې ملائکوته دوه کارونه وسپارل سوه ، یودا چې دمسلمانانو همت زیات کی ، دا داسې هم کیدی چې ملائکې میدان ته راسي ، د دوی ډله زیاته کی او د دوی سره یوځای سي په جنګ کې حصه واخلي او داسې هم چې په خپل تصرف سره دمسلمانانو زړونه مضبوط کی ، او په دوی کې قوت پیداکی ، دوهم کار دوی ته دا هم وسپارل سو چې ملائکې په خپله په جنګ کې حصه واخلي اوپه کفاروحمله وکی

ددی آیت څخه داخبره ښکاره ده چې ملائکو دواړه کارونه کړل دمسلمانانو په زړونوکي يې تصرف وکړ، همت اوقوت يې ورلره زيات کړ اوپه جنګ کي يې حصه هم واخيسته. اوددی تائيد دحديث دځو روايتونو څخه هم کيږي. کوم چې په تفسير دُرِّ منثور اومظهري کي په تفصيل سره بيان سوي دي او دملائکو دجنګ په ستر ګو ليدلې شهادتونه يې داصحابو کرامو ؓ څخه نقل کړي دي

په دريم آيت کي دا ارشاد فرمايي ، چې دکفر اواسلام په دې جنګ کي چې څه وسول ددې سبب دا وو چې دې کفارو دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ مخالفت وکړ اوڅوک چې دالله ﷻ اودهغه درسول مخالفت کوي دهغه دپاره دالله ﷻ عذاب تر سختو لا سخت وي ، ددې څخه معلومه سوه چې دبدر په غزا کي يوطرف ته خوپر مسلمانانو انعامات نازل سول، فتح اونصرت دوی ته حاصل سو ، بل طرف ته پر کفارو دمسلمانانو دلاسه عذاب نازل سو اودوی ته يې دبدو عملونو لږ غوندی سزا ورکړه . او ددې څخه زياته سزاپه آخرت کي ورکيدونکی ده، کمه چې يې په څلورم آيت کي وفرمايله ذٰلِكُمْ فَذُوْقُوْهُ وَاَنَّ لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابَ النَّارِ، يعنې دا زمونږ لږ شان عذاب دی داوڅکئ اوپوه سئ چې تردی وروسته کافرانو ته ددوږخ عذاب راتلونکی دی، کم چې زيات سخت، اوږد او دقياس څخه وتلی دی

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا لَقِيْتُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوْهُمُ الْاَدْبَارَ ۝ وَمَنْ يُّوَلِّهِمْ

ای ایماندارو ، کله چې مخامخ سئ تاسې دکافرانو سره په ميدان دجنګ کي نومه ګرځوئ دوی ته شا . اوڅوک چې دوی ته شا کړي

يَوْمَئِذٍ دُبُرَهٗۤ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ

په دغه ورځ ، مګر دا چې هنرکوي په جنګ کي يا رسيږي دفوج سره نودغه اخته سو

بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰىهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝۱۶

دالله په غضب او دده ځای دوږخ دی اودغه بدځای د ورتلو دی ،

فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ ۪ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ

نو تاسې دوی نه دي قتل کړي ليکن الله دوی قتل کړل اوتا نه دي ويشتلي خاوري کله چې ويشتلي دي

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِيْنَ مِنْهُ بَلَآءً حَسَنًا ۭ اِنَّ

ليکن الله وويشتل او چې وکړي په ايماندارو دخپل طرف څخه ښه احسان ، بيشکه

اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

الله دی اوریدونکی پوهیدونکی ، دا خو وسوه او بوه سی چی الله سست کوونکی دی تدبیر دکافرانو .

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ

که چیری تاسی غواړی فیصله نو ورسیده تاسی ته فیصله ، اوکه منع سواست نو ستاسی دپاره به ده

وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ

اوکه بیا داسی کوی نو مونږ به هم بیا داسی وکړو ، او په کار به هیڅ ورنه سی ستاسی ستاسی ډله که څه هم ډیره

وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ ع

سی او پوهه سی چی الله دایماندارو سره دی

لنډتفسیر ای ایماندارو! کله چی دکافرانو سره (په جهادکی) دوه په دوه مقابل سی نو دوی ته شا مه گرځوی (یعنی دجهاد څخه مه تښتی) اوکوم سړی چی ددوی څخه په دی موقع (یعنی دمقابلی په وخت کی) شا وگرځوی مگر البته کم چی دجنګ دپاره نقشه بدلوی یاکوم چی خپلی ډلی ته دپناه اخیستو دپاره راځی هغه ورڅخه مستثنی دی باقی بل څوك چی داسی وکی، هغه به دالله په غضب کی راسی او دده ځای به دوزخ وی او هغه ډیر ناکاره ځای دی (فلم تقتلوهم الاية کی هم دیوی قصی طرف ته اشاره ده، هغه داچی ده دبدر په ورځ یو موټی خاوری دکافرانو طرف ته وویشتلی چی ذری یی دټولو په سترگو کی ولویدی اودوی شکست وخوړی اودملائکو دامداد دپاره راتلل لوړ ذکر سوې دی په دی باندی په طور دتفریع فرمایی چی کله داسی عجیبه واقعات وسوه کم چی بالکل ستا داختیار څخه خارج دی) پس (ددی څخه معلومه سوه چی دحقیقی تاثیر په مرتبه کی) تاسی دا (کافران) قتل نه کړل لیکن (البته په دی مرتبه کی) الله ﷻ (بیشکه) دوی قتل کړل (یعنی حقیقی اثر کوونکی دهغه قدرت دی) دی او (دغه شان دحقیقی تاثیر په مرتبه کی) تا دخاورو موټی (ددوی طرف ته) نه وو اچولی لیکن (البته په دی مرتبه کی) الله ﷻ (واقعی) دغه اچولی وی او (سره ددی چی حقیقی اثر کوونکی دحق تعالی قدرت دی، بیا کمی نښانی دقتل اونوری چی قدرت پربنده باندی مرتب وفرمایلی نو په دی کی حکمت دادی چی) ددی دپاره چی مسلمانانو ته دخپل طرف څخه (ددوی عمل) ښه اجر ورکی (او اجر حاصلیدل دالله ﷻ دستنو موافق موقوف دی پردی چی فعل دده په قصد او اختیار سره صادر سی) بیشکه الله ﷻ (ددی دمومنانو خبرو) ښه اوریدونکی (او ددوی په کارونو اوپه حالاتو) ښه پوهیدونکی دی (داخبری دفریاد اوکارونه دجنګ

او دپریشانیو حالاتو اونورو کی چی کم تکلیف دوی ته پیښ سو مونږ ددی څخه خبر یو پردی به دوی لره جزا ورکی، یوه خبره خودا سوه اوبله خبره داده چی الله ﷺ دکافرانو تدبیر کمزوری کوی (اوزیاته کمزوری هغه وخت ښکاره کیږی کله چی دخپل برابر والا یادخان څخه دکمزوری دلاسه مغلوب سی اوداهم موقوفه ده پردی باندی چی دغه نښانی دمومنانو دلاسه ظاهری سی، کنی دابه بی ویلی سوای چی تدبیرونه خو زمونږ قوی وه، لیکن دزیات قوی په مخکی چی دالله ﷺ تدبیر دی ونه چلیدل نو په دی سره به آئنده دمسلمانانو په مقابله کی ددوی حوصله نه لاندی کیږی، څکه چی دوی خویی ضعیف ګڼل، که تاسی خلګ فیصله غواړی نودغه فیصله خوتاسی ته موجوده سوه (چی کوم حق و و هغوی غلبه پیدا کړه) اوکه (اوس دحق زیات واضحه کیدو څخه وروسته دنبی کریم ﷺ دمخالفت څخه) را وګرځیداست نودا ستاسی دپاره ډیره ښه ده اوکه (اوس هم نه راګرځی بلکه) تاسی بیا دغه کار وکی (یعنی مخالفت) نو مونږ به هم بیا دغه کار وکو (یعنی ستاسی مغلوب کول او دمسلمانانو غالب کول) او (که تاسی په خپله ډله مغروره یاست چی اوس به داوار ډیر زیات جمع کی نویاد ساتی چی) ستاسی ډله به ستاسی هیڅ په کار درنه سی که څه هم هرڅومره زیاته وی او واقعی خبره داده چی الله ﷺ (په اصل کی) دایماندارو سره (یعنی د دوی مددګار) دی (که څه هم دیو عارض په وجه سره یو وخت ددوی غلبه ښکاره نسی، لیکن اصل محل دغلبی هم دوی دی چی ورسره مقابله کول خپل نقصان کول دی)

معلومات اومسئلی: دذکر سوو آیتونو څخه په اولو دوو آیتونوکی داسلام یوجنګی قانون ښوول سوی دی په اولنی آیت کی دلفظ د، زَحْفَ څخه مراد د داړو لښکرو مقابله کیدل اوګډوډ کیدل دی، معنی دا ده چی دداسی جنګ اونښتو څخه وروسته شاکول اومیدان څخه تښتیدل دمسلمانانو دپاره جائزنه دی

په دوهم آیت کی ددی حکم څخه دیوی استثناء ذکردی اوپه ناجائزه دتښتیدونکو دسخت عذاب بیان دی، استثناء په دوو حالتونوکی ده: اِلاَّ مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ یعنی دجنګ په وخت کی شاکول صرف په دوو حالتونوکی جائز دی، یوداچی دمیدان څخه شا ګرځول محض دیوجنګی چال په طور باندی دښمن ته دښوولو دپاره وی، حقیقتًا بی دمیدان څخه په څنګ کیدل نه وی مقصد بلکه خپل مخالف په یوغفلت کی اچول اوپه یو وار ورباندی حمله کول بی مقصد وی، دا معنی ده د، اِلاَّ مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ څکه چی دتحرف معنی یوطرف ته مائل کیدل دی (روح المعانی)

دوهم استثنایی حالت په کم کی چی میدان ته دشا کولو اجازت دی، دادی چی دخپل موجوده لښکر دکمزوری احساس وکی، په دی وجه شاته سی چی دمجاهدینو زیات کومك حاصل کی بیاحمله وکی د، اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ دا معنی ده، څکه چی دتحیز لفظی معنی پیوست کیدل اویو ځای کیدل دی او د، فِئَةٍ معنی جماعت ده، مطلب دا دی چی دخپل جماعت سره یوځای سی قوت حاصل کی اوبیا حمله وکی نوپه دی نیت سره که میدان پریږدی نو دا جائز دی.

ددی استثناء ذکرکولو څخه وروسته دهغوخلګو دسزاذکردی چاچی ددی استثنائی حالاتو څخه بغیرپه

ناجائز طورسره میدان پرېښودی یایی شاکره ارشاد دی ، فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللهِ وَمَأْوٰهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ یعنی دمیدان څخه تښتیدونکی داالله ﷺ دغضب سره واپس کیږی او د دوی ځای دوزخ دی اودغه ډیر ناکاره ځای دی.

په دی دواړوآیتونوکی داحکم معلوم سو چی مخالفت فریق که هرڅومره په زیات شمیر، طاقت اوشوکت کی وی خو مسلمانانو ته ددوی په مقابله کی شا کول حرام دی بغیر د دوو استثنایی صورتونو څخه چی ذکر یی وسو، دا آیاتونه دبدر په غزا کی نازل سویدی هغه وخت داحکم عام وو چی برابره خبره که دهرڅومره لوی شمیر سره مقابله وی اودوی یی په مقابله کی ډیرکم هم وی خوبیا هم شا کول اومیدان پرېښوول جائزنه دی ، دبدر په میدان کی دا صورت وو، چی د دری سوه دیارلسو په مقابله کی دری چنده یعنی زر تنه وه، بیا وروسته دکمی حکمونه دسورة انفال په آیت (۶۵) او (۶۶) کی نازل سول. په آیت (۶۵) کی شلو مسلمانانوته ددوه سوه کافرانو اوسلو مسلمانانوته دزرو کافرانو په مقابله کی دجهاد کولو حکم دی اوپه آیت (۶۶) کی دزیات کموالی داقانون نازل سو ، اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ الآية یعنی اوس الله ﷻ ستاسی دپاره آسانی وکړه اوستاسی کمزوری یی ولیده نودا قانون یی جاری کی چی که مسلمانان سل تنه ثابت قدم وی نوپر دوه سوه کفارو به غلبه پیداکی ، په دی کی یی اشاره وکړه چی دخپل ځان څخه تردو چنده تعداد پوری خو دمسلمانانو دغالب کیدو اُمید دی، په دی وجه شا گرځول جائزنه دی، البته که دمخالف فریق تعداد تردوچنده هم زیات سی نوپه داسی حالت کی دمیدان پرېښوول جائز دی.

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه فرمایی چی کوم سړی یوازی د دری تنو دمقابلی څخه وتښتیدی ، دی تښتیدلی نه دی ، هاکوم چی د دوو تنو دمقابلی څخه وتښتیدی ، دی تښتیدونکی دی یعنی گناه کبیره یی وکړه (روح البیان)

اوس دا حکم ترقیامته پوری باقی دی ، دجمهور امت اوڅلورو امامانوپه نزد شرعی حکم دا دی چی ترڅو پوری دمخالف فریق تعداد تردو چنده زیات نه وی تر هغه وخته پوری دمیدان څخه تښتیدل حرام اوگناه کبیره ده.

په صحیحینوکی په روایت دحضرت ابوهریرة رضی الله عنه نقل دی چی نبی کریم ﷺ اووه کارونه دانسان دپاره هلاکوونکی فرمایلی دی په دی کی یی دمیدان جنگ څخه تښتیدل هم شمار کړي دی ، اودحنین دغزابه واقعه کی داصحابو رضی الله عنهم ابتدایی وروسته کیدلوته قرآن کریم پوشیطانی خطا ویلی ده کوم چی د دوی دلوی گناه کیدو دلیل دی ، ارشاد فرمایی ، اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطٰنُ.

اودترمذی او ابوداودپه یوروایت کی چی کومه قصه دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نقل ده چی یو وار دجنگ څخه وتښتیدی اوپه مدینه کی یی پناه واخیسته اودنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو اودجرم اقرار یی وکی چی زه دمیدان جنگ څخه تښتیدونکی مجرم سوم، نبی کریم ﷺ پرځای دناراضه کیدو

هغه ته تسلي ورکړه اوويې فرمايل . نَلِ اللّٰهِ الْفَكَرُوْنَ وَاِنَّ اللّٰهَ مَعَكُمْ يعنې ته تښتيدونکي نه يې بلکه کمك حاصلونکي يې اودوباره حمله کوونکي يې اوزه ستا کومك يم، په دې کې نبي کريم ﷺ داحقيقت واضح کې چې ددې خلګو تښتيدل اوپه مدينه کې پناه اخيستل په دغه استثناء کې داخل دي په کوم کې چې دکمك حاصلولو دپاره دميدان پريښودلو اجازت دی حضرت عبدالله بن عمر ﷺ ته چې دالله ﷺ څخه ډيرې اوهيبت اوعظمت کوم خاص مقام حاصل وو، پردغه بنا باندې دی ددغه ظاهري په شا کيدو څخه هم وډيريدې اوخپل ځان يې دمجرم په حيثيت سره دنبي کريم ﷺ په خدمت کې پيش کې.

په دريم آيت کې دبدر دغزا دباقي واقعې په بيانولو سره يې مسلمانانو ته ددې هدايت کړيدی چې دبدر دغزا په معجزانه فتح کې دډيرو په لږو سره او دقوت په ضعف سره مغلوب کيدل دخپل کوشش اوعمل نتيجه مه ګڼئ ، بلکه دهغه پاك ذات دطرف څخه يې ګڼئ دکوم نصرت او امداد چې دجنګ دا نقشه پرمخې کړه ز

کومه واقعه چې په دې آيت کې بيان سوه ، ددې تفصيل ابن جرير، طبري اوبيهقي اونورو دحضرت عبدالله ابن عباس ﷺ اونورو څخه دانقل کړي دی چې دبدر دجنګ په ورځ کله چې دمکې څخه دزرو خوانانو لښکر دشلې دشا څخه ميدان ته راغي نو دمسلمانانو په کموالي او کمزوري اوخپل په ډيروالي اوقوت فخر کوونکي په متکبرانه اندازکې راغي. دغه وخت نبي کريم ﷺ دعا وکړه چې يا الله داستا دروغ کوونکي قريش په فخر اوتکبر سره راروان دي ، تاچې کومه وعده دفتحه زما سره کړي ده دا ډيره ژر پوره کې (روح البيان)

نوجبرئيل امين ﷺ نازل سو اوعرض يې وکې چې ته يو موټي دخاورو واخله او ددښمن طرف ته يې وروغورځوه، ده ﷺ داسې وکړل، اوابن ابي حاتم په روايت دابن زيد نقل کړي دي چې نبي کريم ﷺ درې واره دخاورو اوشګو څخه موټي ډك کړل يوموټي يې دلښکر راسته طرف، بل چپه طرف اوبل مخامخ ته وروغورځول چې نتيجه يې داسوه چې دغه يو يادري موټي خاوري قدرت په معجزانه اندازکې داسې خپرې کړې چې دمخالف لښکر يوسړی هم داسې پاته نسو چې سترګو اومخ ته يې دغه خاوري اوشګی نه وي رسيدلي، ددې په اثر سره په ټول لښکر کې يوه افراتفري خپره سوه او مسلمانان وريسې سول اوملائکي ورسره هم په جنګ کې شريکې وې (مظهري، روح)

آخرڅه خلګ دمخالف فريق قتل سول ، څه ګرفتار سول اوباقي وتښتيدل اوميدان دمسلمانانو په لاس کې ورغی.

بالکل دمايوسی اونا اميدی په وخت کې دا عظيمه فتح مسلمانانو ته حاصله سوه دميدان جنګ څخه واپس راتلل په خپل مينځ کې خبرې شروع سوې اصحابو کرامو : خپلې خپلې کارنامې يوبل ته بيانول شروع کړې، پردې دا آيت نازل سو ، فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ په دې کې يې داهدايت دوی ته وکې چې په خپل کوشش اوکار باندې نازمه کوئ، داڅه چې وسوه داپوازې ستاسې دمحنت اوکوشش نتيجه نه ده،

بلکه خالص دالله ﷻ دنصرت اوامداد میوه ده ، کوم دښمنان چی ستاسی په لاس قتل سول دوی په حقیقت کی تاسی نه دی قتل کړی بلکه الله ﷻ قتل کړي دی .

دغه دول نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی اوارشاد فرمایی چی ، وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ (یعنی دغه موټی دشګو چی تا وویشتی داپه حقیقت کی تانه دی ویشتلی بلکه الله ﷻ ویشتلی دی ، مطلب دادی چی دویشتلو دا نتیجه چی ددښمن دلښکر دهر سړی سترګوته ورسیدی اوټول یی ګوډ کړل دا ستا دویشتلو اثر نه وو ، بلکه الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره دا صورت پیدا کی .

ما رمیت اذ رمیت گفت حق کار ما بر کارها دارد سبق

(یعنی الله ﷻ وفرمایل چی دغه شګی کومی چی تاویشتلی دی دا تانه دی ویشتلی ، بلکه زما کار په ټولو کارونو مخکی وی)

چی غور په وسی نو دمسلمانانو دپاره دجهاد دفتح اوکامیابی ښه زیات قیمتی داهدایت وو کوم چی د دوی ذهنونه داسبابو ښه وګرځول او داسبابو دپیداکوونکی سره یی وتړل اوددی په ذریعه یی دغه فخر اوتکبر دخرابی ښه وساتل ، دکوم په نشه کی چی په عام طورسره فتحه پیدا کوونکی قومونه مبتلا کیږی ، او ددی ښه وروسته یی داوښوله چی فتحه اوشکست زماتابع دی اوزمونږ فتح او نصرت دهغو خلګو سره وی ، کوم چی فرمان بردار وی او وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا دا عظیمه فتح مونږ ځکه ورکړه چی مومنانو ته ددوی دمحنت پوره صله حاصله سی ، د ، بَلَآء لفظی معنی امتحان ده ، او دالله ﷻ امتحان کله په مصیبت اومشقت کی په اخته کولو سره وی اوکله په راحت اودولت ورکولو سره ، بَلَآءٌ حَسَنٌ هغه امتحان ته ویل کیږی ، چی راحت ، دولت او فتح اونصرت ورکی ، او اخلی یی ، چی داخلګ دا زمونږ انعام ګڼی ، شکر ګزاری کوی اوکه خپل ذاتی قابلیت یی ګڼی فخر اوناز په کوی ، خپل عمل بربادوی ځکه چی دالله ﷻ په دربارکی دفخر اوناز هیڅ ګنجائش نسته په قول دمولانا رومی رحمه الله

فهم وخاطر تیز کردن نیست راه جز شکسته می نگیرد فضل شاه

په فخر اوناز لار نه پیدا کیږی ، دباچا فضل غورزیدلی لوروی .

په څلورم آیت کی ددی په مقابله کی ددی فتح یوه بله فائده یی داوښوله چی ، ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ یعنی دافتح اونصرت په دی وجه هم مسلمانانو ته ورکول سوچی ددی په ذریعه دکافرانو تدبیرونه ناکامه اوناکاره کی چی په دی سره دغه کافران پوه سی چی دالله ﷻ مدد د دوی سره نه دی اوهیڅ تدبیر بغیر دالله ﷻ دمدد ښه نه سی کامیابه کیدی .

په پنځم آیت کی شکست خوړلو قریشو کافرانوته خطاب او دیوی واقعی طرف ته اشاره ده کم چی دقریشو لښکرته دمسلمانانو دمقابلی دپاره دمکی ښه دراوتلو په وخت کی پیښه سوی وه ، هغه داچی کله دقریشو کافرانو لښکر دمسلمانانو دمقابلی دپاره تیار سو نو دمکی ښه تر راوتلو مخکی دلښکر سردار ابو جهل او نور دبیت الله پرده ونیوله دعاګانی یی وغوښتلی اوعجیبه خبره داوه چی په دی دعا

کې دوی دخپلې فتح ددعا کولو پر ځای په عامو الفاظو کې داسې دعا یې وغوښتله یا الله! په دواړو لښکرونو کې چې کم اعلی او افضل دی اوپه دواړو ډلوکې چې کمه زیاته پرهدایت باندی ده اوپه دواړو پارتیوکې چې کمه زیاته شریفه اوکریمه ده اوپه دواړوکې چې دچا دین افضل اوښه دی هغوی ته فتح ورکې «مظهری» دی بې وقوفو داسې ګڼله چې دمسلمانانو په مقابله کې مونږ اعلی او افضل اوزیات پرهدایت باندی یو ، په دی وجه دادعا زمونږ په حق کې ده اوددې دعاپه ذریعه دوی غوښتل چې دحق اوباطل فیصله وسې اوکله چې مونږ فتح پیدا کو دا ګواکې دالله ﷻ دطرف څخه په فیصله وی ، چې مونږ په حقه یو .

مګر دوی ددې څخه نه وه خبر چې په دی دعاکې دوی په حقیقت کې خان ته ښراوی اومسلمانانو ته دعا کوی ، دجنګ انجام چې مخ ته راغی نوالله ﷻ دوی ته وښودله ، اِنْ تَسْتَفْتِحُوْا فَقَدْ جَآءَكُمُ الْفَتْحُ یعنی که تاسې خدایي فیصله غواړی نو هغه ښکاره سوه چې حق فتحمند سو اوباطل شکست وخوړی وَاِنْ تَنْتَهُوْا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ اوکه تاسې اوس هم دخپل کفر اوعناد څخه را وګرځیداست نوستاسې دپاره ښه ده وَاِنْ تَعُوْدُوْا نَعُدْ اوکه تاسې بیا دخپل شرارت اوجنګ طرف ته وګرځیداست نو مونږ به هم دمسلمانانو دامداد طرف ته وګرځو وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَّلَوْ كَثُرَتْ یعنی ستاسې جماعت اوډله که هرڅومره زیاته سی خودالله ﷻ دنصرت په مقابله کې ستاسې په هیڅ کار نسی درتلی وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ یعنی یوجماعت اوډله ستاسې په کار نسی درتلی کله چې قادرِ مطلق الله ﷻ دمسلمانانو سره ملګری دی .

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَاَنْتُمْ تَسْمَعُوْنَ ﴿۲۰﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا

ای ایماندارو ! حکم منئ دالله اودهغه درسول اومخ مه اړوی دده څخه او واوری ، او دهغو په ډول مه کیږئ

كَالَّذِيْنَ قَالُوْا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُوْنَ ﴿۲۱﴾ اِنَّ شَرَّ

کوم چې وویل مونږ واوریده او دوی اوری نه بیشکه په ټولو

الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِيْنَ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۲۲﴾ وَ

جاندارانو کې دالله په نزد ناکاره هغه کوڼ اوګونګی دی کوم چې نه پوهیږی ،

لَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيْهِمْ خَيْرًا لَّاَسْمَعَهُمْ ۭ وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا

اوکه الله ته معلوم وی په دوی کې څه خیرنودوی به یې اوریدونکی کړی وای ، اوکه دوی اوس اوریدونکی کړی

وَّهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۳﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَجِيْبُوْا لِلّٰهِ

نو خامخا به تښتی مخ اړونکی ، ای ایماندارو حکم منئ دالله

وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ

او د رسول کوم وخت چی تاسی وبلی هغه کار ته چی ستاسی ژوند دی په کی او پوه سی چی الله

بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿۲۴﴾

بندوی دبنده څخه دده زړه او دا چی هغه ته به تاسی جمع سی

لنډتفسیر: ای ایماندارو! د الله خبره منی او دهغه د رسول او ددی خبری منلو څخه مخ مه اړوی او تاسی (په عقیده سره) خواوری (یعنی لکه څنګه چی موپر اوریدو عقیده ده او اوری یی نو دغسی عمل هم کوی او تاسی (په حکم نه منلو کی) دهغو خلګو په شان مه کیږی چی دعوی خو کوی چی مونږ واوریده (لکه کفار چی مطلق داوریدو او منافقین داوریدو سره دعقیدی دعوی کوونکی وه) حال دا دی چی دوی هیڅ اوری را اوری نه (څکه چی نه په پوهیږی او نه یی عقیده پرسته څکه چی فائده په عقیده سره په اوریدوکی ده سره دعمله او کله چی عمل ونسو نو په خینو وجهو کی مشابه ددی سوه لکه چی په عقیده سره یی اوریدلی نه وی، کوم چی تاسی هم سخت بد ګڼی) بیشکه (داخبره ضروری ده چی په عقیده سره اوریدونکی او عمل نه کوونکی او بی دعقیدی اوریدونکی چی دنه اوریدونکی په مثال دی په بدوالی کی خو یی فرق خامخا سته چی کافر او ګناهکار برابرنه دی لکه چی) بدترین په مخلوقاتو کی د الله ﷻ په نزد هغه خلګ دی کم چی (دحقی خبری په عقیده سره داوریدو څخه) کانه دی (او دحقی خبری ویلو څخه) ګونګیان دی (او) کم چی (په حقه خبره) یوه ذره نه پوهیږی (او سره دعقیدی دکومو څخه چی په عمل کی کوتاهی کیږی هغوی بد ترینه دی که څه هم بد دی پس بد کیدل هم نه دی په کار) او (دکومو حال چی ذکر سو چی دوی په عقیده سره نه اوری وجه یی داده چی په دوی کی دلوی خوبی کموالی دی او هغه خوبی دحق طلب دی، څکه چی اعتقاد پیدا کیږی دطلب او تلاښ که څه هم دا وخت د دوی عقیده خونه وی، مګر کم از کم تردد خو وی نو ددی تردد او طلب په برکت سره حق واضح کیږی او دغه تردد عقیده جوړیږی پر کم چی داوریدو نفعه مند کیدل موقوف دی، پس په دوی کی دا خوبی نسته لکه چی) که چیری الله ﷻ په دوی کی څه خوبی لیدی (مراد دادی چی که په دوی کی داذکر سوی خوبی وای، څکه چی دخوبی دوجود په وخت کی د الله ﷻ دعلم تعلق لازم دی پس لازم یی وویل او ملزوم یی ور څخه مراد کی او څه خوبی یی څکه وویل چی کله چی داسی خوبی نسته چی مدار دنجات پروی نو ګواکی هیڅ خوبی هم نسته، که څه هم په دوی کی طلب دحق وی) نو (الله ﷻ به) دوی ته (دعقیدی سره) داوریدو توفیق ور کړی وای (لکه چی ذکر سوه چی دطلب څخه عقیده پیدا کیږی) او که چیری (الله ﷻ) دوی اوس (په موجوده حالت کی چی په دوی کی دحق طلب نسته) اوروونکی کړی (لکه چی کله کله په ظاهری غوږونو سره اوری هم) نو خامخا به دوی مخ اړولی وای، بی مخی به یی کوله (یعنی داسی نه ده چی دغور او فکر څخه

وروسته په وجه دښکاره کیدو دغلطی یی مخ اړولی وی، ځکه چی دلته دغلطی نوم اونښان هم نشته، بلکه غضب خودا دی چی دی خواته ګرسره توجه هم نه کوی او، ای مسلمانانو (مونږ چی کوم لوړ تاسی ته دفرمان برداری حکم کړیدی نویاد ساتی، په دی کی ستاسی فائده ده چی دغه همیشه ژوند دی کله چی خبره داده نو) تاسی دالله ﷻ او درسول خبری پرځای کی کله چی رسول (چی ارشاد یی دخدای ارشاد دی) تاسی تاسی ته دژوند بخښلو دشی طرف ته (یعنی ددین طرف ته چی په دی سره همیشه ژوند حاصلیږی) رابلی (نوپه داسی حالت کی چی په هردول سره ستاسی فائده ده، هیڅ وجه نشته چی تاسی عمل نه کوی) او (ددی متعلق دوی خبری نوری) یادی کی (یوه خبره دا ده) چی الله ﷻ په ده جوړیږی دبنده او دده دزړه په مینځ کی (په دوو طریقو سره یوه طریقه داده چی دمومن زړه ته دطاعت په برکت سره کفر اوګناه نه راپریږدی دوهمه طریقه داده چی دکافر زړه ته دمخالفت په کم بختی سره ایمان اوطاعت نه راپریږدی ددی څخه معلومه سوه چی په طاعت همیشوالی لوی نفع مندشی دی اوپه مخالفت همیشوالی دیرید اوضرر رسوونکی شی دی) او (دوهمه خبره دا واوری چی) بیشکه تاسی به ټول دخدای خواته جمع کړل سی (دغه وخت به په طاعت جزااوپه مخالفت سزاوی په دی سره هم دطاعت نفع مندکیدل او دمخالفت ضررناك کیدل ثابت سوه)

معلومات اومسئلی: دبدر غزا دکومی واقعه چی په تیرو آیتونوکی څه قدر په تفصیل سره بیان سوی ده ، په دی کی دمسلمانانو اوکافرانو دواړو دپاره دحکمت اوعبرت ډیر سبقونه دی ، دکومو طرف ته چی دقصی په درمیانی جملوکی خبرداری ورکول سوی دی ، مثلاً په تیرو آیتونوکی دمکی دمشرکانو دشکست اوذلت واقعی بیانولو څخه وروسته یی ارشاد فرمایلی وو: ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ یعنی دهرقسم قوت اوسامان باوجود دمکی دمشرکانو دشکست اصل سبب دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ مخالفت وو، په دی کی دهغو خلکو دپاره دعبرت یوه تازیانه ده کم چی دمځکی اوآسمان دخالق اومالك دکامل قدرت اوغیبی قوت څخه قطع نظر کوی، یوازی پرمادی قوتونو باندی باور کوی یا دالله ﷻ دنافرمانیو باوجود دهغه دامداد اونصرت په غلطو آرزوګانو سره خپل ځان ته دوکه ورکوی.

په ذکر سوو آیتونوکی ددی مسئلی .دوهم طرف مسلمانانوته بیانوی، چی ددی خلاصه داده چی مسلمانانوته سره دکموالی دشمیر اوبی سامانی داعظیمه فتح یوازی دالله ﷻ په نصرت اوامداد سره حاصله سوه او دا نصرت او امداد نتیجه ده د دوی دفرمانبرداری دحق ، نو په دی اطاعت باندی په مضبوطی سره دقائم پاته کیدو دپاره مسلمانانوته حکم ورکول سو، يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ای مسلمانانو! دالله اوهغه درسول الله ﷺ فرمان برداری اختیار کی او پر دی په مضبوطی سره قائم اوسی ، بیا ددی مضمون دزیات تاکید دپاره فرمایی ، وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَاَنْتُمْ تَسْمَعُوْنَ یعنی دقرآن اودحق کلمی د اوریدو باوجود دفرمان برداری څخه مخ مه اړوی، داوریدو څخه مراد دحقی خبری اوریدل دی او داوریدو خلور درجی دی یوه داچی یو اواز یوازی په غوږونو سره اوری مګر نه وریاندی دپوهیدو

کوشش کوی اونه په پوهیږی اونه اعتماد پروکی اونه عمل په کوی او دریم داچی واوری یی هم اوپوه هم سی ورباندی اوعقیده او اعتماد هم پروکی، مگر عمل ورباندی ونه کی، خلورم داچی واوری یی هم، پوه هم سی ورباندی، اعتماد هم پر وکی او عمل هم، دانبکاره خبره چی داورید و اصل مقصد په پوره ډول په څلورمه درجه سره حاصلیږی، کوم چی دکاملو مومنانو مقام دی اوپه اولنیو درو درجوکی اوریدل ناقص اونا مکمل دی، کم ته چی په یوحیثیت سره نه اوریدل هم ویل کیږی لکه چی په راتلونکو آیتونوکی راځی، اودریمه درجه په کمه کی چی حق اوریدل، پوهیدل اواعتقاد کول خوموجود دی، مگرعمل نسته په دی کی که څه هم داورید و اصل مقصد پوره نه دی، مگر اعتقادهم یوخاص اهمیت لری، په دی وجه دغه هم بی کاره نه دی، دادرجه دگناهگارو مسلمانانو ده اودوهمه درجه چی په هغه کی یوازی اوریدل اوپوهیدل دی، نه عقیده سته نه عمل، دا دمنافقانو درجه ده چی قرآن کریم اوری هم اوپه پوهیږی هم، اوپه ظاهرکی داعتقاد اوعمل دعوه هم کوی، مگرپه حقیقت کی دعقیدی اوعمل څخه خالی وی اواوله درجه دعامو مشرکانو او کفارو ده، کم چی دحق کلمه او دقرآن آیتونه په غو ږنو سره خو واوریدل مگر هیڅکله یی دپوهیدو اوغور کولو طرف ته خیال نه دی کړی.

په ذکر سوی آیت کی مسلمانانو ته خطاب دی چی تاسی خلک حقه خبره خو اوری یعنی اوریدل، پوهیدل اواعتقاد ساتل خوستاسی دطرف څخه موجود دی مگر مخ ته په دی عمل هم پوره کوی، دفرمان برداری څخه مخ مه اړوی چی داوریدو اصل مقصد مکمل سی په دوهم آیت کی ددی مضمون دزیات تاکید دپاره ارشاد فرمایی، وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ یعنی تاسی دهغه خلکو په شان مه کیږی کوم چی وایی داسی چی مونږ واوریدل مگرپه حقیقت کی دوی هیڅ نه وی اوریدلی ددی خلکو څخه مراد عام کفارهم دی، کم چی داوریدو دعوی کوی، داعتقاد یی نه کوی، اومنافقان هم دی کوم چی داوریدو سره دپوهیدو اوعقیدی هم دعوی کوی، مگر حقیقت دادی چی دغور اوفکر اوصحیح پوهی څخه دوی دواړه محروم دی، په دی وجه د دوی اوریدل دنه اوریدو په حکم کی دی مسلمانان بی ددی خلکو سره دمشابه کیدو څخه منعه کړل.

په دریم آیت کی ددی خلکو سخت ناکاروالی دی کم چی حقه خبره په غور او فکر سره نه اوری اوقبلوی یی نه، داسی خلک یی ترحیوانانو هم زیات بدتر گنلی دی، ارشاد فرمایی، إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ.

لفظ د: دوآبّ دابّة جمع ده، داصل لغت په اعتبار سره هر په مځکه تلونکوته دآبة وایی، مگر په عرف اوپه محاوره کی یوازی چارپایه حیوانانو ته دابة وایی، معنی دآیت داسوه چی ترټولو بدترین حیوان دالله ﷻ په نزد هغه دی کوم چی دحق اوریدو څخه کانه او دقبلولو څخه یی گونگیان دی اوپه کنو او گونگیانو کی که څه عقل وی نو هغوی هم په اشارو سره دځپل زړه خبره ویلی سی او دنورو په خبرو

پوهيږي خودا خلګ دکوڼ کيدو اوګونګي کيدو سره بي عقله هم دي اودا بنکاره خبره ده چي کوم کوڼ او ګونګي دعقل څخه هم خالي وو دهغه دپوهولو هيڅ لار نسته.

په دي آيت کي الله ﷻ دا واضحه کړه چي انسان کوم چي په ، أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ سره پيداسوي دي او اشرف المخلوقات اومخدوم الکائنات بي جوړ کړي دي دا ټول انعامات پوازي دحق په فرمانبرداري کي منحصر دي ، کله چي انسان دحقي خبري منلو ، اوريدلو اوپوهيدلو څخه منع وکړه نودا ټول انعامات دده څخه واخستل سي اودي تر حيوانانو هم زيات بد تر سي.

په تفسير روح البيان کي دي چي انسان دخپل اصلي پيدائښ په اعتبار سره ترټولو حيوانانو افضل اواعلي دي او دملائکو څخه په کمه درجه کي دي ، ليکن کله چي په خپل کوشش اوعمل اوپه طاعت دحق کي جد اوجهد کوي نوترملائکو هم اعلي اواشرف سي اوکه ده دحق داطاعت څخه مخ واړوي، نوبيا دي أَسْفَلُ السَّافِلِينَ ته ولاړ سي او تر حيوانانو زيات بدتر سي.

په څلورم آيت کي ارشاد دی ، وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ يعني که الله ﷻ په دوي کي څه ښه والي ليدی نودوی ته به يي دعقيدي سره داوريدو توفيق ورکړی وای اوکه دوی ته په موجوده حالت کي چي په دوی کي دحق طلب نسته ، حقه خبره واوروي نودوی به خامخا مخ اړول وکي په بي مخي کولو ، دښه والي څخه مراد دلته طلب دحق دي ، چي دطلب په ذريعه دفکر اوپوهي دروازي خلاصيږي اوپه دي سره داعتقاد اوعمل توفيق پيداکيږي اوپه کوم کي چي طلب دحق نه وي ، ګواکي په دوی کي څه ښه والي نسته معني داده چي که په دوی کي څه ښه والي موجود وای نوظاهره ده چي دغه به دالله ﷻ په علم کي وای ، کله چي دالله ﷻ په علم کي په دوی کي څه ښه والي نسته ، نو معلومه سوه چي دوی په حقيقت کي دهرښه والي څخه محرومه دي اودوی محرومي په حالت کي که دوی ته دغور، تدبّر اوعقيدي دحق دعوت ورکول سي ، نودوی به يي هيڅکله قبول نکي بلکه مخ به ورڅخه واړوي اوبه تښتي ورڅخه ، يعني ددوی دامخ اړول به پردی بنا نه وي چي په دين کي دوی ته داعتراض څه خبره په نظر ورغله ، په دي وجه بي نه مني ، بلکه حقيقت دادی چي دوی حقي خبري ته فکر ونه کي.

په دي تقرير سره دغه منطقي شبهه هم دفعه سوه ، کمه چي داهل علموپه زړونوکي ازغی کيږي چي دا دقياس شکل اول دي چي حد اوسط ورڅخه حذف سي نونتيجه غلطه راوزي، جواب دا دي چي دلته په حقيقت کي حد اوسط مکرر نه دی ، خکه چي داولني لَأَسْمَعَهُمْ مفهوم جلا دی ، ددوهم أَسْمَعَهُمْ دا جلا دی، په اول کي سماع دقبول او دفاندي مراده ده ، ددوهم څخه صرف سماع.

په پنځم آيت کي بيا اهلِ ايمانو ته خطاب کوي ، دالله او رسول داحکامو تعميل او داطاعت حکم يي په يوخاص اندازکي ورکړيدی چي الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ تاسی ته دکوم شي دعوت درکوي ، په دوی کي دالله او درسول خپله څه فائده نسته بلکه ټول احکام ستاسی دفائدي دپاره تاسی ته درکوي.

ارشاد فرمايي ، اِسْتَجِيْبُوْا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيْكُمْ يعني خبره ومنى دالله ﷻ او درسول ﷺ ، كله چې رسول تاسې دداسې شي طرف ته رابلي كم چې تاسې لره ژوند دركوونكى دى ، دغه ژوند دكوم ذكرچې په دې آيت كې دى څه دى؟ په دې كې ډير احتمالات دي په دې وجه دتفسير عالمانو مختلفې خبرې اختيار كړي دي ، سدي وايي چې دغه ژوند بخښونكى شي ايمان دى، ځكه چې كافر مړ دى، قتاده فرمايي چې داقرآن دى په كوم كې چې ددنيا اوآخرت ژوند اوكاميابي ده، مجاهد فرمايي چې دغه حق دى، ابن اسحاق فرمايي چې مراد ددې څخه جهاد دى ، دكوم په ذريعه چې الله ﷻ مسلمانانوته عزت وركړى او دا ټول احتمالات پرځپل ځپل ځاى صحيح دي، په دوى كې هيڅ تضاد نسته اومراد دادى چې ايمان ياقرآن يا تابعداري دحق اونور داسې شيان دي په كمو سره چې دانسان زړه ژوندى كيږي او دزړه ژوند دادى چې دبنده اوالله ﷻ په مينځ كې كم دغفلت او خواهشاتو پردې حائلې دي، هغه دمينځ څخه ليرې سي او دپردو تياره ليرې سي دمعرفت نورپه زړه كې ځاى ونيسي .

ترمذي اونسائي په روايت دحضرت ابوهريرة رضي الله عنه نقل كړي دي چې نبي كريم ﷺ يوه ورځ ابي ابن كعب رضي الله عنه راوغوښتى ، ابي ابن كعب رضي الله عنه لمونځ كوى ژر ژر يې لمونځ پوره كى او حاضر سو ، ده وفرمايل چې زما په رابللو ژر ولې رانغلې، ابّي ابن كعب رضي الله عنه عرض وكى ، چې زه په لمانځه كې وم، ده ﷺ وفرمايل چې آيا تا دالله ﷻ دا ارشاد نه دى اوريدلى ، اِسْتَجِيْبُوْا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ الآية ابّي ابن كعب رضي الله عنه عرض وكى چې آئنده به ددې اطاعت كوم كه په حالت دلمانځه كې مى هم تاسې راوبلې، فوراً به حاضريږم، ددې حديث پرننا خيني فقهاء فرمايي چې درسول دحكم په اطاعت سره چې كم يو كارهم په لمانځه كې وكي، په دې سره په لمانځه كې خلل نه راځي اوځيني فرمايي چې كه څه هم دلمانځه څخه په خلاف كارونو سره په لمانځه كې خلل راځي اوماتيږي اوبيايي قضا كول لازميږي ليكن كول هم داپه كار دي چې كله نبي كريم ﷺ څوك راوبلي اوهغه په لمانځه كې هم وي خولمونځ به ماتوي اودحكم تعميل به كوي .

داصورت خو يوازې دنبي كريم ﷺ سره خاص دى، ليكن نور داسې كارونه په كومو كې چې په تاخير كيدو سره دسخت نقصان خطره وي ، دغه وخت هم لمونځ ماتول اوبيايي قضا كول په كار دي ، لكه څوك په لمانځه كې دا ووينې چې ړوند سړى څاه ياكندې ته نژدې سويدى او ورلويږي نوفوراً دلمانځه ماتول اوده ساتل په كار دي .

دآيت په آخر كې ارشاد فرمايي ، وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ يَحُوْلُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ يعني په دې خبره پوه سى چې الله ﷻ حائل كيږي دسړي او دده دزړه په مينځ كې ، ددې جملې دوې معناوې كيدى سى او په دواړوكې عظيم حكمت اونصيحت دى كوم چې هر انسان ته هر وخت ياد ساتل په كار دي .

يوه معنى خودا كيدى سى چې كله دڅه نيك كار كولو يادګناه څخه دمحفوظ كيدو موقع راسي، نودغه فوراً كوه وخت پكښې مه اړوه اودوخت دافرصت غنيمت وګڼه ځكه چې ځيني وخت دسړي دارادې په مينځ كې دقدرت تقدير حائل كيږي اودى په خپله اراده كې نه كاميابيږي، څه ناروغي راسي يامرګ

راسې يا يو داسې شغل پېښ سي چې دغه کار ته فرصت حاصل نه سي، په دې وجه انسان ته پکار دی چې دعمر فرصت او دوخت فرصت غنيمت وګڼي، دنن کار دې صباته نه پرېږدي، ځکه چې معلومه نه ده چې صبا څه کيږي.

من نمی گویم زیان کن یا بفکر سود باش   ای زفرصت بی خبر در هر چی باشی زود باش

يعنې زه دانه وايم چې تاوان کوه يا دنفع فکر کوه خواې دفرصت دوخت څخه بې خبره، فرصت غنيمت وګڼه او هرڅه چې کوې خو في الحال يې کوه.

او دوهم مطلب ددې جملې داکيدې سې چې په دې کې دالله ﷻ دخپل بنده سره ډېر زيات نژدې والی بښوول سوې دی، لکه په بل آيت کې، ﴿لَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾، دالله ﷻ انسان ته ترمرۍ درګونو هم دزيات نژدې والی دی.

مطلب داچې دانسان زړه هروخت دالله ﷻ په خاص تصرف کې دی، کله چې هغه ديوه بنده دبدو څخه محفوظ کول وغواړي نوددہ دزړه او دګناهونو په مينځ کې حائل سي اوکله چې دچا بدبختي په تقدير کې وي نودده دزړه او دنيکو کارونو په مينځ کې حائل سي، په دې وجه نبي کريم ﷺ به اکثره په خپلو دعاګانو کې دا دعا غوښتله، ﴿يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِيْ عَلٰى دِيْنِكَ﴾، يعنې اې دزړونو اړونکې زما زړه پرخپل دين ثابت اوقائم ولرې.

خلاصه ددې هم هغه ده چې دالله او درسول په احکامو منلوکې وخت مه اړوه او فرصت غنيمت وګڼه، فوراً يې کوه، معلومه نه ده چې بيا په زړه کې دنيکې جذبه او مينه باقي پاته کيږي او که نه.

وَاتَّقُوْا فِتْنَةً لَّا تُصِيْبَنَّ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْكُمْ خَاۤصَّةً ۚ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ

اوځان ساتی دهغه فساد څخه چې نه لوېږي په تاسې کې خاص په ظالمانو باندې اوپوه سې چې دالله

شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۵﴾ وَاذْكُرُوْۤا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيْلٌ مُّسْتَضْعَفُوْنَ

عذاب سخت دی . اوياد کړئ کوم وخت چې تاسې لږ واست کمزوري ګڼل کيداست

فِى الْاَرْضِ تَخَافُوْنَ اَنْ يَّتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰىكُمْ وَ

په مځکه کې بيريداست چې وبه تښتوی تاسې خلق بيا هغه تاسې ته

اَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۲۶﴾

ځاې درکې اوقوت يې درکې تاسې لره په خپل مدد سره او رزق يې درکې تاسې ته دپاکو شيانو چې تاسې شکر وباسې

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا

ای ایماندارو ! خیانت مه کوی دالله سره او درسول سره اوخیانت مه کوی

أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَ

په خپل مینځ کی په امانتونو کی اوتاسی پوهیږئ ۰ اوپوه سی چی بیشکه ستاسی مالونه

أَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

او اولاد په خرابی کی اچوونکی دی اودا چی دالله سره لوی نواب دی

لنډتفسير او (ځنګه چی په تاسی دخپلی اصلاح په باره کی طاعت واجب دی دغه شان داهم په واجب طاعت کی داخله ده چی په قدر دطاقت دنوروپه اصلاح کی په طريقه دامر بالمعروف اونهی عن المنكر (په لاسونو یاپه ژبه، پاته کول داختلاط یانفرت په زړه کی کمه چی آخری درجه ده) کوشش کوی کنه نوکه خلط ورسره ساتی نوددغو بدو عملونو وبال لکه ځنګه چی پردغو کوونکو باندی واقع کیږی داسی په یوڅه درجه کی به پردی خلط ساتونکو باندی هم ورسره واقع سی، کله چی دا خبره ده نو) تاسی دداسی وبال ځنځه خان ساتی کم چی خاص پرهغو خلګو باندی نه واقع کیږی کوم چی په تاسی کی دغه ګناهونه کوی (بلکه کوم خلګ چی دغه ګناهونه کیدل وینی اوڅه نه پروایی، هغوی به هم په دوی کی شریک وی اوددی ځخه محفوظ کیدل دادی چی خوش آمدید مه کوی) اوپه دی پوه سی چی الله ﷻ سخته سزا ورکوونکی دی (دده دسزا ځخه بیره کوی، خوش آمدید مه کوی) او (په دی غرض سره چی دنعمتونوپه یادولوسره دنعمت ورکوونکی داطاعت شوق پیداکیږی دخدای ﷻ نعمتونه اوخاص کړ داحالت یادکی کله چی تاسی (په یووخت کی یعنی دهجرت ځخه مخکی په شمیرکی هم) لږ واست (اودقوت په اعتبار سره هم) په مځکه (دمکی) کی کمزوری ګڼل کیداست (او ددیری کمزوری ځخه) په دی بیره کی واست چی تاسی (مخالف) خلګ ونه تښتوی نو (په داسی حالت کی) الله ﷻ تاسی ته (په مدینه کی په اطمینان سره) داوسیدو ځای درکی اوتاسی ته یی پخپل مدد سره قوت درکی (په سامان سره هم اودمردم شماری په زیاتولو سره هم چی په دی سره کموالی کمزوری اوبیره ټول ختم سول) او (یوازی دانه ده چی ستاسی کمزوری اومصیبت یی لیری کی بلکه داعلی درجی خوشحالی یی هم درکړ چی پر دښمنانویی تاسی ته غلبه درکړه په ډیرو فتوحاتو سره) تاسی ته یی اعلی شیان درکړل چی (ددی نعمتونو) شکر وکی (اولوی شکر دادی چی اطاعت یی وکی) ای ایماندارو (مونږ دمخالفت او معصیت

خخه په دی وجه ممانعت کوو چی دالله او رسول پرتاسی باندی څه حقوق دی چی نفع یی تاسی ته راګرځی اوپه معصیت سره په دی حقونوکی خلل راځی، چی په دی سره په واقع کی ستاسی خپلی نفع ته نقصان رسیږی کله چی خبره داده نو، تاسی دالله ﷻ او درسول په حقونوکی خلل مه اچوی او (په اعتبار دانجام دی مضمون ته داسی ویل کیږی چی تاسی) په خپلو دحفاظت په جوګه شیانوکی (چی دغه ستاسی نفعی دی کمی چی پرعملونو باندی مرتب کیږی) خلل مه اچوی اوتاسی خو (ددی ضرر) پیژنی او (په اکثرو وختونوکی دمال او اولاد محبت په طاعت کی خلل کیږی، په دی وجه تاسی ته خبر درکړل کیږی چی) تاسی په دی خبره باندی پوه سی چی ستاسی مالونه اوستاسی اولاد دیو امتحان شی دی (چی وګورو چی څوك ددوی محبت ته ترجیح ورکوی اوڅوك دالله ﷻ محبت ته ترجیح ورکوی پس تاسی ددوی محبت ته ترجیح مه ورکوی)، او (که ددوی نفعوته ګوری نوتاسی) په دی خبره باندی هم پوه سی چی دالله ﷻ سره (دهغو خلګو دپاره کم چی دالله ﷻ محبت ته ترجیح ورکوی) دیر لوی اجر (موجود) دی (چی دهغوی په مخکی دافانی هیڅ هم نه دی)

معلومات اومسئلي: قرآن کریم دبدر دغزا څه تفصیلات او په دی کی پر مسلمانانو باندی دخپلو انعامونو تذکرکولو وروسته ددی خخه حاصلی سوی نتیجی اوددغو په مناسبت سره مسلمانانوته څه دپند اونصیحت ارشادات بیان کړیدی چی سلسله یی د: يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَجِيبُوا۟ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ خخه شروع سوي ده ، ددی سلسلی دا آیتونه دی کوم چی لوړ لیکل سوي دی .

ددی په اولنی آیت کی دداسی ګناه خخه دځان ساتلوپه خاص طورسره هدایت سوی دی دکوم چی سخت عذاب یوازی په ګناه کوونکو باندی نه راځی ، بلکه کومو خلګو چی ګناه نه وی کړی هغوی هم په کښی اخته کیږی.

هغه ګناه کمه یوه ده ؟ په دی کی دتفسیر دعالمانوخبری مختلفی دی څینی حضرات فرمایی چی دا ګناه امر بالمعروف او نهی عن المنکر یعنی خلګو ته دنیکو کارونو هدایت او دبدو کارونو خخه دمنع کولو جد اوجهد پریښودل دی .

حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمایی چی الله ﷻ مسلمانانوته ددی حکم کړي دی چی څه جرم اوګناه په خپل ماحول کی مه پریږدی، څکه چی که دوی داسی ونه کی یعنی جرم اوګناه وینی اوسره دقدرته یی نه منعه کوی نوالله ﷻ به پردی ټولوباندی خپل عام عذاب نازل کی چی نه به ګناهګار ورخخه خلاص سی اونه بی ګناه .

او دبی ګناه خخه مراد دلته هغه خلګ دی کوم چی په اصل ګناه کی د دوی سره شریك نه وی ، مګر دامر بالمعروف دپریښولو ګناهګار خو دوی هم دی په دی وجه دلته دا شبهه کول نه دی په کار چی دیوه دګناه عذاب په بل باندی اچول بی انصافی او دقرآن دفیصلی ، لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ خخه خلاف ده څکه چی دلته ګناهګار په خپل اصل ګناه کی اوبی ګناه دامر بالمعروف پریښولو په ګناه کی ونیول سو ، دیوه ګناه پربل باندی نه ده اچولی سی .

امام بغوی رحمه الله په شرح السنة او معالم کې په روايت د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه او عائشې صديقې رضي الله عنها دا روايت نقل کړې دی چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چې الله ﷻ د يو خاص جماعت د گناه عذاب پر عامو خلگو نه اچوی، ترڅو چې داسې صورت پيدا نه سی چې دوی په خپل ماحول کې گناه کيدل وينې او دوی ته دا قدرت هم وی چې دغه منع کولی سی او دوی باوجود دوی دغه منعه نه کې، نو دغه وخت دالله ﷻ عذاب دوی ټوله راگيروی، اوپه ترمذی او ابوداؤد او نورو کې په صحيح سند سره نقل دي چې حضرت ابوبکر رضي الله عنه په خپله يوه خطبه کې وفرمايل چې ما دنبی کريم ﷺ څخه اوريدلي دي چې ده ﷺ فرمايل، کله چې خلک يو ظالم وويني او د ظلم څخه دده لاس منع نه کې نو نږدې ده چې الله ﷻ په دې ټولو خپل عام عذاب را وليږی، په صحيح بخاری کې د حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه په روايت سره نقل دي چې نبی کريم ﷺ فرمايلي دي چې کم خلک دالله ﷻ د قانون ماتوونکی مجرمان دي او کوم خلک چې دوی وينې او خوش آمدې يې کوي يعنې سره دقدرته دوی د گناه څخه نه منع کوی، ددی دواړو طبقو مثال داسې دی لکه په بحری جهاز کې چې دوی طبقې وی او د لاندې طبقې والا لوړ راسی دخپل ضرورت دپاره اوبه اخلي او په دې باندې لوړې طبقې والا تکليف محسوس کې لاندې طبقې والا چې دا ووينې نو دا صورت اختيار کې چې دکښتی په لاندې حصه کې سوری وکې، اوبه حاصلې کې او دلوړې طبقې خلگ داووينی اومنع يې نه کې، نوښکاره خبره ده چې ټوله کښتی به داوبو څخه ډکه سی او چې لاندې طبقې والا غرقيږی نو دلوړې هغې هم نه سی ورڅخه محفوظ کيدی.

ددی روايتونو په بنا باندې ډيرو تفسير کوونکو حضراتو دا مقرره کړې ده چې په دې آيت کې دفتنی څخه مراد دا گناه ده يعنې امر بالمعروف اونهی عن المنکر پريښوول اوپه تفسير مظهری کې دي چې ددې گناه څخه مراد دجهاد پريښوولو گناه ده او خصوصاً هغه وخت کله چې دمؤمنانو امير دجهاد دعوت عامو مسلمانانو ته ورکې او داسلامی شعائرو حفاظت بغيرددې څخه نسی کيدی، ځکه چې دغه وخت دجهاد دپريښوولو وبال يوازې دجهاد پر پريښوودونکونه دی بلکه پرټولو مسلمانانو راځي دکفارو دغلبې په سبب ښځې، کوچنيان، بوډاگان اوډير بې گناه مسلمانان قتل او لوټ کيږی، بدنونه اومالونه يې په خطره کې سی په دې صورت کې دعذاب څخه مراد ددنيا مصيبتونه او تکليفونه دي.

اوقرينه ددې تفسير دا ده چې په تيرو آيتونو کې هم پرجهاد پريښوودونکو باندې ملامتيا ويل سوې ده، وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ، او: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ: اونور تير آيتونه په دې بيان کې راغلې دي، او داُحد په غزا کې کله چې ديو څو مسلمانانو څخه خطا وسوه چې دکنډز حفاظت يې پريښووی اولاندې راغلل، نو د دوی دمصيبت وبال يوازې په غلطی کوونکو نه بلکه پرټول لښکر داسلام باندې پريوتی، ترڅو چې په خپله په نبی کريم ﷺ هم زخم راغی.

په دوهم آیت کی دالله ﷻ داطاعت دآسانولو اوترغیب ورکولو دپاره مسلمانانو ته ددوی دتیری بدحالی کمزوری اوبیا پردی باندی دخپل فضل اوانعام په سبب دحالاتو بدلولو اودوی ته دقوت اوطاقت اواطمینان ورکولو ذکردی ارشاد فرمایی.

وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى ٱلْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ ٱلنَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ .

یعنی ای مسلمانانو خپل هغه حال یادکی کوم چی مخکی دهجرت څخه په مکه معظمه کی وو، چی په شمیرکی هم کم واست اوپه قوت کی هم، هروخت درسره دابیره وه چی خلگ یعنی دښمنان به تاسی په پنجو کی وتښتوی، الله ﷻ درله په مدینه منوره کی ځای درکی دیرښه، اوستاسی تائید اومدد یی وکي اوپر دښمنانو فتح اوعظیم مالونه اونعمتونه یی درکړل، دآیت په آخر کی فرمایی ، لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ یعنی ستاسی دحالاتو بدلولو او دالهی انعاماتو مقصد دادی چی تاسی شکر گزار بندگان جوړ سی، اودا خو ښکاره خبره ده چی شکر گزاری دهغه دحکمونو په منلو کی ده.

په دریم آیت کی مسلمانانو ته دا حکم ورکول سوي دی چی دالله ﷻ په حقونو کی یاپه خپل مینځ کی دبندگانو په حقونو کی خیانت مه کوی چی حق نه ادا کوی یا په کښنی کوتاهی کوی ، دآیت په آخرکی یی وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ وفرمایل اودایی وښوول چی تاسی دخیانت بدوالی اووبال پیژنی اوبیایی هم کوی نودا هوښیارتوب نه دی او کله چی دالله ﷻ او دبندگانو دحقونو دادا کولو څخه دغفلت او کوتاهی سبب په عام طورسره دانسان مال اواولاد وی په دی وجه پردی دخبردارکولو دپاره فرمایی ، وَاعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ : یعنی داخبره ومنی چی ستاسی مال او اولاد ستاسی دپاره فتنه ده.

دفتنی معنٰی امتحان هم راځی اوعذاب هم او داسی شیانو ته هم فتنه ویل کیږی کوم چی دعذاب سبب جوړ سی دقرآن کریم په مختلفو آیتونو کی ددی درو وارو معناوو دپاره لفظ دفتنی استعمال سوي دی ، دلته ددرو وارو معناوو گنجائش سته، خینی وخت مال او اولاد په خپله دانسان دپاره په دنیاکی هم وبالِ جان جوړسی او ددوی په سبب سره په غفلت اوگناه کی اخته سی او دعذاب سبب جوړیدل خو یی بالکل ښکاره خبره ده اول داچی دمال او اولاد په ذریعه ستاسی امتحان اخیستل مقصود دی چی داشیان زمونږ انعامات دی تاسی دانعام په اخیستو شکر گزار اوطاعت گزاره جوړیږی اوکه ناشکره اونا فرمانه، دوهمه اودریمه معنٰی داهم کیدی سی چی که دمال او اولاد په محبت کی اخته سواست اوالله ﷻ مو ناراضه کی نودا مال او اولاد به ستاسی دپاره عذاب جوړسی، خینی وخت په دنیاکی داشیان انسان په سخت مصیبت کی اخته کوی اوپه دنیاکی مال او اولاد دی عذاب گنی اوکه داسی ونه سی نودا خو لازمی خبره ده چی په دنیاکی یی کم مال دالله ﷻ دحکم څخه خلاف گټلی یاخرڅ کری وی، دغه مال خوبه په آخرت کی دده دپاره ماران لړمان اوپه اور کی دداغو ورکولو ذریعه جوړیږی، لکه چی په قرآن کریم کی په ډیرو آیتونوکی او حدیث په بی شمیره روایتونو کی ددی وضاحتونه موجود دی،

او دریمه معنی دا چی داشیان تول به دعذاب سبب جوړ سی، داخو ظاهره ده چی کله داشیان دالله ﷻ دغفلت او دده دحکمونو څخه دخلاف ورزی سبب جوړسی ، نو دعذاب سبب سول
دآیت په آخر کی فرمایی ، وَاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗۤ اَجْرٌ عَظِیْمٌ یعنی په دی هم پوه سی چی کوم سړی دالله ﷻ او درسول ﷺ داحکامو په پوره کولو کی دمال او اولاد دمحبت څخه مغلوب نه وی ، دهغه دپاره دالله ﷻ سره ډیر لوی اجر دی
ددی آیت مضمون خو دټولو مسلمانانو دپاره عام اوشامل دی ، مگر ددی دنزول واقعه داکثرو تفسیر لیکونکو په نزد دحضرت ابولبابه رضی الله عنه قصه ده کمه چی دبنی قریظه وو په غزا کی پېښه سوه چی نبی کریم ﷺ او اصحابو کرامو رضی الله عنهم دبنی قریظه وو دقلعه یو ویشت ۲۱ ورځی محاصره جاری وساتله نو په دی باندی دوی تنگ سول او دوطن پرېښوولو اوشام ته دتلو درخواست یی وکی، خو حضور ﷺ د دوی دشرارتونو په وجه باندی داقبول نه کی، بلکه دا ارشاد یی وفرمایی چی دصلح صرف یو صورت دی چی سعدبن معاذ رضی الله عنه ستاسی په باره کی څه فیصله وکی په هغه باندی راضی سی دوی درخواست وکی چی دسعدبن معاذ رضی الله عنه پرځای دی ابو لبابه رضی الله عنه ته داکار وسپارل سی ځکه چی دابولبابه رضی الله عنه اهل اوعیال اوجایداد په بنی قریظه وو کی وو، د دوی دا خیال وو چی دی به زمونږ په باره کی رعایت وکی ، حضور ﷺ د دوی په درخواست باندی ابولبابه رضی الله عنه ولیږی ، دبنی قریظه وو ټولی ښځی اوسړی پرده چاپیره سول اوپه ژړا سول اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چی که مونږ دنبی کریم ﷺ په حکم راکښته سو آیا دوی به زمونږ په معامله کی څه نرمی وکی؟ ابولبابه رضی الله عنه ته معلومه وه چی ددوی په معامله کی دنرمی رایه نسته نودی څه ددی خلگو په ژړا اوفریاد اوڅه دخپل اهل اوعیال په محبت سره متاثره سو اوخپل لاس یی دتوری په شان په غاړی باندی راکش کی اوپه اشاره یی دوی ته وښووله چی تول به حلال کی گواکی په دی شان سره یی دنبی کریم ﷺ راز په داگه کی .
دمال او اولاد په محبت کی خو یی داکار وکی مگر فوراً پوه سو چی دنبی کریم ﷺ سره می خیانت وکی، کله چی دهغه ځای څخه واپس سو نو دومره ستومانه سوچی دحضور ﷺ په خدمت کی دحاضریدو په ځای سیده مسجد ته ورسیدی او دمسجد په یوی ستنی پوری یی ځان وتړی اوقسم یی واخیستی چی ترڅو پوری زما توبه قبوله نسی هم دغسی به تړلی یم برابره خبره که په دی حالت کی می مرگ هم راسی نواووه ورځی دغه ډول تړلی ولاړ وو ، ښځی اوکوچنیانوبه یی ساتنه کوله دانسانی ضرورت اودلمانځه په وخت کی به یی خلاص کی اوبیابه یی وتړی خوراك اوڅیښاك به یی نه کوی تردی چی بی هوښی راتلل په ورباندی شروع سوه .
نبی کریم ﷺ ته چی کله په اول وار ددی اطلاع حاصله سوه نو ویی فرمایل چی که دی اول زما خوانه راغلی وای نوما به ورلره استغفار کړی وای اوتوبه به یی قبوله سوی وای اوس چی هغه داکار وکی نو دتوبی دقبلیدو ترنازلیدو پوری به اوس انتظار کول وی ، دا ډول اووه ورځی ورروسته دشپی په آخره کی دا آیتونه دتوبی دقبلیدو نازل سول، ځینو حضراتو ورته خوشخبری ورسوله او دده خلاصول یی غوښتل

خوده وویل چی ترڅو پوری په خپله نبی کریم ﷺ ما خلاص نه کی زه خلاصول نه خوښوم. لکه چی کله
دسهار لمانځه ته حضور ﷺ تشریف راوړی نوپه خپلو مبارکو لاسونو یی خلاص کی، په ذکر سوی آیت
کی چی کم دخیانت کولو او دمال او داولاد دمحبت څخه دمغلوب کیدو ممانعت راغلی دی. ددی اصل
سبب دا واقعه ده والله تعالی اعلم

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ

ای ایماندارو ! که تاسی بیریږی دالله څخه نو وبه کړی په تاسی کی فیصله اولیری به کړی

سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۲۹﴾ وَإِذْ

ستاسی څخه ستاسی گناهونه اوتاسی به وبخښی او دالله فضل لوی دی ، او کله

يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ

چی فریب کوی کافرانو چی تا قیدی کی یا قتل کړی تا او یا وباسی تا

وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿۳۰﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ

او دوی هم تدبیر کوی اوالله هم تدبیر کوی او دالله تدبیر دټولو څخه ښه دی ، اوکله چی وویل سی

عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا

په دوی زمونږ آیتونه نو وایی مونږ واوریدل که مونږ وغواړو مونږ به هم ووایو داسی

إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿۳۱﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ

دا خو نه دی مگر حالات دپخوانیو خلقو دی ، او کله چی دوی وویل چی یا الله که دا

هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ

دین حق دی ستا دطرف څخه نو ووروه په مونږ کاڼی دآسمان څخه

أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۲﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ

یا راوله په مونږ یوعذاب دردناک ، اوالله هیڅکله نه عذابوی هغوی چی ته ﷺ

فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (۳۳)

په هغوی کی یی . او هیڅکله الله نه عذابوی هغوی ترڅو چی هغوی معافی غواړی

لنډتفسیر: (او) ای ایماندارو (دفرمان برداری نور برکتونه واوری هغه داچی) که تاسی دالله ﷻ څخه ویریږی (فرمان بردارسی) نوالله ﷻ به تاسی ته یوډفیصلی شی درکی (په دی هدایت اونور دزړه، په کوم سره چی په حق اوباطل کی علمی فیصله کیدی سی، اوغلبه پردښمن اونجات دآخرت په کوم سره چی په حق اوباطل کی عملی فیصله کیدی سی، تول راغلل) او ستاسی څخه به ستاسی گناه لیری کی او تاسی به وبخښی اوالله ﷻ لوی فضل والا دی (اوخدای خبرچی په خپل فضل سره به نورڅه اوڅه درکی کوم چی په قیاس اوگمان کی هم نه راځي) او (ای محمد ﷺ دمسلمانانوپه مخکی دپاره دانعام یادولو) هغه واقعه هم یاده کړه کله چی کافرانو خلگو ستاپه نسبت (ناکاره ناکاره) تدبیرونه سوچ کول چی (آیا) تا قیدکی یاتا قتل کی یاتا دوطن څخه وباسی، اودوی خوخپل تدبیرونه کول اوالله خپل تدبیر (ددوی دتدبیرونو ددفع کولو دپاره) کوی او ترټولو زیات محکم تدبیر کوونکی الله ﷻ دی (چی دهغه په مخکی د دوی ټول تدبیرونه بی کاره ثابت سوه اوته بالکل محفوظ پاته سوی اوصحیح سالم مدینی ته ورسیدی، کله چی ستاپه دی ډول سره محفوظ کیدل دمومنانوپه حق کی دنیک بختی دبی انتهایی دروازو خلاصولو کیلی ده په دی وجه ددی واقعی ذکر کولو حکم یی وفرمایی) او (ددی کفارو داحالت دی چی) کله دوی ته زمونږ آیتونه ویل کیږی نووایی چی مونږ اوریدل (ولیدل، داخوڅه معجزه نه ده څکه چی) که مونږ اراده وکو نوددی په شان به مونږهم ووایو (پس) دا (قرآن کریم) خو (دالله ﷻ کلام اومعجزه اونور) هیڅ نه دی یوازی بی سنده خبری دی چی دتیرو خلگو څخه راروانی دی (چی تیرو امتونوهم دادعوه دتوحید او پیغمبر راتلو اونور کړیدی، دهغوی هغه مضمونونه نه نقل کوی) او (تردی زیات ددی ذکر قابل هغه حالت دی) کله چی دی خلگو (په خپل دی جهل مرکب کی دزیات سخت والی اوکلکوالی ظاهرولوپه خاطر داهم) وویل چی یا الله! که داقرآن واقعی ستا دطرف څخه وی نوپر مونږ باندی (ددی دنه منلوپه وجه سره) دآسمان څخه کانی را واوروه یا پرمونږ یو (بل) دردناك عذاب واقع کړه (چی خارق العادة دکانو باران په شان وی اوکله چی داسی عذاب واقع نسو نوپه خپل حقوالی نازکوی) او (داسی نه گنی چی سره ددی دروغ کولو بیاهم عذاب دڅه خاصو ذکر سوو موانعو په وجه نه نازلیږی ددغو موانعو بیان دادی چی) الله ﷻ داسی نه کوی چی په دوی کی ته موجود یی اودوی ته (داسی) عذاب نه ورکی او (دارنگه) الله ﷻ دوی ته (داسی) عذاب نه ورکوی په کم حالت کی چی دوی استغفار هم کوی (که څه هم دغه په آخرت کی په وجه دنیستوالی دایمان به نفعه نه ورکوی، لیکن بیاهم نیك عمل دی، په دنیاکی خوکفاروته نفع ورکولی سی، مطلب دادی چی ددی خارق العادة عذابونو څخه دوه کارونه مانع دی یو

دنبي كريم ﷺ په مكه كې ياپه دنياكي تشريف درلودل اودوهم ددې خلكو ټېچل طواف اونوركې غفرانك ويل، كم چې وروسته ترهجرت او ورروسته تروفات هم باقي دی، اويومانع په احاديثوكي دی چې دحضور ﷺ په امت كې دچا امتي كيدل په دنياكې دامانع سره دچا داستغفارنه كولوهم باقي دی.
پس داكارونه في نفسه مانع سوه، كه څه هم كله كله سره ددی مانعه هم څه عذاب خارق دځه عارضي مصلحت په وجه واقع سي، لكه په مخكه كې ننوتل ياصورت بدليدل (يعني قذف اومسخ) اونور چې قيامت ته نژدي بي واقع كيدل په حديثوكي ذكر دي.

معلومات اومسئلي: په تير آيت كي ددي ذكر وو چې دانسان دپاره مال او اولاد يوه فتنه يعني دآزمائش شي دي ځكه چې ددي شيانو په محبت كي په اخته كيدو سره انسان په عام طور سره دخداي ﷻ اوآخرت څخه غافله كيږي، حال دادي چې ددي عظيم نعمت تقاضا دا وه چې دي دالله ﷻ داحسان په وجه دهغه طرف ته زيات را وګرځي، دذكر سوو آيتونوپه اولني آيت كي ددغه مضمون تكمله ده، په دي كي فرمايي چې كم سړی عقل پرطبيعت باندي غالب ولري اوپه دي آزمائش كي ثابت قدم پاته سي، اودالله ﷻ فرمان برداري اومحبت پرتولو شيانو باندي مخكي كي، كوم ته چې دقرآن اوشريعت په اصطلاح كي تقوىٰ وايي نوده ته ددي په صله كي دري شيان وركول كيدی سي، فرقان، دګناهونو كفاره، مغفرت، فرقان اوفرق دوارو مصدرونه په يوه معنىٰ دي، په محاوراتوكي فرقان هغه شي ته ويل كيږي، كوم چې په دوو شيانوكي واضح فرق اوجدايي راولي په دي وجه فيصلي ته فرقان وايي ځكه چې داپه حق اوناحق كي فرق ښكاره كوي دالله ﷻ مددته هم فرقان ويل كيږي، ځكه چې ددي په ذريعه دحق خاوندانو ته فتح اوددوی مخالف ته شكست وركول كيږي او دحق اوباطل فرق واضح سي، په قرآن كريم ددي معنىٰ دپاره دبدر غزا ته يوم الفرقان ويل سوي دي.
په دي آيت كي دتقوىٰ اختيارونكو ته، دفرقان وركولو داكثرو تفسير ليكونكو اصحابو ﷺ په نزد دا مطلب دي چې دالله ﷻ نصرت او امداد او حفاظت د دوی سره وي ، هيڅ دښمن دوی ته ضرر نه سی رسولی او په ټولو مقصدونو كي كاميابي د دوی ملګري وي.

هر كه ترسيد از حق وتقوىٰ ګزيد — ترسد از وی جن وانس وهر كه ديد

خوك چې خداى څخه وبيريږي اوتقوىٰ اختياركى دده څخه بيا بيريان انسان اوهر خوك چې يې وينی ټول ورڅخه بيريږي.

په تفسير مهائمي كي دي چې په دي كي ددي خبري طرف ته اشاره ده چې په تيره واقعه كي چې دحضرت ابولبابه ﷺ څخه داخپل اهل اوعيال دحفاظت په خاطر كمه خطا سوي وه، هغه په دي وجه هم خطاوه، چې داهل اوعيال دحفاظت هم صحيح لار داوه، چې دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ مكمل اطاعت يې اختيار كړي وي ، نوټول مال او اولاد به يې دالله ﷻ په حفاظت كي راغلي واي.

اوخپنی تفسیر لیکونکی فرمایی چی دفرقان څخه مراد په دی آیت کی هغه عقل او پوه ده دکم په ذریعه **چی دحق اوباطل** کړه او کوټه فرق آسان سی نومعنی داسوه چی تقویٰ اختیاروونکو ته الله ﷻ داسی پوه **اوعقل ورکی** چی ده ته په ښه اوبد کی فیصله کول اسان سی، دوهم شی کوم چی دتقویٰ په صله کی **ورکول کیږی** د، ګناهونو کفاره ده یعنی کمی خطاګانی چی دده څخه سوی وی، په دنیا کی دهغو کفاره **اوبدل** ورکرخول سی، یعنی ده ته دداسی نیکو عملونو توفیق ورکول سی کوم چی دده پرتولو خطاګانو باندی غالب سی

دریم شی کوم چی دتقویٰ په صله کی حاصلیږی هغه دآخرت مغفرت اودتولو ګناهونوخطاګانومعافی ده دآیت په آخرکی ارشاد فرمایی ، وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ یعنی الله ﷻ دلوی فضل او احسان مالك دی ، په دی کی پی دی طرف ته اشاره وکړه چی دعمل جزا خو دعمل په تول باندی وی ، دلته هم دتقویٰ چی دکومی نیکی جزا دری شیان ذکر دی ، دغه خو دجزا اوبدلی په طور دی، مګر الله ﷻ لوی فضل اواحسان والا دی ، دهغه عطاء اوبخشش په وزن اوپیمانی پوری ترلی نه دی ، او دهغه داحسان اوانعام هیڅوک اندازه نسی کولی، په دی وجه دتقویٰ اختیاروونکو دپاره په کار دی چی دالله ﷻ دفضل اوانعام ددی درو شیانو څخه علاوه نور هم دیر امیدونه ولری، په دوهم آیت کی دالله ﷻ دیوخاص انعام اواحسان ذکر دی کوم چی پرنبی کریم ﷺ اواصحابو کرامو رض بلکه په ټوله دنیا باندی سوي دی چی تر هجرت مخکی کله چی نبی کریم ﷺ دکفارو په ګیره کی وو اودغو دده ﷺ دقیدولو یاقتلولو مشوری کولی نو الله ﷻ ددوی ناپاکی ارادی په خاوروکی واچولی اونبی کریم ﷺ یی په خیر اوعافیت سره مدینی منوری ته ورسوی .

دکوم واقعه چی تفسیر ابن کثیر اومظهری په روایت دمحمدبن اسحاق اوامام احمد او ابن جریر او نورو داسی نقل کړي ده ، چی کله دمدینی منوری څخه دراتلونکو انصارو مسلمانان کیدل په مکه کی مشهور سوه نو دمکی دقریشو سره دافکر سو چی تر اوسه خودده معامله یوازی ترمکی پوری محدوده وه، چی دلته هر قسم طاقت زمونږ په لاس کی دی اواوس چی کله په مدینه منوره کی داسلام خپریدل شروع سوه اودیرو اصحابو کرامو : هجرت وکی مدینی ته ورسیدل نواوس ددوی یومرکز مدینه طیبه قائم سو، چی هلته ددوی هرقسم قوت زمونږ خلاف جمع کولی سی اوبیا پرمونږ حمله کولی سی اوددوی ته دا احساس هم وسو چی تراوسه پوری خو یوځو اصحابو کرامو : هجرت کړیدی اومدینی ته رسیدلی دی، اوس داهم قوی امکان دی چی محمد (ﷺ) هم هلته ولاړسی، په دی وجه دمکی سردارانو دمشوری دپاره په دار الندوة کی یوخاص مجلس راوغوښتی، دار الندوة دمسجد حرام سره متصل دقصی بن کلاب کور وو ، کوم چی دی خلګوپه قومی مسئلوکی دمشوری اومجلس کولو دپاره مخصوص کړی دد اودغه یی اوس داسلام په زمانه کی په مسجد حرام کی داخل کړي دی ، ویل کیږی چی موجوده باب الزیادات دغه ځای وو ، کم ته چی به یی دار الندوة ویل .

دعادت مطابق ددې مهمې مشورې دپاره دقريشو سردران په دار الندوة کې ج... سول چې په دوی کې
ابوجهل، نضربن حارث، عتبه، شيبه، اميه بن خلف، ابو سفيان او نور دقريشو تول ... رې سرې شامل
سول او دنبي کريم ﷺ او اسلام دزياتيدونکي قوت دمقابلې دپاره پرتدبيرونو غور وسو ...
اوس دمشورې مجلس شروع کيدی چې ابليس لعين ديو بودا عربی شيخ په صورت کې ... الندوة
دروازې ته راغلی او ودريدی، خلکو ورڅخه پوښتنه وکړه چې ته څوك يې ولې راغلی يې ؟ ده ... چې
زه دنجد اوسيدونکی يم، ماته معلومه سوه چې تاسې خلګ يوه مهمه مشوره کوئ، نو دقومي همد...
پرېنا زه هم حاضرسوی يم، چې ممکنه ده څه فائده منده مشوره زه هم درکړم ، چې دابې واوريدل نو د...
بې دننه راوغوښتی اومشوره شروع سوه نو دسهيلې دروايت مطابق ابو البختري ابن هشام دامشوره
پيش کړه چې دی يعنی نبی کريم ﷺ دې داوسپنې په زنځيرونو کې قيد سی او دکور دروازه دې وربسې
بنده سی اودی دې په کښې پاته سی تردې پورې چې معاذ الله دی په خپله په خپل مرګ ورسيږي، شيخ
نجدي ابليس لعين چې داواوريدل نوروی ويل چې دارايه صحيح نه ده، څکه چې که تاسې داسې وکړل نو
معامله به پټه پاته نه سی بلکه ددې خبره ترليرې ليرې پورې ورسيږي اوده داصحابواوملګروپرده
دځان قربانولو کارنامې خوستاسې په مخکې دی، ډيره ممکنه ده چې دغه خلګ جمع سي، پرتاسې
حمله وکی اوخپل قيدی ستاسې څخه آزادکی نولو وويل چې دشيخ نجدی خبره صحيح ده، ددې څخه
وروسته ابو الاسود دا رايه پيش کړه چې دی دې دمکې څخه وايستل سي دباندې دی ولاړسي چې څه
غواړي هغه دې کوي زمونږښاربه ددوی دفساد څخه په امن سی اومونږ به دجنګ جګړو څخه په امان سو
شيخ نجدي چې دا واوريدل نو ويې ويل چې دارايه هم صحيح نه ده، آيا تاسې ته معلومه نه ده چې دی
خومره خوږ ژبی دی، خلګ چې دده خبرې اورې نوعاشقان کيږي باندې، که دی دغسې آزاد پرېښوول
سو نوډير ژر به خپل يو طاقتور جماعت جوړکي اوپر تاسې به حمله وکي شکست به درکي، اوس ابو
جهل وويل چې کم دکولو کاردی، هغه په تاسې کې دهيچاپه خيال کې رانغی، زماپه خيال کې يوه خبره
راغلې ده هغه داچې مونږ دعربو دټولو قبيلو څخه دهرې يوې قبيلې يويوسړی راواخلو اوهريوه ته يوه
ښه کار کوونکې توره ورکو اودا ټول خلګ په يوه وار پرده حمله وکي اوقتل يې کي، مونږبه په دې
طريقه سره دده دفساد څخه خلاص سو ، اوس پاته سوه دده دقبيلې بنو عبد مناف مطالبه چې دده دقتل
په سبب به پرمونږ نځ کوي، نوپه داسې صورت کې چې قتل يوه سړي نه وي کړی، بلکه دهرې قبيلې يوه
يوه سړي کړی وي نو دقصاص يعنی دنفس په بدله دنفس مطالبه خوباقي نه پاته کيږي، يوازې دخون
قيمت يادديت دمال مطالبه به پاته سي هغه به مونږ دټولو قبيلو څخه جمع کو اودوی ته به يې ورکو اودده
څخه به بې فکره سو .

شيخ نجدي ابليس لعين چې دا واوريدل نو ويې ويل چې بس رايه هم دا ده او ددې څخه ماسوا بل شی
کار کوونکی نسته، ټول مجلس دارايه قبوله کړه اوپه دې نن شپه يې دخپلې دې ناپاکې ارادې پوره

کولو تیاری وکړه ز
مګر دپیغمبرانو ...بی طاقت دی جاهلانو ته څه معلوم وو، بل طرف ته جبرئیل امین ﷺ ددی مشوری دټول حال خ... ...بی کریم ﷺ خبرکی اودا تدبیر یی ورته وښووی چی نن به ته پرخپله بستره آرام نه فرمایی اواوس ا... ﷺ تاته دمکی څخه دهجرت کولو اجازت فرمایلی دی.

بلی ... نه دمشوری مطابق سم دماښامه دقریشو ځوانانو دنبی کریم ﷺ په کور محاصره واچوله. نبی کریم ﷺ چی داولیدل نوحضرت علی مرتضیٰ ؓ ته یی حکم وکی چی نن شپه دی دنبی کریم ﷺ پر بستره رام وفرمایی او دا خوشخبری یی ورلره ورکړه چی په دی که څه هم ستا دنفس خطره ده، مګر دښمن به تا هیڅ نه سی کولی، حضرت علی ؓ ددی کار دپاره خپل ځان پیش کی او دده پربستره باندی پریوتی، مګر اوس مشکل دا وو چی نبی کریم ﷺ به ددی محاصری څخه څنګه وزی، دامشکل الله ﷻ دیوی معجزې په ذریعه حل کی هغه داسی چی نبی کریم ﷺ دالله ﷻ په حکم په یوه موټ کی خاوری را واخیستی دباندی یی تشریف راوړی، اومحاصری اچوونکو چی دده ﷺ په باره کی څه خبری کولی دهغه جواب یی ورکی، مګر الله ﷻ د دوی نظرونه اوفکرونه ددوی دطرف څخه واړول چی هیڅوا هم دی ﷺ ونه لیدی اوحال داوو چی ده ﷺ دهر یوه پرسر خاوری اچولی اوتلی، دده ترتشریف وړلو وروسته یوه دلاری تلونکی ددی خلګو څخه پوښتنه وکړه، چی دلته څشی ته ولاړ یاست، نودوی وویل چی دمحمد ﷺ په انتظار کی، هغه ورته وویل چی داتاسی په څه خیال کی یاست هغه خوددی ځای څخه وتلی اوتللی دی اوستاسی دهریو پرسر یی خاوری اچولی دی، دی خلګو چی پر خپلو خپلو سرونو لاسونه کښیښوول نومعلومه سوه ورته چی دهریو پرسر خاوری پرتی دی.

حضرت علی ؓ دده پربستره پروت وو، خودی خلګو وپیژندی چی دامحمد ﷺ نه دی په دی وجه یی دده دقتل اراده ونه کړه ترسهاره پوری دمحاصری اچولو څخه وروسته ذاخلګ ناکامه اونا مراده واپس سول دا شپه اوپه دی کی دنبی کریم ﷺ دپاره خپل ځان په خطره کی اچول دحضرت علی مرتضیٰ ؓ دخاصو فضیلتونو څخه دی.

دقریشو سردارانو چی کومی دری رایی دنبی کریم ﷺ متعلق پیش کړی وی دا دری سره قرآن کریم په دی آیت کی ذکر کړي دی.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ : یعنی هغه وخت دیادولو قابل دی کله چی کافرانو ستا خلاف تدبیرونه کول چی قید کی تا یاقتل کی تا یادی دښار څخه وباسی، مګر الله ﷻ د دوی ټول تدبیرونه خاوری کړل، په دی وجه دآیت په آخرکی فرمایی، وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ یعنی الله ﷻ ښه تدبیر کوونکی دی، کوم چی پرټولو تدبیرونو غالب راځی، لکه چی په دی واقعه کی ولیدل سول.

دلفظ د، مکر معنی دعربی لغت په اعتبار سره دا ده چی په حیله اوتدبیر سره خپل مقابل دښمن دهغه دارادی څخه منع کی، بیاکه داکارپه یونیک مقصد سره وسی نو دا مکرِ محمود اوښه دی اوکه په بد

مقصد سره وسی نومذموم اوناکاره دی، په دی وجه دالفظ دانسان دپاره هم وی [redacted] ی او دالله ﷻ دپاره هم، مگر دالله ﷻ دپاره یوازی په داسی ماحول کی دا استعمالیږی کوم خای چی په [redacted] کی دمخکی او ورستنه بیان په ذریعه دمذموم مکر شبه نه وی (مظهری) (لکه دلته چی دی)

دلته دا خبره دنظر کولو قابله ده چی دآیت په آخرکی کوم الفاظ ارشاد سوي دی هغه په [redacted] مضارع دی، کوم چی په حال موجوده اوراتلونکی دواړو زمانو دلالت کوی ارشاد فرمایی ، ﴿وَيَمْكُرُونَ [redacted] اللهُ﴾ یعنی دغه خلګ ایماندارو ته دضررر سولو تدبیرونه کوی اوالله ﷻ د دوی دناکامه کولو تدبی [redacted] کوی په دی کی اشاره ده چی داکار دکفارو دهمیشه په مخه دکولو شعاردی چی مسلمانانو ته به ضررونه رسوی دغه ډول دالله ﷻ نصرت او امداد هم همیشه دربنتینو مسلمانانو خخه د دوی تدبیرونه دفعه کوی.

په یو دیرشم او دوه دیرشم آیتونوکی ددغه دار الندوة دیوه شریك نضر بن حارث دغه عبثی خبری اوپه دری دیرشم آیت کی یی جواب ذکردی، نضربن حارث تجارت کسبه سړی وو، دمختلفو ملکونوپه سفرونوکی یی دیهودو اونصاراوو کتابونه او ددوی عبادتونه بار بار لیدلی وه، په دی وجه کله چی ده په قرآن کریم کی دتیرو امتونو حالات واوریدل نوویی ویل ، ﴿قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ : یعنی دا خبری خو مونږ او ریدلی دی که مونږ وغواړو نو هم داسی ویلی سو دا خو دمخکنیو خلګو قصی دی ، اوکله چی خینو اصحابو ﷺ دی لا جوابه کړی چی که ته داسی کلام ویل سی نوبیا ولی یی نه وایی؟ کله چی قرآن کریم دحق اوباطل فیصله پردی مقرره کړی ده اوټولی دنیاته یی چیلنج ورکړی دی چی که خلاف کوونکی ربنتینی وی نودقرآن کریم دیوکوچنی غوندی سورة مثال دی پیش کی اوپه خلاف کی دخان اومال او اولاد قربانی کوونکو ټولوپه جمعه هم دیو کوچنی سورة مقابله ونه سوه نو اوس داوینا چی که مونږ وغواړو نوهم داغسی کلام ویلی سو، یوه داسی خبره ده چی یو غیرتمند سړی یی نسی کولی، بیاکله چی نضربن حارث ته اصحابو کرامو ﷺ دقرآن حق والی بیان کی ، نوپه خپل مذهب باندی دپوخ والی بنوولو دپاره یی وویل ، ﴿اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ : یعنی ای الله ! که داقرآن ستا دطرف خخه حق وی نو پر مونږ کانی را واوروه یابل سخت عذاب نازل کړه .

قرآن کریم په خپله ددی جواب ورکی، اول یی ارشاد وفرمایه ، ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾ یعنی الله ﷻ داسی نه کوی چی ته په مکه کی یی اوپر دوی عذاب نازل کی، خکه چی اول خو دټولو انبیاوو ﷺ سره دالله ﷻ دستور دادی چی په کم کلی کی دوی موجود وی پردوی ترهغه وخته پوری عذاب نه نازلوی ترخو چی خپل پیغمبران دهغه خای خخه ونه باسی، لکه دحضرت هود، حضرت صالح اوحضرت لوط ﷺ په واقعاتوکی چی ولیدل سوه چی ترخو پوری دغه حضرات په کلی کی وه عذاب نه راتلی، کله چی دوی دهغه خای خخه وایستل سول، نوعذاب راغی، خصوصًا سید الانبیاء ته یی درحمة للعلمین لقب

درکړیدی [illegible] ی دی، نو دده په یوکلی کی موجود کیدل او عذاب پرهغوی راتلل دده دشان څخه خلاف [illegible] خلاصه دا سوه چی تاسی خو دقرآن او اسلام دمخالفت په وجه ددی مستحق یاست چی پر [illegible] ی واورول سی، مگر دنبی کریم ﷺ په مکه کی موجود والی ددی څخه مانع دی.

ابن [illegible] جریر فرمایی چی دآیت داحصه هغه وخت نازله سوه کله چی دی په مکه مکرمه کی موجود وو. بیا دمدینی منوری دهجرت څخه وروسته دآیت دوهمه حصه دانازله سوه: وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ یعنی الله ﷻ په دوی عذاب نه نازلوی ترڅوچی دوی استغفار کوی مراد ددی څخه دا دی چی ستا مدینی منوری ته ترتلو وروسته که څه هم دعام عذاب دامانع لیری سو چی ستا هلته موجود والی وو، مگر داوخت هم یومانع دعذاب موجود دی چی ډیر کمزوری مسلمانان کم چی هجرت یی نه سوای کولی په مکه کی پاته سوی وه او هغوی دالله ﷻ څخه استغفار غوښتی د دوی په خاطر په مکی والاوو باندی عذاب نازل نه سو.

بیاچی کله دی تولو حضراتو هم هجرت وکی او مدینی منوری ته ورسیدل نو دوروسته آیت داجمله نازله سوه. وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّوْنَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ یعنی دا څنگه کیدی سی چی الله ﷻ دوی ته عذاب ورنه کی، حال دادی چی دوی خلگ په مسجد حرام کی دعبادت څخه منع کوی؟

مطلب دا دی چی اوس دواړه مانعه ختم سوه، نه خونبی کریم ﷺ په مکه کی سته او نه استغفار کوونکی مسلمانان په مکه کی باقی دی نو اوس دعذاب راتلو څه بندیز باقی پاته نه سو، خاصکر ددوی دعذاب په مستحق کیدو کی په خپله داسلام دمخالفت څخه علاوه ددی جرم هم اضافه وسوه چی دوی په خپله خو دعبادت قابل نه وه او کوم مسلمانان چی دعبادت عمری او طواف دپاره مسجد حرام ته تلل غواړی هغوی منع کوی نو اوس ددوی مستحق کیدل دعذاب بالکل مکمل سوه، لکه چی دمکی دفتح په ذریعه په دوی عذاب نازل سو.

مسجد حرام ته داخلیدو دمنعه کولو واقعه دحدیبی په غزاکی پیښه سوی وه، کله چی نبی کریم ﷺ داصحابو ﷺ سره دعمری اراده کړی وه، تشریف یی یوړی او دمکی مشرکانو دوی مکی ته داخلیدو څخه منعه کړل او دوی او ټول صحابه کرام ﷺ یی په احرام خلاصولو او واپس کیدلو باندی مجبوره کړل، دا واقعه دسنه ۶ هجری ده، ددی څخه وروسته په سنه ۸ هجری کی دوه کاله وروسته مکه مکرمه فتحه سوه، دغه ووړ پردوی دمسلمانانو دلاسه دالله ﷻ عذاب نازل سو.

دابن جریر ددی تفسیر مدار پردی دی چی مانع دعذاب ددوی په مکه کی پاته کیدل مقرر سی او څینی حضرات فرمایی چی دنبی کریم ﷺ په دنیاکی موجود کیدل دعذاب څخه مانع دی، ترڅو چی دی په دنیا کی تشریف فرماوی دده په قوم باندی عذاب نسی راتلی او وجه ددی ظاهره ده چی دده حال دنورو پیغمبرانو په شان نه دی چی هغوی دخاصو خاصو مقامونو قبیلوته رالیږل سوی وه، کله چی به دهغه ځای څخه ووتل یوبل ځای او مقام ته به ولاړل نو پرهغه قوم به عذاب راتلی په خلاف دسردار دانبیاوو

ﷺ چی دده نبوت اورسالت دټول عالم دپاره اوتر قیامته پوری عام اوشامل دی تو له دنیا دده مقام دراليږلو اودائره درسالت ده ترخو پوری چی دی ددنیا په یوحصه کی موجود وی ددوی قوم عذاب نه سی راتلی، ددی تفسیر مطلب به داسی چی دمکی والاوو دکارونو تقاضا خو دا وه چی ... وی کانی واورول سی مگر دوه شیان ددی عذاب څخه مانع سوه یو دنبی کریم ﷺ په دنیاکی تشریف فرما کیدل، دوهم دمکی والاوو استغفار کول ځکه چی دی خلګوبه دشرك اوکفر باوجود په خپل طواف اونورو ... غُفرَانَكَ غُفرَانَكَ، ویل او دالله ﷻ څخه به یی مغفرت غوښتی، ددوی دا استغفار دکفر اوشرك سره که ... هم په آخرت کی نفع نه ورکوی، مگر په دنیاکی ددی دانفع دوی ته حاصله سوه چی په دنیاکی دعذاب څخه محفوظ سول الله ﷻ دچا عمل ضائع کوی نه کفار اومشرکان که یو نیك عمل کوی نوبدله دوی ته په دنیاکی ورکول کیږی

ددی څخه وروسته چی کوم دا ارشاد فرمایی چی داځنګه کیدی سی چی الله ﷻ دوی ته عذاب ورُنه کی حال دا دی چی دا خلګ مسلمانان دمسجدحرام څخه منع کوی (دعبادت څخه) ددی مطلب په دی صورت کی به داسی چی په دنیا کی په نه عذابیدو دی داخلګ نه مغروره کیږی اونه دی مطمئن کیږی چی ګوندی مونږ مجرمان نه یو یا پرمونږ به عذاب نه وی، که دعذاب څخه په دنیاکی محفوظ سوه نو دآخرت دعذاب څخه خو په هیڅ شان نه سی محفوظ کیدی، پردی تفسیر به په: مَا لَهُمْ اَلاَّ يُعَذِّبَهُمْ کی دعذاب څخه دآخرت عذاب مراد وی.

دذکر سوی آیت څخه څو فائدی حاصلی سوی اوله دا چی په کوم کلی کی خلګ استغفار کوی دالله ﷻ دستور دا دی چی په هغو عذاب نه نازلوی.

دوهم دا چی دنبی کریم ﷺ په موجودګی کی دده ﷺ په امت کی مسلمان وی اوکه کافر عذاب نه راځی اومراد ددی څخه عام عذاب دی چی ټول قوم په تباه کیږی، داسي عذاب به نه راځی لکه پرقوم دنوح ﷺ، قوم دلوط ﷺ، قوم دشعیب ﷺ اونورو چی راغلی وو، چی د دوی نوم اونشان په ورك سو پرلږو دیرو افرادو عذاب راتلل ددی سره منافی نه دی، لکه چی په خپله نبی کریم ﷺ ارشاد فرمایلی دی چی زما په امت کی به دخسف اومسخ عذاب راسی دخسف معنیٰ ده په مځکه کی ننوتل، او دمسخ معنیٰ ده صورت بدلیدل، بیزو یاخنزیر اونور جوړیدل، ددی څخه مراد دادی چی پرځینو ځینو افرادو دامت به داسی عذاب هم راځی.

دنبی کریم ﷺ په دنیاکی موجود کیدل ترقیامته پوری باقی دی ځکه چی دده ﷺ رسالت ترقیامته پوری دی، دوهم نبی کریم ﷺ داوخت هم ژوندی دی، که څه هم دغه ژوند صورت دمځکی ژوند څخه مختلف دی اودا بحث لغو او فضول دی، چی په دی دواړو ژوندونو کی فرق څه دی ځکه چی نه پردی باندی دامت څه دینی یادنیوی کار موقوف دی، اونه په خپله نبی کریم ﷺ اواصحابو ﷺ داسی فضول او بی ضرورته بحثونه غوره کړي دی، بلکه منع یی ورځخه فرمایلی ده.

لنده دا چې دنیې کې ﷺ په خپله روضه کې ژوند او دده ﷺ درسالت تر قیامته پورې قائم پاته کیدل ددې
دلیل دی چې ده ﷺ تر قیامته پورې په دنیاکې موجود دی، په دې وجه دا امت به تر قیامته پورې دعام
عذاب څخه به امن وي.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

د په دوی کې څه خبره ده چې الله به عذاب پر را نه ولي ، او دوی خومنع کوي د مسجد حرام څخه

وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۚ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ

او دوی دده اختیار مند نه دي دده اختیارمند خو هغه دي کوم چې پرهیزګار دي لیکن په دوی کې ډیرونه

لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۴﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً

ددې خبر نسته ، او د دوی لمونځ نه وو دکعبې سره مګر شپیلي وهل

وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿۳۵﴾ إِنَّ

اولاسونه توکول ، نو وڅکئ عذاب په بدله دخپل کفر کی ، بیشکه

الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ

کوم خلق چې کافران دي دوی خرڅ کوي خپل مالونه چې بند کړي دالله دلارې څخه،

فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ

نو اوس به نور خرڅ کوي بیا به آخروي دغه په دوی باندې افسوس او آخر به مغلوب سي .

وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿۳۶﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ

او کوم چې کافران دي دوی به دوږخ طرف ته را وشړل سي ، چې جلا کړي الله ﷻ ناپاک

مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ

د پاکو څخه او وګرځوي ناپاک په یو بل سربېره نو ډیری به کړي

جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُل

يوځاى بيا به وغورځوى دوى په دوږخ كى ، دغه خلق دى په نقصان كى ، ته ووايه

لِّلَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَنتَهُوا يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِن

كافرانو ته چى كه دوى منع سول نو معاف به سى دوى ته څه چى سوى دى او كه

يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

بيا دغه كار وكړى نو جوړه سوى ده لار دتيرو خلقو

لنډتفسير: او (ددى موانعو په سبب بالكل دعذاب نه نازليدو څخه دى نه مطمئن كيږى، ځكه لكه څنګه چى په ذكر سوو كارونو كى عذاب مانع دى، دغه ډول ددوى كارونه هم مقتضى دعذاب دى پس دمانع اثر دادى چى عذاب خارق به نه راځى، البته نفس عذاب به دمقتضى په وجه ظاهريږى چى دغيرِ خارق په شكل كى به وى، نو دمقتضى بيان فرمايى چى) ددوى څه حق دى چى دوى ته به الله ﷻ (بالكل معمولى سزا (هم) نه وركوى حال دادى چى (ددوى دغه حركتونه مقتضى دسزا دى مثلاً) دوى خلګ (نبى كريم ﷺ او مسلمانان) دمسجدِ حرام (ته دتللو څخه او په دى كى دلمونځ كولو او طواف كولو) څخه منع كوى (لكه په حديبيه كى چى يى حقيقةً منع كړل او دمكى دقيام په زمانه كى حكمًا چى دومره يى تنګ كړل چى هجرت ته تيار سول) حال دادى چى دغه خلګ ددى مسجد دمتولى (جوړيدو هم لائق) نه دى (اودعبادت كوونكو بندول خو لا پريږده چى ددوى دبندولو حق خو متولى ته هم نسته) ددى متوليان (جوړيدل) خو ماسوا دمتقيانو څخه (چى هغوى مومنان دى) بل هيڅوك هم نسته ليكن په دوى كى اكثره خلګ (دخپلى نالايقى) علم نه لرى (برابره خبره كه ګرسره يى علم نه وى ياوى خو عمل په ونه كى، نو دغه علم په شان دنه علم سو، غرض دا چى كم چى رښتينى لمونځ كوونكى وه هغوى خو يى دغه ډول منع كړل) او (په خپله يى دمسجد څنګه حق اداكى او په دى كى يى څنګه لمونځونه وكړل چى بيان يى دادى چى) ددوى لمونځ په خانه كعبه (مسجدِ حرام) كى يوازى داوو شپيلى وهل او لاسونه ټكول (يعنى پرځاى دلمانځه ددوى دانامعقول حركتونه وه) پس (ددى حركتونو په وجه به پردوى څه ناڅه عذاب كه څه هم معمولى او عادى وى نازل سى، دوى ته به وويل سى چى) اوس ددى عذاب خوند وڅكى دخپل كفر په سبب (دكم چى يو اثر هغه قول دى: لَوْ نَشَاءُ اويو اثريى هغه قول دى ، إِن كَانَ هَٰذَا الخ اويو اثريى هغه فعل دى ، يَصُدُّونَ الخ اويو اثريى هغه فعل دى مُكَاءً وَتَصْدِيَةً الخ لكه چى په ډيرو غزاګانو كى پردوى داسزا واقع سوه لكه چى ددى سورة په دوهمه ركوع كى هم دى ، ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ الخ بَعْدَ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا الخ تردى ځايه پورى خوددى خلګو دخبرو او دبدنى عملونو ذكر وو، مخ ته ددوى دمالى عملونو بيان دى چى) بيشكه دا

کافران خلګ خپل مالونه ددې دپاره خرخوي چې دالله ﷺ دلارې څخه (یعنې ددین څخه خلک منع کې (لکه چې دنبي کریم ﷺ دمقابلې اومخالفت دپاره په سامان جمع کولو کې بېکاره خېره ده چې کوم خرخ کېدې په دغه کې هم داغرض وو) نو داخلګ خوخپل مالونه (ددې غرض دپاره) خرخوي (مګر) بیا (چې په آخر کې (ناکامي نښاني ووینې) دغه مال به ددوي په حق کې دافسوس باعث سي (چې هسې مال خرخ سو او بیا (آخر) به مغلوبه سي (چې دمال ضائع کولو دافسوس سره به یې دابل افسوس دمغلوب کېدو جمع سي) او (داسزا اوافسوس اومغلوب کېدل خوددوي په دنیاکې دې باقي دآخرت سزاجلا ده دغه بیان دادې چې) کافران خلګ به ددوږخ طرف ته (دبیولو دپاره په قیامت کې) جمع سي چې الله ﷺ ناپاکه (خلګ) دپاکو (خلګو) څخه جلا کې (ځکه چې دوږخیان به ددوږخ طرف ته بوتلل سي نوچې جنتیان ددوي څخه جلا کړل سي) او (ددوي څخه به یې جلا کې) ناپاکه به دیوبل سره یوځای کې، یعنې تول به پیوست کې بیابه (یوځای) دوي تول جهنم ته واچوي خاص داسي خلګ په پوره تاوان کې دي (چې ددې څه انتها نسته. اې محمد ﷺ ته دې کافرانوته وواېه چې که داخلګ (دخپل کفر څخه) راوګرځي سي (او اسلام قبول کې) نوددوي تول ګناهونه کم چې (تراسلام) مخکې سویدي، تول به معاف سي (داحکم خو داسلام دحالت سو) اوکه په خپله دغه (دکفر) پرعادت پاته سوه نو (دوي ته واوروه چې) دتیرو کافرانوپه حق کې (زمونږ) قانون نافذ سوې دي (چې په دنیاکې هلاکت اوپه آخرت کې عذاب دي دغه به ستاسې دپاره وي، لکه چې په قتل سره هلاک هم سول اودغیر کفارو دعرب هلاکیدل ذمې کیدل هم دې تاسې پوه سې)

معلومات اومسئلې: په تیرو آیتونوکې دابنوول سوي وه چې دمکې مشرکان دخپل کفر او انکارپه وجه که څه هم ددې مستحق دي چې پردوي آسماني عذاب راسي، لیکن دنبي کریم ﷺ په مکه کې موجودوالي دعام عذاب راتلو څخه مانع دي او ترهجرت وروسته دهغو ضعیفانو مسلمانانوپه وجه سره داسې عذاب نه سې راتلې کم چې په مکه کې اوسي او استغفار کوي، په ذکر سوو آیتونوکې دابیان دي چې دنبي کریم ﷺ یاکمزورو مسلمانانوپه رعایت سره که په دنیاکې ددوي څخه عذاب منع سو نودا خلګ دي داسي نه ګڼي چې دوي دعذاب مستحق نه دي، بلکه ددوي دعذاب مستحق والې خوبنکاره دي او دکفر اوانکار څخه علاوه خو نورهم د دوي داسې جرمونه دي دکومو په وجه چې په دوي عذاب راتلل په کار دي، په دې دواړو آیتونوکې د دوي دري جرمونه شمار سوي دي.

اول داچې دا خلګ خو خپله په مسجدِ حرام کې دعبادت کولو قابل نه دي اوکوم مسلمانان چې هلته دعبادت لمونځ طواف اونورو دپاره ځي، دوي منع کوي، په دې کې دحُدیبیې واقعې ته اشاره ده کومه چې په سنه ۶ هجري کې نبي کریم ﷺ داصحابو ؓ سره دعمرې ادا کولو دپاره مکې مکرمې ته رسیدلې وه او دمکې مشرکانو دوي منع کړل اوپه واپس کېدو یې مجبوره کړل.

دوهم جرم دا فرمایي چې دا بې وقوفه داسې ګڼي اووایي چې مونږ دمسجدِ حرام متولیان یوچاته چې غواړو دراتلو اجازت به ورکړو اوچاته چې وغواړو نه به یې ورکړو، د دوي دا خیال د دوو غلط فهمیو

نتیجه وه اول دا چې خپل خانونه یې دمسجدِ حرام متولیان ګڼل ، حال دا دی چې یو کافر دمسجد متولی نه سی کیدی ، دوهم دا چې متولی ته داحق دی چې چاته وغواړي مسجد ته دراتلو څخه یې منع کی حال دادی چې مسجد دخدای کور دی ده ته دراتلو څخه دمنع کولو دهیچا حق نسته بغیر دداسی خاصو صورتونو څخه په کومو کی چې دمسجد بی حرمتی یانورو لمونځ کوونکوته دتکلیف بیره وی، لکه نبی کریم ﷺ فرمایي چې خپل مسجدونه وساتی دکوچنیانو بچیانو څخه دکومو څخه چې دپلیتی بیره وی او دپاګلانو څخه او دیوبل سره دجګړو څخه، دکوچنی بچیانو څخه هغه کوچنیان مراد دی چې دکومو څخه دپلیتی بیره وی او دپاګلانو څخه هم دپلیتی بیره ده اولمونځ کوونکو ته دآزار رسولوهم اوبه جنګ او جګړوکی دمسجد بی حرمتی هم ده اولمونځ کوونکو ته دآزار رسیدو بیره هم

ددی حدیث په وجه سره دمسجد متولی ته خودا حق ستهٔ چې داسی کوچنیان او پاګلان مسجد ته نه پریږدی او جنګ اوجګړې هم په جمات کی نه پریږدی لیکن بغیر دداسی صورتونو څخه یومسلمان دجمات څخه دمنع کولو حق هیچاته نسته نه دمسجد متولی ته اونه بل ته، دقرآن کریم په ذکر سوی آیت کی یې داولی خبری په بیانولو بس والی وکی چې داخلګ به دجمات متولیان څنګه ومنل سی، کله چې اصول دادی چې دجمات متولی یوازی متقی مسلمان کیدی سی ددی څخه معلومه سوه چې دجمات متولی مسلمان دیندار پرهیزګار پکاردی اوځینی تفسیر لیکونکی حضرات د اِنْ اَولِیَآءُهٗ ضمیر دالله ﷻ طرف ته راجع کوی او دا معنٰی لیکی چې دالله ﷻ ولیان یوازی متقیان پرهیزګاران خلګ کیدی سی .

ددی تفسیر مطابق دآیت څخه دانتیجه راووتله چې کوم خلق دشریعت اوسنت خلاف عمل کولو باوجود دولی الله کیدودعوٰی کوی هغه دروغ دی اوخوک چې داسی خلګ ولیُ الله ګڼی هغوی په دوکه کی دی دریم جرم ددی خلګو یې دا وښوری چې دکفر اوشرک ګندګی خو هسی هم په دوی وه، لیکن د دوی عملونه اوکارونه خو دعامی انسانی سطحی څخه هم لویدلی دی، څکه چې داخلګ خپل کم کارته چې لمونځ وایی هغه بغیر ددی څخه نورڅه نه دی چې په دی کی څه په خُلو شپیلی وهی اوڅه خو لاسونه ټکوی اودا خو ښکاره خبره ده چې په چاکی لږغوندی هم څه عقل اوپوهه وی نوداسی کارونه عبادت او لمونځ خوڅه کوی، صحیح انسانی کارهم نه ګڼی، په دی وجه دآیت په آخرکی ارشاد فرمایي ، فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ یعنی ستاسی دکفر اوجرمونو انجام دا دی چې اوس دالله ﷻ عذاب وڅکی ، دعذاب څخه دلته دآخرت عذاب هم مراد کیدی سی او ددنیا هم ، کوم چې په غزا دبدرکی دمسلمانانو دلاسه په دوی نازل سو .

ددی څخه وروسته په شپږ دیرشم آیت کی دمکی دکافرانو دیوی بلی واقعی بیان دی، په کومه کی چې دوی داسلام او مسلمانانو خلاف دقوت جمع کولو دپاره عظیم مال جمعه کی اوبیایی هغه دحق دین اومسلمانانو دختمولو دپاره خرڅ کی، مګر انجام یې داسو چې هغه مال هم دلاسه ولاړی او دمقصد حاصلولو په ځای په خپله خوار او ذلیل سول .

نعه ددي په روايت دمحمدبن اسحاق دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه دانقل ده چې دبدر په غزاکي
کست وهلي زخم خوړلي، پاته لږ ډير دمکې کافران کله چې هلته واپس مکې ته ورسيدل نو دکمو
لګو پلرونه اوزامن چې په دې جنګ کې مړه سوي وه، هغوي دتجارتي قافلې امير ابو سفيان ته راغلل
ويې ويل چې تاته معلومه ده چې داجنګ ستا دقافلې دحفاظت دپاره سويدی چې په نتيجه کې يې
دومره جانی اومالی نقصانونه وسوه نوته اوس ددغه تجارتي سامان څخه زمونږ مدد وکړه چې مونږ
سلمانانو څخه خپل بدل واخلو نوهغه منظوره کړه اوډير لوی رقم يې ورڅخه ورکی چې دوی دبدر
دل اخيستو دپاره دأحدٗ په غزاکی خرڅ کې او دهغه هم انجام دا سو چې دوی مغلوب سول او
کست خوړلو دغم سره يې دمال ضائع کيدو غم نور هم زيات سو .

آن کريم په دې آيت کې ددې واقعي پيښيدو څخه مخکې نبی کريم ﷺ ته ددې دانجام خبر ورکی،
شاد فرمايي ، کوم خلګ چې کافران دی خپل مالونه ددې کار دپاره خرڅ کول غواړي چې خلګ دالله
ځ ددين څخه منع کی، نو ددې انجام به داسې چې دوی به خپل مالونه هم خرڅ کی اوبيابه دمال په خرڅ
لو افسوس کوی اوانجام کار به دوی مغلوب سی، لکه چې دأحدپه غزاکې هم دغسې وسوه، چې جمع
ې مال يې هم خرڅ کی اومغلوب هم سول .

بغوی اونورو ځينو تفسير ليکونکو ددې آيت مضمون په خپله دبدر پرغزا باندی او ددې پر خرڅو
ندي حمل کړيدی چې په بدر کی دذرو ځوانانو کوم لښکر دمسلمانانو مقابلې ته تللی وو، ددوی
فوراك چښاك اونور ټول اخراجات دمکې دولسو سردارانو پرخپل ذمه باندې اخيستي وو، چې په
ې کی ابوجهل، عتبه، شيبه اونور شامل وه، ظاهره ده چې دذرو تنو دتلو راتلو خوراك چښاك
نورو اخراجاتو باندې ډير لوی رقم خرڅ کيږي، نودې خلګوته دخپل شکست سره پر خپل مل ضائع
يدو هم سخت افسوس وسو «مظهري»

يت په آخرکی دآخرت په اعتبار سره ددې خلګو دبد انجام بيان دی و وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ . يعنی
م خلګ چې کافران دی دوی به جهنم ته را ټول سی .

ذکر سوو آيتونوکی دحق دين څخه دمنع کولو دپاره دمال خرڅولو چې کم بد انجام ذکر سويدی، په
ه کې دنن هغه کفار هم داخل دی کوم چې خلګ داسلام څخه دمنعه کولو اودخپل باطل دين طرف ته
دعوت ورکولو باندې په لکونو روپې دشفاخانو، مدرسو، صدقو، اوخيراتونو په عنوان سره خرڅ
ي، دغه شان هغه ګمراه خلګ هم په دې کې داخل دی کوم چې داسلام په مجموعی عقيدو کی شبهې
رهمونه پيدا کوی اوددې خلاف خلګوته دعوت ورکوی اوخپل مالونه خرڅ کوی ليکن الله ﷻ دخپل
ن حفاظت کوی اوپه ډيرو موقعوکې داليدل سوي هم ده چې دغه خلګ سره ددې چې ډير مالونه
وی اوپه خپل مقصد کې کامياب نه سی .

په اووه ديرشم آيت کې دذکر سوو واقعو دغه نتيجو بيان دی چې خلاصه دا ده چې کفاروکوم خپل مالونه داسلام خلاف استعمال کړل اوبيادوی ته افسوس اوپښيماني وسوه، ددی فائده دا ده چې ، لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ يعني چې الله ﷻ په گنده شی اوپاك شی کی فرق ښکاره کی، لفظ دخبيث اوطيب دوه مقابل لفظونه دی، لفظ دخبيث ناپاك گنده اوحرام شی ته ويل کيږی، اوطيب ددی په مقابله کی پاك صاف اوحلال شی ته ويل کيږی، دلته ددی دواړو لفظونو څخه دکفارو مالونه خبيث او دمسلمانانو مالونه، طيبه هم مراد کيدی سی، په دی صورت کی مطلب دا دی چې کفارو کوم عظيم مال خرځ کی دغه مال خبيث اوناپاك وو، ددی بده نتيجه دا حاصله سوه چې مال هم ولاړی اوخانونه يې هم ولاړل، ددی په مقابله کی مسلمانانو ډير لږمال خرځ کی، مگر دغه مال پاك اوحلال وو ددی خرځ کوونکي کامياب سول اونور مال دغنيمت هم په لاس ورغلی ددی څخه وروسته ارشاد فرمايي ، وَيَجْعَلَ الْخَبِيْثَ بَعْضَهُ عَلٰى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيْعًا فَيَجْعَلَهُ فِيْ جَهَنَّمَ ۚ أُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ : يعني الله ﷻ جمع کوی يوخبيث دبل خبيث سره بيابه دغه ټول جمع کی په جهنم کی، داخلگ په تاوان کی لويدونکی دی، مطلب دا دی چې لکه څنگه چې په دنيا کی مقناطيس اوسپنه راکشوی، کهربا واښه راکاږی او دنوی سائنس په تجربو کی خو دټولی دنيا نظام ديوبل پرکشش باندی قائم دی، دغه ډول په عملونو او اخلاقو کی هم کشش دی، يوبد عمل بل بد عمل اويو ښه عمل بل ښه عمل راجلبوی، يوخبيث مال بل خبيث مال راجلبوی اوبيا داخبيث مال اثرهم خبيث پيدا کوی، ددی نتيجه داده چې الله ﷻ به په آخرت کی ټول خبيث مالونه په جهنم کی جمع کی اودا مال والا به په خساره کی لويږی، اوډيرو تفسير ليکونکو حضراتو دلته دخبيث اوطيب عامه معنی مراد کريده يعني پاك اوناپاك يعني په مومن اوکافر کی فرق وکی مومنان په جنت کی او کافران به ټول په دوزخ کی جمع کی .

په اته ديرشم آيت کی دکفارو دپاره بيا يو مرتبانه خطاب دی په کم کی چې ترغيب هم دی او ترهيب هم. ترغيب ددی دی چې که دوی دوغو ټولو بدو کارونو څخه اوس هم توبه وکی اوايمان راوړی نو تير گناهونه به يې معاف سی، اوترهيب داچې که دوی اوس هم واپس نه سی نوپوه سی چې ددوی دپاره الله ﷻ ته يونوی قانون جوړول نه پښيږی دتيری زمانی دکافرانو دپاره چې کوم قانون جاری سوی دی ، دغه به پردوی هم جاری وی، چې په دنياکی به هلاك اوبرباد سی اوپه آخرت کی به دعذاب مستحق سی .

وَقَاتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ كُلُّهٗ لِلّٰهِ ۚ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ

او جنگ کوی د دوی سره ترهغه وخته پوری چې پاته نه سی فساد او سی حکم ټول دالله ، بيا که دوی منع سول

اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ

نو الله د دوی کار وينی ، او که دوی ونه منله نو پوهه سی چې الله ﷻ

مَوْلٰىكُمْ ۭ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ ﴿۴۰﴾

ستاسي مدد گار دی ، څه ښه حمايت کوونکی دی او څه ښه مدد گار دی

تفسير او (بيا ددوی دکافر پاته کيدو په صورت کی ای مسلمانانو) تاسی ددوی (کافرانو دعربو) سره ترهغه وخته پوري جنګ کوی، چی په دوی کی دعقيدی فساد (يعنی شرك) پاته نه سی او (دالله) دين (خالص) دالله سی (اودچا ددين خالص دالله دپاره کيدل موقوف دی پرقبول داسلام، نوحاصل داسو چی شرك پاته کی، اسلام اختيارکی لنډه داچی که اسلام نه راوړی نو ددوی سره جنګ کوی ترڅو اسلام رانه وړی ځکه چی دعربو دکافرانو څخه جزيه نه اخستل کيږي) بياکه دوی (دکفر څخه) واپس سی نو (ددوی څخه ظاهری اسلام قبول کی، دزړه حال يی مه لټوی ځکه چی که دوی په زړه سره ايمان رانه وړی نو) الله ﷻ د دوی عملونه ښه وينی (هغه به ورسره په خپله پوره سی ستاسی يی په څه) اوکه چيری (داسلام څخه مخ اړول وکی نو (دالله ﷻ نوم اخلی د دوی دمقابلی څخه مه راګرځی او) يقين ساتی چی الله ﷻ (د دوی په مقابله کی) ستاسی ملګری دی هغه ډير ښه ملګری دی اوډير ښه مددګار دی (نو هغه به ستاسی ملګرتيا اومدد وکی)

معلومات اومسئلي: دا دسورة انفال يوکم څلويښتم آيت دی ، په دی کی دوه لفظونه دغور قابل دی، يولفظ د: فتنی بل د: دين دادواړه لفظونه دعربی لغت په اعتبار سره دځو معناوو دپاره استعماليږي، دتفسير دامامانو، اصحابو ﷺ اوتابعينو رحمهم الله څخه دلته دوی معناوی نقل دی يوه داچی د: فتنی څخه مراد کفر اوشرك او ددين څخه مراد دين اسلام واخيستل سی دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه داتفسير نقل دی ، پردی تفسير باندی دآيت معنٰی به داسی چی مسلمانانو دکفاروسره جنګ ترهغه وخته پوری جاری ساتل پکاردی ترڅوچی کفرختم نه سی ، ددی په ځای اسلام راسی داسلام څخه ماسوا بل دين اومذهب پاته نسی په دی صورت کی داحکم به يوازی داهل مکه وو اوعربو دپاره خاص وی، ځکه چی جزيرة العرب داسلام دپاره کوردی، په دی کی چی داسلام څخه ماسوا بل دين پاته سی نو داسلام دپاره خطره ده، باقی په نوره دنياکی نور دينونه اومذهبونه قائم پاته کيدی سی لکه چی دقرآن کريم نور آيتونه او دحديثو روايتونه پردی باندی شاهد دی.

اودوهم تفسيرکوم چی دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ اونورو څخه نقل دی هغه دا دی چی دفتنی څخه مراد دلته هغه آزار اوعذاب اومصيبت دی دکوم سلسله چی دمکی دکافرانو دطرف څخه پرمسلمانانو هميشه جاری پاته سويده، ترڅو چی دوی په مکه کی وه، نوهر وخت د دوی په آزار اومصيبت کی مبتتی وه ، بياچی يی مدينی طيبی ته هجرت وکی نوپه يوه يوه مسلمان پسی به پسی کيدل اوقتل اولوټ کول به يی، اوچی مدينی ته ورسيدل نوپر پوره مدينه باندی بياهم دحملوپه صورت کی د دوی

غیظ او غضب ظاهریدی

او ددی په مقابل کی ددین معنیٰ غلبه او قوت دی، په دی صورت کی تفسیر دآیت داسو چی مسلمانانو ته ترهغه دکفارو سره جنگ پکار دی ترڅو چی ددی ظلمونو څخه مسلمان محفوظ نه سی او دین داسلام غالب نه سی چی دمسلمانانو دحفاظت قابل سی، دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ دیوی واقعی څخه هم ددی تفسیر تائید کیږی، واقعه داده چی کله دمکی دامیر حضرت عبد الله بن زبیر ﷺ په مقابله کی حجاج بن یوسف فوج راوغورزوی او دواړه طرف ته دمسلمانانو توری دمسلمانانو په مقابله کی چلیدی نو دوه سړی عبدالله بن عمر ﷺ ته حاضر سوه او ویی ویل چی دا وخت مسلمانان په کوم مصیبت کی اخته دی ته یی وینی، حال دادی چی ته دعمر بن خطاب ﷺ زوی یی چی داسی فتنی په هیڅ حال هغه نه سی برداشت کولی څه سبب دی چی ته ددی فتنی ختمولو دپاره میدان ته نه راځی نوعبد الله بن عمر ﷺ وفرمایل چی سبب دادی چی الله ﷺ دیوه مسلمان وینه بیول حرامه کړي ده ، نو دوی دواړو عرض ورته وکی چی آیا ته دقرآن دا آیت نه وایی ، وَقٰتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ یعنی جنگ کوی تردی چی فتنه پاته نه سی، عبدالله بن عمر ﷺ وفرمایل چی بیشکه زه دا آیت وایم او په دی عمل هم کوم، مونږ ددی آیت مطابق دکفار سره جنگ جاری وساتی تردی چی فتنه ختمه سوه او داسلام غلبه وسوه او تاسی خلگ دا غواړی چی اوس مونږ دیو بل سره جنگ وکو فتنه بیا پیداکو او غلبه دغیر الله او دحق دین خلاف وسی مطلب دا وو چی دجهاد او قتال حکم دکافرانو په مقابله کی وو، هغه مونږ وکی او کوو یی تردی چی دغه فتنه ختمه سوه، دمسلمانانو خانه جنگی پردی قیاس کول صحیح نه دی بلکه دمسلمانانو دخانه جنگی په وخت کی خو دنبی کریم ﷺ هدایات دا دی چی په دی کی ناست تر ولاړ ښه دی

خلاصه ددی تفسیر دا ده چی پرمسلمانانو داسلام ددښمنانو خلاف جهاد او قتال ترهغه وخته پوری واجب دی ترڅو پوری چی پرمسلمانانو ددوی دظلمونو فتنه ختمه نه سی او اسلام ته پرټولو دینونو غلبه حاصله نه سی اودا صورت به یوازی قیامت ته نژدی وی ، په دی وجه دجهاد حکم ترقیامته پوری جاری اوباقی دی.

داسلام ددښمنانو خلاف دجهاد او قتال په نتیجه کی دوه صورتونه پیدا کیدی سی یودا چی دوی پرمسلمانانو دزور اوزیاتی څخه منع سی برابره خبره که داسی چی په اسلامی برادری کی شامل سی اومسلمانان سی یا داسی چی پرخپل مذهب دپاته کیدو سره پرمسلمانانو زور اوزیاتی بندکی اوډفرمانبرداری معاهده وکی.

دوهم دا چی دوی په دی دواړو صورتونوکی یوهم قبول نه کی اوپر مقابله قائم پاته سی، په راتلونکی آیت کی ددی دواړو صورتونو حکمونه ذکر دی ارشاد فرمایی ، فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ یعنی که گی راوگرځیدل نو الله ﷺ د دوی عملونه ښه وینی ، ددغو مطابق به ورسره معامله وفرمایی چی ددی حاصل دادی چی که دوی منع سول نو ددوی خلاف دی جهاد بند سی په دی صورت کی داخطره

مسلمانانوته کیدی سوه چی دا دکفارو دطرفه دصلح معاهده یا دمسلمانیدو اظهار دیره ممکنه ده چی محض جنگی چال وی یادوکه وی، په داسی صورت کی جنگ بندول دمسلمانانو دپاره مضر کیدی سی نوددی جواب یی په دی الفاظوکی ورکی چی مسلمانان خو دظاهری عملونو پابند دی دپټو رازونو عالم خو یوازی الله دی نوچی دوی داسلام اظهار وکی یادصلح وعده وکی نومسلمانان په دی مجبوره دی چی جهاد بندکی، پاته سوه داخبره چی دوی په خپله صلح یا ایمان کی رښتینی دی که دوکه ده ، دغه الله ﷻ

ښه وینی ، که دوی داسی وکی نو بل انتظام به یی وسی.

مسلمانانوته په دی خیالاتو اوخطراتو باندی دخپلو معاملو بنیاد نه دی ایښوول په کار، که دصلح یا داسلام داظهار څخه وروسته په دوی لاس لوړ سو نو جهاد کوونکی به مجرمان سی ، لکه چی دصحیح بخاری اومسلم په یوحدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی ماته ددی حکم سوی دی چی داسلام ددښمنانو سره جنګ کوم ، تردی چی دوی کلمه د: لَآ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ الله، قبوله کی اولمونځ قائم کی او زکوٰة ادا کی اوکله چی دوی داسی وکی نو د دوی وینه اومال تولوله به محفوظ سی ، بغیر ددی څخه چی تراسلامی قانون لاندی دوی ته دڅه جرم په بدله کی سزا ورکول سی او د دوی دزړونو حال اوحساب به په الله ﷻ وی چی دوی په رښتیا سره اسلام قبول کړی دی اوکه په نفاق سره.

دوهم یو حدیث کوم چی ابوداود دډیرو اصحابو کرامو ﷡ په روایت سره نقل کړی دی دا دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی که سری پریو معاهد یعنی پرهغه چا چی داسلامی حکومت دوفاداری وعده یی کړی وی خوئ ظلم وکی یا ورته نقصان ورسوی یا دده څخه یو داسی کار واخلی چی دده تر طاقت زیات وی یا ورڅخه یو شی بی زوره واخلی نو زه به دقیامت په ورځ ددغه مسلمان خلاف دمعاهد مدد کوم، او ملګرتیا به یی کوم دقرآن مجید دګر سوی آیت اوحدیثو روایتونو په ظاهره مسلمانان په یوه سیاسی خطره کی اخته کړل چی ترلوی لا لوی داسلام دښمن کله چی ددوی په ضد کی راسی اومحض دځان خلاصولو دپاره داسلام کلمه ووایی نوپر مسلمانانو یی لازمه کړه چی فوراً خپل لاس ونیسی دغه ډول خودوی پرهیڅ دښمن واک هم نه سی پیدا کولی مګر الله ﷻ د دوی پټ رازونه پرخپله ذمه واخیستل اوبه معجزانه انداز یی داسی وښوول چی په عملی طور سره خو مسلمانانو ته په یومیدان جنګ کی داسی آزمائش وړپیښ نه سو ، البته دصلح په حالت کی په سوونو منافقان پیدا سول کومو چی د دوکی ورکولو دپاره خپل ځان مسلمان ظاهرکی ، اوپه ظاهره یی لمونځ روژه هم ادا کړل ، په دوی کی دځینو کم اصلو خودا مقصد وو چی دمسلمانانو څخه څه فائدی حاصلی کړی او ددښمنی کولو باوجود ددوی دانتقام یعنی بدل اخستو څخه محفوظه سی او ځینی هغه هم وه کوم چی دسیاسی مقصد دپاره دمسلمانانو دراز معلومولو او دمخالفینو سره دجوړ جاری کولو دپاره یی داسی کول، مګر دالله ﷻ قانون ددی تولو په باره کی مسلمانانو ته دا هدایت ورکی چی ددوی سره دی دمسلمانانو په شان معامله کوی، ترڅو چی په خپله ددوی دطرف څخه اسلام دښمنی او دوعدی خلاف ورزی ثابته نه سی.

دقرآن دا حمد خو په هغه صورت کی وو چی داسلام دښمنان دخپلی دښمنی څخه دواپس کیدو اقرار وعاده کی،

او دوهم صورت دادی چی دوی پرخپل ضد اوعناد قائم وی ، د دوی په باره کی حکم ددی څخه په وروسته آیت کی راځی ، ارشاد دی چی

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ

یعنی که هغوی خبره نه منی نوتاسی پوه سی چی الله ﷻ ستاسی مددگار حمایتی دی او هغه ډیر ښه حمایتی او ډیر ښه مددگار دی

ددی خلاصه دا ده چی که دوی دخپل ظلم، زیاتی، کفر اوشرك څخه راونه گرځی نو دمسلمانانو پرذمه هغه حکم دی کوم چی لوړ ذکر سو چی ددوی سره جنگ جاری ساتی اوجهاد اوقتال چی کله لوی لښکر اوډیره وسله اوساز وسامان عادةً غواړی اودا شیان په عام طور سره مسلمانانوته ډیرکم حاصل وه په دی وجه دا کیدی سوه چی مسلمانانو ته دقتال حکم گران معلوم سی یا دوی دخپل کموالی دشمیر او کموالی دسامان په وجه سره دا محسوسه کی چی مونږ په جنگ کی نه سو کامیابیدی په دی وجه ددی علاج یی داسی وکی چی مسلمانانوته یی وښووله چی که څه هم تعداد اوسامان ددغو خلکو سره ترمسلمانانو زیات هم وی. مگر دوی به دالله ﷻ غیبی نصرت اوحمایت دکومه څخه راوړی کوم چی مسلمانانوته حاصل دی ، کوم چی دوی په هرمیدان کی دخپل خان سره وینی اوویی فرمایل چی دغسی خو امداد او حمایت په دنیا کی هرفریق دیو څا نا یوچا څخه حاصلوی، مگر مدار ددغه مدد کوونکی پرقوت اوطاقت اوعلم اوتجربه باندی وی اودا ظاهره ده چی دالله ﷻ دقوت اوطاقت اوعلم څخه زیات لا څه برابر هم ټول جهان ته نه سی حاصلیدی ، څکه چی هغه ترټولو ښه او لوی حمایتی او مددگار دی .

نهمه پاره ختمه سوه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ